

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΑΘΗΝΩΝ
ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΣΧΟΛΗ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΟΥΡΑΝΙΑ Α. ΠΑΠΑΒΑΣΙΛΕΙΟΥ – ΜΠΑΛΛΗ

ΔΙΔΑΚΤΟΡΙΚΗ ΔΙΑΤΡΙΒΗ

Η δράση της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και της Βρετανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα κατά τα έτη 1947-1967: Η συμβολή τους στην Προϊστορική Αρχαιολογία και η σχέση τους με το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της Ελλάδας

ΤΟΜΟΣ Ι
ΚΕΙΜΕΝΟ

ΑΘΗΝΑ 2017

Στον Βύρωνα

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ	i
ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ	v
ΕΙΣΑΓΩΓΗ	1
ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ	13
Η συγκρότηση της Προϊστορικής Αρχαιολογίας	13
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1	15
Η Προϊστορική Αρχαιολογία στο Δυτικό κόσμο – Θεωρητικές εξελίξεις	15
1.1. Οι απαρχές – Θρησκοληψία και Αρχαιοδιφισμός	15
1.2. Αρχαιογνωσία	17
1.3. Παλαιολιθική και Σκανδιναβική αρχαιολογία – Εξελικτισμός	19
1.4. Ιστορία του Πολιτισμού – Εμπειρισμός, θετικισμός	25
1.5. Νέα ή Διαδικαστική Αρχαιολογία	36
1.6. Μεταδιαδικαστική Αρχαιολογία.....	45
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2	49
Η προϊστορική έρευνα στην Ελλάδα	49
ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ	61
Η δράση των δύο Αγγλοσαξονικών Αρχαιολογικών Σχολών (Αμερικανικής και Βρετανικής) στην Ελλάδα στον τομέα της Προϊστορίας κατά το διάστημα 1947 – 1967	61
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3	65
Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα	65
3.1. Ίδρυση.....	65
3.2. Οι πρώτες ανασκαφές	69
3.3. Μεταπολεμικές ανασκαφικές δραστηριότητες	73
3.4. Η περίπτωση του Blegen: Εντός και εκτός της ΑΣΚΣΑ	74
3.4.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	74
3.4.2. Ο Blegen και η Προϊστορική Αρχαιολογία. Γιατί καθυστέρησε τόσο η ανασκαφή της Πύλου;.....	80
3.4.3. Η πορεία για την ανασκαφή του Ανακτόρου του Νέστορα	98
3.4.4. Το όνειρο γίνεται πραγματικότητα	102
3.4.5. Η Εξαγορά του λόφου του Άνω Εγκλειανού	110
3.4.6. Η ανασκαφή – Ημερολόγια & ανασκαφικές μέθοδοι.....	125
3.4.7. Η δημοσίευση της ανασκαφής	141
3.4.8. Οι πινακίδες της Γραμμικής Β' Γραφής.....	148

3.4.9. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Blegen	158
3.5. John Langdon Caskey. Ισορροπόντας μεταξύ παλαιών και νέων επιστημολογικών προσεγγίσεων.....	189
3.5.1 Βιογραφικά στοιχεία.....	189
3.5.2. Η ανασκαφή στη Λέρνα Αργολίδας (1952-1958).....	191
3.5.2.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	191
3.5.2.β. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	193
3.5.2.γ. Ποιός δημοσίευσε την ανασκαφή της Λέρνας;	209
3.5.3. Οι ανασκαφές στις θέσεις Αγία Ειρήνη και Κεφάλια Κέας	211
3.5.3.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	211
3.5.3.β. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	218
3.5.3.γ. Η εξαγορά του χώρου της ανασκαφής. Παλινωδίες και νομικές εμπλοκές	244
3.5.3.δ. Ημερολόγια ανασκαφής.....	255
3.5.3.ε. Το νέο Μουσείο στην Κέα.....	266
3.5.4. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Caskey.....	270
3.6. Πρώτη αποτίμηση του ερευνητικού έργου των Blegen και Caskey.....	293
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4	307
Η Βρετανική Σχολή Αθηνών.....	307
4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	307
4.2. Ίδρυση.....	309
4.3. Οι πρώτες ανασκαφές	311
4.4. Μεταπολεμικές ανασκαφικές δραστηριότητες.....	315
4.5. Ο Alan Wace επιστρέφει στις Μυκήνες (1950-1955)	318
4.5.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	318
4.5.2. Παλαιότερες ανασκαφές	320
4.5.3. Επιστροφή σε ένα γνώριμο περιβάλλον	328
4.5.4. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	330
4.5.5. Θέματα χρονολόγησης.....	340
4.5.6. Οι δημοσιεύσεις της ανασκαφής	342
4.5.7. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Alan Wace	343
4.6. Sinclair Hood. Ο «Νέστωρ» της Μινωικής Αρχαιολογίας.....	368
4.6.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	368

4.6.2. Η ανασκαφή στον προϊστορικό Εμπορειό Χίου (1952-1955)	370
4.6.2.α. Γενικές παρατηρήσεις.....	370
4.6.2.β. Ανασκαφικές περιόδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	373
4.6.2.γ. Η δημοσίευση της ανασκαφής.....	381
4.6.3. Οι ανασκαφές στην Κνωσό (1957-1961).....	383
4.6.3.α. Γενικές παρατηρήσεις.....	383
4.6.3.β. Ανασκαφικές περιόδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	386
4.6.3.γ. Η δημοσίευση της ανασκαφής.....	391
4.6.4. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Hood.....	392
4.7. William Taylour. Από τον κόσμο των Επιχειρήσεων στον κόσμο της Αρχαιολογίας	395
4.7.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	395
4.7.2. Η Ανασκαφή στον Άγιο Στέφανο Λακωνίας (1959-1960, 1963)	397
4.7.2.α. Γενικές παρατηρήσεις.....	397
4.7.2.β. Ανασκαφικές περιόδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	399
4.7.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Taylour.....	402
4.8. Hugh Sackett και Mervyn Porpham. Συνεχίζοντας τις ανασκαφές στο Παλαίικαστρο.....	408
4.8.1. Βιογραφικά στοιχεία των δύο ανασκαφέων.....	408
4.8.1.α. Mervyn Porpham. Ένα ερευνητικό πνεύμα.....	408
4.8.1.β. Hugh Sackett. Συνδυασμός ονειροπόλου και συστηματικού ανασκαφέα.....	413
4.8.2. Η ανασκαφή στο Παλαίικαστρο (1962-1963).....	414
4.8.2.α. Γενικές παρατηρήσεις.....	414
4.8.2.β. Ανασκαφικές περιόδοι	418
4.8.2.γ. Δημοσίευση της ανασκαφής	422
4.8.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα των Sackett και Porpham.....	427
4.9. G. Huxley και N. Coldstream. Ανακαλύπτοντας τη Μινωική αποικία στα Κύθηρα.....	436
4.9.1. Βιογραφικά στοιχεία των δύο ανασκαφέων.....	436
4.9.1.α. George Huxley. Ένα ανήσυχο πνεύμα και πραγματικός φιλέλληνας.	436
4.9.1.β. Nicolas Coldstream. Ένας συνδυασμός συστηματικού ερευνητή και καλλιτεχνικής φύσης.....	438
4.9.2. Η ανασκαφή στο Καστρί Κυθήρων (1963-1965).....	440
4.9.2.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις.....	440

4.9.2.β. Ανασκαφική άδεια, εξαγορά του χώρου της ανασκαφής.....	442
4.9.2.γ. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα.....	446
4.9.2.δ Η δημοσίευση της ανασκαφής.....	459
4.9.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα των <i>Coldstream</i> και <i>Huxley</i>	461
4.10. Ο Colin Renfrew και οι αναζητήσεις Νεολιθικού Πολιτισμού στις Κυκλάδες	487
4.10.1. Βιογραφικά στοιχεία.....	487
4.10.2. Η ανασκαφή στη νησίδα Σάλιαγκος (1964-1965).....	490
4.10.2.α. Γενικές παρατηρήσεις.....	490
4.10.2.β. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα	492
4.10.2.γ. Ημερολόγια ανασκαφής	500
4.10.2.δ. Η δημοσίευση της ανασκαφής.....	501
4.10.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του <i>Colin Renfrew</i>	503
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5	509
Οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι και το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι στην Ελλάδα την εικοσαετία 1947-1967	509
5.1. Εισαγωγή	509
5.2. Ιστορικό πλαίσιο	509
5.3. Η αρχαιολογία στην υπηρεσία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.....	520
5.4. Οι αρχαιολόγοι στη μεταπολεμική Ελλάδα	524
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	537
ΟΙ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ	561
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ	562

ΠΡΟΛΟΓΟΣ ΚΑΙ ΕΥΧΑΡΙΣΤΙΕΣ

Από την πρώτη στιγμή που ασχολήθηκα με την αρχαιολογία με γοήτευσε το πεδίο, η ανασκαφή, η έρευνα επιφανείας, η μελέτη αυτού καθαυτού του αρχαιολογικού υλικού. Έτσι, το πρώτο ερώτημα το οποίο έθεσα στον εαυτό μου σχετικά με το θέμα της παρούσας διατριβής ήταν αν ήθελα, πράγματι, να εντυφλώ σε αρχαιολογική έρευνα.

Και είναι αλήθεια ότι πέρασα διάφορα στάδια αμφιβολίας και σκεπτικισμού. Σήμερα, μετά από μία πορεία πέντε ετών η οποία με οδήγησε σε μονοπάτια που ήταν αδύνατον να φανταστώ, όταν στεκόμουν αμήχανη στην αφετηρία αυτού του εγχειρήματος, θυμάμαι την εποχή που μόλις είχα ολοκληρώσει τον πρώτο και ετοιμαζόμουν για τον δεύτερο Κύκλο Μεταπτυχιακών Σπουδών στο Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών. Ο Επίκουρος Καθηγητής Γιάννης Παπαδάτος και ήδη μέλος της Επταμελούς Επιτροπής, μου έκανε την ερώτηση «πώς σου φαίνεται αντί να ασχοληθείς με ανασκαφές αρχαίων να ασχοληθείς με ανασκαφές αρχείων;».

Η πρώτη μου αντίδραση ήταν να μειδιάσω με το λογοπαίγνιο, όπως το θεώρησα. Όταν όμως, μου εξήγησε περισσότερο τι εννοούσε και αντιλήφθηκα ότι μιλούσε σοβαρά, εμπιστεύθηκα τους προβληματισμούς μου στην Καθηγήτρια και Επόπτριά μου στην παρούσα διατριβή Ελένη Μαντζουράνη, η οποία όχι μόνο δεν με αποθάρρυνε αλλά υιοθέτησε με ενθουσιασμό το εγχείρημα. Οι συμβουλές της και η καθοδήγησή της σε αυτή την πορεία υπήρξαν καθοριστικές. Δεν θα ξεχάσω την έκπληξή μου λόγω της σχεδόν ολοκληρωτικής απόρριψης εκ μέρους της των πρώτων μου κειμένων. «Εδώ δεν γράφουμε σχοινοτενή δικόγραφα» μου δήλωνε με τον χαρακτηριστικό της τρόπο. Πόσο δίκιο είχε το κατάλαβα πολύ αργότερα.

Την απογοήτευσή μου για την αυστηρότητα την οποία τότε, ανυποψίαστα, θεωρούσα ότι επεδείκνυε, διαδέχθηκε συγκρατημένη αισιοδοξία καθώς το «κουβάρι» έμπαινε, με τη βοήθειά της, αργά και με πολύ κόπο σε τάξη και το αρχαιολογικό υλικό «δαμαζόταν» σταδιακά. Με βοήθησε να αντιληφθώ ότι τα αρχεία είναι σαν τους κήπους, όσο τα σκαλίζεις τόσο ανθίζουν. Την ευχαριστώ από τα βάθη της καρδιάς μου για τη συνεχή επιστημονική καθοδήγηση σε όλα τα στάδια, από την έρευνα έως τη συγγραφή της παρούσας διατριβής, για τις καινοτόμες παρατηρήσεις της και για την αμέριστη στήριξή της όταν η πνευματική λειψυδρία με αποθάρρυνε και οι επαγγελματικές

υποχρεώσεις με αποπροσανατόλιζαν. Θεωρώ τη γνωριμία μου μαζί της σπάνιο προνόμιο και η αναφορά μου στο άτομό της γίνεται με ιδιαίτερη εκτίμηση, σεβασμό και αγάπη.

Τον Επίκουρο Καθηγητή και μέλος της Τριμελούς Επιτροπής Γιώργο Βαβουρανάκη θερμότατα ευχαριστώ για την πολύπλευρη συμβολή του στην ενασχόλησή μου με το συγκεκριμένο θέμα, για το συνεχές ενδιαφέρον του, τις χρήσιμες συμβουλές και τις καίριες παρατηρήσεις του, οι οποίες συνέβαλαν στην υιοθέτηση μίας νέας αντίληψης σχετικά με την αρχαιολογική ερευνητική πρακτική και τη μελέτη και ανάλυση των αρχαιολογικών δεδομένων και με βοήθησαν να υιοθετήσω εναλλακτικούς τρόπους σκέψης και προσέγγισης του αρχαιολογικού υλικού.

Ξεχωριστή μνεία οφείλω στον Καθηγητή Ευάνθη Χατζηβασιλείου, επίσης, μέλος της Τριμελούς Επιτροπής, ο οποίος συνέβαλε αποφασιστικά στη διαμόρφωση του ιστορικού και κοινωνικοπολιτικού πλαισίου της παρούσας διατριβής και με βοήθησε να αποφύγω ιστορικά ατοπήματα.

Εκφράζω τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου προς την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και τη Βρετανική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών για την άδεια που ευγενικά μου παραχώρησαν να συμπεριλάβω στη διατριβή μου αδημοσίευτο αρχειακό υλικό που μελέτησα στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής.

Ο Jack Davis, Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Cincinnati και Διευθυντής της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα (2007-2012), διάβασε άοκνα τα σχετικά με τον Blegen και τον Caskey κεφάλαια. Με το χαρακτηριστικό χιούμορ που τον διακρίνει εμπλούτισε τις γνώσεις μου με πολύτιμες προσωπικές μαρτυρίες και εύστοχες παρατηρήσεις, πάντα σε άπταιστα ελληνικά. Τον ευχαριστώ για την παραχώρηση άδειας μελέτης των ημερολογίων της ανασκαφής της Κέας και δημοσίευσης σχετικού αρχειακού υλικού.

Έκανα ήδη νύξη για τη συμβολή του Επίκουρου Καθηγητή Γιάννη Παπαδάτου στην παρούσα διατριβή. Τον ευχαριστώ θερμά για το ενδιαφέρον του σχετικά με τις σπουδές μου τόσο κατά το προπτυχιακό όσο και κατά το μεταπτυχιακό στάδιο. Ευχαριστίες απευθύνω και στα υπόλοιπα μέλη τους Επταμελούς Επιτροπής τον Επίκουρο Καθηγητή Κώστα Κοπανιά, τον Αναπληρωτή Καθηγητή Λευτέρη Πλάτωνα και τη

Λέκτορα Αφροδίτη Χασιακού, για τον κόπο που έκαναν να διαβάσουν τη διατριβή μου και να κάνουν εποικοδομητικά σχόλια.

Ιδιαίτερος ευχαριστώ την Υπεύθυνη Αρχείων της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα Δρ Ναταλία Vogeikoff - Brogan, η οποία μου πρόσφερε γενναιόδωρα τις αστείρευτες γνώσεις της πάνω στο αντικείμενο, ώστε να εισχωρήσω στο νόημα της αρχαιακής έρευνας και με προφύλαξε από λάθη και παραλείψεις. Αναπολώ με νοσταλγία τη συνύπαρξη και τις συζητήσεις μας στο ήρεμο περιβάλλον του γραφείου της όπου πραγματοποίησα ένα μεγάλο μέρος της έρευνάς μου.

Ευχαριστίες οφείλω στον Καθηγητή George Huxley για την εφ' όλης της ύλης συνέντευξη που μου παραχώρησε, για τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες και διευκρινίσεις σχετικά με την ανασκαφή των Κυθήρων, για την άδεια να συμπεριλάβω στη διατριβή μου αδημοσίευτο αρχαιακό υλικό και ιδιαίτερος για τον πολύτιμο χρόνο που αφιέρωσε για να διαβάσει τη διατριβή και να κάνει καίριες παρατηρήσεις.

Εκφράζω τις ευχαριστίες και την ευγνωμοσύνη μου στο Κοινωφελές Ίδρυμα Ι.Σ.Λάτση και ιδιαίτερα στην Πρόεδρο αυτού κα Μαριάννα Λάτση, για την τιμητική δημοσίευση της διατριβής, καθώς και στην κα Ειρήνη Λούβρου των Εκδόσεων Ολκός, για την άψογη συνεργασία.

Θερμές ευχαριστίες οφείλω, επίσης, στους παρακάτω αναφερομένους με αλφαβητική σειρά: Στον Διευθυντή της Βρετανικής Σχολής Καθηγητή John Bennett για τις συμβουλές και κατευθύνσεις τις οποίες πρόθυμα μου έδωσε. Στον Καθηγητή John Camp για το πληροφοριακό υλικό σχετικά με τις μεθόδους της ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, καθώς και για την ευγενική του άδεια να μελετήσω το ημερολόγιο με τις αναμνήσεις του από τη συμμετοχή του στην ανασκαφή του Carl Blegen το 1968. Στον Καθηγητή του Πανεπιστημίου του York Greg Currie για τη συμβολή του σε θέματα διευκρίνισης φιλοσοφικών εννοιών και όρων. Στην Δρ Elizabeth French για την τιμή που μου έκανε να με δεχθεί στην κατοικία της στο Cambridge και την διαφωτιστική συνέντευξη που μου παραχώρησε, εφ' όλης της ύλης, και ιδιαίτερος σχετικά με την ανασκαφή των Μυκηνών του Alan Wace. Στην Αμαλία Κακίση, Υπεύθυνη Αρχείων της Βρετανικής Σχολής Αθηνών, για το αρχαιακό υλικό το οποίο πρόθυμα έθεσε στη διάθεσή μου προς μελέτη και τη βοήθειά της στον εντοπισμό συμπληρωματικών πληροφοριών σχετικά με το έργο των Βρετανών

αρχαιολόγων που εξετάζει η παρούσα διατριβή. Στον Νώντα Λαμπαδάριο, ο οποίος διάβασε τα αρχικά δοκίμια της διατριβής και έκανε εύστοχες παρατηρήσεις. Στη Στέβη Μασουρίδη για την άδεια να μελετήσω το αρχειακό υλικό της Διεύθυνσης Εθνικού Αρχείου Μνημείων (ΔΕΑΜ), σχετικά με το θέμα της παρούσας διατριβής. Στον Δρ Sandy McGillivray για τις πληροφορίες σχετικά με την ανασκαφή στο Παλαίκαστρο και τις προσωπικότητες των ανασκαφών, πάντα με τις καινοτόμες απόψεις του και τον πηγαίο και χειμαρρώδη λόγο του. Στην Δρ Rebecca Naylor, Υπεύθυνη Αρχείων του Τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cambridge, για την παραχώρηση αρχειακού υλικού και λοιπές ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με τη ζωή και το έργο του Alan Wace. Στον Καθηγητή Χρίστο Ντούμα για την ενδιαφέρουσα συζήτηση που είχαμε στο γραφείο του, όπου ξεδίπλωσε με το δικό του μοναδικό τρόπο αναμνήσεις από τη συνεργασία του με τον John Caskey στην Κέα. Στη Δρ Χρύσα Ξουραφά για τη βοήθειά της, την αδιάκοπη φιλία της και εμπύχωση όλα αυτά τα χρόνια. Στην Τάνια Πανάγου για τις χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με την ανασκαφή της Αγίας Ειρήνης στην Κέα. Στον Δρ Βασίλειο Πετράκο, Γενικό Γραμματέα της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, για την άδεια που μου παραχώρησε να μελετήσω τα ημερολόγια της ανασκαφής των Μυκηνών και συμπεριλάβω στη διατριβή μου σχετικό αρχειακό υλικό. Στην Ομότιμη Καθηγήτρια Νάγια Πολυχρονάκου - Σγουρίτσα για το χρόνο που αφιέρωσε να διαβάσει ορισμένα αποσπάσματα της διατριβής και να προβεί σε χρήσιμες παρατηρήσεις. Στον Καθηγητή Colin Renfrew - η προωθημένη σκέψη του οποίου μου άνοιξε νέους ορίζοντες, ήδη από την εποχή που με συμπεριέλαβε στην ομάδα έρευνας επιφανείας στην Κέρο και στη Νάξο - για την ενδιαφέρουσα συνέντευξη στο γραφείο του στο Cambridge σχετικά με την ανασκαφή στον Σάλιαγκο αλλά και την αιγαιακή προϊστορία γενικότερα. Στον Jeremy Rutter, Ομότιμο Καθηγητή του Κολλεγίου του Dartmouth, για την εποικοδομητική συζήτηση που είχαμε, η οποία συνετέλεσε στη συμπλήρωση του επιστημονικού πορτραίτου του John Caskey και για την άδειά του να μελετήσω τα ημερολόγια της ανασκαφής της Λέρνας Αργολίδας. Στον Καθηγητή Hugh Sackett για τις ενδιαφέρουσες πληροφορίες σχετικά με την ανασκαφή του Παλαικάστρου. Στον Καθηγητή και Διευθυντή του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης Νίκο Σταμπολίδη για το χρόνο που αφιέρωσε για να διαβάσει το πρώτο κεφάλαιο της διατριβής και να κάνει εποικοδομητικά σχόλια. Στον Δρ Guy Sanders για τις χρήσιμες πληροφορίες σχετικά με τον Lord William Taylour. Στη Δρ Sharon Stocker για την παραχώρηση άδειας να μελετήσω τα ημερολόγια της ανασκαφής της Πύλου. Στην Δρ Ιουλία Τζώνου - Herbst για τις διαφωτιστικές

επεξηγήσεις και διευκρινίσεις πάνω σε θέματα ανασκαφικής μεθοδολογίας και πρακτικής που πρόθυμα μου παρείχε στο φιλόξενο περιβάλλον της Αμερικανικής Σχολής στην Αρχαία Κόρινθο. Στην Δρ Martha Heath Wiencke για τις πληροφορίες, οι οποίες διασαφήνισαν αναπάντητα μέχρι εκείνη τη στιγμή ερωτήματά μου σχετικά με την ανασκαφή της Λέρνας. Στο Διευθυντή της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα Καθηγητή Jim Wright για την άδεια, που ευγενικά μου παραχώρησε, να αναφερθώ στο αδημοσίευτο άρθρο του με τίτλο «The Prehistoric Peloponnesus: Blegen's Research Program after Korakou».

Επίσης, οι Γιώργος Γκούτης, Δρ Νεκτάριος Καραδήμας, Γιάννος Κουράγιος, Δρ Πάνος Λαγός, Γιώργος Μοσχονίδης, Νίκος Φρονιμόπουλος και Βαγγέλης Χρόνης είτε διάβασαν αποσπάσματα από τα γραπτά μου και έκαναν χρήσιμα σχόλια είτε με συνέδραμαν με διάφορους πρακτικούς τρόπους. Η Λίζα Μαστορέα, καθ' όλη τη διάρκεια συγγραφής της διατριβής, παρείχε ακούραστα ευρηματικές τεχνικές λύσεις, ως ο «ο από μηχανής Θεός». Σε όλους τους παραπάνω απευθύνω θερμές ευχαριστίες για τη συμβολή τους στο τελικό αποτέλεσμα, επισημαίνοντας, ωστόσο, ότι τυχόν λάθη και παραλείψεις παραμένουν αποκλειστικά δική μου ευθύνη.

Στο μακρόχρονο αυτό πνευματικό οδοιπορικό το οποίο διένυσα διαπίστωσα από πρώτο χέρι την τάση την οποία αυθόρμητα αναπτύσσει κάθε ερευνητής να ταυτίζεται περισσότερο ή λιγότερο με το αντικείμενο της έρευνάς του. Ο κίνδυνος αυτός ελλοχεύει, ενδεχομένως, εντονότερα όταν η έρευνα αφορά στο έργο και στην προσωπικότητα συγκεκριμένων ατόμων και όχι στη μελέτη αρχαίων τεχνέργων. Αυτή την τάση προσπάθησα να τιθασεύσω και η αγωνία μου κατά πόσο κατάφερα να αποστασιοποιηθώ από τους «ήρωές» μου παραμένει ακόμη και σήμερα παρούσα.

Η ικανοποίηση που ακολουθεί την ολοκλήρωση μίας διατριβής είναι ανάμικτη με τη νοσταλγία της διαδρομής και κάποια γλυκόπικρη γεύση που αφήνει το τέλος αυτού του γοητευτικού «ταξιδιού». Σε αυτό το ταξίδι συνταξιδιώτες και αμέριστοι συμπαραστάτες μου ήταν η οικογένειά μου, οι γονείς μου Δήμητρης και Ηρώ, οι γιοί μου Παναγιώτης και Δημήτρης και τα αδέρφια μου Ντένυ και Ανδρέας. Εκείνος όμως, που παρακολούθησε με αμείωτο ενδιαφέρον όλα μου τα βήματα, από την πρώτη μέχρι την τελευταία στιγμή, διάβασε όλων των ειδών τα χειρόγραφα μου κάνοντας χρήσιμες υποδείξεις αλλά και ανέχθηκε μεγάλα διαστήματα φυσικής και πνευματικής απουσίας μου από κοντά του ήταν ο σύζυγός μου Βύρων. Τον ευχαριστώ από καρδιάς για την

υπομονή και τη στήριξή του, για το κουράγιο που δεν σταμάτησε ποτέ να μου δίνει και του αφιερώνω αυτή τη διατριβή με όλη μου την αγάπη.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα διατριβή μελετά τη δράση των δύο Αγγλοσαξονικών αρχαιολογικών Σχολών στην Ελλάδα (Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα και Βρετανικής Σχολής Αθηνών) κατά την κρίσιμη περίοδο 1947-1967, δηλαδή μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έως την εγκαθίδρυση της Δικτατορίας των συνταγματαρχών. Στοχεύει: α) στη μελέτη της συμβολής τους στην εξέλιξη της Προϊστορικής Αρχαιολογίας και β) στη διερεύνηση της σχέσης τους με το κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της χώρας μας κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Οι δύο αυτές δεκαετίες υπήρξαν πολλαπλά κρίσιμες και ανατρεπτικές. Οι διεργασίες οι οποίες ξεκίνησαν με τη λήξη του πολέμου άλλαξαν, σταδιακά, τη μέχρι τότε μορφή του κόσμου και τις διεθνείς ισορροπίες σε πολιτικό, οικονομικό, κοινωνικό και πνευματικό επίπεδο. Δεν αποτελεί υπερβολή ο ισχυρισμός ότι τα αποτελέσματα των ζυμώσεων οι οποίες συντελέστηκαν τότε συνεχίζονται μέχρι σήμερα.

Την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία η ανάγκη σταθεροποίησης και αποκατάστασης της τάξης την οποία διατάραξε ο πόλεμος επέβαλε αρχικά συντηρητισμό σε όλους τους τομείς. Τα μεταναστευτικά κύματα οδηγούσαν τους λαούς με τις διαλυμένες οικονομίες σε αναζήτηση καλύτερης τύχης και ευκαιριών. Η Ελλάδα συγκαταλέγεται ανάμεσα στις χώρες που συμμετείχαν σε αυτό το κοινωνικοοικονομικό φαινόμενο.

Η δεκαετία αυτή αποτέλεσε μήτρα εξελίξεων, η οποία επώασε τις αντιφάσεις και αμφισβητήσεις που κορυφώθηκαν την αμέσως επόμενη δεκαετία. Συνδύαζε στοιχεία αφελούς αισιοδοξίας και συνεχούς φόβου μίας νέας σύγκρουσης, ακόμη πιο επικίνδυνης, αφού στα στρατιωτικά οπλοστάσια των Μεγάλων Δυνάμεων συμπεριλαμβανόταν πλέον και η ατομική βόμβα. Ο Ψυχρός Πόλεμος¹, μία από τις σπουδαιότερες

¹ Ο όρος περιγράφει τον συνεχή ανταγωνισμό των δύο επονομαζόμενων «υπερδυνάμεων», Αμερικής και Σοβιετικής Ένωσης, οι οποίες κυριάρχησαν στο διεθνές σύστημα, μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (Fontaine 1969). Ως «υπερδυνάμεις» χαρακτηρίστηκαν

μεταπολεμικές διεργασίες, ενέτεινε την καχυποψία και τον ανταγωνισμό των νικητών και πρώην συμμάχων του πολέμου. Συγχρόνως, η κατοχή πυρηνικών όπλων εκ μέρους τους συντηρούσε το φόβο ότι ο Ψυχρός Πόλεμος μπορούσε να εξελιχθεί σε «θερμό», τη στιγμή μάλιστα που οι μνήμες των καταστροφών της Χιροσίμα και του Ναγκασάκι ήταν ακόμη νωπές. Τον φόβο αυτό συνόψιζε η ρήση του Άλμπερτ Αϊνστάιν: *«αν ο τρίτος παγκόσμιος πόλεμος γίνει με ατομικά όπλα, ο τέταρτος θα γίνει με σφεντόνες».*

Το ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του ανταγωνισμού αυτού είναι ότι ουδέποτε κατέληξε σε άμεση ένοπλη σύρραξη μεταξύ τους, αν και εκδηλώθηκαν ορισμένες τοπικές εστίες πολεμικής αντιπαράθεσης, όπως ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος (1946-1949), ο οποίος θεωρείται, διεθνώς, το πρώτο αιματηρό συμβάν του Ψυχρού Πολέμου, καθώς και οι πόλεμοι στην Κορέα (1950-1953) και στο Βιετνάμ (1946-1954). Ο ανταγωνισμός αυτός εμπορούνταν από έντονη ιδεολογική φόρτιση, η οποία μεγάλωνε το χάσμα μεταξύ των δύο συνασπισμών και έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση των μεταπολεμικών κοινωνιών, λόγω της μαζικότητας την οποία έλαβε. Εκατομμύρια άνθρωποι αναμίχθηκαν και αισθάνθηκαν τη διεθνή αυτή διαμάχη ως προσωπική τους υπόθεση. Η αντιπαράθεση δεν περιορίστηκε μόνο στον οικονομικό ανταγωνισμό, αλλά επεκτάθηκε και στα πεδία της τεχνολογίας, της τέχνης, του αθλητισμού, των επιστημών κ.ά.

Η ιδιαιτερότητα δηλαδή του διπολικού συστήματος συνίστατο στην αντιπαλότητα όχι μόνο δύο συνασπισμών, αλλά δύο εκ διαμέτρου αντίθετων

για πρώτη φορά κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι Μεγάλες Δυνάμεις οι οποίες είχαν συμφέροντα σε όλες τις περιοχές της γης. Οι υπερδυνάμεις αυτές τέθηκαν επικεφαλής δύο διεθνών συνασπισμών, του Δυτικού υπό την ηγεσία των Η.Π.Α και του Ανατολικού υπό την ηγεσία της Σοβιετικής Ένωσης (Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 29-30). Αν και ο Ψυχρός Πόλεμος δεν υπήρξε μία ευθύγραμμη, στατική κατάσταση, το φαινόμενο της κυριαρχίας δύο υπερδυνάμεων ήταν πρωτοφανές στη νεότερη ιστορία και αντικατέστησε την ύπαρξη στην Ευρώπη περισσοτέρων Μεγάλων Δυνάμεων, οι οποίες εξασφάλιζαν το λεγόμενο «σύστημα ισορροπίας της ισχύος». Κατά τους μελετητές των διεθνών σχέσεων, τα αίτια του Ψυχρού Πολέμου ανάγονται ευθέως στο Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο και οφείλονται στην ετερογένεια των τριών μεγάλων νικητών του πολέμου αυτού, Η.Π.Α., Βρετανίας και Σοβιετικής Ένωσης. Ο κίνδυνος της χιτλερικής Γερμανίας τους οδήγησε μεν σε αναγκαστικό συνασπισμό, όταν όμως αυτός εξέλιπε, αναδείχθηκαν οι τεράστιες πολιτικές και ιδεολογικές διαφορές μεταξύ τους που οδήγησαν στο διπολικό σύστημα, δεδομένου ότι οι Η.Π.Α. και η Βρετανία ανήκαν στο ίδιο ιδεολογικό στρατόπεδο (Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 77).

μορφών κρατικής οργάνωσης και, εν τέλει, σε διαφορά τρόπου ζωής. Ο Δυτικός συνασπισμός ακολουθούσε τις αρχές της καπιταλιστικής οικονομίας, ενώ ο Ανατολικός χαρακτηριζόταν από την κρατική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Κεντρική ιδέα της Δυτικής διάνοησης ήταν η *ελευθερία*, της δε Ανατολικής η *κοινωνική δικαιοσύνη*. Ωστόσο, κάθε μία ιδεολογία υποστήριζε ότι κάλυπτε και τα δύο ζητούμενα: οι υπέρμαχοι του Δυτικού συστήματος το θεωρούσαν και δικαιότερο, ενώ αυτοί του Ανατολικού το έκριναν και ως περισσότερο ελεύθερο². Όπως υπογραμμίζει η σύγχρονη βιβλιογραφία, το οικουμενικό ιδεολόγημα που υποστήριζε η κάθε μία από τις δύο υπερδυνάμεις υπήρξε ο φακός μέσα από τον οποίο οι φορείς χάραξης πολιτικής αντιλαμβάνονταν τον κόσμο, τόσο στο Ανατολικό όσο και στο Δυτικό μπλοκ³.

Όσο προχωρούσε η δεκαετία του '50 αυξανόταν η ευμάρεια και η οικονομική ανάπτυξη. Οι δύο υπερδυνάμεις, Αμερική και Σοβιετική Ένωση, επιδόθηκαν σε τεχνολογικό ανταγωνισμό στο διάστημα, ο οποίος στην ουσία ήταν πολιτικός. Τα πρώτα παγκόσμια είδωλα του κινηματογράφου εισέβαλαν στον Δυτικό κόσμο, μαζί με τις πρώιμες εκδοχές της поп κουλτούρας, των μπλου τζηνς, της ατομικής απελευθέρωσης και της νεανικής επαναστατικότητας. Ο Τζέιμς Ντην ήλθε και έφυγε σαν σκιά, συντροφεύοντας εκατομμύρια εφηβικών ονείρων. Ένα από τα κύρια σημεία συνάντησης των διανοητών της εποχής ήταν τα ανθρώπινα δικαιώματα και η διασφάλισή τους. Τέθηκαν οι βάσεις για την Ευρωπαϊκή Ενοποίηση, τη δεύτερη σημαντική μεταπολεμική διεργασία, η οποία προέκυψε από την ανάγκη να τεθεί τέλος στις εθνικές αντιπαλότητες, οι οποίες τόσα δεινά και καταστροφές προκάλεσαν στους ευρωπαϊκούς λαούς. Το φαινόμενο της Αποαποικιοποίησης και της ανόδου του Τρίτου Κόσμου αποτέλεσε την τρίτη μείζονα μεταπολεμική διεργασία που μετέβαλε τους συσχετισμούς δυνάμεων στο διεθνές πολιτικό σκηνικό και επηρέασε πνευματικά τη Δυτική σκέψη. Με τον όρο Αποαποικιοποίηση νοείται η ανεξαρτητοποίηση των παλαιών αποικιών και η αποχώρηση των αποικιοκρατικών δυνάμεων

² Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 37.

³ Hatzivassiliou 2013, σελ. 2-3.

από τις περιοχές αυτές. Ο Ψυχρός Πόλεμος υπήρξε μία διαμάχη με διπολικό χαρακτήρα, ενώ η Αποαποικιοποίηση αφορούσε σε ένα πλήθος κρατών⁴.

Οι κοινωνικοπολιτικές εξελίξεις επηρέασαν αναπόφευκτα και τον τομέα της αρχαιολογικής επιστήμης. Έτσι, την πρώτη μεταπολεμική δεκαετία η αρχαιολογία στον Δυτικό κόσμο, αιωρούμενη ανάμεσα στο ανάμικτο κλίμα ανταγωνισμού και καχυποψίας το οποίο επικρατούσε διεθνώς, ξεκίνησε συντηρητικά. Επαναδραστηριοποιήθηκε δειλά, συντονίζοντας τα βήματά της με το «μούδιασμα» το οποίο επικρατούσε σε όλους τους τομείς της ανθρώπινης δραστηριότητας.

Τη δεύτερη μεταπολεμική δεκαετία η ανθρωπότητα, σταδιακά, ανέκτησε την εμπιστοσύνη στον εαυτό της και αντίκρυσε το μέλλον με αισιοδοξία, η οποία σιγά-σιγά μετατράπηκε σε ασυγκράτητη επιθυμία αλλαγών. Δεν υπήρξε τομέας της ανθρώπινης δραστηριότητας ο οποίος να παραμείνει ανεπηρέαστος. Άνοιξαν νέοι δρόμοι στην τέχνη, στις επιστήμες και στη σκέψη γενικά. Δεν είναι ίσως τυχαίο ότι μέσα στο κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι του Δυτικού κόσμου και ο τομέας της αρχαιολογίας υπέστη ραγδαία επιστημολογική αλλαγή. Συντελέστηκε επανάσταση η οποία ακούει στο όνομα Νέα ή Διαδικαστική⁵ Αρχαιολογία (Processual Archaeology). Πρόκειται για το ιδεολογικό ρεύμα που πρωτοεμφανίστηκε στις Η.Π.Α. και στη συνέχεια, στη Βρετανία και έφερε τομή στην αρχαιολογική σκέψη. Οδήγησε την αρχαιολογία να εγκαταλείψει το παραδοσιακό μοντέλο της Ιστορίας του Πολιτισμού⁶, το οποίο έδινε έμφαση στην τυπολογική κατάταξη με βάση τα μορφολογικά χαρακτηριστικά των αρχαιολογικών ευρημάτων και να διεισδύσει στην πολυπλοκότητα της ερμηνείας των κοινωνιών του παρελθόντος με νέες μεθόδους, δανεισμένες κυρίως από τις θετικές επιστήμες.

⁴ Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 324.

⁵ Ορισμένοι ερευνητές μεταφράζουν τον όρο Processual Archaeology ως Διαδικαστική Αρχαιολογία (βλ. Πλάντζος 2014, σελ. 30). Ωστόσο στην παρούσα διατριβή ακολουθείται ο όρος Διαδικαστική Αρχαιολογία, ο οποίος φαίνεται να έχει επικρατήσει ευρύτερα στη βιβλιογραφία.

⁶ Βλ. κεφ. 1.4.

Η ρήξη την οποία επέφεραν οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι με το παρελθόν ήταν ριζική και η ανατροπή την οποία προκάλεσαν χαρακτηρίζεται απότομη, διότι συντελέσθηκε σε μικρό χρονικό διάστημα σε σχέση με τη μακρά περίοδο κατά την οποία η αρχαιολογική έρευνα ακολουθούσε την προηγούμενη παράδοση της Ιστορίας του Πολιτισμού. Γι' αυτό και διατυπώθηκε ο χαρακτηρισμός της ως «επανάστασης».

Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το επιστημολογικό υπόδειγμα της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, στη διατύπωση και διαμόρφωση του οποίου πρωτοστάτησαν, όπως προαναφέρθηκε, οι Η.Π.Α. και η Βρετανία, είχε, όπως και το προηγούμενό του της Ιστορίας του Πολιτισμού, ιδιαίτερη επίδραση στον τομέα της Προϊστορικής Αρχαιολογίας.

Βεβαίως, ο χαρακτηρισμός ενός ιδεολογικού ρεύματος ως επανάστασης δεν σημαίνει ότι αυτό υιοθετείται δια μίας και με σαρωτικό τρόπο από την αρχαιολογική κοινότητα. Όπως υπογραμμίζει ο Trigger, τα εκάστοτε επιστημολογικά παραδείγματα, ανεξαρτήτως του βαθμού επαναστατικότητας που τα χαρακτηρίζει, αφομοιώνονται με τρόπο μη γραμμικό και με διαφορετικούς ρυθμούς από τον κάθε αρχαιολόγο. Οι τάσεις της αρχαιολογικής ερμηνείας συχνά επικαλύπτουν και επηρεάζουν η μία την άλλη, τόσο χρονικά όσο και γεωγραφικά, ενώ το έργο πολλών μεμονωμένων αρχαιολόγων αντανakλά αρκετές από αυτές, είτε συνδυασμένες είτε μεμονωμένες, σε διαφορετικά στάδια της σταδιοδρομίας τους⁷. Εξ άλλου, αποτελεί υπερβολή ο ισχυρισμός ότι μία επιστημονική επανάσταση οδηγεί σε επανεκκίνηση της επιστήμης. Οι παλιές ερωτήσεις και οι μέθοδοι παραμένουν συχνά σε ισχύ. Για παράδειγμα, από τότε που καθιερώθηκε η στρωματογραφία ως αξιόπιστη τεχνική χρονολόγησης συνέχισε να χρησιμοποιείται από τους αρχαιολόγους, ανεξάρτητα από ποιές απόψεις υποστήριζαν σχετικά με τον τρόπο ανάλυσης και ερμηνείας των αρχαιολογικών δεδομένων⁸.

⁷ Trigger 1989, σελ. 16. Trigger 2006, σελ. 17. Βαβουρανάκης 2015, σελ. 90.

⁸ Dunnell 2001, σελ. 1298. Trigger 2006, σελ. 9.

Συνεπώς, ένα ερώτημα που παρουσιάζει ενδιαφέρον στην παρούσα περίπτωση είναι αν, σε ποιό βαθμό και με τι ρυθμούς οι επιστημολογικές ζυμώσεις που έλαβαν χώρα στο γνωστικό αντικείμενο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας σε Η.Π.Α. και Βρετανία επηρέασαν την αρχαιολογική έρευνα στη χώρα μας κατά την ερευνώμενη περίοδο.

Με βάση τα παραπάνω, για τη διερεύνηση του αντικειμένου της διατριβής ακολουθείται η εξής *Μεθοδολογία*:

Προκειμένου να κατανοήσει κανείς την Αγγλοσαξονική προϊστορική έρευνα της εικοσαετίας 1947-1967 στην Ελλάδα, πρέπει να έχει προηγουμένως εικόνα των εξελίξεων στην αρχαιολογική σκέψη σε Βρετανία και Η.Π.Α. και του απόηχού τους στην αρχαιολογική κοινότητα της χώρας μας. Επομένως, στο πρώτο κεφάλαιο ερευνάται η συγκρότηση της Προϊστορικής Αρχαιολογίας ως επιστήμης στον Δυτικό κόσμο και οι ζυμώσεις οι οποίες έλαβαν χώρα διεθνώς μέχρι τη Νέα Αρχαιολογία. Πρωταρχική μέριμνα της σύντομης αυτής αναδρομής είναι η παρακολούθηση των θεαματικών ιδεολογικών εξελίξεων στο χώρο της αρχαιολογίας, όχι η εξιστόρηση των μεγάλων αρχαιολογικών ανακαλύψεων.

Το δεύτερο κεφάλαιο μελετά αντίστοιχα κάτω από ποιές συνθήκες συγκροτήθηκε η Προϊστορική Αρχαιολογία στην Ελλάδα. Διερευνάται το επιστημολογικό και ευρύτερα ακαδημαϊκό πλαίσιο στη χώρα μας και ταυτόχρονα γίνεται απόπειρα να τεθούν οι προβληματισμοί σε σχέση με την ελληνική προϊστορική έρευνα.

Στη συνέχεια, εξετάζεται το έργο των δύο Αγγλοσαξονικών αρχαιολογικών Σχολών στη Ελλάδα κατά την περίοδο 1947-1967, στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας. Ερευνώνται οι επιστημολογικές κατευθύνσεις τις οποίες ακολούθησε η κάθε Σχολή, μέσω επιλογών των Διοικητικών τους Οργάνων και του Επιστημονικού Προσωπικού, είτε στο εξωτερικό (π.χ. Συμβούλια Επιτρόπων, Διοικούσες Επιτροπές) είτε στην Ελλάδα (π.χ. Διεύθυνση της Σχολής, μεμονωμένα άτομα τα οποία άσκησαν επιρροή). Η έρευνα πραγματοποιείται μέσα από την επιστημονική πορεία, το έργο και

την εν γένει προσωπικότητα συγκεκριμένων αρχαιολόγων των δύο Σχολών, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν την εποχή εκείνη στην Ελλάδα και επηρέασαν την εξέλιξη της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στη χώρα μας. Η σειρά παρουσίασης ακολουθεί τη χρονολογική σειρά ίδρυσης της κάθε Σχολής στη χώρα μας.

Επομένως, το τρίτο κεφάλαιο πραγματεύεται τη δράση της Αμερικανικής Σχολής, η οποία ιδρύθηκε το 1881, μέσα από το έργο και την προσωπικότητα: του Carl Blegen, ο οποίος ανέσκαψε το λεγόμενο *Ανάκτορο του Νέστορα* στην Πύλο (1939, 1952-1969) και του John Caskey, ο οποίος ανέσκαψε την Λέρνα στην Αργολίδα (1952-1958) και την Αγία Ειρήνη και την Κεφάλα στη νήσο Κέα των Κυκλάδων (1960-1968).

Η αντίστοιχη δράση της Βρετανικής Σχολής Αθηνών, η οποία ιδρύθηκε το 1886 αποτελεί το αντικείμενο του τετάρτου κεφαλαίου. Οι αρχαιολόγοι της συγκεκριμένης περιόδου που επελέγη να εξετασθούν είναι: ο Alan Wace, ο οποίος διενήργησε την ανασκαφή στις Μυκίνες (1950-1955), ο Sinclair Hood, ο οποίος ανέσκαψε τον Εμπορειό Χίου (1952-1955) και την Κνωσό (1957-1961), ο William Taylour, που ανέσκαψε τον Άγιο Στέφανο Λακωνίας (1959-1960, 1963), οι Hugh Sackett και Mervyn Popham, που διενήργησαν από κοινού την ανασκαφή στο Παλαίκαστρο (1962-1963), οι George Huxley και Nicolas Coldstream, οι οποίοι, επίσης, από κοινού, ανέσκαψαν το Καστρί Κυθήρων (1963-1965) και τέλος ο Colin Renfrew ο οποίος διεξήγαγε την ανασκαφή στη νησίδα Σάλιαγκος (1964-1965).

Η προσέγγιση της δράσης των δύο Σχολών συνειδητά επελέγη να γίνει μέσα από τη ζωή και το έργο συγκεκριμένων αρχαιολόγων. Η επιλογή αυτή προκρίθηκε, μεθοδολογικά, δεδομένου ότι τα ξένα αρχαιολογικά ιδρύματα στη χώρα μας ούτε υπήρξαν ούτε υπάρχουν σε κενό αέρος. Δραστηριοποιήθηκαν και άνθισαν μέσα από τη δράση και τις επιλογές των μελών τους. Όπως υπογραμμίζει χαρακτηριστικά ο Trigger, «αν επιθυμούμε να κατανοήσουμε σε βάθος τι κάνουν οι αρχαιολόγοι πρέπει να τους μελετήσουμε ως άτομα»⁹. Για τον λόγο αυτό στα οικεία κεφάλαια

⁹ Trigger 2006, σελ. 16.

εξετάζονται ανασκαφές στις οποίες οι παραπάνω αρχαιολόγοι συμμετείχαν είτε ως διευθυντές είτε ως συνδιευθυντές. Διότι σε αυτές είχαν τη δυνατότητα να αναπτύξουν πρωτοβουλίες ως προς την ανασκαφική μεθοδολογία, την ερμηνευτική διάθεση και, εν τέλει, τον τρόπο με τον οποίο τοποθέτησαν τα αρχαιολογικά τους δεδομένα για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Άλλωστε, ανεξάρτητα από το εάν μία ερμηνεία κριθεί επισφαλής αρχαιολογικά από μία μερίδα ερευνητών, δίνει τροφή για νέες ιδέες και επιστημονικές τοποθετήσεις. Τυχόν συμμετοχές των αρχαιολόγων σε προϊστορικές ανασκαφές ως μέλη ανασκαφικών ομάδων αναφέρονται στο κεφάλαιο που παρατίθενται τα βιογραφικά στοιχεία τους, όπως για παράδειγμα η συμμετοχή του Colin Renfrew στην ανασκαφή της Νέας Νικομήδειας.

Το πέμπτο κεφάλαιο διερευνά τη συμμετοχή και την τυχόν επιρροή των ξένων Σχολών στην κοινωνικοπολιτική ζωή της Ελλάδας κατά τη μεταπολεμική περίοδο, αγγίζοντας, στον βαθμό που αυτό θα καταστεί εφικτό από το υπό μελέτη υλικό, και τη σχέση τους με το γενικότερο ζήτημα της εξωτερικής παρέμβασης στη χώρα μας μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η έρευνα στοχεύει στην προσέγγιση των ιδεολογικών παραμέτρων που καθόρισαν τυχόν επιλογές των δύο ξένων Σχολών και, σε συσχετισμό με τις διεθνείς συγκυρίες, προσδιόρισαν τη μεταπολεμική πορεία τους στο επιστημονικό, κοινωνικό και πολιτικό γίγνεσθαι της χώρας μας.

Ακολουθούν τα Συμπεράσματα της έρευνας.

Ο δεύτερος τόμος αποτελείται από δύο Παραρτήματα. Το Παράρτημα 1 περιλαμβάνει τις φωτοτυπίες ορισμένων πρωτοτύπων εγγράφων (επιστολών, αναφορών, αποσπασμάτων ημερολογίων κ.ά.) τα οποία είτε μεταφράστηκαν από τη γράφουσα είτε αποτελούν έγγραφα ιδιαίτερου ενδιαφέροντος στο πλαίσιο της παρούσας διατριβής, όπως για παράδειγμα το Βασ. Δ/γμα της 31.7.1940, περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως έκτασεως εν Κορυφασίω Πυλίας δι' αρχαιολογικούς σκοπούς.

Το Παράρτημα 2 περιλαμβάνει τις συνεντεύξεις των αρχαιολόγων - αναφερομένων με αλφαβητική σειρά - Elizabeth French (θυγατέρας του Alan Wace), George Huxley και Colin Renfrew, οι οποίες ελήφθησαν από

τη γράφουσα με σκοπό αφ' ενός τη διά ζώσης παροχή συμπληρωματικών πληροφοριών σχετικά με την προσωπικότητα και το έργο των υπό μελέτη αρχαιολόγων και αφ' ετέρου τη διαλεύκανση ερωτημάτων τα οποία προέκυψαν στο πλαίσιο της παρούσας έρευνας.

Η ανίχνευση της δράσης των δύο Αγγλοσαξονικών Σχολών βασίζεται:

- 1) στη μελέτη πρωτογενούς αρχειακού υλικού, το οποίο τηρείται είτε στα αρχεία τους - όπως διοικητικά έγγραφα, ημερολόγια ανασκαφών, προσωπική και ακαδημαϊκή αλληλογραφία των ανασκαφέων, σημειώσεις και αδημοσίευτα άρθρα - είτε στα αρχεία άλλων δημοσίων και ιδιωτικών υπηρεσιών και ιδρυμάτων.
- 2) σε προσωπικές μαρτυρίες οι οποίες συλλέχθηκαν στο πλαίσιο συνεντεύξεων τις οποίες παραχώρησαν στη γράφουσα ορισμένοι εκ των αρχαιολόγων (είτε οι ίδιοι είτε μέλη του οικογενειακού τους περιβάλλοντος ή άτομα που τους γνώρισαν προσωπικά), σε συνδυασμό με δημοσιεύσεις εκθέσεων και άρθρων σε επιστημονικά περιοδικά και εκδόσεις σχετικών μονογραφιών και
- 3) σε εκ νέου επίσκεψη στις ανασκαφές των αρχαιολόγων οι οποίοι έδρασαν τη συγκεκριμένη περίοδο, καθώς και στις αντίστοιχες δημοσιεύσεις του ανασκαφικού τους έργου.

Από όλα τα παραπάνω, σε σχέση με τους υπό κρίση αρχαιολόγους επιδιώκεται να διακριβωθούν: α) οι ανασκαφικές μέθοδοι και ο τρόπος συλλογής, περιγραφής και ανάλυσης των ανασκαφικών ευρημάτων β) οι μέθοδοι εξαγωγής ερμηνευτικών συμπερασμάτων γ) ο βαθμός συνάφειας μεταξύ ανασκαφικής μεθοδολογίας και ερμηνευτικού έργου δ) η στάση απέναντι στις επιστημολογικές εξελίξεις οι οποίες ξεκίνησαν το δεύτερο μισό του 20ού αι. ε) οι σχέσεις με την Ελληνική Διοίκηση και τους Έλληνες συναδέλφους τους και οι τυχόν επιρροές που άσκησαν στην ανασκαφική μεθοδολογία και το εν γένει ερευνητικό έργο των τελευταίων και στ) ο βαθμός αφομοίωσης ή αποστασιοποίησης από την ελληνική κοινωνία και τα κοινωνικοπολιτικά πράγματα της χώρας μας.

Το ενδιαφέρον των πληροφοριών οι οποίες συλλέγονται από αρχειακό υλικό συνίσταται κυρίως στην αμεσότητα και τη, συχνά, αδιαμεσολάβητη καταγραφή απόψεων ή πρώτων σκέψεων, οι οποίες, ενδεχομένως, διυλίζονται ή τροποποιούνται σε μία ακαδημαϊκή δημοσίευση. Το αντικειμενικό και αποστασιοποιημένο από συναισθηματικές φορτίσεις ύφος, το οποίο επιβάλλεται να διακρίνει ένα επιστημονικό έργο, έρχεται σε αντίθεση με τον οικείο τόνο των ιδιωτικών επιστολών και τον αυθορμητισμό των δηλώσεων σε προσωπικά ημερολόγια. Η συγκομιδή, επομένως, τέτοιων εκμυστηρεύσεων είναι συχνά πολύτιμη. Μπορεί να συντελέσει στην παρακολούθηση και καλύτερη κατανόηση του τρόπου διαμόρφωσης των διαφόρων ιδεών, καθώς και των εναυσμάτων και προβληματισμών που τις δημιούργησαν.

Βεβαίως, η ποιότητα των συμπερασμάτων που συνάγονται από μία αρχειακή έρευνα εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό και από την πληρότητα και τον πλούτο του διαθέσιμου αρχειακού υλικού. Μάλιστα, σε περίπτωση αντιμετώπισης ανισομερών πληροφοριών ανάμεσα σε περισσότερες αρχειακές πηγές, ελλοχεύει ο κίνδυνος να συναχθούν ελλιπή, ακόμη και παραπειστικά συμπεράσματα ως προς ένα ερευνώμενο αντικείμενο για το οποίο λ.χ. εντοπίστηκαν φτωχά στοιχεία σε σχέση με άλλα για τα οποία τυχόν υπάρχει πλούτος αρχειακού υλικού.

Πράγματι, η μελέτη του διαθέσιμου αρχειακού υλικού αποκάλυψε ανισομέρεια ως προς κάποιες πηγές, η οποία οφείλεται σε διάφορους παράγοντες. Για παράδειγμα, στην περίπτωση του Carl Blegen η πληρότητα της επίσημης αλληλογραφίας που διασώζεται στα υποδειγματικά τηρούμενα αρχεία της ΑΣΚΣΑ επαυξήθηκε με την οικειοθελή παράδοση στην ΑΣΚΣΑ και της προσωπικής αλληλογραφίας τόσο του ίδιου του Blegen όσο και της συζύγου του, αλλά και των αρχαιολόγων και στενών φίλων τους Bert Hill και Ida Thallon Hill, με τους οποίους το ζεύγος Blegen συγκατοίκησε πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα. Αντιθέτως, δεν τηρείται στην ΑΣΚΣΑ προσωπική αλληλογραφία του John Caskey, επομένως, η έρευνα βασίστηκε στα διοικητικά έγγραφα και στην επίσημη αλληλογραφία της Σχολής, στα ανασκαφικά ημερολόγια και στις επιστολές που είχε ανταλλάξει ο Caskey

με τον Blegen, σε συνδυασμό με τις αναφορές και δημοσιεύσεις του ανασκαφικού του έργου. Έγινε προσπάθεια επικοινωνίας εκ μέρους της γράφουσας με τη σύζυγό του κα Miriam Caskey, αλλά ελήφθη μία ευγενική πλην όμως, αρνητική απάντηση¹⁰.

Στα αρχεία της ΒΣΑ τηρούνται ανασκαφικά ημερολόγια και λοιπά στοιχεία ανασκαφών για το Παλαικάστρο, τα Κύθηρα και τον Σάλιαγκο, καθώς και το προσωπικό αρχείο του Nicolas Coldstream, το οποίο περιλαμβάνει εκτενή αλληλογραφία μεταξύ του ιδίου και του George Huxley. Συμπληρωματικές πληροφορίες για τον τελευταίο αντλήθηκαν τόσο από μέρος της αλληλογραφίας του που τηρείται στην ΑΣΚΣΑ, όσο και από προσωπικές συναντήσεις που είχε η γράφουσα μαζί του¹¹. Η τηρούμενη στα αρχεία της ΒΣΑ αλληλογραφία του Mervyn Popham είναι ιδιαίτερα περιορισμένη. Τα προσωπικά αρχεία των Sinclair Hood, Hugh Sackett και William Taylour δεν βρίσκονται στην ΒΣΑ. Πληροφορίες για το έργο και την εν γένει προσωπικότητά τους συλλέχθηκαν από τις αντίστοιχες ανασκαφικές εκθέσεις και λοιπές δημοσιεύσεις, αλλά και από μαρτυρίες ατόμων που τους γνώρισαν προσωπικά. Ο Sackett παραχώρησε στη γράφουσα συμπληρωματικές πληροφορίες για την ανασκαφή του Παλαικάστρου. Για τον Taylour ενδιαφέρουσες πληροφορίες αντλήθηκαν από την τηρούμενη στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ αλληλογραφία που είχε ανταλλάξει ο ίδιος με τον Blegen. Το ακαδημαϊκό προφίλ του Colin Renfrew συμπληρώθηκε από την διαφωτιστική συνέντευξη που παραχώρησε στη γράφουσα¹². Το αρχειακό υλικό που τηρείται στο Πανεπιστήμιο του Cambridge για τον Alan Wace, ιδιαίτερα δε οι επιστολές που είχε ανταλλάξει με τον Blegen, αποτέλεσαν πολύτιμη πηγή πληροφοριών τόσο για το ανασκαφικό του έργο όσο και για την στενή σχέση και φιλία που ανέπτυξε με τον τελευταίο. Η εικόνα του Wace συμπληρώθηκε από τη συνέντευξη της κόρης του Elizabeth French¹³.

¹⁰ Η εν λόγω απάντηση εδόθη γραπτώς στη γράφουσα από την κα Miriam Caskey την 21.10.2016.

¹¹ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹² Βλ. συνέντευξη Renfrew προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹³ Βλ. συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

Κατόπιν των ανωτέρω ευνόητο είναι ότι η διάρθρωση των αντίστοιχων κεφαλαίων της διατριβής παρουσιάζει, κατά περίπτωση, αναπόφευκτη ανομοιογένεια, σύμφωνα με το εκάστοτε διαθέσιμο υλικό.

Κατά την αναφορά των κειμένων επελέγη η μετάφρασή τους στην ελληνική γλώσσα, με παράθεση της πηγής τους σε υποσημείωση. Εντούτοις, σε ορισμένες περιπτώσεις, όπου, κατά την άποψη της γράφουσας, η μετάφραση δεν απέδιδε ικανοποιητικά το ύφος του συγγραφέα ή του επιστολογράφου, το κείμενο παρέμεινε στην αγγλική γλώσσα.

Αν και το συμβατικό χρονολογικό πλαίσιο της παρούσας μελέτης είναι η μεταπολεμική εικοσαετία 1947-1967, αναφορές σε προγενέστερες ή μεταγενέστερες εποχές δεν αποκλείονται, για λόγους σύνδεσης των γεγονότων και καλύτερης κατανόησης των αιτίων και αιτιατών που διέπουν την ερευνώμενη περίοδο.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

Η συγκρότηση της Προϊστορικής Αρχαιολογίας

Όπως αναφέρθηκε ήδη στην Εισαγωγή, τα εκάστοτε επιστημολογικά παραδείγματα όσο επαναστατικά και να είναι δεν επηρεάζουν ομοιόμορφα την αρχαιολογική σκέψη. Αντιθέτως, η εξέλιξη της αρχαιολογικής επιστήμης παρουσιάζει ασυνέχειες, με τους αρχαιολόγους να παρουσιάζουν είτε υστέρηση είτε επιλεκτική αφομοίωση των ιδεολογικών ρευμάτων, με αποτέλεσμα η επιστημονική πρωτοπορία να προχωράει ταυτόχρονα με πολλούς και διαφορετικούς ρυθμούς¹⁴.

Από την επιλεκτική αυτή αφομοίωση δεν εξαιρέθηκε η Προϊστορική Αρχαιολογία του αιγαιακού χώρου, ο οποίος αποτελεί το γεωγραφικό πλαίσιο της διατριβής. Για παράδειγμα, υπάρχουν τελικές δημοσιεύσεις προϊστορικών ανασκαφών που, αν και εκδόθηκαν το ίδιο έτος, οι αρχαιολόγοι που τις διενήργησαν υιοθετούν διαφορετική επιστημολογική προσέγγιση στο αρχαιολογικό υλικό.

Η σύντομη αναφορά που ακολουθεί πάνω στις διαχρονικές θεωρητικές εξελίξεις της αρχαιολογικής σκέψης αποσκοπεί στην εξοικείωση με τα ιδεολογικά ρεύματα, τα οποία, ανεξάρτητα του πότε εμφανίσθηκαν, υιοθετήθηκαν, όπως θα καταδειχθεί στη συνέχεια, με διαφορετικούς ρυθμούς, σε μικρότερο ή μεγαλύτερο βαθμό, μεμονωμένα ή συνδυαστικά, από τους αρχαιολόγους, το έργο των οποίων εξετάζεται στην παρούσα μελέτη.

¹⁴ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 90.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1

Η Προϊστορική Αρχαιολογία στο Δυτικό κόσμο – Θεωρητικές εξελίξεις

1.1. Οι απαρχές – Θρησκοληψία και Αρχαιοδιφισμός

Η ενασχόληση με τα αρχαία μνημεία είναι πολύ παλαιότερη της επιστημονικής έρευνας, διότι οι ανθρώπινες κοινωνίες πάντα ενδιαφέρονταν για το παρελθόν τους¹⁵. Για μία μεγάλη όμως, χρονική περίοδο το ενδιαφέρον αυτό ικανοποιείτο με βάση μύθους και θρύλους για τη δημιουργία του κόσμου. Τα αρχαία τέχνηρα συχνά αντιμετωπίζονταν ως αντικείμενα με εξωπραγματικές, υπερφυσικές ιδιότητες¹⁶. Πολλές αρχαίες κοινωνίες ασχολήθηκαν με αρχαία μνημεία, κυρίως για να αναβιώσουν αρχαίες λατρείες και να επαναφέρουν τις διάφορες ιεροτελεστίες τους. Το ενδιαφέρον, δηλαδή, πολλών πρώιμων πολιτισμών για τις αρχαιότητες είχε, όπως προκύπτει από τα αρχαία π.χ. των Αιγυπτίων και Μεσοποταμίων, έντονα θρησκευτικό υπόβαθρο.

Οι αρχαίοι Έλληνες χρησιμοποίησαν τους όρους ιστορία και αρχαιολογία αρκετά νωρίς για να διακρίνουν δύο ιστορικά είδη. Ο όρος *ιστορία* αφορούσε στην έρευνα του εγγύτερου παρελθόντος, βασισμένου πάνω σε γραπτές μαρτυρίες, ενώ ο όρος *αρχαιολογία* χρησιμοποιήθηκε για πρώτη φορά τον 4^ο αι. π.Χ. για να δηλώσει τη μελέτη του πολύ απώτερου παρελθόντος, μέσω μύθων, θρύλων, προφορικών παραδόσεων και υλικών καταλοίπων¹⁷. Τόσο οι Έλληνες όσο και οι Ρωμαίοι της κλασικής εποχής αν και εκτιμούσαν και συνέλεγαν αρχαία αντικείμενα τέχνης, δεν τα

¹⁵ Σύμφωνα με τους κοινωνιολόγους η γνώση της κοινωνικοπολιτισμικής προέλευσης μίας κοινωνίας είναι θεμελιώδης για τη διαμόρφωση ατομικής και κοινωνικής ταυτότητας (Trigger 2006, σελ. 40).

¹⁶ Για παράδειγμα, οι αρχαίοι Αιγύπτιοι θεωρούσαν τα υπολείμματα ενός απολιθωμένου δάσους ως τα απανθρακωμένα οστά γιγαντιαίου όφι, τον οποίο ο θεός ήλιος είχε κατασφάζει κατά τη δημιουργία του κόσμου (Meeks & Favard Meeks 1996). Οι Ίνκας επιδίδονταν στη βαιτυλολατρεία, θεωρούσαν δηλαδή τους μεγάλους λίθους, οι οποίοι εντοπίζονταν στο ύπαιθρο, ως θεούς ή προγόνους τους, οι οποίοι είχαν μεταμορφωθεί σε πέτρες. Στη Μεσαιωνική Ευρώπη οι χωρικοί συνέλεγαν λίθινους πελέκεις από χωράφια τα οποία καλλιεργούσαν, πιστεύοντας ότι είχαν πέσει στη γη από κεραυνούς ή είχαν κατασκευασθεί από ξωτικά, είχαν δηλαδή υπερφυσική προέλευση, μία άποψη την οποία είχε υιοθετήσει και ο Ρωμαίος φυσιοδίφης Πλίνιος (Slotkin 1965, σελ. x). Σε πολλά μέρη της Κεντρικής Ευρώπης πίστευαν ότι τα κεραμικά αγγεία φύτρωναν μόνα τους από τη γη (Sklenář 1983, σελ. 16. Schnapp 1997, σελ. 145-148).

¹⁷ Antonaccio 1995. Trigger 2006, σελ. 43-45, 82.

χρησιμοποίησαν για να μάθουν περισσότερα για το παρελθόν, όπως χρησιμοποιούσαν τα γραπτά κείμενα και τις προφορικές παραδόσεις¹⁸.

Κατ' εξοχήν εποχή μαζικής καταστροφής αρχαίων καταλοίπων υπήρξε ο Μεσαίωνας, κατά τον οποίο οι αρχαιολογικές ανασκαφές ουδέποτε θεωρήθηκε ότι αποτελούσαν πηγή ιστορικής γνώσης. Έσκαβαν για να ανακαλύψουν ιερά λείψανα, τα οποία συνδέονταν με αγίους και αφιερώνονταν σε ναούς. Τη γνώση κατά τον Μεσαίωνα μονοπωλούσε και ρύθμιζε με απόλυτο τρόπο η Ρωμαϊκή Καθολική Εκκλησία, η οποία δίδασκε ότι η Βίβλος περιείχε τη μόνη ορθή γνώση και ελάχιστοι αντιτάσσονταν σε αυτές τις αντιλήψεις¹⁹. Επρόκειτο για τελείως διαφορετική προσέγγιση της γνώσης από αυτήν της κλασικής εποχής²⁰.

Ανατροπή των παραπάνω μεσαιωνικών αντιλήψεων επήλθε με την Αναγέννηση²¹. Το τέλος της φεουδαρχίας, από τον 14^ο αι. και μετά, σηματοδότησε την εμφάνιση των εμπορικών κέντρων στη βόρειο Ιταλία και την άνοδο της μεσαιας τάξης, η οποία θέλοντας να αποκοπεί από το συντηρητικό παρελθόν, προσπάθησε να αποδείξει ότι σπουδαίες καινοτομίες είχαν συμβεί και σε προηγούμενες εποχές. Έτσι, οι λόγιοι της εποχής επικεντρώθηκαν με ζήλο στη μελέτη των αρχαίων κειμένων, με

¹⁸ Πολλοί ερευνητές έχουν ασχοληθεί με το ερώτημα γιατί δεν αναπτύχθηκε η αρχαιολογική μελέτη στην αρχαία Ελλάδα και στη Ρώμη. Κατά μία άποψη οφείλεται στο γενικότερο χάσμα μεταξύ θεωρίας και πράξης, το οποίο επικρατούσε στην αρχαία Ελλάδα. Κατ' άλλη άποψη οι αρχαίοι Έλληνες και οι Ρωμαίοι διανοούμενοι αντιπαθούσαν την ενασχόληση με τα εγκόσμια (Trigger 2006, σελ. 47), καθώς και τη χειρωνακτική εργασία, όπως μία ανασκαφή. Μάλιστα στην κλασική Ελλάδα και Ρώμη οι τεχνίτες θεωρούνταν κοινωνικά υποδεέστεροι.

¹⁹ Ένας από αυτούς ήταν ο ριζοσπάστης Βρετανός φιλόσοφος Θωμάς Χομπς (Hobbs 1588-1679), ο οποίος στο σύγγραμμά του Λεβιάθαν υιοθέτησε, σε μία τόσο πρώιμη εποχή, εξελικτική θεώρηση για το ανθρώπινο παρελθόν (Κονδύλης 1989).

²⁰ Trigger 2006, σελ. 95.

²¹ Η Αναγέννηση (14^ο-17^ο αι. περίπου) ως πολιτιστικό κίνημα χαρακτηρίζεται από την αναζωπύρωση του ενδιαφέροντος για την κλασική αρχαιότητα. Με εφалτήριο την Ιταλία εξαπλώθηκε σε όλη την Ευρώπη και άσκησε έντονη επίδραση στη φιλοσοφία, στη λογοτεχνία, στις επιστήμες, στη θρησκεία, στην πολιτική και γενικότερα σε όλες σχεδόν τις πτυχές της πνευματικής αναζήτησης. Το ρεύμα του Ουμανισμού το οποίο εκδηλώθηκε τότε, ως προσπάθεια εξύψωσης του ανθρώπινου πνεύματος, στόχευε στην ανατροπή του θεοφοβικού μοντέλου το οποίο επικρατούσε και στην αναζήτηση ορθολογικών και όχι θρησκευτικών απαντήσεων σε υπαρξιακά και φιλοσοφικά ερωτήματα. Ο Ουμανισμός υπήρξε η κινητήρια δύναμη ανάδυσης της κλασικής αρχιτεκτονικής, με τις ορθολογιστικές αρχές του σχεδίου και την έμφαση στη συμμετρία και την αναλογία. Η Αναγέννηση είναι συνυφασμένη με την ανάδυση και συμβολή των παν-επιστημόνων όπως ο Λεονάρντο ντα Βίντσι (1452-1519) και ο Ραφαήλ (1483-1520) οι οποίοι ενέπνευσαν τον όρο *Homo Universalis* (Καθολικός Άνθρωπος).

στόχο να μιμηθούν όσο το δυνατόν καλύτερα τα λαμπρά επιτεύγματα της αρχαιότητας. Άρχισαν να αντιμετωπίζουν τις ανερχόμενες ιταλικές πόλεις Βενετία, Φλωρεντία κ.ά. ως αναβιώσεις της αρχαίας πόλης-κράτους, προκειμένου να τις περιβάλλουν με αίγλη και να τους προσδώσουν ένα ένδοξο παρελθόν. Με τον τρόπο αυτό θεωρούσαν ότι συνέβαλαν στην εκκοσμίκευση του ιταλικού πολιτισμού και θωρακίζονταν ενάντια στις προσπάθειες των Γερμανών και Γάλλων μοναρχών να ελέγξουν τις ιταλικές πόλεις. Παρατηρήθηκε έντονη τάση δημιουργίας νέων μορφών τέχνης και αρχιτεκτονικής. Στη βόρεια Ιταλία ο γοτθικός ρυθμός, συνυφασμένος με την παρηκμασμένη φεουδαρχική κοινωνία, αντικαταστάθηκε από τα στυλιστικά πρότυπα της κλασικής αρχαιότητας. Ο όρος αρχαιοδίφης²² (antiquary ή antiqvarian) άρχισε να χρησιμοποιείται από τον 15ο αι. και αναφερόταν σε ερασιτέχνες οι οποίοι μελετούσαν αρχαία αντικείμενα. Ποντίφικες, καρδινάλιοι και Ιταλοί ευγενείς χρηματοδοτούσαν ανασκαφές, οι οποίες γίνονταν όχι με τη σύγχρονη έννοια, αλλά προς αναζήτηση αρχαίων αντικειμένων με ιστορική, αισθητική και εμπορική αξία. Από την Ιταλία το ενδιαφέρον για τις αρχαιότητες εξαπλώθηκε και στην υπόλοιπη Ευρώπη. Ο Βρετανός William Camden μελέτησε αρχαία μνημεία τα οποία είχαν βρεθεί στην Αγγλία. Στις αρχές του 17ου αι. ο Γάλλος βασιλιάς Charles I, ο δούκας του Buckingham και ο κόμης του Arundel ανταγωνίζονταν φιλικά στην απόκτηση αρχαίων έργων τέχνης²³.

1.2. Αρχαιογνωσία

Κατά τον 18^ο αι. οι κρατούσες αντιλήψεις για την αρχαιολογία ήταν εκείνες τις οποίες είχε επιβάλλει ο μεγάλος Γερμανός αρχαιοδίφης, αισθητικός και ιστορικός της τέχνης Johann Winckelmann (1717-1768), ο οποίος διακήρυττε ότι οι αρχαίοι Έλληνες κατάφεραν να δημιουργήσουν αριστουργήματα τέχνης με απaráμιλλη ελευθερία κίνησης, εξ αιτίας της

²² Ο αρχαιοδίφης ετυμολογικά προέρχεται από το αρχαίος+δίφης. Διφώ=ερευνώ. Πρόκειται για την απόδοση στα Ελληνικά του γερμανικού όρου *Altertumsforscer* (Μπαμπινιώτης 1998, σελ. 292). Αναφέρεται στους συλλέκτες αρχαίων αντικειμένων, χωρίς περαιτέρω διάθεση συστηματικής ανάλυσης, αλλά κυρίως σύνθεσης των αρχαιολογικών δεδομένων.

²³ Trigger 2006, σελ. 54-57.

ίδιας της αγάπης τους για την ελευθερία. Ο Winckelmann στο έργο του *Ιστορία της αρχαίας τέχνης* (1764) έκανε για πρώτη φορά περιοδολόγηση της ελληνικής και ρωμαϊκής γλυπτικής ανάλογα με την τεχνοτροπία, ταυτίζοντας τα αρχαία γλυπτά με χρονολογημένα έργα τα οποία περιγράφονταν σε φιλολογικές πηγές. Παρά τη μεγάλη αγάπη του όμως, για τους αρχαίους Έλληνες, περιορίστηκε μόνο στην τέχνη τους και δεν ενδιαφέρθηκε να ερευνήσει την καθημερινή ζωή τους. Όπως πολύ επιγραμματικά το διατύπωσε ο Χρ. Καρούζος: «*Από το Βίνκελμαν και ύστερα, αρχαιολογία σημαίνει αποκλειστικά ιστορία της αρχαίας τέχνης, και τίποτε άλλο*»²⁴. Και βεβαίως, όπως όλοι οι αρχαιοδίφες της εποχής του, μελέτησε αντικείμενα τα οποία είχαν αποσπασθεί από το αρχαιολογικό τους περιβάλλον. Ενδιαφερόταν κυρίως για το «είδος» και όχι για την «προέλευση». Ίσως είναι ορθότερο να χαρακτηρίζεται ως θεμελιωτής της Ιστορίας της Τέχνης, αντί του χαρακτηρισμού με τον οποίο είναι ευρύτερα γνωστός ως πατέρας της Κλασικής Αρχαιολογίας²⁵. Το έργο του Winckelmann επηρέασε αποφασιστικά την καθιέρωση της αρχαιογνωσίας στην αρχαιολογία. Ειδικά στο χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, όπου υπήρχε απουσία γραπτών πηγών, το αρχαιογνωστικό επιστημολογικό υπόδειγμα επεδίωκε τη σύνδεση των υλικών καταλοίπων με τα αρχαία κείμενα (ομηρικά έπη, μυθολογία) ώστε να τεκμηριωθεί ο ιστορικός πυρήνας τους. Στο πλαίσιο αυτό ο Schliemann ανέσκαψε την Τροία και τις Μυκήνες. Η αρχαιογνωστική προσέγγιση οδήγησε στην αντίληψη ότι η Προϊστορία υπήρξε ο ιστορικός πρόδρομος της ελληνορωμαϊκής αρχαιότητας, δηλαδή της κατ' εξοχήν περιόδου ενδιαφέροντος των αρχαιογνωστών αρχαιολόγων. Για το λόγο αυτό, πολλοί εξ αυτών, αντιμετώπιζαν τα προϊστορικά κατάλοιπα μέσα από μία κλασική οπτική, θεωρώντας τα ως προ-κλασικά. Αυτό σήμαινε ότι οι μέθοδοι και οι τεχνικές πεδίου της προϊστορικής αρχαιολογίας επηρεάζονταν από τις αντίστοιχες κατευθύνσεις της κλασικής έρευνας. Η τελευταία συνήθιζε να αξιοποιεί την παράδοση των περιηγητών και να αποτείνεται σε αρχιτέκτονες για την αποτύπωση, καταγραφή και μελέτη των αρχιτεκτονικών καταλοίπων. Έτσι

²⁴ Ντούμας 2002, σελ. 13.

²⁵ Trigger 2006, σελ. 57-58.

άλλωστε, ασχολήθηκε με την προϊστορική αρχαιολογία ο Wilhelm Dörpfeld²⁶.

1.3. Παλαιολιθική και Σκανδιναβική αρχαιολογία – Εξελικτισμός

Κατά την περίοδο του Διαφωτισμού, ο οποίος ξεκίνησε στη Γαλλία ως πνευματική έκφραση δυσαρέσκειας και αναπτύχθηκε βαθμιαία σε κίνημα με επαναστατική προοπτική, συντελέστηκαν αλλαγές στον τρόπο σκέψης του Δυτικού κόσμου. Από τις κυριότερες αρχές του Διαφωτισμού, η οποία συνέβαλε στην ανάπτυξη της αρχαιολογίας, ήταν η πεποίθηση ότι η πρόοδος των ανθρώπινων κοινωνιών προκύπτει από τη χρήση της λογικής σκέψης. Όλες οι ανθρώπινες ομάδες, ανεξαρτήτως χρώματος και φυλής, διαθέτουν, επί της ουσίας, το ίδιο είδος ευφυΐας και συναισθημάτων, απλώς διαφοροποιούνται σε ατομικό επίπεδο ως προς τις δεξιότητες και τη φυσική τους διάθεση. Επομένως, είχαν τις ίδιες δυνατότητες να εξελιχθούν. Η εξελικτική αυτή άποψη των Διαφωτιστών για την πολιτισμική ανάπτυξη επηρέασε τη σκέψη των αρχαιοδιφών. Κύριο κίνητρο για την πρόοδο θεωρήθηκε η επιθυμία να βελτιώσουν οι άνθρωποι τη θέση τους, κυρίως με την απόκτηση μεγαλύτερου ελέγχου πάνω στη φύση²⁷. Η μεθοδολογία των Διαφωτιστών περιλάμβανε συγκριτική μελέτη βασισμένη σε εθνογραφικά δεδομένα ζώντων κοινωνιών και ταξινόμησή τους σε μία λογική, συχνά μονογραμμική ακολουθία, από τους πιο απλούς στους πιο σύνθετους. Γι' αυτό και διάφοροι πρόωμοι εξελικτιστές της εποχής αναγνώρισαν στη Βόρεια Αμερική ενδείξεις για το πώς ήταν η παιδική ηλικία της ανθρωπότητας. Αυτό εννοούσε, προφανώς, ο φιλόσοφος John Locke (1632-1704) με τη δήλωσή του «στην αρχή όλος ο κόσμος ήταν Αμερική»²⁸. Όπως οι υποστηρικτές των περισσότερων επαναστατικών κινήματων οι οποίοι επιδιώκουν την εξουσία, έτσι, και οι Διαφωτιστές προσπάθησαν να εξομοιώσουν τα συμφέροντα της τάξης τους με το γενικό καλό. Οι αρχές

²⁶ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 172.

²⁷ Slotkin 1965, σελ. 441.

²⁸ Trigger 2006, σελ. 116.

τους είχαν απήχηση και στη Σκωτία, γεγονός το οποίο αντικατόπτριζε τους στενούς πολιτισμικούς δεσμούς μεταξύ Σκωτίας και Γαλλίας. Αντιθέτως, στην Αγγλία του 17^{ου} και των αρχών του 18^{ου} αι., θέματα όπως η προέλευση του ανθρώπου θεωρούντο εικασίες και αποφεύγονταν²⁹.

Η Βιομηχανική Επανάσταση, η οποία ξεκίνησε στα τέλη του 18^{ου} αι. και έφτασε στο απόγειό της τον 19^ο αι., τοποθέτησε ως κεντρικής σημασίας για τον άνθρωπο την τεχνολογία. Αναδύθηκε το ερώτημα πώς μέσω της τεχνολογίας ο Δυτικός πολιτισμός κατόρθωσε να ξεπεράσει τους ανατολικούς πολιτισμούς, οι οποίοι, τουλάχιστον μέχρι και τον 15^ο αι., υπερέφεραν. Έτσι, διαμορφώθηκε το ενδιαφέρον για την εξέλιξη της τεχνολογίας και τη μελέτη της μέσω των υλικών καταλοίπων, που αποτέλεσε την αφετηρία της επιστημονικής ενασχόλησης με την αρχαιολογία και της ανάπτυξης της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, μέσω της ανάδυσης δύο συμπληρωματικών ρευμάτων, της Σκανδιναβικής και της Παλαιολιθικής αρχαιολογίας.

Το πρώτο από τα παραπάνω ρεύματα εμφανίστηκε στη Σκανδιναβία στις αρχές του 19^{ου} αι., και το δεύτερο στην Αγγλία και στη Γαλλία, πενήντα περίπου χρόνια αργότερα³⁰. Και τα δύο ρεύματα σηματοδότησαν την απαρχή της Προϊστορικής Αρχαιολογίας. Συνετέλεσαν στη συγκρότησή της σε αυτόνομο κλάδο και στη συστηματοποίηση της μελέτης της, ανεξάρτητα από την αρχαιοδιφική και αρχαιογνωστική έρευνα των προηγούμενων αιώνων. Η τεράστια συμβολή της Σκανδιναβικής αρχαιολογίας στην προϊστορική έρευνα συνίστατο στην ανακάλυψη νέας τεχνικής χρονολόγησης των αρχαίων ευρημάτων (της σχετικής χρονολόγησης), η οποία δεν βασιζόταν σε γραπτές πηγές και ήταν έργο του Δανού μελετητή Christian Jürgensen Thomsen (1788-1865). Με τη θεμελίωση του

²⁹ Trigger 2006, σελ. 100.

³⁰ Η αρχαιολογία στη Γαλλία και την Αγγλία παρέμειναν κατά το πρώτο μισό του 19^{ου} αι. εστιασμένες στους ιστορικούς λαούς, Κέλτες, Ρωμαίους, Αγγλοσάξονες, Μερβίγγειους, καθώς και στη Μεσαιωνική περίοδο. Σε σπάνιες περιπτώσεις οι ερευνητές αυτοί ελάμβαναν υπ' όψη το σύστημα των Τριών Εποχών του Thomsen (Trigger 2006, σελ. 138). Η συντηρητική αυτή τοποθέτηση ήταν η αιτία για την οποία η μελέτη της Προϊστορικής Αρχαιολογίας σε αυτές τις χώρες δεν ξεκίνησε πριν το τέλος της δεκαετίας του 1850.

συστήματος των Τριών Εποχών³¹ και την ταξινόμηση των αρχαίων ευρημάτων σε τρεις διαδοχικές χρονικές περιόδους (Εποχή του Λίθου, του Χαλκού και του Σιδήρου) από το αντίστοιχο υλικό το οποίο χρησιμοποιείται για την κατασκευή εργαλείων³², ο Thomsen έθεσε τη μελέτη της προϊστορίας σε επιστημονική βάση. Η θεωρία των Σκανδιναβών προϊστορικών αρχαιολόγων είχε εγγενώς εξελικτικό χαρακτήρα, γι' αυτό και αποκαλείται και Εξελικτική³³.

Η έμφαση την οποία έδωσε ο Thomsen στη χρονολόγηση και στη γεωγραφική κατανομή των αρχαιολογικών ευρημάτων συνέβαλε στη σταδιακή μεταστροφή και ενασχόληση των προϊστορικών αρχαιολόγων με τη διαδοχή των πολιτισμικών σταδίων, αντικαθιστώντας ή παραμερίζοντας την εξελικτική προσέγγιση. Αργότερα, ο Σουηδός αρχαιολόγος Gustav Oscar Montelius, (1843-1921), εισηγήθηκε τη μέθοδο της τυπολογίας, η οποία στην ουσία βελτίωσε τη χρονολογική προσέγγιση του Thomsen. Ο Montelius καθιέρωσε τη σειριακή μέθοδο, κατηγοριοποιώντας προσεκτικά τους τύπους των τεχνέργων, βάσει των παραλλαγών στα σχήματα και στη διακόσμηση, για τη δημιουργία αρχαιολογικών ακολουθιών. Στη συνέχεια, επικεντρώθηκε στις εξελικτικές τάσεις τις οποίες παρουσίαζαν αυτές οι ακολουθίες, συσχετίζοντας κυρίως κλειστά ευρήματα, π.χ. η ανακάλυψη Μυκηναϊκής κεραμικής σε ιστορικά χρονολογημένες θέσεις της Αιγύπτου

³¹ Η θεωρία των Τριών Εποχών υποστηρίχθηκε για πρώτη φορά το 1758, από τον Γάλλο νομικό και ιστορικό Antoine-Yves Goguet (1716-1758), στο τρίτομο έργο του *De l'origine des loix, des arts, et des sciences et de leurs progrès chez les anciens peuples*, το οποίο μεταφράστηκε τρία χρόνια αργότερα στα αγγλικά, με τον τίτλο *The Origin of Laws, Arts, and Science, and their Progress, among the Most Ancient Nations*.

³² Το σύστημα των Τριών Εποχών θεωρείται, πάντως, δύσκολο να εφαρμοσθεί έξω από την Ευρώπη. Υποστηρίζεται ότι ορισμένοι πολιτισμοί είτε αναπτύχθηκαν σε διαφορετικούς ρυθμούς είτε έχασαν κάποια από τις προβλεπόμενες φάσεις. Για παράδειγμα οι φυλές του Αμαζονίου στην Νότιο Αμερική παρέμειναν στην Νεολιθική Εποχή. Επίσης, δεν υπήρξε Εποχή του Χαλκού για τις νομαδικές φυλές της Σαχάρας, οι οποίες πέρασαν από την χρήση του λίθου στη χρήση του σιδήρου. Παρόλο που με την πρόοδο της έρευνας το σύστημα των Τριών Εποχών αποδεικνύεται όλο και περισσότερο ανακριβές, ωστόσο παραμένει θεμέλιος λίθος της Προϊστορικής Αρχαιολογίας. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το σύστημα των Τριών Εποχών βλ. Trigger 2006, σελ. 121-127.

³³ Εντούτοις, οι Σκανδιναβοί αρχαιολόγοι δεν υποστήριζαν για τη Σκανδιναβία γηγενή εξελικτική διαδικασία. Θεώρησαν ότι η γνώση της επεξεργασίας του χαλκού και του σιδήρου ήλθε στην περιοχή είτε από τα διαδοχικά κύματα μεταναστών από τον Νότο, είτε από την «επαφή με άλλα έθνη» (Daniel 1967, σελ. 103). Αντιμετώπιζαν δηλαδή τη διάχυση και τη μετανάστευση ως παράγοντες οι οποίοι συνέβαλαν, σταδιακά, στην εξελικτική αλλαγή και όχι ως έννοιες αντίθετες προς την εξέλιξη (Trigger 2006, σελ. 129. Harris 1968, σελ. 174).

επέτρεψε τη χρονολόγηση της Μυκηναϊκής περιόδου στην Ελλάδα στο 15^ο αι. π.Χ. Υποστήριξε ότι η εξέλιξη του πολιτισμού, σύμφωνα με τις μεθόδους χρονολόγησης τις οποίες υιοθέτησε, προερχόταν από την Εγγύς Ανατολή, από όπου μεταφέρθηκε στην Ευρώπη κατά κύματα μεταναστεύσεων και διαχύσεων, μέσω των Βαλκανίων και της Ιταλίας. Έτσι, η Ευρώπη για μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν μία χλωμή αντανάκλαση του πολιτισμού της Ανατολής. Η ερμηνευτική αυτή προσέγγιση αντικατοπτρίζει τη σχολή η οποία ονομάστηκε *Φως εξ Ανατολών* (*ex oriente lux*)³⁴.

Το δεύτερο ρεύμα άνοιξε νέους δρόμους στη μελέτη της Παλαιολιθικής εποχής και πρόσθεσε τεράστιο βάθος χρόνου στην ανθρώπινη ιστορία. Εξέταζε ερωτήματα σχετικά με την καταγωγή του ανθρώπου, τα οποία ήταν αποτέλεσμα της διαμάχης μεταξύ των εξελικτιστών και των οπαδών της Θεωρίας της Δημιουργίας³⁵, την οποία προκάλεσε η έκδοση το 1859 του βιβλίου του Δαρβίνου (1809-1882) *η Καταγωγή των Ειδών*³⁶. Η μελέτη της Παλαιολιθικής εποχής απέκτησε μεγάλο κύρος, λόγω των στενών δεσμών της με τη γεωλογία και την παλαιοντολογία, δύο επιστήμες οι οποίες ηγούνται στην προσπάθεια νέας ερμηνείας της ιστορίας του κόσμου, αλλά και διότι είχε αναπτυχθεί στη Γαλλία και στην Αγγλία, οι οποίες ήταν παγκόσμια κέντρα οικονομικής και πολιτιστικής προόδου εκείνη την εποχή. Σε σχέση όμως, με τη Σκανδιναβική, η Παλαιολιθική αρχαιολογία είχε στενότερο αντικείμενο, αν και κάλυπτε μία πολύ μεγαλύτερη χρονική περίοδο. Επίσης, οι στόχοι και οι μέθοδοι Παλαιολιθικής και Σκανδιναβικής αρχαιολογίας διέφεραν σημαντικά. Η Παλαιολιθική αρχαιολογία διαμορφώθηκε στα πρότυπα των φυσικών επιστημών και χρησιμοποίησε τα αρχαία τέχνηρα ως μέσα χρονολόγησης, ενώ η Σκανδιναβική ενδιαφέρθηκε κυρίως να μάθει, μέσα από τη μελέτη των αρχαιολογικών καταλοίπων, πώς έζησαν και προσαρμόστηκαν στο περιβάλλον οι προϊστορικές κοινωνίες³⁷.

³⁴ Renfrew 1973, σελ. 36-37. Trigger 2006, σελ. 228.

³⁵ Σύμφωνα με τη Θεωρία της Δημιουργίας η μόνη πραγματική γνώση είναι αυτή της Βίβλου, η οποία παρέχει ολοκληρωμένη ιστορία της ανθρωπότητας και του σύμπαντος από τον χρόνο της δημιουργίας του (Trigger 2006, σελ. 49).

³⁶ Trigger 2006, σελ. 121.

³⁷ Trigger 2006, σελ. 156.

Και τα δύο αυτά ρεύματα της Προϊστορικής Αρχαιολογίας ήταν προϊόντα της εξελικτικής σκέψης του Διαφωτισμού. Αντιμετώπιζαν με μία δαρβινικού τύπου οπτική την πολιτισμική εξέλιξη, σύμφωνα με την οποία στις ανθρώπινες κοινωνίες επικρατούν όλο και πιο σύνθετες μορφές τέχνης και υλικού πολιτισμού³⁸. Είχαν κοινή πεποίθηση ότι η εξέλιξη του υλικού πολιτισμού οδηγεί σε κοινωνική και ηθική βελτίωση.

Σήμερα, χάρη στις έρευνες της Προϊστορικής Αρχαιολογίας γνωρίζουμε ότι οι απαρχές της ανθρώπινης ιστορίας εκτείνονται, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα επιστημονικά πορίσματα, σε περισσότερο από τρία εκατομμύρια χρόνια πριν. Για περισσότερο από 99% αυτού του χρονικού διαστήματος, η μόνη σημαντική πηγή πληροφόρησης είναι η αρχαιολογία, δεδομένου ότι η γραφή πρωτοεμφανίστηκε γύρω στο 3000 π.Χ. στη δυτική Ασία³⁹.

Με την πάροδο του χρόνου οι διαφορετικές προσεγγίσεις μεταξύ Σκανδιναβών και λοιπών Ευρωπαίων ερευνητών αμβλύθηκαν χάρη στα επιτεύγματα των φυσικών επιστημών. Ο ευνοϊκός τρόπος με τον οποίο υποδέχθηκαν οι Βρετανοί μελετητές τις απόψεις του Άγγλου γεωλόγου Sir Charles Lyell (1797-1875) υποδεικνυε ότι γίνονταν, σταδιακά, όλο και πιο δεκτικοί στην εξελικτική θεωρία⁴⁰. Έτσι, το προαναφερθέν σύγγραμμα του Δαρβίνου *Η Καταγωγή των Ειδών*, παρά τις ποικίλες αντιδράσεις τις οποίες προκάλεσε αρχικά στους κύκλους των συντηρητικών Βρετανών, καθιέρωσε, σταδιακά, την εξελικτική θεωρία, καθώς και την έννοια της φυσικής επιλογής, σύμφωνα με την οποία πληροφορίες οι οποίες οδήγησαν σε επιτυχείς επιλογές στο παρελθόν, κωδικοποιούνται και μεταδίδονται στις επόμενες γενιές⁴¹. Την άποψη της παλαιότητας του ανθρώπου

³⁸ Marchand 2002, σελ. 158.

³⁹ Renfrew & Bahn 2001, σελ. 10.

⁴⁰ Οι βρετανικές επιστημονικές εταιρείες της εποχής, όπως η Βρετανική Εταιρεία για την Πρόοδο της Επιστήμης, η Βασιλική Εταιρεία του Λονδίνου ή η Γεωλογική Εταιρεία του Λονδίνου, στις διάφορες αναφορές τους άρχισαν να αποδέχονται τις αποδείξεις σύμφωνα με τις οποίες οι άνθρωποι είχαν συνυπάρξει χρονικά, στο πολύ αιώτερο παρελθόν, με θηλαστικά τα οποία αργότερα εξαφανίστηκαν (Chorley 1964, σελ. 447-449. Grayson 1983, σελ. 179-190).

⁴¹ Shennan 2014, σελ. 17. Η χρήση ιδεών βασισμένων στη Δαρβινική θεωρία της εξέλιξης για να ερμηνευθούν αρχαιολογικά δεδομένα έχει γίνει δημοφιλής τον 21^ο αι. Τα θεαματικά αποτελέσματα τα οποία είχε η εξελικτική έρευνα και η εξελικτική θεωρία, ειδικά στη βιολογία, είναι, κατά μία άποψη, η αιτία για την οποία οι αρχαιολόγοι αποφάσισαν να δανεισθούν μεθόδους της βιολογίας, τις οποίες προσπαθούν να προσαρμόσουν στη δική τους επιστήμη, για να αναπαραστήσουν και να ερμηνεύσουν την πολιτισμική αλλαγή. Η

ενστερνίσθηκε και ο Lyell στο βιβλίο του *The Geological Evidences of the Antiquity of Man*⁴². Δύο χρόνια αργότερα ο Άγγλος τραπεζίτης και φυσιοδίφης John Lubbock (1834-1913), ενσωματώνοντας στην Προϊστορική Αρχαιολογία τη θεωρία της ανθρώπινης εξέλιξης του Δαρβίνου, τον οποίο γνώρισε προσωπικά και επηρεάστηκε από το έργο του⁴³, διαίρεσε περαιτέρω την Εποχή του Λίθου, ανάλογα με τα εργαλεία τα οποία κατασκευάζονταν σε κάθε Εποχή, στη Παλαιολιθική (κατασκευάζονταν μόνο πελεκημένα λίθινα εργαλεία) και στη Νεολιθική (τα περισσότερα λίθινα εργαλεία ήταν τριπτά και λειασμένα)⁴⁴. Ως οπαδός, όπως και οι Σκανδιναβοί, της μονογραμμικής πολιτισμικής εξέλιξης, ο Lubbock ισχυρίστηκε ότι μελετώντας κανείς τις σύγχρονες πρωτόγονες κοινωνίες διαπιστώνει πώς έζησαν οι προϊστορικοί άνθρωποι. Προσάρμοσε όμως, τη θεωρία του Δαρβίνου περί φυσικής επιλογής στα συμφέροντα των σύγχρονων Ευρωπαίων και υποστήριξε ότι οι «πρωτόγονοι» λαοί ήταν αχρείοι, διεφθαρμένοι, με χαμηλό διανοητικό επίπεδο, σκλάβοι των παθών τους και χωρίς ικανότητα ελέγχου του θυμού τους. Έκανε έρευνες για να στοιχειοθετήσει τους τρόπους με τους οποίους κακοποιούσαν παιδιά, σκότωναν ηλικιωμένους, έτρωγαν ανθρώπινο κρέας και επιδίδονταν σε ανθρωποθυσίες⁴⁵.

υιοθέτηση δαρβινικών προσεγγίσεων κατά την ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων, βασίζεται σε δύο διακριτές αρχές, εν μέρει συμπληρωματικές και εν μέρει ανταγωνιστικές. Η πρώτη αναφέρεται στη λεγόμενη *Ανθρώπινη Συμπεριφορική Οικολογία* (Human Behavioral Ecology), σύμφωνα με την οποία οι ανθρώπινες κοινωνίες έχουν την τάση να επιλέγουν συμπεριφορές με βάση τη σχέση όφελος/κόστος. Η φυσική επιλογή λειτουργεί υπέρ των συμπεριφορών οι οποίες συντελούν στο να λαμβάνεται η καλύτερη δυνατή απόφαση σε μία δεδομένη περίπτωση, επομένως, η υιοθέτηση και επανάληψή τους μεγιστοποιεί το όφελος και μειώνει το κόστος της συνεχούς αναζήτησης. Η δεύτερη αρχή αναφέρεται στο λεγόμενο *Διπλό Κληρονομικό Μοντέλο* (Dual Inheritance Model), σύμφωνα με το οποίο οι ανθρώπινες συμπεριφορές εξαρτώνται τόσο από την κληρονομική όσο και από την πολιτισμική μετάδοση χαρακτηριστικών. Οι δύο διαφορετικές προσεγγίσεις συνοψίζονται στο ερώτημα: οι ανθρώπινες κοινωνίες ενεργούν με βάση αυτό το οποίο φαίνεται ως η πιο λογική συμπεριφορά ή με βάση το πόσο δημοφιλές είναι αυτό το οποίο βλέπουν να γίνεται γύρω τους; (Shennan 2014, σελ. 15-18).

⁴² Lyell 1863.

⁴³ Όπως χαρακτηριστικά αφηγήθηκε ο Lubbock, μία μέρα του 1842 ο πατέρας του προανήγγειλε ένα σπουδαίο νέο. Νόμιζε ότι επρόκειτο να του δωρίσει ένα αλογάκι πόνυ και απογοητεύθηκε όταν διαπίστωσε ότι το σπουδαίο νέο ήταν η άφιξη του Καρόλου Δαρβίνου στο Kent, όπου διέμεναν, και μάλιστα στη διπλανή ιδιοκτησία. Η απογοήτευσή του όμως δεν διήρκεσε, διότι σύντομα ανέπτυξε φιλική σχέση με τον κατά 25 χρόνια μεγαλύτερό του Δαρβίνο, τον οποίο επισκεπτόταν συχνά στη γειτονική κατοικία (Howarth and Howarth 1933, σελ. 72-73).

⁴⁴ Lubbock 1865.

⁴⁵ Trigger 2006, σελ. 174.

Οι απόψεις αυτές δικαίωναν τις αποικιοκρατικές βλέψεις των Ευρωπαίων, και διασκέδαζαν τυχόν ευθύνες τους για τη ραγδαία μείωση των ιθαγενών λαών, αφού εδώ και χιλιάδες χρόνια η φυσική επιλογή δεν τους εξόπλισε με τα απαραίτητα εφόδια επιβίωσης.

1.4. Ιστορία του Πολιτισμού – Εμπειρισμός, θετικισμός

Ο 19^{ος} αι. ήταν η εποχή των μεγάλων Δυτικών αυτοκρατοριών, οι οποίες επέκτειναν την επιρροή τους σε αποικίες, αλλά και σε αρχαιολογικές δραστηριότητες στο εξωτερικό, τις οποίες μπορούσαν να εξασκήσουν μόνο οι ισχυρές οικονομικά χώρες της Δύσης. Η αρχαιολογία αποτελούσε ελκυστικό πεδίο ανταγωνισμού ανάμεσα στις χώρες αυτές και επιβεβαίωνε το διεθνές τους κύρος. Συγχρόνως, ο αιώνας αυτός σηματοδεύθηκε από την άνοδο του αντίθετου ιδεολογικού ρεύματος του εθνικισμού⁴⁶ και του ρατσισμού, που αναγόρευαν την εθνική καταγωγή ως τον σημαντικότερο παράγοντα διαμόρφωσης της ανθρώπινης ιστορίας⁴⁷.

Ο συνδυασμός αποικιοκρατίας και εθνικισμού δημιούργησε, σταδιακά, ένα εκρηκτικό μείγμα, το οποίο οδήγησε, τον αμέσως επόμενο αιώνα, σε δύο αιματηρότατους παγκόσμιους πολέμους, καθώς ορισμένες αυτοκρατορίες δεν ήθελαν να μεταλλαχθούν σε έθνη, ενώ άλλες εθνοτικές ομάδες δεν επιθυμούσαν να εντάσσονται πλέον σε υπερεθνικούς σχηματισμούς, όπως κατά το παρελθόν.

Το αυτοκρατορικό-εθνοκεντρικό δίπολο είχε άμεση επίπτωση και διαμόρφωσε αντίστοιχες τάσεις στην επιστήμη της αρχαιολογίας. Οι οπαδοί της «αυτοκρατορικής» εκδοχής θεωρούσαν ότι ο πολιτισμός, με αφετηρία τους μεγάλους πολιτικούς σχηματισμούς της Αιγύπτου και της Εγγύς Ανατολής, μεταλαμπαδεύθηκε στη Δύση, μέσω της Μινωικής Κρήτης, της αρχαίας Ελλάδας, της Ρώμης και κατέληξε στα Δυτικά μεσαιωνικά βασίλεια και τις ευρωπαϊκές απόλυτες μοναρχίες. Η «αυτοκρατορική» εκδοχή είχε επομένως, εξελικτικό χαρακτήρα δαρβινικού τύπου. Εξ άλλου, η

⁴⁶ Για την έννοια των όρων εθνικισμός και έθνος γενικότερα βλ. Gellner 1992 και Anderson 1997.

⁴⁷ Trigger 2006, σελ. 211.

«εθνοκεντρική» εκδοχή εξίσωνε τα τυπολογικά χαρακτηριστικά του αρχαιολογικού υλικού με πληθυσμιακές ομάδες κοινής πολιτισμικής ή και εθνοτικής ταυτότητας και συχνά - αλλά όχι πάντοτε - κοινής βιολογικής καταγωγής. Η κύρια διαφορά της εθνοκεντρικής από την αυτοκρατορική εκδοχή βασίζεται στη διάχυση του πολιτισμού μέσα από τη φυσική παρουσία εθνοτικών ομάδων, είτε αποίκων, είτε επιδρομέων είτε εμπόρων.

Το δίπολο αυτό αποτέλεσε τις δύο κυριότερες εκδοχές της λεγομένης Παραδοσιακής Αρχαιολογίας ή Ιστορίας του Πολιτισμού (Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση). Κοινός παρονομαστής και των δύο εκδοχών ήταν η εμπειριστική πρόταξη των υλικών καταλοίπων και η πεποίθηση ότι, αν τοποθετηθούν κατά τυπολογική, γεωγραφική και χρονολογική συνάφεια, θα προκύψει αυτόματα η πορεία της διάχυσης ή της μεταλαμπάδευσης του πολιτισμού. Η Ιστορία του Πολιτισμού δηλαδή και ειδικά η μη εθνοκεντρική της τάση δεν ασχολήθηκε με τα αρχαία κείμενα. Προσπάθησε να καταστήσει την αρχαιολογία αυτόνομη επιστήμη. Επεδίωξε να απομακρυνθεί από το παλαιότερο επιστημολογικό παράδειγμα της αρχαιολογίας και να δώσει έμφαση στη στρωματογραφία, στην κεραμική τυπολογία και στην κατάρτιση χρονολογικών αλληλουχιών, θέτοντας την αρχαιολογική ερευνητική πρακτική σε άλλη βάση. Συγχρόνως, η ερμηνευτική έμφαση μετατέθηκε από τη φυλετική στην πολιτισμική ταυτότητα των αρχαίων κοινωνιών.

Στην Ευρώπη παρατηρήθηκαν και οι δύο εκδοχές της Ιστορίας του Πολιτισμού. Η «αυτοκρατορική», η οποία υιοθέτησε τα επιχειρήματα του Montelius - σύμφωνα με τα οποία η προϊστορική Ευρώπη όφειλε την πολιτισμική της εξέλιξη στην Εγγύς Ανατολή - επικράτησε ανάμεσα στους Βρετανούς αρχαιολόγους της Βικτωριανής εποχής. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Arthur Evans (1851-1941), ο οποίος ενστερνίσθηκε ασμένως την «αυτοκρατορική» σύνθεση στην έρευνά του, η οποία άλλωστε, στους σταθμούς της εξ Ανατολών πορείας του πολιτισμού προς τη Δύση, συμπεριλάμβανε και τη Μινωική Κρήτη⁴⁸. Εξ άλλου, ο John Myres⁴⁹, φίλος

⁴⁸ Ζώης 1994, σελ. 32-35. Evans 1928, σελ. 22-59.

⁴⁹ Sir John Linton Myres (1869-1954). Βρετανός αρχαιολόγος Καθηγητής Αρχαίας Ιστορίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης.

και συνάδελφος του Evans στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης⁵⁰, υποστήριξε ότι όλες οι ιεραρχημένες κοινωνίες αναπτύχθηκαν όταν δυναμικοί, κτηνοτροφικοί λαοί, όπως οι Ινδοευρωπαίοι, αναγκάστηκαν να εγκαταλείψουν, λόγω ξηρασίας, τις στέπες της Κεντρικής Ασίας και να κατακτήσουν λιγότερο εφευρετικές κοινωνίες⁵¹. Αυτό το σενάριο στηριζόταν στην πεποίθηση ότι οι μεν κτηνοτρόφοι εξισώνονταν με τη μεσαιωνική ευρωπαϊκή αριστοκρατία, οι δε γεωργοί με τους μεσαιωνικούς χωρικούς. Και οι πρώτοι ήταν από τη φύση τους κυβερνήτες, ενώ οι δεύτεροι ήταν γεννημένοι υποτακτικοί και αναγκασμένοι να εξουσιάζονται από άλλους. Από τον συγκερασμό των πολιτισμικών επιρροών οι οποίες διαδόθηκαν στην Ευρώπη από την Εγγύς Ανατολή και των ικανοτήτων των Ινδοευρωπαίων, αναδύθηκε ένας σημαντικός και ξεχωριστός ευρωπαϊκός τρόπος ζωής⁵².

Η «εθνοκεντρική» εκδοχή καλλιεργήθηκε στην κεντρική και βόρεια Ευρώπη των εθνικών κρατών. Μετά την ήττα του Ναπολέοντα, ο νεο-συντηρητισμός των καθεστώτων τα οποία είχαν αποκατασταθεί ευνόησε τη ρομαντική εξιδανίκευση της εθνικής καταγωγής και τον εντοπισμό εθνικών ταυτοτήτων στην αρχαιολογική μαρτυρία, με την ελπίδα ότι θα απέτρεπε τα συνεχή αιτήματα της μεσαιας τάξης για πολιτικές και κοινωνικές μεταρρυθμίσεις⁵³. Τα ευρωπαϊκά εθνικά κράτη αποτέλεσαν την πολιτική έκφραση μίας εθνολογικής ταυτότητας, η οποία στηριζόταν σε κοινή ιστορία και σε γλωσσική, πολιτισμική και φυλετική ενότητα⁵⁴. Ειδικά στη Γερμανία του 19^{ου} αι., οι περισσότεροι αρχαιολόγοι απέρριπταν αρχικά τη σκανδιναβική προσέγγιση, εν μέρει επειδή ο εξελικτισμός τον οποίο

⁵⁰ Brown 2001, σελ. 391.

⁵¹ Myres 1911.

⁵² Trigger 2006, σελ. 241.

⁵³ Trigger 2006, σελ. 167.

⁵⁴ Ο εθνοκεντρισμός συνεχίζει να επηρεάζει ακόμη και σήμερα την ευρωπαϊκή αρχαιολογία, σε διαφορετικό βαθμό στις διάφορες χώρες. Παράλληλα, οι απόψεις για τη θέση του Δυτικού πολιτισμού στο παγκόσμιο στερέωμα διαφέρουν. Ορισμένοι επιστήμονες αντιτίθενται στη Σχολή *ex oriente lux* και επιδιώκουν να στοιχειοθετήσουν την αυτόνομη εξέλιξη της Δύσης. Ο Colin Renfrew χρησιμοποίησε βαθμονομημένες ημερομηνίες με τη χρήση άνθρακα 14 (C-14) για να καταδείξει ότι η μεταλλουργία είχε αναπτυχθεί στην Ευρώπη ανεξάρτητα από τη Μέση Ανατολή (Renfrew 1973). Πιο πρόσφατη πρότασή του, η οποία συνδέει την άφιξη των Ινδοευρωπαίων στην Ευρώπη με αυτήν της γεωργίας, καθορίζει για τους περισσότερους σύγχρονους ευρωπαϊκούς λαούς μία πιο μακροχρόνια ιστορική ύπαρξη από αυτήν η οποία θεωρείτο προηγουμένως (Renfrew 1988).

διακήρυττε συνδεόταν στενά με τη φιλοσοφία του Διαφωτισμού, στην οποία πολλοί αντιδρούσαν⁵⁵. Η αναβίωση της Γερμανικής λογοτεχνίας, η οποία εξυμνούσε το παρελθόν της Γερμανίας, καλλιεργήθηκε στο πλαίσιο του Ρομαντισμού και δημιούργησε μία αίσθηση παν-γερμανικής εθνικής ταυτότητας, ενάντια στη γαλλική πολιτισμική κυριαρχία. Η εθνοκεντρική αυτή εκδοχή συνέβαλε στην ενοποίηση της Γερμανίας το 1871. Η γερμανική προσήλωση στον κειμενικό ουμανισμό παρέμεινε και μετά την ενοποίηση της Γερμανίας και οδήγησε τη γερμανική αρχαιολογία του 19^{ου} αι. να επικεντρωθεί στην «αρχαιογνωσία» (Altertumswissenschaft), στην ταυτοποίηση δηλαδή υλικών καταλοίπων μέσω γραπτών, ιστορικών πηγών και επωνύμων μνημείων⁵⁶. Έτσι, η γερμανική αρχαιολογία εστίασε στην ολιστική τυπολογική ανάλυση κάθε καταλοίπου και στην προσπάθεια ταύτισης γλωσσολογικών συναφειών με αρχαιολογικούς πολιτισμούς. Για τους αρχαιολόγους αυτούς, για τους οποίους η προϊστορία αποτελούσε προστάδιο της ιστορίας⁵⁷, προείχαν οι γραπτές πηγές, μέσω των οποίων εντόπιζαν ομάδες φυλετικής και εθνοτικής συνάφειας και τεκμηρίωναν, σφαιρικά, διακριτούς αρχαιολογικούς πολιτισμούς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο φιλόλογος Gustav Kossina (1858-1931), ο οποίος παρουσίασε

⁵⁵ Sklenář 1983, σελ. 87-91.

⁵⁶ Υπήρχαν βεβαίως εξαιρέσεις, όπως ο Heinrich von Brunn (1822-1894), ο οποίος πρωτοστάτησε στη μετάβαση από την αισθητική/καλλιτεχνική στην επιστημονική σκιαγράφηση ενός αρχαίου έργου (Sorensen, on line dictionary). Προετοίμασε το δρόμο για τη στοιχειοθέτηση ιστορικής αλληλουχίας των μορφών μέσα από τα ίδια τα αρχαία μνημεία (Marchand 1996, σελ. 109-110, 143-144). Προσπάθησε να απομακρυνθεί από το μοντέλο του Winkelmann και αγωνίσθηκε για την αυτονομία της Κλασικής Αρχαιολογίας, η οποία ως τότε ήταν ανύπαρκτη ως θεσμοθετημένος κλάδος σπουδών και υπαγόταν στην Κλασική Φιλολογία. Ερευνήσε τα έργα τέχνης της αρχαίας Ελλάδας μέσα από λογοτεχνικές πηγές με ένα εξελικτικό τρόπο, πρωτοποριακό για την εποχή του, προωθώντας τη συνθετική έρευνα μέσω της συνεργασίας φιλολογίας, γλωσσολογίας και αρχαιολογίας. Μέσα σε αυτό το πλαίσιο εντάσσεται και ο λόγος τον οποίο εκφώνησε το 1885, όταν έγινε Κοσμήτωρ του Πανεπιστημίου του Μονάχου, στον οποίο ξεκινούσε με τη φράση: «*Το μάτι είναι το όργανο της Αρχαιολογίας, σε αντίθεση με τη Φιλολογία η οποία είναι η επιστήμη του αυτιού*» (Εργολάβος *et al.* 2008). Επίσης, ο Γερμανός αρχαιολόγος Adolf Furtwängler (1853–1907), μαθητής του von Brunn και υπέρμαχος της εξελικτικής θεωρίας του Δαρβίνου, ο οποίος συνέβαλε στην ανάπτυξη τεχνικών σχετικής χρονολόγησης. Χρησιμοποιώντας κυρίως εμπειριστικά εργαλεία, όπως διαστάσεις, αναλογίες κ.ά. ενός έργου, κατάρτισε ένα εξελικτικό πίνακα καλλιτεχνών και τεχνοτροπιών, επιδιώκοντας να ανασυνθέσει την πορεία της ελληνικής τέχνης (Πλάντζος 2014, σελ. 89-90).

⁵⁷ Στη γερμανική ακαδημαϊκή παράδοση ο όρος αρχαιολογία (Archäologie) περιορίζεται στη μελέτη κοινωνιών για τις οποίες υπάρχουν γραπτές πηγές, ενώ η Προϊστορική Αρχαιολογία ονομάζεται Urgeschichte (ιστορία των απαρχών) ή Frühgeschichte (πρώιμη ιστορία) (Trigger 2006, σελ. 80). Στην αρχαία Ελλάδα αντιθέτως, Αρχαιολογία ονομαζόταν η προϊστορική έρευνα (βλ. παραπάνω, σελ. 15).

αρχικά τις απόψεις του σε διάλεξη το 1895 και στη συνέχεια, στο έργο του *Η Προέλευση των Γερμανών* (1911). Η προσέγγισή του στόχευε στην ανασύσταση της πολιτισμικής ιστορίας των λαών, δηλαδή ποιός έκανε τι, πού και πότε, ένα είδος «ιστορικού με μυστήρι», όπως χαρακτηριστικά έχουν αποκληθεί οι αρχαιολόγοι της εποχής αυτής⁵⁸. Ο Kossina, αν και θεωρείται θεμελιωτής της Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας στη χώρα του, οδηγήθηκε, εξ αιτίας ενός υπερβολικού πατριωτισμού, σε συνδυασμό με επιπόλαια χρήση αρχαιολογικών δεδομένων, σε αντιεπιστημονικές ακρότητες. Υποστήριξε ότι επειδή οι Γερμανοί είχαν παραμείνει στην πατρική τους γη ήταν οι πιο καθαροί φυλετικά και, επομένως, οι πιο ταλαντούχοι και δημιουργικοί από όλους τους Ινδοευρωπαϊκούς λαούς. Κατά τον Kossina η αρχαιολογία καθιέρωνε ιστορικά δικαιώματα σε μία περιοχή. Όπου βρίσκονταν τέχνηρα τα οποία υποτίθεται ότι ήταν Γερμανικά, το μέρος αυτό ανακηρυσσόταν αρχαία Γερμανική περιοχή και η σύγχρονη Γερμανία δικαιούταν να έχει εδαφικές διεκδικήσεις. Το ίδιο επιχείρημα δεν ίσχυε βεβαίως για μη γερμανικές ομάδες, όπως οι Σλάβοι, οι οποίοι κατά τον Μεσαίωνα είχαν εγκατασταθεί στα σύνορα μεταξύ πρώην Ανατολικής και Δυτικής Γερμανίας⁵⁹. Οι απόψεις του ενθάρρυναν τις ρατσιστικές συμπεριφορές και την επιθετικότητα των Γερμανών, οι οποίες τους οδήγησαν στη στρέβλωση του ναζισμού⁶⁰. Ο Kossina, παρά τις αβάσιμες και επικίνδυνες εθνικιστικές του απόψεις, θεωρείται ότι σημάδεψε το οριστικό πέρασμα από την εξελικτική προσέγγιση της προϊστορίας στην Πολιτισμική-Ιστορική⁶¹.

⁵⁸ Praetzellis 2011, σελ. 35.

⁵⁹ Klejn 1974. Trigger 2006, σελ. 239.

⁶⁰ Παρόμοιες ρατσιστικές ιδέες εκφράστηκαν και από το Γάλλο αριστοκράτη Joseph-Arthur, κόμη του Gobineau (1816-1882), στο τετράτομο έργο του *Essai sur l'inégalité des races humaines* (*Δοκίμιο για την Ανισότητα των Ανθρώπινων Φυλών*, 1853-1855). Ο Gobineau πίστευε ότι η μοίρα των πολιτισμών ήταν προκαθορισμένη από τη φυλετική τους σύνθεση και ότι όσο λιγότερο «αμιγής» ήταν ο φυλετικός χαρακτήρας ενός πολιτισμού, τόσο πιο πιθανό ήταν να βουλιάξει στη στασιμότητα και τη διαφθορά. Εκθείασε την υποτιθέμενη ανωτερότητα της Αρίας φυλής και υποστήριξε ότι οι Γερμανοί μπορούσαν να κυριαρχήσουν μόνο εάν απέφευγαν την «διασταύρωση» με κατώτερες ράτσες, όπως οι Εβραίοι, οι Κέλτες και οι Σλάβοι. Το έργο του Gobineau επηρέασε Ευρωπαίους ρατσιστές, όπως τον συνθέτη Richard Wagner και τον ηγέτη των Ναζί Adolf Hitler.

⁶¹ Trigger 2006, σελ. 240.

Εντούτοις, το επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού καθιέρωσε, μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, ο αυστραλιανός καταγωγής Vere Gordon Childe (1892-1957), ο ανασκαφέας του Νεολιθικού οικισμού Σκάρα Μπράε (Scara Brae), στις Ορκάδες νήσους (Orkney islands) της βορείου Σκωτίας (1931). Η εμβληματική παρουσία του τάραξε τα νερά της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο πρώτο μισό του 20^{ου} αι. Το πρωτοποριακό στοιχείο το οποίο εισήγαγε ο Childe στην αρχαιολογική κοινότητα συνίστατο στο νέο ερευνητικό μοντέλο το οποίο υιοθέτησε. Απομακρύνθηκε από την εξελικτική προσέγγιση⁶², αλλά και η Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση την οποία ακολούθησε τοποθετήθηκε σε νέα βάση. Χρησιμοποίησε τα αρχαιολογικά δεδομένα για να προσδιορίσει προϊστορικούς λαούς, βάσει ανωνύμων πολιτισμικών ομάδων, και προσπάθησε να ανιχνεύσει την καταγωγή τους, τις μετακινήσεις τους και τις επαφές τους, γι' αυτό και θεωρείται εισηγητής της έννοιας του «αρχαιολογικού πολιτισμού»⁶³. Αντιθέτως, η Παραδοσιακή Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση διαχώριζε τα διάφορα τέχνηρα σε ομάδες και ονόμαζε τις ομάδες αυτές αρχαιολογικούς πολιτισμούς. Στη συνέχεια, εξομοίωνε ένα αρχαιολογικό πολιτισμό με ένα ανθρώπινο πολιτισμό, δηλαδή με συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες⁶⁴. Το βιβλίο του *The Dawn of European Civilization*⁶⁵, χαρακτηρίστηκε «νέο ξεκίνημα για την Προϊστορική Αρχαιολογία»⁶⁶. Στο δεύτερο βιβλίο του *The Danube in Prehistory*⁶⁷, συνέταξε ένα πολύπλοκο διάγραμμα με τη χρονολογική και γεωγραφική κατανομή όλων των γνωστών στην κοιλάδα του Δούναβη αρχαιολογικών πολιτισμών. Ο προσδιορισμός των πολιτισμών έγινε με βάση συνεχώς επαναλαμβανόμενα χαρακτηριστικά, τα οποία διέκρινε σε διάφορα αρχαία

⁶² Ο Childe έθεσε μία σαφή διαχωριστική γραμμή ανάμεσα στη νέα Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση και στην παλαιότερη εξελικτική. Υπογράμμισε με σημασία, ότι το 19^ο αι. οι εξελικτικοί αρχαιολόγοι ενδιαφέρονταν για τα τέχνηρα και όχι γι' αυτούς οι οποίοι τα κατασκεύασαν (Childe 1940, σελ. 3).

⁶³ Η χρήση του όρου «πολιτισμός» από τον Childe είχε την έννοια της κοινωνικής ομάδας, δεν αναφερόταν σε βιολογικούς δεσμούς. Αντιτάχθηκε σφοδρά στις διάφορες εθνικιστικές απόψεις οι οποίες εξίσωναν τους αρχαιολογικούς πολιτισμούς με συγκεκριμένες φυλετικές ομάδες, με χαρακτηριστικότερο παράδειγμα τη θεωρία των ναζιστών.

⁶⁴ Johnson 2010, σελ.18.

⁶⁵ Childe 1925.

⁶⁶ Daniel 1950, σελ. 247.

⁶⁷ Childe 1929.

τέχνηρα. Αυτό το σύμπλεγμα συνδεομένων χαρακτηριστικών ονόμασε «πολιτισμικό σύνολο» ή απλώς «πολιτισμό»⁶⁸. Από αυτά θεώρησε ότι η οικιακή κεραμική, τα ταφικά έθιμα και τα κοσμήματα, επειδή αντικατόπτριζαν τοπικές προτιμήσεις, ήταν ανθεκτικά στην αλλαγή και μπορούσαν να αποδοθούν σε συγκεκριμένες εθνοτικές ομάδες. Αντιθέτως, τα εργαλεία, τα όπλα και τα λοιπά τεχνολογικά αντικείμενα, λόγω της ευρείας χρηστικής τους αξίας, διαχέονταν γρήγορα, είτε μέσω εμπορίου είτε μέσω αντιγραφής. Επομένως, χρησίμευαν για τον εντοπισμό γειτονικών πολιτισμών και για την κατάρτιση πολιτισμικών χρονολογήσεων, πριν την εφεύρεση της ραδιοχρονολόγησης⁶⁹. Στο σύγγραμμά του *New Light on the Most Ancient East* (1934) ο Childe διατύπωσε τη γνωστή θεωρία του περί «γεωργικής επανάστασης». Όταν επισκέφθηκε για πρώτη φορά τη Σοβιετική Ένωση, το 1935, εντυπωσιάστηκε από τις υλιστικές προσεγγίσεις των σοβιετικών αρχαιολόγων και τη γενναιόδωρη κυβερνητική υποστήριξη στην αρχαιολογία. Το επόμενο έτος εξέδωσε το σύγγραμμα *Ο Άνθρωπος Πλάθει τον Εαυτό του*⁷⁰, όπου ισχυρίστηκε ότι η συσσωρευμένη επιστημονική γνώση έδωσε στις προοδευτικές κοινωνίες μεγαλύτερο έλεγχο πάνω στη φύση και οδήγησε στη διαμόρφωση νέων και πιο σύνθετων κοινωνικοπολιτικών συστημάτων. Στο σύγγραμμά του *What Happened in History*⁷¹, έχοντας ένα πιο σαφή μαρξιστικό προσανατολισμό, διατύπωσε την προοδευτική για την εποχή του άποψη ότι οι οικονομικοί παράγοντες μίας συγκεκριμένης κοινωνίας προσδιορίζουν την κατεύθυνση της πολιτισμικής αλλαγής. Οι περισσότεροι αρχαιολόγοι, μέχρι εκείνη τη στιγμή, δεν έκαναν τον κόπο να αναρωτηθούν αν πίσω από τις αλλαγές και τις καινοτομίες τις οποίες εντόπιζαν υπήρχαν κι άλλες διαδικασίες, εκτός από ιστορικούς παράγοντες. Αυτή ήταν η διαφορά μεταξύ του να θεωρεί κανείς την ιστορία ως μία σειρά από αλληλοδιαδεχόμενα γεγονότα ή να την αντιμετωπίζει, όπως ο Childe, ως το προβλέψιμο αποτέλεσμα μίας σειράς κοινωνικών, περιβαλλοντικών και οικονομικών δυνάμεων⁷². Αν και

⁶⁸ Johnson 2010, σελ.17.

⁶⁹ Childe 1929, σελ. viii, 248. Binford 1983, σελ. 399-400.

⁷⁰ Childe 1936.

⁷¹ Childe 1940.

⁷² Praetzellis 2011, σελ. 3.

μαρξιστής, ο Childe κατέκρινε αργότερα το σοβιετικό καθεστώς διότι υποχρέωνε τους αρχαιολόγους να αποδέχονται *a priori* αρχαιολογικές απόψεις οι οποίες ευνοούσαν κυβερνητικές θέσεις, αντί να τους προτρέπει να χρησιμοποιούν τα αρχαιολογικά τεκμήρια για την επαλήθευση αυτών των απόψεων⁷³. Το 1957 εκμυστηρεύθηκε στον Glyn Daniel⁷⁴ ότι θεωρεί την προϊστορική χρονολόγηση της Σοβιετικής Ένωσης «ασαφείς εικασίες», οι οποίες δεν του άρεσαν και ακόμη περισσότερο δεν τον έπειθαν⁷⁵. Τελικά, η εμπειρία του ως προϊστορικού αρχαιολόγου τον οδήγησε στο να ενσωματώσει στο έργο του αυτά τα οποία συνιστούσαν, κατά τη γνώμη του, σημαντικές καινοτομίες της Σοβιετικής αρχαιολογίας και να απορρίψει όσα θεωρούσε μειονεκτήματα⁷⁶.

Στην Αμερική παρατηρήθηκε ένα ιδιότυπο μείγμα «αυτοκρατορικής» σύνθεσης και «εθνοκεντρικής» εκδοχής. Η αρχαιολογία στη χώρα αυτή, από τη δεκαετία του 1840, θεωρείτο κλάδος της ανθρωπολογίας. Η τελευταία είχε ταυτισθεί με τη μελέτη των ιθαγενών λαών της Αμερικής⁷⁷. Οι Ευρω-Αμερικανοί υποστήριζαν τη δική τους φυλετική ανωτερότητα σε σχέση με τους ιθαγενείς Αμερικανούς, γι' αυτό τοποθετούσαν τις συλλογές των Ινδιάνων στα μουσεία φυσικής ιστορίας και όχι στα μουσεία καλών τεχνών. Η πεποίθηση ότι οι Ινδιάνοι ήταν κτηνώδεις και πολεμοχαρείς από τη φύση τους και βιολογικά ανίκανοι να εξελιχθούν σε πολιτισμικό επίπεδο ήταν ευρύτατα διαδεδομένη⁷⁸. Θεωρούνταν, παρά τις ουσιαστικές αποδείξεις για το αντίθετο, απροσάρμοστοι στον ευρωπαϊκό τρόπο ζωής και, επομένως, προορισμένοι να αφανισθούν, καθώς ο «πολιτισμός» εξαπλωνόταν προς τα δυτικά⁷⁹.

⁷³ Childe 1951, σελ. 28-29.

⁷⁴ Ο Ουαλός Glyn Edmund Daniel (1914-1986) σπούδασε αρχαιολογία και ανθρωπολογία στο Πανεπιστήμιο του Cambridge. Αργότερα δίδαξε στο ίδιο Πανεπιστήμιο με ειδίκευση στη Νεολιθική περίοδο της Ευρώπης. Υπήρξε εκδότης του επιστημονικού περιοδικού *Antiquity* από το 1958 έως το 1986.

⁷⁵ Daniel 1958, σελ. 66-67.

⁷⁶ Trigger 2006, σελ. 345.

⁷⁷ Trigger 2006, σελ. 166, 187.

⁷⁸ Ήδη παλαιότερα, κάποιοι από τους πρώτους Ισπανούς αποίκους δεν δέχονταν ότι οι Ινδιάνοι είχαν ψυχή, πράγμα που σήμαινε ότι δεν ήταν ανθρώπινα πλάσματα. Επομένως, μπορούσαν να τους εκμεταλλευτούν σαν να επρόκειτο για ζώα (Trigger 2006, σελ. 115).

⁷⁹ Vaughan 1982.

Οι έννοιες του Διαφωτισμού περί λογικής και προόδου είχαν βεβαίως εξαπλωθεί ανάμεσα στους μορφωμένους Ευρω-Αμερικανούς και είχαν επηρεάσει σημαντικά την Αμερικανική Επανάσταση. Όσο όμως, η Προϊστορική Αρχαιολογία στις Η.Π.Α. αποκτούσε στενή σχέση με την εθνογραφία, πολλές ιδέες του Διαφωτισμού εγκαταλείφθηκαν. Ιδιαίτερα η πεποίθηση ότι όλες οι ανθρώπινες ομάδες έχουν ουσιαστικά τις ίδιες δυνατότητες να προοδεύσουν έχασαν έδαφος. Οι απόψεις του Gobineau⁸⁰, έγιναν γνωστές και στην Αμερική από έργα όπως το *The Passing of the Great Race (Το Πέρασμα της Μεγάλης Φυλής)*, 1916), του Madison Grant, το οποίο καταφερόταν εναντίον της έγκρισης εισόδου στις Η.Π.Α. μεγάλου αριθμού μεταναστών από τη νότια και ανατολική Ευρώπη. Οι λευκοί Αμερικανοί, οι οποίοι υιοθέτησαν σιγά-σιγά την αισιόδοξη προοπτική της εξέλιξης, δεν ήταν έτοιμοι να την επεκτείνουν και στους ιθαγενείς λαούς, τη γη των οποίων καταπατούσαν. Έτσι, στα τέλη του 19^{ου} αι. οι δαρβινικές θεωρίες του Lubbock παρείχαν στους Αμερικανούς μία βολική ερμηνεία της βιολογικής κατωτερότητας των Ινδιάνων της Αμερικής. Η πληθυσμιακή απομείωσή τους ενίσχυσε την πεποίθηση ότι ήταν καταδικασμένοι να εξαφανισθούν, πεποίθηση η οποία συμφωνούσε με τις απόψεις του Lubbock.

Την ίδια εποχή οι ερευνητές και το ευρύ κοινό της βόρειας Αμερικής πίστευε ότι οι εκατοντάδες ανεξήγητοι τύμβοι, οι οποίοι είχαν ανακαλυφθεί ανατολικά του Μισισσιπή, δεν ήταν έργο ιθαγενών Ινδιάνων, αλλά μίας μυθικής και αφανισμένης φυλής των Moundbuilders (κατασκευαστών τύμβων)⁸¹. Αυτές οι θεωρίες παρέπεμπαν στη στατική φύση των Ινδιάνων, η οποία τους καθιστούσε ανίκανους να εκπολιτισθούν και παρείχαν βολικές δικαιολογίες στους λευκούς για τον αφανισμό τους⁸².

⁸⁰ Βλ. παραπάνω, σημείωση 60.

⁸¹ Ο Thomas Jefferson, ο μετέπειτα τρίτος πρόεδρος των Η.Π.Α. ενδιαφέρθηκε ενεργά για το ζήτημα των Moundbuilders. Εφάρμοσε δε, αν και ο ίδιος δεν ήταν αρχαιολόγος, επιστημονική προσέγγιση στη διερεύνηση του θέματος των Moundbuilders: ανέσκαψε ένα τύμβο και στην τομή όπου έκανε αναγνώρισε διαφορετικά στρώματα. Διαπίστωσε στη συνέχεια, ότι πολλά ανθρώπινα οστά διατηρούνταν σε καλύτερη κατάσταση στα ανώτερα στρώματα, ενώ στα κατώτερα η διατήρηση ήταν χειρότερη. Αυτό τον οδήγησε στο συμπέρασμα ότι ο τύμβος είχε διαδοχικές χρήσεις (Renfrew 2001, σελ. 24).

⁸² Σήμερα γνωρίζουμε ότι τα έργα αυτά αποδίδονται στους πολιτισμούς Αδένα (Adena) και Χόπγουελ (Hopewell), οι οποίοι είχαν ως επίκεντρο την κοιλάδα του Οχάϊο (Ohio) από το

Συγχρόνως, με τις θεωρίες περί Moundbuilders, στην Αμερική του τέλους του 19^{ου} αι. επικρατούσε το δόγμα του εκφυλισμού, σύμφωνα με το οποίο το αρχικό στάδιο της ανθρωπότητας ήταν «πολύ ανώτερο» από αυτό στο οποίο βρίσκονταν οι σύγχρονοι άγριοι, οι οποίοι για να αναπτύξουν ένα λιγότερο βάρβαρο τρόπο διαβίωσης χρειάζονταν εξωτερική βοήθεια. Η άποψη αυτή συμφωνούσε με το Βιβλίο της Γένεσης⁸³.

Ωστόσο, οι παραπάνω εξελικτικές προσεγγίσεις δεν ακολουθούνταν από όσους Αμερικανούς αρχαιολόγους εστίαζαν στους αρχαίους πολιτισμούς της Μεσογείου και της Μεσοποταμίας, εξασκούσαν δηλαδή τη λεγόμενη Old World Archaeology. Οι αρχαιολόγοι αυτοί ακολουθούσαν την κλασικιστική προσέγγιση της ιστορίας της τέχνης. Ο διττός αυτός χαρακτήρας των Αμερικανών αρχαιολόγων επαληθεύεται από το γεγονός ότι ακόμη και σήμερα στις Η.Π.Α. η Προϊστορική Αρχαιολογία της Μεσογείου και της Μεσοποταμίας ασκείται κυρίως μέσω των classics departments των αμερικανικών πανεπιστημίων.

Ο ιδιαίτερος τρόπος με τον οποίο υιοθετήθηκε η Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση στις Η.Π.Α. στις αρχές του 20ού αι. υποδηλώνει την ανεξάρτητη από την Ευρώπη αφετηρία της⁸⁴. Ο ανθρωπολόγος και εθνολόγος Franz Boas (1858-1943) αντέδρασε κατά του ρατσισμού και υποστήριξε συγχρόνως, τον πολιτισμικό σχετικισμό, ο οποίος αρνούνταν την ύπαρξη οποιουδήποτε παγκοσμίου μέτρου για τη σύγκριση του βαθμού ανάπτυξης διαφορετικών πολιτισμών⁸⁵. Οι θέσεις του ισχυροποίησαν την άποψη ότι οι Ινδιάνοι ήταν τελικά ικανοί για αλλαγή. Εντούτοις, οι Ευρω-Αμερικανοί ερευνητές συνέχισαν να αντιμετωπίζουν την αρχαιολογική μαρτυρία την οποία αποκάλυπταν τα Πολιτισμικά-Ιστορικά προγράμματα ως προϊόντα ενός ξένου λαού, σε αντίθεση με τους Ευρωπαίους, οι οποίοι ήταν

800 π.Χ. έως το 500. Επίσης, πολλοί από τους χωμάτινους τύμβους αποδίδονται στον πολιτισμό του Μισισσιπή, ο οποίος άνθησε σε όλες τις νοτιοανατολικές Η.Π.Α. από το 500 έως το 1500 (Fagan 2005).

⁸³ Grayson 1983, σελ. 217-220.

⁸⁴ Trigger 2006, σελ. 279. Willey & Philips 1958.

⁸⁵ Trigger 2006, σελ. 218.

συναισθηματικά φορτισμένοι κατά τη μελέτη αυτού που θεωρούσαν ως δική τους προϊστορία⁸⁶.

Προς το τέλος του πρώτου μισού του 20ού αι. παρατηρήθηκε στη Βρετανία σύγκρουση μεταξύ Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας και φιλοσοφίας, στο πρόσωπο του ακαδημαϊκού από την Οξφόρδη, κλασικού αρχαιολόγου και ιδεαλιστή φιλόσοφου Robin Collingwood (1889-1943)⁸⁷.

Η υιοθέτηση, πάντως, της Πολιτισμικής-Ιστορικής προσέγγισης από τους προϊστορικούς αρχαιολόγους παγιώθηκε στην αγγλόφωνη και στη συνέχεια, στην υπόλοιπη έρευνα από τον Μεσοπόλεμο και μετά και συνετέλεσε στη βελτίωση της αρχαιολογικής ερευνητικής πρακτικής και των τεχνικών μεθόδων επεξεργασίας των αρχαιολογικών δεδομένων, όπως της στρωματογραφίας, της τυπολογίας και της σχετικής χρονολόγησης. Οι προαναφερθείσες μέθοδοι εξελίχθηκαν και συνέχισαν να χρησιμοποιούνται από τους αρχαιολόγους, ανεξάρτητα από το επιστημολογικό υπόδειγμα το οποίο ακολουθούσε ο καθένας. Βεβαίως η αρχαιογνωσία δεν εγκαταλείφθηκε οριστικά ως επιστημολογική προσέγγιση, αλλά από τον 20ό αι. και μετά παρατηρείται κυρίως στους αρχαιολόγους που εργάζονταν στην Ελλάδα, Ιταλία και εν μέρει Εγγύς Ανατολή⁸⁸.

⁸⁶ Trigger 2006, σελ. 302.

⁸⁷ Ο Collingwood υποστήριξε ότι το παρελθόν το οποίο μελετά η αρχαιολογία υπάρχει εξ ολοκλήρου στο παρόν, αφού όλα όσα γνωρίζουμε για το παρελθόν προέρχονται από κείμενα και τέχνηρα τα οποία υπάρχουν στο σύγχρονο κόσμο (Collingwood 1939, σελ. 97-99). Ήταν ίσως ο πρώτος φιλόσοφος ο οποίος αντιμετώπισε την προσπάθεια κατανόησης του παρελθόντος ως ένα εγχείρημα για τη διερεύνηση της ανθρώπινης σκέψης – και κατ' επέκταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς- μέσω της οποίας μπορεί ο αρχαιολόγος να οδηγηθεί σε συμπεράσματα για τις αρχαίες κοινωνίες και να προχωρήσει στην ερμηνεία των υλικών καταλοίπων τα οποία μελετά. Τόνισε τη σημασία χρήσης και συνδυασμού, εκ μέρους των αρχαιολόγων, ανεξάρτητων αποδεικτικών μεθόδων για την επαλήθευση και επιβεβαίωση των συμπερασμάτων τους (Collingwood 1946, σελ. 276, Trigger 2006, σελ. 304-305) και από αυτή την άποψη υπήρξε πρωτοπόρος σε σχέση με τις αντιλήψεις οι οποίες επικρατούσαν στην αρχαιολογική κοινότητα της εποχής του. Πολλοί Βρετανοί αρχαιολόγοι της εποχής του Collingwood μελέτησαν το έργο του και επηρεάστηκαν από τις απόψεις του. Και ο Gordon Childe από τις αρχές της δεκαετίας του '40, αλλά κυρίως τη δεκαετία του '50 υιοθέτησε τη φιλοσοφία στις αρχαιολογικές του προσεγγίσεις (Trigger 2006, σελ. 302).

⁸⁸ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 172.

1.5. Νέα ή Διαδικαστική Αρχαιολογία

Η πρώτη μεταπολεμική δεκαετία σηματοδότησε μία περίοδο αισιοδοξίας και αυτοπεποίθησης για τους περισσότερους Αμερικανούς της μεσαίας τάξης. Όπως είχε συμβεί στη Βρετανία και στη Δυτική Ευρώπη κατά τα μέσα του 19^{ου} αι., το αίσθημα αυτοπεποίθησης ενθάρρυνε τη σχετικά υλιστική αντίληψη ότι η τεχνολογική πρόοδος αποτελούσε το κλειδί της ανθρώπινης βελτίωσης. Στην αμερικανική ανθρωπολογία οι ανωτέρω τάσεις εκφράστηκαν με την αναβίωση του ενδιαφέροντος για τον πολιτισμικό εξελικτισμό. Αν και ο εξελικτισμός δεν έγινε ποτέ η κυρίαρχη τάση στην αμερικανική ανθρωπολογία, η δημοτικότητά του αυξήθηκε κατά τη διάρκεια των δεκαετιών του 1950 και του 1960 και επηρέασε σημαντικά το γνωστικό αντικείμενο της ανθρωπολογίας⁸⁹.

Έτσι, το ρεύμα της Νέας Αρχαιολογίας το οποίο πρωτοεμφανίσθηκε στις Η.Π.Α. αρχές της δεκαετίας του '60 βρήκε απήχηση σε μία βαθιά ριζωμένη τάση των Αμερικανών να δίνουν αξία σε ό,τι ήταν χρήσιμο. Η περιφρόνησή τους για οτιδήποτε μη πρακτικό επιβεβαιώνεται επίσης, και από τη χαμηλή εκτίμηση την οποία έτρεφαν για τις ιστορικές σπουδές, μία άποψη η οποία συμβαδίζει με την παρατήρηση του βιομηχάνου Henry Ford ότι «η Ιστορία ... είναι ανοησία»⁹⁰.

Η Νέα Αρχαιολογία εξεδήλωσε αντι-ιστορική προσέγγιση, η οποία μπορεί να θεωρηθεί ως ιδεολογική αντανάκλαση του αυξανόμενου οικονομικού και πολιτικού παρεμβατισμού των Ηνωμένων Πολιτειών σε παγκόσμια κλίμακα, μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Αν και οι οπαδοί της Νέας Αρχαιολογίας δεν φαίνεται να υπήρξαν συνειδητοί φορείς προαγωγής της πολιτικής και οικονομικής ηγεμονίας των Ηνωμένων Πολιτειών, το αντί-ιστορικό πρόγραμμά τους φαίνεται ότι συμφωνούσε με αυτή την πολιτική.

Κατά ειρωνικό τρόπο, η αντι-ιστορική οπτική της Νέας Αρχαιολογίας έθεσε σιωπηλά τέλος, συνειδητά ή μη, στις ρατσιστικές ερμηνείες της αμερικανικής αρχαιολογίας που αναφέρθηκαν παραπάνω, οι οποίες διαρκούσαν πάνω από ένα αιώνα. Δίνοντας έμφαση, κατά την ερμηνεία των

⁸⁹ Trigger 2006, σελ. 387.

⁹⁰ Lowenthal 1985, σελ. 244. Trigger 2006, σελ. 407.

αρχαιολογικών δεδομένων, στις εσωτερικές αλλαγές, υπογράμμισε τη δημιουργικότητα των γηγενών Αμερικανών σε μεγαλύτερο βαθμό από ότι οι ερμηνείες της διάχυσης, κι έτσι, για πρώτη φορά εξισώθηκαν οι ιθαγενείς με τους λευκούς Αμερικανούς.

Το ρεύμα της Νέας Αρχαιολογίας εξέφρασε βαθιά δυσαρέσκεια προς την οπτική της Παραδοσιακής Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας, η οποία ήταν, μέχρι εκείνη την εποχή, το κυρίαρχο επιστημολογικό υπόδειγμα. Οι οπαδοί του κινήματος αυτού θέλησαν να υπερβούν συνειδητά το απλό στάδιο της περιγραφής και να προχωρήσουν σε εκείνο της συστηματοποιημένης και κυρίως συνθετικής ερμηνείας των αρχαιολογικών δεδομένων. Βεβαίως, η ερμηνεία αποτελούσε ανέκαθεν αναπόσπαστο μέρος της αρχαιολογικής έρευνας, αλλά μέχρι την εμφάνιση της Νέας Αρχαιολογίας οι ερμηνευτικές προσεγγίσεις είχαν κυρίως αρχαιογνωστικό υπόβαθρο. Αντιθέτως, οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι υιοθέτησαν μία θετικιστική επιστημολογική προσέγγιση, η οποία στόχευε στη διαμόρφωση γενικεύσεων με βάση παρατηρήσεις κανονικοτήτων, καθώς και στην ερμηνεία αυτών των κανονικοτήτων. Συγχρόνως, εφάρμοσαν στην αρχαιολογία μεθόδους από τις φυσικές επιστήμες⁹¹. Η ανακάλυψη από τον Αμερικανό χημικό Willard Libby της μεθόδου της ραδιοχρονολόγησης (C14), γύρω στις αρχές της δεκαετίας του '50⁹², υπήρξε καταλυτικός παράγοντας προς αυτή την κατεύθυνση. Επίσης, η πρόοδος στον τομέα των Η/Υ και της στατιστικής συνετέλεσε στην όλο και συχνότερη υιοθέτηση της μεθόδου της ποσοτικοποίησης στην αρχαιολογική έρευνα.

Οι νέοι αυτοί ερευνητές είχαν απογοητευτεί από την Πολιτισμική-Ιστορική προσέγγιση, η οποία εξακολουθούσε να κυριαρχεί σε μεγάλο μέρος της Αμερικανικής και Βρετανικής Αρχαιολογίας, στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Θεώρησαν ότι υπάρχουν στενοί δεσμοί μεταξύ αρχαιολογίας και ανθρωπολογίας⁹³. Υποστήριξαν ότι η έρευνα πρέπει να βασίζεται στη διατύπωση και στον έλεγχο υποθέσεων, με χρήση σύγχρονων εθνογραφικών

⁹¹ Hempel & Oppenheim 1948. Hempel 1965.

⁹² Praetzelis 2011, σελ. 25, 175.

⁹³ Ωστόσο, η αντίχωση δεσμών μεταξύ αρχαιολογίας και ανθρωπολογίας προσεγγίζεται από τη Διαδικαστική Αρχαιολογία με τρόπο διαφορετικό εκείνου που επικρατούσε στις Η.Π.Α. κατά τον 19^ο αιώνα, κατά τον οποίο η ανθρωπολογία ήταν ταυτισμένη με τη μελέτη των ιθαγενών της Αμερικής (βλ. παραπάνω, σελ. 32).

παραλλήλων, με σκοπό τη διατύπωση γενικών νόμων ανθρώπινης συμπεριφοράς. Οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι υπήρξαν ιδιαίτερα συνεπείς ως προς την παραπάνω προσέγγιση στις έρευνές τους.

Η Νέα Αρχαιολογία επεδίωξε να αντικαταστήσει την «πολιτισμική ιστορία» με την «πολιτισμική διαδικασία»⁹⁴. Κύριος εκφραστής των νέων αυτών προσεγγίσεων ήταν ο Αμερικανός κορυφαίος θεωρητικός Lewis R. Binford (1931-2011). Δέχθηκε επιρροές από τον ανθρωπολόγο Leslie White, ο οποίος στο σύγγραμμά του *The Science of Culture* (1949) υιοθέτησε για πρώτη φορά την ιδέα του πολιτισμού ως συστήματος⁹⁵, καθώς και από τους επίσης, ανθρωπολόγους Walter Taylor, Gordon Willey και Philip Phillips. Οι δύο τελευταίοι διακήρυτταν ότι «η Αμερικανική Αρχαιολογία είναι ανθρωπολογία ή τίποτα»⁹⁶.

Ο Binford, όπως οι περισσότεροι Αμερικανοί ερευνητές της εποχής του οι οποίοι ασχολήθηκαν με την αρχαιολογία, είχε επιστημονικό υπόβαθρο στην ανθρωπολογία. Στο άρθρο του «Archaeology as Anthropology»⁹⁷, το οποίο θεωρείται ότι εγκαινίασε το ρεύμα της Νέας Αρχαιολογίας, επισημαίνει ότι η αρχαιολογία οφείλει να υπερβεί το απλό στάδιο της περιγραφής, της τυπολογίας και της χρονολόγησης και πρέπει να προχωρήσει στην ερμηνεία όλου του φάσματος των φυσικών και πολιτισμικών δραστηριοτήτων των αρχαίων κοινωνιών⁹⁸. Σημειώνει επίσης: «δε μπορούμε να σκάψουμε ένα κοινωνικό σύστημα ή μία ιδεολογία...μπορούμε όμως, να ανασκάψουμε τα υλικά προϊόντα τα οποία λειτούργησαν στο συγκεκριμένο πολιτισμό, ώστε να διαμορφώσουμε μία συστηματική και κατανοητή εικόνα των πολιτισμικών συστημάτων των κοινωνιών οι οποίες έχουν εξαφανισθεί»⁹⁹. Ο Binford θεωρεί τον πολιτισμό ως ένα εξωσωματικό μέσο προσαρμογής του ανθρώπου στο φυσικό και κοινωνικό περιβάλλον και οικειοποιείται συχνά

⁹⁴ Johnson 2010, σελ. 74.

⁹⁵ Johnson 2010, σελ. 28.

⁹⁶ Willey & Phillips 1958, σελ. 2.

⁹⁷ Binford 1962.

⁹⁸ Binford 1962, σελ. 217.

⁹⁹ Binford 1962, σελ. 218-219.

τον σχετικό ορισμό τον οποίο είχε δώσει ο Leslie White: «*Culture is man's extrasomatic means adaptation*»¹⁰⁰.

Η Νέα Αρχαιολογία, την οποία ο Binford αποκάλεσε Διαδικαστική Αρχαιολογία (Processual Archaeology), αφορά κυρίως στους προϊστορικούς αρχαιολόγους, από τους οποίους ξεκίνησε και το αντικείμενο της θεωρητικής αρχαιολογίας¹⁰¹.

Συγκέντρωσε πολλούς νέους επιστήμονες οι οποίοι απέκτησαν διδακτορικό τη δεκαετία του 1960¹⁰².

Εκτός από τη Βόρεια Αμερική είχε μεγάλη απήχηση στη Βρετανία και πιο περιορισμένη στα υπόλοιπα μέρη του κόσμου¹⁰³. Η Νέα Αρχαιολογία έκανε

¹⁰⁰ White 1959, σελ. 38-39. Binford 1964. Johnson 2010, σελ. 25.

¹⁰¹ Σύμφωνα με τον Mathew Johnson θεωρία είναι ο τρόπος με τον οποίο ο αρχαιολόγος τοποθετεί τα δεδομένα του σε συγκεκριμένη σειρά, δηλαδή με ένα τρόπο αναστοχαστικό, ώστε να εξαγάγει συνθετικά συμπεράσματα για το παρελθόν (Johnson 2010, σελ. 2). Η Θεωρητική Αρχαιολογία ξεκίνησε από την Αγγλοσαξονική αρχαιολογική κοινότητα. Βασίζεται στην παραδοχή ότι επιστημονική μέθοδος σημαίνει κατ' αρχάς διατύπωση ενός ερωτήματος σχετικά με ένα αρχαιολογικό θέμα. Η έννοια του όρου «θεωρία» συμπίπτει, στην προκειμένη περίπτωση, με την αρχαιοελληνική έννοια του όρου επί διανοητικής ενέργειας, δηλαδή μία σκέψη ένα συλλογισμό (βλ. Σταματάκος 2002, σελ. 450). Στη συνέχεια, ο ερευνητής επιστρατεύει μία σειρά από ερμηνείες (οι οποίες καλούνται υποθέσεις), τις οποίες εφαρμόζει στα αρχαιολογικά του δεδομένα. Και δοκιμάζει ποιά υπόθεση επαληθεύει τη θεωρία του. Η επιστημονική μέθοδος διαχωρίζει τη γνώμη-η οποία μπορεί να βασίζεται σε λανθασμένη πληροφόρηση, ελλιπή συλλογισμό ή προσωπικές προκαταλήψεις- από απόψεις οι οποίες μπορούν να επαληθευθούν. Τα άτομα έχουν συχνά κακή πληροφόρηση, σχετικά με απόψεις τις οποίες διαμορφώνουν για κάθε είδους θέμα. Η επιστημονική μέθοδος καταλήγει σε ένα συμπέρασμα το οποίο εμπιστεύεται κανείς, διότι μπορεί να ακολουθήσει το συλλογισμό ο οποίος οδήγησε σε αυτό το συμπέρασμα (Praetzelis 2011, σελ. 3-4).

¹⁰² Π.χ. James R. Sackett (1932), Καθηγητής στο dept. of Anthropology, University of California at Los Angeles, Διευθυντής του Cotsen Institute of Archaeology, dept. of Anthropology (PhD Harvard University, 1965). James N. Hill (1934-1997), μαθητής του Lewis Binford, Καθηγητής στο dept. of Anthropology, University of California at Los Angeles (PhD University of Chicago, 1965). Kent V. Flannery (1934), Καθηγητής στο dept. of Anthropology, University of Michigan (PhD University of Chicago, 1964). Jeremy Sabloff (1944), μαθητής του Gordon Willey, πρώην Πρόεδρος του Santa Fe Institute (PhD Harvard University 1969). William A. Longacre (1937-2015), μαθητής του Lewis Binford, Καθηγητής στο dept. of Anthropology, University of Arizona (PhD University of Arizona, 1963). George L. Cowgill (1929), Καθηγητής στο dept. of Anthropology, Brandeis University, Επίτιμος Καθηγητής στο State University of Arizona (PhD Harvard University, 1963). Stuart McKee Struever (1931), μαθητής του Lewis Binford, Καθηγητής στο dept. of Archaeology, Northwestern University (PhD University of Chicago, 1968). Steven A. LeBlanc (1943), Διευθυντής του Peabody Museum of Archaeology and Ethnology, Harvard University. Leslie Gordon (Les) Freeman (1935-2013), Dept of Anthropology University of Chicago (PhD University of Chicago, 1964). Henry T. Wright (1943), Καθηγητής στο dept. of Anthropology στο University of Michigan (PhD University of Chicago, 1967). Όλοι οι παραπάνω είχαν κάνει σπουδές στην ανθρωπολογία.

¹⁰³ Johnson 2010, σελ. 15.

το επίσημο ντεμπούτο της με ένα Συμπόσιο το οποίο οργανώθηκε από τον Lewis και την τότε σύζυγό του Sally Binford στην συνάντηση της Αμερικανικής Ανθρωπολογικής Ένωσης, στο Denver, τον Νοέμβριο του 1965¹⁰⁴.

Οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι εμφάνισαν τη Νέα Αρχαιολογία ως το αντίθετο της Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας. Ο Binford παραλλήλισε σαρκαστικά την Πολιτισμική-Ιστορική θεώρηση της αλλαγής με το αποτέλεσμα το οποίο προκαλεί η πτώση μίας πέτρας στο νερό¹⁰⁵. Εννοούσε ότι οι Πολιτισμικοί-Ιστορικοί αρχαιολόγοι είδαν τον χάρτη του προϊστορικού κόσμου σαν μία μεγάλη λίμνη. Όταν γινόταν μία καινοτομία για οποιονδήποτε λόγο σε ένα μέρος του κόσμου, αυτή είχε την τάση να εξαπλώνεται μέσω «επιρροής» προς όλες τις κατευθύνσεις, σαν τους κυματισμούς από ένα βότσαλο το οποίο πέφτει μέσα στη λίμνη¹⁰⁶.

Οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι υποστήριζαν ότι τα αρχαιολογικά ευρήματα πρέπει να αντιμετωπίζονται όπως τα δεδομένα των θετικών επιστημών. Έτσι, η Αρχαιολογία θα καταλήξει στη διατύπωση γενικών νόμων ανθρώπινης συμπεριφοράς. Στο πλαίσιο αυτό, το παρελθόν δεν είναι παρά το «εργαστήριο» από το οποίο η αρχαιολογία αντλεί δεδομένα για τη διατύπωση των παγκοσμίων νόμων της ανθρωπότητας¹⁰⁷. Ο θετικισμός απαιτεί τα επιστημονικά συμπεράσματα να είναι ουδέτερα, αντικειμενικά και ανεξάρτητα από αξιολογικές κρίσεις. Η θετικιστική αρχαιολογία είχε καταργήσει την ιστορία, δεν ελάμβανε υπ' όψη της το απρόβλεπτο και την πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης. Υποστήριζε ότι μία γενικευμένη ερμηνεία είναι το μόνο έγκυρο πρότυπο, διότι η γενίκευση συνδέεται με τη δυνατότητα πρόβλεψης και ελέγχου. Επομένως, τα αποτελέσματα πρέπει να είναι προβλέψιμα και επαναλαμβανόμενα, ώστε να παράγουν επιστημονική εγκυρότητα και να οδηγούν στη διατύπωση γενικών νόμων της ανθρωπότητας¹⁰⁸.

¹⁰⁴ Binford & Binford 1968, σελ. vii.

¹⁰⁵ Binford 1964, σελ. 204.

¹⁰⁶ Johnson 2010, σελ. 21.

¹⁰⁷ Binford 1962, σελ. 217-222.

¹⁰⁸ Johnson 2010, σελ. 39.

Οι Πολιτισμικές - Ιστορικές μελέτες παραδοσιακά ερμήνευαν τις αλλαγές ως αποτέλεσμα εξωγενών παραγόντων, όπως η διάχυση και η μετανάστευση¹⁰⁹. Αντιθέτως, οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι επικεντρώνονταν στις εσωτερικές λειτουργίες των αρχαίων κοινωνιών, τις οποίες διαιρούσαν σε τρία υποσυστήματα (τεχνολογία, κοινωνική οργάνωση και ιδεολογία) και εξέταζαν πώς τα διάφορα αυτά υποσυστήματα ήταν αλληλένδετα και αλληλοεπηρεαζόμενα. Υποστήριζαν ότι «η δομή» των αρχαιολογικών καταλοίπων αντανάκλα όλη τις «δομές» ενός αρχαιολογικού πολιτισμού, π.χ. τις συγγενικές, τις οικονομικές και τις πολιτικές δομές, οι οποίες προέρχονται από γεγονότα τα οποία συμβαίνουν στο πλαίσιο της καθημερινής λειτουργίας ενός πολιτισμικού συστήματος¹¹⁰. Και ότι κύριο καθήκον των αρχαιολόγων ήταν να ερευνήσουν και να ερμηνεύσουν τον ρόλο τον οποίο έπαιζαν τα διάφορα τέχνηρα στα πολιτισμικά συστήματα και στη συνέχεια, να επανασυνθέσουν τους αρχαίους πολιτισμούς. Έτσι, αποδέσμευαν τον μελετητή από τον ασφυκτικό εναγκαλισμό του με τα αρχαία κείμενα για την εξαγωγή ερμηνευτικών συμπερασμάτων και απέρριπταν την έως τότε επικρατούσα ιδέα ότι η ανασύνθεση της κοινωνικής οργάνωσης ή των θρησκευτικών δοξασιών των

¹⁰⁹ Μία από τις πλέον μακροχρόνιες συζητήσεις ανάμεσα στους αρχαιολόγους είναι το κατά πόσον η εξάπλωση της γεωργίας ήταν αποτέλεσμα γηγενούς εξέλιξης (εσωτερικών επιλογών) ή δημογραφικής εξάπλωσης, μέσω δηλαδή αντιγραφής και αναπαραγωγής ενός χαρακτηριστικού το οποίο υιοθετήθηκε για λειτουργικούς λόγους (Shennan 2014, σελ. 22-23).

¹¹⁰ LaMotta 2014, σελ. 84.

αρχαίων κοινωνιών¹¹¹ είναι δυσκολότερο εγχείρημα από την ανασύνθεση της οικονομικής τους συμπεριφοράς¹¹².

Ο Binford διατύπωσε τη «Μέση Θεωρία» (Middle Range Theory), μέσω της οποίας επιχείρησε να αντλήσει αναλογίες από εθνογραφικά παράλληλα για την ερμηνεία αρχαίων πολιτισμών¹¹³. Εγκαινίασε ένα πρόγραμμα εθνοαρχαιολογικής έρευνας σύγχρονων πολιτισμών, από το οποίο θέλησε να εξάγει γενικεύσεις για την ερμηνεία οποιουδήποτε θέματος σχετικά με την συμπεριφορά των αρχαίων κοινωνιών. Υποστήριξε ότι το εθνοαρχαιολογικό παράδειγμα έδινε μία κατά προσέγγιση προσομοίωση των διαδικασιών του παρελθόντος, οδηγώντας, έτσι, τους αρχαιολόγους να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν μέσα από τις συμπεριφορές του σήμερα τις αρχαίες κοινωνίες.

¹¹¹ Με το ζήτημα της προσπάθειας διερεύνησης και εντοπισμού των πεποιθήσεων και δοξασιών των αρχαίων κοινωνιών ασχολήθηκε η γνωσιακή ή νοησιαρχική αρχαιολογία (cognitive archaeology), που εμφανίστηκε αργότερα, η οποία υποστήριξε ότι ακόμη και η σκέψη μπορεί να παραμετροποιηθεί και άρα να ερμηνευτεί κατά τα πρότυπα των θετικών επιστημών (Renfrew 2012). Χαρακτηριστικό παράδειγμα η λεγόμενη *εγχειρηματική αλυσίδα* (*chaîne opératoire*), η οποία αποτελεί βασικό εργαλείο για τη μελέτη της προϊστορικής τεχνολογίας και ορίζεται ως το σύνολο συνεχών υλικών επεμβάσεων, με τις οποίες οι φυσικές πηγές μεταμορφώνονται σε πολιτισμικά προϊόντα (Dobres 2000). Πρόκειται για μία αφαιρετική διαδικασία στη λιθοτεχνία, η οποία συνίσταται σε μία σειρά διαδοχικών κινήσεων οι οποίες επιτρέπουν τη μεταμόρφωση της πρώτης ύλης σε ένα ολοκληρωμένο προϊόν. Τα απολείσματα τα οποία δημιουργούνται κατά τη διαδικασία αφαίρεσης αποτελούν σημαντικό στοιχείο το οποίο συμβάλλει στην ανάγνωση των βημάτων τα οποία ακολουθήθηκαν ως το τελικό προϊόν. Το μοντέλο της *εγχειρηματικής αλυσίδας* αντιμετωπίστηκε από τους αρχαιολόγους ως μία σειρά πράξεων οι οποίες υπακούουν σε προκαθορισμένο νοητικό σχεδιασμό. Ξεκινώντας από τη μελέτη του αποτελέσματος (ολοκληρωμένο προϊόν) φτάνει κανείς στις νοητικές διεργασίες οι οποίες οδήγησαν ως εκεί.

¹¹² Είναι χαρακτηριστικό ότι το 1954 ο Christopher Hawkes (1905-1992) υποστήριξε ότι οι προϊστορικοί αρχαιολόγοι, οι οποίοι δεν έχουν πρόσβαση σε γραπτά κείμενα ή προφορικές παραδόσεις, είναι ευκολότερο να μάθουν για τις αρχαίες τεχνολογίες, δυσκολότερο να βγάλουν συμπεράσματα για την οικονομία, ακόμη δυσκολότερο να ανασυστήσουν τους κοινωνικοπολιτικούς θεσμούς, και δυσκολότερο όλων να εξετάσουν τις θρησκευτικές και πνευματικές πεποιθήσεις των προϊστορικών κοινωνιών (Hawkes 1954, σελ. 161-162. Piggot 1959, σελ. 9-12). Η λογική πίσω από αυτήν την κλίμακα αυξανόμενης δυσκολίας, η οποία αποκλήθηκε «Ιεραρχία ή Κλίμακα του Hawkes», ήταν ότι οι ανθρώπινες πεποιθήσεις, δοξασίες και συμπεριφορές είναι δύσκολα ανιχνεύσιμες, δεδομένου ότι βασίζονται σε ιδιοσυγκρασιακούς και ιδιαίτερα ευμετάβλητους πολιτισμικούς παράγοντες. Επομένως, δεν μπορούν να ενταχθούν σε καθολικούς φυσικούς νόμους, όπως ενδεχομένως μπορεί να ενταχθεί η τεχνολογία. Παρόμοιες ιδέες είχε διατυπώσει ήδη το 1939 και ο Grahame Clark, αν και ως υλιστής πίστευε ότι οι αρχαιολόγοι, ακόμη και κάτω από αυτούς τους περιορισμούς, μπορούν να μάθουν πολλά για τη συμπεριφορά των προϊστορικών κοινωνιών (Clark 1939).

¹¹³ Binford 1981, σελ. 29.

Στο σύγγραμμα το οποίο εξέδωσε το 1968 με την Sally Binford, υποστήριξε ότι ο περιορισμός της γνώσης του παρελθόντος δεν οφείλεται στη φύση των αρχαιολογικών δεδομένων, αλλά στον μεθοδολογικό πρωτογονισμό. Άσκησε κριτική και αμφισβήτησε τη φορμαλιστική διατύπωση της «Κλίμακας του Hawkes»¹¹⁴.

Στη Βρετανία, η αντίδραση ενάντια στην Πολιτισμική-Ιστορική Αρχαιολογία εμφανίστηκε λίγο αργότερα από ό,τι στις Ηνωμένες Πολιτείες, με κύριο εκπρόσωπο τον David Clarke (1938-1976). Ο Clarke ανέπτυξε τις βασικές ιδέες του ανεξάρτητα από τους Αμερικανούς οπαδούς του Διαδικαστικού ρεύματος. Κατέκρινε όσους Πολιτισμικούς-Ιστορικούς αρχαιολόγους έσπευδαν να συνθέσουν ιστορικές αφηγήσεις χωρίς να αναλύσουν προηγουμένως συστηματικά τα αρχαιολογικά δεδομένα, ώστε να εξάγουν από αυτά όσο το δυνατόν περισσότερες πληροφορίες συμπεριφοράς. Ο ίδιος εστίασε στη μελέτη των τεχνέργων τα οποία συσχέτιζε μορφολογικά (γνωρίσματα, τύπους κ.ά.), υιοθετώντας συχνά περίπλοκες στατιστικές αναλύσεις και στη συνέχεια, προχωρούσε σε ερμηνείες. Οι λεπτομερείς αναλύσεις ήταν κατά την άποψή του αναπόφευκτες προκαταρκτικές ενέργειες για την παραγωγή οποιουδήποτε είδους ερμηνείας. Προσδιόρισε πέντε θεωρητικές κατηγορίες, οι οποίες ξεκινούν από την ανασκαφή των δεδομένων μέχρι την τελική δημοσίευση: α) την προ-αποθετική και αποθετική θεωρία, β) τη μετά-αποθετική θεωρία γ) τη θεωρία της ανάκτησης δ) την αναλυτική θεωρία και ε) την ερμηνευτική θεωρία. Ενθάρρυνε τους αρχαιολόγους να αναπτύξουν ένα «θεωρητικό corpus» (ένα σύνολο θεωρητικών κανόνων) για καθεμιά από αυτές τις κατηγορίες. Θεωρούσε ότι συλλέγουν μεν όλο και περισσότερα αρχαία τεχνεργα, αλλά επειδή δεν γεφυρώνουν σωστά το χάσμα με το παρελθόν, δεν πραγματοποιείται πρόοδος στην κατανόηση του παρελθόντος¹¹⁵.

Στο σύγγραμμά του *Analytical Archaeology* (1968) προσπάθησε να ενσωματώσει τη θεωρία των συστημάτων στην αρχαιολογία και να συστηματοποιήσει και να ευθυγραμμίσει την αρχαιολογική θεωρία με τις

¹¹⁴ Binford & Binford 1968, σελ. 20-21.

¹¹⁵ Johnson 2010, σελ. 17.

εξελίξεις στη Νέα Γεωγραφία, στην ταφονομία και στη στατιστική, που αναπτύσσονταν στη δεκαετία του '60 στο πανεπιστήμιο του Cambridge, υποβοηθούμενες από την ανάπτυξη της ψηφιακής τεχνολογίας¹¹⁶. Επέμεινε ότι κατά την ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων, οι αρχαιολόγοι πρέπει να συνεκτιμούν το γεγονός ότι, από όλη την κλίμακα δράσης των αρχαίων κοινωνιών και των περιβαλλοντικών διαδικασιών, έχουν πρόσβαση μόνο σε εκείνο το δείγμα το οποίο συνδέεται με τα υλικά κατάλοιπα και το οποίο, πράγματι, ανακτήθηκε, συχνά δε αυτό είναι ανεπαρκές. Η προσέγγιση αυτή παρέπεμπε στο «Pompeii Premise» που ανέπτυξε ο Binford, σύμφωνα με το οποίο οι αρχαιολόγοι αντιμετωπίζουν τα ευρήματά τους σαν να έχουν παγώσει μέσα στο χρόνο, όπως ακριβώς συνέβη με την αρχαία πόλη της Πομπηίας, στην οποία, όμως, πράγματι, πάγωσε ο χρόνος, όταν θάφθηκε κάτω από τη λάβα του ηφαιστείου το οποίο εξερράγη. Όμως, στις αρχαιολογικές ανασκαφές δεν υπάρχουν Πομπηίες, διότι όλες οι αρχαιολογικές θέσεις υφίστανται σχεδόν πάντα κάποια διατάραξη δια μέσου των αιώνων¹¹⁷. Αργότερα, ο Clarke υποστήριξε ότι η αρχαιολογία απώλεσε την «αθωότητα» την οποία είχε πριν το 1960¹¹⁸, όταν βρισκόταν ακόμη σε μία «προ-παραδειγματική» περίοδο, κατά την οποία οι παραδοσιακοί αρχαιολόγοι έκαναν απλοϊκές εξομοιώσεις μεταξύ των τεχνέργων, των πολιτισμών και των λαών ή γενικότερα μεταξύ των δεδομένων και της ερμηνείας¹¹⁹. Πολλοί Αμερικανοί, οπαδοί της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, επέλεξαν να θεωρήσουν τον Clarke ως ένα υπερατλαντικό υποστηρικτή της κίνησης τους. Ο Binford, εντούτοις, δεν φάνηκε να πείσθηκε. Θεώρησε ότι ο Clarke υιοθέτησε μία πιο στενή οπτική, διότι εστίασε κυρίως στη συστηματική ανάλυση της αρχαιολογικής τυπολογίας με σκοπό να βελτιώσει τις μεθόδους της Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας, όπως αυτή ασκείτο στη Βρετανία. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά *«όσο οι αρχαιολόγοι κάνουν περισσότερη ανάλυση χρησιμοποιώντας στατιστικές διαδικασίες θα αντιληφθούν κάποια στιγμή ότι το υπόδειγμά τους είναι ξεπερασμένο»*¹²⁰.

¹¹⁶ Kohler 2014, σελ. 97.

¹¹⁷ Binford 1981, σελ. 195-208.

¹¹⁸ Clarke 1973.

¹¹⁹ Johnson 2010, σελ. 23, 41.

¹²⁰ Binford 1972, σελ. 330-331.

1.6. Μεταδιαδικαστική Αρχαιολογία

Οι θέσεις των Διαδικαστικών αρχαιολόγων πολεμήθηκαν σφοδρά από τη δεκαετία του 1980 και μετά, από το οπαδούς του νέου ιδεολογικού ρεύματος, της Μεταδιαδικαστικής Αρχαιολογίας, κεντρική φυσιογνωμία του οποίου είναι ο Βρετανός Ian Hodder (1948). Οι Μεταδιαδικαστικοί αμφισβήτησαν το μονοπώλιο της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, η οποία επικεντρωνόταν σε υλιστικές ερμηνείες του αρχαιολογικού υλικού. Απέρριπταν την άποψη ότι οι ανθρώπινες κοινωνίες απλώς προσαρμόζονται στο περιβάλλον. Προσπαθώντας να κατανοήσουν και να ερμηνεύσουν τα αρχαιολογικά δεδομένα, υπογράμμιζαν τα πιθανά εμπόδια τα οποία μπαίνουν στη διατύπωση γενικοτήτων και παγκοσμίων νόμων ανθρώπινης συμπεριφοράς, από βιολογικούς, ψυχολογικούς, ιδεολογικούς και άλλους παράγοντες. Υιοθετούσαν δηλαδή αντιθετικιστική τάση και αποδέχονταν σχετικιστικές παραμέτρους (όπως η ανθρώπινη ιδεολογία ή η συμπεριφορά) ως παράγοντες -αστάθμητους αλλά μετρήσιμους- της ιστορικής ανάλυσης¹²¹. Αυτό βεβαίως δεν ήταν απόλυτα καινούργιο. Και παλαιότεροι αρχαιολόγοι, όπως ο Collingwood¹²², είχαν δώσει έμφαση στην πολιτισμική διάσταση της ανθρώπινης συμπεριφοράς. Η κύρια δηλαδή ένσταση των Μεταδιαδικαστικών έναντι των Διαδικαστικών αρχαιολόγων ήταν ότι οι τελευταίοι, όντες προσκολλημένοι στον θετικισμό, αγνοούσαν τις ιδιαιτερότητες της ανθρώπινης φύσης, με αποτέλεσμα να υποβαθμίζουν τη σημασία του πολιτισμού. Έτσι, καθιστούσαν την ιστορία μία διαδικασία η οποία λειτουργούσε πίσω από τις πλάτες των ανθρώπων¹²³.

Ο Hodder απέρριψε την αποδεικτική αξία της Μέσης Θεωρίας, καταδεικνύοντας ότι οι αναλογικές συγκρίσεις στον χώρο της εθνοαρχαιολογίας δεν διέπονται από γραμμικότητα. Συγχρόνως, απέδειξε ότι ο υλικός πολιτισμός μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να διαστρεβλώσει, να

¹²¹ Πλάντζος 2014, σελ. 61.

¹²² Βλ. παραπάνω, σελ. 35.

¹²³ Barrett 2017, σελ. 163.

αντιστρέψει, αλλά και να αντικατοπτρίσει την κοινωνική πραγματικότητα¹²⁴.

Πάντως, η Μεταδιαδικαστική Αρχαιολογία εξαπλώθηκε στην Αγγλοσαξονική κυρίως κοινότητα στηριζόμενη στο Bourdieu¹²⁵, Derrida¹²⁶ και τους μεταμοντέρνους φιλοσόφους και κοινωνιολόγους. Πράγματι, στις πρόσφατες δεκαετίες οι θεωρητικοί αρχαιολόγοι στρέφονται όλο και περισσότερο στη φιλοσοφία για επιστημολογικά θέματα. Σε αντίθεση με τους Πολιτισμικούς-Ιστορικούς αρχαιολόγους, οι οποίοι δεν έκαναν σημαντική χρήση των φιλοσοφικών εννοιών στο έργο τους¹²⁷.

Τόσο οι Διαδικαστικοί όσο και οι Μεταδιαδικαστικοί υποστήριξαν με πάθος ότι οι απόψεις τους εντάσσονται στο επιστημολογικό παράδειγμα, το οποίο δεν σταματά στην απλή περιγραφική και τυπολογική παράθεση των υλικών καταλοίπων ή έστω την ερμηνεία τους με βάση μόνο φιλολογικές πηγές. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν ασχολήθηκαν με την τυπολογία. Αντιθέτως, απλώς δεν την έθεσαν ως αυτοσκοπό της έρευνάς τους. Τη χρησιμοποίησαν για να βάλουν σε τάξη τα αρχαιολογικά τους δεδομένα, ώστε, μελετώντας τα με σύστημα και μέθοδο, να φθάσουν στον πραγματικό σκοπό της έρευνάς τους, δηλαδή στη συνθετική ερμηνεία τους. Να διαπιστώσουν πώς ζούσαν οι κοινωνίες του παρελθόντος, να εντοπίσουν το ιδεολογικό υπόβαθρο με βάση το οποίο λειτουργούσαν οι θεσμοί τους, τους παράγοντες οι οποίοι διαμόρφωσαν τις αντιλήψεις και νοοτροπίες τους, τις συνθήκες οι οποίες υπαγόρευαν τη δράση τους, γιατί επέλεξαν τον ένα, αντί του άλλου, τρόπο κοινωνικής οργάνωσης κ.ο.κ. Προσπάθησαν δηλαδή, ξεκινώντας από το τι, το πώς και πότε να καταλήξουν στο γιατί, δηλαδή στην ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων. Και τα δύο ρεύματα, επομένως, ξεκίνησαν από την ίδια αφετηρία, αλλά ακολούθησαν διαφορετικές διαδρομές. Οι Διαδικαστικοί, δίνοντας έμφαση στη θετικιστική πλευρά της έρευνας, προσπάθησαν να καταλήξουν σε ερμηνευτικά μοντέλα μέσω της διατύπωσης γενικών νόμων. Οι Μεταδιαδικαστικοί διακατέχονταν από την

¹²⁴ Hodder 2002, σελ. 175-194.

¹²⁵ Bourdieu 1984.

¹²⁶ Derrida 1967.

¹²⁷ Trigger 2006, σελ. 303.

ίδια αγωνία της ερμηνείας των αρχαιολογικών δεδομένων, αλλά εδώ η έμφαση ήταν στην πολυπλοκότητα της ανθρώπινης φύσης και στην ικανότητά της να παράγει, κάτω από τις ίδιες, ενδεχομένως, συνθήκες, διαφορετικά αποτελέσματα. Αναγόρευαν δηλαδή την ανθρώπινη «διαμεσολάβηση» (agency) και το πολυδιάστατο, απρόβλεπτο και ιδιοσυγκρασιακό της ανθρώπινης φύσης σε ύψιστο παράγοντα διαμόρφωσης της κοινωνικής δράσης και συμπεριφοράς.

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990¹²⁸, άρχισαν να αποκαλύπτονται οι ανεπάρκειες και των δύο ιδεολογικών ρευμάτων, όταν εφαρμόζονται στην αρχαιολογική έρευνα μεμονωμένα. Έγινε εμφανής η ανάγκη σύγκλισης της Διαδικαστικής/Μεταδιαδικαστικής διχοτόμησης και υπερκέρασης των θεωρητικών χαρακωμάτων. Κατέστη σαφές ότι «οι πνευματικοί αντίπαλοι ενός ατόμου δεν είναι όλοι ηλίθιοι ή τσαρλατάνοι, όπως και οι συγκάτοικοι κάποιου σπάνια είναι όλοι συναρπαστικοί»¹²⁹. Η αρχαιολογική επιστήμη μπήκε σε στάδιο ωριμότητας και άρχισε να συμβάλλει με τα πορίσματά της σε άλλες επιστήμες, αντί να δανείζεται μόνο από αυτές¹³⁰. Αποτελεί σήμερα κοινό τόπο ότι στην αρχαιολογική επιστημονική έρευνα προέχει η συστηματική ανάλυση, η κριτική αξιολόγηση, ο συσχετισμός των δεδομένων και κυρίως η διεπιστημονική συνεργασία για την κατανόηση και εξαγωγή σύνθετων συμπερασμάτων πάνω στον τρόπο ζωής, σκέψης και δράσης των κοινωνιών του παρελθόντος. Η ποικιλία στη θεωρία και η απελευθέρωση της ερμηνείας, με το κάλεσμα όσο γίνεται περισσότερων, διαφορετικών και συχνά ακραίων ερμηνευτικών εναλλακτικών προσεγγίσεων του αρχαιολογικού υλικού, φαίνεται να αποτελούν πηγή καλύτερης κατανόησης και όχι απειλή για την αρχαιολογία και θεωρούνται πλέον η βάση μίας σύγχρονης, συστηματικής και ολοκληρωμένης αρχαιολογικής έρευνας.

¹²⁸ Η δεκαετία του 1990 σημαδεύθηκε από το δεύτερο κύμα Μεταδιαδικαστικών (δομισμός, αποδόμηση, ανθρώπινη διαμεσολάβηση [agency] και αναζήτηση εναλλακτικών ερμηνευτικών προσεγγίσεων), στους οποίους συγκαταλέγονται οι John Barrett, Douglas W. Bird, Richard Bradley, Chip Colwell-Chanthaphonh, Mark R. Edmonds, Carl Knappett, Vincent La Motta, Lynn Meskell, Stephanie Moser, James F. O'Connell, Bjornar Olsen, Michael Shanks, Steven Shennan, Christofer Tilley, Julian Thomas και της διάχυσης της Μεταδιαδικαστικής προσέγγισης στη Σκανδιναβία.

¹²⁹ Johnson 2010, σελ. xiii.

¹³⁰ Hodder 2014, σελ. 3.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2

Η προϊστορική έρευνα στην Ελλάδα

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρακολουθήσαμε τη συγκρότηση της Προϊστορικής Αρχαιολογίας σε επιστήμη στον Δυτικό κόσμο και τις επιστημολογικές της εξελίξεις. Προσεγγίσαμε εν συντομία τα ρεύματα της αρχαιολογικής σκέψης και τη διαχρονική εξέλιξή τους. Διαπιστώσαμε τον καίριο ρόλο τον οποίο διαδραμάτισε η Αγγλοσαξονική αρχαιολογική κοινότητα διεθνώς στη διαμόρφωση των νέων επιστημολογικών υποδειγμάτων, κυρίως κατά τις δύο μεταπολεμικές δεκαετίες, τις οποίες ερευνά η παρούσα διατριβή.

Στη χώρα μας η προϊστορική αρχαιολογική έρευνα συγκροτήθηκε στο τέλος του 19ου αι., κυρίως ως προσπάθεια επαλήθευσης του Έπους και του Μύθου, είχε δηλαδή έντονο αρχαιογνωστικό υπόβαθρο.

Μέχρι τότε, στο νεοσύστατο ελληνικό Κράτος των αρχών του 19^{ου} αι., τόσο η επιστημονική κοινότητα όσο και οι διοικούντες, ήταν στραμμένοι κυρίως στις κλασικές αρχαιότητες. Το φαινόμενο ήταν αναμενόμενο, έως και επιβαλλόμενο, με τα δεδομένα της εποχής. Πέρα από το γεγονός ότι η αποκατάσταση και συντήρηση των ορατών κλασικών μνημείων ήταν άμεση, η αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα ήθελε να συνδεθεί με το όραμα του «ελληνικού», με τη συνάρτηση της «φυλής» και της «γλώσσας» (Θεοχάρης 2000, σελ. 17). Επιθυμούσε να αποκαλύψει, να ερευνήσει, να διασώσει και να αναδείξει, όλα αυτά τα αριστουργήματα, τα οποία επιβεβαίωναν το μεγαλείο του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού και τα οποία ήταν επί αιώνες παραμελημένα. Το ίδιο συνέβαινε και στην Ιταλία, η οποία ασχολείτο με την ανάδειξη του ρωμαϊκού πολιτισμού, ο οποίος ήταν συνέχεια του ελληνικού, και οι δύο αυτοί πολιτισμοί μαζί, αποτελούσαν την κοιτίδα του Δυτικού Πολιτισμού. Η αποκάλυψη και διάσωση δηλαδή των αρχαιοτήτων στη χώρα μας είχε το κίνητρο της σύνδεσής τους, καθώς και των Νεοελλήνων, με την κλασική ελληνική αρχαιότητα, της οποίας θεωρούνταν κατ' ευθείαν απόγονοι και συνεχιστές (αφού μιλούσαν την ίδια γλώσσα και κατοικούσαν τον ίδιο τόπο), την υπεράσπιση του Κράτους από εκείνους οι οποίοι το υπέβλεπαν, και τον τερματισμό ή τουλάχιστον τη μείωση της καταστροφής των αρχαιοτήτων, η οποία ελάμβανε χώρα στην

ελεύθερη Ελλάδα, είτε από τους ίδιους τους κατοίκους της, χωρικούς ή αρχαιοκάπηλους, είτε από ξένους αρχαιοφίλους και εμπόρους αρχαιοτήτων (Πετράκος 1987, σελ. 17). Πράγματι, μέχρι πριν την απελευθέρωση από τους Οθωμανούς, στο πλαίσιο της Μεγάλης Περιήγησης (Grand Tour), έφθναν στη χώρα μας διάφοροι ξένοι περιηγητές, για να γνωρίσουν από κοντά τις θελκτικές της αρχαιότητες, όπως π.χ. οι Ντιλετάντι, τα μέλη μίας εταιρείας αρχαιοφίλων Άγγλων ευγενών, η οποία ιδρύθηκε το 1734 (Dilettanti Society). Λόγω έλλειψης αρχαιολογικών νόμων, θεωρείτο περίπου αυτονόητο για τους Ντιλετάντι να συλλέγουν και να μεταφέρουν στο εξωτερικό αρχαιολογικά ευρήματα, για να κοσμήσουν τα Ανάκτορα και τις ιδιωτικές συλλογές ηγεμόνων. Οι δραστηριότητές τους δηλαδή ελάχιστα διέφεραν από αυτό το οποίο σήμερα αποκαλείται αρχαιοκαπηλία και διώκεται ποινικά.

Οι πρώτες προϊστορικές έρευνες αποσκοπούσαν στην απόδειξη της ιστορικής αλήθειας των ομηρικών επών και της ελληνικής μυθολογίας. Τα κείμενα άνοιγαν τον δρόμο για περιηγήσεις και ανασκαφές, και οι ανασκαφές επιβεβαίωναν τα κείμενα. Ο Όμηρος, ο Στράβων, ο Πausanίας κ.ά., υπήρξαν οι οδηγοί για τους πρωτοπόρους εκείνους, οι οποίοι ονειρεύονταν να επιβεβαιώσουν την ύπαρξη των λαμπρών πόλεων, ηρώων και ανακτόρων που αναφέρονταν στους μύθους και στα Έπη. Η ανακάλυψη από τους Schliemann και Evans του Μυκηναϊκού και Μινωικού πολιτισμού αντίστοιχα δεν μπορούσε να μείνει χωρίς συνέπειες. Τα ευρήματα αυτά δικαίωσαν απόλυτα τη στροφή του ενδιαφέροντος προς την Όψιμη Προϊστορία. Προστιθέμενα, άλλωστε, στις μεγάλες «κλασικές» ανακαλύψεις στον ελληνικό χώρο, δόξαζαν ακόμη περισσότερο το παρελθόν του έθνους που είχε γίνει πρόσφατα κράτος και έψαχνε τις ρίζες του και την ταυτότητά του¹³¹.

Η έμφαση στην αρχαιογνωσία έδινε τη δυνατότητα διαλόγου της Προϊστορικής Αρχαιολογίας με τον χώρο της Κλασικής Αρχαιολογίας και τον αρμονικό εναγκαλισμό των δύο γνωστικών αντικειμένων, για την ευόδωση του κοινού στόχου, άλλοτε συνειδητού και άλλοτε ασυνείδητου,

¹³¹ Kourtessi-Philippakis 2006, σελ. 247.

της επιβεβαίωσης του μεγαλείου και της διάρκειας του ελληνικού πολιτισμού. Στην πνευματική κίνηση του νεαρού ελληνικού Κράτους κυριαρχούσε ο γερμανικός Ρομαντισμός (π.χ. στις εικαστικές τέχνες κ.ά.), τον οποίο ασπάσθηκε και η ελληνική αρχαιολογία. Η κρατική πολιτική υιοθέτησε εθνοκεντρική προσέγγιση μέσω της ρομαντικής εξιδανίκευσης των εθνικών χαρακτηριστικών. Είναι άλλωστε γνωστό ότι η μελέτη των αρχαιοτήτων συνδέθηκε συχνά, από τους εκάστοτε διοικούντες, με την ανάγκη εξυπηρέτησης εξωεπιστημονικών στόχων, όχι μόνο στην Ελλάδα. Κατά το ξένο παράδειγμα, οι Έλληνες, από τότε που ανακάλυψαν το παρελθόν τους με τη διαμεσολάβηση της ευρωπαϊκής διανόησης, αντιμετώπισαν την αρχαιότητα και κυρίως την κλασική ως συμβολικό κεφάλαιο, στο οποίο επένδυσαν για τη συγκρότηση της νεοελληνικής εθνικής συνείδησης, την απόδειξη της ιστορικής συνέχειας του νεοελληνικού πολιτισμού και τη συνακόλουθη τεκμηρίωση της αναγκαιότητας αυτόνομης ύπαρξης του νεοελληνικού Κράτους¹³².

Στους σκαπανείς της ελληνικής αρχαιολογίας η ιδιότητα του κλασικού και προϊστορικού αρχαιολόγου συχνά συνέπιπτε και οι δραστηριότητές τους επικάλυπταν και αλληλοσυμπλήρωναν τους δύο τομείς. Χαρακτηριστικό παράδειγμα ο Βαλέριος Στάης (1857-1923), ακαταπόνητος ανασκαφέας, ο οποίος ανακάλυψε στη Θεσσαλία τις Νεολιθικές Ακροπόλεις του Διμηνίου¹³³ και του Σέσκλου¹³⁴, ανέσκαψε μυκηναϊκό θολωτό τάφο¹³⁵, συγχρόνως όμως, μεγάλη του επιτυχία στο χώρο της Κλασικής Αρχαιολογίας ήταν το 1899 η απόδοση του δωρικού ναού στις «Καβοκολόνες» του Σουνίου, ορθά στον Ποσειδώνα¹³⁶, τον οποίο οι

¹³² Σακκά 2002, σελ. 6. Kotsakis 1991, σελ. 65-68.

¹³³ Στάης 1901, σελ. 39. Η ανασκαφή στο Νεολιθικό Διμήνι δεν δημοσιεύθηκε τελικά από τον Στάη, και αυτό για λόγους επιστημονικούς. Όλο το υλικό του μελετήθηκε από τον Χρήστο Τσουντα, ο οποίος στο σύγγραμμά του κάνει την ακόλουθη διευκρίνιση: «Τὴν περιγραφὴν τῶν λειψάνων τῆς ἀκροπόλεως καὶ τὴν δημοσίευσιν τῶν εὐρημάτων παρεχώρησε ὁ Στάης εἰς ἐμέ, διότι ἔνεκα τῆς ταυτότητος τοῦ προϊστορικοῦ πολιτισμοῦ, ὅστις ἀποκαλύπτεται συγχρόνως, ἐν Διμηνίῳ καὶ ἐν Σέσκλῳ, ἐκρίθη ὅτι δέν ἔπρεπε νά χωρισθῆ ὁ περὶ τῶν δύο ἀκροπόλεων καὶ τῶν εὐρημάτων αὐτῶν λόγος» (Τσουντας 1908, σελ. 29).

¹³⁴ Τσουντας 1908, σελ. 70.

¹³⁵ Στάης 1901, σελ. 37-38. Τσουντας 1908, σελ. 27.

¹³⁶ Στάης 1900, σελ. 51-52.

νεότεροι ερευνητές, παρασυρμένοι από τον Πausανία, απέδιδαν στην θεά Αθηνά¹³⁷.

Η αρχαιογνωσία, ο εθνοκεντρισμός και ο εμπειρισμός, δηλαδή η προσπάθεια πιστής απεικόνισης των αρχαιολογικών δεδομένων, συνδυάζονταν σε διαφορετικές δόσεις κατά περίπτωση, ανάλογα με την κατεύθυνση και τα ενδιαφέροντα των πρώτων Ελλήνων αρχαιολόγων, το επιστημονικό ανάστημα πολλών από αυτούς, σε μία τόσο πρώιμη εποχή, ξαφνιάζει ακόμη και σήμερα. Για παράδειγμα, οι δημοσιεύσεις των ανασκαφικών δραστηριοτήτων του Χρήστου Τσουντα (1857-1934), στη Θεσσαλία, στις Κυκλάδες¹³⁸, στις Μυκήνες αλλά και σε άλλες θέσεις, έθεσαν τα μέτρα της επιστημονικής έρευνας του Νεολιθικού, Κυκλαδικού και Μυκηναϊκού πολιτισμού. Οι ανασκαφές σε Διμήνι και Σέσκλο υπήρξαν η αφετηρία της νεολιθικής έρευνας στην Ελλάδα, η οποία είδε το φως της δημοσιότητας με μία μνημειώδη έκδοση στις αρχές του 20ού αι.¹³⁹. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Τσουντας στον Πρόλογο του συγγράμματός του αναφέρεται στην έναρξη την ίδια εποχή των ερευνών της Βρετανικής Σχολής Αθηνών στα Ζερέλια και με χαρακτηριστική σεμνότητα θεωρεί βέβαιο ότι «*νέον φως θα προέλθει εξ αυτών... συμφωνότερον προς την αληθή ακολουθίαν των πραγμάτων*»¹⁴⁰. Στις Κυκλάδες ερεύνησε νεκροταφεία, οικισμούς και άλλα σύνολα και δημοσίευσε τα αποτελέσματα των ανασκαφών του σε δύο θεμελιώδη άρθρα¹⁴¹. Με τις πραγματείες του αυτές κατέρριψε τις λάθος θεωρίες του καιρού του, σχημάτισε το περίγραμμα της κυκλαδικής αρχαιολογίας της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού και δημιούργησε, εκ του μηδενός, μία ορολογία η οποία άντεξε στο χρόνο¹⁴². Το 1896 αναγνώρισε κάποια όστρακα από το λεγόμενο *Σπήλαιο του Νέστορα* στη δυτική Μεσσηνία ως προ-Μυκηναϊκά¹⁴³. Το σύγγραμμά του

¹³⁷ Χαρακτηριστική είναι η φράση του Πausανία, στο έργο του *Ελλάδος Περιήγησις Αττικά*, του 2^{ου} μ.Χ. αι. «*έστί και ναός Αθηνᾶς Σουνιάδος επί κορυφῇ τῆς ἄκρας*» (Παπαχατζής 1982, σελ. 523).

¹³⁸ Μαρθάρη 2008.

¹³⁹ Τσουντας 1908.

¹⁴⁰ Τσουντας 1908, Πρόλογος (άνευ αριθμού σελίδας).

¹⁴¹ Τσουντας 1898. Τσουντας 1899.

¹⁴² Μαρθάρη 2008.

¹⁴³ Blegen and Rawson 1966, σελ. 3.

για το Μυκηναϊκό πολιτισμό απέσπασε θετικές διεθνείς κριτικές και μεταφράσθηκε, ήδη το 1897 στην αγγλική γλώσσα από τον Καθηγητή James Irving Manatt¹⁴⁴. Υπήρξε συστηματικός μελετητής, όχι μόνο των έργων υψηλής αρχαίας τέχνης αλλά και των λεγομένων «ταπεινών» αντικειμένων. Στο έργο του δεν περιορίσθηκε σε απλή περιγραφή και δημοσίευση των ανασκαφικών του δεδομένων, αλλά προχώρησε σε ερμηνευτικά συμπεράσματα σχετικά με την πολιτισμική εξέλιξη στο χώρο του Αιγαίου. Υπηρέτησε το παραδοσιακό παράδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού και συνέδεσε την ελληνική προϊστορία με τους Πελασγούς και τους Δαναούς, θέτοντας τις βάσεις για τη εθνοκεντρική αρχαιολογία στην Ελλάδα. Το έργο του θεωρήθηκε αρχαιολογικό αφήγημα που συμπλήρωνε το αντίστοιχο εθνοκεντρικό ιστορικό αφήγημα του Παπαρρηγόπουλου. Στην *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους* του τελευταίου αναπτύχθηκε η άποψη ότι το ελληνικό έθνος υπήρξε μία συμπαγής οντότητα με ενιαία, συνεχή και αδιάσπαστη πορεία από την αρχαιότητα μέχρι τη σύγχρονη εποχή. Ο Τσουντας, συμπληρώνοντας το παραπάνω αφήγημα, μετατόπισε τις απαρχές της εθνικής συνέχειας πίσω στο χρόνο, στην προϊστορία¹⁴⁵.

Ο Παναγής Καββαδίας (1850-1928) εκτός από τις ανασκαφικές έρευνες στην Ακρόπολη των Αθηνών¹⁴⁶, οι οποίες παρουσιάζουν για την εποχή του άψογη στρωματογραφία, τυπολογία και σχετική χρονολόγηση, συνέγραψε δίτομο εγχειρίδιο Προϊστορικής Αρχαιολογίας¹⁴⁷, στο οποίο συνέδεσε την προϊστορία της Ελλάδας με την ευρωπαϊκή προϊστορία με τρόπο περισσότερο εξελικτικό και λιγότερο εθνοκεντρικό, χωρίς ωστόσο οι αρχαιολογικές προσεγγίσεις να απουσιάζουν από το έργο του.

Ο Γεώργιος Σωτηριάδης (1852-1941), εκτός από ανασκαφές σε θέσεις των ιστορικών χρόνων (Θέρμο, Μαραθώνα, Χαιρώνεια κ.ά.), πραγματοποίησε και σειρά προϊστορικών ανασκαφών στη Βοιωτία και τη Φωκίδα¹⁴⁸.

¹⁴⁴ Tsountas & Manatt 1897.

¹⁴⁵ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 138.

¹⁴⁶ Καββαδίας και Καβεράου 1907.

¹⁴⁷ Καββαδίας 1909.

¹⁴⁸ Πετράκος 1987, σελ. 92.

Ο Ιωσήφ Χατζιδάκις (1848-1936) και ο διάδοχός του στην Εφορεία Αρχαιοτήτων Κρήτης Στέφανος Ξανθουδίδης (1864-1928) ανέσκαψαν επίσης, προϊστορικές θέσεις και θεωρούνται οι Έλληνες θεμελιωτές της μινωικής αρχαιολογίας. Ο πρώτος διενήργησε ανασκαφές στην Τύλισο, δυτικά του Ηρακλείου Κρήτης, κατά την περίοδο 1909-1913. Τα ευρήματά του, κυριότερα των οποίων ήταν τρεις ΥΜ Ι επαύλεις, δημοσιεύθηκαν σε μονογραφία πολύ αργότερα, το 1934, η οποία διακρίνεται για τη συστηματικότητά της¹⁴⁹. Διεξήγαγε επίσης, ανασκαφές στο Ανάκτορο των Μαλίων κατά τα έτη 1915 και 1919, τις οποίες παρεχώρησε στη συνέχεια, στην Γαλλική Αρχαιολογική Σχολή¹⁵⁰. Ο δεύτερος πραγματοποίησε διάφορες προϊστορικές ανασκαφές στην Κρήτη (Νίρου Χάνι, Χαμαίζι κ.ά.), κυριότερη των οποίων ήταν αυτή των θολωτών τάφων στη Μεσαρά, η δημοσίευση των οποίων έγινε στην αγγλική γλώσσα το 1924¹⁵¹.

Κατά το επόμενο διάστημα, με αφετηρία σε γενικές γραμμές τον Μεσοπόλεμο, η προϊστορική αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα δίνει, σταδιακά, έμφαση στο Ιστορικό-Πολιτισμικό πλαίσιο, σε συνδυασμό με εθνοκεντρικό ερμηνευτικό αφήγημα. Εμβληματική φυσιογνωμία της περιόδου ο αμερικανοτραφής Γεώργιος Μυλωνάς (1898-1988), μαθητής τόσο του Τσουντα όσο και του Καββαδία, διετέλεσε στη συνέχεια, Καθηγητής της ΑΣΚΣΑ (1950 και 1963-1964). Το ερευνητικό και ανασκαφικό του έργο χαρακτηρίζεται από εμπειρισμό, δηλαδή προσήλωση στην πιστή απεικόνιση των αρχαιολογικών δεδομένων, με εξαιρετικά επιμελημένη τεκμηρίωση σε επίπεδο στρωματογραφίας, χρονολόγησης, λεπτομερούς περιγραφής και τυπολογικής κατάταξης των ευρημάτων¹⁵². Στη δεύτερη διδακτορική διατριβή την οποία εκπόνησε στο Πανεπιστήμιο John Hopkins με θέμα τη Νεολιθική Ελλάδα, επιδίδεται σε πολιτισμικές συγκρίσεις με άλλες περιοχές για να στοιχειοθετήσει την προέλευση των προϊστορικών κατοίκων του ελλαδικού χώρου. Η μέθοδος αυτή παραπέμπει στο επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού. Συγχρόνως, οι

¹⁴⁹ Hazzidakis 1934.

¹⁵⁰ Χατζιδάκις 1915 & 1919.

¹⁵¹ Xanthoudides 1924.

¹⁵² Μυλωνάς 1932. Mylonas 1929 & 1959.

ερμηνείες του έχουν εθνοκεντρική προσέγγιση¹⁵³. Η προσέγγιση αυτή, η οποία θυμίζει ανάλογες προσεγγίσεις του Καθηγητή του Τσουντα, επαναλαμβάνεται και στη δημοσίευση της προϊστορικής θέσης του Αγίου Κοσμά, την οποία ανέσκαψε το διάστημα 1929-1931, καθώς αποδίδει την ΥΕ επανάχρηση του ΠΕ οικισμού, ο οποίος καταστράφηκε, στην έλευση των ελληνικών φύλλων¹⁵⁴.

Το έργο του Ιωάννη Παπαδημητρίου (1904-1963) στις Μυκίνες όπου ανέσκαψε τον ταφικό κύκλο Β΄ διέκοψε ο πρόωρος θάνατός του. Το έργο του ολοκλήρωσε ο Γεώργιος Μυλωνάς (1951-1954 και 1958-1988), η παρουσία του οποίου στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας συνεχίστηκε και κατά τη μεταπολεμική περίοδο.

Ο Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974), επίσης μαθητής του Χρήστου Τσουντα, υπήρξε πολυδιάστατη προσωπικότητα με έντονη παρουσία στην ελληνική αρχαιολογική κοινότητα κατά τον Μεσοπόλεμο¹⁵⁵, αλλά κυρίως μεταπολεμικά¹⁵⁶. Για πολλά χρόνια ήταν κυρίαρχη μορφή στην Προϊστορία του Αιγαίου και ο βασικός διαμορφωτής του εθνικού αφηγήματος για την Προϊστορία στην Ελλάδα από τη δεκαετία του '30 έως και τη δεκαετία του '60¹⁵⁷.

Διενήργησε προϊστορικές ανασκαφές σε πολλά μέρη της Ελλάδας όπως Κρήτη¹⁵⁸, Κεφαλονιά¹⁵⁹, Πύλο¹⁶⁰ και Μαραθώνα¹⁶¹. Η κυριότερη όμως, και διαρκέστερη προσφορά του ήταν οι πολυετείς έρευνές του στο Ακρωτήρι της νήσου Θήρας των Κυκλάδων¹⁶², τις οποίες ξεκίνησε το 1967 με στόχο

¹⁵³ Μυλωνάς 1928. Βαβουρανάκης 2015, σελ. 250.

¹⁵⁴ Mylonas 1959.

¹⁵⁵ Διετέλεσε Έφορος Αρχαιοτήτων στην Κρήτη (1927-1929) και Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Ιστορικών Μνημείων του Υπουργείου Παιδείας (1937-1939).

¹⁵⁶ Το 1955 εκλέχθηκε τακτικό μέλος της Ακαδημίας Αθηνών. Την περίοδο 1955-1958 διετέλεσε για δεύτερη φορά Διευθυντής Αρχαιοτήτων και Ιστορικών Μνημείων του Υπουργείου Παιδείας. Το 1958 εκλέχθηκε Πρύτανης του Πανεπιστημίου Αθηνών. Το 1967 ανέλαβε τη Γενική Επιθεώρηση Αρχαιοτήτων.

¹⁵⁷ Μαντζουράνη 2014, σελ. 10.

¹⁵⁸ Μαρινάτος 1929, 1929α, 1930-1931, 1932, 1938.

¹⁵⁹ Μαρινάτος 1933.

¹⁶⁰ Μαρινάτος 1952, 1954, 1958, 1964.

¹⁶¹ Μαρινάτος 1970, 1970α.

¹⁶² Μαρινάτος 1967, 1968, 1969, 1971. Marinatos 1971. Μαρινάτος 1971, 1974. Marinatos 1976.

να επαληθεύσει τη θεωρία την οποία είχε διατυπώσει το 1939¹⁶³ περί καταστροφής της Μινωικής Κρήτης λόγω της έκρηξης του τοπικού ηφαιστείου και του παλιρροιακού κύματος το οποίο προκλήθηκε.

Το εύρος των ενδιαφερόντων του αποδεικνύεται και από την επιλογή του να διδάξει κατά το πρώτο έτος διδασκαλίας στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, το 1939-1940, ένα μάθημα με τίτλο *Σουμερικός και Ακκαδικός πολιτισμός της Νοτίου Βαβυλωνίας* και αργότερα κατά τα έτη 1948-1950 ένα από τα μαθήματά του έφερε τον τίτλο *Ιστορία των αρχαίων λαών της Ανατολής*. Η πρωτοβουλία του αυτή έρχεται σε αντίθεση με τον ελληνοκεντρικό χαρακτήρα της διδασκαλίας της αρχαιολογίας στα άλλα ευρωπαϊκά τμήματα κλασικών σπουδών¹⁶⁴. Το 1968 ίδρυσε το τετραμηνιαίο επιστημονικό περιοδικό *Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών*¹⁶⁵.

Οι ανασκαφικές του μέθοδοι, οι οποίες διακρίνονται για την έμφαση στην τυπολογία, στρωματογραφία και χρονολόγηση των ευρημάτων, τον κατατάσσουν στο επιστημολογικό υπόδειγμα της Παραδοσιακής Αρχαιολογίας ή Ιστορίας του Πολιτισμού. Η προτίμησή του προς την εθνοκεντρική κατεύθυνση αυτού του υποδείγματος υποδεικνύει επιρροές από τον Καθηγητή του Τσουντα. Εντούτοις, υπηρέτησε κατά περίπτωση και την «αυτοκρατορική» εκδοχή του Arthur Evans, κυρίως αναφορικά με την εξ ανατολών προέλευση του Μινωικού πολιτισμού¹⁶⁶. Συγχρόνως, η αδιαμφισβήτητη κλασική παιδεία του Μαρινάτου ενίσχυσε την αρχαιογνωσία του και συνδυάστηκε αρμονικά με το υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού. Η ομηριστική προσέγγιση του Μαρινάτου είναι εμφανής κυρίως στις ανασκαφές της Πύλου, ενώ αργότερα στην ανασκαφή του Ακρωτηρίου της Θήρας ενδιαφέρεται ενεργά για τη συμβολή των θετικών επιστημών στην αρχαιολογία, όπως η ραδιοχρονολόγηση, οι αρχαιομετρικές

¹⁶³ Οι ανασκαφές του Μαρινάτου στην Αμνισό της Κρήτης έφεραν στο φως Μινωική έπαυλη της MM III περιόδου. Κατά την διάρκεια των ανασκαφών εντοπίστηκε ηφαιστειακό υλικό σε Μινωικά στρώματα, πράγμα που τον οδήγησε στην άποψη ότι ο Μινωικός πολιτισμός καταστράφηκε από την ηφαιστειακή έκρηξη της Θήρας (Μαρινάτος 1939).

¹⁶⁴ Κοπανιάς 2014, σελ. 87.

¹⁶⁵ Παντελίδου Γκόφα 2014, σελ. 38.

¹⁶⁶ Μαρινάτος 1959, σελ. 5-50.

αναλύσεις υλικών¹⁶⁷, η γεωλογική σύνθεση των επιχώσεων κ.ά. Η συνειδητή αυτή υιοθέτηση καινοτομιών και νεωτερικών τρόπων έρευνας απέδειξε την ικανότητά του να βλέπει μπροστά από την εποχή του και να αφομοιώνει επιρροές, έστω σποραδικά, επιλεκτικά και επιφυλακτικά, ακόμη και της Νέας Αρχαιολογίας¹⁶⁸. Κατά ένα εύστοχο χαρακτηρισμό «η πολυσχιδής του προσωπικότητα δύσκολα μπορεί να χωρέσει σε καλούπια και στερεότυπα»¹⁶⁹.

Ο Νικόλαος Πλάτων (1909-1992), ακαταπόνητος ανασκαφέας και οξυδερκής ερευνητής υπήρξε ένας από τους σπουδαιότερους μελετητές της αιγαιακής προϊστορίας. Η ανασκαφή του Ανακτόρου της Ζάκρου την οποία διεξήγαγε από το 1961 και για περίπου 30 έτη, με πιο εξελιγμένες επιστημονικές μεθόδους από ότι οι παλαιότερες ανασκαφές των τριών άλλων Ανακτόρων της Κρήτης (Κνωσού, Φαιστού και Μαλίων), προσέφερε νέες, πολύτιμες πληροφορίες για τον Μινωικό πολιτισμό¹⁷⁰. Ο Πλάτων, με βάση τις μεταβολές του ανακτορικού συστήματος, πρότεινε ένα διαφορετικό, από του Arthur Evans, σύστημα χρονολόγησης του Μινωικού πολιτισμού: (Προανακτορική, Πρωτοανακτορική, Νεοανακτορική και Μεταανακτορική Περίοδος).

Μία άλλη μορφή η οποία δέσποσε στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας κατά τη μεταπολεμική περίοδο ήταν ο Δημήτρης Θεοχάρης (1919-1977), ο οποίος μαθήτευσε δίπλα στους δύο προϊστορικούς αρχαιολόγους της εποχής του, τον Αμερικανό Carl Blegen στην Πύλο και το Βρετανό Alan Wace στις Μυκήνες. Στη Θεσσαλία, η οποία αποτέλεσε το κύριο ερευνητικό πεδίο του, ο Θεοχάρης ανέσκαψε πάνω από 60 θέσεις και συνεχίζοντας το έργο του Χρήστου Τσουντα ολοκλήρωσε την ανασκαφή στην Ακρόπολη του νεολιθικού Σέσκλου. Το 1956 απέδωσε το ανασκαφέν κτηριακό συγκρότημα στη Θεσσαλία στο Μυκηναϊκό Ανάκτορο της ομηρικής Ιωλκού. Το ανασκαφικό του έργο χαρακτηρίζεται από

¹⁶⁷ Ο διάλογος τον οποίο εγκαινίασε ανάμεσα στην αρχαιολογία και τις θετικές επιστήμες σε μία πρόιμη για τη χώρα μας εποχή τον κατατάσσουν στους πρωτεργάτες της αρχαιομετρίας στην Ελλάδα (Ντούμας 2014, σελ. 23).

¹⁶⁸ Βαβουρανάκης 2014, σελ. 301.

¹⁶⁹ Κοπανιάς 2014, σελ. 91.

¹⁷⁰ Πλάτων 1974.

περιγραφικό εμπειρισμό και επιμελημένη και συστηματική στρωματογραφία.

Ο Θεοχάρης προσπάθησε να θεμελιώσει τη γηγενή και όχι Ανατολική προέλευση του Νεολιθικού πολιτισμού και την αδιάσπαστη συνέχεια φάσεων της αιγαιακής προϊστορίας¹⁷¹. Εντούτοις, αντιμετώπισε τον Νεολιθικό πολιτισμό του ελλαδικού χώρου ως μέρος ενός ευρύτερου φαινομένου ανθρώπινης εξέλιξης. Στο έργο του *Η Αυγή του Θεσσαλικού Πολιτισμού* (ένας τίτλος που παρέπεμπε ευθέως στο γνωστό σύγγραμμα του Gordon Childe *Η Αυγή του Ευρωπαϊκού Πολιτισμού*), υιοθέτησε την ιδέα της πολιτισμικής διαδικασίας. Μέσα από τα γραπτά του Θεοχάρη το ελληνικό τοπίο παρουσιάστηκε για πρώτη φορά ως περιβάλλον, ως η βασική παράμετρος της νεολιθικοποίησης¹⁷². Από αυτή την άποψη χαρακτηρίστηκε ως ο εισηγητής του μοντερνισμού στην ελληνική Προϊστορική Αρχαιολογία¹⁷³.

Συστηματικός μελετητής της αιγαιακής προϊστορίας υπήρξε ο Στυλιανός Αλεξίου (1921-2013), ο οποίος ασχολήθηκε κυρίως με τη Μινωική περίοδο¹⁷⁴. Διετέλεσε Γενικός Έφορος Αρχαιοτήτων Κρήτης και Διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου (1962-1977), καθώς και Ομότιμος Καθηγητής του Πανεπιστημίου Κρήτης, όπου δίδαξε από το 1977 έως το 1991. Η ανασκαφική μεθοδολογία του χαρακτηρίζεται καινοτόμα. Προσεγγίζοντας διεπιστημονικά το υλικό του, συνεργάστηκε με σπηλαιολόγους, αρχιτέκτονες κ.ά. Συνέλεγε τα πάντα, ακόμη και οργανικά κατάλοιπα. Από αυτή την άποψη θεωρείται πρωτοποριακός για την εποχή του.

Ο Σπύρος Ιακωβίδης (1923-2013), πολυγραφότερος επιστήμων, με πλούσια ανασκαφική δραστηριότητα και συμβολή στην ανάδειξη κυρίως του Μυκηναϊκού πολιτισμού¹⁷⁵, υπήρξε ο τελευταίος από τους σκαπανείς της

¹⁷¹ Θεοχάρης 1967.

¹⁷² Kotsakis 2008, σελ. 179.

¹⁷³ Kotsakis 2008, σελ. 180.

¹⁷⁴ Αλεξίου 1969.

¹⁷⁵ Ιακωβίδης 1962, 1973.

Προϊστορικής Αρχαιολογίας στη χώρα μας. Έκλεισε το πρώτο μισό του 20ού αι. και συνέχισε την πορεία του και στο δεύτερο.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι κατά τη μεταπολεμική περίοδο οι Έλληνες προϊστορικοί αρχαιολόγοι κινήθηκαν σε ένα διττό επιστημολογικό υπόδειγμα. Η Αρχαιογνωσία, η οποία είχε ως βάση τη ρομαντική προσήλωση στα δείγματα υψηλής αρχαίας τέχνης και την ταύτισή τους με αρχαίες πηγές, συνδύασθηκε -σε μεγαλύτερο ή μικρότερο βαθμό, ανάλογα με την προσωπικότητα και τα ενδιαφέροντα του κάθε αρχαιολόγου- με το νεωτερικό παράδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού, με το οποίο δεν ήταν τελείως ασύμβατη άλλωστε, αλλά στην εθνοκεντρική του εκδοχή.

Πάντως, ο εθνοκεντρικός προσανατολισμός ο οποίος παρατηρείται στην ελληνική αρχαιολογία, από συστάσεως του νεοελληνικού Κράτους, εδράζεται στο γεγονός ότι οι Έλληνες αντλούσαν, μέσω της αρχαιολογίας, μία αίσθηση εθνικής συνοχής και ταυτότητας, η οποία τους βοήθησε να αντιμετωπίσουν επαναλαμβανόμενες εθνικές κρίσεις, καταστάσεις πολιτικής αστάθειας και εξωτερικές απειλές. Το φαινόμενο δεν είναι μόνο ελληνικό. Ανέκαθεν η χρήση του παρελθόντος συνεισέφερε καταλυτικά στη διαμόρφωση της συλλογικής μνήμης ενός λαού, ιδιαίτερα δε σε στιγμές κρίσης και ανασφάλειας. Ίσως δε η απροθυμία, με την οποία το ελληνικό Κράτος ικανοποιούσε τις προσπάθειες των ξένων αρχαιολόγων να εξασφαλίσουν τη μελέτη του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, να αντικατόπτριζε την επιθυμία τους να ελέγξουν και να αξιοποιήσουν οι ίδιοι το παρελθόν αυτό, το οποίο απεδείχθη καίριο για την επιβίωσή τους¹⁷⁶.

Επομένως, με δεδομένο το διττό επιστημολογικό πλαίσιο που υπηρέτησαν οι Έλληνες αρχαιολόγοι της Μεταπολεμικής περιόδου - οι οποίοι διακρίνονταν για την έμφαση στη λεπτομερή καταγραφή των αρχαιολογικών δεδομένων, ενώ σε επίπεδο ερμηνείας κινούνταν μεταξύ Αρχαιογνωσίας και μίας εθνοκεντρικής εκδοχής του διεθνώς εδραιωμένου υποδείγματος της Ιστορίας του Πολιτισμού - αποκτά ιδιαίτερο ενδιαφέρον

¹⁷⁶ Κωτσάκης 1991, σελ. 66-67.

η διερεύνηση του ρόλου των Αγγλοσαξόνων συναδέλφων τους, οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν στη χώρα μας την ίδια περίοδο.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

Η δράση των δύο Αγγλοσαξονικών Αρχαιολογικών Σχολών (Αμερικανικής και Βρετανικής) στην Ελλάδα στον τομέα της Προϊστορίας κατά το διάστημα 1947 – 1967

Στο προηγούμενο κεφάλαιο παρακολουθήσαμε κάτω από ποιές συνθήκες συγκροτήθηκε η Προϊστορική Αρχαιολογία σε επιστήμη στην Ελλάδα και ανιχνεύσαμε τον τρόπο με τον οποίο κινήθηκαν οι Έλληνες αρχαιολόγοι στο συγκεκριμένο γνωστικό αντικείμενο.

Στην Ελλάδα όμως, εκτός από Έλληνες, έδρασαν και ξένοι αρχαιολόγοι. Η χώρα μας, η οποία θεωρείται λίκνο του ευρωπαϊκού πολιτισμού, αποτέλεσε ιδιαίτερα ελκυστικό προορισμό για τις μεγάλες Δυτικές δυνάμεις, οι οποίες δραστηριοποιήθηκαν στον χώρο της αρχαιολογικής έρευνας μέσω της ίδρυσης αρχαιολογικών ιδρυμάτων. Η ίδρυση πραγματοποιήθηκε με δημόσια χρηματοδότηση ή/και με ιδιωτική χορηγία¹⁷⁷.

Μετά την ανεξαρτησία από την Οθωμανική Αυτοκρατορία ξεκίνησαν στην Ελλάδα διεπιστημονικές συνεργασίες με Ευρωπαϊκά κράτη και μέχρι τα μέσα του 20ού αι. λειτουργούσαν ήδη στην Ελλάδα επτά αρχαιολογικές Σχολές. Η *Expédition scientifique de Morée* το 1831-1838 θεωρείται ότι αποτελεί τον πρόδρομο της ίδρυσης της Γαλλικής Σχολής Αθηνών, η οποία ιδρύθηκε το 1846, του πρώτου ξένου αρχαιολογικού ιδρύματος στη χώρα μας¹⁷⁸. Ακολούθησε το 1874 το Γερμανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο¹⁷⁹ και την επόμενη δεκαετία, εγκαταστάθηκαν τα δύο Αγγλοσαξονικά ιδρύματα, το 1881 η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα¹⁸⁰ και το

¹⁷⁷ Ο ρόλος τον οποίο διαδραματίζουν οι ξένες αρχαιολογικές σχολές είναι πολυδιάστατος. Συνειφέρουν στην προώθηση της αρχαιολογικής έρευνας στη χώρα μας. Λειτουργούν ως διάλογος επικοινωνίας της Ελλάδας με άλλα κράτη. Μεταλαμπαδεύουν τα επιτεύγματα του ελληνικού πολιτισμού στον υπόλοιπο κόσμο, ενισχύοντας τον διαπολιτισμικό διάλογο. Επιπλέον, οι τεχνολογικές δυνατότητες, οι βιβλιοθήκες, τα εργαστήρια, το αρχαιολογικό υλικό και η γενικότερη λειτουργική δομή των ξένων αρχαιολογικών σχολών, συμπληρώνουν το έργο το οποίο επιτελούν τα ιδρύματα αυτά στον τομέα της ανάδειξης του πολιτισμού στην Ελλάδα.

¹⁷⁸ Mulliez 2007, σελ. 76-87.

¹⁷⁹ Niemeier 2007, σελ. 88-101.

¹⁸⁰ Tracy 2007, σελ. 24-37.

1886 η Βρετανική Σχολή Αθηνών¹⁸¹. Το Αυστριακό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο Αθηνών αποτέλεσε Παράρτημα του Αυστριακού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, που είχε ιδρυθεί το 1898 με έδρα τη Βιέννη. Το έτος 1908 στεγάσθηκε σε νεοκλασικό κτήριο στη Λεωφόρο Αλεξάνδρας, έργο του Τσίλλερ¹⁸². Ένα έτος μετά, εγκαταστάθηκε στη χώρα μας η Ιταλική Αρχαιολογική Σχολή Αθηνών¹⁸³. Την επτάδα συμπλήρωσε το Σουηδικό Ινστιτούτο Αθηνών, με έτος ίδρυσης το 1948¹⁸⁴. Βεβαίως, ξένοι αρχαιολόγοι δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα και πριν την επίσημη ίδρυση αρχαιολογικών σχολών από τη χώρα προέλευσής τους, όπως για παράδειγμα τα μέλη της ελβετικής αρχαιολογικής αποστολής, τα οποία συμμετείχαν από το 1964 μαζί με Έλληνες συναδέλφους τους, στην αποκάλυψη και μελέτη των αρχαιοτήτων της Ερέτριας¹⁸⁵.

Σήμερα, στο Υπουργείο Πολιτισμού λειτουργεί ειδικό τμήμα το οποίο χειρίζεται τα θέματα των ξένων σχολών που δραστηριοποιούνται στη χώρα μας¹⁸⁶.

Δεν φαίνεται, πάντως, τυχαίο ότι οι δύο Αγγλοσαξονικές χώρες - όπως και άλλες χώρες της Δύσης - εγκατέστησαν αρχαιολογικά ιδρύματα στην Ελλάδα γύρω στα τέλη του 19^{ου} αι. Η αρχαιολογία ως επιστήμη, με τη σημερινή έννοια του όρου, είναι «τέκνο» του αιώνα αυτού. Το συστηματικό δηλαδή ενδιαφέρον για τα υλικά κατάλοιπα του παρελθόντος, ώστε να στοιχειοθετηθεί η εξέλιξη του πολιτισμού, επί τη βάση απτών τεκμηρίων, αποτελεί φαινόμενο της νεωτερικότητας¹⁸⁷.

Σύμφωνα με την κρατούσα άποψη, η ίδρυση των ξένων αρχαιολογικών σχολών και ινστιτούτων στην Ελλάδα, πραγματοποιήθηκε σε δύο χρονικές περιόδους, τελείως διαφορετικές μεταξύ τους από κοινωνικοπολιτικής άποψης. Κατά την πρώτη περίοδο (19^{ος} αι.), οι σχολές οι οποίες ιδρύθηκαν

¹⁸¹ Whitley 2007, σελ. 62-75.

¹⁸² Schauer 2007, σελ. 46-57.

¹⁸³ Greco 2007, σελ. 128-137.

¹⁸⁴ Schallin 2007, σελ. 170-179.

¹⁸⁵ Ducrey 2007, σελ. 114.

¹⁸⁶ French 1990, σελ. 17.

¹⁸⁷ Πλάντζος 2014, σελ. 20.

ανήκαν σε χώρες των λεγομένων Μεγάλων Δυνάμεων και, παράλληλα με το επιστημονικό τους έργο, συνδέονταν και με την άσκηση εξωτερικής πολιτικής εκ μέρους των χωρών προέλευσής τους¹⁸⁸. Κατά τη δεύτερη περίοδο (μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο), υπάρχει η άποψη ότι οι σχολές οι οποίες ιδρύθηκαν εξυπηρετούν καθαρά επιστημονικούς και ερευνητικούς σκοπούς, και δεν συνιστούν προσπάθεια διείσδυσης στα εσωτερικά θέματα της Ελλάδας¹⁸⁹, δεδομένου ότι συστάθηκαν με διακρατικές συμφωνίες και πάντοτε με τη σύμφωνη γνώμη του Κεντρικού Αρχαιολογικού Συμβουλίου (ΚΑΣ) του Ελληνικού Υπουργείου Πολιτισμού.

Η ίδρυση τόσο της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα όσο και της Βρετανικής Σχολής Αθηνών εμπίπτουν στην πρώτη από τις προαναφερθείσες περιόδους.

Πάντως, η ιδιαιτερότητα της Ελληνικής αρχαιολογίας συνίσταται στο ότι ουδέποτε υπήρξε μία αρχαιολογία μόνο για τους Έλληνες, όπως συνέβη με άλλες εθνικές αρχαιολογίες. Αν και το κλασικό παρελθόν της Ελλάδας ήταν ουσιώδες για τη διαμόρφωση, μετά την απελευθέρωση από την Οθωμανική κυριαρχία, της εθνικής ταυτότητας του νεοσύστατου ελληνικού Κράτους, ήταν ακριβώς αυτό το παρελθόν που ενδιέφερε και άλλα κράτη της Δύσης, τα οποία θεωρούσαν την Ελλάδα κοιτίδα του Ευρωπαϊκού πολιτισμού (βλ. κεφάλαιο 2). Έτσι, η ίδρυση ξένων αρχαιολογικών Σχολών ευνοούσε στην πραγματικότητα και τις πολιτικές επιδιώξεις της Ελλάδας. Επιτρέποντας σε ξένα ιδρύματα να λειτουργούν στη χώρα μας και να διεξάγουν ανασκαφές, ενισχύοταν ο φιλελληνισμός. Ο αρχαιολογικός νόμος έθετε πλέον όρια και κανόνες στις δραστηριότητες των ξένων ερευνητών, απαγορεύοντας, μεταξύ άλλων, την εξαγωγή αρχαιοτήτων από τη χώρα¹⁹⁰. Επομένως, οι οικονομικοί πόροι και η τεχνογνωσία που διέθεταν τα ξένα ιδρύματα χρησιμοποιείτο χωρίς κίνδυνο για την ανάπτυξη της πολιτιστικής κληρονομίας μίας χώρας όπως η Ελλάδα, με πλούσιο ιστορικό παρελθόν αλλά φτωγά οικονομικά μέσα.

¹⁸⁸ Νικολέντζος 2003, σελ. 32.

¹⁸⁹ Κόρκα 2007, σελ. 14.

¹⁹⁰ Άρθρ. 45 Νόμου 5351/1932. Δωρής 1985, σελ. 181.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3

Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα

3.1. Ίδρυση

Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Ελλάδα (εφεξής ΑΣΚΣΑ ή Σχολή) ιδρύθηκε το 1881, υπό την αιγίδα δώδεκα πανεπιστημίων των Η.Π.Α., από μία ομάδα Αμερικανών επιστημόνων και κορυφαίων επιχειρηματιών, που, εμφορούμενοι από αρχαιολατρικό ζήλο, είχαν ως όραμα την προώθηση των κλασικών σπουδών στην Ελλάδα. Στην Αμερική του 19^{ου} αι., οι κλασικές σπουδές, που ήταν έντονα επηρεασμένες από τα Γερμανικά πρότυπα, αποτελούσαν το συνώνυμο της φιλελεύθερης εκπαίδευσης¹⁹¹. Η ρομαντική προσήλωση στην αρχαία τέχνη και η εξοικείωση με την αρχαία Ελλάδα και τη Ρώμη αποτέλεσε, κατά τα γερμανικά πρότυπα, απόδειξη παιδείας, καλλιέργειας και ανώτερης κοινωνικής θέσης. Ο τομέας αυτός της αρχαιολογίας εξελίχθηκε στις Η.Π.Α. μέσω των Τμημάτων Κλασικής Αρχαιολογίας (classics departments), τα οποία θεράπευαν την λεγόμενη Αρχαιολογία του Αρχαίου Κόσμου (Old World Archaeology).

Το 1879 ιδρύθηκε στις Η.Π.Α., με πρωτοβουλία του Αμερικανού λογίου και επιχειρηματία Charles Eliot Norton, το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αμερικής, του οποίου χρημάτισε πρώτος πρόεδρος. Το περιεχόμενο της εναρκτήριας ομιλίας του δεν αφήνει καμία αμφιβολία ότι απώτερος σκοπός αυτού του εγχειρήματος ήταν η ίδρυση αρχαιολογικής σχολής στην Αθήνα: *«το πρωταρχικό κίνητρο το οποίο με οδήγησε να αναλάβω αυτό το καθήκον (εννοεί την ίδρυση του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής) ήταν η ελπίδα ότι η εγκαθίδρυση ενός τέτοιου ιδρύματος θα προωθήσει τα ενδιαφέροντα της κλασικής ακαδημαϊκής κοινότητας στην Αμερική και κυρίως θα οδηγήσει στην ίδρυση μίας σχολής κλασικών σπουδών στην Αθήνα, όπου νεαροί φοιτητές θα μπορούν να μελετούν την ελληνική διανόηση και ζωή με το βέλτιστο αποτέλεσμα, και όπου εκείνοι οι οποίοι προτίθενται να γίνουν καθηγητές της ελληνικής γλώσσας θα επωφεληθούν από την εξοικείωσή τους*

¹⁹¹ Morris 1994, σελ. 31.

με τον τόπο και από τη γνώση την οποία θα αποκομίσουν από τα αρχαία μνημεία, πράγμα το οποίο θα προσδώσει στη διδασκαλία τους μία ποιότητα η οποία δεν θα υπήρχε χωρίς αυτή την εμπειρία». Το κείμενο αποκαλύπτει τα κλασικιστικά κίνητρα του Norton, ο οποίος ανήκε σε μία γενιά λογίων Αμερικανών που εκπροσωπούσαν την ακαδημαϊκή αφρόκρεμα, αλλά συγχρόνως, και την οικονομική ελίτ των Η.Π.Α. του 19^{ου} αι.¹⁹².

Ένα χρόνο αργότερα, το 1880, κατά την πρώτη ετήσια Γενική Συνέλευση του Ινστιτούτου ο Norton προσθέτει: «*Η Γερμανία και η Γαλλία έχουν σχολές στην Αθήνα, όπου νεαροί φοιτητές, με την καθοδήγηση διακεκριμένων καθηγητών, αφοσιώνονται στην αρχαιολογική μελέτη και έρευνα. Τα αποτελέσματα τα οποία έχουν προκύψει από αυτή την εκπαίδευση είναι εξαιρετικά. Και είναι ιδιαίτερα επιθυμητό, για την πρόοδο της Αμερικανικής ακαδημαϊκής κοινότητας, μία παρόμοια Αμερικανική Σχολή, σύντομα να επιδοθεί σε ευγενή άμιλλα με τις ήδη υπάρχουσες*»¹⁹³.

Παρά το θαυμασμό για το πνεύμα της κλασικής Ελλάδας το οποίο διέτρεχε τις δραστηριότητες των πρώτων θεμελιωτών της Σχολής και εκδηλωνόταν με κάθε ευκαιρία, εντούτοις, δεν έλειψαν και μεμονωμένες αντιδράσεις. Χαρακτηριστική είναι η δημοσίευση της εφημερίδας *New York Times*, στο φύλλο της 31^{ης} Μαρτίου 1882, η οποία απηχεί τη στάση του ακαδημαϊκού Frederick Barnard¹⁹⁴ από το Columbia University: «*Ελπίζουμε ειλικρινά ότι οι ενθουσιώδεις αλλά σφάλλοντες Ελληνιστές οι οποίοι προσπαθούν να ιδρύσουν μία Αμερικανική Σχολή στην Αθήνα θα συμβουλευτούν το σωστό κριτήριό τους πριν είναι αργά και θα εγκαταλείψουν το εγχείρημα. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι τα Ελληνικά είναι καλό πράγμα, είτε τα εκλάβει κανείς από γραμματικής είτε από ιστορικής, αρχαιολογικής ή φιλολογικής πλευράς. Αλλά όπως ο πρόεδρος Barnard έχει πολύ ορθά υπογραμμίσει, είναι τελείως άχρηστο να μεταβεί κάποιος στην Αθήνα για τα Ελληνικά. Όπως λέει ο έμπειρος αυτός εκπαιδευτικός, μου φαίνεται ότι οι φοιτητές οι οποίοι*

¹⁹² Lord 1947, σελ. 1.

¹⁹³ Lord 1947, σελ. 2.

¹⁹⁴ Frederick A.P. Barnard (1809-1889). Αμερικανός επιστήμων. Σπούδασε μαθηματικά, φυσικές επιστήμες και αγγλική φιλολογία. Διετέλεσε 10^{ος} πρόεδρος του Columbia University.

ενδιαφέρονται για κλασική παιδεία μπορούν να διδαχθούν ελληνική ιστορία, ελληνική μυθολογία και ελληνική λογοτεχνία εξ ίσου καλά από αυτή τη χώρα όσο και από την Αθήνα...Δεν χρειάζεται να πάμε στην Ανατολή για τα Ελληνικά μας, αλλά στην ελεύθερη, χωρίς σύνορα Δύση. Πηγαίνετε στους καθηγητές στο Σικάγο, όχι στην Αθήνα, για τα Ελληνικά σας κύριοι»¹⁹⁵. Το όραμα όμως, του εμπνευστή της Σχολής υπερίσχυσε και η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα έγινε πραγματικότητα στις 6 Απριλίου 1882. Η επιτυχημένη διοίκησή της στηρίχθηκε σε ένα ευφρές οργανωτικό σύστημα δύο Επιτροπών, της Διοικούσας Επιτροπής (Managing Committee) και του Συμβουλίου των Επιτρόπων (Board of Trustees) στην Αμερική, σε συνδυασμό με τον τοπικό Διευθυντή της Σχολής, ο οποίος διοικούσε τα κατώτερα κλιμάκιά της.

Το 1884, ο Έλληνας Πρωθυπουργός Χαρίλαος Τρικούπης παραχώρησε στην Αμερικανική Σχολή μία έκταση δίπλα σε εκείνη την οποία είχε ήδη παραχωρήσει στους Άγγλους για τη δημιουργία της Βρετανικής Σχολής Αθηνών¹⁹⁶. Αν και ορισμένα στελέχη της ΑΣΚΣΑ θεώρησαν τη θέση απομακρυσμένη από το κέντρο της Αθήνας, η προσφορά της γης έγινε τελικά δεκτή, αφού όλοι συμφώνησαν ότι πρόσφερε μαγευτική θέα στην Ακρόπολη και στα γύρω μνημεία¹⁹⁷. Οι εντυπώσεις του Carl Blegen, από τα πρώτα χρόνια του ως φοιτητής στην ΑΣΚΣΑ, μας παραδίδουν μία χαρακτηριστική περιγραφή της περιοχής, είκοσι περίπου χρόνια μετά την οικοδόμηση της Σχολής¹⁹⁸: «Την εποχή εκείνη η Σχολή βρισκόταν ακόμη στις παρυφές της πόλης. Η θέα ήταν ανοικτή προς όλες τις κατευθύνσεις και υπέροχη. Δεν υπήρχαν σπίτια ανάμεσα σε εμάς και τον Λυκαβηττό. Ανατολικά, έξω από τον φράχτη μας, υπήρχε μία κάπως βαθιά ρεματιά, η οποία, εκτός από την περιστασιακή χρήση της ως αποθήκης απορριμμάτων, χρησίμευε για την αποστράγγιση του νερού της βροχής, αλλά και ως ανεπαρκής πρόδρομος της σημερινής οδού Γενναδίου. Πέρα από αυτή δέσποζε το μοναστήρι – όχι

¹⁹⁵ Lord 1947, σελ. 10-11.

¹⁹⁶ Η έκταση βρίσκεται στο οικοδομικό τετράγωνο το οποίο σήμερα συνορεύει με τις οδούς Σουηδίας, Αλωπεκής και Γενναδίου, στις παρυφές του Λυκαβηττού.

¹⁹⁷ Davis & Βογκέικοφ-Brogan 2008.

¹⁹⁸ Ο Blegen ήλθε στην ΑΣΚΣΑ ως φοιτητής το 1910, ενώ το κτήριο της Σχολής ολοκληρώθηκε το 1888.

τόσο μεγάλο όσο σήμερα. Δεν υπήρχαν άλλα σπίτια σε αυτό το τετράγωνο, μόνο ελαιόδενδρα. Ούτε άλλα κτήρια, εκτός από προσωρινούς στρατώνες πέρα μακριά. Στην πραγματικότητα είμασταν στην εξοχή» (εικ.1)¹⁹⁹.

Εικ.1. Η Μονή Πετράκη στις αρχές του 20^{ου} αιώνα φωτογραφημένη από τον δεύτερο όροφο της ΑΣΚΣΑ, από την Αμερικανίδα Dorothy Burr Thompson (1900-2001). Ο χωματόδρομος σε πρώτο πλάνο είναι η οδός Γενναδίου. Στο βάθος διακρίνονται οι στρατώνες. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ. From the Archivist's Notebook, <http://nataliavozeikoff.com>.

Η επιλογή του σήματος της Σχολής κινήθηκε επίσης, σε κλασικιστικό κλίμα: Απεικονίζει ένα Παναθηναϊκό Αμφορέα και φέρει την επιγραφή «Παρθένου φίλας φίλοι». Πρόκειται για απόσπασμα χορικού της τραγωδίας Ευμενίδες του Αισχύλου (στ. 999) και σημαίνει «φίλοι της αγαπημένης Παλλάδος» (εικ.2)²⁰⁰.

Εικ.2. Το σήμα της ΑΣΚΣΑ. Φωτ. <https://vimeo.com/user878058>.

¹⁹⁹ Murray 1981, σελ. 5-6.

²⁰⁰ Lord 1947, σελ. 62-63.

Το 1931 υπό την Προεδρία του Edward Capps ιδρύθηκε το περιοδικό της Σχολής *Hesperia*²⁰¹. Προηγουμένως, τα αποτελέσματα των ερευνών της Σχολής δημοσιεύονταν στο *American Journal of Archaeology*, στο *Art and Archaeology* και σε άλλα περιοδικά²⁰². Το 1992 ιδρύθηκε το εργαστήριο Wiener²⁰³, το οποίο ειδικεύεται στην ανάλυση ανθρωπίνων και ζωικών σκελετικών καταλοίπων, στη μελέτη παλαιοπεριβάλλοντος και στη γεωαρχαιολογία.

3.2. Οι πρώτες ανασκαφές

Το κλασικιστικό υπόβαθρο των ιδρυτών της ΑΣΚΣΑ, το οποίο διαφαίνεται από τα παραπάνω, θα καθόριζε τις επιλογές και τους στόχους της Σχολής και τα επόμενα χρόνια.

Πράγματι, η πρώτη ανασκαφή την οποία ανέλαβε η Σχολή ήταν η κλασική θέση του αρχαίου θεάτρου του Θορικού²⁰⁴, την άνοιξη του 1886. Ακολούθησαν ανασκαφές επίσης κλασικών θέσεων, στη Σικυώνα²⁰⁵, στην Αττική (Ικαρία²⁰⁶ και Σταμάτα²⁰⁷), στην Ανθηδώνα Βοιωτίας²⁰⁸, στις Πλαταιές²⁰⁹, στην Ερέτρια²¹⁰ κ.ά. Αλλά και τα επόμενα χρόνια όλες οι ανασκαφές της Σχολής είναι κλασικών θέσεων²¹¹, με προεξάρχουσα την ανασκαφή στην Αρχαία Κόρινθο, η οποία ξεκίνησε το 1896²¹². Χρειάστηκε να περάσουν πάνω από τριάντα χρόνια από την ίδρυση της ΑΣΚΣΑ για να πραγματοποιηθεί, το έτος 1915, η πρώτη προϊστορική ανασκαφή της

²⁰¹ Ό.π., σελ. 4.

²⁰² Ό.π., σελ. 42.

²⁰³ Έλαβε το όνομά του από τον Malcolm Hewitt Wiener (1935), Αμερικανό πρώην θεραπευτή, φιλέλληνα, αρχαιόφιλο και χρηματοδότη του εργαστηρίου, ιδρυτή επίσης του INSTAP (Institute for Aegean Prehistory) στην Κρήτη.

²⁰⁴ Lord 1947, σελ. 43-45.

²⁰⁵ Ό.π., σελ. 45-46.

²⁰⁶ Ό.π., σελ. 70-71.

²⁰⁷ Ό.π., σελ. 73.

²⁰⁸ Ό.π.

²⁰⁹ Ό.π.

²¹⁰ Ό.π., σελ. 75.

²¹¹ Για τον πλήρη κατάλογο των ανασκαφών κατά τα πρώτα τριάντα χρόνια της Σχολής βλ. Lord 1947, σελ. 295-300.

²¹² Lord 1947, σελ. 89-90, 296. Meritt 1984, 203.

Σχολής, υπό τον Carl Blegen, στη θέση Κοράκου²¹³, η οποία αποτέλεσε και το θέμα της διδακτορικής του διατριβής στο Πανεπιστήμιο του Yale.

Οι ανασκαφές, στις αρχές του 20ού αι., των Αμερικανών αρχαιολόγων Harriet Boyd Hawes (1871-1945) και Richard Berry Seager (1882-1925) στην Κρήτη πραγματοποιήθηκαν με δικά τους έξοδα. Η Boyd η οποία έσκαψε στις θέσεις Καβούσι (1900) και Γουρνιά (1904) αναφέρει χαρακτηριστικά: «Δεν πρόλαβε να φθάσει ο Πρίγκιπας²¹⁴ στα Χανιά το Δεκέμβριο του 1899 και αμέσως Άγγλοι, Γάλλοι και Ιταλοί ακαδημαϊκοί υπέβαλαν αιτήσεις για να σκάσουν σε διάφορες θέσεις στην Κρήτη. Η Σχολή μας στην Αθήνα εμποδίσθηκε να υποβάλει αντίστοιχο αίτημα, λόγω του ότι όλα τα χρήματά της είχαν διατεθεί για τις ανασκαφές της Κορίνθου. ...Αποφάσισα να μεταβώ στην Κρήτη την άνοιξη του 1900, με ένα μικρό χρηματικό ποσό το οποίο μου είχε απομείνει... για να δω τι μπορούσε να γίνει ...Υπέβαλα αίτημα στο Υπουργείο Παιδείας για έκδοση αδείας να σκάσω στην περιοχή του Καβουσίου και της Επισκοπής. Στις 10 Μαΐου έλαβα το επίσημο έγγραφο που μου επέτρεπε να σκάσω ως εκπρόσωπος της Αμερικανικής Αρχαιολογικής Σχολής στην Αθήνα στο όνομα της Κρητικής Κυβέρνησης»²¹⁵.

Εξ άλλου, ο Seager συμμετείχε, κατ' αρχάς, στην ανασκαφή της Boyd στα Γουρνιά. Στη συνέχεια, επέκτεινε τα ερευνητικά του ενδιαφέροντα ανατολικά των Γουρνιών και έκανε δοκιμαστικές τομές στη Βασιλική, στον Ισθμό της Ιεράπετρας (1906) και στη νησίδα Ψείρα (1907). Στα μέσα της ανασκαφικής περιόδου στην Ψείρα, μετέβη στον Μόγλο, όπου εξερεύνησε τις αρχαιολογικές δυνατότητες αυτής της νησίδας. Επέστρεψε την επόμενη χρονιά (1908) και διενήργησε ανασκαφή μεγάλης κλίμακας, αναζητώντας μινωικά κατάλοιπα²¹⁶.

²¹³ Οι ανασκαφές στη θέση Κοράκου διεξήχθησαν από την ΑΣΚΣΑ, υπό τη διεύθυνση του Blegen, δεκαπέντε μέρες τον Μάιο του 1915 και έξι εβδομάδες το καλοκαίρι του 1916 (Blegen 1921, σελ. 1).

²¹⁴ Εννοεί τον Γεώργιο - Υπάτο Αρμοστή της Αυτόνομης Κρητικής Πολιτείας, η οποία διήρκεσε από το 1898 έως το 1913, οπότε η Κρήτη ενώθηκε με την Ελλάδα.

²¹⁵ Boyd 1901, σελ. 125, 127.

²¹⁶ Vogeikoff-Brogan 2014, σελ. 1. Ο Seager προέρχονταν από εύπορη οικογένεια και η οικονομική του άνεση του επέτρεψε να αναλάβει ο ίδιος τα έξοδα των ανασκαφών του (Becker 1997, σελ. 6-7).

Μετά την Κοράκου διεξάγεται μία σειρά προϊστορικών ανασκαφών από την Αμερικανική Σχολή, παράλληλα βεβαίως με τις εμβληματικές κλασικές ανασκαφές στην Αρχαία Κόρινθο και αργότερα (από το 1931) στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών, η οποία θεωρήθηκε ένα από τα σημαντικότερα αρχαιολογικά εγχειρήματα του Μεσοπολέμου και πραγματοποιήθηκε χάρη στη γενναιόδωρη χορηγία του J.D. Rockefeller Jr. Οι προϊστορικές ανασκαφές, τουλάχιστον πριν τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, διεξήχθησαν (με ελάχιστες εξαιρέσεις) και πάλι από τον Blegen, το 1916 στη Γύριζα²¹⁷ και στη Γωνιά Κορινθίας²¹⁸, την περίοδο 1921-1922 στις Ζυγουριές²¹⁹, το 1924 στην Τσουνγκιζα²²⁰ και στον Φλειούντα²²¹ και την περίοδο 1925-1928 στην Πρόσυμνα²²².

Πλην του Blegen, η Hetty Goldman (1881-1972) ανέσκαψε στην Εύτρηση Βοιωτίας²²³ κατά την περίοδο 1924-1927. Η ανασκαφή αυτή ήταν μία συνεργασία της ΑΣΚΣΑ με το Fogg Museum του Harvard University. Επίσης, ο Richard Seager έκανε, το 1925, την τελευταία πριν τον θάνατό του ανασκαφή στην Κάτω Ζάκρο²²⁴ στην Κρήτη, προσδοκώντας να ανακαλύψει μινωικό νεκροταφείο, πράγμα το οποίο δεν συνέβη. Τέλος, ο Γεώργιος Μυλωνάς μελέτησε και δημοσίευσε σε ένα τόμο τα ευρήματα της Νεολιθικής περιόδου στην Όλυνθο²²⁵, η οποία ανασκάφηκε την περίοδο

²¹⁷ Πρόκειται για πλάτωμα σε απόσταση 500 μ. περίπου δυτικά της θέσης Γωνιά Κορινθίας. Ο Blegen, το έτος 1916 έκανε 10 ανασκαφικές τομές, και έφερε στην επιφάνεια ένα μυκηναϊκό νεκροταφείο, αποτελούμενο από θαλαμωτούς τάφους. Λόγω της στενής γειτνιάσής του με τη θέση Γωνιά πιθανόν να αποτελούσε το νεκροταφείο του οικισμού (Μπαλωμένου 2009, σελ. 240).

²¹⁸ Πρόκειται για Μυκηναϊκό οικισμό, ο οποίος βρίσκεται 2 χιλιόμετρα βόρεια από τα Εξαμίλια στην ανατολική Κορινθία (Μπαλωμένου 2009, σελ. 239). Blegen 1931. Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Ετήσια Έκθεση (Annual Report) της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα XXXVI, σελ. 7.

²¹⁹ Blegen 1922 & Blegen 1928. Οι Ζυγουριές είναι ένας λόφος στα δυτικά του Αγίου Βασιλείου Κορινθίας.

²²⁰ Πρόκειται για χαμηλό λοφίσκο με λείψανα της Νεολιθικής και της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, ο οποίος εντοπίστηκε κατά τη διάρκεια έρευνας στο Ιερό του Διός στη Νεμέα (βλ. Blegen 1927, Blegen 1975).

²²¹ Blegen 1925. Lord 1947, σελ. 173. Η θέση Φλειούς, που βρίσκεται βορειοδυτικά της Νεμέας, εκτός από προϊστορικά, απέδωσε και ευρήματα υστεροτέρων περιόδων. Βλ. Biers 1969.

²²² Blegen 1937 & 1939a.

²²³ Goldman 1931.

²²⁴ Lord 1947, σελ. 175.

²²⁵ Mylonas 1929.

1928-1939 υπό τη διεύθυνση του David Robinson, και είναι γνωστή, κυρίως, ως αρχαϊκή και κλασική πόλη.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου οι ανασκαφικές δραστηριότητες της Σχολής υπήρξαν περιορισμένες. Ο Arthur Parson, ο οποίος άσκησε τα καθήκοντα του Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ για μικρό χρονικό διάστημα, δίνει μία χαρακτηριστική περιγραφή της ζωής της εκείνη την εποχή: *«Μέχρι το τέλος του προηγούμενου ακαδημαϊκού έτους (εννοεί του 1939) η Σχολή είχε μία σχετικά ακμαία ακαδημαϊκή ζωή. Ακόμη και στην αρχή αυτής της χρονιάς, παρά τη φθίνουσα σε αριθμό κοινότητα της Σχολής, επικρατούσε ακόμη ακαδημαϊκή ατμόσφαιρα, υπήρχε μία ζέση (έναν ενθουσιασμό) για πνευματική προσπάθεια, κάποια ελπίδα για ένα ήσυχο και παραγωγικό χειμώνα. Αλλά με την υποδούλωση της Ελλάδας όλα άλλαξαν. Η αρχαιολογία δυστυχώς παραμερίστηκε και έκτοτε ο περισσότερος χρόνος και η σκέψη των μελών της Σχολής αναλώθηκε στη προσπάθεια βοήθειας προς την Ελλάδα.»*²²⁶.

Καθώς ο πόλεμος φαινόταν ότι τελειώνει, γινόντουσαν συζητήσεις ανάμεσα στον Πρόεδρο, τη Διοικούσα Επιτροπή, το προσωπικό στην Αθήνα και τους απόφοιτους της ΑΣΚΣΑ για την κατεύθυνση της Σχολής όταν θα ξανάνοιγε. Όλοι συμφωνούσαν ότι η Σχολή είχε καταφέρει μέχρι στιγμής να διατηρήσει το υψηλό επίπεδο σπουδών, αλλά έπρεπε να προσελκύσει περισσότερους Αμερικανούς, οι οποίοι θα συνειδητοποιούσαν τις αξίες της αρχαίας ελληνικής σκέψης και πολιτισμού, ώστε να τις μεταλαμπαδεύσουν στην Αμερική. Τονίζόταν ο κλασικός χαρακτήρας των σπουδών και η ευθύνη της Σχολής να προσφέρει στους φοιτητές την καλύτερη δυνατή γνώση του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, μέσα από τα μνημεία τα οποία θα επισκέπτονταν υπό την καθοδήγηση των καθηγητών της Σχολής. Μόλις ανακηρύχθηκε επίσημη ειρήνη, ο Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής Louis Lord προχώρησε στη σύσταση επιτροπής υπό την προεδρία του Rhys

²²⁶ Meritt 1984, σελ. 8.

Carpenter για να μελετήσει το σκοπό και το πλαίσιο λειτουργίας της Σχολής. Η αναφορά παρουσιάστηκε τον Μάιο του 1946²²⁷.

3.3. Μεταπολεμικές ανασκαφικές δραστηριότητες

Κατά τη μεταπολεμική περίοδο ο Blegen εξακολουθεί να βρίσκεται στο επίκεντρο της προϊστορικής έρευνας στην Ελλάδα, με την ανασκαφή του λεγόμενου *Ανακτόρου του Νέστορα*, στον λόφο του Άνω Εγκλειανού της Πύλου, βόρεια του κόλπου του Ναβαρίνου, η οποία διήρκεσε από το 1952 έως το 1969, αλλά είχε ξεκινήσει προπολεμικά, το 1939²²⁸. Συγχρόνως, ο μαθητής του John Caskey δραστηριοποιείται, επίσης στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας του αιγαιακού χώρου, με την ανασκαφή στη Λέρνα Αργολίδας η οποία διήρκεσε από το 1952 έως το 1958, στην Εύτρηση, όπου το 1958 διενήργησε συμπληρωματική ανασκαφή²²⁹ σε εκείνη της Hetty Goldman²³⁰, η οποία είχε διεξαχθεί την περίοδο 1924-1927, καθώς και στη νήσο Κέα όπου πραγματοποίησε ανασκαφές στις θέσεις Αγία Ειρήνη και Κεφάλια από το 1960 έως το 1968. Μικρότερης κλίμακας προϊστορικές ανασκαφές ήταν αυτή του Άγιου Κοσμά (1951-1952), η οποία διεξήχθη από τον Γεώργιο Μυλωνά και της Θήρας το 1967, η οποία διεξήχθη από τον James Mayor Jr. Τέλος, το 1967 ξεκίνησε η ανασκαφή στο σπήλαιο Φράγγθι Αργολίδας, από τον Thomas Jacobsen, η οποία ολοκληρώθηκε το 1976.

Στη συνέχεια, εξετάζεται το ανασκαφικό και εν γένει ερευνητικό έργο των δύο Αμερικανών αρχαιολόγων, Blegen και Caskey, μέσα από τις προϊστορικές ανασκαφές της περιόδου (σε Πύλο, Λέρνα και Κέα), σύμφωνα με τον σκοπό και τη μεθοδολογία της παρούσας διατριβής²³¹. Οι προϊστορικές ανασκαφές σε Αρχαία Κόρινθο, Εύτρηση, Άγιο Κοσμά και νήσο Θήρα, ως μικρότερης κλίμακας ανασκαφές, επελέγη να μην

²²⁷ Meritt 1984, σελ. 23.

²²⁸ Blegen *et al.* 1973, σελ. vii.

²²⁹ Caskey & Gwyn Caskey 1960, 126-167.

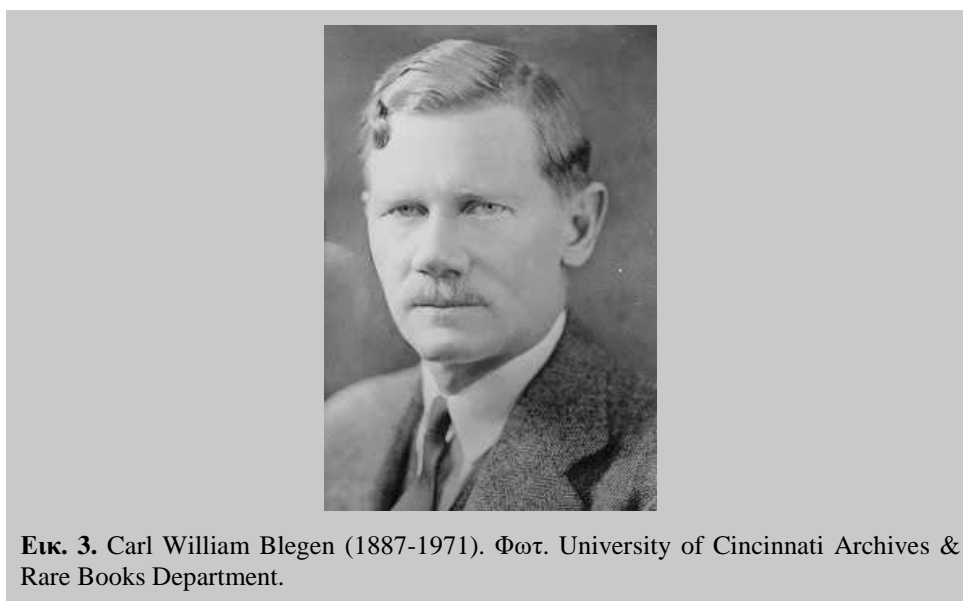
²³⁰ Goldman 1931.

²³¹ Βλ. παραπάνω σελ.6-9.

εξετασθούν στην παρούσα διατριβή. Ομοίως, η ανασκαφή στο Φράγγχι Αργολίδας δεν εξετάζεται, δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος της διεξήχθη εκτός του χρονολογικού πλαισίου της παρούσας διατριβής.

3.4. Η περίπτωση του Blegen: Εντός και εκτός της ΑΣΚΣΑ

3.4.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Carl William Blegen²³² γεννήθηκε στη Minneapolis της πολιτείας Minnesota των Η.Π.Α. το έτος 1887 (**εικ.3**). Οι γονείς του, John Hansen Blegen και Anna Regine Olsen, νορβηγικής καταγωγής, μετανάστευσαν στις Η.Π.Α. το 1869. Μεγάλωσε, μαζί με άλλα πέντε αδέρφια σε ένα συντηρητικό περιβάλλον, με τον πατέρα του Καθηγητή Ελληνικών στο Augsburg Seminary (το μετέπειτα Augsburg College) της Minnesota, να διαδραματίζει σημαντικό ρόλο στη νορβηγική Λουθηρανική Εκκλησία της Αμερικής. Σε ηλικία 15 ετών, έχασε μέρος του δεξιού του χεριού σε κυνηγετικό ατύχημα²³³.

²³² Ερωτηθείς από το αμερικανικό περιοδικό *Literary Digest* πώς προφέρεται το όνομά του ανέφερε: «όπως στη λέξη pagan (blay'gen)» (Funk 1936).

²³³ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 20.

Έλαβε το πρώτο του πτυχίο το 1904, σε ηλικία 17 ετών, από το Augsburg Seminary. Στη συνέχεια, έλαβε το δεύτερο από το Πανεπιστήμιο της Minnesota το 1907 και το επόμενο έτος 1908 το τρίτο από το Πανεπιστήμιο του Yale, στο οποίο συνέχισε, με υποτροφία, τις μεταπτυχιακές του σπουδές²³⁴.

Από το 1910 έως το 1913 διετέλεσε υπότροφος φοιτητής στην ΑΣΚΣΑ. Κατά τη διάρκεια της φοίτησής του απέκτησε την πρώτη του εμπειρία στην αρχαιολογία πεδίου με τη συμμετοχή του το 1911 στις ανασκαφές της ΑΣΚΣΑ στη Λοκρίδα. Το ίδιο έτος συμμετείχε και στην ανασκαφή της αρχαίας Κορίνθου. Οι ανασκαφές, όμως, διακόπηκαν για τα επόμενα δύο χρόνια, λόγω των Βαλκανικών πολέμων, αλλά και λόγω ασθενείας του Διευθυντή της Σχολής και επικεφαλής της ανασκαφής Bert Hodge Hill²³⁵. Αργότερα, το 1914, συμμετείχε στην ανασκαφή του Ερεχθείου, μαζί με τον Bert Hill και τον William Dinsmoor²³⁶.

Ανέλαβε Γραμματέας της Σχολής από το 1913 έως το 1920. Παράλληλα με τα καθήκοντα της θέσεώς του, σχεδίασε τον κήπο της Σχολής, έχοντας πάθος με την κηπουρική²³⁷.

Την περίοδο 1915-1916 διεξήγαγε την ανασκαφή του προϊστορικού οικισμού στη θέση Κοράκου Κορινθίας (η δημοσίευση έγινε το 1921), η οποία αποτέλεσε και το θέμα της διδακτορικής του διατριβής. Κατά την περίοδο 1918-1919 συμμετείχε, με τον Αμερικανικό Ερυθρό Σταυρό, στο έργο ανακούφισης θυμάτων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην περιοχή των Βαλκανίων²³⁸. Για τη δραστηριότητά του αυτή τιμήθηκε το 1919 από το ελληνικό Κράτος με τη διάκριση του Τάγματος του Σωτήρος. Μετά τον πόλεμο ολοκλήρωσε, το 1920, τη διδακτορική του διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Yale.

²³⁴ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 21. Caskey 1972α, σελ. 121.

²³⁵ Lord 1947, σελ. 105-106.

²³⁶ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 22.

²³⁷ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 23.

²³⁸ Για τη δραστηριότητα του Blegen στα Βαλκάνια και ιδιαίτερα στην περιοχή της Μακεδονίας βλ. Davis 2013, σελ. 23-26, 39-45.

Κατά την περίοδο 1920-1926 διετέλεσε βοηθός Διευθυντής στην ΑΣΚΣΑ και πραγματοποίησε τις προαναφερθείσες προϊστορικές ανασκαφές, αλλά και ανασκαφές κλασικών θέσεων (στην Κολοφώνα της Μ. Ασίας το 1922²³⁹ και στον Υμηττό την περίοδο 1923-1924²⁴⁰). Συμμετείχε επίσης, στην ανασκαφή του Alan Wace στις Μυκήνες²⁴¹.

Το 1924 νυμφεύθηκε την αρχαιολόγο Elizabeth (Libbie) Denny Pierce στο Lake Placid των Η.Π.Α.

Κατά το διάστημα 1926-1927 ανέλαβε καθήκοντα αναπληρωτή Διευθυντή της Σχολής²⁴².

Το 1927, σε ηλικία 40 ετών, διορίστηκε Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, όπου παρέμεινε μέχρι τη συνταξιοδότησή του το 1957. Το έτος 1928 διεξήγαγε την ανασκαφή στα Αγιωργίτικα Αρκαδίας και μεταξύ των ετών 1932-1938 διενήργησε, την ανασκαφή του Πανεπιστημίου του Cincinnati, στον λόφο του Χισαρλίκ στην Τουρκία, στην περιοχή της Τροίας²⁴³, συνεχίζοντας το έργο των Heinrich Schliemann και Wilhem Dörpfeld του 19ου αι. Κύριοι επιστημονικοί συνεργάτες του ήταν ο John Caskey (1908-1981) και η Marion Rawson (1899-1980). Τα αποτελέσματα των ανασκαφών δημοσιεύθηκαν σε τετράτομο έργο με τίτλο *Troy: Excavations Conducted by the University of Cincinnati, 1932-1938*²⁴⁴.

Ακολούθησε το 1939 η ανασκαφή που προαναφέρθηκε, στο *Ανάκτορο του Νέστορα*, η οποία διακόπηκε αναγκαστικά, λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για να συνεχισθεί από το 1952 έως το 1969. Στην ανασκαφή αυτή διοχέτευσε όλη του την ενέργεια μεταπολεμικά. Η δημοσίευση του έργου

²³⁹ Η ανασκαφή στην Κολοφώνα διεξήχθη σε συνεργασία με το Fogg Museum του Harvard University. Το Μουσείο επέλεξε ως εκπρόσωπό του τη Hetty Goldman και η ΑΣΚΣΑ τους Carl Blegen και Leicester Holland (Lord 1947, σελ. 142).

²⁴⁰ Young 1940, σελ. 1.

²⁴¹ Caskey 1972α, σελ. 122. Wace 1919-1921, σελ. 185-186.

²⁴² Davis and Vogeikoff –Brogan 2015, σελ. 5.

²⁴³ Blegen 1932, 1933, 1934, 1935, 1936, 1937α, 1937β, 1936-1937 και 1939.

²⁴⁴ Blegen 1950, 1951 και 1953.

αυτού συμπεριλαμβάνεται σε ένα τρίτομο σύγγραμμα με τίτλο *The Palace of Nestor in Western Messenia*.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου (1942-1945) υπηρέτησε στο Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών των Η.Π.Α. (Office of Strategic Services - OSS)²⁴⁵, στη Washington, D.C. και ενίσχυσε την ελληνική αντίσταση²⁴⁶ μαζί με τους Theodore Leslie Shear (1880-1945), Benjamin Dean Meritt (1899-1989) και Mary Alison Frantz (1903-1995). Η κυριότερη αρμοδιότητά τους ήταν η ανάλυση του ελληνικού ημερήσιου τύπου πάνω σε πολιτικά θέματα²⁴⁷. Στη διεκπεραίωση των καθηκόντων του αυτών, ο Blegen βοηθήθηκε πολύ από τις γνώσεις του πάνω στη ελληνική γλώσσα. Μεταξύ 1945-1946 υπηρέτησε στην Αμερικανική Πρεσβεία των Αθηνών ως Μορφωτικός Ακόλουθος, υπό τον τότε Πρέσβη Lincoln McVeagh²⁴⁸.

Ο Blegen διετέλεσε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής (Managing Committee) της ΑΣΚΣΑ την περίοδο 1945-1971, Πρόεδρος του Συλλόγου Αποφοίτων της Σχολής την περίοδο 1947 -1949, Διευθυντής της Σχολής το διάστημα 1948-1949 και Καθηγητής Αρχαιολογίας της ΑΣΚΣΑ από το 1949 έως το 1971. Υπό την τελευταία του ιδιότητα έδινε τακτικές διαλέξεις στο

²⁴⁵ Το Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών, το οποίο ιδρύθηκε με Προεδρικό Διάταγμα του Προέδρου των Η.Π.Α. Franklin Roosevelt στις 13.6.1942, αποτελεί τον πρόδρομο της σημερινής Κεντρικής Υπηρεσίας Πληροφοριών των Η.Π.Α. (Central Intelligence Agency – CIA). Είχε ως πρωταρχικό σκοπό να συλλέγει και να αναλύει, για λογαριασμό των ενόπλων δυνάμεων των Η.Π.Α., πληροφορίες στρατηγικής σημασίας για την έκβαση του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εναντίον του Άξονα, να συντονίζει κατασκοπευτικές επιχειρήσεις, δολιοφθορές και αντιναζιστική προπαγάνδα. Η Υπηρεσία αναπτύχθηκε με Βρετανική βοήθεια και μέχρι και μετά την επίθεση στο Pearl Harbor, ο όγκος των πληροφοριών στην OSS προερχόταν από το Ηνωμένο Βασίλειο. Οι πρώτοι πράκτορες της OSS εκπαιδεύθηκαν από Βρετανούς στον Καναδά. Στη συνέχεια, συστάθηκαν κέντρα εκπαίδευσης στις Η.Π.Α. Στην ακμή της λειτουργίας της η OSS απασχολούσε περίπου 24.000 άτομα. Η Υπηρεσία διαλύθηκε μετά τη νίκη των Συμμάχων, με διάταγμα του Προέδρου Harry Truman, η ισχύς του οποίου άρχισε την 1/10/1945 (Ριζάς 2012).

²⁴⁶ Χατζηβασιλείου 2014, σελ. 136.

²⁴⁷ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 28. Allen 2011, σελ. 236-237. Lalaki 2016.

²⁴⁸ Ο Lincoln McVeagh (1890-1972) διορίστηκε πρέσβης των Η.Π.Α. στην Ελλάδα (1933-1941), από τον Πρόεδρο Franklin Roosevelt, στη συνέχεια, πρέσβης στην εξόριστη κυβέρνηση του Καΐρου (1943-1944) και κατά την επιστροφή του στην Αθήνα παρέμεινε ως πρέσβης μέχρι τον Οκτώβριο του 1947. Είχε κλασική παιδεία, με σπουδές στο Πανεπιστήμιο του Harvard, και κατά την επίδοση των διαπιστευτηρίων του στην Αμερικανική Πρεσβεία των Αθηνών έδωσε μία ομιλία στα Αρχαία Ελληνικά (Iatrides 1980).

Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο της Αθήνας²⁴⁹. Ως Διευθυντής της Σχολής έκανε εκδρομές με τους σπουδαστές της Σχολής σε αρχαιολογικούς χώρους της χώρας²⁵⁰.

Έχει εκδώσει πολυάριθμα επιστημονικά άρθρα και μονογραφίες²⁵¹. Ακόμη, προέβαινε σε βιβλιοκρισίες, όπως για το σύγγραμμα του Arthur Evans *The Palace of Minos*, (vol. I, part I)²⁵², του Alan Wace *Chamber Tombs at Mycenae*²⁵³, του Charles Picard, *Les Religions Préhellénique (Crète et Mycènes)*²⁵⁴, του Denys Page, *History and the Homeric Iliad* κ.ά. Το 1965 ήταν ο πρώτος που τιμήθηκε με χρυσό μετάλλιο από το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αμερικής (Archaeological Institute of America), για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα.

Το 1966, τον ίδιο χρόνο κατά τον οποίο απεβίωσε η σύζυγός του Elizabeth, τιμήθηκε με το χρυσό μετάλλιο της Society of Antiquaries του Λονδίνου. Σύμφωνα με τη διαθήκη της Elizabeth, η οικία στην οδό Πλουτάρχου 9 κληροδοτήθηκε, μετά τον θάνατο του Blegen, στην ΑΣΚΣΑ. Το 1973 η οικία πωλήθηκε και η βιβλιοθήκη της Σχολής μετονομάστηκε σε *Blegen Library* (εικ.4), για να τιμήσει τη μνήμη των δωρητών της²⁵⁵. Επίσης, στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati (εικ.5) υπάρχει βιβλιοθήκη με το πλήρες, όμως, όνομά του (*Carl Blegen Library*), καθώς και έκθεση με τίτλο *Ανακαλύπτοντας τον Carl Blegen*, η οποία περιλαμβάνει πληροφορίες για τη ζωή και το έργο του, καθώς και φωτογραφικό υλικό από τις ανασκαφές στην αρχαία Τροία και στην αρχαία Πύλο. Ακόμη, η πτέρυγα προϊστορικών

²⁴⁹ Ενδεικτικά, την περίοδο 1959-1960 έδωσε πέντε διαλέξεις, την περίοδο 1961-1962 έδωσε έξι διαλέξεις, το έτος 1966 έδωσε έξι διαλέξεις (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 4, αναφορές Blegen προς Διευθυντή ΑΣΚΣΑ 28.3.1960, Μάρτιος 1962 και 19.3.1966).

²⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολές Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 5.10.1948, σελ. 2, 15.10.1948, σελ.1, 24.4.1949, σελ. 2.

²⁵¹ Για μία σχεδόν πλήρη σειρά των δημοσιεύσεων του Blegen βλ. www.ascsa.edu.gr/pdf/uploads/hesperia/147559.pdf.

²⁵² Blegen 1929, σελ. 451.

²⁵³ Blegen 1934α, σελ. 611.

²⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 2, επιστολή του περιοδικού *American History Review* προς Blegen 7.12.1948.

²⁵⁵ Meritt 1984, σελ. 105.

εκθεμάτων του Μουσείου Κορίνθου έχει ονομασθεί *Αίθουσα Blegen*, αποδίδοντας φόρο τιμής για το έργο του στην Κορινθία²⁵⁶.

Εικ.4. Ο Jack L. Davis, Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ (2007-2012) και ο Robert Blegen (ανιψιός του Carl Blegen) στη Blegen Library της ΑΣΚΣΑ. Φωτ. ascsa.edu.gr.

Εικ.5. Carl Blegen Library. Πανεπιστήμιο Cincinnati. Φωτ. University of Cincinnati Archives & Rare Books Department.

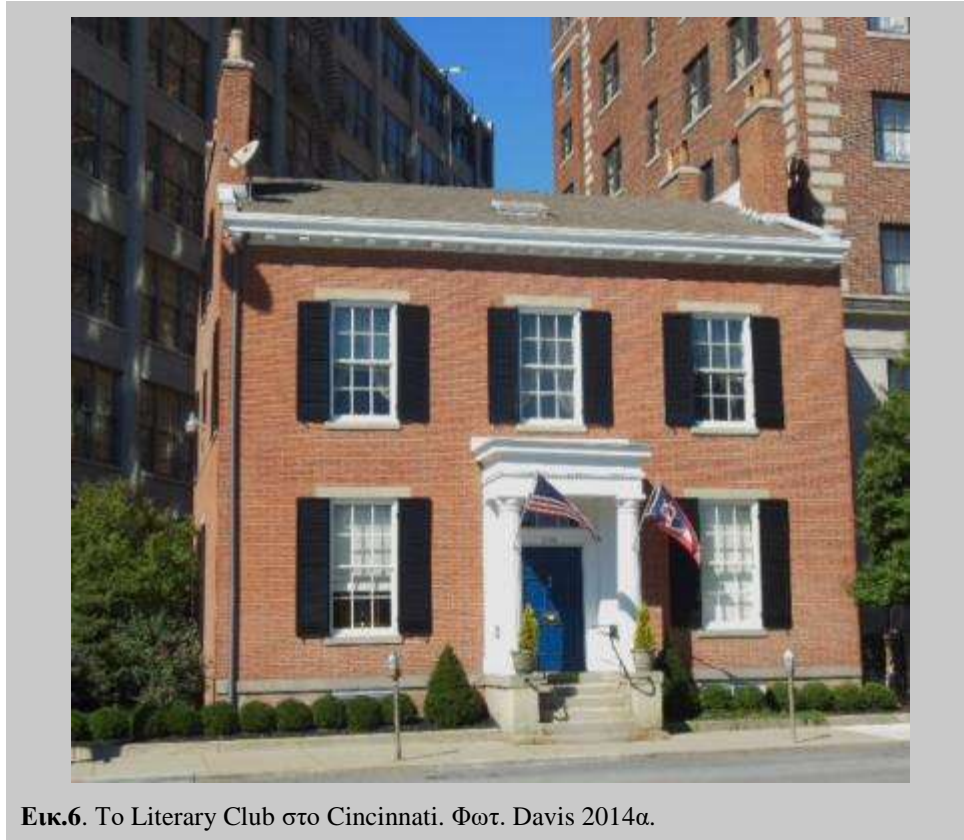
Ο Blegen έλαβε επίτιμους τίτλους όπως: αναγορεύθηκε Διδάκτωρ των Πανεπιστημίων του Όσλο και του Αριστοτελείου Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (1951), Διδάκτωρ των Γραμμάτων (Doctor of Letters-D.Litt.) από το Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης (1957), Διδάκτωρ Δικαίου (Doctor of Laws-LL.D) από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati (1958), Διδάκτωρ των Γραμμάτων (D. Litt.) του Cambridge (1963), του Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών (1963), του Hebrew Union College (1963) και του Jewish Institute of Religion in Jerusalem (1963). Έλαβε μετάλλια από το Yale Graduate School (1967) και από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati (1969). Υπήρξε μέλος της American Philosophical Society στην οποία είχε εκλεγεί το έτος 1942.

Μία λιγότερο γνωστή δραστηριότητα του Blegen είναι ότι διετέλεσε μέλος στο Literary Club of Cincinnati²⁵⁷, τον αρχαιότερο φιλολογικό όμιλο των

²⁵⁶ Τζονου-Herbst 2015, σελ. 54.

²⁵⁷ Αρχεία University of Cincinnati, Carl Blegen Papers, υποφ. 142, επιστολή William H. Hessler προς Blegen 3.6.1942.

Η.Π.Α. (εικ.6). Ιδρύθηκε το 1849 και τα 100 επίλεκτα μέλη του²⁵⁸ συναντιόνταν κάθε μήνα, για να ακούσουν μία πρωτότυπη ιστορία την οποία συνέθετε με τη σειρά του κάθε μέλος. Ο Blegen εξελέγη μέλος το 1942 και κατά τα επόμενα δεκαπέντε έτη συνέγραψε ένδεκα λογοτεχνικά κείμενα²⁵⁹.

Εικ.6. Το Literary Club στο Cincinnati. Φωτ. Davis 2014α.

Ο Blegen απεβίωσε στις 24 Αυγούστου του 1971, στο Νοσοκομείο Ευαγγελισμός, και ετάφη στην Προτεσταντική πτέρυγα του Πρώτου Νεκροταφείου Αθηνών.

3.4.2. Ο Blegen και η Προϊστορική Αρχαιολογία. Γιατί καθυστέρησε τόσο η ανασκαφή της Πύλου;

Πριν από την εξέταση της ανασκαφής της Πύλου, κρίνεται σκόπιμη η αναφορά σε ορισμένες παρατηρήσεις σχετικά με τη δραστηριοποίηση, όπως

²⁵⁸ Ανάμεσα στα μέλη του Literary Club συμπεριλαμβάνονται τα ονόματα των Charles Dickens, Oscar Wilde, Mark Twain, William Taft κ.ά.

²⁵⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη λογοτεχνική δραστηριότητα του Blegen βλ. Davis 2014α.

προαναφέρθηκε, της ΑΣΚΣΑ σε προϊστορικές ανασκαφές και τη σχέση του Blegen με το γεγονός αυτό, την επιλογή του τελευταίου να ασχοληθεί σχεδόν αποκλειστικά, κατά τη μεταπολεμική περίοδο, με το έργο της ανασκαφής και δημοσίευσης του *Ανακτόρου του Νέστορα*, καθώς και τους γενικότερους λόγους καθυστέρησης της έναρξης της ανασκαφής στον Άνω Εγκλειανό της Πύλου.

Ο Blegen ξεκίνησε τη σταδιοδρομία του γαλουχούμενος με το επιστημολογικό υπόδειγμα της κλασικοκεντρικής ΑΣΚΣΑ, της οποίας διετέλεσε υπότροφος φοιτητής αρχαιολογίας (1910-1913). Ο ίδιος στην αίτησή του προς την ΑΣΚΣΑ ανέφερε χαρακτηριστικά ότι επιθυμούσε να συνεχίσει τις σπουδές του πάνω στον ελληνικό κλασικό πολιτισμό «μέσω της έμπνευσης που προέρχεται όταν βρίσκεται κανείς επί τόπου» (with the inspiration that comes from being on the spot)²⁶⁰. Μάλιστα, ήδη πριν την άφιξή του στην Αθήνα είχε μελετήσει την αρχαία ελληνική γραμματεία, τα Ομηρικά Έπη, τα έργα των Αισχύλου, Σοφοκλή, Ευριπίδη και Αριστοφάνη, τους ιστορικούς Ηρόδοτο, Θουκυδίδη και Ξενοφώντα, καθώς και τον Πλάτωνα και τον Πausανία²⁶¹. Τι ήταν αυτό που τον έκανε να στραφεί προς την Προϊστορική Αρχαιολογία, τόσο προπολεμικά, αλλά και στη συνέχεια, μεταπολεμικά; Ιδιαίτερα η μεταπολεμική του δραστηριότητα αφιερώθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά στην αποκάλυψη, έρευνα και δημοσίευση του *Ανακτόρου του Νέστορα*.

Δύο είναι, ίσως, οι λόγοι της μεταστροφής του, ένας επιστημονικός και ένας προσωπικός:

1) Από την πρώτη στιγμή που ήλθε στην Ελλάδα, ο Blegen ανέπτυξε φιλικές σχέσεις με δύο σημαντικούς αρχαιολόγους, με διαφορετική προσωπικότητα και διαφορετικά ερευνητικά ενδιαφέροντα ο καθένας. Ο πρώτος ήταν ο Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ, Bert Hodge Hill (1874-1958), και ο δεύτερος ήταν

²⁶⁰ Davis 2015, σελ. 210. Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 22. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 100, ΦΑΚ. 108/1, υποφ. 2.

²⁶¹ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 22.

ο Βρετανός αρχαιολόγος Alan John Bayard Wace (1879-1957), τότε Διευθυντής της Βρετανικής Σχολής Αθηνών²⁶².

Ο Hill, ως Διευθυντής της Σχολής από το 1906, διηύθυνε τις ανασκαφές της αρχαίας Κορίνθου, όπου ο Blegen άρχισε την ανασκαφική του δραστηριότητα ως μαθητής του²⁶³. Οι δύο άνδρες συνδέθηκαν με βαθιά φιλία, που διήρκεσε μία ολόκληρη ζωή. Φαίνεται ότι η εμπειρία που αποκόμισε ο νεαρός Carl από αυτή τη συνεργασία ήταν καθοριστική για τις επόμενες επιλογές του. Γράφει σε ηλικία 25 ετών στον Hill: *«Δεν υπάρχει λόγος να θέλω να επιστρέψω (εννοεί στην Αμερική), διότι τα προηγούμενα δύο χρόνια υπήρξαν αναμφίβολα τα ωραιότερα της μέχρι σήμερα σύντομης ύπαρξής μου»*²⁶⁴.

Αρχαιογνώστης και κλασικιστής ο Hill έσκαβε με τη διαδεδομένη ανασκαφική μέθοδο της εποχής, δηλαδή την ολοκληρωτική αποκάλυψη των τοίχων²⁶⁵ των επί μέρους χώρων και στη συνέχεια, την ανασκαφή του εσωτερικού τους με αυθαίρετες στρώσεις. Δεν ακολουθούσε, δηλαδή, το αυστηρά στρωματογραφικό σύστημα ανασκαφής, που είχε πρωτοεμφανισθεί εκείνη περίπου την εποχή, με εισηγητές τους Βρετανούς

²⁶² Ο Alan Wace διορίστηκε Διευθυντής της Βρετανικής Σχολής το έτος 1914 και διατήρησε τη θέση αυτή μέχρι το έτος 1923 (Vogeikoff-Brogan 1915, σημ. 33, σελ. 33).

²⁶³ Davis and Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 4.

²⁶⁴ Vogeikoff-Brogan ό.π.

²⁶⁵ Το ενδιαφέρον των Αμερικανών ανασκαφών για τον εντοπισμό τοίχων εκπορευόταν από την επιθυμία τους να προσδιορίσουν τις κατόψεις των κτηρίων και όχι να στοιχειοθετήσουν τη σχέση των τοίχων με την αλληλουχία των στρωμάτων (Tzonou-Herbst 2015, σελ. 48). Εισηγητής της μεθόδου αυτής ήταν ο Βρετανός αρχαιολόγος Flinders Petrie (1853-1942), ο οποίος στο πρώτο εγχειρίδιο αρχαιολογίας που δημοσίευσε στις αρχές του 20ού αι. επισημαίνει: *«Σε περίπτωση που θέλουμε να εντοπίσουμε την κάτοψη ενός κτηρίου η διάνοιξη σκαμμάτων κατά μήκος των τοίχων είναι μία καλή αρχή»* (Petrie 1904, σελ. 41).

αρχαιολόγους Mortimer Wheeler²⁶⁶ και Kathleen Kenyon²⁶⁷. Με αυτή όμως, την ανασκαφική μέθοδο, κατέστρεφαν πολλές πληροφορίες των συμφραζομένων. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά ο Wheeler: «*Η πρώτη ενστικτώδης αντίδραση ενός άπειρου ανασκαφέα μόλις ανακαλύψει ένα θαμμένο τοίχο είναι να σκάψει αμέσως κατά μήκος του για να διαπιστώσει πού πηγαίνει! Καταστρέφοντας ανεπανόρθωτα με τον τρόπο αυτό εκείνο ακριβώς το στοιχείο που πιθανώς να έκανε την ανακάλυψή του μία πραγματική και ζωντανή συμβολή στη γνώση*»²⁶⁸.

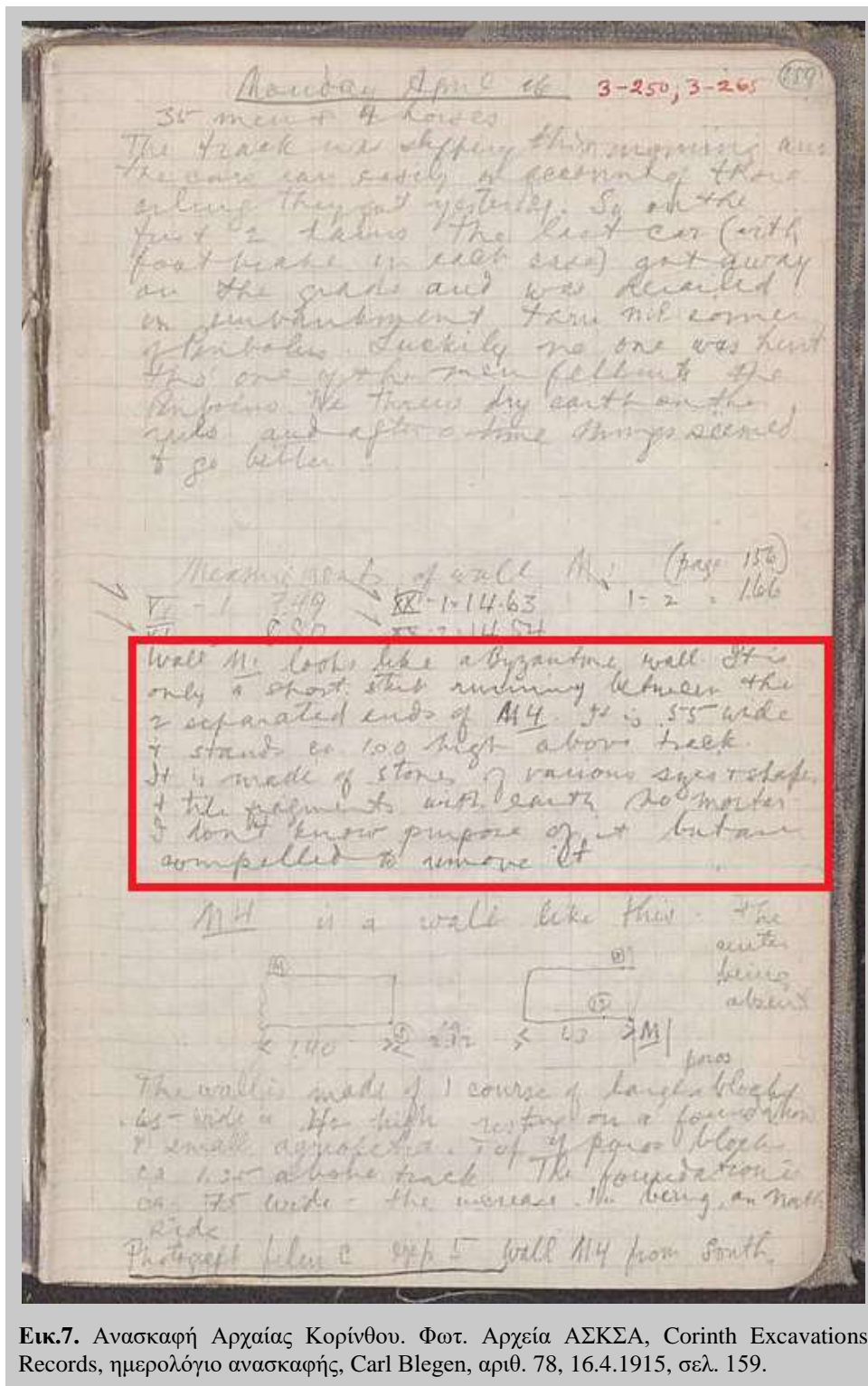
Ο Blegen, ακολούθησε, όπως ήταν φυσικό, σε αυτά τα πρώτα του βήματα τις ανασκαφικές μεθόδους του δασκάλου του, αν και φαίνεται ότι ανέπτυξε προβληματισμούς για τη μέθοδο ανασκαφής η οποία ακολουθείτο²⁶⁹.

²⁶⁶ Sir Robert Eric Mortimer Wheeler (1890-1976). Βρετανός αρχαιολόγος. Απόφοιτος του Πανεπιστημίου του Λονδίνου. Ενδιαφερόταν για την εκλαΐκευση της αρχαιολογίας, κυρίως μέσω της τηλεόρασης, με αποτέλεσμα το 1954 να ψηφισθεί ως η δημοφιλέστερη τηλεοπτική προσωπικότητα της χρονιάς. Κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπηρέτησε στο Βασιλικό Τάγμα Πυροβολικού και πολέμησε σε διάφορα μέτωπα. Η νέα μεθοδολογία πεδίου που επινόησε με τη χρήση καννάβου παρέπεμπε σε στρατιωτική οργάνωση. Ο κάνναβος είναι τετράγωνο πλαίσιο, μέσα στο οποίο ορίζεται ένα πλέγμα από μικρότερα τετράγωνα προς ανασκαφή (σκάμματα ή ανασκαφικά τετράγωνα), διαστάσεων συνήθως 4X4 μ., σε επάλληλες οριζόντιες και κάθετες σειρές. Μεταξύ των σκαμμάτων αφήνονται άσκαφες λωρίδες, πλάτους 1 μ., που ονομάζονται «μάρτυρες», διότι διατηρούν και «μαρτυρούν» πληροφορίες και δίνουν τη δυνατότητα να ελεγχθεί, μελλοντικά, η ορθότητα των συμπερασμάτων. Ταυτόχρονα οι μάρτυρες λειτουργούν ως διάδρομοι για τη διακίνηση των εργαζομένων στην ανασκαφή και την απομάκρυνση των χωμάτων. Ο κάνναβος είναι εξαρτημένος από σταθερά σημεία, καθώς συνδέεται τοπογραφικά με το υπάρχον πολυγωνομετρικό δίκτυο αποτύπωσης της περιοχής. Με τον τρόπο αυτό υπάρχουν στη διάθεση των αρχαιολόγων οι ακριβείς συντεταγμένες και το υψόμετρο για όλα τα σημεία που ορίζουν τον κάνναβο και τις κορυφές του κάθε τετραγώνου (Τσιγκουνάκη 2012, σελ. 23).

²⁶⁷ Dame Kathleen Mary Kenyon (1906-1978). Βρετανή αρχαιολόγος. Μαθήτευσε δίπλα στον Mortimer Wheeler, με τον οποίο ανέπτυξαν την προαναφερθείσα ανασκαφική μέθοδο με τη χρήση καννάβου, η οποία έγινε γνωστή ως «μέθοδος Wheeler-Kenyon», (Kenyon 1961, σελ. 95 & plate 8. Hawkes 1982).

²⁶⁸ Wheeler 1927, σελ. 824.

²⁶⁹ Γράφει χαρακτηριστικά στο ημερολόγιό του (εικ.7) «*Ο τοίχος M1 μοιάζει Βυζαντινός. Είναι ένα μικρό μόνο απομεινάρι το οποίο εκτείνεται ανάμεσα στις δύο ξεχωριστές άκρες του M4 ... Δεν γνωρίζω το λόγο, αλλά είμαι αναγκασμένος να τον αφαιρέσω*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Corinth Excavations Records, ημερολόγιο ανασκαφής 78, 16.4.1915, σελ. 159).

Εικ.7. Ανασκαφή Αρχαίας Κορίνθου. Φωτ. Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Corinth Excavations Records, ημερολόγιο ανασκαφής, Carl Blegen, αριθ. 78, 16.4.1915, σελ. 159.

Θα περίμενε κανείς ότι, τόσο λόγω το δικού του κλασικιστικού υπόβαθρου, αλλά και της περιρρέουσας ατμόσφαιρας της ΑΣΚΣΑ, ο Blegen θα δραστηριοποιείτο στη συνέχεια, κυρίως στην Κλασική Αρχαιολογία. Εντούτοις, οι στιβαρές, όπως προαναφέρθηκε, γνώσεις του πάνω στην αρχαία ελληνική γραμματεία φαίνεται ότι τροφοδότησαν το ενδιαφέρον του

για την ηρωική περίοδο της ελληνικής προϊστορίας, την οποία περιέγραφαν τα Ομηρικά Έπη και που οι ανακαλύψεις των Schliemann και Evans είχαν φέρει στο προσκήνιο. Έτσι, κατά το διάστημα που έσκαβε στην Αρχαία Κόρινθο, πραγματοποιούσε, στα διαλείμματα της εργασίας του, μικρές αποδράσεις στις γύρω περιοχές, προς εντοπισμό μυκηναϊκών θέσεων. Σε μία από αυτές τις αποδράσεις, την Κυριακή 2 Μαΐου 1915, βρέθηκε, μαζί με τον φίλο του Emerson H. Swift (1889-1975), στη θέση Κοράκου, ένα λόφο με θέα στον Κορινθιακό κόλπο και στο λιμάνι του Λεχαίου και όπως χαρακτηριστικά γράφει στο ημερολόγιό του *«αντικρύσαμε πλήθος μυκηναϊκών οστράκων διασκορπισμένων στην επιφάνεια του εδάφους. Γεμίσαμε τις τσέπες μας στο λεπτό ... Πολλά θραύσματα έμοιαζαν αρχαιότερα των μυκηναϊκών»*²⁷⁰. Έτσι, μία εβδομάδα μετά, παράλληλα με την ανασκαφή της Κορίνθου και με συναίνεση του Bert Hill²⁷¹, ο Blegen ξεκίνησε ανασκαφή στη θέση αυτή, με την προσδοκία, όπως προκύπτει από το ημερολόγιό του, να εντοπίσει την ομηρική Εφύρα²⁷². Κατά την ανασκαφή διέκρινε αδιατάρακτη στρωματογραφία διαδοχικών επιχώσεων, η οποία του επέτρεψε να προσδιορίσει με σαφήνεια ένδεκα διαδοχικές φάσεις κατοίκησης και τρία στρώματα, με πλήθος κεραμικής ανά στρώμα: Πρωτοελλαδικό με κεραμική τύπου *urfirnis*, Μεσοελλαδικό με Μινυακή και Υστεροελλαδικό με Μυκηναϊκή κεραμική. Ειδικά η Πρωτοελλαδική ΙΑ κεραμική εντοπίστηκε στην Πελοπόννησο για πρώτη φορά από τον Blegen στη θέση αυτή. Η σχετική χρονολόγηση την οποία επιχείρησε στη συνέχεια, βασίστηκε, όπως ο ίδιος δήλωσε, σε συνάψεις της κεραμικής²⁷³. Πάντα, βάσει των στοιχείων της κεραμικής, επιχείρησε να παρουσιάσει μία γενικότερη εικόνα του πολιτισμού της προϊστορικής Κορινθίας. Υποστήριξε ότι κατά τη Νεολιθική εποχή υπήρχε κατοίκηση στην Κορινθία, ενώ την εποχή του Χαλκού διέκρινε, πάλι μέσω κεραμικής, εμπορικές θαλάσσιες επαφές με άλλες περιοχές του Αιγαίου²⁷⁴. Διατύπωσε την άποψη ότι ο Πρωτοελλαδικός πολιτισμός καταστράφηκε από εισβολείς του βορρά, οι

²⁷⁰ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 23. Tzonou-Herbst 2015, σελ. 46.

²⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Corinth Excavations Records, ημερολόγιο ανασκαφής 78, 2.5.1915, σελ. 174.

²⁷² Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 23. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 4, ημερολόγιο 8, 8.8.1915-13.3.1916, entry for October 1915.

²⁷³ Blegen 1921, σελ. 2.

²⁷⁴ Blegen 1921, σελ. 124.

οποίοι έφεραν μαζί τους τη στιλπνή Μινυακή κεραμική. Υποστήριξε ότι οι εισβολείς υπέστησαν στη συνέχεια, μινωική επίδραση, την οποία χαρακτήρισε ειρηνική και όχι λόγω κατάκτησης. Θεώρησε, δηλαδή, ότι η επίδραση προήλθε από ένα πιο προηγμένο νότο σε ένα βορρά έτοιμο να αφομοιώσει αλλαγές και καινοτομίες. Στο κείμενο, κατά την παράθεση των ερμηνευτικών του σχολίων, χρησιμοποίησε μία μόνο φορά τη λέξη «εξήγηση» (explanation) και πουθενά τη λέξη «ερμηνεία» (interpretation)²⁷⁵. Στο τέλος της δημοσίευσης παραθέτει ένα αρχαιογνωστικό σχόλιο ότι «σε αντίθεση με τις Μυκήνες και την Τίρυνθα οι οποίες αποκάλυψαν τους Μυκηναίους πρίγκιπες, η ανασκαφή της Κοράκου αποκάλυψε τον ανώνυμο “τις” των ομηρικών επών, που μαζί με τους συντρόφους του αποτέλεσαν το στιβαρό πλήθος το οποίο ανέδειξε τη δόξα του Αγαμέμνονα». Αλλά και για τον τίτλο της διατριβής, κατέφυγε στην ασφάλεια την οποία ίσως προσέφερε η αναφορά σε γνωστή κλασική θέση: Μετά τη λέξη Κοράκου έθεσε ως υπότιτλο: Ένας Προϊστορικός Οικισμός Κοντά στην Κόρινθο²⁷⁶, θεωρώντας, ίσως, ότι έτσι, θα προσέδιδε περισσότερη αναγνωρισιμότητα στη δική του, άγνωστη έως τότε, θέση και θα είχε, ενδεχομένως, μεγαλύτερη απήχηση σε ένα κοινό με κλασικιστικό υπόβαθρο.

Ο Hill δεν παρέλειψε να επισκεφτεί και να συνδράμει τον φίλο και συνάδελφό του κατά τη διάρκεια της ανασκαφής. Εντούτοις, ο Wace, λόγω και της ειδικότητάς του ως προϊστορικού αρχαιολόγου, βοήθησε τον Blegen τόσο κατά τη διεξαγωγή της ανασκαφής (εικ.8,9), όσο και κατά τη μελέτη και δημοσίευση του υλικού²⁷⁷. Ο Blegen αναγνωρίζει όσα του δίδαξε ο Bert Hill: «κατά την ακαδημαϊκή έρευνα γενικά, αλλά και κατά τη διεξαγωγή της ανασκαφής επέμενε στην ανάγκη για ακριβολογία, καταγραφή και αναφορά. Ειδικά η ακριβολογία ήταν μία από τις θεμελιώδεις αρετές τις οποίες δίδασκε στους φοιτητές οι οποίοι εργάζονταν μαζί του»²⁷⁸. Όμως, ο δάσκαλός του στη

²⁷⁵ Blegen 1921, σελ. 125.

²⁷⁶ Ο Blegen απέφυγε τον ισχυρισμό ότι είχε ανακαλύψει την ομηρική Εφύρα, παρ' ότι ουδέποτε παραδέχθηκε ρητά ότι η Μυκηναϊκή Κόρινθος δεν υπήρχε (Tzoukou-Herbst 2015, σελ. 52).

²⁷⁷ Blegen 1921, σημ.1.

²⁷⁸ Blegen 1959β, σελ. 193.

μυκηναϊκή κεραμική ήταν ο Alan Wace: «Ο Wace ήλθε μαζί μου (στην Κοράκου) ως σύμβουλος ... Ουδέν γνωρίζω πάνω σε προϊστορική κεραμική, αλλά με τη βοήθεια του Wace αρχίζω να μαθαίνω σύντομα τους πιο συνηθισμένους τύπους»²⁷⁹, ομολογεί με ειλικρίνεια.

Εικ.8 Ανασκαφή Κοράκου 1916. Ο Wace μελετά ευρήματα της ανασκαφής. Αριστερά ο Blegen. Φωτ. Αρχαία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

Εικ.9 Ανασκαφή. Κοράκου 1916. Wace και Blegen. Φωτ. Αρχαία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

Ο Wace τον μύησε και στη στρωματογραφία²⁸⁰ και στη σύνδεσή της με την κεραμική τυπολογία και τη σχετική χρονολόγηση. Ο Blegen περιγράφει διεξοδικά στο ημερολόγιό του τη νέα αυτή μέθοδο ανασκαφής (την επονομαζόμενη μέθοδο Σπάρτης)²⁸¹ που του δίδαξε ο Wace: «Σκάβουμε ανεξάρτητα σε αυτούς τους 3 τομείς και φυλάσσουμε την κεραμική χωριστά. Προχωράμε με πάσες ή ταβάνια περίπου 20 εκ. Ονόμασα την πρώτη πάσα “I”. Όλη η κεραμική συλλέγεται προσεκτικά σε κουβάδες (baskets) που σημειώνονται ανάλογα με τον τομέα AI, CI, EI. Μόλις τελειώσει η πρώτη πάσα απομακρύνονται οι κουβάδες και αντικαθίστανται με άλλους άδειους

²⁷⁹ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 23.

²⁸⁰ Ο Wace είχε ήδη αποκτήσει εμπειρία από τις ανασκαφές τις οποίες διεξήγαγε στη Θεσσαλία και τη Λακωνία την πρώτη δεκαετία του 20ού αι. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρεται στο σύγγραμμα το οποίο εξέδωσε πολύ αργότερα για την ανασκαφή του ιερού της Αρτέμιδας Ορθίας (1906-1910), μαζί με τους Richard McGillivray Dawkins (1871-1955) και John Percival Droop (1882-1963): «Η σωστή στρωματογραφική ανάλυση μίας θέσης απέχει πολύ από τη μηχανική παρατήρηση των στρωμάτων. Περιλαμβάνει κατανόηση των γεγονότων κάτω από τα οποία κάθε τεμάχιο γης, κάθε τμήμα τοίχου τοποθετήθηκε στη θέση στην οποία το βρίσκει ο ανασκαφέας» (Dawkins et al. 1930, σελ. 331. Tzonou-Herbst 2015, σελ. 46-47).

²⁸¹ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 23. Βλ. και συνέντευξη French προς τη γράφουσα (Παράρτημα 2 της διατριβής).

για τη δεύτερη πάσα. Αυτοί θα φέρουν την ένδειξη AII, CII και EII»²⁸². Από την παραπάνω περιγραφή προκύπτει ότι η μέθοδος Σπάρτης συνίστατο στην ανασκαφή με αυθαίρετες στρώσεις (by arbitrary spits)²⁸³.

Έτσι, ο Blegen έσκαβε συγχρόνως, σε δύο θέσεις με δύο διαφορετικά συστήματα: στην Κόρινθο, μία κυρίως κλασική θέση με το σύστημα του Hill και στην προϊστορική Κοράκου με το σύστημα του Wace. Η συνεργασία του με τον τελευταίο υπήρξε στενή²⁸⁴. Μάλιστα δημοσίευσαν από κοινού το άρθρο «The Pre-Mycenaean pottery of the Mainland»²⁸⁵, το οποίο αποτέλεσε τη βάση για την τυπολογία και τη σχετική χρονολόγηση της προϊστορικής κεραμικής στη νότια ηπειρωτική Ελλάδα²⁸⁶. Αν και στη διατριβή του ο Blegen απευθύνει θερμές ευχαριστίες και στους δύο φίλους και συναδέλφους του, το πολυσυλλεκτικό επιστημονικό προφίλ του Wace και ειδικότερα οι γνώσεις του πάνω στην προϊστορική κεραμική, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι επιστημονικές τους αναζητήσεις

²⁸² Tzou-Herbst 2015, σημ.26, σελ. 56-57.

²⁸³ Tzou-Herbst 2015, σελ. 46.

²⁸⁴ Ο Wace συνέδραμε τον Blegen και στην επόμενη ανασκαφή του στις Ζυγουριές (Blegen 1928. Tzou-Herbst 2015, σελ. 47 και σημ. 35, σελ. 57).

²⁸⁵ Wace & Blegen 1918. Στο άρθρο τους αυτό υπογράμμισαν, μεταξύ άλλων, την ύπαρξη δύο διακοπών στην, κατά τα άλλα, αδιάσπαστη εξέλιξη της κεραμικής του ελλαδικού χώρου από τη Νεολιθική έως τη Μυκηναϊκή περίοδο. Η πρώτη ήταν η ξαφνική εμφάνιση της Μινωακής κεραμικής στην αρχή της ΜΕ περιόδου, την οποία δεν συνέδεσαν όμως ακόμη με την έλευση των Ελλήνων, αν και παραδέχθηκαν ότι αντιπροσωπεύει μία νέα πολιτισμική τάση. Η δεύτερη ήταν η εμφάνιση Μινωικής ή Μινωίζουσας κεραμικής στην αρχή της ΥΕ περιόδου (Drews 1994, σελ. 12-13).

²⁸⁶ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 190. Το 1939 δημοσίευσαν από κοινού και δεύτερο άρθρο, όπου, κάτω από τον σχετικά ουδέτερο, «αθώο» τίτλο «Pottery as Evidence for Trade and Colonization in Aegean Bronze Age», οι συγγραφείς προσπάθησαν να ανατρέψουν την τότε κρατούσα άποψη της κατάκτησης και αποίκησης του ελλαδικού χώρου από Μινωίτες, η οποία προερχόταν κυρίως από τον Arthur Evans. Προσπάθησαν να στοιχειοθετήσουν την αυτόνομη εξέλιξη του Μυκηναϊκού πολιτισμού, υπογραμμίζοντας τον μικρό αριθμό αμιγώς κρητικών αγγείων (Wace and Blegen 1939, σελ. 138) τα οποία εντοπίστηκαν στην κυρίως Ελλάδα. Στηλίτευσαν κεκαλυμμένα τη διατύπωση τέτοιων συμπερασμάτων, θεωρώντας ότι η Προϊστορική Αρχαιολογία του ελλαδικού χώρου ήταν ακόμη ελλιπής και απαιτούνταν περισσότερα στοιχεία για να καταλήξει κανείς σε ασφαλέστερα συμπεράσματα (Wace and Blegen 1939, σελ. 143). Συνέχισαν, εντούτοις, να χρησιμοποιούν τον όρο «προ-κλασική» για την Εποχή του Χαλκού (Wace and Blegen 1939, σελ. 132), όρος ο οποίος θεωρεί την προϊστορία ως προ-στάδιο της κλασικής εποχής και όχι ως αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο. Τον όρο αυτό χρησιμοποίησε και αργότερα το 1951 ο Blegen στο άρθρο του «Preclassical Greece – A Survey», το οποίο είχε ως αντικείμενο την επισκόπηση των ανασκαφικών επιτευγμάτων στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στην Ελλάδα από τα τέλη του 19ου έως τα μέσα του 20ού αι. (Blegen 1951a, 16-24). Αλλά ακόμη και πολύ αργότερα, το 1984, η Lucy Shoe Meritt στο σύγγραμμά της με θέμα την ιστορία της ΑΣΚΣΑ χρησιμοποιεί τον ίδιο όρο (pre-classical pottery) αναφερόμενη στις διαλέξεις που έδιναν πάνω στο θέμα μέλη της Σχολής (Meritt 1984, σελ. 46).

συνέπιπταν, φαίνεται να επηρέασε τον κατά οκτώ χρόνια νεότερό του Blegen.

Το πλήθος των πληροφοριών, τις οποίες συνέλεξε ο Blegen, βάσει της κεραμικής της Κοράκου, του έδωσε το έναυσμα να πραγματοποιήσει στη συνέχεια, ανασκαφές και σε άλλες προϊστορικές θέσεις στην Κορινθία²⁸⁷, με σκοπό να θεμελιώσει μία βασική στρωματογραφία για την προϊστορική εποχή του νότιου ελλαδικού χώρου²⁸⁸. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Η Κοράκου εξηγεί την Τίρυνθα και τις Μυκήνες*»²⁸⁹. Πράγματι, η τριμερής χρονολογική διαίρεση της Εποχής του Χαλκού στη βορειοανατολική Πελοπόννησο αναγνωρίστηκε για πρώτη φορά ξεκάθαρα στην Κοράκου. Η Πρωτοελλαδική, Μεσοελλαδική και Υστεροελλαδική περίοδος διακρίθηκαν βάσει της στρωματογραφίας, και η δημοσίευση της ανασκαφής παρείχε ένα τεκμηριωμένο πλαίσιο σχετικής χρονολόγησης. Έτσι, η ανασκαφή της Κοράκου έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη διαμόρφωση της μετέπειτα επιστημονικής προσωπικότητάς του, στην προτίμησή του στην κεραμική τυπολογία και στη γενικότερη εξειδίκευσή του στην προϊστορία του ελλαδικού χώρου.

2) Ο δεύτερος λόγος φαίνεται να ανάγεται σε προσωπικά αίτια. Προέκυψε περίπου μία δεκαετία αργότερα, όταν ο Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής της Σχολής, Edward Capps (1866-1950), απέλυσε το 1926 τον Hill, από τη θέση του Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ την οποία κατείχε από το 1906, θεωρώντας ότι ασκεί πλημμελώς τα καθήκοντά του, δεν συνεργάζεται, αλλά κυρίως λόγω της μεγάλης καθυστέρησης την οποία παρουσίαζε στη δημοσίευση της ανασκαφής της αρχαίας Κορίνθου²⁹⁰. Η απόλυση αυτή, η οποία προκάλεσε παρατεταμένη ένταση στους κόλπους της Σχολής, είχε ως αποτέλεσμα την έντονη δυσαρέσκεια του Blegen²⁹¹ και τη συνακόλουθη παραίτηση και του ιδίου από τη Σχολή, αρνούμενου τη θέση του

²⁸⁷ Wright 2015.

²⁸⁸ Davis 2015, σελ. 211. Tzonou-Herbst 2015.

²⁸⁹ Fitton 1995, σελ. 147.

²⁹⁰ Για την ανταγωνιστική και θυελλώδη σχέση και συνακόλουθη διένεξη των Capps- Hill βλ. Rupp 2013.

²⁹¹ Σημειωτέρον ότι ο Capps υπήρξε ένα από τα μέλη της Επιτροπής που ενέκριναν τη διδακτορική διατριβή του Blegen (Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 24).

Αναπληρωτή Διευθυντή (Acting Director) για την περίοδο 1927-1928, στην οποία είχε θητεύσει τη σύντομη περίοδο 1926-1927. Η επιστολή του προς την Grace Macurdy, Καθηγήτρια αρχαίων Ελληνικών στο Κολλέγιο Vassar είναι αποκαλυπτική: «*Αρνήθηκα τον διορισμό διότι η εμπειρία μου των τελευταίων ετών με έπεισε για τη ματαιοπονία και την αδυναμία μου να συνεχίσω να εργάζομαι υπό τον παρόντα Πρόεδρο της Διοικούσας Επιτροπής, τον κο Carrs... Είναι καθ' ἑξίν ανακριβής και δικτατορικός, αυθαιρετεί και δεν διαθέτει κριτικό πνεύμα ή την απαραίτητη για ένα άτομο σε υψηλή διοικητική θέση ευθυκρισία. Κατά τη διάρκεια του περασμένου έτους με παρέκαμψε επανειλημμένα, αλληλογραφώντας απ' ευθείας με αξιωματούχους των ελληνικών αρχαιολογικών Αρχών, χωρίς να μου στέλνει αντίγραφο αυτής της αλληλογραφίας,... έχει απευθύνει εμπιστευτικές επιστολές σε άλλα μέλη του προσωπικού για θέματα που κανονικά θα έπρεπε να έχουν έλθει σε εμένα*»²⁹². Αλλά και σε διάφορες επιστολές προς την αδερφή του Anne, χαρακτηρίζει τον Carrs ως «*Μεγάλο Μογγόλο*»²⁹³.

Αποτέλεσμα της συμπεριφοράς του Carrs υπήρξε η αποστασιοποίηση από την ΑΣΚΣΑ, για δύο ολόκληρες δεκαετίες, τόσο των Blegen και Hill, όσο και των δύο συζύγων τους, της Elizabeth (Libbie) Denny Pierce (1888-1966) και της Ida Carleton Thallon (1875-1954) αντίστοιχα. Οι δύο γυναίκες είχαν ακολουθήσει κλασικές σπουδές στο γνωστό για τις φιλελεύθερες και φεμινιστικές του τάσεις Vassar College. Οι τέσσερις τους αποτέλεσαν ένα αντισυμβατικό «νοικοκυριό» ή οικογένεια²⁹⁴, όπως οι ίδιοι αποκαλούσαν τη συνύπαρξή τους κάτω από την ίδια στέγη²⁹⁵. Έζησαν αρμονικά²⁹⁶ και με

²⁹² Davis 2015, σελ. 211-213.

²⁹³ Davis 2015, σημ. 11, σελ. 224.

²⁹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ.16, υποφ.5, επιστολές Hill προς Blegen, 1.11.1939 και 22.12.1939. Αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολές Hill προς Blegen 6.12.1944 και 1.4.1948.

²⁹⁵ Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με την ασυνήθιστη σχέση των τεσσάρων αυτών αρχαιολόγων βλ. Pounder 2015, όπου ο συγγραφέας εξερευνά με διακριτικότητα την ανθρώπινη διάσταση της, με πρώτη ματιά, παράδοξης αυτής συμβίωσης, για την κατανόηση της οποίας κομβικής σημασίας υπήρξε η ρομαντική σχέση των δύο γυναικών, αλλά και ο στενός δεσμός των δύο ανδρών. Επίσης, βλ. Bolster 2011.

²⁹⁶ Φαίνεται ότι και οι τέσσερις ήθελαν να γίνει γνωστός και κατανοητός ο ισχυρός δεσμός που τους ένωνε, με την παράδοση της προσωπικής και πυκνής αλληλογραφίας που αντάλλασσαν μεταξύ τους στα αρχεία της Σχολής. Ο αναγνώστης της αλληλογραφίας αποκομίζει συχνά ένα αμοιβαίο ενδιαφέρον, αλλά και σκωπτικό χιούμορ: «*Για τον θεό Bert αγόρασε επί τέλους λίγο μαύρο μελάνι*» γράφει η Ida Thallon Hill στον Bert Hill,

έντονη κοινωνική ζωή²⁹⁷, πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα²⁹⁸, αρχικά σε ένα διαμέρισμα στην οδό Ρηγίλλης 22 και στη συνέχεια, στη νεοκλασική οικία της οδού Πλουτάρχου 9²⁹⁹, η οποία αγοράστηκε το 1929 από την Elizabeth, μέχρι τον θάνατό τους³⁰⁰. Μάλιστα, τα ζεύγη Blegen και Hill ήταν τόσο

απαυδησμένη από τη δυσκολία να διαβάσει τα γράμματα του συζύγου της βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 2, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 28.3.1950, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής) και λίγες μέρες μετά τον επιβραβεύει, σαν μικρό παιδί, για το υπέροχο μελάνι που επί τέλους αγόρασε βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 2, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 7.4.1950, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

²⁹⁷ Στην πυκνή αλληλογραφία την οποία αντάλασσαν και οι τέσσερις μεταξύ τους περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια οι προσκλήσεις από τους πολυπληθείς φίλους τους οποίους είχαν, τα κονσέρτα και οι διαλέξεις τις οποίες παρακολουθούσαν, οι εκδρομές τις οποίες έκαναν και χαιρόνταν την ελληνική ύπαιθρο, οι συναθροίσεις για να παίξουν bridge, τα δείπνα στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία, οι επισκέψεις σε μουσεία και αρχαιολογικούς χώρους, τα ταξίδια, οι έξοδοι για ούζο και οι άλλες κοινωνικές εκδηλώσεις στις οποίες παρίσταντο ανελλιπώς, αλλά και η ευχαρίστηση την οποία αποκόμιζαν από αυτόν τον τρόπο ζωής τα δύο ζεύγη, τα οποία, σημειωτέον, δεν απέκτησαν απογόνους (βλ. ενδεικτικά Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολές Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 2.5.1948, 8.5.1948, 23.5.1948, 30.5.1948, 26.9.1948, 15.10.1948, 28.10.1948, 24.4.1949, 30.4.1949, 16.5.1949, 12.6.1949. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Ida Thallon Hill Papers, επιστολή Bert H. Hill προς Ida Thallon Hill 9.9.1948).

²⁹⁸ Η πρώτη που αποχωρίστηκε το «κουαρτέτο» ήταν η Ida Thallon Hill το 1954, μετά από τριάντα χρόνια κοινής συμβίωσης των τεσσάρων. Όταν δε αποβίωσε η Elizabeth Pierce Blegen (1966) η κοινή ζωή της με τον Carl Blegen αριθμούσε σαράντα δύο χρόνια (Davis 2015α).

²⁹⁹ Αν και πολλοί αρχιτέκτονες και μηχανικοί πλησίασαν το ζεύγος Blegen για να πάρουν την οικία της Πλουτάρχου 9 με αντιπαροχή, εκείνοι ουδέποτε ενέδωσαν. Έζησαν πάνω από ένα τέταρτο του αιώνα εκεί, θεωρώντας οποιαδήποτε μετακίνησή τους αδιανόητη, συμβάλλοντας έτσι, στη διάσωση και διατήρηση της νεοκλασικής τους οικίας (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, Åke & Ingrid Åkerström, επιστολή Blegen προς Åkerström 7.8.1963) και του κήπου της, τον οποίο περιποιούνταν με ιδιαίτερη προσοχή και φύτευαν εκτός από άνθη και διαφόρων ειδών λαχανικά: «*το πρωί έβρεξε πάρα πολύ.....ένα αποτέλεσμα της ασυνήθιστης ποσότητας βροχής που είχαμε ήταν ότι τα γλυκά μυζιέλια στη σκεπή του γκαράζ έγιναν υπέροχα και διήρκεσαν περισσότερο από το συνηθισμένο.....γεμίσαμε τεράστιες γαβάθες από αυτά στο στίτι»* (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 23.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με την οικία της οδού Πλουτάρχου 9 και του κήπου της, που αποτέλεσε τόπο συγκέντρωσης επιστημόνων, λογοτεχνών και ανθρώπων του πνεύματος της εποχής, αλλά με έντονη αρχαιολογική χροιά βλ. Florou 2015.

³⁰⁰ Οι ένοικοι δεν περιόρισαν την κοινωνική τους ζωή ανάμεσα στα μέλη της μικρής Αμερικανικής κοινότητας στην Αθήνα, αλλά συναναστράφηκαν με μεγάλο αριθμό μελών της Αθηναϊκής ελίτ, όπως τους Στέφανο και Πηνελόπη Δέλτα, Ζάννα, Νεγρεπόντη, Αλιβιζάτο, Κορυζή, Σταθάτο, Μπενάκη, Ευκλείδη, Καφαντάρη, Παπαλεξοπούλο, Κουντουριώτη κ.ά. (βλ. ενδεικτικά Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολές Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 12.6.1949, 30.4.1950, με σκοπό τη σύσφιξη των ελληνοαμερικανικών σχέσεων (βλ. επιστολή της Ida Thallon Hill προς τον σύζυγό της Bert Hill: «... είχε ένα γέυμα στη Μεγάλη Βρετανία ... (η οικοδέσποινα) μας είπε ότι ήθελε να γνωρίσουμε μία Ελληνική οικογένεια, τους Σικιαρίδη, η κόρη τους θέλει να φοιτήσει στο Vassar ο παππούς της κοπέλας ίδρυσε το σανατόριο (εννοεί το Σικιαρίδειο Ίδρυμα το οποίο ίδρυσε ο Βασίλειος Σικιαρίδης το 1939). Ήταν μία μεγάλη συγκέντρωση, στην ιδιαίτερη τραπεζαρία, με πολλούς Αμερικανούς στρατιωτικούς αξιωματούχους, μερικοί με τις συζύγους τους, επίσης, το ζεύγος Αλιβιζάτου και πολλοί άλλοι». Η Λιλή Αλιβιζάτου ήταν η αδερφή του λογοτέχνη Γεώργιου Θεοτοκά, κορυφαίου διανοητή της γενιάς του '30 και μητέρα του

συνειδητά ενταγμένα στην ελληνική κοινωνία ώστε συχνά αποκαλούσαν τους εαυτούς τους «Αθηναίους»³⁰¹.

Κατά τον Carrps, ο Blegen υπήρξε θύμα της εκδικητικότητας των δύο γυναικών οι οποίες τον επηρέασαν να αποχωρήσει από τη Σχολή, ενώ αντιθέτως, ο ρόλος του Hill, αν και άμεσα ενδιαφερομένου, ήταν μικρός³⁰². Ενδεικτική είναι η επιστολή της Ida προς τον Hill, λίγους μήνες μετά την απόλυση του τελευταίου, στην οποία επιχειρεί να εμψυχώσει το σύζυγό της και να τον παρηγορήσει για τη προσβλητική, όπως τη χαρακτηρίζει, συμπεριφορά του Carrps. Του αναφέρει ότι δεν πρέπει να πτοείται από τις κατηγορίες του Carrps, τον οποίο περιποιείται με κοσμητικά επίθετα, τόσο αυτόν όσο και τα μέλη της Επιτροπής τα οποία ψήφισαν εναντίον του Hill. Τον προτρέπει να μην δεχθεί να πάει στην Αμερική και να καταλήξει ένας ασήμαντος καθηγητής σε επαρχιακό κολλέγιο, αλλά να παραμείνει στην Ελλάδα και να αναζητήσει χρηματοδότηση, μέσω χορηγιών, ώστε να συνεχίσει την έρευνά του και να μπορέσει να δημοσιεύσει το έργο του στην Αρχαία Κόρινθο. Όπως χαρακτηριστικά υπογραμμίζει στην επιστολή της, μία μέρα θα γίνουν γνωστά τα αίσχη και τα ψέματα του Carrps, καθώς και η σκευωρία την οποία ύφανε και θα δικαιωθεί ο σύζυγός της. Ίσως αυτός να είναι και ένας από τους λόγους για τους οποίους η Ida επέλεξε να αφήσει την αλληλογραφία της στην Αμερικανική Σχολή³⁰³.

Από το χρονικό αυτό σημείο, δηλαδή από το 1926 και μετά, ο Blegen ξεκίνησε άοκνες προσπάθειες να λειτουργήσει εκτός του πλαισίου της Αμερικανικής Σχολής, η οποία την εποχή εκείνη ήταν, όπως προκύπτει από τα παραπάνω, υπό τον έλεγχο του αυταρχικού Carrps. Επιδίωξη του Blegen

Καθηγητή του Συνταγματικού Δικαίου Νίκου Αλιβιζάτου, η οποία παραχώρησε, το 2015, τα αρχεία του Θεοτοκά στη Γεννάδειο Βιβλιοθήκη. Βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 2.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁰¹ Γράφει ο Bert Hill προς την Ida Thallon Hill με την ευκαιρία μίας πρόσκλησης σε γάμο: «*We and the Blegens are the Athenians in the list sent the bride's family for the announcements*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Ida Thallon Hill, ΦΑΚ. 2, υποφ. 4, επιστολή Bert H. Hill προς Ida Thallon Hill 9.9.1948).

³⁰² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 300, ΦΑΚ. 318/2, υποφ. 1, επιστολή Carrps προς Carpenter, 9.2.1929.

³⁰³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Ida Thallon Hill, ΦΑΚ.2, υποφ.1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 22.1.1927.

ήταν να διενεργήσει μία ανασκαφή με ανεξάρτητη χρηματοδότηση, εκτός δικαιοδοσίας ΑΣΚΣΑ, σε συνεργασία με την Αρχαιολογική Υπηρεσία και μάλιστα με τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη³⁰⁴, ο οποίος τον είχε βοηθήσει και στην ανασκαφή της Κοράκου το 1915³⁰⁵ και τον οποίο σε αλληλογραφία με την αδερφή του Martha ο Blegen αποκαλεί «παλιό φίλο»³⁰⁶. Ο Carrs μόλις πληροφορήθηκε τα σχέδιά του προσπάθησε να τον εμποδίσει, φοβούμενος ότι όποια χρηματοδότηση εξασφάλιζε ο Blegen θα την στερούσε από τη Σχολή, η οποία είχε ανάγκη οικονομικών πόρων για το έργο της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών και της Αρχαίας Κορίνθου. Ήταν πεπεισμένος ότι ο Blegen θα χρησιμοποιούσε τις ανεξάρτητες δραστηριότητές του για να προβάλλει τον εαυτό του και τα προσωπικά του ενδιαφέροντα αντί αυτών της Σχολής³⁰⁷.

Τα παραπάνω γεγονότα, τα οποία μας παραδίδονται μέσα από έγγραφα φορτισμένα από την ένταση των αντιμαχομένων επιδιώξεων δύο εντελώς διαφορετικών ανθρώπων, ίσως αδικούν τον Carrs και την εν γένει προσωπικότητά του. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Lord, το έτος 1947, κατά την καταγραφή των γεγονότων της διένεξης: «*Το να γίνει κανείς δικαστής στο Ισραήλ δεν είναι αξιοζήλευτη θέση, και ίσως είναι πολύ πρόωρο να διακινδυνεύσει κανείς μία ετυμηγορία επ' αυτού, το οποίο υπήρξε η μόνη σοβαρή διαμάχη στην ιστορία της Σχολής*»³⁰⁸. Σήμερα, η χρονική αποστασιοποίηση από πρόσωπα και γεγονότα επιτρέπει, ενδεχομένως, μία πιο αντικειμενική και νηφάλια κριτική προσέγγιση. Άλλωστε, ακόμη και τα πορτραίτα των δύο ανταγωνιστών, του Carrs (**εικ.10**) και του Hill (**εικ.11**), στέκονται πλέον αναρτημένα στους δύο αντικριστούς τοίχους της εισόδου

³⁰⁴ Ο Κωνσταντίνος Κουρουνιώτης (1872-1945) ήταν Έλληνας αρχαιολόγος, από τη Χίο, μέλος της Ακαδημίας Αθηνών από το 1929. Διετέλεσε Διευθυντής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από το 1914 έως το 1920 και από το 1925 έως το 1933, καθώς και Διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου από το 1922 έως το 1933. Το 1926 ανέσκαψε το θολωτό τάφο στην περιοχή Οσμάν Αγά στην Πύλο, που σήμερα ονομάζεται Κορυφάσσιον (Κουρουνιώτης 1925-1926, σελ. 140-141). Για τις σχέσεις Κουρουνιώτη και Blegen βλ. Vogeikoff-Brogan 2015, σελ.25.

³⁰⁵ Davis 2015, σελ. 220.

³⁰⁶ Davis 2015, σελ. 217.

³⁰⁷ Davis 2015, σελ. 213.

³⁰⁸ Lord 1947, σελ. 190.

της Σχολής. Να είναι συμβολική προσπάθεια συμφιλίωσής τους ή ειρωνική υπενθύμιση στον ένα της ύπαρξης του άλλου;

Εικ.10. Edward Capps. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Εικ.11. Bert Hodge Hill. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Ο Capps ανήκε σε εκείνο το κομμάτι της «Αμερικανικής διοικητικής ελίτ» το οποίο είχε ως κύριο σκοπό και μέλημα την οικονομική ευρωστία και ανάπτυξη των αμερικανικών ιδρυμάτων στο εξωτερικό, επομένως, και της ΑΣΚΣΑ. Συγχρόνως, ήταν γνήσιος φιλέλληνας και είχε τιμηθεί δύο φορές από το ελληνικό Κράτος για την ηγετική συμβολή του στο έργο της ανακούφισης των θυμάτων του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, ο οποίος αφάνισε την Ευρώπη. Κατά τη διάρκεια της θητείας του στον πόλεμο, το κτήριο της Σχολής στέγαζε τα κεντρικά γραφεία του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού και ο Capps, μαζί μάλιστα με τους Blegen και Hill, συμμετείχε ενεργά στην παροχή βοήθειας στους πρόσφυγες πολέμου στη βόρεια Ελλάδα³⁰⁹. Είναι χαρακτηριστικό το άρθρο των *New York Times*, την εποχή του θανάτου του Capps, το οποίο τον αναφέρει ως «τον ξένο που αγάπησαν περισσότερο στην Ελλάδα³¹⁰». Κατά το διάστημα της εικοσαετούς θητείας του ως Προέδρου

³⁰⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 4, προσωπικό ημερολόγιο Blegen No 14, 14.1.1919 έως 21.3.1919, σελ. 7-58.

³¹⁰ Βεβαίως υπήρχαν και αντίθετες απόψεις: κατά την κατάρτιση του νομοσχεδίου το οποίο αφορούσε στις απαλλοτριώσεις ιδιοκτησιών στον χώρο της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών, προκειμένου να διεξαχθούν οι ανασκαφές από την ΑΣΚΣΑ, υπήρξε δριμύτατη κριτική και αντιδράσεις κατά του Capps, ο οποίος πρωτοστάτησε στις σχετικές διαπραγματεύσεις μεταξύ Αμερικανικής Σχολής και Ελληνικού Κράτους. Χαρακτηριστικό είναι το παρακάτω απόσπασμα από αντιπολιτευόμενη σατυρική εφημερίδα της εποχής: «Οί ιδιοκτήται και ένοικιασταί τοῦ περι τήν Ακρόπολιν απαλλοτριωτέου χώρου...πληροφορηθέντες ὅτι ὄλαι αἱ διαμαρτυρίαι των ὅτι ξεσπιτιζονται καί μεταβάλλονται εἰς γηγενεῖς πρόσφυγας δέν ἐλήφθησαν ὑπ' ὄψιν συνελθόντες χθές ἀπηύθυναν ὕστατην ἐνχίνην πρὸς τήν Κυβέρνησιν διά τῆς ὁποίας εὔχονται ὅπως ἀντί ἀδείας εἰς τον κ. Κάπς βάλῃ καλλίτερον ἢ Κυβέρνησις φωτιά νά τόν κάψ...» (Σακκά 2002, σελ. 221).

της Διοικούσας Επιτροπής της ΑΣΚΣΑ (1919-1939), κατάφερε να διασώσει τη Σχολή από τον οικονομικό μαρασμό στον οποίο είχε περιπέσει κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Πρωτοστάτησε στην οργάνωση εκστρατειών για χρηματοδοτήσεις προς τη Σχολή και υπήρξε η κινητήρια δύναμη πίσω από την οργάνωση του τεράστιου έργου της ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών. Όταν ανέλαβε προεδρικά καθήκοντα οι πόροι της Σχολής ανέρχονταν σε \$141.459,37. Το έτος 1939 η περιουσία της Σχολής (χωρίς να υπολογίζεται το κτήριο της στην Αθήνα) ήταν \$1.621.711,23. Για τη συμβολή του στην οικονομική ανάνηψη της ΑΣΚΣΑ έχει χαρακτηριστεί «ο δεύτερος ιδρυτής της Αμερικανικής Σχολής»³¹¹. Ο Carps, παρά το ακαδημαϊκό του προφίλ και το βαρύ κλασικιστικό του υπόβαθρο, ήταν κυρίως «manager». Έβαζε στόχους και τους εκπλήρωνε. Ένας από τους κύριους στόχους του ήταν να κάνει ευρύτερα γνωστό το έργο της ΑΣΚΣΑ. Η έγκαιρη δημοσίευση της ανασκαφής της Κορίνθου εντάσσονταν μέσα σε αυτό το σκοπό και επομένως, η έστω και δικαιολογημένη, καθυστέρησή της από τον Hill για τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα ήταν γι' αυτόν αδιανόητη³¹². Όπως ήταν αναμενόμενο, μία προσωπικότητα όπως ο Carps έδινε έμφαση στην αμερικανική ταυτότητα των ανασκαφών, γι' αυτό και ενθάρρυνε κυρίως τις αμερικανικές χορηγίες³¹³. Ίσως δεν είναι τυχαίο ότι κατά το διάστημα της προεδρίας του

³¹¹ Lord 1947, σελ. 270.

³¹² Είναι άξιο προσοχής, εντούτοις, ότι οι δύο αυτές, εκ διαμέτρου αντίθετες, προσωπικότητες συναντήθηκαν μέσω του «Δυτικού φιλελληνισμού», ο οποίος διέκρινε και τους δύο, στην πραγματοποίηση της ίδρυσης του Αμερικανικού Κολλεγίου Αθηνών, μία πρωτοβουλία η οποία εντάσσεται στο πολιτικό, οικονομικό και κοινωνικό πλαίσιο της Ελλάδας του Μεσοπολέμου και της Αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής (Κολιόπουλος και Βερέμης 2010). Την ίδρυση του Κολλεγίου, στην οποία πρωτοστάτησαν ο Εμμανουήλ Μπενάκης και ο γαμπρός του Στέφανος Δέλτα, υποστήριξε ο Ελευθέριος Βενιζέλος (Rupp 2013, σελ. 77-78, 91). Το νέο σχολείο, σύμφωνα με τα λόγια του ίδιου του Δέλτα, θα ήταν απαλλαγμένο από θρησκευτικά ή πολιτικά προπαγανδιστικά κίνητρα και θα είχε ως σκοπό να εκπαιδεύει και να διαμορφώνει τον χαρακτήρα νεαρών Ελλήνων, ώστε να εφοδιάσει την ελληνική κοινωνία με άνδρες πατριώτες, με ανθρωπιστικά ενδιαφέροντα, ευθύ χαρακτήρα, σωματική δύναμη και σθένος που απαιτείται για να ξεπερνούν αποθαρρυντικά εμπόδια (Rupp 2013, σελ. 91). Ο Hill υπήρξε πρώτος Αντιπρόεδρος του Κολλεγίου και θερμός υποστηρικτής του. Όσο για τον Carps, η μαρμάρινη προτομή με τη μακροσκελή αφιέρωση στο κτήριο του Κολλεγίου Ψυχικού, η οποία φέρει το όνομά του (Edward Carps Hall), τιμά την πολύπλευρη συνεισφορά του (Davis 1992, σελ. 386-387).

³¹³ Vogeikoff-Brogan 2013α, σελ. 139.

το έργο της ΑΣΚΣΑ διακρίνεται από κάποια εσωστρέφεια και απροθυμία για διευρυμένες επιστημονικές συνεργασίες.

Αντιθέτως, οι Hill και Blegen έδιναν προτεραιότητα στην ακαδημαϊκή εικόνα τους. Στην ανακοίνωση του Συμβουλίου των Επιτρόπων της Σχολής, μετά τον θάνατο του Hill, είναι χαρακτηριστική η έμφαση στη διδακτική δεινότητα του τελευταίου: «Ανακοίνωση σχετικά με τον *Bert Hodge Hill*, ... θλίψη για τον θάνατό του ... για 20 έτη Διευθυντής της Σχολής και για περισσότερο από μισό αιώνα ένας μοναδικά σπουδαίος δάσκαλος Κλασικών Σπουδών»³¹⁴. Οι Blegen και Hill, παρά τις διαφορετικές τους προσωπικότητες και τους διαφορετικούς ρυθμούς με τους οποίους ολοκλήρωναν τις επιστημονικές τους έρευνες, συναντιόνταν στον τομέα της μετριοπάθειας και της επιστημονικής τελειομανίας. Οι χαρακτήρες τους ήταν συμπληρωματικοί και γι' αυτό ίσως η φιλία τους υπήρξε βαθύτατη και ειλικρινής. Ειδικά ο Hill δεν ήταν ποτέ ικανοποιημένος από το αποτέλεσμα της έρευνάς του και έψαχνε συνεχώς για νέα στοιχεία, ώστε να καταστήσει την παρουσίαση της εκάστοτε ανασκαφής του τέλεια. Όμως, νέα στοιχεία πάντοτε προκύπτουν, αλλά η δημοσίευση δεν μπορεί να περιμένει για πάντα³¹⁵. Είναι χαρακτηριστικό ότι μέσα από τις γραμμές της από 22.1.1927 επιστολής της Ida, η οποία εξαπολύει βεβαίως μύδρους κατά του Carrs, αναδύεται ταυτόχρονα και μία διακριτική προσπάθεια να προτρέψει τον σύζυγό της να πραγματοποιήσει τη δημοσίευση της αρχαίας Κορίνθου, την οποία, πράγματι, φαίνεται να είχε καθυστερήσει³¹⁶. Αλλά και η μετά τον θάνατο του Hill προσπάθεια των δύο φίλων και υποστηρικτών του, Blegen και Caskey, να παρουσιάσουν σε αναμνηστικό τόμο το έργο του ίσως να μην ευοδώθηκε για τον ίδιο λόγο, όπως προκύπτει από την προσεκτικά διατυπωμένη παρατήρηση του Caskey: «*There was much talk about BHH*

³¹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Canaday προς Caskey 12.2.1959 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³¹⁵ Σύμφωνα με την Kathleen Kenyon «*όλες οι ανασκαφές είναι πράξεις καταστροφής, γι' αυτό δεν θα πρέπει να διενεργούνται από μη έμπειρα άτομα. Όμως, μία ανασκαφή χωρίς δημοσίευση, όσο άρτια κι αν έχει διενεργηθεί, είναι ακόμη μεγαλύτερη καταστροφή*» (Kenyon 1961, σελ. 68, 163).

³¹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Ida Thallon Hill, ΦΑΚ. 2, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 22.1.1927.

(εννοεί Bert Hodge Hill) ... *it seemed to me that BHH's own work could not be presented as a memorial volume*»³¹⁷.

Είναι γεγονός ότι η έγκαιρη δημοσίευση της ανασκαφής της Κορίνθου θεωρείτο πρωταρχικής σημασίας για τη φήμη και το γόητρο της Σχολής, όχι μόνο από τον Capps, αλλά και από τους επόμενους Προέδρους. Είναι χαρακτηριστική η αναφορά, το 1946, του Louis Lord, Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής, ότι η σημαντικότερη υποχρέωση της Σχολής, κατά την επανεκκίνησή της μετά τον πόλεμο, ήταν η δημοσίευση της ανασκαφής της Κορίνθου «*η οποία είχε γίνει πολλά χρόνια πριν και ήταν ακόμη αδημοσίευτη*»³¹⁸. Ο Blegen γνώριζε το γεγονός αυτό³¹⁹. Εντούτοις, στην αλληλογραφία του με τον Hill δεν υπάρχει κάποια παρότρυνση προς τον φίλο και συνάδελφό του να ολοκληρώσει τη δημοσίευση.

Ο ισχυρισμός του Blegen ότι οι καθυστερήσεις του Hill οφείλονταν στην τελειομανία του³²⁰ και η ενδεχόμενη μεροληψία του πρέπει, ίσως, να αποδοθούν στη γενικότερη στάση που είχε υιοθετήσει έναντι του ο Hill, με τον οποίο τους συνέδεσε, όπως αναφέρθηκε, σχέση ζωής. Η αντίδραση όμως αυτή είχε το αρνητικό αποτέλεσμα ότι στέρησε από τη Σχολή την επιστημονική παρουσία του Blegen για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα.

Ίσως η στάση του να ήταν πιο εποικοδομητική έναντι του Hill αν, αντί της παραίτησής του, επεδίωκε να ενεργοποιήσει και να παρακινήσει τον συνάδελφό του να ολοκληρώσει τη δημοσίευση της Κορίνθου, η οποία φαίνεται ότι είχε, πράγματι, καθυστερήσει.

Βεβαίως, κατά το διάστημα της οικειοθελούς απουσίας του από τη Σχολή ο Blegen δεν υπήρξε αδρανής. Το ερευνητικό του έργο συνεχίστηκε, τόσο σε ακαδημαϊκό επίπεδο στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, όσο και σε

³¹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ.5, επιστολή Caskey προς Blegen 4.1.1959.

³¹⁸ Meritt 1984, σελ. 28.

³¹⁹ Είναι χαρακτηριστικό ότι ακόμη και οι δύο κυρίες Ida και Elizabeth, σύζυγοι των Hill και Blegen αντίστοιχα, βοηθούσαν επί συνεχούς βάσεως τον Hill, να καταλογογραφήσει τα ευρήματα της ανασκαφής και προσπαθούσαν να τον ωθήσουν να τελειώσει τα χειρόγρατά του, ώστε να προχωρήσει η δημοσίευση (βλ. Langridge-Noti 2015).

³²⁰ Blegen 1954δ, σελ.2.

ανασκαφικό, με την εκτεταμένη ανασκαφή στην Τροία (1931-1938), καθώς και στα Αγιωργίτικα Αρκαδίας (1928). Άλλωστε, μέσα στην εικοσαετή απουσία του από τους κόλπους της Σχολής, συμπεριλαμβάνεται και το διάστημα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το οποίο δεν προσφερόταν, ούτως ή άλλως για αρχαιολογικές δραστηριότητες στην Ελλάδα. Θα μπορούσε, επομένως, να ισχυρισθεί κάποιος ότι ουδέν κακόν αμιγές καλού, δεδομένου ότι η καθυστέρηση της ανασκαφής της Πύλου είχε ως αποτέλεσμα, μεταξύ άλλων, να διεξαχθεί με πιο προηγμένες τεχνολογικές μεθόδους, όπως θα καταδειχθεί παρακάτω.

3.4.3. Η πορεία για την ανασκαφή του Ανακτόρου του Νέστορα

Σε κάθε περίπτωση, οι προσπάθειες του Carrs δεν ήταν εύκολο να σταματήσουν τις πρωτοβουλίες του Blegen³²¹, ο οποίος γνώριζε ήδη σημαίνουσες προσωπικότητες στις Η.Π.Α. Μέσω αυτών των γνωριμιών επεδίωξε, κατ' αρχάς, να αποκατασταθεί επαγγελματικά. Πράγματι, κατάφερε να προσληφθεί στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, για το ακαδημαϊκό έτος 1927-1928, ως μοναδικός Καθηγητής Αρχαιολογίας, σε αντικατάσταση του J. Penrose Harland, στο Department of Classics, όπως ονομαζόταν το τμήμα στο οποίο διδάσκονταν τόσο η Κλασική όσο και η Προϊστορική Αρχαιολογία της ανατολικής Μεσογείου και της Εγγύς Ανατολής (Old World Archaeology)³²². Η συμφωνία την οποία σύναψε με το Cincinnati προέβλεπε ότι θα δίδασκε μόνο την φθινοπωρινή περίοδο³²³. Το ίδιο Πανεπιστήμιο του ανέθεσε το 1931 την ανασκαφή της Τροίας, μετά την ολοκλήρωση της οποίας, το 1938, αναζήτησε την επόμενη αρχαιολογική θέση την οποία θα ανέσκαπτε και τον τρόπο χρηματοδότησής της. Η προηγούμενη δραστηριότητα του Blegen σε προϊστορικές θέσεις, καθώς και τα γενικότερα επιστημονικά του ενδιαφέροντα που προαναφέρθηκαν, σε

³²¹ Για περισσότερες λεπτομέρειες και το πλήρες χρονικό της διένεξης του Carrs με το «group Blegen-Hill», όπως το αποκαλούσε στην αλληλογραφία του ο Carrs, βλ. Davis 2015, σελ. 210, όπου πολύ χαρακτηριστικά ο συγγραφέας αναφέρεται «στις βυζαντινού τύπου μηχανογραφίες οι οποίες διαπλέκονταν αχαλίνωτες εκείνη την εποχή στην ΑΣΚΣΑ».

³²² Για το ιστορικό της πρόσληψης του Blegen στο Cincinnati βλ. Davis and Gorogianni 2005.

³²³ Davis-Vogeikoff –Brogan 2015, σελ. 7.

συνδυασμό, ίσως, με την επιθυμία του να ασχοληθεί με ένα αντικείμενο τελείως αντίθετο με τα ενδιαφέροντα του Carrs, δημιούργησαν πρόσφορο έδαφος και διευκόλυναν την απόφασή του να στραφεί και πάλι στην Προϊστορική Αρχαιολογία. Αντιθέτως, τα επιστημονικά ενδιαφέροντα του Carrs ήταν σαφώς στραμμένα στην Κλασική Αρχαιολογία. Η ανασκαφή και ανάδειξη τόσο της Αρχαίας Κορίνθου όσο και της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών ήταν για τον τελευταίο έργα ζωής³²⁴.

Οι έρευνες του Blegen τον οδήγησαν στην περιοχή της Πύλου, όπου ο στενός του φίλος και συνάδελφος Κωνσταντίνος Κουρουνιώτης, με τον οποίο μοιραζόταν από το 1926 έως το 1928 ένα χώρο μελέτης στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο³²⁵, είχε ανασκάψει το 1926 τον θολωτό τάφο Οσμάν Αγά στην Πύλο³²⁶. Ο Κουρουνιώτης του είχε δείξει τα ενδιαφέροντα ευρήματα και τον είχε προφανώς πληροφορήσει ότι υπήρχαν στοιχεία και για άλλες προϊστορικές θέσεις στην περιοχή. Άλλωστε, ο Blegen πρέπει να γνώριζε την επιστολή την οποία είχε απευθύνει το ίδιο έτος ο Μεσσήνιος νομικός και αρχαιόφιλος Κωνσταντίνος Τσάκωνας στο Υπουργείο Παιδείας, με την οποία ανέφερε την ύπαρξη αρχαιοτήτων στον ελαιώνα ιδιοκτησίας του, στον λόφο του Άνω Εγκλειανού³²⁷.

Μία από τις γνωριμίες του Blegen στο Cincinnati ήταν ο William Tunstall Sempke (**εικ.12**) και η σύζυγός του Louise Taft Sempke (**εικ.13**). Η τελευταία ανήκε σε ιδιαίτερα εύρωστη οικονομικά οικογένεια της Αμερικής, ήταν δε ανιψιά του 27ου Προέδρου των Η.Π.Α. William Howard Taft (1857-1930). Ο Sempke, ο οποίος το 1920 διορίστηκε επικεφαλής του νεοϊδρυθέντος Department of Greek στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, ήταν εφευρετικό μυαλό και μπροστά από την εποχή του. Ενθάρρυνε διεπιστημονικά προγράμματα³²⁸.

³²⁴ Σακκά 2002, σελ. 205-224. Sakka 2008, σελ. 112-114.

³²⁵ Blegen 1954β, σελ. 159.

³²⁶ Βλ. παραπάνω σημείωση 304.

³²⁷ Τερζάκης 2010, σελ. 61-72.

³²⁸ Caskey 1972α, σελ. 123.

Εικ.12. William Turstall Semple (1881-1962. Φωτ.Αρχεία University of Cincinnati, <http://classics.uc.edu>. Τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Εικ.13. Louise Taft Semple (1879-1961). Φωτ. Αρχεία University of Cincinnati (<http://classics.uc.edu>). Τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Το ζεύγος χρηματοδότησε τις αρχαιολογικές ανασκαφές του Πανεπιστημίου του Cincinnati, τόσο στην Τροία και στα Αγιωργίτικα, όσο και στην Πύλο, αφού ο Blegen κατάφερε τελικά, παρά τα εμπόδια τα οποία έθετε συνεχώς στα σχέδιά του ο Carps, να πετύχει τον σκοπό του και να συνεργασθεί στην ανασκαφή του *Ανακτόρου του Νέστορα* με την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, εκτός του ελέγχου της ΑΣΚΣΑ³²⁹. Στις ευχαριστίες τις οποίες απευθύνει στον πρόλογο του βιβλίου του, ο Blegen είναι σαφής: «*Χάρη στην ενθουσιώδη ενθάρρυνση και τη γενναιόδωρη οικονομική υποστήριξη του Καθηγητή και της κυρίας William T. Semple καταφέραμε, όσο ήταν ακόμη εν ζωή οι δωρητές μας, να ολοκληρώσουμε δώδεκα από τις δεκαπέντε περιόδους που διήρκεσε η ανασκαφή. Μετά τον θάνατο της κυρίας Semple, τον οποίο ακολούθησε αυτός του συζύγου της, μας δόθηκε ένα κονδύλι από το Ταμείο Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cincinnati για να καλύψουμε τις τρεις τελευταίες ανασκαφικές περιόδους, 1963, 1964 και 1965. Το ποσό αυτό ήταν ένα δώρο της Louise Semple στη μνήμη του (πατέρα της) Charles Phelps Taft*»³³⁰.

³²⁹ Davis 2015, σελ. 205-206.

³³⁰ Blegen and Rawson 1966, σελ.vii. Blegen *et al.* 1973, σελ. vii. Ο Charles Phelps Taft (1843-1929) ήταν Αμερικανός δικηγόρος και πολιτικός, ετεροθαλής αδερφός του William Howard Taft, 27ου Προέδρου των Η.Π.Α.

Ο Blegen, σε ένδειξη ευγνωμοσύνης για την πολύτιμη υποστήριξη, έδωσε, τον Οκτώβριο και Νοέμβριο του 1961, μία διάλεξη στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, με τίτλο: *The Mycenaean Age, The Trojan War, The Dorian Invasion, and Other Problems*³³¹. Η διάλεξη δημοσιεύθηκε στον τόμο ο οποίος εκδόθηκε για να τιμηθεί η μνήμη της Louise Taft Semple, η οποία καθιέρωσε το καταπίστευμα για την υποστήριξη των κλασικών σπουδών στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati³³². Οι προθέσεις της δωρήτριας ήταν σαφείς στη συμφωνία του καταπιστεύματος, όπου αναφέρεται ότι το σχετικό εισόδημα θα πρέπει να χρησιμοποιηθεί, υπό την εποπτεία των Επιτρόπων «αποκλειστικά για να προωθηθεί η μελέτη των κλασικών σπουδών, με την ευρύτερη έννοια του όρου, δηλαδή ως η προσπάθεια να γίνει ζωτικής σημασίας και εποικοδομητική (vital and constructive) για τον πολιτισμό της πατρίδας μας (εννοεί της Αμερικής), η πνευματική, διανοητική και αισθητική κληρονομιά που έχουμε δεχθεί από τον Ελληνικό και Ρωμαϊκό πολιτισμό»³³³. Στον Πρόλογο του τόμου οι προϊστορικές διαλέξεις αναφέρονται από τους εκδότες, ανάμεσα στους οποίους συμπεριλαμβάνεται και ο John Caskey, ως προ-κλασικές. Αλλά και ο ίδιος ο Blegen στη διάλεξή του αποκαλεί τον Μυκηναϊκό πολιτισμό προ-κλασικό³³⁴, απηχώντας τη γνωστή προσέγγιση η οποία θεωρούσε την προϊστορία ως ιστορικό πρόδρομο της ιστορίας και, επομένως, αντιμετώπιζε τα προϊστορικά κατάλοιπα από μία κλασικιστική οπτική, χαρακτηρίζοντάς τα ως προ-κλασικά³³⁵.

³³¹ Στη διάλεξη ο Blegen υποστήριξε, μεταξύ άλλων, ότι ο Τρωικός πόλεμος θα πρέπει να έγινε τουλάχιστον δύο γενιές πριν από την καταστροφή του *Ανακτόρου του Νέστορα*. Όπως αναφέρει ο John Caskey, ο Blegen, ως ανασκαφέας τόσο της Τροίας όσο και της Πύλου, μετά από προσεκτική μελέτη των δεδομένων και των δύο αυτών θέσεων δεν βρήκε κάποιο αντίθετο με αυτή την εκδοχή στοιχείο (Caskey 1969, σελ. 445).

³³² Blegen 1967.

³³³ Blegen 1967. Η οικονομική υποστήριξη του ζεύγους Semple κατέστησε το Πανεπιστήμιο του Cincinnati πρωτοπόρο στις σπουδές της Εποχής του Χαλκού στο χώρο του Αιγαίου. Μόνο τρία άλλα Αμερικανικά Πανεπιστήμια το ανταγωνίζονταν σε αυτόν τον τομέα εκείνη την εποχή, το Bryn Mawr, το Indiana και το Pennsylvania (Cadogan 2003, σελ. 354).

³³⁴ Blegen 1967, σελ. vii - viii.

³³⁵ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 172.

3.4.4. Το όνειρο γίνεται πραγματικότητα

Λόγω των αντιδράσεων του Carrs, το όνειρο του Blegen έμελλε να πραγματοποιηθεί με καθυστέρηση μίας δεκαετίας. Ο τελευταίος είχε επισκεφτεί τον Άνω Εγκλειανό για πρώτη φορά μαζί με τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη το 1929. Στον πρόλογο του βιβλίου *The Palace of Nestor* αναφέρει ότι με πρωτοβουλία του Κουρουνιώτη συστάθηκε μία κοινή Ελληνο-Αμερικανική αποστολή, με τον Κουρουνιώτη να εκπροσωπεί την Ελληνική Αρχαιολογική Εταιρεία και τον ίδιο το Πανεπιστήμιο του Cincinnati. Ο σκοπός της αποστολής ήταν να εξερευνήσουν τη Μεσσηνία, σε αναζήτηση Μυκηναϊκών θέσεων. Οι δύο συνάδελφοι πίστευαν ότι οι διεσπαρμένες από την Πελοπόννησο έως τη Θεσσαλία θολωτές κατασκευές δεν ήταν παρά βασιλικοί τάφοι μικρών ή μεγάλων βασιλέων, από αυτούς οι οποίοι αναφέρονταν στον *Νηών Κατάλογο* της Ομηρικής Ιλιάδας³³⁶. Ο Blegen προσθέτει με διπλωματικό τρόπο ότι η ανασκαφή στο σημείο όπου επελέγη καθυστέρησε *λόγω προηγούμενων υποχρεώσεων εκ μέρους των δύο συναδέλφων*³³⁷ (η έμφαση της γράφουσας). Δέκα περίπου χρόνια αργότερα, στο ημερολόγιο ανασκαφής αναφέρει ότι επισκέφθηκε με τον Bert Hill την Πύλο το Σάββατο 25 Μαρτίου 1939 κάτω από δυνατή βροχή και λίγες μέρες αργότερα ήλθε και ο William McDonald³³⁸. Οι δύο τους επισκέφθηκαν τον «*Κυρ Περικλής*»³³⁹(sic). Το επικοινωνιακό χάρισμα του Blegen φαίνεται ότι λειτούργησε και ο ιδιοκτήτης έδωσε τη συναίνεσή του για τη διεξαγωγή της ανασκαφής. Τη Δευτέρα 3 Απριλίου ο Blegen πήρε έγκριση από τον Λεωνίδα Σπυρόπουλο, στον οποίο ο Τσάκωνας είχε

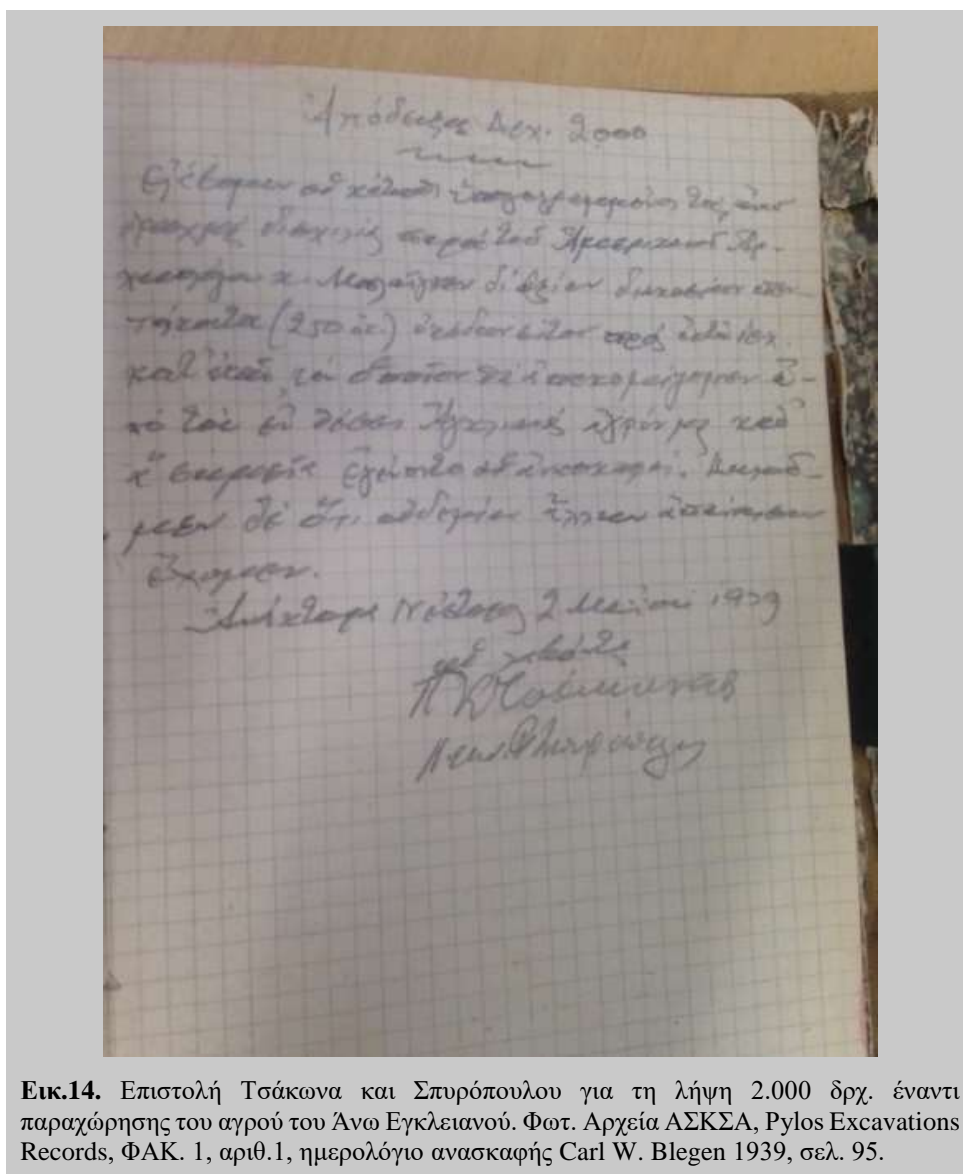
³³⁶ Blegen and Rawson 1966, σελ. 5.

³³⁷ Blegen and Rawson 1966, σελ. 4.

³³⁸ Ο William Andrew McDonald (1913-2000), γεννημένος στον Καναδά, ανακηρύχθηκε διδάκτωρ της Κλασικής Αρχαιολογίας το 1940 από το Πανεπιστήμιο Johns Hopkins. Τα έτη 1938 και 1939 υπήρξε υπότροφος της ΑΣΚΣΑ. Το 1958 συνεργάστηκε με τον Βρετανό αρχαιολόγο Richard Hope Simpson (1930-2016), ο οποίος διεξήγαγε, μαζί με τη Helen Waterhouse, επιφανειακή αρχαιολογική έρευνα στη Λακωνία (βλ. Waterhouse & Hope Simpson 1960 & 1961). Το 1961 συνέβαλε μαζί με τον Hope Simpson στην οργάνωση της έρευνας επιφανείας στη Μεσσηνία, του Πανεπιστημίου της Minnesota, που δημοσιεύθηκε με τον τίτλο: *Minnesota Messenia Expedition: Reconstructing a Bronze Age Regional Environment*. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τον McDonald βλ. Wilkie 2000).

³³⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 31.3.1939, σελ. 37 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Blegen and Rawson 1966, σελ. 5. Ο Περικλής Τσάκωνας ήταν ο μεγαλύτερος επιζών από τους δύο αδερφούς (Περικλή και Κωνσταντίνο), οι οποίοι είχαν στην ιδιοκτησία τους τον ελαιώνα στον Άνω Εγκλειανό, όπου διεξήχθη η ανασκαφή, 80 ετών τότε.

παραχωρήσει την επίμορτη καλλιέργεια³⁴⁰. Ο Blegen συμφώνησε να τους καταβάλει 2.000 δρχ. ως αποζημίωση, οι οποίες αντιπροσώπευαν το ποσό το οποίο θα αποκόμιζαν από τις 250 οκάδες σίτου που θα καλλιεργούσε στον αγρό ο Σπυρόπουλος και το οποίο τώρα θα στερούνταν λόγω των ανασκαφών (εικ.14). Συγχρόνως, ο Blegen έκανε συστηματική έρευνα και έμαθε τα ονόματα και των γειτονικών ιδιοκτητών³⁴¹, τους οποίους δεν παρέλειψε να αναφέρει ένα-ένα στις ευχαριστίες στον πρόλογο του βιβλίου του.

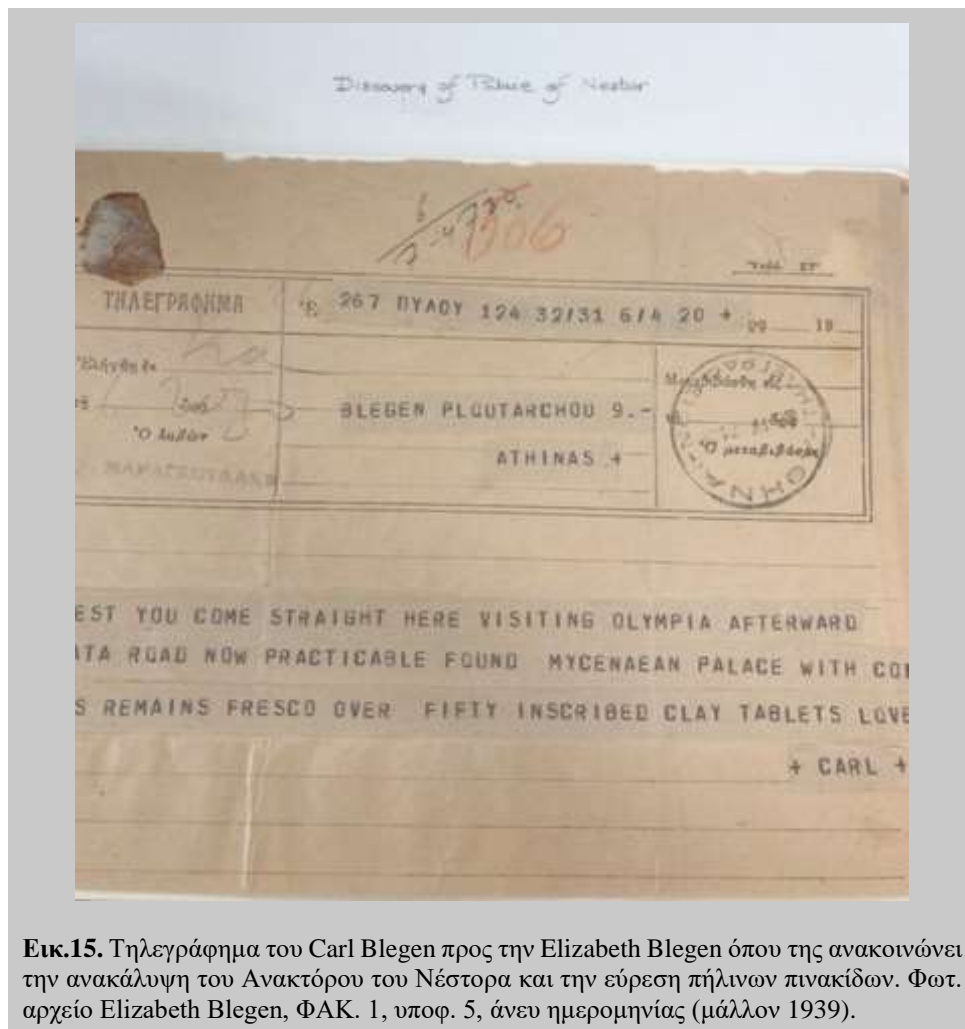

Εικ.14. Επιστολή Τσάκωνα και Σπυρόπουλου για τη λήψη 2.000 δρχ. έναντι παραχώρησης του αγρού του Άνω Εγκλειανού. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, σελ. 95.

³⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, σελ. 43.

³⁴¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, σελ. 43.

Μόλις εξασφάλισε τη συγκατάθεση του ιδιοκτήτη, ο Blegen δεν χρονοτρίβησε. Την επόμενη ακριβώς μέρα, Τρίτη 4 Απριλίου 1939, ξεκίνησε, κάτω από μουντό και απειλητικό, όπως τον χαρακτήρισε, καιρό³⁴² την ανασκαφή, με τον McDonald και 20 άνδρες. Σύντομα αποκάλυψαν λίθινους τοίχους (stone walls), λίγα όστρακα τα οποία, κατά τη γνώμη του Blegen, χρονολογούνταν στην ΥΕ ΙΙΙ εποχή, καθώς και ένα σύνολο ενεπιγράφων πινακίδων, των πρώτων σε ελλαδικό χώρο. Η εύρεση σποραδικά και άλλων πινακίδων τις επόμενες ημέρες³⁴³ τον οδήγησε να ονομάσει τη θέση αυτή Ανάκτορο (Palace)³⁴⁴, την ανακάλυψη του οποίου ανακοίνωσε θριαμβευτικά στη σύζυγό του Elizabeth (εικ.15).

Εικ.15. Τηλεγράφημα του Carl Blegen προς την Elizabeth Blegen όπου της ανακοινώνει την ανακάλυψη του Ανακτόρου του Νέστορα και την εύρεση πήλινων πινακίδων. Φωτ. αρχείο Elizabeth Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 5, άνευ ημερομηνίας (μάλλον 1939).

³⁴² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 4.4.1939, σελ. 45 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁴³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 5.4.1939, σελ. 47 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁴⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 6.4.1939, σελ. 49 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Σε απόσταση περίπου ενός χιλιομέτρου από το Ανάκτορο, στον Κάτω Εγκλειανό, βρέθηκε θολωτός τάφος (ο επονομασθείς Θολωτός Τάφος III). Αν και συλημένος, απέδωσε αρκετά κινητά ευρήματα, τα οποία είχαν διαφύγει της προσοχής των αρχαιοκαπήλων. Τον ανέσκαψε η σύζυγός του Elizabeth με τη βοήθεια της Ida, οι οποίες είχαν εν τω μεταξύ μεταβεί στην Πύλο³⁴⁵.

Την Πέμπτη 13 Απριλίου, επισκέφθηκαν τον Blegen στην Πύλο ο Κωνσταντίνος Κουρουγιώτης και ο Σπυρίδων Μαρινάτος και την επόμενη πήγαν και οι τρεις μαζί στη Χώρα και άρχισαν διαπραγματεύσεις με τους ιδιοκτήτες για την αγορά ολοκλήρου του λόφου³⁴⁶. Ο Μαρινάτος επανήλθε μετά δέκα ημέρες και, αφού γευμάτισαν μαζί, πέρασαν το απόγευμά τους καθαρίζοντας πινακίδες³⁴⁷. Λίγο πριν το τέλος της ανασκαφής ήλθε στην Πύλο ο Πρέσβης των Η.Π.Α., Lincoln McVeagh³⁴⁸, με τη σύζυγό του και ο Blegen τους ξενάγησε στον χώρο της ανασκαφής³⁴⁹.

Στις 15 Απριλίου 1939 ανακαλύφθηκε το δωμάτιο με το αρχείο των πινακίδων, το οποίο σχεδίασαν τόσο ο Blegen όσο και ο McDonald στα

³⁴⁵ Blegen and Rawson 1966, σελ. 6. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ.1, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, σελ. 61.

³⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 13.4.1939, σελ. 59 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁴⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 23.4.1939, σελ.78 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁴⁸ Με τον κατά τρία χρόνια νεότερό του Πρέσβη McVeagh τον συνέδεσε στενή φίλια, η οποία επεκτάθηκε και στις συζύγους τους, οι οποίες έπαιρναν συχνά τα απογεύματα το τσάι τους στον κήπο της οδού Πλουτάρχου 9 (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 14.7.1947, γευμάτιζαν στην Αμερικανική Πρεσβεία, πήγαιναν στο θέατρο ή πραγματοποιούσαν ταξίδια αναψυχής σε διάφορα μέρη της Ελλάδας (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 1.5.1947. Η Margaret McVeagh απεβίωσε την 9.9.1947 και η Ida, η οποία απουσίαζε, την εποχή εκείνη, σε ταξίδι στη Μεσόγειο με την Elizabeth, γράφει συντετριμμένη στον σύζυγό της Bert Hill: «Θα μπορέσει επίσης, (ο Carl Blegen) να μας πει για την κηδεία της κυρίας McVeagh. Κατά κάποιο τρόπο μου φαίνεται αδύνατον να το συνειδητοποιήσω (τον θάνατό της) και δεν μπορώ να φανταστώ τι θα κάνουμε όλοι χωρίς εκείνη. Ποτέ δεν λυπήθηκα για άνθρωπο περισσότερο από ότι για τον κο McVeagh, θα νοιώθει εντελώς χαμένος και δεν υπάρχει κάτι που θα μπορούσε να κάνει κάποιος για να τον βοηθήσει» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 19.9.1947, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Αλλά και μετά τον θάνατο της συζύγου του και την αποχώρησή του από την Ελλάδα, ο McVeagh επισκέπτονταν τη χώρα μας και διατήρησε τη σχέση του με τον Blegen και την ΑΣΚΣΑ γενικότερα (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 18.6.1954-23.6.1954).

³⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, σελ. 103.

ημερολόγιά τους³⁵⁰, κάνοντας την ίδια παρατήρηση, ότι οι πινακίδες φαίνεται πως βρίσκονταν ταξινομημένες σε ράφια από τα οποία κατέπεσαν³⁵¹. Στις 20 Απριλίου ο McDonald γράφει, σημειώνοντας σε σκαρίφημα τις θέσεις εύρεσης των πινακίδων: «*Σκάμμα 1, Τομέας Α. Όλο και περισσότερες πινακίδες αποκαλύπτονται στο χώρο της ανασκαφής σε βάθος περίπου 0,40 ιντσών. Η κατανομή είναι αρκετά ομοιόμορφη. Είναι πλέον φανερό ότι οι πινακίδες ήταν τοποθετημένες στο ράφι και όταν έπεσε η σκεπή από την πυρκαγιά παρέσυρε και τις πινακίδες. Διότι βρέθηκαν σε στρώμα με σκούρο χρώμα (dark earth), ακριβώς κάτω από ένα κιτρινωπό στρώμα*»³⁵². Μέσα σε ένα μήνα είχαν ανακαλύψει 533 πινακίδες.

Ο Blegen σημείωνε τις διαστάσεις και τον προσανατολισμό των σκαμμάτων που ανοίγονταν και τη θέση και το βάθος εύρεσης σημαντικών αντικειμένων, κυρίως πήλινων πινακίδων, για τις οποίες προέβαινε σε λεπτομερείς αναφορές. Εύλογα τις θεώρησε ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα. Οι σημειώσεις του, αν και τηλεγραφικές, ήταν ιδιαίτερα συστηματικές. Δεν εκπόνησε στρωματογραφικά ή άλλα σχέδια αυτή την πρώτη ανασκαφική περίοδο.

Το ημερολόγιο του McDonald ήταν πιο λεπτομερές και αποκαλύπτει ότι η ανασκαφή διεξήχθη με επίμηκες σκάμμα πλάτους 2μ. και μήκους 50μ., χωρισμένο σε 5 τομείς (A,B,C,D,E). Έσκαβαν κατά λεπτά στρώματα σε κάθε τομέα και σημείωναν σχολαστικά το πάχος κάθε στρώματος, π.χ. Section A, 2nd layer 0.10-0.25m., 3rd layer 0.25-0.30m. 4th layer 0.30-0.35m κ.ο.κ (εικ.16)³⁵³. Κατέγραφε το σημείο και το στρώμα εύρεσης σημαντικών

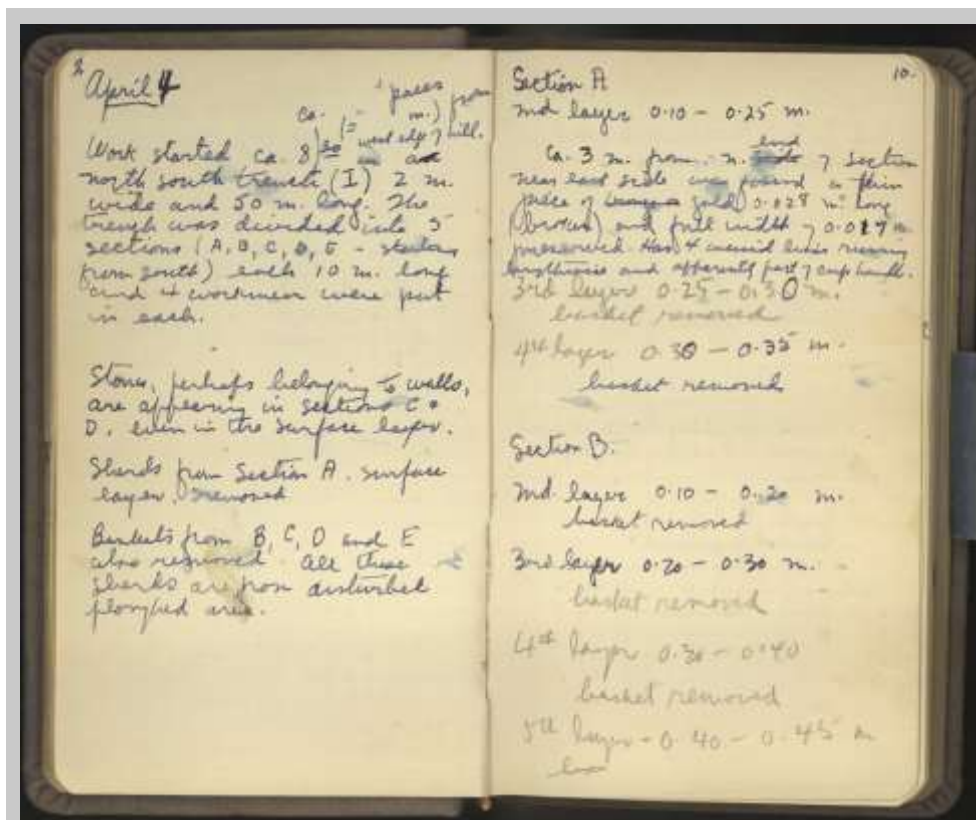
³⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, 15.4.1939, σελ. 73-74 & ΦΑΚ.1, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 15.4.1939, σελ. 63 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁵¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1939, 18.4.1939, σελ. 69 & αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, 20.4.1939, σελ. 88 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁵² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, 20.4.1939, σελ. 88 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁵³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 10.

ευρημάτων, όπως τοιχογραφιών³⁵⁴, αγγείων³⁵⁵, χάλκινων³⁵⁶, χρυσών³⁵⁷ κ.ά. Σχεδιάζε τα σκάμματα (εικ. 17)³⁵⁸, κυρίως όμως, εκπονούσε σκαριφήματα με τη ακριβή θέση εύρεσης των πινακίδων (εικ.18,19)³⁵⁹. Είναι εμφανές ότι οι πινακίδες μονοπώλησαν το ενδιαφέρον όλων.

Εικ.16. Ανασκαφή Πύλου. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 10.

³⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 37, 75, 80.

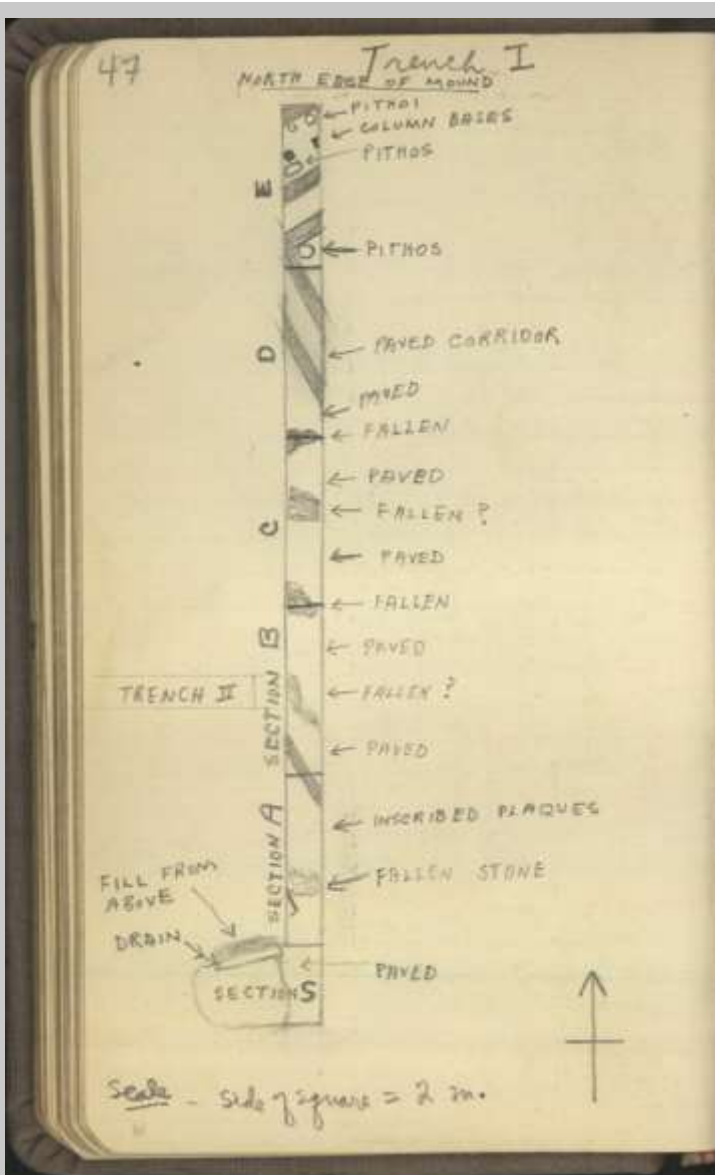
³⁵⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ.69-70.

³⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 20, 22.

³⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 10.

³⁵⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ.47.

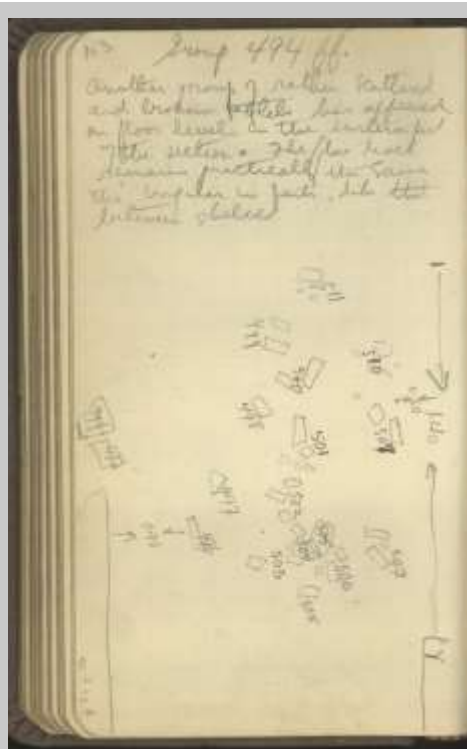
³⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ.78, 84, 86, 89, 91, 94, 97, 99, 102, 103, 105, 106, 108.

Εικ.17 Ανασκαφή Πύλου. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 47.

Εικ.18. Ανασκαφή Πύλου. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 78.

Εικ.19. Ανασκαφή Πύλου. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William A. McDonald 1939, σελ. 103.

Το ημερολόγιο της Elizabeth περιλαμβάνει 2 σχεδιαγράμματα του θολωτού τάφου III³⁶⁰ και καταγραφές των λίγων ευρημάτων που διέφυγαν της σύλησης, όπως σφραγίδων³⁶¹ οστράκων³⁶², χρυσών³⁶³ και χάλκινων³⁶⁴ αντικειμένων.

Μόλις περατώθηκε η ανασκαφική περίοδος, η οποία διήρκεσε 5 εβδομάδες (4.4.-9.5.1939), τα σκάμματα καλύφθηκαν με χώμα, ώστε ο αγρός να καλλιεργηθεί εκ νέου, ενώ τα ευρήματα από το Ανάκτορο και τους τάφους οι οποίοι ανασκάφηκαν, λίθινα, χάλκινα, χρυσά και ελεφάντινα, καθώς και όλες οι πινακίδες αλλά και ορισμένα αντιπροσωπευτικά αγγεία, φωτογραφήθηκαν από την Alison Frantz και συσκευάστηκαν σε κιβώτια.

³⁶⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής Elizabeth P. Blegen 1939, σελ. 16-17.

³⁶¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής Elizabeth P. Blegen 1939, σελ. 42.

³⁶² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής Elizabeth P. Blegen 1939, σελ. 27.

³⁶³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής Elizabeth P. Blegen 1939, σελ. 12-13, 22-27, 32.

³⁶⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής Elizabeth P. Blegen 1939, σελ. 21, 23, 32, 38.

Επιστρέφοντας στην Αθήνα, ο Blegen και ο McDonald τα παρέδωσαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο την Παρασκευή 12 Μαΐου 1939, τέσσερις μήνες πριν το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

3.4.5. Η Εξαγορά του λόφου του Άνω Εγκλειανού

Χρειάστηκε να περάσουν δεκατρία ολόκληρα χρόνια για να συνεχισθεί η ανασκαφή. Τα σκοτεινά χρόνια των δύο αιματηρότατων πολέμων³⁶⁵, οι οποίοι μεσολάβησαν, δεν άφηναν πολλά περιθώρια για επιστημονικές αναζητήσεις σε ελληνικό έδαφος. Αυτό όμως, δεν σήμαινε ότι το έργο της ανασκαφής είχε εγκαταλειφθεί.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και ενώ ο Blegen βρίσκεται στην Αμερική, ενημερώνεται από τον Hill, ο οποίος είχε παραμείνει στην Ελλάδα³⁶⁶, για τις προσπάθειες τις οποίες έκανε ο ίδιος και Κουρουνιώτης για την απαλλοτρίωση του χώρου της ανασκαφής: *«Ελπίζω να πάω στην Πύλο με τον Κουρουνιώτη αν είναι δυνατόν τον Απρίλιο ή τον Μάιο ... Η απαλλοτρίωση δεν προχώρησε, βεβαίως, όλους αυτούς τους μήνες, αλλά αν κατέβω με τον Κουρουνιώτη και καταφέρουμε να επιτύχουμε απ' ευθείας αγορά, θα αγοράσω τη γη για λογαριασμό σου (δηλαδή για λογαριασμό του Κράτους), ευελπιστώντας ότι θα μου πεις ότι έπραξα καλώς»³⁶⁷.*

Το έτος 1947 βρίσκει τον Blegen να διδάσκει στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati των Η.Π.Α., μετά την επεισοδιακή αποχώρησή του από την Αμερικανική Σχολή. Οι καιροί έχουν αλλάξει, όχι όμως και το όνειρο του Blegen, παρά το δυσάρεστο γεγονός του θανάτου του φίλου και συνοδοιπόρου του στο όραμα της Πύλου, Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη το 1945³⁶⁸. Από την πυκνή αλληλογραφία των δύο ανδρών, Blegen και Hill,

³⁶⁵ Του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και του Ελληνικού Εμφυλίου Πολέμου.

³⁶⁶ Ο Hill καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου βρισκόταν στην Κόρινθο, όπου εργαζόταν πάνω στη δημοσίευση της Κρήνης Πειρήνης (Meritt 1984, σελ. 3).

³⁶⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 16.3.1941, σελ.3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁶⁸ Ο Bert Hill ανακοινώνει στον Blegen: «Θα λυπηθείς μαθαίνοντας ότι ο Κουρουνιώτης πέθανε εντελώς ξαφνικά το προηγούμενο Σάββατο...» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W.

αποκαλύπτονται οι συνεχείς προσπάθειές τους να εξαγοραστούν τα χωράφια στον Άνω Εγκλειανό για να συνεχισθεί η ανασκαφή. Οι αρχικοί ιδιοκτήτες, με τους οποίους ο Blegen και ο Κουρουνιώτης είχαν αναπτύξει φιλικές σχέσεις, έχουν πεθάνει και ο Hill, με τον νομικό σύμβουλο της Σχολής Αριστείδη Κυριακίδη, εκτός από τους κληρονόμους, έχουν να αντιμετωπίσουν τα δαιδαλώδη γρανάζια της ελληνικής γραφειοκρατίας.

Σε επιστολή του με ημερομηνία 14.2.1947, ο Hill γράφει προς τον Blegen: «*Θεώρησα σκόπιμο να κατέβω για δεύτερη φορά (στην Πύλο) αρχές Δεκεμβρίου και κατάφερα να λάβω προκαταρκτική αλλά επίσημη εκτίμηση της αξίας του χώρου ... Το απόγευμα της 4^{ης} Δεκεμβρίου, κανόνισα με τον Νομοτμήχανικος και τον Νομιμογεωροπος (sic) να φροντίσουν ώστε ο Νομάρχης να τηλεφωνήσει στον Οικονομικό Έφορο στην Πύλο να μας περιμένει ... Το ταξίδι ήταν ιδιαίτερα κουραστικό ... δεν υπάρχει χειρότερος δρόμος από αυτόν ο οποίος οδηγεί από την Πύλο στο Κορυφάσιον, δεν είναι καν δρόμος ... Οι (Ελληνες) αξιωματούχοι εξέτασαν την περιοχή, μέτρησαν τα ελαιόδενδρα και τα συνέκριναν με τα πολύ ισχνότερα σε διπλανό ελαιώνα. Ο ήλιος είχε δύσει πια. Γυρίσαμε στην Πύλο και οι τρεις αξιωματούχοι είχαν συντάξει και υπογράψει την έκθεσή τους πριν το δείπνο. 300.000 δρχ. ανά στρέμμα και 80.000 δρχ. ανά δένδρο, δηλαδή $3.326.700+(80 \times 90=)$ 7.200.000δρχ., σύνολο 10.526.700 δρχ.»³⁶⁹. Τα διαδικαστικά και οικονομικά θέματα του έργου ο Hill τα αποκαλεί «η υπόθεση της Πύλου» (the Pylos business), ενώ για τον χώρο της ανασκαφής χρησιμοποιεί το φορτισμένο συναισθηματικά και αρχαιογνωστικά όνομα «ο λόφος του Νέστορα» (the Nestor's hill).*

Στη συνέχεια, δίνει ενδιαφέρουσες πληροφορίες για το θεσμικό και διοικητικό πλαίσιο της εποχής: «*Τηλεφωνώ από καιρού εις καιρόν στο γραφείο απαλλοτριώσεων και τώρα, εν τέλει, στο τμήμα επαρχιακών θεμάτων του Νομικού Συμβουλίου, το οποίο στεγάζεται στο κτήριο του Γερμανικού Ινστιτούτου, Φειδίου 1. Η έκθεση της Πύλου της 4^{ης} Δεκεμβρίου έχει σταλεί*

Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 3.3.1945, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁶⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 14.2.1947, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

σε αυτό το Συμβούλιο στις 23 Ιανουαρίου και από εκεί στις 4 Φεβρουαρίου στον Οικονομικό Έφορο Καλαμάτας, με οδηγίες να υποβάλει την υπόθεση στο Πρωτοδικείο (sic), το οποίο θα αποφασίσει την τιμή ανά στρέμμα και ανά δένδρο, αφού ακούσει τους ισχυρισμούς των κληρονόμων του Τσάκωνα, καθώς και αυτούς του δικηγόρου Καλαμάτας του Δημοσίου. Ο Πρέσβης (εννοεί τον Lincoln McVeagh) **προσφέρθηκε να ζητήσει από τον Υπουργό Δικαιοσύνης να φροντίσει να φθάσει το θέμα εγκαίρως στο δικαστήριο** (η έμφαση της γράφουσας) και προτίθεμαι να επικοινωνήσω σύντομα είτε με τον Οικονομικό Έφορο είτε με τον δικηγόρο του Δημοσίου. Εν τω μεταξύ, θα προσπαθήσω να συναντήσω τον δικηγόρο των Τσάκωνα ή κάποιον από τους ίδιους. Ο δικηγόρος πήρε τη διεύθυνση Πλουτάρχου 9 από το γραφείο απαλλοτριώσεων, λέγοντας ότι επιθυμεί να έλθει εδώ, αλλά δεν έχει φανεί και το γραφείο απαλλοτριώσεων δεν μπορούσε να μου δώσει τη διεύθυνσή του. Οι κληρονόμοι του Τσάκωνα ισχυρίζονται βεβαίως ότι οι τιμές που όρισαν οι ειδικοί είναι πολύ χαμηλές. Αντιλαμβάνομαι, εντούτοις, ότι αν το δικαστήριο ακολουθήσει αυστηρά το γράμμα του νόμου (ως βάση της εκτίμησης να είναι οι πωλήσεις των αμέσως τριών ετών τα οποία προηγούνται του Βασιλικού Διατάγματος το οποίο διατάζει την απαλλοτρίωση), τότε οι τιμές θα είναι γελοιοδώς, σκανδαλωδώς χαμηλές (τα τρία χρόνια θα είναι 1937-1940). Αν δεν κάνουμε συμφωνία με τους ιδιοκτήτες, τότε τα χρήματα θα πληρωθούν όταν ορίσει την τιμή το δικαστήριο. Όταν θα καταβληθούν, είτε συμφωνούν οι ιδιοκτήτες είτε όχι, η Αρχαιολογική Υπηρεσία αποκτά κυριότητα. Αυτό θα συμβεί με την προϋπόθεση ότι τα χρήματα έχουν κατατεθεί στο Ταμείο, του οποίου το μακρύ όνομα συνεχώς ξεχνάω, αν και έχω κάνει συναλλαγές μαζί του αρκετές φορές (εννοεί το Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων). Ελπίζω ότι οι ιδιοκτήτες θα αναγνωρίσουν το πλεονέκτημα της απ' ευθείας διαπραγμάτευσης με εμάς. Ελπίζω επίσης, να υπάρξει δικαιοδοσία των δικαστηρίων Αθηνών, **ώστε να είμαστε σίγουροι ότι οι δικηγόροι του Δημοσίου δεν θα διάκινται τόσο φιλικά με το δικηγόρο των αντιδίκων** (η έμφαση της γράφουσας). Προς το παρόν δεν βλέπω τρόπο να μάθω κάτι σχετικά με την πιθανή θέση του δικηγόρου Καλαμάτας του Δημοσίου. Πάντως,

αν πρόκειται να μας κοροϊδέψουν, είμαι σίγουρος ότι, σε κάθε περίπτωση, δεν μπορούν να μας κοροϊδέψουν πάρα πολύ»³⁷⁰.

Όσο η ελληνική γραφειοκρατία καθυστερούσε την υπόθεση, ο Hill συνέχιζε διαπραγματεύσεις με τους κληρονόμους Τσάκωνα, αν και φαινόταν απαισιόδοξος ως προς τον εξωδικαστικό συμβιβασμό. Τον Μάρτιο του 1947 ενημερώνει τον Blegen: «Από ό,τι έμαθα, η υπόθεση της απαλλοτρίωσης είναι στο ίδιο σημείο που ήταν ενάμισι μήνα πριν, αναμένοντας την εκδίκαση από τον *protodikes* (sic) Καλαμάτας. Ο ένας εκ των κληρονόμων ο οποίος είναι και δικηγόρος, τηλεφώνησε προ ολίγου χρόνου εδώ και δήλωσε ότι εκπροσωπεί και τον ξάδερφό του, τον άλλο κληρονόμο. Νομίζω ότι πρέπει να τον γνώρισες το 1939. Είναι ο ανιψιός εκείνου με τον οποίο έκανες τότε τις διαπραγματεύσεις. Ισχυρίζεται ότι ο πατέρας του και ο θείος του (τον οποίο γνώρισες) ήταν συνιδιοκτήτες του αγρού όταν ζούσαν, αλλά τώρα ο λόφος ανήκει σε εκείνον και τον ξάδερφό του. Προφανώς τον έχουν μοιράσει μεταξύ τους, διότι, τον Δεκέμβριο που ήμουν εκεί, πρόσεξα διαφορά στον τρόπο καλλιέργειας των δύο τμημάτων του αγρού. Όπως και να έχει το πράγμα δεν ευελπιστώ για ικανοποιητική εξωδικαστική συμφωνία»³⁷¹. Αλλά και στη σύζυγό του Ida, ο Hill δεν δίσταζε να εκφράζει την απογοήτευσή του για την αδιαφορία των Ελληνικών Αρχών: «Ένα άλλο θέμα το οποίο εκκρεμούσε όταν έφυγα (εννοεί από την Αθήνα για να πάει στην ανασκαφή του Κούριου στην Κύπρο) ήταν η απαλλοτρίωση της Πύλου. Όπως και στην περίπτωση της επιστολής την οποία έστειλε ο Carl στον Οικονομικό Έφορος (sic) της Καλαμάτας, και η δική μου προς εκείνον της Κυπαρισσίας δεν έτυχε απαντήσεως. Και όπως και στην προηγούμενη περίπτωση, μάλλον τίποτα δεν θα γίνει χωρίς προσωπική επίσκεψη»³⁷². Εντύπωση, πάντως, προκαλεί το γεγονός ότι ένα χρόνο μετά ο Hill επαναλαμβάνει στον Blegen την αναγκαιότητα της προσωπικής παρουσίας, χωρίς να προκύπτει, εν τω μεταξύ, κάποια επίσκεψή του στον Οικονομικό Έφορο: «είμαι πεπεισμένος

³⁷⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 14.2.1947, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 28.3.1947 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Ida Thallon Hill, ΦΑΚ. 2, υποφ. 4, επιστολή Hill προς Thallon Hill 10.11.1947, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

ότι, ως συνήθως, ουδέν θα γίνει σχετικά με την απαλλοτρίωση, χωρίς τη δική σου ή τη δική μου προσωπική παρουσία στην Τριφυλία. Στο γραφείο του *Nomikon Symboulion* (sic) συνεχίζουν να αναφέρουν ότι οι κλήσεις τους είναι αναπάντητες – αν και υποψιάζομαι ότι οι δικές τους είναι πολύ λιγότερες από τις δικές μου κλήσεις»³⁷³.

Πάντως, στις διαπραγματεύσεις με τον δικηγόρο/κληρονόμο ο Hill ήταν κατηγορηματικός ότι η βάση της συζήτησής τους σχετικά με την απαλλοτρίωση θα έπρεπε να είναι η εκτίμηση την οποία είχαν εκπονήσει οι τρεις Έλληνες αξιωματούχοι τον Δεκέμβριο του 1946, εκτός εάν ο δικηγόρος επιθυμούσε να συμφωνήσουν χαμηλότερη τιμή, όπως πρόσθεσε με δόση ειρωνείας³⁷⁴. Όμως, η έκπληξη ήταν μεγάλη όταν εκδόθηκε η απόφαση του Πρωτοδικείου ένα περίπου χρόνο μετά. Γράφει ο Hill στις 10 Απριλίου 1948 στον Blegen: «η προσωρινή εκτιμήσις (sic) μονάδων προσδιορίσθηκε από τον πρόεδρο του δικαστηρίου στην Κυπαρισσία γύρω στις 25 Μαρτίου. Οι αξίες είναι απογοητευτικά υψηλές: δρχ. 800.000 ανά στρέμμα (έναντι προσδιορισμού 300.000 από τους ειδικούς τον Δεκέμβριο του 1946)³⁷⁵ και 300.000 δρχ. για κάθε ελαιόδενδρο (έναντι 80.000 το Δεκέμβριο 46). Δεδομένου ότι υπάρχουν περίπου 90 δένδρα στα 11 στρέμματα γης, η συνολική εκτίμηση ανέρχεται σε 35.800.000+ δρχ., έναντι αυτής των ειδικών εκτιμητών σε 10.500.000 ... θα προσπαθήσω να δω αν μπορεί να γίνει κάτι με τον Κυριακίδη (τον νομικό σύμβουλο της Σχολής) π.χ. να καταφέρουμε ώστε η τελική εκτίμηση να βγει πιο ευνοϊκή»³⁷⁶.

Δυόμισι χρόνια αργότερα η κατάσταση παρέμενε στάσιμη, με τις δύο πλευρές να προσπαθούν να επιβάλλουν τις αντικρουόμενες θέσεις τους. Η επιστολή του Hill της 7.10.1950 είναι διαφωτιστική: «Ο Κυριακίδης βρήκε τελικά την κα Τσάκωνα την προηγούμενη Δευτέρα και της έδωσε 7-10 μέρες να φέρει το σύζυγό της στον δικηγόρο με όλα τα απαραίτητα έγγραφα από

³⁷³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 30.3.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen, 28.3.1947 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷⁵ Ο Hill εκ παραδρομής αναφέρει Δεκέμβριο 46. Η ορθή ημερομηνία είναι Δεκέμβριος 1947.

³⁷⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen, 10.4.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

όλους τους εμπλεκόμενους, εάν επιθυμούν να πληρωθούν, όπως ισχυρίζονται, απ' ευθείας για τη γη της Πύλου. Εάν δεν εμφανισθούν εντός της *prothesmia*, τα χρήματα θα κατατεθούν στο ταμείο, και η γη τους θα κατασχεθεί, όπως προβλέπει ο νόμος. Ο κύριος Κ[υριακίδης] λέει ότι δικαίωμα εφέσεως, σχετικά με το ποσό της αποζημίωσης, έχουν και οι δύο πλευρές, το οποίο δεν θίγεται λόγω τυχόν κατάθεσης του ποσού της προσωρινής τιμής»³⁷⁷. Και δέκα μέρες μετά: «Οι κληρονόμοι Τσάκωνα πρότειναν τώρα στον Κυριακίδη να δεχθούν την εκτίμηση του δικαστηρίου (εννοούν χωρίς να κάνουν έφεση), υπό τον όρο ότι θα τους δοθούν τα ελαιόδενδρα για ζύλα, όταν τα κόψεις (αυτό μόνο λένε ότι ζητούν, περίπου 600.000 δρχ.). Βεβαίως ο Κυριακίδης δεν αποδέχθηκε αυτό τον όρο. Τους έδωσε κι άλλη *prothesmia* να επανέλθουν με τους τίτλους τους και την προσήκουσα νόμιμη αποδοχή των όρων του δικαστηρίου. Θα πάω μαζί του τη Δευτέρα στο γραφείο απαλλοτριώσεων για να συζητήσουμε τις πιθανότητες μείωσης του ποσού της εκτίμησης όταν και εάν γίνει έφεση κατά της απόφασης του πρωτοδικείου, ώστε να βγει τελεσίδικη απόφαση. Έχουμε το ίδιο δικαίωμα εφέσεως με τους ιδιοκτήτες, εφ' όσον καταθέσουμε το ποσό της προσωρινής τιμής. Σε κάθε περίπτωση, φαντάζομαι ότι η επιταγή σου θα ρευστοποιηθεί σχετικά νωρίς τον Νοέμβριο, είτε για απ' ευθείας πληρωμή στους κληρονόμους είτε για κατάθεση στο Ταμείο Παρακαταθηκών (*sic*)»³⁷⁸.

Το θέμα ενεπλάκη ακόμη περισσότερο λόγω λαθών στα επίσημα έγγραφα που προσδιόρισαν την υπό απαλλοτρίωση έκταση, τα οποία διέφυγαν της προσοχής του δικηγόρου Κυριακίδη, ο οποίος επιχειρούσε εκ των υστέρων να διορθώσει τις παραλήψεις³⁷⁹. Τούτο έγινε αντιληπτό τόσο από τον Blegen

³⁷⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 7.10.1950, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 21/22.10.1950 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁷⁹ Από το σημείωμα του Κυριακίδη της 19.3.1951, «επί της απαλλοτριώσεως του χώρου του προϊστορικού Ανακτόρου εις θέσιν Άνω Εγκλειανός Πυλίας» προκύπτει ότι: Το Υπουργείο Οικονομικών με το υπ' αριθ. πρωτ. Α5374 έγγραφό του της 20.2.1951 προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας καθόρισε το ποσό των 36.568.800 δρχ., το οποίο έπρεπε να κατατεθεί στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων υπέρ των αναγνωρισθησομένων ιδιοκτητών της απαλλοτριουμένης έκτασης στην Πύλο και επομένως, δικαιούχων της αποζημίωσης. Σύμφωνα με το νόμο, η κατάληψη του χώρου για τη διενέργεια των ανασκαφών μπορούσε να γίνει μετά την πάροδο οκτώ ημερών από της δημοσιεύσεως στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως της αναγγελίας περί της καταθέσεως

όσο και από τον Caskey. Ο τελευταίος από τη θέση του Διευθυντή της Σχολής, που ανέλαβε το 1949, και λόγω του προσωπικού του συνδέσμου με τον Blegen, προσπάθησε να συνδράμει στο πολύπλοκο έργο της ολοκλήρωσης της απαλλοτριώσεως³⁸⁰. Λόγω της εκτίμησης που έτρεφαν και οι δύο στο πρόσωπο του Κυριακίδη³⁸¹ οι αιχμές για τον χειρισμό της υπόθεσης ήταν διακριτικές, ωστόσο ενδεικτικές: *«συμφωνώ μαζί σου ότι το θέμα της Πύλου ήθελε μεγαλύτερη ταχύτητα και λιγότερη λεπτομέρεια ...*

της αποζημιώσεως στο προαναφερθέν Ταμείο. Το ποσό αυτό είχε υπολογισθεί με βάση την προσωρινή τιμή μονάδος αποζημιώσεως που είχε καθορίσει ο Πρόεδρος Πρωτοδικών Κυπριασσίας με την απόφαση 48/1948. Ο Κυριακίδης προκειμένου να αποτρέψει, όπως ισχυρίστηκε, τυχόν ευθύνη του Blegen σε σχέση με το ποσό που έπρεπε να κατατεθεί (δεδομένου ότι η απόφαση 48/1948 ανέφερε απλώς τιμή μονάδος και όχι συγκεκριμένο ποσό), ζήτησε από το Υπουργείο Οικονομικών να καθορίσει την απαλλοτριωθείσα έκταση σε στρέμματα και τον αριθμό ελαιόδενδρων. Βάσει δε σχετικού εγγράφου ορίστηκε ότι η έκταση ανέρχεται σε 12711 τ.μ. και 88 ελαιόδενδρα. Όμως, το από 10.12.1948 διάγραμμα το οποίο ανέφερε το ρηθέν έγγραφο, ανέγραφε λιγότερη έκταση (11157 τ.μ.). Την 9.3.1949 μετέβη ο Blegen επί τόπου με τον Διευθυντή της Σχολής και διόρθωσαν το διάγραμμα της 10.12.1948 με τα σωστά τετραγωνικά μέτρα. Όμως, προφανώς εκ παραδρομής, παρέμεινε η ίδια ημερομηνία της 10.12.1948. Έτσι, συμπληρωμένο στάλθηκε στη Διεύθυνση Απαλλοτριώσεων του Υπουργείου Οικονομικών, με έγγραφο του επιμεληθέντος νομομηχανικού της 15.11.1949, που εξηγούσε ότι αυτή η έκταση ήταν η ίδια με την έκταση η οποία αναφερόταν στο αρχικό διάγραμμα της 17.6.1939 (το οποίο ανέφερε ακόμη λιγότερη έκταση, δηλαδή 11089 τ.μ.). Επί τη βάση αυτού του νέου διαγράμματος δημοσιεύθηκε και το τροποποιητικό Βασιλικό Διάταγμα της 7.3.1950. Όμως, τα ελαιόδενδρα παρέμειναν 88, δηλαδή όσα ήταν στον κτηματογραφικό πίνακα προ της συμπληρώσεως του σχεδίου της 10.12.1948 (και όχι 10.12.1950, όπως λανθασμένα ανέφερε ο Κυριακίδης). Οι ενδιαφερόμενοι, βάσει της υφισταμένης νομοθεσίας, έκαναν κίνηση ακύρωσης της απαλλοτριώσεως, εφ' όσον εντός τριετίας δεν άρχισε η εκτέλεση του σκοπού της. Και ο μөн Άρειος Πάγος θεώρησε ότι η προθεσμία αυτή της τριετίας υπαγόταν στο δικαιοστάσιο (δηλαδή δεν υφίστατο άρση της απαλλοτριώσεως, διότι η καθυστέρηση θεωρήθηκε δικαιολογημένη λόγω της Κατοχής και του μετέπειτα Εμφυλίου Πολέμου), το δε Συμβούλιο της Επικρατείας έκρινε ότι η προθεσμία αυτή δεν υπαγόταν στο δικαιοστάσιο. Σε περίπτωση που οι ιδιοκτήτες επιχειρούσαν να ακυρώσουν την απαλλοτίρωση βάσει της αποφάσεως του Συμβουλίου της Επικρατείας ο Κυριακίδης πρότεινε να αντιταχθεί πρώτον ότι έχουν γίνει ήδη στον χώρο δοκιμαστικές ανασκαφές και δεύτερον ότι οι ιδιοκτήτες είχαν λάβει μέρος στη δίκη του 1948 για τον προσδιορισμό της τιμής μονάδος (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, Σημείωμα Αριστείδη Κυριακίδη 19.3.1951. Παράρτημα 1 της διατριβής). Επίσης, Βασ. Δ/γμα της 31.7.1940, περί αναγκαστικής απαλλοτριώσεως έκτασεως εν Κορυφασίω Πυλίας δι' αρχαιολογικούς σκοπούς, ΦΕΚ. 239/3.8.1940 και Βασ. Δ/γμα της 7.3.1950, περί τροποποιήσεως του από 31.7.1940 Β. Δ/τος, ΦΕΚ. 80/13.3.1950 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁸⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολές Caskey προς Blegen, 20.3.1951 και 24.2.1951.

³⁸¹ Κατά τον θάνατο του Κυριακίδη ο Blegen κατέθεσε το ποσό των \$ 250, ως δωρεά στη μνήμη του (βλ. επιστολή της 24.1.1968 του Howland, Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής, Washington D.C. προς τον Blegen, Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 4), με την οποία τον ευχαριστεί για το ποσό το οποίο θα χρησιμοποιηθεί στο ταμείο χορηγιών (fund) για την βιβλιοθήκη της ΑΣΚΣΑ.

Υπομιμάζομαι ότι δεν ήταν το κέντρο του ενδιαφέροντος του Κ[υριακίδη]³⁸²», γράφει ο Caskey στον Blegen³⁸³.

Και οι τοπικές αρχές, με τις οποίες ο Blegen και ο Hill διατηρούσαν επαφές και φιλικές σχέσεις, ενδιαφέρονταν ιδιαίτερα για τη συνέχιση της ανασκαφής. Ο τότε Επιμελητής του Μουσείου της Πόλεως Τριφυλίας, Θ. Κανελλόπουλος, είχε εκφράσει στον Hill την ευχή ότι θα γίνονταν ανασκαφές το 1947 και δήλωσε αισιόδοξος ότι θα ιδρυθεί το Μουσείο, λόγω του ενδιαφέροντος του Υπουργού Δημοσίων Έργων, του οποίου η *patrida* (sic) ήταν η Τριφυλία³⁸⁴. Το γεγονός αυτό ήταν η αιτία της παρακάτω αισιόδοξης επιστολής του Hill προς τον Blegen: *«Το εμπόργκο της ανασκαφής αφορά μόνο στο θέμα που γνωρίζεις. Αν και από καιρού εις καιρόν παίρνει διαφορετική τροπή, δεν πιστεύω ότι θα εμποδίσει να ξαναρχίσουν οι εργασίες στην Πύλο, όταν θα είσαι έτοιμος. Ο σημερινός Υπουργός νομίζω ότι, αν είναι ανάγκη, θα παρακάμψει το Αρχαιολογικό Συμβούλιο, πρώτον από επιθυμία να ικανοποιηθεί η Αμερική³⁸⁵ και ο McVeagh (η έμφαση της γράφουσας) και δεύτερον επειδή ο Υπουργός προέρχεται από την Τριφυλία και σπούδασε στη δική σου Πολιτεία της Μινεσότα. Ο GPS (μάλλον εννοεί τον Gorham Phillips Stevens³⁸⁶) με ρώτησε μία μέρα αν θα σκάψεις υπό την αιγίδα³⁸⁷ της Σχολής, τώρα που ο*

³⁸² Όπως αναφέρει και η Lucy Shoe Meritt, ο Αριστείδης Κυριακίδης ήταν ένας μαχόμενος δικηγόρος με πολλές ευθύνες και δεν είχε τον χρόνο να αφιερωθεί πλήρως στις υποθέσεις της Σχολής (Meritt 1984, σελ. 17).

³⁸³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen, 6.4.1951 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁸⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 28.3.1947. Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁸⁵ Η παραπάνω δήλωση αντανακλά, κατά την άποψη ορισμένων ερευνητών, την πρόθεση πολλών πολιτικών της νεότερης Ελλάδας να ικανοποιήσουν αυτό που θεωρούσαν ως Αμερικανική επιθυμία, ακόμη και όταν οι ίδιοι οι Αμερικανοί δεν είχαν αποφασίσει ποιές ήταν οι επιθυμίες τους και απλώς παρακολουθούσαν κατάπληκτοι και συχνά εξοργισμένοι αυτές τις ελληνικές απόψεις και τη βεβαιότητα με την οποία εκφράζονταν. Αυτή η πεποίθηση περί Αμερικανικής ισχύος είναι ένα από τα διαρκέστερα φαινόμενα της ελληνικής πολιτικής ζωής και κατά ειρωνικό τρόπο η κύρια πηγή αντι-Αμερικανισμού (Hatzivassiliou 2013, σελ. 16-17).

³⁸⁶ Gorham Phillips Stevens (1876-1963). Διευθυντής και Αναπληρωτής Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ την περίοδο 1939-1947. Επίτιμος Αρχιτέκτων της Σχολής την περίοδο 1947-1963.

³⁸⁷ Ο όρος «υπό την αιγίδα της Σχολής» χρησιμοποιείται στην ΑΣΚΣΑ όταν μία ανασκαφή δεν χρηματοδοτείται από τη Σχολή, αλλά η Σχολή εξασφάλιζε την άδεια ανασκαφής και έφερε την ευθύνη της (Lord 1947, σελ. 295). Σημειωτέον ότι από ιδρύσεως της Σχολής, παραδοσιακά, οι ανασκαφές οι οποίες διεξάγονταν από Αμερικανούς σε ελληνικό έδαφος ήταν υπό την αιγίδα της Σχολής, ανεξαρτήτως του ποιός χρηματοδοτούσε τη συγκεκριμένη

Κουρουνιώτης δεν ζει πλέον. Θεωρεί ότι η οδηγία την οποία έλαβαν ο Carrps και ο Carpenter από το Τμήμα Αρχαιοτήτων (the Department of Antiquities), όταν ανακλήθηκε η άδειά μου να ανασκάψω στην Ελευσίνα, είναι γενικής ισχύος. Εντούτοις, θα μπορέσεις να τα καταφέρεις όσο ενδιαφέρεται η Σχολή. Υπολογίζω οπωσδήποτε να σκάψω το 1948, αλλά και το 1947, αν το επιθυμείς. Υπάρχουν πολύ τρόποι να βγάλεις τα σκυλιά από την ταϊστρα»³⁸⁸.

Φαίνεται δε, ότι η Σχολή έδειχνε πλέον ενδιαφέρον. Ο Carrps ήταν ήδη 81 ετών, εδώ και οκτώ χρόνια είχε αποχωρήσει από την Προεδρία της Διοικούσας Επιτροπής³⁸⁹, και τον είχε διαδεχθεί ο Eleazer Lord, ο οποίος διέκειτο φιλικά προς τον Blegen. Ο ίδιος ο Blegen είχε εκλεγεί το 1945 μέλος της Διοικούσας Επιτροπής³⁹⁰, ενώ στις 7 Μαΐου 1947, ο William Sempfle, υποστηρικτής του Blegen, εξελέγη Πρόεδρος του Συμβουλίου των Επιτρόπων³⁹¹. Μάλιστα, εννέα μήνες μετά την εκλογή του ο Sempfle και η σύζυγός του Louise Taft Sempfle επισκέφθηκαν την Ελλάδα με το πλοίο Vulcania, όπου τους περιποιήθηκαν τα ζεύγη Blegen και Hill³⁹². Ο Αμερικανο-Σουηδός Oscar Theodore Broneer (1894-1992), ο οποίος

ανασκαφή. Άλλωστε, ένας από τους σκοπούς του Eliot Norton κατά την ίδρυση της Σχολής ήταν να εκπαιδεύει ακαδημαϊκούς, οι οποίοι θα εξυπηρετούσαν στη συνέχεια, τις ανασκαφές του Αμερικανικού Ινστιτούτου. Με το πέρασμα του χρόνου η Σχολή ισχυροποιήθηκε. Σαραντά χρόνια περίπου μετά την ίδρυσή της, το 1928, χάρη και στην επιτυχή διοίκηση του Edward Carrps, η Σχολή ήταν σε πολύ καλύτερη οικονομική κατάσταση από το Αμερικανικό Ινστιτούτο. Όπως επιγραμματικά το έθεσε ο Louis Lord: «*η κόρη μεγάλωσε, ενώ η μητέρα γέρασε*» (Lord 1947, σελ. 204). Το 1928 ένα νέο Διάταγμα των Ελληνικών Αρχών επέτρεπε σε ξένους αρχαιολόγους οι οποίοι δεν συνδέονταν με κάποια ξένη αρχαιολογική σχολή να εκτελούν ανασκαφές στη χώρα μας. Η Διοικούσα Επιτροπή της Σχολής απέστειλε προς τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη, επικεφαλής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, αίτημα αναστολής της ισχύος του Διατάγματος, μέσω του τότε Διευθυντή της Σχολής, Rhys Carpenter. Η διαμαρτυρία της Σχολής έγινε αποδεκτή και ο Κουρουνιώτης διαβεβαίωσε γραπτώς τον Carpenter ότι: «*δεν θα δοθεί άδεια σε Αμερικανό αρχαιολόγο να εκτελεί ανασκαφές σε συνεργασία με Έλληνες ανεξάρτητα από την Αμερικανική Σχολή Αθηνών*» (Lord 1947, σελ. 205). Η παρέμβαση της Διοικούσας Επιτροπής είχε προφανώς σχέση με την επιθυμία του Carrps να αποτρέψει ανασκαφικές πρωτοβουλίες του Blegen εκτός ελέγχου της Σχολής.

³⁸⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen, 28.3.1947 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁸⁹ Ο Carrps συνταξιοδοτήθηκε το έτος 1939.

³⁹⁰ Είναι χαρακτηριστικό το σκωπτικό σχόλιο προς την αδερφή του Martha, με την ευκαιρία της εκλογής του ως μέλος της Διοικούσας Επιτροπής: «*Είναι αλήθεια μία μεγάλη φάρσα, που τώρα εκλέχθηκα μέλος, διότι πριν 20 χρόνια το όνομά μου ήταν ανάθεμα στους διευθυντικούς κύκλους της κοινότητας. Οι καιροί αλλάζουν*» (Vogeikoff - Brogan 2015, σελ. 28).

³⁹¹ Meritt 1984, σελ. 31.

³⁹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 6.11.1947.

διετέλεσε Αναπληρωτής Διευθυντής της Σχολής την περίοδο 1947-1948³⁹³ ήταν φίλος του Blegen, ενώ την 1^η Ιουλίου 1948 ο ίδιος Blegen επανήλθε πανηγυρικά στην ΑΣΚΣΑ και ανέλαβε για ένα χρόνο τη διεύθυνση της Σχολής, την ίδια στιγμή που η σκιά του Εμφυλίου Πολέμου και της οικονομικής καταστροφής σκοτεινίαζε τους ελληνικούς ουρανούς³⁹⁴. Κατά τη διάρκεια της θητείας του και στο πλαίσιο των καλών σχέσεων τις οποίες επεδίωκε με τις Ελληνικές Αρχές, ο Blegen προσπάθησε να συνδράμει το έργο της αποκατάστασης των μουσείων από τις πληγές του πολέμου. Γράφει η Ida Thallon Hill στον σύζυγό της: «*O Carl κάνει όλους τους ελιγμούς ώστε η Αμερικανική Αποστολή να δώσει πολλά χρήματα για την επισκευή των μουσείων. Μπορείς να φαντασθείς το έργο το οποίο επιτελεί, προσπαθώντας να αποσπάσει από τους Έλληνες αρχαιολόγους και αρχιτέκτονες ένα σαφή προϋπολογισμό σχετικά με το κόστος των εργασιών*»³⁹⁵.

Ο Bert Hill δύσκολα κρύβει τη χαρά του όταν πληροφορείται το γεγονός της επανόδου του φίλου του στη Σχολή: «*Αγαπητέ Carl, η Elizabeth μου διάβασε χθες το γράμμα σου που αναφέρει το αποτέλεσμα της ψηφοφορίας της Διοικούσας Επιτροπής, σχετικά με το θέμα της ανάληψης της Διεύθυνσης (της Σχολής). Έτσι, τώρα δεν διστάζω να θεωρώ ότι το θέμα, πράγματι, διευθετήθηκε και να σου πω ότι είμαι πάρα πολύ χαρούμενος που πρόκειται να είσαι μαζί μας όλο το επόμενο έτος. Το γεγονός ότι ο Jack και η Betty (εννοεί το ζεύγος Caskey) θα πρέπει λογικά να παραμείνουν (στη Σχολή) για πολύ καιρό είναι, επίσης, ευχάριστο. Ο Jack οφείλει να αποδειχθεί Διευθυντής³⁹⁶ πρώτης τάξεως, αφού θα περάσει ένα χρόνο, ως αναπληρωτής σου, παρακολουθώντας πώς διαχειρίζεσαι τα πράγματα. Όσο για μένα, δεν είναι και άσχημα που θα ξαναδώ την πλήρη ομάδα της Σχολής του 1926*»³⁹⁷.

³⁹³ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 31.

³⁹⁴ Meritt 1984, σελ. 38.

³⁹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 28.10.1948, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁹⁶ Ο Caskey διαδέχθηκε τον Blegen στη Διεύθυνση της Σχολής. Ανέλαβε καθήκοντα την 1η Ιουλίου 1949.

³⁹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 7.3.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Αντιθέτως, ο Blegen, παρά την ικανοποίηση της δικαίωσης την οποία προφανώς θα αισθάνθηκε, δεν φάνηκε, αρχικά, ιδιαίτερα ευτυχής με τα διοικητικά καθήκοντα τα οποία επρόκειτο να αναλάβει: «*Αισθάνομαι κάποια μελαγχολία, διότι δεν ήθελα να συμβεί κάτι το οποίο θα εμπόδιζε την ολοκλήρωση του βιβλίου για την Τροία*»³⁹⁸, γράφει στη αδερφή του Martha στις 9 Φεβρουαρίου του 1948. Και είκοσι μέρες αργότερα προσθέτει: «*ακόμη μία επιπλοκή στην ήδη αρκετά περιπεπλεγμένη ζωή κάποιου ο οποίος έχει παθιασμένη επιθυμία να είναι ελεύθερος*»³⁹⁹. Η ελευθερία την οποία, στην προκειμένη περίπτωση, επικαλείται ο Blegen είναι προφανώς η δυνατότητα να κάνει αυτά που πραγματικά επιθυμούσε. Σε ηλικία 61 ετών, είχε αγγίξει ένα σημείο ωριμότητας, είχε απαλλαγεί από τα πρότυπα της προτεσταντικής κοινωνίας μέσα στην οποία μεγάλωσε, είχε συμφιλιωθεί με τη σωματική αναπηρία του και είχε επιστρέψει στους κόλπους της Σχολής ύστερα από πολυετή αποχή⁴⁰⁰. Επομένως, φαινόταν έτοιμος να θέσει τις προτεραιότητές του και να τις πραγματοποιήσει. Η πρώτη ήταν να ολοκληρώσει τη δημοσίευση της Τροίας. Η δεύτερη να συνεχίσει την ανασκαφή στην Πύλο. Τα πραγματοποίησε και τα δύο τα επόμενα είκοσι έτη.

Ήδη, πάντως, από το 1947, ο τότε Διευθυντής του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου Χ. Καρούζος, αλλά και ο διάδοχός του Β. Καλλιπολίτης, είχαν παραχωρήσει στον Blegen ένα χώρο στο Μουσείο, καθώς και τις υπηρεσίες των έμπειρων τεχνιτών του Μουσείου για την επισκευή και συντήρηση των

³⁹⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 26, υποφ. 10, επιστολή Blegen προς Martha Blegen 9.2.1948, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

³⁹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 26, υποφ. 10, επιστολή Blegen προς Martha Blegen 29.2.1948 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Ίσως, η επιθυμία του να είναι απαλλαγμένος από διοικητικά καθήκοντα, ώστε να επιδίεται απερίσπαστος στο ερευνητικό του έργο, να ήταν και η αιτία που αρνήθηκε το 1942 τη θέση του Προέδρου του American Institute of Archaeology (AIA) (Αρχεία University of Cincinnati, Carl Blegen Papers, υποφ. 155, επιστολή Blegen προς Mary -μάλλον πρόκειται για την Αμερικανή αρχαιολόγο Mary H. Swindler- 23.10.1942).

⁴⁰⁰ Βλ. Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 31, όπου εύστοχα περιγράφεται η διαδικασία αυτής της ολοκλήρωσης του Blegen με δύο όρους δανεισμένους από τις πολιτικές επιστήμες: «απο-ευθυγράμμιση» (de-alignment) και «επανα-ευθυγράμμιση» (re-alignment). Ο όρος de-alignment χρησιμοποιείται κατά την εκλογική διαδικασία για να υποδηλώσει ότι ένας ψηφοφόρος ελευθέρωσε τον εαυτό του από παλαιότερες ιδεολογίες και απομακρύνεται από το κόμμα το οποίο ψήφιζε παραδοσιακά. Re-alignment υφίσταται όταν ένας ψηφοφόρος υιοθετεί νέες πεποιθήσεις και συνάπτει νέες πολιτικές συμμαχίες (Iversen 2009, σελ. 373).

ευρημάτων της ανασκαφής του 1939⁴⁰¹. Σχετικά με το θέμα αυτό γράφει η Ida Thallon Hill προς το σύζυγό της Bert Hill στις 14.7.1947: «*O Carl πήγε για δεύτερη φορά αυτή την εβδομάδα στο Μουσείο, όπου φρόντισε να καθαρισθεί καλά το δωμάτιο εργασίας ... και βρήκε αυτά τα αγγεία της Πύλου (εννοεί αυτά που είχαν βρεθεί στην ανασκαφή του 1939 και είχαν φυλαχθεί στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο) και έκανε μία συμφωνία με τον Homer (Thompson)*⁴⁰² να του δώσει τον Ανδρέα⁴⁰³ να εργάζεται γι' αυτόν εκεί κάποια πρωινά. Νομίζω ότι αισθάνεται ικανοποιημένος με την πρόοδο των εργασιών»⁴⁰⁴. Δύο μέρες μετά, προφανώς μετά από σχετική υπόδειξη του Blegen⁴⁰⁵, η Ida γράφει θορυβημένη στον Hill: «*Ηλθαν δύο γράμματα για σένα. Ο Oscar (Broneer) μου είπε ότι θα τα πάρει μαζί του αύριο για να σου τα φέρει. Σε παρακαλώ μην αναφέρεις στον Oscar τη συμφωνία του C(arl) για την αποκατάσταση των αγγείων. Δεν έπρεπε να το αναφέρω. Μάλλον αγενής η απαίτησή μου αυτή, σε ανταπόδοση της ευγενικής προσφοράς του Oscar να μεταφέρει τα γράμματα*»⁴⁰⁶. Αλλά και τον επόμενο χρόνο, το 1948, ο Blegen διαπραγματεύεται με τον Αντώνιο Κεραμόπουλο για να συνεχίσει τις αποκαταστάσεις των αγγείων της Πύλου στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο⁴⁰⁷.

Δύο χρόνια αργότερα, την 1^η Ιουλίου 1949, ο John Caskey, άνθρωπος νεότερης γενιάς, μαθητής, όπως προαναφέρθηκε, του Blegen και μετέπειτα φίλος του, τοποθετήθηκε Διευθυντής της Σχολής, υποβοηθούμενος από τον Καθηγητή Eugene Vanderpool⁴⁰⁸ στα καθήκοντά του. Τόσο ο Caskey όσο

⁴⁰¹ Blegen *et al.* 1973, σελ. viii.

⁴⁰² Ο Homer Thompson (1906-2000) ήταν την εποχή εκείνη Διευθυντής της ανασκαφής στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών.

⁴⁰³ Πρόκειται για τον Ανδρέα Μαυραγάνη, συντηρητή, ο οποίος είχε εκπαιδευτεί στην ανασκαφή της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών (Blegen *et al.* 1973, σελ. 80).

⁴⁰⁴ Αρχαία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 14.7.1947, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴⁰⁵ Ενδεχομένως ο Blegen να μην επιθυμούσε, η προσωπική εξυπηρέτηση την οποία του έκανε ο Thompson, να λάβει μεγάλη δημοσιότητα στο χώρο της Σχολής.

⁴⁰⁶ Αρχαία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 16.7.1947, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴⁰⁷ Αρχαία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 26.9.1948.

⁴⁰⁸ Eugen (Gene) Vanderpool (1906-1989). Αμερικανός αρχαιολόγος απόφοιτος του Πανεπιστημίου Princeton. Ως μέλος της ανασκαφικής ομάδας της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών ανακάλυψε, το έτος 1947, θαλαμοειδή μυκηναϊκό τάφο (Αρχαία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 9.5.1947. Το

και ο Vanderpool συνέδραμαν με πολλούς τρόπους την ολοκλήρωση της απαλλοτρίωσης του λόφου του Άνω Εγκλειανού και συμμετείχαν ο μεν πρώτος το 1963 ο δε δεύτερος το 1952 στην ερευνητική ομάδα. Μάλιστα, υπό την επίβλεψη του Vanderpool ανακαλύφθηκε η λεγόμενη Αίθουσα του Θρόνου στο *Ανάκτορο του Νέστορα* (εικ.20)⁴⁰⁹.

Εικ.20. Πύλος 1952. Η αποκάλυψη της εστίας στη λεγόμενη Αίθουσα του Θρόνου στο *Ανάκτορο του Νέστορα* (φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavation Records, ΦΑΚ. 8, Album 1952).

Το 1950, με το τέλος του εμφυλίου σπαραγμού και τη σταδιακή βελτίωση του οδικού συστήματος, τα ταξίδια ανά τη χώρα έγιναν ευκολότερα και οι προοπτικές για την επανέναρξη αρχαιολογικών ανασκαφών φαίνονταν θετικές. Ήδη δε από το προηγούμενο έτος, 1949, το Αρχαιολογικό Συμβούλιο είχε άρει την από μακρού χρόνου υφιστάμενη απαγόρευση εκτελέσεως ανασκαφών⁴¹⁰.

Ο Caskey ενημέρωνε τον Blegen, ο οποίος βρισκόταν στην Αμερική για τις εξελίξεις της απαλλοτρίωσης της γης στον Άνω Εγκλειανό. Γράφει ο Caskey στον Blegen τον Φεβρουάριο του 1951: «*Η απαλλοτρίωση στην Πύλο*

έτος 1975 τιμήθηκε με χρυσό μετάλλιο από το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο της Αμερικής (Archaeological Institute of America) για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα.

⁴⁰⁹ Blegen and Rawson 1966, σελ. ix.

⁴¹⁰ Αρχεία ΔΕΑΜ, ΦΑΚ Α (1950-1960) Ανασκαφαί Αμερικανικής Σχολής, έγγραφο Υπουργού Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας 8.3.1949.

παίρνει πολύ χρόνο και δεν ολοκληρώθηκε ακόμη. Μόλις οι ιδιοκτήτες εμπόδισαν τη διευθέτηση με συμφωνία, έγινε απαραίτητο να ξεκινήσει η επίσημη διαδικασία. Αυτό απαιτεί μία δήλωση εκ μέρους της Κυβερνήσεως για το πόση γη και πόσα ελαιόδενδρα θα αγοραστούν και την ακριβή τιμή (ώστε να μην υπάρχει πεδίο για μελλοντικές απαιτήσεις). Ο Κυριακίδης και ο BHH (Bert Hodge Hill) κνηγούν ευγενικά τον Υπουργό, αλλά γνωρίζεις πόσο δύσκολο είναι να εξάγεις τέτοιου είδους πληροφορίες. Όταν έλθει η στιγμή θα ρευστοποιήσουμε την επιταγή σου (εννοεί τα χρήματα που είχε λάβει ο Blegen από το ζεύγος Semple), και θα καταθέσουμε τα χρήματα, ώστε να οριστικοποιήσουμε τη συμφωνία»⁴¹¹. Ένα μήνα μετά ο Caskey πληροφορεί τον Blegen ότι ο Κυριακίδης προβαίνει σε κατάθεση του ποσού των 2.500 δολαρίων Η.Π.Α στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων⁴¹².

Στις 16 Φεβρουαρίου 1952, ο Caskey εκμυστηρεύεται στον Blegen διάφορες παρασκηνιακές ενέργειες μελών της ελληνικής αρχαιολογικής κοινότητας, που έχουν σχέση και με την ανασκαφή της Πύλου: «*Αγαπητέ Carl, υπάρχουν πολλά προβλήματα τα οποία θέλω να συζητήσω μαζί σου ... Αναμφίβολα ακούς πολλά για τους αρχαιολογικούς κύκλους εδώ. Ο GEM (Γεώργιος Εμ. Μυλωνάς) μου δίνει πολλές πληροφορίες. Ακούει τα πάντα. Όλοι οι αντίζηλοι ρίχνουν το ανάθεμα πάνω του. Κατάφερα με αρκετή επιτυχία να κρατηθώ έξω από την εικόνα και μέχρι τώρα δεν έχω κάνει εχθρούς που να γνωρίζω. Ούτε στενούς συνεργάτες, για τους οποίους να είμαι σίγουρος ... υπάρχει εθνικιστική νοοτροπία η οποία αυξάνει, δεν θέλουν ξένους, φοβούνται ότι θα τους αρπάξουν τις αρχαιότητες οι οποίες αποτελούν την εθνική κληρονομιά. ... Ο Μηλιάδης επέστρεψε ως έφορος στην Ακρόπολη. Ο Κοτζιάς παίρνει σιγά σιγά σύνταξη ... Δεν θα εκπλαγώ αν χρειασθεί να εξασκήσεις λίγη από τη διπλωματία σου για την Πύλο. Το θέμα ελληνικής συμμετοχής είναι ακόμη στις ζυμώσεις. Ο ΑΚΟ (ο Αναστάσιος Ορλάνδος) μου είπε τις προάλλες: Θα το δούμε όταν έλθει η ώρα, η Πύλος είναι πολύ επιθυμητή νύφη και έχει πολλούς μνηστήρες, καταλαβαίνεις; Κατάλαβα και είμαι σίγουρος ότι θέλει να πετύχει τη λύση την οποία επιθυμείς. Αλλά δεν*

⁴¹¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 24.2.1951, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴¹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 20.3.1951.

είναι μαχητικός και δεν θέλει να ασκεί την εξουσία του. Αλλά εσύ θα τα καταφέρεις, όπως τα καταφέρνεις πάντοτε. Θεώρησα ότι έπρεπε να σου αναφέρω κατά πού φυσάει ο άνεμος εδώ. Ο Γεώργιος Μυλωνάς έχει βαρύ πρόγραμμα ... σκοπεύει να σκάψει μαζί σου στην Πύλο, και με τον Μαρινάτο και τον Παπαδημητρίου στο νέο ταφικό κύκλο στις Μυκήνες (αν πράγματι, πρόκειται για τέτοιο) ... Εάν υπάρχει κάτι το οποίο μπορώ να κάνω για την Πύλο, πες μου. Εγώ δεν μπορώ να σκεφτώ κάτι προς το παρόν. Το θέμα της απαλλοτριώσεως είναι στα χέρια του Κράτους. Έχουν γίνει κάποιες επικοινωνίες τις οποίες φυλάω στο αρχείο εδώ, αφού ενημέρωσα τον ΒΗΗ (Bert Hodge Hill) και το Βίκτωρα Μελά (νομικό σύμβουλο της ΑΣΚΣΑ). Θα γνωρίζεις βεβαίως ότι οι προηγούμενοι ιδιοκτήτες έχουν προσφύγει στα δικαστήρια για περισσότερη αποζημίωση από την απαλλοτρίωση»⁴¹³. Και μία εβδομάδα μετά προσθέτει: «Ο Γιώργος Μυλωνάς μου έδωσε το γράμμα σου της 16^{ης} του μηνός και το εσώκλειστο γράμμα από τον Τσάκωνα. Σήμερα είχα κι άλλη συζήτηση με το Βίκτωρα Μελά ο οποίος παρακολουθεί το θέμα στενά και ενημερώθηκε από την Κυπαρισσία (εννοεί το γραφείο απαλλοτριώσεων) ότι η οικογένεια Τσάκωνα θέλει να αυξήσει το ποσό της αποζημίωσης ... Εάν απορριφθεί η ανταπαίτηση του Δημοσίου πιθανώς να γίνεις ήρωας και αυτό θα είναι χρήσιμο προηγούμενο για την Πύλο»⁴¹⁴.

Τελικά η Οδύσσεια της απαλλοτρίωσης του χώρου ολοκληρώθηκε χάρη στην υπομονή, επιμονή, διπλωματία και συντονισμένες κινήσεις των Blegen και Hill, σε συνδυασμό με την αρχική βοήθεια του Κωνσταντίνου Κουρουνιώτη και τη μετά τη λήξη της θητείας του Carrs συνδρομή μελών της Σχολής, όπως του Caskey, αλλά και τη γενναιόδωρη οικονομική υποστήριξη του ζεύγους Semple, η οποία απεδείχθη ιδιαίτερα πολύτιμη, αφού η τιμή απαλλοτρίωσης δεν μειώθηκε τελικά, όπως προκύπτει από το προαναφερθέν υπ' αριθ. Πρωτοκόλλου Α5374 έγγραφο, της 20.2.1951, του

⁴¹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 16.2.1952 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴¹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 22.2.1952 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Υπουργείου Οικονομικών προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας⁴¹⁵.

3.4.6. Η ανασκαφή – Ημερολόγια & ανασκαφικές μέθοδοι

Η ανασκαφή του 1952 ξεκίνησε τον Μάιο και η ανασκαφική περίοδος ολοκληρώθηκε στα μέσα Ιουλίου. Έκτοτε και για δεκαεπτά ακόμη περιόδους (μέχρι το 1969) το ανασκαφικό πρόγραμμα συνεχίστηκε με την ίδια περίπου δίμηνη διάρκεια⁴¹⁶.

Η σύνθεση της ομάδας ποίκιλλε κάθε έτος, αλλά πάντα ήταν σχετικά πολυάριθμη, για τα δεδομένα της εποχής, με ανθρώπους διαφορετικού επιπέδου, εμπειρίας και ειδικοτήτων. Εκτός από τα σταθερά μέλη, τον Blegen, τη σύζυγό του Elizabeth (ανέσκαψε 13 περιόδους)⁴¹⁷ τη στενή

⁴¹⁵ Ο χαρακτηρισμός της παιδείας ως Εθνικής αποτελεί μία ακόμη ένδειξη της εθνοκεντρικής αντίληψης η οποία επικρατούσε στην παιδεία και εν γένει στον πολιτισμό της Ελλάδας την εποχή εκείνη.

⁴¹⁶ Για τις ανασκαφικές περιόδους: α) 1952 βλ. Blegen 1953, σελ. 59-64. Blegen 1953α, σελ. 203-207. Blegen 1953β, σελ. 932-933 β) 1953 βλ. Blegen 1954, σελ. 27-32. Blegen 1954α, σελ. 59-62. Blegen 1954β, σελ. 158-162. Blegen 1954γ, σελ. 86-89 γ) 1954 βλ. Blegen 1955, σελ. 31-37 δ) 1955 βλ. Blegen 1956, σελ. 95-101. Blegen 1956α, σελ. 256-259 ε) 1956 βλ. Blegen 1957, σελ. 129-135. Blegen 1957α, σελ. 379-385 στ) 1957 βλ. Blegen & Lang 1958, σελ. 175-191. Blegen 1958α, σελ. 61-66. Blegen 1958β, σελ. 111-127 ζ) 1958 βλ. Blegen & Lang 1959, σελ. 121-137 η) 1959 βλ. Blegen & Lang 1960, σελ. 153-164 θ) 1960 βλ. Blegen & Lang 1961, σελ. 153-163 ι) 1961 βλ. Blegen & Lang 1962, σελ. 145-152 ια) 1962 βλ. Blegen & Lang 1963, σελ. 155-162 ιβ) 1963 βλ. Blegen & Lang 1964, σελ. 95-105 ιγ) 1964 βλ. Blegen & Lang 1965, σελ. 95-101 ιδ) 1965 βλ. Blegen 1966, σελ. 101-103. Από το έτος 1966 και μετά ξεκίνησε η δημοσίευση του *Palace of Nestor*.

⁴¹⁷ Η Elizabeth υπέστη ένα σοβαρό εγκεφαλικό επεισόδιο τον Δεκέμβριο του 1956 και νοσηλεύθηκε σε νοσοκομείο του Cincinnati για τέσσερις μήνες. Όπως ήταν φυσικό, δεν συμμετείχε εκείνη την περίοδο στην ανασκαφή της Πύλου. Εντούτοις, παρά τα έντονα κινητικά προβλήματα τα οποία απέκτησε, κατάφερε να αναρρώσει σε μεγάλο βαθμό. Γράφει χαρακτηριστικά ο Bert Hill στον Blegen ένα περίπου μήνα μετά το επεισόδιο: «Τι ανακούφιση θα πρέπει να είναι για σένα ότι τρώει ξανά κανονικά και μερικές φορές καταφέρνει να αρθρώσει μία ολόκληρη φράση» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 5.1.1957, σελ.1. Παράρτημα 1 της διατριβής). Μετά από προσπάθειες κατάφερε να επανέλθει στην ανασκαφή το έτος 1958. Στην Αθήνα, παρά την ακινητοποίησή της σε αναπηρικό καροτσάκι, ενσωματώθηκε ξανά στην κοινωνική ζωή της πόλης, συμμετέχοντας στις δραστηριότητες του American Women's Organization of Greece-AWOG, του οποίου υπήρξε ιδρυτικό μέλος (Davis 2015α). Απεβίωσε το έτος 1966 και ο Blegen, στην ετήσια έκθεση του 1967 προς τον Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ, γράφει: «Τον Σεπτέμβριο, η κα Blegen, η οποία ήταν μαζί μας καθ' όλη τη διάρκεια των ανασκαφών στη Μεσσηνία, υπέστη ένα μοιραίο ημιπληγικό επεισόδιο, το οποίο οδήγησε στο θάνατό της την 21η Σεπτεμβρίου» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen,

συνεργάτιδά του M. Rawson (ανέσκαψε 14 περιόδους)⁴¹⁸, την M. Lang (ανέσκαψε 11 περιόδους)⁴¹⁹, τον W. Taylour (ανέσκαψε 6 περιόδους)⁴²⁰, και τον W. McDonald (ανέσκαψε 2 περιόδους)⁴²¹, οι υπόλοιποι συμμετέχοντες ήταν: H. Αναστασιάδη (1963), J. L. Angel (1957), E. Bennett Jr. (1954), R. J. Buck (1954), J. McKesson Camp II (1968), J.L. Caskey (1963), P. Donovan (Mrs.) (1957), W. P. Donovan (1956, 1957, 1966), A. Frantz (Miss) (1953), D. H. French⁴²² (1958), E. Heindrickson, Jr. (1969), I. Thallon Hill (1954), R. Hope (1953), R. Hubbe (1955), Δ. Θεοχάρης (1952-1955), Σ. Ιακωβίδης (1953), P. de Jong (1953-1956, 1960-1963), C. Kittredge (Mrs.) (1962), William Kittredge (1962), F. Matson (1963), Lang M. (1960-1961), Γ.Ε. Μυλωνάς (1952), Γ. Παπαθανασόπουλος (1958-1961, 1963), J. Pedley (1964), B. Prayer (1963), P. Smith (1963), W. Smith (1954), W. Taylour (1953-1955, 1957-1959), E. Vanderpool (1952), και Mr. and Mrs. W. Wyatt (1963).

Στην ανασκαφή συνέβαλαν και οι αρχιτέκτονες I. Τραυλός και Piet de Jong. Σε ένδειξη αναγνώρισης της πολύπλευρης συμβολής του δευτέρου, ειδικά στην εκπόνηση υδατογραφιών για τις τοιχογραφίες του Ανακτόρου⁴²³, ο Blegen αφιέρωσε στη μνήμη του τον τόμο II του *Palace of Nestor*⁴²⁴.

Το φωτογραφικό υλικό ήταν προϊόν κυρίως της Alison Frantz. Επ' αυτού συνέδραμαν τόσο ο John Caskey όσο και ο Emile Saraphis⁴²⁵.

Στο τέλος κάθε ανασκαφικής περιόδου, ο Blegen εξέδιδε προκαταρκτικές αναφορές, οι οποίες διακρίνονται για τη σαφήνειά τους και την άμεση

ΦΑΚ. 6., υποφ. 4, Έκθεση του Blegen προς τον Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ 23.3.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴¹⁸ Blegen *et al.* 1973, σελ. x.

⁴¹⁹ Blegen *ό.π.*

⁴²⁰ Blegen *ό.π.*

⁴²¹ Blegen *ό.π.*

⁴²² Ο μετέπειτα σύζυγος της Elizabeth French, κόρης του Alan Wace.

⁴²³ Lang 1969, σελ. 9.

⁴²⁴ Blegen *et al.* 1973, σελ. vii.

⁴²⁵ Blegen *et al.* 1973, σελ. ix.

παράθεση των δεδομένων, τηρώντας αυστηρές και ευδιάκριτες αποστάσεις από πρόωρες ερμηνευτικές απόπειρες⁴²⁶.

Σημειωτέον ότι η παλαιότερη αποστασιοποίηση της Σχολής από την ανασκαφή της Πύλου, λόγω των προαναφερθεισών διενέξεων μεταξύ του Capps αφ' ενός και των Hill και Blegen αφ' ετέρου, είχε πλέον αμβλυνθεί. Ο Caskey κατά την ετήσια αναφορά του προς τη Διοικούσα Επιτροπή υπογραμμίζει: *«Μέσω προσωπικών διαβημάτων και επιστημονικής συνεργασίας, η Σχολή διατήρησε άμεση, αν και ανεπίσημη, σχέση με την ανασκαφή της Πύλου...»*⁴²⁷. Πράγματι, ο Blegen διατήρησε την ανεξαρτησία του και, όπως έγραψε χαρακτηριστικά στον Joseph Alsop⁴²⁸ το 1962, *«η ανασκαφή της Πύλου είναι Ελληνοαμερικανικό εγχείρημα, με εμένα και τον Κουρουνιώτη, με χορηγία η οποία έγινε από αμερικανικής πλευράς από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati και με δαπάνη η οποία καλύφθηκε από τον Καθηγητή και την κυρία W.T. Semple»*⁴²⁹. Εντούτοις, η σχέση του με την ΑΣΚΣΑ έχει πλέον αποκατασταθεί και τα έγγραφα ανανέωσης της άδειας ανασκαφής από τις ελληνικές αρχές αποστέλλονται στη Σχολή. Γράφει ο Caskey στον Blegen τον Μάιο του 1957: *«Εσωκλείω την άδεια ανασκαφής σου, για την περίπτωση που επιθυμείς να σκάψεις φέτος. Το έγγραφο έφθασε σήμερα, με ένα αντίγραφο για τη Σχολή. Επισήμως δεν είναι ανασκαφή της Σχολής. Δεν ξέρω γιατί τη διαβίβασαν με αυτό τον τρόπο. Ίσως επειδή είναι ευκολότερος και απαιτεί λιγότερη διανοητική προσπάθεια. Κατά τον ίδιο τρόπο, το Παλάτι⁴³⁰, επιθυμώντας να στείλει ένα δίπλωμα στον Αριστείδη*

⁴²⁶ Caskey 1972α, σελ. 122-123.

⁴²⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, Αναφορά Caskey προς τη Διοικούσα Επιτροπή της ΑΣΚΣΑ 18.4.1956, σελ. 12 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴²⁸ Joseph Wright Alsop (1910-1989). Αμερικανός Δημοσιογράφος, από εύπορη οικογένεια, ισχυρός πολιτικός και οικονομικός παράγοντας στην Αμερική. Ήταν απόφοιτος του Harvard University. Υπήρξε Επίτροπος (Trustee) της ΑΣΚΣΑ (1965-1985). Η μητέρα του ήταν ανιψιά του Ρούσβελτ. Αν και συντηρητικών πεποιθήσεων και ένθερμος υποστηρικτής του πολέμου στο Βιετνάμ, ήταν φίλος του Προέδρου John Kennedy. Κατά την περίοδο του Ψυχρού Πολέμου χρημάτισε πράκτορας της CIA, χρησιμοποιώντας τη δημοσιογραφική του ιδιότητα ως κάλυψη για τη συλλογή πληροφοριών.

⁴²⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen to Alsop, 1.10.1962 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴³⁰ Μάλλον εννοεί την ελληνική Βασιλική Αυλή, με την οποία, τόσο η ΑΣΚΣΑ ως ίδρυμα (εικ.21), όσο και τα μέλη της, διατηρούσαν σχέσεις. Ιδιαίτερα κατά τα λεγόμενα Open Meetings (εικ.22) τα οποία διοργάνωνε η ΑΣΚΣΑ, η παρουσία μελών της βασιλικής οικογένειας ήταν συχνότατη (βλ. ενδεικτικά Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 22.2.1955. Αρχείο Bert H. Hill Papers, ΦΑΚ. 8,

Κυριακίδη, διαβίβασε τα έγγραφα μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών στην Αμερικανική Πρεσβεία κι από εκεί στη Σχολή. Υπέροχο παρακαμπτήριο σύστημα»⁴³¹. Είναι εμφανής η διακριτική προσπάθεια του Caskey (ειρωνευόμενος ακόμη και τον τρόπο αποστολής εγγράφων από τα ελληνικά Ανάκτορα στη Σχολή) να δικαιολογήσει την αποστολή της άδειας ανασκαφής του Blegen μέσω ΑΣΚΣΑ, παρ' όλο που η Πύλος δεν ήταν επίσημα ανασκαφή της Σχολής.

Εικ.21. Η Βασίλισσα Φρειδερίκη συμμετέχει σε συμβολική δενδροφύτευση στην ΑΣΚΣΑ. Φωτ. Meritt 1984, πίν. 8.

Εικ.22. Το ελληνικό βασιλικό ζεύγος προσέρχεται στην πρώτη μετά τον πόλεμο ανοικτή συνεδρίαση (Open Meeting) του έτους 1947 της ΑΣΚΣΑ. Σε πρώτο πλάνο ο τότε Διευθυντής της Σχολής G. Stevens και η Βασίλισσα Φρειδερίκη. Πίσω της ο Βασιλεύς Παύλος. Φωτ. Vogeikoff-Brogan 2007, σελ. 14.

Τα ημερολόγια των ανασκαφέων⁴³² ήταν ομοιόμορφα, καλαισθητά, μικρού μεγέθους τετράδια, με τυπωμένα τα αρχικά του κάθε ανασκαφέα και το έτος ανασκαφής στο σκληρό εξώφυλλο.

υποφ. 1, επιστολές Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 1.10.1947, 23.5.1948, σελ. 2, 24.4.1949, σελ. 2, 30.4.1949, σελ. 2, 10.5.1949. Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Scranton 2.4.1965. Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Robinson προς Caskey 25.1.1967. Meritt 1984, σελ. 25, 38, 48, 61).

⁴³¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 30.5.1957, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴³² Στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ διατηρούνται ημερολόγια των Carl Blegen, Elizabeth Pierce Blegen, Marion Rawson, William McDonald, William Taylour, William Donovan, Γεωργίου Μυλωνά, Δημητρίου Θεοχάρη, Rolf Hubbe, Rosemary Hope, Emmett Bennett, Robert Buck, David French, William Kittredge, Caryl Kittredge, Peter Smith, John Pedley και John Camp.

Τα ημερολόγια του Blegen, με αρκετά δυσανάγνωστα γράμματα⁴³³, αποτυπώνουν τα κυριότερα καθημερινά πεπραγμένα της ανασκαφής και περιέχουν πληροφορίες για τα σκάμματα που ανοίγονταν και περιγραφές των ευρημάτων, όπως αρχιτεκτονικών καταλοίπων, αγγείων, πινακίδων κ.ά. Έχουν σπανίως σχέδια και σκαριφήματα. Ο Blegen δεν κρατούσε λεπτομερείς στρωματογραφικές σημειώσεις, ούτε σημειώσεις τεχνικής φύσεως, ύψη, διαστάσεις κ.ά., διότι φαίνεται ότι βασιζόταν στις σημειώσεις των συνεργατών του, ο τρόπος τήρησης των οποίων ήταν λεπτομερέστατος και γινόταν, προφανώς, κατόπιν οδηγιών του. Εντούτοις, συχνότατα κατέγραφε διάφορους προβληματισμούς οι οποίοι ανέκυπταν κατά την πρόοδο της ανασκαφής και προέβαινε σε προσεκτικές ερμηνευτικές παρατηρήσεις, οι οποίες αποτύπωναν την εξέλιξη της σκέψης του. Για παράδειγμα, την Τρίτη 2.6.1959 γράφει, σχετικά με πρώτα συμπεράσματα τα οποία εξήγαγε, μέσω κεραμικής, για κατοίκηση του χώρου πριν την οικοδόμηση του Ανακτόρου: «*Σκάμμα στην ιδιοκτησία Λαγού... The deposit continues in an astonishing depth. Several good stone walls now lined out. Below top layer pottery... **earlier than Palace** (η έμφαση της γράφουσας). Most of the walls so far uncovered seem to have been sunk into a layer of yellowish clay which contains much early Myc. pottery. Perhaps this layer, which in some places is very thick, is the debris dumped over south end of hill when level was cut down for this building of the late palace of III B. One or two walls seem to have been covered by the yellow layer and also stucco (!) floor: **this would indicate that there was already a lower town in early Myc. Times** (η έμφαση της γράφουσας). Above the yellowish clay layer is everywhere a black carbonized layer which runs over the walls of the late settlement. This must be the fire debris when the settlement and palace were destroyed at the end of Myc. III B. In town slop of NE edge there is a similar*

⁴³³ Πλην του γεγονότος ότι ο Blegen, λόγω του ατυχήματός του (βλ. παραπάνω σελ. 74), έμαθε προφανώς να γράφει με το αριστερό χέρι σε μεγαλύτερη ηλικία, κατά την έναρξη της ανασκαφής της Πύλου μεταπολεμικά (το 1952), ήταν ήδη 65 ετών. Πράγματι, οι παλαιότερες επιστολές του έχουν πιο ευανάγνωστα γράμματα, ενώ με το πέρασμα του χρόνου ο γραφικός του χαρακτήρας χειροτέρευσε σημαντικά.

yellow layer also containing sherds of earlier Myc. pottery. This suggests that debris... levelling was thrown out in this direction too»⁴³⁴.

Και την Τετάρτη 3.6.1959, συνεχίζοντας την καταγραφή παρατηρήσεων σχετικά με την πρωιμότερη του Ανακτόρου κεραμική, την οποία ανακάλυψε κατά την ανασκαφή στην ιδιοκτησία Λαγού, γράφει: *«in upper sector we are now digging in a darkish layer below the debris... and here Georges finds early Myc., some Matt painted and a sherd or two of Minyan... pottery looks earlier than Palace* (η έμφαση της γράφουσας)⁴³⁵. Μάλιστα, στη σελίδα 50 του ημερολογίου του 1959 έχει ένα σκαρίφημα της τομής (σπάνιο).

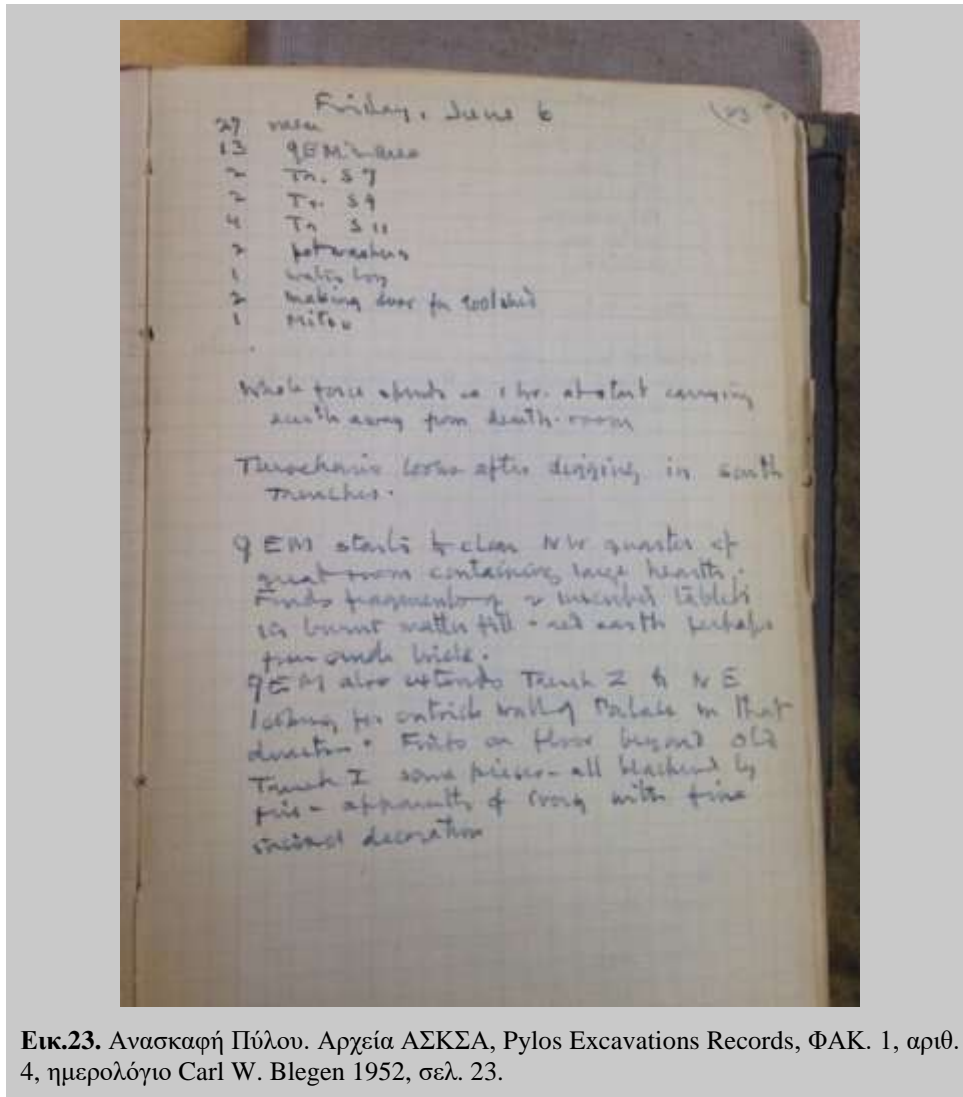
Κατά την ανασκαφή του 1958, στην περιοχή MZ βρέθηκε δωμάτιο με πλήθος πύθων. Από το σχήμα του δωματίου (μακρόστενο), σε συνδυασμό με το περιεχόμενό του, έκρινε ότι χρησιμοποιείτο για αποθήκευση και το ονόμασε αποθήκη (storage magazine). Τι αποθήκευαν; Λάδι; Κρασί; αναρωτιέται⁴³⁶. Επίσης, κατά την ανασκαφή του θολωτού τάφου, ο οποίος ανασκάφηκε το ίδιο έτος, διέκρινε ένα περίεργο, όπως το αποκαλεί, χάρισμα και αναρωτήθηκε τι να είναι. Ίσως αυτό να έδινε το επίπεδο του εδάφους. Από την παρατήρηση αυτή συμπεράνε ότι όλη η κατασκευή κτίσθηκε σε μία υστερότερη φάση⁴³⁷.

⁴³⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 3, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1959, σελ. 42.

⁴³⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 3, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1959, σελ. 43.

⁴³⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 12, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1958, σελ. 39,41.

⁴³⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 12, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1958, σελ. 80.

Εικ.23. Ανασκαφή Πύλου. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 4, ημερολόγιο Carl W. Blegen 1952, σελ. 23.

Κρατούσε λεπτομερείς σημειώσεις σχετικά με το πόσοι εργάζονταν καθημερινά, σε ποίο σημείο ακριβώς και τι ακριβώς είχε αναθέσει στον κάθε συνεργάτη του (**εικ.23**)⁴³⁸, που προδίδει μέριμνα για σωστό καταμερισμό εργασίας, ώστε να αποφεύγεται η σπατάλη χρόνου και χρημάτων.

Παρακολουθούσε σχολαστικά τα οικονομικά και προέβαινε ο ίδιος στις πληρωμές, τις οποίες κατέγραφε κάθε Σάββατο στο ημερολόγιό του. Από τα γραφόμενά του φαίνεται άνθρωπος με διοικητικές ικανότητες, ο οποίος ήξερε να κάνει επιμερισμό εργασιών και να παρακολουθεί την εκτέλεσή τους, μέχρι και την τελευταία λεπτομέρεια.

⁴³⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 4, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1952, σελ. 23.

Ενδιαφερόταν να γνωρισθεί με τις τοπικές αρχές, καθώς και τα μέλη της τοπικής κοινωνίας. Κατέγραφε σχολαστικά τα ονόματα των ανθρώπων τους οποίους συναντούσε, με ποιούς δειπνούσε, τις επαφές του με δημόσιους φορείς και αρχές, όπως για την εξαγορά του χώρου της ανασκαφής, τις επισκέψεις τις οποίες δεχόταν σχεδόν κάθε Σαββατοκύριακο και τις ξεναγήσεις τις οποίες πραγματοποιούσε στο Ανάκτορο.

Φαίνεται ικανοποιημένος που ο κόσμος ενδιαφερόταν για το έργο του. Τα ημερολόγιά του βρίθουν από καταγραφές των σχολείων τα οποία ξεναγεί⁴³⁹, αλλά και των επισκεπτών τους οποίους δέχεται. Η Emily Vermeule τον επισκέφθηκε στις 26 Ιουλίου 1957 και το βράδυ δείπνησαν μαζί⁴⁴⁰. Ο Nicolas Coldstream ήλθε στις 19 Ιουνίου 1957⁴⁴¹ και τον ξαναεπισκέφθηκε το 1960, όπως προκύπτει από την παρακάτω επιστολή: «*Dear Professor Blegen, Once again I am coming to Pylos, and I would like to do two things: (a) to see you at work (if you can bear yet another visitor!) and to have a glimpse at the Palace floors and b) to study the Volimidia Geometric, for which Prof. Marinatos has very kindly given me a letter for the phylax (sic) at Chore. I am looking forward to visiting you and Nestor again and to seeing the last three years progress...*»⁴⁴².

Ο Furumark και ο γιός του Erik επισκέφθηκαν τον Blegen στις 15 και 16.7.1957 και έσκαψαν μαζί στον Ανάκτορο⁴⁴³. Ο Alan Wace ήλθε την Κυριακή 13.7.1955 και γιόρτασαν μαζί τα γενέθλια του τελευταίου, αλλά και τον επόμενο Ιούλιο ο Blegen φιλοξένησε τον Wace στο σπίτι του⁴⁴⁴. Ο Μανώλης Μπενάκης με τη σύζυγό του τον επισκέφθηκαν την Κυριακή

⁴³⁹ Βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ημερολόγια ανασκαφής Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 2, αριθ. 12, Πέμπτη 5.6.1958 σχολείο με 80 παιδιά από τη Μεθώνη, σελ. 57. ΦΑΚ. 3, αριθ. 1, Πέμπτη 28.5.1959 παιδιά από σχολείο της Καλαμάτας, σελ. 31. Τετάρτη 3.6.1959 γυμνάσιο Καλαμάτας, σελ. 44. Πέμπτη 4.6.1959 Γερμανοί φοιτητές, σελ. 45. Τρίτη 23.6.1959 φοιτητές του Μαρινάτου, σελ. 80 και σελ. 148.

⁴⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 9, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1957, σελ. 129.

⁴⁴¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 9, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1957, σελ. 56-57.

⁴⁴² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 4, επιστολή Coldstream προς Blegen 14.6.1960.

⁴⁴³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 9, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1957, σελ. 104-105.

⁴⁴⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 6, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1956, σελ. 123.

15.7.1956 και τους ξενάγησε στο Ανάκτορο (ημερολόγιο 1956, σελ. 137). Το Σάββατο 10.5.1958 ήλθε ο Ward Canaday, ξεναγήθηκε στο Ανάκτορο και δείπνησαν μαζί (ημερολόγιο 1958, σελ. 10). Την Κυριακή 22.6.1958 ήλθε ο Ρώσος πρέσβης (ημερολόγιο 1958, σελ. 89). Την Τρίτη 21.7.1959 υποδέχθηκε τον Αλέξανδρο Ζάννα, Υπουργό Αεροπορίας του Βενιζέλου και βουλευτή Θεσσαλονίκης, μαζί με τη σύζυγό του και τον ιατρό Κωνσταντίνο Σαμαρά με τη σύζυγό του και τα παιδιά τους, Αλέξανδρο και Αντώνη Σαμαρά (ημερολόγιο 1959, σελ. 131). Ως και ο Edward Carrs Jr., με τη σύζυγό του και το γιό του τον επισκέφθηκαν (ημερολόγιο 1959, σελ. 155), άλλωστε η διένεξη με τον Carrs ήταν πια παρελθόν. Αλλά και μέλη των άλλων αρχαιολογικών Σχολών δεν παραλείπουν να τον επισκεφθούν⁴⁴⁵. «*Many visitors*»⁴⁴⁶, και «*more visitors*» σημειώνει με περηφάνεια (ημερολόγιο 1955, σελ.45,86,87,145, ημερολόγιο 1956, σελ.83,98,104,111, ημερολόγιο 1957, σελ. 89,142). Μάλιστα την Κυριακή 7.7.1957 γράφει: «*for a change no visitors*», που δείχνει ότι είχε συνεχώς κοινωνικές επαφές (ημερολόγιο 1957, σελ. 87).

Γενικά, ήταν πολύ δημοφιλής, όχι μόνο στους ξένους αλλά και στους Έλληνες αρχαιολόγους. Στις 9.7.1959 τον επισκέφθηκε ένας φίλος του από τη Μεθώνη, με δύο κυρίες, φέρνοντας σύκα και αχλάδια «*sorry to miss both Blegens*» γράφει η Rawson στο ημερολόγιο του Blegen (ημερολόγιο 1959, σελ. 109), το οποίο συμπλήρωνε η ίδια κατά τη σύντομη απουσία του. Ο Σπύρος Ιακωβίδης τον επισκέφθηκε στις 16.7.1953 και τον βοήθησε στην ανασκαφή για ένα μήνα (ημερολόγιο 1953, σελ. 116). Στις 20.6.1954 ήλθε ο Ιωάννης Παπαδημητρίου με τη σύζυγό του και ξεναγήθηκαν στο Ανάκτορο (ημερολόγιο 1954, σελ. 57). Ο Γεώργιος Παπαθανασόπουλος ήλθε στις 25.5.1958 (ημερολόγιο 1958, σελ. 35) και στις 22.7.1959 μαζί με τον γιό του και γευμάτισαν μαζί (ημερολόγιο 1959, σελ. 133).

⁴⁴⁵ Επίσκεψη μέλους της Βρετανικής Σχολής το Σάββατο 27.7.1957, Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 9, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1957, σελ. 127. Επίσκεψη μελών της Ιταλικής Σχολής το Σάββατο 4.7.1959, ΦΑΚ. 3, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1959, σελ. 100. Επίσκεψη μελών του Γερμανικού Ινστιτούτου την Τρίτη 7.7.1959, ΦΑΚ. 3, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1959, σελ. 105.

⁴⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 4, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1952, σελ. 80.

Εκείνος όμως, ο οποίος τον επισκεπτόταν συχνά ήταν ο Σπυρίδων Μαρινάτος και τις περισσότερες φορές δειπνούσαν μαζί (π.χ. ημερολόγιο 1953, σελ.107-108, ημερολόγιο 1954, σελ. 97 και 116, ημερολόγιο 1955, σελ.129, ημερολόγιο 1957, σελ. 84, 132, ημερολόγιο 1965, σελ. 118, όπου ο Blegen σημειώνει «ο Καθηγητής Μαρινάτος ήλθε για δείπνο και είχαμε μία πολύ ευχάριστη βραδιά»). Ειδικά το έτος 1953, όταν ο Μαρινάτος είχε αρχίσει την ανασκαφή στα Βολιμίδια, συναντιόνταν σχεδόν κάθε Σαββατοκύριακο. Είτε πήγαινε ο Blegen στα Βολιμίδια είτε ερχόταν ο Μαρινάτος στην Πύλο. Μάλιστα, στις 23.7.1953 ο Μαρινάτος μετέβη στην Πύλο με όλη την οικογένειά του, τη σύζυγό του και τη μικρή τότε κόρη τους Ναννώ (ημερολόγιο 1953, σελ. 129). Ο Μαρινάτος υποστήριξε από τη θέση του Εφόρου Αρχαιοτήτων τις προσπάθειες του Blegen για στέγαση του χώρου ανασκαφής. Τη Δευτέρα 29.7.1957, οι Σπυρίδων Μαρινάτος, Αναστάσιος Ορλάνδος, Ευστράτιος Στίκας και άλλα τρία άτομα μετέβησαν στη Χώρα και την επόμενη πήγαν με τον Blegen στον Άνω Εγκλειανό για να δουν πώς μπορούσε να προστατευθεί το Ανάκτορο. Συζήτησαν την περίπτωση στεγάστρου (ημερολόγιο 1957, σελ.132-134), το οποίο τελικά τοποθετήθηκε τρία χρόνια αργότερα⁴⁴⁷. Ο Μαρινάτος τον επισκέφθηκε ξανά την 21.6.1958 (ημερολόγιο 1958, σελ. 87-88), την 13.7.1958 (σελ. 131) και την 20.7.1958 (σελ. 145). Τηρούσε καταλόγους φωτογραφιών, τις περισσότερες από τις οποίες, πλην εκείνων της Alison Frantz, έβγαζε ο ίδιος, για να είναι σίγουρος για το σωστό αποτέλεσμα⁴⁴⁸. Τηρούσε με θρησκευτική ευλάβεια καθημερινές αναφορές για τις καιρικές συνθήκες. Μία άλλη ιδιαιτερότητά του ήταν η μανία καταγραφής, με ακρίβεια λεπτών, του δρομολογίου της επιστροφής του από την Πύλο στην Αθήνα, μετά το πέρας κάθε ανασκαφικής περιόδου και οι στάσεις τις οποίες πραγματοποιούσε (ημερολόγιο 1955, σελ. 155, ημερολόγιο 1956, σελ. 158, ημερολόγιο 1957, σελ. 147, ημερολόγιο 1958, σελ. 173 κ.ο.κ).

⁴⁴⁷ Blegen & Rawson 1966, σελ.viii.

⁴⁴⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 4, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1952, σελ. 186-192. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 13, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1954, σελ. 188-201.

Η Elizabeth Blegen κρατούσε πιο ακατάστατο ημερολόγιο. Ανέφερε την κεραμική την οποία περισυνέλλεγε, συχνά το βάθος εύρεσης του ευρήματος και έκανε επιλεκτικά σχέδια ευρημάτων. Απασχολείτο λιγότερο χρόνο με την ανασκαφή, κυρίως λόγω των σοβαρών προβλημάτων υγείας, τα οποία παρουσίασε μετά το εγκεφαλικό επεισόδιο το οποίο υπέστη⁴⁴⁹. Μάλιστα, τα έτη 1958-1962 τα ημερολόγιά της είναι συμπληρωμένα από τον Blegen (και ένα μικρό διάστημα του 1959 από την Marion Rawson). Το γεγονός ότι κατάφερε, παρά την ασθένειά της, να επανέλθει στην ανασκαφή της Πύλου, το 1958, χαιρετίζει ο Caskey σε επιστολή του προς τον Blegen: «*Χάρηκα που άκουσα... την επιτυχία της Libbie στην ανασκαφική περίοδο της φετινής χρονιάς...*»⁴⁵⁰. Αναφέρεται, προφανώς, στην αποκάλυψη του εξωτερικού τοίχου του Νοτιοδυτικού Κτηρίου⁴⁵¹, ο οποίος, σε αυτό το αρχικό στάδιο ανασκαφής, φαίνεται ότι δημιούργησε ελπίδες περί εντοπισμού οχύρωσης, ένα θέμα το οποίο απασχολούσε τον Blegen και τους συνεργάτες του⁴⁵². Σχετικά με την αποκάλυψη του ίδιου κτηρίου, ο Bert Hill, ο οποίος βρισκόταν στην Αθήνα, γράφει στο ζεύγος Blegen: «*είμαι ενθουσιασμένος που αποκαλύφθηκε η νοτιοδυτική γωνία του Ανακτόρου και είμαι περίεργος σχετικά με την προμήθεια νερού. Υποθέτω ότι η πηγή θα πρέπει να ήταν το μικρό ποταμάκι σε κάποια απόσταση πιο πάνω στον δρόμο και ότι το νερό θα μπορούσε να ρέει από αυτό μέσα από ένα συνηθισμένο αγωγό...*»⁴⁵³.

⁴⁴⁹ Βλ. παραπάνω σημείωση 417.

⁴⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 21.7.1958, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴⁵¹ Blegen and Rawson 1966, σελ. 17.

⁴⁵² Από το 1958 έως το 1963, κυρίως υπό την επίβλεψη της Elizabeth και με τη συνεργασία του Γεωργίου Παπαθανασοπούλου, αποκαλύφθηκε πλήρως το Νοτιοδυτικό Κτήριο. Εντοπίστηκε ο εξωτερικός τοίχος του, ο οποίος αποκαλύφθηκε εν μέρει, σχεδόν σε όλη του την έκταση, αλλά, όπως αποδείχθηκε, αν και σημαντικό και μεγάλο οικοδόμημα, δεν αποτελούσε οχύρωση (Blegen *et al.* 1973, σελ. 11).

⁴⁵³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Bert H. Hill προς Carl και Elizabeth Blegen 22.7.1958, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Αξίζει να σημειωθεί ότι το παραπάνω αμείωτο ενδιαφέρον του Hill για την ανασκαφή της Πύλου εκδηλωνόταν σε μία περίοδο μοιραίας επιδείνωσης της υγείας του. Γράφει ο Hill σε επόμενη επιστολή του προς τον Blegen: «*Για βοήθεια στον ύπνο έχω ένα φλυτζάνι με ζεστό γάλα σε ένα θερμός δίπλα στο κρεβάτι μου ... Δεν ξέρω αν θα αισθανθώ πόνο στο στήθος όταν προσπαθήσω να περπατήσω ένα ή δύο τετράγωνα*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Hill προς Blegen 21.10.1958, σελ.2. Παράρτημα 1 της διατριβής). Δεν ήταν τυχαίοι οι πόνοι τους οποίους προφανώς αισθανόταν ο Hill. Σχεδόν ένα μήνα μετά γράφει στο ζεύγος Blegen, που εκείνη την εποχή βρίσκονταν στην Αμερική: «*Είχε αρκετό κρύο και υγρασία αυτές τις μέρες ... Για δύο μέρες περπάτησα λίγο στην περιοχή και πήρα λίγο ήλιο. Οδήγησα και μέχρι του Φιλοπάππου (όσο πάει ο δρόμος). Τον υπόλοιπο*

Τα ημερολόγια της Marion Rawson είναι ιδιαίτερα λεπτομερή και συστηματικά και έχουν σημειώσεις ακόμη και για τις καιρικές συνθήκες κατά τη διάρκεια της ανασκαφής⁴⁵⁴. Τηρούσε με ευανάγνωστα γράμματα σχολαστικό ευρετήριο (index) με τον αριθμό σελίδας όπου ήταν καταγεγραμμένο το κάθε εύρημα (αγγεία, πινακίδες, όστρακα, λίθινα αντικείμενα, τοιχογραφίες, οστά, απανθρακωμένο ξύλο, αντικείμενα από χαλκό, ελεφαντόδοντο, άργυρο κ.ά.)⁴⁵⁵. Εκπονούσε στρωματογραφικά σκαριφήματα, στα οποία σημείωνε με διαφορετικές διαγραμμίσεις τα στρώματα και την αλλαγή του χρώματος των επιχώσεων (εικ.24,25)⁴⁵⁶.

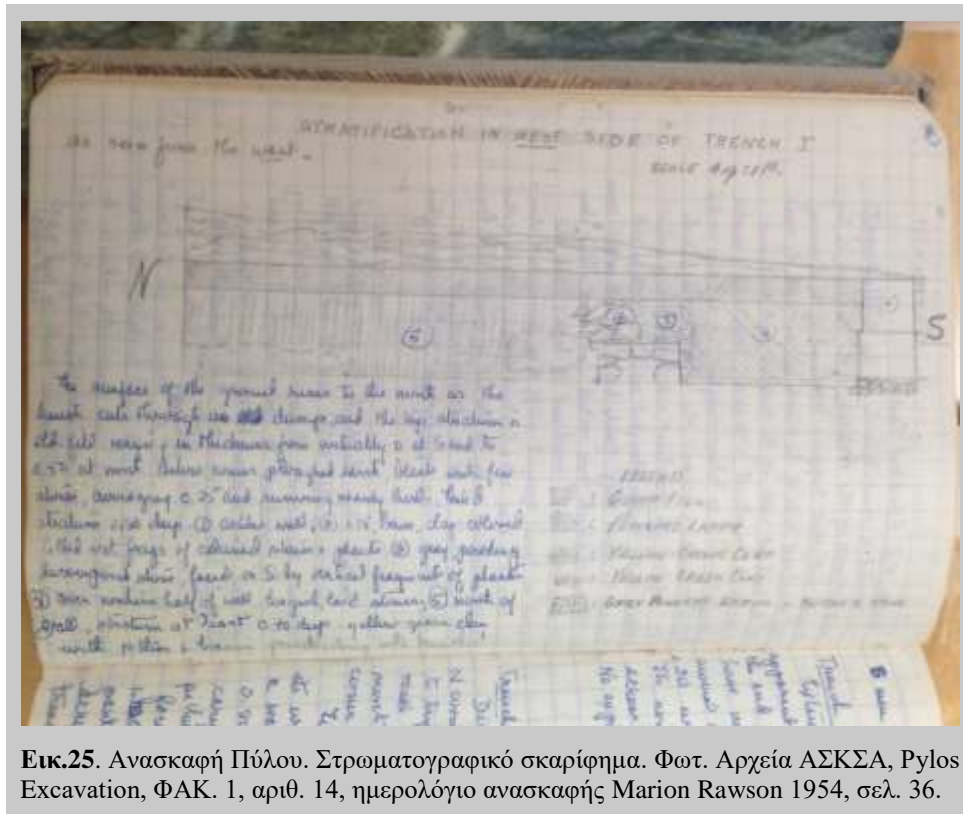
Εικ.24. Ανασκαφή Πύλου. Στρωματογραφικό σκαρίφημα. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavation Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 14, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1954, σελ. 24.

χρόνο έμεινα στο σπίτι, εκτός από χθες το βράδυ που πήγα στην εκδήλωση των Ευχαριστιών της Σχολής ... Δεν έκανα τη γνωστή βόλτα στο σαλόνι, την περισσότερη ώρα καθόμουν σε μία πολυθρόνα. Μετά ένοιωθα δυσφορία, σε συνδυασμό με πόνο ψηλά στο στήθος (και εμπρός και πίσω), όπως την αναστάτωση την οποία αισθάνεται το στομάχι σου μετά από ένα βαρύ δείπνο». Απεβίωσε την επόμενη ημέρα (Davis 2015α).

⁴⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 7, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1953, σελ. 196-198.

⁴⁵⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 7, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1953, σελ. 1-9. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 14, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1954, σελ. 1-9.

⁴⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 14, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1954, σελ. 24.

Εικ.25. Ανασκαφή Πύλου. Στρωματογραφικό σκαριφήμα. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavation, ΦΑΚ. 1, αριθ. 14, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1954, σελ. 36.

Κατέγραφε με απόλυτη λεπτομέρεια και ακρίβεια τη θέση κάθε ευρήματος (βάθος κ.ά.), καθώς και σύντομες παρατηρήσεις ως προς το χρώμα, το σχήμα και την κατάσταση εύρεσής του, επιλεκτικά δε σχεδίαζε τα ευρήματα, όπου έκρινε αυτό απαραίτητο, π.χ. λεπίδες οψιανού⁴⁵⁷. Ενδεικτικά, στο ημερολόγιο του 1955, από τις 167 σελίδες, οι 50 περιέχουν σχεδιασμό ευρημάτων και στρωματογραφικά σκαριφήματα, ενώ στο ημερολόγιο του 1956 από τις 155 σελίδες οι 40 έχουν σχέδια και σκαριφήματα. Στην έκθεσή της του 1955 για τους τάφους E-4 και E-6 περιορίζεται σε καθαρά εμπειριστικές παρατηρήσεις και καταγραφές (διαστάσεις, ακριβής προσδιορισμός σημείου εύρεσης αντικειμένων, περιγραφή υλικών, σκελετικών καταλοίπων κ.ά.). Οι κατόψεις που έχει εκπονήσει είναι περιορισμένες. Επιχειρούσε παραλληλισμούς με ευρήματα άλλων περιοχών, π.χ. ομοιότητες ειδωλίου με αντίστοιχο της Πρόσυμνας ή χάλκινων εγχειριδίων και λοιπών αντικειμένων τα οποία έμοιαζαν με αντίστοιχα σε τάφους της Κνωσού, των Δενδρών, της Ζαφέρ Παπούρα, των

⁴⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 7, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1953, σελ. 60 και 78.

Μυκηνών, της Ασίνης, αλλά και του «τζίνι» του Arthur Evans⁴⁵⁸. Επίσης, σημείωνε την εύρεση κωνικών κυπέλλων και άλλων αγγείων που δεν είχαν παράλληλα στον Furumark ως προς το σχήμα. Τέλος, εκπονούσε σχέδια με διαστάσεις των ειδωλίων και των εγχειριδίων. Δεν έκανε αρχαιογνωστικά σχόλια.

Αντίστοιχο τρόπο τήρησης ημερολογίου έχουν και οι William McDonald, Rolf Hubbe, William Taylour, Γεώργιος Μυλωνάς, Δημήτρης Θεοχάρης, Rosemary Hope, John Pedley, Peter Smith και Emmett Bennett, που σημαίνει ότι είχαν λάβει συγκεκριμένες κατευθύνσεις από τον Διευθυντή της ανασκαφής, αν και η μέθοδος καταγραφής δεν ήταν αυστηρά τυποποιημένη. Ο Hubbe στο ημερολόγιο του 1955, επί συνόλου 201 σελίδων έχει 70 σελίδες με σχέδια και σχεδιαγράμματα. Επίσης, έχει πλήρη καταμέτρηση κεραμικής. Ο William Taylour κρατούσε λεπτομερή κατάλογο ευρημάτων και κατέγραφε ανά περιοχή (area) και ανά σκάμμα (trench). Σημείωνε την υφή του χώματος και των βάθος των επιχώσεων. Εκπονούσε σποραδικά σχέδια ευρημάτων που θεωρούσε σημαντικά, καθώς και σκαριφήματα των σκαμμάτων με το σημείο εύρεσης των διαφόρων αντικειμένων. Κατά την ανασκαφή στο «Αλώνι του Βαγενά» χρησιμοποίησε τη μέθοδο του καννάβου⁴⁵⁹, την οποία είχε διδαχθεί από την Kathleen Kenyon. Το ημερολόγιο του McDonald έχει στρωματογραφικά σχέδια⁴⁶⁰, καθώς και κάτοψη του χώρου της ανασκαφής, όπου σημείωνε τις θέσεις των ευρημάτων⁴⁶¹. Έκανε ορισμένες παρατηρήσεις για την κεραμική, καθώς και ότι στα σκάμματα τα οποία άνοιγε δεν εντόπιζε οχύρωση. Ο Peter Smith στο ημερολόγιο του 1963⁴⁶² έχει εκπονήσει 26 στρωματογραφικά σκαριφήματα δοκιμαστικών τομών, με σχολαστική αποτύπωση των αλλαγών των επιχώσεων. Στα περισσότερα αναφέρεται η κλίμακα και ο

⁴⁵⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 7, ημερολόγιο ανασκαφής Marion Rawson 1956, σελ. 27.

⁴⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 2, αριθ. 9, ημερολόγιο ανασκαφής Carl W. Blegen 1957, σελ. 19.

⁴⁶⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής William McDonald 1953, σελ. 61, 68.

⁴⁶¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ.3, ημερολόγιο ανασκαφής William McDonald 1953, σελ. 164.

⁴⁶² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 4, αριθ.1, ημερολόγιο ανασκαφής Peter Smith 1963.

προσανατολισμός (σελ. 17, 33, 39, 45, 53, 55, 81, 92 κ.ο.κ). Είναι εμφανής η προσπάθεια εντοπισμού τοίχων⁴⁶³: «το μάτι μας προσπαθεί να δει τι θα μπορούσε να αποτελεί τοίχους στα συγκεκριμένα σημεία και τι απλώς λίθους οι οποίοι έχουν πέσει από τοίχους... Περίπου στις 12 το μεσημέρι ανακαλύψαμε κάτι το οποίο μοιάζει με τοίχο στη θέση του, σχεδόν με βεβαιότητα...»⁴⁶⁴. Στο ημερολόγιο του John Pedley τα σκαριφήματα αποτυπώνουν σχηματικά τις θέσεις των διαφόρων τομών⁴⁶⁵.

Ο Γεώργιος Μυλωνάς κατέγραφε το πάχος των διαδοχικών στρωμάτων του κάθε σκάμματος, καθώς και το ακριβές σημείο εύρεσης των αντικειμένων. Επί συνόλου 140 σελίδων, έχει 38 σκαριφήματα κυρίως κατόψεων και στρωματογραφικών τομών⁴⁶⁶. Στο τέλος του ημερολογίου παρέθετε λεπτομερές ευρετήριο, με τη σελίδα όπου αναφέρονταν τα ευρήματα ή τα διάφορα σχεδιαγράμματα⁴⁶⁷.

Σε όλα τα ημερολόγια η έμφαση στην κεραμική τυπολογία είναι εμφανής. Μάλιστα ο Blegen τηρούσε ξεχωριστές χειρόγραφες σημειώσεις σχετικά με τις στρωματογραφικές ακολουθίες της κεραμικής που εντόπιζε ανά ανασκαφικό τομέα (**εικ.26**). Από τις σημειώσεις αυτές φαίνεται ότι ο Blegen και στην ανασκαφή της Πύλου ανέσκαπτε με αυθαίρετες στρώσεις, αλλά παρακολουθούσε τα στρώματα των επιχώσεων με μεγάλη προσοχή. Επίσης, από τις δακτυλογραφημένες σημειώσεις του (**εικ.27**) προκύπτει ότι στην ανασκαφή της Πύλου ακολουθήθηκε η γνωστή Αμερικανική μέθοδος της πλήρους αποκάλυψης των τοίχων (wall hunt)⁴⁶⁸. Δεν φαίνεται να έγινε κοσκίνισμα⁴⁶⁹ και βεβαίως η ανασκαφή δεν διεξήχθη με χάραξη καννάβου

⁴⁶³ Οχύρωση τελικά δεν εντοπίστηκε στο Ανάκτορο της Πύλου (Blegen *et al.* 1973, σελ. 11).

⁴⁶⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 4, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής Peter Smith 1963, 28.5.1963, σελ. 12 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁴⁶⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 4, αριθ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής John Pedley 1964, vol. I, σελ. 6 & 13.

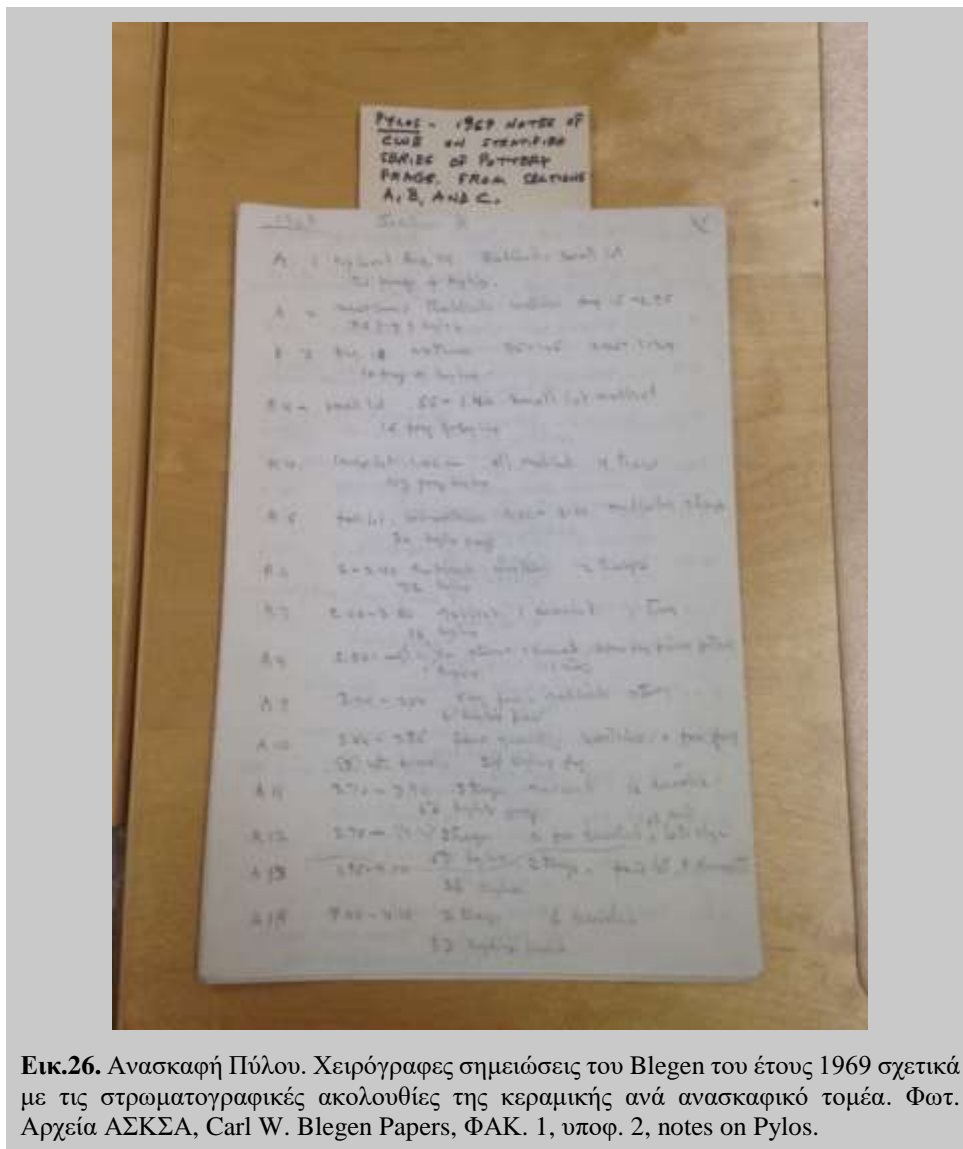
⁴⁶⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 5, ημερολόγιο ανασκαφής Emmanuel G. Mylonas 1952.

⁴⁶⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 5, ημερολόγιο ανασκαφής Emmanuel G. Mylonas 1952, σελ. 175-181.

⁴⁶⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2, notes on Pylos.

⁴⁶⁹ Η πρακτική του κοσκίνισματος, για τη συστηματική συλλογή μικρών, μη εύκολα ορατών με γυμνό οφθαλμό καταλοίπων, όπως σπόρων, υπολειμμάτων κάρβουνου, μικρών όστρεων κ.ά. καθιερώθηκε στις ανασκαφές κυρίως από τις αρχές της δεκαετίας του 1980. Εντούτοις,

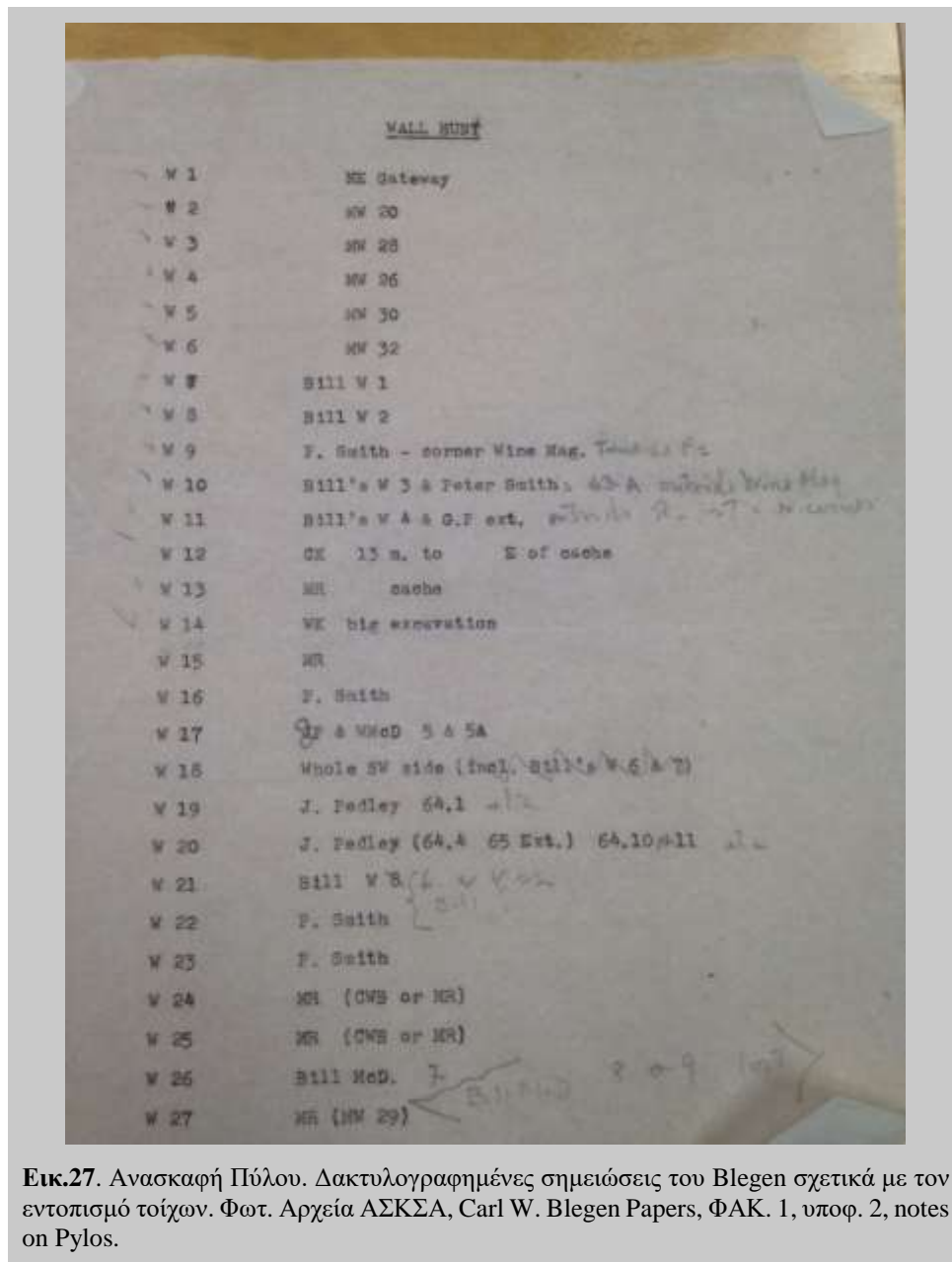
(με εξαίρεση την ανασκαφή του Taylour, όπως προαναφέρθηκε, στο οικόπεδο Βαγενά), η οποία δεν ήταν η συνηθισμένη μέθοδος ανασκαφής την εποχή εκείνη, αλλά και η μορφολογία του εδάφους πιθανόν δεν την επέτρεπε⁴⁷⁰.

Εικ.26. Ανασκαφή Πύλου. Χειρόγραφες σημειώσεις του Blegen του έτους 1969 σχετικά με τις στρωματογραφικές ακολουθίες της κεραμικής ανά ανασκαφικό τομέα. Φωτ. Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Carl W. Blegen Papers, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2, notes on Pylos.

έγινε χρήση κοσκινίσματος και νωρίτερα σε διάφορες ανασκαφές, όπως για παράδειγμα στην ανασκαφή του Colin Renfrew στη νησίδα Σάλιαγκος των Κυκλάδων. Το κοσκίνισμα με χοντρό κόσκινο συνηθιζόταν στις ανασκαφές νεολιθικών θέσεων, κυρίως της βορείου Ελλάδας. Στη νότιο Ελλάδα ακολουθείτο συνήθως το σύστημα ανασκαφής των κλασικών θέσεων. Στο Παλαικάστρο έγινε κοσκίνισμα κατά την εύρεση του ελεφάντινου ειδωλίου, προκειμένου να συλλεχθούν τα θραύσματα χρυσού που είχαν διασκορπισθεί στο έδαφος (προφορικές πληροφορίες εκ μέρους του Δρ Sandy McGillinray κατά την συνάντησή μας στη ΒΣΑ την 26.4.2017).

⁴⁷⁰ Μακρής 2011, σελ. 7.

3.4.7. Η δημοσίευση της ανασκαφής

Η συνακόλουθη δημοσίευση της ανασκαφής, η οποία περιλαμβάνεται σε τρίτομο έργο με τίτλο *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, πραγματοποιήθηκε σε τρεις χρονολογικές φάσεις (κάθε φάση και ένας τόμος). Ο πρώτος τόμος εκδόθηκε το 1966, με τη συνεργασία της Marion Rawson και περιέχει συστηματική περιγραφή της θέσης, των κτηρίων του Ανακτόρου, ανά δωμάτιο, των υπαίθριων χώρων, των αποθηκευτικών χώρων, των οικοδομικών υλικών, των μεθόδων τοιχοδομίας, κάλυψης και

διακόσμησης των εξωτερικών και εσωτερικών τοίχων και των δαπέδων, καθώς και λεπτομερή καταγραφή και περιγραφή των ευρημάτων κάθε χώρου, με τη μορφή καταλόγου, στον οποίο η έμφαση στην κεραμική είναι σαφής. Ειδικότερα, η δημοσίευση επιδίδεται σε πλήρη ταξινόμηση και σχολαστική ανάλυση των τύπων των αγγείων τα οποία αναγνωρίστηκαν στην ανασκαφή⁴⁷¹. Είναι χαρακτηριστικό ότι ο Blegen, ακόμη και αργότερα, όταν η μελέτη των κινητών ευρημάτων είχε πλέον ολοκληρωθεί και δημοσιευθεί, και επομένως, ήταν γνωστά και τα υπόλοιπα, πλην των αγγείων, ευρήματα, μερικά από τα οποία ήταν σημαντικά⁴⁷², στον πρόλογο του τρίτου τόμου της δημοσίευσης, κάνει ειδική μνεία μόνο για τα περίπου 7.000 αγγεία, 80 διαφορετικών τύπων, τα οποία βρέθηκαν στο Ανάκτορο. Για τα υπόλοιπα ευρήματα απλώς αναφέρει ότι ήταν πολυάριθμα (... *many rooms and their contents of innumerable kinds, including more than 7.000 pots, cups and other vessels of 80 different shapes*)⁴⁷³. Άλλωστε, στους πίνακες τους οποίους παραθέτει στο δεύτερο μέρος του πρώτου τόμου, σχεδιάζονται σε τομές όλοι οι τύποι (shapes) των αγγείων⁴⁷⁴ και για ορισμένα αγγεία έχει σχεδιασθεί η διακόσμησή τους⁴⁷⁵, ενώ για άλλα υπάρχουν υδατογραφίες του Piet de Jong⁴⁷⁶. Αντιθέτως, από τα υπόλοιπα πολυάριθμα ευρήματα έχουν σχεδιασθεί οι τομές και οι όψεις τεσσάρων μόνον αντικειμένων (λίθινος λύχνος, τράπεζα προσφορών, επιφάνεια τράπεζας και αγωγοί καμινάδας⁴⁷⁷). Ακόμη, έχουν σχεδιασθεί από τον Piet de Jong δεκαέξι σφραγίδες και σφραγίσματα⁴⁷⁸, καθώς και η γραπτή διακόσμηση ενός ψευδόστομου αμφορέα⁴⁷⁹. Για όλα τα υπόλοιπα ευρήματα, ακόμη και για τα εντυπωσιακά αντικείμενα από ελεφαντόδοντο⁴⁸⁰, παρατίθεται μόνο φωτογραφικό υλικό. Επίσης, τα αρχιτεκτονικά σχέδια της δημοσίευσης διακρίνονται από λιτότητα, εμπειριστική προσήλωση στο

⁴⁷¹ Blegen 1966, σελ. 350-418.

⁴⁷² Όπως η χρυσή καρφίτσα η οποία βρέθηκε στον προθάλαμο του Μεγάλου (Blegen and Rawson 1966, σελ. 75), ή τα πολυάριθμα σφραγίσματα τα οποία εντοπίστηκαν σε ένα από τα δωμάτια των αρχείων (Blegen and Rawson 1966, σελ. 98).

⁴⁷³ Blegen *et al.* 1973, σελ. xi.

⁴⁷⁴ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 350-398.

⁴⁷⁵ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 393, 394.

⁴⁷⁶ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 373, 378, 379, 387,

⁴⁷⁷ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 272.

⁴⁷⁸ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 312.

⁴⁷⁹ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 348 (4).

⁴⁸⁰ Blegen & Rawson 1966, Part II, εικ. 284, 285.

υλικό και είναι στο σύνολό τους ορθής προβολής: 2 τοπογραφικοί χάρτες, 10 κατόψεις του Ανακτόρου, οι οποίες απεικονίζουν τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα όπως αυτά εμφανίζονται με την πρόοδο της ανασκαφής και ένας μεγάλος αριθμός, περίπου 70, σχεδίων με τομές και απεικονίσεις επί μέρους λεπτομερειών (κατωφλίων, βαθμίδων και λοιπών σταθερών κατασκευών). Τα σχέδια ακολουθούν τη ροή του κειμένου, είναι υποβοηθητικά των περιγραφών και δεν προχωρούν σε αποκαταστάσεις, με εξαίρεση μία τρισδιάστατη υδατογραφία του Piet de Jong με υποθετική αναπαράσταση του Ανακτόρου. Στο τέλος του πρώτου τόμου παρατίθεται αναδιπλούμενος επεξηγηματικός χάρτης με την τελική κάτοψη του Ανακτόρου και αριθμημένα όλα τα δωμάτια που αποκάλυψε η ανασκαφή.

Η αρχική περιγραφή της θέσης αποπνέει ένα λυρισμό ο οποίος αποκαλύπτει έντονο σύνδεσμο του ανασκαφέα με τη μεσσηνιακή γη, στην οποία αφιέρωσε ένα μεγάλο μέρος της επιστημονικής και προσωπικής του διαδρομής: «... το μάτι πέφτει σε μία σειρά από απόκρημνες ρεματιές και ψηλές απομονωμένες κορυφογραμμές, πανέμορφες, καταπράσινες την άνοιξη και το καλοκαίρι, όταν οι ανθισμένοι αμπελώνες συντροφεύουν τα ταπεινά γκριζοπράσινα ελαιόδενδρα»⁴⁸¹.

Στο κείμενο ο Blegen διαπιστώνει ότι οι πέτρινοι τοίχοι διατάσσονταν συστηματικά μέσα σε ξύλινα πλαίσια, και επιχειρεί παραλληλισμό αυτής της μεθόδου δόμησης με τις «ξυλοδεσιές» οι οποίες παρατηρούνται ακόμη και σήμερα σε παλιά σπίτια της ελληνικής υπαίθρου, αλλά και στην Αγγλία της εποχής των Τυδώρ. Αναρωτιέται αν αυτή η *xylodesia* (sic) αποτελεί κληροδότημα το οποίο παραδόθηκε μέσω των χιλιετιών από τη Μυκηναϊκή εποχή⁴⁸². Η παρατήρηση παραπέμπει στο «αυτοκρατορικό» αφήγημα (βλ. παραπάνω σελ. 25-26) και σε παλαιότερες προσπάθειες του Arthur Evans θεμελίωσης προδρομικών στοιχείων της Βικτωριανής εποχής στη μινωική Κρήτη. Διατυπώνει το ερώτημα, γιατί δεν υπήρχε οχύρωση στο Ανάκτορο της Πύλου, το οποίο παραμένει αναπάντητο⁴⁸³.

⁴⁸¹ Blegen 1966, σελ. 30.

⁴⁸² Blegen 1966, σελ. 37-38.

⁴⁸³ Blegen and Rawson 1966, σελ. 420.

Οι υποθέσεις του περί πρώιμης κατοίκησης του λόφου του Εγκλειανού επαληθεύονται μέσω κεραμικής: «*The acropolis itself was occupied by habitation before the Palace of Nestor was built* (η έμφαση της γράφουσας) ...*The accompanying pottery indicated an early Mycenaean date in Late Helladic I*»⁴⁸⁴. Φαίνεται, πάντως, ότι οι απόψεις του πρώιμου ερευνητικού του έργου, όταν θεωρούσε τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα προβληματικά, διότι διέκοπταν την αλληλουχία των στρωμάτων⁴⁸⁵, έχουν διαφοροποιηθεί, αφού τα εντάσσει πλέον στο οπλοστάσιο που χρησιμοποιεί στην προσπάθειά του σχετικής χρονολόγησης, χωρίς βεβαίως να απαρνείται την προσφιλή και γνώριμη μέθοδο του συσχετισμού των συμφραζομένων μέσω της κεραμικής: «*In a deep stratified deposit behind the late palace, along the northwestern edge of the citadel, a maze of superposed foundation walls was exposed, revealing the sequence of eight building periods, all antedating the last phase of occupation. The associated ceramic evidence pointed to a long era of habitation beginning in Middle Helladic times*»⁴⁸⁶.

Η σύνθεση, την οποία επιχειρεί στο τελευταίο κεφάλαιο του πρώτου τόμου, βασίζεται στα στοιχεία της κεραμικής για τη σχετική χρονολόγηση και στα στοιχεία των πινακίδων, ως προς τα τοπωνύμια, τα οποία ταυτίζει, αρχαιογνωστικά, με τα ονόματα των εννέα πόλεων που αναφέρονται στον *Νηών Κατάλογο* της Ιλιάδας, ως υποτελείς του Βασιλιά Νέστορα (*Ιλιάς*, II, 591-602), καθώς και των επτά πόλεων κατά μήκος του Μεσσηνιακού κόλπου, τις οποίες προσέφερε ο Αγαμέμνωνας στον Αχιλλέα, για να εξευμενίσει την οργή του (*Ιλιάς* IX, 149-153)⁴⁸⁷. Παρακολουθεί την ιστορία του Ανακτόρου μέσα από μία γλαφυρή αφήγηση του μύθου των Νηλειδών και της καθόδου των Ηρακλειδών, καταλήγοντας με σημασία ότι η ανασκαφή στον Άνω Εγκλειανό αποκάλυψε ότι η ιστορία του Ανακτόρου ταιριάζει εντυπωσιακά με τα δεδομένα της μυθολογικής παράδοσης⁴⁸⁸.

⁴⁸⁴ Blegen 1966, σελ. 31.

⁴⁸⁵ Tzouou-Herbst 2015, σελ. 47- 48. Βαβουρανάκης 2015, σελ. 193.

⁴⁸⁶ Blegen 1966, σελ. 31.

⁴⁸⁷ Blegen 1966, σελ. 419.

⁴⁸⁸ Blegen 1966, σελ. 423.

Ο δεύτερος τόμος εκδόθηκε το 1969 από τη συνεργάτιδά του Mabel L. Lang, Καθηγήτρια Κλασικής Φιλολογίας στο Bryn Mawr College, η οποία αργότερα διετέλεσε και Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής της ΑΣΚΣΑ (1975-1980). Περιλαμβάνει εκτενή και λεπτομερειακή καταγραφή και περιγραφή των θραυσμάτων των τοιχογραφιών του Ανακτόρου (διαστάσεις, σημείο εύρεσης, εάν εντοπίστηκαν *in situ* ή κατέπεσαν από τους τοίχους (fallen), κατάσταση εύρεσης, τεχνικές, υλικά κατασκευής, κ.ά.). Περιέχει 117 πίνακες με ασπρόμαυρες εικόνες είτε μεμονωμένων είτε συγκαλυμμένων τμημάτων τοιχογραφιών (plates 1-117), 4 ασπρόμαυρες φωτογραφίες χώρων του Ανακτόρου όπου βρέθηκαν θραύσματα τοιχογραφιών (plate 118), 24 πίνακες με ασπρόμαυρες σχηματικές αναπαραστάσεις τοιχογραφιών, με βάση ευρεθέντα τμήματα (plates 119-142), 6 φωτομικρογραφικά δείγματα υλικού τοιχογραφιών (plate 144), 12 πίνακες με έγχρωμες φωτογραφίες συγκολλημένων τμημάτων τοιχογραφιών (plates A-L), 6 πίνακες με έγχρωμες αναπαραστάσεις τοιχογραφιών, με βάση ευρεθέντα θραύσματα (plates M-R) και τέλος, μία κάτοψη του Ανακτόρου και των γειτονικών κτηρίων, σχεδιασμένη από τον Ιωάννη Τραυλό το 1964, με αριθμημένους όλους τους χώρους, ώστε να είναι δυνατή η απόδοση του κάθε θραύσματος τοιχογραφίας, που περιγράφεται στο κείμενο, στο αντίστοιχο δωμάτιο του Ανακτόρου (plate 143).

Δεδομένου ότι το μεγαλύτερο μέρος των θραυσμάτων είτε είχε πέσει από τους εσωτερικούς τοίχους του Ανακτόρου είτε προερχόταν από τον αποθέτη στη βορειοδυτική πλαγιά του Ανακτόρου, η Lang βασίστηκε στα συμφραζόμενα για τη σχετική χρονολόγηση και τοποθέτησε τις τοιχογραφίες στον αιώνα που υφίστατο το Ανάκτορο⁴⁸⁹, δηλαδή την ΥΕ ΙΙΙ Β περίοδο (περίπου 13ος αι. π.Χ.)⁴⁹⁰. Υπογράμμισε όμως, ότι αποπνέουν μία Μινωική παράδοση που ανάγεται στη ΜΜ ΙΙ περίοδο⁴⁹¹. Όσο για τα θραύσματα τοιχογραφιών που ανάγονταν στην προ του Ανακτόρου

⁴⁸⁹ Lang 1969, σελ. 6.

⁴⁹⁰ Lang 1969, σελ. 221.

⁴⁹¹ Lang 1969, σελ. 222.

εποχή⁴⁹², τα τοποθέτησε στην ΥΕ III Α περίοδο⁴⁹³, χωρίς όμως, να δώσει απάντηση στο ερώτημα της προέλευσής τους, το οποίο έκρινε ότι θα έπρεπε να απαντηθεί με βάση τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν στον γύρω από το Ανάκτορο χώρο και τα οποία μελετούσε ακόμη ο Blegen και οι λοιποί συνεργάτες του⁴⁹⁴.

Επιχειρώντας να διακρίνει τυχόν ομοιότητες με παραστάσεις σε τοιχογραφίες άλλων ανακτόρων, η Lang παρατήρησε ότι οι μικρογραφικές απεικονίσεις σκηνών κυρίως κυνηγιού και πολεμικών επιχειρήσεων του Ανακτόρου της Πύλου έμοιαζαν με αντίστοιχες των Ανακτόρων των Μυκηνών και της Τίρυνθας. Διέφεραν όμως, πολύ, τεχνοτροπικά, από τις Μινωικές απεικονίσεις και προσέδιδαν μία Ομηρική νότα στον ελλαδικό πολιτισμό, ακόμη κι όταν αντέγραφαν επιμελώς μινωικά πρότυπα. Αντιθέτως, οι μεγάλων διαστάσεων τοιχογραφίες, που απεικόνιζαν συνήθως πομπές, απέπνεαν έντονη μινωική επιρροή⁴⁹⁵. Διαφώνησε με την άποψη της Γερμανίδας αρχαιολόγου Helga Rush (1916-1978)⁴⁹⁶, η οποία υποστήριξε ότι οι τοιχογραφίες που απεικόνιζαν πομπές κατάγονταν από τον ελλαδικό χώρο, από τον οποίο μεταφέρθηκαν στην Κρήτη. Χαρακτήρισε την κρητική τεχνοτροπία, νατουραλιστική, ιδεαλιστική, ζωντανή και βγαλμένη από τη ζωή. Αντιθέτως, θεώρησε ότι οι Μυκηναίοι καλλιτέχνες «πειθάρχησαν» (περιχαράκωσαν) τη ζωή, λαμβάνοντας ένα θέμα, το οποίο κατέτμησαν στα συστατικά του μέρη, το ανήγαγαν σε ομοιόμορφες μονάδες και στη συνέχεια το παρουσίασαν σε πολλαπλότητα. Αυτή η πολλαπλότητα προσέδωσε μία δόση «πουριτανισμού» στη μυκηναϊκή τέχνη και υπογράμμισε την τάση για ιεραρχία και εξουσία⁴⁹⁷.

Είναι ενδιαφέρον ότι ο Blegen προτίμησε για το έργο μία επιστήμονα ειδικευμένη κυρίως στην ιστορία και επιγραφολογία και όχι μία ειδική ιστορικό τέχνης. Η ίδια η Lang ανέφερε, στην εισαγωγή του βιβλίου της,

⁴⁹² Πρόκειται για θραύσματα που βρέθηκαν εκτός του Ανακτόρου και δεν παρουσίαζαν ίχνη καύσης (Lang 1969, σελ. 224).

⁴⁹³ Lang 1969, σελ. 224.

⁴⁹⁴ Lang 1969, σελ. 225.

⁴⁹⁵ Lang 1969, σελ. 27-28.

⁴⁹⁶ Reusch 1948.

⁴⁹⁷ Lang 1969, σελ. 58-59.

δύο λόγους για αυτή την επιλογή του Blegen. Πρώτον, ότι δεν υπήρχε τέτοιο άτομο και δεύτερον, ότι η φρεσκάδα ενός «αδασκάλευτου» και μη προκατειλημμένου οφθαλμού θα μπορούσε, ίσως, να δώσει πιο ενδιαφέροντα αποτελέσματα σε σχέση με την εξασκημένη κρίση ενός ειδικού⁴⁹⁸.

Ο τρίτος τόμος, που εκδόθηκε το 1973, μετά τον θάνατό του Blegen⁴⁹⁹, ασχολείται με τα ευρήματα (αρχιτεκτονικά στοιχεία, κεραμική και λοιπά αντικείμενα), που εντοπίστηκαν εκτός του Ανακτόρου, συγκεντρωμένα γύρω από τη «*βασιλική πρωτεύουσα*», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Blegen⁵⁰⁰. Διαιρείται σε τρία μέρη. Το πρώτο μέρος πραγματεύεται τα κατάλοιπα στην κορυφή του λόφου⁵⁰¹, κάτω από το Ανάκτορο, καθώς και τον οικισμό κάτω από την Ακρόπολη. Το δεύτερο μέρος ασχολείται με την ανασκαφή δύο θολωτών τάφων (III και IV), «*τα μνήματα των κυβερνώντων, των αρχόντων της περιοχής και των οικογενειών τους*», αλλά και κάποιων λακκοειδών και θαλαμοειδών τάφων, που ανακαλύφθηκαν στη γύρω περιοχή. Η κατασκευή των ταφικών αυτών μνημείων ανάγεται στην προ του Ανακτόρου εποχή. Τέλος, το τρίτο μέρος παρουσιάζει την ανασκαφή εκτός της Ακρόπολης, όπου τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα παραπέμπουν σε ίχνη ΠΕ οχύρωσης και την ανασκαφή και αποκάλυψη ενός μεγάλου θαλαμοειδούς τάφου, (K-2), καθώς και ενός, μικρού μεγέθους, θολωτού τάφου, πρωτογεωμετρικής περιόδου⁵⁰². Και ο τρίτος τόμος περιορίζεται σε ελάχιστα αρχιτεκτονικά σχέδια, ορθής προβολής, ιδιαίτερα λιτά (2 χάρτες της δυτικής Μεσσηνίας, 2 γενικά τοπογραφικά διαγράμματα όλης της ανασκαφείσας περιοχής και 50 μικρής κλίμακας κατόψεις και τομές), που έχουν εκπονηθεί από διάφορα μέλη της ανασκαφικής ομάδας. Εντύπωση προκαλεί ότι η

⁴⁹⁸ Lang 1969, σελ. vii.

⁴⁹⁹ Ο Blegen είχε προλάβει, πριν τον θάνατό του, να ολοκληρώσει πλήρως την επεξεργασία του τρίτου τόμου και να εγκρίνει όλα τα χειρόγραφα, τα σχέδια και το φωτογραφικό υλικό. Όπως προκύπτει από το εισαγωγικό σημείωμα του John Caskey: «... Ο τόμος έρχεται κατ' ευθείαν από τα χέρια του. Ένα ακόμη καθήκον ολοκληρώθηκε, όπως πολλά άλλα πριν...» (Blegen *et al.* 1973).

⁵⁰⁰ Blegen *et al.* 1973, σελ. xi.

⁵⁰¹ Την ΥΕ I περίοδο το λόφο κατελάμβαναν οικίες, οι οποίες κατεδαφίστηκαν προφανώς, την εποχή ανοικοδόμησης του Ανακτόρου (Blegen *et al.* 1973, σελ. 23).

⁵⁰² Blegen *et al.* 1973, σελ. xi – xii.

Marion Rawson, αν και αρχιτέκτων, εκπόνησε μόνο 2 σχέδια της δημοσίευσης⁵⁰³.

Οι έρευνες του ανθρωπολόγου J.C. Trevor⁵⁰⁴ στους χώρους του Ανακτόρου, δεν αποκάλυψαν ανθρώπινα οστά. Προφανώς οι ένοικοι του Ανακτόρου πρόλαβαν να διαφύγουν, εγκαταλείποντας το Ανάκτορο στη δίνη της φωτιάς. Η ταυτόχρονη ανασκαφή του Ανακτόρου και των ταφικών καταλοίπων στόχευε, πιθανώς, στην αποκάλυψη αντίστοιχου συγκροτήματος με αυτού των Μυκηνών, όπου συνυπήρχε η Ακρόπολη με ταφικούς κύκλους, ώστε να τεκμηριωθεί η ταύτιση του χώρου με το *Ανάκτορο του Νέστορα*⁵⁰⁵.

3.4.8. Οι πινακίδες της Γραμμικής Β' Γραφής

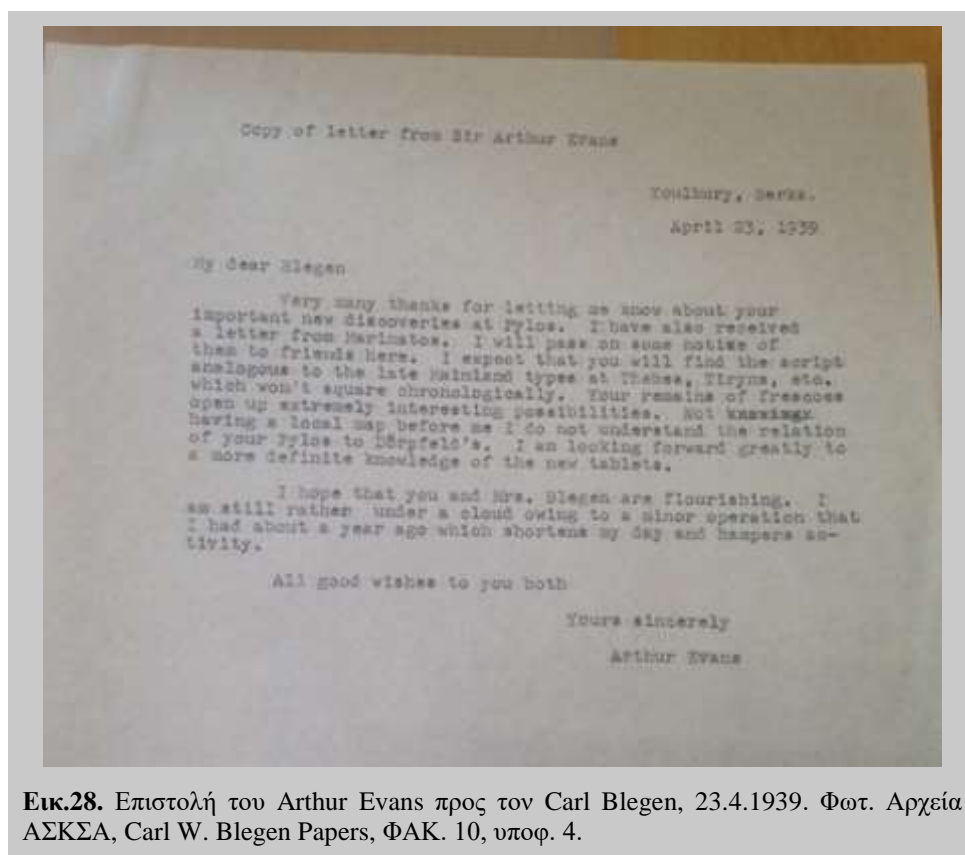
Αμέσως μετά την ανακάλυψη του αρχείου των πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής, κατά την ανασκαφή του 1939, ο Blegen φρόντισε να ενημερώσει τον Arthur Evans. Η απάντηση του Evans ήταν άμεση **(εικ.28)**: *«Αγαπητέ μου Blegen, ευχαριστώ παρά πολύ για την ενημέρωση σχετικά με τις νέες σημαντικές σας ανακαλύψεις στην Πύλο. Έλαβα επίσης, μία επιστολή και από τον Μαρινάτο. Θα δώσω κάποιες πληροφορίες για το θέμα σε φίλους εδώ. Θεωρώ ότι θα διαπιστώσετε πως η γραφή είναι ανάλογη με τους αντίστοιχους τύπους που βρέθηκαν πρόσφατα στην Ηπειρωτική Ελλάδα, στις Θήβες, Τίρυνθα κ.ά. που δεν θα συμπίπτουν χρονολογικά. Τα υπολείμματα τοιχογραφιών που ανακάλυψες ανοίγουν ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ενδεχόμενα. Μη έχοντας ένα τοπικό χάρτη μπροστά μου δεν αντιλαμβάνομαι τη σχέση της*

⁵⁰³ Blegen *et al.* 1973, εικ. 305 και 310.

⁵⁰⁴ Blegen & Rawson 1966, σελ. 424.

⁵⁰⁵ Βαβουρανάκης 2014, σελ. 295.

δικής σου Πύλου με αυτήν του Dörpfeld⁵⁰⁶. Πολύ ανυπομονώ για μία πιο σαφή γνώση σχετικά με τις νέες πινακίδες»⁵⁰⁷.

Εικ.28. Επιστολή του Arthur Evans προς τον Carl Blegen, 23.4.1939. Φωτ. Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Carl W. Blegen Papers, ΦΑΚ. 10, υποφ. 4.

Πράγματι, ο Evans όχι μόνο ενημέρωσε κάποιους φίλους του, όπως ανέφερε στον Blegen, αλλά δημοσίευσε και ένα άρθρο στους *Times*, στο οποίο πληροφορούσε τους αναγνώστες ότι: «ο Αμερικανός ανασκαφέας Δρ Blegen και ο Έλληνας Διευθυντής αρχαιοτήτων Καθηγητής Μαρινάτος⁵⁰⁸ ανακάλυψαν σημαντικές ποσότητες κεραμικής στην Ηπειρωτική Ελλάδα, **Μινωικού** (η έμφαση της γράφουσας) ή **Μυκηναϊκού** τύπου καθώς και ένα σύνολο πήλινων πινακίδων οι οποίες έφεραν επιγραφές που έμοιαζαν με την **κρητική** (η έμφαση της γράφουσας) **Γραμμική Β' Γραφή**»⁵⁰⁹.

⁵⁰⁶ Ο Wilhem Dörpfeld (1853-1940) πίστευε ότι η ομηρική Πύλος βρίσκεται στον Κακόβατο της Τριφυλίας, όπου αποκάλυψε το 1907 τρεις μεγάλους θολωτούς τάφους και όχι στη Μεσσηνία (Dörpfeld 1907, Dörpfeld 1908, Dörpfeld 1913). Το γεγονός αυτό απηχεί, προφανώς, η αναφορά του Evans.

⁵⁰⁷ Αρχαία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 10, υποφ. 4, επιστολή Evans προς Blegen 23.4.1939.

⁵⁰⁸ Ο Evans συμπεριλαμβάνει και τον Μαρινάτο στο άρθρο του, αν και ο τελευταίος δεν είχε συμμετοχή στην ανακάλυψη των πινακίδων της Πύλου. Η αναφορά οφείλεται, ίσως, στην ενημερωτική επιστολή που αναφέρει ο Evans ότι του απέστειλε ο Μαρινάτος.

⁵⁰⁹ Galanakis 2015, σελ. 107.

Το ξέσπασμα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καθυστέρησε την πρόοδο των ερευνών για την αποκρυπτογράφηση της γλώσσας των πινακίδων. Το μόνο που πρόλαβε να κάνει η ομάδα του Blegen ήταν να καθαρίσει και να φωτογραφίσει τις πινακίδες. Το 1940, τα αρνητικά των φωτογραφιών αυτών ταξίδευαν για την Αμερική, με το τελευταίο αμερικανικό πλοίο που εγκατέλειπε τη Μεσόγειο.

Η ανάλυση, μελέτη και δημοσίευση του συνόλου των πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής που περισυνέλλεξαν οι ανασκαφείς στην Πύλο παραχωρήθηκε από τον Blegen στον μαθητή του Emmett Bennett (εικ.29)⁵¹⁰, με τον οποίο ο Blegen, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, διατηρούσε αλληλογραφία.

Εικ.29. Emmett Bennett. Φωτ. findagrave.com/emmettbennettJr, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Δεν σημαίνει, όμως, ότι ο Blegen αποξενώθηκε από το αντικείμενο μετά την ανάθεση. Αντιθέτως, παρακολουθούσε τον Bennett, ο οποίος απεδείχθη

⁵¹⁰ Emmett Leslie Bennett Jr. (1918-2011). Αμερικανός αρχαιολόγος. Γεννήθηκε στη Μινεάπολη των Η.Π.Α. και σπούδασε στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, ως μαθητής του Blegen. Σε ηλικία 28 ετών έγινε Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Yale, όπου, κατά τη συνήθη πρακτική των Αμερικανικών πανεπιστημίων, η ελληνική αρχαιολογία, ακόμη και η προϊστορική, υπαγόταν στα Classics Departments. Και η ομιλία του το 1948, ένα χρόνο μετά την Διατριβή του, δόθηκε στο Classics Club, παρ' όλο που δεν αφορούσε στην Κλασική περίοδο, αλλά στην Προϊστορία (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Bennett προς Blegen 17.2.1946). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρθηκε σε άρθρο εφημερίδας λόγω του θανάτου του: «Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου εργάστηκε ως αποκρυπτογράφος βοηθώντας στην αποκρυπτογράφηση των ιαπωνικών μηνυμάτων. Παρ' ότι δεν γνώριζε Ιαπωνικά, όταν του έδιναν κωδικοποιημένα κείμενα, αυτό το οποίο έκανε ήταν να αναζητεί διάφορα επαναλαμβανόμενα μοτίβα μέσα σ' αυτά ώστε να καταλήξει στην αποκωδικοποίησή τους» (Εφημερίς το ΒΗΜΑ, φύλλο 3.1.2012).

συστηματικός επιστήμονας. Είχε τη στόφα του ερευνητή και δικαίωσε πλήρως την επιλογή του Blegen να του αναθέσει ένα έργο που το θεωρούσε πολύ σημαντικό, γι' αυτό και από την αρχή του έκανε σαφές ότι επιθυμούσε να έχει ουσιαστική συμμετοχή στη δημοσίευση αυτή⁵¹¹. Μία από τις πρώτες προτροπές του Blegen προς τον Bennett ήταν να μελετήσει Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά⁵¹². Παρά τη σαφή απομάκρυνσή του από την Κλασική Αρχαιολογία, ο Blegen συμεριζόταν τις Αμερικανικές απόψεις της εποχής, οι οποίες θεωρούσαν τις κλασικές σπουδές απαραίτητες, ακόμη κι αν ένας σπουδαστής ασχολείτο με την Προϊστορία. Πέρα όμως, από τη γνωστή Αμερικανική πρακτική της άσκησης αρχαιολογίας μέσω των τμημάτων κλασικών σπουδών (classic departments), το περιβάλλον του ιδίου του Πανεπιστημίου του Cincinnati, στο οποίο υπήρξε Καθηγητής ο Blegen, ήταν ιδιαίτερα συντηρητικό. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο αρχικός θεμελιωτής του Πανεπιστημίου του Cincinnati, ο Charles McMicken, γνωστός στην Αμερική του 19^{ου} αι. για το φιλανθρωπικό του έργο, κληροδότησε μέρος της περιουσίας του για την ανέγερση του McMicken University (το οποίο το έτος 1870 μετονομάστηκε σε University of Cincinnati), με την οδηγία «ανοικοδόμησης, σύστασης και διατήρησης μετά τον θάνατό του δύο κολλεγίων για τη μόρφωση λευκών (η έμφαση της γράφουσας) αγοριών και κοριτσιών»⁵¹³.

Μόλις ο Blegen έλαβε τα πρώτα σχέδια της δημοσίευσης του Bennett, έσπευσε να τον καθοδηγήσει στα επόμενα βήματα. Του έθεσε με σαφήνεια ποιοί έπρεπε να είναι το αντικείμενο της δημοσίευσης. Να δώσουν στο κοινό τα κείμενα των πινακίδων, καθώς και φωτογραφίες και ακριβείς μεταγραφές των συμβόλων, ώστε να μπορέσουν, όσοι έχουν τη δυνατότητα, να ασχοληθούν με την επίλυση του προβλήματος της γλώσσας των πινακίδων.

⁵¹¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Blegen προς Bennett 5.1.1946, σελ. 2.

⁵¹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Blegen προς Bennett 5.1.1946, σελ. 1.

⁵¹³ The Will of Charles McMicken, άρθρο XXXI, www.ohiogenealogyexpress.com/McMicken, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Θεώρησε σάφρον να μην ασχοληθούν με το θέμα της αποκρυπτογράφησης της γλώσσας σε αυτό το στάδιο, εκτός αν έβρισκαν κάτι στο οποίο να βασίσουν τους ισχυρισμούς τους και όχι απλές υποθέσεις. Επισήμανε στον Bennett, ότι ήδη έχουν σημειωθεί τρεις προσπάθειες μεταγραφής και μετάφρασης των συμβόλων, όλες διαφορετικές μεταξύ τους. Διευκρίνισε ότι αν ο Bennett επιθυμούσε να ασχοληθεί με το θέμα αυτό δεν θα τον εμπόδιζε, αντιθέτως, σκεπτόταν να ασχοληθεί και ο ίδιος, αλλά θεωρούσε ότι το θέμα δεν ήταν ώριμο ακόμη. Πίστευε ότι έπρεπε να αναμείνουν τα αποτελέσματα της έρευνας του John Myres. Ο τελευταίος είχε σχεδόν τελειώσει τους τόμους II και III του *Scripta Minoa*, που περιείχαν μεταγραφές και φωτογραφίες από περίπου 1600 πινακίδες γραμμικής Β' Γραφής από την Κνωσό⁵¹⁴. Ο Blegen υπενθύμισε στον Bennett ότι η μεθοδολογία του Myres διέφερε από αυτή του Evans (ο Evans είχε πεθάνει από το 1941), καθώς και από τη λίστα που είχαν συντάξει οι Blegen και Bennett. Γι' αυτό κατέληξε ότι, προς το παρόν, ήταν καλύτερα να επικεντρωθούν στο υλικό της Πύλου και απλώς να προσθέσουν πιστοποιημένης αυθεντικότητας σύμβολα της Κνωσού, που δεν εμφανίζονταν στις πινακίδες της Πύλου, ως συγκριτικά στοιχεία, με διαφορετικό μελάνι. Με τον τρόπο αυτό, υποστήριξε, θα ήταν αμέσως σαφές ποιά στοιχεία προέρχονται από πηγές εκτός Πύλου. Έδειχνε ιδιαίτερα προσεκτικός, χωρίς εγωιστική σπουδή, για να κάνει αυτός πρώτος μία ανακάλυψη. Κατέληξε δε: «*The important thing for us is to do a good job rather than a hurried one*»⁵¹⁵.

Πρότεινε δε το διάγραμμα της εργασίας και τη σειρά που θα τεθούν τα θέματα:

- 1) Εισαγωγή, ιστορικό εύρεσης
- 2) Περιγραφή των πινακίδων (υλικό, σχήματα, μεγέθη, μετρήσεις κ.ά.)
- 3) Περιγραφή χαρακτήρων, κατάταξη και ανάλυση των συμβόλων, σύγκριση με σημεία της Γραμμικής Α' Γραφής

⁵¹⁴ Εν τούτοις, η δημοσίευση του Bennett προηγήθηκε του Myres κατά 1 έτος (βλ. Bennett 1951 και Myres 1952).

⁵¹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Blegen προς Bennett 5.1.1946 σελ. 3.

- 4) Καταλογογράφηση των λέξεων, αναζήτηση κλίσεων
- 5) Μετά την υιοθετηθείσα ταξινόμηση, πλήρης κατάλογος
- 6) Βιβλιογραφία
- 7) Ευρετήριο⁵¹⁶.

Έθεσε, δηλαδή, αμέσως τη βάση της μεθοδολογίας του, που αποκαλύπτει συγκροτημένη σκέψη με σαφή προσανατολισμό. Με βάση αυτή τη μεθοδολογία, φαίνεται ότι είχε ήδη στο μυαλό του η πρώτη δημοσίευση να αποτελέσει ένα corpus (συλλογή) των πινακίδων.

Ο Bennett, απαντώντας στην επιστολή του Blegen, αναγνώρισε ότι η μεθοδολογία του τελευταίου ήταν καλύτερη από τη δική του, διότι παρέθετε τα στοιχεία ξεκινώντας από τα πιο απλά στα πιο σύνθετα, βοηθώντας τον αναγνώστη να αντιληφθεί καλύτερα το θέμα⁵¹⁷.

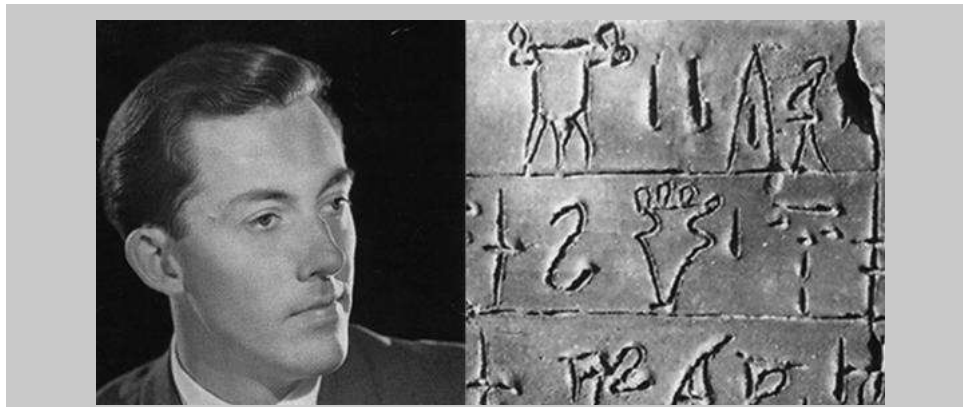
Η Γραμμική Β΄ Γραφή αποκρυπτογραφήθηκε το 1952 από τον Michael Ventris⁵¹⁸ σε συνεργασία με τον John Chadwick⁵¹⁹.

⁵¹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Blegen προς Bennett 5.1.1946, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵¹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Bennett προς Blegen, Ιανουάριος 1946, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵¹⁸ Michael George Francis Ventris (1922-1956). Βρετανός αρχιτέκτονας και γλωσσολόγος (**εικ.30**). Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υπηρέτησε στη Βρετανική Βασιλική Αεροπορία (RAF) ως αεροναυτίλος. Από νεαρή ηλικία ασχολείτο με την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ Γραφής, πιστεύοντας αρχικά ότι αποτύπωνε γλώσσα συγγενή της ετρουσκικής. Στη συνέχεια, η Αμερικανή ερευνήτρια Alice Kober (**εικ.31**), η οποία είχε πρόσβαση στις πολυάριθμες αδημοσίευτες πινακίδες Γραμμικής Β΄ Γραφής που είχε ανακαλύψει στην Κνωσό ο Arthur Evans, παρατήρησε ότι ομάδες συμβόλων, οι οποίες ονομάστηκαν τα τρίδυμα της Kober, φανέρωναν κλίση λέξεων, όπως της Ελληνικής και της Λατινικής. Με βάση τις παρατηρήσεις της Kober, ο Ventris, σε συνεργασία με τον John Chadwick (βλ. επόμενη σημείωση), δοκίμασε τις γνωστότερες ελληνικές καταλήξεις προκειμένου να αποδώσει στα σύμβολα πιθανές φωνητικές αξίες και κατάφερε, σταδιακά, να διαπιστώσει ότι η Γραμμική Β΄ Γραφή ήταν ελληνική.

⁵¹⁹ John Chadwick (1920-1998). Βρετανός γλωσσολόγος και Καθηγητής Κλασικής Φιλολογίας, απόφοιτος του Πανεπιστημίου του Cambridge (**εικ.32**). Οι γνώσεις του πάνω στην ελληνική γλώσσα βοήθησαν τον Michael Ventris στην αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ Γραφής.

Εικ.30.

Michael

Ventris.

Φωτ. www.classics.cam.ac.uk/research/projects/mycep/decipherment/ventris, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Εικ.31. Δεξιά Alice Kober (1906-1950). Αριστερά, πινακίδα Γραμμικής Β' Γραφής από την Κνωσό, ανακαλυφθείσα από τον Arthur Evans. Φωτ. Gallafent 2013, www.bbc.com/news/magazine, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

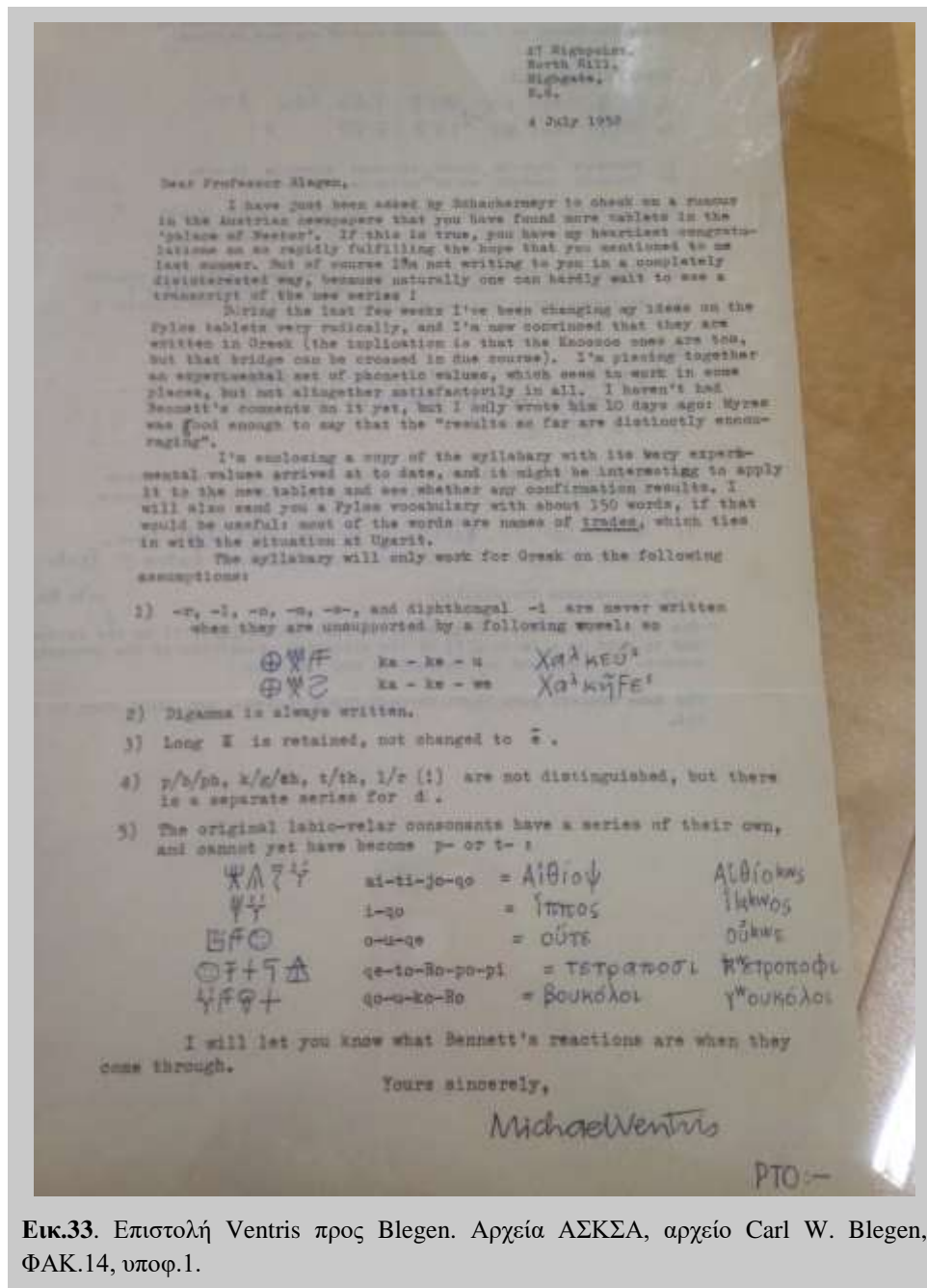
Εικ.32. John Chadwick. Φωτ. www.classics.cam.ac.uk, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Γράφει ο Ventris στον Blegen ο οποίος μόλις είχε ξεκινήσει τη μεταπολεμική του ανασκαφή στην Πύλο: «Αγαπητέ Καθηγητά Blegen, Μόλις μου ζητήθηκε από τον Schachermeyr να επιβεβαιώσω μία φήμη που δημοσιεύθηκε στις Αυστριακές εφημερίδες ότι βρήκατε κι άλλες πινακίδες στο Ανάκτορο του Νέστορα. Αν αυτό αληθεύει έχετε τα πιο εγκάρδια συγχαρητήριά μου που τόσο σύντομα εκπληρώσατε τις ελπίδες που μου αναφέρατε πέρυσι το καλοκαίρι. Βεβαίως δεν σας γράφω με τελείως ανιδιοτελή σκοπό, διότι όπως είναι φυσικό ανυπομονώ να δω ένα αντίγραφο της νέας σειράς. Τις τελευταίες εβδομάδες έχω αλλάξει δραστικά τις απόψεις μου σχετικά με τις πινακίδες της Πύλου και είμαι πλέον πεπεισμένος ότι είναι γραμμένες στα Ελληνικά. Οι επιπτώσεις θα είναι ότι και οι πινακίδες της Κνωσού είναι επίσης (στα Ελληνικά), αλλά αυτό το θέμα θα εξετασθεί εν ευθέτω χρόνο. Διατυπώνω δοκιμαστικά ένα σύνολο από φωνητικές αξίες, οι οποίες φαίνεται ότι

λειτουργούν σε κάποιες περιπτώσεις, αλλά δεν είναι πάντα ικανοποιητικές. Δεν έχω λάβει τις παρατηρήσεις του Bennett ακόμη, αλλά του έγραψα μόλις πριν 10 μέρες. Ο Myres περιορίστηκε να μου πει ότι τα μέχρι τώρα αποτελέσματα είναι διακριτικά ενθαρρυντικά. Εσωκλείω ένα αντίγραφο του συλλαβαρίου με τις, εντελώς σε πειραματικό στάδιο, φωνητικές αξίες που έχω καταλήξει μέχρι σήμερα και θα ήταν ενδιαφέρον να τις εφαρμόσετε στις νέες πινακίδες ώστε να δείτε αν υπάρχει επιβεβαίωση. Θα σας στείλω, επίσης, ένα λεξιλόγιο της Πύλου με περίπου 150 λέξεις (εννοεί λεξιλόγιο με λέξεις που αναγνώρισε στις πινακίδες της Πύλου). Σας ενημερώνω, μήπως και σας φανεί χρήσιμο, ότι οι περισσότερες είναι λέξεις εμπορίου, που δένουν με τοποθεσίες στην Ugarit...» (εικ.33)⁵²⁰. Αλλά και ο Bennett 10 μέρες μετά ανακοινώνει με ενθουσιασμό στον Blegen: «Ο κος Ventris μου έγραψε πριν δύο εβδομάδες ότι νομίζει πως έλυσε το πρόβλημα»⁵²¹.

⁵²⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 1, επιστολή Ventris προς Blegen 4.7.1952.

⁵²¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή E. Bennett προς Blegen 14.7.1952 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Εικ.33. Επιστολή Ventris προς Blegen. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ.14, υποφ.1.

Η προταθείσα από τον Ventris αποκρυπτογράφηση έγινε αποδεκτή από την πλειονότητα του ακαδημαϊκού κόσμου. Μεταξύ αυτών οι οποίοι απέρριψαν την εγκυρότητα της αποκρυπτογράφησης από γλωσσολογικής πλευράς, συμπεριλαμβανόταν και ο Arthur Beattie⁵²², ο οποίος σε άρθρο του στο επιστημονικό περιοδικό *Journal of Hellenic Studies*⁵²³, το 1956, εξέφρασε την παρακάτω κριτική: «... όταν ο κος Ventris, επιχειρηματολογώντας σε

⁵²² Arthur James Beattie (1914-1996). Καθηγητής του Πανεπιστημίου του Εδιμβούργου. Ο John Chadwick υπήρξε για ένα διάστημα μαθητής του (Borthwick 1996).

⁵²³ Beattie 1956, σελ. 1-17.

ιστορικά και αρχαιολογικά εδάφη, ισχυρίζεται ότι η γλώσσα των πινακίδων είναι η Ελληνική, είναι αδύνατον να τον αντικρούσει κανείς. Πολλοί ακαδημαϊκοί στο παρελθόν υποστήριζαν αυτή την άποψη και πολλοί την υποστηρίζουν ακόμη. Και εγώ επίσης, είμαι σχεδόν έτοιμος να παραδεχθώ ότι η γλώσσα είναι η Ελληνική, αν και υποστηρίζω ότι υπάρχουν κι άλλες πιθανότητες. Το ερώτημα το οποίο με απασχολεί τώρα είναι αν, με δεδομένο ότι οι πινακίδες είναι γραμμένες στην Ελληνική γλώσσα, η αποκρυπτογράφηση του *Ventris* είναι σωστή»⁵²⁴. Μετά τη δημοσίευση και δεύτερου άρθρου του Beattie, εναντίον της αποκρυπτογράφησης του *Ventris*, το 1958, στο επιστημονικό περιοδικό *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung (MIO)*, ο Blegen απέστειλε επιστολή προς τον Καθηγητή Fr. Hintze⁵²⁵, εκδότη *MIO*, στο οποίο χαρακτηρίζει το άρθρο του Beattie πλήρως φανταστικό και ανυπόστατο και επισυνάπτει κείμενο⁵²⁶ για δημοσίευση στο *MIO*, δεδομένου ότι ο *Ventris* δεν βρίσκεται πλέον στη ζωή και δεν μπορεί να υπερασπισθεί τον εαυτό του. Αν και φαίνεται ενοχλημένος δεν παύει να είναι ευγενής.

Αλλά και μετά την αποκρυπτογράφηση των πινακίδων, ο Blegen δεν αποξενώθηκε από το αντικείμενο, αντιθέτως, οι ερευνητικές του ανησυχίες επεκτάθηκαν και προσπάθησε να στοιχειοθετήσει σχέσεις Κνωσού και Πύλου, μέσω διασταύρωσης δακτυλικών αποτυπωμάτων πάνω στις πινακίδες. Γράφει ο Blegen στο Στυλιανό Αλεξίου το 1964, την εποχή που ήταν Διευθυντής του Αρχαιολογικού Μουσείου Ηρακλείου: «Εδώ και αρκετό καιρό ενδιαφέρομαι ιδιαίτερα για τα δακτυλικά αποτυπώματα τα οποία σε πολλές περιπτώσεις έχουν διατηρηθεί πάνω στις πινακίδες Γραμμικής Β' Γραφής καθώς και στα σφραγίσματα που βρέθηκαν μαζί με αυτές αλλά και σε άλλα σημεία του Ανακτόρου του Νέστορα στην Πύλο.

⁵²⁴ Beattie 1956, σελ. 1. Willetts 2007, σελ. 18.

⁵²⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 6, *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung (MIO)*, επιστολή Blegen προς Hintze 19.3.1959 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵²⁶ Πρόκειται για το άρθρο με τίτλο «A necessary remark on Beattie's article in MIO VI, 33-104», αντίγραφο του οποίου τηρείται στη Σχολή, βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2, άνευ ημερομηνίας (Παράρτημα 1 της διατριβής), το οποίο δημοσιεύθηκε στη συνέχεια, με τον αναθεωρημένο τίτλο: «A Necessary Corrective to Beattie's Article» (Blegen 1959α).

Θεωρώ ότι είναι χρήσιμο υλικό προς σύγκριση με αντίστοιχο υλικό από την Κνωσό»⁵²⁷. Πράγματι, ο Blegen μετέβη στο Ηράκλειο μαζί με το Γεώργιο Μυλωνά, μελέτησαν και φωτογράφησαν τις πινακίδες της Κνωσού, με σκοπό να συμβουλευτούν ένα ειδικό από την Αστυνομία για τεχνικά θέματα σχετικά με δακτυλικά αποτυπώματα, όπως ανέφερε ο Blegen⁵²⁸.

Παρά το ότι η αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ Γραφής έγινε από τον Ventris, το συστηματικό έργο το οποίο έκανε ο Bennett με τη βοήθεια και καθοδήγηση του Blegen, τον κατέστησαν αυθεντία στο θέμα, ώστε μετά θάνατο να του απονεμηθεί ο χαρακτηρισμός του «πατέρα της Μυκηναϊκής επιγραφικής»⁵²⁹. Χαρακτηριστικό είναι ένα χιουμοριστικό σκίτσο το οποίο είχε αποστείλει στον Bennett ο Γάλλος φίλος του και Ελληνιστής Michèle Le Jeune, με ευχές διατυπωμένες με σύμβολα της Γραμμικής Β΄ Γραφής τα οποία αντιστοιχούσαν στις φωνητικές αξίες των συλλαβών «bo-na-ne» (καλή χρονιά). Μάλιστα ο Michèle είχε παραφράσει με σημασία το όνομά του σε «Mycène»⁵³⁰.

Οι πινακίδες θεωρήθηκαν πολύ σημαντικό εύρημα και φυλάσσονταν σε χρηματοκιβώτιο στην Τράπεζα της Ελλάδος. Σήμερα βρίσκονται στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο, ενώ εκμαγεία ορισμένων από αυτές εκτίθενται στο Αρχαιολογικό Μουσείο Χώρας Τριφυλίας.

3.4.9. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Blegen

Ας παρακολουθήσουμε μέσα από την πλουσιότατη αλληλογραφία και το λοιπό αρχειακό υλικό σχετικά με τον Blegen που τηρείται στην ΑΣΚΣΑ, τις απόψεις, τις ιδέες, τους επιστημονικούς προβληματισμούς και την εξέλιξη της σκέψης του, καθώς και τη στάση του απέναντι στα διάφορα θέματα που απασχολούσαν την επιστημονική κοινότητα της εποχής του.

⁵²⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Αλεξίου 21.2.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵²⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Αλεξίου 29.3.1964. Δεν προκύπτει αν δόθηκε συνέχεια στην έρευνα αυτή.

⁵²⁹ Εφημερίς *το ΒΗΜΑ*, φύλλο 3.1.2012.

⁵³⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Bennett προς Blegen 30.5.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Ένα πρώτο στοιχείο το οποίο διακρίνει κανείς είναι η μετριοπάθεια και το ήπιο του χαρακτήρα του. Επεδίωκε αρμονικές και όχι σχέσεις αντιπαλότητας με τους συναδέλφους του, είτε Έλληνες είτε ξένους. Π.χ. συγχαίρει με θερμό τρόπο τον Kurt Bittel, για τον διορισμό του ως προέδρου του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, μία διάκριση την οποία άξιζε, όπως υπογραμμίζει⁵³¹. Επίσης, σε ερώτημα του Richard Stillwell⁵³² αν συμφωνεί να δημοσιευθεί στο *AJA* ένα άρθρο του McDonald με τίτλο «Prehistoric Habitation in Southeastern (sic) Peloponnese»⁵³³, λόγω των διχονοιών μεταξύ Μαρινάτου, Παπαδημητρίου κ.ά., ο Blegen διατύπωσε τη θέση ότι οι ξένοι αρχαιολόγοι δεν εμπλέκονται στις εσωτερικές διαμάχες των Ελλήνων Αρχαιολόγων και παρέθεσε με ήπιο αλλά αποφασιστικό τρόπο τους λόγους για τους οποίους η δημοσίευση έπρεπε να γίνει. Γράφει ο Stillwell το Μάρτιο του 1961: «Τον παρελθόντα Μάϊο (1960)⁵³⁴ ο *W.A. McDonald* μου έστειλε ένα άρθρο... για δημοσίευση στο *AJA*... το ανέφερα στον *Homer* (Thompson), ο οποίος με προειδοποίησε ότι μπορεί να προκαλέσει κάποιες δυσκολίες σχετικά με το Δρα Μαρινάτο... αισθάνομαι υποχρεωμένος να σε ρωτήσω αν νομίζεις ότι η δημοσίευση του άρθρου του *McDonald*, που σκόπευα να γίνει αυτό τον Ιούλιο, θα αναστατώσει τις σχέσεις τις δικές σου, της Σχολής ή και των δύο με την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ο *McDonald* στην εισαγωγή του αναγνωρίζει την “πολύτιμη βοήθεια του Δρ Γιαλούρη, καθώς και την ολόψυχη συνεργασία του Δρ Παπαδημητρίου”. Αναφέρεται συχνά στις δημοσιεύσεις του Δρ Μαρινάτου στο Έργον. Πιθανόν να είμαι υπερβολικά προσεκτικός, αλλά κατά την πρόσφατη παραμονή μου στην Ελλάδα διαισθάνθηκα μία αυξανόμενη

⁵³¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Bittel 3.4.1962.

⁵³² Ο Richard (Dick) Stillwell διετέλεσε υπότροφος στην αρχιτεκτονική (1924-1926) και Βοηθός Καθηγητής της αρχιτεκτονικής (1928-1931) στην ΑΣΚΣΑ. Εργάστηκε στην Αρχαία Κόρινθο μαζί με το Bert Hill. Την περίοδο 1931-1932 ήταν βοηθός Διευθυντής της Σχολής και το επόμενο έτος ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής έως το 1935, εκτελώντας συγχρόνως, και καθήκοντα αρχιτεκτονικής επίβλεψης στην ανασκαφή της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών. Δίδαξε στη Σχολή τα έτη 1948 και 1960. Υπήρξε μέλος της Διοικούσας Επιτροπής από το 1931 έως το 1936 και από το 1945 έως το θάνατό του, το 1982.

⁵³³ Πρόκειται για το άρθρο το οποίο δημοσιεύθηκε τελικά τον Ιούλιο του 1961 (McDonald W.A. and Hope Simpson R., «Prehistoric Habitation in Southwestern Peloponnese» (*Messenia I*), *AJA* 1961, vol.65, No 3, 221-260). Ακολούθησαν και επόμενες δημοσιεύσεις (*Messenia II* και *Messenia III*).

⁵³⁴ Ήταν η χρονιά που ο Stillwell υπήρξε Καθηγητής της ΑΣΚΣΑ.

ευαισθησία στις σχέσεις μας με τους Έλληνες φίλους μας...»⁵³⁵. Φαίνεται ότι ο Stillwell υπολόγιζε πολύ τον Μαρινάτο και δεν επιθυμούσε να τον δυσαρεστήσει. Η απάντηση του Blegen ήλθε μία εβδομάδα μετά: «*Αγαπητέ Dick, ... θεωρώ ότι ο McDonald είναι εντάξει σε αυτό το θέμα και δεν βλέπω το λόγο να αντιταχθεί κανείς στη δημοσίευση αυτού του άρθρου το οποίο αφορά σε έρευνες στη Μεσσηνία. Το 1959 και το 1960 είχε (ο McDonald) επίσημη άδεια από την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία να διενεργήσει έρευνα σε αυτή την περιοχή και, κατά την άποψή μου, αυτό συνεπάγεται όχι μόνο το δικαίωμα αλλά και την υποχρέωση να δημοσιεύσει την έκθεσή του. Γνωρίζω ότι τα ανώτατα στελέχη στην Αρχαιολογική Υπηρεσία διάκεινται ευμενώς απέναντι στον McDonald και αναμένουν τη δημοσίευσή του. Ο Καθηγητής Μαρινάτος δεν βρίσκεται πλέον σε υπηρεσία και αρνήθηκε το διορισμό του στην Επιτροπή η οποία λαμβάνει τις αποφάσεις*⁵³⁶. Κατά τα προηγούμενα έτη, προσέβαλε και ανταγωνίσθηκε τόσους πολλούς συναδέλφους του και άλλους, ώστε οι κριτικές του αντιμετωπίζονται υποβαθμισμένα. Πιστεύω ότι ο καυγάς ανάμεσα στους αρχαιολόγους θα καταλαγιάσει με τον καιρό. Σε κάθε περίπτωση πρόκειται για εσωτερική υπόθεση στην οποία οι ξένοι δεν εμπλέκονται. Οπωσδήποτε πρέπει να συνεργαζόμαστε με τους θεσμικούς αξιωματούχους. Από όσο ξέρω η ΑΣΚΣΑ δεν έχει με κανένα τρόπο εμπλοκή και ούτε εκείνη ούτε το Αρχαιολογικό Ινστιτούτο κινδυνεύουν από τη δημοσίευση. Συστήνω ανεπιφύλακτα να προχωρήσεις με τη δημοσίευση του άρθρου, όπως είχε σχεδιασθεί. Δεν περιέχει κάτι προσωπικό ή ανατρεπτικό, αλλά περιορίζεται σε αρχαιολογικές

⁵³⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 2, επιστολή Stillwell προς Blegen 2.3.1961 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵³⁶ Ο Blegen χρησιμοποιεί στην επιστολή του τον όρο «governing Committee». Εννοεί προφανώς το Αρχαιολογικό Συμβούλιο, όπως ονομαζόταν τότε το θεσμοθετημένο από την Ελληνική Πολιτεία όργανο για την προστασία των αρχαιοτήτων, το μετέπειτα Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο (ΚΑΣ). Η ιστορική εξέλιξη του θεσμού παρακολούθησε την ιστορία του νεοελληνικού Κράτους και διαμορφώθηκε μέσα από αυτήν. Η πρώτη μορφή του ΚΑΣ συστάθηκε με το Νόμο 10/1834 της Αντιβασιλείας, ως «Κεντρική Επιτροπή» και είχε ως άμεση προτεραιότητα την προστασία, οργάνωση και διαχείριση των αρχαιοτήτων και την ένταξή τους στην νεοελληνική πραγματικότητα. Εξήντα πέντε χρόνια αργότερα, με τον Νόμο ΒΧΜΣΤ/1899 «Περί Αρχαιοτήτων» και το Βασιλικό Διάταγμα 11.8.1899 «Περί Αρχαιολογικής Έπιτροπής και περί κανονισμού τής ύπηρεσίας αυτής», την «Κεντρική Επιτροπή» διαδέχθηκε η «Αρχαιολογική Επιτροπή». Στη συνέχεια, με το Νόμο ΓΨΛ/3730/1910 την ευθύνη της «Αρχαιολογικής Επιτροπής» κληρονόμησε το «Αρχαιολογικό Συμβούλιο», το οποίο, το 1977 μετονομάστηκε στο σημερινό ΚΑΣ (Προεδρικό Διάταγμα 890/4.11.1977).

παρατηρήσεις και παρέχει αρκετές νέες πληροφορίες. Κανένας δεν έχει δικαίωμα να μονοπωλεί τέτοια θέματα σε μία ολόκληρη περιοχή, όπως μου είπε ο Διευθυντής της Υπηρεσίας... Υστερόγραφο: Αφού έγραψα αυτή την επιστολή είχα τηλεφωνική επικοινωνία με τον Henry Robinson⁵³⁷. Εν όψει των παραπάνω πληροφοριών, τις οποίες έλαβα από τον Παπαδημητρίου (χωρίς να του αναφέρω το πρόβλημα και έχοντας πληροφορηθεί ότι το άρθρο αναφέρεται σε επιφανειακή έρευνα), ο Henry Robinson μου ζήτησε να σε ενημερώσω ότι συμφωνεί με την άποψή μου»⁵³⁸. Το περιεχόμενο της επιστολής αποκαλύπτει τη σαφή επιθυμία του Blegen να προχωρήσει η δημοσίευση του άρθρου του στενού του συνεργάτη στην ανασκαφή της Πύλου. Τηρεί αποστάσεις από μηχανορραφίες και διαμάχες και επιδιώκει να συνεργάζεται με τους Έλληνες αρχαιολόγους. Αντιπαρέρχεται με εύσχημο τρόπο τον ιδιαίτερο χαρακτήρα του Σπυρίδωνα Μαρινάτου, τον οποίο, όπως προκύπτει και από τις σημειώσεις των ημερολογίων του, γνώριζε καλά και παρά τους εντελώς διαφορετικούς χαρακτήρες τους συνεργάζονταν και αλληλοεκτιμούνταν.

Σημειωτέον ότι, το άρθρο του McDonald στο οποίο αναφέρεται ο Stillwell, σηματοδότησε τη καθιέρωση της έρευνας επιφανείας ως τεχνικής πεδίου και στην Ελλάδα, η οποία οδήγησε, σταδιακά, στις επιστημολογικές αλλαγές της Νέας Αρχαιολογίας και στη χώρα μας. Οι αλλαγές αυτές ήλθαν επίσημα στην Ελλάδα το 1972, με τη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της έρευνας του McDonald στο βιβλίο: William A. McDonald and George R. Rapp, Jr (επιμ.), *Minnesota Messenia Expedition: Reconstructing a Bronze Age Regional Environment (UMME)*⁵³⁹. Πράγματι, ο McDonald, κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην Πύλο, πείσθηκε από τον Blegen να εστιάσει στην έρευνα γύρω από το *Ανάκτορο του Νέστορα*, προκειμένου να στοιχειοθετήσει την κατοίκηση στην περιοχή κατά την Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Σε διάλεξή του στο Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο, ο

⁵³⁷ Ο Henry Robinson ήταν Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ εκείνη την εποχή.

⁵³⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 2, επιστολή Blegen προς Stillwell 9.3.1961 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵³⁹ Υπήρξαν κι άλλες επιφανειακές έρευνες τη δεκαετία του 1960. Για παράδειγμα η έρευνα του Hugh Sackett και της ομάδας του στην Εύβοια (Sackett *et al.* 1966), καθώς και οι έρευνες του Sinclair Hood στην Κρήτη (Hood 1958 και Hood *et al.* 1964, 1966).

McDonald αναγνώρισε δημόσια την καταλυτική συμβολή του Blegen στην έρευνα επιφανείας στη Μεσσηνία: «*he gave you full credit on starting him on this enterprise*» γράφει προς τον Blegen ο Caskey, ο οποίος ήταν παρών στη διάλεξη⁵⁴⁰. Η διεπιστημονική συνεργασία την οποία ανέπτυξε συμπεριελάμβανε αρχαιολόγους, φυσικούς επιστήμονες, κοινωνιολόγους, ανθρωπολόγους και λοιπές ειδικότητες. Τα αποτελέσματα του *UMME* οδήγησαν την ΑΣΚΣΑ να αναλάβει υπό τη διεύθυνση του McDonald, μεταξύ των ετών 1969-1975, την ανασκαφή στα Νιχώρια, που ήταν ένας σημαντικός οικισμός της Ύστερης Εποχής του Χαλκού και της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου στη Μεσσηνία. Τα αποτελέσματα της ανασκαφής αυτής, η οποία διεξήχθη με τις πλέον σύγχρονες για την εποχή της μεθόδους⁵⁴¹, δημοσιεύθηκαν σε τρεις τόμους με τίτλο *Excavations at Nichoria in Southwest Greece*⁵⁴².

Η ήπια ιδιοσυγκρασία του Blegen δε δίσταζε να κατακεραυνώνει τους ερευνητές οι οποίοι θεωρούσε ότι διακατέχονται από εμπάθεια και μεροληψία. Είναι χαρακτηριστική η περίπτωση του Palmer⁵⁴³, ο οποίος καταφέρθηκε με σφοδρότητα εναντίον του Arthur Evans, ισχυριζόμενος ότι παραποίησε τα στοιχεία σχετικά με το στρώμα εύρεσης των πινακίδων της Κνωσού, τοποθετώντας τις στο 1400 π.Χ., ενώ, κατά τη γνώμη του Palmer χρονολογούνταν την ίδια εποχή με τις πινακίδες της Πύλου, δηλαδή το 1200 π.Χ. Αυτή η διαμάχη έμεινε γνωστή ως η διαμάχη Palmer-Boardman⁵⁴⁴, από τον επιτιμητή και υποστηρικτή του Evans, αντίστοιχα. Ο Blegen στηλιτεύει με επιστολή του προς τον Boardman την αντιεπιστημονική, κατά τη γνώμη του, συμπεριφορά του Palmer, παρ' ότι εν μέρει συμφωνεί με τις χρονολογήσεις του τελευταίου⁵⁴⁵.

⁵⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 6.1.1960, σελ. 4.

⁵⁴¹ Το 1981 το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (Archaeological Institute of America) απένειμε στον McDonald το χρυσό μετάλλιο για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα, χαρακτηρίζοντάς τον ως σκαπανέα, που πρωτοστάτησε στις αλλαγές στη θεωρία, στη μεθοδολογία και γενικότερα στη διεξαγωγή της αρχαιολογικής έρευνας στην Ελλάδα (Wilkie 2000, σελ. 2).

⁵⁴² McDonald & Rapp 1978. McDonald *et al.* 1983. McDonald & Wilkie 1992.

⁵⁴³ Leonard Robert Palmer (1906-1984). Καθηγητής συγκριτικής Φιλολογίας στο Πανεπιστήμιο της Οξφόρδης από το 1952 έως το 1971.

⁵⁴⁴ Palmer & Boardman 1963.

⁵⁴⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Boardman 1961.

Χαρακτηριστική, επίσης, είναι η κριτική του Blegen σε άρθρο Γερμανού αρχαιολόγου στην εφημερίδα *Saturday Evening Post*, με τίτλο «The Mystery of Crete», το οποίο αναφέρεται στην περίφημη πινακίδα 641 από το *Ανάκτορο του Νέστορα*. Αν και ευγενής, επικρίνει την πρόχειρη, όπως την αποκαλεί, δουλειά του Γερμανού συναδέλφου του, υποστηρίζοντας ότι το άρθρο έχει δύο σοβαρά μειονεκτήματα. Πρώτον, είναι γεμάτο από μικρά και μεγαλύτερα λάθη και παρανοήσεις, που προδίδουν ότι ο συγγραφέας δεν κατέχει ακριβώς το θέμα και δεν είναι εξοικειωμένος με την υποδομή της μελέτης η οποία έχει γίνει. Και δεύτερον, υποβαθμίζει τη συμβολή του Michael Ventris, αφού τον αναφέρει μεν ως ήρωα, αλλά στην ίδια κατηγορία μαζί με άλλους 8-10 επιστήμονες οι οποίοι πρότειναν ανεπιτυχείς λύσεις στην αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ Γραφής, ενώ ο Ventris είναι ο μόνος ο οποίος κατάφερε να τη διαβάσει. Επισημαίνει ότι ο τίτλος εκφράζει παρωχημένες απόψεις και δεν λαμβάνει υπ' όψη πρόσφατες έρευνες. Οι περισσότεροι επιστήμονες οι οποίοι ασχολούνται με τη Γραμμική Β΄ Γραφή, έχουν αποδεχθεί τα συμπεράσματα του Ventris, ότι δηλαδή η γλώσσα είναι ελληνική, σε μία προ-ομηρική μορφή και είναι η γλώσσα την οποία μιλούσαν οι κάτοικοι του Ελλαδικού χώρου, οι Μυκηναίοι και όχι οι Μινωίτες (Κρήτες). Πινακίδες Γραμμικής Β΄ Γραφής έχουν βρεθεί στην Κρήτη, μόνο σε μία τοποθεσία, στην Κνωσό. Στον Ελλαδικό χώρο έχουν μεγάλη διάδοση, από την Πύλο στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο, μέχρι τον Ορχομενό στη βόρεια Βοιωτία. Η παρουσία της γραφής αυτής στην Κνωσό, μπορεί να ερμηνευτεί ως αποτέλεσμα της κατάκτησης της Κνωσού από Μυκηναίο άνακτα (Mycenaean king), από τον Ελλαδικό χώρο, που οδήγησε σε καταγραφή των αρχείων με τη δική του μορφή γραφής. Επομένως, το μυστήριο ή καλύτερα το πρόβλημα, σχετίζεται με την εξέλιξη του Μυκηναϊκού και όχι του Μινωικού πολιτισμού⁵⁴⁶.

Το παραπάνω κείμενο του Blegen αναφέρεται στη γνωστή διάσταση απόψεων ανάμεσα στο Arthur Evans από τη μία μεριά και στους Blegen και

⁵⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Spencer 1.7.1954, σελ.1. (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Wace από την άλλη, σχετικά με την αυτόνομη ή όχι εξέλιξη του μυκηναϊκού πολιτισμού στον ελλαδικό χώρο.

Αξιοσημείωτος είναι ο τρόπος με τον οποίο αντιμετώπιζε διάφορους επίμονους ερασιτέχνες αρχαιόφιλους: Ο διπλωμάτης William Ailshie⁵⁴⁷, επιμένοντας να στοιχειοθετήσει την απαρχή των Ολυμπιακών αγώνων στη Μυκηναϊκή εποχή, ρώτησε τον Blegen αν στις πινακίδες της Πύλου υπήρχε αναφορά της Ολυμπίας. Είχε ρωτήσει, όπως ανέφερε και τον Chadwick, ο οποίος του είχε απαντήσει πως αμφιβάλλει αν στις πινακίδες υπήρχε τέτοια αναφορά, διότι δεν πίστευε ότι το βασίλειο του Νέστορα επεκτεινόταν έως την Ολυμπία, ωστόσο πιθανόν να αναφερόταν η Πίσα⁵⁴⁸. Ο Blegen προσγειώνει ευγενικά αλλά αποφασιστικά τον Ailshie, αν και από το ύφος της απάντησής του δείχνει ότι δεν τον γνωρίζει προσωπικά (Yours sincerely): «... Αυτά είναι πολύ δύσκολα αν όχι αδύνατα προβλήματα για να λυθούν προς το παρόν. Ουδείς, είτε επαγγελματίας είτε ερασιτέχνης μπορεί να μας προσφέρει μία γνήσια και σωστή πληροφόρηση για την ιστορία της Μυκηναϊκής περιόδου. Γνωρίζουμε ότι την εποχή εκείνη σε ολόκληρη την Ελλάδα υπήρχαν πολλά μικρά, ανεξάρτητα κράτη, το καθένα με το βασιλιά ή το βασιλίσκο και το ανάκτορό του. Όλοι οι άρχοντες, πολεμοχαρείς και ζηλότυποι, ήταν έτοιμοι να διασχίσουν τα σύνορα και να επιτεθούν στους γείτονές τους. Το βασίλειο του Νέστορα, όταν αυτός κατέλαβε την Ηλεία, σταματούσε νότια από τον Αλφειό ποταμό, όπως ο ίδιος ο Άνακτας δήλωνε, σύμφωνα με την Ιλιάδα. Οι πινακίδες που βρέθηκαν στο Ανάκτορο του Νέστορα περιέχουν κυρίως οικονομικά στοιχεία, που αφορούν σε εσωτερικά θέματα. Συμφωνώ με την άποψη του Chadwick ότι η δικαιοδοσία του Νέστορα δεν εκτεινόταν μέχρι την Ολυμπία. Συμμερίζομαι επίσης, την αμφιβολία του για την αναφορά της Ολυμπίας στις πινακίδες. Στην αρχαία Ελλάδα υπήρχαν -και σήμερα υπάρχουν- πολλές πόλεις, χωριά και τοποθεσίες που φέρουν το ίδιο όνομα. Αυτό έχει συχνά προκαλέσει κάποια σύγχυση. Όπως πληροφορούμεθα τόσο από την παράδοση όσο και από τα αρχαιολογικά ευρήματα, αμέσως μετά τον Τρωικό πόλεμο ο Μυκηναϊκός πολιτισμός

⁵⁴⁷ William K. Ailshie (1905-1983). Αμερικανός διπλωμάτης και αρχαιόφιλος. Την εποχή της αλληλογραφίας του με τον Blegen υπηρετούσε στην πρεσβεία του Μεξικού.

⁵⁴⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Ailshie προς Blegen 12.7.1968.

εξαφανίσθηκε ταχύτατα. Δεν ήταν εποχή για θεσμοθέτηση Ολυμπιακών αγώνων. Αρχαιολόγοι, ιστορικοί και εξειδικευμένοι γλωσσολόγοι χρειάζεται να συνεργασθούν υπομονετικά για πολλά ακόμη χρόνια, αγωνιζόμενοι να βρουν περισσότερα πραγματικά στοιχεία γι' αυτά τα προβλήματα. Σιγά-σιγά θα γίνουν νέες ανακαλύψεις. Οι παρούσες απόψεις μας φέρουν έντονη χροιά υποθέσεων και φαντασίας. Λυπάμαι που σας αποθαρρύνω, αλλά η αναζήτηση δεδομένων και αλήθειας είναι αργή διαδικασία. Ειλικρινώς ημέτερος. Carl W. Blegen»⁵⁴⁹.

Η παραπάνω απάντηση αποκαλύπτει τον τρόπο με τον οποίο ο Blegen διατύπωνε διαφωνίες: υπεράσπιση θέσεων, μαχόμενος τα στερεότυπα, χωρίς δαιμονοποίηση της αντίθετης άποψης. Βεβαίως, ο παραδοσιακός τρόπος γραφής του Blegen υποδεικνύει ότι δεν άφηγε περιθώρια στη σκέψη του για ύπαρξη τυχόν άλλης πολιτικής διάρθρωσης, πλην αυτής του βασιλιά, του ανακτόρου και των υπηκόων.

Φαίνεται υποστηρικτικός με τους φοιτητές, τους καθοδηγούσε άνευ διδακτισμού, παραχωρούσε δε υλικό του σε υποψήφιους διδάκτορες για να το μελετήσουν. Π.χ. παραχώρησε στον Bill Biers το χειρόγραφο της έκθεσής του για το Φλειούντα, για να κάνει χρήση του περιεχομένου του στην διατριβή του, ο οποίος τον ευχαριστεί με σεβασμό και ευγνωμοσύνη για την πολύτιμη βοήθειά του, όπως την αποκαλεί⁵⁵⁰. Η ενθάρρυνση προς τους φοιτητές του να καταπιάνονται με διδακτορικές διατριβές εντάσσεται μέσα στη γενικότερη φιλοσοφία την οποία είχε, από νωρίς, αναπτύξει:

«Νεαρέ μου, βάλε ως στόχο ένα διδακτορικό και πάρε το. Όχι ότι το ίδιο το δίπλωμα έχει τρομακτική σημασία (παρ' όλο ότι κάνει την εξασφάλιση μίας καλής θέσης ευκολότερη), αλλά διότι η δουλειά την οποία πρέπει να κάνεις

⁵⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Ailshie 26.7.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 5, επιστολή Biers προς Blegen 17.5.1966.

για να το πάρεις έχει μεγάλη αξία και βοηθάει τον άνθρωπο να εξελιχθεί», συμβουλεύει το μικρότερο αδερφό του Theodore⁵⁵¹.

Και σε ερευνητές άλλων ειδικοτήτων παραχωρούσε υλικό για μελέτη. Για παράδειγμα, σε χειρόγραφη επιστολή του της 8.5.1954 προς τον Caskey δηλώνει ότι δεν έχει αντίρρηση ο Ventriss να μελετήσει τις πινακίδες της Πύλου⁵⁵². Η κίνησή του αυτή εκτιμήθηκε ιδιαίτερα από τη Βρετανική Σχολή Αθηνών, όπως προκύπτει από το ακόλουθο απόσπασμα επιστολής του τότε Διευθυντή της John Cook: «Αγαπητέ Carl, πολλές ευχαριστίες για την άδεια την οποία έδωσες στον Ventriss να δει τις πινακίδες σου. Είναι πολύ ευγενικό εκ μέρους σου και θα το εκτιμήσει πολύ. Ανέφερε ότι θα πάει να συναντήσει τον Bennett, εάν ο Bennett δεν προτίθεται να έλθει εδώ. Θα δείξω την επιστολή σου στον Ventriss, έτσι, ώστε να συμφωνήσει με τους όρους...»⁵⁵³.

Άλλο παράδειγμα ήταν η ικανοποίηση αιτήματος του πολεοδόμου Κωνσταντίνου Δοξιάδη, ο οποίος ζήτησε την άδεια να δημοσιεύσει σχέδια κτηρίων από την ανασκαφή της Κοράκου σε ένα σύγγραμμά του οικιστικού περιεχομένου: «Συγγράφω ένα βιβλίο για οικιστικά θέματα με τίτλο: Εισαγωγή στην Επιστήμη της Ανθρώπινης Εγκατάστασης. Ζητώ την άδειά σας να συμπεριλάβω ένα σχέδιο βασισμένο σε οικία υπερκείμενη Μεσοελλαδικής, σχέδιο 110 από την Κοράκου...»⁵⁵⁴. Ο Blegen απάντησε πρόθυμα: «Έχετε την άδειά μου να χρησιμοποιήσετε στο βιβλίο σας το σχέδιο οικίας χτισμένης πάνω σε πρωιμότερο κτήριο της Μεσοελλαδικής περιόδου της Κοράκου. Μία απλή αναφορά στην Κοράκου, σχέδιο 110 είναι αρκετή»⁵⁵⁵.

Η αλληλογραφία του αποκαλύπτει την προτίμησή του στο «εμείς» από το «εγώ», όπως στην επιστολή του προς τον Dr. H. Biesantz, ο οποίος επιμελήθηκε της δημοσίευσης των σφραγίδων και σφραγισμάτων από την

⁵⁵¹ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 24.

⁵⁵² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Caskey 8.5.1954.

⁵⁵³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 6, επιστολή Cook προς Blegen 12.5.1954 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 2, επιστολή Δοξιάδη προς Blegen 15.1.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁵⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 2, επιστολή Blegen προς Δοξιάδη 21.1.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

ανασκαφή της Πύλου στο *der Minoischen und Mykenischen Siegel*⁵⁵⁶. Συγχρόνως, από τη δήλωσή του προς τον Στυλιανό Αλεξίου: «*Το γράψιμο είναι πολύ δυσκολότερο από το σκάψιμο*»⁵⁵⁷, συμπεραίνεται ότι είχε πλήρη επίγνωση της σοβαρότητας του έργου της δημοσίευσης της ανασκαφής της Πύλου και της ευθύνης την οποία είχε επωμισθεί.

Οι σχέσεις του με τους Έλληνες συναδέλφους του και την ελληνική κοινωνία γενικότερα (σε δημόσιο και ιδιωτικό επίπεδο) εγκαινίασαν ένα νέο πρότυπο συνεργασίας, άγνωστο μέχρι την εποχή εκείνη στους κόλπους των ξένων Σχολών⁵⁵⁸. Η ειλικρινής φιλία του με τον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη, στη μνήμη του οποίου αφιέρωσε τον πρώτο τόμο του *Palace of Nestor*, είναι ενδεικτική του νέου κλίματος στις σχέσεις Ελλήνων και Αμερικανών αρχαιολόγων, του οποίου υπήρξε εισηγητής. Κατά τη διάρκεια της θητείας του ως Διευθυντής της Σχολής, στις λεγόμενες Ανοικτές Συνεδριάσεις (Open Meetings), η παρουσία Ελλήνων αρχαιολόγων ήταν σύνηθες φαινόμενο: «*Το σπουδαιότερο γεγονός της προηγούμενης εβδομάδας ήταν η Ανοικτή Συνεδρίαση... Όλα κύλισαν πολύ ομαλά... Νομίζω ότι ο Carl προσπάθησε να συνδυάσει μία σοβαρή συνάντηση για αρχαιολόγους με την παρουσία αρκετών μελών της βασιλικής οικογένειας... ήταν τέτοια η επιτυχία που άξιζε και με το παραπάνω τον κόπο... Ήλθε ο Βασιλιάς και η Βασίλισσα... Ο Carl έκανε μία ωραία ομιλία για τη χρονολόγηση της Τροίας... Πολλοί αρχαιολόγοι παρόντες: Οικονόμος, Ορλάνδος, Κεραμόπουλος, Καρούζος κ.ά... Θα γίνει ακόμη μία Συνεδρίαση την επόμενη Δευτέρα, αυτή τη φορά στη Γεννάδειο και θα μιλήσουν οι Τραυλός και Vanderpool*»⁵⁵⁹.

Οι πολλαπλές επαφές του και με άλλους Έλληνες αρχαιολόγους δεν περιορίστηκαν στο επίπεδο των κοινωνικών συναναστροφών, όπως θα πίστευε κανείς από μία πρώτη ματιά στις καταγραφές των επισκέψεων στα ημερολόγιά του. Η σχέση του με τον Μαρινάτο (**εικ.34**), ο ιδιόρρυθμος

⁵⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Biesantz 28.6.1964.

⁵⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ, 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Αλεξίου 10.7.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁵⁸ Davis 2015, σελ. 209, 221.

⁵⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 10.5.1949 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

χαρακτήρας του οποίου ήταν κοινός τόπος, οδήγησε στην ανάληψη της δαπάνης για το στέγαστρο του Ανακτόρου εξ ολοκλήρου από την Αρχαιολογική Υπηρεσία, παρά τον υποβόσκοντα ανταγωνισμό τους, ο οποίος ίσως να ήταν η αιτία που ο Μαρινάτος απέρριψε την πρόταση του Blegen για την από κοινού ανασκαφή του Ανακτόρου⁵⁶⁰. Εντούτοις, δελεάζεται κανείς να ανασυνθέσει στο μυαλό του και μία διαφορετική εικόνα των δύο ανδρών και συναδέλφων, Μαρινάτου και Blegen, όπως αυτή προκύπτει μέσα από το ημερολόγιο του τελευταίου, καθισμένους ένα ανοιξιάτικο απομεσήμερο, μετά από ένα ευχάριστο γεύμα, στην αυλή του σπιτιού του Blegen στη Χώρα Τριφυλίας, να συζητάνε φιλικά, καθαρίζοντας τις πολύτιμες πινακίδες οι οποίες είχαν μόλις ανασυρθεί από τον υπερχιλιετή τους ύπνο⁵⁶¹.

Εικ.34. Αριστερά: Carl Blegen (1887-1971). Σκίτσο από τον Piet de Jong. Δεξιά: Σπυρίδων Μαρινάτος (1901 -1974). Σκίτσο: Γ.Α.

Χαρακτηριστική του σεβασμού με τον οποίο αντιμετώπιζε ο Blegen τους Έλληνες συναδέλφους του είναι η επιθυμία του να συμμετάσχει ο Νικόλαος Πλάτων σε ένα διεθνές συνέδριο επιστημόνων ειδικευμένων σε θέματα Γραμμικής Β' Γραφής και γενικότερα της Ύστερης Εποχής του Χαλκού: «... Ανάμεσα στους συμμετέχοντες πρέπει να συμπεριληφθούν ο Palmer και ο Chadwick καθώς και ο Lejeune ... και ο Πλάτων. Η συνεργασία τους πρέπει

⁵⁶⁰ Βαβουρανάκης 2014, σελ. 296.

⁵⁶¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Pylos Excavations Records, ΦΑΚ. 1, αριθ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής, Carl W. Blegen 1939, σελ. 78 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

να εξασφαλισθεί ώστε να προσδώσει στο συνέδριο το κύρος της αυθεντίας τους στον χώρο»⁵⁶². Και αργότερα, σε επιστολή του προς τον Alsop, σχετικά με μια αναφορά του τελευταίου για το Ανάκτορο της Ζάκρου προσθέτει: «Την διάβασα με μεγάλο ενδιαφέρον και χάρηκα βαθύτατα που είδα ότι δίνεις ευρεία δημοσιότητα στον Δρ Πλάτωνα για την αξιοθαύμαστη ανακάλυψη αυτού του απρόσμενου τετάρτου Ανακτόρου στην Κρήτη και ένα από τα πλουσιότερα σε καλλιτεχνικές δημιουργίες, Ο Πλάτων αξίζει να πιστωθεί πλήρως αυτή του την ανακάλυψη»⁵⁶³. Αντίστοιχα, ο Πλάτων έδειχνε πρόθυμος να εξυπηρετεί τις ανασκαφικές ανάγκες του Blegen. Σε επιστολή του της 27.4.1954 (εικ.35,36) δηλώνει ότι αν και ο μόνος τεχνικός τον οποίο διαθέτουν στο Μουσείο Ηρακλείου είναι ο Ζαχαρίας Κανάκης, ευχαρίστως εισηγείται στο Υπουργείο να του δοθεί η μηνιαία κανονική άδεια, ώστε να τον χρησιμοποιήσει ο Blegen, με δαπάνη του, στην Πύλο. Μετά τη λήξη της κανονικής του άδειας θα του δοθεί άδεια 15θήμερης παραμονής στην Πύλο, για την προώθηση της εκεί εργασίας και πάλι με δαπάνη του Blegen, αφού το Δημόσιο δεν δίνει ημερήσιες αποζημιώσεις. Και καταλήγει σε φιλικό τόνο: «Σᾶς εύχομαι καλά εὐρήματα καί μεγάλας ἐπιτυχίας εἰς τὰς ἔρευνάς Σας. Ἄν ὁ κοῦς Μαρινᾶτος ἔλθει μαζί σας διαβιβάσατε τούς θερμούς χαιρετισμούς μου»⁵⁶⁴.

⁵⁶² Αρχεὶα ΑΣΚΣΑ, αρχεὶο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 4, επιστολή Blegen προς Bennett 10.10.1960 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁶³ Αρχεὶα ΑΣΚΣΑ, αρχεὶο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 15.6.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁶⁴ Αρχεὶα ΑΣΚΣΑ, αρχεὶο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 3, επιστολή Πλάτωνα προς Blegen 27.4.1954.

ΠΡΟΣ

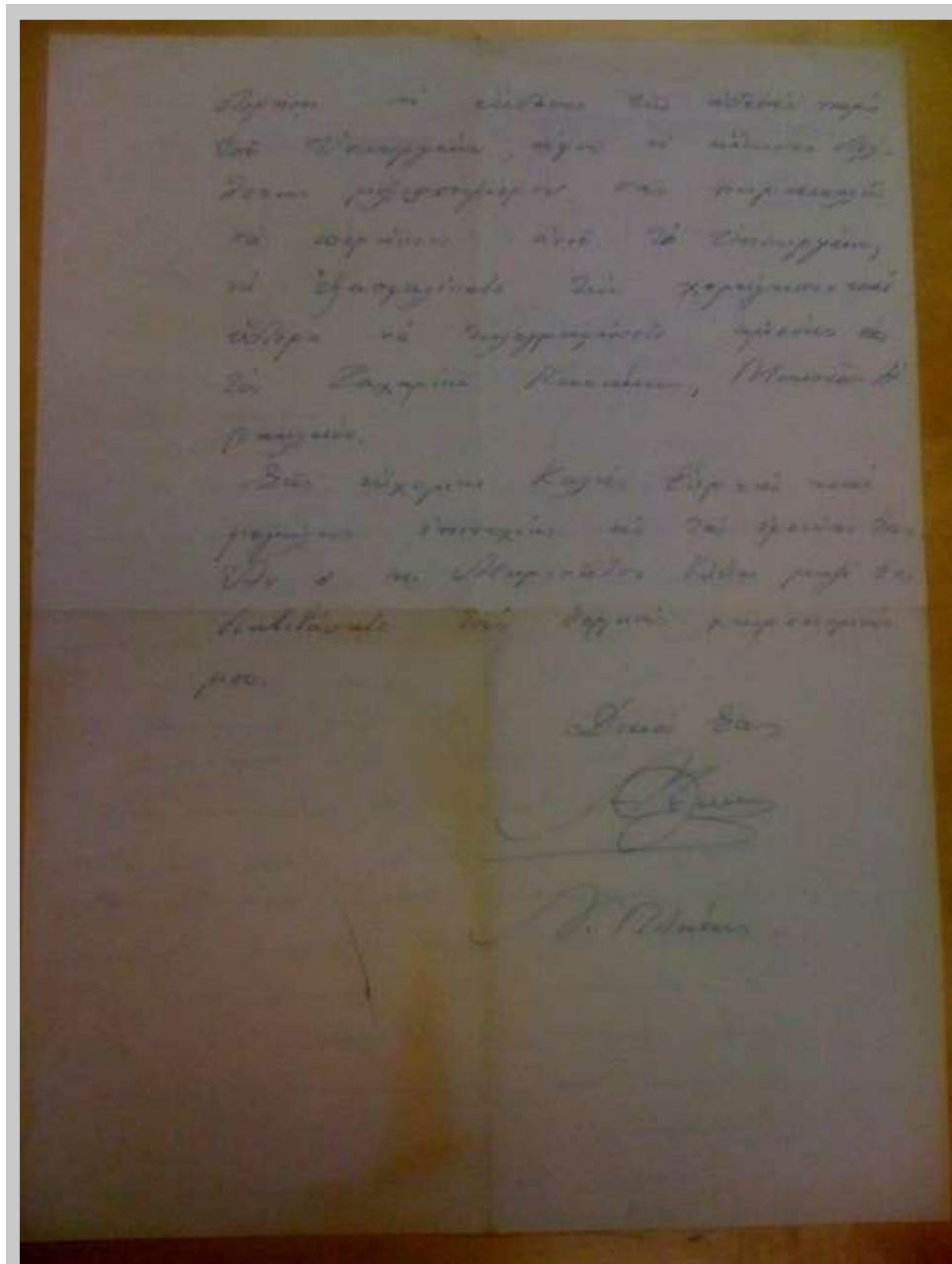
Πλάτων κ. Βλεζεν

Ελάτε κ. ηρώδης και μαζί γυναικά με
μεν ηρώδης κ. και Βλεζεν, ένα είναι
δυνατό. Το μαζί κ. μαζί ταχουνι και
διαβόλου για τις κρύες και τις αέρες
και Μανωίνης Ηρώδης και Βλεζεν
επιχειρήσει κάποιον και το Βλεζεν
η Νά και Βλεζεν κ. μαζί ταχουνι και
και τα κ. και τα ηρώδης και
και ηρώδης και Βλεζεν. Τα ηρώδης και
και τα μαζί και Βλεζεν και ηρώδης

η Νά και Βλεζεν 15 ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν
και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν

Ελάτε και Βλεζεν κ. ηρώδης και Βλεζεν

Εικ.35. Επιστολή Πλάτωνα προς Blegen 27.4.1954. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 3, Εφορεία Ηρακλείου, σελ.1.

Εικ.36. Επιστολή Πλάτωνα προς Blegen 27.4.1954. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 3, Εφορεία Ηρακλείου, σελ.2.

Εξ άλλου, ο Blegen, απέδειξε έμπρακτα την εμπιστοσύνη και τον σεβασμό του στην ελληνική αρχαιολογική κοινότητα, με το να χρησιμοποιήσει στις ανασκαφές του ικανό αριθμό Ελλήνων αρχαιολόγων, όπως τους Σπύρο Ιακωβίδη, Γεώργιο Μυλωνά, Γεώργιο Παπαθανασόπουλο, Ιωάννη Τραυλό, Δημήτρη Θεοχάρη. Ο τελευταίος τον προσκάλεσε στο Βόλο να σκάψουν μαζί το Κάστρο⁵⁶⁵. Η επιστολή την οποία του έστειλε αργότερα στα

⁵⁶⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 13, υποφ. 5, επιστολή Θεοχάρη προς Blegen 31.3.1957.

Ελληνικά⁵⁶⁶, μαζί με το βιβλίο του *Η Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας* είναι χαρακτηριστική της ιδιαίτερης σχέσης η οποία τους συνέδεε: «... νά σᾶς παρακαλέσω νά δεχθῆτε, σάν προσφορά τοῦ μαθητοῦ πρὸς τόν δάσκαλον»⁵⁶⁷. Αλλά και ο Μανώλης Ανδρόνικος σε επιστολή του προς τον Blegen απευθύνεται με σεβασμό και θαυμασμό προς το έργο του, το οποίο χαρακτηρίζει «πλούσιο και υποδειγματικό»⁵⁶⁸.

Ο Blegen έδωσε μεγάλη σημασία, όχι μόνο στην ανασκαφή και δημοσίευση του Ανακτόρου της Πύλου, αλλά και στην αποκατάσταση και συντήρησή του, ώστε να είναι επισκέψιμο, με όλα τα συνακόλουθα οφέλη για τον τουρισμό και την οικονομία της περιοχής. Το γεγονός αυτό δεν πέρασε απαρατήρητο. Γι' αυτό και οι σχέσεις του με την τοπική κοινωνία ήταν στενές και εκδηλώνονταν σε διάφορες ευκαιρίες. Στην πλατεία της Χώρας Τριφυλίας συναντώνται οι δύο κεντρικότεροι δρόμοι, οι οποίοι φέρουν τα ονόματα των δύο αρχαιολόγων Blegen και Μαρινάτου, σαν να θέλουν να σφραγίσουν συμβολικά τη φιλία των δύο ανδρών στο διηνεκές (εικ.37,38). Και στο Μουσείο της Χώρας Τριφυλίας, που ιδρύθηκε το 1969, και στεγάζει τα ευρήματα από τις ανασκαφές του Blegen στον Άνω Εγκλειανό και του Σπυρίδωνα Μαρινάτου στην ευρύτερη περιοχή της Πυλίας και της Τριφυλίας, οι προτομές των δύο αρχαιολόγων καλωσορίζουν τον επισκέπτη στην εξωτερική σκάλα που οδηγεί στην είσοδο του Μουσείου (εικ.39,40).

Εικ.37. Πινακίδα της οδού με το όνομα του Μαρινάτου στη Χώρα Τριφυλίας. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Εικ.38. Πινακίδα της οδού με το όνομα του Blegen στη Χώρα Τριφυλίας. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

⁵⁶⁶ Ο Blegen μιλούσε και έγραφε καλά Νέα Ελληνικά.

⁵⁶⁷ Davis 2015, σελ. 221. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 13, υποφ. 5, επιστολή Θεοχάρη προς Blegen, 18.4.1968.

⁵⁶⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ.9, υποφ.2, επιστολή Ανδρόνικου προς Blegen 2.3.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Εικ.39. Προτομή Carl Blegen στην είσοδο του Μουσείου Χώρας Τριφυλίας. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Εικ.40. Προτομή Σπυρίδωνα Μαρινάτου στην είσοδο του Μουσείου Χώρας Τριφυλίας. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Για την απήχηση την οποία είχαν οι προσπάθειές του αυτές ακόμη και στο εξωτερικό, είναι χαρακτηριστική η επιστολή συγχαρητηρίων του Λόρδου Aberconway, ο οποίος την απευθύνει απρόσωπα στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati: «*Επιθυμώ να συγχαρώ εσάς και όλους τους υπευθύνους για την καταπληκτική εργασία της συντήρησης και αποκατάστασης. Θαυμάσαμε την επιτηδειότητα και το γούστο με το οποίο το Πανεπιστήμιό σας έκανε την Πύλο μία από τις πιο ενδιαφέρουσες θέσεις της Μυκηναϊκής περιόδου στην Ελλάδα. Πράγματι, η Πύλος, αν και δεν έχει το ίδιο μυθικό υπόβαθρο με τις Μυκήνες και την Τίρυνθα, προσφέρει στον επισκέπτη μία πιο παραστατική θεώρηση του πώς ήταν η ζωή εκείνη την εποχή. Ο οπτικός σύνδεσμος με το παρελθόν είναι πιο γραφικός και πιο γοητευτικός στην Πύλο από ό,τι στις Μυκήνες και στην Τίρυνθα. Ανταγωνίζεται τα Ανάκτορα της Κνωσού, τα οποία έχουν ελαφρώς παραμορφωθεί από τις αναπόφευκτες αλλά υπερβολικές αποκαταστάσεις. Το Πανεπιστήμιό σας έχει κάνει έξοχη δουλειά και σας στέλνω για μία ακόμη φορά τα συγχαρητήριά μου. Εάν δεν είστε το πρόσωπο προς το οποίο έπρεπε να απευθύνεται η επιστολή αυτή παρακαλώ διαβιβάστε το στον αρμόδιο συνάδελφό σας*»⁵⁶⁹.

Από το περιεχόμενο της επιστολής γίνεται φανερό ότι δεν προέρχεται από κάποιον γνωστό του Blegen, ο οποίος επιθυμεί να τον κολακέψει. Δεν

⁵⁶⁹Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Lord Aberconway προς Professor of Archaeology 4.9.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

γνωρίζει καν το όνομά του. Μάλιστα παρακαλεί αν δεν είναι εκείνος προς τον οποίο πρέπει να απευθυνθεί η επιστολή, να την προωθήσει στο αρμόδιο άτομο. Επισημαίνεται ότι η επιστολή προέρχεται από ένα Βρετανό και όχι Αμερικανό, ο οποίος, με το γνωστό βρετανικό φλέγμα παραδέχεται ότι το έργο της Πύλου ανταγωνίζεται ακόμη και αυτό της Κνωσού (έργο Βρετανών), το οποίο έχει κάπως αμαυρωθεί, όπως προσθέτει, από τις υπερβολικές αναστηλώσεις, τις οποίες όμως, χαρακτηρίζει αναγκαίες (!).

Ενδιαφέρον επίσης, παρουσιάζει ο τρόπος χειρισμού του Joseph Alsop, όπως αυτός αποκαλύπτεται μέσα από την αλληλογραφία τους. Ο Alsop, άνθρωπος με ευρύτερη μόρφωση και αρχαιολογικές γνώσεις, πράγμα συνηθισμένο στους κόλπους της Αμερικανικής ελίτ της εποχής, ζήτησε τη γνώμη του Blegen πάνω σε ένα άρθρο για την Πύλο, το οποίο επρόκειτο να εκδώσει. Ο Blegen, σε μία προσπάθεια ευγενικής υπόδειξης σχετικά με την επίθεση την οποία εξαπολύει κατά του Arthur Evans, του επισημαίνει ότι δεν ανταποκρίνεται στην αλήθεια ο ισχυρισμός του Palmer ότι η πρώτη πινακίδα βρέθηκε το 1939 και ένας εργάτης έσβησε την επιγραφή της. Εξ άλλου, του συστήνει να αποφύγει την αναφορά ότι ο Evans εμπόδισε την επανεκλογή του Wace, διότι ο Palmer δεν είπε όλη την ιστορία. Δηλαδή ότι υπήρχε, σύμφωνα με τον κανονισμό της Βρετανικής Σχολής, περιορισμός στη θητεία των Διευθυντών μέχρι τρεις περιόδους⁵⁷⁰. Ο Alsop, εντούτοις, επέμεινε και αν και βελτίωσε το κείμενο δεν αφαίρεσε τελείως αυτή την αναφορά⁵⁷¹. Αξίζει να σημειωθεί ότι ο Blegen, αν και ήταν φίλος του Wace, δεν δίστασε να υπερασπισθεί τον Evans, θεωρώντας ότι στην περίπτωση αυτή αδικείται. Θεωρούσε ότι η διαμάχη τους περιοριζόταν σε καθαρά επιστημονικό επίπεδο. Ένα χειρόγραφο απόσπασμα, μάλλον αδημοσίευτου άρθρου, του Blegen, που τηρείται στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ (**εικ.41**) είναι αποκαλυπτικό της άποψης που ο τελευταίος είχε για τον Evans: *«Έχει λεχθεί ότι ο Sir Arthur Evans δεν έκανε δημόσιο σχόλιο σχετικά με την ανακάλυψη*

⁵⁷⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 1.10.1962 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τις συγγραφικές δραστηριότητες του Alsop και τις «δημοσιογραφικές» μεθόδους που χρησιμοποιούσε για να συλλέγει το υλικό του βλ. Davis 2015β και 2015γ.

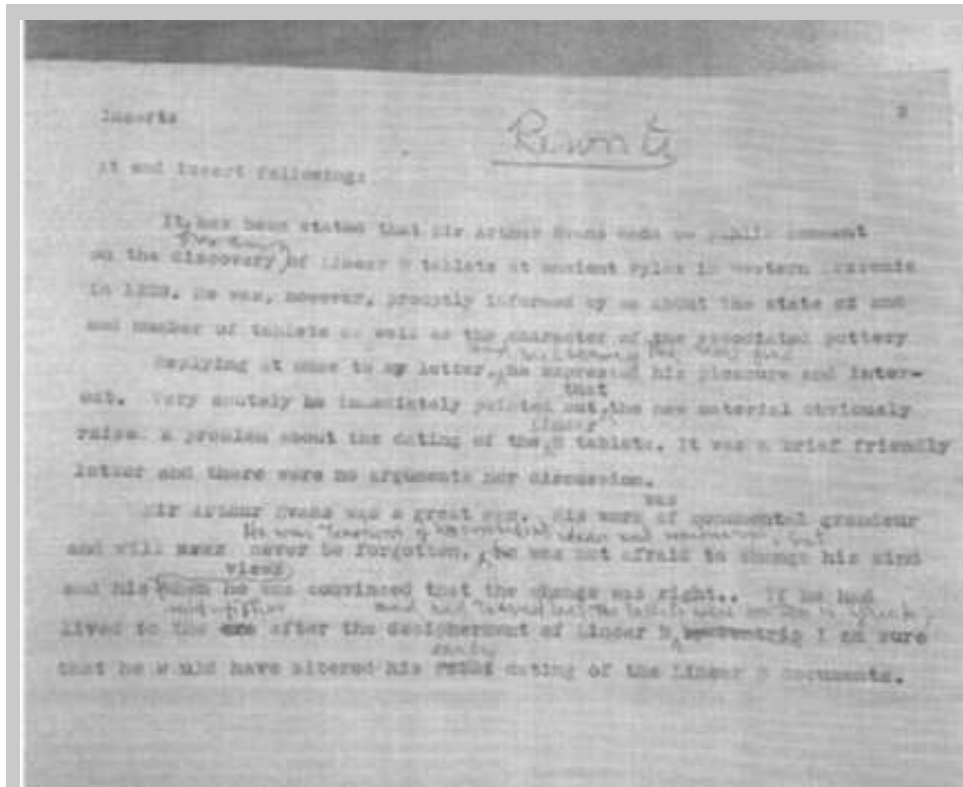
⁵⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsop προς Blegen, 5.10.1962 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

των πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής στην αρχαία Πύλο στη δυτική Μεσσηνία το 1939. Εντούτοις, ενημερώθηκε αμέσως από εμένα για την κατάσταση και τον αριθμό των πινακίδων καθώς και για τον χαρακτήρα της κεραμικής που βρέθηκε μαζί. Απαντώντας αμέσως στο γράμμα μου⁵⁷² εξέφρασε τη χαρά και το ενδιαφέρον του. Πολύ εύστοχα επισήμανε αμέσως ότι το νέο υλικό ήγειρε προφανώς θέμα σχετικά με τη χρονολόγηση των πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής. Ήταν ένα σύντομο και φιλικό γράμμα και δεν υπήρξαν διαφωνίες ή συζητήσεις. Ο Sir Arthur Evans ήταν σπουδαίος άνθρωπος. Το έργο του είναι μνημειώδες και ουδέποτε θα ξεχασθεί⁵⁷³. Δεν φοβόταν να αλλάξει τη γνώμη και τις απόψεις του όταν ήταν πεπεισμένος ότι η αλλαγή ήταν σωστή. Εάν είχε ζήσει μέχρι τα μέσα της δεκαετίας του 1950, μετά την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β' Γραφής και είχε ακούσει ότι η γλώσσα των πινακίδων ήταν γραμμένη στα Ελληνικά, είμαι σίγουρος ότι θα είχε αλλάξει την πρόωμη χρονολόγηση που είχε δώσει στις πινακίδες Γραμμικής Β' Γραφής»⁵⁷⁴.

⁵⁷² Εννοεί προφανώς την επιστολή που του απέστειλε ο Evans στις 23 Απριλίου 1939 (βλ. **εικ.28**).

⁵⁷³ Ο Blegen είχε κι άλλες φορές εκφράσει τον θαυμασμό του για το έργο του Arthur Evans. Κατά τη βιβλιοκρισία του συγγράμματος του Alan Wace *Chamber Tombs at Mycenae* ανέφερε χαρακτηριστικά: «κανένα νεκροταφείο σημαντικού μεγέθους στην κυρίως Ελλάδα δεν είχε επαρκώς ερευνηθεί με τον αξιοθαύμαστο τρόπο με τον οποίο πραγματεύθηκε ο Sir Arthur Evans τους προϊστορικούς τάφους της Κνωσού» (Blegen 1934α, σελ. 611). Αλλά και ακόμη παλαιότερα, κατά την βιβλιοκρισία του συγγράμματος του Arthur Evans, *The Palace of Minos* (vol. II, part I), χαρακτηρίζει το έργο του τελευταίου μνημειώδες, προσθέτοντας χαρακτηριστικά: «Όλα τα προβλήματα εθίγησαν και πολλά σκοτεινά σημεία φωτίστηκαν από την πένα του Sir Arthur» (Blegen 1929, σελ. 451). Μάλιστα, προσεγγίζει με ιδιαίτερη προσοχή την άποψη του Evans περί ολοκληρωτικής κατάκτησης του ελλαδικού χώρου από τους Μινωίτες. Υποβαθμίζει τη διαφωνία του στο θέμα αυτό, ενώ δίνει έμφαση στα σημεία του συγγράμματος με τα οποία συμφωνεί, δηλαδή στο έργο του Evans σχετικά με τον Μινωικό πολιτισμό. Επ' αυτού ο Blegen αναφέρει: «Ορισμένα από τα θέματα που εθίγησαν είναι φυσικά υπό συζήτηση, προβλήματα που τραβούν την προσοχή, σε κλίμα φιλικής αντιπαράθεσης, ερευνητών πολλών εθνικοτήτων... Αλλά αυτά είναι, εν τέλει, λεπτομέρειες. Ως μεγάλο κατόρθωμα του Sir Arthur αναγνωρίζεται η παρουσίαση και η ερμηνεία των πολυπληθών καταλοίπων του Μινωικού πολιτισμού, κυρίως η ανασύσταση της καθημερινής ζωής και του πολιτισμού της σπουδαίας Μινωικής Εποχής και το φως που έρριξαν οι έρευνές του στα προβλήματα της Μινωικής θρησκείας. Όλα αυτά αποτελούν ένα σημαντικό κομμάτι ιστορίας, το οποίο οι προσπάθειές του, περισσότερο από οποιοδήποτε άλλου διέσωσαν από τη λήθη» (Blegen 1929, σελ. 452).

⁵⁷⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2, δακτυλογραφημένο κείμενο του Blegen, άνευ ημερομηνίας, με χειρόγραφες διορθώσεις του συγγραφέα, σελ. 8. Αλλά και στον επικείμενό του για τον Evans ο Blegen αναφέρει: «One could not converse with him long before feeling the unusual depth and alertness of his vigorous mind, the wide range of his interests, the strength of his personality. Profound erudition was tempered with practical shrewdness, bold imagination combined with uncanny insight» (Blegen 1941, σελ. 612).

Εικ.41 Χειρόγραφο, άνευ ημερομηνίας, του Carl Blegen που αναφέρεται στον Arthur Evans και την εύρεση των πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής στο Ανάκτορο του Νέστορα. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Carl W. Blegen Papers, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2.

Ο Alsor ζήτησε, επίσης, τη γνώμη του Blegen, τον οποίο συμπεριέλαβε ανάμεσα στα άτομα τη γνώμη των οποίων μετράει πολύ⁵⁷⁵, σχετικά με το βιβλίο που επρόκειτο να εκδώσει με τίτλο *The Silent Earth: A Report on the Greek Bronze Age* (1964). Ο τελευταίος σχολίασε διάφορα σημεία του κειμένου, όπως την παράγραφο που έφερε τον Blegen να ισχυρίζεται ευθέως ότι ο Schliemann πιθανώς να είχε βρει στις Μυκήνες το αρχείο των πινακίδων της Γραμμικής Β΄ Γραφής και να το είχε πετάξει, καθώς και την αναφορά σχετικά με τη διαμάχη Wace και Evans, που ενοχλούσε, όπως υπογράμμισε χαρακτηριστικά, τόσο τον Blegen όσο και την κυρία Wace⁵⁷⁶. Στην απάντησή του ο Blegen εκφράζει ικανοποίηση για τις διορθώσεις και αναφερόμενος σε περαιτέρω ισχυρισμούς του Alsor, τους οποίους θεωρεί αυθαίρετους παρατηρεί: «πρέπει να υπήρχαν και παλαιότερα Ανάκτορα στις

⁵⁷⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsor προς Blegen 25.3.1964, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁷⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsor προς Blegen 28.8.1963. Alsor 1964, σελ. 22 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Μυκήνες, αλλά διασώζονται ελάχιστα στοιχεία και ουδείς σήμερα γνωρίζει πώς έμοιαζαν. Τα κυκλώπεια τείχη είναι σχετικά νεότερα, αν και όλα πιθανώς ανάγονται στην Μυκηναϊκή ΙΙΒ⁵⁷⁷ περίοδο. Αλλά όταν υπάρχουν τόσες αβεβαιότητες είναι καλύτερα να είμαστε προσεκτικοί⁵⁷⁸». Στη συνέχεια, αμφισβητώντας το επιχείρημα ότι η Κνωσός είχε καταληφθεί από Μυκηναίους κατά τον 17^ο αι. π.Χ., επισημαίνει εμμέσως ότι δεν πρέπει να πηγαίνουμε πέρα από τα στοιχεία που έχουμε (*this statement seems to me to go rather far beyond the evidence*)⁵⁷⁹. Κάνοντας ενδιαφέρουσες υποδείξεις στον Alsop σχετικά με τα καυστικά σχόλια που εκφράζει στο βιβλίο εναντίον των Friedrich Matz και Martin Nilsson προσθέτει: «Οπωσδήποτε η αίσθησή μου είναι ότι οι αρχαιολόγοι πρέπει να είναι σε θέση να ακούνε προσεκτικά ο ένας τον άλλο και να διαφωνούν φιλικά όταν δεν μπορούν να συμφωνήσουν»⁵⁸⁰. Ο Alsop έλαβε υπ' όψη του αρκετά από τα σχόλια του Blegen⁵⁸¹ και έκανε τις ανάλογες διορθώσεις στο βιβλίο του, για παράδειγμα αναφέρει τον Nilsson ως «the great Martin Nilsson»⁵⁸². Δεν έλαβε όμως, υπ' όψη τον χαρακτηρισμό των ταφικών κύκλων ως Α' και Β' των Μυκηνών⁵⁸³. Φαίνεται ότι η ορολογία διαμορφωνόταν εκείνη την εποχή. Με την ολοκλήρωση του βιβλίου του ο Alsop διατυπώνει κάποιους φόβους για τον αντίκτυπο τον οποίο θα έχουν οι απόψεις του στη Βρετανία, χωρίς ωστόσο να απαλύνει τους χαρακτηρισμούς του κατά του Evans: «Τρέμω τη μέρα της δημοσίευσης στην Αγγλία, διότι πάρα πολλοί Βρετανοί επιστήμονες αντιμετωπίζουν, κατά τη γνώμη μου, τον Sir Arthur Evans σαν αυτό που οι Γιαπωνέζοι αποκαλούν "άυλη εθνική πολιτισμική περιουσία". Έτσι, οποιαδήποτε αναφορά ότι πιθανόν να σφάλει σε κάποια θέματα, παρ' όλο που

⁵⁷⁷ Κατά τον Alan Wace ανάγονται στην ΥΕ ΙΙΑ περίοδο. Βλ. Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Wace προς Blegen, 6.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁷⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 12.10.1963, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁷⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 12.10.1963, σελ. 2 συνημμένων σχολίων (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁸⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 12.10.1963, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁸¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsop προς Blegen 17.10.1963, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁸² Alsop 1964, σελ. 252.

⁵⁸³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsop προς Blegen 17.10.1963, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

απεδείχθη ότι δεν είχε δίκιο στο θέμα της Γραμμικής Β΄ Γραφής, εκλαμβάνεται ως αντιβρετανική επίθεση (προσβολή). Υποψιάζομαι ότι ο παράγων αυτός συνετέλεσε σε μεγάλο βαθμό στις δυσκολίες τις οποίες αντιμετώπισε ο καημένος ο Palmer, του οποίου το Ιρλανδικό φλέγμα (η Ιρλανδική επιθετικότητα) φαίνεται ότι προσβάλλει τους Βρετανούς φίλους μου, σχεδόν όσο και οι υπόλοιπες πτυχές του αναμφισβήτητα παράξενου χαρακτήρα του»⁵⁸⁴.

Παρόμοιες δημόσιες τοποθετήσεις κατά του Evans από τον Blegen δεν παρατηρούνται, ίσως διότι θεωρούσε κυρίως υπεύθυνο της διαμάχης τον Σκωτσέζο συνεργάτη του Evans, Duncan McKenzie⁵⁸⁵, ο οποίος παρέσυρε, κατά τη γνώμη του, τον Evans⁵⁸⁶.

Την άποψη αυτή εκμυστηρεύθηκε ο Blegen στην Elizabeth, ένα χρόνο πριν τον γάμο τους: «Ο Evans είναι πράγματι, ένας πολύ καλός άνθρωπος και

⁵⁸⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Alsop προς Blegen 25.3.1964, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁸⁵ Duncan McKenzie (1861-1934). Σκωτσέζος αρχαιολόγος, έγινε γνωστός με τις ανασκαφές στη Φυλακωπή της Μήλου, όπου ανέπτυξε πρωτοποριακή για την εποχή του ανασκαφική μέθοδο. Αυτή ήταν και η αιτία που ο κατά δέκα χρόνια μεγαλύτερός του Arthur Evans του ζήτησε να συνεργασθούν στις ανασκαφές του Ανακτόρου της Κνωσού για περίπου 30 έτη. Τελικά ο Evans διέκοψε τη συνεργασία τους, λόγω της προϊούσας ασθένειας του McKenzie. Ο McKenzie έπαιξε κομβικό ρόλο στις διάφορες φάσεις αναστήλωσης του Ανακτόρου της Κνωσού και ίσως αυτό να επιδιώκει να υπογραμμίσει η αρχιτεκτονική τεχνοτροπία με την οποία αποδίδει ο Piet de Jong τη μορφή του McKenzie, περιστοιχισμένη από διπλούς πελέκεις και τον κόκκινο κίονα στο φόντο (**εικ.42**).

⁵⁸⁶ Η Μινωική χρονολόγηση (Evans 1906) είχε επηρεασθεί σε μεγάλο βαθμό από τις οξυδερκείς στρωματογραφικές παρατηρήσεις του McKenzie (Momigliano 1999, σελ. 50-57. Καραδήμας 2011, σελ. 821-844).

ανοικτός σε διάλογο, αλλά όταν θα πάει στην Κρήτη θα βρεθεί και πάλι κάτω από την επιρροή αυτού του επιφυλακτικού δαιμόνιου (πονηρού) ορεσίβιου Mckenzie, που τον παρακινεί να απορρίπτει τα στοιχεία από την ηπειρωτική Ελλάδα»⁵⁸⁷. Τις απόψεις αυτές του Blegen συμμεριζόταν και ο Alan Wace, ο οποίος αναφέρει σε επιστολή του προς τον Blegen: «Συμπαθώ τον Mckenzie, δεν είναι όμως, πρακτικός και είναι ισχυρογνώμων (πεισματάρης) και εύθικτος»⁵⁸⁸. Και σε άλλη επιστολή: «Φοβούμαι ότι τον αποδοκιμάσαμε λίγο, αλλά δεν αντιμετωπίζει την ΥΕ περίοδο όπως εμείς. Όμως, δεν γνωρίζει τα ελλαδικά ευρήματα»⁵⁸⁹. Μάλιστα δεν διστάζει να χαρακτηρίσει τον McKenzie πρωτοπαλίκαρα (henchman) του Evans⁵⁹⁰.

Λαμβάνοντας υπ' όψη την ηγετική προσωπικότητα του Evans δεν είναι βέβαιο πόσο πράγματι, τον παρέσυρε ο Mckenzie ή απλώς ο Evans έστηνε «ευήκοον ους» στις απόψεις αυτές που σαφώς υποστήριζαν την θεωρία του περί Παν-Μινωισμού του αιγαιακού πολιτισμού. Πάντως, στην αλληλογραφία που τηρείται στο Αρχείο Evans, στο Μουσείο Ashmolean της Οξφόρδης και περιλαμβάνει επιστολές των Evans, Wace και McKenzie, υπάρχουν πλείστες αναφορές του τελευταίου εναντίον της ΥΕ III χρονολόγησης του Wace για τα διάφορα μνημεία των Μυκηνών, όπως του Θησαυρού του Ατρέα, καθώς και χαρακτηρισμοί ως Μινωικών ορισμένων αρχιτεκτονικών στοιχείων, τα οποία οι Blegen και Wace θεωρούσαν τυπικά Ελλαδικά⁵⁹¹. Μάλιστα σε επιστολή του προς τον Evans αποκαλεί το δίδυμο Wace-Blegen «νεαρούς βάρβαρους» και προσθέτει: «Πρόκειται για σχολική αρχαιολογία και τόσο αφελή! Σε παρακαλώ κράτησέ το για τον εαυτό σου»⁵⁹².

Ως προς την άποψη που είχε ο Evans για τον Blegen λίγα είναι γνωστά, δεδομένου ότι δεν εκδηλώνει γραπτά αντίστοιχη με του Mckenzie επιθετική ρητορική εναντίον των Wace-Blegen, παρά τις αντιρήσεις του για τις χρονολογήσεις των τελευταίων. Σε επιστολή του προς τον Wace ο Evans

⁵⁸⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Elizabeth P. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 3, επιστολή Carl Blegen προς Elizabeth Pierce 6.4.1923, σελ. 4-5 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁵⁸⁸ Galanakis 2015, σελ. 103.

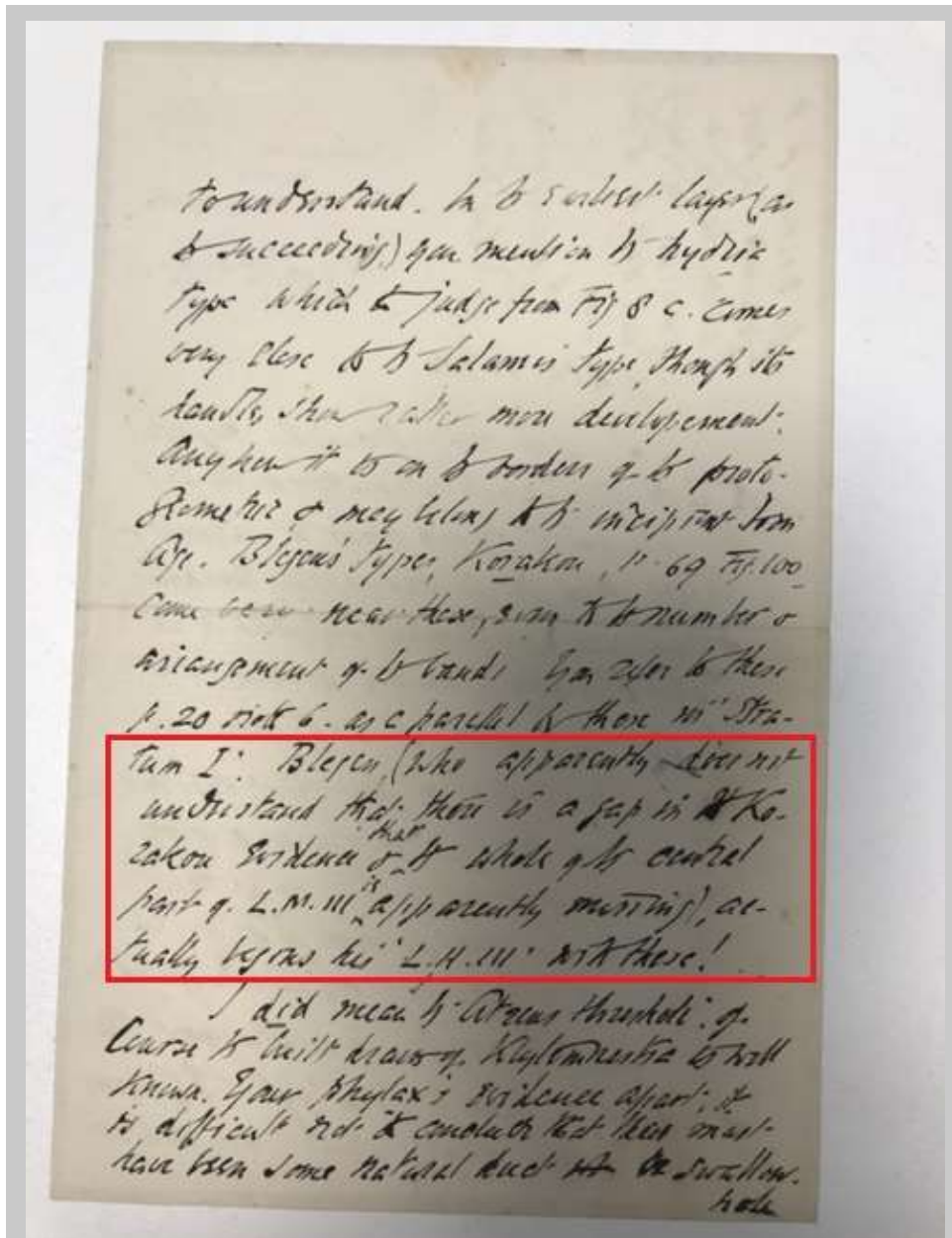
⁵⁸⁹ Galanakis 2015, σελ. 103.

⁵⁹⁰ Galanakis 2015, σημ. 21, σελ. 114.

⁵⁹¹ Momigliano 1995, σελ. 167.

⁵⁹² Galanakis 2015, σελ. 104.

παραπονείται ότι ο Blegen δεν αντελήφθη το κενό στην ανασκαφή της Κοράκου, ότι δηλαδή έλειπε το μεγαλύτερο μέρος της ΥΜ ΙΙΙ περιόδου (εικ.43).

Εικ.43 Επιστολή Arthur Evans προς Alan Wace, 29.4.1925, σελ. 2. Φωτ. Αρχαία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

Αποκαλυπτική της ιδιοσυγκρασίας του Blegen είναι η δήλωση του τελευταίου σε αλληλογραφία με το Νορβηγό φίλο του Arne Alter: «I am staying on in Chora for a week or longer, trying to finish the work that has

*been allotted to me»*⁵⁹³, υπονοώντας ότι του ανατέθηκε ισότιμα και του ιδίου ένα κομμάτι της εργασίας, μαζί με τους υπόλοιπους συνεργάτες του, με τους οποίους το συναποφάσισαν και δεν το κανόνισε ο ίδιος ως επικεφαλής.

Την ίδια μετριοφροσύνη αποκαλύπτει και η ομιλία που εκφώνησε το 1966 στην Αμερικανική Πρεσβεία των Αθηνών⁵⁹⁴, κατά την παραλαβή του μεταλλίου του Αμερικανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα (**εικ.44**). Ανέφερε χαρακτηριστικά: «... *Η αρχαιολογία πεδίου ως επάγγελμα είναι μία άστατη και απρόβλεπτη ερωμένη. Εκτός από δουλειά (και πιστέψτε με υπάρχει πολλή), επιμονή και εγκαρτέρηση, πολύ άλλοι παράγοντες είναι ουσιώδεις για την επιτυχία. Ανάμεσά τους ως πιο σημαντικοί μπορούν να θεωρηθούν η καλή τύχη και οι καλοί σύντροφοι. Οι περισσότερες αποτυχίες μου ήταν επακόλουθο της έλλειψης του ενός ή του άλλου από τα δύο αυτά στοιχεία ή από τα δικά μου σφάλματα. Και οι περισσότερες ανασκαφές μου, τα περισσότερα εγχειρήματά μου τα οποία πήγαν, με τον ένα ή με τον άλλο τρόπο σχετικά ικανοποιητικά, το οφείλουν στη συμβολή των ικανών μου συνεργατών»*⁵⁹⁵.

Εικ.44. Ο Blegen στην Αμερικανική Πρεσβεία των Αθηνών το 1966, κατά την ημέρα της τιμησής του με το Χρυσό Μετάλλιο του Αμερικανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου. Φωτ. Davis 2014.

Ο σύνδεσμος του Blegen (αλλά και της συζύγου του) με την ΑΣΚΣΑ (με εξαίρεση το διάστημα 1927-1947 για τους λόγους που προαναφέρθηκαν στο

⁵⁹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Altern 10.7.1967.

⁵⁹⁴ Αντίγραφο σε ψηφιακή μορφή της ομιλίας του Blegen τηρείται στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ.

⁵⁹⁵ Davis and Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 10.

οικείο κεφάλαιο) υπήρξε στενός, με έμπρακτη συνδρομή του στην ευόδωση των σκοπών της Σχολής, χαρακτηριστικότερο παράδειγμα της οποίας ήταν βεβαίως η δωρεά στη Σχολή της οικίας του ζεύγους στην οδό Πλουτάρχου 9⁵⁹⁶. Άλλωστε, η φιλοσοφία των χορηγιών (fund raising) είναι βαθιά ριζωμένη στην Αγγλοσαξονική παράδοση⁵⁹⁷. Δεν επεδίωξε να εκμεταλλευτεί χορηγίες οι οποίες του προτάθηκαν και από άλλα Ιδρύματα, μετά τη δημοσιότητα την οποία έλαβαν οι ανακαλύψεις του στο *Ανάκτορο του Νέστορα*⁵⁹⁸. Αντιθέτως, μέσα στο πλαίσιο των οικονομικών του δυνατοτήτων, προέβαινε και ο ίδιος σε δωρεές προς τη Σχολή, όπως το 1969, όταν με την ευκαιρία χορηγίας εκ μέρους του Blegen χρηματικού ποσού προς τη Σχολή, ο τότε Διευθυντής της James McCredie του ανέφερε σε επιστολή του, μεταξύ άλλων: «... *Επιθυμώ να προσθέσω ένα προσωπικό ευχαριστώ για το έξοχο δώρο σας προς τη Σχολή. Είναι σπάνιο για τους οργανισμούς να έχουν στους κόλπους τους (στην οικογένειά τους) ανθρώπους σαν εσάς και την αείμνηστη σύζυγό σας, που να τους υποστηρίζουν με κάθε τρόπο, συμβάλλοντας τόσο στην ακαδημαϊκή τους ζωή, ως οι πλέον διακεκριμένοι τους επιστήμονες και καθηγητές, όσο και στα οικονομικά μέσα, που καθιστούν δυνατή την ακαδημαϊκή ζωή σε άλλους...*»⁵⁹⁹.

Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών περιόδων της Πύλου φαίνεται ότι συμμετείχε, επιλεκτικά, σε θέματα που βοηθούσαν στην προβολή του έργου, όπως λήμματα σε εγκυκλοπαίδειες, άρθρα σε περιοδικά κ.ά. Οι διορθώσεις και υποδείξεις που κάνει προς την Miss Steinman από το περιοδικό *Life Magazine*, πάνω στο σκίτσο που η τελευταία είχε εκπονήσει για να συνοδέψει ένα άρθρο του Blegen στο περιοδικό, είναι χαρακτηριστικές:

⁵⁹⁶ Βλ. παραπάνω σελ. 78.

⁵⁹⁷ Βλ. Αναφορά του Caskey της 18.4.1956 για τα πεπραγμένα της Σχολής κατά την περίοδο 1955-1956, όπου επισημαίνει ότι η ΑΣΚΣΑ μέσα σε ένα μόνο χρόνο έλαβε χορηγίες από τους οργανισμούς: Alumni Association της ΑΣΚΣΑ, American Women's Organization of Greece και Propeller Club-Port of Piraeus (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, σελ. 15).

⁵⁹⁸ Το 1967 το Triopian Foundation, ένα ίδρυμα που έδρευε στο Chicago, πρότεινε στον Blegen να στείλει χορηγία για την ανασκαφή της Πύλου. Ο Blegen ανέφερε το γεγονός στον Robinson, καθώς και την πρόθεσή του να απαντήσει ότι προς το παρόν δεν χρειάζεται τη χορηγία για την Πύλο, διότι τα χρήματα που έχει επαρκούν. Έτσι, άφησε ελεύθερο το έδαφος ώστε τυχόν χορηγία εκ μέρους του ιδρύματος αυτού να διοχετευθεί σε άλλες ανάγκες της Σχολής (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Robinson προς Caskey 11.8.1967).

⁵⁹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 4, επιστολή McCredie προς Blegen, 15.9.1969, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

«Αγαπητή δεσποινίς Steinman, πριν λίγες μέρες μου έφεραν εδώ στη Χώρα το γράμμα σας της 16^{ης} Μαΐου, μαζί με τη φωτογραφία του σκίτσου που απεικονίζει μία σκηνή στην Αίθουσα του Θρόνου του μυκηναϊκού Ανακτόρου της Πύλου. Πριν απαντήσω στις ερωτήσεις σας, θα ήθελα να κάνω κάποιες γενικές παρατηρήσεις πάνω στο σκίτσο. Κατ' αρχάς, μου φαίνεται ότι αποδίδει πολύ λίγο την ευρυχωρία της Αίθουσας του Θρόνου. Οι τοίχοι, οι ασπίδες, οι λόγχες κ.ά. φαίνεται σαν να βρίσκονται ακριβώς πίσω από τους κίονες, ενώ στην πραγματικότητα υπάρχει μεγάλος χώρος ανάμεσα. Επί πλέον, μου φαίνεται ότι στην αίθουσα συνωστίζονται πολλές περιττές ανθρώπινες μορφές, μερικές από τις οποίες είναι σίγουρα εκτός τόπου. Για παράδειγμα, οι γυναίκες και τα παιδιά είναι σύγχρονη προσθήκη. Οι γυναίκες που άκουγαν την απαγγελία κάθονταν σίγουρα στον εξώστη και όχι μαζί με τους άνδρες στο ισόγειο και τα παιδιά θα πρέπει να βρίσκονταν ήδη για ύπνο. Η γωνία της εικόνας που αποκαλύπτει το πίσω μέρος του θρόνου είναι όλη λάθος, διότι το πίσω μέρος του θρόνου ακουμπούσε στο τοίχο του δωματίου και δεν ήταν ορατό. Επί πλέον, τα καθίσματα κατά μήκος και δίπλα στο θρόνο είναι ένα άλλο σύγχρονο στοιχείο. Ο Άναξ καθόταν μόνος του, χωρίς άλλα άτομα κοντά του. Ακριβώς στα δεξιά του είχε ένα χώρο για σπονδές, εκεί ακριβώς που το σκίτσο απεικονίζει ένα άνδρα σε κάθισμα. Τα καθίσματα, αν και όχι άγνωστα τη Μυκηναϊκή εποχή, δεν συνηθίζονταν πολύ. Φαίνεται ότι οι άνθρωποι κάθονταν συνήθως σε χαμηλά σκαμνιά, σε τάπητες ή δέρματα απλωμένα στο πάτωμα. Οι ενεπίγραφες πινακίδες από την Πύλο αναφέρουν πολλά σκαμνιά. Θεωρώ ότι θα ήταν πολύ καλύτερα να στρέψετε τη θέα ώστε να φαίνεται από δυτικά η εστία και ο Άναξ στον θρόνο του. Δεν είναι εθιμοτυπικά σωστό να φαίνεται η πλάτη του Άνακτα. Σχετικά με την οροφή και την κορυφή των κίωνων: Δεδομένου ότι και τα δύο είναι άγνωστοι παράγοντες, η λύση σας, η οποία δίνει μόνο πρόχειρες (ατελείς) προτάσεις, είναι πιθανώς η καλύτερη που μπορεί να γίνει. Διότι τα πρότυπα που μπορεί κανείς να λάβει ως γενικό μοντέλο (π.χ. το πρότυπο του μισού κίονα στην πρόσοψη του Θησαυρού του Ατρέα στις Μυκήνες), μπορεί να τα βρει σε οποιοδήποτε βιβλίο αρχαίας αρχιτεκτονικής... Νομίζω ότι οι ξύλινοι δοκοί ήταν ορατοί και έφεραν μάλλον ζωγραφική διακόσμηση... Το ύψος των κίωνων στα 3 μέτρα δεν πρέπει να απέχει πολύ από την πραγματικότητα. Σχετικά με τις τοιχογραφίες: Σώζονται πολύ λίγα στοιχεία από τους

νοτιοανατολικούς και νοτιοδυτικούς τοίχους, που να μας δίνουν κάποια εικόνα των θεμάτων των τοιχογραφιών σε αυτές τις πλευρές. Εάν διατηρήσετε την παρούσα γωνία στην εικόνα, θα πρότεινα να ξεχάσετε τις τοιχογραφίες. Μπορείτε να δώσετε αχνά κάποιο υπαινιγμό τοιχογραφιών σε χρώμα ερυθρό, κίτρινο και κυανό. Σχετικά με τα ζωγραφιστά δάπεδα: Είχαμε κάποιες φωτογραφικές διαφάνειες αναπαράστασης των δαπέδων. Είχαν υποβληθεί σε μία δημοσίευση και επρόκειτο να μας επιστραφούν. Θα γράψω σε ένα συνεργάτη μου στο Cincinnati, να σας τις στείλει, εάν τις έχουν επιστρέψει... Το όλο θέμα με βρίσκει σε μία άκαιρη στιγμή, καθώς είμαστε ενεργά απασχολημένοι με τη συνέχιση των ανασκαφών στο Ανάκτορο και η προσοχή μου είναι συγκεντρωμένη σε αυτό... Δεν ενδιαφέρομαι για αμοιβή συμβούλου, αν όμως, επιθυμείτε να συνεισφέρετε στο ταμείο της ανασκαφής μας, με χαρά θα το δεχθούμε»⁶⁰⁰. Οι παρατηρήσεις του προδίδουν παραδοσιακή προσέγγιση βασισμένη στις περιγραφές των ομηρικών επών, η οποία ενισχύεται, όπου είναι δυνατόν, από τις καταγραφές στις πινακίδες της Γραμμικής Β΄ Γραφής. Συγχρόνως, ο Blegen επιμένει στην πιστή απεικόνιση των δεδομένων, με βάση τα ανασκαφικά ευρήματα, που προδίδει προσήλωση στον εμπειρισμό. Δείχνει προτίμηση σε σχέδια ορθής προβολής (κατόψεις και τομές), δηλαδή σχέδια που δείχνουν τα προϊστορικά κατάλοιπα μέσα από μία ορθολογική και άρα αντικειμενική γωνία και από αυτή την άποψη χαρακτηρίζεται θετικιστής.

Οι προσωπικές του σχέσεις παρουσιάζουν ενδιαφέρον. Από τη μία περιέβαλλε με τρυφερότητα και στοργή τη σύζυγό του Elizabeth⁶⁰¹, την οποία αποκαλούσε με το υποκοριστικό Mibsie⁶⁰². «Σε σκέπτομαι σχεδόν όλη την ώρα ... άπειρη αγάπη από εμένα Mibsoula μου (sic)» της γράφει τον

⁶⁰⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Steinman (Life Magazine) 10.6.1956 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶⁰¹ Είναι χαρακτηριστική η κάρτα που της απέστειλε του Αγίου Βαλεντίνου στην αρχή της γνωριμίας τους, φιλοτεχνημένη από τον Piet de Jong (εικ.45). Απεικονίζεται, προφανώς, ο Blegen, όπως προδίδει η ανοικτόχρωμη κόμη της μορφής, ο οποίος μεταφέρει, σε στάση πομπής, μία κόκκινη καρδιά. Η ομοιότητα τόσο της στάσης όσο και της ενδυμασίας με τις μορφές που απεικονίζονται σε δύο τοιχογραφίες από την Τίρυνθα (εικ. 46,47), μαρτυρούν, ίσως, την πηγή έμπνευσης του Piet de Jong (Davis 2014γ). Είναι ενδιαφέρον ότι ο Blegen, ακόμη κι' όταν εκφράζει τα συναισθήματά του προς τη μέλλουσα σύζυγό του, δεν παύει να σκέπτεται και να λειτουργεί ως αρχαιολόγος.

⁶⁰² «Υπέροχό μου Mibsie, πώς είσαι σήμερα;» της γράφει από την Πύλο (Davis 2015α).

Ιούνιο του 1957 κατά τη διάρκεια της ανασκαφής στην Πύλο⁶⁰³. Κατά την ανακοίνωση δε του θανάτου της στον Alsop, με τον οποίο ο Blegen διατηρούσε αλληλογραφία, το κενό που αισθάνεται από την απώλειά της είναι εμφανές: «...Αυτό το καλοκαίρι του 1966 ήταν το τελευταίο μας καλοκαίρι μαζί στο Ανάκτορο του Νέστορα, διότι η Elizabeth μου πέθανε στις 21 Σεπτεμβρίου εδώ στην Αθήνα. Υπέστη ακόμη ένα εγκεφαλικό που ήταν τελειωτικό. Ήταν ένας γενναίος αγώνας, περίπου δέκα ετών, μετά το πρώτο επεισόδιο. Παρά την αναπηρία της διατήρησε το θαρραλέο της πνεύμα και κατάφερε να έχει κάποιες χαρές και ικανοποίηση από τη ζωή. Η αρχαιολογία ήταν ένα από τα πρωταρχικά της ενδιαφέροντα. Ήταν ένα ηχηρό χτύπημα για μένα ο χαμός της, διότι για πολλά χρόνια εξαρτιόμασταν ο ένας από τον άλλο. Το σπίτι της οδού Πλουτάρχου 9 είναι ερημωμένο...»⁶⁰⁴. Από την άλλη, εντύπωση προκαλεί ο ζωτικός χώρος που, όπως ήδη προαναφέρθηκε, δέχθηκε να παραχωρήσει, τόσο ο ίδιος όσο και ο Bert Hill⁶⁰⁵, στην ιδιαίτερη σχέση των συζύγων τους Elizabeth Pierce Blegen και Ida Thallon Hill⁶⁰⁶.

⁶⁰³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Elizabeth P. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 6, επιστολή Carl Blegen προς Elizabeth Blegen 14.6.1957.

⁶⁰⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Alsop 9.11.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶⁰⁵ Χαρακτηριστική είναι η επιστολή της Ida Thallon Hill που απέστειλε στον σύζυγό της Bert Hill, κατά τη διάρκεια ενός ταξιδιού στη Μεσόγειο, από αυτά που πραγματοποιούσαν συχνά μόνες τους οι δύο γυναίκες: «*Πλοίο Vulcania, 11 Σεπτεμβρίου. Αγαπητέ Bert, ξεκινήσαμε το ταξίδι μας πολύ καλά και όλα είναι πολύ άνετα. Καθίσαμε έξω στο μικρό μας μπαλκόνι (του πλοίου), σχεδόν μέχρι να νυχτώσει και είδαμε το τοπίο της Αττικής να εξαφανίζεται αργά... Κοιμηθήκαμε πολύ ωραία και πήραμε ένα καλό πρωινό, εγώ στο κρεβάτι και η Libbie σε μία πολυθρόνα στο δωμάτιό μου... Σε ευγνωμονούμε και οι δύο μας για αυτές τις δύο αστυνομικές ιστορίες που μας έδωσες (για να διαβάσουν στο ταξίδι)... Δεν δοκιμάσαμε ακόμη τις σοκολάτες που μας χάρισες... Αύριο αποφασίσαμε να πάμε εκδρομή στη Νάπολη και στο Sorrento... το στυλό μου κάνει απεργία (κάνει χιούμορ με το μελάνι που τελείωσε), γι αυτό addio (sic)*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 11.9. Παράρτημα 1 της διατριβής, χωρίς έτος, αλλά προκύπτει ότι είναι το έτος 1947 από την επόμενη επιστολή που απέστειλε η Ida, με ημερομηνία 19.9.1947). Σε άλλο ταξίδι των δύο γυναικών ο Hill ενημερώνει τον Blegen, χωρίς ίχνος δυσαρέσκειας: «*Αγαπητέ Carl, οι κυρίες αναχώρησαν σε καλή κατάσταση, λίγο μετά την προγραμματισμένη ώρα. Τις ξεπροβोधίσαμε η Μαρία Μελά και εγώ...* » (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 16, υποφ. 6, επιστολή Thallon Hill προς Blegen 22.7.1954. Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶⁰⁶ Βλ. Pounder 2015.

Εικ.45. Κάρτα του Carl Blegen προς την Elizabeth Pierce του Αγίου Βαλεντίνου. Φωτ. Vogeikoff-Brogan 2014α.

Εικ.46. Τοιχογραφία κυνηγού από το Ανάκτορο της Τίρυνθας. Φωτ. Davis 2014γ.

Εικ.47. Τοιχογραφία γυναικείας μορφής που μεταφέρει πυξίδα από το Ανάκτορο της Τίρυνθας. Φωτ. Davis 2014γ.

Μετά τη συνταξιοδότησή του από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati, το 1957, ο Blegen αφιερώθηκε σχεδόν ολοκληρωτικά στη δημοσίευση της ανασκαφής στον Άνω Εγκλειανό. Όπως προκύπτει από την αλληλογραφία του, αποδεχόταν επιλεκτικά ελάχιστες προτάσεις για συμμετοχή σε συνέδρια και αρχαιολογικές εκδηλώσεις, δηλώνοντας ως λόγο άρνησης, την ενασχόλησή του με τη δημοσίευση της ανασκαφής του *Ανακτόρου του Νέστορα*. Όπως για παράδειγμα, η άρνησή του να μιλήσει το 1964, στη Λαϊκή Βιβλιοθήκη της Καλαμάτας, παρ' όλο που του ζήτησαν να αναφερθεί στην ανασκαφή της Πύλου⁶⁰⁷. Αλλά και στο Illinois Classical Conference αρνήθηκε να μιλήσει, δηλώνοντας ευγενικά ότι από το 1957 έχει εγκατασταθεί μόνιμα στην Αθήνα⁶⁰⁸. Ακόμη και βιβλιοκρισία στο βιβλίο του Stuart Piggott⁶⁰⁹ αρνήθηκε να γράψει, αναφέροντας με ειλικρίνεια ότι δεν έχει χρόνο, διότι ασχολείται συνεχώς με τη δημοσίευση της Πύλου και πρότεινε στη θέση του τον John Caskey⁶¹⁰. Μία από τις σπάνιες προσκλήσεις που αποδέχθηκε ήταν να διαβάσει το χειρόγραφο του

⁶⁰⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 5, επιστολή Κουτραφούρη & Οικονομάκη προς Blegen και χειρόγραφη απάντηση Blegen, άνευ ημερομηνίας.

⁶⁰⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 7, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Illinois Classical Conference 3.3.1960.

⁶⁰⁹ Stuart Ernest Piggott (1910-1996). Βρετανός αυτοδίδακτος αρχαιολόγος, ανασκαφέας του προϊστορικού Wessex. Χρημάτισε Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου της Σκωτίας, ως διάδοχος του Gordon Childe.

⁶¹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 1, επιστολή του εκδότη of Aldine Publishing Company 29.11.1965.

Νορβηγού φίλου του Arne Altern για μία εκπομπή που θα πρόβαλλε την Πύλο στο εξωτερικό⁶¹¹.

Μετά τον θάνατο της συζύγου του Elizabeth, φαίνεται να διακατέχεται από σταδιακή μελαγχολία⁶¹². Αναφέρει συχνά στις επιστολές του ότι γέρασε, μοιάζει να έχει χάσει το κουράγιο του πρόωρα. Τον Αύγουστο του 1968 γράφει στον φίλο του Arne Altern: «*Αν και γερνάω συνεχώς και δεν μπορώ να είμαι ιδιαίτερα χρήσιμος σε κανένα, με χαρά θα διαβάσω τα άρθρα σου για την Τροία και τον Ελληνικό Πολιτισμό, αλλά δεν είμαι σε θέση να αναλάβω σοβαρή δουλειά*»⁶¹³. Είναι ενδιαφέρον ότι οι αναφορές στα ημερολόγιά του, όσο βρισκόταν στο Cincinnati, είναι στεγνές περιγραφές μίας καθημερινότητας που μοιραζόταν ανάμεσα σε ατέλειωτες ώρες μελέτης στην «αίθουσα της Τροίας» (η φράση *Troy Room all day* είναι από τις πιο συνηθισμένες στα ημερολόγιά του⁶¹⁴) και σε κάποιες σποραδικές αποδράσεις για bowling, κυρίως τα Σαββατοκύριακα ή γεύματα με φίλους⁶¹⁵. Οι σημειώσεις του στο Cincinnati δεν περιέχουν εκδηλώσεις προσωπικών συναισθημάτων⁶¹⁶, λύπης, χαράς διαμαρτυρίας κ.ά. Αποκομίζει κανείς ένα διάχυτο αίσθημα προσμονής για την ημέρα επιστροφής στην Πύλο. Αντιθέτως, οι περιγραφές των φυσικών καλλονών

⁶¹¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Altern 10.7.1967.

⁶¹² Δύο μήνες μετά τον θάνατο της Elizabeth, την 21 Νοεμβρίου 1966, μετέβη στις Η.Π.Α. και εισήχθη σε νοσοκομείο του Cincinnati «για επισκευές», όπως χαρακτηριστικά αναφέρει στην ετήσια έκθεση του 1967. Και προσθέτει: «*από εκείνη την ημερομηνία και μετά ασχολούμαι κυρίως με την ολοκλήρωση εκείνων των τμημάτων του Τόμου III που μου έχουν ανατεθεί*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 6, υποφ. 4, ετήσια έκθεση του Blegen προς τον Διευθυντή ΑΣΚΣΑ 23.3.1967. Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶¹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Altern 29.8.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶¹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 5, προσωπικό ημερολόγιο, 1952, 1954 και 1955. Την ημέρα θανάτου της Ida Thallon Hill, στις 14.12.1954 σημειώνει: «*Troy room AM & PM....In evening got....from Libbie reporting that Ida died this afternoon....*». Την επόμενη ημέρα 15.12.1954 σημειώνει ξανά: «*Troy room*» και προσθέτει: «*Tried to call Libbie by phone all day*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 5, προσωπικό ημερολόγιο 1954, 14.12.1954 & 15.12.1954).

⁶¹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 5, προσωπικό ημερολόγιο, 1955.

⁶¹⁶ Ακόμη και ο θάνατος του στενού του φίλου Bert Hill, που τον πληροφορήθηκε κατά τη διάρκεια παραμονής του στο Cincinnati, αναφέρεται στο ημερολόγιο του απλά: «*... at 9 had cable ... reporting that Bert died this morning ... Bert went off quietly and peacefully*». Ίσως αυτή η αναφορά υποκρύπτει ένα σχόλιο ανακούφισης, αφού συνήθης ανθρώπινη επιθυμία για αγαπημένα πρόσωπα είναι να μην υποφέρουν κατά τον θάνατό τους (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 5, προσωπικό ημερολόγιο 1958 2.12.1958).

της Μεσσηνίας, οι αποδράσεις του στις ελληνικές εξοχές, οι συναναστροφές του με την ελληνική κοινωνία, είτε την αστική είτε τους καθημερινούς ανθρώπους της επαρχίας, με τους οποίους, όπως αποκαλύπτεται από τα ημερολόγιά του, είχε ιδιαίτερα θερμές σχέσεις, παραπέμπουν σε ένα άνθρωπο ενταγμένο στην ελληνική πραγματικότητα, που συμμετείχε στα ελληνικά δρώμενα και είχε συνειδητά επιλέξει την Ελλάδα ως τόπο μόνιμης διαμονής του και, εν τέλει, τελευταίας κατοικίας του⁶¹⁷.

Εικ.48. Οι ταφικές στήλες των Carl & Elizabeth Blegen (αριστερά) και Bert & Ida Hill (δεξιά), στην Προτεσταντική πτέρυγα του Πρώτου Νεκροταφείου Αθηνών. Φωτ. Natalia Vogeikoff-Brogan, in Davis 2015a.

Εικ.49. Επιτύμβιες στήλες ιν και ν στον Ταφικό Κύκλο Α΄ των Μυκηνών, που παριστάνουν πιθανόν αρματοδρομίες. Φωτο <https://el.wikipedia.org/wiki>, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

⁶¹⁷ Τόσο ο Blegen, όσο και η σύζυγός του Elizabeth, αλλά και τα δύο άλλα μέλη του «κουαρτέτου», Bert Hill και Ida Thallon Hill, αναπαύονται στην Προτεσταντική πτέρυγα του Πρώτου Νεκροταφείου Αθηνών. Σε αντίθεση με το κλασικιστικής τεχνοτροπίας σήμα του τάφου του ζεύγους Hill, οι σπείρες στο σήμα του τάφου των Blegen (**εικ.48**) παραπέμπουν στην ανάγλυφη διακόσμηση των επιτύμβιων στηλών ιν και ν του Ταφικού Κύκλου Α΄ των Μυκηνών που παριστάνουν πιθανόν αρματοδρομίες (Μυλωνάς 1967, σελ. 29). Ιδιαίτερα η αρχαία στήλη ιν παρουσιάζει εντυπωσιακή ομοιότητα με το σήμα των Blegen ως προς τα σπειροειδή κοσμήματα. Απλώς η παράσταση του άρματος έχει αντικατασταθεί στο σήμα των Blegen με την πλακέτα που αναφέρει τα ονόματα και τις χρονολογίες γέννησης και θανάτου των εκλιπόντων (**εικ.49**).

3.5. John Langdon Caskey. Ισορροπώντας μεταξύ παλαιών και νέων επιστημολογικών προσεγγίσεων

3.5.1 Βιογραφικά στοιχεία

Εικ.50. John Langdon Caskey. Φωτ. Davis 2014β. Allen 2011, σελ. 92.

Ο John (Jack) Langdon Caskey (**εικ.50**) γεννήθηκε το 1908 στη Βοστώνη. Η γενιά του βρίσκεται ανάμεσα σε αυτές του Carl Blegen και του Lewis Binford. Ο πατέρας του Lacey Caskey, απόφοιτος του Πανεπιστημίου του Yale, από όπου έλαβε διδακτορικό, υπήρξε υπότροφος της ΑΣΚΣΑ (1902-1904) και γραμματέας της Σχολής (1905-1908). Στη συνέχεια, διορίστηκε επιμελητής της κλασικής συλλογής του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης. Ο νεαρός Jack ακολούθησε τα βήματα του πατέρα του. Ξεκίνησε τις σπουδές του στο Πανεπιστήμιο του Yale και στη συνέχεια, σπούδασε αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati, με Καθηγητή τον Carl Blegen. Η διδακτορική του διατριβή είχε τίτλο *House VI F: A Building of the Sixth Settlement at Troy*⁶¹⁸.

Στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati γνώρισε την Καναδή αρχαιολόγο Clara Elizabeth (Betty) Coningsby Gwyn (1910-1994), την οποία νυμφεύθηκε στη Νέα Υόρκη στις 4 Αυγούστου 1936. Η Betty συμμετείχε στις ανασκαφές της Λέρνας και της Κέας. Ο γάμος τους έληξε το έτος 1967⁶¹⁹ και τον Ιούνιο

⁶¹⁸ Gorogianni 2013, σελ.10.

⁶¹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολές Caskey προς Blegen 29.4.1967, σελ.1 & 27.6.1967, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Wiencke 2004, σελ. 8.

του ιδίου έτους ο Caskey νυμφεύθηκε για δεύτερη φορά την αρχαιολόγο Miriam Ervin (1923) η οποία επίσης, συμμετείχε ενεργά στις ανασκαφές της Αγίας Ειρήνης στην Κέα.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υπηρέτησε στο Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών των Η.Π.Α. (Office of Strategic Services – OSS). Το 1945 επέστρεψε ως Καθηγητής στο Cincinnati.

Το 1948 ήλθε με τη σύζυγό του στην Ελλάδα και για ένα χρόνο υπήρξε βοηθός Διευθυντής στην ΑΣΚΣΑ, υπό τη Διεύθυνση του Blegen, ενώ η σύζυγός του Betty είχε αναλάβει τη θέση της Υπεύθυνης Βιβλιοθήκης της Σχολής, την οποία διατήρησε μέχρι το 1958. Στη συνέχεια, ο Caskey διετέλεσε Διευθυντής της Σχολής την περίοδο 1949-1959.

Επέστρεψε στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati το 1958 και ανέλαβε επικεφαλής του Classics Department του ιδίου Πανεπιστημίου την περίοδο 1959-1979. Διαδέχθηκε τον Carl Blegen στη θέση του Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας από το έτος 1960.

Ο Caskey αφιέρωσε το μεγαλύτερο μέρος της καριέρας του στην ανασκαφή τριών προϊστορικών θέσεων:

α) της Τροίας (1931-1938), ως βοηθός του Blegen μαζί με τη Marion Rawson. Η ανασκαφή διεξήχθη με χρηματοδότηση του Πανεπιστημίου του Cincinnati⁶²⁰.

β) της Λέρνας Αργολίδας (1952-1958). Η ανασκαφή διεξήχθη με χρηματοδότηση της ΑΣΚΣΑ κατά το διάστημα που υπηρετούσε ως Διευθυντής στη Σχολή και

γ) της Αγίας Ειρήνης της Κέας (1960-1968), η οποία επεκτάθηκε και σε ένα ακόμη σημείο της νήσου, είκοσι περίπου χιλιόμετρα βορειότερα, στη θέση Κεφάλαια. Η ανασκαφή στην Αγία Ειρήνη χρηματοδοτήθηκε επίσης, από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati, και διεξήχθη από τον Caskey, μετά την επιστροφή του, όπως προαναφέρθηκε, στο εν λόγω Πανεπιστήμιο.

⁶²⁰ Βλ. παραπάνω σελ. 76.

Το 1980 το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο τίμησε τον Caskey με χρυσό μετάλλιο για τα εξαιρετικά αρχαιολογικά του επιτεύγματα. Το πρώτο μετάλλιο του Ινστιτούτου είχε λάβει το 1965 ο Carl Blegen⁶²¹.

Ο Caskey πέθανε το 1981 από μία σπάνια εκφυλιστική διαταραχή του νευρικού συστήματος, γνωστή ως πλάγια μυατροφική σκλήρυνση⁶²², σε ηλικία 72 ετών.

Παρακάτω εξετάζονται, όπως προαναφέρθηκε, οι δύο ανασκαφές στη Λέρνα και στην Κέα, τις οποίες διεξήγαγε ως Διευθυντής κατά την ερευνώμενη εικοσαετία.

3.5.2. Η ανασκαφή στη Λέρνα Αργολίδας (1952-1958)

3.5.2.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Η Λέρνα, η οποία συνδέεται αρχαιογνωστικά με τη μυθική περιοχή όπου ο Ηρακλής εξόντωσε τη Λερναία Ύδρα, είναι ένας κυκλικός λοφίσκος, σε απόσταση δέκα περίπου χιλιομέτρων νότια του Άργους, κοντά στο σημερινό χωριό Μύλοι. Στη θέση αυτή ανασκάφηκε από την ΑΣΚΣΑ, υπό τη διεύθυνση του τότε Διευθυντή της John Caskey, ένας προϊστορικός οικισμός κατά τα έτη 1952-1958, με σκοπό τη διερεύνηση των μέχρι τότε ελάχιστα γνωστών περιόδων της Μέσης και Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, αλλά και της Νεολιθικής περιόδου⁶²³. Πρόκειται για ένα τεχνητό ωοειδές ύψωμα **(εικ.51)**, το οποίο δημιουργήθηκε αποκλειστικά από αποθέσεις διαδοχικών οικισμών, κυρίως της Εποχής του Χαλκού και είχε εντοπισθεί ήδη από τις αρχές του 20ού αι. από τις εξερευνήσεις των A. Frickenhaus και W. Müller⁶²⁴. Η θέση παρείχε ευνοϊκούς όρους κατοίκησης, όπως εύφορο έδαφος, γειτνίαση με θάλασσα που διευκόλυνε τα ταξίδια και την αλιεία,

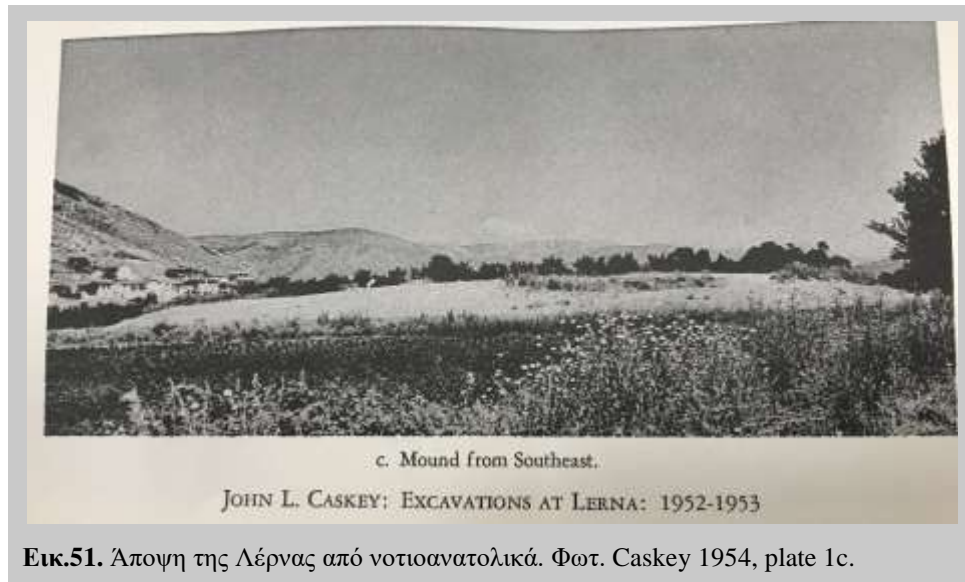
⁶²¹ Βλ. Παραπάνω σελ. 181.

⁶²² Cadogan 1986, σελ. 3. Amyotrophic lateral sclerosis. Ονομάζεται και ασθένεια του “Lou Gehrig”, επειδή το 1939 ο διάσημος παίχτης του μπέιζμπολ, Lou Gehrig προσβλήθηκε από την ασθένεια και αναγκάστηκε να αποσυρθεί από το άθλημα (Jacoby D.B, Youngson R.M. *Encyclopedia of Family Health*, 3rd edition, σελ. 1256).

⁶²³ Wiencke 2004, σελ. 5.

⁶²⁴ Caskey 1954, σελ. 3.

πετρώματα και άργιλο για οικοδόμηση και κατασκευή αγγείων, ξυλεία από τα γειτονικά όρη της Αρκαδίας και κυρίως άφθονες πηγές πόσιμου νερού. Ο λόφος έχει υποστεί διαβρώσεις κατά τη διάρκεια των αιώνων, καθώς και επεμβάσεις για δημιουργία στρατιωτικών εγκαταστάσεων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου.

Εικ.51. Άποψη της Λέρνας από νοτιοανατολικά. Φωτ. Caskey 1954, plate 1c.

Η θέση υποδείχθηκε στον Caskey από το δάσκαλο και μέντορά του Carl Blegen γύρω στο έτος 1949, αλλά λόγω ανειλημμένων υποχρεώσεων του Caskey (όπως ο ίδιος ομολογεί)⁶²⁵ η ανασκαφή άρχισε τρία χρόνια αργότερα. Η πρόταση της ΑΣΚΣΑ προς το Κεντρικό Αρχαιολογικό Συμβούλιο, τον Αύγουστο του 1952, έγινε αμέσως αποδεκτή και ο Caskey δεν παραλείπει στις αναφορές του να εκφράζει επανειλημμένα, και με θερμό τρόπο, τις ευχαριστίες του στους Ιωάννη Παπαδημητρίου, Αναστάσιο Ορλάνδο, Σπυρίδωνα Μαρινάτο και Χρήστο Καρούζο, αλλά και στην Αρχαιολογική Υπηρεσία γενικότερα, για την υποστήριξή τους και τη φιλική τους συμπεριφορά⁶²⁶. Ειδικά προς τους Μαρινάτο και Ορλάνδο δηλώνει ιδιαίτερα ευγνώμων που τον βοήθησαν, όπως έκαναν και στην περίπτωση του Blegen με το *Ανάκτορο του Νέστορα*, να επιλύσει το πρόβλημα της στέγασης της Οικίας των Κεράμων και της χρηματοδότησης της

⁶²⁵ Caskey 1969α, σελ.ι.

⁶²⁶ Caskey 1954, σελ. 4. 1955, σελ. 25. 1956, σελ. 147.

κατασκευής της από το Υπουργείο Παιδείας⁶²⁷. Ο χώρος της ανασκαφής εξαγοράστηκε και περιφράχθηκε το έτος 1957⁶²⁸. Παρά τις εκτεταμένες ανασκαφές, οι οποίες διήρκεσαν 7 χρόνια, η ανασκαμμένη περιοχή (περίπου 2.400 τ.μ.) καλύπτει μόλις το ένα εικοστό του λόφου⁶²⁹. Ο Caskey, εντούτοις, προτίμησε να μην συνεχίσει ανασκαφές στη Λέρνα, αιτιολογώντας, πολύ αργότερα, αυτή του την επιλογή ως εξής: «*Προσωπικά δεν ελπίζω να κάνω άλλες ανασκαφές σε αυτή τη θέση, όσες θα επιθυμούσα να κάνω. Η Αμερικανική Σχολή δεν προτίθεται να αρχίσει νέες εργασίες εκεί στο εγγύς μέλλον. Σε μια γενιά από σήμερα, όταν οι ανακαλύψεις μας θα έχουν δημοσιευθεί και θα είναι περισσότερα πράγματα γνωστά για τη Νεολιθική και τις Εποχές του Χαλκού, αναμφίβολα θα αξίζει να ερευνηθούν άλλα σημεία του υψώματος*»⁶³⁰. Ο κυριότερος όμως λόγος, κατά την άποψη της γράφουσας, ήταν η ενασχόλησή του με την απαιτητική ανασκαφή της Κέας, η οποία, κατά την ημερομηνία αποστολής της παρούσας επιστολής, βρισκόταν στο στάδιο μελέτης του υλικού, ενώ παράλληλα διεξάγονταν συμπληρωματικές ανασκαφές μικρής κλίμακας⁶³¹.

3.5.2.β. Ανασκαφικές περιόδους, μεθοδολογία και ευρήματα

Αμέσως μετά τη λήψη της άδειας ανασκαφής, ο Caskey οργάνωσε το γενικό πρόγραμμα για τις ανασκαφικές περιόδους και έθεσε από την αρχή τους στόχους της ανασκαφής: μεθοδική έρευνα όλων των φάσεων ανθρώπινης κατοίκησης της θέσης, προσδιορισμός των σχετικών χρονολογικών ακολουθιών⁶³², στρωματογραφικός έλεγχος όλων των επιπέδων (προφανώς και των ευρημάτων κάθε στρώματος) και αποκάλυψη όσο το δυνατόν

⁶²⁷ Caskey 1958, σελ. 141.

⁶²⁸ Caskey 1958, σελ. 141.

⁶²⁹ Caskey 1969α, σελ. ii.

⁶³⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς Δειλάκη, 26.8.1970, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶³¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, ετήσια έκθεση Caskey The Season's Work at Ayia Irini in Keos, 1970, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁶³² Caskey 1958, σελ. 142.

περισσότερων οικοδομικών καταλοίπων, χαρακτηριστικών της κάθε περιόδου⁶³³.

Η ανασκαφή ξεκίνησε το 1952 και συνεχίστηκε για έξι ακόμη περιόδους, μέχρι το 1958. Η ανασκαφική και ερευνητική ομάδα αποτελείτο, εκτός από τον Caskey και τη σύζυγό του Betty, η οποία συμμετείχε σταθερά σε όλες τις ανασκαφικές περιόδους, από ικανό αριθμό εργατών⁶³⁴ και από τους: J.L. Angel (1957), E. L. Courtney Banks (1955, 1956), E. Βασιλείου Buck (1954, 1956), G. F. Bass (1956), H. Besi (1955), Davina Best (1956), J. Cotsen (1955, 1956), L. E. Cotsen (1954, 1955, 1956, 1957), W. Donovan (1957), C. Edmonson (1957), C.W.J. Eliot (1953, 1954, 1955, 1956), M. Eliot (1955, 1956), A. Frantz (1957), Δ. Φυλακτοπούλου (1954, 1955, 1956), T. E. Haevernick (1957), M. H. Wiencke (1954, 1957), M. Hopf (1957), R. Hubbe (1954), P. de Jong (1954, 1956), G. S. Livemore Duclos (1953), E. McLeod (1958), W. McLeod (1958), L. Anton Spaeth (1953), O.M. Unwin (1955), A. Χαλεπά-Μπικάκη (1952-1954, 1957). Ο Σ. Χαριτωνίδης και η Ε. Πρωτονοταρίου συμμετείχαν ως επίσημοι εκπρόσωποι της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας. Το Γαλλικό Ινστιτούτο δάνεισε στην ομάδα τον φωτογραφικό πύργο (1957). Τον χειμώνα 1956-1957, στο Μουσείο της Κορίνθου, διάφορα μέλη της ομάδας ασχολήθηκαν με τη μελέτη του υλικού. Η ανασκαφική ομάδα διέμενε στο γειτονικό χωριό Μύλοι, το οποίο εκείνη την εποχή δεν διέθετε σύστημα ηλεκτροδότησης. Επίσης, το νερό μεταφερόταν στο χωριό με γαϊδούρια, από παρακείμενη πηγή⁶³⁵. Την τελευταία ανασκαφική περίοδο, του 1958, η διαμονή μεταφέρθηκε στο Ναύπλιο.

Η μεγάλη συμμετοχή επιστημόνων διαφόρων ειδικοτήτων στην ανασκαφή της Λέρνας υπογραμμίζει τον προσανατολισμό του Caskey, όπως και του δασκάλου του Blegen, στην διεπιστημονική συνεργασία. Ο N.G. Gejvall

⁶³³ Caskey 1957, σελ. 142.

⁶³⁴ Τα έτη 1952 και 1953 συμμετείχαν 9 άτομα (Caskey 1954, σελ. 4), το έτος 1954 συμμετείχαν 24 άτομα (Caskey 1955, σελ. 25), το έτος 1955 συμμετείχαν 35 άτομα (Caskey 1956, σελ. 147), το έτος 1956 συμμετείχαν 36 άτομα (Caskey 1957, σελ. 142), το έτος 1957 συμμετείχαν 25 άτομα (Caskey 1958, σελ. 125) και το 1958 συμμετείχαν 10 άτομα (Caskey 1959, σελ. 202).

⁶³⁵ Wiencke, σελ. 6.

μελέτησε την πανίδα⁶³⁶, η M. Horf εκπόνησε βοτανολογική μελέτη, η T. E. Haevernick εξέτασε τις γυάλινες ψηφίδες, ο J.L. Angel, που εργάστηκε και στην Πύλο, μελέτησε το σκελετικό υλικό, τα ΠΕ σφραγίσματα μελετήθηκαν από την M. H. Wiencke, ο αρχιτέκτονας P. de Jong εκπόνησε σχέδια πολλών αγγείων, η A. Frantz ασχολήθηκε διεξοδικά με το φωτογραφικό υλικό, οι C.W.J. Eliot, L.E. Cotsen και A. Χαλεπά-Μπικάκη συνέβαλαν στην εκπόνηση των τοπογραφικών και αρχιτεκτονικών σχεδίων.

Τα αποτελέσματα της πρώτης ανασκαφικής περιόδου του 1952 υπήρξαν ιδιαίτερα ικανοποιητικά. Αποκαλύφθηκαν πολυάριθμα διαδοχικά στρώματα της Μεσοελλαδικής και Πρωτοελλαδικής περιόδου. Στο Μεσοελλαδικό στρώμα διακρίθηκαν τουλάχιστον 4 φάσεις, ενώ στο Πρωτοελλαδικό 2-3 φάσεις⁶³⁷. Ο Χαριτωνίδης αποκάλυψε τυχαία τη γωνία του κτηρίου το οποίο επρόκειτο να αποδειχθεί στη συνέχεια το σημαντικότερο οικοδόμημα της θέσης, τη λεγόμενη Οικία των Κεράμων⁶³⁸. Ο Caskey εκπόνησε το στρωματογραφικό διάγραμμα του σκάμματος C, το οποίο θεώρησε ότι παρουσίαζε ενδιαφέρον, λόγω των διαδοχικών ΜΕ και ΠΕ στρωμάτων τα οποία αποκαλύφθηκαν⁶³⁹. Η Elizabeth Caskey ανέλαβε την εκπόνηση αρχείου κινητών ευρημάτων (inventory). Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφικής περιόδου, όλα τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στο Μουσείο της Κορίνθου, όπου ο κάθε ανασκαφέας μελέτησε τον χειμώνα 1952-1953 τα αντικείμενα τα οποία είχε συλλέξει. Καθώς προχωρούσε η μελέτη, φαινόταν ότι η Λέρνα ήταν πιο σημαντική θέση από ό,τι είχε αρχικά εκτιμηθεί. Ο Caskey, όπως και ο δάσκαλός του Carl Blegen, απέδιδε ιδιαίτερη σημασία στην κεραμική (*«pottery and other objects»*)⁶⁴⁰. Επίσης: *«ειδικά η κεραμική αποδείχθηκε ιδιαίτερα ενδιαφέρουσα και συμπεριλαμβάνει εξαιρετικής ποιότητας και πολύ καλά διατηρημένα δείγματα γνωστών αγγείων, καθώς και*

⁶³⁶ Η Λέρνα αποτέλεσε την πρώτη αρχαιολογική θέση στη νότια Ελλάδα στην οποία πραγματοποιήθηκε λεπτομερής οστεολογική ανάλυση της πανίδας από ειδικευμένο επιστήμονα (Gejvall 1969). Τα αποτελέσματα της μελέτης πρόσθεσαν, μεταξύ άλλων, πληροφορίες ως προς την προέλευση του ίππου στη χώρα μας. Οστά ίππων εντοπίστηκαν για πρώτη φορά στο μέσο και στις τελευταίες φάσεις της ΜΕ περιόδου και όχι στην αρχή αυτής (Caskey 1969, σελ. 437).

⁶³⁷ Caskey 1954, σελ. 6-7.

⁶³⁸ Caskey 1954, σελ. 2.

⁶³⁹ Caskey 1954, σελ. 18.

⁶⁴⁰ Caskey 1954, σελ. 4.

εισηγμένα κομμάτια, τα οποία υποδεικνύουν σχέσεις με Κρήτη, Κυκλάδες και Τροία. Ανάμεσά τους υπήρχαν και αγγεία με νέα και απροσδόκητα σχήματα»⁶⁴¹.

Κατά τη δεύτερη ανασκαφική περίοδο, του 1953, τα ΥΕ κατάλοιπα τα οποία εντοπίστηκαν ήταν όλα διαταραγμένα λόγω της εκτεταμένης άροσης. Από το μεγάλο πάχος των επιχώσεων (από 40 εκ. έως 1 μ.) που καταγράφει συστηματικά, ο Caskey συμπεραίνει ότι επρόκειτο για μεγάλη περίοδο κατοίκησης η οποία έφθανε μέχρι την ΥΕ III. Για τη χρονολόγηση βασίστηκε στην κεραμική και δήλωσε ικανοποιημένος για την αφθονία και την πολύ καλή ποιότητά της, η οποία του επέτρεπε να χρονολογήσει με ακρίβεια τις διάφορες φάσεις της θέσης⁶⁴². Παρ' όλο που δήλωσε ότι θα κάνει απλή καταγραφή ευρημάτων, εντούτοις, μπήκε στον πειρασμό να χαρακτηρίσει ως αυλή ένα χώρο, λόγω μη υπάρξεως εσωτερικών υποστηριγμάτων για την οροφή⁶⁴³. Διέκρινε διαδοχικές φάσεις κατοίκησης της θέσης, αν και ακόμη δεν ήταν σίγουρος αν υπήρχε στρώμα νεολιθικό. Δεν κατάφερε αυτή την ανασκαφική περίοδο να ξεχωρίσει το Πρωτοελλαδικό από το Μεσοελλαδικό στρώμα⁶⁴⁴. Από το νερό το οποίο γέμισε τον πυθμένα του σκάμματος, το οποίο συνέχισε να αποδίδει κεραμική, συμπερανε ότι είχε ανέβει η στάθμη της θάλασσας από την εποχή της κατοίκησης της θέσης⁶⁴⁵. Παραλλήλως μία λεπτή οστίνη ταινία, μήκους 106 εκ., με επτά ημισφαιρικούς κόμβους στη μία επίπεδη πλευρά, με αντίστοιχα αντικείμενα τα οποία βρέθηκαν εκτός Ελλάδας, δύο από τον Schliemann στην Τροία, 1 στη Σικελία και 1 άλλο στη Μάλτα. Βρέθηκε σε στρώμα το οποίο περιείχε Μινυακή κεραμική, σε βάθος 6,40 μ., ακριβώς πάνω από ένα στρώμα το οποίο περιείχε μόνο ΠΕ κεραμική⁶⁴⁶.

⁶⁴¹ Caskey 1954, σελ. 5.

⁶⁴² Caskey 1954, σελ. 8.

⁶⁴³ Caskey 1954, σελ. 8.

⁶⁴⁴ Πάντως, και αργότερα, σε επιστολή του προς τον Blegen, ο Caskey αναγνωρίζει ότι τα ΠΕ στρώματα είναι εμφανέστερα από τα ΜΕ: «*the M.H. at Lerna is not so startling as the E.H. but golly there's a lot of it, well stratified*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 29.3.1960).

⁶⁴⁵ Caskey 1954, σελ. 11.

⁶⁴⁶ Caskey 1954, σελ. 22.

Περιέγραψε με μεγάλη λεπτομέρεια την Οικία των Κεράμων, τους ισοπαχείς, καλοφτιαγμένους τοίχους, τα κεραμίδια, για τα οποία έκανε την ενδιαφέρουσα παρατήρηση ότι ήταν σκληρά λόγω όπτησης και όχι λόγω πυρκαγιάς, καθώς και τις πλάκες από σχιστόλιθο τις οποίες εντόπισαν οι ανασκαφείς. Βασιζόμενος στη μαρτυρία εργατών του ότι σε παρακείμενα χωριά στις υπώρειες του όρους Πάρωνα υπήρχαν σπίτια με στέγες από σχιστόλιθο, αποφάνθηκε ότι η στέγη αποτελείτο από ένα συνδυασμό κεραμιδιών και σχιστολιθικών πλακών⁶⁴⁷. Παραδέχθηκε ότι είναι νωρίς για να αναφερθεί στη χρήση του κτηρίου, το χαρακτήρισε απλώς σημαντικό οικοδόμημα. Εντούτοις, σε μία σύντομη ανακοίνωσή του στο επιστημονικό περιοδικό *Archaeology*, εκδόσεως του Αμερικανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου, επιδεικνύει μεγαλύτερη ερμηνευτική τόλμη και χαρακτηρίζει το εύρημά του πιθανόν μέρος Ανακτόρου (Parts of a Palace)⁶⁴⁸, μία υπόθεση η οποία δεν επαληθεύθηκε στη συνέχεια.

Νότια της Οικίας των Κεράμων οι ανασκαφείς αποκάλυψαν ένα ακόμη κτήριο, το οποίο χρονολόγησαν στην ΠΕ περίοδο. Επειδή ο τοίχος του εκτεινόταν παράλληλα με τους τοίχους της Οικίας των Κεράμων (από Α προς Δ), ο Caskey υπέθεσε ότι μπορεί να αποτελούσε ένα μεγάλο συγκρότημα με την Οικία των Κεράμων⁶⁴⁹, πράγμα που επίσης, δεν επαληθεύθηκε με την ολοκλήρωση των ανασκαφών. Ανατολικά και βορειοανατολικά της Οικίας των Κεράμων οι ανασκαφείς αποκάλυψαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και όστρακα της ΜΕ περιόδου, καθώς και κατάλοιπα Μυκηναϊκής και επομένων περιόδων, που οδήγησαν στο συμπέρασμα της συνεχούς κατοίκησης μέχρι την πρώιμη Ελληνιστική εποχή. Η εύρεση ΜΕ ταφών εντός των οικιών επιβεβαίωσε αυτή την πρακτική ταφής της ΜΕ περιόδου. Η κεραμική που βρέθηκε στα διαδοχικά ΜΕ στρώματα υποσχόταν αξιόπιστες χρονολογικές ακολουθίες⁶⁵⁰. Ορισμένα ΜΕ όστρακα (**εικ.52**) είχαν παράλληλα με αντίστοιχα από τον θολωτό τάφο του Οσμάν Αγά στην Πύλο, τα ευρήματα του οποίου

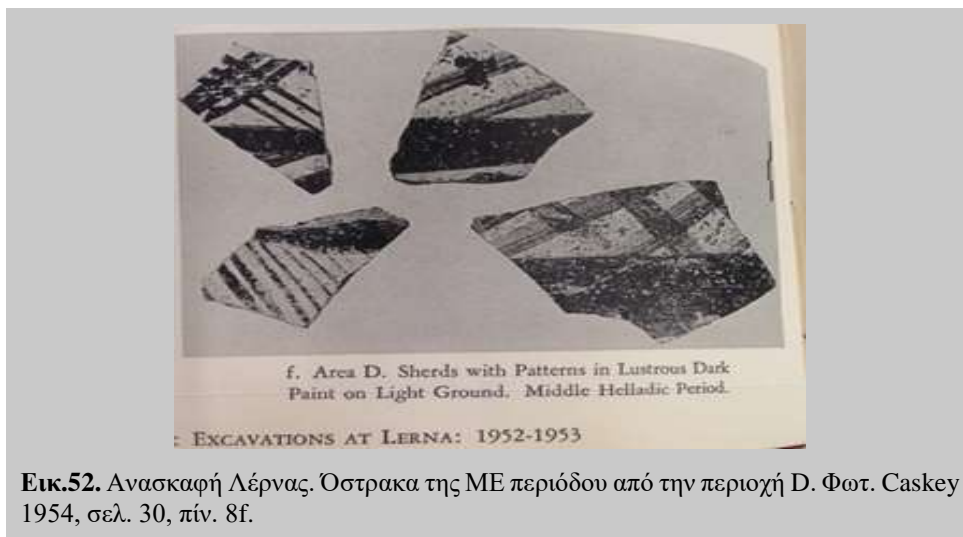
⁶⁴⁷ Caskey 1954, σελ. 23 και 25-26.

⁶⁴⁸ Caskey 1954α, σελ. 28.

⁶⁴⁹ Caskey 1954, σελ. 27.

⁶⁵⁰ Caskey 1954, σελ. 29-30.

δημοσίευσε ο Blegen⁶⁵¹, αναφέροντας μεταξύ άλλων στο τέλος της δημοσίευσης: «Ο Δρ J.L.Caskey με πληροφορεί ότι θραύσματα παρόμοιων αγγείων (εννοεί με αυτών του τάφου του Οσμάν Αγά) βρέθηκαν σε σρωματογραφημένο Μεσοελλαδικό στρώμα στη Λέρνα»⁶⁵².

Εικ.52. Ανασκαφή Λέρνας. Όστρακα της ΜΕ περιόδου από την περιοχή D. Φωτ. Caskey 1954, σελ. 30, πίν. 8f.

Νότια της Οικίας των Κεράμων, σε βάθος περίπου 4 μ. βρέθηκαν όστρακα της Νεολιθικής εποχής, τα οποία είχαν παράλληλα στην Κόρινθο, στη Νεμέα και αλλού, καθώς και άφθονη κεραμική τύπου urfirnis, (εικ.53,54,55) η οποία απαντά κυρίως στις νεότερες φάσεις της Νεολιθικής εποχής⁶⁵³.

Εικ.53. Ανασκαφή Λέρνας. Κλειστό αγγείο με γραπτή διακόσμηση urfirnis. Φωτ. Παπαθανασόπουλος 1996, αρ.κατ. 132.

Εικ.54. Ανασκαφή Λέρνας. Αγγείο με γραπτή διακόσμηση urfirnis. Φωτ. Θεοχάρης 2000, σελ.116, εικ. 70.

Εικ.55. Ανασκαφή Λέρνας. Αγγείο με γραπτή διακόσμηση urfirnis. Φωτ. Θεοχάρης 2000, σελ. 117 εικ. 71.

⁶⁵¹ Τη δημοσίευση αυτή πραγματοποίησε ο Blegen ως φόρο τιμής στον Κωνσταντίνο Κουρουνιώτη, ο οποίος δεν πρόλαβε να την ολοκληρώσει, τον οποίο ο Blegen χαρακτηρίζει δυνατό επιστήμονα, πιστό συνάδελφο και σπάνιο φίλο (Blegen 1954β, σελ. 159).

⁶⁵² Blegen 1954β, σελ. 159.

⁶⁵³ Caskey 1954, σελ. 28.

Ο Eliot και η Χαλεπά-Μπικάκη εκπόνησαν τοπογραφικό σχέδιο της θέσης, με τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα των δύο πρώτων ανασκαφικών περιόδων⁶⁵⁴.

Κατά τη διάρκεια του χειμώνα 1953-54, όλο το υλικό της ανασκαφής αποτέλεσε αντικείμενο μελέτης και καταλογογράφησης στο Μουσείο της Κορίνθου⁶⁵⁵.

Συνοψίζοντας τα πρώτα του συμπεράσματα, ο Caskey προέβη σε συντηρητικές παρατηρήσεις χωρίς ερμηνευτικές απόπειρες: ο χώρος κατοικήθηκε κατά τη Νεολιθική εποχή για μεγάλο διάστημα, αν και τα περισσότερα κατάλοιπα θεώρησε ότι πρέπει να βρίσκονταν κάτω από το νερό ή να είχαν καταστραφεί κατά την ΠΕ κατοίκηση. Τα ΠΕ κατάλοιπα ήταν εντυπωσιακά, η δε Οικία των Κεράμων δεν είχε γνωστό παράλληλο στον ελλαδικό χώρο. Από απόψεως μεγέθους, την παραλλήλισε με τον μεγάλο θόλο στην Τίρυνθα ή τα μέγαρα της Τροίας II. Θαύμασε τον άριστο τρόπο δόμησής της και την ευθύγραμμη και επιμελημένη τοιχοποιία της. Από διάφορα ευρήματα, των οποίων εντόπισε παράλληλα στις Κυκλάδες, στην Τροία και στη Μινωική Κρήτη, κατέληξε ότι *«η Λέρνα ήταν προφανώς σε επικοινωνία με τον έξω κόσμο»*⁶⁵⁶.

Η αφθονία των ευρημάτων και η στρωματογραφία την οποία τήρησε ο Caskey καθ' όλη τη διάρκεια της τρίτης ανασκαφικής περιόδου, του 1954, τον οδήγησαν στη διαπίστωση ότι η θέση είχε αδιατάρακτη νεολιθική κατοίκηση, πάνω από την οποία διέκρινε ΠΕ κατάλοιπα. Η ποιότητα των τελευταίων τον εντυπωσίασε: *«Τα κτήρια, τα οποία, ας μην λησμονείται, καλύπτουν ένα σχετικά μικρό τμήμα της όλης έκτασης της θέσης, είναι εντυπωσιακά σε μέγεθος, πολυπλοκότητα και ακρίβεια στο τελείωμα, ιδιότητες που αποτελούν αλάνθαστες αποδείξεις οργανωμένης εξουσίας και τεχνολογικής εξέλιξης, ανώτερης από οποιαδήποτε άλλη γνωστή σε αυτή την απομακρυσμένη περιοχή της Ελλάδας»*⁶⁵⁷. Παρ' όλο που μπήκε στον

⁶⁵⁴ Caskey 1954, σελ. 6.

⁶⁵⁵ Caskey 1955, σελ. 25-26.

⁶⁵⁶ Caskey 1954, σελ. 29. Caskey 1956, πίν. 43a. Caskey 1957, πίν. 43c. Betancourt 1985, σελ. 90.

⁶⁵⁷ Caskey 1955, σελ. 48.

πειρασμό, όπως ομολογεί, να αναζητήσει παράλληλα στις μεγάλες πόλεις της 3ης χιλιετίας π.Χ. στην Ανατολή, εντούτοις, παραδέχθηκε ότι, όσα ΠΕ ευρήματα απέδωσε μέχρι στιγμής η Λέρνα, είχαν τοπικά παράλληλα, ενώ οι αναγνωρισμένες εισαγωγές ή επιδράσεις προέρχονταν αποκλειστικά από τον χώρο των Κυκλάδων, της Κρήτης και της Τροίας⁶⁵⁸. Οι παρατηρήσεις του για τη ΜΕ περίοδο ήταν κυρίως στρωματογραφικές. Διέκρινε έως και επτά διαδοχικά στρώματα. Κατέστησε δε σαφές ότι η σχετική χρονολόγηση της θέσης θα βασισθεί στην αφθονία και την ποικιλομορφία της κεραμικής. Ήδη διατύπωσε τον ισχυρισμό ότι οι διάφοροι κεραμικοί τύποι υποδεικνύουν άνθηση, Μεσομινωικές επιρροές και σχέσεις με τις Κυκλάδες. Ένα σημαντικό εύρημα της ανασκαφικής περιόδου ήταν η ανακάλυψη λακκοειδών τάφων ανακτορικού τύπου. Το εύρημα αυτό, που θεώρησε ότι σηματοδότησε τη μετάβαση από τη Μέση στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού, τον οδήγησε σε ένα προσεκτικό αρχαιολογικό σχόλιο: *«Υποθέσεις σχετικά με τον ένοικο (ή τον προβλεπόμενο ένοικο), την κατοικία του και την κυριαρχία του δεν θα ήταν χρήσιμες σε αυτό το στάδιο της έρευνας, εντούτοις, ίσως δεν είναι πρόωρο συμπέρασμα ότι οι αρχαίοι μύθοι για τη Λέρνα είναι κατά κάποιο τρόπο συνδεδεμένοι με ισχυρές μορφές της Μυκηναϊκής περιόδου, της κατ' εξοχήν ηρωικής εποχής των Ελλήνων. Ο ισχυρισμός ότι αυτή η παράδοση, υπό το φως των νέων στοιχείων, θα πρέπει να πηγαίνει πίσω μέχρι και την Πρωτοελλαδική περίοδο, είναι πολύ πιθανός»*⁶⁵⁹. Οι Eliot και Cotsen εκπόνθησαν νέο αναθεωρημένο τοπογραφικό διάγραμμα, με βάση τα νέα ανασκαφικά ευρήματα⁶⁶⁰.

Κατά την τέταρτη ανασκαφική περίοδο, του 1955, το ενδιαφέρον του Caskey μονοπώλησε, όπως ήταν φυσικό, η Οικία των Κεράμων. Συγχρόνως, όμως, η ανασκαφή αποκάλυψε και δεύτερο λακκοειδή τάφο, καθώς και ίχνη νεολιθικής κατοίκησης στη νότια πλευρά του λόφου⁶⁶¹. Νέο τοπογραφικό διάγραμμα εκπονήθηκε από τον Eliot⁶⁶². Ο Caskey στην ετήσια έκθεσή του

⁶⁵⁸ Caskey 1955, σελ. 48.

⁶⁵⁹ Caskey 1955, σελ. 49.

⁶⁶⁰ Caskey 1955, σελ. 26.

⁶⁶¹ Caskey 1956, σελ. 148.

⁶⁶² Caskey 1956, σελ. 49.

δίνει εξ ίσου σημασία στα νέα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και στην κεραμική που ανακαλύπτει, σημειώνοντας προσεκτικά τις στρωματογραφικές ακολουθίες⁶⁶³. Χαρακτηρίζει τα νεολιθικά ευρήματα ελπιδοφόρα, παρ' όλο που αναγνωρίζει ότι η έρευνά τους είναι ακόμη σε αρχικό στάδιο⁶⁶⁴. Οι παρατηρήσεις τις οποίες κάνει για το ΠΕ στρώμα βασίζονται και πάλι κυρίως στην κεραμική που εντοπίζεται σε κατασκευές, τις οποίες χρονολογεί πριν από την Οικία των Κεράμων. Εκεί διακρίνει εμφανείς και αλάνθαστες, όπως τις αποκαλεί, διαφορές μεταξύ της πρωιμότερης και της υστερότερης φάσης⁶⁶⁵. Η ιδιαίτερα σημαντική παρατήρησή του περί πολιτισμικής αλλαγής, την οποία τοποθετεί πριν το τέλος της ΠΕ εποχής, ενισχύεται από τον μνημειώδη τύμβο που αποκαλύπτει, κτισμένο πάνω στα ερείπια της Οικίας των Κεράμων η οποία καταστράφηκε από πυρκαγιά⁶⁶⁶. Διέκρινε ήπια μετάβαση στη ΜΕ περίοδο, κυρίως μέσω της κεραμικής, αλλά και μέσω των αψιδωτών οικιών που ήλθαν στο φως, χαρακτηριστικών της ΜΕ περιόδου. Το συμπέρασμά του αποκαλύπτει τον τρόπο σκέψης του: *«Από τα παραπάνω στοιχεία είναι νωρίς να καταλήξουμε σε συμπεράσματα, όμως, έχουμε συγκεντρώσει μέχρι σήμερα αρκετό υλικό, που κάνει σαφές ότι η ιστορία της Λέρνας ίσως διαφέρει κάπως από αυτή των άλλων θέσεων στην περιοχή (της Πελοποννήσου). Όπως αποδείχθηκε από τις ανασκαφές του Wace, του Blegen και άλλων, πολλοί οικισμοί καταστράφηκαν και πυρπολήθηκαν στο τέλος της Πρωτελλαδικής περιόδου και, σε περίπτωση που ξανακατοικήθηκαν, παρουσίασαν μία τελείως διαφορετική πολιτισμική εικόνα. Εντούτοις, αυτό το γεγονός δεν προϋποθέτει απαραίτητα ότι τα πράγματα συνέβησαν παντού με τον ίδιο τρόπο. Μία υπόθεση είναι για παράδειγμα, ότι σε κάποιες περιπτώσεις οι νεοαφιχθέντες δεν συνάντησαν αντίσταση, αλλά παρακινήθηκαν να συνυπάρξουν με τους παλαιότερους κατοίκους σε ένα ευνοϊκό για όλους περιβάλλον. Ίσως αυτή να είναι η περίπτωση της Λέρνας. Με τον καιρό η Μεσοελλαδική παρουσία αντικατέστησε τους παλαιότερους κατοίκους και οι νεότεροι παρέμειναν, όπως προαναφέρθηκε, στον χώρο για πολλές γενιές. Κατά την περίοδο αυτή,*

⁶⁶³ Caskey 1956, σελ. 172.

⁶⁶⁴ Caskey 1956, σελ. 172.

⁶⁶⁵ Caskey 1956, σελ. 173.

⁶⁶⁶ Caskey 1956, σελ. 172-173.

εξ ίσου όπως και παλαιότερα, διατηρήθηκαν οι σχέσεις με άλλα κέντρα, κυρίως Μινωικά και τις Κυκλάδες. Προς το τέλος της Μέσης Εποχής του Χαλκού αυξήθηκαν οι ταφές στον χώρο, αν και στα ανώτερα στρώματα που διατηρήθηκαν, τοίχοι και δάπεδα οικιών συνεχίζουν να καταλαμβάνουν τη μεγαλύτερη έκταση. Εν τέλει, ο χώρος χρησιμοποιήθηκε για τους ρωμαλέους λακκοειδείς τάφους, δύο από τους οποίους ανακαλύφθηκαν ήδη, οι οποίοι υποδεικνύουν την παρουσία πλούσιων και ισχυρών προσωπικοτήτων. Δυστυχώς τα ανώτερα επίπεδα του λόφου έχουν τόσο πολύ καταστραφεί (αποσιλωθεί), ώστε αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της περιόδου αυτής (εννοεί της Μυκηναϊκής) δεν διασώζονται. Μόνο σποραδικοί θύλακες καταλοίπων ύστερης μυκηναϊκής κατοίκησης εντοπίστηκαν...»⁶⁶⁷.

Υπογραμμίζεται η σύγκριση που επιχειρεί με τα ευρήματα θέσεων της Πελοποννήσου των Wace και Blegen, χρονολογικά συναφών, και ο προβληματισμός του σχετικά με τα διαφορετικά συμπεράσματα στα οποία τον οδήγησαν τα αρχαιολογικά του δεδομένα⁶⁶⁸.

Κατά την πέμπτη ανασκαφική περίοδο, του 1956, το τοπογραφικό διάγραμμα ενημερώθηκε και αναθεωρήθηκε από τους Cotsen και Eliot, με βάση τα νέα ευρήματα. Ο Cotsen παρέμεινε στην Ελλάδα ολόκληρο το έτος και μετέφερε όλα τα επί μέρους σχέδια που είχαν εκπονηθεί μέχρι τότε σε ένα μεγαλύτερο σχέδιο, το οποίο απεικόνιζε όλα τα κατάλοιπα σε διαδοχικά στρώματα⁶⁶⁹. Οι ανασκαφείς έδωσαν έμφαση στη στρωματογραφική απεικόνιση των Νεολιθικών καταλοίπων και στη συμπλήρωση των πληροφοριών των πρώιμων φάσεων της ΠΕ κατοίκησης. Αποκαλύφθηκαν κι άλλα τμήματα του τύμβου πάνω από την Οικία των Κεράμων, κατάλοιπα οικιών και δρόμων σε διαδοχικά στρώματα της ΠΕ και ΜΕ περιόδου, καθώς και ένας μεγάλος αριθμός τάφων, οι οποίοι απέδωσαν σκελετικό υλικό Νεολιθικής, Μεσοελλαδικής και Υστεροελλαδικής περιόδου. Όλες οι παρατηρήσεις του Caskey σχετικά με τις πολιτισμικές αλλαγές και τις σχέσεις με άλλες περιοχές, όπως η Κρήτη, οι Κυκλάδες, αλλά και τα κεντρικά Βαλκάνια, στοιχειοθετήθηκαν και πάλι κυρίως μέσω της

⁶⁶⁷ Caskey 1956, σελ. 173.

⁶⁶⁸ Caskey 1956, σελ. 173.

⁶⁶⁹ Caskey 1957, σελ. 144, fig. 1.

κεραμικής, ντόπιας και εισηγμένης. Ο Caskey έδωσε μεγάλη σημασία σε αυτήν και επιμελήθηκε της καταλογογράφησης και της ολοκλήρωσης μίας σειράς σχεδίων αγγείων από τον Piet de Jong. Διαπίστωσε διακοπή της κατοίκησης της θέσης στο τέλος της Νεολιθικής περιόδου. Ακολούθησε μία σειρά από συνεχείς αρχιτεκτονικές φάσεις της ΠΕ περιόδου, με αρκετά κτήρια μνημειακού χαρακτήρα, με αποκορύφωμα την Οικία των Κεράμων, η οποία χρονολογήθηκε και πάλι από την χαρακτηριστική κεραμική της περιόδου, όπως οι σαλτσιέρες. Η βίαιη καταστροφή της Οικίας των Κεράμων διέκοψε τη συνέχεια της κατοίκησης. Οι οικίες ήταν πλέον μικρότερες και πιο απλές, όμως, η ΠΕ κεραμική συνέχισε να παράγεται με εξαίρεση τις σαλτσιέρες. Από αυτές τις ενδείξεις αλλαγής, ο Caskey συμπέρανε ότι μία νέα ομάδα εμφανίστηκε και εγκαταστάθηκε στη θέση, είτε κατά τη μεγάλη καταστροφή που υπέστη λόγω της πυρκαγιάς είτε αμέσως μετά. Η προσεκτική στρωματογραφία την οποία τήρησε τον βοήθησε να αποφύγει μία παραπλανητική ομοιότητα μεταξύ της κεραμικής της ανώτερης Νεολιθικής και της Πρωτοελλαδικής περιόδου, η οποία διαφορετικά θα τον οδηγούσε στο συμπέρασμα ότι υπήρξε πολιτισμική συνέχεια μεταξύ των δύο περιόδων. Η πιο σημαντική όμως, επαλήθευση, την οποία έκανε μέσω και πάλι της κεραμικής, ήταν ότι η μετάβαση από την ΠΕ στη ΜΕ περίοδο υπήρξε σταδιακή και ήπια και διευκόλυνε την εξωστρέφεια και τις επαφές με άλλες περιοχές⁶⁷⁰.

Το καλοκαίρι του 1957 ήταν η έκτη ανασκαφική περίοδος. Στα τέλη Ιουνίου ο Caskey ανακοινώνει θριαμβευτικά στον Blegen ότι ολοκλήρωσε την ανασκαφή της Οικίας των Κεράμων⁶⁷¹. Στην ετήσια έκθεσή του υπογραμμίζει ότι δεν είναι έτοιμος ακόμη για ολοκληρωμένες ερμηνείες. Αντιθέτως, έχει πλήρως ξεκαθαρίσει την αλληλουχία των στρωμάτων και αισθάνεται ασφαλής να προβεί σε στρωματογραφικές παρατηρήσεις. Διέκρινε 7 κύρια στάδια κατοίκησης, από της αρχές της Νεολιθικής

⁶⁷⁰ Caskey 1957, σελ. 161-162.

⁶⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 29.6.1957.

περιόδου μέχρι τη Μυκηναϊκή εποχή. Μερικά αλληλοκαλύπτονταν ή συγχωνεύονταν, σταδιακά, το ένα εντός του άλλου. Ειδικότερα:

1) Λέρνη Ι. Το πρώιμο Νεολιθικό επίπεδο (early Neolithic layer) 6^η-5^η χιλιετία π.Χ., αποτελείτο από αρκετά διαδοχικά στρώματα (strata) με μέγιστο πάχος σχεδόν 2 μ. Διαπίστωσε ευθείς τοίχους οικιών, χαρακτηριστική νεολιθική κεραμική και άφθονο οψιανό.

2) Λέρνη ΙΙ. Στο Νεότερο Νεολιθικό επίπεδο, 4^η-3^η χιλιετία π.Χ., που ίσως αποτελούσε ξεχωριστό στάδιο κατοίκησης, διέκρινε 8 οικοδομικές φάσεις και επίχωση η οποία έφθανε τα 2 μ. Κάθε στρώμα είχε κατάλοιπα ορθογώνιων οικιών με μικρά δωμάτια. Βρέθηκε ένας τάφος και καθόλου μεταλλικά αντικείμενα.

3) Λέρνη ΙΙΙ. Εντόπισε ένα υπερκείμενο Πρωτοελλαδικό στρώμα, 3^η χιλιετίας π.Χ. (ΠΕ ΙΙ), μετά από μία σαφή διακοπή (distinct break). Διέκρινε τουλάχιστον 6 οικοδομικές φάσεις, με αρκετά μνημειώδη ορθογώνια κτήρια, με αποκορύφωμα την Οικία των Κεράμων, την οποία χαρακτήρισε διοικητικό μέγαρο, καθώς και οχύρωση που περιέβαλλε τον οικισμό. Διαπίστωσε χρήση μετάλλων. Η κεραμική παρέμεινε σχεδόν όλη την περίοδο η ίδια, με κάποιες εξελικτικές αλλαγές. Δεν εντοπίστηκαν ταφές. Η περίοδος έληξε με την καταστροφή της Οικίας των Κεράμων από πυρκαγιά, η θέση όμως, δεν εγκαταλείφθηκε, αλλά κατασκευάστηκε τεχνητός τύμβος πάνω από την Οικία των Κεράμων.

4) Λέρνη ΙV. Ήταν το τελευταίο στάδιο της Πρωτοελλαδικής περιόδου, τέλος 3^η χιλιετίας π.Χ. (ΠΕ ΙΙΙ). Διέκρινε 3-4 οικοδομικές φάσεις. Οι οικίες στην αρχή ήταν μικρές και στη συνέχεια, μεγαλύτερες. Η αλλαγή στοιχειοθετήθηκε και πάλι μέσω κεραμικής, η οποία διέφερε από την προηγούμενη περίοδο.

5) Λέρνη V. Μεσοελλαδική περίοδος, 2000-1600 π.Χ. Η μετάβαση στη ΜΕ περίοδο δεν παρουσίαζε απότομη διακοπή. Οι οικίες ήταν μεσαίου μεγέθους, αφιδωτές και ορθογώνιες. Παρατηρήθηκε εισαγωγή φαιάς Μινυακής κεραμικής. Ακολούθησε αμαυρόχρωμη και στιλβωτή κεραμική.

Αναγνωρίστηκαν εισαγωγές από τις Κυκλάδες τη Μεσομινωική Κρήτη και πιθανώς τα Βαλκάνια. Οι ταφές γίνονταν εντός του οικισμού. Δεν παρατηρήθηκε βίαιη διακοπή.

6) Λέρνα VI, ΥΕ I. 16^{ος} αι. π.Χ. Η περίοδος αυτή εκπροσωπείται με δύο λακκοειδείς τάφους, τους οποίους χαρακτήρισε βασιλικούς, μερικές μικρότερες ταφές και διάσπαρτα οικιστικά κατάλοιπα. Βρέθηκε κεραμική της προχωρημένης ΜΕ και της ΥΕ I περιόδου, καθώς και κυκλαδικές επιρροές.

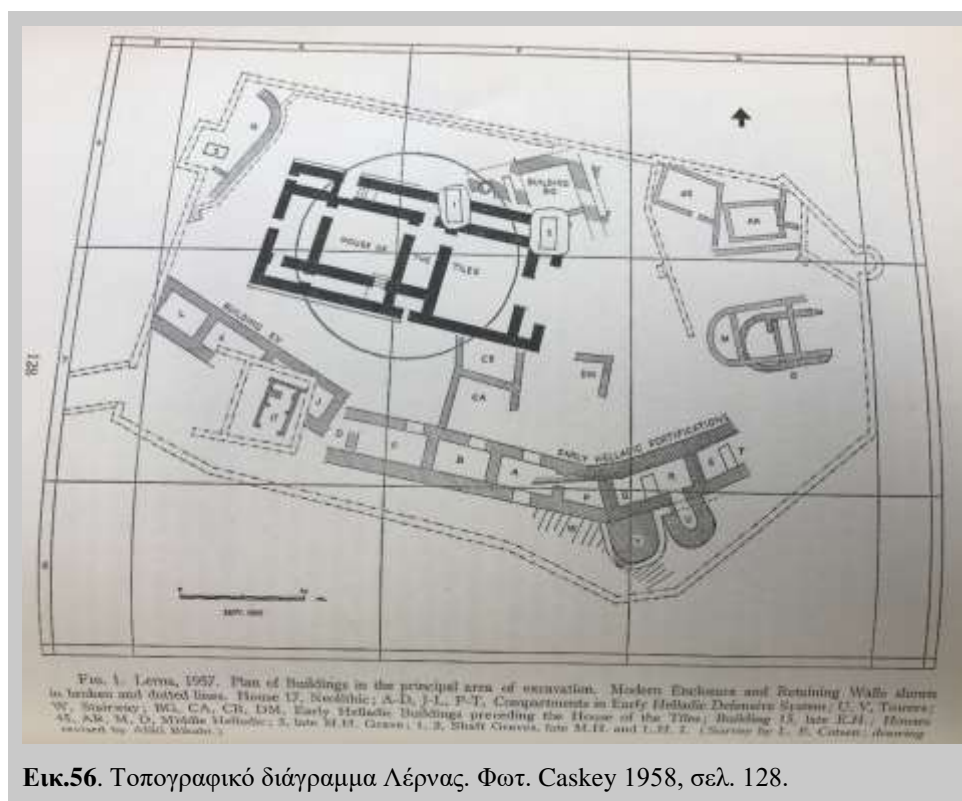
7) Λέρνα VII. Μυκηναϊκή περίοδος. Βρέθηκε ΥΕ II, ΥΕ IIIA και ΥΕ IIIB κεραμική σε μικρές ποσότητες. Δεν επιβεβαιώθηκε η ύπαρξη ΥΕ IIIΓ κεραμικής. Συνεχίσθηκε η χρήση των τάφων της Μεσοελλαδικής περιόδου. Δεν κατέστη δυνατόν να προσδιορισθεί το τέλος της Εποχής του Χαλκού στη θέση, λόγω της εκτεταμένης διάβρωσης του λόφου, αν και διάσπαρτα κατάλοιπα μαρτυρούν τη συνεχή κατοίκησή της κατά τη διάρκεια των ιστορικών χρόνων⁶⁷².

Η παραπάνω προσέγγιση παρουσιάζει, μεθοδολογικά, ομοιότητες με την ανασκαφή στην Τροία (στην οποία ο Caskey είχε συμμετάσχει ως συνεργάτης του Blegen, αλλά και η διδακτορική του διατριβή πραγματευόταν ένα κτήριο της Τροίας VI, όπως προαναφέρθηκε). Και εκεί είχαν διακριθεί στάδια κατοίκησης, με βάση στρωματογραφικές παρατηρήσεις που στηρίχθηκαν στην κεραμική, και κάθε στάδιο αριθμήθηκε με λατινικούς αριθμούς.

Στο τέλος της ανασκαφικής περιόδου 1957 εκπονήθηκε από τους Cotsen και Χαλεπά-Μπικάκη συνολικό τοπογραφικό διάγραμμα, με αποτύπωση των ανασκαφέντων αρχιτεκτονικών καταλοίπων, των τάφων και των αμυντικών οχυρώσεων, όπου τα σύγχρονα κτήρια και οι αναλημματικοί τοίχοι αποτυπώθηκαν με διακεκομμένες γραμμές, ενώ τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα της Νεολιθικής, ΠΕ, ΜΕ και ΥΕ περιόδου αποτυπώθηκαν με διαφορετική

⁶⁷² Caskey 1958, σελ. 142-144.

διαγράμμιση και σκίαση (εικ.56)⁶⁷³. Στη συνέχεια, και μέχρι τον Οκτώβριο 1957, συνεχίστηκε η συντήρηση των ευρημάτων.

Εικ.56. Τοπογραφικό διάγραμμα Λέρνας. Φωτ. Caskey 1958, σελ. 128.

Η έβδομη και τελευταία περίοδος, του 1958, ήταν συμπληρωματική. Η κυριότερη δραστηριότητα ήταν οι εργασίες προστασίας και συντήρησης του χώρου, κυρίως της Οικίας των Κεράμων. Τον Ιούλιο η ομάδα απασχολήθηκε στην Κόρινθο, με την τελική καταγραφή και καταλογογράφηση των ευρημάτων⁶⁷⁴. Η καταγραφή ανήλθε σε 1694 κομμάτια κεραμικής και 4471 λοιπά αντικείμενα, μεταλλικά, λίθινα, οστά, ελεφαντόδοντο κ.ά.⁶⁷⁵.

Τα ευρήματα φυλάσσονταν αρχικά στο αρχαιολογικό Μουσείο της Κορίνθου, όπου κατά τις χειμερινές περιόδους τα μέλη της ομάδας ασχολούνταν με τη μελέτη και καταλογογράφηση του υλικού. Όπως θυμάται η Μ. Η. Wiencke: «Τα μέλη της ανασκαφικής ομάδας περνούσαν πολλές μέρες και εβδομάδες στην Παλαιά Κόρινθο, καταγράφοντας τα

⁶⁷³ Caskey 1958, σελ. 128.

⁶⁷⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 21.7.1958.

⁶⁷⁵ Caskey 1959, σελ. 206.

όστρακα σε λίστες και καταρτίζοντας πίνακες των ευρημάτων στο Oakley House. Οι Caskeys έρχονταν συχνά να εργασθούν όταν τους το επέτρεπαν τα καθήκοντά τους στην Αθήνα. Περνούσαμε πολλές ευχάριστες νύκτες γύρω από το τζάκι του Oakley House, κάτω από το φως της λάμπας (πετρελαίου). Εκείνη την εποχή δεν υπήρχε θέρμανση ή ηλεκτρικό... Αλλά απολαμβάναμε τη σύντομη θαλπωρή του χειμωνιάτικου ήλιου, μετά το γεύμα, στον κήπο του Oakley House και τις οικείες συνομιλίες, καθώς παρακολουθούσαμε τα σκέρτσα του Θεόδωρου, του γάτου της ανασκαφής»⁶⁷⁶.

Μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής, τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στη μόνιμη κατοικία τους στο αρχαιολογικό Μουσείο του Άργους, υπό την εποπτεία της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας⁶⁷⁷. Το υπόλοιπο υλικό της ανασκαφής, όπως ημερολόγια, αρχιτεκτονικά σχέδια, ετήσιες αναφορές, προκαταρκτικές μελέτες, καρτέλες καταγραφής ευρημάτων, καθώς και πλήρεις σειρές φωτογραφικού υλικού που επιμελήθηκε ο Caskey, φυλάσσονται στα Αρχεία της ΑΣΚΣΑ.

Ο Caskey δεν προχώρησε σε προοπτικά ή αξονομετρικά σχέδια με σκοπό την αποκατάσταση της μορφής των προϊστορικών αρχιτεκτονικών καταλοίπων, όπως για παράδειγμα της στέγασης της Οικίας των Κεράμων, όπως θα ανέμενε κανείς λόγω της ιδιαιτερότητας του ευρήματος. Παρέμεινε προσηλωμένος στην εμπειριστική, και άρα αντικειμενική, παρουσίαση των δεδομένων του, προβαίνοντας σε ακριβείς καταγραφές των διαστάσεων των κτηρίων, σε λεπτομερείς περιγραφές των τεχνέργων κ.ά. Συγχρόνως, η προσπάθειά του να συσχετίσει τα ευρήματα της Λέρνας, τυπολογικά και χρονολογικά, με ευρήματα άλλων περιοχών είναι εμφανής, κατά την επιταγή του παραδοσιακού υποδείγματος που υπηρετούσε⁶⁷⁸.

Η Λέρνα αποδείχθηκε ιδιαίτερα πλούσια στην απόδοση αντικειμένων και πληροφοριών, ιδιαίτερα στις διαδοχικές φάσεις της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Οι πληροφορίες τις οποίες συνέλεξε από την ανασκαφή ο

⁶⁷⁶ Wiencke, 2004, σελ. 6-7.

⁶⁷⁷ Wiencke 2004, σελ. 7.

⁶⁷⁸ Caskey 1954, σελ. 5. Caskey 1955, σελ. 48. Caskey 1956, σελ. 173. Caskey 1957, σελ.161. Caskey 1958, σελ. 135-136, 144.

Caskey⁶⁷⁹ και τα συμπεράσματα στα οποία κατέληξε από τη συγκριτική μελέτη των ΠΕ ευρημάτων με ευρήματα άλλων περιοχών του έδωσαν τη δυνατότητα να εκφράσει τη δική του άποψη για την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Αργολίδα, η οποία δημοσιεύθηκε σε άρθρο του στο περιοδικό *Hesperia*⁶⁸⁰.

Η αρχαιογνωσία εμπλέκεται ελάχιστα -τουλάχιστον εμφανώς- στην ανασκαφή της Λέρνας, ενώ θα περίμενε κανείς το αντίθετο, αφού η θέση συνδεόταν με σημαντικές μυθολογικές αφηγήσεις.

Είναι ενδιαφέρον ότι στις ετήσιες ανασκαφικές εκθέσεις της Λέρνας τόσο ο ίδιος ο Caskey όσο και οι συνεργάτες του χαρακτήριζαν επανειλημμένα τη Λέρνα ως προ-κλασικό οικισμό⁶⁸¹. Ειδικότερα δε το 1969, κατά τη δημοσίευση του πρώτου τόμου της ανασκαφής που αναφερόταν στη μελέτη από τον N.G. Gejvall της αρχαίας πανίδας της περιοχής, ο Caskey στον Πρόλογο της δημοσίευσης αποκαλεί τη Λέρνα «pre-classical site»⁶⁸². Ο όρος αυτός επικράτησε στον τίτλο τόσο αυτής όσο και των επομένων τόμων, ο πιο πρόσφατος των οποίων εκδόθηκε το 2015. Ο όρος αυτός που, όπως επανειλημμένα προαναφέρθηκε, παραπέμπει στην αρχαιογνωστική αντίληψη ότι η Προϊστορία δεν αποτελεί αυτόνομο γνωστικό αντικείμενο αλλά ιστορικό πρόδρομο της Κλασικής εποχής, έρχεται σε αντίθεση με την αυτόνομη μεθοδολογική προσέγγιση του προϊστορικού υλικού που ακολούθησε ο Caskey στην ανασκαφή της Λέρνας. Πρόκειται για όρο θεωρητικά παρωχημένο, αφού ήδη την εποχή εκείνη είχε ολοκληρωθεί η συγκρότηση της Προϊστορικής Αρχαιολογίας σε διακριτό κλάδο της αρχαιολογικής επιστήμης, όπως έχει αναφερθεί διεξοδικά στο 1^ο κεφάλαιο της παρούσας μελέτης. Μία πρώτη εξήγηση της αντίθεσης αυτής, η οποία προβλημάτισε τη γράφουσα, ήταν ότι η χρήση του όρου ίσως διατηρήθηκε μηχανικά, προερχόμενη από το γενικότερο κλασικιστικό κλίμα της ΑΣΚΣΑ και δεν είχε αξιολογικό χαρακτήρα. Εντούτοις, πιο διαφωτιστική είναι,

⁶⁷⁹ Όπως για παράδειγμα το αξιοπερίεργο, όπως το χαρακτηρίζει ο Betancourt, γεγονός ότι ο τροχός στην ηπειρωτική Ελλάδα ήταν σε χρήση από την εποχή της Λέρνας IV, πολύ πριν φθάσει στην Κρήτη (Caskey 1960, σελ. 296. Betancourt 1985, σελ. 78).

⁶⁸⁰ Caskey 1960.

⁶⁸¹ Caskey 1957, σελ. 143.

⁶⁸² Caskey 1969α.

πιθανόν, η αναφορά του Jack Davis Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati και Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ (2007-2012): «ο *Blegen* διαφωνούσε με τον όρο “προϊστορία”, με το επιχείρημα ότι και οι πρώιμες ανθρώπινες κοινωνίες ασφαλώς διέθεταν ιστορία, γι’ αυτό προτιμούσε τον όρο προκλασική αρχαιολογία»⁶⁸³, μία άποψη που ίσως υιοθέτησε ο Caskey επηρεασμένος από τον δάσκαλό του.

3.5.2.γ. Ποιός δημοσίευσε την ανασκαφή της Λέρνας;

Εντύπωση προκαλεί ότι μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής ο Caskey δεν προέβη ο ίδιος σε τελική δημοσίευση των ευρημάτων. Ο πρώτος τόμος με τα ευρήματα της ανασκαφής της Λέρνας κυκλοφόρησε μόλις το 1969, με συγγραφέα όχι τον ίδιο αλλά τον μαθητή του N.G. Gejvall⁶⁸⁴. Ο τόμος αυτός πραγματεύεται την αρχαία πανίδα της Λέρνας, τον οποίο και προλόγισε ο Caskey. Ο δεύτερος τόμος, ο οποίος αφορά στη μελέτη του σκελετικού υλικού της Λέρνας, εκδόθηκε από τον J. Lawrence Angel το 1971⁶⁸⁵. Δεν υπάρχει πρόλογος του Caskey στη μονογραφία αυτή, απλώς ευχαριστίες του Angel για την παραχώρηση του υλικού και τις παρατηρήσεις του Caskey⁶⁸⁶. Οι υπόλοιποι 5 τόμοι εκδόθηκαν πολύ αργότερα, μετά τον θάνατό του.

Το 1981, καθώς η υγεία του Caskey επιδειωνόταν, συστάθηκε με πρωτοβουλία του ιδίου στην ΑΣΚΣΑ η Επιτροπή της Λέρνας, η οποία, υπό την επιμέλεια της Martha Heath Wiencke, ανέλαβε το έργο της δημοσίευσης των υπολοίπων ευρημάτων της ανασκαφής⁶⁸⁷.

Ειδικότερα, ο τρίτος τόμος εκδόθηκε το 1995 και αφορούσε στη δημοσίευση της κεραμικής της Λέρνας IV από τον J. Rutter⁶⁸⁸. Ο τέταρτος τόμος εκδόθηκε το 2000 και περιλαμβάνει τη δημοσίευση της αρχιτεκτονικής, της

⁶⁸³ Davis 2014.

⁶⁸⁴ Gejvall 1969.

⁶⁸⁵ Angel 1971.

⁶⁸⁶ Angel 1971, σελ. xi.

⁶⁸⁷ Rutter 1995, σελ. 3.

⁶⁸⁸ Rutter 1995.

στρωματογραφίας και της κεραμικής της Λέρνας III από τη M. H. Wiencke⁶⁸⁹, ο πέμπτος τόμος εκδόθηκε το 2007 και περιλαμβάνει τη νεολιθική κεραμική της Λέρνας από την K. D. Vitelli⁶⁹⁰, η έκδοση του έκτου τόμου έγινε το 2013 και περιλαμβάνει τον οικισμό και την αρχιτεκτονική της Λέρνας IV από την E. Courtney Banks, με παράρτημα της πανίδας της εποχής από τον D. S. Reese⁶⁹¹, και ο έβδομος τόμος εκδόθηκε το 2015 και περιλαμβάνει το Νεολιθικό οικισμό της Λέρνας, επίσης, από την E. Courtney Banks, με παράρτημα της πανίδας της εποχής από τον D. S. Reese⁶⁹².

Βεβαίως, ο Caskey προέβαινε συστηματικά σε προκαταρκτικές αναφορές και ετήσιες δημοσιεύσεις σε επιστημονικά περιοδικά⁶⁹³, οι οποίες βοήθησαν τους διάφορους επιστήμονες, στους οποίους ανέθεσε να ολοκληρώσουν το έργο του. Εντούτοις, η M.H. Wiencke υπογράμμισε διακριτικά τις δυσκολίες που αντιμετώπισαν οι ερευνητές λόγω του μεγάλου χρονικού διαστήματος το οποίο μεσολάβησε ανάμεσα στην ολοκλήρωση της ανασκαφής και στις διάφορες δημοσιεύσεις των ευρημάτων που επακολούθησαν⁶⁹⁴.

Στις προκαταρκτικές αυτές δημοσιεύσεις ο Caskey προσπαθούσε να επικεντρώνεται, όπως ο ίδιος αποκαλύπτει, στην παρουσίαση και μόνο των ανασκαφικών ευρημάτων, παραμένοντας επιφυλακτικός στη διατύπωση ερμηνευτικών σχολίων, τα οποία θεωρούσε πρώιμα σε αυτό το στάδιο της έρευνας⁶⁹⁵. Τα σχέδια των δημοσιεύσεών του είναι ορθής προβολής, κυρίως σχηματικές κατόψεις (diagrammatic plans), τοπογραφικά διαγράμματα και βεβαίως σχέδια αποκατάστασης αγγείων και άλλων κινητών ευρημάτων, εφ' όσον το διασωθέν τμήμα επέτρεπε την αναγνώριση του σχήματος.

⁶⁸⁹ Wiencke 2000. Την κεραμική της Λέρνας III σχεδίαζε να δημοσιεύσει ο ίδιος ο Caskey, αλλά λόγω της ασθένειας και του πρόωρου θανάτου του δεν το κατάφερε (η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από την Δρ Martha Wiencke).

⁶⁹⁰ Vitelli 2007.

⁶⁹¹ Banks 2013.

⁶⁹² Banks 2015.

⁶⁹³ Caskey 1954, 1955, 1956, 1957, 1958, 1959.

⁶⁹⁴ Rutter 1995, vii.

⁶⁹⁵ Caskey 1958, σελ. 143.

Το γεγονός ότι ο Caskey δεν ολοκλήρωσε ο ίδιος τη δημοσίευση της ανασκαφής της Λέρνας καθιστά ενδιαφέρουσες τόσο τις σημειώσεις του στα ημερολόγια ανασκαφής όσο και τις απόψεις που αντήλλαξε στην αλληλογραφία του με τον Blegen, μέσα από τις γραμμές της οποίας αποκαλύπτεται η εξέλιξη της αρχαιολογικής σκέψης του.

Τα ημερολόγια των ανασκαφών είναι σχεδόν πανομοιότυπα με τα αντίστοιχα ημερολόγια της Πύλου⁶⁹⁶. Η ανασκαφή διεξήχθη με τις συνηθισμένες για τη δεκαετία του '50 μεθόδους. Δεν χρησιμοποιήθηκε κάρναβος, αλλά διανοίχθηκαν σκάμματα διαφόρων μεγεθών σε διάφορα σημεία. Η μέθοδος καταγραφής δεν ήταν αυστηρά τυποποιημένη. Για τον λόγο αυτό, υπήρχε αρκετή διαφοροποίηση στην ορολογία, στο είδος και στην ποσότητα των δεδομένων, τα οποία κατέγραφε ο κάθε ανασκαφέας. Ο Caskey είχε δώσει πάντως, γραπτές οδηγίες και ενδεικτικά παραδείγματα σχετικά με τον τρόπο συμπλήρωσης των ημερολογίων⁶⁹⁷. Στο τέλος της ημέρας, ο επικεφαλής κάθε σκάμματος απέρριπτε ένα ποσοστό αδιάγνωστων οστράκων, (το λεγόμενο *parsing*⁶⁹⁸), κρατώντας συγχρόνως, αρχείο αυτών που απορρίφθηκαν⁶⁹⁹.

3.5.3. Οι ανασκαφές στις θέσεις Αγία Ειρήνη και Κεφάλια Κέας

3.5.3.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Κατά το πρώτο μισό του 20ού αι. η μελέτη των προϊστορικών Κυκλάδων προχωρούσε με βραδύτερα βήματα από ό,τι η αντίστοιχη μελέτη της Κρήτης και της κυρίως Ελλάδας. Ένας από τους λόγους ήταν, προφανώς, η γεωμορφολογία του νησιωτικού αυτού συμπλέγματος, η οποία είχε ως

⁶⁹⁶ Όλα τα ημερολόγια ανασκαφών της ΑΣΚΣΑ ήταν ειδικές, ακριβές παραγγελίες, σε συγκεκριμένο προμηθευτή. Το πρότυπο πρέπει να ήταν τα ημερολόγια ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών (προφορική πληροφορία από Δρ Ναταλία Vogeikoff-Brogan).

⁶⁹⁷ Η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από τη Δρ Martha Wiencke.

⁶⁹⁸ «Parse» είναι ένα ρήμα που είχε επινοηθεί μάλλον από τον Blegen και υιοθετήθηκε και από τον Caskey. Είναι παραφθορά του ρήματος παύω ή ίσως και του ρήματος πετώ (Gorogianni 2013, σημ. 33, σελ.111).

⁶⁹⁹ Rutter 1995, σελ. 1-2.

αποτέλεσμα την καταστροφή πολλών θέσεων, λόγω διάβρωσης. Το έδαφος είναι πετρώδες και απόκρημνο στα περισσότερα μέρη. Οι τοίχοι των οικιών ήταν λίθινοι, λόγω σπανιότητας του πηλού στα νησιά και συχνά διασκορπίζονταν στις πλαγιές μετά από κατολισθήσεις. Πράγματι, μέχρι τη δεκαετία του 1960 οι θέσεις που είχαν ανασκαφεί συστηματικά στις Κυκλάδες ήταν περιορισμένες. Η πλειονότητα των πληροφοριών προερχόταν από τις έρευνες του Τσουντα κατά την περίοδο 1894-1898⁷⁰⁰ και από τη Φυλακωπή της Μήλου, όπου είχαν διεξαχθεί ανασκαφές τα διαστήματα 1896-1899 και 1910- 1911⁷⁰¹.

Ως εκ τούτου, στοχεύοντας στη διερεύνηση της Εποχής του Χαλκού στις Κυκλάδες, όπως ο ίδιος ο Caskey αναφέρει στη δημοσίευση των αποτελεσμάτων της πρώτης ανασκαφικής περιόδου⁷⁰², το Πανεπιστήμιο του Cincinnati⁷⁰³ ανέλαβε την οικονομική υποστήριξη της ανασκαφής δύο θέσεων στη νήσο Κέα υπό την αιγίδα της ΑΣΚΣΑ: της Αγίας Ειρήνης και της Κεφάλας. Το παρακάτω απόσπασμα της επιστολής του τότε Διευθυντή της Σχολής Henry Robinson προς το Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας για τη χορήγηση της σχετικής άδειας αποκαλύπτει τους λόγους επιλογής αυτών των δύο θέσεων: «... Έάν τά αποτελέσματα τῶν προπαρασκευαστικῶν ἐκσκαφῶν (sic⁷⁰⁴) εἶναι εὐνοϊκά, ὑπάρχει ἡ πρόθεσις νά συνεχιστοῦν αἱ ἔρευναι ἐν τῷ μέλλοντι ἐντατικώτερον. Πιστεύεται ὅτι ἡ τοιαύτη ἐνέργεια περιέχει θετικὰς ἐλπίδας ἀυξήσεως τῶν γνώσεών μας περὶ τῶν πρώτων πολιτισμῶν εἰς τήν περιοχὴν τῶν Κυκλάδων, θέμα τό ὅποιον ἰδιαίτερος ἐφελκύνει τό ἐνδιαφέρον τοῦ κου Κάσκη, λόγω τῆς προτέρας του πειρας ἐπὶ τοῦ πεδίου τούτου, εἰδικώτερον ἐν Τροία καί Λέρνα»⁷⁰⁵.

⁷⁰⁰ Τσουντας 1898, 1899.

⁷⁰¹ Atkinson *et al.* 1904. Dawkins 1910-1911.

⁷⁰² Caskey 1962, σελ. 263.

⁷⁰³ Ειδικότερα, η χρηματοδότηση προήλθε από το Classics Department αυτού του Πανεπιστημίου (αρχικά από το Taft Memorial Fund και στη συνέχεια, από το Classic Fund που σύστησε η Louise Taft Semple), αλλά και από μεμονωμένους δωρητές (Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/14, υποφ. 3, έκθεση Μ.Ε. Caskey, The Bronze Age Site at Ayia Irini in Kea, Ιανουάριος 1988, σελ.1).

⁷⁰⁴ Προφανώς, το πρόσωπο που μετέφρασε στα Ελληνικά το κείμενο του Robinson δεν ήταν αρχαιολόγος και γι' αυτό απέδωσε τη λέξη excavations ως εκσκαφές αντί για ανασκαφές.

⁷⁰⁵ Αρχαία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, αριθ. 1, επιστολή Robinson προς Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, 30.6.1960.

Ο Caskey φιλοδοξούσε ενδόμυχα να φθάσει ακόμη μακρύτερα με τις έρευνες στην Κέα, ένα νησί σε απόσταση ανάσας από την κυρίως Ελλάδα, το οποίο, συγχρόνως, αποτελούσε συνδετικό κρίκο με τα νησιά του Αιγαίου. Ήλπιζε να διαλευκάνει τις σχέσεις των Μινωικών και Μυκηναϊκών ανακτορικών κέντρων και, σε συνδυασμό με τις πρόσφατες ανακαλύψεις που είχε κάνει στη Λέρνα, να διαφωτίσει περαιτέρω τις εξελίξεις που έλαβαν χώρα πριν από την Ύστερη Εποχή του Χαλκού⁷⁰⁶.

Η θέση Αγία Ειρήνη η οποία έχει λάβει το όνομά της από το ομώνυμο εκκλησάκι στον χώρο, βρίσκεται στη βορειοδυτική πλευρά της νήσου Κέας, σε ένα μικρό ακρωτήριο του φυσικού λιμανιού του Αγίου Νικολάου, απέναντι από το Βουρκάρι (εικ.57).

Εικ.57. Αγία Ειρήνη Κέας. Φωτ. Αρχαία University of Cincinnati, classics.uc.edu/index.php/aboutthedepartment/archinclassics, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Πρόκειται για προϊστορικό οικισμό, η πρώτη εγκατάσταση του οποίου χρονολογείται στο τέλος της Νεολιθικής εποχής (περίπου 3300-3200 π.Χ.).

Η επιλογή της θέσης αυτής στην καρδιά του προστατευμένου όρμου ήταν μια από τις βασικές αιτίες για τη μεγάλη διάρκεια ζωής του οικισμού, ο οποίος εξελίχθηκε σε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα του προϊστορικού Αιγαίου.

⁷⁰⁶ Wiencke 2004, σελ. 7.

Η θέση φαίνεται ότι ήταν γνωστή στον Caskey, αφού κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου είχε επανειλημμένα επισκεφτεί την Κέα, όπου το Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών των Η.Π.Α. (OSS) στο οποίο υπηρετούσε, είχε εγκαταστήσει ορμητήριο με το συνθηματικό όνομα “Elba”⁷⁰⁷ (εικ.58), λίγα μόλις μέτρα από το σημείο που διεξήχθη αργότερα η ανασκαφή⁷⁰⁸. Ίσως όμως, να είχε ακούσει για το αρχαιολογικό ενδιαφέρον της θέσης από τον Alan Wace, ο οποίος με τη σειρά του είχε πληροφορηθεί την ύπαρξή της από τον Γερμανό αρχαιολόγο και φίλο του Gabriel Welter (1890-1954)⁷⁰⁹.

Fig. 22. Kea, “Elba.” Michalinos Coaling Station and Relief Distribution, November 25, 1944. (Courtesy National Archives.)

Εικ.58. Νήσος Κέα, στρατηγικό ορμητήριο OSS «Elba». Φωτ. Allen 2011, σελ.228.

Η ανασκαφή διεξήχθη σε οικοπέδο ιδιοκτησίας της γαιανθρακεμπορικής εταιρείας Μιχαλινός ΑΕ. Ο Caskey ανέπτυξε φιλικές σχέσεις με τον Ν. Μίγαλο, Γενικό Διευθυντή της εταιρείας, ο οποίος του παρεχώρησε τις εγκαταστάσεις της εταιρείας για τη διαμονή της ανασκαφικής ομάδας⁷¹⁰, αλλά και για αποθηκευτικούς χώρους και εργαστήρια⁷¹¹. Δειπνούσαν συχνά μαζί και δεν παραλείπει να τον ευχαριστεί θερμά για τη συνδρομή και

⁷⁰⁷ Το ορμητήριο κατά τη διάρκεια της Γερμανικής κατοχής είχε δεχθεί επίθεση από βομβαρδιστικό καθέτου εφορμήσεως της Luftwaffe, το επωνομαζόμενο «stuka». Τα αεροσκάφη ήταν κατασκευής της Γερμανικής βιομηχανίας Junkers (η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από τον George Huxley).

⁷⁰⁸ Allen 2011, σελ. 227-228, 320.

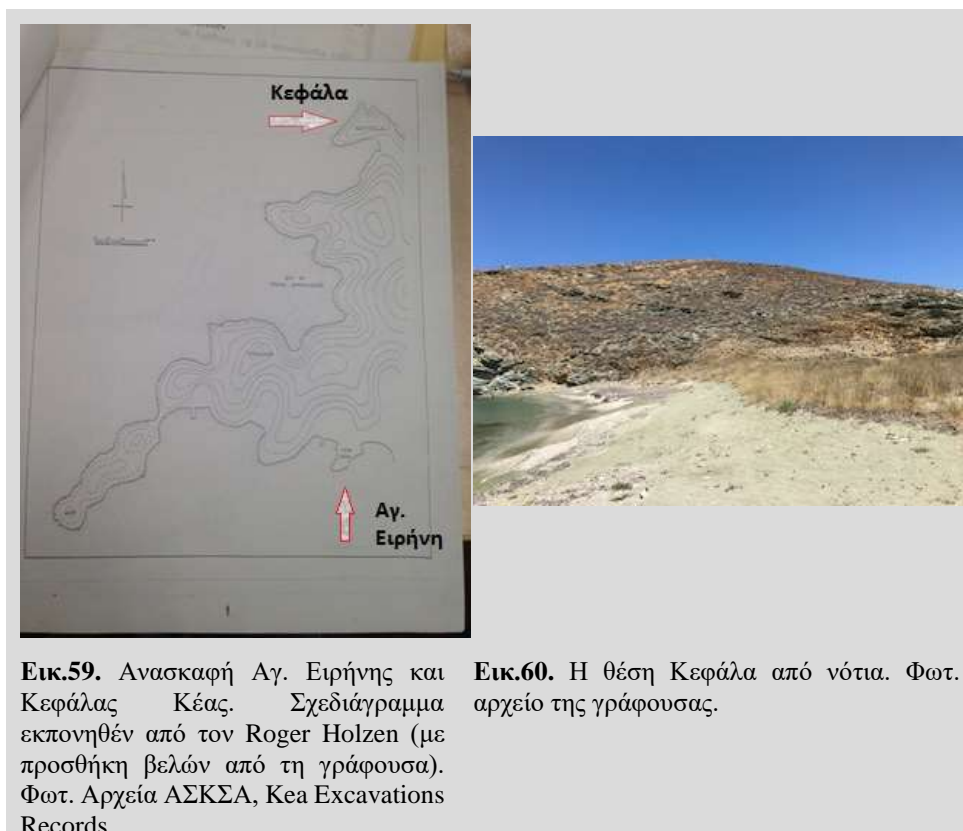
⁷⁰⁹ Gorogianni 2013, σελ. 108.

⁷¹⁰ Caskey 1962, σελ. 264.

⁷¹¹ Wiencke 2004, σελ. 7.

υποστήριξή του στο έργο της ανασκαφής, τόσο στις ετήσιες αναφορές του όσο και σε προσωπικές επιστολές⁷¹².

Η θέση Κεφάλα είναι επίσης, ένα βραχώδες ακρωτήριο, είκοσι περίπου χιλιόμετρα βορειότερα, όπου ανακαλύφθηκε οικισμός της Νεολιθικής εποχής, με υπολείμματα τείχισης (εικ.59,60).

Εικ.59. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης και Κεφάλας Κέας. Σχεδιάγραμμα εκπονηθέν από τον Roger Holzen (με προσθήκη βελών από τη γράφουσα). Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records.

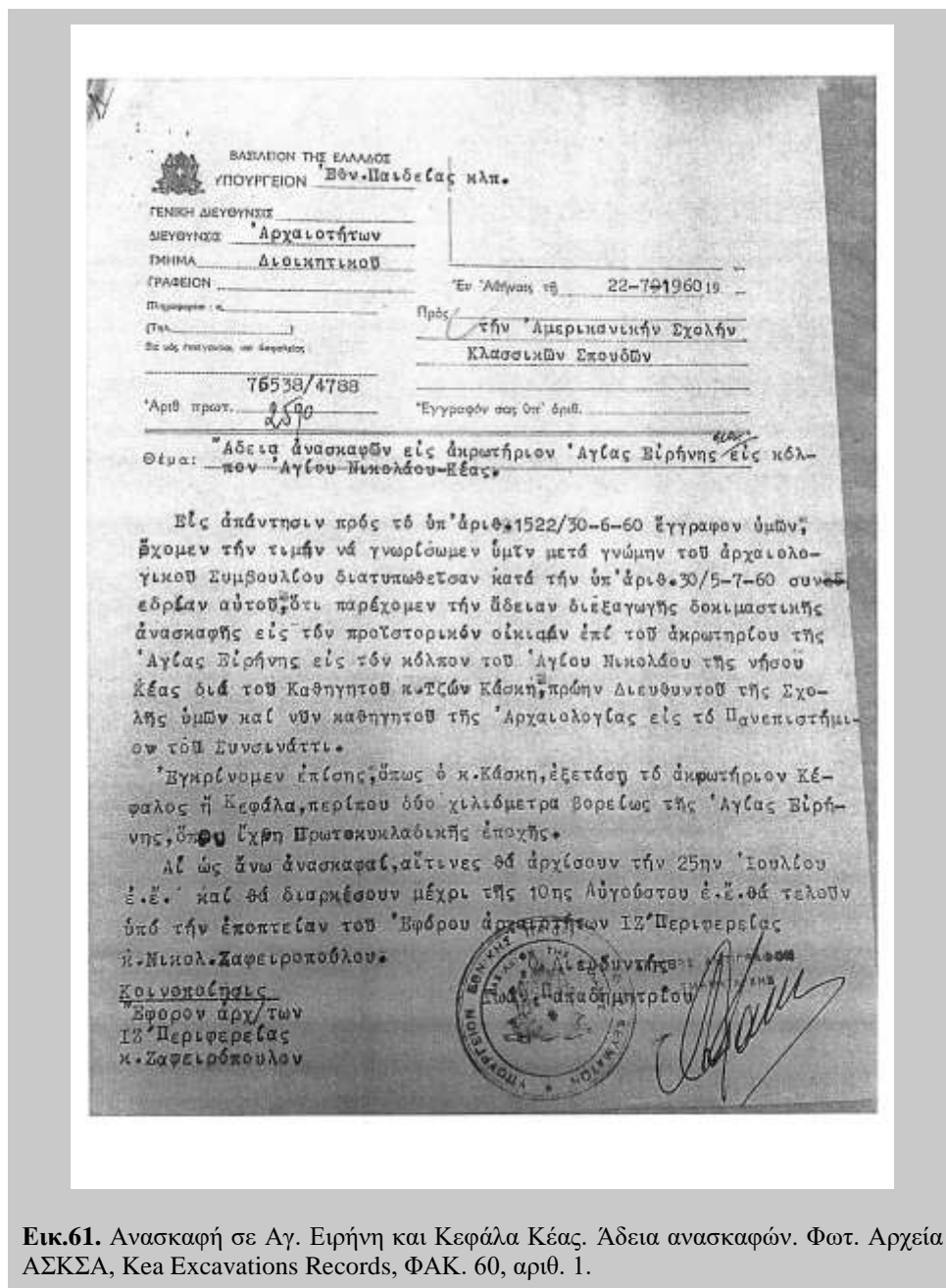
Εικ.60. Η θέση Κεφάλα από νότια. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

Οι έρευνες ξεκίνησαν την 22.7.1960, αμέσως μετά τη χορήγηση της σχετικής άδειας από το Ελληνικό Δημόσιο και για τις δύο θέσεις (αριθ. πρωτ. 76538/4788 της 22.7.1960)⁷¹³. Είναι ενδιαφέρον ότι στη χορηγηθείσα άδεια η θέση Κεφάλα χαρακτηρίζεται ως Πρωτοκυκλαδική (εικ.61), δεδομένου ότι και ο ίδιος ο Caskey δεν είχε αντιληφθεί ακόμη ότι επρόκειτο για Νεολιθικό οικισμό. Για τον λόγο αυτό και η σχετική αίτηση του

⁷¹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, αριθ. 1, επιστολή Caskey προς Μίχαλο 26.6.1960.

⁷¹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, αριθ. 1, έγγραφον Υπουργείου Εθνικής Παιδείας, Διεύθυνση Αρχαιοτήτων, Τμήμα Διοικητικού προς ΑΣΚΣΑ, 22.7.1960. Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ Ι, GEN-B-C-D, 1960-1961-1962 (JLC), σελ. 9.

Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ Henry Robinson προς το Υπουργείο αναφέρει: «...ό κ. Κάσκη θά εξετάσει τό άκρωτήριο Κέφαλος ή Κεφάλα... όπου κατά πληροφορίας υπάρχουν ίχνη Πρωτοκυκλαδικής εποχής»⁷¹⁴.

Ο Caskey δεν παρέλειπε να εκφράζει επανειλημμένα τις θερμές του ευχαριστίες στους Ιωάννη Παπαδημητρίου, Γενικό Διευθυντή της

⁷¹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, αριθ. 1, επιστολή Robinson προς Υπουργείο Θρησκευμάτων και Εθνικής Παιδείας, 30.6.1960.

Υπηρεσίας, Νικόλαο Ζαφειρόπουλο, Έφορο Κυκλάδων και Χρίστο Ντούμα, Επιμελητή Κυκλάδων, για την υποστήριξή τους⁷¹⁵.

Η ανασκαφική και ερευνητική ομάδα του Caskey από το 1961 μέχρι το 1968⁷¹⁶, εκτός από μεγάλο αριθμό εργατών, οι οποίοι συχνά έφθαναν τα 25 άτομα συμπεριλάμβανε τους: J.L. Angel (1965), P. H. Auerbach (1961), E.T. Blackburn (Miss) (1963), K.L. Butt (Miss) (1966), E. G. Carlson (1961), E. Caskey (1961, 1962, 1963,1964, 1965), K.A. Coleman (Mrs.) (1966, 1967), J. Coleman (1964, 1965, 1966, 1967), L. E. Cotsen (1961, 1963, 1965, 1966, 1967), J. P. Coy (Miss) (1965, 1967), M. Ervin (Mrs.)⁷¹⁷ (1964, 1965, 1966), E.B. Harisson (Miss) (1963), R. Holzen (1964, 1966, 1967), T.W. Jacobsen (1963), P. de Jong (1965), J.H. Kaimowitz (1967), C. Kittredge (Mrs.) (1961, 1963, 1964, 1966, 1967), W. Kittredge (1961, 1963, 1964, 1965, 1966, 1967), T.M. Mathews (1966), F. Matson (1965), E. Milburn (Mrs.)⁷¹⁸ (1961, 1964), A. Μπικάκη (Κα) (1961, 1963, 1965), Mrs. Osborn (1964, 1966, 1967), A. Osborn (1964, 1966, 1967), J.C. Overbeck (1963), L. Radcliffe (Miss) (1965), C. Renfrew (1963), E.M. Stehle (Miss) (1967) και C. Williams (1964, 1965). Η Ε. Λαζαρίδου, ως εκπρόσωπος του Εφόρου, ήταν παρούσα σε κάθε ανασκαφική περίοδο και συνέδραμε το

⁷¹⁵ Caskey 1962, σελ. 264. Caskey 1964, σελ. 314.

⁷¹⁶ Το έτος 1962 δεν έγινε ανασκαφή λόγω άλλων υποχρεώσεων του Caskey (βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής KEA I, GEN-B-C-D, 1960-1961-1962 (JLC), σελ. 131). Επίσης, το έτος 1965 η ανασκαφή ανεστάλη για να γίνει μελέτη του υλικού (Caskey 1966, σελ. 363). Μετά το 1968 διενεργήθηκαν μικρής κλίμακας, στοχευμένες ανασκαφές, αλλά κυρίως μελέτη του υλικού. Μετά το θάνατο του Caskey, το 1981, έρευνες συνεχίστηκαν έως το 1989 υπό τη διεύθυνση της Elizabeth Milburn-Schofield (Cadogan 2006).

⁷¹⁷ Η Miriam Ervin έγινε η δεύτερη κυρία Caskey στις 24.6.1967. Το Σάββατο 24 Ιουνίου 1967 ο Caskey έχει στο ημερολόγιό του μία απλή καταγραφή «*Η Miriam Ervin και ο John L. Caskey παντρεύθηκαν στην Αθήνα*». Το ταξίδι του μέλιτος διήρκεσε τρεις μέρες και επέστρεψαν στην ανασκαφή την Τετάρτη 28 Ιουνίου 1967. Βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 24.6.1967, σελ.89 (Παράρτημα 1 της διατριβής). Φαίνεται ότι ο Caskey, μεριμνώντας πάντοτε για τη διατήρηση καλού κλίματος ανάμεσα στα μέλη της ανασκαφικής ομάδας, αντιμετώπισε με κάποια ανησυχία την επιστροφή του από το ταξίδι του μέλιτος. Η ανησυχία σύντομα μετατράπηκε σε ανακούφιση, όπως προκύπτει από το παρακάτω απόσπασμα επιστολής του προς τον τότε Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ «*Όλο το προσωπικό καλωσόρισε τη Miriam και εμένα, αναγνωρίζοντας προφανώς ότι η αφοσίωσή τους προς την Betty δεν απαιτεί εχθρότητα προς εμάς. Η ατμόσφαιρα είναι καλή και μπορούμε να προχωρήσουμε με τις ζωές μας και τη δουλειά μας*». Βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Robinson 2.7.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷¹⁸ Την μετέπειτα Schofield.

ανασκαφικό έργο⁷¹⁹. Κατά τη διάρκεια των ανασκαφικών περιόδων, ανασκάφηκαν και οι δύο θέσεις που προαναφέρθηκαν.

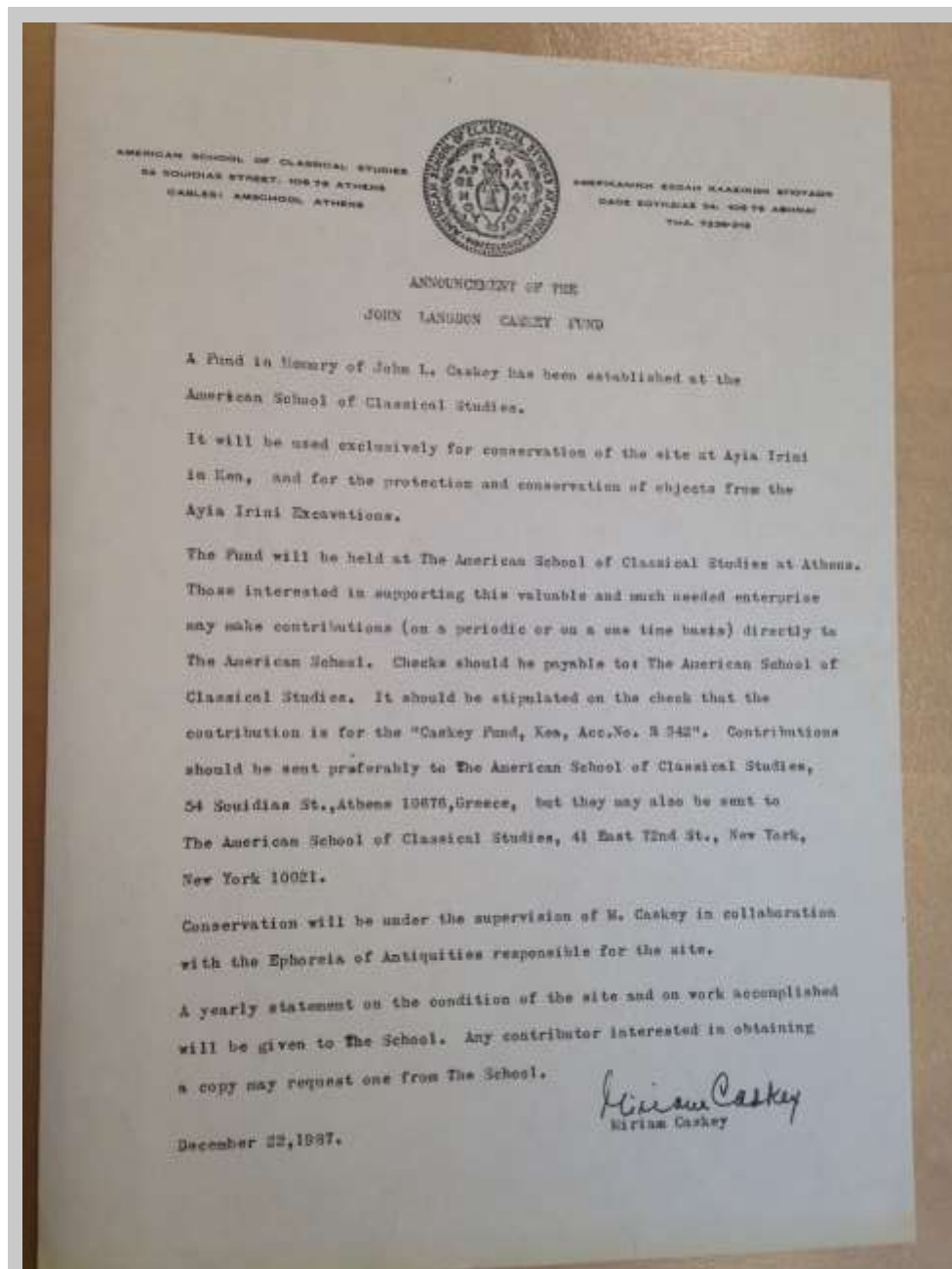
3.5.3.β. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα

Μετά τις δοκιμαστικές τομές του 1960, το ανασκαφικό έργο του Caskey διήρκεσε μέχρι το 1968, με περιόδους μελέτης το 1962 και 1965. Στη συνέχεια, και μέχρι την συνταξιοδότησή του από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati και τον θάνατό του το 1981, ο Caskey συνέχισε να διευθύνει τις έρευνες, αναθέτοντας τη μελέτη και δημοσίευση του υλικού σε διάφορους επιστήμονες⁷²⁰. Το πλήθος των πληροφοριών τις οποίες απέδωσε η ανασκαφή και η ανάγκη προστασίας του χώρου και της συντήρησης των ευρημάτων, αρχιτεκτονικών και κινητών, οδήγησε στη για τον σκοπό αυτό συγκέντρωση ποσού στη μνήμη του Caskey (**εικ.62**) (John Langdon Caskey Fund)⁷²¹.

⁷¹⁹Caskey 1971, σελ. 362. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 43. ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 15.

⁷²⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/14, υποφ. 3, έκθεση Μ.Ε. Caskey, The Bronze Age Site at Ayia Irini Kea, Ιανουάριος 1988.

⁷²¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/14, υποφ. 3, Announcement of the John Langdon Caskey Fund, 22.12.1987. Επιστολή Μ.Ε. Caskey προς Cohen 18.1.1988.

Εικ.62. Ανακοίνωση της ίδρυσης του J.L. Caskey Fund. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/14, υποφ. 3.

Ήδη στην πρώτη χειρόγραφη έκθεσή του σχετικά με τα αποτελέσματα της ανασκαφής του 1960, ο Caskey παραθέτει ενδιαφέροντα στοιχεία τα οποία ενθάρρυναν τη συνέχιση των ανασκαφών και κατά τα επόμενα έτη. Στην Αγία Ειρήνη ανοίχθηκαν έξι δοκιμαστικές τομές, οι οποίες αποκάλυψαν μεγάλο αριθμό λίθινων τοίχων, καλοκτισμένων, οι περισσότεροι των οποίων είχαν πλάτος 1 μ. και ορισμένοι ύψος άνω των 2 μ. Ένα από τα αποκαλυφθέντα δωμάτια είχε επίστρωση με μεγάλους λίθους. Σε ένα άλλο βρέθηκαν δύο διαδοχικά στρώματα επιχώσεων σε αρκετό βάθος. Το κάθε

στρώμα περιελάμβανε πλήθος αγγείων. Το δωμάτιο ήταν υπόγειο και αποκαλύφθηκαν ίχνη κλίμακας η οποία οδηγούσε σε αυτό. Σε πολλά από τα ερευνηθέντα μέρη εντοπίστηκαν συντρίμια τοίχων επί του εδάφους, καθώς και θραύσματα έγχρωμου κονιάματος, μελανού και ερυθρού. Ο Caskey απέδωσε τις καταστροφές σε σεισμό, αλλά υπήρξε προσεκτικός και δεν προχώρησε στη χρονολόγηση του σεισμού σε αυτό το πρώιμο στάδιο της έρευνας. Στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου αποκάλυψε τμήμα τείχους το οποίο χαρακτήρισε κυκλώπειας κατασκευής⁷²². Στην ακτή βρέθηκαν μεγάλοι άμορφοι όγκοι λίθων και μία τάφος, η οποία αποκάλυψε ένα ακόμη τμήμα τοίχου με ανατολική κατεύθυνση. Θεώρησε ότι το τείχος αυτό, το οποίο αντίκρυζε το βόρειο τμήμα της ξηράς, χρησίμευε για την άμυνα του οικισμού. Στο εξωτερικό τμήμα του κτηρίου διέκρινε οπή την οποία, λόγω μικρού μεγέθους, δεν χαρακτήρισε θύρα αλλά βόθρο λημμάτων. Σε ένα από τα σκάμματα η ανασκαφή προχώρησε σε μεγαλύτερο βάθος και αποκαλύφθηκαν τοίχοι δύο διαδοχικών αρχαιότερων κτηρίων. Η κεραμική ήταν κυρίως τοπικής κατασκευής, από τραχύ ερυθρό πηλό, κακής ποιότητας, χωρίς διακόσμηση. Τα κυριότερα σχήματα ήταν μικρά κωνικά κύπελα, πρόχοι, μεγάλες στάμνες (jars) και άφθονα όστρακα πίθων. Σε συσχέτισμό με τους τοίχους των νεότερων οικοδομημάτων βρέθηκε μυκηναϊκή κεραμική. Τα κατώτερα στρώματα απέδωσαν Μινυακή τεφρή και αμαυρόχρωμη κεραμική. Συγχρόνως, επιβεβαιώθηκε σημαντική ποσότητα Κυκλαδικής κεραμικής. Αυτή την πρώτη ανασκαφική περίοδο, δεν βρέθηκαν με βεβαιότητα υπολείμματα Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Μέσω των παραπάνω ευρημάτων κεραμικής και παραλληλισμών με ευρήματα του ελλαδικού χώρου και των Κυκλάδων, ο Caskey τοποθέτησε την ακμή του οικισμού στην ΥΚ II και τις πρώιμες φάσεις της ΥΚ III εποχής⁷²³.

Στη θέση Κεφάλαια, ο Caskey εντόπισε πολλά όστρακα χονδροειδούς κεραμικής, ένα τάφο ή οστεοφυλάκιο αρκετά διαταραγμένο, ένα πίθο με παιδική ταφή (εγχυτρισμό), καθώς και άφθονο οψιανό. Σε αυτό το αρχικό

⁷²² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1960, σελ. 2.

⁷²³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1960, σελ. 3.

στάδιο της έρευνας δεν κατάφερε να διακρίνει την πρωιμότητα των λειψάνων, λόγω της μεγάλης διάβρωσης την οποία είχε υποστεί η θέση. Χαρακτήρισε τα ευρήματα ως οικισμό και νεκροταφείο πιθανώς της Πρωτοκυκλαδικής εποχής⁷²⁴.

Κατά την επόμενη ανασκαφική περίοδο, του 1961, συνεχίσθηκε η έρευνα του οικισμού της Αγίας Ειρήνης και της οχύρωσής της σε τρεις τομείς, τους Α, Β και C (εικ.63).

Εικ.63. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης Κέας. Σχεδιάγραμμα εκπονηθέν από τον Roger Holzen με σημειωμένους τους τομείς της ανασκαφής. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

⁷²⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1960, σελ. 3.

Στην ετήσια έκθεσή του ο Caskey επιβεβαίωσε την πεποίθηση ότι η θέση κατοικήθηκε τουλάχιστον από τη Μέση Εποχή του Χαλκού, με μεγαλύτερο σημείο ακμής την αρχή της Ύστερης Εποχής του Χαλκού (ΥΕ I – II, ΥΜ I – II), οπότε ο οικισμός ήταν σε επαφή με τη Μινωική Κρήτη, τα υπόλοιπα νησιά του Αιγαίου και την κυρίως Ελλάδα. Ο Caskey επαλήθευσε καταστροφές από ένα ή περισσότερους σεισμούς και την ανοικοδόμηση του οικισμού κατά την εποχή που αντιστοιχεί στην ΥΕ III περίοδο. Οι ανασκαφές, οι οποίες διεξήχθησαν στα θεμέλια της κυκλώπειας οχύρωσης, αποκάλυψαν ότι το βάθος του κόλπου ήταν μεγαλύτερο κατά την προϊστορική εποχή και επομένως, υπήρχε μόνο ένα στενό πέρασμα στο βόρειο άκρο⁷²⁵.

Στον τομέα Α αποκαλύφθηκε σύμπλεγμα δωματίων και διαδρόμων, που τέμνονταν από οδού⁷²⁶. Ανασκάφηκαν 24 υπόγεια διαμερίσματα⁷²⁷. Σε ορισμένα σημεία υπήρχε και δεύτερος όροφος.

Στην ανατολική πλευρά του τομέα Α ήλθε στο φως κλίμακα, η οποία οδηγούσε σε υπόγειο χώρο. Στα δωμάτια του τομέα Α βρέθηκε ντόπια κεραμική, αλλά και εισηγμένη Μυκηναϊκή, Ύστεροκυκλαδική, καθώς και αγγεία κατασκευασμένα στη Μινωική Κρήτη ή υπό Μινωική επίδραση. Τα τελευταία χρονολογήθηκαν στην ΥΜ IB – ΥΜ II περίοδο. Τέλος, εντοπίστηκαν λίθινα αγγεία Μινωικής παράδοσης, κατασκευασμένα στην Κέα⁷²⁸.

Οι ανασκαφές στον τομέα Β (βλ. **εικ.63**) αποκάλυψαν οδό, η οποία οδηγούσε από το βορειοδυτικό τμήμα του οικισμού προς την παραλία. Στη δυτική πλευρά της οδού αποκαλύφθηκαν υπόγεια κτήρια, οι τοίχοι των οποίων από την πλευρά της ξηράς διασώζονταν σε ύψος 3 μ., ενώ από την πλευρά της θάλασσας, λόγω της διάβρωσης, δεν διασώζονταν. Από την

⁷²⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 2.

⁷²⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 3.

⁷²⁷ Η Miriam Caskey ανέφερε αργότερα 39 διαμερίσματα (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 2014/14, υποφ. 3, έκθεση Μ.Ε. Caskey, The Bronze Age Site at Ayia Irini Kea, Ιανουάριος 1988, σελ. 2).

⁷²⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 3-4.

εξέταση των κτηρίων επιβεβαιώθηκε για μία ακόμη φορά ότι ο οικισμός καταστράφηκε απότομα, πιθανώς από ισχυρό σεισμό. Ανάμεσα στα συντρίμια των κτηρίων αναγνωρίστηκαν όστρακα της ΥΜ Ι – ΙΙ και ΥΕ Ι – ΙΙ περιόδου, χρηστικά αντικείμενα και μία μικρή σφραγίδα με παράσταση δύο λεόντων ή γρυπών. Ανασκαφές κάτω από το δάπεδο των κτηρίων απέδωσαν Μινυακά τεφρά και αμαυρόχρωμα αγγεία μαζί με ντόπια κεραμική, υποδεικνύοντας ότι ο χώρος κατοικήθηκε κατά τη Μέση Εποχή του Χαλκού. Τα αρχαιότερα κτίσματα τα οποία ανασκάφηκαν βρίσκονταν κυρίως κάτω από τη στάθμη της θάλασσας⁷²⁹. Με βάση αυτά τα στοιχεία, ο Caskey χρονολόγησε αρχικά τον σεισμό στην ΥΚ ΙΒ και ΥΚ ΙΙ⁷³⁰.

Μετά την καταστροφή, οι ανασκαφείς διέκριναν αλλαγή αλλά όχι εγκατάλειψη της θέσης, με επισκευές και επανακατοικήσεις κάποιων κτηρίων.

Στα βορειοανατολικά του τομέα Β, στην άλλη πλευρά του δρόμου, αποκαλύφθηκε μέρος ενός μεγάλου ορθογώνιου κτηρίου (**εικ.64**). Με πλάτος 6 μ. και μήκος 25 μ. περίπου, φαίνεται ότι είχε και δεύτερο όροφο, ο οποίος όμως, δεν διασώθηκε. Ο Caskey συμπέρανε την ιερότητα του κτηρίου από τις επανειλημμένες επισκευές, ώστε να διατηρηθεί η χρήση του για αρκετούς αιώνες και γι' αυτό το χαρακτήρισε «ιερό» (temple). Με βάση την κεραμική, προσδιόρισε την οικοδόμησή του τουλάχιστον στη Μυκηναϊκή ΙΙ Β περίοδο και τη διάρκειά του μέχρι τη Μυκηναϊκή ΙΙ Γ1 περίοδο. Ανάμεσα στα ευρήματα περιλαμβάνονταν λίθινη σφραγίδα με παράσταση λέοντα ή λύκου σε συνδυασμό με δένδρο και σφράγισμα με τη

⁷²⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 5.

⁷³⁰ Αργότερα ο Caskey, αναθεώρησε τη χρονολόγηση. Η παρουσία μυκηναϊκών εφυραϊκών κυλίκων, οι οποίες χρονολογούνται συνήθως στη ΥΕ ΙΙΒ, καθώς και αγγείων θαλασσίου ρυθμού (Caskey 1972, σελ. 396), τον οδήγησαν στο συμπέρασμα ότι είτε η καταστροφή συνέβη την ΥΜ ΙΙ/ΥΕ ΙΙΒ περίοδο (αντί του τέλους της ΥΜ ΙΒ περιόδου) είτε ότι η ΥΕ ΙΙΒ άρχισε στην Κέα κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο (Cummer and Schofield 1984, σελ. 143-144). Στον ελλαδικό χώρο η περίοδος αυτή αποτελεί εποχή άνθισης, η οποία είχε ξεκινήσει ένα αιώνα πριν με τους πολυτελείς λακκοειδείς τάφους της ΥΕ Ι, τους θολωτούς τάφους της ΥΕ ΙΙ και τις οχυρώσεις και τα Ανάκτορα της ΥΕ ΙΙΙ. Ως γνωστό, ενδείξεις γενικών καταστροφών κατά την περίοδο αυτή στον ελλαδικό χώρο δεν παρατηρήθηκαν. Αντιθέτως, στην Κρήτη παρατηρήθηκαν καταστροφές, οι οποίες αποδόθηκαν χρονολογικά στην ΥΜ ΙΒ (1450 π.Χ.), πλην της Κνωσού, όπου ο Evans τοποθέτησε την ολοκληρωτική καταστροφή των Ανακτόρων την ΥΜ ΙΙ, δηλαδή γύρω στο 1400 π.Χ.

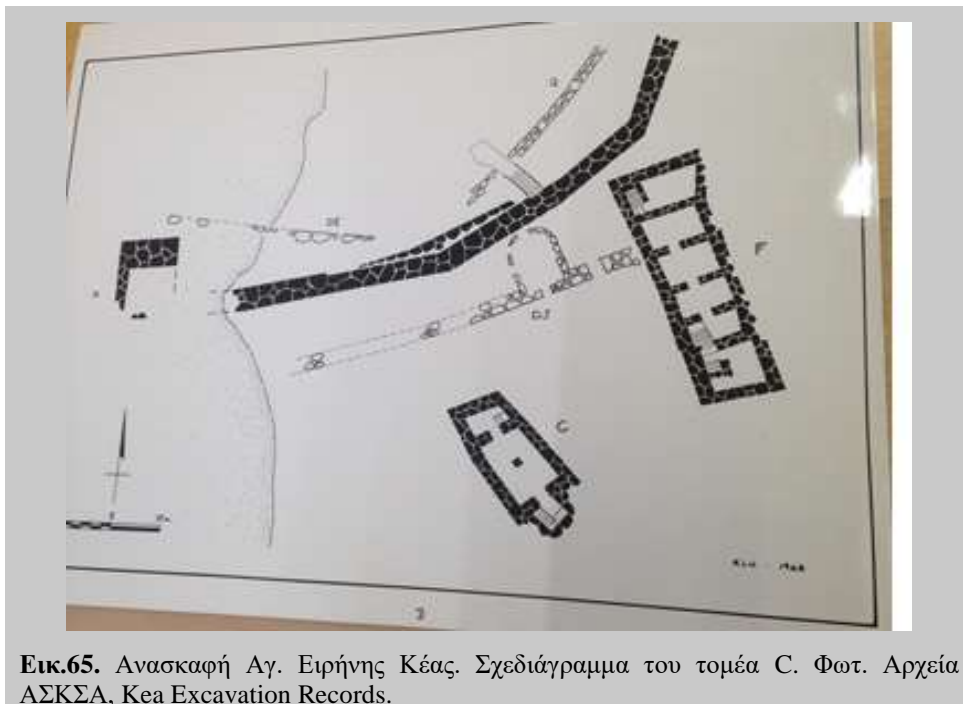
μορφή δελφινιού, λεπτοχαραγμένου σε κιτρινωπό πηλό. Από τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν πλήθος θραυσμάτων πήλινων χειροποίητων αγαλμάτων, τα οποία ο Caskey συνέδεσε με τη λατρεία μίας ή περισσότερων γυναικείων θεοτήτων. Βρέθηκε κεφαλή σχεδόν φυσικών διαστάσεων, μέρος δεύτερης κεφαλής, το ήμισυ σε διαστάσεις από την προηγούμενη, θραύσματα γυναικείου στήθους και χεριών, μάλλον ανυψωμένων, κατά τον Caskey κ.ά. Μετά την κατάρρευση του κτηρίου, στο οποίο βρέθηκαν τα αγάλματα, οικοδομήθηκε ένα μικρότερο δωμάτιο πάνω στα ερείπια, εντός του οποίου βρέθηκε λίθινο αγγείο Μινωικού τύπου και κεραμική Μυκηναϊκής ΙΙΙ Γ περιόδου⁷³¹.

Εικ.64. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης Κέας. Σχεδιάγραμμα του τομέα Β. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

⁷³¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 5-6. Caskey 1962.

Στον τομέα C (εικ.65) αποκαλύφθηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα κτηριακών συγκροτημάτων. Μία κλίμακα με οκτώ βαθμίδες οδηγούσε σε μεγάλο υπόγειο δωμάτιο με κίονα στο κέντρο. Το δωμάτιο επικοινωνούσε με δεύτερο μικρότερο χώρο ο οποίος, επίσης, διέθετε κλίμακα. Παρομοιάστηκε από τον Caskey με τις αντίστοιχες «Κρύπτες των Κιώνων» στην Κνωσό και σε άλλες Μινωικές θέσεις. Χρονολογήθηκε την ΥΜ ΙΙ - ΥΕ ΙΙ περίοδο. Δοκιμαστικές τομές γύρω από το κτήριο αυτό αποκάλυψαν τοίχους οικιών, οι οποίες χρονολογήθηκαν στην αμέσως προηγούμενη περίοδο της Μέσης Εποχής του Χαλκού⁷³².

Εικ.65. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης Κέας. Σχεδιάγραμμα του τομέα C. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

Οι ανασκαφές μικρής κλίμακας, οι οποίες διεξήχθησαν σε διάφορα άλλα σημεία της θέσης, απλώς επιβεβαίωσαν ότι ο οικισμός εκτεινόταν σε όλο τον λοφίσκο. Εντοπίστηκαν επίσης, υφαντικά βάρη, καθώς και ενδείξεις επεξεργασίας χαλκού και μολύβδου⁷³³.

Στην Κεφάλα, οι έρευνες συνεχίστηκαν το 1961 από τους Caskey, Auerbach και Carlson, με τη συνδρομή του τότε Επιμελητή Κυκλάδων Χρ. Ντούμα. Αποκαλύφθηκαν τοίχοι πολύ μικρών δωματίων, τα οποία ήταν

⁷³²Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 4-5.

⁷³³Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 7.

διατεταγμένα σε βαθμίδες γύρω από τον λόφο. Στις παρυφές του λόφου βρέθηκαν 10 ακόμη τάφοι, στο σημείο όπου είχαν εντοπισθεί οι ταφές του 1960. Ορισμένοι τάφοι περιείχαν μία ταφή, ενώ άλλοι χρησιμοποιούνταν ως οστεοφυλάκια. Από την κεραμική, την οποία ο Caskey έφερε στο φως στους τάφους, χαρακτήρισε τη θέση πολύ πρόιμη, χωρίς, εντούτοις, να την αποδώσει ακόμη στη Νεολιθική εποχή⁷³⁴.

Οι ανασκαφές του έτους 1963 στην Αγία Ειρήνη (το έτος 1962 δεν διεξήχθησαν ανασκαφές, όπως προαναφέρθηκε) αποκάλυψαν για πρώτη φορά κεραμική ΠΕ περιόδου, όπως σαλτσιέρες και πινάκια εισηγμένα από την ηπειρωτική Ελλάδα. Η πρόοδος της έρευνας επέτρεψε στον Caskey να αναγάγει την έναρξη κατοίκησης του οικισμού τουλάχιστον στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και να διατυπώσει μία πιο ολοκληρωμένη θεωρία. Ο οικισμός εξελίχθηκε και ανέπτυξε σχέσεις με τη Μεσομινωική Κρήτη και άλλα νησιά του Αιγαίου. Έφθασε ωστόσο στο υψηλότερο σημείο ακμής του στην αρχή της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, την εποχή των λακκοειδών Μυκηναϊκών τάφων και των τελευταίων Μινωικών Ανακτόρων (16ος και 15ος αι. π.Χ.). Την εποχή αυτή το ακρωτήριο διέθετε οχύρωση (εικ.66,67).

Εικ.66. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Οχύρωση τομέα J. Φωτ. Caskey 1964, plate50e.

Εικ.67. Αγία Ειρήνη Κέας. Λείψανα κυκλώπειας οχύρωσης. Φωτ. Χωρέμη-Βλασσοπούλου-Βενιέρη 2002, σελ. 15, εικ. 11.

⁷³⁴Αρχεΐα ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea, 1961, σελ. 7-8.

Οι κάτοικοι του οικισμού πρέπει να ήταν ναυτικοί, δεδομένου ότι το νησί τους βρισκόταν σε ένα σημαντικό θαλάσσιο κόμβο του Αιγαίου. Ο μεγάλος αριθμός υφαντικών βαρών τα οποία απέδωσε η ανασκαφή υποδεικνύει παραγωγή υφασμάτων πέραν των τοπικών αναγκών, πράγμα που παρέπεμπε σε εξαγωγικό εμπόριο. Ο εντοπισμός μετάλλων, κυρίως μολύβδου, καθώς και ασβεστοκονιάματος με έντονα χρώματα σε ορισμένα κτήρια, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι τα τελευταία είχαν βιοτεχνική χρήση. Τα κτήρια του τομέα Α, τα οποία είχαν αποκαλυφθεί κατά την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο, παρουσίαζαν διαδοχικές αρχιτεκτονικές προσθήκες και μετατροπές. Περίπου στο τέλος του 15ου αι. π.Χ., λόγω των ισχυρών σεισμών οι οποίοι κατέστρεψαν όλα ή τα περισσότερα κτήρια του οικισμού, πολλά αντικείμενα, κυρίως αγγεία πολύ καλής ποιότητας, είχαν καταπέσει από τους άνω ορόφους στα υπόγεια (**εικ.68,69,70,71,72,73 και 74**). Ανάμεσά τους ήταν και εισαγωγές από την ηπειρωτική Ελλάδα, την Κρήτη και τις υπόλοιπες νήσους των Κυκλάδων

Εικ.68. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Τμήμα αλάβαστρου. Φωτ. Caskey 1964, plate 53a.

Εικ.69. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Αγγείο. Φωτ. Caskey 1964, plate 53d.

Εικ.70. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Άνω τμήμα αγγείου. Φωτ. Caskey 1964, plate 52e.

Εικ.71. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Προχυτικό αγγείο με πεπιεσμένο σφαιρικό σώμα. Φωτ. Caskey 1964, plate 53c.

Εικ.72. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Αλάβαστρο Φωτ. Caskey 1964, plate 53b.

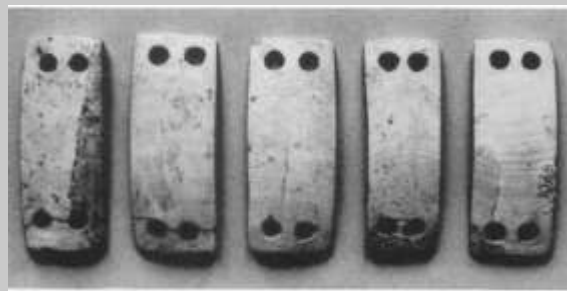

Εικ.73. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Τμήμα ψευδόστομου αγγείου. Φωτ. Caskey 1964, plate 53e.

Εικ.74. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Αλάβαστρο με πεπιεσμένο σώμα Φωτ. Caskey 1964, plate 53f.

Ανάμεσα στα λοιπά ευρήματα του τομέα Α ήταν και ένα σύνολο ορθογωνίων πλακιδίων από χαυλιόδοντες κάπρου, που πιθανόν να ανήκαν σε Μυκηναϊκό οδοντόφρακτο κράνος⁷³⁵ (**εικ.75**) καθώς και ένα όστρακο από σχετικά τραχύ πηλό που έφερε Γραμμική Α' Γραφή (**εικ.76**).

Εικ.75. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Πλακίδια από χαυλιόδοντες κάπρου. Φωτ. Caskey 1964, plate 52f.

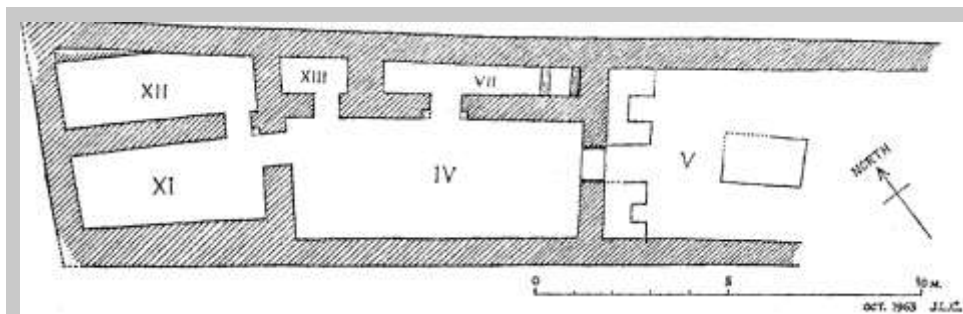

Εικ.76. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Όστρακο με Γραμμική Α' Γραφή. Φωτ. Caskey 1964, plate 52g.

Η συνέχιση των ερευνών στον χώρο του «ιερού» (**εικ.77,78,79**) οδήγησε στην αποκάλυψη δύο δωματίων (XI και XII), στο ένα εκ των οποίων (στο XI) εντοπίστηκαν κι άλλα πήλινα αγάλματα γυναικείων μορφών, 15 ή και περισσότερα, θραυσμένα αλλά με δυνατότητα αποκατάστασης (**εικ.80**). Τα χέρια των μορφών ακουμπούσαν στους γοφούς και δεν ήταν ανυψωμένα, όπως λανθασμένα είχε υποθέσει ο Caskey το 1961 (**εικ.81**). Ήταν ενδεδυμένες με μακριά ενδύματα Μινωικού συρμού, με κλαρωτές φούστες και περικόρμια, συνήθως με κοντά μανίκια, τα οποία άφηναν το στήθος ακάλυπτο. Τα ενδύματα αυτά ήταν γνωστά από τα Μινωικά ειδώλια και από τις τοιχογραφίες της Κνωσού και της Θήρας. Ορισμένα αγάλματα ήταν

⁷³⁵ Caskey 1964, σελ. 325.

γυμνά από τη μέση και πάνω και φορούσαν μόνο ένα ανθοστέφανο (γυρλάντα) γύρω από τον λαιμό (εικ.82).

Εικ.77. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Κάτοψη του «ιερού». Φωτ. Caskey 1964, fig.2.

Εικ.78. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Το «ιερό» από βορειοδυτικά. Φωτ. Caskey 1964, plate 54a.

Εικ.79. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Το «ιερό» από νοτιοανατολικά. Φωτ. Caskey 1964, plate 54b.

Εικ.80. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Θραυσμένα πήλινα αγάλματα «κατά χώρα» στο εσωτερικό του δωματίου. Φωτ. Caskey 1964, plate 55c.

Εικ.81. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Πήλινο γυναικείο άγαλμα. Ύψος 0,988μ. Φωτ. Caskey 1964, plate 61a.

Εικ.82. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Πήλινο γυναικείο άγαλμα. Ύψος διασωθέντος τμήματος 0,535μ. Φωτ. Caskey 1964, plate 57.

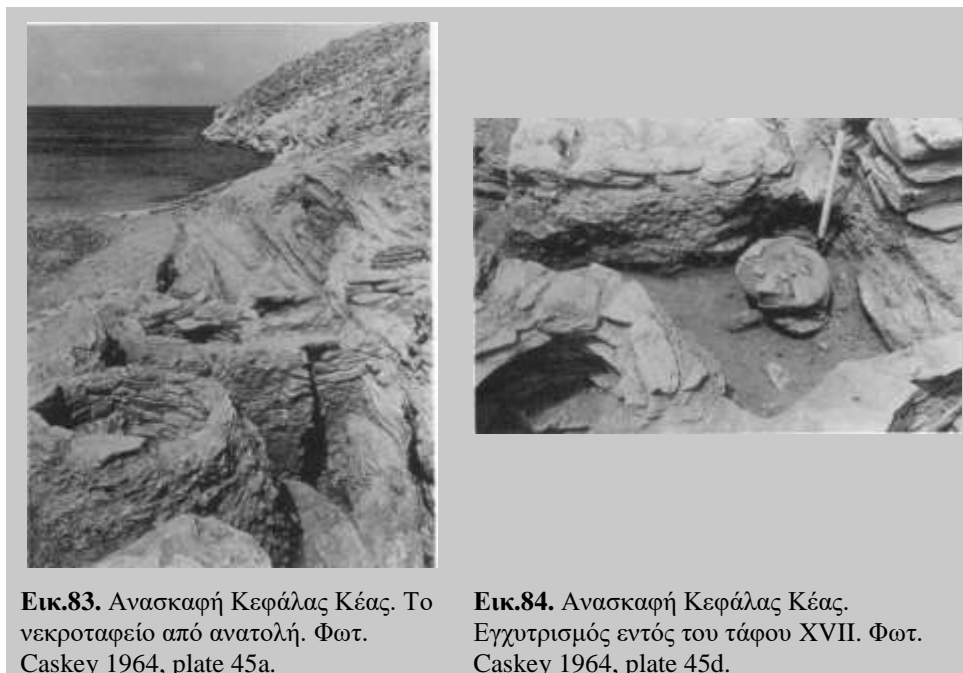
Ένα άγαλμα είχε ύψος περίπου 90 εκ. Τα άλλα ήταν μικρότερα αν και αρκετά ήταν μεγάλου μεγέθους. Ελάχιστες κεφαλές εντόπισαν οι ανασκαφείς⁷³⁶. Ο ανασκαφέας χαρακτήρισε τον χώρο XI «άδυτον»⁷³⁷ και θεώρησε ότι οι μορφές αντιπροσώπευαν θεότητες ή συνοδούς τους. Με βάση την κεραμική που απέδωσε ο χώρος δίπλα στα αγάλματα, το «άδυτον» χρονολογήθηκε στην αρχή της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Η χρονολόγηση αυτή συμφωνούσε με την αντίστοιχη χρονολόγηση των οικιών, πριν την καταστροφή τους από τον ή τους σεισμούς. Ο Caskey, με

⁷³⁶ Οι κεφαλές ίσως χρησιμοποιήθηκαν σε επόμενες περιόδους ως αντικείμενα λατρείας, όπως υπονοεί η εύρεση μίας κεφαλής ειδωλίου σε ιερό του τέλους της Γεωμετρικής Εποχής, τοποθετημένης στο δάπεδο μέσα σε πήλινο δακτύλιο (J. L. Caskey 1971 και M. E. Caskey 2001, σελ. 6-7).

⁷³⁷ Caskey 1964, σελ. 327.

βάση τα διαδοχικά δάπεδα και τις επανειλημμένες επισκευές του κτίσματος, ώστε να διατηρηθεί η χρήση του για αρκετούς αιώνες, επιβεβαίωσε την ιερότητα του κτηρίου, το οποίο άκμασε κατά τη Μυκηναϊκή ΙΙΙ Γ περίοδο. Ειδικά το «άδυτον» χρησιμοποιήθηκε και κατά την Εποχή του Σιδήρου, μέχρι και την Ελληνιστική περίοδο⁷³⁸.

Στην Κεφάλα, η πρόοδος της ανασκαφής του 1963 στην οποία συμμετείχε για διάστημα δέκα ημερών και ο Colin Renfrew⁷³⁹, επέτρεψε τη χρονολόγηση της θέσης για πρώτη φορά στην Ύστερη Νεολιθική περίοδο. Το νεκροταφείο καταλάμβανε μία φυσική σχισμή στον βράχο, στους πρόποδες της απότομης πλαγιάς, νότια του ακρωτηρίου, κάτω από τον αρχαίο οικισμό (**εικ.83**). Ανασκάφηκαν 31 τάφοι, μικρού συνήθως μεγέθους. Η στάση του νεκρού ήταν σε πλάγια, συνεσταλμένη θέση. Παρατηρήθηκε εγχυτρισμός βρεφών (**εικ.84**).

Εικ.83. Ανασκαφή Κεφάλας Κέας. Το νεκροταφείο από ανατολή. Φωτ. Caskey 1964, plate 45a.

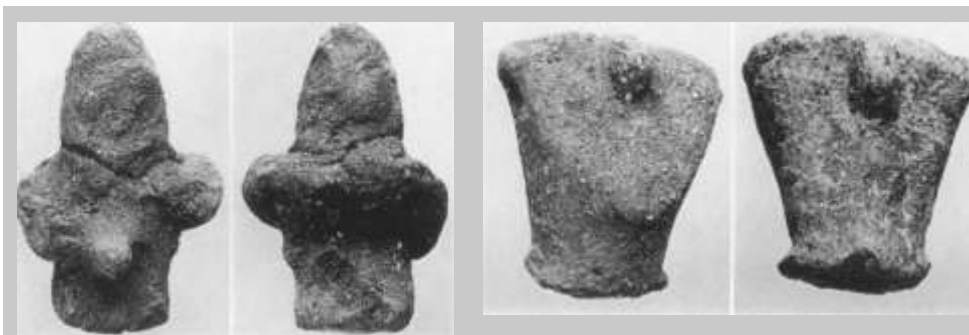
Εικ.84. Ανασκαφή Κεφάλας Κέας. Εγχυτρισμός εντός του τάφου XVII. Φωτ. Caskey 1964, plate 45d.

Το πλήθος διαταραγμένων οστών οδήγησε σε συμπέρασμα διαδοχικών ταφών για μεγάλη περίοδο. Ανάμεσα στα κτερίσματα, τα οποία δεν ήταν ιδιαίτερα πλούσια, συμπεριλαμβάνονταν μικρά πήλινα ειδώλια, ανδρικά και

⁷³⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ.1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Ceos, 1963, σελ. 2-4.

⁷³⁹ Caskey 1964, σελ. 314.

γυναικεία (εικ.85,86). Ο Caskey παρομοίωσε την επεξεργασία και την κλίση προς τα πίσω της πήλινης κεφαλής τους με τη γνωστή στάση των μαρμάρινων Κυκλαδικών ειδωλίων⁷⁴⁰. Η κεραμική, τόσο του νεκροταφείου όσο και του οικισμού, ήταν τραχιά και εύθρυπτη, χαρακτηριστική της Ύστερης Νεολιθικής περιόδου. Εντοπίστηκε κεραμική με ερυθρή ή καστανή βαφή, που σε ορισμένες περιπτώσεις έφερε έντριπτα διακοσμητικά θέματα (burnished patterns) (εικ.87). Επίσης, μεγάλες ποσότητες πιθοειδών αγγείων (jars) με κάθετα χείλη (upright rims), μικρά κύπελλα με έσω νεύον χείλος (incurving bowls)⁷⁴¹ (εικ.88), καθώς και λίθινα αγγεία (εικ.89).

Εικ.85. Κεφάλα Κέας. Ειδώλια (εμπρόσθια και οπίσθια όψη). Φωτ. Caskey 1964, plate 46a,b.

Εικ.86. Κεφάλα Κέας. Κεφαλή ειδωλίου (εμπρόσθια και οπίσθια όψη). Φωτ. Caskey 1964, plate 46c,d.

Εικ.87. Κεφάλα Κέας. Έντριπτα διακοσμητικά θέματα Φωτ. Caskey 1964, plate 47h,i.

Εικ.88. Κεφάλα Κέας. Κύπελο με έσω νεύον χείλος. Φωτ. Caskey 1964, plate 47f.

⁷⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Ceos, 1963, σελ. 2.

⁷⁴¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Ceos, 1963, σελ. 2-3.

Εικ.89. Κεφάλι Κέας. Μαρμάρινο κωνικό αγγείο. Μουσείο Κέας. Φωτ. Παπαθανασόπουλος 1996, αριθ. καταλόγου 176.

Με βάση τα παραπάνω ευρήματα, ο Caskey αποτόλμησε να συγκαταλέξει τον οικισμό ανάμεσα στους αρχαιότερους που είχαν εντοπισθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή στις Κυκλάδες⁷⁴². Σημειωτέον ότι δεν είχε ακόμη αρχίσει η ανασκαφή της νεολιθικής θέσης Σάλιαγκος, στην ομώνυμη νησίδα κοντά στην Πάρο, η οποία ξεκίνησε το επόμενο έτος 1964 από τον Colin Renfrew (βλ. παρακάτω κεφ. 4.10.2). Ο οικισμός, με βάση την κατώτερης ποιότητας κεραμική και τις μικρές οικίες, χαρακτηρίστηκε πτωχός από τον Caskey. Οι απότομες πλαγιές του άφηναν ελάχιστα ή καθόλου περιθώρια για άσκηση γεωργίας. Προφανώς οι κάτοικοί του ασχολούνταν με την αλιεία και το εμπόριο, όπως μαρτυρούσε ο διάσπαρτος στη θέση οψιανός⁷⁴³.

Η ανασκαφική περίοδος του 1964 επικεντρώθηκε στον εντοπισμό του νεκροταφείου του οικισμού της Αγίας Ειρήνης και στον καθαρισμό των χώρων οι οποίοι ανασκάφηκαν το προηγούμενο έτος. Το πλήθος των οστών ζώων, τα οποία περισυνελέγησαν κατά τις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους, μεταφέρθηκαν, μετά από έγκριση των ελληνικών Αρχών, στην Αγγλία το 1965, για μελέτη από τη Βρετανίδα ζωολόγο Jennie Coy, με τον όρο να επιστραφούν μετά τη μελέτη στη Μουσειακή Συλλογή της Κέας⁷⁴⁴.

⁷⁴² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Ceos, 1963, σελ. 3.

⁷⁴³ Caskey 1964, σελ. 315.

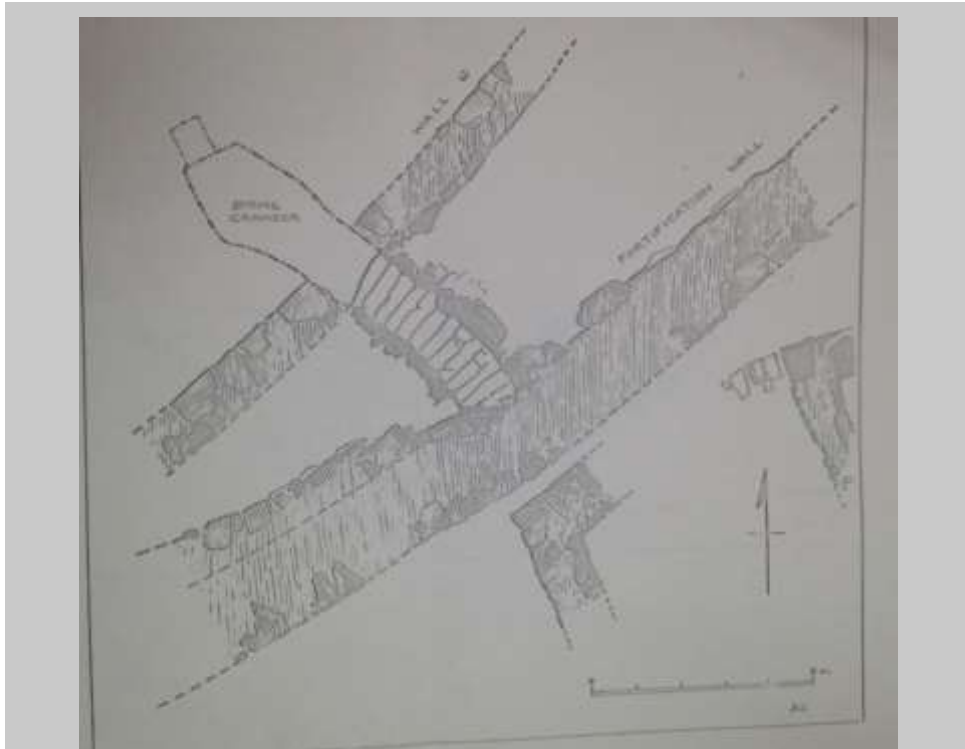
⁷⁴⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Κοντή προς ΑΣΚΣΑ 22.11.1965.

Η ανασκαφική περίοδος του 1966 ήταν η τέταρτη κατά σειρά, δεδομένου ότι το 1960 έγιναν απλώς δοκιμαστικές τομές, ενώ δεν διεξήχθησαν ανασκαφές κατά τα έτη 1962 και 1965. Στη δυτική πλευρά του οικισμού της Αγίας Ειρήνης ανακαλύφθηκε κάμιнос που χρονολογήθηκε στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και μικρό νεκροταφείο. Ανάμεσα στα κτερίσματα ταφής εντός πίθου, βρέθηκε Μεσοκυκλαδική κεραμική, βάσει της οποίας ο Caskey χρονολόγησε το νεκροταφείο στη Μέση Εποχή του Χαλκού⁷⁴⁵. Το σημαντικότερο όμως, εύρημα αυτής της περιόδου ήταν η αναπάντεχη (όπως τη χαρακτήρισε ο Caskey) ανακάλυψη, εκτός της οχύρωσης, 13 λίθινων βαθμίδων οι οποίες οδηγούσαν σε υπόγειο χώρο, που βρισκόταν, κατά τον χρόνο της ανασκαφής, κάτω από το επίπεδο της θάλασσας (εικ.90,91,92). Ο Caskey εκπόνησε κάτοψη του σημείου αυτού της οχύρωσης, όπως έκανε συνήθως με ευρήματα τα οποία θεωρούσε σημαντικά. Η αποτύπωση έγινε λίθο-λίθο. Από τις παρατηρήσεις στα παραθαλάσσια κτήρια, κατέληξε στο συμπέρασμα ότι η στάθμη της θάλασσας ήταν χαμηλότερη κατά την αρχαιότητα. Παραδέχθηκε με έκπληξη ότι ουδέποτε φανταζόταν ότι η διαφορά μπορούσε να φθάνει τα 4μ. ή ότι η ακτογραμμή θα είχε τόσο μεγάλη διαφοροποίηση. Ήταν όμως, ξεκάθαρο ότι είχαν γίνει σοβαρές γεωλογικές αλλαγές στην περιοχή⁷⁴⁶. Το θέμα της χρήσης του χώρου αυτού φαίνεται να τον απασχόλησε ιδιαίτερα. Με τη βοήθεια του Cotsen, επιχείρησε ένα πείραμα, βάσει του οποίου έδωσε μία εξήγηση της προέλευσης του νερού, χωρίς περαιτέρω ερμηνευτικά συμπεράσματα. Γράφει στο ημερολόγιό του το Σάββατο 13.8.1966: *«Ο Lloyd Cotsen με τη βοήθεια ενός αυτοσχέδιου σωλήνα ο οποίος επέπλεε κάθετα, μέτρησε την άνωση του νερού στον τομέα J15. Η πλεύση του σωλήνα στο θαλασσινό νερό καταμετρήθηκε ψηλότερα από ό,τι στο νερό της υπόγειας αίθουσας. Και αυτή με τη σειρά της καταμετρήθηκε ψηλότερα από ό,τι στο γλυκό νερό. Δηλαδή, υπάρχει προφανώς λιγότερο αλάτι στο νερό της υπόγειας αίθουσας. Αυτό μπορεί να σημαίνει ότι κάποια ποσότητα γλυκού νερού ρέει εντός της*

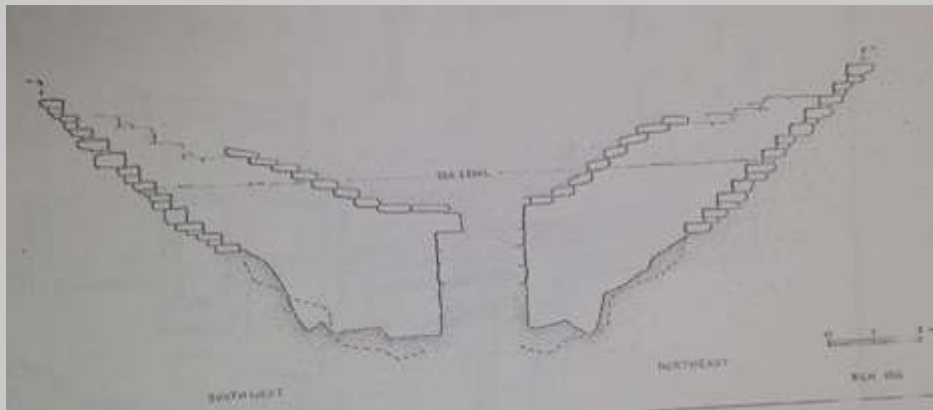
⁷⁴⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ. 1.

⁷⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ. 1-2.

αίθουσας ή ότι το αλάτι διωλίζεται από το θαλασσινό νερό, καθώς διέρχεται μέσα από το χώμα στην αίθουσα»⁷⁴⁷.

Εικ.90. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης Κέας. Λίθινες βαθμίδες. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

Εικ.91. Ανασκαφή Αγ. Ειρήνης Κέας. Τομή λίθινων βαθμίδων. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

⁷⁴⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής XXX, 1966, 1967, 1968 (JLC), 13.8.1966, σελ. 52. (Παράρτημα 1 της διατριβής).

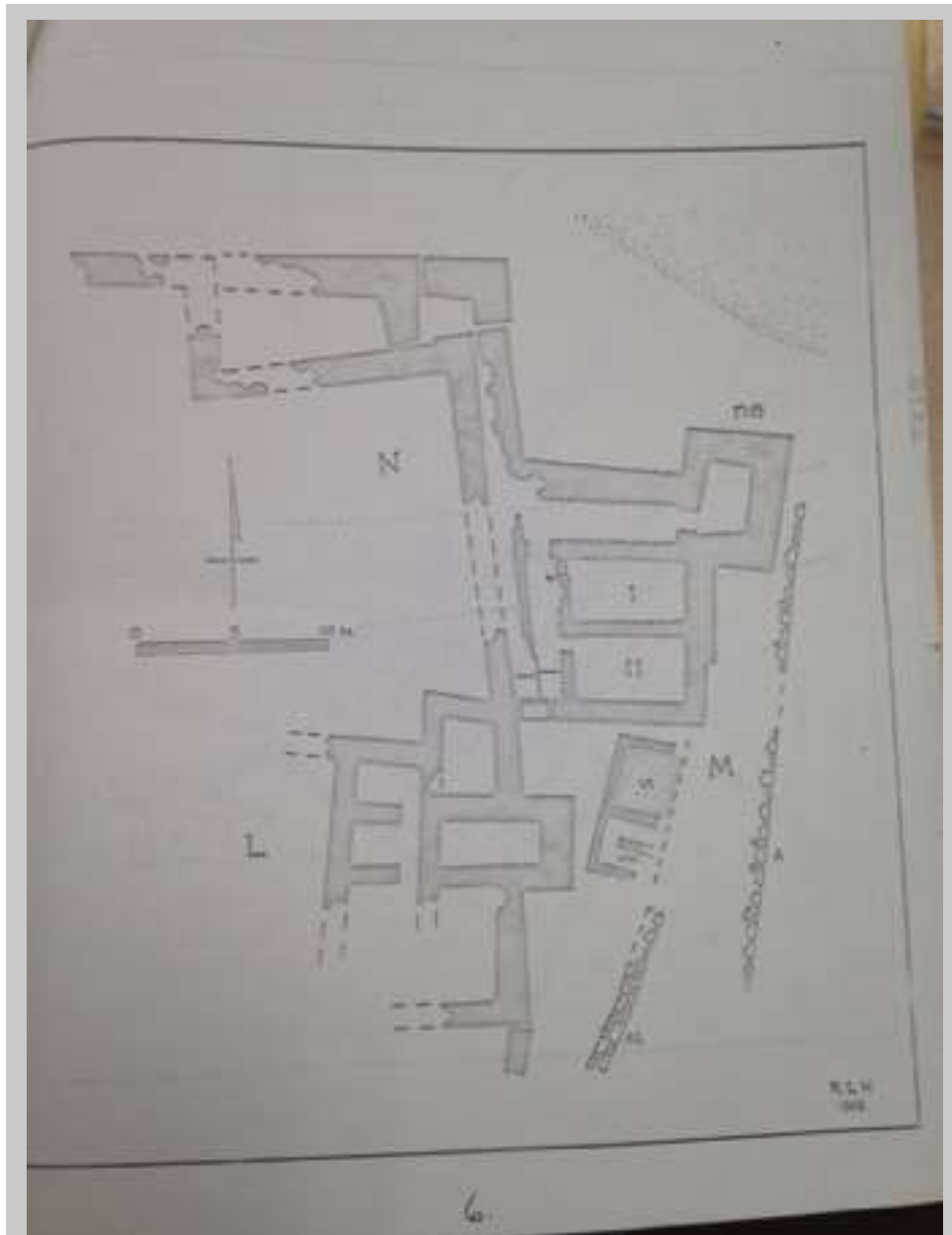
Εικ.92. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Είσοδος στον υπόγειο χώρο (spring chamber)
Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2.

Αργότερα, ο Caskey, βάσει των παρατηρήσεων τις οποίες είχε κάνει, κατέληξε ότι πρέπει να υπήρχε διάβαση στην οχύρωση, παρεμφερής με αυτές των Μυκηνών και της Τίρυνθας, αλλά κάπως μικρότερη, που οδηγούσε στην κορυφή της κλίμακας. Η μελέτη, κυρίως της κεραμικής, στα κατώτερα στρώματα υπέδειξε ότι ο υπόγειος χώρος ήταν σε χρήση την ΥΜ ΙΒ περίοδο, πριν από τη μεγάλη καταστροφή του οικισμού. Στα ανώτερα στρώματα εντόπισε εισηγμένη Μυκηναϊκή κεραμική ΥΕ ΙΙΑ2 περιόδου⁷⁴⁸.

Επιπροσθέτως, η ανασκαφή του 1966 αποκάλυψε στον τομέα L (**εικ.93**), στο βόρειο τμήμα του οικισμού, ένα σύμπλεγμα δωματίων και στενών διαδρόμων. Ο Caskey τα χρονολόγησε στο τέλος της Μέσης και στην αρχή της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Σε ορισμένα από τα δωμάτια βρέθηκαν εκατοντάδες θραυσμάτων τοιχογραφιών⁷⁴⁹.

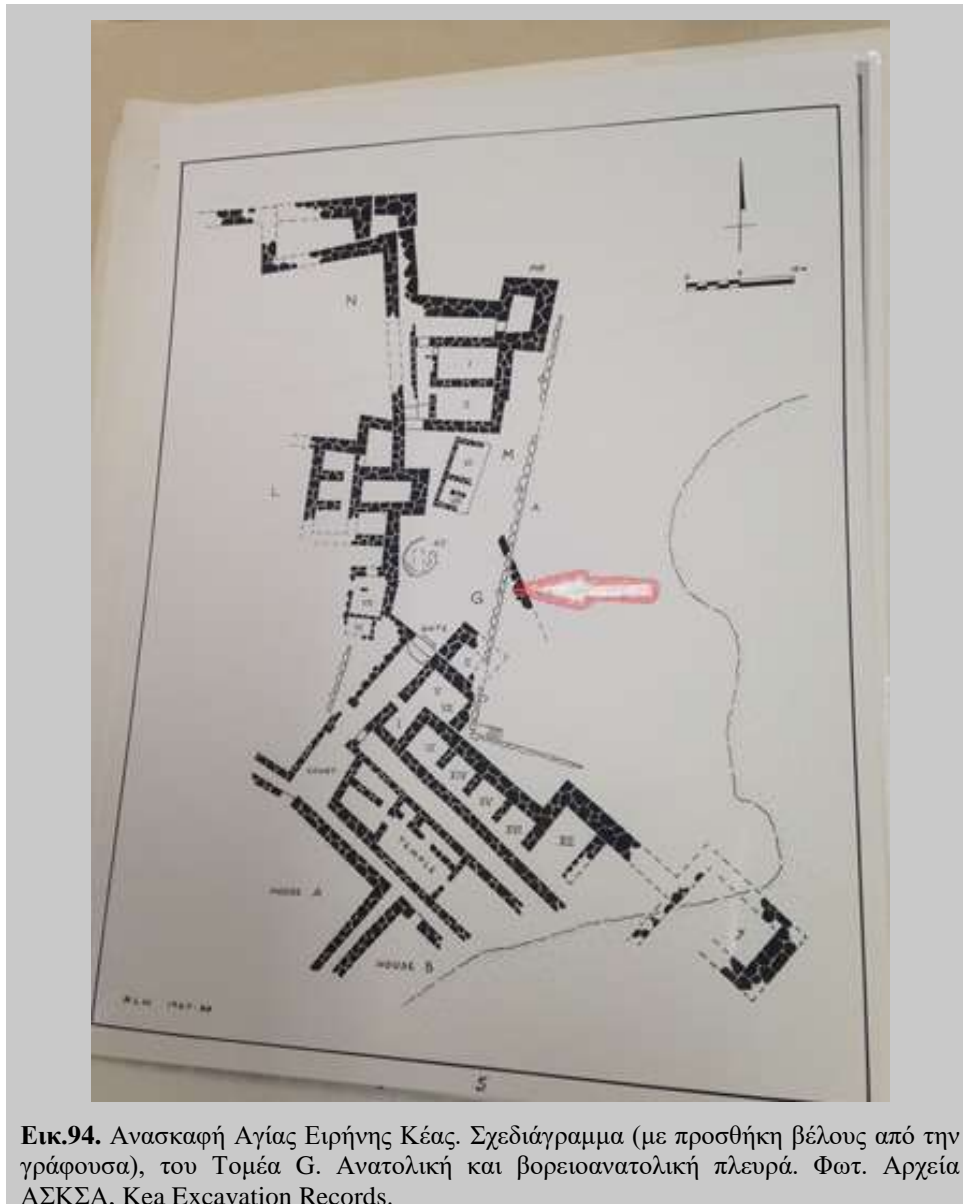
⁷⁴⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ. 1-3.

⁷⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ. 3-4.

Εικ.93. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Τομείς L & N. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

Από τις έρευνες στον τομέα G (**εικ.94**), όπου βρισκόταν η κεντρική είσοδος του οικισμού, ο Caskey συμπέρανε ότι, κατά τη διάρκεια της μακράς χρήσης της, η είσοδος αυτή είχε υποστεί πολλές μετατροπές.

Εικ.94. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Σχεδιάγραμμα (με προσθήκη βέλους από την γράφουσα), του Τομέα G. Ανατολική και βορειοανατολική πλευρά. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records.

Την εποχή της ακμής του οικισμού, κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο, υπήρχε πύλη, με ένα τεράστιο μονόλιθο ως κατώφλι, βαθμίδες από τις δύο πλευρές και ένας μακρύς διάδρομος, ο οποίος οδηγούσε σε ανοικτή αυλή πίσω από το «ιερό». Στενοί δρομίσκοι ξεκινούσαν από την πλατεία. Στη βορειοανατολική πλευρά του «ιερού» ένας πλατύς δρόμος, πιθανώς σκεπασμένος, οδηγούσε προς τη θάλασσα⁷⁵⁰. Παρά την πρόοδο των ανασκαφικών εργασιών, ο Caskey δεν προχώρησε σε ερμηνευτικά

⁷⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ.4.

συμπεράσματα, επισημαίνοντας ότι «η πολύπλοκη ιστορία όλων αυτών των κτηρίων απαιτεί περισσότερη μελέτη»⁷⁵¹.

Ενδιαφέρον εύρημα του τομέα G ήταν ένα μικρό κύπελο με εγχάρακτα σύμβολα της Γραμμικής Α΄ Γραφής στη μία του πλευρά, το οποίο ο Caskey σχεδίασε στο ημερολόγιό του, θεωρώντας το προφανώς σημαντικό εύρημα⁷⁵². Χαρακτήρισε τον πηλό τοπικής προέλευσης, αν και περιέγραψε το σχήμα ως «*Keftiu shape*», προσθέτοντας με σημασία «ένα μικρό αλλά ισχυρό στοιχείο το οποίο αποδεικνύει ότι υπήρχε γνώση γραφής στην Αγία Ειρήνη την ΥΜ Ι περίοδο»⁷⁵³.

Κάποια θραύσματα μελών από αγαλματίδια, τα οποία εντοπίστηκαν στην αυλή κοντά στο «ιερό», ο Caskey τα παραλλήλισε με τα πολύ υστερότερα που βρέθηκαν στο Καρφί της Κρήτης και μπήκε στον πειρασμό να αναρωτηθεί αν αυτά που βρέθηκαν στην Κέα αποτελούν τα πρωτότυπα, τα οποία μιμήθηκε εν συνεχεία ο καλλιτέχνης της Κρήτης⁷⁵⁴.

Μετά το πέρας της ανασκαφικής περιόδου, ο Holzen εκπόνησε 7 κατόψεις του χώρου της ανασκαφής. Απέδωσε τα περιγράμματα των τοίχων με έντονο μαύρο χρώμα και με διακεκομμένη γραμμή, όπου η πορεία του τοίχου ήταν εύλογη. Δεν σχεδίασε στρωματογραφικές τομές. Ένα αντίγραφο των σχεδίων παραδόθηκε στον Νικόλαο Ζαφειρόπουλο⁷⁵⁵.

Στην Κεφάλα, οι έρευνες του 1966 αποκάλυψαν τοίχους οικιών στη ράχη του ακρωτηρίου, καθώς και 4 ακόμη τάφους. Μετά από τα τελευταία αυτά ευρήματα, ο Caskey θεώρησε ότι η νεολιθική αυτή θέση είχε επαρκώς ερευνηθεί⁷⁵⁶.

⁷⁵¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, Δεκέμβριος 1966, σελ. 5 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁵² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής XXX, 1966, 1967, 1978 (JLC), 18.7.1966, σελ.21.

⁷⁵³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, Δεκέμβριος 1966, σελ. 6 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ. 5.

⁷⁵⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, Kea plans 1966.

⁷⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 203/13, υποφ. 2, ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Kea 1966, σελ.7-8.

Κατά την πέμπτη ανασκαφική περίοδο, του 1967, οι έρευνες επικεντρώθηκαν στην οχύρωση του οικισμού της Αγίας Ειρήνης (κυρία είσοδο, τρόπος κατασκευής, χρονολόγηση). Συγχρόνως, συνεχίστηκαν οι ανασκαφές στο λεγόμενο «ιερό» και στον υπόγειο χώρο. Η πρόοδος της έρευνας ικανοποίησε ιδιαίτερα τον Caskey, όπως προκύπτει από επιστολή του προς τον Robinson: *«Η ανασκαφή πήγε πολύ καλά: νέοι τοίχοι, καλύτερη κατανόηση του χώρου και επί τέλους ίσως χρονολόγηση. Μερικά καλά αγγεία και άλλα ενδιαφέροντα αντικείμενα»*⁷⁵⁷. Συνέταξε 2 ετήσιες εκθέσεις (1 συνοπτική και 1 πιο λεπτομερή και εκτεταμένη), στις οποίες διατυπώνει πλέον ολοκληρωμένα συμπεράσματα: Το τείχος οικοδομήθηκε τη Μέση Εποχή του Χαλκού. Αρχικά, χρησίμευε περισσότερο ως σύμβολο ισχύος παρά ως ουσιαστική αμυντική κατασκευή, όπως συνέβη αργότερα κατά την ΥΜ/ΥΕ περίοδο. Στη συνέχεια, κατά τον 15^ο αι. π.Χ., καταστράφηκε απότομα από σεισμό ή σεισμούς, όπως και τα περισσότερα κτήρια του οικισμού. Εντοπίστηκαν τάφοι με πτωχά κτερίσματα στο νεκροταφείο, αμέσως έξω από τη δυτική πλευρά των τειχών. Στην ανατολική πλευρά οι ανασκαφές αποκάλυψαν, εκτός από 2 μικρούς τάφους, και ένα μεγαλύτερο τάφο, προστατευμένο από τύμβο και περιφραγμένο με όρθιες πλάκες, ο οποίος ήταν συλημένος κατά την αρχαιότητα. Από τα χαρακτηριστικά της κατασκευής του και τη θέση του δίπλα στο δρόμο, ο οποίος οδηγούσε στην κεντρική πύλη, ο Caskey συμπεράνει ότι επρόκειτο για σημαντική ταφή⁷⁵⁸. Ο οικισμός διέθετε σύστημα ύδρευσης κατά την εποχή της ακμής του. Στο λεγόμενο «ιερό» διεξήχθησαν έρευνες στον χώρο κάτω από το επίπεδο της θάλασσας, με τη βοήθεια αντλίας νερού σε διαρκή λειτουργία. Σε εξωτερικό δωμάτιο του «ιερού» αποκαλύφθηκε δάπεδο καλυμμένο με παχύ λευκό επίχρισμα, σε βάθος περίπου 60 εκ. κάτω από τη στάθμη της θάλασσας και ένα ορθογώνιο βάθρο. Από την κεραμική και τα λοιπά μικροαντικείμενα που βρέθηκαν στον χώρο πάνω από το δάπεδο, ο Caskey χρονολόγησε το βάθρο στην ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδο⁷⁵⁹.

⁷⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Robinson 31.7.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁵⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 1^η ετήσια έκθεση Caskey Keos, 1967, σελ.1-2.

⁷⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 2^η ετήσια έκθεση Caskey Excavations in Keos, 1967, σελ.4.

Η κατοίκηση του οικισμού συνεχίστηκε και την ΥΚ ΙΙΑ Ι και ΥΚ ΙΙΑ ΙΙ. Κτίστηκε νέο ισχυρότερο τείχος, το οποίο περιέκλεισε μεγαλύτερο μέρος του οικισμού, ακόμη και τμήματα του νεκροταφείου.

Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν και το 1968. Ένα από τα σημαντικότερα ευρήματα ήταν ο εντοπισμός τραχιάς κεραμικής στη δυτική πλευρά του ακρωτηρίου της Αγίας Ειρήνης, ακριβώς κάτω από το στρώμα της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, παρόμοιας με αυτήν η οποία είχε βρεθεί στον οικισμό της Κεφάλας και επιβεβαίωσε νεολιθική κατοίκηση και στον οικισμό της Αγίας Ειρήνης⁷⁶⁰. Ο Caskey, αν και αναγνώρισε ότι η θέση είχε δυνατότητα περαιτέρω ανασκαφής, προέβη στην ετήσια έκθεσή του στην εξής δήλωση: *«Έχει γίνει πλέον αρκετό έργο, ώστε καθίσταται περιττό να διεξαγάγουμε περαιτέρω ανασκαφές μεγάλης κλίμακας. Συμπληρωματικές ανασκαφές σχετικά με στρωματογραφικές μελέτες και συντήρηση της θέσης θα απαιτηθούν για πολλά ακόμη χρόνια»*⁷⁶¹.

Επίσης, σε επιστολή του προς τον Μίχαλο τον Φεβρουάριο του 1968: *«Στάθηκε αδύνατον να ολοκληρώσουμε όλη την ανασκαφή η οποία απαιτείται προκειμένου να παρουσιάσουμε μία ξεκάθαρη εικόνα του οικισμού στην Αγία Ειρήνη, γι' αυτό έχουμε πρόθεση να συνεχίσουμε το έργο για μερικούς ακόμη μήνες το επόμενο καλοκαίρι. Σχεδιάζουμε να σκάψουμε στην περιοχή βόρεια της εκκλησίας. Επίσης, να μελετήσουμε την κεραμική και τα λοιπά αντικείμενα τα οποία έχουμε αποθηκεύσει στα εργαστήρια. ... Αν όλα πάνε καλά προβλέπω να έλθω στην Αθήνα την 1^η Ιουνίου και μετά από δέκα-δεκαπέντε μέρες να μεταβώ στην Κέα, όπου πιστεύω να σας συναντήσω για να συζητήσουμε τα σχέδιά μου σχετικά με την ολοκλήρωση των αρχαιολογικών μας επιχειρήσεων»*⁷⁶².

⁷⁶⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 1^η ετήσια έκθεση Caskey Ayia Irini (Kea) 1968, σελ.1.

⁷⁶¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, 2^η ετήσια έκθεση Caskey Excavations at Ayia Irini in Kea, 1968, Σεπτέμβριος 1968, σελ. 6 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁶² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 1^η επιστολή Caskey προς Μίχαλο 26.2.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Ο Caskey αφιέρωσε τα επόμενα έτη μέχρι το 1980 σε συμπληρωματικές ανασκαφές, μικρής κλίμακας⁷⁶³ και κυρίως σε μελέτη του υλικού, αν και κατά την άποψή του η ανασκαφή είχε ακόμη πολλά να προσφέρει. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά στον Robinson: «Υπάρχει ακόμη πολύ σκάψιμο που θα μπορούσε να γίνει, αλλά οι αποθήκες ξεχειλίζουν από σακούλες με όστρακα και θέλω να μελετήσω και να δημοσιεύσω αυτό το υλικό καθώς και της Λέρνας πριν εξαφανιστώ. Έγινα 60, υπερήλιξ, πριν λίγες μέρες»⁷⁶⁴.

Έχοντας φθάσει σχεδόν στο τέλος του ανασκαφικού προγράμματος, απηύθυνε τον Φεβρουάριο του 1968 ιδιαίτερα θερμή επιστολή προς τον Μίχαλο: «Επιτρέψτε μου να εκφράσω εκ μέρους των συνεργατών μου και εμού τα θερμότερα αισθήματα ευγνωμοσύνης και αναγνώρισης τα οποία τρέφουμε απέναντι σε εσάς και στα λοιπά στελέχη της εταιρείας Μιχαληνός για τη γενναιόδωρη συνδρομή σας προς εμάς κατά τη διεξαγωγή του αρχαιολογικού μας έργου στην Κέα. Έχουμε συνεχώς κατά νου ότι μας προσφέρατε οικειοθελώς τη χρήση των παλαιών οικιών πάνω στον λόφο, ιδιοκτησίας της Εταιρείας, καθώς και άλλες διευκολύνσεις τις οποίες είχαμε ανάγκη, αρνούμενοι οποιαδήποτε αποζημίωση. Αντιθέτως, μας τις παρείχατε ελεύθερα, ως συμβολή στην πρόοδο της επιστήμης και στην καλύτερη κατανόηση της ελληνικής ιστορίας. Τα αποτελέσματα υπήρξαν άκρως ενδιαφέροντα και πολύτιμα. Τυγχάνουν στενής παρακολούθησης από επιστήμονες και μορφωμένο κοινό σε Ευρώπη και Αμερική. Με χαροποιεί, επίσης, που διαπιστώνω ότι η παραμονή μας στη Κέα από το 1960 απέφερε σημαντικά οικονομικά οφέλη στο νησί με τη μορφή μισθών στους εργάτες, τεχνιτών τους οποίους προσλάβαμε και κερδών στους εμπόρους με τους οποίους ήλθαμε σε επαφή. Δημιουργήσαμε επίσης, ένα κέντρο ενδιαφέροντος για τουρίστες και φοιτητές οι οποίοι μελετούν αρχαιότητες»⁷⁶⁵.

Στην Κεφάλα ο Caskey δεν προχώρησε σε περαιτέρω ανασκαφές. Θεώρησε ότι οι μέχρι τότε έρευνες του επέτρεπαν να διατυπώσει ολοκληρωμένα

⁷⁶³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, ετήσια έκθεση Caskey 1969, 1970.

⁷⁶⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς Robinson 17.12.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁶⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 2η επιστολή Caskey προς Μίχαλο, 26.2.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

συμπεράσματα: Οι οικίες είχαν κτισθεί στις απόκρημνες πλαγιές του ακρωτηρίου, κυρίως στη νότια πλευρά, η οποία προφυλασσόταν από τους δυτικούς ανέμους. Όπως όλες οι περιοχές στις οποίες σπανίζει ο πηλός, το υλικό κατασκευής τους ήταν ο λίθος, με μικρά ορθογώνια δωμάτια κτισμένα πάνω σε επικλινή άνδηρα. Ανάμεσά τους ξεχώριζαν δύο μεγαλύτερες οικίες. Οι δύο διαδοχικές ομάδες 40 συνολικά τάφων οι οποίοι αποκαλύφθηκαν σε νεκροταφείο, στους πρόποδες του λόφου, περιείχαν μεμονωμένες αλλά και πολλαπλές ταφές. Οι νεκροί τοποθετούνταν σε τάφους ορθογώνιας, ημικυκλικής ή ωοειδούς κάτοψης. Εντοπίστηκαν εγχυτρισμοί βρεφών. Η κεραμική του οικισμού και του νεκροταφείου ήταν ταπεινής κατασκευής, χρώματος ερυθροκάστανου, με ατελή όπτηση. Βρέθηκαν πήλινα ειδώλια λίθινα αγγεία και εργαλεία και άφθονα απολεπίσματα οψιανού από τη Μήλο, τα οποία παρέπεμπαν σε επικοινωνία με τα νησιά του Αιγαίου. Μία ποσότητα απανθρακωμένων σπόρων αναλύθηκε με άνθρακα 14 (C-14) και χρονολογήθηκε στο 3021 +/- 58 π.Χ. Επίσης, θραύσματα χοάνης και σκωρίες υπεδείκνυαν δραστηριότητες μεταλλοτεχνίας. Με βάση όλα τα προηγούμενα, ο Caskey τοποθέτησε χρονολογικά τον οικισμό στο τελευταίο στάδιο της Νεολιθικής εποχής, γύρω στο τέλος της 4^{ης} χιλιετίας π.Χ., με ορισμένα στοιχεία τα οποία οδηγούσαν πιθανώς στην έναρξη της Εποχής του Χαλκού στις Κυκλάδες⁷⁶⁶.

Έναν αιώνα μετά την ίδρυσή του, ο οικισμός της Κεφάλας εγκαταλείφθηκε και ουδέποτε ξανακατοικήθηκε⁷⁶⁷.

Τα αρχιτεκτονικά σχέδια της Αγίας Ειρήνης εκπονήθηκαν κατά κύριο λόγο από τον Holzen. Επίσης, ο Cotsen εκπόνησε σχέδια το 1961 και 1964, έκανε προσεκτική ανάλυση της αρχιτεκτονικής της οικίας Α και προσέθεσε αναθεωρημένο σχέδιο της το 1968 (εικ.95)⁷⁶⁸.

⁷⁶⁶ Caskey 1971, σελ. 391.

⁷⁶⁷ Χωρέμη-Βλασσοπούλου-Βενιέρη 2002, σελ. 11.

⁷⁶⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, ετήσια έκθεση Caskey Excavations at Ayia Irini in Kea, 1968, φωτ. No 6.

Εικ.95. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Οικία Α. Αναθεωρημένο σχέδιο του 1968 από τον L. Cotsen. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ Kea Excavations Records.

3.5.3.γ. Η εξαγορά του χώρου της ανασκαφής. Παλινωδίες και νομικές εμπλοκές

Ο Caskey καλλιεργούσε συστηματικά τις σχέσεις του με τον Μίχαλο, τον Γενικό Διευθυντή της εταιρείας Μηχαληνός ΑΕ., η οποία είχε στην ιδιοκτησία της το οικόπεδο της ανασκαφής. Τον ενδιέφερε προφανώς να διατηρηθεί καλό κλίμα ανάμεσά τους, ώστε να συνεχισθούν απρόσκοπτα οι ανασκαφές. Οι καιροί είχαν αλλάξει από την εποχή που ο Blegen αγόρασε με τη χορηγία του ζεύγους Semple το οικόπεδο στον Άνω Εγκλειανό για να συνεχίσει τις ανασκαφές. Ο Caskey δεν ενδιαφερόταν για ιδιωτική εξαγορά του χώρου. Γράφει στο ημερολόγιό του το Σάββατο 29.6.1963: «Στις 6.30 εκείνος (ο Μίχαλος) κι εγώ επισκεφθήκαμε τα εργαστήρια και συζητήσαμε προβλήματα ιδιοκτησίας κ.ά. Υπάρχει ανάγκη ελεύθερης χρήσης του χώρου μέχρι το τέλος της ανασκαφής. Ουδεμία απαίτηση επί της γης έχουμε. Θα συζητούσαμε να πληρώσουμε ένα συμβολικό ενοίκιο. Δεν γίνεται πρακτικά να θέσουμε χρονικό όριο, διότι δεν μπορούμε να προβλέψουμε τη διάρκεια και τα αποτελέσματα της ανασκαφής. Εάν είναι απαραίτητο κάποιο έγγραφο, αυτό

θα πρέπει να συμφωνηθεί από κοινού και όχι μονομερώς»⁷⁶⁹. Φαίνεται, πάντως, ότι το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου της ανασκαφής ήταν συνεχώς στο προσκήνιο των συζητήσεων τις οποίες είχε με το Μίχαλο, ο οποίος ένα μήνα μετά επισκέφθηκε την ανασκαφή και ο Caskey γράφει στο ημερολόγιό του: «Συζήτησα με τον κο Μίχαλο και τον δικηγόρο του τον κο Γιαννίρη, για τα δικαιώματα ιδιοκτησίας. Επανέλαβα ότι δεν έχουμε απαίτηση και δεν επιθυμούμε κανένα τμήμα της ιδιοκτησίας της εταιρείας. Θέλουμε μόνο αυτό το οποίο ο κος Μ. προσέφερε το 1960, δηλαδή ελεύθερη χρήση του χώρου ο οποίος απαιτείται για την αρχαιολογική μας έρευνα μέχρι το τέλος των ανασκαφών. Ο κος Μ. επιβεβαίωσε ότι πράγματι, έτσι, είχε συμφωνηθεί, αλλά πρόσθεσε ότι η εταιρεία και οι μέτοχοί της, διότι πρόκειται για Ανώνυμη Εταιρεία, θέλουν να αποφύγουν την πιθανότητα, μετά την αποχώρησή μας, οι Αρχές του ελληνικού Κράτους να απαιτήσουν δικαιώματα διαδοχής. Για τον λόγο αυτό προτάθηκε να υπογραφούν επιστολές οι οποίες να καλύπτουν τη συμφωνία μεταξύ του κο Μ. από την πλευρά της εταιρείας και εμού. Ο δικηγόρος θα ετοιμάσει ένα σχέδιο σήμερα το βράδυ το οποίο θα μελετήσω με τον Χ. Μπικάκη με την ησυχία μου. Εάν είναι ικανοποιητικό θα το υπογράψουμε την επόμενη εβδομάδα στην Αθήνα. Υπενθύμισα ότι και εγώ ενεργώ για λογαριασμό ενός Ιδρύματος, το οποίο προσέφερε τα χρήματα και επομένως, δεν ήμουν απολύτως ελεύθερος να δράσω. Ο δικηγόρος ανέφερε ότι η εταιρεία επιθυμούσε να έχει διαβεβαίωση ότι όταν φύγουμε θα πάρουμε όλα όσα φτιάξαμε ή αν αφήσουμε κάτι, π.χ. το κτήριο του εργαστηρίου, δεν θα ζητήσουμε αποζημίωση για την αξία του. Συμφώνησα ότι δεν θα υποβάλουμε παρόμοια απαίτηση. Ο κος Μ. ανέφερε ότι η εταιρεία θεωρεί ότι ο αρχαιολογικός χώρος τελικά θα απαλλοτριωθεί και θα περάσει κάτω από τον έλεγχο των Ελληνικών Αρχαιολογικών Αρχών. Πρόσθεσε ότι το όλο θέμα ιδιοκτησίας ανέκλυσε πέρυσι όταν κάποια εταιρεία ενδιαφέρθηκε να αναγείρει τουριστικά κέντρα και ρώτησε για τις ιδιοκτησίες Μιχαληνού εδώ. Το θέμα του αρχαιολογικού ενδιαφέροντος προκάλεσε προβλήματα και δημιούργησε αβεβαιότητες. Συμφωνήσαμε ότι ήταν άδικο μία γενναιόδωρη και ανιδιοτελής πράξη να κάνει τόσους ανθρώπους να υποψιάζονται ότι υπάρχουν κρυφές

⁷⁶⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964, 29.6.1963, σελ.49 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

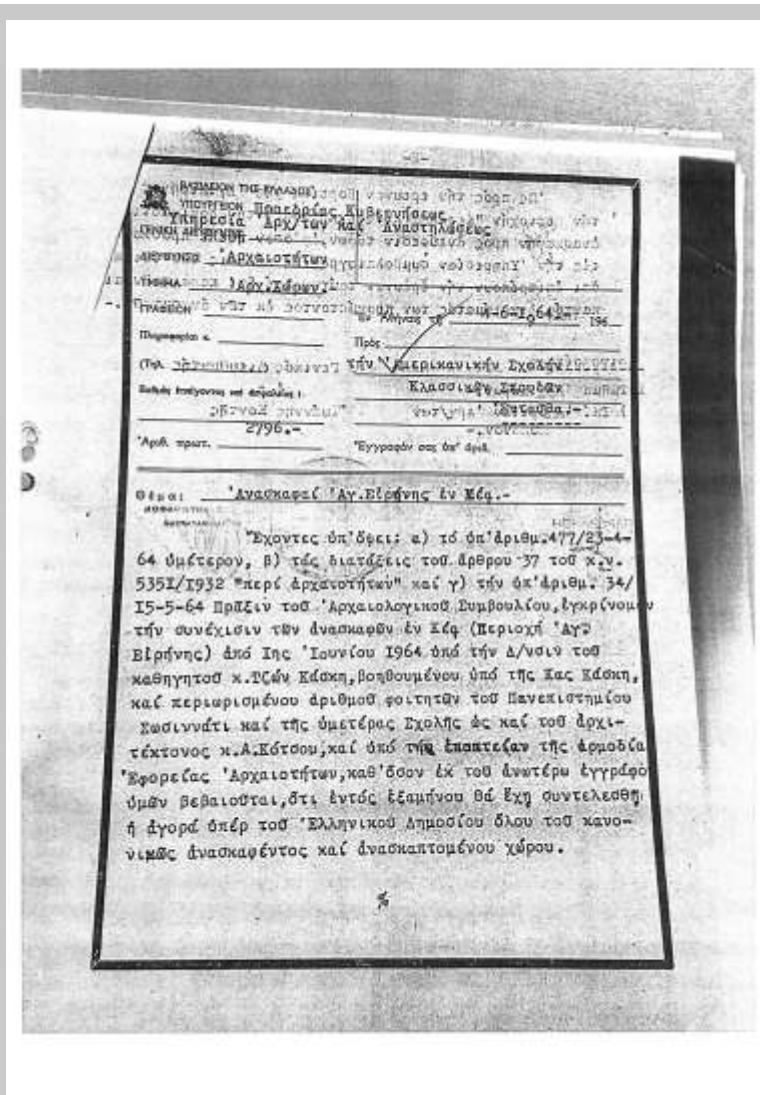
προθέσεις. Ο κος Μ. δεν δέχθηκε την προηγούμενη πρότασή μου να πληρώσουμε συμβολικό ενοίκιο. Αναγνώρισε ότι κάνουμε κάτι πολύτιμο για την Ελλάδα και δεν ήθελε να λάβει οικονομική ανταμοιβή με κανένα τρόπο»⁷⁷⁰.

Τελικά, μία εβδομάδα μετά, ο Caskey μετέβη στα γραφεία της εταιρείας στον Πειραιά, όπου υπέγραψε μία βραχυχρόνια συμφωνία με τον Μίχαλο, δηλαδή ότι θα χρησιμοποιούσαν τις εγκαταστάσεις της εταιρείας το επόμενο έτος, χωρίς όμως, να διευκρινισθεί εάν αυτό θα ίσχυε και τις επόμενες ανασκαφικές περιόδους⁷⁷¹. Πράγματι, ένα χρόνο μετά το θέμα παρέμενε σε εκκρεμότητα, ενώ η άρνηση της ιδιοκτήτριας εταιρείας να εγκρίνει την οικοδόμηση μικρού φυλακίου στον χώρο της ανασκαφής για την προστασία των ευρημάτων δημιούργησε περαιτέρω «ενόχληση και πρόσθετο εμπόδιο», όπως χαρακτηριστικά ανέφερε ο Caskey⁷⁷².

⁷⁷⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 31.7.1963, σελ.84-85 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 31.7.1963, σελ. 92.

⁷⁷² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 15.1.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Εικ.96. Επιστολή Κοντή προς ΑΣΚΣΑ όπου αιτείται εξαγορά του χώρου της ανασκαφής υπέρ του Ελληνικού Δημοσίου εντός εξαμήνου. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, 1964.

Το θέμα της απαλλοτρίωσης του χώρου τέθηκε αναπόφευκτα το 1964 από τον Ιωάννη Κοντή προς τον τότε Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ Henry Robinson (**εικ.96**). Η επιστολή του τελευταίου προς τον Caskey είναι διαφωτιστική: «Ο Κοντής ήγειρε το θέμα της γης επί της οποίας διεξάγεται η ανασκαφή. Ο αρχαιολογικός νόμος απαιτεί (και το απαιτεί από πολλών ετών) ότι οι ανασκαφές της Ελληνικής Αρχαιολογικής Εταιρείας και των ξένων αρχαιολογικών Σχολών πρέπει να διενεργούνται μόνο επί γης ήδη αγορασθείσας στο όνομα του Ελληνικού Δημοσίου. Στο θέμα αυτό δεν υπήρξε πίεση στο παρελθόν αλλά κάποια εμπλοκή σχετικά με την περυσινή Βρετανική

ανασκαφή στα Κύθηρα⁷⁷³ οδήγησε σε πιο αυστηρή εφαρμογή του νόμου. Το Αρχαιολογικό Συμβούλιο συμφώνησε ότι κατά την αρχή της ανασκαφής σε μία θέση (ή ενδεχομένως κατά την έναρξη νέου ανασκαφικού τομέα μίας θέσης) το διερευνητικό έργο μπορεί να γίνει χωρίς εξαγορά του χώρου. Όμως, στη συνέχεια, όλος ο χώρος στον οποίο πρόκειται να διεξαχθεί η ανασκαφή πρέπει να εξαγορασθεί στο όνομα του Ελληνικού Δημοσίου. Ο Κοντής με ρώτησε συγκεκριμένα αν αυτός ο όρος θα τηρηθεί για τις ανασκαφές για τις οποίες ζητάμε άδειες. Γνωρίζω ότι αυτό θα ισχύσει για την Κόρινθο και τις Κεχραιές. Στη Σαμοθράκη θα ανασκάψουμε αποκλειστικά στο σημείο το οποίο εδώ και πολύ καιρό έχει κηρυχθεί αρχαιολογικός χώρος. Εσείς έχετε ειδική συμφωνία με τον κο Μίχαλο και το ανέφερα στον Κοντή χωρίς να προχωρήσω σε πολλές λεπτομέρειες. Νομίζω ότι είναι σκόπιμο να γράψετε στον Κοντή γι' αυτό το θέμα. Το βασικό πρόβλημα είναι οι απαιτήσεις τις οποίες τυχόν θα εγείρουν οι ιδιοκτήτες της γης για αρχαιότητες οι οποίες θα ανακαλυφθούν στην ιδιοκτησία τους. Ξανακοίταξα την επιστολή σας της 7.8.1963 προς τον κο Μίχαλο και δεν διαπίστωνα αναφορά σε συμφωνία σχετικά με πιθανή αποζημίωση για αρχαιότητες ούτε, όμως, κάποια ένδειξη ότι ο κο Μίχαλος προτίθεται να παραιτηθεί όλων αυτών των απαιτήσεων για αποζημίωση. Στην περίπτωση σας θα βοηθήσει αν μπορούσατε να λάβετε μία τέτοια επιστολή από τον κο Μίχαλο, αν και το θεωρώ δύσκολο, εκτός αν κάνετε προσωπική συζήτηση με τον Μίχαλο. Προφανώς ο Μίχαλος δεν επιθυμεί να πουλήσει την ιδιοκτησία του και προς το παρόν δεν βλέπω ούτε τέλεια ούτε εύκολη λύση. Νομίζω να γράψετε στον Κοντή ότι έχετε γραπτή συμφωνία με τον κο Μίχαλο και όταν επιστρέψετε τον Απρίλιο θα συζητήσετε περαιτέρω το θέμα μαζί του και με τον Κοντή»⁷⁷⁴.

Ο Caskey απάντησε: «Το θέμα της γης είναι πιο περίπλοκο (περίεργο) ειδικά στη δική μας περίπτωση, δεδομένου ότι οι Μίχαλοι είναι τόσο επιφυλακτικοί (άτολμοι) στις διαπραγματεύσεις τους με το Κράτος και τόσο καλοί με εμάς προσωπικά. Είμαστε συνδεδεμένοι μαζί τους και εξαρτώμεθα από την καλή τους θέληση. Θα γράψω όπως με συμβουλευείς στον Κοντή και θα

⁷⁷³ Για την εμπλοκή αυτή βλ. παρακάτω σελ. 441-442.

⁷⁷⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, 1964, επιστολή Robinson προς Caskey 29.1.1964, σελ.1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

προσπαθήσω να του εξηγήσω εν συντομία την υπόθεση και να αναβάλω περαιτέρω συζητήσεις μέχρι να έλθω. Εν τω μεταξύ υπολογίζω σε εσένα να κρατήσεις την κατάσταση όσο πιο ομαλή γίνεται με προσωπική επικοινωνία. Οι επιστολές τείνουν να λαμβάνουν άκαμπτες επίσημες απαντήσεις, που είναι αυτό που δεν θέλουμε. Αυτό το οποίο πρέπει να θυμόμαστε είναι ότι όλες οι διευθετήσεις της Κέας έγιναν με βάση την έγκριση του Υπουργείου του 1960, η οποία ανανεώθηκε δύο φορές. Επομένως, μπορούμε να βασιζόμαστε σε προηγούμενη κατάσταση, πάνω στην οποία βασίσθηκα κι εγώ για τις αναλήψεις υποχρεώσεων τις οποίες έκανα έναντι του Μίχαλου. Βεβαίως δεν υπάρχει η παραμικρή περίπτωση ο τελευταίος να ζητήσει την αξία των οστράκων (τα οποία ανακαλύψαμε στην ιδιοκτησία του) και των υπέροχων κυριών μας (εννοεί τα πήλινα ειδώλια). Είναι προσβλητικό να του ζητήσω έγγραφη αποποίηση μελλοντικών απαιτήσεων»⁷⁷⁵.

Όμως, η άδεια ανασκαφής για το 1964, που εκδόθηκε πριν την έλευσή του Caskey στην Ελλάδα, προκάλεσε αναπάντεχη περιπλοκή, δεδομένου ότι έθετε για πρώτη φορά ως προϋπόθεση της έγκρισης για τη συνέχιση των ανασκαφών την εξαγορά του χώρου υπέρ του Ελληνικού Δημοσίου και μάλιστα εντός εξαμήνου. Ο αυστηρός αυτός όρος γνωστοποιήθηκε από τον Robinson στον Caskey, με την ελπίδα ότι ο τελευταίος θα εξασκούσε τις διπλωματικές του ικανότητες προς διευθέτηση του θέματος: «Εσωκλείω την άδεια ανασκαφής με ένα μικρό σημείωμα. Όπως αντιλαμβάνεσθε σχετικά με το αίτημά σας, αλλά και (για το αίτημα) της Κορινθίας ορίζεται ότι η ανασκαφές θα διεξαχθούν σε γη που ανήκει στο Κράτος. Το πρόβλημα αυτό πρέπει να το λύσετε με τον Κοντή, όταν έλθετε. Ευελπιστώ ότι μπορεί να διευθετηθεί ικανοποιητικά για όλους. Φέτος είναι η πρώτη χρονιά που συμπεριλαμβάνεται τέτοιος όρος στις άδειες ανασκαφής. Βασικά νομίζω ότι είναι μία εύλογη κίνηση αλλά οπωσδήποτε προκαλεί σοβαρά προβλήματα σε σας λόγω της ειδικής σχέσης που έχετε με τον κο Μίχαλο στην Κέα»⁷⁷⁶.

⁷⁷⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson, 10.2.1964, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁷⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Caskey 10.3.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Μία εβδομάδα μετά ήλθε η απαισιόδοξη απάντηση του Caskey: «... ο όρος σχετικά με το ιδιοκτησιακό καθεστώς του χώρου είναι γεμάτος από ζοφερούς υπαινιγμούς (gloomy connotations), δεν είναι; Δεν ξέρω πώς θα το χειριστούμε. Προφανώς δεν μπορώ να κάνω τίποτα από εδώ. Θα πρέπει να περιμένουμε μέχρι να έλθω στην Ελλάδα. Τότε όμως, θα είναι πολύ αργά για διαπραγματεύσεις. Πρέπει να αρχίσουμε την ανασκαφή αρχές Ιουνίου, αν θέλουμε να ολοκληρώσουμε κάτι. Η ανασκαφική περίοδος δεν μπορεί να παραταθεί. Σε παρακαλώ βάλε τα δυνατά σου και σκέψου κάτι γι' αυτό το πρόβλημα»⁷⁷⁷.

Την άνοιξη του ίδιου έτους, μόλις έφθασε ο Caskey στην Αθήνα, είχε συνεχείς συναντήσεις και διαπραγματεύσεις με τον Μίχαλο, τον δικηγόρο του και την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία για την επίλυση του θέματος ιδιοκτησίας του αρχαιολογικού χώρου. Γράφει στο ημερολόγιό του την 16.4.1964: «Με κάλεσε ο κος Κοντής. Θέλει να αγοράσει την Αγία Ειρήνη. Τα νεκροταφεία δεν χρειάζεται να αγορασθούν»⁷⁷⁸. Και μία μέρα μετά: «Τηλεφώνησα στον Μ(ίχαλο). Μου επιβεβαίωσε την επιθυμία του να μας βοηθήσει. Δεν έχει αντίρρηση να πωλήσει την ιδιοκτησία της Αγίας Ειρήνης τώρα αν είναι απαραίτητο, αλλά πρέπει προηγουμένως να συμβουλευτεί τους Διευθυντές της εταιρείας»⁷⁷⁹. Τα συνεχή τηλεφωνήματα τα οποία κάνει για το θέμα ο Caskey προδίδουν τη σπουδή του να λυθεί το θέμα εγκαίρως ώστε να μη χαθεί η ανασκαφική περίοδος: «Τηλεφώνησα στον κο Κοντή μαζί με τον Χάρη Μπικάκη, ο οποίος θα συμβουλευτεί τον κο Γιαννίδη τον δικηγόρο της εταιρείας Μιχαληνός»⁷⁸⁰.

Οι καλές σχέσεις που διατηρούσε ο Caskey με τον Μίχαλο φαίνεται ότι συνέβαλαν στην εξέλιξη του θέματος, όπως προκύπτει από την επιστολή του Robinson προς τις αρμόδιες ελληνικές Αρχές: «... ἔχομεν τήν τιμήν νά γνωρίσωμεν Ὑμῖν ὅτι ὁ Καθηγητής κος Κάσκη ἀφίχθη εἰς Ἑλλάδα τήν 14^{ην}

⁷⁷⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 17.3.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁷⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1964, 16.4.1964, σελ. 94 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁷⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1964, 17.4.1964, σελ. 94 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁸⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1964, 20.4.1964, σελ.94 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Απριλίου έ.ε. καί εϋθύς άμέσως ήλθεν εις έπαφήν μετά του κ. Ν. Μίχαλου, Γενικοϋ Διευθυντοϋ τής έν Πειραιεϊ έδρευούσης Άνωνύμου Έταιρείας υπό τήν έπωνυμίαν “Άνώνυμος Γαιανθρακεμπορική Έταιρεία ΜΙΧΑΛΙΝΟΣ”, ιδιοκτήτριας τής χερσονήσου τής Αγίας Ειρήνης, ένθα θά συνεχισθώσι αι κύριαι άνασκαφαί. Κατά τήν άνωτέρω συνάντησιν, συνεφωνήθη όπως τό ταχύτερον δυνατόν άρχίσουν αι άναγκαΐαι διαπραγματεύσεις διά τήν άγοράν του χώρου τών άνασκαφών, ήτις θά συντελεσθή παρά τής Αμερικανικής Σχολής Κλασσικών Σπουδών, διά λογαριασμόν του Έλληνικοϋ Δημοσίου, διά διατεθέντων παρά του Πανεπιστημίου του Σινσινάτι τών άπαιτουμένων προς τουτο κεφαλαίων, άτινα καί εΐναι ήδη εις τήν διάθεσιν ήμών»⁷⁸¹.

Η τελευταία φράση ετέθη προφανώς για να προδιαθέσει θετικά την Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων, η οποία ήταν αρμόδια για το θέμα, ώστε αφ' ενός να χορηγήσει την εξαμηνια παρατάση που ζήτησε η ΑΣΚΣΑ για την ολοκλήρωση της μεταβίβασης της γης στο Ελληνικό Δημόσιο και αφ' ετέρου να εγκρίνει τη διεξαγωγή της προγραμματισθείσας ανασκαφής την 1.6.1964.

Ως προς τη συνέχιση της ανασκαφής, φαίνεται ότι επετεύχθη το επιθυμητό αποτέλεσμα, όπως προκύπτει από τη σχετική αναφορά του στο περιοδικό *Hesperia*⁷⁸². Η εξαγορά όμως, του χώρου δεν ολοκληρώθηκε πριν από το 1967, όπως αναφέρεται διεξοδικά παρακάτω.

Το Σάββατο 9.5.1964 ο Χάρης Μπικάκης μετέβη στη Χώρα και συζήτησε με τον Οικονομικό Έφορο σχετικά με την αξία της γης⁷⁸³, ο οποίος την προσδιόρισε σε 4.000 δρχ. το στρέμμα περίπου, όχι περισσότερο από 5.000 δρχ.⁷⁸⁴.

⁷⁸¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Υπουργείο Προεδρίας Κυβερνήσεως 23.4.1964, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁸² Caskey 1966.

⁷⁸³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963,1964, 9.5.1964, σελ. 96.

⁷⁸⁴ Είναι ενδιαφέρον ότι το έτος 1947 οι εκτιμητές του λόφου του Άνω Εγκλειανού για την ανασκαφή του *Ανακτόρου του Νέστορα* είχαν προσδιορίσει την αξία του σε 300.000 δρχ. το στρέμμα, και το Πρωτοδικείο Καλαμάτας στη συνέχεια, το έτος 1948 ανέβασε την αξία αυτή στις 800.000 δρχ. το στρέμμα (βλ. παραπάνω σελ. 114).

Δύο χρόνια μετά ο Robinson ανακοινώνει στον Caskey: «Ο Κυριακίδης και η (Αρχαιολογική) Υπηρεσία σπρώχνουν το θέμα της απαλλοτρίωσης. Είναι δύσκολο να ληφθεί μία απόφαση ανάμεσα στα μέλη της επιτροπής σε μία μέρα όταν μπορούν να συναντηθούν στην Κέα. Πριν λίγες μέρες, όταν μιλούσα με τον Ζαφειρόπουλο (που έγινε τώρα Γενικός Διευθυντής της Υπηρεσίας κάτω από τον Κοντή) του επεσήμανα τη δυσκολία και εξέφρασα την ελπίδα ότι αν η απαλλοτρίωση δεν καταστεί δυνατή μέχρι τον Ιούνιο θα σας επιτρέψουν να σκάψετε ούτως ή άλλως, όπως συνέβη δύο χρόνια πριν. Υπονόησε ότι αυτό είναι δυνατόν, εάν έχουμε τη συναίνεση του ιδιοκτήτη. Θα σας κρατήσω ενήμερο επί των εξελίξεων»⁷⁸⁵. Ένα δεκαπενθήμερο μετά συμπληρώνει: «Έλαβα σήμερα μία έκθεση από τον γεωπόνο του Νομού των Κυκλάδων, με την οποία με πληροφορεί ότι στις 27 Μαρτίου εκείνος και άλλα μέλη της επιτροπής που συστάθηκε για την εκτίμηση της ιδιοκτησίας στην Κέα συναντήθηκαν στην Κέα και έκαναν την εκτίμησή τους και ότι ο Οικονομικός Εφορος της Κέας θα υποβάλει σύντομα την αναφορά του. Επομένως, ελπίζω ότι η απαλλοτρίωση θα μπορέσει να προχωρήσει γρήγορα»⁷⁸⁶.

Αισιοδοξώντας, ο Caskey στέλνει αμέσως χρήματα για την απαλλοτρίωση⁷⁸⁷, αλλά ο Robinson τον πληροφορεί: «θα περιμένω λίγο πριν ρευστοποιήσω την επιταγή διότι ίσως γίνει υποτίμηση της δραχμής η οποία θα συντελέσει σε οικονομική ζημία για εσάς»⁷⁸⁸.

Χρειάστηκε όμως, να περιμένει πολύ περισσότερο από όσο υπολόγιζε διότι το Ελληνικό Δημόσιο προχώρησε στην απαλλοτρίωση ένα χρόνο αργότερα. Μάλιστα, ο Caskey ανησύχησε προς στιγμή ότι δεν θα λάβει άδεια ανασκαφής για το καλοκαίρι του 1966, λόγω των προβλημάτων της απαλλοτρίωσης, όπως προκύπτει από το παρακάτω απόσπασμα επιστολής του προς τον Blegen: «Ευτυχώς πήραμε την άδεια. Προς το παρόν ακόμη και ο George M(ylonas) δεν μπορεί να πάρει (άδεια), διότι δεν υπάρχει

⁷⁸⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Caskey 6.4.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁸⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Caskey 22.4.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁸⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 4.5.1966.

⁷⁸⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Caskey 10.5.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Συμβούλιο. Ο Πλάτων τον οποίο είδα χθες είναι απαισιόδοξος για τις προοπτικές του φετινού καλοκαιριού, λόγω των επιπλοκών σχετικά με τις απαλλοτριώσεις και τις ανησυχίες όλων σχετικά με πιθανές απαιτήσεις για αποζημίωση εκ μέρους των ιδιοκτητών και των δικαιοπαρόχων τους. Η Αγία Ειρήνη δεν μας ανήκει ακόμη και ο θεός ξέρει πότε θα την αποκτήσουμε. Αλλά οι άνθρωποι της εταιρείας Μιχαλινός συνεχίζουν να είναι συνεργάσιμοι και εγώ αποφεύγω να κάνω ερωτήσεις... Ευτυχώς που αγόρασες τον Εγκλειανό την εποχή που το έκανες»⁷⁸⁹ (εννοεί τη σωστή στιγμή).

Η απόφαση υπ' αριθ. Π 12316/4988 των Υπουργών Οικονομικών και Προεδρίας Κυβερνήσεως της 6.8.1966, η οποία δημοσιεύθηκε στην Εφημερίδα της Κυβερνήσεως την 14.9.1966 (τεύχος Δ 149/14.9.1966), κήρυσσε απαλλοτριωτέα έκταση εμβαδού 10.622,63 τ.μ., κειμένη στο Ακρωτήριο Αγ. Ειρήνης Κέας⁷⁹⁰. Επόμενο βήμα, σύμφωνα με το νόμο, προκειμένου να ολοκληρωθεί η παραπάνω απόφαση ήταν ο καθορισμός τιμής μονάδος για τον υπό απαλλοτρίωση αρχαιολογικό χώρο⁷⁹¹. Οι δυσκολίες αυτού του εγχειρήματος για την ΑΣΚΣΑ δεν ήταν αμελητέες. Απαιτήθηκαν προσεκτικοί χειρισμοί όχι μόνο νομικής φύσεως αλλά και τακτικής. Η επιστολή του δικηγόρου Αριστείδη Κυριακίδη προς την ΑΣΚΣΑ είναι αποκαλυπτική: «...ο εν Σύρω δικηγόρος του Δημοσίου κ. Π. Καμπάνης, δια της από 28-2-67 επιστολής του, μας πληροφόρησεν ότι ο καθορισμός τιμής της απαλλοτριωθείσης εκτάσεως παρεπέμφθη εις τον κ. Ειρηνοδίκην Κέας, ως και ότι ο ίδιος δεν πρόκειται να παραστή εις την εν Κέα διεξαχθησόμενην δίκην περί καθορισμού τιμής μονάδος. Εκ παραλλήλου ο κ. Σ. Καββαδίας ευχαρίστως θα μετέβαινεν εις Κέαν προς υποστήριξιν των συμφερόντων της Σχολής, πλήν έχομεν τον ακόλουθον ενδοιασμόν. Μέχρι σήμερον αι τοιαύται δίκαι διεξάγονται μεταξύ χωρικών αφ' ενός και του Ελληνικού Δημοσίου αφ' ετέρου, γεγονός το οποίον συντελεί ψυχολογικά ώστε να μη ορίζονται πολύ υψηλαί τιμαί. Αν εις την ως άνω δίκην παραστή ο κ. Καββαδίας δια την Αμερικανικήν Σχολήν, η όλη ατμόσφαιρα φοβούμεθα

⁷⁸⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen 15.6.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Καββαδία προς ΑΣΚΣΑ 20.2.1967 & επιστολή Καββαδία προς Π.Καμπάνη 18.2.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁹¹ Άρθρ. 44 Νόμου 5351/1932. Δωρής 1985, σελ. 178-179.

ότι θα αλλάξει και ότι θα δημιουργηθεί η εντύπωση ότι όπισθεν της απαλλοτριώσεως ίσταται το Αμερικανικόν Θησαυροφυλάκειον, η δε τοιαύτη εντύπωση θα δημιουργήσει ψυχολογικόν κλίμα καθορισμού υψηλότερων τιμών. Ένεκα του λόγου τούτου νομίζομεν ότι θα ήτο προτιμώτερον να μη παραστή εις την δίκην η Αμερικανική Σχολή ακόμη καί άν δέν παραστή το Ελλ. Δημόσιον»⁷⁹².

Όσο διαρκούσε η εκκρεμότητα της έκδοσης δικαστικής απόφασης, ο Caskey συνέχιζε τις επαφές με την ιδιοκτήτρια του αρχαιολογικού χώρου εταιρεία. Την Τετάρτη 12 Ιουλίου 1967 συναντήθηκε στον Πειραιά με τον Μίχαλο, ο οποίος τον ενημέρωσε ότι η εταιρεία ενδεχομένως να λυθεί το 1968, αλλά υπήρχαν βάσιμες ελπίδες να μπορέσει ο Caskey να συνεχίσει τις ανασκαφές για ένα-δύο χρόνια ακόμη⁷⁹³. Συγχρόνως, προσπαθούσε να βγάλει άκρη σχετικά με την τύχη του χώρου ανασκαφής στην Κεφάλα. Την Παρασκευή 25.8.1967 αναφέρει στο ημερολόγιό του με κάποια ανησυχία: «*Η Ε. Λαζαρίδου με πληροφόρησε ότι το ακρωτήριο της Κεφάλας πωλήθηκε από τον ιδιοκτήτη του στο Λεωνίδα Ζογκόπουλο... ένα σημαντικό δικηγόρο, ο οποίος ίσως να αντιμετωπίσει θετικά το έργο μας. Τηλεφώνησε χθες (η Λαζαρίδου) στον Ζαφειρόπουλο, ο οποίος ενέκρινε την πρότασή μας να μιλήσω προσωπικά με τον Ζογκόπουλο και να ζητήσω άδεια να περιφράξω την περιοχή των νεκροταφείων καθώς και τον τομέα L. Ο Ζαφειρόπουλος μας εξουσιοδότησε να προχωρήσουμε το θέμα χωρίς να ζητήσουμε περαιτέρω έγκριση. Είπε ότι ίσως επισκεφθεί την Κέα στις 10-20 Σεπτεμβρίου*»⁷⁹⁴.

Σχετικά με το ποσό της απαλλοτρίωσης, γράφει ο Caskey στον Eugene Vanderpool το 1967: «*Κατατέθηκαν 5.000 δολάρια από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati στο λογαριασμό της ΑΣΚΣΑ στη Ν. Υόρκη. Θα αναληφθούν όταν η Σχολή θα κληθεί να καταθέσει χρήματα στο Ταμείον Παρακαταθηκών και Δανείων για την απαλλοτρίωση της Αγίας Ειρήνης. Επισυνάπτω αντίγραφο*

⁷⁹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Κυριακίδη προς ΑΣΚΣΑ 7.3.1967.

⁷⁹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 93.

⁷⁹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 25.8.1967, σελ. 106 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

της επιστολής του Dick Howland (Προέδρου της Διοικούσας Επιτροπής της ΑΣΚΣΑ). Θα συμπληρώσω το υπόλοιπο από τους πόρους μου της ανασκαφής, αν το ποσό (για την απαλλοτρίωση) είναι σύμφωνα με την πρόβλεψη του Henry (Robinson). Ενημέρωσέ με όταν η Σχολή λάβει επίσημη πληροφόρηση για τη δικαστική απόφαση»⁷⁹⁵.

Είκοσι μέρες μετά, ο Robinson διευκρινίζει στον Caskey: «Συζήτησα την απαλλοτρίωση με τον δικηγόρο μας. Μου είπε ότι η κοινοποίηση την οποία λάβαμε σχετικά με την αξία που καθόρισε η πρωτόδικη απόφαση είναι απλώς αντίγραφο της απόφασης που εστάλη κατ' ευθείαν στον δικηγόρο μας μετά από αίτημά του. Δεν έχουμε λάβει ακόμη επίσημη ενημέρωση από την Αρχαιολογική Υπηρεσία. Ο κος Καββαδίας (γνωστός του Γιώργου Μυλωνά που ενεργεί στην προκειμένη περίπτωση ως νομικός σύμβουλος της Σχολής) θα ερευνήσει μέσω Αρχαιολογικής Υπηρεσίας σε ποιο στάδιο βρίσκεται η απαλλοτρίωση και τότε πρέπει να πληρώσουμε»⁷⁹⁶.

Το ποσό το οποίο καταβλήθηκε τελικά στο Ταμείο Παρακαταθηκών και Δανείων την 24η Νοεμβρίου 1967 ήταν 159.337,50 δρχ. ή 5.329,01 δολάρια (149.500 δρχ. από το Πανεπιστήμιο του Cincinnati και 9.837,50 δρχ. από το ταμείο ανασκαφής της Κέας)⁷⁹⁷. Εντούτοις, έξι χρόνια μετά, το 1973 η εταιρεία Μιχαληνός δεν είχε λάβει ακόμη τη δικαιούμενη αποζημίωση.

3.5.3.δ. Ημερολόγια ανασκαφής

Τα ημερολόγια ανασκαφής της Κέας⁷⁹⁸ είναι το ίδιο ομοιόμορφα και καλάίσητα τετράδια, όπως της Πύλου και της Λέρνας. Διαφέρουν όμως,

⁷⁹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Vanderpool 23.7.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Robinson προς Caskey 11.8.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁷⁹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Robinson προς Caskey 30.11.1967

⁷⁹⁸ Κατά το διάστημα 1960-1967 συμπληρώθηκαν 44 ημερολόγια (ΚΕΑ I έως ΚΕΑ XLIV). Σε αυτά έχουν κάνει κατά καιρούς καταγραφές οι: J.L. Caskey, E. Caskey, A. Μπικάκη, E. Milburn, J. Overbeck, J. Coleman, P. Auerbach, T. W. Jacobsen, E. Carlson, W. Kittredge, E.T. Blackburn, A. Osborn, K.L. Butt, J. Kaimowitz, M. Ervin, K. Abramowitz-Coleman και A. Christoferson. Τα ημερολόγια των ανασκαφικών περιόδων μετά το έτος 1967 δεν ερευνήθηκαν.

σημαντικά ως προς τη μεθοδολογία τήρησής τους σε σύγκριση με τα ημερολόγια ανασκαφής των δύο προαναφερθεισών θέσεων. Τα ημερολόγια αριθμήθηκαν με λατινικούς αριθμούς και οι τομείς με κεφαλαία λατινικά γράμματα, πλην των ημερολογίων που συμπεριελάμβαναν και καταγραφές της Κεφάλας, οπότε έφεραν και την ένδειξη Κφ. Είναι ενδιαφέρον ότι δεν τηρούνταν ημερολόγια κατ' άτομο, αλλά κατά τομέα. Επίσης, στο ίδιο ημερολόγιο υπάρχουν καταγραφές τόσο για την Αγία Ειρήνη όσο και για την Κεφάλα, από ένα ή περισσότερα χέρια, ανάλογα με την εκάστοτε εναλλαγή ατόμων σε κάθε τομέα, η οποία καθοριζόταν προφανώς από τον Caskey. Για παράδειγμα, το ημερολόγιο Νο Χ-Κφ έχει συμπληρωθεί για την Κεφάλα το 1961 από τον E. Carlson (σελ. 1-11, 22), το 1963 από τον C. Renfrew (σελ. 12-24) και τον J. Overbeck (σελ. 25-27) και το 1964 και 1965 από τον J. Coleman (σελ. 70-122), ενώ για την Αγία Ειρήνη το 1963 από τον T.W. Jacobson (σελ. 30-67)⁷⁹⁹. Το ημερολόγιο Νο ΧΙ-Κφ έχει συμπληρωθεί για την Κεφάλα το 1961 από τον P. Auerbach (σελ. 6-70) και τον T.W. Jacobsen (σελ. 71-159), ενώ ο C. Renfrew την Δευτέρα 10.6.1963 ανέλαβε να οριοθετήσει νέο επίπεδο εκκίνησης (established a new base line) στα 4,65 μ. πάνω από τη στάθμη της θάλασσας, ώστε όλες οι μελλοντικές μετρήσεις να γίνονται με βάση αυτό το σημείο⁸⁰⁰. Όπου υπήρχαν περισσότεροι του ενός συγγραφείς, υπήρχε συνήθως ένας κατάλογος στην αρχή του ημερολογίου με το όνομα του κάθε συγγραφέα και τις σελίδες που είχε συμπληρώσει.

Βεβαίως, υπήρχαν περιπτώσεις κατά τις οποίες ο ίδιος ανασκαφέας είχε συμπληρώσει ολόκληρο το ημερολόγιο. Για παράδειγμα, τα ημερολόγια του τομέα Α της Αγίας Ειρήνης για τα έτη 1960 & 1961 (υπ' αριθ. ΙΙ-Α & VI-Α) είναι εξ ολοκλήρου συμπληρωμένα από την Betty Caskey⁸⁰¹.

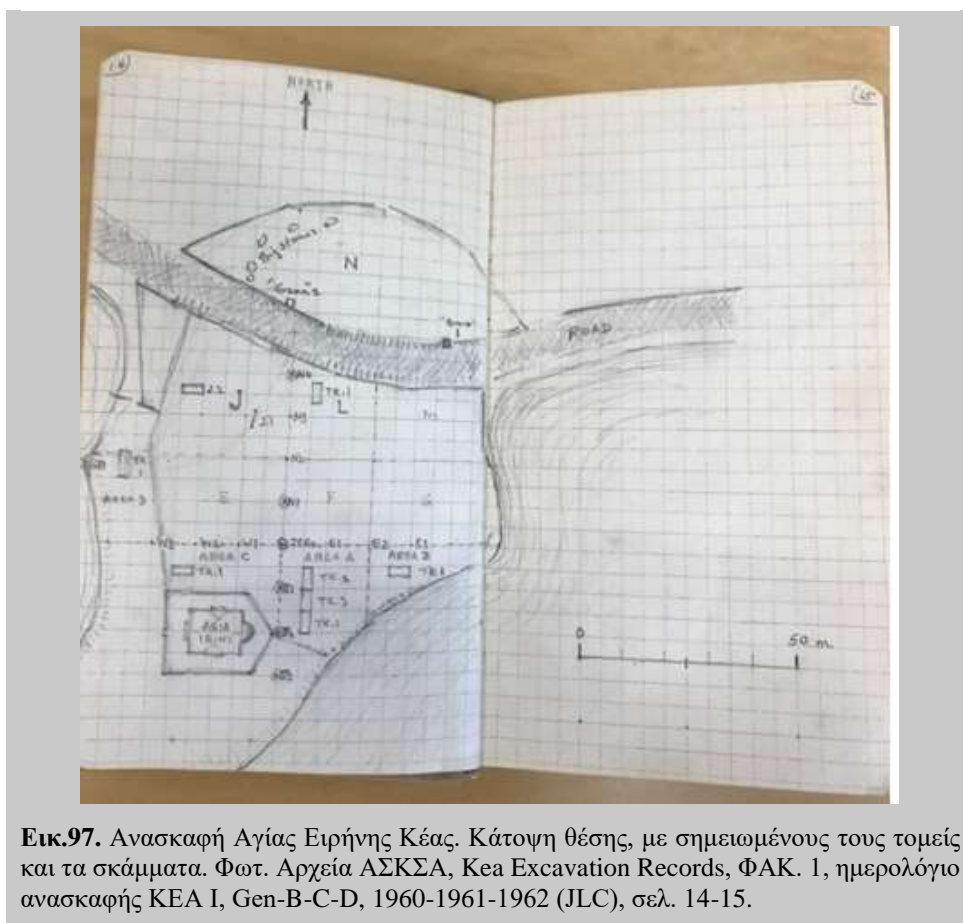
Αυτό υποδεικνύει ότι ο Caskey είχε σχεδιάσει τη συγκεκριμένη μεθοδολογία τήρησης των ημερολογίων, η οποία ακολουθείται από όλους

⁷⁹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ Χ, ΚΦ, 1961, 1963-1966.

⁸⁰⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ ΧΙ, ΚΦ, 1961, 1963, σελ. 71.

⁸⁰¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγια ανασκαφής ΚΕΑ ΙΙ, Α, 1960-1961 & ΚΕΑ VI, Α, 1961.

τους εκάστοτε ανασκαφείς. Πράγματι, η διαίρεση του χώρου της ανασκαφής στην Αγία Ειρήνη σε τομείς έγινε με την έναρξη της ανασκαφής το 1960. Ο Caskey εκτόνησε σχεδιάγραμμα με την κάτοψη της θέσης (εικ.97), όπου σημείωσε τα ακριβή όρια του κάθε τομέα και των σκαμμάτων (trenches) τα οποία θα ανοιχθούν και όρισε υπευθύνους του κάθε τομέα⁸⁰². Οι υπεύθυνοι αυτοί εναλλάσσονταν κατά περιόδους, πλην της Betty η οποία διατήρησε την ευθύνη του τομέα Α μέχρι το έτος 1964⁸⁰³.

Εικ.97. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Κάτοψη θέσης, με σημειωμένους τους τομείς και τα σκάμματα. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavation Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής KEA I, Gen-B-C-D, 1960-1961-1962 (JLC), σελ. 14-15.

⁸⁰² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής KEA I, Gen-B-C-D, 1960-1961-1962 (JLC), σελ. 14-15.

⁸⁰³ Αυτή ήταν και η τελευταία συμμετοχή της Betty στην ανασκαφή. Το έτος 1965 δεν διεξήχθη ανασκαφή. Το 1966 ο Caskey ενημερώνει τον Robinson: «*Η φετινή χρονιά θα είναι δυσκολότερη από τις συνηθισμένες. Η Betty έχει πάθει υπερκόπωση λόγω πολλών δραστηριοτήτων και ο γιατρός της είπε ξεκάθαρα ότι δεν πρέπει να ταξιδέψει προς το παρόν. Δεν πρόκειται για κάτι μόνιμα σοβαρό, με την προϋπόθεση ότι θα ξεκουρασθεί φέτος το καλοκαίρι. Θα παραμείνει εδώ (στο Cincinnati) για κάποιο διάστημα και στη συνέχεια, θα πάει μάλλον στο Vancouver*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 23.5.1966 Παράρτημα 1 της διατριβής). Επακολούθησε ο χωρισμός του ζεύγους Caskey.

Το γεγονός ότι η διαίρεση του όλου χώρου σε τομείς έγινε από την αρχή της ανασκαφής και όχι προοδευτικά, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι οι ίδιοι συνεργάτες απασχολούνταν συχνά σε διαφορετικούς τομείς (π.χ. ο Eric Carlson κατά το έτος 1961 είχε την ευθύνη τόσο του τομέα N της Αγίας Ειρήνης⁸⁰⁴ όσο και της Κεφάλας⁸⁰⁵), υποδεικνύει ότι επρόκειτο μάλλον για επιλογή μεθοδολογίας και όχι λειτουργικότητας. Είναι ενδιαφέρον, πάντως, ότι αντίστοιχη μεθοδολογία τηρήθηκε και κατά την ανασκαφή της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών⁸⁰⁶, την οποία ο Caskey γνώριζε προφανώς από τα χρόνια που είχε διατελέσει Διευθυντής της Σχολής και ενδεχομένως να εμπνεύσθηκε από εκεί. Η μεθοδολογία απεδείχθη, πράγματι, πρακτική κατά την άποψη της γράφουσας.

Πάντως, στα ημερολόγια της Κέας αποκαλύπτεται μεγαλύτερη συνέπεια ως προς τη μέθοδο καταγραφής από αυτήν που παρατηρείται στα ημερολόγια ανασκαφής της Λέρνας. Πέραν του διαφορετικού τρόπου τήρησης των ημερολογίων που προαναφέρθηκε (κατά τομέα και όχι κατά ανασκαφέα), τα ημερολόγια παρουσιάζουν μεγαλύτερη τυποποίηση.

Η Betty Caskey, μέχρι το έτος 1964 που συμμετείχε στην ανασκαφή, παρέμεινε υπεύθυνη του τομέα A και τήρησε το αντίστοιχο ημερολόγιο. Στο σημείο αυτό αποκαλύφθηκε το μεγαλύτερο κτήριο της θέσης, η Οικία A, μήκους 37 μ. από δυτικά προς ανατολικά, αποτελούμενη από περισσότερα από 30 ισόγεια δωμάτια, που ανήκαν στα πρώιμα στάδια της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Ο τόμος της τελικής δημοσίευσης της Οικίας A που έγινε το 1984 από τους Wilson Cummer και Elizabeth Milburn Schofield

⁸⁰⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ VIII, N, 1961, 1964, σελ. 1-54.

⁸⁰⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ X-Kφ, 1961, 1963, 1964, 1965, σελ. 1-11, 22.

⁸⁰⁶ Στην Αρχαία Αγορά των Αθηνών τα ημερολόγια τηρήθηκαν κατά τομέα (by section). Στο δεξί μέρος του ημερολογίου υπήρχε η περιγραφή του εδάφους και των αρχιτεκτονικών καταλοίπων και στο αριστερό μέρος οι φωτογραφίες και τα σχέδια. Ξεχωριστά ημερολόγια τηρήθηκαν για την κεραμική, τα νομίσματα και τα λοιπά ευρήματα (τις παρούσες πληροφορίες παρεχώρησε στη γράφουσα ο Καθηγητής John Camp στο πλαίσιο συνάντησης μαζί του στον χώρο της Αρχαίας Αγοράς τον Μάιο του 2017).

είναι αφιερωμένος στη Betty Caskey, ως ένδειξη αναγνώρισης της καίριας συμβολής της στην αποκάλυψη αυτού του κτηρίου⁸⁰⁷.

Η Betty περιέγραφε με λεπτομέρεια την καθημερινή πορεία της ανασκαφής και των εργασιών που λάμβαναν χώρα. Τηρούσε προσεκτικές σημειώσεις με τα στοιχεία των σκαμμάτων (διαστάσεις, προσανατολισμό κ.ά.) και των ευρημάτων και σχεδόν σε κάθε σελίδα εκπονούσε σκαριφήματα σκαμμάτων ή σχεδίαζε τα ευρήματα τα οποία έκρινε σημαντικά. Στην αρχή του ημερολογίου παρέθετε αλφαβητικό ευρετήριο σχετικά με τη σελίδα στην οποία ήταν καταγεγραμμένα τα διάφορα ευρήματα. Αν και υπερίσχυε η έμφαση στην κεραμική, δεν παρέλειπε να καταγράφει στοιχεία για εστίες, ίχνη καύσης, υπολείμματα κάρβουνου⁸⁰⁸, διαταραγμένα στρώματα⁸⁰⁹ κ.ά. Στο τέλος του ημερολογίου παρέθετε σχολαστικό αρχείο ευρημάτων⁸¹⁰. Κατά τις καταγραφές της δεν επιχειρούσε παραλληλισμούς με ευρήματα άλλων περιοχών, ούτε επιδιόταν σε απόπειρες χρονολόγησης ή αρχαιογνωστικά σχόλια.

Παρόμοια μέθοδο καταγραφής παρουσιάζουν και τα υπόλοιπα ημερολόγια. Οι ανασκαφείς έσκαβαν με οριζόντια αυθαίρετα στρώματα (by arbitrary spits) και διαπίστωναν τις μεταβολές στο χρώμα του εδάφους, τις οποίες κατέγραφαν στη συνέχεια, στο ημερολόγιο ανασκαφής⁸¹¹. Περιέγραφαν τα ευρήματα τα οποία εντοπίζονταν και συχνά τα σχεδίαζαν με ακριβείς διαστάσεις⁸¹². Είναι εμφανής η προσπάθεια λεπτομερειακής αποτύπωσης των δεδομένων και η έμφαση στην κεραμική τυπολογία. Τους είχε προφανώς επισημανθεί η σημασία τήρησης λεπτομερών παρατηρήσεων, όπως αποδεικνύεται από τις συχνές διορθώσεις που έκαναν στις μετρήσεις

⁸⁰⁷ Wiencke 2004, σελ. 8.

⁸⁰⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIX, Α, 1963-1964, σελ.1.

⁸⁰⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XVI, Α, 1963, σελ.1.

⁸¹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XII, Α, σελ. 178-199 και ΚΕΑ XVI, Α, σελ. 176-199.

⁸¹¹ Πληροφορία παρασχεθείσα προφορικά στη γράφουσα, κατά τη συνάντηση με τον Καθηγητή Χρ. Ντούμα στο γραφείο του, ο οποίος παρίστατο, ως Επιμελητής Κυκλάδων, στην ανασκαφή της Κέας.

⁸¹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ IV, C, 1961 (JCO), σελ. 31, 33. ΚΕΑ IX, C, 1961 (JCO), σελ. 13, 116.

των ανασκαφικών στρωμάτων⁸¹³. Στο τέλος του ημερολογίου οι ανασκαφείς συντάσσαν λεπτομερές αρχείο ευρημάτων, με το είδος του αντικειμένου, τον τόπο εύρεσής του, τον αριθμό του και τη σελίδα του ημερολογίου στην οποία γινόταν η σχετική αναφορά⁸¹⁴. Ένα δεύτερο αρχείο, το οποίο περιέχουν τα περισσότερα ημερολόγια, παραπέμπει στις σελίδες που υπάρχουν σκαριφήματα και επεξηγεί τι ακριβώς απεικονίζει το κάθε σκαρίφημα⁸¹⁵.

Επίσης, οι ανασκαφείς, κατά τη συνήθη αμερικανική ανασκαφική μεθοδολογία, έδιναν ιδιαίτερη έμφαση στην πλήρη αποκάλυψη και περιγραφή των τοίχων και καταγραφή των ακριβών διαστάσεών τους, όπως μήκος, ύψος, προσανατολισμός κ.ά. (εικ.98)⁸¹⁶. Ο Colin Renfrew, το 1963 στην ανασκαφή της Κεφάλας, έκανε λεπτομερείς αποτυπώσεις της τοιχοποιίας⁸¹⁷.

WALLS					
Wall	Orientation	Height	Length	Notes	
B. Tr.1	A NW-SE	1.00	22.00m/22m	22.00	18
B	NE-SW	1			20
C		1		ca. 1.15	20
Tr.1	A NW-SE	1.00	4.55	1.20	22, 23, 33, 48
B	NW-SE	0.75	4.77	2.50	27, 33, 34, 48, 50
C	NE-SW	1	4.54	ca. 2.80	35, 48
D	NE-SW	ca. 0.75	4.04	ca. 2.85	35, 48
E	NW-SE	0.75	2.60	ca. 4.35	43
F	NW-SE	0.75	2.20	ca. 2.00	45, 47
Tr.1	A E-W	1	1.67	1	21, 34

Εικ.98. Ανασκαφή Αγίας Ειρήνης Κέας. Ημερολόγιο J. Caskey. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, (Gen B-C-D) 1962, σελ. 151.

⁸¹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXIX, 1966, σελ. 5, 9-23, 28, 30, 33, 36, 38, 48, 174-176.

⁸¹⁴ ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ IV, C, 1961 (JCO), σελ. 154-170. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ.1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ IX, C, 1961 (JCO), σελ. 154-172. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XII, A, 1961, 1963, (EGC), σελ. 178-199.

⁸¹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXII, M, σελ. 198-201.

⁸¹⁶ Βλ. ενδεικτικά Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, (Gen B-C-D) 1962, σελ. 151, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ II, A, 1960-1961, σελ. 7, 9, 15, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ III, B, 1961, 1975, σελ. 8, 177-180, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ IV, C, 1961, σελ. 2, 8.

⁸¹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ X, Κφ, 1963, σελ. 12-124.

Ο Caskey, ως Διευθυντής της ανασκαφής, τηρούσε το γενικό ημερολόγιο (GEN). Οι καταγραφές του είναι ιδιαίτερα τακτικές και ευανάγνωστες. Τηρούσε λεπτομερείς σημειώσεις σχετικά με τα διάφορα διοικητικά και διαδικαστικά θέματα (άδεια ανασκαφής, σύσταση ανασκαφικής ομάδας, ονόματα συμμετεχόντων, θέματα διαμονής και σίτισης των μελών της ομάδας, ζητήματα εξοπλισμού, πληρωμών του προσωπικού, ακόμη και τις ασθένειες των μελών της ομάδας σημείωνε και τα φάρμακα που τους χορηγούσε). Κατέγραφε τα στοιχεία των σκαμμάτων τα οποία ανοίγονταν, όπως διαστάσεις κ.ά. Εκπονούσε σκαριφήματα κατόψεων του χώρου της ανασκαφής και των επί μέρους τομέων, στα οποία σημείωνε τον προσανατολισμό⁸¹⁸, ενώ τα ημερολόγιά του δεν περιέχουν στρωματογραφικές αποτυπώσεις. Προέβαινε σε λεπτομερείς περιγραφές των διαφόρων ευρημάτων, εκπονώντας σχέδια, όπου θεωρούσε αυτό απαραίτητο⁸¹⁹. Τηρούσε επίσης, στοιχεία του φωτογραφικού υλικού⁸²⁰. Οι καταγραφές του ήταν συστηματικές, αλλά σχετικά σύντομες. Κατά την πρόοδο της ανασκαφής, επικεντρωνόταν σε τεχνικά κυρίως θέματα και δεν επιχειρούσε να κάνει ερμηνείες, παραλληλισμούς με ευρήματα άλλων περιοχών ή αρχαιολογικά σχόλια. Σε σπάνιες περιπτώσεις διατύπωνε κάποιες σκέψεις και ερωτήματα, όπως για παράδειγμα κατά την αποκάλυψη μίας σειράς βοτσάλων σε ένα επίπεδο χαμηλότερο του τείχους Α, κατά περίπου 55 εκ., αναρωτήθηκε μήπως επρόκειτο για μυστικό μονοπάτι⁸²¹. Σημείωνε τις αλλαγές στη γραμμή των τειχών⁸²² και κατέγραφε τα σημεία στα οποία εντόπιζε ίχνη καμένου χώματος⁸²³. Κατά περίπτωση, επιδιόταν σε απόπειρες χρονολόγησης⁸²⁴.

⁸¹⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ Ι, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), σελ. 17, 19, 23, 34, 35, 47, 53, 81.

⁸¹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ Ι, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), σελ. 26, 27, 29, 30, 33, 39, 40, 48, 54, 65, 66, 108, 115.

⁸²⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ Ι, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), σελ. 165, 168, 176, 177, 180, 181, 186, 196. ΦΑΚ. 3, ΚΕΑ XXX Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 138-190.

⁸²¹ Ο.π., σελ. 21.

⁸²² Ο.π., σελ. 30, 33.

⁸²³ Ο.π., σελ. 39, 55.

⁸²⁴ Ο.π., σελ. 22.

Επίσης, ο Caskey φαίνεται ότι, όπως και ο Blegen, ενδιαφερόταν για τις επισκέψεις που δεχόταν στην ανασκαφή και κατέγραφε με λεπτομέρεια στα ημερολόγιά του τα ονόματα των συναδέλφων και φίλων οι οποίοι έδειχναν ενδιαφέρον για το έργο του. Ήταν ιδιαίτερα κοινωνικός, οργάνωνε συχνά συγκεντρώσεις για ποτό και δείπνο, μάλιστα κατέγραφε στο ημερολόγιό του ακόμη και τα εδέσματα που καταναλώναν⁸²⁵. Την Τετάρτη 12.7.1961 τον επισκέφθηκε ο Eugene Vanderpool με την κόρη του Λίζα Έβερτ και δείπνησαν μαζί⁸²⁶, την 23.7.1961 το ζεύγος Immerwahr με την κόρη τους Mary⁸²⁷ και την Τετάρτη 2.8.1961 ο Carl Blegen με την Marion Rawson⁸²⁸. Ο Colin Renfrew τον επισκέφθηκε την Τετάρτη 5.6.1963 και εργάστηκε στην Κεφάλα⁸²⁹. Σημειωτέον ότι το επόμενο έτος 1964, και για δύο συνεχείς περιόδους, ο Renfrew διενήργησε ανασκαφή στην επίσης, νεολιθική θέση Σάλιαγκος, της ομώνυμης νησίδας κοντά στην Πάρο. Αργότερα, αφού είχε ολοκληρώσει την ανασκαφή του Σάλιαγκου, ο Renfrew επισκέφθηκε εκ νέου την Κεφάλα, το έτος 1967⁸³⁰. Την Παρασκευή 19.7.1963 ήλθε στην ανασκαφή η Emily Vermeule με τον σύζυγό της⁸³¹ και έμειναν 3 μέρες⁸³². Την Κυριακή 21.7.1963 ο Caskey καταγράφει στο ημερολόγιό του τον ερχομό «πολλών επισκεπτών», όπως του Νίκου Βερδελή, της Αθηνάς Καλογεροπούλου κ.ά.⁸³³. Την Τρίτη 2.7.1963 τον επισκέφθηκε η Machteld Mellink⁸³⁴, και την Παρασκευή 22.5.1964 έφθασε στο νησί ο Mervyn

⁸²⁵ Βλ. για παράδειγμα Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής XXV, Gen, 1965, 1966, (JLC), σελ. 20.

⁸²⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), 12.7.1961, σελ. 107.

⁸²⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), 23.7.1961, σελ. 118.

⁸²⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), 2.8.1961, σελ. 126-127.

⁸²⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής XI (JLC), 1963, 1964.

⁸³⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 1.8.1967, σελ. 106.

⁸³¹ Η Αμερικανή αρχαιολόγος Emily Dickinson Townsend Vermeule (1928-2001) ήταν παντρεμένη από το 1957 με τον, επίσης Αμερικανό, ιστορικό τέχνης Cornelius Clarkson Vermeule III (1925-2008), Έφορο του Μουσείου Καλών Τεχνών της Βοστώνης (Sorensen on line dictionary).

⁸³² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), 19.7.1963, σελ. 72.

⁸³³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), σελ. 76.

⁸³⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), σελ. 53.

Porpham με καΐκι. Με τον τελευταίο συζήτησε σχετικά με τη μινωική και μυκηναϊκή κεραμική που είχε έλθει στο φως στην ανασκαφή. Το βράδυ δείπνησε μαζί του και με την Miriam Ervin⁸³⁵. Ο Porpham τον ξαναεπισκέφθηκε με καΐκι την Πέμπτη 29.7.1965⁸³⁶. Το καΐκι ήταν εκείνη την εποχή ένας συνηθισμένος και εύκολος τρόπος μετάβασης στο νησί, από το Λαύριο. Το χρησιμοποίησαν και ο Emmett Bennett και ο Paul Äström, οι οποίοι έφθασαν την Πέμπτη 1.7.1965. Την επόμενη 2.7.1965 ο Bennett μελέτησε τις εγχαραξείς πάνω σε ένα αγγείο και έκρινε ότι επρόκειτο για εκδορές (scratches), οι οποίες είχαν γίνει από τον αγγειοπλάστη⁸³⁷. Την Τρίτη 6.7.1965 δέχθηκε την επίσκεψη του Peter Warren και της συζύγου του και την επόμενη 7.7.1965 του George Huxley⁸³⁸. Το Σάββατο 12.6.1965 τον επισκέφθηκαν ο Leslie και η Ione Shear⁸³⁹ και την Κυριακή 11.7.1965 ο Nicolas Coldstream για να μελετήσει τα Γεωμετρικά ευρήματα. Γράφει ο Caskey σχετικά: *«Επισκέφθηκε την ανασκαφή και τα εργαστήρια ο N. Coldstream. Κοίταξε τα Πρωτογεωμετρικά κυρίως από το ιερό. Θεωρεί ότι όλα ή τα περισσότερα χρονολογούνται στην Ύστερη Πρωτογεωμετρική περίοδο. Ένας γεωμετρικός κώνθαρος ανάγεται πιθανώς στο 2ο τέταρτο ή στο μέσο του δου αι. π.Χ. (μήπως συνδέεται με το Διόνυσο;). Επίσης, ένας ερυθρός σκύφος, λίγο μεταγενέστερος. Στον λαιμό του είναι ζωγραφισμένος ένας ίππος σε βοσκή. Ίσως πρόκειται για τον ζωγράφο του Σταθάτου, ο οποίος ήταν μαθητής του ζωγράφου της Υδρίας του Ανάλατου»*⁸⁴⁰. Μάλιστα ο Coldstream εκδήλωσε την πρόθεση να κάνει σχετική ανακοίνωση και ο Caskey του απάντησε ενθουσιασμένος: *«Είμαστε περήφανοι που έχουμε ένα κομμάτι επώνυμου ζωγράφου στη συλλογή μας και βεβαίως χαίρομαι που θεωρείς ότι αξίζει τον κόπο να το αναφέρεις. Έχεις την πλήρη συναίνεσή μου να το*

⁸³⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), σελ 103-104.

⁸³⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ.44.

⁸³⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 28-29.

⁸³⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 32-33.

⁸³⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 12.

⁸⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), 11.7.1965 σελ. 34 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

κάνεις»⁸⁴¹. Η Emily Vermeule και ο Piet de Jong ήλθαν την Τρίτη 20.7.1965. Ο τελευταίος σχεδίασε τα αγγεία της οικίας C⁸⁴² και την Κυριακή 8.8.1965 ο Caskey οργάνωσε συγκέντρωση για τα γενέθλιά του με γιορταστικά καπέλα και απαγγελία ποιήματος από την Miriam Ervin⁸⁴³. Την Τρίτη 19.7.1966 δέχθηκε την επίσκεψη του Richard Hope Simpson, ο οποίος εξέτασε τα ΥΜ ΙΒ στρώματα προκειμένου να προβεί σε συγκρίσεις με τα ευρήματα στα Κύθηρα⁸⁴⁴. Την Κυριακή 18.6.1967 τον επισκέφθηκαν η Εύη Τουλούπα και ο σύζυγός της⁸⁴⁵ και την Κυριακή 16.7.1967 ο Harold Evjen και η σύζυγός του Χαρά Τζαβέλλα⁸⁴⁶. Αλλά και ξένα Πανεπιστήμια εκδήλωναν ενδιαφέρον για την ανασκαφή. Την Πέμπτη 22.7.1965 μία ομάδα 20 φοιτητών από το γαλλικό Πανεπιστήμιο Aix-en-Provence ξεναγήθηκε στα εργαστήρια⁸⁴⁷.

Εξ άλλου, ο Caskey κατέγραφε τις αφίξεις των θαλαμηγών και φαίνεται ότι χαιρόταν ιδιαίτερα όταν οι διάφοροι επιβάτες επισκέπτονταν την ανασκαφή ή τον καλούσαν για ποτό ή δείπνο. Π.χ. την Πέμπτη 30.8.1966 σημειώνει την άφιξη θαλαμηγού με Γάλλους και Ρώσους, οι οποίοι ήλθαν στην ανασκαφή και το βράδυ παρέθεσαν δείπνο στον ίδιο και τη Miriam Ervin πάνω στη θαλαμηγό⁸⁴⁸. Την Τετάρτη 19.7.1967 προσεκλήθη με τη Miriam στη θαλαμηγό του Λόρδου Riverdale⁸⁴⁹. Την Τρίτη 1.8.1967 προσκλήθηκε για ούζο μαζί με όλο το προσωπικό της ανασκαφής στη θαλαμηγό του Καθηγητή ιατρικής του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης Κωνσταντίνου

⁸⁴¹ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Caskey προς Coldstream 28.7.1966 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁴² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 39.

⁸⁴³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 49.

⁸⁴⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 23,25.

⁸⁴⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 85.

⁸⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 94.

⁸⁴⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 40.

⁸⁴⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 67.

⁸⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 95.

Τούντα και της συζύγου του⁸⁵⁰. Ωστόσο, καταγράφει με κάποια δόση απογοήτευσης την επίσκεψη της Jacky Kennedy στο νησί, με τη θαλαμηγό του εφοπλιστή Νομικού, η οποία αναχώρησε χωρίς να επισκεφτεί την ανασκαφή⁸⁵¹.

Συγχρόνως, ενδιαφερόταν για την τοπική κοινωνία, συμμετείχε στις εορτές και τα πανηγύρια του νησιού⁸⁵², αλλά διατηρούσε και στενή επαφή και με τις Ελληνικές Αρχές. Ο Διευθυντής Νομαρχίας Αρκαδίας με τη σύζυγό του τον επισκέφθηκαν την Πέμπτη 4.8.1960⁸⁵³, ο τότε Επιμελητής Κυκλάδων Χρίστος Ντούμας ήλθε την Πέμπτη 29.6.1961, δείπνησαν στο Βουρκάρι και την επόμενη το μεσημέρι πήγαν μαζί την Κεφάλα⁸⁵⁴.

Οι καλές σχέσεις που διατηρούσε ο Caskey με την Αρχαιολογική Υπηρεσία διακρίνονται από την εμπιστοσύνη την οποία επεδείκνυαν στο πρόσωπό του. Για παράδειγμα, την Τρίτη 29 Αυγούστου 1967 η Φωτεινή Ζαφειροπούλου επισκέφθηκε την ανασκαφή και του παρέδωσε 3 μικρά χάλκινα ευρήματα, τα οποία ο Caskey είχε στείλει στο Εθνικό Μουσείο την περίοδο 1961-1963 για καθαρισμό και συντήρηση. Επρόκειτο για ένα λέοντα από το ιερό, ένα μινωικό ειδώλιο και ένα πλοιάριο⁸⁵⁵.

Δύο μήνες μετά, τα αντικείμενα αυτά παρουσίασαν προβλήματα και ο Caskey γράφει στο ημερολόγιό του την Πέμπτη 26 Οκτωβρίου 1967: *«Το πρωί τηλεφώνησα στον κο Ζαφειρόπουλο και του ανακοίνωσα την ξαφνική και ταχύτατη εξάπλωση της οξείδωσης στο χάλκινο πλοιάριο από το ιερό, στον λέοντα αν και λιγότερο, ίσως και στο μινωικό ειδώλιο. Ο Ζαφειρόπουλος πήγε να συμβουλευτεί τον Μαρινάτο. Στη συνέχεια, ξανακάλεσα τον Ζ(αφειρόπουλο). Μου είπε ότι με εξουσιοδοτεί να στείλω τα ευρήματα αυτά*

⁸⁵⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 1.8.1967, σελ. 101.

⁸⁵¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), 11.6.1961, σελ. 75.

⁸⁵² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXV, Gen, 1965, 1966 (JLC), σελ. 28, 75.

⁸⁵³ Ο.π., σελ. 59.

⁸⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), σελ. 94-95.

⁸⁵⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 107-109.

στο Εθνικό Μουσείο στην Αθήνα, να τα παραδώσω στο Διευθυντή κο Καλλιπολίτη και να λάβω απόδειξη, την οποία θα παραδώσω στην Αρχαιολογική Υπηρεσία. Δεν είναι η κανονική διαδικασία, αλλά μου επιτράπη στην παρούσα περίπτωση λόγω των ειδικών συνθηκών»⁸⁵⁶.

3.5.3.ε. Το νέο Μουσείο στην Κέα

Λόγω των σημαντικών ευρημάτων, η δημιουργία νέου Μουσείου έγινε αναγκαία. Η ανεύρεση κατάλληλου χώρου απασχολούσε την Εφορία. Στην προσπάθεια αυτή έδειξε ενδιαφέρον και συμμετείχε ο Χρίστος Ντούμας⁸⁵⁷. Μία πρόταση ήταν να γίνει στην Ιουλίδα η οποία ήταν σε υψόμετρο μακριά από την υγρασία της θάλασσας⁸⁵⁸. Ο Caskey δεν συμφωνούσε με αυτή την άποψη. Γράφει στον Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ: «Άκουσα εδώ άλλη φήμη, ότι επελέγη μία θέση στη Χώρα για το τοπικό Μουσείο. Λέγεται ότι οι ιδιοκτήτες του χώρου έλαβαν επίσημα έγγραφα υπογεγραμμένα από τον Κοντή. Ενημέρωσέ με αν μπορέσεις να μάθεις περαιτέρω πληροφορίες. Όπως έχω πει δεν θεωρώ τη Χώρα τον κατάλληλο τόπο για το Μουσείο. Αλλά το σημαντικότερο είναι να έχουμε άπλετο χώρο για αποθήκευση και πάγκους εργασίας»⁸⁵⁹. Οι συζητήσεις συνεχίστηκαν και το επόμενο έτος 1967 με τους Ευστράτιο Στίκα, Ιωάννη Κοντή και Νικόλαο Ζαφειρόπουλο, τότε Έφορο Αρχαιοτήτων Κυκλάδων⁸⁶⁰. Ο τελευταίος επισκεπτόταν τον Caskey τακτικά από την αρχή της ανασκαφής⁸⁶¹ και οι υποδείξεις του μαρτυρούν το ενδιαφέρον της Υπηρεσίας για τα ευρήματα και τη φύλαξή τους, όπως

⁸⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 26.10.1967, σελ. 117-118 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 17.7.1966, σελ.19.

⁸⁵⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ.31.

⁸⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Robinson 2.7.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁶⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 93.

⁸⁶¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), σελ. 24, 28, 32, 40. ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), σελ. 40, 98. ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), σελ. 13.

προκύπτει από την ακόλουθη καταγραφή στο ημερολόγιο του Caskey τον Ιούλιο του 1960: «Ο Έφορος συμφώνησε με την πρόθεσή μας να αφήσουμε τα σκάμματα ανοικτά αυτό το έτος και να απορρίψουμε τα άχρηστα όστρακα⁸⁶² κοντά στο περιβάλλον τείχος, στην ανατολική πλευρά της ανασκαφής. Συμφωνήσαμε επίσης, κατ' αρχήν, (α) ότι τα ευρήματα θα φυλαχθούν από εμάς, κατά την κρίση μας και με δική μας ευθύνη μέχρι το τέλος της ανασκαφής και (β) ότι αναλαμβάνουμε την υποχρέωση να παραδώσουμε τα ευρήματα όπου μας υποδειχθεί από την Εφορία Αρχαιοτήτων στο τέλος της ανασκαφής». Ο Caskey συνεχίζει με μία ενδιαφέρουσα καταγραφή στο ημερολόγιό του, η οποία αντικατοπτρίζει τις γνωστές τοπικές αντιπαλότητες σχετικά με τη διαχείριση και εκμετάλλευση των αρχαιολογικών χώρων, η οποία και στην περίπτωση της Κέας οδήγησε αργότερα σε σειρά διενέξεων και διαμαρτυριών⁸⁶³ : «Μου έκανε νύξη (ο Έφορος) των ζηλοτυπιών μεταξύ λιμανιού και άνω πόλης (Χώρας), καθώς και αυτών μεταξύ του νησιού και της Αθήνας»⁸⁶⁴. Συνέχισε να διατηρεί στενή επικοινωνία με τον Ζαφειρόπουλο και, όταν η ανασκαφή είχε προχωρήσει, συζήτησε μαζί του την ανάγκη πρόσληψης φύλακα για τον αρχαιολογικό χώρο, καθώς και την υποχρέωση φύλαξης των ευρημάτων σε κεντρικά μουσεία, όπως προέβλεπε η νομοθεσία. Μάλιστα, στο ημερολόγιό του αναρωτιέται αν στην προκειμένη περίπτωση τα ευρήματα μπορούσαν να φυλαχθούν στο Μουσείο της Χώρας⁸⁶⁵.

Ο Caskey ενδιαφερόταν ιδιαίτερα για το θέμα του Μουσείου. Είχε μάλιστα άποψη όχι μόνο για την τοποθεσία του, αλλά ακόμη και για τον τρόπο οικοδόμησής του, όπως προκύπτει από την παρακάτω επιστολή προς τον Γεώργιο Μυλωνά: «... Ένας φίλος μου έστειλε ένα δημοσίευμα εφημερίδας της 15^{ης} Οκτωβρίου, στο οποίο ανακοινωνόταν ότι διατέθηκε το ποσό των 400.000 δρχ. για την οικοδόμηση Μουσείου στο νησί της Κέας. Περισσότερο να

⁸⁶² Ο Caskey ακολούθησε στην ανασκαφή της Κέας, όπως και στην ανασκαφή της Λέρνας, την πρακτική απόρριψης (parsing) ορισμένου αριθμού αδιάγνωστων οστράκων, τα οποία χαρακτηρίζει άχρηστα.

⁸⁶³ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το θέμα βλ. Τουλούπα 2013.

⁸⁶⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 1, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ I, Gen-B-C-D, 1960, 1961, 1962 (JLC), 29.7.1960, σελ. 32 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁶⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 2, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XIII, Gen, 1963, 1964 (JLC), 20.4.1964, σελ. 94.

σου πω πόσο χάρηκα που το άκουσα. Αναρωτιέμαι αν έχει ληφθεί απόφαση σχετικά με την τοποθεσία του Μουσείου, το μέγεθός του και το σχέδιό του. Το σύντομο άρθρο δεν αναφερόταν σε αυτά τα θέματα. Φυσικά ενδιαφέρομαι πολύ για το πρόβλημα αλλά και πολλοί άνθρωποι στο νησί μου έχουν μιλήσει γι' αυτό. Η απάντηση ήταν πάντα ότι αυτό αποτελεί αρμοδιότητα των ελληνικών Αρχών και ότι η απόφαση θα ληφθεί προφανώς αφού γίνουν γνωστά τα αποτελέσματα των ανασκαφών, σε μερικά χρόνια. Εν τω μεταξύ, εμπιστευτικά, έχω κάποιες ιδέες σχετικά με πιθανές απαιτήσεις. Θεωρώ προφανές ότι η κυρίως ανάπτυξη του νησιού θα λάβει χώρα στην περιοχή του λιμανιού. Οι επισκέπτες θα επιθυμούν να βρίσκονται κοντά στη θάλασσα. Το Μουσείο χρειάζεται για τους επισκέπτες, όχι για να χρησιμοποιηθεί ως αποθήκη αρχαιολογικών ευρημάτων. Για τον λόγο αυτό η Κορησσία ή το Βουρκάρι φαίνονται κατάλληλα. Εξ άλλου, προτείνω να προβλεφθεί αρκετός χώρος, όχι μόνο για τα εκθέματα, αλλά και για μόνιμη αποθήκευση αντικειμένων που δεν ενδιαφέρουν το κοινό. Τα τελευταία είναι εξ ίσου σημαντικά και πρέπει να είναι προσιτά σε ειδικούς, με ένα τρόπο που δεν ήταν πάντα εφικτός σε επαρχιακά μουσεία... Τρίτον -και αυτή είναι προσωπική προτίμηση- ελπίζω το εξωτερικό του κτηρίου να χτισθεί με τοπική πέτρα και όχι λευκό σοβά, ώστε να είναι διακριτικό και χαριτωμένο όπως πολλά από τα παλιά σπίτια στο νησί. Μίλησα εν συντομία το καλοκαίρι στον κο Κοντή για το θέμα, διαβεβαιώνοντάς τον ότι δεν επιθυμώ να προκαλέσω πρόσθετα προβλήματα με το να επεμβαίνω σε θέματα τα οποία, εν τέλει, αφορούν την Αρχαιολογική Υπηρεσία και το ελληνικό Κράτος. Απλώς προσφέρω τη γνώση που έχω για το νησί και τις ανάγκες του σε αυτόν τον τομέα. Τον διαβεβαίωσα, επίσης, ότι θα προσπαθήσω να βρω συμπληρωματική χρηματοδότηση, αν προκύψει ανάγκη... το ποσό τυχόν συνεισφοράς μου θα εξαρτηθεί από το ποσό που θα χρειασθεί για την απαλλοτρίωση του χώρου στην Αγία Ειρήνη...»⁸⁶⁶.

Αλλά και η Αρχαιολογική Υπηρεσία ενδιαφερόταν για τη σωστή φύλαξη των ευρημάτων. Μάλιστα, έκρινε ακατάλληλο ένα ακίνητο που της υποδείχθηκε για το Μουσείο στη Χώρα, όπως προκύπτει από την

⁸⁶⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Μυλωνά 27.10.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

καταγραφή του Caskey στο ημερολόγιο του την Τετάρτη 13.7.1966: «*Το πρωί μας επισκέφθηκαν ο κος Ζαφειρόπουλος και η κα Λαζαρίδου. Επίσης, μία αρχιτέκτων από την Υπηρεσία, η οποία ερευνούσε για χώρο Μουσείου. Δεν επελέγη θέση για τοπικό Μουσείο. Ακατάλληλο το ακίνητο στη Χώρα*»⁸⁶⁷.

Δύο χρόνια μετά, το θέμα του Μουσείου παρέμενε ακόμη σε εκκρεμότητα. Ο Caskey, ενημερώνοντας τον Μιχαλινό για τα επόμενα βήματά του σχετικά με την ανασκαφή, εξομολογείται με κάποια απογοήτευση: «*Όπως γνωρίζετε, το έργο που έχουμε μπροστά μας συνίσταται κυρίως στη μελέτη των αποτελεσμάτων της ανασκαφής και στην τοποθέτηση των ευρημάτων σε ένα Μουσείο, το οποίο πρόκειται να κτισθεί από την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Εντούτοις, μέχρι στιγμής, από ό,τι έχω πληροφορηθεί η οικοδόμηση του Μουσείου δεν έχει καν αρχίσει, και επομένως, δεν μπορώ να σας προτείνω κάποιο οριστικό χρονοδιάγραμμα ή πρόγραμμα*»⁸⁶⁸. Και τον Μάρτιο του 1968 γράφει στη Φωτεινή Ζαφειροπούλου⁸⁶⁹: «*Προτιθέμεθα να σκάσουμε στην Αγία Ειρήνη κατά τη διάρκεια του καλοκαιριού και ενδιαφερόμαστε πάρα πολύ να μάθουμε εάν το κτήριο του τοπικού Μουσείου στη Χώρα έχει αρχίσει*»⁸⁷⁰.

Τον Ιανουάριο του 1970 γράφει στον τότε Διευθυντή της Σχολής James R. McCredie: «*Έχεις ακούσει κάτι σχετικά με το κτήριο του μόνιμου Μουσείου στην Κέα; Εάν όχι, μήπως μπορείς να κάνεις κάποια έρευνα με τον Σολωμονίδη και αν το θεωρείς χρήσιμο με τον Μαρινάτο;*»⁸⁷¹.

Το Μουσείο αναγέρθηκε τελικά με μεγάλη καθυστέρηση στη Χώρα και ήταν έτοιμο το θέρος του 1973. Εντούτοις, ο Caskey δεν έδειχνε ικανοποιημένος με την επιλογή. Θεωρούσε ότι βρισκόταν μακριά από τον

⁸⁶⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 13.7.1966, σελ. 13 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁶⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, 1^η επιστολή Caskey προς Μίχαλο, 26.2.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁶⁹ Η επιστολή απευθύνεται, προφανώς εκ παραδρομής στη Ν. Ζαφειροπούλου. Ίσως λόγω σύγχυσης με το όνομα του συζύγου της.

⁸⁷⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Ζαφειροπούλου, 25.3.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς McCredie 7.1.1970 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

αρχαιολογικό χώρο και δεν ήταν εύκολα προσιτό στους επισκέπτες. Οι αίθουσές του δεν επαρκούσαν για την έκθεση πολλών αντικειμένων και οι αποθηκευτικοί χώροι ήταν ανεπαρκείς⁸⁷². Ήταν όμως, πολύ αργά για αλλαγές, οι οποίες κόστιζαν και χρόνο και χρήματα και επομένως, το αίτημα του Caskey για ανοικοδόμηση Μουσείου πλησίον του χώρου της Αγίας Ειρήνης δεν έγινε αποδεκτό από τις ελληνικές Αρχές⁸⁷³.

3.5.4. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Caskey

Το συντηρητικό περιβάλλον του Πανεπιστημίου του Cincinnati διαμόρφωσε το αρχικό επιστημονικό προφίλ του νεαρού Caskey, ο οποίος δεν ήταν δυνατόν να μην επηρεασθεί από το κλασικιστικό υπόβαθρο της αμερικανικής αρχαιολογίας, όπως άλλωστε και ο Καθηγητής του Blegen. Η συμμετοχή του Caskey, μαζί με τη Marion Rawson, στην ανασκαφή της Τροίας (1932-1938) φαίνεται ότι ενδυνάμωσε την αρχαιογνωσία του αλλά και τη σχέση του με τον Blegen. Συγχρόνως, η προσωπικότητα του πατέρα του, ο οποίος ήταν σημαίνον πρόσωπο της επιστημονικής κοινότητας της εποχής, φαίνεται ότι διαδραμάτισε σημαντικό ρόλο στις επιλογές του γιού του, ο οποίος έθεσε ψηλά τον πήχη των επιστημονικών φιλοδοξιών του.

Η αλληλογραφία μεταξύ Caskey και Blegen, όπως διασώθηκε μέσα από τα αρχεία της ΑΣΚΣΑ, δίνει μία ενδιαφέρουσα εικόνα για τις σχέσεις των δύο ανδρών, για την επιστημονική φυσιογνωμία του Caskey, τον τρόπο σκέψης του, τη μεθοδολογία που ακολουθούσε κατά την ανασκαφή, τις ερμηνευτικές του προσεγγίσεις, τη συμβολή του στο έργο της ΑΣΚΣΑ, αλλά και την εν γένει προσωπικότητά του. Ο Caskey γράφει τακτικά, με μικρούς, ευανάγνωστους χαρακτήρες, χωρίς διορθώσεις και παραπομπές, σε

⁸⁷² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, επιστολή Caskey προς Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία, 19.10.1973, σελ.2.

⁸⁷³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, επιστολή Υπουργείου Πολιτισμού και Επιστημών προς ΑΣΚΣΑ 8.3.1974.

αντίθεση με τον Blegen, ο γραφικός χαρακτήρας του οποίου είναι δυσανάγνωστος⁸⁷⁴.

Στις πρώιμες επιστολές, όταν η σχέση δασκάλου και μαθητή ήταν ακόμη πρόσφατη, ο Caskey χρησιμοποιεί με σεβασμό την προσφώνηση «dear Mr. Blegen», του δίνει πλήρη αναφορά των εργασιών που εκπονεί και τον ενημερώνει ακόμη και για τα συγγράμματα τα οποία μελετά. Για παράδειγμα, του αναφέρει ότι διαβάζει συστηματικά τον Όμηρο, επιζητώντας, προφανώς, την επιδοκιμασία του μέντορά του⁸⁷⁵. Επίσης, τον πληροφορεί ότι, μελετώντας τα αγγεία της Τροίας, αναζήτησε και βρήκε, μέσα από δημοσιεύσεις, μερικά καλά παράλληλα μυκηναϊκής κεραμικής. Δηλώνει εντυπωσιασμένος από τις ομοιότητες ενός αγγείου με τρεις λαβές το οποίο είχαν βρει στην Τροία με δύο άλλα αγγεία που είχε δει στο Βρετανικό Μουσείο, το ένα από την Ιαλυσό και το άλλο από τη Θήβα. Το περιεχόμενο της επιστολής αποκαλύπτει τη μεθοδολογία του Caskey, η οποία προφανώς του είχε υποδειχθεί από τον Blegen, που διηύθυνε την ανασκαφή. Επιβεβαιώνεται η προσπάθεια τεκμηρίωσης διαπολιτισμικών σχέσεων μέσω της θεωρίας της διάχυσης, με βάση κυρίως την κεραμική. Εντούτοις, η αναφορά του Caskey στην ίδια επιστολή *«ανέτρεξα σε διάφορες δημοσιεύσεις ανασκαφών και βρήκα μερικά καλά παράλληλα για την Μυκηναϊκή μας κεραμική, αλλά λίγα που να ρίχνουν φως στην αρχιτεκτονική»*⁸⁷⁶, υποδεικνύει το μεγαλύτερο πλέον ενδιαφέρον του Blegen για τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα από ό,τι κατά το παρελθόν, γι' αυτό ίσως ο Caskey του διαβιβάζει αυτή την πληροφορία⁸⁷⁷.

⁸⁷⁴ Ο Blegen, λόγω της απώλειας, όπως, προαναφέρθηκε, του δεξιού του χεριού σε ηλικία 15 ετών, αναγκάστηκε να μάθει να γράφει με το αριστερό χέρι σε αρκετά μεγάλη ηλικία, και για τον λόγο αυτό ο γραφικός του χαρακτήρας ήταν πολύ κακός.

⁸⁷⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 16.3.1939, σελ.1.

⁸⁷⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 16.3.1939, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁷⁷ Όπως επισημαίνει η Ι. Τζώνου, ο Blegen, στην ανασκαφή της Κοράκου, στην προσπάθειά του να δημιουργήσει χρονολογικές ακολουθίες με βάση την κεραμική, αναζητούσε αδιατάρακτη στρωματογραφία σε τέτοιο βαθμό, ώστε να θεωρεί διαταραγμένα τα στρώματα που περιείχαν θεμέλια τοίχων (Tzouou-Herbst 2015, σελ. 47-48).

Η έμφαση στην κεραμική επιβεβαιώνεται και σε επόμενη επιστολή του Caskey προς τον Blegen, όπου αναφέρει χαρακτηριστικά «*η εργασία σου με τα Μυκηναϊκά όστρακα ήταν τιάνια, αλλά αναμφίβολα άξιζε τον κόπο*», προσθέτοντας με ικανοποίηση πόσο ευχάριστο είναι το έργο του να επιβεβαιώνεται και από τον Furumark⁸⁷⁸.

Σταδιακά, και κυρίως μετά την ανάληψη εκ μέρους του Caskey της διεύθυνσης της ΑΣΚΣΑ, η σχέση τους από μαθητή προς δάσκαλο μετατρέπεται σε φιλική, χωρίς ωστόσο η προσφώνηση «*dear Carl*»⁸⁷⁹, που υιοθετείται από το 1951 και μετά, να μειώσει τον σεβασμό του Caskey. Του εκμυστηρεύεται εμπιστευτικές πληροφορίες⁸⁸⁰ και, όταν αναλαμβάνει την ανασκαφή της Λέρνας, τον ενημερώνει τακτικά για την πρόοδο της έρευνάς του, για την οποία αισθάνεται μεγάλη ικανοποίηση: «*We are discovering more and more interesting stuff in the tenekedes (sic). The Neolithic pottery is splendid... If we can find a reliable confirmation, and perhaps a little expansion of the Neolithic series I think we shall have a really tight sequence of certified deposits from the first settlement to the late phases of M.H. - plus bonuses like the shaft graves. As I remember, that is just what you told me to do. It was good advice, and the site has been kind to us*»⁸⁸¹. Η επιστολή αποκαλύπτει τη μέθοδο ανασκαφής του Caskey, η οποία εστιάζει στην αλληλουχία των επιχώσεων, με σκοπό να καταστρώσει στην προκειμένη περίπτωση χρονολογικές ακολουθίες βασιζόμενες στην κεραμική (όπως είχε γίνει και στην Τροία), ξεκινώντας από την πρώτη εγκατάσταση στη Λέρνα. Είναι προφανές ότι η μέθοδος του υποδείχθηκε από τον Blegen. Συνεχίζοντας την επιστολή, προσθέτει ότι θα μεταβεί στο Cincinnati για να

⁸⁷⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 20.3.1951, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁷⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 24.2.1951, σελ.1.

⁸⁸⁰ «*Τα κοινωνικά και τα θέματα της Αρχαίας Αγοράς και της Στοάς (του Αττάλου) είναι αρκετά ζοφερά τελευταίως. Ο Canaday αποφάσισε τώρα να ολοκληρώσει το υπόλοιπο τρίτο στη νότια πλευρά του κτηρίου και ουρλιάζει στους πάντες για άμεση δράση. Τόσες πολλές και διαφορετικές προσωπικότητες παίζουν κάποιο ρόλο σε αυτό το έργο, ώστε η διαχείρισή του, ήδη αρκετά πολύπλοκη, γίνεται υπερβολικά ευαίσθητη και εκρηκτική*» (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 22.2.1955, σελ. 3. Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁸¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 12.1.1957.

μελετήσει τις δημοσιεύσεις του Blegen για τα νεολιθικά της Νεμέας και των Αγιωργίτικων. Και καταλήγει «*I took two samples from vases from Nemea, for use in illustrating what our incomplete Lerna examples were originally. I trust you don't object to this slightly Weinbergian high-handedness with your unpublished material*»⁸⁸².

Συγχρόνως, ο Caskey παρακολουθεί με ενδιαφέρον τις ανασκαφές του Blegen στην Πύλο και επιδιώκει να πληροφορηθεί για τα νέα ευρήματα, όπως τον θολωτό τάφο⁸⁸³, προσπαθεί να τον συνδράμει στην εύρεση εξειδικευμένου προσωπικού⁸⁸⁴, του εύχεται καλά ευρήματα⁸⁸⁵ και καλή τύχη με όλα όσα κάνει στην ανασκαφή⁸⁸⁶ και δεν παραλείπει να του αναφέρει πόσο θα επιθυμούσε να βρίσκεται κοντά του⁸⁸⁷. Ακόμη και συναδέλφους αρχαιολόγους επιστρατεύει, όπως τον Ορλάνδο και τον Μαρινάτο, για να τον πληροφορήσουν για τα νέα του Blegen κατά την επιστροφή τους από την Πύλο⁸⁸⁸. Με τα χρόνια, ο θαυμασμός του μαθητή προς τον δάσκαλο εξελίσσεται σε στοργή. Παρακολουθεί τις δύσκολες στιγμές του Blegen, όπως μαρτυρούν η αναφορά του θανάτου της Libbie στο ημερολόγιό του και η παρουσία του στην κηδεία της⁸⁸⁹, αλλά και η ανακούφιση με την οποία ανακοινώνει στον Robinson το θετικό

⁸⁸² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, ό.π. Ο Weinberg είχε κατά καιρούς χρησιμοποιήσει αδημοσίευτο υλικό από ανασκαφές του Blegen, χωρίς την άδειά του (πληροφορία του Καθηγητή Jeremy Rutter προς τη γράφουσα). Από την επιστολή προκύπτει ότι το θέμα αυτό είχε συζητηθεί αρνητικά μεταξύ Blegen και Caskey. Εξ άλλου, σύμφωνα με πληροφορία του Καθηγητή George Huxley προς τη γράφουσα, ο Caskey ήταν ιδιαίτερα επικριτικός κατά του Weinberg, τόσο για τους τρόπους του όσο και για τις μεθόδους του.

⁸⁸³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 29.6.1957.

⁸⁸⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 28.5.1955.

⁸⁸⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 26.5.1954.

⁸⁸⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 10.5.1958.

⁸⁸⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 28.5.1955.

⁸⁸⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 29.6.1957.

⁸⁸⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 3, ημερολόγιο ανασκαφής ΚΕΑ XXX, Gen, 1966, 1967, 1968 (JLC), 21.9.1966, σελ. 75.

αποτέλεσμα της εγχείρησης νεφρού στην οποία υπεβλήθη το 1967 ο Blegen⁸⁹⁰.

Το 1960 η ανασκαφή της Λέρνας έχει τελειώσει και ο Caskey βρίσκεται στο στάδιο της μελέτης. Μπορούμε να παρακολουθήσουμε τον τρόπο που ξεδιπλώνεται η σκέψη του μέσα από την αλληλογραφία του:

Τον Ιανουάριο του 1960 γράφει στον Blegen: «... Στη Λέρνα βρήκαμε πολλά θραύσματα πίθων με εμπίεστα μοτίβα στην πάνω ζώνη (στους κρίκους). Στην έκθεσή μου του 1958 (*Hesperia* 1959) υπέθεσα ότι είχαν κατασκευασθεί με τραχιές κυλινδρικές σφραγίδες, πιθανώς ξύλινες, και ότι ένας πίθος με διασκεδαστικό θέμα, ένα κυνηγόσκυλο που τρέχει ανάμεσα στην ελικοειδή διακόσμηση και ένα κουτάβι ή αλεπού ή κάτι άλλο σε ένα από τα μικρότερα διαστήματα, είχε ακριβές παράλληλο στη Τίρυνθα – όχι απλώς παρόμοιο αλλά στην πραγματικότητα κατασκευασμένο με την ίδια σφραγίδα. Έκανα την υπόθεση ότι αυτό υποδείκνυε την ύπαρξη πλανόδιου κατασκευαστή πίθων. Σήμερα σκόνταψα πάνω σε ένα όστρακο από τις Ζυγουριές. Η εικόνα 114, Νο 6 της δημοσίευσής σου. Είναι το ίδιο... Ακόμη ένας σταθμός στο δρομολόγιο του πλανόδιου⁸⁹¹. Μήπως κατά τύχη αναφέρεται σε κάποιο ημερολόγιο η ακριβής θέση εύρεσης αυτού του οστράκου; Διότι για την Τίρυνθα φοβάμαι ότι δεν υπάρχει ελπίδα ... Το κομμάτι της Λέρνας βρέθηκε στο αμέσως προηγούμενο στρώμα της Οικίας των Κεράμων»⁸⁹². Και παρακάτω προσθέτει: «πειραματίζομαι λίγο με τη χρονολόγηση, προσπαθώντας να ξεχωρίσω ασφαλή, επιβεβαιωμένα τεκμήρια για αλληλεπιδράσεις. Δεν υπάρχει αμφιβολία για την ύπαρξη Μεσομινωικής στη Λέρνα (πράγμα που αφήνει μετέωρες τις επικρίσεις του D. Levi⁸⁹³). Έχουμε και κάποια καλά δείγματα κυκλαδικών. Οι σχέσεις με την Τροία δεν τεκμηριώνονται επαρκώς.

⁸⁹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά, 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Robinson 30.1.1967, σελ.2.

⁸⁹¹ Ο Caskey αναφέρεται, προφανώς, στα μοτίβα των 2 οστράκων, από τη Λέρνα και τις Ζυγουριές αντίστοιχα (εικ.99,100), τα οποία πράγματι παρουσιάζουν εντυπωσιακή ομοιότητα.

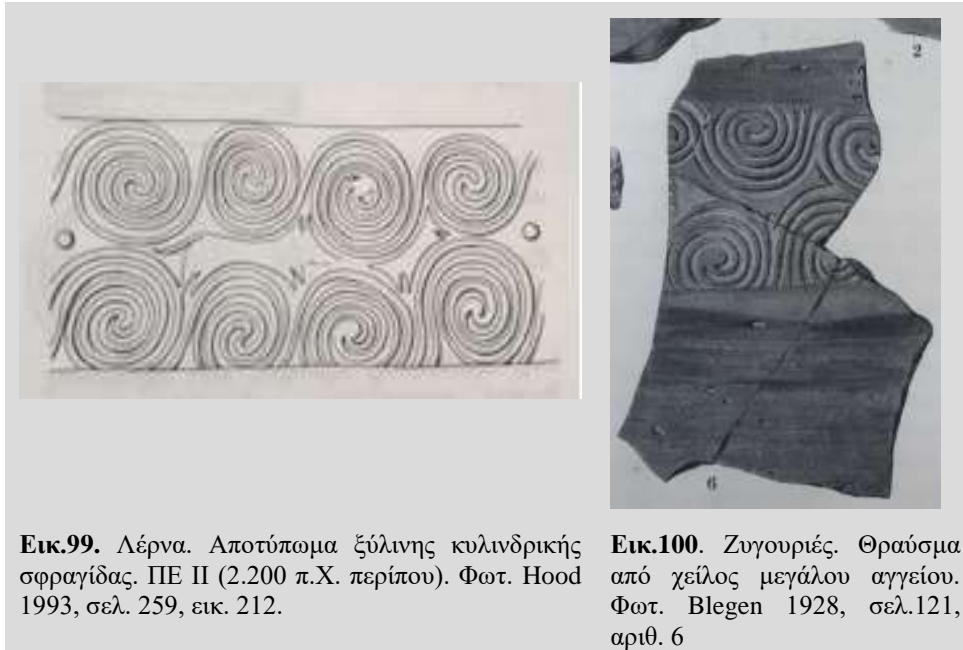
⁸⁹² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 6.1.1960, σελ. 1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁹³ Αναφέρεται προφανώς στην εύρεση MM IA οστράκων στα πρωιμότερα Μεσοελλαδικά στρώματα της Λέρνας (Caskey 1960, 299. Betancourt 1985, σελ. 77). Τα όστρακα αυτά ήταν τα αρχαιότερα μίας μακράς σειράς κι άλλων μινωικών ευρημάτων που εντοπίστηκαν σε Μεσοελλαδικά στρώματα της θέσης (Caskey 1957, πίν. 43c. Betancourt 1985, σελ. 81).

Στη Λέρνα βρήκαμε το αγγείο με τις πτεροειδείς επιθέσεις (wing attachments) (νομίζω ότι χρονολογείται μάλλον στην Τροία IV), σε μία απόθεση της Λέρνας IV, μετά την Οικία των Κεράμων. Στο στρώμα της Λέρνας IV βρέθηκε και ένα θραύσμα με ΠΕ διακόσμηση, που αντιστοιχεί σε ένα άλλο που βρέθηκε στην Τροία IV, σε επισφαλές ανασκαφικό περιβάλλον. Δεν εντοπίσαμε δέπας στη Λέρνα, κατά κακή μας τύχη. Γνωρίζεις το δέπας που εντόπισε ο Τσουντας στην Ακρόπολη της Χαλανδριανής στη Σύρο; Δεν απεικονίζεται στη ΕφΑρχ 1899. Τα τείχη της Χαλανδριανής μοιάζουν με αυτά της Λέρνας, με κυκλικούς πύργους. Υποθέτω ότι ανήκουν στην ίδια περίπου περίοδο και είναι πιθανώς σύγχρονα με την Τροία II. Μοιάζει λογικό αλλά όχι επιβεβαιωμένο... Δεδομένου ότι η δημοσίευση της Λέρνας θα πάρει αρκετά χρόνια σκέφτομαι ότι ίσως είναι καλύτερα να γράψω ένα σύντομο άρθρο πάνω σε όσα στοιχεία είναι τεκμηριωμένα χρονολογικά, αλλά και σε μερικά που δεν είναι⁸⁹⁴. Θα αναφερθώ και στη Μινυακή κεραμική. Αλλά και αυτή παρουσιάζει δυσκολίες. Γνωρίζω την «αυθεντική» Μινυακή κεραμική, αλλά υπήρχαν και τοπικές παραλλαγές – υποθέτω ότι συνήθως κατασκευαζόταν τοπικά – κάποιες παραλλαγές συνδέονται με την αυθεντική και κάποιες άλλες (φαιά κεραμική) όχι. Θεωρείς ότι κατασκευάζονταν στη Φυλακωπή; Το όλο θέμα παρουσιάζει κινδύνους. Δεν με δελεάζει η ιδέα της διάχυσης, αλλά η ικανοποίηση να ερευνώ με στόχο να καταλήγω σε ένα αποτέλεσμα, αντί να συντάσσω ... καταλόγους και να σχεδιάζω άθλια μικρά τείχη»⁸⁹⁵.

⁸⁹⁴ Πράγματι, ο Caskey δημοσίευσε σχετικό άρθρο στο περιοδικό *Hesperia* (Caskey 1960).

⁸⁹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 6.1.1960, σελ. 2-3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Εικ.99. Λέρνα. Αποτύπωμα ξύλινης κυλινδρικής σφραγίδας. ΠΕ ΙΙ (2.200 π.Χ. περίπου). Φωτ. Hood 1993, σελ. 259, εικ. 212.

Εικ.100. Ζυγουριές. Θραύσμα από χείλος μεγάλου αγγείου. Φωτ. Blegen 1928, σελ.121, αριθ. 6

Η τελευταία φράση προδίδει μία απογοήτευση που ο οχρωματικός περίβολος τον οποίο ανακάλυψε ο Caskey στη Λέρνα δεν διαθέτετε κυκλώπεια κατασκευή, η οποία θα δικαιολογούσε την ύπαρξη «ανακτορικού» κέντρου.

Σε επόμενη επιστολή του προς τον Blegen γράφει: *«Κάνω σκέψεις πάνω στην αλληλουχία στρωμάτων στη Λέρνα ... Η Λέρνα ΙΙΙ λήγει με την καταστροφή της Οικίας των Κεράμων μετά από μία καταστροφική πυρκαγιά. Η περίοδος σημαδεύεται από κάποια σαφή χαρακτηριστικά: μικρά κύπελα και λοπάδες, σαλτσιέρες, ασκούς, πίθους με διακοσμητικές ταινίες, πήλινα σφραγίσματα. Δεν υπάρχει η χαρακτηριστική πρωτοελλαδική γραπτή κεραμική (pattered ware). Ούτε κύπελα τύπου tankard. Στη Λέρνα ΙV, στην περίοδο που διαδέχεται την Οικία των Κεράμων εντοπίζεται άφθονη γραπτή κεραμική (pattered ware). Νομίζω ότι έχουμε καταγράψει 100 ακέραια αγγεία και η υπόλοιπη κεραμική διαφέρει αρκετά από τη Λέρνα ΙΙΙ. Περιλαμβάνει πρόχους, 2 κύπελα με λαβές και κύπελα “ούζου”. Πρόχους με μοτίβα με τη δωδεκάδα. Οι οικίες είναι μικρές. Μερικές έχουν καμπύλους τοίχους και μερικές είναι αψιδωτές, με κεντρική εστία. Από τις πρώιμες φάσεις της Λέρνας ΙV (η οποία έχει τουλάχιστον τέσσερις ή πέντε οικοδομικές φάσεις), βρήκαμε μερικά παραδείγματα των 2 κυπέλων με λαβή, από φαιό πηλό, τα οποία δεν μπορώ να ξεχωρίσω από τα Μιννακά. Μερικά αγγεία φέρουν χρήση τροχού. Δεν βρέθηκαν σαλτσιέρες. Εντοπίστηκαν 200+ βόθροι. Δεν υπάρχει διακοπή στο*

τέλος της Λέρνης IV. Δεν εντοπίζονται ίχνη πυρκαγιάς ή άλλου είδους γενική καταστροφή. Παρ' όλα αυτά κάτι συμβαίνει. Αυτό που ονομάζουμε Λέρνη V ξεκινά με οικίες ίδιας μορφής όπως και πριν, αλλά με εισαγωγή της αμαυρόχρωμης (*matt-painted ware*), καθώς και της δικής μας Μεσοελλαδικής στιλβωτής κεραμικής, με σημαντική αύξηση της εισηγμένης κεραμικής: Μεσομινωικής I, Κυκλαδικής, και λίγα από αυτά τα βαρβαρικά φλασκιά, που δεν είναι ελληνικά, αλλά ίσως προέρχονται από τα Βαλκάνια. Η Λέρνη V συνεχίζει σε τουλάχιστον επτά οικοδομικές φάσεις, η τελευταία εκ των οποίων είναι προφανώς ακόμη πρωιμότερη της δικής μας ύστερης Μεσοελλαδικής- Υστεροελλαδικής I των λακκοειδών τάφων. Πολλά στρώματα πρέπει να έχουν χαθεί από διάβρωση σε διάφορα μέρη του λόφου»⁸⁹⁶.

Και συνεχίζοντας τη σκέψη του: «Τα παραπάνω είναι εν μέρει αντίθετα με κάποιες από τις βασικές σου παρατηρήσεις⁸⁹⁷. Παρηγόρησα τον εαυτό μου με το να σκέφτομαι και να γράφω στις προκαταρκτικές μου εκθέσεις ότι η σειρά των γεγονότων δεν χρειάζεται να είναι η ίδια σε όλες τις ανασκαφικές θέσεις. Αυτό πρέπει να ισχύει. Από την άλλη μεριά όμως, θα πρέπει να υπάρχει κάποια σχέση ανάμεσα σε γεγονότα μίας μικρής περιοχής όπως η Αργολίδα. Στην Τίρυνθα υπάρχει ένας μεγάλος θολωτός τάφος. Είχε κεραμίδια και καταστράφηκε από πυρκαγιά. Ο Müller δεν κατάφερε να εντοπίσει τη διακοπή μεταξύ της ύστερης Πρωτοελλαδικής φάσης και της Μεσοελλαδικής. Στην Ασίνη⁸⁹⁸, την περίοδο που οι Σουηδοί ονομάζουν ύστερη Πρωτοελλαδική, οι οικίες είχαν κεραμίδια και καταστράφηκαν από πυρκαγιά. Πάνω από αυτό το επίπεδο βρήκαν (οι ανασκαφείς) δύο κύπελα με λαβές του τύπου της Λέρνης IV και τα χρονολόγησαν στη Μεσοελλαδική I. Ούτως ή άλλως, πάντοτε είχα

⁸⁹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 9.2.1960, σελ. 1-4 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁸⁹⁷ Ο Caskey αναφέρεται στο γεγονός ότι στις άλλες ΠΕ θέσεις που είχαν ανασκαφεί μέχρι εκείνη τη στιγμή (π.χ. Ζυγουριές, Ασίνη), το τέλος της ΠΕ εποχής σηματοδοτείται με εκτεταμένες πυρκαγιές οικισμών.

⁸⁹⁸ Η Ασίνη, σημερινό Καστράκι, βρίσκεται στην Αργολίδα, κοντά στο Τολό, νοτιοανατολικά του Ναυπλίου. Υπήρξε η πρώτη εκτεταμένη σουηδική ανασκαφή στη χώρα μας. Η ανασκαφική έρευνα πραγματοποιήθηκε από το 1922 έως το 1930, τόσο στην Ακρόπολη όσο και στο Μυκηναϊκό νεκροταφείο. Από τις ανασκαφές έχουν αποκαλυφθεί οικισμοί Πρωτοελλαδικής, Μεσοελλαδικής, Μυκηναϊκής, Γεωμετρικής, Αρχαϊκής και Ελληνιστικής εποχής, καθώς και τα αντίστοιχα νεκροταφεία, αλλά και η σημαντική Μυκηναϊκή νεκρόπολη της «Μπαρμπούνας».

κάποιες αμφιβολίες για την Ασίνη (υποψιάζομαι ότι πολλά οφείλονται στην παρουσία του Πρίγκιπα⁸⁹⁹), αλλά στις Ζυγουριές; Τα σπίτια που εντόπισες βρίσκονταν πολύ κοντά στην επιφάνεια του εδάφους. Τα υπερκείμενα στρώματα δεν ήταν αδιατάρακτα. Περιείχαν σαλτσιέρες και το υπόλοιπο ρεπερτόριο της Λέρνας II, ήταν δε κατεστραμμένα από πυρκαγιά. Υπήρχε λίγη γραπτή κεραμική (*pattered ware*) του γνωστού τύπου της Λέρνας IV αλλά έχεις αναφέρει τη σπανιότητά της. Δεν μπορώ παρά να αναρωτιέμαι μήπως προερχόταν από βόθρους, οι οποίοι δεν μπορούσαν να εντοπισθούν κατά την ανασκαφή, αφού το ανώτερο σημείο είχε πλήρως καταστραφεί λόγω διάβρωσης και σύγχρονης καλλιέργειας (στη Λέρνα IV οι βόθροι δεν ήταν επενδεδυμένοι με πηλό). Εάν συμβαίνει αυτό, τότε η όλη εικόνα ταιριάζει. Τα λίγα κομμάτια που ανέφερες ότι βρέθηκαν κάτω από το δάπεδο των απανθρακωμένων οικιών, δεν διαταράσσουν αυτή την εικόνα. Βρήκαμε μερικά παραδείγματα πρωιμότερης κεραμικής στη Λέρνα, όπως βρήκε και ο Müller στη Τύρινθα. Τα αγγεία από τις Ζυγουριές, εικ. 88, 1-5 και πιθανόν 6, καθώς και εικ. 89, χρονολογούνται στη Λέρνα III. Ενώ τα αγγεία εικ. 88, 7-12 χρονολογούνται στη Λέρνα IV. Τα αγγεία Pl. XI, 7-10 μοιάζουν με τα δικά μας III (εννοεί Λέρνα III). Τα αγγεία Pl. XI 4-5, Pl. XII,1 και Pl. XIII χρονολογούνται με βεβαιότητα στη Λέρνα IV. Τα αγγεία Pl. XII, 2 θα μπορούσαν πολύ καλά να χρονολογηθούν στη (Λέρνα) III. Νομίζω ότι τα πρωιμότερα δείγματα πρέπει να συνδέονται με την Κυκλαδική κεραμική που έχει παρόμοια γραπτά (*painted*) μοτίβα (όπως για παράδειγμα η σαλτσιέρα από τη Νάξο). Παρενθετικά αναρωτιέμαι αν η Φυλακωπή I, όπου δεν εντοπίζονται σαλτσιέρες, μπορεί να αποδειχθεί σύγχρονη της Λέρνας IV»⁹⁰⁰.

⁸⁹⁹ Ο Caskey, με ελαφρά δόση ειρωνείας, αναφέρεται προφανώς, στην εμπλοκή που είχε ο αρχαιόφιλος διάδοχος του βασιλικού Σουηδικού θρόνου Γουσταύος Αδόλφος (Gustaf Adolf), στην ανασκαφή της αρχαίας Ασίνης, υπονοώντας ενδεχόμενη επιρροή του ώστε τα ευρήματα να παρουσιασθούν πιο εντυπωσιακά από όσο ήταν πραγματικά. Ο πρίγκιπας υπήρξε ο εμπνευστής της ανασκαφής της πόλης, που στον *Νηών Κατάλογο* της Ιλιάδας αναφέρεται ότι συμμετείχε στον Τρωικό πόλεμο με έξι πλοία. Παρακολούθησε το πρόγραμμα των ανασκαφών, από το 1922 που άρχισε έως το 1930 που τελείωσε, και πήρε μέρος ο ίδιος για έξι εβδομάδες το φθινόπωρο του 1922. Με δική του μάλιστα παρέμβαση δημοσιεύθηκαν το 1938 τα αποτελέσματα των ανασκαφών (Frödin & Persson 1938).

⁹⁰⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 9.2.1960, σελ. 3-4 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Το παραπάνω απόσπασμα επιστολής αποκαλύπτει τη βαθιά γνώση του Caskey για την κεραμική, την ιδιαίτερη ευφυΐα και ικανότητά του να συσχετίζει και να παραλληλίζει ευρήματα διαφορετικών περιοχών⁹⁰¹, αλλά και την τάση του για επικριτικά έως και πικρόχολα σχόλια κατά συναδέλφων του, Ελλήνων και ξένων.

Ο Caskey, κλείνοντας την επιστολή του, προσπαθεί να δαμάσει τον ενθουσιασμό του από τα ευρήματα της Λέρνας: *«Όλα τα παραπάνω φαίνεται να αποδίδουν μεγάλη σπουδαιότητα στη Λέρνα και προσπαθώ να προφυλαχτώ από αυτή την τάση. Όμως, έχουμε σκάψει ένα μεγάλο μέρος του λόφου, σε επτά ανασκαφικές περιόδους και είχαμε σχεδόν ιδανικές συνθήκες να μελετήσουμε το υλικό αργά και σταθερά και με τον George Charos να επιτελεί θαύματα, βρίσκοντας συγκολλούμενα κομμάτια και αποκαθιστώντας τα πλήρη αγγεία. Ούτε στην Τροία δεν είχαμε το προνόμιο της εργασίας όλο τον χρόνο και καμία άλλη ελληνική προϊστορική ανασκαφή δεν είχε παρόμοιες συνθήκες. Οπότε, τα αποτελέσματά μας έχουν κάποιο ποσοστό αξιοπιστίας. Όσο για την Κοράκου: βρήκες σαλτσιέρες, γραπτή κεραμική (patterned ware) και από πάνω ένα στρώμα απανθρακωμένων απορριμμάτων. Υπήρχε και πρωιμότερη καύση; Η δοκιμαστική τομή σε αυτό το επίπεδο ήταν μάλλον περιορισμένης έκτασης. Στην Κόρινθο βρέθηκαν σαλτσιέρες και κεραμική τύπου Λέρνας III, αλλά καθόλου γραπτή κεραμική, ούτε κεραμική τύπου Λέρνας IV, ούτε Λέρνα V Μεσοελλαδική. Από ότι θυμάμαι ο Άγιος Γεράσιμος μοιάζει με την Κόρινθο. Δεν απέδωσε γραπτή κεραμική. Ο Άγιος Κοσμάς στην Αττική είχε δύο στρώματα με οικίες, όπου εντοπίστηκαν σαλτσιέρες, με ίχνη φωτιάς. Βρέθηκαν επίσης, 4 όστρακα με γραπτή κεραμική και ακριβώς από πάνω 4 όστρακα, φαιά Μινυακά. Μετά δε, τίποτα πρωιμότερο από Υστεροελλαδική (ή έστω ύστερη Μεσοελλαδική). Η Εύτρηση είχε τρία πραγματικά συμπαγή επίπεδα, ΠΕ I, ΠΕ II, ΠΕ III. Το ΠΕ II στρώμα αντιστοιχεί από απόψεως κεραμικής με τη Λέρνα III, σαλτσιέρες κ.ά., αλλά δεν έφερε ίχνη φωτιάς. Το ΠΕ III στρώμα είχε γραπτή κεραμική όπως της Λέρνας IV και έφερε ίχνη φωτιάς. Στη συνέχεια, η Hetty (Goldman) βρήκε*

⁹⁰¹ Όπως αναφέρει ο George Huxley, ο Caskey ήταν ένα ιδιαίτερα ευφυές άτομο και ένας πολύ έμπειρος ανασκαφέας (βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής).

μία «μεταβατική φάση», ανάμεσα στην ΠΕ ΙΙΙ και ΜΕ. Η Εύτρηση συμφωνεί με την Κοράκου, εκτός από τη μεταβατική φάση, αλλά δεν συμφωνεί με τις υπόλοιπες θέσεις που ανέφερα. Βεβαίως δεν είμαι σίγουρος τι σημαίνουν όλα αυτά, αλλά πιστεύω ότι στο τέλος της ΠΕ ΙΙ υπήρξε μία μεγάλη κρίση – αυτή που ονομάζουμε περίοδο «σαλτσιέρας»- στην Αργολίδα και πιθανόν στην Κορινθία, αλλά και στις γειτονικές περιοχές. Και νομίζω ότι ήλθε η ώρα να γράψω μία έκθεση πάνω σε αυτό το θέμα⁹⁰². Κι άλλοι εργάζονται πάνω σε αυτά τα προβλήματα χρονολόγησης. Ο Saul Weinberg γράφει ένα κεφάλαιο πάνω στην ΠΕ περίοδο για το *Cambridge Ancient History*. Θέλω να γίνουν γνωστά τα δεδομένα και ειλικρινά, θα προτιμούσα να προέρχονταν από τη Λέρνα παρά από το Missouri ή από κάπου αλλού. Θα δώσουμε όλα τα αποδεικτικά στοιχεία, τα οποία είναι πραγματικά ογκώδη στις σημειώσεις μας, αλλά θα περάσουν αρκετά χρόνια μέχρι να δημοσιευθούν. Θα σου ήμουν ευγνώμων εάν θα μπορούσες να μου γράψεις λίγα σχόλια πάνω στη λογική της –ελπίζω όχι πολύ ανιαρής- έκθεσής μου»⁹⁰³.

Είκοσι μέρες μετά ο Blegen απολογείται που «*minor ascholies*» (sic) τον εμπόδισαν να απαντήσει νωρίτερα. Η χρήση ελληνικού λεξιλογίου μεταξύ των ελληνομαθών αρχαιολόγων ήταν συνηθισμένο φαινόμενο. Στην απαντητική επιστολή του ο Blegen επαινεί ιδιαίτερα τον Caskey, τον αποκαλεί αυθεντία και τον συγχαίρει για την ενδελεχή μελέτη και την πλέον προσεκτική ανασκαφή που έχει γίνει μέχρι εκείνη τη στιγμή σε ΠΕ θέση:

⁹⁰² Στο σχετικό άρθρο που δημοσίευσε ο Caskey στο *Hesperia* (Caskey 1960), υποστήριξε την άποψη ότι η Λέρνα, όπως και η Τίρυνθα, η Ασίνη, ο Άγιος Κοσμάς και ίσως και η Κόρινθος, καταστράφηκαν στο τέλος της ΠΕ ΙΙ περιόδου (Λέρνα ΙΙΙ) από εισβολείς, στους οποίους απέδωσε την επόμενη ΠΕ ΙΙΙ εγκατάσταση (Λέρνα ΙV). Οι εισβολείς αυτοί υπέθεσε ότι ομιλούσαν μία πρόιμη ελληνική γλώσσα. Ισχυρίστηκε ότι η ΜΕ περίοδος (Λέρνα V) ξεκίνησε χωρίς βίαιη διακοπή, αν και σημαδεύθηκε με την εμφάνιση νέων χαρακτηριστικών, όπως η αμαυρόχρωμη (matt-painted) κεραμική και η συνήθεια της ταφής εντός του οικισμού. Η σημαντικότερη, κατά τη γνώμη του, διαπίστωση ήταν ότι τα μέχρι εκείνη τη στιγμή θεωρούμενα ως Μεσοελλαδικά χαρακτηριστικά, όπως η φαιά Μινυακή κεραμική και η χρήση του ταχύστροφου τροχού, είχαν τις ρίζες τους στην ΠΕ ΙΙΙ περίοδο. Εντούτοις, σύμφωνα με τις υπάρχουσες ενδείξεις, η καταστροφή της Κοράκου και της Εύτρησης έλαβε χώρα την ΠΕ ΙΙΙ περίοδο, που αντιστοιχεί στη Λέρνα ΙV (Caskey 1960, σελ. 302). Υπήρξαν βεβαίως ορισμένοι οι οποίοι αμφισβήτησαν τις απόψεις αυτές του Caskey (βλ. Dietrich 1973, σελ. 1-3).

⁹⁰³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 9.2.1960 σελ. 4-6 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

«Πάρε σταθερή θέση υπέρ των δικών σου ευρημάτων, παρατηρήσεων και συμπερασμάτων, τα οποία ξέρεις ότι είναι σωστά και μπορείς να τα πιστοποιήσεις. Είσαι πλέον αυθεντία... Κανένας άλλος δεν προχώρησε τόσο βαθιά στη στρωματογραφία εκτός από σχετικά μικρά σκάμματα και μετρήσεις. Η προσέγγιση της Hetty (Goldman) ήταν η πλησιέστερη. Η Σουηδική ανασκαφή στην Ασίνη ήταν εντάξει αλλά δεν υπήρξε πραγματικό βάθος επιχώσεων. Θα ευχόμουν κάποιος να είχε κάνει στην Αγία Μαρίνα⁹⁰⁴ (ή σε άλλη συγκρίσιμη θέση) τόσο καλή δουλειά όσο έκανες εσύ στη Λέρνα. Βεβαίως δεν είναι δυνατόν μία μόνο θέση να λύσει όλα τα προβλήματα. Αλλά μπορείς να κάνεις θαύματα με τη Λέρνα. Μπορείς να δημιουργήσεις το πρότυπο και όλοι οι άλλοι θα προσαρμοσθούν κατά το δυνατόν σε αυτό, αποφέροντας περισσότερη γνώση»⁹⁰⁵.

Στη συνέχεια, απαντώντας στο ερώτημα του Caskey πού βρίσκεται το ημερολόγιο της ανασκαφής για τις Ζυγουριές, ο Blegen δράττεται της ευκαιρίας να παραπονεθεί για την πλημμελή τήρηση του ημερολογίου από τον συνεργάτη του (τον οποίο δεν κατονομάζει) και το οποίο, πράγματι, στερείται στρωματογραφικών τομών⁹⁰⁶ : «Ο τύπος (the bloke) που έγραψε το σύγγραμμα για τις Ζυγουριές φαίνεται ότι άφησε έξω ένα μεγάλο αριθμό πληροφοριών τις οποίες σίγουρα είχε συλλέξει και μπορούσε να έχει δώσει, αλλά δεν είχε προσωπικό να τον βοηθήσει. Είναι κρίμα. Δεν γνωρίζω πού βρίσκονται τα ημερολόγια. Αν όχι στο Cincinnati, ίσως βρίσκονται στην Αμερικανική Σχολή εδώ στην Αθήνα. Θα ρίξω μία ματιά μήπως και μπορέσω να τα βρω. Σίγουρα υπήρχε καταγραφή (inventory) της κεραμικής. Υπάρχουν δύο δύσκολα προβλήματα: η πρότασή σου ότι τα θραύσματα της γραπτής κεραμικής προέρχονται από τους πυθμένες των βόθρων των οποίων το ανώτερο επίπεδο εξαφανίστηκε (ζεπλύθηκε) είναι ενδιαφέρουσα αλλά δεν τη

⁹⁰⁴ Ο Blegen αναφέρεται προφανώς στις ανασκαφές που διεξήχθησαν την περίοδο 1910-1911 από τον Γεώργιο Σωτηριάδη, στην περιοχή της Φωκίδος στη θέση «Καλύβια της Αγίας Μαρίνας», οι οποίες αποκάλυψαν τρία επάλληλα στρώματα προϊστορικού οικισμού. Στο κατώτερο στρώμα αποκαλύφθηκαν ευρήματα της Νεολιθικής εποχής (εργαλεία, αγγεία, εγχειρίδια, κ.ά.), στο μεσαίο στρώμα αποκαλύφθηκαν αγγεία του τύπου *urfirnis*, (με πρωτόγονο γάνωμα), κιβωτιόσχημοι τάφοι και πολλά Μινυακά αγγεία. Στο ανώτερο στρώμα, βρέθηκαν κυρίως αγγεία της Μινωικής εποχής. Σωτηριάδης 1910, σελ. 163, 166).

⁹⁰⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Caskey, 1.3.1960 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹⁰⁶ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 196.

φαντάζεται εύκολα κανείς. Την επόμενη φορά που θα πάω στην Κόρινθο θα κοιτάζω τα θραύσματα στο Μουσείο. Πιθανόν να σημειώνεται το σημείο εύρεσης στο πίσω μέρος. Ίσως να είναι εκεί και η λίστα της καταγραφής. Και η *ufirnis* ή “κηλιδωτή κεραμική” (*smear ware*) όπως την αποκαλεί ο *Myres*; Αυτή πού τη βρήκες στη Λέρνα; Θεωρώ ότι είναι χαρακτηριστική της τελευταίας φάσης των Ζυγουριών. Βρήκαμε (εννοεί στις Ζυγουριές) σαλτσιέρες του τύπου αυτού. Λοιπόν, μπορούμε να έχουμε μεγάλη (ενδιαφέρουσα) συζήτηση όταν επιστρέψεις.

Όλα ήταν ήσυχα εδώ στην Αθήνα και κυρίως στην Πλουτάρχου 9... Τα ημερολόγια των Ζυγουριών βρέθηκαν στη Σχολή και υπάρχει πλήρης καταγραφή των αγγείων. Θα κοιτάζω μερικά από αυτά για τα οποία με ρώτησες. Αναρωτιέμαι αν υπήρξε μία μέχρι τώρα μη αναγνωρισμένη περίοδος μεταξύ ΠΕ που βρέθηκε στην Κοράκου και στις Ζυγουριές και ΜΕ με πραγματική Μινυακή (κεραμική) – δηλαδή μία διακοπή στην ακολουθία σε αυτές τις δύο θέσεις. Ο ΠΕ οικισμός φαίνεται ότι και στις δύο θέσεις καταστράφηκε από πυρκαγιά. Ίσως οι θέσεις δεν επανακατοικήθηκαν κατά το διάστημα που υπήρχε η δική σου Λέρνα IV. Ακριβώς όπως πολλοί Μυκηναϊκοί οικισμοί κατέρρευσαν την YE IIIB και δεν κατοικήθηκαν την YE IIIΓ. Αυτές είναι σκόρπιες σκέψεις που δεν τις έχω επεξεργασθεί ακόμη. Το όλο πρόβλημα θέλει σίγουρα μελέτη. Σου εύχομαι ακόμη περισσότερη δύναμη! (*more power to you!*)»⁹⁰⁷.

Το περιεχόμενο των επιστολών του Caskey παραπέμπει σε άνθρωπο δραστήριο, που επιχειρούσε να κάνει, συγχρόνως, πολλά διαφορετικά πράγματα. Προσπαθούσε να συνδυάσει το έργο του ακαδημαϊκού και ερευνητή με τα απαιτητικά διοικητικά καθήκοντα του Διευθυντή της Σχολής. Φρόντιζε να διατηρεί καλές σχέσεις με τις Ελληνικές Αρχές και τους Έλληνες συναδέλφους του. Παράλληλα, τον ενδιέφεραν οι κοινωνικές συναναστροφές, φαίνεται δε να επεδίωκε σχέσεις με τη βασιλική

⁹⁰⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Blegen προς Caskey 1.3.1960 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

οικογένεια⁹⁰⁸. Η μεταφορική έκφραση την οποία χρησιμοποιεί για τον εαυτό του και τη σύζυγό του Betty (our grasshopper existence) είναι μία έμμεση παραδοχή της πολυπραγμοσύνης του. Εννοεί, προφανώς, ότι πετάγεται σαν ακρίδα από το ένα μέρος στο άλλο⁹⁰⁹.

Οι Επίτροποι (Trustees) της Σχολής, κατά τη λήξη της θητείας του John Caskey, το 1959, αναγνώρισαν ομόφωνα την πολυπραγμοσύνη του τελευταίου: *«Το Συμβούλιο των Επιτρόπων της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα εκφράζει την πολύ μεγάλη του εκτίμηση για τα σπάνια ακαδημαϊκά, διοικητικά και προσωπικά χαρίσματα, τα οποία ο John L. Caskey προσέφερε (has bestowed) τόσο γενναιόδωρα και αποτελεσματικά στη Σχολή, κατά τη διάρκεια της δεκαετούς διακεκριμένης θητείας του ως Διευθυντής...»*⁹¹⁰.

Παρά τη μέριμνα την οποία κατέβαλε ο Caskey να διατηρεί καλές σχέσεις με τις Ελληνικές Αρχές, το περιεχόμενο επιστολής του προς την Υπηρεσία Αρχαιοτήτων και Αναστηλώσεων της Προεδρίας της Κυβερνήσεως αποκαλύπτει αδέξιο χειρισμό, ο οποίος προκάλεσε την αντίδραση του τότε Γενικού Διευθυντή Αναστυλώσεων. Γράφει ο Caskey προς τον Ιωάννη Παπαδημητρίου, στις αρχές του έτους 1962: *«... το Πανεπιστήμιο του Cincinnati δεν θα διεξαγάγει ανασκαφές φέτος (εννοεί στην Κέα). Ευελπιστούμε να ξεκινήσουμε τις ετήσιες ανασκαφές του χρόνου. Καταλήξαμε σε αυτή την απόφαση εν μέρει για λόγους προσωπικούς, κυρίως όμως, για να επικεντρωθούμε στη μελέτη και δημοσίευση του υλικού της Λέρνας και να διεκπεραιώσουμε συσσωρευμένες ακαδημαϊκές υποχρεώσεις. Το γεγονός αυτό δεν μεταβάλλει το γενικό αρχαιολογικό μας πρόγραμμα, το οποίο συμπεριλαμβάνει την εξονυχιστική έρευνα της θέσης στην Αγία Ειρήνη και την εκτεταμένη εξερεύνηση προ- κλασικών λειψάνων σε άλλα νησιά των*

⁹⁰⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 24.2.1955, σελ.4 και 22.2.1955.

⁹⁰⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen, 9.2.1960, σελ. 1.

⁹¹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, ανακοίνωση Canaday 12.2.1959 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Κυκλάδων σε διάστημα ορισμένων ετών»⁹¹¹. Η απάντηση ήλθε άμεση και κοφτή προς τη Σχολή και όχι προς τον ίδιο τον Caskey⁹¹²: «Ὡς γνωρίζετε, ἡ κατά τό παρελθόν ἔτος ἄδεια ἀνασκαφῶν ἐν Κέα ἐδόθη, συμφώνως πρὸς τὸν νόμον, εἰς τὴν Ἑμετέραν ἐν Ἀθῆναις Σχολὴν καὶ οὐχί εἰς τὸ Πανεπιστήμιον CINCINAT (sic). Ἐν τῇ ἐπιστολῇ γίνεται λόγος περὶ μελλουσῶν ἀνασκαφῶν ἐν Κέα καὶ ἀλλαγῶν ὑπὸ τοῦ ὡς ἄνω Πανεπιστημίου, καίτοι οὐδεμία ἀπολύτως ἐπὶ τοῦ προκειμένου ὑπάρχει ἀπόφασις τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Συμβουλίου καὶ τῆς ἡμετέρας Ἑπιθεωρίας. Ἡ κατά τό παρελθόν ἔτος παρασχεθεῖσα εἰς Ὑμᾶς ἄδεια ἀνασκαφῆς ἀφεώρα εἰς τὴν συγκεκριμένην καὶ μόνον θέσιν, εἰς τὴν ὁποῖαν ἐγένετο ἡ ἀνασκαφή ἐν Κέα, οὐχί δέ εἰς ὀλόκληρον τὴν νῆσον Κέα, πολὺ δέ περισσότερον εἰς ἄλλας νήσους, ὡς αἱ Κυκλάδες, τὰς ὁποῖας ὡσαύτως περιλαμβάνει ἡ ἐν λόγω ἐπιστολή. Γνωρίζοντες εἰς Ὑμᾶς τ' ἀνωτέρω, παρακαλούμεν, ὅπως ἀνακοινώσητε ταῦτα καὶ εἰς τὸν κ. Caskey μὲ τὴν πληροφορίαν, ὅτι αἱ ἐν Ἑλλάδι ξένοι ἀνασκαφαὶ ἐκτελοῦνται μόνον ὑπὸ τῶν ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῶν Σχολῶν καὶ ὅτι ἐκάστη παρεχομένη πρὸς τοῦτο ἄδεια ἰσχύει μόνον διὰ τὸ ἔτος, κατά τὸ ὁποῖον δίδεται καὶ διὰ τὸν συγκεκριμένον χῶρον, εἰς τὸν ὁποῖον ἐκτελεῖται ἡ ἀνασκαφή. Οἰαδήποτε ἄλλη ἐπὶ τοῦ προκειμένου ἀντίληψις εἶναι κατ' ἀνάγκην ἐσφαλμένη καὶ δύναται νὰ ὀδηγήσει εἰς ἀβάσιμα σχέδια καὶ προπαρασκευάσ»⁹¹³. Το περιεχόμενο της επιστολής επιβεβαίωσε τη ἤδη θεσμοθετημένη ἀπόφαση του ἐλληνικοῦ Κράτους, σύμφωνα με τὴν ὁποία οποιαδήποτε ξένη ἀνασκαφή ἐπρεπε ἀπαραιτήτως νὰ διεξαγόταν μέσω της ἀντίστοιχης ξένης ἀρχαιολογικῆς σχολῆς, ἡ ὁποία λειτουργοῦσε νόμιμα στὴν Ἑλλάδα (ἄρθρ. 37 Νόμου 5351/1932)⁹¹⁴. Ο τότε Διευθυντὴς τῆς Σχολῆς Henry Robinson ἀνέφερε, σε ἐπιστολή του πρὸς τὸν Caskey, ὡς γενεσιουργὸ αἰτία αὐτῆς τῆς ἀπόφασης τὰ ἐξῆς: «Ἐπισκέφθηκα χθες τὸν κο (Ιωάννη) Κοντή... ἦταν ἀρκετὰ φιλικός...

⁹¹¹ Ἀρχεῖα ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, ὑποφ. 1, ἐπιστολή Caskey πρὸς Παπαδημητρίου, 8.1.1962 (Παράρτημα 1 τῆς διατριβῆς).

⁹¹² Ἡ θητεία τοῦ Caskey ὡς Διευθυντῆ τῆς Σχολῆς εἶχε λήξει τὸ 1959 καὶ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ἦταν Καθηγητὴς στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Cincinnati.

⁹¹³ Ἀρχεῖα ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, ὑποφ. 1, ἐπιστολή Παπαδημητρίου πρὸς ΑΣΚΣΑ, 6.2.1962 (Παράρτημα 1 τῆς διατριβῆς).

⁹¹⁴ Στὸ ἐν λόγω νομοθέτημα ρητῶς μνημονεύονται ὡς δικαιούμενοι νὰ διενεργοῦν ἀνασκαφές στὴν Ἑλλάδα, ἐκτὸς τοῦ Ἑλληνικοῦ Δημοσίου καὶ τῶν ἐλληνικῶν ἐπιστημονικῶν ἰδρυμάτων, μόνο οἱ ξένες ἀρχαιολογικῆς σχολῆς ποὺ ἔχουν ἐδρα στὴ χώρα μας. Ἐξ αὐτοῦ παρέπεται ὅτι ὁ νομοθέτης δὲν ἠθέλε νὰ συμπεριλάβει ξένα ἐπιστημονικὰ ἰδρύματα καὶ ξένους ἐπιστήμονες (Δωρῆς 1985, σελ.163).

κατέστησε σαφές ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία επιθυμεί όλες οι Αμερικανικές ανασκαφές οι οποίες αναφέρονται σε επίσημα έγγραφα και δίδονται στη δημοσιότητα να χαρακτηρίζονται ως ανασκαφές της ΑΣΚΣΑ. Βεβαίως δεν είχε αντίρρηση να υπάρχει αναφορά ότι οι ανασκαφές χρηματοδοτούνται από το τάδε ή το δείνα Πανεπιστήμιο. Ο λόγος είναι ότι στο παρελθόν τόσο ο Τύπος όσο και δικά μας έγγραφα αναφέρονταν σε ανασκαφές των Πανεπιστημίων *New York* και *Chicago* ή ακόμη και του Πανεπιστημίου του *Cincinnati*, πράγμα το οποίο οδήγησε σε παρανόηση εκ μέρους πανεπιστημίων άλλων χωρών οι οποίες δεν διαθέτουν αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα και οι οποίες ζήτησαν άδεια προκειμένου τα πανεπιστήμιά τους να διεξάγουν ανασκαφές εδώ (στην Ελλάδα). Είμαι σίγουρος ότι όλοι είμαστε εν γνώσει του προβλήματος, αλλά και εγώ προσωπικά δεν υπήρξα ιδιαίτερα προσεκτικός στην επιλογή της φρασεολογίας. Γι' αυτό απέσυρα την αίτηση άδειας ανασκαφής για να επαναδιατυπώσω τις δύο τελευταίες σελίδες»⁹¹⁵. Η διατύπωση του Robinson δεν αφήνει αμφιβολία για τη διακριτική αναφορά του τελευταίου στο μαξιμαλιστικό κείμενο του Caskey, το οποίο προκάλεσε την αντίδραση του Ιωάννη Παπαδημητρίου.

Ο Caskey απάντησε ενοχλημένος: «Αγαπητέ Henry, θεωρώ πολύ κακό ότι πρέπει να γίνεται τόση φασαρία σχετικά με την κατονομασία των ανασκαφών. Δεν αντιλαμβάνομαι γιατί είναι δύσκολο για την Αρχαιολογική Υπηρεσία να απαντά σε ερωτήματα της Πορτογαλίας ή της Αργεντινής. Ούτε είναι λογική απαίτηση τα Πανεπιστήμια *New York*, *Chicago*, *Texas* κ.ά. να καταποντισθούν. Εντούτοις, θα προσπαθήσουμε να συνεργαστούμε. Γνωρίζοντας τις ευαισθησίες έχω υπάρξει γενικά αρκετά προσεκτικός με αυτά τα θέματα και η Κέα ήταν από την αρχή ανασκαφή της Σχολής. Δεν είχαμε σχεδόν κανένα στην ομάδα που να μην ήταν απόφοιτος της Σχολής»⁹¹⁶.

Εντύπωση, πάντως, προκαλεί η διαφορετική αντίληψη του Caskey ως προς τα πανεπιστήμια εκτός και εντός Η.Π.Α. Όταν πρόκειται για Πανεπιστήμια από τις χώρες της Πορτογαλίας και της Αργεντινής δείχνει να συμφωνεί με

⁹¹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Robinson προς Caskey, 29.1.1964, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹¹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson, 10.2.1964, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

το νομοθετικό πλαίσιο της χώρας μας και θεωρεί ότι η Αρχαιολογική Υπηρεσία πρέπει απλώς να δίνει αρνητική απάντηση σε τέτοια αιτήματα ανασκαφών, δεδομένου ότι οι χώρες αυτές δεν διατηρούσαν αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα. Όταν όμως, πρόκειται για αντίστοιχα αιτήματα από πανεπιστήμια της βορείου Αμερικής⁹¹⁷, χαρακτηρίζει παρόμοια αρνητική απάντηση ως καταποντισμό. Βασίζει προφανώς τη διαμαρτυρία του στο γεγονός ότι η χώρα αυτών των πανεπιστημίων (δηλαδή η Αμερική) διατηρούσε αρχαιολογική σχολή στη χώρα μας. Όμως, το πρόβλημα που έθιξε ο Robinson δεν αφορούσε στο εάν υπήρχαν ή δεν υπήρχαν αρχαιολογικές σχολές στην Ελλάδα από χώρες τα πανεπιστήμια των οποίων υπέβαλαν αίτηση ανασκαφών. Αναφερόταν στη θεσμοθετημένη απόφαση του ελληνικού Κράτους, σύμφωνα με την οποία ουδέν ξένο πανεπιστήμιο ανελάμβανε απ' ευθείας ανασκαφές στη χώρα μας, παρά μόνο μέσω αρχαιολογικών σχολών.

Η ίδια διαφοροποίηση παρατηρήθηκε και σε επόμενη περίπτωση παραχώρησης υλικού προς μελέτη, όπως προκύπτει από επιστολή του Caskey προς την Προϊσταμένη Δ' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων Αργολίδος και Κορινθίας κα Δειλάκη: «*Αγαπητή κα Δειλάκη, Η δεσποινίς Karen Vitelli⁹¹⁸... συνεχίζει τη μελέτη της στη νεολιθική κεραμική... με χαρά θα της επιτρέψω να εξετάσει το υλικό από τη Λέρνα... και ελπίζω ότι θα της δώσετε την άδεια να εργασθεί εκεί όποτε το επιθυμεί... Άκουσα ότι διάφορα άλλα άτομα ενδιαφέρονται για αυτό το υλικό, ανάμεσα τους ο κος William Phelps από τη Βρετανική Σχολή και ο κος Rainer Felsch από το Γερμανικό Ινστιτούτο. Δεν θέλω να θεωρηθώ εγωιστής αλλά ειλικρινά προτιμώ να μην επιτρέψω σε πολλούς ανθρώπους να μελετήσουν το υλικό ανεξάρτητα. Ένας λόγος είναι ότι τα όστρακα δεν φέρουν ξεχωριστές ετικέτες και φοβάμαι ότι ίσως μερικά να μην επιστραφούν σωστά στα κιβώτιά τους. Επίσης, προσπαθώ να ολοκληρώσω τη δική μας πλήρη αναφορά για τη Λέρνα και θεωρώ ότι είναι καλύτερα να το παρουσιάσουμε εμείς με λεπτομέρεια και*

⁹¹⁷ Στα οποία συγκαταλέγεται και το Πανεπιστήμιο του Cincinnati, αν και δεν το κατονομάζει στην επιστολή του.

⁹¹⁸ Karen D. Vitelli (1944) Αμερικανή αρχαιολόγος, η οποία δημοσίευσε τη νεολιθική κεραμική της Λέρνα (5^{ος} τόμος της δημοσίευσης, Vitelli 2007).

ακρίβεια πριν παραχωρηθεί το υλικό για άλλες μελέτες. Ίσως αυτό να είναι πράγματι, λίγο εγωιστικό, αλλά σκέπτομαι τα λάθη που γίνονται όταν οι φοιτητές προσπαθούν να συνάγουν συμπεράσματα από τέτοια σύνολα χωρίς να έχουν πρόσβαση στα δεδομένα της ανασκαφής»⁹¹⁹.

Όπως προκύπτει από το παραπάνω απόσπασμα, ο Caskey απέφυγε να αρνηθεί ο ίδιος ευθέως στους ξένους φοιτητές, αλλά επεδίωξε η άρνηση να έλθει μέσω Ελληνικών Αρχών. Εκτός από την απροθυμία του Caskey να παραχωρεί, πλην εξαιρέσεων, υλικό προς μελέτη, άξιο παρατήρησης είναι το γεγονός ότι η επιστολή χρονολογείται το 1970, δηλαδή ουδεμία δημοσίευση έχει γίνει δώδεκα χρόνια μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής. Αλλά και το επόμενο έτος γράφει στον Διευθυντή της Σχολής Jim McCredie: «Διάφορα άτομα κυρίως νέοι ζητούν διαρκώς άδεια να μελετήσουν το υλικό της Λέρνας που βρίσκεται στις αποθήκες του Άργους. Απεχθάνομαι να λέω όχι σε οποιονδήποτε, αλλά πραγματικά δεν μπορώ να το επιτρέψω. Εξ ου και η επιστολή που έστειλα, αντίγραφο της οποίας σου επισυνάπτω»⁹²⁰. Υποθέτω ότι τα όστρακα δεν θα παραμείνουν επ' άπειρον στα κιβώτιά τους αλλά ελπίζω να παραμείνουν μέχρι να ολοκληρώσουμε την τελική μας μελέτη και δημοσίευση. Μακάρι»⁹²¹. Ως γνωστό, ο Caskey δεν προέβη τελικά ο ίδιος στη δημοσίευση των ευρημάτων της Λέρνας, όπως προαναφέρθηκε στο οικείο κεφάλαιο, η οποία, λόγω του μεγάλου αρχαιολογικού ενδιαφέροντος που είχε, προκαλούσε δικαιολογημένα αιτήματα από διάφορους ερευνητές για μελέτη του υλικού της.

Κατά τη θητεία του ως Διευθυντής της Σχολής (1949-1959), το αρχαιογνωστικό προφίλ του είναι εμφανές. Σε επιστολή του της 15.8.1949, προς τον Καθηγητή Alfred R. Bellinger, με αντίγραφο στον Blegen, αναφέρει, μεταξύ άλλων, ότι οι φοιτητές που θα έλθουν για σπουδές ενός έτους στην Αθήνα πρέπει να γνωρίζουν κάποια Αρχαία Ελληνικά και να

⁹¹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς Δειλάκη, 3.3.1970 (Παράρτημα της διατριβής 1).

⁹²⁰ Πρόκειται για μία ακόμη επιστολή άρνησης πρόσβασης προς φοιτητή σε υλικό της ανασκαφής της Λέρνας.

⁹²¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς McCredie 16.3.1971 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

έχουν διαβάσει τον Όμηρο και τον Ξενοφώντα⁹²². Σε άλλη επιστολή του προς την Καθηγήτρια Gertrude Smith του Πανεπιστημίου του Σικάγου, με αντίγραφο στον Blegen, επαναλαμβάνει: «είναι απαραίτητο να γνωρίζουν αρχαία Ελληνικά, ακόμη και από καθαρά ωφελμιστική άποψη, εκείνοι που πρόκειται να ακολουθήσουν αυτές τις σπουδές όχι επιφανειακά. ... Πόσα Ελληνικά όμως; Κατά τον Rhys Carpenter⁹²³ ... όσο γίνεται περισσότερα. Και έχει δίκιο. ... Δεν θα φτάσουμε ποτέ, το επίπεδο ορισμένων Άγγλων φοιτητών που ... μετέφραζαν Browning⁹²⁴ σε ελληνικούς στίχους ... Τα Λατινικά και τα Γαλλικά είναι σαν τα Ελληνικά: Οι φοιτητές μας τα χρειάζονται ως εργαλεία στα χέρια τους και ως χρήσιμα και απαραίτητα μέσα της πνευματικής τους εμπειρίας. Τα Γερμανικά θεωρώ ότι είναι λιγότερο ωφέλιμα για την ανθρώπινη ψυχή, αλλά ως εργαλεία ευρυμάθειας δεν μπορούμε να κάνουμε χωρίς αυτά»⁹²⁵. Και αργότερα, σε επιστολή του προς το United States Educational Foundation in Greece, ο Caskey εκφράζει την πεποίθηση ότι είναι πολύ σημαντικό να μελετά κανείς αρχαιολογία εκεί όπου βρίσκονται τα συγκεκριμένα μνημεία και όχι από απόσταση: «θα έχουν πολλές ευκαιρίες να μελετήσουν συγκεκριμένα ακαδημαϊκά προβλήματα, τα οποία μπορούν να αντιμετωπισθούν μόνο από εδώ, με την παρουσία των ίδιων των μνημείων»⁹²⁶. Η πεποίθησή του αυτή επαναλαμβάνεται και αργότερα. Σε επιστολή του προς τον Blegen κατακρίνει τη μεταπτυχιακή μελέτη φοιτητή, η οποία είναι γεμάτη λάθη και παραλείψεις και υπογραμμίζει πόσο σημαντικό είναι να μη δουλεύει κανείς μακριά από το υλικό του⁹²⁷. Η έμφαση στην πιστή, και άρα αντικειμενική, παρουσίαση των αρχαιολογικών

⁹²² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Bellinger 15.8.1949.

⁹²³ Rhys Carpenter (1889-1980). Καθηγητής στο Bryn Mawr College. Διετέλεσε Διευθυντής της Σχολής (1927-1932). Ίδρυσε το επιστημονικό περιοδικό της Σχολής *Hesperia* το έτος 1932. Υπήρξε από τους κύριους συντελεστές της έναρξης της ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς των Αθηνών. Μετά τη συνταξιοδότησή του από το Bryn Mawr το 1955, δίδαξε στην ΑΣΚΣΑ, ως Επισκέπτης Καθηγητής (1956-1957).

⁹²⁴ Robert Browning (1812-1889). Άγγλος ποιητής και θεατρικός συγγραφέας της Βικτωριανής εποχής.

⁹²⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Bellinger, 22.8.1949, σελ. 2-3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹²⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς United States Educational Foundation in Greece 3.2.1952 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹²⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 26.5.1954.

δεδομένων, που προδίδει μία εμπειριστική προσέγγιση, διατρέχει όλο το έργο του Caskey.

Το ενδιαφέρον του για την προβολή του έργου της Σχολής και τη φήμη της στην τοπική κοινωνία είναι από τα πρωταρχικά του μελήματα. Για τον λόγο αυτό παρακολουθεί και χαιρετίζει τις δραστηριότητες των μελών της Σχολής που κατατείνουν στην πραγματοποίηση αυτού του σκοπού. Στην αναφορά του προς τη Διοικούσα Επιτροπή της Σχολής το 1956 αναφέρει μεταξύ άλλων: «... Το περασμένο καλοκαίρι ο κος Raymond W. Miller πέρασε μερικές εβδομάδες στη Σχολή, μελετώντας τους τρόπους με τους οποίους οι δραστηριότητες και τα επιτεύγματα του ιδρύματος μπορούν να γίνουν γνωστά σε ένα ευρύτερο κοινό... Επιθυμώ να καταγράψω την υποχρέωσή μας... στους Καθηγητές Blegen και Broneer, των οποίων οι σημαντικές ανασκαφές, που αναλήφθηκαν από Αμερικανικά Πανεπιστήμια, δεν μπορεί παρά να προσδίδουν κύρος στη Σχολή και να ενεργοποιούν ολόκληρη την κοινότητά μας»⁹²⁸. Ως κοινότητα ο Caskey θεωρεί τα αμερικανικά πανεπιστήμια που συμμετέχουν στο Συμβούλιο των Επιτρόπων της Σχολής, τα οποία ενθαρρύνει, προφανώς, να υποστηρίζουν ανασκαφικά προγράμματα.

Μέσα στην ίδια φιλοσοφία της ενδυνάμωσης του κύρους της Σχολής εντάχθηκε άλλωστε και η ανάληψη της ανασκαφής της Λέρνας. Γράφει ο Caskey στον Blegen το 1957: «*Η οικοδόμηση στεγάστρου πάνω από την Οικία των Κεράμων ελπίζω να αρχίσει γύρω στο τέλος του μηνός. Θα είναι πολύ μεγάλο, πολύ εντυπωσιακό και πολυέξοδο, αλλά απαραίτητο. Όπως η Στοά του Αττάλου*»⁹²⁹. Προφανώς, η ανασκαφή στην περιοχή, η οποία συνδεόταν αρχαιογνωστικά με τον τόπο όπου ο μυθικός Ηρακλής νίκησε τη Λερναία Ύδρα, αποτελούσε, κατά τη γνώμη του, ένα περίβλεπτο και σημαντικό έργο. Αν και πολυδάπανο ήταν απαραίτητο για τη φήμη της Σχολής και για τον λόγο αυτό μερίμνησε ώστε να προστατεύσει και να καταστήσει επισκέψιμο στο κοινό τον αρχαιολογικό χώρο⁹³⁰. Είναι

⁹²⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, Αναφορά Caskey προς τη Διοικούσα Επιτροπή της ΑΣΚΣΑ 18.4.1956, σελ. 3 και 8-9 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹²⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 9.7.1957, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹³⁰ Caskey 1957, σελ.162, Caskey 1958, σελ. 139-142.

ενδιαφέρον ότι, από απόψεως σημασίας και γοήτρου για τη Σχολή, ο Caskey θεωρούσε τα έργα στη Λέρνα και στη Στοά του Αττάλου ως εφάμιλλα.

Εντύπωση προκαλεί η άποψη που διατυπώνει ο Caskey σε επιστολή του προς τον Πρόεδρο του Συμβουλίου των Επιτρόπων της ΑΣΚΣΑ Ward Canaday σχετικά με τον τρόπο που αντιμετωπίζεται η οικονομική ευρωστία της Αμερικής: «*Συχνά έχει κάποιος το συναίσθημα -και το ακούω σποραδικά να λέγεται- ότι η Ελλάδα έχει την παιδεία και η Αμερική το χρήμα. Επομένως, η κάθε μία χώρα πρέπει να συμβάλλει με το δικό της προϊόν στο συλλογικό εγχείρημα συνεργασίας. Πρόκειται ασφαλώς για μία ευρωπαϊκή άποψη (αντιμετώπιση). Η οποία δεν περιορίζεται μόνο στην Ελλάδα*»⁹³¹.

Μέσα από τις γραμμές της παραπάνω επιστολής αναδύεται μία συγκρατημένη δυσαρέσκεια για την υποβάθμιση της «νεόπλουτης» Αμερικής έναντι της «καλλιεργημένης» Ευρώπης.

Ενδεικτικός της επιστημονικής ιδιοσυγκρασίας του Caskey είναι ο τρόπος με τον οποίο σχολίασε το 1960 στον Blegen τις αποκαλύψεις του James Mellaart⁹³², σχετικά με αρχαιολογικούς θησαυρούς που προέρχονταν από το Dorak της σημερινής Τουρκίας: «*And now comes Mellaart with his astonishing revelations of the treasure from the graves at Dorak*⁹³³ (I.L.N. Nov. 28). *Lots of the stuff looks unmistakably like Troy IIg, and there with it is the cartouche of Sahure, V Dynasty, 25th cont. A bit too early? And what of the Prunkbeil in amber (!), the iron sword etc.? I do wish the whole thing were not so mysterious and that it had been reported by a more reliable person. Sword hilts carved of obsidian!! I did read that article of his in the AJA, and wherever he touched the regions that I know something about I*

⁹³¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 300, ΦΑΚ. 317/1/2, υποφ. 2, επιστολή Caskey προς Canaday, 6.2.1958 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹³² Ο James Mellaart (1925-2012) ήταν Βρετανός αρχαιολόγος, γνωστός για την ανακάλυψη του Νεολιθικού οικισμού στο Çatalhöyük στην Τουρκία.

⁹³³ Ο Caskey αναφέρεται στην υπόθεση που έμεινε γνωστή ως *Dorak Affair*. Στις 28 Νοεμβρίου 1959 δημοσιεύθηκαν στο *Illustrated London News* σχέδια εντυπωσιακών αρχαιολογικών ευρημάτων, που έκαναν το γύρο του κόσμου και τα οποία ο Mellaart ισχυρίστηκε ότι προέρχονταν από παράνομη ανασκαφή που διεξήχθη κατά τον Ελληνοτουρκικό πόλεμο 1919-1922 στην περιοχή Dorak της βορειοδυτικής Τουρκίας. Η ύπαρξη των ευρημάτων ουδέποτε τεκμηριώθηκε.

found him very weak. Half the time he's talking about a lot of incredible bounders from places I've never heard of, and giving the impression that he can speak with them in their own languages. Μακάρι (sic)»⁹³⁴.

Από το περιεχόμενο της επιστολής είναι φανερό ότι ο Caskey διατηρούσε σοβαρές επιφυλάξεις για τα ευρήματα του Mellaart. Θεωρούσε προφανώς ότι ο Blegen συμεριζόταν τις απόψεις του, γι' αυτό και δεν δίστασε να χαρακτηρίσει τον Mellaart αναξιόπιστο, χρησιμοποιώντας μάλιστα ειρωνική γλώσσα.

Ο Caskey υπήρξε, όπως και ο Blegen, ενεργό μέλος της ελληνικής κοινότητας. Την περίοδο 1955-1956 είχε διατελέσει μέλος του Συμβουλίου των Διοικούντων (Board of Managers) του Pierce College⁹³⁵.

Πάντως, ως χαρακτήρας, όπως αποκαλύπτεται μέσα από τα γραπτά του, υπήρξε επικριτικός με τους Έλληνες αρχαιολόγους. Μάλιστα έτεινε *ευήκοον ους* στους ψίθυρους που του μετέφεραν, ιδίως ο Γεώργιος Μυλωνάς, με τον οποίο φαίνεται ότι είχε «ανοιχτή γραμμή»: «*George Mylonas said the symvoulion would not tolerate a Minesota excavation, but that sounded like George, who loves to rattle the Greek sabre (να κραδαίνει την ελληνική σπάθη). I'll see what Marinatos says when we reach Princeton in a fortnight*»⁹³⁶.

Φαίνεται ότι εκτιμούσε τον Μαρινάτο και υπολόγιζε τη γνώμη του. Ενημερώνοντας τον Robinson τον Δεκέμβριο του 1968 για την έκβαση του Συμβουλίου των Επιτρόπων, γράφει χαρακτηριστικά: «*Παρακολούθησα το Συμβούλιο των Επιτρόπων το οποίο πήγε αρκετά καλά. Υπήρξαν θερμά και γνήσια λόγια και αναγνώριση στο πρόσωπό σου και στη διοίκησή σου... Ο κος και η κα Μαρινάτου παρακολούθησαν ευγενικά τα πάντα, δείπνο, ομιλίες κ.ά. Αργότερα η Miriam και εγώ τους ξανασυναντήσαμε σε κάποιους εορτασμούς*

⁹³⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 6.1.1960, σελ. 2-3.

⁹³⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, Αναφορά Caskey προς τη Διοικούσα Επιτροπή της ΑΣΚΣΑ 18.4.1956, σελ. 9.

⁹³⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 6.1.1960, σελ. 4.

στην Ουάσιγκτον. Ελπίζω (και νομίζω) ότι ήταν πολύ καλό για όλους τους ενδιαφερόμενους»⁹³⁷.

Αλλά και με τους υπόλοιπους Έλληνες συναδέλφους του με τους οποίους ερχόταν σε επαφή διατηρούσε πολύ καλές σχέσεις. Αρχαιολόγοι που τον γνώρισαν από κοντά ομιλούν για ένα ιδιαίτερα ευγενικό και συνεργάσιμο άτομο⁹³⁸.

Ένα από τα προτερήματα που του αναγνώριζαν οι συνεργάτες και συνάδελφοί του ήταν τα διοικητικά του προσόντα, τα οποία εξάσκησε αποτελεσματικά τόσο κατά τη διάρκεια της θητείας τους ως Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ, αλλά και παλαιότερα κατά τις δραστηριότητες που είχε αναλάβει ως μέλος της OSS⁹³⁹.

Είναι χαρακτηριστικό το παρακάτω απόσπασμα κατά τη βράβευσή του από το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο: «...απονέμοντας στον *L. Caskey* το Χρυσό Μετάλλιο για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα, το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο τιμά ένα ανασκαφέα, συγγραφέα, δάσκαλο και διοικητικό αξιωματούχο, ο οποίος διεύρυνε τη μεγάλη αρχαιολογική παράδοση και άνοιξε νέους ορίζοντες στην πρώιμη ιστορία της Ελλάδος και των κατοίκων της»⁹⁴⁰.

Όπως αναφέρει ο Gerald Cadogan: «ήταν ένας ιδιαίτερος άνθρωπος, γεμάτος εκπλήξεις, ευφυής (πνευματώδης) με εμφανή αγάπη για αυτό που έκανε και καλός φίλος. ... Θεωρούσε πολύτιμη την εκπαίδευση που έλαβε εδώ (στο Cincinnati) ως φοιτητής του *Blegen* και των συνεργατών του και είχε ως ιδανικό να προωθήσει στο Τμήμα μας (του Πανεπιστημίου του Cincinnati)

⁹³⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 200, ΦΑΚ. 204/13, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς Robinson 17.12.1968, σελ. 4 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹³⁸ Όπως θυμάται ο Καθηγητής Χρ. Ντούμας, κατά την επίβλεψη της ανασκαφής της Κέας που είχε αναλάβει το έτος 1961, υπό την ιδιότητα του Επιμελητή Κυκλάδων, ο Caskey υιοθέτησε ασμένως όλες τις προτάσεις της Υπηρεσίας και διατήρησε μέχρι το τέλος της συνεργασίας τους ανοικτό πνεύμα και άμεση ανταπόκριση σε τυχόν διευκρινιστικά ερωτήματα (προφορική πληροφορία από τον Καθηγητή Χρ. Ντούμα κατά την συνάντηση στο γραφείο του την 16.5.2017).

⁹³⁹ Allen 2011, σελ. 299. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Canaday προς Caskey 12.2.1959.

⁹⁴⁰ Cadogan 1986, σελ. 2.

τη μελέτη της αιγαιακής προϊστορίας, ως μέρος μίας ζωντανής κλασικής παράδοσης και κατ' επέκταση ως μέρος της Δυτικής μας παράδοσης και του πολιτισμού»⁹⁴¹.

3.6. Πρώτη αποτίμηση του ερευνητικού έργου των Blegen και Caskey

Είναι γεγονός, ότι το επιτυχημένο σύστημα διοίκησης της ΑΣΚΣΑ μέσα από το διττό σχήμα της Διοικούσας Επιτροπής και του Συμβουλίου των Επιτρόπων συνετέλεσε θετικά στην εξέλιξή της. Όμως, οι Οργανισμοί δεν είναι μόνο συστήματα, είναι κυρίως άνθρωποι. Αυτοί εφαρμόζουν τα συστήματα, ασκούν διοίκηση και προάγουν τους σκοπούς του Οργανισμού. Με την έννοια αυτή και μέσα στο πλαίσιο που ενδιαφέρει την παρούσα μελέτη, τόσο χρονολογικά (1947-1967) όσο και από πλευράς αντικειμένου (Προϊστορική Αρχαιολογία), στην ΑΣΚΣΑ πρωτοστάτησαν διαδοχικά δύο προσωπικότητες, των οποίων παρουσιάστηκαν οι τρεις ανασκαφές και δημοσιεύσεις σχετικά με την ερευνώμενη περίοδο: Blegen και Caskey. Δύο άνθρωποι διαφορετικοί αλλά και συμπληρωματικοί. Οι οποίοι άνοιξαν στη Σχολή νέους ορίζοντες, συνδιαμόρφωσαν προοδευτικές σχέσεις συνεργασίας με τους Έλληνες συναδέλφους τους και θεράπευσαν το γνωστικό αντικείμενο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας χωρίς να απομακρύνουν την ΑΣΚΣΑ από το κλασικιστικό της μοντέλο, πάνω στο οποίο βασίστηκε και κινήθηκε όλη η φιλοσοφία της. Μία φιλοσοφία η οποία αποκαλύπτεται για μία ακόμη φορά μέσα από τις γραμμές της επιστολής που απηύθυνε ο Henry T. Rowell, Πρόεδρος του Johns Hopkins University (από τα ιδρυτικά μέλη της ΑΣΚΣΑ) προς τον Caskey, ήδη επτά χρόνια Διευθυντή της Σχολής, με την ευκαιρία της εκδήλωσης για τα 75 χρόνια από την ίδρυσή της: *«Εκ μέρους του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου της Αμερικής εκφράζω προς την Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα θερμότερα συγχαρητήρια με την ευκαιρία της 75^{ης} επετείου της Σχολής... Η κόρη έχει από καιρό χειραφετηθεί. Όμως, η στοργή με την οποία συνελήφθη αυξήθηκε με τα χρόνια αντί να μειωθεί και οι μεγάλες προσδοκίες που εκφράσθηκαν κατά τη γέννησή της πραγματοποιήθηκαν με το παραπάνω ... Η*

⁹⁴¹ Cadogan 1986, σελ. 1-2.

καρδιά και η σκέψη κάθε φοιτητή και εραστή της Ελλάδος και όλων αυτών τα οποία εκπροσωπεί (η Ελλάδα) στο Δυτικό μας πολιτισμό θα στραφεί στη Σχολή με ανανεωμένη περηφάνεια και ευγνωμοσύνη»⁹⁴².

Το παραπάνω κείμενο αποπνέει για μία ακόμη φορά το βαθιά ριζωμένο προσανατολισμό της Αμερικανικής κουλτούρας της εποχής στον ελληνικό πολιτισμό και την πεποίθηση ότι ο τελευταίος αποτελεί την κοιτίδα του πολιτισμού της Δύσης.

Η υπό μελέτη εικοσαετής περίοδος (1947-1967) δείχνει την εξέλιξη της έρευνας στην ΑΣΚΣΑ, από το παραδοσιακό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού σε ζυμώσεις και απόπειρες εφαρμογής νέων προσεγγίσεων. Δεν υπήρξε απότομη διακοπή αλλά ήπια μετάβαση, όπως καταδείχθηκε, σε νεότερες μεθοδολογικές προσεγγίσεις της Σχολής, που έγιναν ασμένως αποδεκτές από τους παραδοσιακά συντηρητικούς κηδεμόνες της. Ειδικότερα:

1) Ο Blegen αφομοίωσε με ένα καθαρά δικό του τρόπο το υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού. Οι συσχετισμοί των ευρημάτων του με υποθέσεις βασιζόμενες στη θεωρία της διάχυσης εθνοτικών ομάδων ήταν ήπιοι αλλά παρόντες, ενώ η ανάδειξη αυτού καθαυτού του αρχαιολογικού υλικού υπήρξε πρωταρχικό μέλημά του και σαφής μεθοδολογική επιλογή του. Μέσα από την εμπειριστική ανάδειξη του υλικού επιχείρησε να τεκμηριώσει τις ερμηνευτικές του απόπειρες, υποκύπτοντας εμφανώς -και λόγω της βαθιάς κλασικής του παιδείας- στον πειρασμό διατύπωσης αρχαιογνωστικών παρατηρήσεων. Δεν θα πρέπει να λησμονείται άλλωστε ότι το πλαίσιο έρευνας της αρχαίας Πύλου, που στόχευε στη σχέση Ομηρικών Επών και αρχαιολογίας και στην ταύτιση του ανακτόρου με αυτό του Ανακτόρου του Νέστορα, προσφερόταν για αρχαιογνωστικές προσεγγίσεις.

⁹⁴² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Rowell προς Caskey 7.8.1956 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Η ανασκαφική μέθοδος του Blegen, αν και δεν είναι αυτή η οποία ακολουθείται σήμερα⁹⁴³, χαρακτηρίζεται από έμφαση στην πιστή παρουσίαση και καταγραφή των δεδομένων και προσήλωση στην τυπολογία, μέσα κυρίως από την κεραμική, αλλά και στη σχετική χρονολόγηση μέσω της στρωματογραφικής αλληλουχίας. Κύριο μέλημα του Blegen ήταν η αντικειμενική απόδοση του υλικού αυτού καθαυτού. Σε δεύτερο επίπεδο ακολουθούσε η ανάλυσή του, και τέλος, η οποιαδήποτε προσεκτική απόπειρα ερμηνείας του, πάντοτε όμως, έως εκεί που τον οδηγούσαν τα δεδομένα του. Χωρίς προκατασκευασμένα σχήματα ή *a priori* εκτιμήσεις. Χάρη στην επιμονή και υπομονή που επέδειξε, τα δεδομένα του τον οδήγησαν, εν τέλει, πολύ μακρύτερα από όσο και ο ίδιος, ενδεχομένως, ονειρευόταν. Όπως ανέφερε ο John Caskey σε ένα αφιέρωμά του το 1972 προς τον Blegen: «η ταπεινή ανασκαφή του Blegen το 1915-1916 στην Κοράκου, ένα λοφίσκο κοντά στην Κόρινθο, καθιέρωσε για πρώτη φορά την χρονολογική ακολουθία της κατοίκησης της Εποχής του Χαλκού σε αυτή την περιοχή, καθώς και τους όρους Πρωτοελλαδική, Μεσοελλαδική και Υστεροελλαδική περίοδος, οι οποίοι υιοθετήθηκαν εφεξής. Η έκθεσή του, που δημοσιεύθηκε το 1921, απετέλεσε και τη διδακτορική του διατριβή στο Πανεπιστήμιο του Yale. Χρόνια μετά, καθηγητές του καγχάζουν ακόμη με την απόπειρά τους να εξετάσουν ένα υποψήφιο ο οποίος ήταν ο θεμελιωτής και ο μόνος ειδικός επί του θέματος»⁹⁴⁴.

Σημειωτέον ότι η διατριβή του Blegen δημοσιεύθηκε το 1921, το ίδιο δηλαδή έτος που ο Arthur Evans δημοσίευσε τον πρώτο τόμο του *Palace of Minos*.

Αλλά και οι ανασκαφές στην Πρόσυμα αποκάλυψαν 50 Μυκηναϊκούς θαλαμοειδείς τάφους. Ο τύπος τους ήταν ήδη γνωστός στην Πελοπόννησο, αλλά είτε δεν είχε αρκετά ερευνηθεί είτε δεν είχε επαρκώς δημοσιευθεί. Η μελέτη του Blegen με τις παράλληλες έρευνες του Alan Wace στις Μυκήνες, παρείχε μία σταθερή βάση για όλες τις επόμενες μελέτες⁹⁴⁵.

⁹⁴³ Tzonou-Herbst 2015, σελ. 50.

⁹⁴⁴ Caskey 1972α, σελ. 122.

⁹⁴⁵ Caskey 1972α, σελ. 122.

Ο Blegen υπήρξε αποτελεσματικός και ταχύς στις δημοσιεύσεις του. Η συμβολή του στη γρήγορη, εμπειριστατωμένη και ακριβή δημοσίευση από τον μαθητή του Emmett Bennett των πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής που ανακαλύφθηκαν στο Ανάκτορο ήταν καταλυτική. Συνέβαλε στην έγκαιρη αποκρυπτογράφηση της γραφής από τον Michael Ventris, η οποία άνοιξε ένα νέο κεφάλαιο στις αιγαιακές σπουδές.

Η δημοσίευση του *Ανακτόρου του Νέστορα* διακρίνεται, όπως καταδείχθηκε παραπάνω, για τη σχετική έλλειψη αρχιτεκτονικών σχεδίων, αν και θα περίμενε κανείς το αντίθετο, με δεδομένο ότι η στενότερη συνεργάτης του, η Marion Rawson, ήταν αρχιτέκτων. Εντούτοις, ο Blegen δεν φαίνεται να αδιαφορούσε, όπως προαναφέρθηκε, για τα αρχιτεκτονικά κατάλοιπα. Εκτός της Rawson, η συνεργασία του με αρχιτέκτονες όπως ο Ιωάννης Τραυλός και ο Piet de Jong ήταν στενή. Ο τελευταίος φιλοτέχνησε τη γνωστή αναπαράσταση του Ανακτόρου, που προκάλεσε το σχόλιο του Blegen: «*Αναρωτιέμαι αν ο Νέστωρ είχε δει τα Ανάκτορά του τόσο λαμπερά*»⁹⁴⁶. Η χρησιμοποίηση αρχιτεκτόνων της κλασικής σχολής οφείλεται πιθανώς στο επιστημονικό υπόβαθρο των νεανικών του χρόνων, στη φιλική σχέση που διατηρούσε ούτως ή άλλως μαζί τους, αλλά και στη διαθεσιμότητά τους λόγω του ότι και οι δύο συνεργάζονταν με την ΑΣΚΣΑ. Από ερμηνευτικής πλευράς, μολονότι κατατάσσεται στη συντηρητική πτέρυγα της αρχαιολογικής επιστημολογίας, η αρχαιογνωσία του δεν είχε εθνοκεντρικά κίνητρα, αλλά αναγόταν στο κλασικιστικό του υπόβαθρο και στις βαθύτερες φιλολογικές και ιστορικές του γνώσεις. Με αυτή τη έννοια, συνέβαλε σε μία σφαιρικότερη θεώρηση του αρχαιολογικού υλικού και ενδυνάμωσε την ερμηνευτική του δεινότητα. Το ενδιαφέρον του για την προϊστορία ανάγεται στα νεανικά του χρόνια και ξεπήδησε μέσα από τους προβληματισμούς του για την ανασκαφική μεθοδολογία και τη στρωματογραφική τεκμηρίωση της σχετικής χρονολόγησης, σε συνδυασμό με τις ομηρικές του αναζητήσεις, όπως προδίδει η επιθυμία του για τον εντοπισμό και ταύτιση της μυκηναϊκής Εφύρας. Το έναυσμα δόθηκε με την ανασκαφή της Κοράκου και με «*ηθικό αυτουργό*» τον Alan Wace. Η

⁹⁴⁶ Τζαβέλλα-Enjen 2014, σελ. 47.

ανασκαφή στην αρχαία Πύλο ήταν το φυσικό επακόλουθο της επιστημονικής του διαδρομής, ανεξάρτητα αν η επιλογή της θέσης συνέβαλε διακριτικά στην επιδιωκόμενη αποστασιοποίησή του από τον κύκλο ενδιαφερόντων του Edward Capps, εξ αιτίας του οποίου –δεν πρέπει να λησμονείται- η παρουσία του Blegen στα πράγματα της Σχολής, για μία ολόκληρη εικοσαετία, ήταν ουσιαστικά ανύπαρκτη. Βεβαίως, η πανηγυρική επιστροφή του το 1948 ήταν η πλήρης δικαίωσή του. Κατάφερε μάλιστα η παρουσία του να καταστεί καταλυτική για τους ερευνητικούς προσανατολισμούς της ΑΣΚΣΑ.

Η μεγάλη συμμετοχή στην ανασκαφή του Blegen επιστημόνων από άλλες ειδικότητες μαρτυρεί και υπογραμμίζει τον προσανατολισμό του στη διεπιστημονική συνεργασία για τη σύνθεση διαφορετικών πορισμάτων και την εξαγωγή όσο το δυνατόν πιο έγκυρων και αντικειμενικών ερμηνευτικών παρατηρήσεων. Ανάμεσά τους συγκαταλέγονται οι ανθρωπολόγοι J.C. Trevor και L. Angel, που μελέτησαν το σκελετικό υλικό, ο E. Bennett, ειδικός στη μελέτη των πινακίδων της Γραμμικής Β΄ Γραφής, ο F. Matson, Καθηγητής του Κρατικού Πανεπιστημίου της Πενσυλβάνια, ειδικός σε θέματα κεραμικής, ο οποίος εκπόνησε τεχνικές μελέτες σε διάφορα αγγεία, η εξειδικευμένη φωτογράφος A. Frantz κ. ά. Ακόμη, η τολμηρή επιλογή της M. Lang, στην οποία ανατέθηκε η μελέτη και δημοσίευση των θραυσμάτων των τοιχογραφιών της Πύλου χωρίς να είναι ειδική επί του θέματος, προσέδωσε νεωτερικότητα στο όλο εγχείρημα και προσέφερε νέες ενδιαφέρουσες ερμηνευτικές προσεγγίσεις.

Οι μέθοδοι έρευνας οι οποίες περιεγράφηκαν παραπάνω, τόσο ως προς την ανασκαφή του Ανακτόρου και της γύρω περιοχής όσο και ως προς τη μελέτη, ανάλυση και δημοσίευση του αρχαιολογικού υλικού, κατατάσσουν τον Blegen και την ερευνητική του ομάδα σε ένα ήπιο υπόδειγμα της Παραδοσιακής Αρχαιολογίας ή Ιστορίας του Πολιτισμού, με έντονες όμως, δόσεις αρχαιογνωσίας. Η Ιστορία του Πολιτισμού δίνει έμφαση, όπως προαναφέρθηκε στο οικείο κεφάλαιο, στη συστηματική στρωματογραφική ανάλυση, στη μορφολογική και τυπολογική κατάταξη των ευρημάτων και στη σχετική χρονολόγησή τους. Τα τυπολογικά παράλληλα τα οποία

εντοπίζουν οι ανασκαφείς υποδεικνύουν επαφές με γειτονικούς πολιτισμούς, μέσω διάχυσης.

Παρά το γεγονός ότι εισηγητής του υποδείγματος της Ιστορίας του Πολιτισμού υπήρξε ο Gordon Childe, εντούτοις, οι διαφορετικές ιδεολογικές τοποθετήσεις των δύο αυτών σχεδόν σύγχρονων ερευνητών⁹⁴⁷ δεν φαίνεται να άφησαν περιθώρια συνεργασίας ή έστω επικοινωνίας τους σε επιστημονικό ή άλλο επίπεδο⁹⁴⁸. Βεβαίως, ο μετριοπαθής χαρακτήρας του Blegen δεν τον οδήγησε σε ακρότητες. Μάλιστα, όταν ο John Caskey, κάνοντας λογοπαίγνιο με το όνομα του Childe, χαρακτήρισε «childish» (παιδικό)⁹⁴⁹ ένα άρθρο του Childe στο *Antiquity*⁹⁵⁰, η ειρωνεία αυτή δεν έτυχε ανταπόκρισης εκ μέρους του Blegen⁹⁵¹.

Η επιστημολογική προσέγγιση του Blegen, η οποία χαρακτηρίζεται θετικιστική, εμπειριστική και ορθολογιστική, παρουσιάζει συνάφειες με του Alan Wace, ενώ τηρεί αποστάσεις από την προσέγγιση του Arthur Evans, ο οποίος έτεινε να αναζητεί, με αυστηρά δαρβινικά σχήματα, πρότυπα στην Αίγυπτο και στην Εγγύς Ανατολή, μέσω της «αυτοκρατορικής» σύνθεσης. Αντιθέτως, οι Blegen και Wace, πέραν των δεσμών φιλίας που τους

⁹⁴⁷ Ο Gordon Childe (1892-1957) ήταν κατά πέντε χρόνια νεότερος του Blegen.

⁹⁴⁸ Την εποχή εκείνη κυριαρχούσε ο Ψυχρός Πόλεμος μεταξύ Η.Π.Α. και Σοβιετικής Ένωσης και ο Childe, παρά το ότι εκλήθη επανειλημμένα να δώσει διαλέξεις στις Η.Π.Α., π.χ. από τον Leslie White και τον Robert John Braidwood, δεν έγινε δεκτός στη χώρα, λόγω των μαρξιστικών του ιδεών (Pearce 1995, σελ. 133). Για τον λόγο αυτό, το έργο του Childe σχετικά με την προϊστορία της Ευρώπης δεν ήταν ευρέως κατανοητό από τους Αμερικανούς αρχαιολόγους, η πλειονότητα των οποίων είχε τη λανθασμένη άποψη ότι ο Childe ειδικευόταν στην αρχαιολογία της Εγγύς Ανατολής (Flannery 1994, σελ. 101. Harris 1994, σελ. 2).

⁹⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 20.3.1951, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹⁵⁰ Πρόκειται μάλλον για το άρθρο «Cave Men's Buildings», το οποίο δημοσίευσε ο Childe στο περιοδικό *Antiquity*, το 1950, στο οποίο ισχυρίζεται ότι εντοπίστηκαν στην Ουκρανία και στη Σιβηρία κατοικίες (dwellings), οι οποίες χρονολογούνταν περισσότερο από 20.000 έτη πριν από σήμερα. Το ενδιαφέρον αυτής της ανακάλυψης, ήταν, κατά τον συγγραφέα, ότι οι Ρώσοι επιστήμονες εντόπισαν κατάλοιπα μεγάλων κτισμάτων, τα οποία χρησιμοποιούνταν ως μόνιμες κατοικίες (communal dwellings) και όχι ως πρόσκαιρα καταλύματα, από ομάδες προϊστορικών ανθρώπων (κυνηγών).

⁹⁵¹ Την περίοδο της δημοσίευσης αυτού του άρθρου, ο Childe είχε εγκαταλείψει τη θέση του Καθηγητή Προϊστορικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου (θέση την οποία ανέλαβε στη συνέχεια, ο επίσης, αρχαιολόγος και φίλος του Stuart Piggot) και είχε αναλάβει Διευθυντής και Καθηγητής Ευρωπαϊκής Προϊστορίας στο Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Λονδίνου. Το Ινστιτούτο είχε συσταθεί το 1937 από τον Mortimer Wheeler και αποτελούσε τμήμα του University College London (Green 1981, σελ. 106).

συνέδεαν, είχαν κοινά επιστημονικά ενδιαφέροντα και απόψεις. Η μελέτη την οποία δημοσίευσαν από κοινού για την προϊστορική κεραμική τυπολογία της νότιας ηπειρωτικής Ελλάδας οδήγησε στην επιστημονική τεκμηρίωση της αυτόνομης εξέλιξης του ελλαδικού πολιτισμού (με κάποιες αναπόφευκτες επιρροές λόγω διάχυσης), ένα σχήμα που ακολουθείται ακόμη και σήμερα στην έρευνα. Τα ερμηνευτικά τους επιχειρήματα ήταν βασισμένα, όπως προαναφέρθηκε, κυρίως στην κεραμική. Οι θέσεις τους αυτές πολεμήθηκαν, ως γνωστό, από τον Arthur Evans, και ίσως αυτός να είναι ένας από τους λόγους που ο Blegen δεν δραστηριοποιήθηκε στην Κρήτη.

Αν και ο Blegen δεν ακολούθησε τις εξελίξεις της Νέας Αρχαιολογίας, οι οποίες εμφανίστηκαν στην Αμερική την εποχή που βρισκόταν περίπου στο μέσο των ερευνών του στον Άνω Εγκλειανό, παρουσίασε, εντούτοις, μία πιο σύγχρονη από την εποχή του προσέγγιση, λαμβάνοντας υπ' όψη ότι τόσο η ελληνική αρχαιολογική έρευνα⁹⁵² όσο και αυτή των ξένων Σχολών στην Ελλάδα, παρουσίασε καθυστέρηση στην αφομοίωση των διεθνών επιστημολογικών καινοτομιών⁹⁵³. Ειδικά οι Η.Π.Α., μέχρι και τη δεκαετία

⁹⁵² Όπως όλες οι γενικεύσεις, έτσι και η παρούσα αδικεί, ενδεχομένως, ορισμένες μεμονωμένες περιπτώσεις, όπως η περίπτωση του Σπ. Μαρινάτου. Ο τελευταίος, αν και δεν ακολούθησε συνειδητά το ρεύμα της Νέας Αρχαιολογίας, με την οξύνοια, την ερευνητική δεινότητα και τα προωθημένα ενδιαφέροντα που είχε σε σχέση με την εποχή του, επιδόθηκε σε ερμηνευτικά τολμήματα που τον κατατάσσουν στους πρωτοπόρους Έλληνες αρχαιολόγους. Ασχολήθηκε μεταξύ άλλων με αρχαιομετρικές αναλύσεις και τη διάχυση των πολιτισμών που μελετούσε (Ιακωβίδης 2014, σελ. 449-450).

⁹⁵³ Για παράδειγμα, την ίδια εποχή ο Grahame Clark σε μελέτη του, που δημοσιεύθηκε στο *Antiquity*, ασχολείται με τον προσδιορισμό ηλικίας, φύλου, προσδόκιμου ζωής προϊστορικών πληθυσμών, μεγέθους οικισμών κ.ά., μέσω βιομετρικών αναλύσεων των ανθρωπίνων καταλοίπων και επαλήθευσης των μεθόδων των ανασκαφών με συγκριτικά στοιχεία από σύγχρονες καύσεις νεκρών. Υποστηρίζει τη σημασία της εξαγωγής, με τον τρόπο αυτό, στατιστικών στοιχείων, τα οποία αξιοποιεί η μοντέρνα, όπως την αποκαλεί, επιστήμη. Σε μία αρκετά πρώιμη εποχή, διακρίνει πεδίο διεπιστημονικής έρευνας μεταξύ ανθρωπολόγων και αρχαιολόγων. Στηλιτεύει εμμέσως το επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού, υπογραμμίζοντας ότι στο παρελθόν η μελέτη των ανθρωπίνων καταλοίπων εστίασε κυρίως στον προσδιορισμό των εθνοτήτων και δόθηκε λίγη σημασία στη μελέτη του κοινωνικού πλαισίου των προϊστορικών πληθυσμών. Η προσέγγιση αυτή παραπέμπει στο πνεύμα και στις μεθόδους της Νέας ή Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, που επικράτησε πάνω από μία δεκαετία αργότερα (Clark 1949, σελ. 46-47). Το ίδιο ισχύει και για άλλα άρθρα του, στα οποία κάνει εκτεταμένη χρήση στατιστικών στοιχείων για να τεκμηριώσει τα επιχειρήματά του (Clark 1947α, Clark 1947β, Clark 1948).

Αλλά και ο Stuart Piggot, οι ανασκαφικές μέθοδοι του οποίου είχαν επηρεασθεί από τον Mortimer Wheeler, ανασκάπτει το 1949 ένα λόφο στη Σκωτία, που τον ερμηνεύει, αναλογικά, ως ιερό και τόπο ταφής της Εποχής του Χαλκού, με βάση τυπολογικά παράλληλα (οπές σε λίθους με καύσεις νεκρών) που εντοπίστηκαν σε ανασκαφές κοντά

του 1970, προηγούνταν στις επιστημολογικές εξελίξεις, αν και η αρχαιολογική έρευνα στην Ελλάδα δεν συμπεριλαμβανόταν καν στο Old World Archaeology, αλλά, όπως προαναφέρθηκε, ακόμη και οι προϊστορικές ανασκαφές συμπεριλαμβανόταν στις Κλασικές Σπουδές.

Ο διαφαινόμενος, πάντως, ομηρισμός του Blegen φαίνεται ότι βρήκε πρόσφορο έδαφος και άνθισε στην ανασκαφή της Πύλου: «... *Κάθομαι στους πρόποδες του Παλατιού του Νέστορα, εκεί που ίσως και ο ίδιος ο βασιλιάς να είχε καθίσει, στη σκιά των ελαιόδενδρων...*», εξομολογείται στο φίλο του Arne Altem to 1968⁹⁵⁴. Η νοσταλγική αυτή δήλωση αποκαλύπτει το βαθύτερο, εν μέρει υποσυνείδητο, ομηριστικό επιστημονικό του υπόβαθρο, το οποίο ενδεχομένως καταπιεζόταν σε νεότερες ηλικίες από τον ορθολογισμό και την πειθαρχία που επέβαλε η ανάγκη επιστημονικής καταξίωσης. Σε ωριμότερη ηλικία, όταν η εδραίωση στα μάτια της ακαδημαϊκής κοινότητας του είχε προσδώσει την απαραίτητη αυτοπεποίθηση, ο υποφώσκων ρομαντισμός δεν αισθάνεται πλέον ότι τον εκθέτει και αφήνεται ελεύθερος.

στο Dorchester-on-the Thames, στην πρώτη φάση του Stonehenge, αλλά και σε άλλες νεολιθικές θέσεις, και κάνει προωθημένες προσπάθειες ερμηνείας της χρήσης του χώρου (Piggott 1949, σελ. 32-39). Και, βεβαίως, ο Gordon Childe δρα την ίδια εποχή και με πολυάριθμα πρωτοποριακά συγγράμματα και άρθρα θέτει το επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού σε άλλη βάση (Childe 1948, Childe 1948a, Childe 1948b, Childe 1949, Childe 1950. Στο τελευταίο αυτό άρθρο ισχυρίζεται ότι ανακαλύφθηκαν στην Ουκρανία και τη Σιβηρία κατοικίες (dwellings) που χρονολογούνται 20.000 χρόνια πριν ή και περισσότερο. Περιγράφει τα καταλύματα αυτά και ισχυρίζεται ότι κατοικήθηκαν από κυνηγούς μαμούθ της Γκραβέτιας Εποχής (Gravettian mammoth-hunters). Ισχυρίζεται ότι, αν και μικρά προσωρινά προϊστορικά καταφύγια (temporary shelters) έχουν βρεθεί στην Ευρώπη, το καινούργιο σε αυτή την έρευνα είναι ότι οι Ρώσοι επιστήμονες εντόπισαν λείψανα μεγάλων κατασκευών που χρησιμοποιούνταν ως μόνιμες κατοικίες από μεγάλες ομάδες προϊστορικών ανθρώπων (communal dwellings). Και καταλήγει ότι οι Ρώσοι αρχαιολόγοι θα πρέπει να αισθάνονται πολύ περήφανοι που επέκτειναν σε τόσο βάθος χρόνου τις προϊστορικές κατασκευές μεγάλων κτηρίων (Childe 1950a). Στη μελέτη του αυτή προσπαθεί να εφαρμόσει στην Προϊστορία αρχές του Μαρξισμού και να παρουσιάσει την κοινωνική ζωή της προϊστορικής Σκωτίας. Ισχυρίζεται ότι τα αφηγήματα που παράγουν οι σοβιετικοί αρχαιολόγοι με αυτό τον τρόπο μοιάζουν πιο ιστορικά από τις διαδοχικές επιδρομές, και είναι πιο αντικειμενικά, διότι βασίζονται σε συμπεράσματα που εξάγονται από παρατηρήσεις.

Εξ άλλου, τον Ιανουάριο του 1960 το Πανεπιστήμιο του Chicago ξεκίνησε την έκδοση του επιστημονικού περιοδικού *Current Anthropology*, το οποίο στόχευε στο διάλογο και τη διακίνηση γνώσης στις επιστήμες του ανθρώπου, που επικεντρώνονταν στο αντικείμενο της φυσικής ανθρωπολογίας, της προϊστορίας, της αρχαιολογίας, της γλωσσολογίας, της λαογραφίας, της εθνολογίας και της κοινωνικής ανθρωπολογίας.

⁹⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 9, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Altem 29.8.1968 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Η σύνθεση των διαφορετικών πορισμάτων, για την εξαγωγή όσο το δυνατόν πιο έγκυρων και αντικειμενικών ερμηνευτικών παρατηρήσεων, χαρακτηρίζει την ανασκαφή της Πύλου, η οποία θεωρείται σήμερα ένα από τα καλύτερα ανεσκαμμένα μυκηναϊκά Ανάκτορα του ελλαδικού χώρου και συγχρόνως, το ωριμότερο και πλέον απαιτητικό έργο του Blegen.

Συμπερασματικά, η ανήσυχη, ελεύθερη αλλά συγκροτημένη σκέψη του Blegen, σε συνδυασμό με μία εγγενή έφεση για καινοτομίες, αποκαλύπτουν την ιδιαίτερη φύση της προσωπικότητάς του. Συγχρόνως, ο συνδυασμός παιδείας και συναισθήματος, μαζί με μία έμφυτη ευγένεια, κοινωνικότητα, μετριοφροσύνη και αγάπη για τη χώρα μας, που ανιχνεύεται μέσα από τα γραπτά, τις δηλώσεις και τα έργα του, συνέβαλαν στη διαμόρφωση νέου πνεύματος συνεργασίας μεταξύ Ελλήνων και Αμερικανών αρχαιολόγων.

2) Η περίπτωση του Caskey αποκαλύπτει την εξέλιξη του μαθητή προς νεότερα επιστημολογικά κελεύσματα. Επηρεασμένος αρχικά από το κλασικιστικό υπόβαθρο του Πανεπιστημίου του Cincinnati, αλλά και από τις αρχαιογνωστικές τάσεις του δασκάλου του Blegen, διαμόρφωσε, σταδιακά, το δικό του επιστημολογικό προφίλ, μέσα από τις προϊστορικές ανασκαφές των οποίων ανέλαβε τη διεύθυνση, στη Λέρνα Αργολίδας και στην Αγία Ειρήνη και στην Κεφάλα της νήσου Κέας.

Το παράδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού και της προσπάθειας τεκμηρίωσης διαπολιτισμικών σχέσεων μέσω κεραμικής συνδυάστηκε με μία προσπάθεια διαχρονικής μετεξέλιξης, τόσο από μεθοδολογικής όσο και από ερμηνευτικής πλευράς. Η έμφαση στην κεραμική τυπολογία είναι και εδώ καθοριστική, όπως και στην ανασκαφή της Πύλου. Η κατασκευή ενός χρονολογικού πλαισίου βασισμένου σε αξιόπιστες στρωματογραφικές ακολουθίες, το οποίο θα αντιστάθμιζε την έλλειψη γραπτών πηγών, ήταν στις προτεραιότητες του Caskey. Ειδικά η ανασκαφή της Λέρνας αποπνέει την προσπάθειά του να αναπτύξει και να βελτιώσει το χρονολογικό σύστημα της ηπειρωτικής Ελλάδας, το οποίο είχαν καθιερώσει οι Wace και Blegen και να προσδιορίσει με μεγαλύτερη σαφήνεια τις κύριες χρονολογικές

περιόδους και τις υποδιαίρεσεις τους⁹⁵⁵. Υιοθέτησε ένα ιδιότυπο σύστημα παρακολούθησης της στρωματογραφικής ακολουθίας, το οποίο ίσως αποτελεί πρόδρομο του μετέπειτα συστήματος Locus που εφάρμοσαν από τη δεκαετία του 1980 οι Αμερικανοί αρχαιολόγοι⁹⁵⁶.

Τα αρχιτεκτονικά σχέδια στις δημοσιεύσεις του διακρίνονται μεν για τη λιτότητα και τη σχηματική τους παρουσίαση, είναι όμως παρόντα σε μεγαλύτερο βαθμό από ό,τι στις δημοσιεύσεις του *Palace of Nestor* του Blegen. Το έργο του Caskey χαρακτηρίζεται από εμμονή στη λεπτομερή, αντικειμενική και σχολαστική παρουσίαση των αρχαιολογικών δεδομένων. Στα ημερολόγιά του οι περιγραφές των διαφόρων τεχνέργων που εντοπίζονταν στην ανασκαφή είναι πανταχού παρούσες, έτσι ώστε ο αναγνώστης να σχηματίζει αμέσως την ακριβή εικόνα του ευρήματος. Η σχολαστικότητά του αυτή, άλλωστε, τον βοήθησε να αναπτύξει βαθύτατες γνώσεις στον τομέα της κεραμικής. Η προσέγγιση αυτή συμφωνεί με το επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού, από το οποίο ο Caskey είχε σαφώς επηρεασθεί και το οποίο ήταν άλλωστε η κυρίαρχη τάση της εποχής.

Από ερμηνευτικής πλευράς, προσπάθησε να συσχετίσει τα ευρήματά του με ευρήματα άλλων περιοχών και από αυτή την άποψη χαρακτηρίζεται, και πάλι, από την υιοθέτηση, σε ικανό βαθμό, των ερμηνευτικών εργαλείων της Ιστορίας του Πολιτισμού. Από το περιεχόμενο της παρακάτω επιστολής του προς τον Blegen, σχετικά με ένα συνέδριο που παρακολούθησε στην Αγγλία το 1970, είναι εμφανές ότι δεν συντάσσεται με τις θέσεις της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, οι οποίες τουλάχιστον κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στην Κέα ήταν σε εξέλιξη: «... Γενικά, η ατμόσφαιρα (στο συνέδριο) έμοιαζε αντικλασική – πολύ περισσότερο ανθρωπολογική. Κάποιοι από τους νεότερους θέλουν να καταργήσουν την ορολογία μας και να ξανανομάσουν τα πάντα με όρους “πολιτισμών”. Κατά την άποψή μου αυτό δεν θα διευκρινίσει ούτε θα απλοποιήσει τα προβλήματα! Γνωρίζεις ποιός είναι ο “πολιτισμός Κοράκου”; ή ο “πολιτισμός Τίρυνθας”; φαίνεται ότι ο πρώτος

⁹⁵⁵ Gorogianni 2013, σελ. 108.

⁹⁵⁶ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το locus system βλ. Wright *et al.* 1990, σελ. 621.

χαρακτηρίζεται από σαλτσιέρες και ο δεύτερος από ΠΕ γραπτή κεραμική (patterned ware). Η ενεργητικότητα αυτών των νέων είναι από μία άποψη αξιοθαύμαστη αλλά την βρίσκω εξουθενωτική»⁹⁵⁷.

Ένα ερώτημα που ανακύπτει είναι γιατί ένας συστηματικός και σχολαστικός επιστήμονας, όπως ο Caskey, δεν προέβη στις δημοσιεύσεις των έργων του. Τόσο η Λέρνα όσο και η Αγία Ειρήνη αποδείχθηκαν σημαντικότερες θέσεις της Εποχής του Χαλκού. Ο Caskey ολοκλήρωσε την ανασκαφή της Λέρνας το 1958. Ο σχετικά πρόωρος θάνατός του έλαβε χώρα είκοσι τρία έτη αργότερα. Επομένως, είχε όλο τον καιρό να προχωρήσει στη δημοσίευση του ανασκαφικού του έργου. Όσο για την Αγία Ειρήνη ξεκίνησε μεν αργότερα, το 1960, όμως, μέχρι το έτος 1968 είχε ολοκληρώσει την κυρίως ανασκαφή των τομέων και τα επόμενα έτη προέβαινε σε συμπληρωματικές ανασκαφές περιορισμένης κλίμακας και σε μελέτη υλικού. Η δημοσίευση και των δύο αυτών θέσεων έγινε με τη μορφή πολλαπλών τόμων, από διαφορετικούς συγγραφείς, ο καθένας από τους οποίους πραγματεύθηκε μία συγκεκριμένη περίοδο. Οι συγγραφείς αυτοί ήταν συνήθως μαθητές ή συνεργάτες του Caskey. Είναι γεγονός ότι την εποχή που οι πρώτοι τόμοι ήταν έτοιμοι προς δημοσίευση αναπτύχθηκε ένα νέο μοντέλο δημοσιεύσεων, το οποίο ενθάρρυνε τους πολλαπλούς συγγραφείς και έδινε περισσότερη έμφαση στα «αρχαιολογικά συμφραζόμενα». Ο Caskey πιθανόν να άλλαξε το αρχικό πρόγραμμα δημοσίευσης προσαρμοζόμενος, ίσως, στις νέες επιστημολογικές επιταγές και γι' αυτή του την ευελιξία έχει επαινεθεί⁹⁵⁸. Όμως, η τολμηρή όπως χαρακτηρίστηκε επιλογή του⁹⁵⁹ δεν εξηγεί γιατί δεν προέβη τουλάχιστον στις δημοσιεύσεις των συγκεκριμένων περιόδων τις οποίες ούτως ή άλλως είχε κρατήσει για τον εαυτό του. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η E. Courtney Banks στον πρόλογο της δημοσίευσης της Λέρνας IV από τον J. Rutter⁹⁶⁰, ο Caskey σχεδίαζε να δημοσιεύσει ο ίδιος το υλικό, πιθανώς με τη βοήθεια της συζύγου του

⁹⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen, Κυριακή του Πάσχα 1970 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

⁹⁵⁸ Gorogianni 2013, σελ. 117.

⁹⁵⁹ Gorogianni 2013, σελ. 116.

⁹⁶⁰ Rutter 1995, σελ. 2.

Elizabeth. Όσο για την Αγία Ειρήνη, είχε κρατήσει για τον εαυτό του τη δημοσίευση της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού, καθώς και της στρωματογραφίας του «ιερού»⁹⁶¹. Ενδεχομένως, το βαρύ ακαδημαϊκό του πρόγραμμα, καθώς και η ενασχόλησή του με διοικητικά θέματα, να ενήργησαν διασπαστικά, τουλάχιστον στην περίπτωση της Λέρνας κατά την ανασκαφή της οποίας ασκούσε συγχρόνως, και τα απαιτητικά καθήκοντα του Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ. Στη συνέχεια, η επελθούσα διάσταση με την Elizabeth Caskey αναμφίβολα υπήρξε, ανασταλτικός παράγοντας, δεδομένου ότι η Elizabeth υπήρξε κυρίως στη Λέρνα αλλά και στην Αγία Ειρήνη, από τους σημαντικότερους και πλέον αποτελεσματικούς συνεργάτες του Caskey.

Ένα ακόμη θέμα που χρήζει σχολιασμού είναι η πρακτική που ακολούθησε ο Caskey, τόσο στην ανασκαφή της Λέρνας όσο και της Κέας, της απόρριψης (parsing) ορισμένου αριθμού αδιάγνωστων οστράκων, τα οποία χαρακτήριζε άχρηστα. Η πρακτική αυτή είναι κοντά στις επιστημολογικές επιλογές του Βρετανού αρχαιολόγου του 19^{ου} αι. Flinders Petrie (1853-1942), ο οποίος πρώτος διακήρυξε ότι ο ανασκαφέας συλλέγει και αναγνωρίζει οτιδήποτε είναι σημαντικό και απορρίπτει τα υπόλοιπα⁹⁶². Το επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού ενθαρρύνει την απόρριψη των αδιάγνωστων οστράκων, δεδομένου ότι δίνει έμφαση στη δημιουργία χρονολογικών ακολουθιών με βάση τυπολογικά χαρακτηριστικά. Όμως, για ένα ερευνητή ο οποίος επιθυμεί να εφαρμόσει πιο σύγχρονες μεθόδους έρευνας, π.χ. ποσοτικοποίηση, η πρακτική της απόρριψης δημιουργεί προβλήματα και αποκαλύπτει τους περιορισμούς που αντιμετωπίζουν τυχόν μελλοντικοί ερευνητές όταν έρχονται αντιμέτωποι με υλικό από παλαιότερες ανασκαφές, το οποίο προσπαθούν να ερμηνεύσουν με σύγχρονες μεθόδους⁹⁶³.

Ο Caskey, χωρίς να εγκαταλείψει τελείως την αρχαιογνωσία των νεανικών του χρόνων, ως επιστήμονας κατά μία γενιά νεότερος του Blegen, είχε

⁹⁶¹ Gorogianni 2013, σελ. 115.

⁹⁶² Gorogianni 2013, σελ. 106.

⁹⁶³ Gorogianni 2013, σελ. 117.

σαφέστερο προσανατολισμό προς τις επιστημολογικές εξελίξεις της εποχής του. Για παράδειγμα, στο άρθρο του «Crises in the Minoan-Mycenaean World»⁹⁶⁴ υιοθετεί την άποψη ότι στην καταστροφή του Μυκηναϊκού πολιτισμού πιθανόν να έπαιξε ρόλο το απρόβλεπτο, ανεξήγητο και συχνά ανερμηνεύτο της ανθρώπινης φύσης, την οποία συχνά παραβλέπει η αρχαιολογική έρευνα. Η θέση αυτή συμβαδίζει με τις πιο προωθημένες προσεγγίσεις της Ιστορικής-Πολιτισμικής Αρχαιολογίας, η οποία τείνει, μεταξύ άλλων, να αποδίδει διάφορα σημαντικά ιστορικά γεγονότα, όπως καταστροφές, ανατροπές κ.ά., στη συλλογική ψυχολογία. Η διττή αυτή ερευνητική φυσιognωμία που αναπτύσσει δεν σημαίνει, κατά την άποψη της γράφουσας, ότι αμφιταλαντευόταν ανάμεσα σε δύο επιστημολογικά παραδείγματα. Αντιθέτως, όσο αυτός ωρίμαζε, το έργο του παρουσίαζε μία εξελικτική πορεία προς πιο σύγχρονες επιστημολογικές προσεγγίσεις.

Ο τρόπος έρευνας και ερμηνείας των ανασκαφικών δεδομένων που ανέπτυξαν οι δύο προαναφερθέντες αρχαιολόγοι οι οποίοι δραστηριοποιήθηκαν κατά την ερευνώμενη περίοδο στον χώρο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας του Αιγαίου, συνέβαλε στη διαμόρφωση ενός αμερικανικού επιστημονικού λόγου που είχε ευρύτερες μεθοδολογικές επιπτώσεις στη διεξαγωγή και δημοσίευση των προϊστορικών ανασκαφών στην Ελλάδα.

⁹⁶⁴ Caskey 1969, σελ. 448.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4

Η Βρετανική Σχολή Αθηνών

4.1. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

Στη Βρετανία του 19^{ου} αι. παρατηρήθηκε, μεταξύ των ετών 1830-1880, μία κάμψη στον ενθουσιασμό για την ελληνική αρχαιότητα, παρά τη γενικότερη αύξηση που παρατηρήθηκε την ίδια εποχή στον αριθμό των περιηγητών οι οποίοι ταξίδευαν στην Ελλάδα με ακαδημαϊκά ενδιαφέροντα. Όπως αναφέρουν οι ιστορικοί της *Dilettanti Society*, Lionel Gust και Sidney Colvin⁹⁶⁵: «Οι *Dilettanti* και το Βρετανικό Μουσείο ήταν οι μόνοι δύο οργανισμοί οι οποίοι στην πραγματικότητα διατηρούσαν ζωντανή τη μελέτη (της κλασικής αρχαιότητας) στη χώρα μας... Ένα κύμα Γοτθικού ενδιαφέροντος είχε αντικαταστήσει το προηγούμενο κύμα κλασικού ενθουσιασμού ανάμεσα στους πιο καλλιεργημένους κύκλους στην Αγγλία. Ακόμη, ανάμεσα σε άτομα που ενδιαφέρονταν πραγματικά για αρχαιολογικές δραστηριότητες, οι λαμπρές ανακαλύψεις του *Sir Henry Layard* και των συνεργατών του στις περιοχές των αρχαίων Ασσυρίων μετατόπισαν προς στιγμή το ενδιαφέρον από την Ελλάδα και τη Ρώμη... Και ενώ όλα τα καλά Γερμανικά Πανεπιστήμια είχαν ενεργές και συχνά λαμπρές σχολές Κλασικής Αρχαιολογίας, το θέμα αγνοείτο από τις λίστες μαθημάτων της Οξφόρδης και του *Cambridge*»⁹⁶⁶.

Παρά το αντικλασικό κλίμα που αποκαλύπτεται παραπάνω, υπήρξαν ορισμένοι Βρετανοί ακαδημαϊκοί οι οποίοι ενθάρρυναν τις σπουδές του αρχαίου Ελληνικού πολιτισμού. Ανάμεσά τους ο *Sir Richard Jebb*, ο οποίος πρωτοστάτησε στην ίδρυση στο Λονδίνο του Ινστιτούτου Ελληνικών Σπουδών το 1879. Από τους κύριους σκοπούς του Ινστιτούτου ήταν: «η συνδρομή και καθοδήγηση Βρετανών ταξιδιωτών στην Ελλάδα και η ενθάρρυνση για έρευνες και ανασκαφές σε ελληνικά εδάφη»⁹⁶⁷. Ο *Jebb* προχώρησε γρήγορα. Επιδόθηκε σε εκτενή αλληλογραφία με υποστηρικτές της ιδέας της ίδρυσης Βρετανικής Σχολής στην Αθήνα, ανάμεσα στους

⁹⁶⁵ Gust & Colvin 1898.

⁹⁶⁶ Waterhouse 1986, σελ. 6.

⁹⁶⁷ Waterhouse 1986, σελ. 6.

οποίους συγκαταλεγόταν ο Χαρίλαος Τρικούπης. Τον Μάιο του 1883 δημοσίευσε ένα άρθρο στο *Fortnightly Review* στο οποίο υποστήριζε την ίδρυση τέτοιας σχολής. Το άρθρο κίνησε το ενδιαφέρον του Πρίγκιπα της Ουαλίας⁹⁶⁸, ο οποίος την 25η Ιουνίου 1883 συγκάλεσε συνεδρίαση στην οποία συμμετείχαν εξέχουσες προσωπικότητες της εποχής, όπως ο Gladstone, ο λόρδος Salisbury, ο λόρδος Rosebery κ.ά. Οι παρόντες ομόφωνα αποφάσισαν την ίδρυση Βρετανικής Σχολής στη χώρα μας και εξέλεξαν μία Επιτροπή για την πραγματοποίηση του σκοπού αυτού⁹⁶⁹. Πρώτοι επίτιμοι Γραμματείς της Επιτροπής ορίστηκαν ο ίδιος ο Jebb και ο Sweet-Escott⁹⁷⁰.

Η έκταση γης, όπου οικοδομήθηκε το πρώτο κτήριο της Βρετανικής Σχολής (εικ.101) από τον αρχιτέκτονα Francis Penrose (1817-1903), παραχωρήθηκε από τον Χαρίλαο Τρικούπη στις παρυφές του Λυκαβηττού, σε όμορο της ΑΣΚΣΑ οικόπεδο. Η επιλογή του χώρου, παρά τις αρχικές ενστάσεις των Βρετανών όπως και των Αμερικανών, οι οποίοι είχαν τότε θεωρήσει την τοποθεσία απομακρυσμένη και εκτός πόλεως, απεδείχθη ιδανική: «*Τα κτήρια και ο άπλετος χώρος γύρω τους (παραχώρηση της Ελληνικής Κυβέρνησης), που κάποτε είχαν θεωρηθεί πολύ μακριά από την Αθήνα, αποτελούν σήμερα ένα παράδεισο από δένδρα και άνθη μέσα σε μία πολύβουη, μοντέρνα πρωτεύουσα*»⁹⁷¹. Μετά την ολοκλήρωση του κτηρίου, το 1886, ο Penrose διετέλεσε πρώτος Διευθυντής της (1886-1887). Οι επόμενοι δύο Διευθυντές ήταν ο Ernest Gardner (1887-1895) και ο Cecil Harcourt Smith (1895-1897).

Το Βασιλικό Διάταγμα παραχώρησης της έκτασης για την οικοδόμηση του κτηρίου δημοσιεύθηκε στην εφημερίδα της Κυβερνήσεως την 3.6.1884⁹⁷².

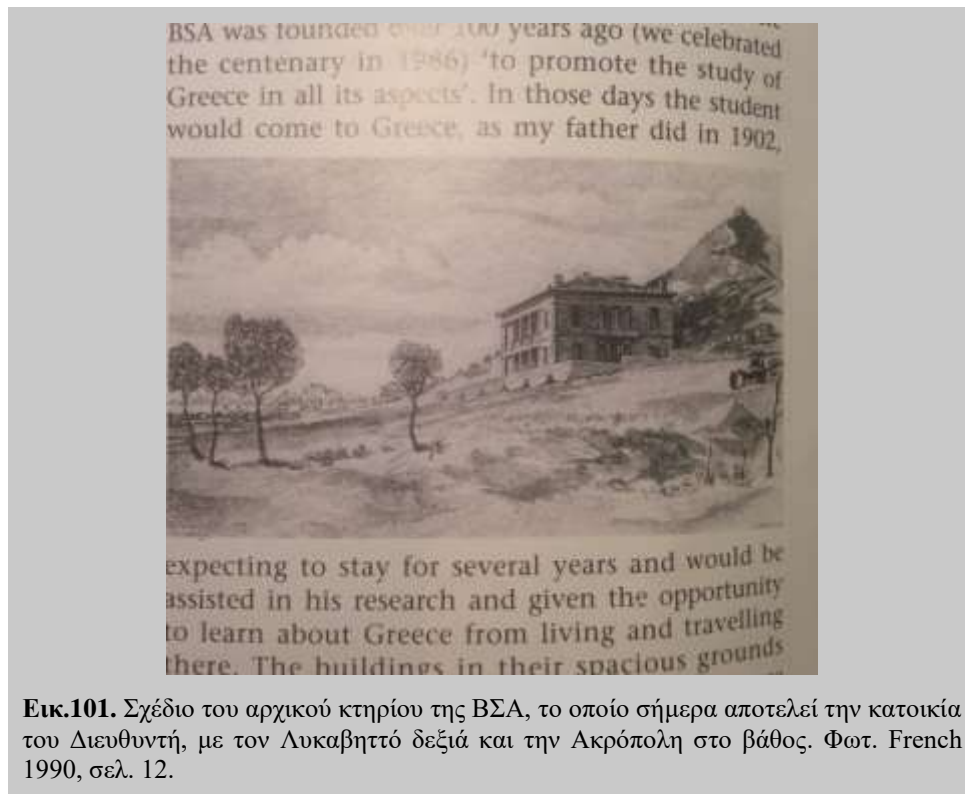
⁹⁶⁸ Επρόκειτο για τον Πρίγκιπα Αλβέρτο Εδουάρδο (1841-1910), γιό της Βασίλισσας Βικτωρίας, ο οποίος ανήλθε στον θρόνο το 1910, ως Εδουάρδος VII.

⁹⁶⁹ Macmillan 1911, σελ. 1

⁹⁷⁰ Waterhouse 1986, σελ. 6-7.

⁹⁷¹ French 1990, σελ. 12.

⁹⁷² Waterhouse 1986, σελ. 151.

4.2. Ίδρυση

Η Βρετανική Σχολή Αθηνών (εφεξής ΒΣΑ ή Σχολή) άνοιξε τις πόρτες της τον Νοέμβριο του 1886. Ο πρώτος φοιτητής ήταν ο Ernest Gardner (φοιτητής 1886-1887 και Διευθυντής 1887-1895) και ο δεύτερος ήταν ο David Hogarth (φοιτητής 1886-1887 και Διευθυντής 1897-1900)⁹⁷³.

⁹⁷³ Η πρώτη Βρετανίδα γυναίκα που φοίτησε στη ΒΣΑ ήταν την περίοδο 1890-1891 η Eugénie Sellers Strong (1860-1943) (Dyson 2004). Την εποχή εκείνη, η αρχαιολογία πεδίου θεωρείτο καθαρά ανδρική υπόθεση. Στο πρώτο εγχειρίδιο αρχαιολογίας ο Βρετανός αρχαιολόγος Flinders Petrie, δίνοντας έμφαση στον ανδρισμό που πρέπει να χαρακτηρίζει τον αρχαιολόγο, επισημαίνει: «*Η ανασκαφική του ετοιμότητα πρέπει να προκύπτει από τα κοντά του νύχια και το τραχύ του δέρμα*» (Petrie 1904, σελ. 6-7). Οι γυναίκες δεν συμμετείχαν σε ανασκαφές, αλλά απασχολούνταν σε μουσειακές εργασίες, μελέτη κεραμικής, συμμετοχή σε σεμινάρια κ.ά. Σε επίσημη ανασκαφική συμμετείχαν για πρώτη φορά γυναίκες το 1911. Επρόκειτο για τις Βρετανίδες Dorothy Lamb (1887-1967), Lilian Tennant και Hilda Lorimer (1873-1954) (Gill 2007, σελ. 56), που συμμετείχαν στην ανασκαφή της Φυλακωπής της Μήλου υπό τη διεύθυνση του Richard M. Dawkins (Dawkins 1910-1911, σελ. 3). Ο τελευταίος θεωρούσε, εντούτοις, τις γυναικείες συμμετοχές σε ανασκαφή εκτός τόπου (Αρχεία ΒΣΑ, Επιστολή Dawkins προς Penrose, 13.6.1911). Αλλά και ο Βρετανός αρχαιολόγος John Droop, στο εγχειρίδιό του *Archaeological Excavation* τοποθετείται εναντίον της συμμετοχής γυναικών σε ανασκαφές, αναφέροντας χαρακτηριστικά: «*Η ένστασή μου συνίσταται στο γεγονός ότι η ανασκαφή, κατά*

Η Σχολή συστάθηκε σύμφωνα με το Αγγλικό Δίκαιο ως μη κερδοσκοπικό Ίδρυμα και ως τέτοιο έχει αναγνωρισθεί και στην Ελλάδα. Η περιουσία της Σχολής διοικείται από τρεις Επιτρόπους στην Αγγλία. Η Διοικούσα Επιτροπή (Managing Committee) με έδρα το Λονδίνο είχε ως καθήκον τον έλεγχο των υποθέσεων της Σχολής, την εκλογή του Διευθυντή και την επίλυση τυχόν διαφορών μεταξύ των φοιτητών και του Διευθυντή. Η Διοικούσα Επιτροπή ήταν δεκαμελής: την αποτελούσαν οι τρεις Επίτροποι, ο Ταμίας (Treasurer), ο Γραμματέας και πέντε Συνδρομητές που εκλέγονταν κατά τις Ετήσιες Συνελεύσεις⁹⁷⁴. Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι η Βρετανική Σχολή σε σχέση με την Αμερικανική ήταν μικρότερο ίδρυμα.

Το σήμα της Σχολής ήταν μία απλή επιγραφή «British School at Athens», γραμμένη σε φαιό πλαίσιο το οποίο πιθανώς παρέπεμπε σε περγαμινή. Ο υπότιτλος εξειδίκευε: «Ένα ινστιτούτο για προηγμένη έρευνα». Το 1935-1936 προστέθηκαν στον τίτλο της Σχολής οι λέξεις «of Archaeology», οι οποίες αφαιρέθηκαν τελικά το 1970, υπογραμμίζοντας την πρόθεση της Σχολής να προσφέρει δυνατότητες έρευνας και σε άλλους τομείς, όπως ιστορία, φιλολογία κ.ά.⁹⁷⁵. Η τάση αυτή αντικατοπτρίζεται και στη σταδιακή αναδιατύπωση του Κανονισμού της Σχολής (Rules and Regulations). Ενώ κατά την ίδρυσή της ως στόχοι (objects) αναφέρονταν: «η προώθηση της μελέτης της Ελληνικής αρχαιολογίας σε όλα της τα τμήματα όπως (i) η μελέτη της Ελληνικής τέχνης και αρχιτεκτονικής μέσω των καταλοίπων κάθε περιόδου (ii) η μελέτη επιγραφών (iii) η εξερεύνηση αρχαίων θέσεων (iv) ο εντοπισμός αρχαίων οδών και εμπορικών διαδρομών»⁹⁷⁶, ο μεταπολεμικός

τη διάρκειά της και μετά, ενέχει, μεταξύ αυτών που συμμετέχουν, μία στενή καθημερινή σχέση, περισσότερη από όση μπορεί κάποιος να φαντασθεί, πλην ίσως του στρατού, όπου η ιδιωτική σφαίρα θεωρείται ανύπαρκτη, εκτός αν πρόκειται για τον αρχηγό. Αυτό με τους σωστούς άνδρες αποτελεί μία από τις γοητείες της ζωής. Όμως, ανάμεσα σε άνδρες και γυναίκες, εκτός τυχαίων περιπτώσεων, πιστεύω ότι τέτοια στενή και αναπόφευκτη συντροφιά αποτελεί πηγή εκνευρισμού» (Droop 1915, σελ. 64). Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η εικόνα άλλαξε σταδιακά. Οι γυναίκες όχι μόνο συμμετείχαν, αλλά αναλάμβαναν και οι ίδιες ανασκαφές και, προς μεγάλη έκπληξη κάποιων ανδρών, κατοικούσαν στη ΒΣΑ κατά την παραμονή τους στην Αθήνα. Σήμερα, η ΒΣΑ έχει προχωρήσει ακόμη περισσότερο. Είναι η μόνη ξένη σχολή στην Ελλάδα, η οποία στο οικοτροφείο της φιλοξενεί όχι μόνο Βρετανούς ή κατοίκους της Κοινοπολιτείας, αλλά και ερευνητές άλλων εθνικοτήτων, με την προϋπόθεση ότι πληρούν τα ακαδημαϊκά κριτήρια (French 1990, σελ. 17).

⁹⁷⁴ Βλ. Rules and Regulations of the British School at Athens, Macmillan 1888, 12-13.

⁹⁷⁵ Waterhouse 1986, σελ. 47.

⁹⁷⁶ Macmillan 1888, σελ. 12.

Κανονισμός του 1946-1947 διευρύνεται και συμπεριλαμβάνει μελέτη της ιστορίας, θρησκείας και ζωής της Αρχαίας Ελλάδας, καθώς και εξερεύνηση μεσαιωνικών θέσεων⁹⁷⁷, ενώ η αναδιατύπωση του Κανονισμού το 1954 περιλαμβάνει και τη μελέτη νεότερων εποχών⁹⁷⁸.

Το Στρωματογραφικό Μουσείο της Κνωσού, που ξεκίνησε να λειτουργεί το 1966, καθώς και το εργαστήριο Fitch, που προστέθηκε στις εγκαταστάσεις της Σχολής το 1974, μέσω γενναιόδωρης χορηγίας των Marc και Ismene Fitch⁹⁷⁹, συνέβαλαν αποφασιστικά στον ερευνητικό χαρακτήρα της. Τα πρώτα εκατό χρόνια λειτουργίας της Σχολής γιορτάστηκαν με επισημότητα το 1986, ενώ η ιστορία της καταγράφηκε από τη Helen Waterhouse στο βιβλίο *The British School at Athens. The first hundred years*, που εκδόθηκε με την ευκαιρία των εορτασμών.

4.3. Οι πρώτες ανασκαφές

Οι πρώτες ανασκαφές της Σχολής⁹⁸⁰ διεξήχθησαν στην Κύπρο, η οποία διοικείτο από το 1878 από τους Βρετανούς, καίτοι ήταν ακόμη οθωμανικό έδαφος⁹⁸¹.

Σύντομα, το ενδιαφέρον των Βρετανών για την Ανατολή αναζωπυρώθηκε από τις εντυπωσιακές ανακαλύψεις του αρχαιολόγου Flinders Petrie στο Kahun και στο Gurob της Αιγύπτου, όπου ο ανασκαφέας αναγνώρισε αιγαιακή κεραμική⁹⁸². Ο Petrie επισκέφθηκε για πρώτη φορά την Ελλάδα το 1891 και είχε την ευκαιρία να μεταβεί μαζί με τον τότε Διευθυντή της ΒΣΑ Ernest Gardner (1862-1939) σε Μυκηναϊκές θέσεις της Αργολίδας. Το επόμενο έτος, 1892, η ανασκαφή του Petrie στην El Amarna της Αιγύπτου

⁹⁷⁷ Cook 1947, σελ. 17.

⁹⁷⁸ Report for the Session 1954-55, BSA, *Annual Reports 1954-1962*, σελ. 31.

⁹⁷⁹ French 1990, σελ. 15.

⁹⁸⁰ Τα πρώτα χρόνια λειτουργίας της Σχολής οι δημοσιεύσεις των ανασκαφών της γίνονταν στο *Journal of Hellenic Studies*. Το πρώτο BSA εκδόθηκε το 1895 από τον τρίτο διευθυντή της Σχολής, τον Cecil Harcourt Smith.

⁹⁸¹ Waterhouse 1986, σελ. 9.

⁹⁸² Petrie 1904, σελ. 148, 151-156.

απέδωσε επίσης, Μυκηναϊκή κεραμική. Η συγκριτική μελέτη του υλικού αυτού με το υλικό των ανασκαφών του Schliemann και του Τσουντα επέτρεψαν στον Petrie να στοιχειοθετήσει σχέσεις μεταξύ Αιγύπτου και Αιγαίου και να προτείνει χρονολογήσεις Μυκηναϊκών θέσεων βασιζόμενες στις απόλυτες αιγυπτιακές χρονολογήσεις⁹⁸³.

Έτσι, η επιλογή μίας θέσης της Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο ως ανασκαφή της ΒΣΑ ήταν ίσως φυσικό επακόλουθο των Βρετανικών ενδιαφερόντων. Η Φυλακωπή της Μήλου αποτέλεσε ένα τριετές ανασκαφικό πρόγραμμα (1896-1899), υπό τη διεύθυνση των Cecil Smith και David Hogarth (1862-1927) και τη συνεχή εποπτεία του Duncan McKenzie. Αποκαλύφθηκε ένας σημαντικός Κυκλαδικός οικισμός της Εποχής του Χαλκού, από τους σημαντικότερους του προϊστορικού Αιγαίου. Η σχεδόν επί δύο χιλιετίες διάρκεια του οικισμού (3300-1100 π.Χ.) απέδωσε πλούσιες στρωματογραφικές συνάψεις⁹⁸⁴, οι οποίες έδωσαν έναυσμα και υλικό στον John Droop, επίσης, ανασκαφέα της Φυλακωπής, να συγγράψει το εγχειρίδιο ανασκαφής⁹⁸⁵. Η συγγραφή ενός τέτοιου εγχειριδίου σε μία τόσο πρόωμη εποχή αναδείκνυε τη σημασία της στρωματογραφίας⁹⁸⁶.

Ο Βρετανικός «οριενταλισμός»⁹⁸⁷, ο οποίος διαφαίνεται από τα παραπάνω, ενισχύθηκε από τις ανασκαφικές δραστηριότητες του Arthur Evans στην Κνωσό της Κρήτης, οι οποίες ξεκίνησαν το 1899 κάτω από την κοινή διοίκηση του ίδιου και της ΒΣΑ. Η μεγαλειώδης αποκάλυψη του Ανακτόρου της Κνωσού έκανε τον γύρο του κόσμου. Ο Hogarth ανέσκαπτε συγχρόνως, μινωικές οικίες στην περιοχή Γυψάδες της Κνωσού και το *Δικταίον Άνδρον* στο Ψυχρό, το δε επόμενο έτος, 1900, ξεκίνησε ανασκαφή στην Κάτω Ζάκρο, η οποία διακόπηκε απότομα λόγω εκτεταμένων βροχοπτώσεων, οι

⁹⁸³ Waterhouse 1986, σελ. 10-11.

⁹⁸⁴ Atkinson *et al.* 1904.

⁹⁸⁵ Droop 1915.

⁹⁸⁶ Οι Βρετανοί αρχαιολόγοι ήταν πρωτοπόροι σε θέματα ανασκαφικής μεθοδολογίας, καταγραφής και ανάλυσης δεδομένων (του Droop προηγείται ο Petrie το 1904 και έπεται ο Wheeler το 1927).

⁹⁸⁷ Οριενταλιστής, υπό την ευρεία του όρου έννοια, είναι ο μελετητής των ανατολικών λαών. Στην τέχνη του 19^{ου} αι. εκδηλώνεται μέσω του ρεύματος του Ρομαντισμού και εκφράζει μία έλξη προς το εξωτικό και τη νοσταλγία της Ανατολής. Ο όρος χρησιμοποιήθηκε στενότερα από τον Edward Said στο ομώνυμο έργο του (1978) και περιγράφει την τάση των Δυτικών κοινωνιών να θεωρούν τις Ανατολικές κοινωνίες ως στατικές και υπανάπτυκτες.

οποίες δημιούργησαν πλημμύρες και απείλησαν τη ζωή ακόμη και του ίδιου του ανασκαφέα. Έτσι, το εκεί μινωικό Ανάκτορο επρόκειτο να ανακαλυφθεί εξήντα χρόνια αργότερα από τον Έλληνα αρχαιολόγο, αείμνηστο Νικόλαο Πλάτωνα.

Η κυριαρχία του Evans στη Μινωική Αρχαιολογία συνέχισε να επηρεάζει τις επιλογές της ΒΣΑ και το επόμενο διάστημα. Έτσι, ο Robert Bosanquet, ο οποίος διαδέχθηκε τον Hogarth το 1900 στη διεύθυνση της Σχολής, συνέχισε τις ανασκαφές στην Κρήτη, αρχικά στην Πραισό της Σητείας (1901-1902) και, στη συνέχεια, στον παραθαλάσσιο μινωικό οικισμό του Παλαικάστρου (1902-1905)⁹⁸⁸.

Παράλληλα, το ενδιαφέρον των Βρετανών στράφηκε από το 1904 στην προϊστορία του ελλαδικού χώρου, με την εκτεταμένη έρευνα θέσεων στη Λακωνία των Marcus Tod και Alan Wace, αλλά και αυτήν της Θεσσαλίας από τους Alan Wace και Maurice Thompson, που δημοσιεύθηκε το 1912⁹⁸⁹.

Μετά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, η Επιτροπή θεώρησε ότι είχε έλθει η ώρα για μία ανασκαφή κλασικής θέσης. Εντούτοις, επικράτησε η γνώμη του Evans, ο οποίος επέμενε να γίνει ανασκαφή στις Μυκήνες, προκειμένου να διαλευκανθεί το θέμα της προέλευσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού, εν όψει των νέων στοιχείων τα οποία είχαν προκύψει από τις ανασκαφές στην Κνωσό. Έτσι, για μία ακόμη φορά επελέγη προϊστορική θέση⁹⁹⁰. Ο Wace ξεκίνησε την ανασκαφή στις Μυκήνες το 1920. Ένας από τους συνεργάτες του ήταν, όπως έχει προαναφερθεί, ο νεαρός τότε Carl Blegen, ο οποίος μύηθηκε στη μυκηναϊκή κεραμική, όπως ο ίδιος ομολογεί, από τον Wace (βλ. παραπάνω σελ.87).

⁹⁸⁸ Ωστόσο, και στη συνέχεια, οι ανασκαφές της ΒΣΑ στην Κρήτη κατά τα έτη 1912-1913 είναι προϊστορικές, στο σπήλαιο Καμαρών και στην Πλάτη Λασιθίου (Waterhouse 1986, σελ. 22).

⁹⁸⁹ Wace 1912.

⁹⁹⁰ MacMillan 1920, σελ. 215. Waterhouse 1986, σελ. 26.

Οι λίγες ανασκαφές ιστορικών θέσεων της Σχολής⁹⁹¹, οι οποίες ακολούθησαν, δεν στάθηκαν ικανές να μεταβάλλουν τον σαφή προσανατολισμό της ΒΣΑ σε ανασκαφές προϊστορικών θέσεων. Η ανασκαφή της Winifred Lamb στη Θερμή της Λέσβου (1929-1931)⁹⁹² ήταν από τις σημαντικότερες της περιόδου. Ο Walter Heurtley ξεκίνησε την δεκαετία του 1920 την πρώτη συστηματική έρευνα στην προϊστορική Μακεδονία⁹⁹³ και το 1931 στον Αετό της Ιθάκης⁹⁹⁴. Και οι J.K. Brock και Gerald Young διεξήγαγαν ανασκαφές στη Σίφνο (1934-1938)⁹⁹⁵.

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος αναμφίβολα δεν ενδεικνυόταν για ανασκαφές. Ο τότε Διευθυντής της Σχολής Gerald Young ήταν αντίθετος με την παρουσία Βρετανών φοιτητών στην Ελλάδα, σε στρατεύσιμη ηλικία, θεωρώντας ότι η Ελληνική κοινή γνώμη θα έκρινε αρνητικά το γεγονός ότι δεν παρείχαν τις στρατιωτικές τους υπηρεσίες εν καιρώ πολέμου⁹⁹⁶. Έγιναν ανασκαφές μικρής έκτασης στην Κρήτη, όπως ενός ΥΜ τάφου στην Κνωσό και ενός Πρωτογεωμετρικού τάφου στον Τεκκέ⁹⁹⁷.

Η παραπάνω συνοπτική απαρίθμηση των ανασκαφών της ΒΣΑ από της ιδρύσεώς της μέχρι και το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο υπογραμμίζει τον δυναμισμό των Βρετανών στην έρευνα του προϊστορικού Αιγαίου, σε αντίθεση με τις κλασικής κατεύθυνσης επιλογές της ΑΣΚΣΑ την ίδια εποχή.

⁹⁹¹ Βλ. ανασκαφές στη Σπάρτη το 1924 και 1925 (Woodward 1925, Woodward and Hobling 1925 και Hobling 1925), του Austin στην Αλίαρτο την περίοδο 1926-27 (Austin 1931/32) και του Humfrey Payne στην Περαχώρα το 1930 (Payne 1940).

⁹⁹² Waterhouse 1986, σελ. 30. Lamb 1936.

⁹⁹³ Hurtle 1939.

⁹⁹⁴ Waterhouse 1986, σελ. 32.

⁹⁹⁵ Brock 1949. Waterhouse 1986, σελ. 32.

⁹⁹⁶ Waterhouse 1986, σελ. 36.

⁹⁹⁷ Waterhouse 1986, σελ. 36.

4.4. Μεταπολεμικές ανασκαφικές δραστηριότητες

Το έτος 1947, το οποίο αποτελεί χρονολογική αφετηρία της παρούσας διατριβής, βρήκε τη ΒΣΑ με ένα καινούργιο Διευθυντή, τον John Cook (1946-1954).

Ο Επιμελητής της Κνωσού Piet de Jong με τη βοήθεια της συζύγου του Έφης ολοκλήρωσε την ανακαίνιση της βίλας Αριάδνης⁹⁹⁸. Παρά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι ανασκαφές απαγορεύονταν λόγω του εμφυλίου σπαραγμού, με τη λήξη του οποίου, το 1949, έγιναν δυνατά τα ταξίδια εκτός Αθηνών. Η Σχολή επισκευάστηκε, ανακαινίστηκε και ένα πλήθος φοιτητών εισέρρευσε. Όμως, η οικονομική δυσπραγία της Σχολής είχε ως αποτέλεσμα την προσφορά της βίλας Αριάδνης και όλης της έκτασης στην Κνωσό (πλην της Ταβέρνας), ιδιοκτησίας της Σχολής, στην Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία. Η προσφορά έγινε ασμένως αποδεκτή και η μεταβίβαση ολοκληρώθηκε τον Απρίλιο του 1952⁹⁹⁹.

Το 1950, ο Alan Wace ξεκίνησε εκ νέου την ανασκαφή στις Μυκίνες, που διήρκεσε έως το 1955. Το ανασκαφικό του έργο διακόπηκε από τα γεγονότα της Κύπρου, τα οποία ξέσπασαν τους τελευταίους μήνες του 1955¹⁰⁰⁰. Ο Wace φιλοδοξούσε να συνεχίσει τις ανασκαφές στις Μυκίνες το 1957. Δυστυχώς, δεν κατάφερε να πραγματοποιήσει την επιθυμία του. Τον πρόλαβε ο θάνατος το ίδιο έτος.

Το 1952, ξεκίνησε ανασκαφές στη Χίο ο Sinclair Hood. Ο ίδιος ανέσκαψε τα προϊστορικά κατάλοιπα στη θέση Εμπορειός και ο Boardman τα ιστορικά. Δύο χρόνια μετά, ο Hood ανέλαβε Διευθυντής της Σχολής (1954-1962). Το 1955 ανέσκαψε το Μινωικό νεκροταφείο στην περιοχή Άνω Γυψάδες¹⁰⁰¹ και την περίοδο 1957-1961 πραγματοποίησε ανασκαφές στην Κνωσό. Το 1957 ολοκληρώθηκε και η έρευνα επιφανείας που διενήργησε ο

⁹⁹⁸ Cook 1948, σελ. 1.

⁹⁹⁹ Waterhouse 1986, σελ. 40.

¹⁰⁰⁰ Waterhouse 1986, σελ. 42-43. Βλ. επίσης, συνέντευξη French προς την γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁰⁰¹ Hood *et al.* 1958/1959, σελ. 194-262.

Hood στην Κνωσό, η οποία δημοσιεύθηκε το 1958¹⁰⁰². Έρευνες επιφανείας συνέχισε η Σχολή και τη δεκαετία του 1960, στην Κρήτη πάλι υπό τον Hood¹⁰⁰³ και στην Εύβοια υπό τον Hugh Sackett¹⁰⁰⁴.

Ο William Taylour ξεκίνησε το 1959 την ανασκαφή στον Άγιο Στέφανο Λακωνίας, μία θέση της Εποχής του Χαλκού την οποία είχαν εντοπίσει παλαιότερα οι Richard Hope Simpson και Helen Waterhouse¹⁰⁰⁵.

Το 1962 ανέλαβε τη διεύθυνση της Σχολής ο Peter Megaw (1962-1968). Συνεχίσθηκαν οι έρευνες στο Παλαίκαстро από τους Hugh Sackett και Mervyn Popham. Ο William Taylour συνέχισε τις ανασκαφές στις Μυκίνες και το Πανεπιστήμιο του Cambridge ξεκίνησε το 1961 ανασκαφές στη νεολιθική θέση Νέα Νικομήδεια στη δυτική Μακεδονία¹⁰⁰⁶.

Την περίοδο 1963-1965, ο Nicolas Coldstream και ο George Huxley πραγματοποίησαν ανασκαφές στο Καστρί των Κυθήρων και έφεραν στο φως την πρώτη Πρωτομινωική θέση εκτός Κρήτης.

Οι Popham και Sackett άρχισαν το 1964 έρευνες στο Λευκαντί της Ευβοίας, σε μία θέση η οποία χρονολογήθηκε στο τέλος της Εποχής του Χαλκού, αρχές της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου¹⁰⁰⁷. Ο Colin Renfrew πραγματοποίησε την ανασκαφή στη νησίδα Σάλιαγκος (1964-1965) και επιβεβαίωσε για πρώτη φορά νεολιθική κατοίκηση στις Κυκλάδες.

Κατά τα έτη 1962-1967 διενεργήθηκαν ανασκαφές από το Πανεπιστήμιο του Cambridge υπό τον Eric Higgs στην Ήπειρο, στις θέσεις Ασπροχάλικο, Καστρίτσα και Κοκκινόπηλο, οι οποίες έφεραν στο φως στοιχεία για την πολιτισμική ακολουθία από την Κατώτερη έως την Ανώτερη Παλιολιθική Εποχή σε ελληνικό έδαφος.

¹⁰⁰² Waterhouse 1986, σελ. 42.

¹⁰⁰³ Hood *et al.* 1964, 1966.

¹⁰⁰⁴ Sackett *et al.* 1966.

¹⁰⁰⁵ Η ανασκαφή συνεχίσθηκε μέχρι το 1977 (Waterhouse 1986, σελ. 44).

¹⁰⁰⁶ Rodden & Wardle 1996.

¹⁰⁰⁷ Η ανασκαφή συνεχίσθηκε για 20 περίπου έτη (Waterhouse 1986, σελ. 46).

Από την παραπάνω επισκόπηση, προκύπτει ότι κατά την εικοσαετία 1947-1967 οι προϊστορικές ανασκαφές οι οποίες διεξήχθησαν από τη ΒΣΑ και εξετάζονται στη μελέτη αυτή ανήκουν σε δύο κατηγορίες: Η πρώτη κατηγορία περιλαμβάνει συνέχιση παλαιότερων ανασκαφών (Μυκήνες, Κνωσός, Παλαίκαστρο) και η δεύτερη νέα ανασκαφικά προγράμματα (Εμπορείος Χίου, Άγιος Στέφανος Λακωνίας, Καστρί Κυθήρων και Σάλιαγκος). Για τον λόγο αυτό, στην πρώτη περίπτωση γίνεται σύγκριση και με το παλιότερο ανασκαφικό έργο στην ίδια θέση, είτε του ιδίου, αρχικού ανασκαφέα, ανασκαφέα είτε άλλων.

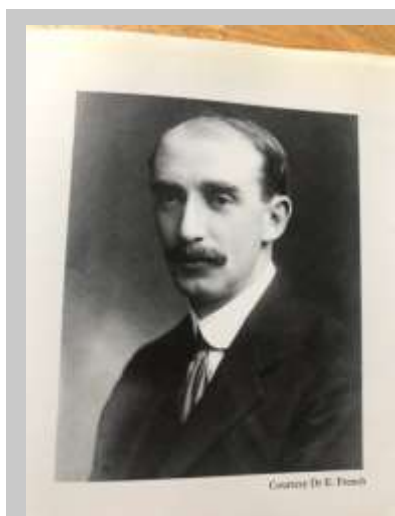
Οι ανασκαφές τις οποίες ξεκίνησε ο William Taylour στις Μυκήνες μετά το θάνατο του Alan Wace δεν εξετάζονται στην παρούσα μελέτη, δεδομένου ότι δεν θεωρούνται αμιγώς ανασκαφή της ΒΣΑ. Το 1959 δόθηκε άδεια από την Αρχαιολογική Υπηρεσία για την επανέναρξη των ανασκαφών ως Ελληνο-Βρετανικής συνεργασίας, αρχικά υπό την αιγίδα της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας και στη συνέχεια, της Αρχαιολογικής Εταιρείας. Ο Ιωάννης Παπαδημητρίου και, μετά τον ξαφνικό θάνατό του, ο Γεώργιος Μυλωνάς εκπροσώπησαν την ελληνική πλευρά και ο Taylour εκπροσώπησε τη Βρετανική¹⁰⁰⁸. Η ανασκαφή του Μινωικού νεκροταφείου των Άνω Γυψάδων, την οποία διενήργησαν οι S. Hood, G. Huxley, N. Sandars και R.W. Hatchinson για μια ανασκαφική περίοδο το 1955 δεν εξετάζεται. Οι ανασκαφές του Πανεπιστημίου του Cambridge σε Νέα Νικομήδεια και σε Ασπροχάλικο, Καστρίτσα και Κοκκινόπηλο, επίσης δεν εξετάζονται. Τέλος, επιφανειακές έρευνες (όπως αυτές του Hood στην Κρήτη και του Sackett στην Εύβοια κατά τη δεκαετία του 1960) επελέγη να μην εξετασθούν και να περιορισθεί η παρούσα μελέτη σε καθαρά ανασκαφικό έργο.

¹⁰⁰⁸ Taylour 1969, σελ.259.

4.5. Ο Alan Wace επιστρέφει στις Μυκήνες (1950-1955)

4.5.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Alan John Bayard Wace (1879-1957) γεννήθηκε και σπούδασε Κλασική Αρχαιολογία στο Cambridge (**εικ.102**). Ο πατέρας του υπήρξε υφηγητής μαθηματικών στο κολλέγιο St. John's του Cambridge και Δήμαρχος της πόλης το έτος 1890¹⁰⁰⁹. Ήλθε για πρώτη φορά στη Σχολή το 1902 για να σπουδάσει Ελληνιστική Τέχνη. Εργάστηκε αρχικά στη Λακωνία και στη συνέχεια, στη Θεσσαλία, όπου μαγεύθηκε από τη νεολιθική κεραμική και έκτοτε στράφηκε στην προϊστορία¹⁰¹⁰. Το 1905 ανέλαβε θέση υπεύθυνου βιβλιοθήκης της Αρχαιολογικής Σχολής της Ρώμης. Το 1907 μαζί με τον Maurice Thompson, με τον οποίο συνδέθηκε με βαθιά φιλία, πραγματοποίησαν ανασκαφές στη Θεσσαλία, τις οποίες δημοσίευσαν πέντε χρόνια αργότερα¹⁰¹¹.

Εικ.102. Alan John Bayard Wace (1879-1957). Φωτ. Hood 1998, σελ. 41.

Εικ.103. Ο Alan Wace με τη σύζυγό του και την κόρη τους Elizabeth (French). Φωτ. Davis 2015γ.

Η δημοσίευση από τον Wace το 1908 μίας μαρμάρινης κεφαλής του 3^{ου} αι. π.Χ. από τη Σπάρτη ήταν ο καρπός των σπουδών του πάνω στη γλυπτική, ενώ παράλληλα ασχολήθηκε με την καταλογογράφηση των γλυπτών του

¹⁰⁰⁹ Hood 1998, σελ. 41.

¹⁰¹⁰ Waterhouse 1986, σελ. 23.

¹⁰¹¹ Wace & Thompson 1912.

Μουσείου της Ακρόπολης. Το ενδιαφέρον του για την τοπογραφία οδήγησε στη δημοσίευση ενός άρθρου για τη γεωγραφία και τις αρχαιότητες της Λακωνίας. Μεταξύ των ετών 1912-1914 δίδαξε αρχαία ιστορία και αρχαιολογία στο Πανεπιστήμιο St. Andrews της Σκωτίας¹⁰¹².

Ο Wace διετέλεσε Διευθυντής της ΒΣΑ κατά το διάστημα 1914-1923¹⁰¹³, κατά το οποίο γνώρισε τον Carl Blegen. Ο τελευταίος έσκαβε την εποχή εκείνη (1915-1916) στη θέση Κοράκου και ο Wace συνέδραμε, όπως προαναφέρθηκε, το έργο του. Παράλληλα, κατά τα έτη 1915-1919, όταν η Βρετανική Σχολή ήταν κλειστή λόγω του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, εργάστηκε στο τμήμα διαβατηρίων της Βρετανικής Πρεσβείας.

Το 1920 ξεκίνησε εκτεταμένο ανασκαφικό πρόγραμμα στις Μυκήνες, το οποίο διήρκεσε τέσσερις περιόδους (1920-1923).

Τα επόμενα δέκα χρόνια (1924-1934) σηματοδότησαν μία πλήρη αλλαγή στη σταδιοδρομία του Wace, ο οποίος ανέλαβε στο Victoria and Albert Museum του Λονδίνου τη θέση του Αναπληρωτή Εφόρου στο Τμήμα Κλωστοϋφαντουργίας.

Το έτος 1925 νυμφεύθηκε την Αμερικανή αρχαιολόγο Helen Pence (εικ.103), με την οποία απέκτησαν μία κόρη την Elizabeth (French), η οποία ακολούθησε τα βήματα των γονέων της στην αρχαιολογία.

Το έτος 1934 διορίστηκε για μία δεκαετία Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cambridge.

Το ανασκαφικό του έργο συνεχίστηκε στις Μυκήνες το έτος 1939, οπότε διακόπηκε λόγω του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, για να επανεκκινήσει μεταπολεμικά την περίοδο 1950-1955.

Με το ξέσπασμα του πολέμου η σύζυγός του και η κόρη του αναχώρησαν για τις Η.Π.Α., ενώ ο ίδιος εργάστηκε στη Βρετανική Πρεσβεία Αθηνών, συγχρόνως δε συνέδραμε στο έργο της απόκρυψης των εκθεμάτων του

¹⁰¹² Hood 1998, σελ. 42.

¹⁰¹³ Fitton 1995, σελ. 147.

Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, προκειμένου να αποφευχθεί η λεηλασία τους από τους Ναζί.

Το 1941 απεστάλη στο Κάιρο, όπου ασχολήθηκε με την έκδοση ταυτοτήτων για πράκτορες που δρούσαν στην Ελλάδα. Κατά το διάστημα παραμονής του στην Αίγυπτο δίδαξε στο Πανεπιστήμιο Farouk I στην Αλεξάνδρεια, μέχρι το έτος 1952.

Ο Wace τιμήθηκε από τη Βρετανική Ακαδημία και αναγορεύθηκε Επίτιμος Διδάκτωρ των Γραμμάτων (Doctor of Letters- D.Litt.) από τα Πανεπιστήμια του Άμστερνταμ, της Φιλαδέλφειας και του Cambridge, από το οποίο είχε αποφοιτήσει. Υπήρξε πολυγραφότατος συγγραφέας, όχι μόνο σε θέματα Προϊστορικής Αρχαιολογίας, αλλά και σε θέματα Κλασικής Αρχαιολογίας κ.ά.¹⁰¹⁴.

Απεβίωσε στην Αθήνα τον Νοέμβριο του 1957, σε ηλικία 78 ετών.

4.5.2. Παλαιότερες ανασκαφές

Το καλοκαίρι του 1950 ο Alan Wace ξεκίνησε ένα εξαετές ανασκαφικό πρόγραμμα στις Μυκήνες. Δεν επρόκειτο για κάτι καινούργιο. Ο χώρος ήταν οικείος, δεδομένου ότι είχε ξανασκάψει σε ηλικία 40 ετών κατά την περίοδο 1920-1923, με την παρότρυνση του Arthur Evans (**εικ.104**). Ο τελευταίος πίστευε, όπως έχει αναφερθεί παραπάνω, ότι ήταν απαραίτητες νέες ανασκαφές στις Μυκήνες, εν όψει των σημαντικών ανακαλύψεων που είχαν γίνει στην Κνωσό, από τις οποίες είχαν προκύψει εντελώς νέα στοιχεία για την προέλευση του Μυκηναϊκού πολιτισμού.

¹⁰¹⁴ Για πληροφορίες σχετικά με τις δημοσιεύσεις του Wace βλ. Waterhouse 1968, σελ. 327-329.

Εικ.104. Ο Alan Wace κατά τις ανασκαφές της δεκαετίας του 1920. Φωτ. Fitton, 1995, σελ. 151.

Η άδεια για την ανασκαφή της περιόδου 1920-1923 είχε χορηγηθεί μετά από πρωτοβουλία του Χρήστου Τσουντα, ο οποίος ευχαρίστως παραιτήθηκε από τα δικαιώματά του για συνέχιση των ερευνών που είχε ήδη διενεργήσει στον χώρο¹⁰¹⁵. Ο Wace δεν δυσκολεύθηκε να αναλάβει το έργο, ως κατ' εξοχήν ειδικευμένος στις χρονολογήσεις προϊστορικών θέσεων του ελλαδικού χώρου, όχι μόνο από τις ανασκαφικές του δραστηριότητες στη Θεσσαλία και στην Κοράκου με τον Blegen, αλλά και διότι κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχε ασχοληθεί με τη μελέτη της κεραμικής των Μυκηνών, η οποία φυλασσόταν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο.

Τότε, ο Wace είχε δώσει έμφαση στην περιοχή του Ταφικού Περιβόλου Α΄ και των λακκοειδών τάφων, σε μία προσπάθεια ανασύστασης της ιστορίας τους και της προέλευσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Ανάμεσα στα μέλη της ανασκαφικής του ομάδας, συμπεριλαμβανόταν και ο Blegen.

Από τα στοιχεία τα οποία προέκυψαν, σε συνδυασμό με αυτά των παλαιότερων ανασκαφών των Schliemann και Τσουντα, ο Wace υπέθεσε ότι οι λακκοειδείς τάφοι ήταν σε χρήση από τη Μέση Εποχή του Χαλκού, προϋπήρχαν δηλαδή των Κυκλώπειων Τειχών, της Πύλης των Λεόντων, της Σιταποθήκης και των οικιών νότια του Ταφικού Περιβόλου Α΄¹⁰¹⁶.

¹⁰¹⁵ Fitton 1995, σελ. 150.

¹⁰¹⁶ Wace 1950, σελ. 204.

Προέκυψε επίσης, ότι τα Κυκλώπεια Τείχη χρονολογούνταν στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, γεγονός που προκάλεσε έκπληξη στην τότε αρχαιολογική κοινότητα, δεδομένου ότι επικρατούσε η άποψη ότι η ακμή του Μυκηναϊκών Ανακτόρων ήταν περίπου σύγχρονη με τα δεύτερα Μινωικά Ανάκτορα (γύρω στον 16^ο ή 15^ο αι. π. Χ.). Αντίστοιχες έρευνες στην Τίρυνθα απέδειξαν ότι και το εκεί Κυκλώπειο Τείχος χρονολογείτο στην ΥΕ ΙΙΙ περίοδο¹⁰¹⁷.

Κατά την επίσημη δημοσίευση των αποτελεσμάτων των ανασκαφών στο ΒΣΑ¹⁰¹⁸, ο Blegen έσπευσε να επιδοκιμάσει τον Wace: «*Εν πρώτοις, επίτρεπέ μου να σε συγχαρώ για την έκθεσή σου για τις Μυκήνες. Πρόκειται για ένα μεγαλειώδη τόμο, για τον οποίο η ΒΣΑ οφείλει να είναι περήφανη. Εξοχη δουλειά*»¹⁰¹⁹.

Αντίθετα, ο Arthur Evans διαφώνησε με τις χρονολογικές ακολουθίες του Wace και τον όρο «Υστεροελλαδική περίοδος». Μάλιστα, σε μία προσπάθεια να ενισχύσει τις θέσεις του, ισχυρίστηκε ότι οι θολωτοί τάφοι του Ατρέα και της Κλυταιμνήστρας προϋπήρχαν των λακκοειδών τάφων¹⁰²⁰.

Αυτή ήταν η αρχή μίας επιστημονικής διαμάχης, που έμελλε να διαρκέσει σχεδόν 30 χρόνια.

Γράφει ο Blegen χαρακτηριστικά στον Wace: «*Ο γερο ΑΕ (Arthur Evans) ξεκίνησε ουσιαστικά την όλη ιστορία όταν, στη διάλεξή του στη ΒΣ (Βρετανική Σχολή), δήλωσεσε παθιασμένους τόνους, σχεδόν με δάκρυα, δεν μπορώ να καταλάβω πώς, κάποιος που επιθυμεί σοβαρά να αποκαλείται αρχαιολόγος, είναι δυνατόν να προτείνει χαμηλή χρονολόγηση για αυτό το αριστοκρατικό Μινωικό μνημείο (τον Ατρέα), σε μια εποχή (εννοεί να το χρονολογήσει) απόλυτης παρακμής και ξεπεσμού*»¹⁰²¹. Προσπαθώντας να είναι αντικειμενικός ο Blegen γράφει στη συνέχεια: «*Βεβαίως, συμφωνώ*

¹⁰¹⁷ Fitton 1995, σελ.152.

¹⁰¹⁸ Wace *et al.* 1923.

¹⁰¹⁹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 15.4.1925, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁰²⁰ Galanakis 2015, σελ. 104.

¹⁰²¹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 14.4.1931, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

απόλυτα με την άποψή σου σχετικά με την YE III κεραμική, και ούτε μια στιγμή ισχυρίζομαι ότι αντιπροσωπεύει ένα υψηλό επίπεδο τέχνης (κι εγώ προτιμώ το μιμητικό στάδιο της YE I-II). Ωστόσο, τη θεωρώ πιο εκλεπτυσμένη από ό,τι υπήρχε πριν και σε καμμία περίπτωση παρηκμασμένη. Η τέχνη *art nouveau* της εποχής μας δεν είναι ένα καλό αναλογικό παράδειγμα; Προσπαθούν να δημιουργήσουν κάτι καινούργιο αλλά ξεκινούν πηγαίνοντας πίσω στις στεατοπυγικές νεολιθικές φιγούρες των Κυκλαδικών ειδωλίων. Κι αυτό είναι χειρότερο από αυτό που έκαναν οι YE III ζωγράφοι αγγείων, διότι οι τελευταίοι στην πραγματικότητα αναβίωσαν ισχυρές ME παραδόσεις, οι οποίες ουδέποτε είχαν εκλείψει εντελώς. Και μαζί με αυτές χρησιμοποίησαν στυλιζαρισμένα και αφηρημένα στοιχεία από την φυσιοκρατική τέχνη της YE I-II περιόδου»¹⁰²².

Μετά από ένα μεγάλο διάλειμμα, ο Wace συνέχισε τις ανασκαφές στις Μυκήνες, το 1939. Ήταν η εποχή κατά την οποία ο Αμερικανός φίλος και συνάδελφός του Carl Blegen είχε ξεκινήσει τη δική του ανασκαφή στο *Ανάκτορο του Νέστορα* και είχε προβεί στη σπουδαία ανακάλυψη του αρχείου με τις πινακίδες της Γραμμικής Β' Γραφής, όπως αναφέρθηκε σε προηγούμενα κεφάλαια.

Τα ευρήματα του Wace μπορεί να μην ήταν τόσο εντυπωσιακά όσο του Blegen, ήταν όμως, σημαντικά διότι διευκρίνισαν εκκρεμή ερωτήματα. Από τα κυριότερα ήταν η επιβεβαίωση της χαμηλής χρονολόγησης του Θησαυρού του Ατρέα, που κλόνησε την περί Παν-Μινωισμού της Ηπειρωτικής Ελλάδας θεωρία του Arthur Evans. Σχετικά με το θέμα αυτό γράφει ο Wace προς τον Blegen τον Μάιο του 1940: «*Δημοσίευσα στο Antiquity*¹⁰²³ ένα εκτεταμένο άρθρο σχετικά με τον Θησαυρό του Ατρέα, όπου παρουσίασα τα νέα ευρήματα και απέδειξα πώς κατεδαφίζουν (συντρίβουν) τις απόψεις των A.J.E(vans) και J.L.M(yres)»¹⁰²⁴.

¹⁰²² Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 14.4.1931, σελ.1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁰²³ Wace 1940.

¹⁰²⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 2.5.1940, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Επιβεβαιώθηκε επίσης, η υπόθεση του Wace ότι το νεκροταφείο συνεχιζόταν εκτός των Κυκλώπειων Τειχών. Πράγματι, μετά από έρευνες στον χώρο ακριβώς έξω από την Πύλη των Λεόντων, ο Wace εντόπισε 15 ακόμη τάφους, λαξευμένους κατά ομάδες στο μαλακό βράχο¹⁰²⁵. Τους χρονολόγησε, βάσει του περιεχομένου τους, μεταξύ ΜΕ και ΥΕ ΙΙ εποχής¹⁰²⁶. Θεώρησε ότι οι τάφοι αυτοί και οι λακκοειδείς τάφοι του Ταφικού Περιβόλου Α΄, τους οποίους ονόμασε βασιλικούς, ανήκαν στο ίδιο νεκροταφείο. Επιβεβαίωσε ότι το νεκροταφείο, τόσο στο τμήμα του εντός των τειχών όσο και εκτός αυτών, είχε πάψει να είναι σε χρήση κατά την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο, δηλαδή όταν κατασκευάστηκαν η Πύλη των Λεόντων, η Κυκλώπεια οχύρωση, η Σιταποθήκη και ο Ταφικός Περίβολος Α΄. Τα συμπεράσματά του στηρίχθηκαν σε προσεκτικές παρατηρήσεις και αρχαιογνωστικά σχόλια βασισμένα στα γραπτά του Πausανία. Ο τελευταίος είχε αποδώσει λανθασμένα τους λακκοειδείς τάφους στον Αγαμέμνονα και τους συντρόφους του και τους δύο θολωτούς τάφους εκτός των τειχών στην Κλυταιμνήστρα και στον Αίγισθο, οι οποίοι θεωρήθηκαν ανάξιοι να ταφούν εντός της πόλης. Αν και η άποψη αυτή απεδείχθη λανθασμένη, εντούτοις, απηχούσε την τοπική παράδοση περί υπάρξεως προϊστορικών τάφων τόσο εντός όσο και εκτός των τειχών¹⁰²⁷. Ο Wace συμπέρανε ότι η εγκατάλειψη του νεκροταφείου ήταν το φυσικό επακόλουθο της επέκτασης και ενδυνάμωσης της οχύρωσης στις αρχές της ΥΕ ΙΙΙ περιόδου. Παρατήρησε ότι το τείχος ακολουθούσε τη φυσική γραμμή του εδάφους, στο σημείο όμως, του Ταφικού Περιβόλου Α΄ παρουσίαζε μία καμπή για να περιλάβει και τους λακκοειδείς τάφους. Με τον τρόπο αυτό η Κυκλώπεια οχύρωση διαιρούσε το προϊστορικό νεκροταφείο σε δύο μέρη. Τότε κατασκευάστηκε αναλημματικός τοίχος στη δυτική πλευρά του Ταφικού Περιβόλου Α΄, για να στηρίξει τα χώματα τα οποία χρησιμοποιήθηκαν για να ισοπεδωθεί ο χώρος¹⁰²⁸. Γράφει ο Wace στον Blegen το 1948: *«Έχω μια μεγάλη διαφωνία με τον Daniel γύρω από τη χρονολόγηση των Κυκλώπειων τειχών, τα οποία τοποθετεί στην ΥΕ ΙΙΙΒ περίοδο. Συνεχίζω να θεωρώ ότι χρονολογούνται στην*

¹⁰²⁵ Wace 1950, σελ. 208.

¹⁰²⁶ Wace 1950, σελ. 218.

¹⁰²⁷ Wace 1950, 218, 220-221.

¹⁰²⁸ Μυλωνάς 1967, σελ. 29.

ΥΕ ΙΙΙΑ, γύρω στο μέσα του 14^{ου} αι. π.Χ., που νομίζω ότι είναι και η χρονολόγηση του (τάφου του) Ατρέα ... Τα Κυκλώπεια τείχη τέμνουν το προϊστορικό νεκροταφείο στα δύο και σε αυτό το νεκροταφείο δεν έχει βρεθεί μέχρι στιγμής τάφος υστερότερος της ΥΗ ΙΙ περιόδου ... Έτσι, επιμένω στην άποψή μου ότι τα τείχη ανήκουν στην ΥΕ ΙΙΙΑ περίοδο. Θεωρώ πιθανότερο ότι τα τείχη κτίσθηκαν για να υποδηλώσουν ισχύ παρά από αδυναμία ... Μου φαίνεται τώρα κωμικό ότι ενώ πριν 25 χρόνια κατακρίθηκα ότι χρονολογώ τα Κυκλώπεια τείχη πολύ ύστερα, τώρα ο Daniel και οι γύρω του με κατακρίνουν διότι τα χρονολογώ πολύ πρόωμα!!»¹⁰²⁹

Μετά την εγκατάλειψη του νεκροταφείου, ο χώρος εκτός των τειχών χρησιμοποιήθηκε την ΥΕ ΙΙΙ περίοδο για την οικοδόμηση κτηρίων διαμονής της φρουράς, των εμπόρων, των βιοτεχνών και των ταξιδιωτών οι οποίοι επισκέπτονταν τις Μυκήνες. Τα κτήρια αυτά, λόγω μικρής απόστασης από την Ακρόπολη, θεωρούνταν ασφαλή. Τέλος, θεώρησε ορθή την άποψη του Τσουντα ότι η κατοίκηση γύρω από την Ακρόπολη των Μυκηνών γινόταν κατά οικιστικές ομάδες, ίσως βασισμένες στο φυλετικό σύστημα, κάθε μία με το δικό της νεκροταφείο¹⁰³⁰.

Τα αποτελέσματα των ανασκαφών συμπεριέλαβε σε σύγγραμμα που εξέδωσε το 1949, που λόγω του όγκου του ήταν μάλλον δύσχρηστο για «οδηγός», όπως το χαρακτήρισε στον τίτλο του ο Wace. Όπως επισήμανε στην εισαγωγή, βασική του μέριμνα ήταν να περιγράψει με ακρίβεια τα αρχαιολογικά δεδομένα και να μην παρασυρθεί σε μυθολογικές συνδέσεις ή άλλες αφηγήσεις. Αν και θεωρούσε ότι ο Αγαμέμνων υπήρξε ιστορικό πρόσωπο, το οποίο έζησε στις Μυκήνες γύρω στο 1200 π.Χ.¹⁰³¹ πρόσθεσε χαρακτηριστικά: «Όλες μου οι έρευνες στις Μυκήνες, όλες μου οι προσπάθειες, επικεντρώθηκαν στα πραγματικά στοιχεία και απέφυγα τη θεωρία. Προσπάθησα να φθάσω στην αλήθεια συμμεριζόμενος τα λόγια του

¹⁰²⁹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Wace προς Blegen, 6.5.1948, σελ.1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁰³⁰ Wace 1950, σελ. 221-222.

¹⁰³¹ Wace 1949, σελ.ν.

Schliemann: Η αλήθεια υπάρχει και πρέπει να την κάνουμε να καρποφορήσει. Τσως όμως, μόνο μετά τον θάνατό μου»¹⁰³².

Στο σύγγραμμά του ομολόγησε ότι ένα μεγάλο μέρος από τα στρωματογραφικά στοιχεία της κεραμικής, την οποία είχε συλλέξει, καταστράφηκαν ανεπανόρθωτα στο Μουσείο Ναυπλίου, όπου φυλάσσονταν, κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹⁰³³, πράγμα που του στέρησε τη δυνατότητα για πιο ακριβή συμπεράσματα. Το γεγονός αυτό είχε παραδεχθεί και σε επιστολή του προς τον Blegen: «Στο Ναύπλιο έλαβε χώρα μια τραγωδία, όλη η στρωματογραφημένη κεραμική από την ανασκαφή της περιόδου 1920-1923 και το μεγαλύτερο μέρος της κεραμικής από την ανασκαφή του 1939 του Θησαυρού του Ατρέα με τα τμήματα των τοιχογραφιών κ.ά. χάθηκαν. Η αποθήκη χρησιμοποιήθηκε ως αντιαεροπορικό καταφύγιο και η κεραμική ρίχθηκε έξω από τα κασόνια και τα συρτάρια και έπεσε στο πάτωμα και όλα ανακατεύθηκαν και τσαλαπατήθηκαν. Τα κασόνια χρησιμοποιήθηκαν για καυσόξυλα. Είναι μεγάλο κρίμα διότι τώρα πλέον δεν μπορούμε να κάνουμε την έρευνα που επιθυμούσα να γίνει στα στρώματα της Πύλης των Λεόντων, της Σιταποθήκης... κ.ά. »¹⁰³⁴.

Πάντως, αν και ιδιαίτερα προσεκτικός στις ερμηνευτικές του προσεγγίσεις, δεν είχε αμφιβολία ότι οι ένοικοι των λακκοειδών τάφων ανήκαν σε βασιλικές οικογένειες. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά: «Κατά τη διάρκεια των τριών φάσεων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού η δύναμη και ο πλούτος των Μυκηνών αυξήθηκε ακόμη περισσότερο. Κατά την πρώτη φάση, 1600-1500 π.Χ. διάφοροι πρίγκιπες και πριγκίπισσες της βασιλικής οικογένειας τάφηκαν με όλα τα πολύτιμα αντικείμενά τους σε πέντε τάφους ... Ανήκαν μάλλον σε μία δυναστεία την οποία μπορούμε να αποκαλούμε Δυναστεία των Λακκοειδών Τάφων. Φαίνεται ότι η δυναστεία αυτή κυβέρνησε περίπου ένα αιώνα και ήταν σύγχρονη με τους βασιλείς της πρώιμης 18ης δυναστείας της Αιγύπτου, με την οποία οι Μυκήνες είχαν ήδη εμπορικές σχέσεις. Λίγο πριν το

¹⁰³² Wace 1949, σελ.vii.

¹⁰³³ Wace 1949, σελ. vii.

¹⁰³⁴ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Wace προς Blegen, 6.5.1948, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

τέλος αυτής της φάσης και κατά τη διάρκεια της επομένης, 1500-1400 π.Χ., οι πρίγκιπες των Μυκηναίων θάβονταν στους μεγάλους θολωτούς τάφους, έξι από τους οποίους χρονολογούνται πριν από το 1400 π.Χ. Αυτή η αλλαγή στις ταφικές συνήθειες των πριγκίπων απηχεί μάλλον αλλαγή δυναστείας και μπορούμε να πούμε ότι τη Δυναστεία των Λακκοειδών Τάφων διαδέχθηκε η Δυναστεία των Θολωτών Τάφων. Κατά την εποχή αυτών των πριγκίπων η κρητική μόδα ήταν ιδιαίτερα δημοφιλής και η περίτεχνη και πληθωρική κρητική τέχνη είναι εμφανής... Οι Μυκήνες άγγιζαν το ζενίθ του μεγαλείου τους την τρίτη και τελευταία περίοδο της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, γύρω στο 1400-1150 π.Χ. Στην αρχή της περιόδου η δύναμη της Κρήτης ανατράπηκε και οι Μυκήνες και τα λοιπά κράτη του ελλαδικού χώρου μπορούσαν να αναπτυχθούν ελεύθερα και απρόσκοπτα. Οι πρίγκιπες οι οποίοι κυβερνούσαν πλέον τις Μυκήνες δεν ήταν μόνο ισχυροί αλλά και πλούσιοι»¹⁰³⁵.

Εντύπωση προκαλεί η ιδιαίτερα λυρική περιγραφή του Μυκηναϊκού τοπίου, την οποία κάνει στην εισαγωγή του συγγράμματός του, κατά την οποία δεν αποφεύγει τις αναφορές στην Ομηρική Ιλιάδα: «Οι Μυκήνες είναι διάσημες για το μέλι τους από θυμάρι που ανθίζει ελεύθερα στις πλαγιές πάνω από τους ηρωικούς τάφους ... εκτός από τα τυπικά ελληνικά άνθη – τους ασφόδελους με τους ψηλούς, κομψούς κορμούς και τα λευκά αιχμηρά άνθη και τα κίτρινα φασκόμηλα – πολλά άλλα ελκύουν το μάτι καθώς οι εποχές διαδέχονται η μία την άλλη: κυκλάμινα, ανεμώνες που την άνοιξη σκεπάζουν την Ακρόπολη με ένα άλικο μανδύα, αγριαχλαδιές, ίριδες, ορχιδέες, καμπανούλες, γλαδιόλες, μέντες, αλθαίες, λυγαριές. Λειχήνες ντύνουν τους υγρούς, βραχώδεις τοίχους των ανασκαμμένων τάφων. Κουκουβάγιες κατοικούν στους θολωτούς τάφους. Γεράκια ορμούν κάτω από το Ζάρα και φτερουγίζουν αναζητώντας λεία όπως στις ομηρικές παρομοιώσεις: ἴρηξ ὠκύπτερος... ὃς ῥα τ' ἀπ' αἰγίλιπος πέτρης περιμήκεος ἄρθεις ὄρμησι πεδίοιο διώκειν ὄρνεον ἄλλο»¹⁰³⁶. Η διττή αυτή προσέγγιση λογοτεχνικών και επιστημονικών

¹⁰³⁵ Wace 1949, σελ. 21-22.

¹⁰³⁶ Wace 1949, σελ. 5. Το απόσπασμα το οποίο παραθέτει ο Wace από την Ιλιάδα (Ομήρου Ιλιάς, Ραψωδία Ν, στ.62-64) μεταφράζεται: «Γοργόπτερο γεράκι.....που αφού σηκωθεί από

περιγραφών, η οποία προσέδωσε ένα ιδιαίτερο ύφος στο σύγγραμμα, αποκαλύπτει μία λιγότερο γνωστή πτυχή της προσωπικότητας του Βρετανού αρχαιολόγου, αυτή του λογοτέχνη¹⁰³⁷. Πράγματι, το 1952, δημοσίευε ένα διήγημα – ένα επιστημονικό υποπροϊόν, όπως ο ίδιος το χαρακτήρισε στο προοίμιο – με τίτλο “The Island of Pelos”¹⁰³⁸. Πρόκειται για ένα παραμύθι, το οποίο διηγούταν για ψυχαγωγία στην ανασκαφική ομάδα των Μυκηνών μετά το τέλος της δουλειάς. Η σημείωση όμως, σε πλαίσιο στη σελίδα 206 προδίδει κάτι περισσότερο. Τον σύνδεσμό του με την Ελλάδα, την οποία παρομοιάζει με γοητευτική, ακαταμάχητη γυναίκα: «προσπάθησα σε αυτή την ιστορία να αιχμαλωτίσω φευγαλέα την ποιότητα του άϋλου χαρακτήρα της Ελλάδας, που σφιχταγκαλιάζει και συναρπάζει (πλανεύει) όποιον έχει βρεθεί ποτέ κάτω από την επιρροή της»¹⁰³⁹. Ο Wace έγραψε οκτώ ακόμη φανταστικές ιστορίες, βασισμένες είτε σε παράξενες διηγήσεις που άκουσε κατά τις περιπλανήσεις του στη βόρεια Ελλάδα είτε σε πραγματικά περιστατικά τα οποία του έδωσαν το έναυσμα να συνθέσει τον δικό του γοητευτικό μύθο. Το 1964, η σύζυγός του δημοσίευσε και τις εννέα ιστορίες σε μία έκδοση με τίτλο *Greece Untrodden*¹⁰⁴⁰.

4.5.3. Επιστροφή σε ένα γνώριμο περιβάλλον

Ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος διέκοψε απότομα τις ανασκαφές του Wace, όπως ακριβώς είχε διακόψει και τις ανασκαφές του Blegen στον Άνω Εγκλειανό της Μεσσηνίας. Επανεκκίνησαν το καλοκαίρι του 1950 και συνεχίσθηκαν για πέντε ακόμη ανασκαφικές περιόδους¹⁰⁴¹ (**εικ.105**), υπό την αιγίδα της

βράχο απόκρημνο, πανύψηλο, ορμάει στην πεδιάδα καταδιώκοντας άλλο πτηνό» (η μετάφραση της γράφουσα, εκ του αρχαίου κειμένου).

¹⁰³⁷ Με παρεμφερείς λογοτεχνικές ανησυχίες διακατεχόταν και ο φίλος του Carl Blegen, όπως προαναφέρθηκε (βλ. παραπάνω σελ.79-80 και Davis 2014α).

¹⁰³⁸ Wace 1952.

¹⁰³⁹ Wace 1952, σελ. 205-206.

¹⁰⁴⁰ Wace 1964. Ευχαριστώ τη Δρ Elizabeth French για το αντίτυπο του βιβλίου *Greece Untrodden*, που ευγενώς μου χάρισε κατά την συνάντησή μας στην κατοικία της στο Cambridge την 10.5.2017.

¹⁰⁴¹ Πρόθεση του Wace ήταν να συνεχίσει για περισσότερα χρόνια τις ανασκαφές στις Μυκίνες. Δεν κατόρθωσε να πραγματοποιήσει την επιθυμία του λόγω του αφηνίδιου θανάτου του, τον Νοέμβριο του 1957.

Βρετανικής Σχολής Αθηνών, η οποία διέθετε ένα σημαντικό μέρος των απαιτούμενων κονδυλίων, ενώ τα υπόλοιπα συμπληρώνονταν από χορηγίες διαφόρων ιδρυμάτων¹⁰⁴². Ο Wace επέστρεψε σε ένα φορτισμένο αρχαιολογικά χώρο, διάσημο λόγω των εντυπωσιακών ευρημάτων του Schliemann, των συμπληρωματικών ερευνών του Γερμανού αρχαιολόγου Georg Karo και του Έλληνα συναδέλφου του Χρήστου Τσουντα. Εντούτοις, πολλές περιοχές της θέσης παρέμεναν ανεξερεύνητες και πολλά αρχαιολογικά ερωτήματα εξακολουθούσαν να είναι αναπάντητα εν όψει των επιστημολογικών εξελίξεων του 20ού αι. Αυτό ήταν το έργο, αλλά συγχρόνως και το στοίχημα που ανέλαβε ο Wace. Όχι μόνο να ξεκαθαρίσει όλα τα στοιχεία που είχαν συλλεχθεί μέχρι στιγμής, αλλά και να διεξαγάγει νέες ανασκαφές, οι οποίες θα απαντούσαν σε συγκεκριμένα επιστημονικά ερωτήματα που απασχολούσαν εκείνη την εποχή την αρχαιολογική κοινότητα¹⁰⁴³.

Εικ.105. Μυκίνες 1955. Ο Alan Wace παρακολουθεί τις ανασκαφές. Φωτ. Robert McCabe 2012.

Η άδεια της ανασκαφής παραχωρήθηκε από την Αρχαιολογική Υπηρεσία και ο Wace δεν παρέλειπε στις ετήσιες εκθέσεις του να ευχαριστεί για την έγκαιρη ανανέωσή της, καθώς και για τη συνδρομή και φιλική συνεργασία

¹⁰⁴² Το έτος 1950 ελήφθησαν χορηγίες από τα Πανεπιστήμια του Cambridge και της Οξφόρδης, τη Βρετανική Ακαδημία, το Pembroke College, το Leverhulme Trustees και τις Φιλολογικές Εταιρείες του Cambridge και της Οξφόρδης (Wace 1951, σημ. 1, σελ. 254).

¹⁰⁴³ Fitton 1995, σελ. 150.

που είχε με τους Έλληνες συναδέλφους του, όπως τους Ι. Παπαδημητρίου και Φ. Πέτσα¹⁰⁴⁴, οι οποίοι ανέσκαπταν μαζί με τον Γ. Μυλωνά τον Μεσοελλαδικό Ταφικό Περίβολο¹⁰⁴⁵, όπως τον αποκαλεί ο Wace¹⁰⁴⁶, τους Α. Ορλάνδο και Ε. Στίκα, οι οποίοι την ίδια εποχή εκτελούσαν εργασίες αναστήλωσης στο Ανάκτορο και στα Κυκλώπεια Τείχη¹⁰⁴⁷, καθώς και τον Σ. Μαρινάτο για την παρουσία του οποίου στην ανασκαφή του 1955 ο Wace κάνει ειδική μνεία: «Είχαμε τη χαρά της επίσκεψης του Επικεφαλής της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, Καθηγητή Μαρινάτου, ο οποίος αφιέρωσε πολύ χρόνο στη συζήτηση διαφόρων θεμάτων μαζί μας»¹⁰⁴⁸. Στην ανασκαφή συμμετείχε και ο Sinclair Hood ως Βοηθός Διευθυντής.

Η ανασκαφική ομάδα, εκτός από τον ίδιο και τη σύζυγό του που ήταν σταθερά μέλη, αποτελείτο από: τον Ν. Chittick (1952), τον V. Desborough (1953), την Μ. Dow (1952), τον R. Higgins (1955), την Η. Higson (1954), την Μ. Holland (1952, 1953), τον S. Hood (1950, 1951, 1952, 1953, 1954), τον Α. Hunter (1952), τον G. Huxley (1952, 1953), τον P. de Jong (1955), την Β. Kisruck (1954), τον Β. Kreeger (1952), τον L. Shear Jr. (1953, 1954), τον R. Moore (1952), την Μ. Pym (1954), τον Η. Shepard (1954), τον D. Smollett (1952, 1953), την R. Stillwell (1954), τον F. H. Stubbings (1952), τον W. Taylour (1952, 1953, 1954) την κόρη του Ε. Wace (1953, 1954, 1955), τον R. Waterfield (1952), την L. Whitherill (1953, 1955), και τον C. Williams (1955).

4.5.4. Ανασκαφικές περιόδους, μεθοδολογία και ευρήματα

Ο Wace έθετε με σαφήνεια στην αρχή κάθε περιόδου τους στόχους της έρευνάς του. Έτσι, η ανασκαφή του 1950 στόχευε: α) στην περαιτέρω έρευνα των λακκοειδών τάφων τους οποίους είχε ανασκάψει ο Schliemann β) στον εντοπισμό του παλαιότερου τείχους της Μέσης Εποχής του Χαλκού,

¹⁰⁴⁴ Wace 1951, σελ. 254. Wace *et al.* 1953, σελ. 3-4.

¹⁰⁴⁵ Ο όρος Ταφικός Κύκλος Β' φαίνεται ότι δεν είχε καθιερωθεί ακόμη.

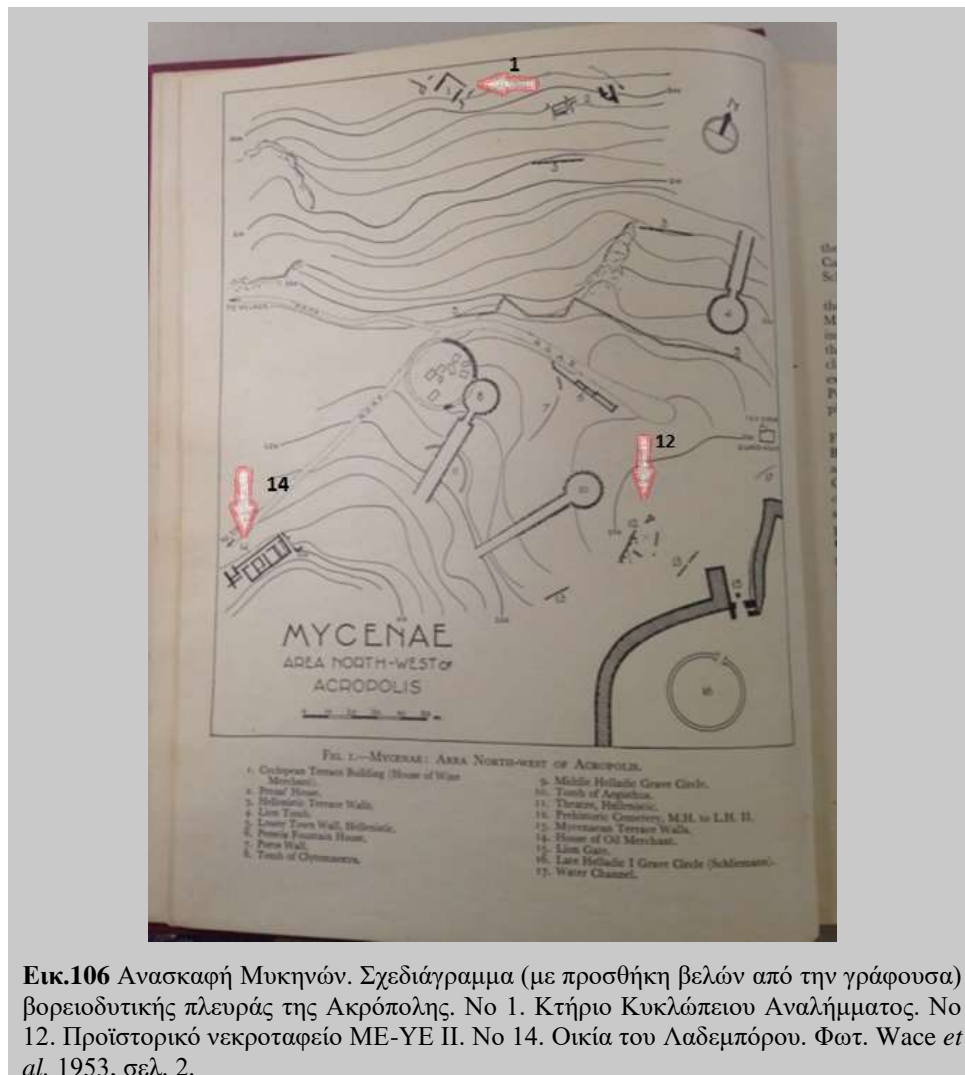
¹⁰⁴⁶ Wace *et al.* 1953, σελ.3. Wace 1954, σελ. 231. Wace 1955, σελ. 175.

¹⁰⁴⁷ Wace 1955, σελ. 175.

¹⁰⁴⁸ Wace 1956, σελ. 103.

το οποίο είχε προηγηθεί των Κυκλώπειων Τειχών γ) στην επανεξέταση της Οικίας Τσουντα που είχε ανασκαφεί το 1886 δ) στην έρευνα του θολωτού τάφου στον Επάνω Φούρνο ε) στην έρευνα του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος το οποίο είχε εντοπίσει το 1923 και στ) στην έρευνα της Οικίας των Ψευδόστομων Αμφορέων, πλησίον του τάφου της Κλυταιμνήστρας¹⁰⁴⁹. Αρχιτέκτονας της ανασκαφικής αυτής περιόδου ήταν ο Charles Hobbis¹⁰⁵⁰.

Κατά την ανασκαφή εντοπίστηκαν 9 τάφοι εκτός των Κυκλώπειων Τειχών, οι οποίοι ήταν συλημένοι (**εικ.106**, No.12). Βρέθηκε μόνο ένα Μεσοελλαδικό αγγείο.

¹⁰⁴⁹ Wace 1951, σελ. 254.

¹⁰⁵⁰ Wace 1951, σελ. 254. Wace 1953α, σελ. 111.

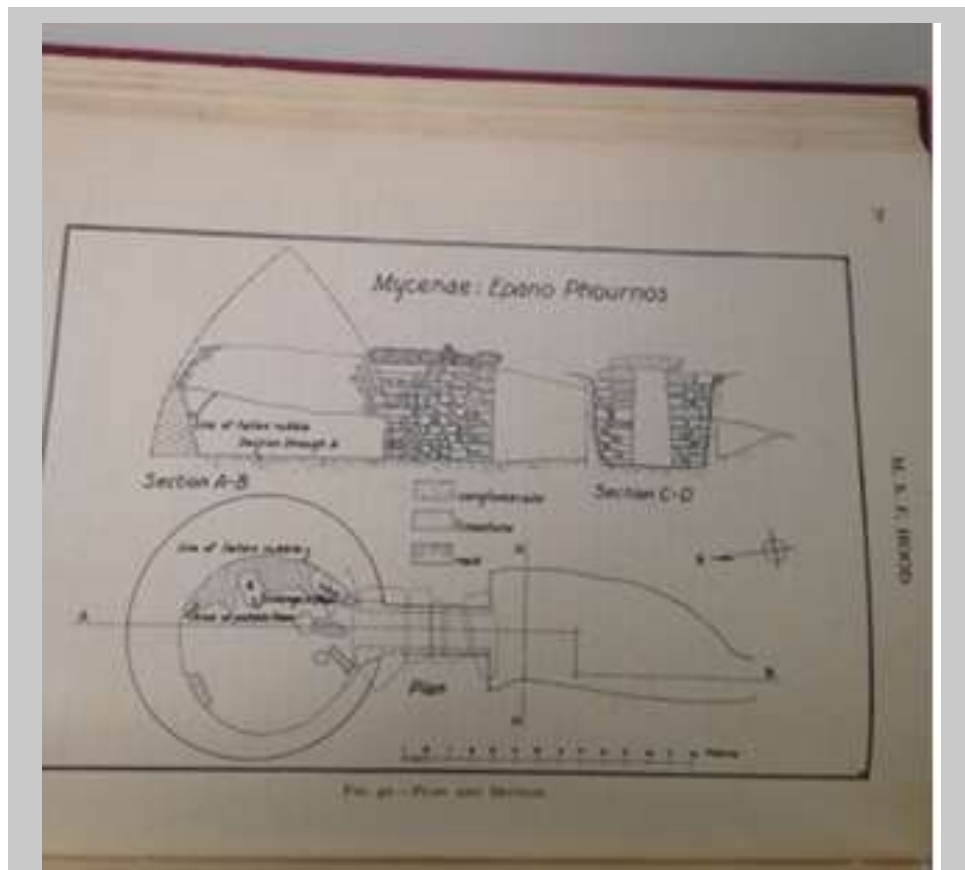
Εντός των τειχών, κάτω από την οικία όπου είχε βρεθεί το λεγόμενο Αγγείο των Πολεμιστών, ανακαλύφθηκαν 15 ακόμη τάφοι, επίσης, συλημένοι. Βρέθηκε μόνο μία παιδική ταφή εντός Μεσοελλαδικού πίθου. Οι προσπάθειες παρακολούθησης της γραμμής του Μεσοελλαδικού τείχους δεν ευοδώθηκαν, λόγω των μεγάλων καταστροφών τις οποίες είχαν προκαλέσει νεότερα οικοδομήματα, κυρίως της Ελληνιστικής περιόδου¹⁰⁵¹. Η επανεξέταση της Οικίας Τσουντα αποκάλυψε ότι επρόκειτο για ένα κτήριο και όχι για δύο, όπως θεωρείτο παλαιότερα. Σε ένα μικρότερο δωμάτιο λίγο νοτιότερα, όπου ο Τσουντας είχε ανακαλύψει στο παρελθόν διάφορα αντικείμενα τα οποία παρέπεμπαν σε τόπο λατρείας (γι' αυτό και ο Wace υπέθεσε ότι επρόκειτο για το πρώτο ιερό που εντοπιζόταν στις Μυκήνες¹⁰⁵²), βρέθηκε ένα λεπτοδουλεμένο αντικείμενο από ελεφαντόδοντο, με επίθετη παράσταση πιθανόν ανδρός με λέοντα. Σε γειτονική θέση με το «ιερό» η ανακάλυψη ενός οικήματος, του οποίου η διέξοδος ήταν μόνο μέσω του ιερού, οδήγησε τον Wace να το ερμηνεύσει ως οικία του ιερέα, προσθέτοντας με φανερή ικανοποίηση ότι όλες αυτές οι νέες ανακαλύψεις πρόκειται να προκαλέσουν πολλές συζητήσεις¹⁰⁵³. Η έρευνα η οποία πραγματοποιήθηκε στο θολωτό τάφο του Επάνω Φούρνου (εικ.107), αποκάλυψε Μινωική κεραμική Ανακτορικού Τύπου, η οποία επέτρεψε στον Wace να χρονολογήσει τον τάφο στη ΥΕ ΙΙ περίοδο (αρχές του 15ου αι. π.Χ.)¹⁰⁵⁴.

¹⁰⁵¹ Wace 1951, σελ. 255.

¹⁰⁵² Wace 1951, σελ. 254-255.

¹⁰⁵³ Wace 1951, σελ. 255.

¹⁰⁵⁴ Wace 1951, σελ. 255.

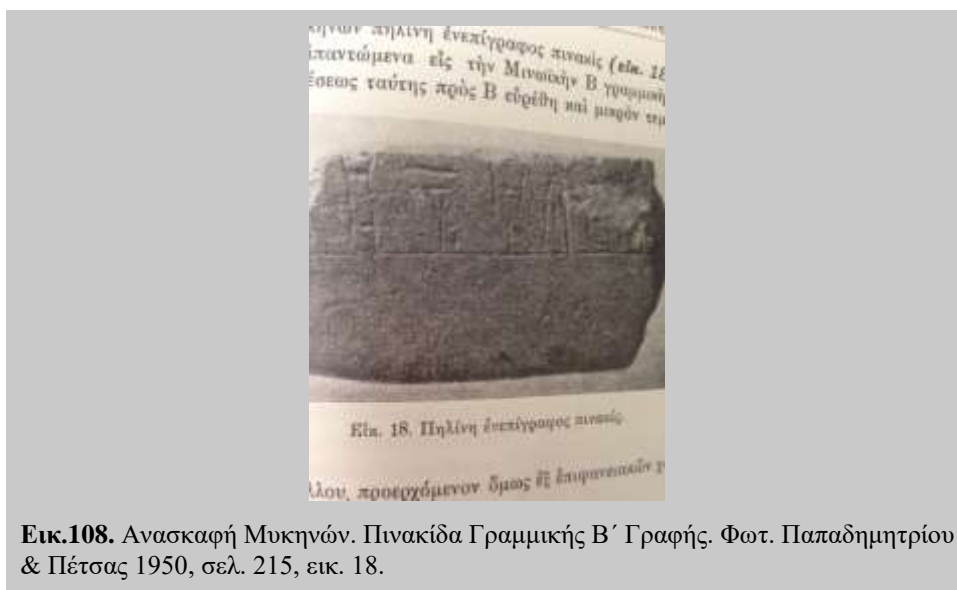
Εικ.107. Ανασκαφή Μυκηνών. Θολωτός τάφος στον Επάνω Φούρνο. Φωτ. Wace *et al.* 1953, σελ.70.

Οι έρευνες στο Κτήριο Κυκλώπειου Αναλήμματος (βλ. **εικ.106**, Νο.1) αποκάλυψαν ένα δωμάτιο με ογκώδεις τοίχους κυκλώπειας κατασκευής, πάχους 1,5μ. περίπου και ύψους 3μ., κάτω από τους οποίους εντοπίστηκε απόθεση κεραμικής της ΥΕ ΙΙ – ΥΕ ΙΙΙΑ περιόδου. Ο Wace δεν επιχείρησε ερμηνευτικές προσεγγίσεις. Περιορίστηκε μόνο να υπογραμμίσει ότι ο χώρος χρήζει περαιτέρω προσεκτικής έρευνας¹⁰⁵⁵. Στην Οικία των Ψευδόστομων Αμφορέων οι ανασκαφές αποκάλυψαν καταστροφή από πυρκαγιά γύρω στο τελευταίο τέταρτο του 13ου αι. π.Χ. Από τα σημάδια (λεκέδες) στους πυθμένες των αμφορέων, ο Wace υπέθεσε ότι περιείχαν λάδι και ο χώρος μετονομάστηκε σε Οικία του Λαδεμπόρου (βλ. **εικ.106**, Νο.14)¹⁰⁵⁶. Ένα ενδιαφέρον εύρημα ήταν η τυχαία ανακάλυψη, στην επιφάνεια του εδάφους, της πρώτης πινακίδας Γραμμικής Β΄ Γραφής στις

¹⁰⁵⁵ Wace 1951, σελ. 255.

¹⁰⁵⁶ Wace 1951, σελ. 255.

Μυκήνες (εικ.108),¹⁰⁵⁷. Την πινακίδα αυτή οι Παπαδημητρίου και Πέτσας, οι οποίοι εκτελούσαν την εποχή εκείνη αναστηλωτικές εργασίες στις Μυκήνες, περιγράφουν στην ετήσια έκθεσή τους ως εξής: «*πήλινη ενεπίγραφος πινακίς, ήτις παρουσιάζει στοιχεία, απαντώμενα εις την Μινωϊκὴν Β΄ (η έμφαση της γράφουσας) γραμμικὴν γραφήν*». Δεν είχε ακόμη ολοκληρωθεί από τον Michael Ventris η αποκρυπτογράφηση, που αποκάλυψε ότι η γλώσσα των πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής ήταν η Ελληνική.

Ο Wace έκλεισε την ετήσια έκθεσή του επιχειρώντας μία ερμηνεία αρχαιολογικού περιεχομένου: «*οι ανασκαφές αποκάλυψαν ότι υπήρχε διάκριση μεταξύ οικισμού και Ανακτόρου και η καταστροφή από εκτεταμένη πυρκαγιά του εκτός των τειχών οικισμού προς τα τέλη του 13^{ου} αι. π.Χ. ίσως απηχεί τη διαμάχη μεταξύ Ατρέα και Θυέστη, οι οποίοι, αν και αδερφοί, ήταν σκληροί εχθροί και διεκδικούσαν τον θρόνο των Μυκηνών. Πιθανόν, ο ένας αδερφός να πολιορκήσε τον άλλο, ο οποίος βρισκόταν εντός των τειχών και για να διευκολύνει τις επιχειρήσεις του πυρπόλησε όλα τα κτήρια εκτός του τείχους και κοντά σε αυτό. Κατόπιν, ξένοι μισθοφόροι ίσως λεηλάτησαν τους*

¹⁰⁵⁷ Αρχεία της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, Ανασκαφή των Μυκηνών, ημερολόγιο ανασκαφής Ιωάννη Παπαδημητρίου 1950, ημερομηνία 5.6.1950, σελ. 22. Παπαδημητρίου & Πέτσας 1950, σελ. 215, εικ. 18.

θολωτούς τάφους, όπως ο Πύρρος, αιώνες αργότερα επέτρεψε στους Γαλάτες μισθοφόρους του να συλήσουν τους βασιλικούς τάφους των Μακεδόνων»¹⁰⁵⁸.

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1951 συνεχίσθηκαν οι έρευνες στην περιοχή του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος, την οποία είχε αναλάβει ο Sinclair Hood. Αποκαλύφθηκε ότι το κτήριο είχε παραλληλόγραμμο σχήμα που έμοιαζε με μέγαρο. Τα σκάμματα που ανοίχθηκαν έφεραν στο φως δύο υπερκείμενους τοίχους, ο κατώτερος των οποίων ανήκε σε οικία που έφερε ίχνη καταστροφής από πυρκαγιά. Παρακείμενο κτήριο έφερε, επίσης, ίχνη πυρκαγιάς. Κατά την έρευνα ενός τοίχου κυκλώπειας κατασκευής, νότια του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος, βρέθηκε ένας αποθηκευτικός χώρος με πίθους και ψευδόστομους αμφορείς, ο οποίος θεωρήθηκε προγενέστερος του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος¹⁰⁵⁹.

Την επόμενη ανασκαφική περίοδο του 1952¹⁰⁶⁰ συναντήθηκαν οι Wace και Παπαδημητρίου και καθόρισαν τα όρια της βρετανικής και ελληνικής ανασκαφής¹⁰⁶¹. Οι κυριότεροι ανασκαφικοί στόχοι του Wace ήταν: α) νέα έρευνα της κορυφογραμμής η οποία εκτεινόταν δυτικά της Πύλης των Λεόντων β) περαιτέρω έρευνα του προϊστορικού νεκροταφείου εκτός της Πύλης των Λεόντων προς δυσμάς, το οποίο είχε αποκαλυφθεί κατά τις προηγούμενες ανασκαφικές περιόδους του 1939 και του 1950 γ) καθαρισμός της Οικίας του Λαδεμπόρου δ) καθαρισμός της Οικίας του Οινεμπόρου και ε) εξερεύνηση του χώρου γύρω από την Κρήνη του Περσέα προς εντοπισμό αρχαίου καμινιού¹⁰⁶². Η Οικία του Λαδεμπόρου απέδωσε πινακίδες Γραμμικής Β' Γραφής, τις πρώτες που ανακαλύπτονταν σε ιδιωτική οικία και όχι σε ανακτορικό συγκρότημα στον χώρο του Αιγαίου¹⁰⁶³.

Κατά την ανασκαφική περίοδο του 1953 οι κύριοι στόχοι ήταν: α) διορθώσεις και προσθήκες της έρευνας η οποία είχε γίνει κατά την

¹⁰⁵⁸ Wace 1951, σελ. 257.

¹⁰⁵⁹ Cook, 1952, σελ.97-98.

¹⁰⁶⁰ Το 1952 στους χορηγούς προστέθηκε η Αμερικανική Φιλοσοφική Εταιρεία, στη θέση του Pembroke College και των Φιλολογικών Εταιρειών του Cambridge και της Οξφόρδης (Wace *et al.* 1953, σελ. 3)

¹⁰⁶¹ Αρχεία της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, ανασκαφή των Μυκηνών, ημερολόγιο ανασκαφής Ιωάννη Παπαδημητρίου 1952 (1), ημερομηνία 28.7.1952, σελ.1.

¹⁰⁶² Wace *et al.* 1953, σελ. 4. Wace 1953γ, σελ.131.

¹⁰⁶³ Wace *et al.* 1953, σελ. 4.

προηγούμενη περίοδο νοτιοδυτικά της Πύλης των Λεόντων β) περαιτέρω έρευνα του προϊστορικού νεκροταφείου δυτικά της Πύλης των Λεόντων γ) εξερεύνηση του χώρου νότια της Κρήνης του Περσέα δ) ανασκαφή της Οικίας των Ασπίδων, η οποία έλαβε την ονομασία της από τα μικρογραφικά ομοιώματα οκτώσχημων ασπίδων από ελεφαντόδοντο που βρέθηκαν στον χώρο (**εικ.109**), μαζί με μεγάλο αριθμό θραυσμάτων από κατεργασμένο ελεφαντόδοντο¹⁰⁶⁴ ε) ανασκαφή της Οικίας των Σφιγγών, η οποία ομοίως ονομάστηκε έτσι, από τα ελεφάντινα πλακίδια με παράσταση σφιγγών που ανακαλύφθηκαν στον χώρο (**εικ.110**) στ) συμπληρωματική έρευνα του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος και ζ) ανασκαφή της περιοχής μεταξύ της Οικίας Τσουντα και της Νότιας Οικίας, του μόνου χώρου της οχύρωσης ο οποίος ουδέποτε είχε ανασκαφεί¹⁰⁶⁵.

Εικ.109. Ανασκαφή Μυκηνών. Οικία των Ασπίδων, θραύσμα από ελεφαντόδοντο με οκτώσχημες ασπίδες, ΥΕ ΙΙΒ2-ΥΕ ΙΙΙΓ περίοδος. Φωτ. Παπαδημητρίου 2015, σελ. 161.

Εικ.110. Ανασκαφή Μυκηνών. Οικία των Σφιγγών. Πλακίδιο από ελεφαντόδοντο με παράσταση σφιγγών. 13^{ος} αι. π.Χ. Φωτ. Παπαδημητρίου 2015, σελ. 213.

Η εύρεση τάφων της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου, καθώς και ενός Πρωτογεωμετρικού ακριβώς πάνω από τα ερείπια της Οικίας των Ασπίδων, επέτρεψαν στον Wace να διατυπώσει την υπόθεση ότι υπήρξε πολιτισμική συνέχεια μεταξύ των Εποχών Χαλκού και Σιδήρου και ότι ο Γεωμετρικός ρυθμός ήταν η φυσική εξέλιξη των

¹⁰⁶⁴ Wace 1955, σελ. 184.

¹⁰⁶⁵ Wace 1954, σελ.231- 232. Wace 1954β, σελ. 170.

τελευταίων Μυκηναϊκών ρυθμών (ή προ-κλασικών, όπως τους αποκαλεί)¹⁰⁶⁶.

Το ίδιο έτος προχώρησε στη δημοσίευση άρθρου στο περιοδικό *Antiquity*, αναφερόμενου στην ανακάλυψη πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής στην Οικία του Λαδεμπόρου. Το θέμα ήταν προφανώς επίκαιρο λόγω των αντίστοιχων ανακαλύψεων του πολύ μεγάλου αριθμού πινακίδων στην Πύλο από τον Blegen, τις οποίες μελετούσαν οι Ventris και Bennett. Ο Wace ανέφερε ότι είχε προχωρήσει η αποκρυπτογράφηση και μάλλον επρόκειτο για ελληνική γραφή. Υπέθεσε ότι και στα Ανάκτορα της Τίρυνθας και των Μυκηνών υπήρχαν πινακίδες, αλλά, όταν έγιναν οι ανασκαφές, δεν υπήρχε ακόμη η τεχνογνωσία να τις εντοπίσουν¹⁰⁶⁷.

Οι στόχοι της ανασκαφής του 1954¹⁰⁶⁸ ήταν: α) η περαιτέρω έρευνα του χώρου εντός της Ακρόπολης, τον οποίο ονόμασε προσωρινά Citadel House¹⁰⁶⁹, ανάμεσα στην Νότια Οικία και στην Οικία Τσουντα β) ο καθαρισμός της πρόσοψης των Κυκλώπειων Τειχών δυτικά της Νότιας Οικίας, που αποκάλυψε Ελληνιστική επίχωση¹⁰⁷⁰ γ) συμπληρωματικές έρευνες γύρω από τον Τάφο του Αιγίσθου, τον Τάφο των Λεόντων (Lion Tomb) και του Κτηρίου Κυκλώπειου Αναλήμματος δ) συνέχιση των ανασκαφών στην Οικία των Ασπίδων, στην Οικία του Λαδεμπόρου και στην

¹⁰⁶⁶ Wace 1954α, 150.

¹⁰⁶⁷ Wace 1953β.

¹⁰⁶⁸ Χορηγοί αυτής της περιόδου ήταν η Αμερικανική Φιλοσοφική Εταιρεία, το Ίδρυμα Bolinger, τα Πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Cambridge, η Βρετανική Ακαδημία, καθώς και η ΒΣΑ.Η ανασκαφή διήρκεσε περίπου δύο μήνες, εκ των οποίων η τελευταία εβδομάδα αφιερώθηκε στη μελέτη του υλικού. Τα ευρήματα μεταφέρθηκαν στο Μουσείο του Ναυπλίου, πλην των πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής και των αντικειμένων από ελεφαντόδοντο, που μεταφέρθηκαν στο Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο των Αθηνών (Wace 1955, σελ. 175).

¹⁰⁶⁹ Όπως αναφέρει ο William Taylour, ο Alan Wace είχε δώσει αυτή την προσωρινή ονομασία στο χώρο, η οποία δημιούργησε την εντύπωση ότι επρόκειτο για τη μόνη οικία εντός της Ακρόπολης και οδήγησε σε παρανοήσεις. Ο Μυλωνάς προτίμησε τον όρο Οικία Wace, αλλά εν όψει των εντυπωσιακών ειδωλίων που εντόπισε στον χώρο το 1968, ο Taylor τον μετονόμασε σε Οικία των Ειδωλίων, προσθέτοντας εντός παρενθέσεως «Οικία της Ακρόπολης» (Taylour 1969, σελ. 259).

¹⁰⁷⁰ Wace 1955, σελ. 198-180.

Οικία των Σφιγγών, οι οποίες αποκαλύφθηκε ότι ήταν διώροφες¹⁰⁷¹. Ο Herschel Shepard ήταν ο αρχιτέκτονας αυτής της ανασκαφικής περιόδου.

Στο Citadel House εντοπίστηκαν Ελληνιστικά κατάλοιπα, κάτω από τα οποία, στη βόρεια πλευρά, βρέθηκε αποθηκευτικός χώρος με θραύσματα αμφορέων και άλλων αποθηκευτικών αγγείων που χρονολογήθηκαν στη Μυκηναϊκή περίοδο. Στη διακόσμηση ορισμένων θραυσμάτων ο Wace αναγνώρισε παράλληλα στην Κύπρο και στην Ανατολή και υπέθεσε ότι Μυκηναίοι έμποροι έκαναν εισαγωγή οίνου πιθανώς από τη Συρία¹⁰⁷².

Στον Τάφο των Λεόντων ο Wace προσπάθησε να επαληθεύσει παλαιότερο ισχυρισμό του Σταματάκη, ότι είχε βρει λείψανα χαμηλού τοίχου που περιέκλειε την κορυφή του. Αν και η προσπάθειά του δεν καρποφόρησε, υπέθεσε, εντούτοις, ότι ο τοίχος κατεστράφη είτε λόγω άροσης είτε λόγω απομάκρυνσης των λίθων για δευτερογενή χρήση¹⁰⁷³.

Στην Οικία των Ασπίδων, εκτός από τα θραύσματα ελεφαντόδοντου που είχαν βρεθεί την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο, ήλθαν στο φως περίπου είκοσι λίθινα αγγεία. Ένα από αυτά ήταν κατασκευασμένο από κροκεάτη λίθο (λατ.lapis lacedaemonius), το σκουροπράσινο ορυκτό που βρίσκεται μόνο στην περιοχή μεταξύ Σπάρτης και Γυθείου, πολύ δημοφιλές κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο. Ο Wace υπογράμμισε ότι οι Μυκηναίοι το εισήγαγαν στην Κρήτη όπου χρησιμοποιείτο για την κατασκευή κοσμημάτων, προσθέτοντας με σημασία ότι και ο Evans το εντόπισε στην Κνωσό, σε ΥΜ Π στρώματα, δηλαδή την εποχή που η Κνωσός ήταν κάτω από Μυκηναϊκή επιρροή¹⁰⁷⁴. Η πινακίδα της Γραμμικής Β΄ Γραφής που είχε βρεθεί στην Οικία του Λαδεμπόρου μελετήθηκε από τους Ventris και Chadwick, οι οποίοι επιβεβαίωσαν ότι το προϊόν που αντιπροσώπευε το σύμβολο πάνω στην πινακίδα ήταν το λάδι, πράγμα που δικαίωσε το όνομα της Οικίας. Η σύγκλιση επιγραφικών και αρχαιολογικών δεδομένων χαιρετίστηκε με ικανοποίηση από τον Wace. Η Οικία χρονολογήθηκε με βάση την κεραμική

¹⁰⁷¹ Wace 1955, σελ. 175-177.

¹⁰⁷² Wace 1955, σελ. 177-179.

¹⁰⁷³ Wace 1955, σελ. 180.

¹⁰⁷⁴ Wace 1955, σελ. 182.

την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο¹⁰⁷⁵. Στην Οικία των Σφιγγών ανευρέθηκαν επίσης, θραύσματα από ελεφαντόδοντο, καθώς και δέκα ακόμη πήλινες πινακίδες, οι οποίες είχαν διατηρηθεί λόγω της όπτησης που υπέστησαν από την πυρκαγιά που κατέστρεψε την Οικία. Σε αυτές αναγνωρίστηκαν ονόματα βοτάνων, όπως κορίανδρος, σουσάμι, σέλινο, μάραθος, κύμινο, τα οποία πιθανώς χρησιμοποιούσαν για καρυκεύματα, αλλά και άλλων προϊόντων, όπως ελιές και σύκα. Η ανάλυση απανθρακωμένων σπόρων που βρέθηκαν στον χώρο αποκάλυψε ότι επρόκειτο για λαθούρια, μπιζέλια και φακές¹⁰⁷⁶.

Η ανασκαφική περίοδος του 1955¹⁰⁷⁷ υπήρξε η τελευταία του ανασκαφικού προγράμματος, δεδομένου ότι το Αρχαιολογικό Συμβούλιο αποφάσισε το 1956 να σταματήσουν οι ανασκαφές στις Μυκήνες, λόγω εκτεταμένων αναστηλώσεων και εργασιών προστασίας του χώρου από τις καταστροφές που προκαλούσαν οι πολυάριθμες επισκέψεις τουριστών¹⁰⁷⁸.

Το πρόγραμμα που είχε καταρτίσει ο Wace προέβλεπε ανασκαφή στις εξής περιοχές: α) στο Πρότυλο και στη βορειοδυτική πλευρά του Μεγάλου, προκειμένου να διευκρινισθούν λεπτομέρειες της κάτοψής του β) στο προϊστορικό νεκροταφείο εκτός της Πύλης των Λεόντων γ) στις Οικίες των Ασπίδων και των Σφιγγών και δ) στη ράχη επάνω από τον Θησαυρό του Ατρέα¹⁰⁷⁹. Αρχιτέκτονας της ανασκαφής κατά αυτή την περίοδο ήταν ο Charles Williams.

Οι έρευνες στο Μέγαρο δεν επιβεβαίωσαν την ύπαρξη ράμπας η οποία να οδηγούσε στο βόρειο διάδρομο και ο Wace θεώρησε σωστή την παλαιότερη άποψη του Τσουντα, ότι ο βόρειος και ο νότιος διάδρομος συνδέονταν μάλλον με κλίμακα η οποία δεν σωζόταν. Ο Wace προσδιόρισε χρονικά την καταστροφή του Ανακτόρου στην ΥΕ ΙΙΓ περίοδο βάσει κεραμικής που

¹⁰⁷⁵ Wace 1955, σελ. 185.

¹⁰⁷⁶ Wace 1995, σελ. 185-189.

¹⁰⁷⁷ Και αυτό το έτος συνεχίστηκε η χορηγία από την Αμερικανική Φιλοσοφική Εταιρεία, το Ίδρυμα Bollinger, τα Πανεπιστήμια της Οξφόρδης και του Cambridge, τη Βρετανική Ακαδημία και τη ΒΣΑ Wace 1956, σελ. 103).

¹⁰⁷⁸ Wace 1957, σελ. 193. Κατά την Elizabeth French, η αιτία διακοπής των ανασκαφών ήταν τα γεγονότα στην Κύπρο (βλ. French 2006, σελ. 263, καθώς και συνέντευξη της ίδιας προς την γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής).

¹⁰⁷⁹ Wace 1956, σελ. 103.

εντόπισε στο Μέγαρο σε στρώμα που έφερε ίχνη πυράς. Η χρονολογία αυτή συμφωνούσε με τα αντίστοιχα στοιχεία που βρέθηκαν, σχετικά με τον χρόνο καταστροφής και άλλων κτηρίων της Ακρόπολης¹⁰⁸⁰. Στον χώρο του νεκροταφείου ο Wace αναγκάστηκε να αναβάλει τις ανασκαφές για επόμενη περίοδο, λόγω των αναστηλώσεων που συνεχίζονταν σε εκείνο το σημείο. Οι προσεκτικές όμως, παρατηρήσεις του επιβεβαίωσαν για μία ακόμη φορά την πεποίθηση ότι το προϊστορικό νεκροταφείο εκτεινόταν και εκτός των Κυκλώπειων Τειχών, τα οποία το διέσχιζαν στη μέση. Ανέφερε χαρακτηριστικά: «ο Τσούντας είχε δίκιο που ισχυριζόταν ότι το προϊστορικό νεκροταφείο, του οποίου οι λακκοειδείς τάφοι του Schliemann ήταν η βασιλική πτέρυγα, κάλυπτε μία μεγάλη περιοχή τόσο εντός όσο και εκτός των Κυκλώπειων Τειχών»¹⁰⁸¹. Η χρήση της Οικίας των Ασπίδων δεν διευκρινίστηκε, λόγω αλλοιώσεων που είχε υποστεί από εκτεταμένη οικοδόμηση κατά την Ελληνιστική περίοδο¹⁰⁸². Διάφορα ευρήματα στην Οικία των Σφιγγών, αιγυπτιακής προέλευσης, επιβεβαίωσαν την πεποίθηση του Wace ότι οι Μυκήνες διατηρούσαν σχέσεις με την Αίγυπτο κατά την περίοδο της 18^{ης} και 19^{ης} Δυναστείας¹⁰⁸³. Οι έρευνες στον Θησαυρό του Ατρέα οδήγησαν τον Wace σε παρατηρήσεις σχετικά με τις οικοδομικές μεθόδους των Μυκηναίων, οι οποίοι φαίνεται ότι κάλυπταν το ανώτερο μέρος του θολωτού τάφου με ένα σωρό χώματος (ανάχωμα), περιστοιχιζόμενο στη βάση του από ένα χαμηλό αναλημματικό τοίχο¹⁰⁸⁴.

4.5.5. Θέματα χρονολόγησης

Με την ολοκλήρωση της τελευταίας αυτής ανασκαφικής περιόδου, ο Wace θεώρησε ότι η αλληλουχία της εξέλιξης των τύπων της Υστεροελλαδικής κεραμικής είχε οργανωθεί ικανοποιητικά. Ανέφερε χαρακτηριστικά: «*Η χρονολογική ακολουθία των ευρημάτων στοιχειοθετείται πλέον αρχαιολογικά. Εντούτοις, οι απόλυτες χρονολογήσεις είναι ένα διαφορετικό*

¹⁰⁸⁰ Wace 1956, σελ. 105.

¹⁰⁸¹ Wace 1956, σελ. 107.

¹⁰⁸² Wace 1956, σελ. 107-113.

¹⁰⁸³ Wace 1956, σελ. 116.

¹⁰⁸⁴ Wace 1956, σελ. 116-119.

και πιο δύσκολο θέμα. Ουδέν Υστεροελλαδικό εύρημα έχει απόλυτη χρονολόγηση από μόνο του. Μπορούμε, εντούτοις, να φτάσουμε σε κάποιες απόλυτες χρονολογήσεις από Υστεροελλαδική κεραμική που βρέθηκε σε χρονολογημένα σύνολα (contexts) στην Αίγυπτο ή από αιγυπτιακά αντικείμενα που εντοπίστηκαν σε Υστεροελλαδικά στρώματα στην Ελλάδα. Όμως, δεν μπορούμε να είμαστε πάντοτε σίγουροι ότι αιγυπτιακά αντικείμενα που βρέθηκαν στην Ελλάδα είναι σύγχρονα με τα ελλαδικά αντικείμενα με τα οποία συσχετίζονται. Για παράδειγμα, στον Τάφο 518 στις Μυκήνες, ο οποίος χρονολογείται στην ΥΕ Ι-ΙΙ περίοδο βρέθηκε τμήμα μίας αιγυπτιακής φιάλης (porphyry bowl) από πορφυρίτη, η οποία χρονολογείται μεταξύ 1^{ης} και 2^{ης} Δυναστείας. Ουδείς μπορεί να πιστέψει, έστω και για μία στιγμή, ότι το κύπελο και ο τάφος είναι σύγχρονοι. Υπάρχουν παρόμοιες περιπτώσεις στην Ασίνη και στην Κνωσό. Είναι λογικό ένα πρώιμο αντικείμενο να εντοπίζεται σε υστερότερο ανασκαφικό περιβάλλον, αλλά ουδείς μπορεί να δεχθεί ότι ένα αντικείμενο υστερότερης εποχής μπορεί να εντοπισθεί σε πρώιμα συμφοραζόμενα, εκτός αν έχει λάβει χώρα διατάραξη της στρωματογραφίας»¹⁰⁸⁵.

Ο Wace, συνεχίζοντας τον συσχετισμό της Μυκηναϊκής κεραμικής με τις χρονολογήσεις της Αιγύπτου, αποδίδει την ΥΕ ΙΙΑ κεραμική στο 1375-1350 π.Χ. περίπου, δεδομένου ότι η κεραμική αυτή είχε εντοπισθεί σε αφθονία στα ερείπια της Tell-El-Amarna. Ακολούθως, επικεντρώνεται στη χρονολόγηση της ΥΕ ΙΙΒ κεραμικής, η οποία ήταν η πιο διαδεδομένη κατηγορία όχι μόνο στις Μυκήνες αλλά σε όλο τον Μυκηναϊκό κόσμο. Η λεπτομερής και συστηματική ανάλυση, οι συνθετικές παρατηρήσεις και ο συνδυασμός με τις απόλυτες αιγυπτιακές χρονολογήσεις, αποδεικνύουν τις βαθύτατες γνώσεις του πάνω στο αντικείμενο¹⁰⁸⁶.

Οι πληροφορίες που συνέλεξε από το εξαετές αυτό ανασκαφικό πρόγραμμα, σε συνδυασμό με τα ευρήματα των ανασκαφών των παλαιότερων ετών, επέτρεψαν στον Wace να συνθέσει τη θεωρία του για τη μυκηναϊκή κοινωνία κατά τον 14ο και 13ο αι. π.Χ.: «Μέσα στην Ακρόπολη υπήρχε το

¹⁰⁸⁵ Wace 1957α, σελ. 220.

¹⁰⁸⁶ Wace 1957α, σελ. 220-223.

Ανάκτορο του βασιλιά και οι μεγάλες οικίες όπου κατοικούσαν τα διάφορα μέλη της βασιλικής οικογένειας ή οι κρατικοί αξιωματούχοι. Στον χώρο υπήρχαν ιερά, όπως η Οικία Τσουντά, καθώς και κτήρια που συνδέονταν με τη διοίκηση του βασιλείου και τη στέγαση της βασιλικής φρουράς. Εκτός των τειχών ήταν η οικιστική περιοχή, όπου κατοικούσε ο λαός, όπως είχε ήδη υποθέσει ο Τσουντάς. Η περιοχή της λεγομένης Ράχης του Ατρέα ήταν η πιο αριστοκρατική συνοικία, για την ύδρευση της οποίας χρησιμοποιείτο μάλλον το Κάτω Πηγάδι»¹⁰⁸⁷. Στην παραπάνω περιγραφή του Wace είναι εμφανής ο ομηριστικά παραδοσιακός τρόπος γραφής, με αναφορές σε βασιλείς, αριστοκράτες, υπηκόους και Ανάκτορα, παρεμφερής σε αυτό το σημείο με τον τρόπο γραφής του Blegen. Σαφής εκδήλωση της αρχαιογνωσίας του είναι το σχόλιό του κατά την εύρεση του λεγομένου «ερυθρού λουτρού», ενός υπόγειου χώρου καλυμμένου με ερυθρό επίχρισμα, στον οποίο η πρόσβαση γινόταν με κλίμακα: «Οι τοπικές φήμες λένε ότι εδώ εκτυλίχθηκε η σκηνή της δολοφονίας του Αγαμέμνονα»¹⁰⁸⁸.

4.5.6. Οι δημοσιεύσεις της ανασκαφής

Ο Wace, όπως προαναφέρθηκε, δεν πρόλαβε, λόγω του θανάτου του, να προβεί σε ολοκληρωμένη δημοσίευση της ανασκαφής των Μυκηνών της περιόδου 1950-1955. Το έργο αυτό ανέλαβε αργότερα ο William Taylour και στη συνέχεια, η Elizabeth French. Στις προκαταρκτικές εκθέσεις του, τα αρχιτεκτονικά σχέδια είναι περιορισμένα, κυρίως ορθής προβολής, δηλαδή κατόψεις, λίγες στρωματογραφικές τομές και επίσης, λίγα τοπογραφικά διαγράμματα. Αντιθέτως, περιλαμβάνουν πλήθος εικόνων και σχεδίων αποκατάστασης αγγείων και άλλων κινητών ευρημάτων, εφ' όσον το διασωθέν τμήμα επέτρεπε την αναγνώριση του σχήματος.

Ειδικότερα, η ετήσια έκθεση του 1952 περιλαμβάνει 1 τοπογραφικό διάγραμμα του βορειοδυτικού τμήματος της Ακρόπολης, 2 τομές και 1 κάτοψη της Οικίας του Λαδεμπόρου όπου η αποτύπωση των τοίχων γίνεται

¹⁰⁸⁷ Wace 1956, σελ. 122.

¹⁰⁸⁸ Fitton 1995, σελ. 151.

λίθο-λίθο χωρίς προσπάθεια αποκατάστασης των τμημάτων των τοίχων που είχαν καταστραφεί, και 1 στρωματογραφική τομή του λεγομένου Αγαμεμνονείου.

Η ετήσια έκθεση του 1953 περιλαμβάνει αναθεωρημένα σχέδια βάσει των νέων ανασκαφών, δηλαδή 1 κάτοψη του βορειοδυτικού τμήματος της Ακρόπολης με αριθμημένο πίνακα, όπου οι ενδείξεις παραπέμπουν στα σημεία εύρεσης των αντικειμένων, 1 κάτοψη και 1 τομή των Οικιών του Λαδεμπόρου και των Σφιγγών και 1 τομή του Ταφικού Κύκλου Α΄ από τη νότια και τη βόρεια πλευρά.

Η ετήσια έκθεση του 1954 περιλαμβάνει 1 κάτοψη, στην οποία αποτυπώνεται βελτιωμένα η τοιχοποιία της Οικίας του Λαδεμπόρου και οι Οικίες των Ασπίδων και των Σφιγγών, 1 κάτοψη του Citadel House, 1 τομή της Οικίας των Σφιγγών και 1 σχέδιο του πλακιδίου από ελεφαντόδοντο που εντοπίστηκε στην Οικία των Σφιγγών, φιλοτεχνημένο από τον Piet de Jong. Το τελευταίο φαίνεται ότι εντυπωσίασε ιδιαίτερα τον Wace, διότι είναι το μόνο σχέδιο αντικειμένου που παρουσίασε στην ετήσια έκθεσή του¹⁰⁸⁹.

Τέλος, η ετήσια έκθεση του 1955 περιλαμβάνει 1 λεπτομερέστατη κάτοψη της ανασκαφείσας περιοχής στη βορειοδυτική πλευρά του Ανακτόρου, 2 αναθεωρημένες και ιδιαίτερα λεπτομερειακές κατόψεις των Οικιών των Ασπίδων και των Σφιγγών, με αποτύπωση των τοίχων λίθο-λίθο, και 1 σκαρίφημα της Ράχης του Ατρέα, με σημειωμένες σχολαστικά τις υψομετρικές διαφορές στα διαδοχικά επίπεδα.

Η παραπάνω προσέγγιση χαρακτηρίζεται θετικιστική και ορθολογιστική.

4.5.7. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Alan Wace

Ο Wace σπούδασε στο περιβάλλον του Cambridge, στο οποίο την εποχή που ήταν φοιτητής, η αρχαιολογία είχε ήδη αποσπασθεί από τις κλασικές

¹⁰⁸⁹ Wace 1955, σελ. 188.

σπουδές και αποτελούσε χωριστό γνωστικό αντικείμενο μαζί με την ανθρωπολογία. Ο Wace μόλις ολοκλήρωσε τον τριετή κύκλο σπουδών, πρόσθεσε στο τέταρτο έτος φοίτησης την αρχαιολογία. Ο Καθηγητής William Ridgeway¹⁰⁹⁰ επηρέασε αποφασιστικά τον νεαρό Alan, ο οποίος διηγείται με θαυμασμό για το δάσκαλό του: *«δίδασκε τους φοιτητές να μην ικανοποιούνται με επιφανειακά συμπεράσματα, αλλά να εξετάζουν όλο και σε βαθύτερα επίπεδα το θέμα που τους απασχολούσε ώστε να αποκαλύψουν τον πυρήνα της αλήθειας... Τους μάθαινε ότι ήταν απαραίτητο πρώτα να συλλέγουν τα στοιχεία και μετά να αποφασίζουν ποιά λογικά συμπεράσματα μπορούν να εξαχθούν από αυτά»*¹⁰⁹¹. Ο Wace υιοθέτησε πρόθυμα αυτές τις συμβουλές και αποφοίτησε με έπαινο, ικανοποιώντας τους καθηγητές του, όπως προκύπτει από τη δήλωση του Ridgway: *«Η μεθοδικότητα, η σημασία στη λεπτομέρεια, η επιμέλεια και η ακρίβεια είναι τα χαρακτηριστικά αυτού του σωστού επιστήμονα»*¹⁰⁹².

Τα παραπάνω προτερήματα ήταν και ο μόνος εξοπλισμός του όταν πρωτοήλθε στη ΒΣΑ το 1902 σε ηλικία 23 ετών, δεδομένου ότι ουδεμία ανασκαφική εμπειρία διέθετε. Διέθετε όμως, καλή φυσική κατάσταση και σφρίγγος, σύμφωνα με τις περιγραφές όσων τον γνώρισαν από κοντά: *«αδιαφορούσε για τη ζέστη, την πείνα, το κρύο... ταξίδευε όπως οι κλέφτες, με τα απολύτως απαραίτητα»*, διηγείται ο Arnold Toynbee¹⁰⁹³. *«Ήταν ένας*

¹⁰⁹⁰ Ο Sir William Ridgeway (1858-1926) υπήρξε Καθηγητής Ελληνικών στο Ιρλανδικό Πανεπιστήμιο University College Cork και το 1892 εξελέγη στη θέση του «Disney Professor» στον Τομέα Αρχαιολογίας και Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου του Cambridge. Το σύγγραμμά του *The Early Age of Greece* (1901) άσκησε έντονη επιρροή στην εποχή του. Αν και από πολλές απόψεις αναθεωρητής για την εποχή του, ως εισηγητής του Τμήματος Ανθρωπολογίας στο παραπάνω Πανεπιστήμιο, υπήρξε συγχρόνως, παραδοσιακός και συντηρητικός, τόσο ως επιστήμων όσο και ως άνθρωπος. Για παράδειγμα, υποστήριζε θερμά τη διατήρηση των Αρχαίων Ελληνικών ως υποχρεωτικό μάθημα στο Πανεπιστήμιο και ήταν αντίθετος στο να σπουδάζουν οι γυναίκες. Υιοθέτησε ανθρωπολογική θεωρία στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής λογοτεχνίας, διατυπώνοντας μία εξελικτική προσέγγιση στην ανάπτυξη των πρώιμων ελληνικών κοινωνιών. Υποστήριζε επίσης, ότι σύμφωνα με την αρχαιολογική μαρτυρία οι Αχαιοί των Ομηρικών Επών προέρχονταν από γερμανικά φύλα τα οποία κατέκτησαν τη Μυκηναϊκή Ελλάδα (Cook 2014).

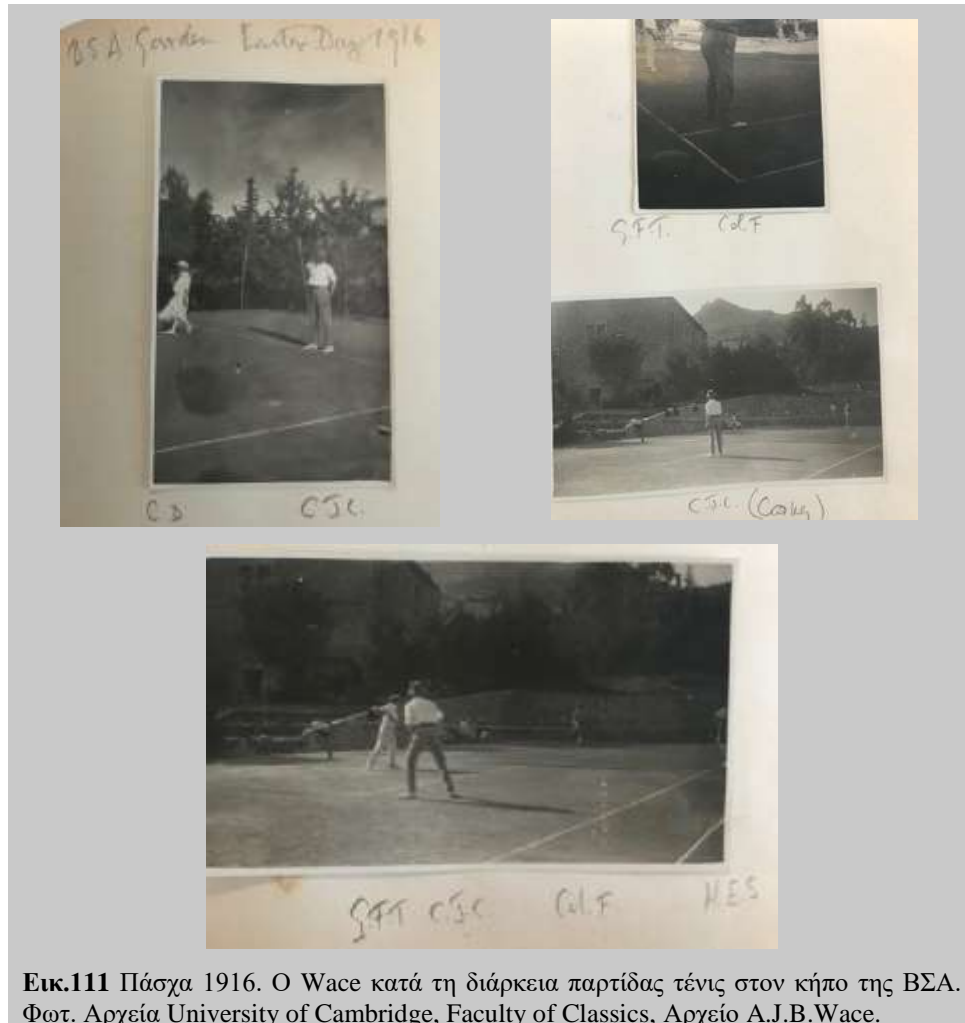
¹⁰⁹¹ French 2006, σελ. 259.

¹⁰⁹² Hood 1998, σελ. 42.

¹⁰⁹³ Waterhouse 1986, σελ. 22. Ο Arnold Joseph Toynbee (1889-1975) ήταν Βρετανός ιστορικός και Καθηγητής Διεθνούς Ιστορίας στο London School of Economics. Υπήρξε για ένα μικρό διάστημα μαθητής στη Βρετανική Σχολή Αθηνών, όπου γνώρισε τον Alan Wace.

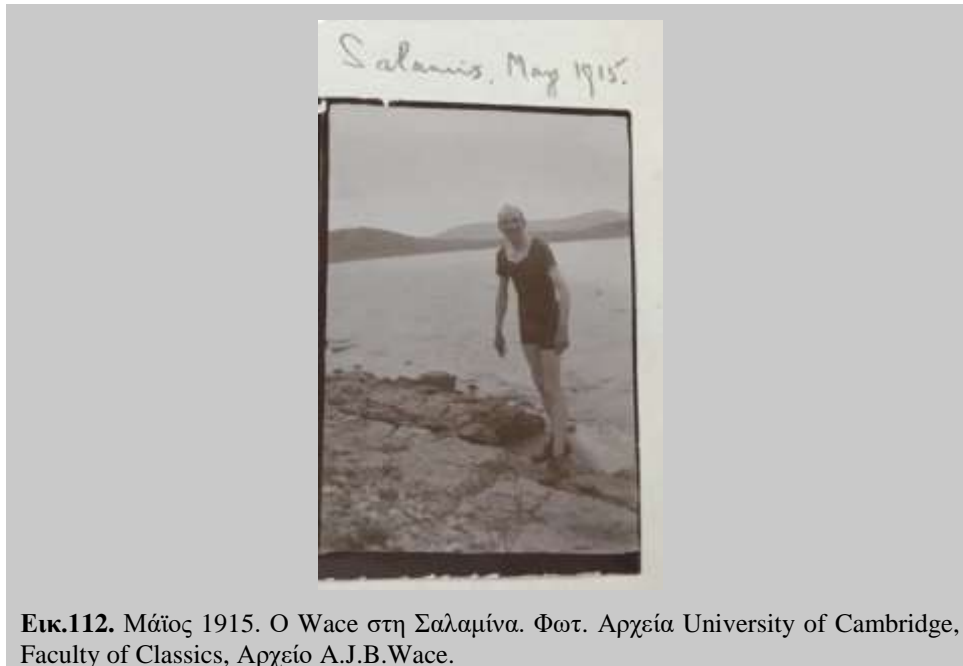
ψηλός, λεπτός άνδρας, γεμάτος νευρική ενεργητικότητα... με ένα εξαιρετικά εύθυμο ζευγάρι ανοιχτά μπλε μάτια», προσθέτει ο Compton Mckenzie¹⁰⁹⁴.

Κατά το διάστημα παραμονής του στην Ελλάδα, παράλληλα με τα επιστημονικά του καθήκοντα, δεν έχανε την ευκαιρία να επιδίεται σε αθλητικές δραστηριότητες ή να απολαμβάνει τις χαρές της ελληνικής θάλασσας (εικ.111,112).

Εικ.111 Πάσχα 1916. Ο Wace κατά τη διάρκεια παρτίδας τένις στον κήπο της ΒΣΑ. Φωτ. Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

¹⁰⁹⁴ Hood 1998, σελ. 45. Ο Sir Compton Mckenzie (1883-1972) ήταν Σκωτσέζος συγγραφέας.

Εικ.112. Μάϊος 1915. Ο Wace στη Σαλαμίνα. Φωτ. Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

Ο Wace μόλις στο τρίτο έτος φοίτησής του στη Σχολή έλαβε μέρος σε εργασία πεδίου. Το καλοκαίρι του 1904-1905 συμμετείχε στα δύο έργα της Σχολής, στις έρευνες στη νότια Λακωνία και στην ανασκαφή στο Γεράκι¹⁰⁹⁵. Αλλά και οι περισσότεροι συμφοιτητές του ήταν εξ ίσου άπειροι. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά η Elizabeth French, «όλοι αυτοί που αποτελούσαν την ομάδα ανασκαφής της Σπάρτης στην ουσία διδάχθηκαν ανασκαφικές μεθόδους ο ένας από τον άλλο»¹⁰⁹⁶.

Εντούτοις, η Σπάρτη απεδείχθη καλό σχολείο, όπως και η Θεσσαλία στη συνέχεια, όπου ο Wace έσκαψε αρχικά με τον John Droop και αργότερα με το φίλο του Maurice Thompson. Έτσι, όταν το 1915 ήλθε στην Κοράκου για να συνδράμει ανασκαφικά τον, επίσης φίλο του, Carl Blegen θεωρείτο ήδη έμπειρος ανασκαφέας.

Η αλληλογραφία που διατήρησε ο Wace με τον Blegen αποκαλύπτει τα κοινά τους ενδιαφέροντα, τους κοινούς επιστημονικούς τους στόχους και ένα ιδιότυπο κώδικα πνευματικής επικοινωνίας που ανέπτυξαν, διανθισμένο με χιούμορ και φαντασία. Η αλληλογραφία αυτή, η οποία ξεκίνησε το 1921, καλύπτει τρεισήμισι περίπου δεκαετίες, μέχρι λίγες μέρες πριν το θάνατο

¹⁰⁹⁵ French 2006, σελ. 261.

¹⁰⁹⁶ French 2006, σελ. 261.

του Wace το 1957. Αποτελείται από ογδόντα εννέα επιστολές, αν και πρέπει να υπήρχαν κι άλλες που δεν διασώθηκαν. Φυλάσσονται στα Αρχεία της ΑΣΚΣΑ, στα αρχεία του Πανεπιστημίου του Cincinnati, καθώς και στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cambridge (ως μέρος του Αρχείου Μυκηνών του A.J.B. Wace), όπου δωρήθηκαν από την Elizabeth French, κόρη του Wace και διάδοχό του στις Μυκήνες¹⁰⁹⁷.

Αποκαλούσαν ο ένας τον άλλο χάριν αστεϊσμού με την προσφώνηση «Gon», η οποία αποτελούσε σύντμηση της λέξης Governor. Ο όρος ήταν επινόηση του Wace, αλλά όπως θυμάται η Elizabeth French¹⁰⁹⁸ υιοθετήθηκε ασμένως και από τον Blegen¹⁰⁹⁹. Αυτό που γίνεται αμέσως αντιληπτό στον αναγνώστη των επιστολών είναι η οικειότητα και το θερμό κλίμα, που επεκτεινόταν εκτός από τους ίδιους και στις οικογένειές τους. Μάλιστα, η κόρη του Wace Elizabeth (Liza) αποκαλούσε τον Blegen «Uncle Carl», αν και δεν συνδέονταν συγγενικά¹¹⁰⁰.

Γράφει ο Blegen προς τον Wace: *«Αγαπητέ Gon, ... Όλα τα μέλη του κουαρτέτου μας είναι σε καλή κατάσταση και απασχολημένα με το ένα ή το άλλο θέμα. Άπειρη αγάπη από όλους εμάς τους τέσσερις προς το τρίο σας»*¹¹⁰¹, για να λάβει απάντηση: *«Την αγάπη των τριών μας προς το κουαρτέτο σας»*¹¹⁰². Σε άλλη περίπτωση, υπογραμμίζοντας ο Wace με ικανοποίηση τη σύμπτωση απόψεών τους γράφει προς τον Blegen: *«Χαίρομαι που υποστηρίζεις την άποψή μου σχετικά με τις Αίθουσες Θρόνου και την Ελλαδική τους προέλευση. Έχω ήδη αναφέρει κάτι πάνω σε αυτό το θέμα στο άρθρο μου στο Antiquity και το επανέλαβα στην εισαγωγή μου για τους Ventris και Chadwick. Είμαι ενθουσιασμένος που οι δύο Gons σκέφτονται*

¹⁰⁹⁷ Farras 2015, σελ. 64.

¹⁰⁹⁸ Farras 2015, σημ. 2, σελ. 80.

¹⁰⁹⁹ Επρόκειτο για ένα υποκοριστικό που το χρησιμοποιούσαν μεταξύ τους με σκωπτική διάθεση, ίσως υπονοώντας περιπαικτικά ότι ήταν κυβερνήτες ενός κοινού πλοίου γνώσης. Η χρήση στρατιωτικής ορολογίας φαίνεται ότι ήταν επίκαιρη μεταξύ τους, με δεδομένο ότι και οι δύο κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο είχαν απασχοληθεί σε επιτελικές θέσεις.

¹¹⁰⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 10, υποφ. 5, επιστολές E. Wace προς Blegen, 16.2.1959, σελ.1, 12.7.1959, σελ.1, 12.2.1970. Βλ. και συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹¹⁰¹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 27.7.1946, σελ. 3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁰² Farras 2015, σελ. 63.

πανομοιότυπα πάνω σε αυτό το θέμα»¹¹⁰³. Ο εκφραστικός τρόπος με τον οποίο ο Wace ζητούσε τη γνώμη του Blegen συνδυαζόταν με χιούμορ, που αποκαλύπτει τον σύνδεσμο και την πνευματική τους επικοινωνία: «Μπορείς να δεις τα θέματα και να μου πεις τι νομίζει η Εξοχότης σου;» ή «Αχ Gov, μπορείς να αφιερώσεις το μεγάλο μυαλό σου σε αυτό το πρόβλημα;»¹¹⁰⁴.

Οι δύο φίλοι έδρατταν κάθε ευκαιρία για να ανταλλάξουν επισκέψεις με τις οικογένειές τους (εικ.113), να παρευρεθούν σε επετείους γενεθλίων τους (εικ.114,115), να αναγγείλουν νέα κοινών γνωστών, Ελλήνων και ξένων, όπως των Αντώνη Κεραμόπουλου, Χρήστου και Σέμνης Καρούζου, Αναστάσιου Ορλάνδου, Ιωάννη Παπαδημητρίου, Δημήτρη Θεοχάρη, Σπύρου Μαρινάτου, Georg Karo, Axel Parson, Sinclair Hood, Walter Hurtle, Piet de Jong, Emil Gillieron κ.ά. Ακόμη, για να συζητήσουν τις τελευταίες εξελίξεις των ακαδημαϊκών και ανασκαφικών δραστηριοτήτων, όπως τα ευρήματα του Θεοχάρη στο Σέσκλο και στην Ιωλκό και των Παπαδημητρίου και Πέτσα στις Μυκήνες¹¹⁰⁵, αλλά και να ανταλλάξουν απόψεις πάνω σε διάφορα θέματα που απασχολούσαν τους ίδιους και την αρχαιολογική κοινότητα. Γράφει ο Blegen στον Wace τον Δεκέμβριο του 1952: «Αγαπητέ Gov, μεγάλη η χαρά μου που βρέθηκα με εσένα και την Helen το προηγούμενο Σαββατοκύριακο, το απήλαυσα περισσότερο από όσο μπορώ να σου πω. Ήταν επίσης πολύ χρήσιμο για μένα, διότι με βοήθησε να αποσαφηνίσω τις ιδέες μου πάνω στη Νεολιθική περίοδο στην Ελλάδα, καθώς προετοιμάζω τις διαλέξεις που πρόκειται να δώσω στο Λονδίνο τον Μάρτιο. Σας ευχαριστώ και του δύο πάρα πολύ για τη φιλοξενία και την καλή σας συντροφιά»¹¹⁰⁶.

¹¹⁰³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 19.6.1955, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁰⁴ Fappas 2015, σελ. 65.

¹¹⁰⁵ Fappas 2015, σελ.65.

¹¹⁰⁶ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 14.12.1952, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Εικ.113. Cambridge 1936. Ο Carl Blegen και η Elizabeth French σε ηλικία πέντε ετών. Φωτ. Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace.

Εικ.114. Μυκίνες 13.7.1939. Εορτασμός των 60ών γενεθλίων του Alan Wace. Από αριστερά: Carl Blegen, Κωνσταντίνος Κουρουγιώτης, Σπυρίδων Μαρινάτος, Bert Hill, Alan Wace και Georg Karo. Φωτ. Davis 2014β.

Εικ.115. Μυκίνες 13.7.1949. Εορτασμός των 70ών γενεθλίων του Alan Wace, ο οποίος απαντανιζείται στεφανωμένος, ως ομηρικός ήρωας. Από αριστερά: B. Hill, Σ. Μαρινάτος, Ι. Παπαδημητρίου, Α. Wace, ο Νομάρχης Αργολίδος¹¹⁰⁷, C. Blegen και Φ. Πέτσας στην είσοδο του θολωτού τάφου του Ατρέα. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ.

¹¹⁰⁷ Στη σχετική αναφορά, στο πίσω μέρος της φωτογραφίας, η οποία τηρείται στα αρχεία του Τμήματος Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cambridge, δεν καταγράφεται το όνομα του Νομάρχη.

Σε επιστολή του Wace από την Αλεξάνδρεια της Αιγύπτου προς τον Blegen το 1949 διαβάζουμε: «*Αγαπητέ Gov, Είμαστε και οι τρεις ενθουσιασμένοι από το γράμμα σου, πόσο θα θέλαμε όλοι να συναντηθούμε. Υπάρχουν τόνοι από θέματα που θέλω να συζητήσω μαζί σου. Μερικά από αυτά θα θίξω στο παρόν γράμμα. Κατ' αρχάς πολλές ευχαριστίες από όλους μας για τα συγχαρητήρια που έστειλες λόγω της επιτυχίας της Lisa's στο Newnham. Η Helen και εγώ είμαστε πολύ περήφανοι για εκείνη. Όταν λάβει το δίπλωμά της θα την πάρεις στην ανασκαφή σου στην Πύλο¹¹⁰⁸ για να σε βοηθήσει να βρεις μία ή δύο δίγλωσσες πινακίδες;... Κι εγώ επιθυμώ διακαώς να συζητήσω θέματα χρονολόγησης μαζί σου... θεωρώ ότι δίνεται περισσότερη βαρύτητα στη Βαβυλωνιακή κυλινδρική σφραγίδα από τον Πλάτανο... MM II υπάρχει μόνο στην Κνωσό, ομοίως μέρος της YM II δεν συναντάται στην ανατολική Κρήτη. Είχα κάποια αλληλογραφία με τον Furumark για την YM II και την YM IIIA. Νομίζω ότι υπάρχει μία μεταβατική περίοδος ανάμεσα στις δύο (περιόδους) και σε ορισμένες περιπτώσεις νομίζω ότι ονομάζει YM IIIA αυτό που θα ονόμαζα μάλλον νεότερη YE II. Είχα και μία συζήτηση μαζί του για τη χρονολόγηση του Κυκλώπειου Τείχους. Θέλει να την κατεβάσω πολύ υστερότερα... Πρόσθεσα ένα ακόμη παράρτημα στο βιβλίο των Μυκηνών σχετικά με τη χρονολόγηση των τειχών, μετά τη συζήτησή μου με τον Furumark... Στο βιβλίο των Μυκηνών έχω υιοθετήσει τις χρονολογήσεις YE IIIA, B και Γ, αλλά όχι υποδιαίρεσεις τους. Οι άλλες χρονολογήσεις που δίνω είναι: Νεολιθική: από ?? έως 3000-2800 π.Χ. Πρωτοελλαδική: από 3000-3800¹¹⁰⁹ έως 2200-2000 π.Χ. Μεσοελλαδική: 2200-2000 έως 1600 π.Χ. Υστεροελλαδική: 1600 έως 1100 π.Χ. Ποιά είναι η άποψή σου για τα παραπάνω ως ένα γενικό περίγραμμα;»¹¹¹⁰. Συνεχίζοντας λίγο αργότερα την επιστολή του, ο Wace απολογείται για την καθυστέρηση της ολοκλήρωσής της λόγω ασθένειας (πνευμονίας) και συνεχίζει: «*Ακούμε ότι δόθηκε κατ' αρχάς η άδεια (ανασκαφής) των Μυκηνών και αργότερα οι ελληνικές Αρχές θα σταθμίσουν την κατάσταση στην Πελοπόννησο (εννοεί προφανώς ότι θα**

¹¹⁰⁸ Όπως φαίνεται, ο Wace ήταν σίγουρος ότι ο Blegen θα συνέχιζε την ανασκαφή στην Πύλο, παρ' ότι το έτος 1949 δεν είχε ξεκαθαρίσει ακόμη το θέμα, δεδομένου ότι η μεταπολεμική ανασκαφή ξεκίνησε το 1952, όπως αναφέρθηκε στο οικείο κεφάλαιο.

¹¹⁰⁹ Προφανώς εκ παραδρομής ο Wace αναφέρει 3800 ενώ εννοούσε 2800 π.Χ.

¹¹¹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 16.3.1949, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

εξετάσουν κατά πόσο μπορούν να γίνουν ανασκαφές λόγω των αναταραχών του Εμφυλίου Πολέμου). Είναι εδώ ο Αντώνης Μπενάκης ο οποίος φαίνεται αισιόδοξος. Υπολογίζουμε πόσα μπορούν να γίνουν και τι οικονομικοί πόροι θα χρειασθούν, διότι ακούμε απογοητευτικά νέα για τους μισθούς και τα έξοδα για σίτιση και καταλύματα. Έτσι, θα σου είμαστε ευγνώμονες για οποιαδήποτε πληροφορία μπορείς να μας δώσεις πάνω σε αυτά τα ακανθώδη θέματα... Πόσα χρήματα πρέπει να έχουμε για να σκάσουμε ένα μήνα με είκοσι, ας πούμε, εργάτες;... κι ο Hood θέλει να σκάψει... Βεβαίως εάν μπορέσεις να έλθεις και να λάβεις μέρος κι εσύ για λίγο διάστημα θα ήμουν ενθουσιασμένος διότι θα ήταν ξανά όπως η παλιά μας ανασκαφή της δεκαετίας του 1920. Θέλω να κάνω... (δυσανάγνωστο-μάλλον αναφέρει ανασκαφή) στην Σιταποθήκη και στα τείχη για να διαπιστώσω την χρονολόγηση, επίσης, να ερευνήσω για πιθανή Μεσοελλαδική οχύρωση γύρω από την κορφή της Ακρόπολης, δηλαδή στην γραμμή του Δυτικού Αναλήμματος (Terrace Wall) και να ψάξω για άλλους τάφους στο Προϊστορικό Νεκροταφείο έξω από την Πύλη των Λεόντων, κυρίως τους τάφους της Clytie (εννοεί της Κλυταιμνήστρας) και του Αιγίσθου για τους οποίους μιλάει ο Πausanίας. Υπάρχουν και πολλά άλλα πράγματα να κάνω, αλλά δεν νομίζω ότι ο χρόνος και τα χρήματα θα μου επιτρέψουν να κάνω περισσότερα από όσα σου ανέφερα ήδη»¹¹¹¹.

Η εφευρετικότητα ευφάνταστων όρων κατά την επικοινωνία τους φαίνεται ότι αποτελούσε προσφιλές παιχνίδι μεταξύ των Wace και Blegen. Αποκαλούσαν «bilge» τα χειρόγραφα που προετοίμαζαν από κοινού για δημοσίευση, ένα όρο που είχε επινοήσει ο κοινός τους φίλος Axel Boëthius¹¹¹² και τον οποίο υιοθέτησαν και χρησιμοποιούσαν συνεχώς στην αλληλογραφία τους¹¹¹³, με την ιδιαίτερη έννοια που του απέδωσαν οι

¹¹¹¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 16.3.1949, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹¹² Axel Boëthius (1889-1969). Σουηδός αρχαιολόγος, με ειδικευση στον Ετρουσκικό πολιτισμό, ο οποίος έσκαψε και στις Μυκήνες μαζί με τον Alan Wace την περίοδο 1921-1923.

¹¹¹³ Fappas 2015, σημ. 6, σελ. 64, 81.

ίδιοι¹¹¹⁴. Σχολιάζοντας το άρθρο που απέστειλε ο Blegen¹¹¹⁵, για να συμπεριληφθεί στο έργο *A Companion to Homer*, του οποίου, μαζί με τον Stubbings, ο Wace είχε την επιμέλεια, ο τελευταίος αναφέρει: «Πολλές ευχαριστίες για το γράμμα σου και για το “bilge” της Πύλου σχετικά με τον Ομηρικό Σύντροφο. Το διάβασα όλο και μου άρεσε. Δεν μου φαίνεται πολύ φλύαρο. Αντιθέτως, θεωρώ ότι διαβάζεται ευχάριστα και αγγίζει το θέμα. Έχω μόνο δύο προτάσεις. Στην πρώτη σελίδα νομίζω ότι είναι χρήσιμο να διευκρινίζεται περισσότερο η γεωγραφική θέση του Κακόβατου και στην τελευταία σελίδα μήπως θα μπορούσε να προστεθεί ότι σύμφωνα με τον Όμηρο το Ανάκτορο του Νέστορα δεν ήταν στην ακτή αλλά λίγο βαθύτερα στην ενδοχώρα;»¹¹¹⁶. Η απάντηση του Blegen, αποκαλύπτει την αποδοχή που είχαν τα σχόλια του Wace, τον οποίο, ότι παρά τη φιλική σχέση που είχαν αναπτύξει, ουδέποτε έπαψε να θεωρεί μέντορά του: «Χαίρομαι που θεωρείς ότι το “bilge” της Πύλου είναι κατάλληλο για το *Homer Companion*. Οι δύο αλλαγές που προτείνεις, δηλαδή ακριβέστερη γεωγραφική θέση του Κακόβατου στη σελίδα 1 και αναφορά στην τελευταία σελίδα ότι το Ανάκτορο του Νέστορος βρισκόταν στην Οδύσσεια σε αρκετή απόσταση από τη θάλασσα, βελτιώνουν και οι δύο το κείμενο και συμφωνώ»¹¹¹⁷.

Ο ομηρισμός του Wace φαίνεται ότι εύρισκε πρόθυμο συνομιλητή στο πρόσωπο του Blegen. Ευχαριστώντας τον τελευταίο για τις ευχές που του απέστειλε με την ευκαιρία των γενεθλίων του, ο Wace γράφει: «Ευχαριστώ τόσο πολύ εσένα και την ομάδα σου για το υπέροχό σας τηλεγράφημα με ευχές για τα γενέθλιά μου. Ενθουσιάσθηκα που το έλαβα ... και απόλαυσα τους

¹¹¹⁴ Bilge είναι το κατώτερο εσωτερικό μέρος στον πυθμένα (ύφαλα) του πλοίου, όπου συλλέγονται τα λήμματα. Ο ναυτικός όρος είναι σεντίνες. Μεταφορικά «talking bilge» σημαίνει λέω ανοησίες (βλ. *The Cambridge English Dictionary*). Φαίνεται ότι η χρήση του όρου από τους Wace/Blegen γινόταν σε ένα πνεύμα υπερβολής και περιπαικτικής διάθεσης, ως μία συμφωνημένη ειρωνική υποτίμηση του κοινού τους έργου.

¹¹¹⁵ Blegen 1962.

¹¹¹⁶ Fappas 2015, σελ. 68.

¹¹¹⁷ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 5.2.1956 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

χαιρετισμούς του Νέστορα προς την πόλη του Αγαμέμνονα με τους πλατείς δρόμους. Επιθυμούσαμε να ήσασταν όλοι εδώ»¹¹¹⁸.

Σε επιστολή του προς τον Wace το 1955, ο Blegen, χρονολογώντας την καταστροφή του Ανακτόρου της Πύλου γύρω στο 1200 π.Χ, προσθέτει: «Μία ή δύο γενιές από την επιστροφή του Νέστορα από την Τροία»¹¹¹⁹. Για να λάβει την απάντηση του Wace: «Εάν η Τροία VII A είναι η Τροία του Πριάμου»¹¹²⁰.

Πέρα από τα κοινά τους ενδιαφέροντα, ο Wace φαίνεται ότι έτρεφε εκτίμηση προς τις επιστημονικές γνώσεις και ικανότητες του Blegen. Το παρακάτω απόσπασμα επιστολής του προς τον τελευταίο είναι χαρακτηριστικό: «...συνέστησα στον (Sinclair) Hood ότι αν ο Ορλάνδος ή ο Παπαδημητρίου ή ο Πέτσας επιθυμούν να έχουν μία γνώμη ειδικού να ρωτήσουν εσένα»¹¹²¹. Είναι ενδιαφέρον ότι η επιστολή αυτή γράφθηκε τον Ιούνιο του 1950, δηλαδή την εποχή που ο Wace είχε μόλις αρχίσει τις νέες ανασκαφές του στις Μυκήνες, συγχρόνως, με τις ανασκαφές των Ελλήνων αρχαιολόγων που αναφέρει στην επιστολή του στον Ταφικό Κύκλο Β' των Μυκηνών. Αναγνωρίζει τον Blegen ως ειδικό, παρά τις αδιαμφισβήτητες δικές του γνώσεις πάνω στη μυκηναϊκή κεραμική.

Ο Wace συνήθιζε να επιδίδεται, όπως και ο Blegen, στο λεγόμενο “οξυδερκείν”¹¹²², ένα άλλο όρο που συμπεριλαμβανόταν στο ιδιαίτερο λεξιλόγιο που μοιράζονταν μεταξύ τους, επινοημένο αυτή τη φορά από τον Blegen. Πρόκειται για το συστηματικό βάδισμα για έρευνα επιφανειακών οστράκων, με το βλέμμα προσεκτικά καρφωμένο στο έδαφος (**εικ.116**). Γράφει ο Blegen στον Wace από την Αμερικανική Πρεσβεία της Αθήνας, όπου υπηρετούσε, όπως προαναφέρθηκε, κατά τη διάρκεια του πολέμου:

¹¹¹⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 27.7.1953, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹¹⁹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 12.4.1955, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹²⁰ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Wace προς Blegen 26.4.1955, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹²¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 15.6.1950, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹²² Από το οξύς + δέρκομαι = κοιτάζω έντονα και διαπεραστικά.

«Καταφέραμε να βγαίνουμε έξω στην εξοχή μια φορά την εβδομάδα και είχα την ευκαιρία να εξασκήσω αρκετά το “οξυδερκείν”. Στον αρχαιολογικό χώρο των Αφιδνών υπήρξα τυχερός διότι εντοπίσαμε ΠΕ,ΜΕ και ΥΕ όστρακα¹¹²³». Η πρακτική αυτή αποτελεί πρόδρομο της έρευνας επιφανείας, όπως ασκείται σήμερα, ως ένα αναγνωρισμένο επιστημονικό εργαλείο, το οποίο προηγείται σχεδόν κατά κανόνα κάθε σύγχρονης ανασκαφής.

Ο Wace, αν και καταγόταν όπως ο Evans από μία αυτοκρατορία στα εκτεταμένα εδάφη της οποίας «ο ήλιος δεν έδυε ποτέ», κράτησε αποστάσεις από το «αυτοκρατορικό» αφήγημα. Σε αυτή του τη στάση ίσως να συνετέλεσε η διαφορετική ακαδημαϊκή παιδεία των δύο¹¹²⁴, σε συνδυασμό με τη συστηματικότητα και τον ορθολογισμό που διέκρινε τον χαρακτήρα του Wace, όπως είχαν εντοπίσει οι καθηγητές του σε πολύ πρόωμη εποχή. Το περιβάλλον της Οξφόρδης, όπου σπούδασε τόσο ο Evans όσο και ο φίλος και πνευματικός συνοδοιπόρος του Myres, είχε πιο συντηρητικές καταβολές (ίσως ως παλαιότερο Πανεπιστήμιο από το οποίο αποσπάστηκε η ομάδα που απετέλεσε, στη συνέχεια, το Πανεπιστήμιο του Cambridge). Οι Evans και

¹¹²³ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics Archives, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace 27.7.1946, σελ.1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹²⁴ Ο Wace ήταν cantabrigian, όπως ονομάζονταν οι απόφοιτοι του Cambridge, ενώ ο Evans ήταν oxonian, όπως αποκαλούνταν οι απόφοιτοι της Οξφόρδης.

Myres ενστερνιστήκαν τον πρώιμο εξελικτισμό, ο οποίος εναρμονιζόταν βολικά με την «αυτοκρατορική» εκδοχή, την οποία υποστήριζαν.

Οι συστηματικές έρευνες που διεξήγαγε ο Wace με τον Blegen στον ελλαδικό χώρο οδήγησαν στην ανατροπή της μέχρι τότε κρατούσας θεωρίας του Arthur Evans, ο οποίος χαρακτήριζε την κυρίως Ελλάδα «Μινωική». Η θεωρία τους αναπτύχθηκε κυρίως μετά την ανασκαφή της Κοράκου, όταν εξέδωσαν το άρθρο «The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland», όπου σχολιάζουν, μεταξύ άλλων, την ελλαδική κεραμική: «*αν και Μινωική σε προέλευση... είναι ο καρπός μίας καλλιεργημένης Κρητικής μεταμόσχευσης (μπολιάσματος) στο άγριο απόθεμα του ελλαδικού χώρου*»¹¹²⁵. Σχετικά με το θέμα αυτό, ο Wace γράφει στον Evans τον Ιούνιο του 1917: «*Εσωκλείω μία εικόνα δύο Εφυραϊκών αγγείων τα οποία οι Αμερικανοί μου έδωσαν για εσάς. Όπως θα δείτε το σχήμα είναι Μινυακό αλλά φέρουν ΥΜ Ι φυτική διακόσμηση... είναι στην ουσία Μινυακά που προσπαθούν να είναι Μινωικά - αυτό νομίζουμε ο Blegen και εγώ*»¹¹²⁶.

Η απόφαση των Wace- Blegen να χρησιμοποιήσουν τον όρο «Ελλαδικός» για να περιγράψουν τις στρωματογραφικές ακολουθίες του ελλαδικού χώρου, υπονοώντας με αυτό τον τρόπο την συνέχεια από τη μία φάση στην άλλη (κυρίως από τη Μεσοελλαδική στην Υστεροελλαδική περίοδο), προκάλεσε την έντονη αντίδραση του Arthur Evans. Βεβαίως, η ιδέα ότι η Κρήτη ίσως είχε υπάρξει η πηγή έμπνευσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού δεν ήταν νέα. Όμως, ο Evans προχώρησε ακόμη περισσότερο. Αντί για πολιτισμικές επιρροές στον δεύτερο τόμο του *Palace of Minos* ομιλεί για: «*υπερπόντια κατάκτηση και ολοκληρωτική αποίκηση της κυρίως Ελλάδας από κατοίκους Μινωικής προέλευσης*»¹¹²⁷. Μάλιστα απορρίπτοντας ειρωνικά την ορολογία των Wace-Blegen διατύπωνε το απαξιωτικό σχόλιο:

¹¹²⁵ Wace & Blegen 1918, σελ.188.

¹¹²⁶ Galanakis 2015, σημ. 11, σελ. 113.

¹¹²⁷ Evans 1928, σελ. 321. Αλλά και σε άλλα σημεία του *Palace of Minos* ο Evans διατυπώνει τη θεωρία του περί κατάκτησης της κυρίως Ελλάδας από Μινωίτες (βλ. Evans 1928, σελ. 168, 287. Evans 1928α, σελ. 571, 626. Evans 1930, σελ. 418. Evans 1935, σελ. 283, 298.

«Υστεροελλαδικό; Τότε για τους ίδιους λόγους και το Ρωμαϊκό τείχος να το αποκαλούμε Υστεροβρετανικό!»¹¹²⁸.

Σύμφωνα με την θεωρία του Evans, κατά τη διάρκεια της MM III και σίγουρα της YM I περιόδου (κατά την Κνωσιακή χρονολόγηση), η κυρίως Ελλάδα ήταν πολιτικά και πολιτισμικά ελεγχόμενη από την Κρήτη και τόσο οι λακκοειδείς όσο και θολωτοί τάφοι, ακόμη δε και τα Μυκηναϊκά Ανάκτορα ανήκαν σε Μινωικές δυναστείες. Η Κνωσός κατεστράφη γύρω στο 1400 π.Χ. όχι λόγω κατάκτησης από Ελλαδίτες, όπως ορισμένοι είχαν ισχυρισθεί, αλλά σύμφωνα με τον Evans λόγω σεισμού που έλαβε χώρα την εποχή εκείνη¹¹²⁹. Οι απόψεις αυτές του Evans χρονολογούνται πίσω στην δεκαετία του 1910 και διατυπώνονται σε ακαδημαϊκές δημοσιεύσεις και άρθρα εφημερίδων, τα οποία φυλάσσονται στο Αρχείο A. J. Evans στο Μουσείο Ashmolean του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης¹¹³⁰.

Πάντως, παρά τη βαθιά διάσταση απόψεων πάνω σε επιστημονικά θέματα μεταξύ του Evans και των «Gons» (δηλαδή του Wace και του Blegen), η αλληλογραφία τους αποκαλύπτει ότι οι σχέσεις τους σε προσωπικό επίπεδο, στην αρχή τουλάχιστον, ήταν καλές. Η διαφωνία τους είχε επιστημονικά κίνητρα. Μάλιστα, ο Wace είχε ενημερώσει τον Evans για το προαναφερθέν άρθρο σχετικά με την κεραμική τυπολογία της ηπειρωτικής Ελλάδας που σκόπευε να δημοσιεύσει με τον Blegen και είχε ζητήσει το 1917 τη γνώμη του, όπως προκύπτει από την παρακάτω επιστολή: *«Στην Κόρινθο κατά το διάστημα που μελετούσαμε την κεραμική του Blegen από την Εφύρα¹¹³¹ κ.ά. γράψαμε ένα μικρό άρθρο πάνω στην Προ-Μυκηναϊκή κεραμική του Ελλαδικού χώρου, τύπου urfirnis και Μιννακή. Θα το δακτυλογραφήσουμε και ελπίζουμε να σας στείλουμε ένα αντίγραφο από το χειρόγραφο για την κριτική και τις παρατηρήσεις σας, τις οποίες θα χαρούμε ιδιαίτερα να λάβουμε, δεδομένου ότι ουδείς εκ των δύο μας είναι αρκετά εξοικειωμένος με τα Κρητικά δεδομένα. Επιπλέον, σε θέματα χρονολόγησης εξαρτιόμαστε*

¹¹²⁸ Fitton 1995, σελ. 148.

¹¹²⁹ Evans 1928, σελ. 286, 347-350. 1935, Evans 1935α, σελ. 942, 988-989.

¹¹³⁰ Galanakis 2015, σημ. 5, σελ. 113.

¹¹³¹ Παρουσιάζει ενδιαφέρον η βεβαιότητα του Wace ότι η θέση Κοράκου ήταν η ομηρική Εφύρα. Ο Blegen, αν και ενδόμυχα μάλλον το ήλπιζε, ουδέποτε το δήλωσε ξεκάθαρα.

αρκετά από την Κνωσό. Για τον λόγο αυτό είμαστε ιδιαίτερα ευγνώμονες αν το διαβάσετε και κάνετε όποιες διορθώσεις και κριτική επιθυμείτε. Ελπίζω ότι θα σας δώσει επίσης, μία καλύτερη ιδέα για τη μεταβατική περίοδο από τη Μινυακή στη Μυκηναϊκή κεραμική»¹¹³².

Και ο Evans φαίνεται ότι εκτιμούσε τον κατά μία γενιά νεότερό του Wace και υποστήριξε τη διεξαγωγή της ανασκαφής των Μυκηνών στις αρχές της δεκαετίας του 1920 από τη Βρετανική Σχολή Αθηνών με ανασκαφέα τον Alan Wace. Το έντονο ενδιαφέρον του Evans εδραζόταν, προφανώς, στις τότε επίκαιρες ανακαλύψεις στην Κνωσό, οι οποίες έθεταν θέμα προέλευσης του Μυκηναϊκού πολιτισμού. Έχοντας εμπιστοσύνη στις ανασκαφικές ικανότητες του Wace, θεωρούσε ότι ο τελευταίος ήταν ο πλέον κατάλληλος να αναλάβει την ανασκαφή. Ενδόμυχα πρέπει να πίστευε ότι το αμερόληπτο αποτέλεσμα θα ήταν υπέρ του. Βεβαίως, οι προσδοκίες του δεν εκπληρώθηκαν. Το γεγονός αυτό σηματοδότησε την αρχή μίας διαμάχης, που για μεγάλο χρονικό διάστημα χώρισε την επιστημονική κοινότητα στα δύο, με σφοδρούς πολέμιους και υποστηρικτές και από τις δύο πλευρές.

Πράγματι, μετά την πρώτη ανασκαφική περίοδο του 1920 στις Μυκήνες, σε ένα άρθρο που δημοσίευσε το ίδιο έτος στο περιοδικό *The Illustrated London News*, ο David Hogarth, που ήταν φίλος με τον Arthur Evans, κάνει λόγο για αρχαιολογικό πόλεμο μεταξύ των δύο επιστημόνων: «Οι Νησιώτες οδηγούμενοι από τους Βρετανούς Κρήτες ξεκίνησαν μάχη εναντίον των Ελλαδιτών οδηγούμενων από Βρετανούς Αθηναίους. Μήπως βαθύτερη μελέτη του θέματος αποδεικνύει ότι η Αργολίδα ανέπτυξε τον δικό της πολιτισμό από την Νεολιθική Εποχή, σε σημείο που να μπορεί να παράγει μόνη της τα κοσμήματα των λακκοειδών τάφων; Η διαμάχη θα διεξαχθεί σύμφωνα με τους κανόνες του επιστημονικού πολέμου-ενός πολέμου που φέρνει ειρήνη και όχι σπάθη και φως μέσα στο σκοτάδι»¹¹³³.

Ο Wace έγραψε στον Evans σχετικά: «Λυπάμαι που το περιοδικό *The Illustrated London News* αναφέρει αρχαιολογικό πόλεμο και παρόμοιες

¹¹³² Galanakis 2015, σημ. 13, σελ. 113.

¹¹³³ Hogarth 1920, σελ. 216.

ανοησίες... Μισώ τις διαφωνίες μαζί σας, τουλάχιστον διότι χωρίς εσάς ουδέποτε θα είχαμε σκάψει στις Μυκήνες... απλώς οι αποδείξεις είναι πολύ ισχυρές για να τις αγνοήσουμε»¹¹³⁴.

Όσο οι ανακαλύψεις προχωρούσαν και τα στοιχεία δεν δικαίωναν τον Evans, οι σχέσεις του τελευταίου με τον Wace γίνονταν πιο τεταμένες, με αποκορύφωμα τη μη εκλογή του Wace στη θέση του Διευθυντή της Βρετανικής Σχολής Αθηνών το 1922. Οι απόψεις δίστανται σχετικά με το βαθμό συμμετοχής του Evans στην ξαφνική παύση (sudden halt)¹¹³⁵ του Wace, τόσο από την ανασκαφή των Μυκηνών όσο και από τα διοικητικά καθήκοντά του στη ΒΣΑ¹¹³⁶. Τότε η Διοικούσα Επιτροπή του Λονδίνου είχε λάβει μία επιστολή διαμαρτυρίας από επιφανείς Έλληνες ακαδημαϊκούς και Εφόρους, οι οποίοι δήλωναν «σεβασμό και στοργή» στο άτομο του Wace και συγχρόνως, υπογράμιζαν «την ενεργητικότητα, την ευστροφία και τις ικανότητες ενός αρχαιολόγου στον οποίο η Βρετανική Σχολή οφείλει τη μεγάλη επιστημονική φήμη την οποία απολαμβάνει»¹¹³⁷.

Το 1925, ο Evans γράφει στον Wace: «Λυπάμαι που είμαι αναγκασμένος να διαφωνήσω μαζί σας τόσο ριζικά σε πολλά θέματα, πολύ περισσότερο επειδή απεχθάνομαι τις αντεγκλήσεις, κυρίως με φίλους»¹¹³⁸. Και ένα χρόνο αργότερα προσθέτει: «Όπως γνωρίζετε από αρχαιολογικής πλευράς απέχουμε πάρα πολύ, αλλά αυτό δεν θα εμποδίσει την θερμή προσωπική υπόληψη και ευγνωμοσύνη που τρέφω προς εσάς για όλη την εξαιρετική σας καλωσύνη»¹¹³⁹. Ανεξάρτητα του πόσο πίστευε ο Evans αυτά τα λόγια, η στάση του μαρτυρεί την επιλογή του να τηρήσει σε προσωπικό επίπεδο,

¹¹³⁴ Galanakis 2015, σελ. 102.

¹¹³⁵ Galanakis 2015, σελ. 104.

¹¹³⁶ Βλ. Galanakis 2015, σελ. 104, όπου αναφέρεται ότι ο Wace γνώριζε ενάμισυ χρόνο πριν για την παύση του. Επίσης, ο Blegen, αν και φίλος του Wace, τήρησε μία πιο μετριοπαθή στάση στο θέμα, ίσως λόγω ιδιοσυγκρασίας, ίσως όμως και επειδή πίστευε ότι η αιτία του προβλήματος ήταν, όπως προαναφέρθηκε, η κακή επιρροή του McKenzie. Κατά τον G. Huxley την κύρια ευθύνη στην παύση του Wace έφερε ο J. Myres, ο οποίος κυριαρχούσε στη Διοικούσα Επιτροπή της Σχολής τη δεκαετία 1930 (βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα Παράρτημα 2 της διατριβής). Αντιθέτως, άλλη μερίδα ακαδημαϊκών πίστευε ότι η σταδιοδρομία του Wace σαφώς επλήγη από αυτή τη διαμάχη του με τον Evans (McGillivray 2000, σελ. 285-286).

¹¹³⁷ Hood 1998, σελ. 44-45.

¹¹³⁸ Galanakis 2015, σελ. 104.

¹¹³⁹ Galanakis 2015, σελ. 105.

τουλάχιστον την εποχή εκείνη, πολιτισμένη στάση έναντι του Wace. Πράγματι, ο τελευταίος εκμυστηρεύεται αργότερα στον Blegen: «... τις προάλλες στη συνάντηση της Επιτροπής ήταν (ο Evans) αρκετά προσηνής (καταδεκτικός) μαζί μου από την άλλη πλευρά του τραπεζιού»¹¹⁴⁰.

Όμως, σε επιστημονικό επίπεδο, η πολεμική κορυφωνόταν σιγά σιγά. Στην ίδια παραπάνω επιστολή, ο Wace προσθέτει: «Πληροφορούμαι ότι ο Evans σκοπεύει να γράψει ένα άρθρο στο επόμενο φύλο του περιοδικού *JHS* για το θέμα της μεταφοράς (της χρονολόγησης). Αν είναι αλήθεια πρέπει να απαντηθεί κάποια στιγμή»¹¹⁴¹. Ο Wace αναφέρεται προφανώς στις απόψεις του Evans σχετικά με τις χρονολογήσεις των Μυκηναϊκών ευρημάτων και στην εμμονή του να τους αποδίδει Μινωική προέλευση. Τελικά, ο Evans δεν προέβη σε δημοσίευση στο *JHS*, αλλά εξέδωσε το επόμενο έτος πάνω στο θέμα ένα φυλλάδιο με τίτλο «*The Shaft Graves and Bee-Hive Tombs of Mycenae and Their Interrelation*»¹¹⁴². Ο Blegen, συμμεριζόμενος τις απόψεις του Wace, γράφει προς τον τελευταίο τον Μάρτιο του 1931: «Γιατί υπήρξαμε τόσο άτολμοι σχετικά με τις Μυκήνες πριν δέκα χρόνια, όταν καταλήξαμε σε συμπεράσματα από τις ανακαλύψεις σου πάνω στους θολωτούς τάφους; Μου φαίνεται ότι τρομάξαμε με τα ευρήματά μας και νομίσαμε ότι μάλλον είχαμε χρονολογήσει εσφαλμένα τον Ατρέα και την Clytie (sic). Ξέρεις, αυτή η παλιά παραδοσιακή άποψη που έχουμε καταπιεί όλοι, σε πολύ μεγάλο βαθμό άνευ αντιρρήσεως και την οποία οι «Κρήτες» συνεχώς διακηρύσσουν (την άκουσα ξανά στη ΒΣΑ την Πέμπτη, στη διάλεξη του Evans) είναι ασφαλώς λανθασμένη. Εννοώ η άποψη ότι η ΥΕ III (περίοδος) ήταν μία εποχή παρακμής, εκφυλισμού, κατάπτωσης κ.ά., Μου φαίνεται ότι ένα πράγμα που προέκυψε από τις έρευνές σου στις Μυκήνες, από τις ανακαλύψεις του Kurt Müller στην Τίρυνθα κ.ά., είναι το γεγονός ότι η ΥΕ III περίοδος ήταν η κορύφωση του Μυκηναϊκού μεγαλείου σε πλούτο, ισχύ και λάμψη και το ανώτατο σημείο υπήρξε ο 13ος αι. π.Χ. ...Δεν πιστεύεις ότι ο Ατρέας και η Clytie κτίστηκαν περίπου την ίδια εποχή και ότι το παραδοσιακό όνομα του Ατρέα βασίζεται σε ιστορικό γεγονός; ... Μελετώ τελευταία πολύ

¹¹⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 23.10.1928, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁴¹ ό.π.

¹¹⁴² Fappas 2015, σημ. 35, σελ. 81.

εντατικά την ΥΕ ΙΙΙ κεραμική και δεν μπορώ να ισχυρισθώ ότι είναι εκφυλισμένη και παρηκμασμένη. Αντιθέτως, είναι τεχνολογικά το καλύτερο είδος κεραμικής που έχει παραχθεί στον ελλαδικό χώρο μέχρι στιγμής. Η διακόσμηση διαφέρει από αυτήν της ΥΕ ΙΙ και Ι αλλά δεν υστερεί. Παρουσιάζει μια ηθελημένη και εκλεπτυσμένη στροφή από τις απλές απομιμήσεις της φύσης σε μια προσπάθεια δημιουργίας αφηρημένων διακοσμητικών σχημάτων. Με άλλα λόγια ένα είδος φουτουριστικής τέχνης, η οποία προϋποθέτει ένα πιο σύνθετο και πιο αφυπνισμένο είδος πολιτισμού από αυτό που υπήρχε πριν. Ακριβώς αυτό που θα ανέμενες από μια ισχυρή και σταθερή διακυβέρνηση με άφθονο πλούτο. Ποιά είναι η άποψή σου επ' αυτού; Μου φαίνεται ότι είναι μια καλή στιγμή για συζήτηση. Η καλύτερη απάντηση στον Evans είναι να κατεβάσεις τη χρονολόγηση του Ατρέα κατά ένα αιώνα ή και περισσότερο. Μπορώ να σκεφτώ πολλά ακόμη επιχειρήματα»¹¹⁴³.

Από τις αρχές της δεκαετίας του 1930, η ρήξη είναι πλέον ανοικτή. Ο Evans, προλογίζοντας το 1931 βιβλίο του Emil Ludwig για τον Schliemann, δεν διστάζει να αποκαλέσει τις απόψεις των Wace και Blegen «παράλογες και διεστραμμένες» (preposterous and perverse)¹¹⁴⁴. Παρ' όλα αυτά, τρία χρόνια αργότερα, στις 19.3.1934, ο Evans έστειλε συστατική επιστολή στον Wace για την πρόσληψή του στο Πανεπιστήμιο του Cambridge με το εξής σχόλιο: «Εσωκλείω με χαρά τη συστατική επιστολή γι' αυτή τη θέση, αν και πιστεύω ότι δεν την χρειάζεστε (τη συστατική επιστολή εννοεί)»¹¹⁴⁵.

Τον Ιανουάριο του 1936 ο Wace γράφει στον Blegen: «Ο Evans ήλθε να μας δει για περίπου μία ώρα, πέντε μέρες μετά τα Χριστούγεννα. Ήταν εύθυμος όπως πάντα. Μόλις είχε πιάσει 80 μίλια με το καινούργιο του αυτοκίνητο. Φαίνεται ότι η ωριαία του ταχύτητα ταιριάζει με τα χρόνια της ηλικίας του»¹¹⁴⁶. Εντούτοις, το ίδιο έτος ο Evans εξαπολύει κατά του Wace νέα δημόσια ρητορική. Στο φυλλάδιο που εξέδωσε ο Myres με την ευκαιρία της έκθεσης στο Λονδίνο για τον εορτασμό των 50 χρόνων λειτουργίας της

¹¹⁴³ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 29.3.1931, σελ.1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁴⁴ Evans 1931, σελ. 15.

¹¹⁴⁵ Galanakis 2015, σελ. 104.

¹¹⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 13.1.1936, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

ΒΣΑ, προστέθηκε μία υποσημείωση στο κεφάλαιο του Wace, η οποία διευκρίνιζε στον αναγνώστη ότι ο Evans δεν συμφωνεί με την προτεινόμενη από τον Wace χρονολόγηση των λακκοειδών τάφων και των θολωτών τάφων της Κλυταιμνήστρας και του Ατρέα και ότι ο όρος «Ελλαδικός» χρησιμοποιείται από τον ανασκαφέα για να προσδιορίσει τον πολιτισμό της ηπειρωτικής Ελλάδας κατά τη διάρκεια της Μινωικής Εποχής¹¹⁴⁷.

Το 1939 υπήρξε έτος ορόσημο για την εξέλιξη της διαμάχης. Οι νέες ανασκαφές του Wace στις Μυκήνες επιβεβαίωσαν τη χαμηλή χρονολόγηση του Θησαυρού του Ατρέα. Συγχρόνως, οι Blegen και Wace δημοσίευσαν το περίφημο άρθρο τους με το οποίο υποστήριζαν τις εμπορικές αλληλεπιδράσεις ως κύρια αιτία της Μινωικής παρουσίας στον ελλαδικό χώρο¹¹⁴⁸. Το ίδιο έτος ανακαλύφθηκε ο θολωτός τάφος στην Κεφάλαια, κοντά στην Κνωσό, ο οποίος γεφύρωσε το χάσμα μεταξύ των θολωτών Μυκηναϊκών τάφων και των θολωτών τάφων της Μεσαράς¹¹⁴⁹.

Αλλά η σπουδαιότερη ανακάλυψη του 1939 ήταν ο εντοπισμός του αρχείου των πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής στην Πύλο¹¹⁵⁰. Ο Wace γράφει στον Blegen με συγκρατημένη ελπίδα: *«Όλοι μας ελπίζουμε να αποδειχθεί ότι οι πινακίδες σου είναι γραμμένες στην ελληνική και όχι στη Μινωική γλώσσα...»*¹¹⁵¹. Βεβαίως, η επιβεβαίωση της ελπίδας του Wace ήλθε μετά τον θάνατο του Evans. Αυτό όμως, δεν εμπόδισε τον Wace να υπενθυμίσει στον Blegen το 1955 θριαμβευτικά: *«Θυμάσαι που ο Evans μας αποκαλούσε παράλογους και διεστραμμένους; Είναι κρίμα που δεν ήταν περισσότεροι προϊστορικοί εκεί (εννοεί κατά τη σχετική ανακοίνωση) αλλά και οι ιστορικοί δεν έχουν ακόμη αφυπνισθεί από τη σπουδαιότητα της αποκρυπτογράφησης του Ventris»*¹¹⁵².

Το δίπολο των επιθέσεων/υπαναχωρήσεων σε διαδοχική και αμοιβαία βάση των Evans-Wace καλά κρατούσε μέχρι τον θάνατο του πρώτου. Όπως

¹¹⁴⁷ Myres 1936, σελ. 46.

¹¹⁴⁸ Wace & Blegen 1939.

¹¹⁴⁹ Hutchinson 1940.

¹¹⁵⁰ Bennett 1985.

¹¹⁵¹ Fappas 2015, σελ. 71.

¹¹⁵² Fappas 2015, σελ. 71.

εύστοχα το έθεσε ο Γ. Γαλανάκης, «σχεδόν όλες οι ανακαλύψεις κατά τις δεκαετίες του '20 και '30 τέθηκαν και ερμηνεύθηκαν μέσα στο πλαίσιο αυτής της αντιπαράθεσης και από τις δύο πλευρές – είναι χρήσιμο να θυμάται κανείς αυτό το στοιχείο όταν διαβάσει βιβλιογραφία ή αρχαιολογικές εκθέσεις εκείνης της εποχής»¹¹⁵³. Η ένταση βεβαίως συνεχίστηκε και αργότερα με τον Myres, κυρίως μετά τα αναπάντεχα αποτελέσματα της αποκρυπτογράφησης της Γραμμικής Β' Γραφής. Πράγματι, το έργο του Ventris είχε θέσει σε νέο πλαίσιο τη διαμάχη. Όπως αναφέρει στο σύγγραμμά του ο Ventris: «*Τα τελευταία Ανάκτορα της Κνωσού φαίνεται να είναι μέρος του τοπικού πολιτισμού του νησιού. Αν όμως, η υπόθεσή μου είναι σωστή οι Έλληνες πρέπει να ήλθαν, πράγματι, στην Κρήτη κατά την οικοδόμησή τους και δεν ήταν απλώς οι καταστροφείς τους. Εκείνοι θα πρέπει να εφηύραν τη νέα Γραμμική Β' Γραφή για δική τους χρήση. Εάν συμβαίνει αυτό θα πρέπει να αποκαλούμε Μυκηναϊκές τις πινακίδες τις οποίες δημοσίευσαν οι Myres και Bennett και όχι Μινωικές...*»¹¹⁵⁴.

Ο Wace αισθανόταν δικαιωμένος. Ήταν πλέον πεπεισμένος ότι: «*τα στρωματογραφικά στοιχεία του Evans δεν ήταν αξιόπιστα, διότι η ανασκαφή της Κνωσού δεν είχε αρκετή αρχαιολογική επίβλεψη*», όπως γράφει στον Blegen στις 11.2.1955, στηλιτεύοντας έμμεσα και το έργο του McKenzie. Και συνεχίζει: «*Εάν αποδεχθούμε τη χρονολόγηση του Evans για τις πινακίδες της Κνωσού (τέλος της ΥΜ ΙΙ περιόδου) τότε το χάσμα μεταξύ Κνωσού και Μυκηνών είναι γύρω στα διακόσια χρόνια, αλλά το χάσμα μεταξύ Μυκηνών και Πύλου (ΥΕ ΙΙΒ έως πρόιμη ΥΕ ΙΙΓ) δεν μπορεί να είναι περισσότερο από πενήντα χρόνια. Η διαφορετική διάρκεια αυτών των διαστημάτων ταιριάζει καλά με την πρόταση του Emmett Bennett, η οποία βασίζεται στην ανάλυση των γραφών από τις τρεις θέσεις. Ίσως η λύση (του προβλήματος) είναι ότι δεν είναι της ίδιας εποχής όλες οι πινακίδες της Κνωσού. Μερικές π.χ. αυτές από το Μικρό Ανάκτορο μπορεί, πράγματι, να χρονολογούνται στην ΥΜ ΙΙ περίοδο, ενώ άλλες να ανήκουν σε κάποια επανακατάληψη την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο. Είναι πολύ κρίμα που δεν έχουμε πλήρη στοιχεία από τα δεδομένα της πρώτης ανασκαφής στην Κνωσό. Πιθανώς πιο*

¹¹⁵³ Galanakis 2015, σημ. 47, σελ. 115.

¹¹⁵⁴ Ventris 1952, σελ. 58.

εξονυχιστική μελέτη των πινακίδων της Κνωσού να αποκαλύψει διαφορές ανάμεσά τους που θα υποδείξουν ότι μερικές είναι πρωιμότερες από άλλες. Η αρχαιολογική μαρτυρία υποδηλώνει σαφώς ότι η ηπειρωτική (Μυκηναϊκή) επιρροή ήταν έντονη στην Κνωσό πολύ πριν το τέλος της ΥΜ ΙΙ περιόδου. Οι πινακίδες της γραμμικής Β' Γραφής (που είναι) στα Ελληνικά ταιριάζουν καλά σε αυτά τα συμφοραζόμενα. Η Μυκηναϊκή επίδραση στην Κνωσό φαίνεται σαφώς ότι έλαβε χώρα νωρίτερα από την ΥΜ ΙΙΙ περίοδο»¹¹⁵⁵.

Ένα χρόνο μετά αναγγέλλει με περηφάνεια στον Blegen: «Έχω τις πρώτες 160 σελίδες του συγγράμματος των Ventris και Chadwick με τίτλο “Documents in Mycenaean Greek”. Θα είναι ένα ωραίο βιβλίο. Τις παρουσίασα με καμάρι στο Bryn Mawr»¹¹⁵⁶. Ο Wace προλόγισε τελικά το σύγγραμμα των Ventris και Chadwick¹¹⁵⁷. Μάλιστα πριν την αποστολή του σχεδίου στον Ventris ζήτησε τη γνώμη του Blegen¹¹⁵⁸. Μετά την δημοσίευση του συγγράμματος, ο Wace γίνεται όλο και οξύτερος στις αμφισβητήσεις και στην πολεμική που δέχεται η αποκρυπτογράφιση των πινακίδων, κυρίως από τη Μεγάλη Βρετανία. Γράφει το 1957 στον Blegen εμφανώς ενοχλημένος: «Στις 6 Μαρτίου στο Λονδίνο το BBC είχε μία συζήτηση πάνω στο βιβλίο των Ventris-Chadwick με τους Sinclair Hood, Moses Finley και Page. Μας έστειλαν ένα αντίγραφο της εκπομπής. Ο Sinclair ισχυρίστηκε ότι τα αποτελέσματα της αποκρυπτογράφησης είναι υπό αμφισβήτηση και ο ίδιος αναρωτιέται αν η γλώσσα των πινακίδων είναι, πράγματι, ελληνική. Διατηρεί πολλές επιφυλάξεις. Το ύφος του (εννοεί του Hood) είναι Μινωικό και επαναλαμβάνει την παράλογη υπόθεση ότι οι θησαυροί των λακκοειδών τάφων είναι κρητικής προέλευσης... Ο Moses Finley είναι ένας Αμερικανός που σπούδασε στο Cambridge. Αρνείται να αποκαλεί τη Μυκηναϊκή τέχνη ελληνική. Για εκείνον τα μόνα ελληνικά πράγματα είναι τα ερυθρόμορφα αγγεία, τα Ελγίνεια μάρμαρα, ο Πλάτων, ο

¹¹⁵⁵ Fappas 2015, σελ. 68.

¹¹⁵⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 22.3.1956 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁵⁷ Wace 1956α, σελ. xiii-xxxi.

¹¹⁵⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 24.2.1955.

Σοφοκλής κ.ά. Ποιός είναι ο Finley; Τι μόρφωση έχει; Μου δίνει την εντύπωση ότι λέει πολλές ανοησίες»¹¹⁵⁹.

Πάντως, ο Wace φαίνεται ότι δεν ήταν εύκολος και μετριοπαθής χαρακτήρας. Εντύπωση προκαλεί η κριτική στάση του έναντι του έργου του Furumark και των διαιρέσεων και υποδιαιρέσεων των χρονολογικών φάσεων της Μυκηναϊκής κεραμικής που είχε αναπτύξει. Γράφει τον Οκτώβριο του 1947 στον Blegen: «Διάβασα πρόσφατα ένα μεγάλο μέρος από το έργο του Furumark και το βρίσκω μάλλον δυσκολοχώνευτο έδεσμα. Θεωρώ όλο του το σύστημα πολύ περίπλοκο, ιδιαίτερα αυτό που αναφέρεται στην YE IIIΓ1α (περίοδο). Μερικά από τα χρονολογικά του στάδια μπορεί να είναι απλώς τοπικές διαφορές. Νομίζω, πάντως, ότι θα πρέπει να αλλάξω λίγο στο βιβλίο μου για τις Μυκήνες το τμήμα για τη χρονολόγηση, ώστε να μην διαφοροποιείται τόσο έντονα από το σύστημα του Furumark»¹¹⁶⁰. Και έξι περίπου μήνες αργότερα προσθέτει: «Δεν αισθάνομαι ακόμη έτοιμος να συμφωνήσω με τις υποδιαιρέσεις του Furumark για την YE IIIΓ. Θεωρώ ότι τα στοιχεία που έχουμε μέχρι στιγμής δεν δικαιολογούν τόσο μικρές υποδιαιρέσεις. Δεν αντιλαμβάνομαι γιατί ο Furumark κάνει τόση φασαρία για την YE I και II. Μοιάζει να θεωρεί ότι η YE I δεν μπορεί να είναι YE I διότι μέρος της κεραμικής της είναι ακόσμητη και επομένως, φαιά Μινυακή. Δεν φαίνεται να συλλαμβάνει το ουσιαστικό γεγονός ότι η YE κεραμική αναδύεται από τη Μινυακή με τη μορφή της φαιάς Μινυακής και επομένως, είναι απόλυτα φυσικό η ακόσμητη YE I και II κεραμική να είναι φαιά Μινυακή. Εντούτοις, δεν είναι Μεσοελλαδική (κεραμική) επειδή είναι Μινυακή. Νομίζω ότι ο F(urumark) τα έχει μπλέξει λίγο με τα είδη κεραμικής και τις χρονολογήσεις. Σαν να ανέμενε ότι όλη η Μινυακή κεραμική είναι Μεσοελλαδική και όλη η ΠΕ κεραμική να είναι *urfirnis*. Ίσως γράψω κάποια στιγμή κάτι πάνω σε αυτό το θέμα. Τι νομίζεις;»¹¹⁶¹. Ο Blegen φαίνεται ότι συμφωνούσε με τις παραπάνω απόψεις, όπως προκύπτει από μεταγενέστερη

¹¹⁵⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 17.3.1957, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁶⁰ Fappas 2015, σελ. 69. Αρχεία University of Cincinnati, Carl W. Blegen Papers, ΦΑΚ. 185α, επιστολή Wace προς Blegen, 23.10.1947.

¹¹⁶¹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Wace προς Blegen 6.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

επιστολή του προς τον Wace: «*Furumark's scheme does not seem to me to be altogether convincing*»¹¹⁶². Μάλιστα οι Wace και Blegen σκόπευαν να δημοσιεύσουν ένα άρθρο που το αποκαλούσαν «anti-Furumark bilge», όπου θα αμφισβητούσαν τις απόψεις που ο Furumark διατύπωνε στο σύγγραμμά του *Chronology of Mycenaean Pottery*¹¹⁶³.

Αλλά και εναντίον του Myres καταφέρεται ο Wace, λόγω της διάστασης απόψεων που είχαν σχετικά με τη χρονολόγηση του Θησαυρού του Ατρέα. Γράφει στον Blegen τον Ιούλιο του 1953: «*Έχω το χειρόγραφο ενός «bilge» (του αντι-Ατρεύς) για τον J.L.M (John L. Myres) και είναι υπό συζήτηση εάν θα δημοσιευθεί με σχόλια δικά μου που θα υπογραμμίζουν τα κόλπα (τα τεχνάσματά) του. Πρόκειται, πράγματι, για μεγάλη ανοησία*»¹¹⁶⁴. Φαίνεται ότι ο Wace δεν είχε λησμονήσει τα σχόλια του Myres στο φυλλάδιο που είχε εκδώσει ο τελευταίος το 1936 (βλ. παραπάνω, σελ. 360-361). Αν και είχαν περάσει 17 έτη από το γεγονός, η διαμάχη μεταξύ τους συνεχιζόταν και ο Wace θεώρησε ότι, υπό το φως των στοιχείων που είχαν προκύψει από τις νέες ανασκαφές στις Μυκήνες, ήταν μία καλή ευκαιρία να δώσει απάντηση στον Myres, τα δημόσια σχόλια του οποίου τον είχαν προφανώς ενοχλήσει.

Το επικριτικό ύφος του Wace επεκτεινόταν και σε Έλληνες συναδέλφους, όπως αποκαλύπτει η παρακάτω αποστροφή επιστολής του προς τον Blegen σχετικά με τον Γεώργιο Μυλωνά: «... νομίζω ότι θα ήταν καλύτερα γι' αυτόν (τον Μυλωνά) να είχε δώσει το βάρος στο βιβλίο του σε νέα πράγματα (ευρήματα) όπως ο νέος Ταφικός Κύκλος»¹¹⁶⁵. Αναφέρεται μάλλον στις απόψεις που εξέφραζε ο Μυλωνάς στο σύγγραμμά του για τις Μυκήνες, με τις οποίες ο Wace προφανώς διαφωνούσε, όπως η χρονολόγηση των ευρημάτων του Θησαυρού του Ατρέα και του Τάφου των Λεόντων.

¹¹⁶² Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 12.4.1955.

¹¹⁶³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 21.1.1951 και 16.3.1952.

¹¹⁶⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen 27.7.1953, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹¹⁶⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 14, υποφ. 2, επιστολή Wace προς Blegen, 6.2.1957 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Οι αρχαιολογικές ανησυχίες του Wace δεν εξαντλήθηκαν στις παραπάνω ανασκαφικές και ερευνητικές δραστηριότητες. Τα ήθη και έθιμα της Θεσσαλίας κέντρισαν το ενδιαφέρον του. Παρά τον προσανατολισμό του στην αιγαιακή προϊστορία, είχε προφανώς εμποτισθεί με την εκδοχή της ανθρωπολογικής αρχαιολογίας που επικρατούσε στο Cambridge την εποχή των σπουδών του, καθώς και από τη διττή επιστημολογική προσωπικότητα του Καθηγητή του Ridgway. Μαζί με τον Maurice Thompson, ενδιαφέρθηκαν ζωηρά για τη ζωή των Βλάχων, μίας μη δυτικού τύπου κοινωνίας και δημοσίευσαν διάφορα άρθρα εθνοαρχαιολογικού περιεχομένου. Κάθε καλοκαίρι επί τρία χρόνια, από το 1910 έως το 1912, φορώντας κάπες, συνόδευαν αυτούς τους νομάδες στο οκταήμερο ταξίδι τους από τον Τύρναβο πάνω στις ανατολικές πλαγιές του Σμόλικα και κατέγραφαν τη ζωή τους και τις διαφορές τους από τους Έλληνες¹¹⁶⁶. Οι εξερευνήσεις αυτές του Wace προδίδουν την αντικλασική/μετακλασική του τάση, που εκδηλώθηκε μέσα από την αναζήτηση της αυθεντικής Ελλάδας, χωρίς τον εξωραϊσμό της ρομαντικής αρχαιογνωσίας¹¹⁶⁷. Σε άλλο άρθρο του με τίτλο «North Greek Festivals», ο Wace περιγράφει τις γιορτές του καρναβαλιού τις οποίες παρομοιάζει με την αρχαία λατρεία του Διονύσου, που προερχόταν από τη Θράκη και τη Μακεδονία. Τα παραπάνω μαρτυρούν συνδυασμό εθνοαρχαιολογικών και περιβαλλοντικών ενδιαφερόντων. Η καλλιέργειά τους φαίνεται ότι ευνοήθηκε από το περιβάλλον του Cambridge, το οποίο ήδη την εποχή που ο Wace ήταν φοιτητής είχε απομακρυνθεί από τον κλασικισμό και την αρχαιογνωσία. Και στη συνέχεια, όταν ο Wace ήλθε στην Ελλάδα, βρήκε περαιτέρω έδαφος ανάπτυξης, δεδομένου ότι, όπως αναφέρει η Elizabeth French, το περιβάλλον της Βρετανικής Σχολής έδειχνε ενδιαφέρον για την περιβαλλοντική αρχαιολογία¹¹⁶⁸. Έτσι, ο Wace σε μία αρκετά πρόωμη εποχή έσπασε τους επιστημονικούς φραγμούς ανάμεσα στην αρχαιολογία, εθνογραφία και φιλολογία¹¹⁶⁹.

¹¹⁶⁶ Hood 1998, σελ. 42-43.

¹¹⁶⁷ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 239.

¹¹⁶⁸ French 1990, σελ. 16.

¹¹⁶⁹ Hood 1998, σελ. 45.

Με βάση τα παραπάνω, ο Wace κατατάσσεται από πλευράς μεθοδολογίας στο επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού στην αντικλασική του μορφή, που καλλιεργήθηκε από την αγγλική αρχαιολογία στην Ελλάδα. Προσανατολίσθηκε στην προσπάθεια συγκρότησης της Προϊστορικής Αρχαιολογίας ως μεθοδολογικά, αυτόνομου γνωστικού αντικειμένου¹¹⁷⁰ και από αυτή την άποψη χαρακτηρίζεται ορθολογιστής και θετικιστής. Επέκτεινε τα ενδιαφέροντά του και σε θέματα εθνοαρχαιολογικού ενδιαφέροντος, όπως προκύπτει από τα ταξίδια του στη Θεσσαλία και το ενδιαφέρον του για τα υφάσματα (κατά τη θητεία του στο Victoria & Albert Museum), ως δείγματα υλικού πολιτισμού μη δυτικών κοινωνιών.

Η ανασκαφική του μέθοδος ήταν βασισμένη σε αυτήν του Droop, ο οποίος, αν και 3 χρόνια νεότερός του, φαίνεται ότι υπήρξε ο δάσκαλός του σε αυτόν τον τομέα. Έσκαβε δηλαδή κατά στρώσεις μικρού πάχους 20 περίπου εκ., τις λεγόμενες «πάσες» (in spits)¹¹⁷¹, διότι όπως διακήρυττε ο Droop κατηγορηματικά: «οι μικρές υποδιαιρέσεις είναι απαραίτητες για να συλλάβουμε όλες τις αλλαγές στην επίχωση»¹¹⁷². Τη μέθοδο αυτή μεταλαμπάδεψε, στη συνέχεια, στον Blegen κατά την ανασκαφή της Κοράκου, όπως προαναφέρθηκε, και με τη μέθοδο αυτή συνέχισαν και οι δύο το ανασκαφικό τους έργο. Με τον τελευταίο, εκτός από τη φιλία που τους συνέδεσε, συνέκλιναν στον ομηρισμό που και οι δύο χρησιμοποιούσαν ως ερμηνευτικό εργαλείο. Το γεγονός αυτό αποτελεί απόδειξη, ότι η επιστημολογική επανάσταση της αγγλικής αρχαιολογικής σχολής πραγματοποιήθηκε με ήπιο τρόπο¹¹⁷³.

Σε κάθε περίπτωση, το επιστημονικό έργο του Wace συνδέθηκε άρρηκτα με τις Μυκήνες, εξ ου και το χιουμοριστικό σκίτσο του Piet de Jong, που τον παρουσιάζει με ένα σαρδόνιο χαμόγελο σε πρώτο πλάνο (που δηλώνει ίσως την ικανοποίησή του για τις ανατρεπτικές ανακαλύψεις του), ενώ πίσω του

¹¹⁷⁰ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 244.

¹¹⁷¹ Τζονου-Herbst 2015, σελ. 47.

¹¹⁷² Droop 1915, σελ. 12.

¹¹⁷³ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 244.

εικονίζεται με αυθάδικη έκφραση ο πιθανός λέοντας που κοσμεί την είσοδο της Μυκηναϊκής Ακρόπολης (εικ.117).

Εικ.117. Καρικατούρα του Alan Wace φιλοτεχνημένη από τον Piet de Jong. Αν και ο Wace είχε ανοικτό χρώμα ματιών το σχέδιο του de Jong τον παρουσιάζει με σκούρα μάτια, ίσως για να προσδώσει περισσότερη ένταση στο βλέμμα του. Φωτ. Hood 1998, σελ. 40.

Όπως πολύ χαρακτηριστικά το έθεσε ο John Droop: «Ο Wace μπορεί να υπήρξε αιρετικός (ανατρεπτικός) στις απόψεις του σχετικά με τον Υστεροελλαδικό πολιτισμό, αλλά όσον αφορά στη χρονολόγηση των μεγάλων οικοδομημάτων των Μυκηνών φαίνεται ότι έχει το δικαίωμα να θεωρείται μεταρρυθμιστής»¹¹⁷⁴.

4.6. Sinclair Hood. Ο «Νέστωρ» της Μινωικής Αρχαιολογίας

4.6.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Martin Sinclair Frankland Hood (εικ.118) γεννήθηκε το 1917 στο Queenstown της Ιρλανδίας. Η μητέρα του Frances ήταν Αμερικανή. Ο πατέρας του Martin Hood έχασε τη ζωή του υπηρετώντας στο Βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό, όταν ο Sinclair ήταν ηλικίας δύο ετών. Φοίτησε στο Harrow School και στη συνέχεια, το 1939 έλαβε Master of Arts από το Magdalen College της Οξφόρδης¹¹⁷⁵. Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου

¹¹⁷⁴ Galanakis 2015, σελ. 105. Droop 1926, σελ. 48.

¹¹⁷⁵ Βλ. ιστότοπο (Martin) Sinclair (Frankland) Hood."Contemporary Authors Online". Detroit: Gale, 2002. Biography in Context. Web. 3 Jan. 2014. Gale Document Number: GALE|H1000046926.

Πολέμου έλαβε δίπλωμα Προϊστορικής Αρχαιολογίας από το University College London με Καθηγητές αρχικά την Kathleen Kenyon και στη συνέχεια, τον Gordon Childe. Συμμετείχε στις ανασκαφές της Ιεριχούς υπό την Kathleen Kenyon και στο Tell Atchana της σημερινής Τουρκίας υπό τον Sir Leonard Woolley. Ήλθε στην Ελλάδα ως υπότροφος της ΒΣΑ το 1947 (εικ.119), μετά από προτροπή της Kenyon, προκειμένου να μεταδώσει στους φοιτητές της Σχολής τις ανασκαφικές μεθόδους τις οποίες η ίδια του είχε διδάξει. Η Kenyon ανυπομονούσε να βάλει τους νέους ανασκαφείς της ΒΣΑ στο «σωστό δρόμο», όπως αναφέρει ο Hood¹¹⁷⁶. Ένα από τα πρώτα έργα του υπήρξε η μελέτη των χειρογράφων του Alan Wace, σχετικά με τις ανασκαφές τις οποίες διεξήγαγε ο τελευταίος στις Μυκήνες το έτος 1939. Όπως ο ίδιος ο Wace αναφέρει, οφείλει στον τριαντάχρονο τότε Hood πολλές από τις παρατηρήσεις και διορθώσεις οι οποίες έγιναν, ειδικά για την κεραμική¹¹⁷⁷.

Εικ.118. Martin Sinclair Frankland Hood. Φωτ. Karadimas 2015α.

Εικ.119. Μέλη της ΒΣΑ στην είσοδο της Σχολής το 1947. Με βέλος εικονίζεται ο S. Hood. Φωτ. Karadimas 2015β.

¹¹⁷⁶ Karadimas 2015α.

¹¹⁷⁷ Wace 1950, 201.

Υπήρξε Βοηθός Διευθυντής της Σχολής κατά το διάστημα 1949-1951, κατά το οποίο Διευθυντής ήταν ο John Cook (1910-1994). Στη συνέχεια, χρημάτισε και ο ίδιος Διευθυντής (1954-1962). Το έτος 1950 συμμετείχε στις νέες ανασκαφές του Alan Wace στις Μυκήνες και όπως θυμάται η Elizabeth French: «είχε αποκτήσει ήδη πολύ σημαντική εμπειρία»¹¹⁷⁸.

Το έτος 1957 νυμφεύθηκε τη Rachel, την οποία είχε γνωρίσει κατά τη διάρκεια των ανασκαφών στον Εμπορείο της Χίου, με την οποία απέκτησαν τρία παιδιά. Τα αρχαιολογικά του ενδιαφέροντα ήταν, μεταξύ άλλων, έντονα στραμμένα στην προϊστορική Κρήτη, όπου διενήργησε πλείστες έρευνες, απότοκες των οποίων υπήρξαν σειρές δημοσιεύσεων, διαλέξεων κ.ά.

Την περίοδο 1952-1955 ανέσκαψε στη Χίο ένα προϊστορικό οικισμό της Εποχής του Χαλκού¹¹⁷⁹. Την περίοδο 1957-1961 πραγματοποίησε ανασκαφές στην Κνωσό.

Σήμερα κατοικεί στο Oxfordshire της Αγγλίας.

4.6.2. Η ανασκαφή στον προϊστορικό Εμπορείο Χίου (1952-1955)

4.6.2.α. Γενικές παρατηρήσεις

Η Χίος, ευρισκόμενη πάνω στους θαλάσσιους δρόμους που συνδέουν την ανατολική Μεσόγειο με τον Εύξεινο Πόντο και λόγω της γειτνίασής της με τα Μικρασιατικά παράλια κατοικήθηκε ήδη από τη Νεολιθική Εποχή. Τα πρώτα προϊστορικά κατάλοιπα ανιχνεύθηκαν ήδη από τα τέλη του 19^{ου} αι. στο σπήλαιο Αη-Γάλα¹¹⁸⁰, στη βορειοδυτική πλευρά του νησιού, όταν η Χίος ήταν ακόμη υπό τουρκική κατοχή¹¹⁸¹. Το κατώτερο και μεσαίο τμήμα του σπηλαίου ανασκάφηκε το 1938 από τη ΒΣΑ, με ανασκαφέα την Edith

¹¹⁷⁸ French 2006, σελ.263.

¹¹⁷⁹ Hood 1981, 1982.

¹¹⁸⁰ Αυτή είναι η τοπική ονομασία του σπηλαίου. Στην πραγματικότητα δεν πρόκειται για ένα αλλά για τρία επάλληλα σπήλαια, τα οποία επικοινωνούν μεταξύ τους με καρστικούς αγωγούς.

¹¹⁸¹ Hood 1981, σελ.1.

Eccles¹¹⁸². Κι άλλες προϊστορικές θέσεις εντοπίστηκαν στο νησί από τον Sinclair Hood¹¹⁸³, ο οποίος κατά την περίοδο 1952-1955 διενήργησε ανασκαφές στον Εμπορείό, στη νοτιοανατολική πλευρά της Χίου.

Ο Εμπορείός ή Καμάρι είναι ημικυκλικός ορμίσκος (**εικ.120**), ο οποίος προστατεύεται από τους νότιους ανέμους με μία βραχώδη χερσόνησο, γνωστή ως «Καστρί» (**εικ. 121**). Αποτελεί το επίνειο του Πυργίου.

¹¹⁸² Hood 1981, σελ. ix, 11.

¹¹⁸³ Οι θέσεις αυτές ήταν: Πίνδακας, Καλαμωτή, Αρμόλια, Δότια, Πυργί, Κάτω Φανά, Ολύμποι, Μεστά, Πόλη Χίου, Νέα Μονή, Χαλκειός, Λαγκάδα, Ναγός, Βολισσός και Ελίντα (Hood 1981, σελ.2-9).

Εικ.120. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Η Ακρόπολη και ο κόλπος του Εμπορείου. Φωτ. Hood 1981, σελ.86.

Εικ.121. Εμπορείος Χίου. Η Ακρόπολη του Καστρίου από βορειοανατολικά. Φωτ. Hood 1981, plate 15a.

Ο προϊστορικός οικισμός στη θέση αυτή εντοπίστηκε από το παρατηρητικό μάτι του νεαρού Sinclair, αν και ο ίδιος με χαρακτηριστική μετριοφροσύνη αποδίδει την ανακάλυψη σχεδόν σε τυχαίο γεγονός: «*Η Βρετανική Σχολή Αθηνών είχε υποβάλει μερικά χρόνια πριν από τον πόλεμο αίτηση ανασκαφής στη θέση Δότια στο νότιο μέρος του νησιού, όπου είχαν βρεθεί τάφοι χρονολογούμενοι στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού και θεωρείτο ότι υπήρχε και προϊστορικός οικισμός. Τον Ιούνιο του 1952 επισκέφθηκα την περιοχή των τάφων, αλλά δεν κατάφερα να εντοπίσω τον οικισμό στον οποίο ανήκαν (ευτυχώς όπως απεδείχθη εκ των υστέρων) διότι ο αγρός ήταν σπαρμένος με καλαμπόκι. Στον δρόμο προς τα Δότια είχα προσέξει στην περιοχή του Εμπορείου, κοντά στη θάλασσα ένα είδος λόφου (την επονομαζόμενη τώρα από εμάς Ακρόπολη) και κατά την επιστροφή στο Πυργί σταμάτησα με τον οδηγό για να τον επισκεφτώ. Η τοποθεσία του λόφου δίπλα σε ένα ιδανικό λιμάνι και τα όστρακα που ήταν άτακτα ριγμένα στις πλαγιές του υπονοούσαν την ύπαρξη ενός σημαντικού προϊστορικού οικισμού. Δοκιμαστικές τομές που έγιναν με μία “διευρυμένη” ερμηνεία της άδειας ανασκαφής για τα Δότια επιβεβαίωσαν μερικές εβδομάδες αργότερα την υπόθεσή μου»¹¹⁸⁴.*

4.6.2.β. Ανασκαφικές περιόδους, μεθοδολογία και ευρήματα

Έτσι, ξεκίνησε η ΒΣΑ ανασκαφής στη θέση αυτή το καλοκαίρι του 1952, υπό τη διεύθυνση του τριανταπεντάχρονου τότε Hood, και για τρεις ακόμη περιόδους έως το 1955. Στη συνέχεια, και μέχρι το έτος 1961 ο Hood απασχολήθηκε με τη μελέτη του υλικού¹¹⁸⁵.

Η ανασκαφή διεξήχθη με τη μέθοδο του καννάβου (εικ.122). Η θέση διαιρέθηκε σε 6 τομείς (Α έως F), εντός των οποίων ανοίχθηκαν διάφορα σκάμματα. Με βάση τη στρωματογραφική αλληλουχία που διέκρινε εντός των σκαμμάτων, ο Hood προσδιόρισε διαδοχικές χρονολογικές περιόδους ανά τομέα, στις οποίες ενέταξε με ακρίβεια τα διάφορα ευρήματα.

¹¹⁸⁴ Hood 1981, σελ. 83.

¹¹⁸⁵ Hood 1981, σελ. 83.

Εικ.122. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Περιοχή Ακροπόλεως (Τομέας F). Φωτ. Hood 1981, plate 28a.

Σύμφωνα με αυτή την προσέγγιση, κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, του 1952, οι δοκιμαστικές τομές στους πρόποδες του λόφου στον Τομέα Α (βλ. **εικ.120**), ο οποίος παρουσίασε την πλουσιότερη στρωματογραφική ακολουθία, επέτρεψαν στον Hood να διακρίνει δέκα διαδοχικές περιόδους (από X έως I), οι οποίες αντανakλούσαν συνεχή κατοίκηση¹¹⁸⁶. Η διάκριση των περιόδων του Τομέα Α βασίσθηκε στην κεραμική, αλλά και στις μεταβολές των αρχιτεκτονικών ευρημάτων. Η παλαιότερη περίοδος (X) χρονολογήθηκε στη Νεολιθική εποχή και η νεότερη (I) στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Η κεραμική της τελευταίας περιόδου I παρομοιάστηκε από τον Hood με εκείνη της Τροίας I-II. Η αναγνώριση πολιτισμικών συναφειών με πολιτισμούς της Ανατολίας συνεχίσθηκε και στις υπόλοιπες περιόδους, οι οποίες διαιρέθηκαν με τη σειρά τους σε πέντε διακριτές κατηγορίες: Η πρωιμότερη κατηγορία (από τις περιόδους X έως VIII) κυμαινόταν από τη Νεολιθική μέχρι ένα ορίζοντα κεραμικής παράλληλης με τη φάση Kum Tere IA της βορειοδυτικής Ανατολίας, που χρονολογείτο στην Ύστερη

¹¹⁸⁶ Hood 1981, σελ. 85.

Χαλκολιθική περίοδο (**εικ.123**¹¹⁸⁷ και **124**¹¹⁸⁸). Η δεύτερη κατηγορία (από τις περιόδους VII έως VI) συνδέθηκε με αντίστοιχα ευρήματα της φάσης Kum Tere IB, που χρονολογείτο στα όρια της Ύστερης Χαλκολιθικής και Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Η τρίτη κατηγορία (από τις περιόδους V έως IV) παραλληλίστηκε με ευρήματα της Τροίας I, που χρονολογείτο καθαρά στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού. Η τέταρτη κατηγορία (από τις περιόδους III έως II), με χειροποίητη ακόμη κεραμική, παραλληλίστηκε με κεραμική του τέλους της Τροίας I και αρχής της Τροίας II. Τέλος, η πέμπτη κατηγορία (περίοδος I) έφερε στο φως κεραμική παράλληλη με την προηγμένη φάση της Τροίας II, όπου παρατηρήθηκε για πρώτη φορά η χρήση κεραμικού τροχού¹¹⁸⁹.

Εικ.123. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Λίθνη φιάλη με λαβές. Τομέας Α, περίοδος VIII. Μουσείο Χίου. Φωτ. Παπαθανασόπουλος 1996, αρ.κατ. 149.

Εικ.124. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Λίθνη φιάλη. Τομέας Α, περίοδος X. Μουσείο Χίου. Φωτ. Παπαθανασόπουλος 1996, αρ.κατ. 150.

Στα πρωιμότερα στρώματα της περιόδου X του Τομέα Α αποκαλύφθηκαν τοίχοι οικιών. Η εύρεση κρανίων κάτω από το δάπεδο οικίας συσχετίστηκε από τον ανασκαφέα με αντίστοιχες ταφικές πρακτικές στους Νεολιθικούς οικισμούς Catalhöyük και Ιεριχούς στην Εγγύς Ανατολή και Χοιροκοιτίας στην Κύπρο¹¹⁹⁰. Η εύρεση χάλκινου αντικειμένου σε σχήμα δακτυλίου σε στρώμα της περιόδου IX (**εικ.125**), υποδήλωνε ότι η χρήση μετάλλων ήταν γνωστή από πολύ νωρίς στον οικισμό¹¹⁹¹. Στα στρώματα της περιόδου VIII

¹¹⁸⁷ Hood 1981, σελ. 85, 89, 257-258, plate 31, 156

¹¹⁸⁸ Hood 1981, σελ. 254-255, plate 31, 112.

¹¹⁸⁹ Hood 1981, σελ. 85, 89.

¹¹⁹⁰ Hood 1981, σελ. 93, 96.

¹¹⁹¹ Hood 1982, σελ. 93, 661, 664-665.

(Υστερη Χαλκολιθική) βρέθηκε πηγάδι προστατευμένο με τοίχο, το οποίο ο Hood υπέθεσε ότι αντικατέστησε προϋπάρχουσα πηγή νερού¹¹⁹². Προχωρώντας δε περισσότερο, παρομοίασε τον Εμπορειό αυτής της εποχής με μικρογραφία των πρώιμων θέσεων της Εγγύς Ανατολής¹¹⁹³. Πιο συγκεκριμένα, καθώς συσσωρεύονταν οι επιχώσεις (debris) του οικισμού, μία αρχική πηγή προστατευόταν με αναλημματικούς τοίχους και κάποια στιγμή κατέληγε (η πηγή) να βρίσκεται στον πυθμένα ενός ανοικτού κτιστού λάκκου, στον οποίο οδηγούσε κλίμακα, όπως π.χ. στη Βύβλο¹¹⁹⁴. Μία οικία σε σχήμα D, η οποία επίσης, χρονολογήθηκε στην περίοδο VIII, παρομοιάστηκε με αντίστοιχες κατασκευές στις Κυκλάδες της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού και στον ελλαδικό χώρο του τέλους της ΠΕ III και της ΜΕ περιόδου. Ο Hood υπέθεσε ότι οι οικίες αυτού του σχήματος του Εμπορειού VIII αποτελούσαν μακρινό τους πρόδρομο¹¹⁹⁵. Στο δάπεδο μίας οικίας βρέθηκε μεγάλος αριθμός απολεπισμάτων και πυρήνων οψιανού εισηγμένων από τη Μήλο. Η χρήση των πυρήνων μέχρι εξαντλήσεως των δυνατοτήτων τους για παραγωγή εργαλείων υπαινισσόταν ότι ο οψιανός ήταν πολύτιμη πρώτη ύλη¹¹⁹⁶. Η ταφή εφήβου κάτω από το δάπεδο της οικίας (εικ.126) οδήγησε τον Hood να προβάλει δύο εναλλακτικές ερμηνείες: είτε η πρακτική αυτή, που είχε τεκμηριωθεί σε στρώματα της περιόδου X, συνεχιζόταν και στην περίοδο VIII, είτε επρόκειτο για πιθανή θυσία θεμελίωσης κατά την οικοδόμηση της οικίας¹¹⁹⁷. Βασιζόμενος στις αλλαγές της κεραμικής, ο Hood επισήμανε απότομη διακοπή με την έλευση της περιόδου VII (φάση Kum Tere IB ή τέλος της Υστερης Χαλκολιθικής στην Ανατολία). Ο πηλός τους θύμιζε τα αγγεία urfirnis της Μέσης και Υστερης Νεολιθικής Εποχής του ελλαδικού χώρου. Στην ίδια χρονολογική φάση παρατήρησε ένα ανυψωμένο μονοπάτι που οδηγούσε στο πηγάδι. Η εύρεση μεγάλου αριθμού θραυσμένων αγγείων γύρω από το πηγάδι, η περιοχή πέριξ του οποίου ήταν ελεύθερη ως πλατεία, οδήγησε τον

¹¹⁹² Hood 1981, σελ. 93, 97.

¹¹⁹³ Γι' αυτό και στις χρονολογήσεις του συμπεριλαμβάνει και την Χαλκολιθική περίοδο, η οποία δεν απαντάται στο Αιγαίο, ενώ απαντάται στην Κύπρο και στην Ανατολία.

¹¹⁹⁴ Hood 1981, σελ. 93.

¹¹⁹⁵ Hood 1981, σελ. 101.

¹¹⁹⁶ Hood 1981, σελ. 103.

¹¹⁹⁷ Hood 1981, σελ. 93, 102-103.

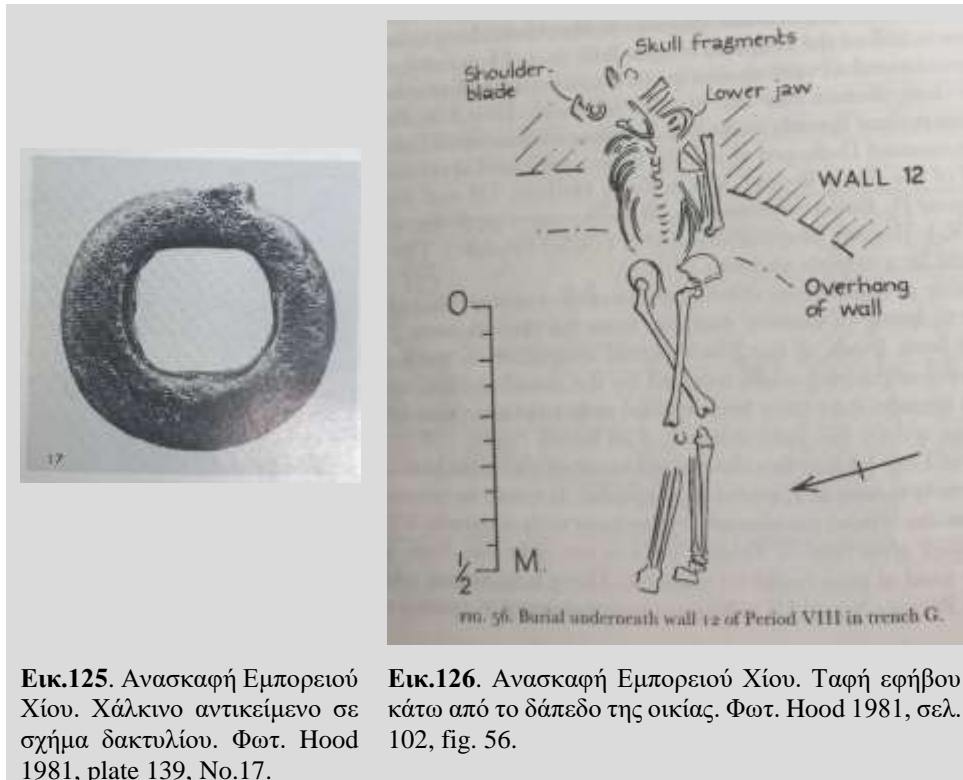
ανασκαφέα στο συμπέρασμα ότι ο χώρος χρησιμοποιείτο για τελετουργίες¹¹⁹⁸. Την περίοδο VI χτίσθηκε ακόμη μεγαλύτερος τοίχος, προστατευτικός του πηγαδιού, ενώ ο δρόμος που οδηγούσε στο πηγάδι ανυψώθηκε περαιτέρω. Ο Hood θεώρησε την ανύψωση αναγκαία λόγω της συγκέντρωσης αποθέσεων (debris), που ανύψωσαν με τη σειρά τους τα επίπεδα των μονοπατιών του οικισμού¹¹⁹⁹. Η κεραμική που απέδωσε το στρώμα των περιόδων V-IV παρουσίαζε στενές ομοιότητες με την κεραμική της Τροίας I. Ο Hood υπέθεσε ότι, από την περίοδο αυτή και για πολλούς αιώνες μετά, ο Εμπορείος ήταν στην πραγματικότητα μία επαρχία της Τρωάδας. Οι μικρές και τραπεζοειδούς κάτοψης οικίες της περιόδου V αντικαταστάθηκαν την περίοδο IV με άλλες μεγαλύτερου μεγέθους. Η περίοδος IV τελείωσε με μία μεγάλη καταστροφή από πυρκαγιά. Η κεραμική που χρησιμοποιείτο κατά τις επόμενες περιόδους III-II δεν υποδεικνύει διακοπή, αντιθέτως, αμέσως μετά την πυρκαγιά παρατηρούνται σημαντικές μετατροπές στην περιοχή γύρω από το πηγάδι. Τα αγγεία συνεχίζουν να είναι χειροποίητα και παρομοιάζονται από τον Hood με αντίστοιχα του τέλους της Τροίας I και αρχής της Τροίας II¹²⁰⁰. Κατά την περίοδο Εμπορείος I (αντίστοιχη με την Τροία II), η χρήση του πηγαδιού σταματά. Η επίχωση της περιόδου απέδωσε για πρώτη φορά ελάχιστα όστρακα τροχήλατων αγγείων¹²⁰¹.

¹¹⁹⁸ Hood 1981, ελ. 104-105.

¹¹⁹⁹ Hood 1981, σελ. 109.

¹²⁰⁰ Hood 1981, σελ. 111-112, 130.

¹²⁰¹ Hood 1981, σελ. 134.

Εικ.125. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Χάλκινο αντικείμενο σε σχήμα δακτυλίου. Φωτ. Hood 1981, plate 139, No.17.

Εικ.126. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Ταφή εφήβου κάτω από το δάπεδο της οικίας. Φωτ. Hood 1981, σελ. 102, fig. 56.

Στον Τομέα Β, στη βορειοδυτική¹²⁰² πλευρά της Ακρόπολης (**βλ. εικ.120**), ανοίχθηκαν επίσης, κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο του 1952 τέσσερα σκάμματα (B, C, D, E). Λόγω των μικρότερων επιχώσεων, οι ανασκαφές έφθασαν μέχρι το φυσικό βράχο και δεν αντιπροσωπεύονταν σε όλα τα σκάμματα οι δέκα περίοδοι που διαπιστώθηκαν στον Τομέα Α. Ο εντοπισμός, εντούτοις, στο σκάμμα Β κεραμικής των περιόδων ΙΧ-VIII (**εικ.127**), υπεδείκνυε ότι ο πρώτος οικισμός ήταν αρκετά μεγάλος και εκτεινόταν στις πλαγιές του λόφου της Ακρόπολης, τουλάχιστον μέχρι τον Τομέα Β¹²⁰³. Στα σκάμματα C και D παρατηρήθηκαν ίχνη πυρκαγιάς στο στρώμα που αντιστοιχούσε στην περίοδο IV, όπως είχε παρατηρηθεί και στον Τομέα Α. Ένα κτίσμα στον Τομέα Β αποτελούμενο από παράλληλες αύλακες γεμισμένες με χαλίκια (**εικ.128**), ερμηνεύθηκε από τον Hood ως σιταποθήκη¹²⁰⁴. Ο Hood διαπίστωσε ότι στον Τομέα Β η μεγαλύτερη επίχωση παρατηρήθηκε στην περίοδο II (σύγχρονη της πρώιμης Τροίας II)

¹²⁰² Ο Hood, προφανώς εκ παραδρομής, αναφέρει βορειοανατολική αντί βορειοδυτικής πλευράς (Hood 1981, σελ. 85).

¹²⁰³ Hood 1981, σελ. 138.

¹²⁰⁴ Hood 1981, σελ. 139-140.

και θεώρησε ότι αυτή η περίοδος του Εμπορείου, πριν την εισαγωγή του κεραμικού τροχού, ήταν σημαντική και είχε μεγάλη διάρκεια¹²⁰⁵.

Εικ.127. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Κεραμική στο σκάμμα Β των περιόδων ΙΧ-VIII. Φωτ. Hood 1981, plate 91.

Εικ.128. Ανασκαφή Εμπορείου Χίου. Κτίσμα στον Τομέα Β αποτελούμενο από παράλληλες αύλακες γεμισμένες με χαλίκια. Φωτ. Hood 1981, platte 26, b.

Κατά τη δεύτερη ανασκαφική περίοδο, του 1953, ανοίχθηκαν στον Τομέα C μία επίπεδη περιοχή βόρεια των Τομέων A και B, τέσσερις δοκιμαστικές τομές (CC, AA, DD, BB), οι οποίες αποκάλυψαν οικιστικά κατάλοιπα και επιβεβαίωσαν ότι ο οικισμός εκτεινόταν σε αρκετά μεγάλη απόσταση προς την κατεύθυνση του λιμανιού¹²⁰⁶.

Κατά την τρίτη ανασκαφική περίοδο, του 1954, έγιναν δοκιμαστικές τομές στον Τομέα D, στα άνθηρα της δυτικής πλαγιάς του λόφου της Ακρόπολης, όπου ήταν φυτεμένα με μαστιχόδενδρα. Βρέθηκε επίχωση με ίχνη πυρκαγιάς της περιόδου IV, όπως είχε συμβεί και στους άλλους τομείς. Στο κατώτερο άνθηρο αποκαλύφθηκαν λείψανα Μυκηναϊκού οικισμού.

¹²⁰⁵ Hood 1981, σελ. 142.

¹²⁰⁶ Hood 1981, σελ. 142.

Την τέταρτη και τελευταία ανασκαφική περίοδο του 1955 διευρύνθηκαν τα σκάμματα του προηγούμενου έτους, συμπεριλαμβάνοντας μία έκταση μήκους 13μ. και πλάτους 4-5μ. περίπου. Αποκαλύφθηκαν κτήρια και κεραμική της Μυκηναϊκής ΙΙΙ Γ περιόδου¹²⁰⁷. Επίσης, ξεκίνησαν δοκιμαστικές τομές στον Τομέα Ε, δεδομένου ότι ο Hood είχε πληροφορίες περί υπάρξεως νεκροταφείου νοτιοδυτικά του λόφου της Ακρόπολης. Πράγματι, ανασκάφηκαν 2 κιβωτιόσχημοι τάφοι με κτερίσματα Μυκηναϊκής ΙΙΙ Β περιόδου και ένας λαξευτός θαλαμοειδής τάφος της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού. Ο Hood υπέθεσε ότι πρέπει να υπήρχαν κι άλλοι τάφοι στην περιοχή, οι οποίοι καταστράφηκαν είτε από διάβρωση είτε από καλλιέργειες¹²⁰⁸.

Ο Τομέας F ήταν η περιοχή στην κορυφή του λόφου, κάτω από τα επίπεδα της ρωμαϊκής κατοίκησης. Ανοίχθηκαν σκάμματα που έφθασαν μέχρι τα στρώματα της Εποχής του Χαλκού. Αν και οι επιχώσεις ήταν λεπτές, δεν ξεπέρασαν τα 2 μ. Εντοπίστηκαν δύο στρώματα κατοίκησης. Το νεότερο ήταν Μυκηναϊκό και έληξε με εγκατάλειψη του οικισμού στο τέλος της Μυκηναϊκής ΙΙΙΓ περιόδου, γύρω στο 1100 π.Χ.¹²⁰⁹, λόγω πυρκαγιάς. Πιθανώς το γεγονός αυτό να σχετίζεται με τον Ιωνικό αποικισμό. Οι Ίωνες της Αττικής και της Εύβοιας μεταξύ 1050-950 π.Χ. εξαπλώθηκαν στα μικρασιατικά παράλια και στα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, ακόμη και στις Κυκλάδες¹²¹⁰.

Πάντως, τα πρωιμότερα στρώματα κατοίκησης στους δυτικούς πρόποδες του λόφου της Ακρόπολης δεν κατέστη δυνατόν να ανασκαφούν, δεδομένου ότι βρίσκονταν κάτω από το επίπεδο της θάλασσας. Λόγω της τήξης των πολικών παγετώνων, είχε λάβει χώρα παγκόσμια άνοδος της στάθμης της θάλασσας. Σε ορισμένες όμως, περιοχές της Μεσογείου, το φαινόμενο αυτό είχε είτε επιταθεί είτε αναστραφεί λόγω τοπικών τεκτονικών κινήσεων. Ειδικά για τον Εμπορειό, η άποψη του Hood ήταν ότι, χωρίς εξειδικευμένη

¹²⁰⁷ Hood 1981, σελ. 85, 147, 150.

¹²⁰⁸ Hood 1981, σελ. 150.

¹²⁰⁹ Hood 1981, σελ. 89, 154.

¹²¹⁰ Τσαρδάκα 2014.

έρευνα, δεν ήταν δυνατόν να υπολογισθεί η ακριβής άνοδος της θαλάσσιας στάθμης. Διακρίνονταν βυθισμένα κατάλοιπα τοίχων στον πυθμένα του κόλπου, τα οποία ενδεχομένως να ανήκαν στη Νεολιθική περίοδο, ίσως όμως, και σε νεότερες περιόδους¹²¹¹.

4.6.2.γ. Η δημοσίευση της ανασκαφής

Η τελική δημοσίευση ολοκληρώθηκε 20 χρόνια αργότερα σε ένα δίτομο σύγγραμμα, στο οποίο συμπεριλήφθηκαν οι ανασκαφές τόσο του Εμπορείου όσο και οι παλαιότερες του Αη-Γάλα, καθώς και οι συμβολές της ζωοαρχειολόγου Juliet Clutton-Brock για τα οστά ζώων και του Perry G. Bialor για τα λίθινα ευρήματα¹²¹². Οι τελικοί χάρτες και οι κατόψεις της δημοσίευσης εκπονήθηκαν από τον Βρετανό αρχιτέκτονα και αποκρυπτογράφο της Γραμμικής Β΄ Γραφής Michael Ventris (1922-1956), την τεχνική του οποίου ο Hood επαινεί ως «*ξεκάθαρη, δυναμική και ξεχωριστή*»¹²¹³.

Στο κείμενο της δημοσίευσης, ο Hood πρόταξε λεπτομερή τεχνικά στοιχεία της ανασκαφής (διαστάσεις σκαμμάτων, βάθη επιχώσεων κ.ά.), καθώς και στοιχεία σχετικά με τα αρχιτεκτονικά και λοιπά σταθερά ευρήματα (τοίχους, δάπεδα, κατώφλια, κλίμακες, εστίες, πηγάδια κ.ά.) του κάθε τομέα χωριστά, τα οποία απέδωσε αυστηρά στη αντίστοιχη χρονολογική φάση που διέκρινε, με βάση τη σχολαστική στρωματογραφία.

Στη συνέχεια, επέλεξε τον μάλλον πρωτότυπο τρόπο διατύπωσης ερμηνευτικών παρατηρήσεων, πριν από την αναλυτική παρουσίαση και περιγραφή των ευρημάτων της ανασκαφής, αν και προφανώς βασίστηκε στα τελευταία, καθώς και σε προσεκτικές περιβαλλοντολογικές παρατηρήσεις. Έτσι, διατύπωσε την άποψη ότι οι πρώτοι άποικοι του Εμπορείου ήλθαν δια θαλάσσης, μάλλον από τις ακτές της σημερινής Τουρκίας, όπως μαρτυρούσαν οι Ανατολικές συγγένειες της πρώιμης κεραμικής. Η

¹²¹¹ Hood 1981, σελ. 85.

¹²¹² Hood 1981, 1982.

¹²¹³ Hood 1981, σελ. xi.

στρατηγική θέση, η ύπαρξη νερού και η εύφορη κοιλάδα αποτέλεσαν τους κυριότερους παράγοντες για την πρώιμη κατοίκηση του. Το απάνεμο λιμάνι ήταν προφανώς ιδανικό αγκυροβόλιο για τα μικρά σκάφη της προϊστορικής εποχής, τα οποία εύκολα σύρονταν στη βοτσαλωτή ακτή. Το γεγονός ότι η θέση αποτελεί σταθμό αποδημητικών πτηνών κατά την ετήσια προς νότο μετανάστευσή τους πιθανόν να μην πέρασε απαρατήρητο από τους προϊστορικούς κατοίκους. Τέλος, τα μαστιχόδενδρα τα οποία φύονταν (και φύονται) άφθονα στην περιοχή και η ποικιλία των χρήσεων που είχε η ρητίνη που εκκρινόταν από το φλοιό τους ίσως αποτέλεσαν ένα ακόμη πόλο έλξης των πρώιμων αυτών μεταναστών¹²¹⁴. Αρχικά εγκαταστάθηκαν στον χώρο κοντά στο λιμάνι, σε ένα σχετικά επίπεδο έδαφος δυτικά της Ακρόπολης, όπου υπήρχε η προαναφερθείσα πηγή στη θέση του μετέπειτα πηγαδιού¹²¹⁵. Μάλλον δεν επεκτάθηκαν αρχικά στον λόφο της Ακρόπολης, τα παλαιότερα κατάλοιπα της οποίας χρονολογήθηκαν στην Πρώιμη Εποχή του Χαλκού¹²¹⁶.

Μετά τις ερμηνευτικές παρατηρήσεις, ο Hood παρέθεσε τη λεπτομερή περιγραφή των κινητών ευρημάτων (κεραμικής, λίθινων, μεταλλικών, εργαλείων, οστών, οστρέων και άλλων αντικειμένων από ήλεκτρο και αλάβαστρο).

Όπως ο ίδιος ο Hood υπογράμμισε, η εύρεση στρωμάτων κατοίκησης από τις πρώιμες φάσεις της Νεολιθικής (τέλη της 6ης χιλιετίας π.Χ.) έως και τη Μυκηναϊκή ΙΙΙ Γ περίοδο (12^{ος} αι. π.Χ.)¹²¹⁷ κατέστησε τη στρωματογραφική απεικόνιση της θέσης ένα από τους κύριους στόχους της ανασκαφής¹²¹⁸.

Η δημοσίευση περιλαμβάνει 2 γενικές κατόψεις της προϊστορικής ανασκαφής (σελ. 86-87), 1 πίνακα με τις χρονολογικές αντιστοιχίες ανάμεσα στις περιόδους του Εμπορείου και αυτές της Τροίας, (σελ. 90), 7

¹²¹⁴ Hood 1981, σελ. 84-85.

¹²¹⁵ Hood 1981, σελ. 93. Το πηγάδι φαίνεται ότι αργότερα, κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, σχετιζόταν με τελετουργικές πράξεις, όπως αποκαλύπτει το πλήθος θραυσμένων αγγείων, κυρίως πρόχων που εντοπίστηκαν γύρω από αυτό (Τσαρδάκα 2014).

¹²¹⁶ Hood 1981, σελ. 89.

¹²¹⁷ Ο Hood στο σύγγραμμά του επέλεξε να χρησιμοποιεί για την Υστεροελλαδική κεραμική τον όρο Μυκηναϊκή, τον οποίο χρησιμοποιούσε και ο Furumark, αντί του όρου ΥΕ (Hood 1981, σελ. xxi).

¹²¹⁸ Hood 1981, σελ. 83.

σχεδιαγράμματα σε αναδιπλούμενα φύλλα, με λεπτομερέστατη αποτύπωση της ανασκαφής του Τομέα Α, ο οποίος παρουσίαζε τη μεγαλύτερη επίχωση και πάνω από 40 σχεδιαγράμματα με τομές σκαμμάτων, αποτυπώσεις ταφών, τοίχων, συσχετισμούς τοίχων και χρονολογικών περιόδων κ.ά. Και βεβαίως, η παρουσίαση και περιγραφή της κεραμικής και των λοιπών κινητών ευρημάτων συνοδεύεται από πλήθος σχεδίων με σχήματα αγγείων, πίνακες ποσοτικοποίησης των ευρημάτων ανά χρονολογική περίοδο, καθώς και πίνακες με την κατανομή των διαφόρων τύπων αγγείων κατά περίοδο. Αυτή η προσέγγιση υποδηλώνει ότι ο Hood δεν προέβη σε απόρριψη αριθμού θεωρουμένων ως αδιάγνωστων οστράκων, όπως έκανε ο Caskey, ο οποίος έσκαβε την ίδια περίοδο στη Λέρνα.

Η δημοσίευση συνοδεύεται από πλούσιο φωτογραφικό υλικό (80 plates στον πρώτο τόμο και 64 plates στον δεύτερο).

4.6.3. Οι ανασκαφές στην Κνωσό (1957-1961)

4.6.3.α. Γενικές παρατηρήσεις

Κατά την περίοδο 1957-1961, η ΒΣΑ ανέλαβε ένα εκτεταμένο ανασκαφικό πρόγραμμα στην Κνωσό, συνήθως δίμηνης διάρκειας ανά έτος, υπό τη διεύθυνση του Sinclair Hood, τότε Διευθυντή της ΒΣΑ. Σημειωτέον ότι ο Hood είχε διενεργήσει και παλαιότερα σποραδικές ανασκαφές στην Κνωσό (κατά τις περιόδους 1948-1951, 1953 και 1955-1956), είτε μόνος του είτε με τη συνεργασία άλλων¹²¹⁹. Αυτό όμως, ήταν το πρώτο μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο συστηματικό πρόγραμμα, που είχε ως κύριο στόχο τον καλύτερο προσδιορισμό, με προσεκτικά στρωματογραφημένες ακολουθίες, του συστήματος χρονολογικής διαίρεσης της Μινωικής Εποχής που είχε προτείνει ο Arthur Evans¹²²⁰ και τον εντοπισμό νέων πινακίδων Γραμμικής Β΄ Γραφής¹²²¹. Ενδεικτικός της σημασίας και του βάρους που έδωσε ο Hood

¹²¹⁹ Hood & Cadogan 2011, σελ. 1.

¹²²⁰ Hood & Cadogan 2011, σελ. 1.

¹²²¹ Hood 1958α, σελ. 21.

στη στρωματογραφία της θέσης είναι ο χαρακτηρισμός της ανασκαφής ως στρωματογραφικού προγράμματος (stratigraphic programme)¹²²².

Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Hood, ο Arthur Evans είχε βασίσει το σύστημα χρονολόγησης που είχε διατυπώσει στην κεραμική της Κνωσού. Όμως, κάποιες περιόδους που αντιπροσωπεύονταν φτωχά στην Κνωσό είχαν προσδιορισθεί εν μέρει ή ολοκληρωτικά με κεραμική από άλλες περιοχές της Κρήτης. Έτσι, η ΠΜ ΙΙ περίοδος στοιχειοθετήθηκε από υλικό των θολωτών τάφων της Αγίας Τριάδας και από κεραμική της Βασιλικής και η ΠΜ ΙΙΙ περίοδος από ευρήματα στον Άγιο Ονούφριο και στα Γουρνιά. Πάντως, δεν είχε υπάρξει συστηματική δημοσίευση της κεραμικής της Κνωσού μέχρι τις μελέτες του Mervyn Popham το 1960 (που δημοσίευσε την ΥΜ Ι-ΙΙΙ κεραμική της Κνωσού) και στη συνέχεια, τις μελέτες των Στέλιου Ανδρέου, Peter Day, Carl Knappet, Colin McDonald, Sandy McGillivray, Nocoletta Momigliano, David Wilson, Peter Tomkins (που δημοσίευσαν την κεραμική από την ΠΜ έως τη ΜΜ περίοδο, η οποία φυλασσόταν στο Στρωματογραφικό Μουσείο της Κνωσού)¹²²³. Επίσης, δεν είχαν εντοπισθεί ΠΜ Ι στρώματα στην Κνωσό¹²²⁴.

Το παρακάτω απόσπασμα επιστολής που έστειλε στον Coldstream σχετικά με τη μελέτη του υλικού από τις ανασκαφές της Κνωσού είναι χαρακτηριστικό της έμφασης που έδινε στα ορθά στρωματογραφημένα ανασκαφικά επίπεδα: *«Προχωρώ με αυστηρή χρονολογική σειρά ξεκινώντας από την ΠΜ περίοδο και συνεχίζοντας μέχρι την ΥΜ ΙΒ. Μόλις ολοκληρώσαμε τη ΜΜ ΙΑ. Το πιο ενδιαφέρον αποτέλεσμα μέχρι στιγμής ήταν ότι ταυτοποιήσαμε τον ορίζοντα τον οποίο ο Arthur Evans ονόμαζε ΠΜ ΙΙΙ στην Κνωσό. Αυτός είναι από πολλές απόψεις απλώς μία πρόιμη παραλλαγή της ΜΜ ΙΑ, αν και διακρίνεται από εκείνη. Δεν είναι απόλυτα συγκρίσιμη με αυτή που αποκαλείται ΠΜ ΙΙΙ στην ανατολική Κρήτη. Πράγματι, έχουμε λίγα όστρακα της κεραμικής που φαίνεται να αποτελεί εισαγωγές από την ανατολική Κρήτη στις ΜΜ ΙΑ αποθέσεις μας. Σχετικά με τη ΜΜ ΙΒ το Πηγάδι Υδραγωγείου (Acqueduct Well) είναι το σπουδαιότερο εύρημα, δεδομένου ότι*

¹²²² Hood & Cadogan 2011, σελ. xvii, 1.

¹²²³ Hood & Cadogan 2011, σελ.5.

¹²²⁴ Hood & Cadogan 2011, σελ. 13.

φαίνεται να αποτελεί μία πραγματικά ξεκάθαρη απόθεση... Στο νότιο μέρος της Βασιλικής Οδού βρήκαμε MM IA κεραμική στρωματογραφημένη κάτω από MM IB και πάνω από MM II. Αλλά ήταν πολύ δύσκολο να παρακολουθήσουμε τα δάπεδα και υπήρξε πολύ αναμόχλευση και ανάμειξη στρωμάτων της κεραμικής (contamination). Σου είμαι ευγνώμων που μου επέτρεψες να ενσωματώσω αυτή την απόθεση στο νότιο τμήμα της Βασιλικής Οδού, δεδομένου ότι και τα δύο μαζί θα επιτρέψουν να μπει αυτή η τόσο σημαντική περίοδος στον χάρτη, όπως το αξίζει»¹²²⁵.

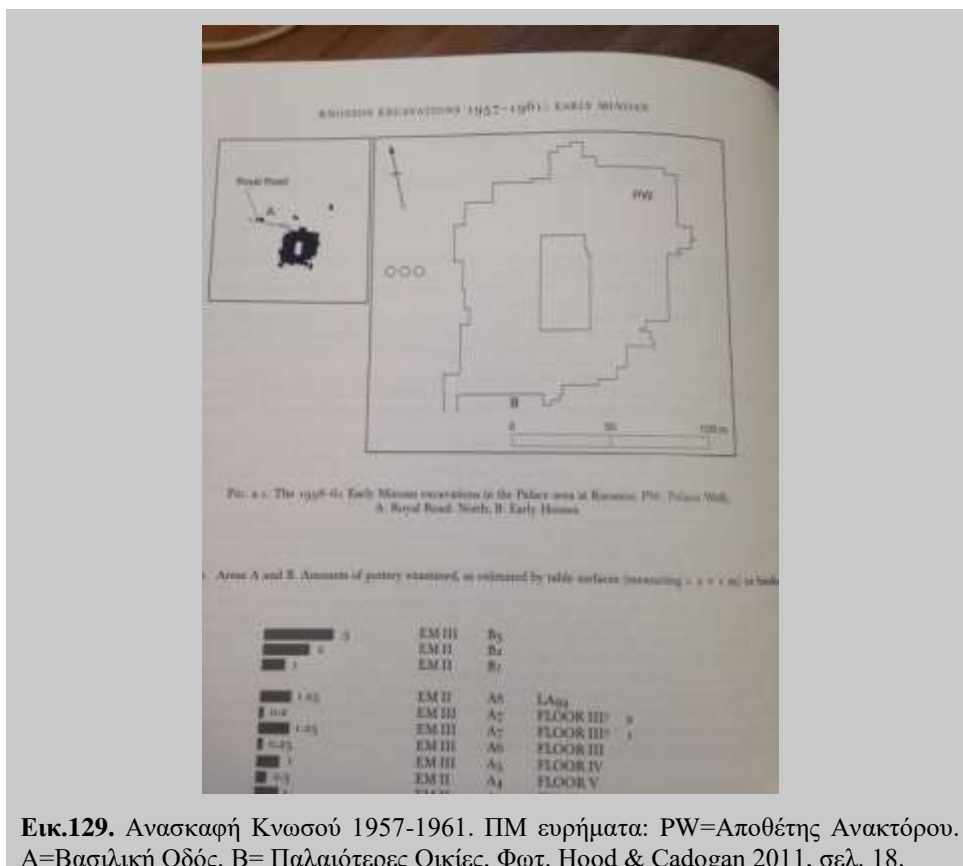
Και συνεχίζει, αναφερόμενος στην χρονολόγηση από τον Arthur Evans της κεραμικής της λεγομένης Περιόδου Ανακατάληψης: «Από ό,τι μπορώ να συμπεράνω η πρώτη και τελική του άποψη (του Evans) ήταν ότι ανήκε στον ορίζοντα της Amarna, δηλαδή την YM IIIA2 του Furumark. Είναι γεγονός ότι την αποκαλούσε (ο Evans) YM IIIB. Αλλά αποκαλούσε επίσης, IIIB τόσο τον ορίζοντα της Amarna, όσο και το Ανάκτορο των Θηβών. Στην πραγματικότητα θεωρούσε ότι η Ανακατάληψη στην Κνωσό, η καταστροφή του Ανακτόρου των Θηβών και η Amarna ανήκαν στον ίδιο (χρονολογικό) ορίζοντα. Ο Furumark ήταν εκείνος που δημιούργησε μία μετά-Amarna Ανακατάληψη, διαχωρίζοντας αυτά τα αγγεία με διακόσμηση θαλάσσιου ρυθμού από τα υπόλοιπα διακοσμημένα αγγεία και αποδίδοντάς τα μαζί με τα ακόσμητα αγγεία στην IIIB1. Αλλά από ό,τι διαπιστώνω αυτός ο διαχωρισμός δεν ήταν κάτι που σχεδίαζε ο Evans και θα ήθελα να πιστεύω ότι ο Evans είχε δίκιο και ο Furumark άδικο πάνω σε αυτό το θέμα. Βεβαίως οποιαδήποτε τελική γνώμη πρέπει να αναμείνει τη δημοσίευση της κεραμικής εκ μέρους του Mervyn (Porpham). Αποδέχεται τον διαχωρισμό του Furumark αλλά πρόκειται να παρουσιάσει στοιχεία (δεν γνωρίζω πόσα) ότι ο Furumark απέδωσε ή επρόκειτο να αποδώσει την YM IIIA2 εντός της περιόδου των Τελευταίων Ανακτόρων, ενώ εκείνος (ο Porpham) θα την χρονολογήσει (την κεραμική) στην περίοδο που ο Furumark αποκαλεί πρόιμη IIIA2, δηλαδή προ-Amarna»¹²²⁶.

¹²²⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ.27, υποφ. 1α, επιστολή Hood προς Coldstream 5.2.1965, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²²⁶ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Hood προς Coldstream 5.2.1965, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

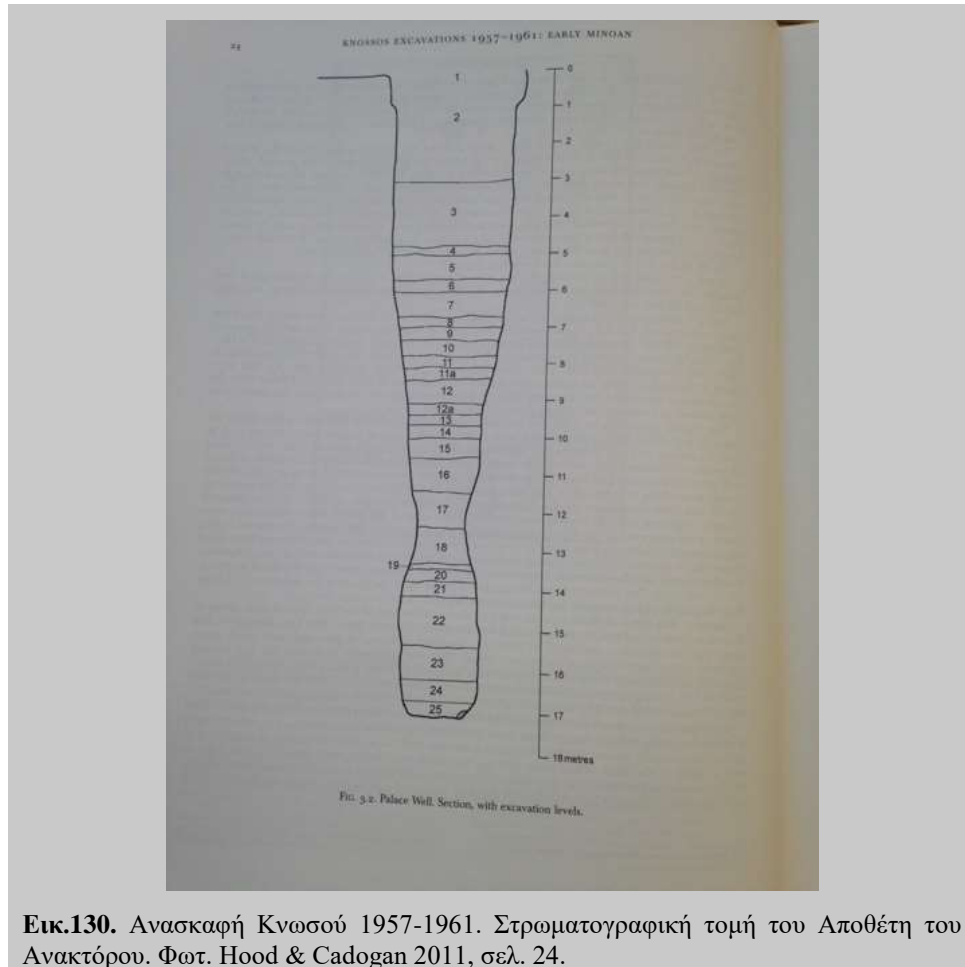
4.6.3.β. Ανασκαφικές περιόδους, μεθοδολογία και ευρήματα

Η έρευνα αποκάλυψε ΠΜ στρώματα σε τρεις περιοχές. Στον Αποθέτη του Ανακτόρου (Palace well), στη βόρεια πλευρά της Βασιλικής Οδού (Royal Road North) και στις λεγόμενες Παλαιότερες Οικίες (Early Houses) (εικ.129,130)¹²²⁷.

Εικ.129. Ανασκαφή Κνωσού 1957-1961. ΠΜ ευρήματα: PW=Αποθέτης Ανακτόρου. A=Βασιλική Οδός. B= Παλαιότερες Οικίες. Φωτ. Hood & Cadogan 2011, σελ. 18.

¹²²⁷ Hood & Cadogan 2011, σελ. 17.

Εικ.130. Ανασκαφή Κνωσού 1957-1961. Στρωματογραφική τομή του Αποθέτη του Ανακτόρου. Φωτ. Hood & Cadogan 2011, σελ. 24.

Η κεραμική που βρέθηκε σε αυτές τις θέσεις προσέφερε πολύτιμες πληροφορίες για τους τύπους των αγγείων και την εξέλιξή τους κατά την Προανακτορική περίοδο, για την οποία μέχρι εκείνη τη στιγμή οι περισσότερες πληροφορίες είχαν προέλθει από ταφικά σύνολα. Έδωσε επίσης, πληροφορίες για το μέγεθος και την έκταση της πόλης της Κνωσού κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού, καθώς και νέες γνώσεις σχετικά με τον υλικό πολιτισμό της Προανακτορικής κοινωνίας. Για τον λόγο αυτό η σχετική δημοσίευση της ανασκαφής φέρει τον τίτλο *Knossos Excavations 1957-1961: Early Minoan*.

Την πρώτη ανασκαφική περίοδο 1957 οι έρευνες επικεντρώθηκαν: α) στη βόρεια πλευρά της Βασιλικής Οδού. Ανοίχθηκαν σκάμματα διαστάσεων 6Χ3 μ. δυτικά του οπλοστασίου (armoury), όπου ο Arthur Evans είχε ανακαλύψει το 1904 πλήθος αιχμών δοράτων και πινακίδες οι οποίες κατέγραφαν αποθήκευση στρατιωτικού υλικού β) στη νότια πλευρά της Βασιλικής Οδού. Ανοίχθηκαν 3 τετράγωνα σκάμματα πλευράς 5 μ., όπου

αναγνωρίστηκε σε βάθος 2 μ. ένα στρώμα της περιόδου των τελευταίων Ανακτόρων (περίπου 1400 π.Χ.) με όστρακα λεπτότεχνης κεραμικής, η οποία κατά τον Furumark χρονολογείτο στην ΥΜ ΙΙΑ. Επίσης, ήλθαν στο φως θραύσματα ελεφαντόδοντου, τα οποία κατά τον Hood διακοσμούσαν ξύλινο κουτί, το οποίο παρομοίασε με το κιβωτίδιο που απεικονίζεται να κρατά γυναικεία μορφή σε τοιχογραφία του Ανακτόρου των Θηβών γ) στη νότια πλευρά του Ανακτόρου, δυτικά της λεγομένης Οικίας Α, η οποία είχε ανασκαφεί από τον Hogarth το 1900. Στο σημείο αυτό, η ανασκαφή αποκάλυψε μία κατασκευή η οποία είχε διαταραχθεί από την άροση. Στο βοτσαλωτό δάπεδο εντοπίστηκαν κύπελλα ανεστραμμένα, λίθινος βωμός και όστρεο τρίτων, τα οποία οδήγησαν τον Hood να ερμηνεύσει τον χώρο ως οικιακό ιερό¹²²⁸. Είναι ενδιαφέρον ότι ο Hood, στην ανακοίνωση του 1957, αποκαλεί τον χώρο του Ανακτόρου Μινωική πόλη (Minoan city)¹²²⁹, ενώ αργότερα κατά τη δημοσίευση της ανασκαφής που έγινε με μεγάλη καθυστέρηση, για την οποία μάλιστα ο Hood απολογείται στον Πρόλογο¹²³⁰, χρησιμοποιεί πλέον τον όρο Ανάκτορο. δ) στις πλαγιές του λόφου των Γυψάδων, σε απόσταση 200-300 μ. από την οικία Hogarth. Στο σημείο αυτό ανακαλύφθηκε θολωτός τάφος, του τύπου Μεσαράς για πρώτη φορά στη βόρεια Κρήτη. Η κατασκευή του τάφου χρονολογήθηκε, με βάση την κεραμική που απέδωσε ο χώρος, προς το τέλος της ΜΜ ΙΙ, ίσως και αρχές της ΜΜ ΙΙΙ περιόδου. Σε ΜΜ ΙΙΒ στρώμα βρέθηκαν δύο ταφές. Σε υστερότερη φάση χτίστηκε ένα παραλληλόγραμμο οστεοφυλάκιο, το οποίο, και πάλι μέσω κεραμικής, χρονολογήθηκε στην ΥΜ ΙΑ περίοδο. Η ύστερη χρονολόγηση του τάφου ενθάρρυνε τον Hood να προβεί σε ερμηνευτικές παρατηρήσεις σχετικά με τη σχέση των πρώιμων θολωτών τάφων της Μεσαράς και αυτών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού, που είχαν βρεθεί τόσο στην Κρήτη όσο και στον ελλαδικό χώρο. Όπως σημείωσε, το πρόβλημα της σύνδεσης των δύο αυτών ομάδων θολωτών τάφων ήταν πάντοτε η μεγάλη χρονική απόσταση μεταξύ τους. Όμως, η ανακάλυψη του

¹²²⁸ Hood 1958α, σελ. 22.

¹²²⁹ Hood 1958α, σελ. 21.

¹²³⁰ Hood & Cadogan 2011, σελ. xvii. Χαρακτηριστικό της μεγάλης καθυστέρησης της δημοσίευσης είναι ότι 27 άτομα που συμπεριλαμβάνει στις ευχαριστίες του είχαν πεθάνει κατά την ημερομηνία της δημοσίευσης.

παρόντος τάφου, καθώς και η χρονολόγηση από τον Blegen ενός θολωτού Μυκηναϊκού τάφου στη Μεσσηνία¹²³¹ στο τέλος της ΜΕ περιόδου, ουσιαστικά έκλεινε το υπάρχον κενό¹²³² ε) Στη βόρεια πλαγιά του λόφου των Γυψάδων. Η αποκάλυψη στο σημείο αυτό ενός παραλληλόγραμμου ορύγματος στο βράχο με όστρακα ΜΜ περιόδου, σε συνδυασμό με τη θέση του ορύγματος, έθεσε σε πειρασμό τον Hood να υποθέσει ότι το όρυγμα ίσως ήταν λακκοειδής τάφος παρόμοιος με τους αντίστοιχους λακκοειδείς τάφους των Μυκηνών. Η εύρεση και άλλης ταφής στην ίδια περιοχή οδήγησε τον Hood να ερμηνεύσει τις πλαγιές των Γυψάδων, απέναντι από τα νότια διαμερίσματα του Ανακτόρου της Κνωσού, ως ΜΜ νεκροταφείο¹²³³.

Κατά τη δεύτερη ανασκαφική περίοδο, του 1958, οι έρευνες στη Βασιλική Οδό και στις λεγόμενες Οικίες Hogarth αποκάλυψαν στρώματα, στα οποία αντιπροσωπευόταν κεραμική όλων σχεδόν των φάσεων της ΜΜ και ΥΜ περιόδου, όπως αυτές είχαν καθορισθεί από τον Arthur Evans. Στη νότια πλευρά της Βασιλικής Οδού ανακαλύφθηκε ένας Αιγυπτιακός σκαραβαίος, ο οποίος επέτρεψε στον Hood να χρονολογήσει το στρώμα εύρεσής του στη 13η Δυναστεία (περίπου 1750 π.Χ.). Μεγάλο ενδιαφέρον παρουσίασε η ανακάλυψη του φρέατος-αποθέτη της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στη βορειοανατολική πλευρά του Ανακτόρου, ο οποίος ανασκάφηκε σε βάθος 9 μ. και περιείχε κεραμική της ΠΜ Ι φάσης, όπως όστρακα ρυθμού Αγίου Ονουφρίου¹²³⁴.

Κατά την τρίτη ανασκαφική περίοδο, του 1959, ο Hood, υποβοηθούμενος από τους N. Coldstream, S. Kistruck, J. Lazenby και H. Sackett, συνέχισε τις έρευνες στις δύο πλευρές της Βασιλικής Οδού, στη δυτική πλευρά του Ανακτόρου, στο χώρο των Μινωικών αποθετών¹²³⁵. Η κεραμική που ανακτήθηκε από τη νότια πλευρά της Βασιλικής Οδού ανήκε σε τρία

¹²³¹ Εννοεί τον θολωτό τάφο του Οσμάν Αγά, τον οποίο είχε ανασκάψει το 1926 ο Κουρουνιώτης και τον δημοσίευσε ο Blegen (βλ. παραπάνω σημείωση 651).

¹²³² Hood 1958, σελ. 23

¹²³³ Hood 1958, σελ. 23.

¹²³⁴ Hood 1959, σελ. 18.

¹²³⁵ Hood 1960, σελ. 21.

στρώματα (MM IA, MM IB και MM IIA)¹²³⁶. Στη βόρεια πλευρά της Βασιλικής Οδού, στα YM στρώματα, αποκαλύφθηκαν τοίχοι οικιών της τελευταίας περιόδου των νέων Ανακτόρων (15ος αι. π.Χ.). Στα ερείπια του κτηρίου βρέθηκαν 4 αποτμήματα (scraps) πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής¹²³⁷.

Την επόμενη ανασκαφική περίοδο, του 1960, η ανασκαφική ομάδα του Hood, εκτός από τον N. Coldstream και τον H. Sackett, εμπλουτίστηκε με τον G. Cadogan, τον D. French, τον E. Jones, και τον A. Snodgrass. Η S. Hoult και ο J. Burd εκτέλεσαν χρέη αρχιτεκτόνων. Στο βόρειο τμήμα της Βασιλικής Οδού συλλέχθηκαν λίγα ακόμη θραύσματα πινακίδων Γραμμικής Β' Γραφής. Ο Hood θεώρησε ότι ανήκουν στην ίδια ομάδα με αυτά που είχε βρει ο Arthur Evans στο Οπλοστάσιο, λίγα μέτρα ανατολικότερα, και τα χρονολόγησε στην YM II περίοδο (περίπου 1400 π.Χ.)¹²³⁸. Ένας μεγάλος τοίχος, με πάχος περισσότερο από 2 μ. στη νότια πλευρά της Νότιας Οικίας, θεωρήθηκε από τον Hood πιθανή οχύρωση¹²³⁹.

Κατά την τελευταία ανασκαφική περίοδο, του 1961, την ανασκαφική ομάδα του Hood αποτέλεσαν ο H. Sackett, ο M. Popham, ο G. Cadogan και ο P. Warren, ενώ ο C. Davey εκτέλεσε χρέη αρχιτέκτονα. Συνεχίσθηκαν και περατώθηκαν οι ανασκαφές στο βόρειο τμήμα της Βασιλικής Οδού. Επίσης, οριστικοποιήθηκαν τα στρωματογραφικά σχέδια¹²⁴⁰.

Μετά την ολοκλήρωση του ανασκαφικού προγράμματος, ακολούθησε περίοδος μελέτης, κυρίως των ευρημάτων των αποθετών που ανασκάφηκαν και στις δύο πλευρές της Βασιλικής Οδού¹²⁴¹.

Ο Hood διέθετε διοικητικά προσόντα. Παρακολουθούσε προσεκτικά το έργο των συνεργατών του και φρόντιζε να αναθέτει στους, κατά την γνώμη

¹²³⁶ Hood ό.π., σελ. 22-23.

¹²³⁷ Hood ό.π., σελ. 24.

¹²³⁸ Hood 1961, σελ. 25-26.

¹²³⁹ Hood ό.π., σελ. 27.

¹²⁴⁰ Hood 1962, σελ. 25.

¹²⁴¹ Hood 1963, σελ. 29.

του, πλέον κατάλληλους τη συγγραφή των διαφόρων τμημάτων της δημοσίευσης¹²⁴².

4.6.3.γ. Η δημοσίευση της ανασκαφής

Κατά τη δημοσίευση της ανασκαφής, η μέθοδος παρουσίασης της κεραμικής έγινε με βάση τους τύπους των αγγείων και όχι με βάση το είδος του πηλού (π.χ. αν ήταν τραχύς ή λεπτός). Η περιγραφή των τύπων ακολούθησε τη μέθοδο του Blegen στη δημοσίευση της κεραμικής της Τροίας, την οποία ο Hood αποκαλεί «ξεκάθαρη και λογική»¹²⁴³. Προηγήθηκαν δηλαδή τα μικρότερα αγγεία πόσης (κύπελα, κύλικες) και διάφορα είδη αγγείων βρώσης. Ακολούθησαν τα αγγεία μετάγγισης (πρόχοι), στη συνέχεια, περιγράφηκαν τα αγγεία αποθήκευσης, τα μαγειρικά σκεύη και τέλος οι μεγάλοι πίθοι¹²⁴⁴.

Η δημοσίευση περιλαμβάνει 1 χάρτη της Κρήτης και 1 χάρτη της Κνωσού, με τις θέσεις που διεξήχθησαν οι ανασκαφές. Τα υπόλοιπα σχέδια είναι όλα ορθής προβολής, 1 τοπογραφικό με τις 3 θέσεις όπου εντοπίστηκε ΠΜ κεραμική, 2 κατόψεις του χώρου της ανασκαφής και 5 κατόψεις των σκαμμάτων, 4 στρωματογραφικές τομές, 64 σχέδια αποκατάστασης του σχήματος των ΠΜ αγγείων και 4 πίνακες με τα είδη διακόσμησής τους. Η υποδειγματική αυτή παρουσίαση της ΠΜ κεραμικής της Κνωσού συμπληρώθηκε με πολυάριθμους πίνακες που αποτύπωναν τη συχνότητα παρουσίασης των διαφόρων τύπων αγγείων, καθώς και επί μέρους μελέτες εξειδικευμένων επιστημόνων σχετικά με την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού στην Κνωσό όπως: α) βιοαρχαιολογικών καταλοίπων από την Β. Ισαακίδου β) μαλακίων από την Ρ. Βεροπουλίδου γ) χλωρίδας από την J. Renfrew δ) οψιανού από την D. Evely και ε) λίθινων από τον Ρ. Warren.

¹²⁴² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.21, επιστολή Hood προς Coldstream 8.8.1966.

¹²⁴³ Hood & Cadogan 2011, σελ. 17.

¹²⁴⁴ Hood & Cadogan 2011, σελ. 17.

Τα αποτελέσματα της ανασκαφής επέτρεψαν στον Hood να κατασκευάσει μία συστηματική χρονολογική ακολουθία της ΠΜ κεραμικής της Κνωσού¹²⁴⁵ και να διατυπώσει τα δικά του συμπεράσματα σχετικά με την κατοίκηση του χώρου κατά την Πρώιμη Εποχή του Χαλκού¹²⁴⁶. Οι ερμηνείες που πρόβαλε βασίσθηκαν στην εμπειριστική μελέτη του ανασκαφικού υλικού, χωρίς αρχαιογνωστικές παρατηρήσεις ή ερμηνείες διάχυσης ή μετανάστευσης. Απουσιάζει, δηλαδή, παντελώς από το εποπτικό υλικό της δημοσίευσης του Hood τυχόν ερμηνευτική διάθεση, μέσω τρισδιάστατων απεικονίσεων ή αξονομετρικών σχεδίων.

4.6.4. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Hood

Ο εκατοντάχρονος σήμερα Sinclair Hood σηματοδότησε με το έργο του μεγάλο μέρος του 20ού αιώνα. Αν και συνέπεσε χρονολογικά με τις ανασκαφές του Blegen στην Πύλο και του Caskey στην Λέρνα και στην Κέα, ακολούθησε τελείως διαφορετική ανασκαφική μεθοδολογία, τόσο στη Χίο όσο και αργότερα στην Κρήτη. Ως μαθητής της Kathleen Kenyon και του Leonard Wolley και με το σφρίγος του νεαρού της ηλικίας του υιοθέτησε τις πλέον σύγχρονες για την εποχή του μεθόδους. Το ερευνητικό του έργο αποπνέει προσήλωση και έμφαση στη σωστή στρωματογραφία, αποκαλύπτει δε ένα ανήσυχο και φωτεινό νου.

Την εποχή εκείνη, και ειδικότερα προς το τέλος της δεκαετίας του 1950, είχαν ήδη πραγματοποιηθεί, όπως προαναφέρθηκε, οι ανασκαφές στην Κνωσό και στις Μυκήνες, οι οποίες είχαν εντείνει τη γνωστή αντιπαράθεση μεταξύ της θεωρίας του Arthur Evans αφ' ενός και του διδύμου Wace-Blegen αφ' ετέρου, που ήδη συζητήθηκε εκτενώς παραπάνω. Ο Sinclair Hood, αν και υποστηρικτής του Evans, επιχείρησε με τις συστηματικές έρευνές του στην Κνωσό να λάβει μία αντικειμενική και εμπειριστατωμένη θέση σε αυτή την αντιπαράθεση.

¹²⁴⁵ Hood & Cadogan 2011, σελ. 281-289.

¹²⁴⁶ Hood & Cadogan 2011, σελ.291-295.

Το παρακάτω απόσπασμα ενός μάλλον αδημοσίευτου άρθρου του Carl Blegen που τηρείται στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ είναι χαρακτηριστικό της συμβολής του Hood στην επίλυση των σημαντικών επιστημονικών προβλημάτων που απασχολούσαν τους αρχαιολόγους της περιόδου και της εκτίμησης που έτρεφε η αρχαιολογική κοινότητα στο πρόσωπό του: «Σε μία μελέτη, κατά την διάρκεια πολλών ετών, ο Sinclair Hood, πρώην Διευθυντής της Βρετανικής Σχολής στην Αθήνα, εξέτασε την πληθώρα της κεραμικής της Κνωσού η οποία από παλαιά αποκαλούνταν «επίχωση ανακατάληψης» ή υπολείμματα που εγκαταλείφθηκαν από τους καταληψίες. Αυτό το υλικό που μελέτησε ο Hood για πολλά χρόνια είχε τεθεί κατά μέρος ως παλαιά υπολείμματα μικρού ενδιαφέροντος ή σημασίας. Με έκπληξη, όμως, ανακάλυψε τον τεράστιο αυτό όγκο της κεραμικής που ήταν μεγαλύτερος από οποιονδήποτε άλλο είχε βρεθεί στα στρώματα του Ανακτόρου και αποτελείτο κυρίως από όστρακα της Μινωικής περιόδου III B και Μυκηναϊκής περιόδου III B. Ο Hood εξέφρασε την πεποίθηση ότι δεν υπήρξε καμία ανακατάληψη αλλά αντιθέτως, πίστευε ακράδαντα ότι η μεγάλη ποσότητα θραυσμάτων κεραμικής και άλλων υπολειμμάτων έπρεπε να είχε συσσωρευτεί κατά την διάρκεια μίας εκτεταμένης μόνιμης κατοίκησης. Επομένως, κατάληξε στο συμπέρασμα ότι το Ανάκτορο της Κνωσού πρέπει να ήταν σε λειτουργία κατά την διάρκεια μίας μεγάλης περιόδου μέχρι την τελική καταστροφή και ότι υπήρξε μόνο μία καταστροφή από πυρκαγιά. Ο Hood, επίσης, προσέθεσε ότι αυτό το εκτεταμένο στρώμα, που αποτελείτο κατά ένα μεγάλο μέρος από κεραμική και όπου βρέθηκαν οι περισσότερες από τις πινακίδες Γραμμικής Β' Γραφής, ανήκει στη Μυκηναϊκή και Μινωική περίοδο III B. Όντας πιστός υποστηρικτής των απόψεων του Sir Arthur Evans σχετικά με την Κρητική χρονολόγηση, ο Hood υιοθετεί τη θέση ότι η εν λόγω κεραμική της III B περιόδου αποτελεί ένα ειδικό πρώιμο τύπο που μοιάζει πολύ και θα μπορούσε να είναι σύγχρονος με αντικείμενα της III A περιόδου. Επομένως, προτείνει τη μετατόπιση του ανώτερου ορίου χρονολόγησης της κεραμικής της III B περιόδου σε μία πολύ προγενέστερη ημερομηνία από αυτή που είχε προσδιορισθεί με πολύ προσοχή από τον Furumark. Η παραδοχή αυτή όμως, με βάση τις σύγχρονες γνώσεις της εποχής σχετικά με τη Μινωική και Μυκηναϊκή κεραμική προκάλεσε πολλά ερωτηματικά σχετικά με την πιθανότητα μίας τόσο μεγάλης μεταβολής.

Σε κάθε περίπτωση, όμως, οφείλουμε ένα ουσιαστικό χρέος στον Sinclair Hood: οι ανακαλύψεις και οι παρατηρήσεις του στην Κνωσό εδραίωσαν καθοριστικά ένα πολύ σημαντικό γεγονός που έπαιξε σημαντικό ρόλο στην επίλυση των χρονολογικών και λοιπών προβλημάτων. Κατέστησε πλέον σαφές ότι το Ανάκτορο της Κνωσού δεν καταστράφηκε εξ ολοκλήρου από πυρκαγιά το 1400 π.Χ. όπως ήταν ευρύτατα αποδεκτό, αλλά επέζησε και ήταν σε λειτουργία μέχρι το τελικό ολοκαύτωμα που χαρακτήρισε το τέλος Μινωικής-Μυκηναϊκής περιόδου III Β»¹²⁴⁷.

Ο Hood, σύμφωνα με συναδέλφους του που τον γνώρισαν από κοντά, υπήρξε αρκετά δύσκολη προσωπικότητα σε θέματα συνεργασίας¹²⁴⁸. Εντούτοις, όπως παραδέχεται ο Carl Blegen: «Η εργασία του έριξε νέο φως στην ιστορία του Ανακτόρου της Κνωσού και επιβεβαιώνει απόλυτα την άποψη που προτάθηκε αρχικά από τον Καθηγητή Alan Wace. Σύμφωνα με την άποψη αυτή το Ανάκτορο της Κνωσού καταλήφθηκε, χωρίς να υποστεί σοβαρή ζημία από την κατάληψη αυτή και κατοικήθηκε από τους Μυκηναίους επιδρομείς κάποτε ίσως μετά το 1400 π.Χ., και στην συνέχεια οι επιδρομείς αυτοί κατέκτησαν όχι μόνο την Κνωσό αλλά κυβέρνησαν και όλη την Κρήτη. Αυτή η πολύ εύλογη ερμηνεία για το τι συνέβη συμφωνεί αξιοθαύμαστα στον απόηχο της ιστορικής σημασίας αποκρυπτογράφησης της Γραμμικής Β' Γραφής από τον Ventris που αποδεικνύει ότι είναι Ελληνικά»¹²⁴⁹.

¹²⁴⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 1, υποφ. 2, δακτυλογραφημένο κείμενο του Blegen, άνευ ημερομηνίας, με χειρόγραφες διορθώσεις του συγγραφέα, σελ. 3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁴⁸ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹²⁴⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, φακ. 1, υποφ. 2, δακτυλογραφημένο κείμενο του Blegen, άνευ ημερομηνίας, με χειρόγραφες διορθώσεις του συγγραφέα, σελ. 4 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

4.7. William Taylour. Από τον κόσμο των Επιχειρήσεων στον κόσμο της Αρχαιολογίας

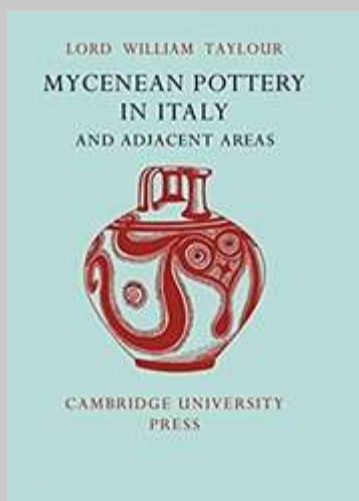
4.7.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο Lord William Desmond Taylour (**εικ.131**) γεννήθηκε το 1904 στο Headfort της Ιρλανδίας. Ήταν δευτερότοκος γιός του 4ου Μαρκησιού του Headford και της Βρετανίδας ηθοποιού Rosie Boote.

Μετά την αποφοίτησή του από το Κολλέγιο του Harrow, εργάστηκε για ένα διάστημα στον τραπεζικό χώρο στη Wall Street και στη συνέχεια, διετέλεσε οικονομικός Διευθυντής σε εταιρεία του Λονδίνου. Κατά τη διάρκεια του Β' Παγκοσμίου Πολέμου υπηρέτησε στη Βόρειο Αφρική. Μετά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, σε ηλικία 42 ετών, σπούδασε αρχαιολογία στο Trinity College του Cambridge, με Καθηγητές τους Grahame Clark, F.N. Stubbings και Glyn Daniel¹²⁵⁰. Δημοσίευσε τη διδακτορική διατριβή του το 1958 με θέμα *Μυκηναϊκή Κεραμική στην Ιταλία*, όπου συνέλεξε για πρώτη φορά συστηματικά όλα τα στοιχεία που αποκάλυπταν τη Μυκηναϊκή επιρροή στη νότιο Ιταλία, στη Σικελία και στα Αιολικά νησιά του Τυρηνικού πελάγους (**εικ.132**).

Εικ.131. Lord William Desmond Taylour. Φωτ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ.

Εικ.132. Η διδακτορική διατριβή του William Taylour. Φωτ. <https://www.amazon.com/Occasional-Publications-Cambridge.../dp/0521129494>, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

¹²⁵⁰ Taylour & Janko 2008, σελ. xxv.

Ανέσκαψε με την Kathleen Kenyon και τον John Ward-Perkins στην Tripolitania στη βόρειο Αφρική (1948), με την Joan du Plat Taylor στη Μύρτου-Πηγάδες στην Κύπρο (1950-1951), με τον Carl Blegen στην Πύλο (1953-1955, 1957-1959)¹²⁵¹ και με τον Alan Wace στις Μυκήνες (1952-1954). Μάλιστα, ο Wace του είχε αναθέσει τη δημοσίευση των ανασκαφών στις περιοχές γύρω από την Κρήνη του Περσέα και ανάμεσα στους λεγόμενους Τάφους της Κλυταιμνήστρας και του Αιγίσθου, που διενεργήθηκαν τα έτη 1952 και 1953¹²⁵².

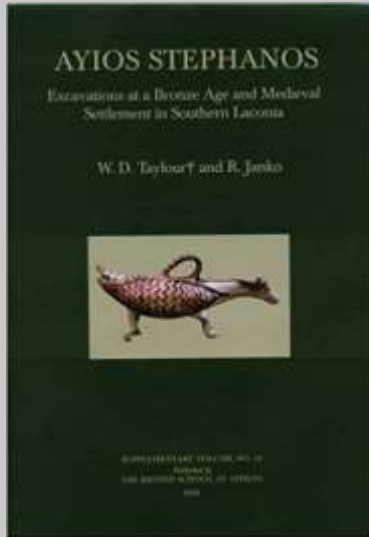
Μετά τον θάνατο του Wace, διορίστηκε Διευθυντής της ανασκαφής της Βρετανικής Σχολής Αθηνών στις Μυκήνες, μία θέση την οποία διατήρησε μέχρι το έτος 1969. Με την ιδιότητά του αυτή διενήργησε, μαζί με την Ελληνική Αρχαιολογική Υπηρεσία και ειδικότερα με τον Ιωάννη Παπαδημητρίου αρχικά και στη συνέχεια, με το Γεώργιο Μυλωνά, συμπληρωματικές ανασκαφές στο χώρο (1959-1960, 1962, 1964, 1966, 1968-1969). Την περίοδο 1959-1960, 1963, 1973-1974, 1977 διηύθυνε τη δική του ανασκαφή στον Άγιο Στέφανο Λακωνίας (**εικ.133**). Συνέγραψε τη μονογραφία (**εικ.134**) με τίτλο *The Mycenaean* (1964), καθώς και διάφορα άρθρα¹²⁵³, συμμετείχε δε ως ομιλητής σε πλήθος συνεδρίων αρχαιολογικού ενδιαφέροντος. Παράλληλα με τις ακαδημαϊκές του δραστηριότητες, ο Taylour είχε ενεργή συμμετοχή σε διάφορους οργανισμούς. Υπήρξε Ταμίας του Cambridge University Catholic Association, Πρόεδρος του Strafford Club, Πρόεδρος της Monarchist League και χρίστηκε ιππότης (Knight Commander of the Order of St. George the Great). Υπήρξε ιδρυτής του Mediterranean Archaeological Trust, το οποίο συνέδραμε και συνεχίζει να συνδράμει οικονομικά διάφορες ανασκαφές στην Ελλάδα¹²⁵⁴.

¹²⁵¹ Στην Πύλο ανέσκαψε σε 5 διαφορετικές ιδιοκτησίες γύρω από το Ανάκτορο (στα οικόπεδα Κανακάρη, Κοκκέβη, Κοντού, Ντεριζιώτη, και Βαγενά, βλ. Blegen *et al.* 1973, σελ. 95-176, 208-215 & 219-237).

¹²⁵² Taylour 1955, σελ. 199-237.

¹²⁵³ Κατάλογος με όλες τις δημοσιεύσεις του Taylour τηρείται στο σχετικό αρχείο που δωρήθηκε στην ΑΣΚΣΑ από το Mediterranean Archaeological Trust.

¹²⁵⁴ Darvill 2009.

Εικ.133. Η δημοσίευση της ανασκαφής του Αγίου Στεφάνου Λακωνίας. Φωτ. https://www.amazon.com/Ayios-Stephanos-Excavations-Settlement-Supplementary/dp/0904887588/ref=asap_bc?ie=UTF8.

Εικ.134. Η μονογραφία του William Taylour. Φωτ. https://www.goodreads.com/the_Mycenaeans_by_William_Taylour

Ο Taylour δεν απέκτησε οικογένεια. Πέθανε στο Cambridge το έτος 1989, σε ηλικία 85 ετών. Μετά τον θάνατό του, το Mediterranean Archaeological Trust δώρισε το αρχείο του, που αφορούσε στις ανασκαφές στην αρχαία Πύλο, στην ΑΣΚΣΑ.

4.7.2. Η Ανασκαφή στον Άγιο Στέφανο Λακωνίας (1959-1960, 1963)

4.7.2.α. Γενικές παρατηρήσεις

Ο Άγιος Στέφανος βρίσκεται περίπου 45 χιλιόμετρα νότια-νοτιοανατολικά της Σπάρτης και λιγότερο από 2 χιλιόμετρα από την ακτογραμμή της Λακωνίας. Όμως, κατά την Εποχή του Χαλκού η θέση φαίνεται ότι ήταν παραθαλάσσια. Πρόκειται για χαμηλό λοφίσκο με σημερινό υψόμετρο 30-40 μ. πάνω από την επιφάνεια της θάλασσας και επίπεδη κορυφή. Η ανατολική και η βόρεια πλευρά του λόφου είναι απόκρημνες, ενώ η πρόσβαση γίνεται από τα δυτικά, μέσω στενού περάσματος¹²⁵⁵.

¹²⁵⁵ Taylour 1972, σελ. 205. Hope Simpson 2011, σελ. 97.

Η θέση εντοπίσθηκε πρώτη φορά από τους Richard Hope Simpson και Helen Waterhouse, κατά τη δεκαετία του 1950. Κατά την εποχή εκείνη, είχαν ήδη πραγματοποιηθεί ανασκαφές σε διάφορες θέσεις στην Κρήτη και στις Μυκήνες, όπως προαναφέρθηκε, οι οποίες είχαν φέρει στο φως τα λεγόμενα ανακτορικά συγκροτήματα και ήταν σε εξέλιξη η γνωστή θεωρία του Arthur Evans περί «εκμινωισμού» της νότιας ηπειρωτικής Ελλάδας, καθώς και η αντίθετή της περί «Μυκηναϊκής κατάκτησης» της Μινωικής Κρήτης. Έγινε φανερό στους ερευνητές, ότι για την κατανόηση της πολύπλοκης και μεταβαλλόμενης σχέσης και αλληλεπίδρασης μεταξύ Μινωικού και Μυκηναϊκού πολιτισμού, ήταν σημαντικό να ερευνηθεί η νότια Λακωνία και τα Κύθηρα, δηλαδή δύο περιοχές οι οποίες αποτελούσαν γέφυρες μεταξύ ηπειρωτικής Ελλάδας και Κρήτης.

Η ανασκαφή διενεργήθηκε υπό την αιγίδα της ΒΣΑ από τον William Taylour, οποίος είχε προηγουμένως πραγματοποιήσει στη Λακωνία, δοκιμαστικές τομές σε δύο θέσεις, στον Άγιο Στέφανο και στο Αστέρι, αλλά επέλεξε την πρώτη, η οποία φαινόταν να έχει περισσότερα μινωικά στοιχεία.

Οι ανασκαφές διενεργήθηκαν σε δύο φάσεις. Ξεκίνησαν το 1959, σε μία εποχή που ελάχιστα πράγματα ήταν γνωστά για την προϊστορική Λακωνία και συνεχίστηκαν το 1960 και 1963. Τα αποτελέσματα των τριών πρώτων ανασκαφικών περιόδων δημοσιεύθηκαν το 1972¹²⁵⁶. Οι ανασκαφές επανεκκίνησαν το 1973¹²⁵⁷, συνεχίστηκαν τα έτη 1974 και 1977 και συνδυάστηκαν με πολλές περιόδους μελέτης των ευρημάτων στο Μουσείο της Σπάρτης. Τα τελικά αποτελέσματα των ανασκαφών δημοσιεύθηκαν από τον Richard Janko με μεγάλη καθυστέρηση, το 2008, συνεργάτη του Taylour, ο οποίος συμμετείχε στην ανασκαφή. Ο θάνατος του ανασκαφέα το 1989, καθώς ετοίμαζε την τελική δημοσίευση, του στέρησε τη χαρά να δει το έργο του ολοκληρωμένο.

¹²⁵⁶ Taylour 1972, σελ. 205-270.

¹²⁵⁷ Catling 1974, σελ. 15-16.

4.7.2.β. Ανασκαφικές περιόδους, μεθοδολογία και ευρήματα

Η ανασκαφή επικεντρώθηκε στην κορυφή του λόφου και στα αμέσως κατώτερα άνδηρα αυτού, όπου εντοπίστηκε ο προϊστορικός οικισμός, κτισμένος πάνω σε φυσικό έξαρμα. Κάλυπτε συνολική έκταση 1.000 τ.μ. Βόρεια και ανατολικά διέθετε δύο λιμάνια. Κατά το διάστημα 1959-1963 ανασκάφηκαν περίπου 696,7 τ.μ.¹²⁵⁸.

Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, του 1959, ανοίχθηκαν τέσσερις ομάδες σκαμμάτων (τομών), ώστε να ερευνηθεί δειγματοληπτικά ένα μεγάλο μέρος της θέσης. Δύο σκάμματα στην κορυφή του λόφου απέδωσαν ΠΕ και ΜΕ κεραμική και έξι ταφές, οι τέσσερις από τις οποίες συνοδεύονταν επίσης, από αγγεία Πρώιμης και Μέσης Εποχής του Χαλκού. Επρόκειτο κυρίως για παιδικές ταφές, αλλά και ενηλίκων (**εικ.135**). Βρέθηκε, επίσης, μία ομάδα πλήρων αγγείων, το νεότερο από τα οποία χρονολογήθηκε στην ΥΕ ΙΙΒ περίοδο (**εικ.136**). Στο τρίτο σκάμμα, στα νότια άνδηρα του λόφου, αποκαλύφθηκαν τοίχοι, οι οποίοι, με βάση την κεραμική, χρονολογήθηκαν στη ΜΕ και ΥΕ ΙΙΑ περίοδο. Τέλος, το τέταρτο σκάμμα, στις ακόμη νοτιότερες πλαγιές του λόφου, αποκάλυψε μία επίχωση μεγάλου βάθους με διαδοχικά επίπεδα τοίχων, που κυμαίνονταν χρονολογικά από τη ΜΕ έως την ΥΕ ΙΙΒ περίοδο. Η κεραμική ήταν κυρίως ντόπιας κατασκευής. Με βάση ένα όστρακο διακοσμημένο με τεχνική barbotine (έξεργο ή με τραχωτή διακόσμηση), ο Taylour διέκρινε σχέσεις με τη Μινωική Κρήτη¹²⁵⁹. Επίσης, η French έχει σημειώσει ένα εισηγμένο ΜΜ ειδώλιο στον Άγιο Στέφανο¹²⁶⁰.

¹²⁵⁸ Taylour & Janko 2008, σελ. 3.

¹²⁵⁹ Hood 1960, σελ. 9-10.

¹²⁶⁰ French 1971, σελ. 148.

Εικ.135. Ανασκαφή Αγίου Στεφάνου Λακωνίας. Ταφή ενηλίκου. Φωτ. Hood 1960, σελ.10.

Εικ.136. Ανασκαφή Αγίου Στεφάνου Λακωνίας. Αγγείο ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου. Φωτ. Hood 1960, σελ. 10.

Κατά τη δεύτερη ανασκαφική περίοδο, του 1960, σε όλα τα νέα σκάμματα που ανοίχθηκαν στην κορυφή του λόφου εντοπίζονταν ταφές και ίχνη τοίχων που επιβεβαίωναν το μέγεθος του οικισμού¹²⁶¹.

¹²⁶¹ Hood 1961, σελ.32.

Τα παλαιότερα στρώματα χρονολογήθηκαν στην αρχή της 3^{ης} χιλιετίας π.Χ., λίγο μετά το 3000 π.Χ. (ΠΕ Ι περίοδο). Η στρωματογραφία αποκάλυψε ότι η κατοίκηση του οικισμού συνεχίστηκε χωρίς διακοπή για περίπου 1.800 χρόνια και φαίνεται ότι άκμασε την περίοδο των Μινωικών Ανακτόρων (περίπου 1900-1600 π.Χ.). Η ακμή αυτή φαίνεται να συνδεόταν με τη νευραλγική θέση του οικισμού στον μυχό του Λακωνικού κόλπου, ο οποίος διέθετε διπλό λιμάνι και αποτελούσε κόμβο πάνω στη θαλάσσια οδό που συνέδεε την Κρήτη με το εσωτερικό της Λακωνίας και της Πελοποννήσου γενικότερα. Σημαντικός παράγοντας ανάπτυξης της θέσης φαίνεται να ήταν τα κοιτάσματα του Λακωνικού πορφυρίτη (Iapis Iacaedemonius)¹²⁶², ενός πετρώματος που αποτελούσε το υλικό πολλών λίθινων μινωικών αντικειμένων.

Οι ανασκαφές συνεχίστηκαν το έτος 1963. Στην κεντρική περιοχή (Α) του επίπεδου λόφου αποκαλύφθηκαν ταφές που χρονολογήθηκαν από την ΠΕ έως την ΥΕ περίοδο. Προς το βόρειο άκρο του λόφου (περιοχή Δ) εντοπίστηκαν ΥΕ ταφές, πολλές από τις οποίες ήταν παιδικές. Σε μία από αυτές η θέση των οστών υποδείκνυε ότι είχαν δεθεί τα πόδια, καθώς επίσης, και τα χέρια στο πίσω μέρος του κορμού¹²⁶³. Σε άλλη ταφή βρέθηκε ακέραιο ένα ειδώλιο ΥΕ ΙΙΒ περιόδου¹²⁶⁴.

Κατά τη Μυκηναϊκή περίοδο ο οικισμός φαίνεται ότι παρακμάζει, ίσως λόγω μετατόπισης του ενδιαφέροντος στη Μεσσηνία και των επακόλουθων αλλαγών στους θαλάσσιους δρόμους. Εγκαταλείπεται στο τέλος της Εποχής του Χαλκού.

Οι ανασκαφές έφεραν στο φως ενδείξεις για την άσκηση της μεταλλουργίας. Αν και ο οικισμός του Αγίου Στεφάνου ουδέποτε υπήρξε μεγάλο κέντρο, η σημασία του έγκειται στο γεγονός ότι αποτελεί μία από τις ελάχιστες προϊστορικές θέσεις στην Πελοπόννησο που παρουσιάζουν στρωματογραφημένες όλες τις φάσεις της Εποχής του Χαλκού, από την Πρώιμη Πρωτοελλαδική περίοδο έως τη Υστεροελλαδική ΙΙΙΓ περίοδο, με

¹²⁶² Waterhouse & Hope Simpson 1960, σελ.105-107. Taylour 1972, σελ. 262.

¹²⁶³ Megaw1964, σελ. 9.

¹²⁶⁴ Megaw1964, σελ.9-10.

πλήθος αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και ταφές που συμπληρώνουν την κεραμική.

Ο Taylour επέλεξε τον μάλλον ασυνήθιστο τρόπο παρουσίασης της στρωματογραφίας από τα ανώτερα προς τα κατώτερα στρώματα. Έτσι, τα αρχαιολογικά κατάλοιπα της ΥΕ ΙΙΙΓ περιόδου παρουσιάζονται πριν από αυτά της ΥΕ ΙΙΙΒ κ.ο.κ.¹²⁶⁵. Η προσέγγιση αυτή δημιουργεί δυσκολίες στην παρακολούθηση της στρωματογραφίας, κυρίως όταν τα νεότερα κατάλοιπα είναι οικοδομημένα πάνω σε παλαιότερα ή έχει γίνει χρήση κτισμάτων προηγούμενων περιόδων.

Το πιο ενδιαφέρον για την ΠΕ ΙΙ στρωματογραφική ακολουθία ήταν ότι αποκαλύφθηκαν δύο ευδιάκριτες περίοδοι, η ΠΕ ΙΙ πρώιμη και η ΠΕ ΙΙ ύστερη, όπως ακριβώς και στη Λέρνα. Δεν εντόπισε Τελική Νεολιθική στον Άγιο Στέφανο, όπως συνέβη σε άλλες προϊστορικές θέσεις της Αργολίδας και της Κορινθίας. Ο Taylour σημείωσε την έλλειψη ΠΕ ΙΙΙ κεραμικής¹²⁶⁶, τυπικό φαινόμενο της νότιας Πελοποννήσου.

4.7.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Taylour

Ο Taylour, μεγαλωμένος στο αριστοκρατικό περιβάλλον της πατρικής του κατοικίας, ένα από τα εντυπωσιακότερα μέγαρα του 18^{ου} αι. στην Ιρλανδία, και με εγκύκλιες σπουδές στο Κολλέγιο του Harrow, προοριζόταν να γίνει τραπεζίτης. Εντούτοις, φαίνεται ότι είχε κληρονομήσει μέρος από τον αντισυμβατικό χαρακτήρα της εκκεντρικής μητέρας του και σύντομα εγκατέλειψε τον κόσμο των επιχειρήσεων, στον οποίο τον είχε ωθήσει σχεδόν δια της βίας ο συντηρητικός πατέρας του¹²⁶⁷, για να γίνει αρχαιολόγος. Έτσι, η σταδιοδρομία του στην αρχαιολογία ξεκίνησε μεν αργά (σε ηλικία 42 ετών), αλλά ακολούθησε ενδιαφέρουσα πορεία. Εκπαιδεύθηκε, όπως προαναφέρθηκε, δίπλα σε εξέχουσες προσωπικότητες

¹²⁶⁵ Taylour & Janko 2008, σελ.13-119.

¹²⁶⁶ Taylour 1972, σελ. 261.

¹²⁶⁷ Taylour & Janko 2008, σελ. xxv.

της εποχής του όπως ο Grahame Clark, ο Glyn Daniel και ο Frank Stubbings και εξελίχθηκε μέσα στο περιβάλλον του Cambridge, που προωθούσε εκείνη την εποχή τις γνωστές αντικλασικές του τάσεις. Παράλληλα, η μαθητεία του δίπλα στην Kathleen Kenyon συνέβαλε στη μύησή του στις νέες ανασκαφικές μεθόδους της εποχής του. Το γεγονός αυτό ενδυνάμωσε την αυτοπεποίθησή του ώστε να υποστηρίζει με επιμονή τις θέσεις του, ακόμη κι αν αυτές διαφωνούσαν με καταξιωμένες προσωπικότητες της εποχής του, όπως ο εμπειρότερος και κατά 17 έτη μεγαλύτερός του Carl Blegen. Πράγματι, ο Taylour πριν αναλάβει τη διεύθυνση της ανασκαφής στον Άγιο Στέφανο, υπήρξε μέλος της ανασκαφικής ομάδας του Blegen στην Πύλο¹²⁶⁸. Είχε επιφορτισθεί με την ανασκαφή, μεταξύ άλλων, των τάφων στο οικοπέδο Βαγενά¹²⁶⁹, όπου πραγματοποίησε την ανασκαφή με τη μέθοδο του καννάβου, την οποία είχε διδαχθεί από την Kenyon¹²⁷⁰. Το περιεχόμενο των επιστολών που αντήλλαξε με τον Blegen και την Rawson, στο πλαίσιο της δημοσίευσης του έργου του στον τρίτο τόμο του *Palace of Nestor*, είναι διαφωτιστικό. Γράφουν ο Blegen και Rawson προς τον Taylour: «*Αγαπητέ Bill, επισυνάπτουμε αντίγραφο της αναδιατύπωσης που κάναμε στις πρώτες 22 σελίδες του καταλόγου σου... Πρέπει να δώσουμε άλλο όνομα στον θολωτό τάφο V. Μήπως να τον ονομάσουμε Ταφικό Κύκλο ή κάτι άλλο. Μπορεί να ήταν ένας πλήρης κύκλος, όπως εκείνος που βρέθηκε από τον Γιαλούρη κοντά στην Ολυμπία. Ή ένα τόξο όπως εκείνο που ανέσκαψε ο Μαρινάτος στο πάνω μέρος της Χώρας...*»¹²⁷¹. Ο Taylour έσπευσε να απαντήσει: «*Αγαπητοί Marion και Carl, δεν είμαι καθόλου πεπεισμένος ότι ο τάφος στον Βαγενά δεν είναι θολωτός. Αν και οι διεσπαρμένοι λίθοι που αποκάλυψε η ανασκαφή δεν ήταν πολλοί, αποκόμισα την εντύπωση ότι όταν ισοπεδώθηκε το ανάχωμα για να γίνει το αλώνι συλλέχθηκε μεγάλος αριθμός από πέτρες, οι οποίες χρησιμοποιήθηκαν για την οικοδόμηση της αποθήκης των εργαλείων. Μήπως είναι δυνατόν να χρησιμοποιήσετε την εναλλακτική ερμηνεία του Ταφικού Κύκλου στον Πρόλογο και να αφήσετε το κείμενό μου αμετάβλητο;*»¹²⁷². Σε

¹²⁶⁸ Βλ. παραπάνω σελ. 126.

¹²⁶⁹ Blegen *et al.*, σελ. 134-176.

¹²⁷⁰ Blegen *et al.* 1973, σελ. 137.

¹²⁷¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Blegen & Rawson προς Taylour 22.1.1969, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁷² Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Taylour προς Blegen & Rawson 31.1.1969, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

μία δεύτερη απόπειρα να τον πείσουν για τις απόψεις τους, οι Blegen και Rawson επανήλθαν με πιο αποφασιστικό τόνο: «*Λυπούμεθα που δεν έχεις πεισθεί ακόμη ότι οι λακκοειδείς τάφοι στο οικόπεδο Βαγενά δεν είναι μέσα σε θολωτό τάφο. Το 1957 όταν ενθουσιαστήκαμε με όλους τους θησαυρούς που έφερες στο φως από τους τάφους, υποθέσαμε ότι μπορεί να ήταν μέσα σε θόλο. Αργότερα, αρχίσαμε να ζυγίσουμε τα πολλά προβλήματα που δεν ταιριάζανε με τη θεωρία του θολωτού τάφου. Όλοι οι θολωτοί τάφοι που έχουμε δει στην Ελλάδα έχουν συνήθως δρόμο, είσοδο με ανώφλι ή ίχνη αυτού, ένα βαθύ υπόγειο θάλαμο και ένα ψηλό λιθόκτιστο θόλο πάνω από τον τάφο, υποστηριζόμενο από παχιά ισχυρά θεμέλια. Όταν εξετάσαμε και μελετήσαμε τα κατάλοιπα που αποκαλύφθηκαν διαπιστώσαμε ότι ούτε δρόμος ούτε είσοδος ούτε υπόγειος θάλαμος υπήρχε. Μόνο ένας τοίχος κτισμένος με μικρές επίπεδες πέτρες. Το μεγαλύτερο μέρος του τοίχου είχε ενιαία πορεία και μόνο σε ένα μικρό σημείο του υπήρχε μία δεύτερη πορεία κατασκευασμένη από τις ίδιες επίπεδες πέτρες. Ο τοίχος είχε μετά βίας πάχος 20-25 εκ. Θεωρούμε απίθανο τόσο αδύνατα θεμέλια να υποβαστάζουν ένα θόλο, ύψους τουλάχιστον 6 μ. Αυτό που μπορούσε να κάνει (εννοεί ο τοίχος που βρέθηκε) ήταν να υποστηρίζει ένα κάπως λεπτό τοιχίο με ύψος που ίσα-ίσα να προστατεύει τον χώρο της ταφής και να κρατάει τα ζώα σε απόσταση... Λυπούμεθα που σου ζητάμε να αναθεωρήσεις ένα μέρος της δουλειάς σου... αλλά θεωρούμε ότι είναι πιο σωστό να ξαναγράψεις μέρος των κεφαλαίων σου της ανασκαφής και να αποφύγεις υποθέσεις και θεωρίες... Αυτό δεν αποτελεί προφανώς αιφνίδιο σοκ για σένα διότι έχουμε ήδη κάνει πολλές συζητήσεις πάνω σε αυτό το πρόβλημα τα προηγούμενα χρόνια»¹²⁷³. Τελικά, ο Taylour ενέδωσε και ονόμασε τον χώρο που ανέσκαψε στο οικόπεδο Βαγενά «Ταφικό Κύκλο»¹²⁷⁴. Η επιμονή του όμως, δεν χαλιναγωγήθηκε: «Μπορώ να απαντήσω στις αντιρρήσεις που εγείρατε στο γράμμα σας σχετικά με το αν πρόκειται για θολωτό τάφο. Παρεμπιπτόντως, ο ταφικός κύκλος στην Κουκουνάρα (Έργον 1959, 119) περιέχει 3 πολύ μικρούς θόλους (με διάμετρο όχι μεγαλύτερη από 3 μ.), οι οποίοι δεν είχαν ούτε δρόμο ούτε άνοιγμα*

¹²⁷³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Blegen & Rawson προς Taylour 8.2.1969 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁷⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Taylour προς Blegen & Rawson 15.2.1969.

εισόδου»¹²⁷⁵. Οι Blegen και Rawson ανταπάντησαν και σε αυτούς τους ισχυρισμούς του Taylour: «*Η σταθερή μας γνώμη είναι ότι η ομάδα των τάφων που ανέσκαψες στο αλώνι του Βαγενά είναι ταφικός κύκλος ή μάλλον ημικύκλιο. Όπως γνωρίζεις, αρκετοί τέτοιοι ταφικοί περίβολοι, κυκλικοί ή ημικύκλια, υπήρχαν κατά τη Μεσοελλαδική και την Υστεροελλαδική περίοδο. Όπως εκείνα και ο ημικυκλικός περίβολος του Βαγενά δεν έχει δρόμο που να οδηγεί σε είσοδο, κλεισμένη με πέτρα, ούτε υπόγεια αίθουσα... Τα παράλληλα που ανέφερες από την Κουκουνάρα (Μαρινάτος, Έργον, 1959, 119) δεν είναι πολύ πειστικά. Διότι πρόκειται για μικρούς θολωτούς τάφους, ο καθένας με δρόμο, είσοδο, βαθιά σκαμμένο θάλαμο και ένα αρκετά παχύ τοίχο που σώζεται ο ένας σε ύψος περίπου 2.20 μ. και ένας άλλος σε ύψος 1.85 μ.*»¹²⁷⁶.

Είναι ενδιαφέρον ότι ο Taylour, αν και αναγκάστηκε να συμμορφωθεί με τις υποδείξεις του επικεφαλής της ανασκαφής, εντούτοις, επέλεξε να συμπεριλάβει ένα νέο κεφάλαιο στη δημοσίευσή του με τίτλο «Συζήτηση» (Discussion), στο οποίο συζητούσε την πιθανότητα το εύρημά του στο οικόπεδο Βαγενά να είναι, εν τέλει, θολωτός τάφος. Στην ιδιαίτερα ευγενική υπόδειξη του Blegen να το αφαιρέσει¹²⁷⁷ απάντησε: «*Λυπάμαι που δεν εγκρίνεις το κεφάλαιο “Συζήτηση” αλλά το θεωρώ σημαντικό στην έκθεση. Όπως προφανώς έχεις αντιληφθεί δεν είμαι απόλυτα πεπεισμένος ότι πρόκειται για ταφικό κύκλο αλλά, αν ήταν, πρέπει να είχε ένα είδος οροφής και όχι τύμβο. Αλλιώς πώς εξηγείται ότι βρέθηκε τόση κεραμική διαφορετικών περιόδων στο δάπεδο, ανακατεμένη και όχι σε σύγχρονες χρονολογικά ομάδες; Επίσης, στους γνωστούς ταφικούς κύκλους κάθε σπιθαμή εδάφους έχει χρησιμοποιηθεί, ενώ στους τάφους της Πύλου υπάρχουν μεγάλες περιοχές αχρησιμοποίητου εδάφους, παρά τον μεγάλο αριθμό ταφών... Όχι, επιθυμώ το κεφάλαιο “Συζήτηση” να μείνει αμετάβλητο*»¹²⁷⁸.

¹²⁷⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Taylour προς Blegen & Rawson 17.2.1969 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁷⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Blegen & Rawson προς Taylour 24.2.1969, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁷⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Blegen προς Taylour 11.4.1969.

¹²⁷⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο William D. Taylour, ΦΑΚ. 11, υποφ. 1, επιστολή Taylour προς Blegen 2.5.1969 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Η επιμονή αυτή του Taylour φαίνεται ότι απασχόλησε τον Blegen, ο οποίος επεδίωξε να λάβει και τη γνώμη του Caskey επί του θέματος. Η απάντηση που έλαβε ήταν χαρακτηριστική: «Διάβασα τις 22 σελίδες του Billy... Η έκθεση δεν είναι ξεκάθαρη. Ίσως δικό μου λάθος, εν μέρει, αλλά η εικόνα μοιάζει θολή... Η περιγραφή είναι σαν μεταγραφή από ημερολόγιο ανασκαφής, με πολλή έμφαση στα συναισθήματα του ανασκαφέα. Θα μπορούσε να έχει δοθεί ένας απολογισμός της ανασκαφής σε μία σελίδα ή σε μία παράγραφο. Στη συνέχεια, θα έπρεπε να γίνει μία περιγραφή του όλου συγκροτήματος, όπως τελικά αποκαλύφθηκε και ακολούθως λεπτομερής περιγραφή των συστατικών μερών, ταφών, σκαμμάτων κ.ά. Θα βοηθούσαν επίσης, υπότιτλοι στο κείμενο... Αυτό που θέλει να γνωρίζει κάποιος είναι ποιά αντικείμενα εντοπίστηκαν (με τον αριθμό καταλόγου τους) σε εξακριβωμένη σχέση με τις μεμονωμένες ταφές ή τουλάχιστον το ακριβές σημείο εύρεσης: π.χ. στο σκάμμα X βρέθηκαν ετούτα τα αντικείμενα, δίπλα στο σκάμμα X εκείνα τα αντικείμενα, στο σκάμμα Y εκείνα τα αντικείμενα και δίπλα στο σκάμμα Y τα άλλα... Τα βάθη σημειώνονται από την “επιφάνεια”, κατά τη μέθοδο του Schliemann. Ήταν όμως, η επιφάνεια επίπεδη; Η χρονολόγηση των αντικειμένων μου φαίνεται πολύ πρόχειρη... Δεν ξέρω τι θα έκανα στη θέση σου. Αν ήταν ένας από τους νέους μου φοιτητές θα του έλεγα να το ξαναγράψει σύμφωνα με τις οδηγίες μου, αλλά η Εξοχότης του δεν είναι τόσο νέος. Οποσδήποτε το κεφάλαιο «Συζήτηση» πρέπει να συμφωνεί με τις παρατηρήσεις του κεφαλαίου «Περιγραφή». Δεν γνωρίζω σε τι ύψος διασώθηκαν οι τοίχοι ή πώς ήταν το τελειώμά τους, αλλά δεν πρόκειται για θολωτό τάφο»¹²⁷⁹.

Τελικά, το κεφάλαιο «Συζήτηση» παρέμεινε στο κείμενο, αν και προφανώς αρκετά τροποποιημένο ως προς τις αρχικές εκτιμήσεις του Taylour, όπως προκύπτει από την παρακάτω παράγραφο που συμπεριέλαβε στη δημοσίευση: «Η απουσία δρόμου αλλά και οποιασδήποτε θολωτής κατασκευής μας οδήγησε στο συμπέρασμα ότι αυτές οι ταφές δεν περικλείονταν εντός θολωτού τάφου, όπως θεωρήσαμε αρχικά»¹²⁸⁰.

¹²⁷⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen 6.4.1969 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹²⁸⁰ Blegen *et al.* 1973, σελ. 153.

Πάντως, το πάθος του Taylour για την αρχαιολογία, σε συνδυασμό με το γεγονός ότι η οικονομική του κατάσταση επέτρεπε πλήρη αφοσίωση στο αντικείμενο, άνευ διασπάσεων από παράλληλη επαγγελματική ενασχόληση, συνετέλεσαν στο να καλύψει σύντομα τα επιστημονικά κενά που ενδεχομένως είχε εξ αιτίας της καθυστερημένης ενασχόλησής του με το αντικείμενο. Ο ζήλος του εκτιμήθηκε, όταν του ανετέθη το 1959, σε ηλικία 55 ετών, η διεύθυνση της ανασκαφής στον Άγιο Στέφανο Λακωνίας. Μάλιστα, το συγγραφικό του έργο μνημονευόταν συχνά από τους σύγχρονούς του. Για παράδειγμα, ο Μαρινάτος στο σύγγραμμά του *Κρήτη και Μυκηναϊκή Ελλάδα*, συμπεριλαμβάνει το βιβλίο του Taylour *Mycenaean Pottery in Italy and Adjacent Areas* στα 10 βιβλία που προτείνει στον αναγνώστη, ανάμεσα στα οποία συγκαταλέγονται ονόματα των πλέον καταξιωμένων αρχαιολόγων της εποχής του (Arthur Evans, Martin Nilsson, Arne Furumark, Georg Karo, Alan Wace, Γεώργιου Μυλωνά κ.ά)¹²⁸¹.

Μία ακόμη ανταμοιβή που του επιφύλασσε η επιστήμη που επέλεξε να θεραπεύσει ήταν το 1969, όταν, κατά την ανασκαφή των Μυκηνών στο πλαίσιο του προγράμματος του Γεώργιου Μυλωνά, ανακάλυψε στο λεγόμενο Citadel House πήλινα ομοιώματα όφεων και μεγάλο αριθμό πήλινων ειδωλίων, τα οποία, λόγω των προτεταμένων χαρακτηριστικών τους, χαρακτήρισε «perfectly hideous» (απολύτως ειδεχθή) και τους έδωσε κωμικά ψευδώνυμα¹²⁸². Τα ειδώλια αυτά παραλλήλισε με αντίστοιχα ευρήματα του Μαρινάτου στην Κρήτη και του Caskey στην Αγία Ειρήνη Κέας¹²⁸³.

Εν τέλει, οι καταβολές των δύο γονέων του συνυπήρχαν στην προσωπικότητα του Taylour. Η αριστοκρατική καταγωγή του πατέρα του συνδυάστηκε με την εκκεντρικότητα της μητέρας του. Έτσι, κάθε ανασκαφική περίοδο εμφανιζόταν στην Ελλάδα οδηγώντας, όλο το δρόμο από το Cambridge, το πολυτελές προσωπικό του Land Rover. Η παρουσία του αποτελούσε τουριστικό αξιοθέατο, δεδομένου ότι την εποχή εκείνη παρόμοια αυτοκίνητα σπάνιζαν στους κατά κανόνα χωματόδρομους της

¹²⁸¹ Μαρινάτος 1959, σελ. 75.

¹²⁸² Wardle 1989.

¹²⁸³ Fraser 1969, σελ. 11-12.

ελληνικής υπαίθρου. Πάντως, σύμφωνα με όσους τον γνώρισαν από κοντά, επρόκειτο για άνθρωπο ιδιόρρυθμο μεν αλλά ιδιαίτερα ευγενή. Οι καλοί τρόποι αποτελούσαν πρόκριμα για την επιλογή των συνεργατών του. Ήταν ευσεβής Χριστιανός, μάλιστα, όταν ανακάλυψε τα ερείπια μίας Βυζαντινής εκκλησίας, κάλεσε ένα παπά να την καθαγιάσει πριν συνεχίσει την ανασκαφή. Στα γραπτά του ήταν κυρίως περιγραφικός. Χαρακτηρίστηκε περισσότερο ως πρακτικός ανασκαφέας, παρά ως κριτικός προϊστορικός αρχαιολόγος¹²⁸⁴.

4.8. Hugh Sackett και Mervyn Popham. Συνεχίζοντας τις ανασκαφές στο Παλαίκαστρο

4.8.1. Βιογραφικά στοιχεία των δύο ανασκαφέων

4.8.1.α. Mervyn Popham. Ένα ερευνητικό πνεύμα

Ο Mervyn Reddaway Popham (**εικ.137**) γεννήθηκε το 1927 στο Exeter της Αγγλίας. Ήταν ο δεύτερος γιός του μηχανικού πλοίων Richard Popham και της Lily May Popham. Οι γονείς του απεβίωσαν το 1942 και 1943, όταν ήταν ακόμη έφηβος. Φοίτησε αρχικά στο John Stacker School στο Exeter, όπου χρημάτισε Βιβλιοθηκάριος. Υπηρέτησε στο Βρετανικό Βασιλικό Ναυτικό κατά τα έτη 1946-1948, οπότε και απέκτησε ειδικευμένες γνώσεις φωτογράφου, μία δεξιότητα την οποία εξάσκησε για το υπόλοιπο της ζωής του, τόσο σε καλλιτεχνικό επίπεδο όσο και για τις ανάγκες του ανασκαφικού του έργου (**εικ.138**).

¹²⁸⁴ Ευχαριστώ τον Δρ Guy Sanders, ο οποίος γνώρισε τον Taylour από κοντά και συμμετείχε στην ανασκαφή του Αγίου Στεφάνου κατά τα έτη 1974 και 1977, για τις παρούσες πληροφορίες που μου παραχώρησε στο πλαίσιο συνάντησης μαζί του στην ΑΣΚΣΑ, στην Αρχαία Κόρινθο την 25.5.2017. Βλ. και Taylour Janko 2008, σελ. xxvi.

Εικ.137. Mervyn Porpham (1927-2000). Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο Marvin R. Porpham, Προσωπική Συλλογή, (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ. 1, προσωρ. Νο.2.

Εικ.138. Ο Mervyn Porpham εξασκώντας την προσφιλή του ασχολία της φωτογραφίας. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο Marvin R. Porpham, Προσωπική Συλλογή, (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ. 1, προσωρ. Νο.1.

Μεταξύ των ετών 1948-1952 έκανε κλασικές σπουδές στο St. Andrew University, στη Σκωτία, κατά τις οποίες διέπρεψε, λαμβάνοντας μάλιστα το 1950 το μετάλλιο του καλύτερου φοιτητή στην Αρχαία Ιστορία. Ένας από τους δασκάλους του ήταν ο Terence Bruce Mitford, που του ενέπνευσε το ενδιαφέρον για την επιγραφική και τον συμπεριέλαβε στην ανασκαφική του ομάδα στην Παλαίπαφο της νοτιοδυτικής Κύπρου ως φωτογράφο¹²⁸⁵. Αυτή η πρώτη του επαφή με την Κύπρο ήταν ίσως και η αιτία που υπηρέτησε στο νησί στη συνέχεια, από το 1953 έως το 1959 (πριν την ανεξαρτησία της Κύπρου το 1960). Οι εμπειρίες του εκεί φαίνεται ότι στιγμάτισαν την υπόλοιπη ζωή του. Ξεκίνησε ως Βοηθός District Commissioner στην Λευκωσία και στη συνέχεια, μετατέθηκε στη Γραμματεία. Ανάμεσα στα καθήκοντά του, ήταν οι επισκέψεις σε μέλη της ΕΟΚΑ που βρίσκονταν στις φυλακές της Λευκωσίας, καταδικασμένα σε θάνατο. Ήταν παρών στη συνεδρίαση του Executive Council, το οποίο αποφάσισε να μην θανατωθεί τελικά ο Νίκος Σαμψών, εν όψει των αρνητικών εντυπώσεων που θα προκαλούσε ο απαγχονισμός του. Το 1958, ανέλαβε τη θέση του District Commissioner για την περιοχή του Τρόδος, όπου κρύβονταν οι μαχητές της ΕΟΚΑ. Η υπηρεσία του προέβλεπε πτήσεις με ελικόπτερο, σε μία από

¹²⁸⁵ Cadogan 2003, σελ. 346.

τις οποίες υπέστη την τραυματική εμπειρία ενός δυστυχήματος στον αέρα, από το οποίο σώθηκε ως εκ θαύματος¹²⁸⁶.

Με την επερχόμενη ανεξαρτησία της Κύπρου, ο Porpham εγκατέλειψε το 1959 το νησί και μετέβη στην Οξφόρδη, όπου έκανε σπουδές στην Κλασική Αρχαιολογία με Καθηγητές τους John Boardman, Dorothea Gray και David Lewis¹²⁸⁷.

Το 1961, ο Porpham υπήρξε για δύο έτη φοιτητής της ΒΣΑ (όπου συμμετείχε στην ανασκαφή του τότε Διευθυντή της Σχολής Sinclair Hood στην Κνωσό) και στη συνέχεια, διαδέχθηκε τον Sackett στη θέση του Βοηθού Διευθυντή (1963-1970), με Διευθυντή τον Peter Megaw¹²⁸⁸.

Την περίοδο 1962-1963 διενήργησε την ανασκαφή στο Παλαίκαстро, μαζί με τον Hugh Sackett, με τον οποίο συνεργάστηκε και στη συνέχεια στην ανασκαφή στο Λευκαντί Ευβοίας.

Το 1970, με τη λήξη της θητείας του στη ΒΣΑ, ο Porpham διορίστηκε Αναπληρωτής Καθηγητής στο Τμήμα Κλασικών σπουδών του Πανεπιστημίου του Cincinnati υπό τον John Caskey¹²⁸⁹. Επί εποχής του σφυρηλατήθηκαν σχέσεις μεταξύ του Πανεπιστημίου του Cincinnati και της ΒΣΑ, τις οποίες υποστήριξε ο Caskey¹²⁹⁰ και τις συνέχισε ο Cadogan που διαδέχθηκε τον Porpham. Κατά την παραμονή του στο Cincinnati, ο Porpham κατάφερε να πείσει τον Caskey να δημοσιεύσει δύο σημαντικές προκαταρκτικές εκθέσεις σχετικά με τις ανασκαφές στην Κέα¹²⁹¹, εν αναμονή της τελικής δημοσίευσης, η οποία όμως, όπως και εκείνη της Λέρνας έγινε, όπως ήδη αναφέρθηκε, μετά τον θάνατό του.

¹²⁸⁶ Cadogan 2003, σελ. 347.

¹²⁸⁷ Cadogan 2003, σελ. 349.

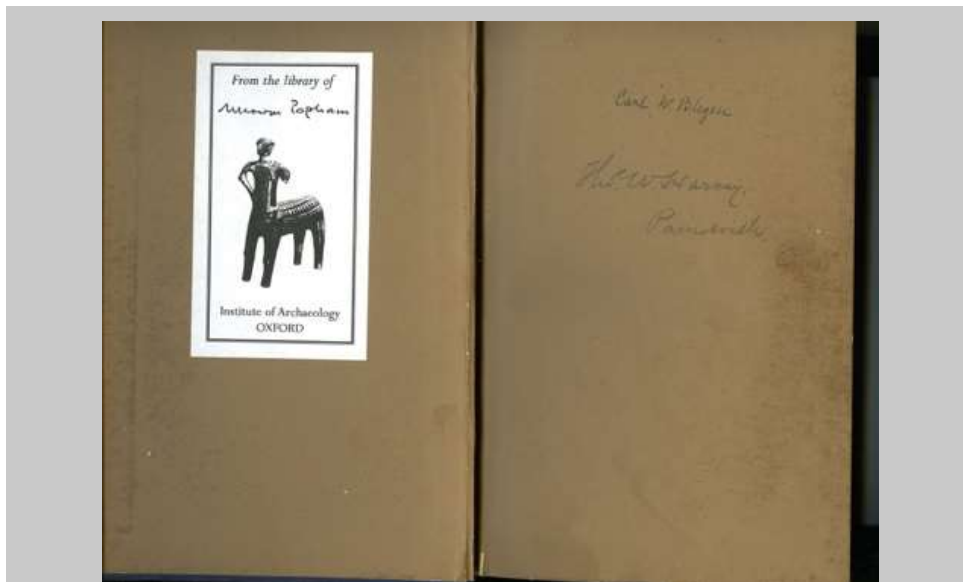
¹²⁸⁸ Cadogan 2003, σελ. 351.

¹²⁸⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen 8.7.1970, σελ. 2.

¹²⁹⁰ Ο πατέρας του Caskey είχε λάβει σε δεύτερο γάμο σύζυγο Σκωτσέζικης καταγωγής, γεγονός που εξηγεί, ενδεχομένως, την αγγλοφιλία του (πληροφορία δοθείσα από τον Καθηγητή George Huxley προς τη γράφουσα).

¹²⁹¹ Cadogan 2003, σελ. 354.

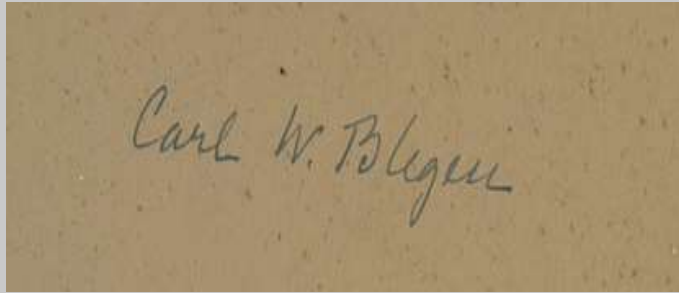
Το 1972, ο Porpham έφυγε από το Cincinnati και μετέβη στην Οξφόρδη, όπου έγινε ο πρώτος Λέκτορας στην αιγαιακή προϊστορία¹²⁹². Η Οξφόρδη αποτελούσε την εποχή εκείνη το κέντρο των αιγαιακών σπουδών, κυρίως της Κρήτης, διότι το Ashmolean τηρούσε (και τηρεί) το αρχείο του Arthur Evans και έχει τη σημαντικότερη συλλογή Μινωικών αρχαιοτήτων εκτός Κρήτης. Παρέμεινε στη θέση αυτή μέχρι τη συνταξιοδότησή του, το 1994, και συνέχισε να κατοικεί στην Οξφόρδη μέχρι τον θάνατό του. Ανάμεσα στα μαθήματα που δίδασκε προς τους φοιτητές κλασικής κατεύθυνσης, συμπεριλαμβανόταν και η λεγόμενη *Αρχαιολογία της Ομηρικής Εποχής* (Homeric Archaeology), όπου γινόταν προσπάθεια να ταυτισθούν κείμενα με μνημεία είτε της Ύστερης Εποχής του Χαλκού είτε της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου¹²⁹³.

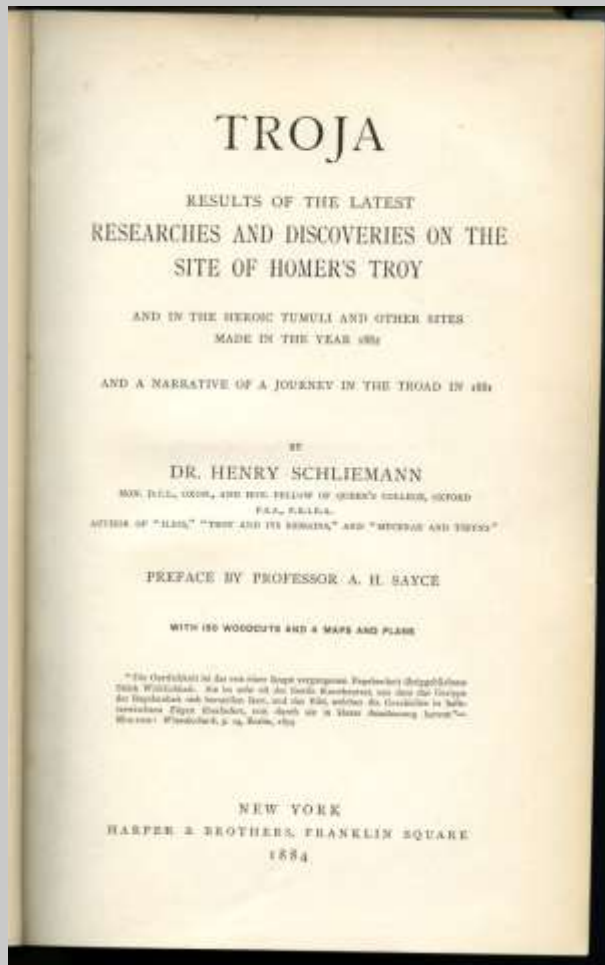
Εικ.139. Εσώφυλλο του συγγράμματος του H. Schliemann, *Troja*, με αναφορά δωρισμού του από τον Mervyn Porpham (φωτ. University of Oxford, Institute of Archaeology Archives).

¹²⁹² Ο Porpham δώρισε στο Institute of Archaeology του Πανεπιστημίου της Οξφόρδης, όπου δίδαξε, διάφορα βιβλία, μεταξύ των οποίων και την αγγλική έκδοση του συγγράμματος του H. Schliemann *Troja*, εκδόσεως 1884. Το σύγγραμμα φέρει στο εσώφυλλό του την υπογραφή του Carl Blegen (εικ.139,140,141). Προφανώς ο Porpham το απέκτησε κατά την παραμονή του στο Cincinnati την περίοδο 1970-1972, είτε κατ' ευθείαν από τον Blegen (ο Blegen απεβίωσε το 1971) είτε από τη βιβλιοθήκη του, μετά τον θάνατό του (Crawford and Ulmschneider 2017).

¹²⁹³ Cadogan 2003, σελ. 354-355.

Εικ.140. Η υπογραφή του Carl Blegen στο εσώφυλλο του συγγράμματος H. Schliemann, *Troja* (φωτ. University of Oxford, Institute of Arhaeology Archives).

Εικ.141. Το σύγγραμμα του H. Schliemann, *Troja* 1884 (φωτ. University of Oxford, Institute of Arhaeology Archives).

Από τα τέλη της δεκαετίας του 1990, η υγεία του Porpham άρχισε να επιδεινώνεται¹²⁹⁴. Η τελευταία μονογραφία του ήταν μία συλλογή (corpus), την οποία εκπόνησε σε συνεργασία με την Margaret Gill σχετικά με τα σφραγίσματα που ήταν σε χρήση κατά την τελική καταστροφή των

¹²⁹⁴ Ο Porpham προσβλήθηκε από καρκίνο του λάρυγγα. Ήταν δεινός καπνιστής (πληροφορία παρασχεθείσα από τον Καθηγητή George Huxley στη γράφουσα).

Ανακτόρων της Κνωσού¹²⁹⁵. Λίγο πριν τον θάνατό του, προετοίμαζε ένα ακόμη άρθρο πάνω στην ΥΜ κεραμική, καθώς και μία ανασκόπηση της πρώιμης ΥΜ κεραμικής του Ανακτόρου της Ζάκρου στην ανατολική Κρήτη. Ένα αρκετά πλήρες αρχείο των δημοσιεύσεων του Popham τηρείται στη βιβλιοθήκη της ΒΣΑ (BSA Library PAM:POP).

Απεβίωσε τον Οκτώβριο του 2000, σε ηλικία 73 ετών.

4.8.1.β. Hugh Sackett. Συνδυασμός ονειροπόλου και συστηματικού ανασκαφέα

Ο Βρετανός αρχαιολόγος Leyland Hugh Sackett (**εικ.142,143**) γεννήθηκε το 1931. Σπούδασε στο Merton College της Οξφόρδης με Καθηγητή τον Gardiner, από όπου έλαβε δύο μεταπτυχιακά διπλώματα, το 1953 και 1954. Έκτοτε, διδάσκει αρχαιολογία στο Groton School της Μασαχουσέτης. Επίσης, έχει διδάξει στο Groton Λατινικά και Αρχαία Ελληνικά. Παράλληλα, ασχολείται με την αρχαιολογία πεδίου και μελέτες υλικού στη ΒΣΑ, της οποίας διατελεί επίτιμος Αντιπρόεδρος από το 2008. Εκτός από το Παλαίικαστρο, είναι γνωστός για τις ανασκαφές που έχει διενεργήσει με το Mervyn Popham στο Λευκαντί της Ευβοίας, καθώς και σε άλλες περιοχές της Ελλάδας, όπως Κρήτη, Μυκήνες και Σπάρτη.

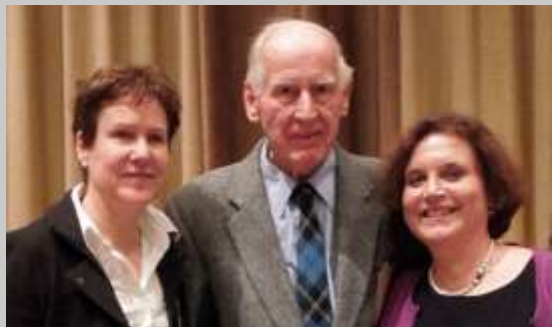

Εικ.142. L. Hugh Sackett. Φωτ. <https://www.archaeological.org/meeting/special-events> 9.10.2016.

Εικ.143. Ο Sackett με τη σύζυγό του Eleanor. Φωτ. Peabody Press, A Newsletter for Groton School Parents, Alumni, and Friends, January 2009.

¹²⁹⁵ Popham & Gill 1995.

Εικ.144. Ο Sackett κατά την ημέρα της βράβεισής του το 2014 στο Σικάγο από το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (ΑΙΑ) με το χρυσό μετάλλιο για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα. Από αριστερά: Elizabeth Bartman, Πρόεδρος του ΑΙΑ, Hugh Sackett και Ειρήνη Λαιμού, Καθηγήτρια στο Πανεπιστήμιο. Φωτ. Merton College Oxford, «Mertonian is first Briton to receive top American archaeological award», January 2014, merton.ox.ac.uk, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Είναι ο πρώτος Βρετανός αρχαιολόγος ο οποίος έλαβε, το 2014 από το Αμερικανικό Αρχαιολογικό Ινστιτούτο (Archaeological Institute of America), το χρυσό μετάλλιο για εξαιρετικά αρχαιολογικά επιτεύγματα (**εικ.144**)¹²⁹⁶. Αποτέλεσμα της βράβεισής του ήταν η απονομή τιμής ένεκεν της Αμερικανικής υπηκοότητας¹²⁹⁷.

4.8.2. Η ανασκαφή στο Παλαιόκαστρο (1962-1963)

4.8.2.α. Γενικές παρατηρήσεις

Ο μινωικός οικισμός του Παλαιόκαστρου βρίσκεται στη θέση Ρουσόλακκο, περίπου δεκαπέντε χιλιόμετρα νότια του ακρωτηρίου Σίδερο στη βορειοανατολική ακτή της Κρήτης. Η θέση ήταν νευραλγική, λόγω του υπήνεμου λιμανιού της, της εύφορης πεδιάδας προς νότο και της γειτνίασης με το Ανάκτορο της Ζάκρου.

¹²⁹⁶ Υπενθυμίζεται ότι το μετάλλιο θεσμοθετήθηκε το 1965 και όπως ήδη προαναφέρθηκε ο πρώτος τιμηθείς ήταν ο Carl Blegen. Το μετάλλιο έχουν λάβει και οι: Hetty Goldman (1966), Γεώργιος Μυλωνάς (1970), E. Vanderpool (1975), John Caskey (1980), William McDonald (1981) Emmett Bennett Jr. (2001), Philip Betancourt (2003), Jeremy Rutter (2013) κ.ά.

¹²⁹⁷ Η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από τον Καθηγητή Hugh Sackett.

Οι πρώτες συστηματικές ανασκαφές στο χώρο διεξήχθησαν από τους Βρετανούς R. Bosanquet και R.M. Dawkins υπό την αιγίδα της ΒΣΑ κατά την περίοδο 1902-1906 και συνέπεσαν με την πρώτη περίοδο των μεγάλων ανασκαφών του Arthur Evans στην Κνωσό¹²⁹⁸. Τα αποτελέσματά τους δημοσιεύθηκαν σε πέντε προκαταρκτικές εκθέσεις (Παλαίκαστρο I, II, II, IV και V), στο *Annual of the British School at Athens*¹²⁹⁹. Κατά την περίοδο αυτή ήλθε, στο φως ο οικισμός στη θέση Ρουσόλακκος, ο οποίος άκμασε την ΥΜ κυρίως περίοδο. Εκτός από τον οικισμό, ανασκάφηκε το ιερό κορυφής του Πετσοφά, μία μυκηναϊκή αγροικία στον Κουρεμένο, μία νεολιθική οικία και μία βραχοσκεπή στον Μαγκασά, καθώς και τα ταφικά κτήρια στο Πάτημα, στην Κεφάλα Γαλέτη και στα Ελληνικά¹³⁰⁰.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου καταστράφηκαν πολλά σημεία των ανασκαφών, ενώ αργότερα πολλές καταστροφές προκλήθηκαν από μηχανικό εκσκαφέα στο πλαίσιο οικοδομικών εργασιών στην περιοχή.

Χρειάστηκε να περάσει περισσότερο από μισός αιώνας για την επανεκκίνηση των ανασκαφών, κατά την περίοδο 1962-1963, από τους Mervyn Popham και Hugh Sackett (**εικ.145**). Ακολουθώντας την ορολογία των προηγούμενων ανασκαφών, ονόμασαν τις νέες έρευνες που διενήργησαν Παλαίκαστρο VI¹³⁰¹ και Παλαίκαστρο VII¹³⁰².

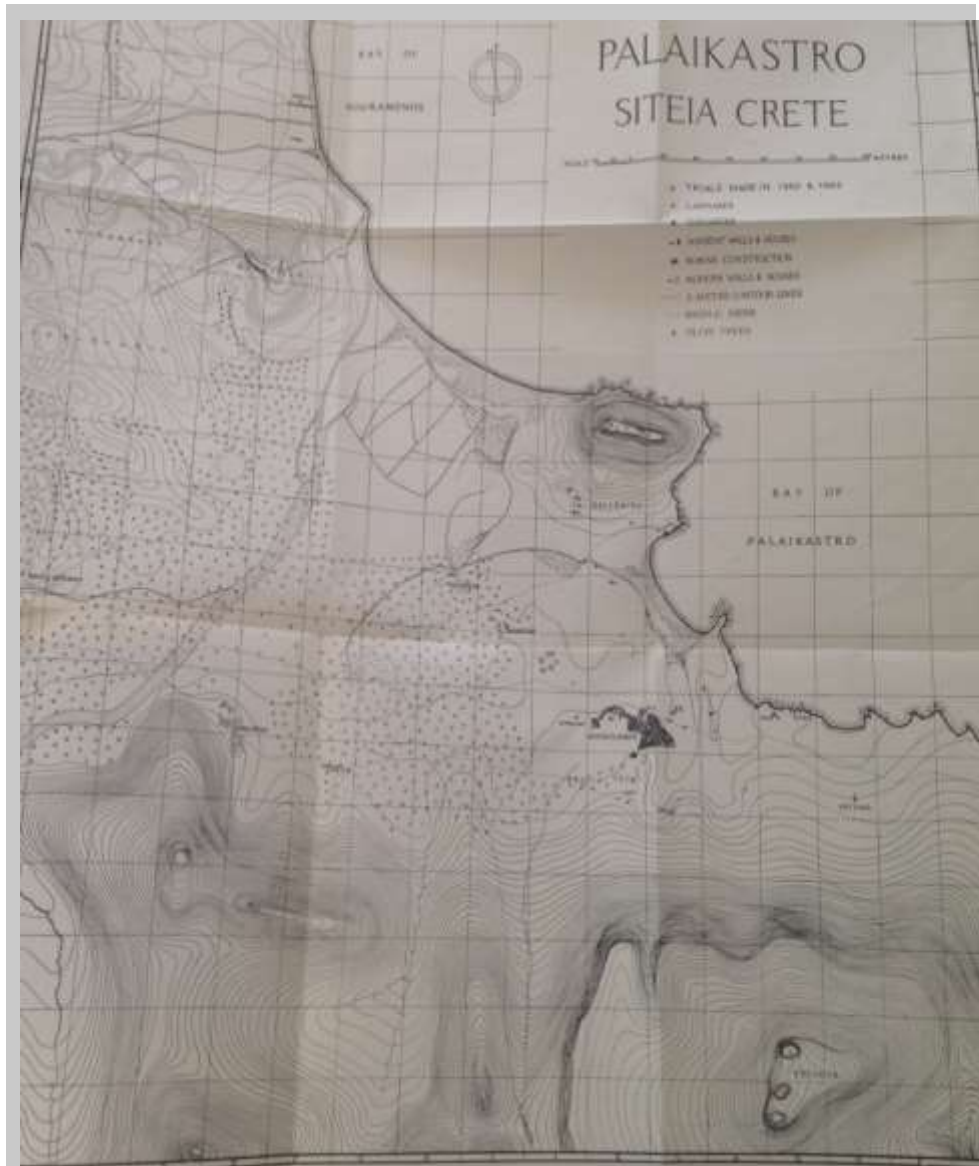
¹²⁹⁸ Οι ανασκαφές ήταν μεγάλης κλίμακας, ιδιαίτερα δε την τρίτη ανασκαφική περίοδο απασχολήθηκαν 70 περίπου εργάτες για σχεδόν 3 μήνες (Sackett & Popham 1965, σελ. 248).

¹²⁹⁹ Βλ. Bosanquet 1901-1902. Bosanquet, Dawkins, Tod, Duckworth & Myres 1903. Dawkins & Currelly 1904. Dawkins, Hawes & Bosanquet 1905. Dawkins 1906.

¹³⁰⁰ Sackett & Popham 1965, σελ. 249. Βαβουρανάκης 2015, σελ. 237-238.

¹³⁰¹ Sackett & Popham 1965.

¹³⁰² Sackett & Popham 1970.

Εικ.145. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Η ανασκαφή της περιόδου 1962-1963. Φωτ. Sackett & Popham 1965, πίν. 64.

Ο κυριότερος λόγος επιστροφής στη θέση ήταν το γεγονός ότι κατά τις ανασκαφές των αρχών του 20ού αι. είχαν μεν εντοπισθεί ευρήματα από τη Νεολιθική έως την Υστερομινωική περίοδο¹³⁰³, όμως, η αντιπροσώπευση ορισμένων φάσεων ήταν φτωχότερη από άλλες. Όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν οι ανασκαφείς, πρόθεσή τους ήταν να πραγματοποιήσουν δοκιμαστικές στρωματογραφικές τομές με την ελπίδα να καλύψουν μερικά από αυτά τα κενά¹³⁰⁴. Οι έρευνες αυτές κρίθηκαν απαραίτητες μετά από τις εκτεταμένες ανασκαφές του Sinclair Hood στην Κνωσό, που ήδη

¹³⁰³ Sackett & Popham 1965, σελ.248.

¹³⁰⁴ Sackett & Popham 1965, σελ. 249.

αναφέρθηκαν παραπάνω, οι οποίες έφεραν στο προσκήνιο θέματα αναθεώρησης του μέχρι τότε αποδεκτού συστήματος χρονολόγησης του Μινωικού πολιτισμού. Επομένως, η έμφαση στη στρωματογραφία του νέου αυτού ανασκαφικού προγράμματος ήταν εμφανής, όπως προκύπτει άλλωστε και από τους υπότιτλους των σχετικών δημοσιεύσεων (δοκιμαστικές στρωματογραφικές τομές αναληφθείσες το 1962 και 1963 μέρος I¹³⁰⁵ και μέρος II¹³⁰⁶).

Ο τριανταπεντάχρονος τότε Porpham ήταν ιδανική επιλογή, δεδομένου ότι είχε αποκτήσει ήδη ανασκαφική εμπειρία δίπλα στον Sinclair Hood που ανέσκαπτε, όπως προαναφέρθηκε, στην Κνωσό. Ο Porpham μελετούσε συγχρόνως, YM III κεραμική από την Κρήτη παλαιότερων ανασκαφών, ιδιαίτερα του Arthur Evans, που φυλασσόταν είτε στο Μουσείο Ηρακλείου είτε στο Στρωματογραφικό Μουσείο της Κνωσού¹³⁰⁷. Αποτέλεσε ένα συμπληρωματικό δίδυμο με τον κατά τέσσερα χρόνια νεότερό του Sackett, επίσης, μαθητή του Hood, ο οποίος συνέταξε τις ανασκαφικές εκθέσεις και την καταλογογράφηση, ενώ ο Porpham ανέλαβε τη δημοσίευση της YM κεραμικής¹³⁰⁸.

Οι ανασκαφείς προσδιόρισαν στην έκθεσή τους ακόμη πιο συγκεκριμένα τους στόχους αυτού του νέου προγράμματος, το οποίο αποσκοπούσε, μέσω συστηματοποιημένης στρωματογραφίας α) να ανακτηθεί υλικό της περιόδου της μεγάλης καταστροφής των Ανακτόρων (YM IB περίοδος), αλλά και της αμέσως προηγούμενης και των επομένων περιόδων β) να απομονωθούν MM III και YM IA στρώματα γ) να εντοπισθούν κάτω από τα δάπεδα κτηρίων της YM περιόδου, που είχαν ανασκαφεί στο παρελθόν, αρχαιότερα στρώματα εγκλωβισμένα κάτω από αυτά και δ) να τεκμηριωθεί η ύπαρξη κατοίκησης κατά την YM IIIΓ περίοδο.

Εκτός όμως, από τις παραπάνω στοχευμένες ενέργειες, οι ανασκαφείς αποκάλυψαν και δύο άλλες τους φιλοδοξίες: να συνδέσουν τις τοπικές

¹³⁰⁵ Sackett & Porpham 1965, σελ.248.

¹³⁰⁶ Sackett & Porpham 1970, σελ. 203.

¹³⁰⁷ Porpham 1965, σελ. 316.

¹³⁰⁸ Sackett & Porpham 1965, σημ. 1, σελ. 248. Sackett & Porpham 1970, σελ. 203.

κεραμικές ακολουθίες με αυτές της Κνωσού, της Αιγύπτου και Εγγύς Ανατολής, μέσω εύρεσης εισηγμένων αντικειμένων. Ακόμη, να ανακαλύψουν ίσως κάποιο οικοδόμημα ανακτορικού χαρακτήρα¹³⁰⁹.

4.8.2.β. Ανασκαφικές περίοδοι

Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, του 1962, και μετά από αίτημα του Αρχαιολογικού Συμβουλίου, καθαρίστηκαν και αποκαταστάθηκαν οι περιοχές που είχαν παραμείνει ανοικτές μετά τις ανασκαφές των προηγούμενων περιόδων και οι οποίες είχαν περιπέσει σε πλήρη εγκατάλειψη¹³¹⁰.

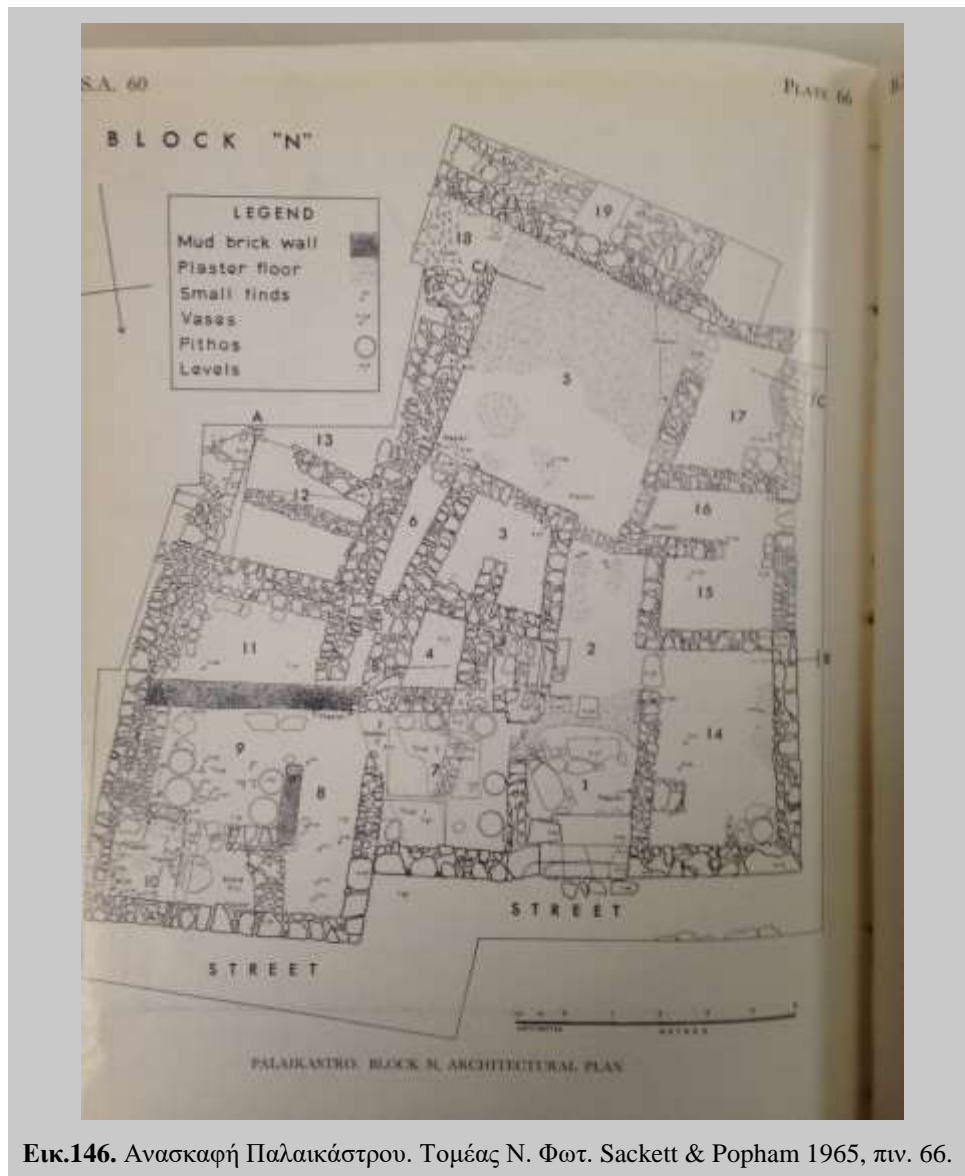
Στη συνέχεια, ερευνήθηκε στον Ρουσόλακκο ο λεγόμενος τομέας Ν (**εικ.146**), διότι από τα υπάρχοντα παλαιά σχέδια και φωτογραφίες φαινόταν ότι στο σημείο αυτό δεν είχε ολοκληρωθεί σε βάθος η ανασκαφή¹³¹¹. Η ιδιαίτερα επιμελημένη στρωματογραφία αποκάλυψε διαδοχικές επιχώσεις σχεδόν όλων των χρονολογικών περιόδων, αν και ορισμένες περίοδοι ήταν λιγότερο εμφανείς στρωματογραφικά από άλλες¹³¹².

¹³⁰⁹ Sackett & Popham 1965, σελ. 250-251.

¹³¹⁰ Sackett & Popham 1965, σελ. 250.

¹³¹¹ Sackett & Popham 1965, σελ. 252-253.

¹³¹² Megaw 1963, σελ. 31.

Εικ.146. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Τομέας Ν. Φωτ. Sackett & Popham 1965, πιν. 66.

Ανασκάφηκε μέρος μίας οικίας, το μέγεθος της οποίας δεν κατάφεραν να προσδιορίσουν ακόμη οι ανασκαφείς. Διέθετε είσοδο με διπλές θύρες, λίθινη κλίμακα, διάφορα δωμάτια και δύο αποθηκευτικούς χώρους με πίθους κατά χώρα. Η οικία είχε καταστραφεί από εκτεταμένη πυρκαγιά κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο. Η ανασκαφή απέδωσε πλήθος αγγείων, όπως ψευδόστομο αμφορέα θαλάσσιου ρυθμού (**εικ.147**), ρυτό με φυτική διακόσμηση και λαβή σε σχήμα κεφαλής αγριμιού (**εικ.148**), λεπτότεχνο κύπελο εισηγμένο από την Κνωσό, καθώς και άλλα αντικείμενα, όπως ψήφους από ημιπολύτιμους λίθους, θραύσματα χάλκινων αγγείων κ.ά.¹³¹³. Τα ευρήματα εντοπίστηκαν στο στρώμα καταστροφής της ΥΜ ΙΒ περιόδου.

¹³¹³ Megaw 1963, σελ. 31-32.

Δοκιμαστική τομή κάτω από το δάπεδο απέδωσε λίγα όστρακα ΠΜ ΙΙΙ κεραμικής. Η ανασκαφή συνεχίστηκε στην περιοχή εκτός του κυρίως οικισμού. Δοκιμαστικές τομές στην περιοχή Σαραντάρι, η οποία είχε ανασκαφεί και παλιότερα, απέδωσε κεραμική ΥΜ ΙΙΑ και ΥΜ ΙΑ περιόδου, ελάχιστα όστρακα από το στρώμα καταστροφής της ΥΜ ΙΒ περιόδου, καθώς και ένα κλειστό σύνολο ΜΜ ΙΙΙ κεραμικής. Στην περιοχή νότια του δωματίου Γ 22 η δοκιμαστική τομή απέδωσε πλήθος κεραμικής ΜΜ περιόδου σε βάθος πάνω από 2,50μ.¹³¹⁴.

Εικ.147. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Τομέας Ν. Ψευδόστομος αμφορέας θαλάσσιου ρυθμού. Φωτ. Megaw 1963, σελ. 31.

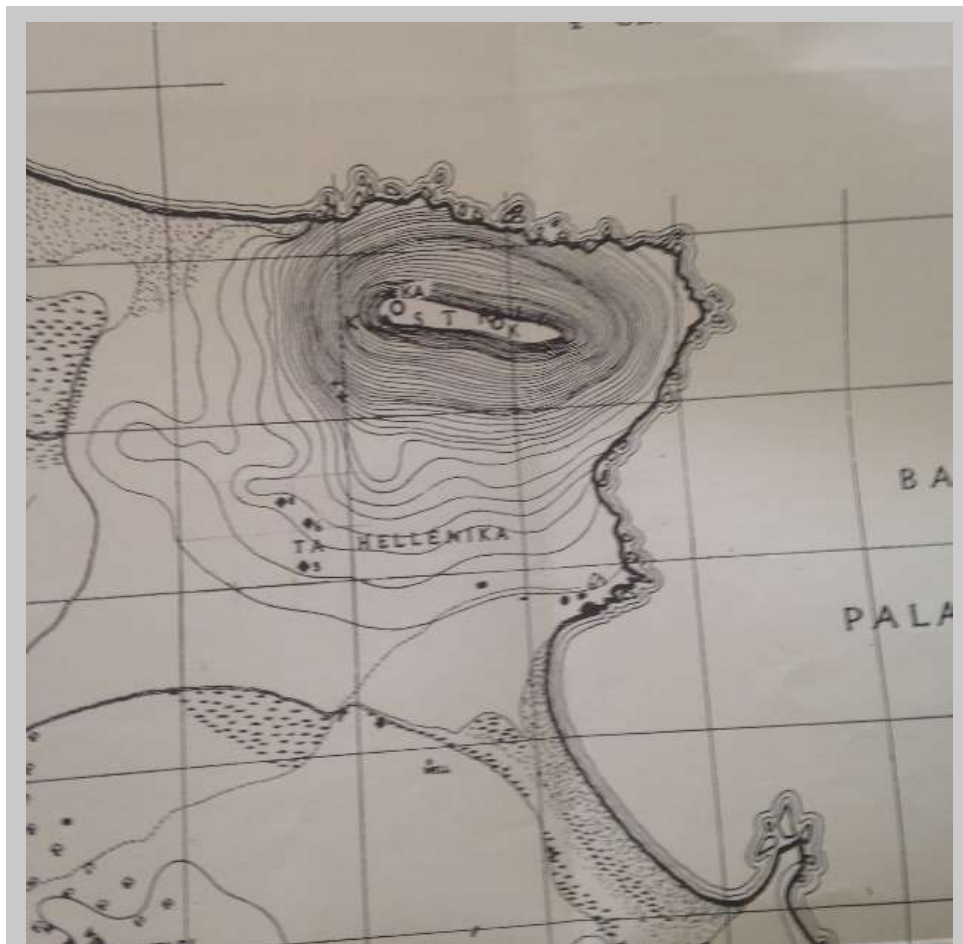
Εικ.148. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Τομέας Ν. Ρυτό με φυτική διακόσμηση. Φωτ. Megaw 1963, σελ. 32.

Κατά την επόμενη ανασκαφική περίοδο, του 1963, οι εργασίες επικεντρώθηκαν στους τομείς Γ και Δ οι οποίοι είχαν μείνει ανοικτοί από τις παλαιότερες ανασκαφές και είχαν υποστεί εκτεταμένες ζημιές. Στον τομέα Γ εντοπίστηκε ένας σημαντικός αριθμός ακόσμητων κυπέλων σε ΥΜ ΙΙΑ στρώμα, το οποίο είχε πλημμελώς ανασκαφεί το 1903. Στον τομέα Ν ολοκληρώθηκε η αποκάλυψη των δωματίων του κτηρίου που είχε εν μέρει ανασκαφεί κατά την προηγούμενη περίοδο. Το μεγαλύτερο δωμάτιο του κτηρίου είχε αποθηκευτικούς χώρους και από τις δύο πλευρές, εντός των οποίων ανακαλύφθηκε πλήθος αγγείων, συμπεριλαμβανομένων τουλάχιστον 100 μικρών ακόσμητων κυπέλων. Πάνω από τα προαναφερθέντα ΥΜ ΙΒ ευρήματα ήλθαν στο φως περιορισμένα ίχνη ΥΜ ΙΙΙ κατοίκησης. Μία βαθιά τομή αποκάλυψε ένα ΜΜ τοίχο πάνω στον

¹³¹⁴ Megaw 1963, σελ. 32.

φυσικό βράχο. Στον τομέα X (δωμάτιο 1) έγινε δοκιμαστική τομή κάτω από ΥΜ δάπεδο, η οποία απέδωσε περίπου 40 ΜΜ θραυσμένα αγγεία και σε μεγαλύτερο ακόμη βάθος αποκαλύφθηκαν ίχνη ΠΜ κτηρίων. Δοκιμαστικές τομές έγιναν και στο δωμάτιο 4 του ίδιου τομέα X, όπου σε ΠΜ ΙΙ στρώμα εντοπίστηκε ένα κύπελο ρυθμού Βασιλικής. Μία ακόμη τομή στο βόρειο τμήμα του τομέα Β απέδωσε διαδοχικές επιχώσεις με κεραμική των ΥΜ ΙΙΙ, ΥΜ ΙΒ και ΥΜ ΙΑ περιόδων, οι οποίες υπέρκειντο πλούσιας επίχωσης με ΜΜ κεραμική¹³¹⁵.

Στον λόφο του Καστρίου οι ανασκαφείς άνοιξαν 5 σκάμματα, 2 δυτικά, όπου διέκριναν αμυδρά ίχνη τοίχων, τα οποία είχαν ανασκαφεί το 1902 (περιοχές Κ και ΚΑ) και 3 ανατολικά (εικ.149)¹³¹⁶.

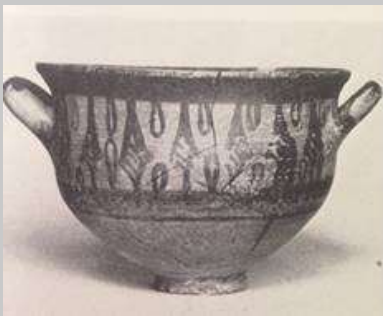

Εικ.149. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Λόφος Καστρίου. Φωτ. Sackett & Porpham 1965, πίν. 64.

¹³¹⁵ Megaw 1964, σελ. 28.

¹³¹⁶ Sackett & Porpham 1965, σελ. 269.

Με βάση την κεραμική, χρονολόγησαν τους τοίχους στην ΥΜ ΙΙΙΓ περίοδο. Δοκιμαστική τομή κάτω από γειτονικό δάπεδο απέδωσε ΥΜ ΙΙΒ κεραμική. Ένα από τα αγγεία ήταν παρόμοιο με αντίστοιχο που είχε βρεθεί κατά τις ανασκαφές του 1902 (εικ.150,151). Τότε ο Bosanquet είχε χαρακτηρίσει τη διακόσμησή του περισσότερο Γεωμετρική παρά Μυκηναϊκή και είχε αναγνωρίσει ομοιότητες με κεραμική των τελευταίων στρωμάτων της Φυλακωπής¹³¹⁷. Μία δεύτερη τομή απέδωσε ΠΜ ΙΙΙ κεραμική, ανάμεσα στην οποία συμπεριλαμβανόταν και μία χειροποίητη πρόχους με γραπτή διακόσμηση (εικ.152)¹³¹⁸.

Εικ.150. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Αγγείο από το Καστρί. Φωτ. Megaw 1964, σελ. 27, εικ. 35.

Εικ.151. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Αγγείο από το Καστρί. Φωτ. Bosanquet 1901-1902, σελ. 289, εικ. 2.

Εικ.152. Ανασκαφή Παλαικάστρου. Καστρί. Πρόχους. Φωτ. Megaw 1964, σελ. 27, εικ. 36.

4.8.2.γ. Δημοσίευση της ανασκαφής

Η δημοσίευση των αποτελεσμάτων της ανασκαφής έγινε όχι σε αυτοτελές σύγγραμμα, αλλά με τη μορφή δύο λεπτομερών και εκτενών ανασκαφικών

¹³¹⁷ Bosanquet 1901-1902, σελ. 289.

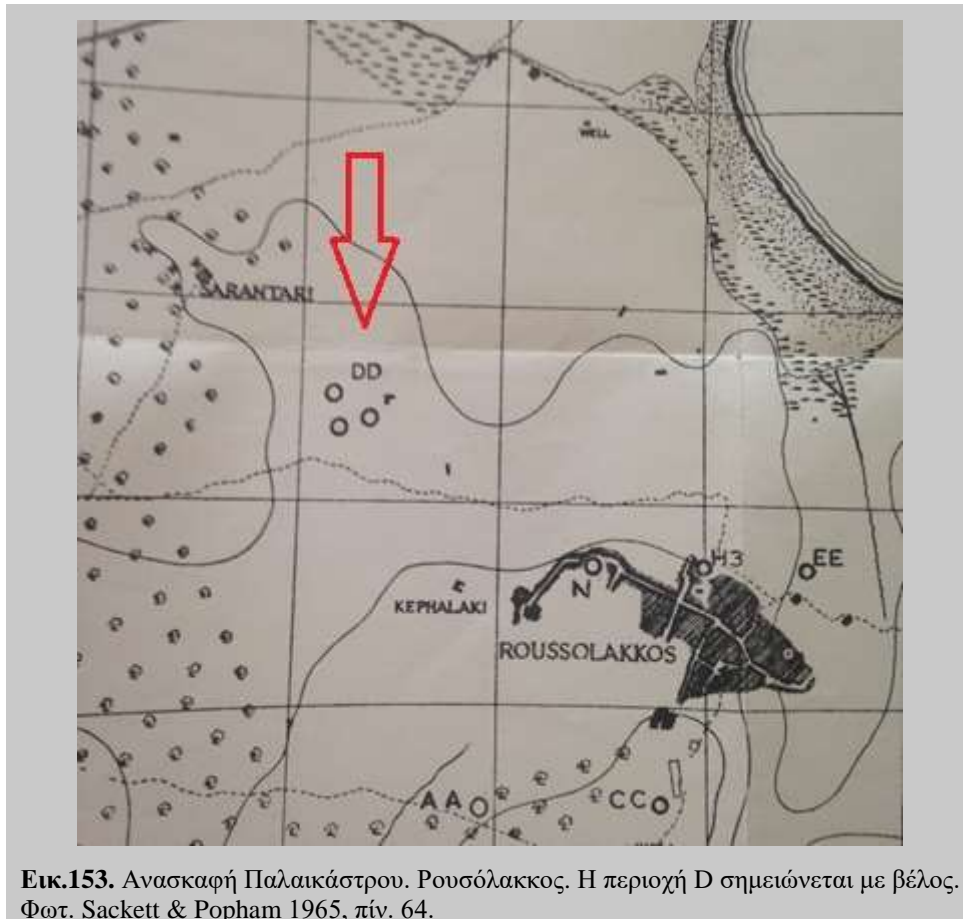
¹³¹⁸ Megaw 1964, σελ. 29.

εκθέσεων (Palaikastro VI και Palaikastro VII). Στο Palaikastro VI προτάσσεται λεπτομερής περιγραφή των διαδοχικών στρωμάτων που εντοπίστηκαν και προσδιορίζεται η χρονολόγησή τους βάσει της κεραμικής¹³¹⁹. Αποκαλύφθηκαν 2 μικρά στρώματα ΠΜ I και ΠΜ II περιόδου. Σχετικά με την ΠΜ III περίοδο, για την οποία υπήρχαν αμφιβολίες, η ανασκαφή αποκάλυψε ένα σημαντικό στρώμα με ένα μεγάλο κτίσμα, το οποίο κατεστράφη από ξαφνική πυρκαγιά ως αποτέλεσμα ίσως κάποιου σεισμού. Η ανακτηθείσα κεραμική επιβεβαίωσε την ύπαρξη ΠΜ III περιόδου, η οποία ήταν σαφώς διαφορετική από την κεραμική της αμέσως επομένης ΜΜ ΙΑ φάσης¹³²⁰, της οποίας τα αγγεία ήταν κατασκευασμένα σε αργό τροχό. Στο στρώμα αυτό βρέθηκε κυλινδρική σφραγίδα από ελεφαντόδοντο και ένα ωκέλυφο κύπελο, συνηθισμένο κυρίως στην κεντρική Κρήτη. Η επόμενη φάση ΜΜ ΙΒ αντιπροσωπευόταν από αγγεία κατασκευασμένα στον ταχύστροφο τροχό, με ερυθρή και λευκή διακόσμηση σε λεπτό σκούρο βάθος ή καλυμμένα με ερυθροκάστανο επίχρισμα. Στο στρώμα αυτό δεν εντοπίστηκαν εισηγμένα αντικείμενα. Το ΜΜ ΙΙΙ στρώμα δεν είχε απομονωθεί και διακριθεί κατά τις παλαιότερες ανασκαφές. Αυτή η έλλειψη καλύφθηκε εν μέρει με την ανακάλυψη κεραμικού συνόλου σε μία κοιλότητα, κάτω από ένα ΥΜ Ι τοίχο στην περιοχή DD στον Ρουσόλακκο (**εικ.153**). Στην ίδια περιοχή ήλθε στο φως ΥΜ ΙΑ κεραμική. Η έρευνα στο ΥΜ ΙΒ στρώμα καταστροφής επιβεβαίωσε την άποψη των παλαιότερων ανασκαφών ότι περιείχε εισαγωγές κυρίως από την Κρήτη, όπως για παράδειγμα τα 2 προαναφερθέντα αγγεία που βρέθηκαν στον Τομέα Ν του Ρουσόλακκου (**βλ. εικ.147 και 148**). Αναλύσεις της κεραμικής με άνθρακα C14 έδωσαν χρονολόγηση 1585+-70 και 1560+-120¹³²¹.

¹³¹⁹ Sackett & Popham 1965, σελ.250-252.

¹³²⁰ Sackett & Popham 1965, σελ. 250.

¹³²¹ Sackett & Popham 1965 σελ. 251.

Η στρωματογραφική έρευνα αποκάλυψε ελάχιστα ίχνη ΥΜ ΙΙΑ περιόδου. Επίσης, στρώματα ΥΜ ΙΙΒ περιόδου δεν διακρίθηκαν με βεβαιότητα. Αντιθέτως, εντοπίστηκε μεγάλη ποσότητα κεραμικής ΥΜ ΙΙΓ περιόδου¹³²².

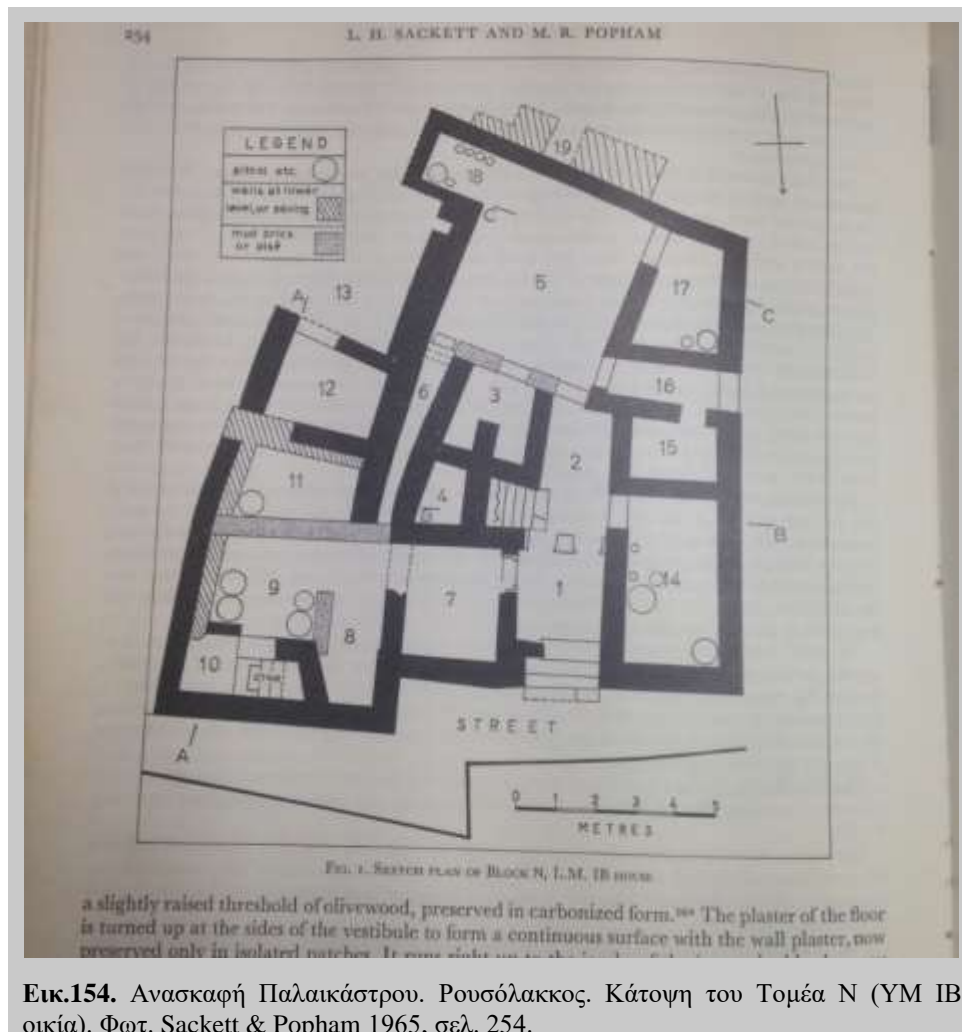
Μετά την περιγραφή της στρωματογραφίας, ακολουθεί η καταγραφή των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του τομέα Ν, ο οποίος ήταν ένα από τα σημεία που επικεντρώθηκε η νέα ανασκαφή. Από τη μελέτη των ευρημάτων, οι ανασκαφείς κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για συγκρότημα αποτελούμενο από 18 δωμάτια και διαδρόμους (**εικ.154**), των οποίων τα ευρήματα παρουσιάστηκαν ένα-ένα ξεχωριστά ανά δωμάτιο¹³²³. Διαπίστωσαν ότι τα διάφορα μέρη του κτηρίου παρουσίαζαν ομοιογένεια και φαίνεται ότι καταστράφηκαν από πυρκαγιά κατά την ΥΜ ΙΒ περίοδο¹³²⁴.

¹³²² Sackett & Popham 1965, σελ. 252.

¹³²³ Sackett & Popham 1965, σελ. 253-267.

¹³²⁴ Megaw 1963, σελ. 32.

Στη συνέχεια, το κτήριο εγκαταλείφθηκε, αν και βρέθηκαν ίχνη υστερότερης κατοίκησης¹³²⁵.

Η δημοσίευση συνεχίζει με την παρουσίαση των ευρημάτων των πέντε σκαμμάτων που ανοίχθηκαν στον λόφο του Καστρίου, με ακριβή συσχέτισμό ευρημάτων και στρωματογραφίας¹³²⁶. Οι έρευνες αυτές επέτρεψαν στους ανασκαφείς να διατυπώσουν μία πιο ολοκληρωμένη θεωρία: η παλαιότερη κατοίκηση του Καστρίου ανάγεται στην ΠΜ Ι περίοδο. Η φάση αυτή έληξε μάλλον με καταστροφή από πυρκαγιά. Κατά την ΠΜ ΙΙΙ περίοδο φαίνεται εκτεταμένη κατοίκηση, που προκύπτει από τα κατάλοιπα επιμελημένης τοιχοποιίας σε διάφορα σημεία του λόφου. Το τέλος αυτής της φάσης σηματοδοτείται από σεισμό, όπως μαρτυρούν οι

¹³²⁵ Sackett & Popham 1965, σελ. 253.

¹³²⁶ Sackett & Popham 1965, σελ. 269-278.

έντονες μετακινήσεις βράχων. Ακολουθεί περίοδος μακράς εγκατάλειψης, δεδομένου ότι δεν εντοπίστηκαν ίχνη MM ή έστω YM I-IIIΑ κεραμικής. Με βάση την ποιότητα αλλά και την ποσότητα της ανασκαφείσας κεραμικής, οι ανασκαφείς τοποθέτησαν την ακμή του μικρού αυτού οικισμού στην YM IIIΓ περίοδο. Το τέλος του οικισμού επήλθε από εκτεταμένη πυρκαγιά, την οποία τροφοδότησαν χωρίς άλλο τα ισχυρά μελέμια στα οποία ήταν εκτεθειμένος ο λοφίσκος¹³²⁷.

Η δημοσίευση του Παλαικάστρου VI ολοκληρώθηκε με τη συστηματική παράθεση και περιγραφή της YM III κεραμικής του Καστρίου¹³²⁸. Ακολούθησε η παρουσίαση των λίθινων αντικειμένων από τον Peter Warren¹³²⁹, καθώς και τα αποτελέσματα των αναλύσεων με C14 από τον Lars Engstrand¹³³⁰.

Αντίστοιχα, η δημοσίευση του Παλαικάστρου VII περιλαμβάνει τη στρωματογραφική παρουσίαση των σκαμμάτων των τομέων Β, Γ και Δ στον Ρουσόλακκο¹³³¹, καθώς και των σκαμμάτων σε διάφορα άλλα σημεία εκτός του κυρίως οικισμού¹³³². Τα ευρήματα παρουσιάζονται λεπτομερώς ανά στρώμα. Ακολουθεί η παρουσίαση της κεραμικής των YM IB στρωμάτων, όπου είχαν εντοπισθεί τα εισηγμένα αγγεία από την Κρήτη, καθώς και τα ευρήματα των YM IIIΑ στρωμάτων¹³³³. Τέλος παρουσιάζονται τα μικρότερα ευρήματα, κυρίως Μετανακτορικής εποχής¹³³⁴.

Τα αρχιτεκτονικά σχέδια της δημοσίευσης, που εκπονήθηκαν από τον McFasten, είναι περιορισμένα αριθμητικά και όλα σχέδια ορθής προβολής. Συγκεκριμένα, στο Παλαικάστρο VI περιλαμβάνουν 1 αναδιπλούμενο τοπογραφικό χάρτη με τις θέσεις που διενεργήθηκαν οι ανασκαφές, και 1 μικρότερο χάρτη του Καστρίου με τις θέσεις των 5 σκαμμάτων, 1 κάτοψη του τομέα Ν όπου αποτυπώνονται με γραμμοσκίαση τα διαφορετικά επίπεδα

¹³²⁷ Sackett & Popham 1965, σελ. 278.

¹³²⁸ Sackett & Popham 1965, σελ.278-305.

¹³²⁹ Warren 1965, σελ.305-314.

¹³³⁰ Engstrand 1965, σελ. 314-315.

¹³³¹ Sackett & Popham 1970, σελ. 203-210.

¹³³² Sackett & Popham 1965, σελ. 210- 215.

¹³³³ Sackett & Popham 1970, σελ. 215- 239.

¹³³⁴ Sackett & Popham 1970, σελ. 239- 242.

των τοίχων και τα σημεία εύρεσης των πολυάριθμων πίθων και μία δεύτερη κάτοψη του ιδίου τομέα με πιο λεπτομερή αποτύπωση των τοίχων λίθο-λίθο, καθώς και των ευρημάτων όπως βρέθηκαν κατά χώρα, 2 ακόμη κατόψεις οικιών με αποτύπωση των τοίχων λίθο-λίθο, και 1 κάτοψη ενός σκάμματος στον λόφο του Καστρίου. Τέλος, υπάρχουν επιλεκτικά 4 στρωματογραφικές τομές, οι οποίες είναι ιδιαίτερα λεπτομερείς. Δεν έχει γίνει προσπάθεια αποκατάστασης της πορείας των τοίχων ή απόδοσης της τρίτης διάστασης. Είναι σαφές ότι οι ανασκαφείς έδωσαν μεγαλύτερη σημασία στη στρωματογραφική απεικόνιση των διαδοχικών φάσεων και στην τυπολογία της κεραμικής. Γι' αυτό και στα αντίστοιχα κεφάλαια παρουσίασης της κεραμικής, τόσο στο Παλαίικαστρο VI όσο και στο Παλαίικαστρο VII, τα σχέδια των αγγείων είναι πολυάριθμα.

Το κείμενο της δημοσίευσης και η εντύπωση των σχεδίων απηχούν την προσήλωση των ανασκαφών στα δεδομένα και στη λιτή, εμπειριστική και άρα αντικειμενική, προσέγγιση και παρουσίασή τους. Η ερμηνευτική διάθεση δεν απουσιάζει από τη δημοσίευση, αλλά βασίζεται κυρίως στα συμπεράσματα που συνάγονται από την κεραμική. Τέλος, αν και η φιλοδοξία τους να ανακαλύψουν ένα νέο ανακτορικό κέντρο δεν πραγματοποιήθηκε, το μεγάλο μέγεθος του οικισμού που αποκάλυψαν οι ανασκαφές δικαιολογεί, κατά τον Sackett, τον χαρακτηρισμό του ως Διοικητικού Κέντρου¹³³⁵.

4.8.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα των Sackett και Porham

Όσοι γνώρισαν τους Sackett και Porham από κοντά συμφωνούν απόλυτα σε ένα σημείο, ότι επρόκειτο για δύο τελείως διαφορετικούς χαρακτήρες. Αυτό δεν τους εμπόδισε να έχουν αγαστή και εποικοδομητική συνεργασία, τόσο στο Παλαίικαστρο όσο και σε άλλα προγράμματα που συμμετείχαν από

¹³³⁵ Η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από τον Καθηγητή Hugh Sackett, γραπτώς, τον Μάιο του 2017.

κοινού. Η γνωριμία τους με τα χρόνια εξελίχθηκε σε φιλία, που διήρκεσε πάνω από σαράντα χρόνια.

Ο Porpham κατά τη διάρκεια παραμονής του στην Κύπρο επιδιόταν, μαζί με τον Hector Catling και τη σύζυγό του Elizabeth, οι οποίοι ήλθαν στη Μεγαλόνησο το 1955, σε αρχαιολογικές εξερευνήσεις. Το ενδιαφέρον του εντοπιζόταν ήδη από τότε στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού. Αφιέρωνε ώρες μελέτης στην βιβλιοθήκη του Μουσείου της Κύπρου, συγχρόνως, δε εξασκούσε την προσφιλή του ασχολία της φωτογράφισης αρχαίων αντικειμένων¹³³⁶. Την εποχή εκείνη συνάντησε τον Σουηδό αρχαιολόγο Paul Åström, με την ενθάρρυνση του οποίου μελέτησε και δημοσίευσε την Κυπριακή κεραμική της περιόδου που ήταν γνωστή στην Κύπρο ως Proto White Slip Ware, χρονολογούμενη στο 1600 π.Χ. περίπου¹³³⁷.

Στη συνέχεια, ο Porpham, κατά τα εννέα χρόνια που διέμεινε στην Ελλάδα, αρχικά ως φοιτητής της ΒΣΑ (1961-1963) και στη συνέχεια, ως Βοηθός Διευθυντής της (1963-1970), είχε την ευκαιρία και τον χρόνο να μελετήσει σε βάθος την ΥΜ κεραμική, την οποία ανέλυσε και ερμήνευσε σε πολυάριθμα άρθρα και μονογραφίες με ιδιαίτερη σαφήνεια. Οι μελέτες του, εκτός από οξύνοια, αποκαλύπτουν διαισθητική εκτίμηση των αλλαγών και της εξέλιξης των ρυθμών της ΥΜ κεραμικής. Συμπληρώνονταν δε από την ικανότητά του να σχεδιάζει και να φωτογραφίζει τα διάφορα αγγεία και όστρακα ο ίδιος. Πράγματι, αν κάποιος γνώριζε αιγαιακή κεραμική αυτός ήταν ο Porpham. Τη φιλοσοφία του συμπύκνωνε η παρακάτω ρήση του: *«αν επιθυμείς να εξειδικευθείς στην κεραμική πρέπει να γίνεις ανασκαφέας. Και αν θέλεις να γίνεις ανασκαφέας πρέπει να εξειδικευθείς στην κεραμική»*¹³³⁸. Η ανασκαφή για τον Porpham ήταν η απόλυτη δοκιμασία του νου, της θέλησης και της συγκέντρωσης, η ευκαιρία να απελευθερωθούν αλήθειες που παρέμεναν εν υπνώσει για χιλιετίες¹³³⁹.

¹³³⁶ Cadogan 2003, σελ. 348.

¹³³⁷ Porpham 1963, σελ. 277-297. Porpham 1972, σελ. 431-471. Porpham 1972α, σελ. 699-705.

¹³³⁸ Cadogan 2003, σελ. 351-352.

¹³³⁹ Cadogan 2003, σελ. 346.

Κατά την περιγραφή των ανασκαφικών του ευρημάτων θεωρούσε περιττή λεπτομέρεια τον προσδιορισμό του χρώματος του πηλού, σύμφωνα με το τυποποιημένο χρωματολόγιο Munsell Soil Color Charts, το οποίο, κατά τη γνώμη του, ήταν πέρα από τη νοοτροπία του Μινωίτη κεραμέα και συγχρόνως πρόσφερε μια ψευδή αντικειμενικότητα στον σύγχρονο παρατηρητή¹³⁴⁰.

Στην Κνωσό αναδιοργάνωσε τη φύλαξη των πολυπληθών οστράκων που είχε συλλέξει ο Evans κατά τις ανασκαφές της δεκαετίας του 1900, αναγνωρίζοντας την αξία τους ως πρωταρχικά αποδεικτικά στοιχεία. Τα όστρακα αυτά, αν και είχαν χαρακτηριστεί ως υλικό του Στρωματογραφικού Μουσείου, ήταν στην πραγματικότητα αποθηκευμένα σε ανήλιους, στενούς διαδρόμους του Ανακτόρου της Κνωσού, δύσκολα επισκέψιμους. Με πρωτοβουλία του Popham, ξεκίνησε το 1962 η κατασκευή ενός νέου κτηρίου στον χώρο που ήταν το γήπεδο του τένις της βίλλας Αριάδνης, προκειμένου να στεγάσει τα ευρήματα της Κνωσού. Σήμερα, το Στρωματογραφικό Μουσείο αποτελεί το κέντρο αρχαιολογικής έρευνας στην Κνωσό.

Σχετικά με την ΥΜ ΙΙΙ Κρήτη, ο Popham δημοσίευσε μία σειρά από εμπνευσμένα άρθρα (μερικά από τα οποία ήταν κριτικές έργου άλλων, διατρέχοντας επομένως, τον κίνδυνο να παραβλεφθούν), τα οποία παρέθεταν τα νέα πολύτιμα στοιχεία που είχε αποκομίσει από τις συστηματικές του έρευνες και τα αντίστοιχα συμπεράσματα. Όπως για παράδειγμα, το άρθρο του με τίτλο: «The Palace at Knossos: a Matter of Definition and a Question of Fact»¹³⁴¹, στο οποίο αντιμετωπίζει με κριτικό πνεύμα δύο δημοσιεύσεις, της Emily Vermeule και του Clark Hopkins σχετικά με τη χρονολόγηση της καταστροφής των Ανακτόρων της Κνωσού. Ο ίδιος καταλήγει χαρακτηριστικά: «*My own study of the material in the Stratigraphical Museum has left me in no doubt that the Palace fell in LH/LM IIIA, as Furumark maintained some time ago*»¹³⁴². Επίσης, το έργο

¹³⁴⁰ Cadogan 2003, σελ. 359.

¹³⁴¹ Popham 1964, σελ. 349-354.

¹³⁴² Popham 1964, σελ. 352.

του *The Destruction of the Palace at Knossos. Pottery of the Late Minoan IIIA Period*¹³⁴³ επιβεβαίωσε την εγκυρότητα των στρωματογραφικών παρατηρήσεων των Evans και Mackenzie σχετικά με το γεγονός της καταστροφής των Ανακτόρων της Κνωσού, αν και αναθεώρησε ελαφρά τη χρονολόγηση από την ΥΜ ΙΙ του Evans στην περίοδο που ήταν σε χρήση η ΥΜ ΙΙΑ1 κεραμική και είχαν αρχίσει να εμφανίζονται τα πρώτα δείγματα ΥΜ ΙΙΑ2 κεραμικής. Με τον τρόπο αυτό, ο Popham τοποθέτησε την καταστροφή γύρω στο 1375 π.Χ. αντί του 1400 π.Χ. που την είχε τοποθετήσει ο Evans. Την εποχή εκείνη η Κνωσός φαίνεται ότι διοικείτο από Μυκηναίους. Η παρουσία τους συνάγεται από διάφορες πολιτισμικές αλλαγές, σημαντικότερη των οποίων ήταν η εισαγωγή της Γραμμικής Β΄ Γραφής. Τα άρθρα αυτά του Popham, στα οποία υιοθετεί την αναλυτική προσέγγιση του Arne Furumark, αποτέλεσαν τα βασικά αναγνώσματα για όσους επιθυμούσαν να ειδικευθούν στην ΥΜ κεραμική¹³⁴⁴.

Ο Popham είχε καλλιτεχνικές ανησυχίες. Εκτός από το πάθος της φωτογραφίας, ήταν λάτρης της κλασικής μουσικής. Όπως έλεγε η Judith Weingarten, η μουσική τον διατηρούσε υγιή. Η εμμονή του για την καλή απόδοση του ήχου και το ταλέντο του να διακρίνει και την παραμικρή παραφωνία ευθυγραμμιζόταν με τον ιδιαίτερο τρόπο που προσέγγιζε την κεραμική, αναγνωρίζοντας τους διαφορετικούς ρυθμούς και χέρια των ανώνυμων κεραμέων του 14ου αι. π.Χ. με την ίδια ευκολία που αναγνώριζε μία συμφωνία του Beethoven¹³⁴⁵.

Οι καλλιτεχνικές τάσεις του Popham τον απομάκρυναν από την άκαμπτη γραμμή του Furumark, ο οποίος στο έργο του είχε θέσει αυστηρές τυπολογικές οριοθετήσεις. Κατά τον Popham, οι ρυθμοί και οι τεχνοτροπίες δεν άλλαζαν μέσα σε μία νύκτα. Για τον λόγο αυτό υποστήριζε τη σύμφυτη ρευστότητα που ενυπήρχε στις αποδεικτικές δυνατότητες που προέκυπταν μέσω της κεραμικής και ενθάρρυνε κι άλλους αρχαιολόγους να μελετήσουν και να δημοσιεύσουν σύνολα κεραμικής, έτσι, ώστε όλο και περισσότεροι

¹³⁴³ Popham 1970β.

¹³⁴⁴ Cadogan 2003, σελ. 352-353, 357.

¹³⁴⁵ Cadogan 2003, σελ. 360.

αρχαιολόγοι να είναι σε θέση να διακρίνουν τις διαφορές μεταξύ ΥΜ και ΥΕ κεραμικής¹³⁴⁶.

Οι άνθρωποι που γνώρισαν τον Porpham από κοντά υπογραμμίζουν τις κάπως «ψυχρές» απόψεις του για τους Έλληνες και την πολιτική τους, τις οποίες βάσιζε στις προσωπικές του παρατηρήσεις και εμπειρίες από την Κύπρο. Σύμφωνα με τον συνάδελφο και στενό του συνεργάτη Hugh Sackett, η Κύπρος του απέφερε επώδυνα βιώματα. Εκεί διαμόρφωσε και τις πολιτικές του πεποιθήσεις, οι οποίες ήταν δεξιών αποκλίσεων. «*Εμοιαζε να παραμένει προσκολλημένος στη Βρετανική Αυτοκρατορία, όπως πολλοί από εσάς*», είπε κάποτε ένας Έλληνας αρχαιολόγος στον Cadogan, αναφερόμενος στον Porpham¹³⁴⁷.

Οι δραστηριότητές του κατά την παραμονή του στην Κύπρο και η εμπλοκή του στην αντιμετώπιση του κινήματος και των αγωνιστών της ΕΟΚΑ αποτελούν μία σκοτεινή περίοδο της ζωής του. Αν και ο Caskey τον περιγράφει ως υπόδειγμα υπομονής και φιλοσοφημένης στάσης, που απέκτησε κατά τη διάρκεια της εξαιτούς θητείας του στην Κύπρο¹³⁴⁸, οι εμπειρίες του φαίνεται ότι επέδρασαν καταλυτικά στην προσωπικότητά του και προκάλεσαν το λεγόμενο «μετατραυματικό άγχος». Όπως θυμάται ο Catling, κατά τις σπουδές του στην Οξφόρδη άρχισε να παρουσιάζει σημάδια βαθιάς κατάθλιψης¹³⁴⁹.

Αυστηρότητα επεδείκνυε και προς τις Ελληνίδες φοιτήτριες, όπως θυμάται η μαθήτριά του Ειρήνη Λαιμού, η οποία όμως, δίνει τη δική της εξήγηση για αυτή του τη στάση: «*Ήταν αυστηρός με τις Ελληνίδες διότι ενδιαφερόταν γι' αυτές. Είχε μία θεωρία ότι έπρεπε να συμπεριφερόμαστε σαν μικρές Thatchers, να είμαστε σκληρές εάν επιθυμούσαμε να σταδιοδρομήσουμε. Κάποτε του είπα, ναι αλλά πρέπει να είστε περήφανος για τις μαθήτριάς σας, εννοώντας την Ελένη Χατζάκη και εμένα. Ήταν η εποχή που η Χατζάκη είχε*

¹³⁴⁶ Cadogan 2003, σελ. 353.

¹³⁴⁷ Cadogan 2003, σελ. 347.

¹³⁴⁸ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen 8.7.1970, σελ. 2-3.

¹³⁴⁹ Cadogan 2003, σελ. 350.

γίνει Έφορος στην Κνωσό για τη ΒΣΑ και εγώ ήμουν ήδη Λέκτορας στο Εδιμβούργο. Και πράγματι, την τελευταία φορά που τον είδα, μου είπε, είμαι περήφανος»¹³⁵⁰.

Φαίνεται, πάντως, ότι η σχέση του με τους Έλληνες διακατεχόταν από μία αντίφαση. Από τη μία πλευρά, θαύμαζε την ελληνική προσαρμοστικότητα προς το απροσδόκητο, αναγνωρίζοντας πιθανώς σε αυτήν μία πολιτισμική ευρύτητα την οποία δεν διέθετε ο ίδιος. Συγχρόνως, η προσαρμοστικότητα αυτή τον έκανε δύσπιστο και πρόθυμο να ανιχνεύσει και να εκφράσει για τους Έλληνες άρρητα κίνητρα και προθέσεις¹³⁵¹.

Το 1960, η επονομαζόμενη διαμάχη Palmer-Boardman¹³⁵² σχετικά με την χρονολόγηση της τελικής καταστροφής των Ανακτόρων της Κνωσού και τη σύνδεσή της με τις πινακίδες της Γραμμικής Β΄ Γραφής ήταν σε εξέλιξη. Με την ευκαιρία της δημοσίευσης ενός άρθρου από τον Palmer με τίτλο «The truth about Knossos»¹³⁵³, ο Boardman πρότεινε στον Popham να εξετάσει την κεραμική η οποία συνδεόταν με την καταστροφή του Ανακτόρου της Κνωσού και/ή την επακολουθήσασα ανακατάληψη. Αυτή η πρώτη δημοσίευση του Popham¹³⁵⁴ πάνω στην ΥΜ κεραμική ήταν ένα πρώτο δείγμα της συστηματικής δουλειάς που επρόκειτο να κάνει πάνω στο αντικείμενο αυτό.

Το 1961 ο Popham εντάχθηκε στην ομάδα του Sinclair Hood που ανέσκαπτε στην Κνωσό. Εκείνο το καλοκαίρι, ο Hood πίστευε ότι είχε εντοπίσει Υστερομινωικούς τάφους. Αν και απεδείχθη τελικά ότι επρόκειτο για Ρωμαϊκούς, ο Popham δεν έπαψε να τονίζει την πολύτιμη εμπειρία και τις γνώσεις που αποκόμισε πάνω στην ανασκαφική μεθοδολογία από τη συνεργασία του με τον Hood¹³⁵⁵. Με εφόδιο τις γνώσεις αυτές, ξεκίνησε, ένα χρόνο μετά, τη μακροχρόνια συμβολή του στην Βρετανική ανασκαφική παράδοση στην Ελλάδα, όπου, μαζί με τον Hugh Sackett, τότε Βοηθό

¹³⁵⁰ Cadogan 2003, 347.

¹³⁵¹ Cadogan 2003, σελ. 347.

¹³⁵² Βλ. παραπάνω σελ. 162.

¹³⁵³ Palmer 1960.

¹³⁵⁴ Popham 1966.

¹³⁵⁵ Cadogan 2003, σελ. 350.

Διευθυντή της ΒΣΑ, επανεκκίνησαν την ανασκαφή στο Παλαίικαστρο που περιεγράφηκε παραπάνω. Δεν φαίνεται τυχαίο ότι η ανασκαφή αυτή, τόσο από απόψεως σκοπού όσο και από απόψεως μεθοδολογίας, μοιάζει με την ανασκαφή του Sinclair Hood στην Κνωσό της περιόδου 1957-1961.

Όντας χωρίς οικογενειακές υποχρεώσεις, ο Porham είχε τη δυνατότητα να αφιερωθεί στην αιγαιακή έρευνα και να ευρίσκεται συχνά στην Ελλάδα. Το έργο του εστίασε σε δύο τομείς. Στο Λευκαντί της περιόδου από τον 12ο έως τον 8ο αι. π.Χ. και στην ΥΜ και Υπο-Μινωική περίοδο, από το 1600 έως περίπου το 1000 π.Χ.¹³⁵⁶. Έγραφε πάντα πυκνά και ευκρινώς, με σύντομα συμπεράσματα, στα οποία συμπεριλάμβανε το προσεκτικά ζυγισμένο απόσταγμα της εκάστοτε μελέτης του.

Ο Porham, σύμφωνα με τον Gerald Cadogan: *«Ήταν ερευνητικό μυαλό. Διακατεχόταν από μία ασυμβίβαστη επιθυμία να ανακαλύψει την αλήθεια. Ήταν πάντοτε έτοιμος να αμφισβητήσει δεδομένες εξηγήσεις ή θεωρίες για τις οποίες θεωρούσε ότι δεν υφίστατο αποδεικτική βάση. Ήταν ίσως ο πιο οξύνους αρχαιολόγος της Ύστερης Εποχής του Χαλκού στην Κρήτη και το Αιγαίο κατά το δεύτερο μισό του 20ού αι. ... Στις έρευνές του ακολούθησε αναλυτική-εμπειριστική προσέγγιση, σε αυτά που θεώρησε ως θεμελιώδη ιστορικά προβλήματα, αγγίζοντας πρωτοφανή επίπεδα ευφύιας και κοινού νου...»*¹³⁵⁷.

Ο Sackett, ο οποίος και σήμερα ακόμη, παρά τη συνταξιοδότησή του, επιστρέφει ανελλιπώς κάθε χρόνο το Παλαίικαστρο, έλαβε τα πρώτα μαθήματα ανασκαφικής πρακτικής και μεθοδολογίας από τον Sinclair Hood στον Εμπορείο της Χίου. Ο τελευταίος του δίδαξε την αυστηρή στρωματογραφική ανασκαφική πρακτική (by features), την οποία ακολούθησε εφεξής, αποτελώντας το πρότυπο του συστηματικού και ακαταπόνητου αρχαιολόγου πεδίου.

Ο Sackett επιμένει στην προσεκτική παρατήρηση των αλλαγών του εδάφους και στην απομόνωση των ιδιαίτερων ευρημάτων που αποκαλύπτονται κατά

¹³⁵⁶ Cadogan 2003, σελ. 356.

¹³⁵⁷ Cadogan 2003, σελ. 345.

την ανασκαφή. Τονίζει τη σημασία διαχωρισμένης τήρησης της κεραμικής του κάθε στρώματος. Υπογραμμίζει ότι έτσι ο ανασκαφέας αποφεύγει την ανάμειξη των ευρημάτων των διαφορετικών στρωμάτων (contamination) και αποκομίζει καλύτερη αίσθηση της σχετικής χρονολόγησης¹³⁵⁸.

Σύμφωνα με τον Sandy McGillivray, ο οποίος συνεργάστηκε μαζί του, ο Sackett, ως χαρακτήρας, είναι εκ φύσεως ευγενής και πράος. Στις σχέσεις του με τους συναδέλφους του, οι οποίοι τον αποκαλούν *The Huge*, είναι ανοικτός και δοτικός. Η φιλική αυτή προσφώνηση, που αποτελεί ηχητική παράφραση του ονόματός του, ίσως να μην του αποδόθηκε μόνο λόγω του ύψους του, αλλά να έχει και αξιολογικό χαρακτήρα. Στο έργο του είναι ιδιαίτερα οργανωτικός και δημιουργικός. Δίνει τις γενικές κατευθύνσεις στους επικεφαλής της ομάδας, αφήνοντας πρωτοβουλίες στους επί μέρους σχεδιασμούς. Σύμφωνα με την εκπαίδευση που έχει λάβει, παραμένει στο πεδίο όλη την ημέρα, λαμβάνοντας ανελλιπώς την ημερήσια αναφορά των επικεφαλής των σκαμμάτων. Όπως θυμάται ο McGillivray, ο Sackett του εκμυστηρευόταν ότι συνήθιζε να ονειρεύεται τα ευρήματα, τα οποία στη συνέχεια, εύρισκε στην ανασκαφή¹³⁵⁹. Αυτή η αποκάλυψη προδίδει μία ρομαντική πλευρά στον χαρακτήρα του Sackett, την οποία ίσως δεν συνειδητοποιεί ο ίδιος, δεδομένου ότι προσπαθεί να επιδεικνύει την αντικειμενικότητα και τον ορθολογισμό που επιβάλλουν τα πρότυπα του Αγγλικού επιστημολογικού υποδείγματος με το οποίο γαλουχήθηκε.

Τρέφει ιδιαίτερη αγάπη για την Ελλάδα και τις φυσικές καλλονές της, ιδιαίτερα της Κρήτης, την οποία επισκέπτεται κάθε έτος. Μαζί με τη σύζυγό του φρόντισαν, με αισθητική ευαισθησία, για την ανακαίνιση ενός παλαιού ελαιοτριβείου στο Παλαίκαстро, το οποίο έχει διαμορφωθεί σε κατοικία και εργαστήριο για τις ανάγκες της ανασκαφής (**εικ.155**).

¹³⁵⁸ Οι παρούσες πληροφορίες εδόθησαν στη γράφουσα από τον Δρ Sandy McGillivray προφορικά, στο πλαίσιο προσωπικής συνάντησης στη ΒΣΑ την 26.4.2017.

¹³⁵⁹ Βλ. αμέσως προηγούμενη σημείωση.

Εικ.155. Το παλαιό ελαιοτριβείο στο Παλαίκαстро που αποτελεί τόπο διαμονής και εργασίας για τους σκοπούς της ανασκαφής. Φωτ. paisleytrek.weebly.com, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Συμπερασματικά, η οξυδέρκεια, η διορατικότητα και η επιστημονική τόλμη του Porham συνδυάστηκαν με την ήρεμη προσέγγιση και τις ιδιαίτερες ανασκαφικές δεξιότητες του Sackett, δημιουργώντας μία αποτελεσματική συνεργασία που καρποφόρησε για πάνω από σαράντα χρόνια.

4.9. G. Huxley και N. Coldstream. Ανακαλύπτοντας τη Μινωική αποικία στα Κύθηρα

4.9.1. Βιογραφικά στοιχεία των δύο ανασκαφέων

4.9.1.α. George Huxley. Ένα ανήσυχο πνεύμα και πραγματικός φιλέλληνας.

Εικ.156. George Huxley (1932). Φωτ. Αρχαία ΑΣΚΣΑ.

Εικ.157. Οι N. Coldstream (αριστερά) και G. Huxley (δεξιά) σε έκθεση στο Εθνικό Ίδρυμα Ερευνών το 1987. Φωτ. Αρχαία ΑΣΚΣΑ.

Ο George Leonard Huxley (**εικ.156**) γεννήθηκε το 1932 στο Leicester της Αγγλίας. Σπούδασε Κλασική Φιλολογία στο Magdalen College της Οξφόρδης. Μεταξύ των ετών 1955-1961 υπήρξε υπότροφος στο All Souls College στην Οξφόρδη. Το έτος 1956 διορίστηκε Βοηθός Διευθυντής της Βρετανικής Σχολής Αθηνών.

Το έτος 1957 νυμφεύθηκε την επίσης, αρχαιολόγο Davina Best, με την οποία απέκτησαν τρεις κόρες.

Τις περιόδους 1958-1959 και 1961-1962 διετέλεσε Επισκέπτης Καθηγητής στο Πανεπιστήμιο του Harvard. Στη συνέχεια, δίδαξε για μία εικοσαετία (1962-1983) στο Πανεπιστήμιο Queen's του Belfast ως Καθηγητής Αρχαίων Ελληνικών.

Έχει χρηματίσει μέλος πολλών σημαντικών επιτροπών και οργανώσεων όπως: Εκτελεστικό μέλος του Συνδέσμου Πολιτικών Δικαιωμάτων της Βόρειας Ιρλανδίας (1971-1972), μέλος της Ιρλανδικής αντιπροσωπείας στην Ομοσπονδία Ευρωπαίων Επιστημόνων Ανθρωπιστικών Σπουδών (1978-

1986), Ειδικός Απεσταλμένος της Ιρλανδικής Βασιλικής Ακαδημίας (1994-1997) Αντιπρόεδρος της Ιρλανδικής Βασιλικής Ακαδημίας (1997-1998).

Το 1984 υπήρξε Πρόεδρος της Οργανωτικής Επιτροπής για το VIII Διεθνές Συνέδριο Κλασικών Σπουδών, στο Δουβλίνο. Το ίδιο έτος εξελέγη Αντιπρόεδρος της *Fédération Internationale des Sociétés d' Études Classiques*.

Διετέλεσε Διευθυντής της Γενναδείου Βιβλιοθήκης μεταξύ των ετών 1986-1989.

Το 1989 αναγορεύθηκε Επίτιμος Καθηγητής των Ελληνικών στο Trinity College του Δουβλίνου και το 1999 διορίστηκε Επίτιμος Καθηγητής της Classical Association of Ireland.

Το 2003 ήταν ο κεντρικός ομιλητής του XVI Διεθνούς Συνεδρίου Κλασικής Αρχαιολογίας στη Βοστώνη.

Το 2013 του απονεμήθηκε ο τίτλος του Επίτιμου Διδάκτορος του Εθνικού Πανεπιστημίου Maynooth της Ιρλανδίας.

Διεξήγαγε μαζί με τον Nicolas Coldstream (**εικ.157**) την ανασκαφή στα Κύθηρα, η οποία, ανάμεσα σε άλλα, αποκάλυψε Μινωική εγκατάσταση εκτός Κρήτης.

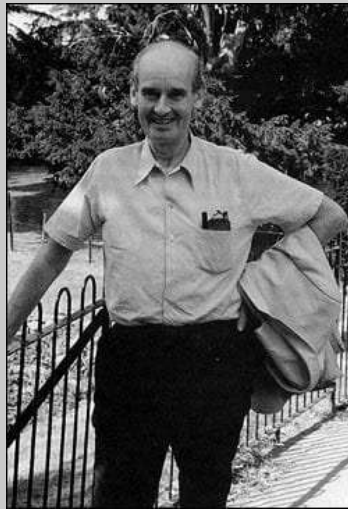
Πολυγραφότατος συγγραφέας έχει εκδώσει πολυάριθμα επιστημονικά άρθρα και μονογραφίες¹³⁶⁰.

Σήμερα κατοικεί στο Oxfordshire της Αγγλίας.

¹³⁶⁰ Ένα σχεδόν πλήρες αρχείο των άρθρων και λοιπών δημοσιεύσεων του Huxley τηρείται στη βιβλιοθήκη της ΒΣΑ (φάκ. PAM/Hux).

4.9.1.β. *Nicolas Coldstream. Ένας συνδυασμός συστηματικού ερευνητή και καλλιτεχνικής φύσης.*

Ο John Nicolas Coldstream (**εικ.158**) γεννήθηκε το 1927 στη Λαχώρη (μέρος του Βρετανικού Ρατζ¹³⁶¹), όπου ο Βρετανός πατέρας του Sir John Coldstream υπηρετούσε ως δικαστής. Τελείωσε το Κολλέγιο του Eton και στη συνέχεια, ολοκλήρωσε στρατιωτική θητεία στο Βρετανικό στρατό. Το έτος 1970 νυμφεύθηκε την Nicola Carr, ιστορικό της μεσαιωνικής αρχιτεκτονικής και τέχνης.

Εικ.158. Nicolas Coldstream (1927-2008). Φωτ. Alchetron.com/Nicolas-Coldstream 9.10.2016.

Έλαβε κλασική παιδεία στο Cambridge, από όπου αποφοίτησε το 1951. Δίδαξε τέσσερα έτη στο Shrewsbury School και εργάστηκε για ένα έτος στο τμήμα ελληνικών και ρωμαϊκών αρχαιοτήτων του Βρετανικού Μουσείου. Το ενδιαφέρον του για τη Μεσογειακή αρχαιολογία τον οδήγησε στη Βρετανική Σχολή Αθηνών, όπου κατά το διάστημα 1957-1960 επιδόθηκε στη μελέτη της Γεωμετρικής κεραμικής.

Από το 1960 και για δεκαέξι έτη δίδαξε στο Bedford College και το 1983 διορίστηκε Καθηγητής Κλασικής Τέχνης και Αρχαιολογίας στο University College London¹³⁶².

¹³⁶¹ Το Βρετανικό Ρατζ είναι ιστορικός όρος, ο οποίος αναφέρεται στην περίοδο της Βρετανικής διακυβέρνησης των Ινδιών κατά το διάστημα 1858-1947. Η λέξη «Raj» σημαίνει «κυβερνώ».

¹³⁶² Cadogan 2008.

Από το 1987 έως το 1991 διετέλεσε Πρόεδρος της Διοικούσας Επιτροπής της ΒΣΑ. Εξέδιδε το *Annual of the British School at Athens* από το 1968 έως το 1973. Το 1978 οργάνωσε το XI συνέδριο Κλασικής Αρχαιολογίας στο University College London. Συνταξιοδοτήθηκε το έτος 1992, αλλά συνέχισε τη συνεργασία του με το Πανεπιστήμιο ως Ομότιμος Καθηγητής. Υπήρξε πολυγραφότατος συγγραφέας με ευρύ πεδίο ενδιαφερόντων και γνώσεων¹³⁶³.

Η πρώτη του μονογραφία εκδόθηκε το 1958 με θέμα ένα Ετρουσκικό αμφορέα¹³⁶⁴. Το 1960 δημοσίευσε τα αποτελέσματα της πρώτης του ανασκαφής «Ένας Γεωμετρικός Αποθέτης στην Κνωσό»¹³⁶⁵.

Το έργο του *Ελληνική Γεωμετρική Κεραμική*¹³⁶⁶, μία επιμελημένη και ολοκληρωμένη μελέτη της Γεωμετρικής κεραμικής από όλες της περιοχές της Ελλάδας (περιγραφή, ταξινόμηση, χρονολόγηση και απόδοση των γεωμετρικών τύπων), αποτέλεσε σημείο αναφοράς για όσους επιθυμούσαν να μελετήσουν την Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου στην Ελλάδα (1000-700 π.Χ.). Μία εποχή που χαρακτηρίζεται από την ανάδυση των Ελληνικών πόλεων-κρατών, των Πανελληνίων ιερών, των Ομηρικών Επών και του ελληνικού αποικισμού σε Νότια Ιταλία και Σικελία.

Ως αρχαιολόγος πεδίου, ο Coldstream πραγματοποίησε ανασκαφές στην Κνωσό, στη Σικελία (όπου μελέτησε Ελληνικές εισαγωγές του 8^{ου} αι. π.Χ.) και, σε συνεργασία με τον George Huxley, στη λεγόμενη Μινωική αποικία στο Καστρί των Κυθήρων.

Απεβίωσε το έτος 2008 σε ηλικία 80 ετών.

¹³⁶³ Για εκτενή κατάλογο των δημοσιεύσεων του Coldstream βλ. τμητικό τόμο *Klados*, που εκδόθηκε με την ευκαιρία της συνταξιοδοτήσεώς του (Morris 1995, σελ.285-293).

¹³⁶⁴ Coldstream 1958, σελ. 79-80.

¹³⁶⁵ Coldstream 1960, σελ. 159-171.

¹³⁶⁶ Coldstream 1968.

4.9.2. Η ανασκαφή στο Καστρί Κυθήρων (1963-1965)

4.9.2.α. Εισαγωγικές παρατηρήσεις

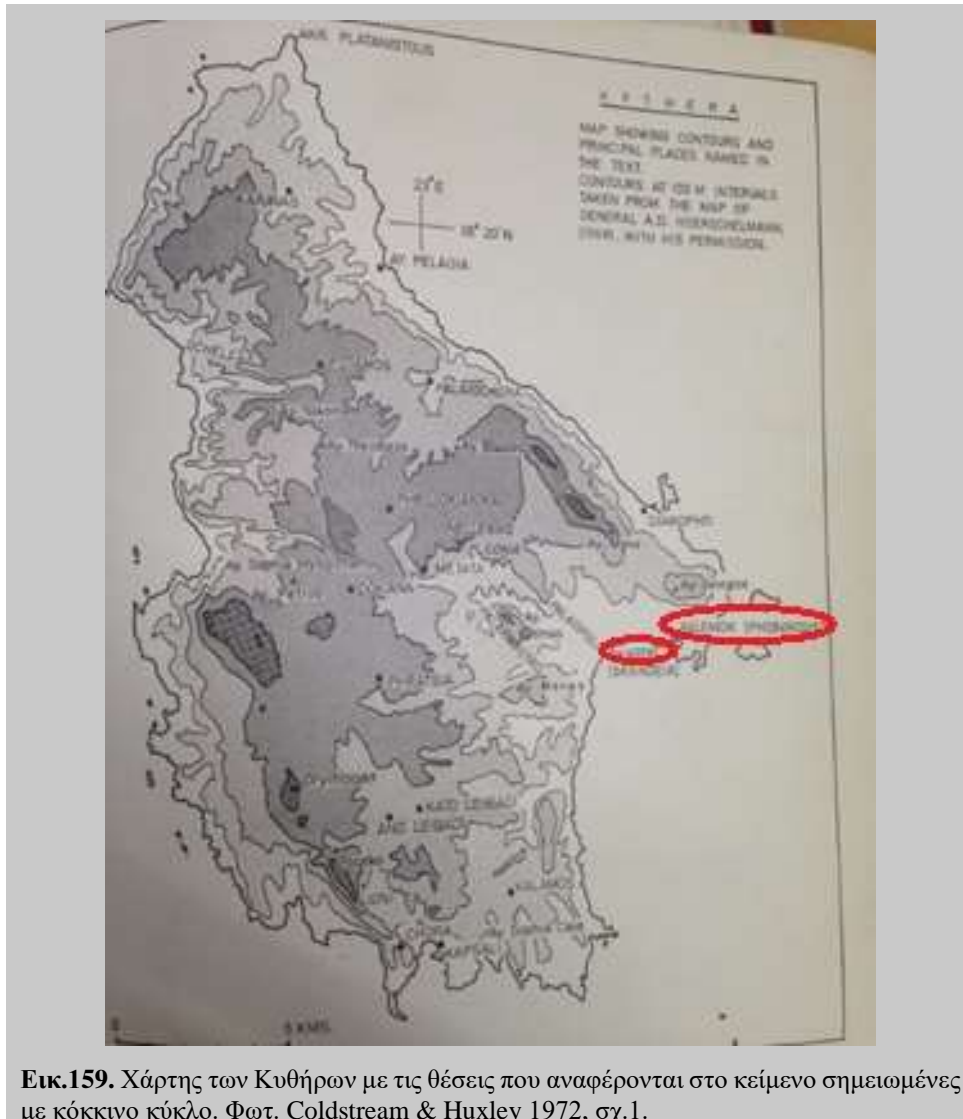
Η νήσος Κύθηρα βρίσκεται στα ανοικτά των ακτών της Λακωνίας, απέναντι από το ακρωτήριο Μαλέα. Μαζί με τα γειτονικά Αντικύθηρα, είναι τα άκρα των αποκαλούμενων «Επτανήσων» της Ιονίου Πολιτείας. Διοικητικά ανήκουν στον Νομό Αττικής.

Η ιδιαίτερης γεωγραφικής σημασίας θέση τόσο των Κυθήρων όσο και των Αντικυθήρων, στο σημείο επαφής τριών πελάγων (Αιγαίου, Λιβυκού και Ιονίου), συνετέλεσε στο να δεχθούν επιδράσεις τόσο από την Πελοπόννησο όσο και από την Κρήτη. Αποτέλεσαν πύλη του ελληνικού αρχιπελάγους και σταυροδρόμι των θαλασσιών δρόμων της ανατολικής Μεσογείου.

Στο ακρωτήριο του Καστρίου (αρχαία Σκάνδεια), στην νοτιοανατολική ακτή των Κυθήρων, κοντά στον κόλπο του Αβλέμονα (βλ. χάρτη **εικ.159**), η Sylvia Benton είχε ανακαλύψει τη δεκαετία του 1930 Μεσομινωική και Υστερομινωική Ι κεραμική που παρέπεμπε σε Μινωικό οικισμό¹³⁶⁷. Επόμενες έρευνες μεταξύ 1957-1958 συμπλήρωσαν την ανακάλυψη της Benton και συγχρόνως, αποκάλυψαν Πρωτοελλαδικές θέσεις μεταξύ Αγίας Πελαγίας και Ποταμού, στο βόρειο τμήμα του νησιού, καθώς και στις περιοχές Βύθουλας και Καραβάς¹³⁶⁸.

¹³⁶⁷ Benton 1931-1932, σελ. 245-245.

¹³⁶⁸ Waterhouse & Hope Simpson 1961, σελ. 148-160.

Εικ.159. Χάρτης των Κυθήρων με τις θέσεις που αναφέρονται στο κείμενο σημειωμένες με κόκκινο κύκλο. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, σχ.1.

Τον Αύγουστο του 1961 ο Huxley επισκέφθηκε αναγνωριστικά για πρώτη φορά τη θέση Καστρί και το επόμενο έτος τον συνόδευσαν οι Coldstream και Hore Simpson¹³⁶⁹, για να διερευνήσουν τον χώρο με πρόθεση εκκίνησης ανασκαφών.

¹³⁶⁹ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

4.9.2.β. Ανασκαφική άδεια, εξαγορά του χώρου της ανασκαφής

Η ΒΣΑ υπέβαλε προς την Αρχαιολογική Υπηρεσία αίτηση διενέργειας ανασκαφών τον Μάρτιο του 1963¹³⁷⁰. Ο αρχικός στόχος ήταν να ανασκάψουν στο Παλαιόκαστρο για να αποκαλύψουν το ιερό της Αφροδίτης¹³⁷¹ και στη Σκάνδεια, όπου είχαν εντοπισθεί οι ενδείξεις προϊστορικής κατοίκησης. Προς μεγάλη όμως έκπληξη της Σχολής, η άδεια απορρίφθηκε. Σχετικά με τους λόγους απόρριψης, η επιστολή του Διευθυντή της ΒΣΑ Peter Megaw προς τον Huxley είναι διαφωτιστική: *«Την 2^α Μαΐου έλαβα απάντηση (εννοεί από την Αρχαιολογική Υπηρεσία) σχετικά με τρεις άδειες ανασκαφής που είχα ζητήσει. Στην απάντηση αυτή επιβεβαιώνεται ότι η από 18 Μαρτίου αίτησή μου εξετάστηκε από το Αρχαιολογικό Συμβούλιο στις 5 Απριλίου. Αλλά αντίθετα με τις ανεπίσημες πληροφορίες που λάβαμε από το Υπουργείο τηλεφωνικά μετά τη συνεδρίαση του Συμβουλίου, τώρα πληροφορούμεθα ότι “δεν είναι δυνατόν να επιτρέψουμε την ανασκαφή στα Κύθηρα που ζητήθηκε στο ίδιο γράμμα ”... Όταν κάλεσα τον Κοντή... μου είπε ότι μη έχοντας πληροφορηθεί για τα Κύθηρα δεν συμμετείχε στη συζήτηση της 5ης Απριλίου (του Αρχαιολογικού Συμβουλίου). Και ότι πράγματι, όταν ο Παπαδημητρίου εισήγαγε την αίτηση αλλά δεν την υποστήριξε, δεν έγινε στην ουσία καμία συζήτηση. Δεν μπορούσε να μου δώσει αιτία της άρνησης, αλλά μία πιθανή εξήγηση είναι ότι είχε προγραμματισθεί κάποια εργασία από Έλληνες αρχαιολόγους στα Κύθηρα, για την οποία όμως, δεν είχε άλλη ενημέρωση. Από όσα επακολούθησαν όμως, νομίζω ότι η άρνηση αντανακλά μία προσπάθεια να δοθεί τέλος στην πρακτική “σκάβουμε τρύπες οπουδήποτε και δεν ολοκληρώνουμε τίποτα”. Μία πρακτική για την οποία είναι υπαίτιοι, όπως παραδέχθηκε ο Κοντής, τόσο οι Έλληνες αρχαιολόγοι όσο και οι Ξένες Σχολές. Είναι ξεκάθαρο ότι φιλοδοξεί (αλλά και οποιοσδήποτε θα είναι ο επόμενος Γενικός Διευθυντής, διότι η θέση του ως επικεφαλής της Διεύθυνσης*

¹³⁷⁰ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Megaw προς Huxley 6.5.1963.

¹³⁷¹ Κατά τη μυθολογία στα Κύθηρα γεννήθηκε η θεά Αφροδίτη. Η ανάδυση της θεάς από τη θάλασσα των Κυθίων, η ομηρική «εϋστέφανος Κυθήρεια», είναι ίσως μία προσπάθεια των αρχαίων οικιστών να ερμηνεύσουν την ανάδυση της ίδιας της νήσου. Ο μύθος συνεχίζει με την Αφροδίτη να προστατεύει τον Πάρι, ο οποίος όταν έκλεψε την Ωραία Ελένη, τη μετέφερε στα Κύθηρα, όπου προσέφεραν σπονδές στη θεά για να φυσήξει ούριος άνεμος ώστε να αναχωρήσουν για την Τροία.

Αρχαιοτήτων του δίνει τη δυνατότητα να επιβάλλει τη γνώμη του) να θέσει ένα πιο μεθοδικό πρόγραμμα ανασκαφών, τόσο Ελλήνων όσο και ξένων στο μέλλον και μου ζήτησε ένα κατάλογο των ανασκαφών της ΒΣΑ, συμπεριλαμβανομένων και αυτών που έχουν ολοκληρωθεί αλλά δεν έχουν ακόμη δημοσιευθεί»¹³⁷². Την προσπάθεια αυτή του Κοντή αντιμετώπισε με ανησυχία ο Huxley, ο οποίος εκμυστηρεύθηκε στον Coldstream: «*Ηλθε μία επιστολή από τον Sackett χθες... λέει ότι ο Αλεξίου ήταν πολύ καταδεκτικός. Επομένως, δεν θεωρώ ότι ο Αλεξίου μπορεί να ήταν η αρχική αιτία των προβλημάτων μας. Φαίνεται ότι ο Κοντής είναι αυτός που πρέπει να προσέχουμε*»¹³⁷³.

Τελικά, η Αρχαιολογική Υπηρεσία παραχώρησε άδεια ανασκαφής μόνο στη Σκάνδεια. Προέκυψαν όμως, νέα προβλήματα εξ αιτίας της σκλήρυνσης της στάσης της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, η οποία επέμενε στην εξαγορά του χώρου της ανασκαφής. Σε μία επιστολή του Ιουλίου 1963, ο Huxley δίνει προς τον Coldstream μία συνοπτική εικόνα του σχετικού θεσμικού πλαισίου: «*Εάν συνεχίσουμε με δεύτερη ανασκαφική περίοδο τότε νομικά πρέπει να απαλλοτριώσουμε τη γη (οποιαδήποτε γη δεν ανήκει στο Ελληνικό Δημόσιο). Αλλά ο Κοντής συμφωνεί ότι θα ήταν παράλογο να προσδοκούν από εμάς να το κάνουμε από την πρώτη περίοδο των δοκιμαστικών τομών. Εάν κάποια ανασκαφείσα περιοχή παραμείνει ανοικτή, τότε καλό θα ήταν να έλθουμε σε συμφωνία με τον ιδιοκτήτη. Αυτό θα είναι δύσκολο, αλλά ζήτησα από τον Φ. Σάμιο να επιβεβαιώσει ότι ο ιδιοκτήτης διαμένει, πράγματι, στην Αυστραλία. Μόλις γίνει η μεταβίβαση της ιδιοκτησίας ο προηγούμενος ιδιοκτήτης δεν έχει απαίτηση επί της αξίας των αρχαιοτήτων που θα βρεθούν εκεί. Να προσθέσω ότι σε τέτοιες περιπτώσεις η εξαγορά γίνεται στο όνομα της αρμόδιας Σχολής (θα ετοιμασθεί ένα πληρεξούσιο στο όνομά σου από τον δικηγόρο μας εδώ, το οποίο θα υπογράψω εγώ) αλλά στη συνέχεια, η ιδιοκτησία μεταβιβάζεται στο Ελληνικό Δημόσιο» (εικ.160)*¹³⁷⁴.

¹³⁷² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Megaw προς Huxley 6.5.1963 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹³⁷³ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 16.6.1963, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹³⁷⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 16.7.1963, σελ.2-3.

Negative album
 Weston Photo No. II
 0-76
 10-15-0
 8 12-15-10.

The £50 that you have should be enough for the year's photography. As I cannot buy a big camera this year I shall have to rely quite a bit on Kodak camera. But that will be in order: he has bought and film at the expense of the dig. You can buy lenses also is needed for developing, e.g. large tank for developing. Make up packets of developer. Fixer. Hypo: gelatine. Tally paper. Squeegee. We can produce and have ready for you on the site. Scales. White backing paper. Velvet for Kodachrome. Flashes with timing paper underneath. Large stoppable bottles. Battery clips. Red paper or tank for darkroom light.

When you come we shall give you the list that I discuss. We do hope that you will be with us for 11 days. Have had a helpful letter from Magas. The following points are of especial interest. It does not have the permit-writing, but expects to have same. If we go ahead with a second season, the locality we shall have to appropriate land, & (whether land is not public land) But I think

you that it would be unwise to expect us to do that in first season of trials. Any excavated area is left open, then we would do well to come to terms with the owner forthwith. (This is going to be difficult, but I did ask P. Caples to make sure that the owner was really: Australian J. Once property is transferred then the former owner has no claim on the value of the antiquities found therein. I should add that usual coinventures purchases are made in the name of the responsible school (a power of Attorney would be prepared in your name by our lawyer here and signed by me) but the property is forthwith transferred to the Greek state. In view of these complications I hope that your operations could be located in state land. Before digging we need the owner's written consent. I think that the most we can get is the consent of the owner's heir or representative in the island. We shall have to state in the preliminary report that all finds were kept in the island and moved to the Chora Museum. Unfortunately Magas leaves Athens on 20th July; if you could to see him before you leave England, it would not be wasted time. His address is 27 Perrin's Walk NW3
 HAM22P3.

Εικ.160. Επιστολή Huxley προς Coldstream 16.7.1963. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20, σελ.2-3.

Και ενώ φαινόταν ότι το θέμα είχε πάρει το δρόμο του, λόγω ασήμαντης αφορμής που προέκυψε, ίσως, από κακή συνεννόηση, δημιουργήθηκε περαιτέρω αντίδραση εκ μέρους του Κοντή, ο οποίος απέστειλε την παρακάτω επιστολή προς τη ΒΣΑ: «Υπενθυμίζομεν ἐπί τοῦ προκειμένου ὅτι ἡ Ἡμετέρα Ὑπηρεσία, καίτοι συμφώνως πρὸς τὸν νόμον, αἱ ζέναι ἀρχαιολογικαὶ Σχολαί, δύναται νά ἀνασκάπτουν μόνον ἐντὸς Δημοσίων κτημάτων ἢ κτημάτων ἀγορασθέντων ὑπ' αὐτῶν ὑπὲρ τοῦ ἐλληνικοῦ Δημοσίου, ἐξαιρετικῶς κατὰ τὸ παρὸν ἔτος ἐπέτρεψεν εἰς τὰ Κυθήρα τὴν ἀνασκαφὴν καὶ εἰς ἰδιωτικά κτήματα ὑπὸ τὸν ὄρον ὅτι θά ὑπῆρχε σχετικὴ συμβολαιογραφικὴ δῆλωσις τῶν ἰδιοκτητῶν. Περιέργως ὁμως, οἱ ἀνασκαφεῖς ἠρνήθησαν νά καταβάλουν τὰ συμβολαιογραφικά ἔξοδα τῆς τοιαύτης δηλώσεως, ἀνερχόμενα εἰς δραχμάς τριακοσίας εἴκοσιν ὀκτώ (328), τὰ ὅποια ὑπεχρεώθησαν οὕτω νά καταβάλουν οἱ ὑπάλληλοι ἐξ ἰδίων. Δέν θέλομεν νά ἐπιμείνωμεν ἐπὶ τοῦ χαρακτηρισμοῦ τῆς ἀρνήσεως ταύτης ἐπὶ θέματος ἀναγομένου ἐντελῶς εἰς τὴν διευκόλυνσιν τῶν ἀνασκαφῶν καὶ μάλιστα κατὰ παράβασιν τῶν ἰσχυόντων καὶ τοῦτο χάριν τῆς ὑμετέρας Σχολῆς. Ἐν πάσῃ περιπτώσει εἶναι αὐτονόητον ὅτι ἢ ἐν λόγῳ ἄρνησις ἐκπληρώσεως τῶν ὑποχρεώσεων τῶν ἀνασκαφῶν, θά ὑποχρεώσει τὴν Ὑπηρεσίαν μας εἰς τὴν ἀποφυγὴν οἰασδήποτε μελλοντικῆς διευκολύνσεως, τοῦτο δέ θέτομεν ὑπ ὄψιν ὑμῶν, οἱ ὅποιοι, εἴμεθα βέβαιοι ὅτι ἀγνοεῖτε τὴν τοιαύτην τοῦλάχιστον ἀκατανόητον στάσιν τῶν ἀνασκαφῶν τῶν Κυθῆρων»¹³⁷⁵.

Δεν προκύπτει συνέχεια της, κατά τα φαινόμενα, αθέλητης αυτής παρεξήγησης. Επτά μήνες αργότερα το Υπουργεῖο απέστειλε στις Αρχές των Κυθῆρων εντολή να προχωρήσουν με την ἀπόκτηση της γῆς¹³⁷⁶. Ο χώρος εξαγοράσθηκε το ἔτος 1964, ἀπὸ τους χορηγούς για λογαριασμό του Ἑλληνικοῦ Δημοσίου¹³⁷⁷.

Ἡ εξαγορά υπῆρξε αρκετὰ πολύπλοκη, διότι ο χώρος της ἀνασκαφῆς ἀποτελεῖτο ἀπὸ μικρὰ χωράφια, τα ὁποῖα ἀνήκαν σε πολλοὺς διαφορετικούς

¹³⁷⁵ Ἀρχεῖα ΒΣΑ, ἀρχεῖο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, ἐπιστολὴ Κοντὴ πρὸς ΒΣΑ 27.8.1963.

¹³⁷⁶ Ἀρχεῖα ΒΣΑ, ἀρχεῖο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, ἐπιστολὴ Megaw πρὸς Coldstream 8.4.1964.

¹³⁷⁷ Huxley 1966, σελ. 160.

ιδιοκτήτες, οι περισσότεροι των οποίων είχαν μεταναστεύσει στην Αυστραλία. Στη διαδικασία αυτή οι γνώσεις του αρχιεργάτη της ανασκαφής Λαμπραντώνη, σχετικά με τους ιδιοκτήτες των αγρών, αποδείχθηκαν πολύτιμες¹³⁷⁸.

4.9.2.γ. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα

Οι ανασκαφές πραγματοποιήθηκαν κατά τη διάρκεια τριών ανασκαφικών περιόδων (1963, 1964 και 1965) υπό την αιγίδα της ΒΣΑ και με τη χορηγία διαφόρων Ιδρυμάτων και Οργανισμών, κυρίως όμως, με την οικονομική υποστήριξη των John και Tina Dimick και της Alice Tully, μέσω του Μουσείου του Πανεπιστημίου της Pennsylvania. Επίσης, σημαντική υπήρξε και η δωρεά του Ιδρύματος Lebovitz¹³⁷⁹.

Το έτος 1963, ο Coldstream υπεβλήθη, σε ηλικία 36 ετών, σε διπλή εγχείριση¹³⁸⁰ με αποτέλεσμα να μην είναι σε θέση να αναλάβει εκτελεστικά καθήκοντα. Τη διεύθυνση της ανασκαφής ανέλαβε ο νεαρότερος Huxley και για τα τρία έτη¹³⁸¹, ενώ ο Coldstream συμμετείχε ενεργά καθ' όλα τα έτη στο ανασκαφικό και ερευνητικό έργο, καθώς και στις εργασίες δημοσίευσης των αποτελεσμάτων της ανασκαφής.

Εκτός από τους Huxley και Coldstream, άλλα μέλη της ανασκαφικής ομάδας ήταν: ο R. Hope Simpson και ο J. Lazenby που επόπτευαν την ανασκαφή του οικισμού στο ακρωτήριο και τις τρεις περιόδους, ο A. Allen (1963), ο γεωλόγος B. Anderson (1965)¹³⁸², ο E. Donnelly (1965), ο F.R.J. Dougherty (1963), η D. Huxley (1963, 1964), η J. Hope Simpson (1963, 1964), ο H. McDonnell ο οποίος εκπόνησε τα σχέδια και την καταλογογράφηση (1963,

¹³⁷⁸ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹³⁷⁹ Ο.π.

¹³⁸⁰ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 16.6.1963, σελ.1. Επιστολή Huxley προς Coldstream 16.7.1963.

¹³⁸¹ Megaw 1965, σελ. 27. Megaw 1966, σελ. 21.

¹³⁸² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Joan (δεν αναφέρεται επίθετο), 9.4.1965.

1964, 1965), ο J. Leatham (1963), ο W.M. Summer (1965), ο A. Trik¹³⁸³ (1963, 1964), η H. Trik (1964), η R. Watson, η οποία ασχολήθηκε με τη φωτογράφιση των ευρημάτων τα έτη 1963 και 1964, και ο I. Strahan ο οποίος διεκπεραίωσε το έργο της φωτογράφισης το 1965. Το τοπογραφικό σχέδιο εκπονήθηκε από τους J. Dimick και A. Trik.

Οι ανασκαφείς δεν παρέλειψαν να απευθύνουν ευχαριστίες στους διαδοχικούς Εφόρους Αρχαιοτήτων Λακωνίας Χρυσάνθο Χρήστου και Άγγελο Δεληβοριά, στην Αικατερίνη Δημακοπούλου, Επιμελήτρια Αρχαιοτήτων και στον Θεμιστοκλή Πετρόχειλο, εκπρόσωπο της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας στα Κύθηρα, για τη συμβολή τους και τη φιλική τους συνεργασία κατά το διάστημα της ανασκαφής¹³⁸⁴.

Η ανασκαφή διεξήχθη με τη μέθοδο του καννάβου, αν και όχι παντού, όπως προκύπτει από το ενδιαφέρον σχόλιο του Huxley προς τον Coldstream: *«Νομίζω ότι μπορούμε να αρχίσουμε σκάψιμο την 1^η Αυγούστου, καθώς θα έχουμε τότε μία πιο ξεκάθαρη εικόνα πώς θα τοποθετήσουμε τον κάρναβο. Όσο περισσότερο σκέπτομαι τις ιδέες του Wheeler τόσο περισσότερο θεωρώ ότι πολλές από τις υποδείξεις του είναι απλώς ακατάλληλες για τις συνθήκες του Αιγαίου»*¹³⁸⁵. Ο Huxley εννοούσε, προφανώς, ότι το συχνά επικλινές και διαμορφωμένο σε άνδηρα έδαφος των νησιών του Αιγαίου δεν ενδεικνυόταν για χρήση καννάβου. Κατά την άποψή του, η μέθοδος που εισήγαγε ο Mortimer Wheeler ήταν κατάλληλη για ανασκαφές στη βορειοδυτική Ευρώπη, όχι όμως, πάντοτε για ανασκαφές Μινωικών θέσεων, οι οποίες παρουσίαζαν πολύπλοκη στρωματογραφία¹³⁸⁶.

Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο του 1963 ανοίχθηκαν 6 σκάμματα στη δυτική πλευρά του λόφου όπου βρίσκεται το ακρωτήριο του Καστρίου¹³⁸⁷. Αποκαλύφθηκαν τοίχοι και θεμέλια κτισμάτων της Μινωικής

¹³⁸³ Αμερικανός αρχιτέκτονας και αρχαιολόγος, εκπρόσωπος του Μουσείου του Πανεπιστημίου της Pennsylvania.

¹³⁸⁴ Huxley 1965, σελ. 180. Coldstream & Huxley 1972, σελ. 27.

¹³⁸⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 16.6.1963, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹³⁸⁶ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹³⁸⁷ Coldstream & Huxley 1972, σελ. 52.

εγκατάστασης, κάτω από ένα λεπτό στρώμα Ρωμαϊκής εποχής. Η ανασκαφή απέδωσε άφθονη ντόπια και εισηγμένη Μινωική κεραμική. Η πρωιμότερη Καμαραϊκού ρυθμού, αποδόθηκε στη MM IIB περίοδο, χρονολογούμενη στο 1750 π.Χ. περίπου. Η νεότερη χρονολογήθηκε τον 15^ο αι. π.Χ. Στα ανώτερα στρώματα εντοπίστηκε και ΥΕ κεραμική¹³⁸⁸. Πάντως, η ακμή του οικισμού τοποθετήθηκε στον 16^ο αι. π.Χ., με βάση την αφθονία ΥΜ Ι κεραμικής που βρέθηκε στον χώρο¹³⁸⁹.

Ανασκάφηκαν επίσης, τάφοι (στους οποίους δόθηκαν ως συμβατικά ονόματα κεφαλαία γράμματα του λατινικού αλφαβήτου). Οι περισσότεροι είχαν υποστεί σοβαρές ζημιές από τις εργασίες οδοποιίας κατά την περίοδο 1957-1958. Ο τάφος Α (**εικ.161**), ο οποίος είχε σχεδόν ολοκληρωτικά καταστραφεί από τον εκσκαφέα, απέδωσε πτωχά ευρήματα¹³⁹⁰.

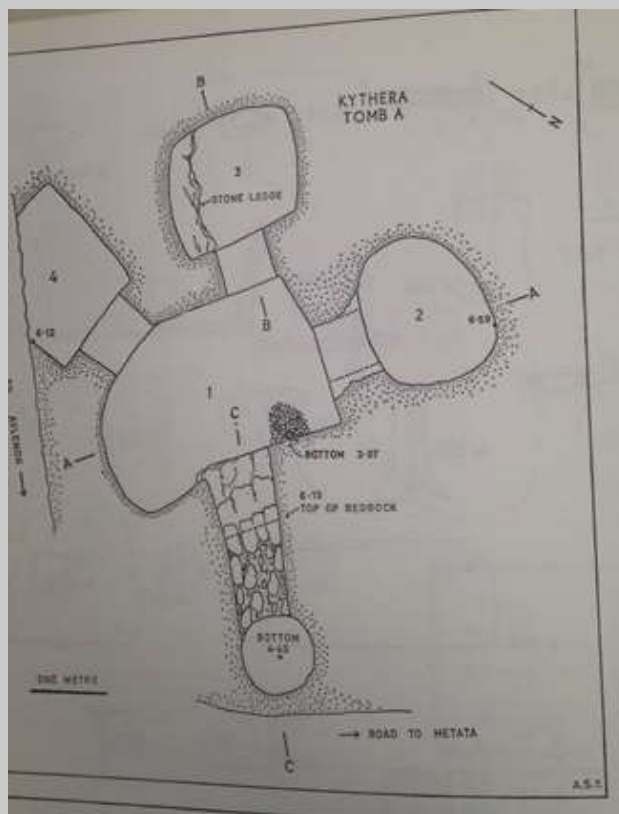
Ο τάφος C (**εικ.162**) απέδωσε κεραμική της MM III έως και ΥΜ ΙΑ περιόδου. Ανάμεσα στα ευρήματα, συγκαταλεγόταν ένα εισηγμένο αγγείο από στεατίτη (**εικ.163**), που χρονολογήθηκε στη MM IIIB – ΥΜ ΙΑ περίοδο και είχε παράλληλα σε Κρήτη, Μήλο και Κέα¹³⁹¹ και πολλά πλήρη ή σχεδόν πλήρη αγγεία (**εικ.164,165,166**).

¹³⁸⁸ Huxley 1964, σελ. 147.

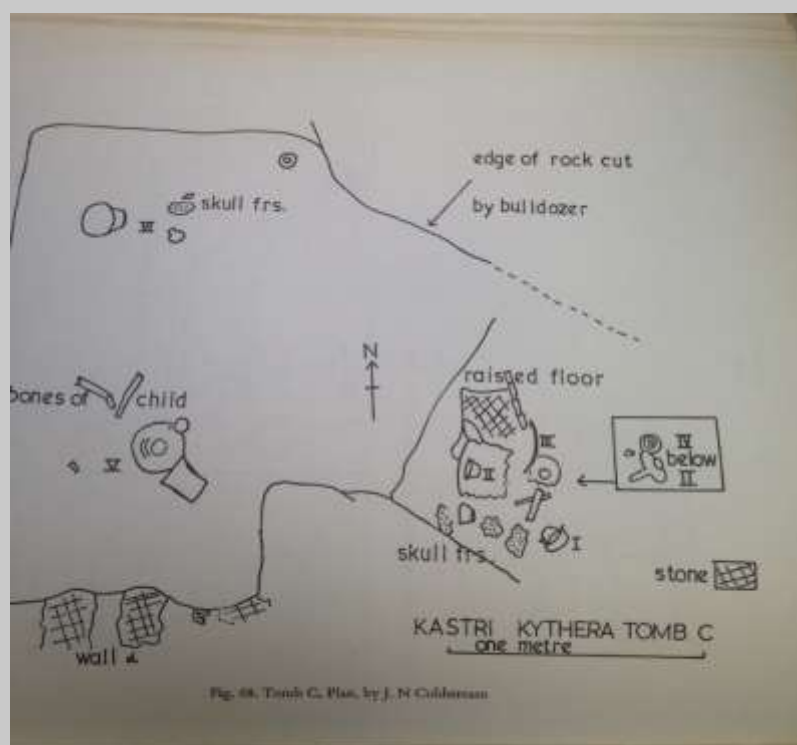
¹³⁸⁹ Megaw 1964, σελ. 25.

¹³⁹⁰ Coldstream & Huxley 1972, σελ. 221, 228.

¹³⁹¹ Coldstream & Huxley 1972, σελ. 233.

Εικ.161. Ανασκαφή Κυθήρων. Τάφος Α. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, fig. 62.

Εικ.162. Ανασκαφή Κυθήρων. Τάφος C. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, fig. 68.

Εικ.163. Ανασκαφή Κυθήρων. Λίθινο αγγείο από στεατίτη από τον Τάφο C. MM ΠΙΒ-ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 69, No 39.

Εικ.164. Ανασκαφή Κυθήρων. Κύπελο σωζόμενο κατά τα 2/3 από τον Τάφο C. MM ΠΙΒ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 68, No 9.

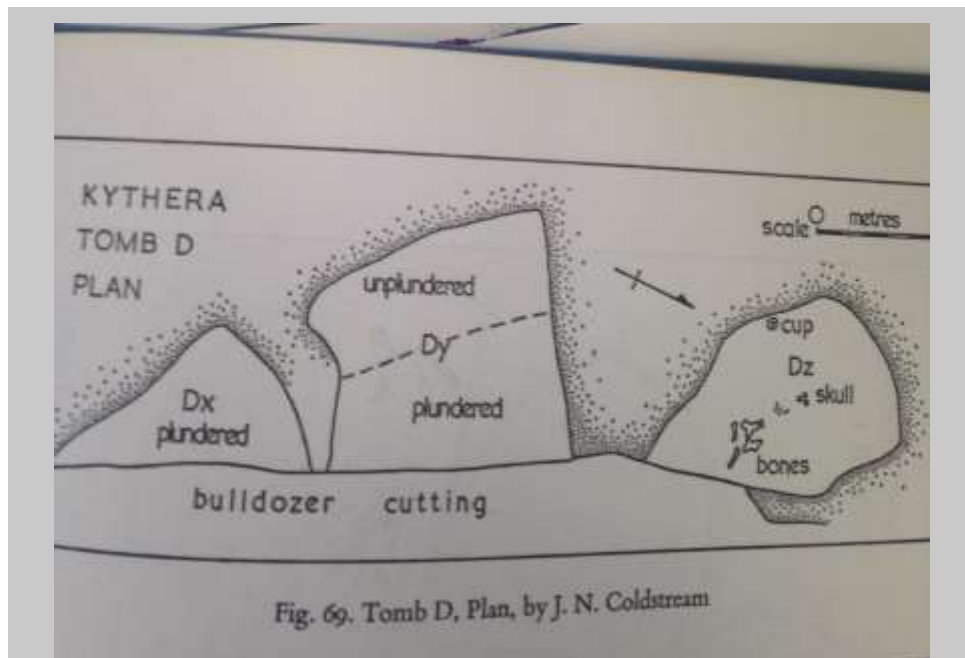
Εικ.165. Ανασκαφή Κυθήρων. Μικρογραφική πρόχους από τον Τάφο C. MM ΠΙΒ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 69, No.31.

Εικ.166. Ανασκαφή Κυθήρων. Λοπάδα από τον Τάφο C. MM ΠΙΒ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 69, No.27.

Ο τάφος D (**εικ.167**), αν και είχε εν μέρει καταστραφεί από τις εργασίες οδοποιίας, απέδωσε 132 άθικτα αγγεία. Τα περισσότερα ήταν ντόπιας κατασκευής και χρονολογήθηκαν στη MM III – ΥΜ I περίοδο¹³⁹² (**εικ.168,169,170,171**).

¹³⁹² Huxley 1964, σελ. 147. Coldstream & Huxley 1972, σελ. 224-226, 233- 243.

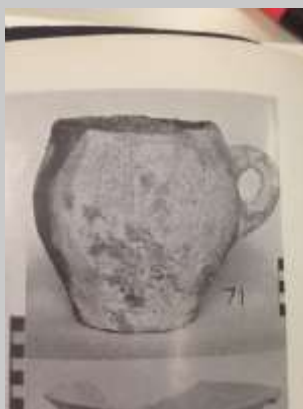
Εικ.167. Ανασκαφή Κυθήρων. Τάφος D. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, fig. 69.

Εικ.168. Ανασκαφή Κυθήρων. Πρόχους από τον Τάφο D. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 72, No.44.

Εικ.169. Ανασκαφή Κυθήρων. Λύχνος με ψηλό πόδι (tall lamp) από τον Τάφο D. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 74, No.78.

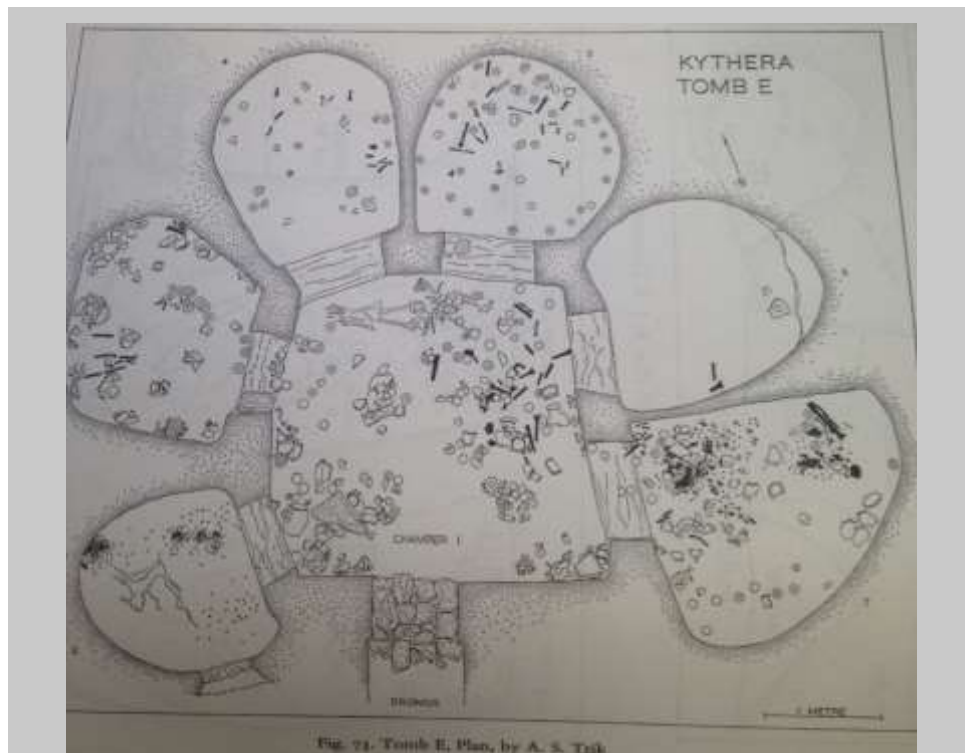

Εικ.170. Ανασκαφή Κυθήρων. Μόνωτο κύπελο από τον Τάφο D. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 74, No.71.

Εικ.171. Ανασκαφή Κυθήρων. Τροπιδωτό κύπελο (carinated cup) από τον Τάφο D. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 74, No.76.

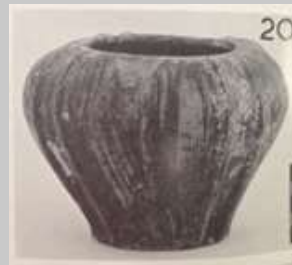
Ο τάφος Ε¹³⁹³ (εικ.172), βόρεια του ακρωτηρίου του Καστρίου, λαξευμένος στον μαλακό βράχο, απέδωσε άφθονη κεραμική που χρονολογήθηκε από τη ΜΜ ΙΙΒ έως τη ΥΜ ΙΑ περίοδο. Ο τάφος ήταν διαταραγμένος από την αρχαιότητα. Εντοπίστηκαν αρκετά άθικτα αγγεία (εικ.173,174) και πολλά θραυσμένα. Εντούτοις, μέσα από συγκολλούμενα θραύσματα, οι ανασκαφείς αναγνώρισαν αρκετά αγγεία, όπως 1 κύπελο τύπου Βαφειού, με ερυθρή διακόσμηση (εικ.175), 1 τροπιδωτό κύπελο και διακόσμηση διπλών πελέκων (εικ.176) κ.ά. Ο τάφος δεν απέδωσε μεταλλικά αντικείμενα¹³⁹⁴.

Εικ.172. Ανασκαφή Κυθήρων. Τάφος Ε. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, fig. 73.

Εικ.173. Ανασκαφή Κυθήρων. Πρόχους με κοντό λαιμό από τον Τάφο Ε. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ. 79, No.55.

Εικ.174. Ανασκαφή Κυθήρων. Φωλεόσχημο αγγείο που μιμείται αντίστοιχα λίθινα από στεατίτη από τον Τάφο Ε. ΥΜ Ι περίοδος. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, εικ.76, No.20.

¹³⁹³ Coldstream & Huxley 1972, σελ. 224, 243-252.

¹³⁹⁴ Huxley 1964, 147-148.

Εικ.175. Ανασκαφή Κυθήρων. Κύπελο τύπου Βαφειού από τον Τάφο Ε. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Huxley 1964, εικ.150b.

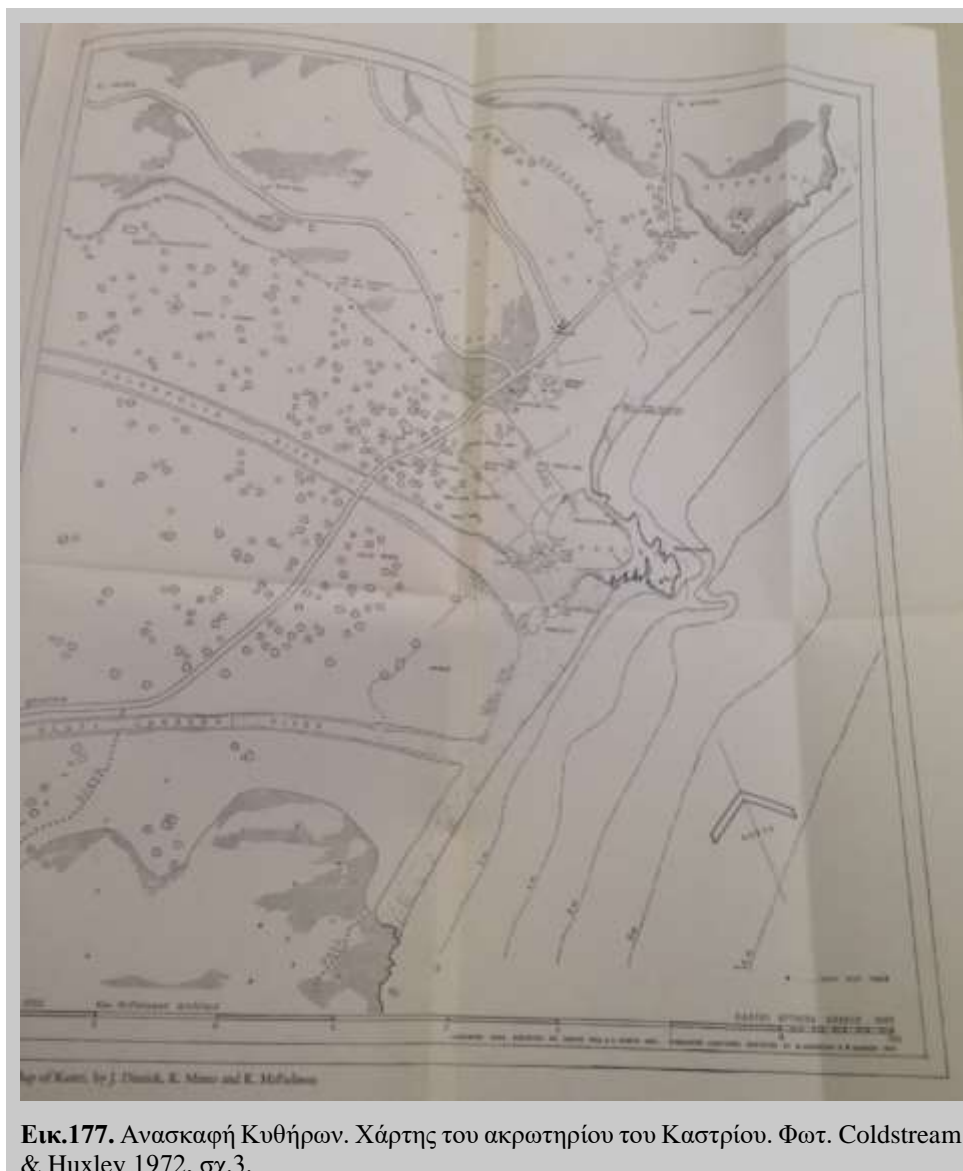
Εικ.176. Ανασκαφή Κυθήρων. Κύπελο με τροπιδωτό χείλος και παράσταση διπλών πελέκων από τον Τάφο Ε. ΥΜ ΙΑ περίοδος. Φωτ. Huxley 1964, εικ.150c.

Τα ευρήματα της πρώτης αυτής ανασκαφικής περιόδου κίνησαν το ενδιαφέρον της αρχαιολογικής κοινότητας. Γράφει ο Sinclair Hood προς τον Coldstream, τον Αύγουστο του 1963: «... εντυπωσιακά νέα από το Καστρί. Μπράβο! Αναρωτιέμαι πόσο πίσω πάνε οι ενδείξεις σου για τη Μινωική αποίκηση; Έχεις βρει στρώμα καταστροφής στην ΥΜ ΙΒ περίοδο ή είναι παλαιότερο; Αρχίζω να σκέπτομαι μήπως κάποια από τα “μεταβατικά” στάδια του (Νικολάου) Πλάτωνα δεν είναι στην ουσία ενδείξεις καταστροφής κατά την ΥΜ ΙΑ, αλλά κατά την ΥΜ ΙΒ»¹³⁹⁵.

Ο κύριος στόχος της δεύτερης ανασκαφικής περιόδου του 1964 ήταν η περαιτέρω έρευνα των κτισμάτων και τάφων που είχαν αποκαλυφθεί κατά το προηγούμενο έτος και ο προσδιορισμός των χρονολογικών ορίων του οικισμού. Στον οικισμό, τα κατώτερα ανασκαφικά στρώματα, στο επίπεδο της στάθμης του ποταμού της Παλαιόπολης (βλ. χάρτη **εικ.177**), απέδωσαν άφθονη ΜΜ ΙΙ και ΜΜ ΙΙΙ κεραμική και λίγα ΜΜ Ι όστρακα, που οδήγησαν τους ανασκαφείς στην υπόθεση ότι ο οικισμός του Καστρίου ήταν πιθανόν από τις πρωιμότερες Μινωικές αποικίες και ότι οι απαρχές της λεγομένης Μινωικής θαλασσοκρατίας ίσως ανάγονταν στην αρχή της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Εκτός από τις κρητικές εισαγωγές, υπήρχαν ενδείξεις και ντόπια παραγωγή. Τα νεότερα Μινωικά αγγεία που βρέθηκαν κατά την ανασκαφή, κάτω από στρώμα Ρωμαϊκής εποχής, χρονολογήθηκαν στην ΥΜ ΙΒ περίοδο¹³⁹⁶.

¹³⁹⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Hood προς Coldstream 31.8.1963 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹³⁹⁶ Huxley 1965, σελ. 179.

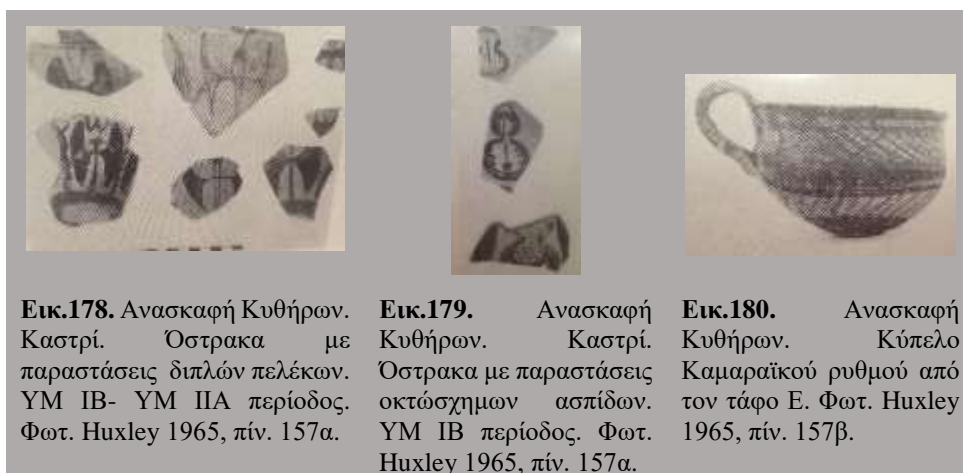
Εικ.177. Ανασκαφή Κυθήρων. Χάρτης του ακρωτηρίου του Καστρίου. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, σχ.3.

Εκτός από τα κτήρια που είχαν εντοπισθεί κατά την περίοδο του 1963, οι νέες έρευνες αποκάλυψαν τοίχους και θεμέλια δύο ακόμη οικιών, με στενή διάοδο ανάμεσά τους. Αν και είχαν υποστεί μεγάλες καταστροφές κατά τη Ρωμαϊκή εποχή, η μελέτη της στρωματογραφίας τους, η οποία σωζόταν τουλάχιστον 1 μ. πάνω από τα δάπεδα, οδήγησε στο συμπέρασμα ότι οι οικίες εγκαταλείφθηκαν γύρω στο δεύτερο ήμισυ του 15^{ου} αι. π.Χ., χωρίς να υπάρχει ένδειξη πυρκαγιάς. Βρέθηκε κεραμική ντόπια και εισηγμένη, τόσο της ΥΜ ΙΒ όσο και της ΥΕ ΙΙΑ περιόδου. Βρέθηκαν όστρακα με διακόσμηση διπλών πελέκων (**εικ.178**) και οκτώσχημων ασπίδων (**εικ.179**). Στη βόρεια πλευρά του οικισμού συνεχίσθηκε η ανασκαφή του Τάφου Ε.

Ερευνήθηκαν οι δύο τελευταίοι θάλαμοι που δεν είχαν ανασκαφεί την προηγούμενη περίοδο. Βρέθηκε, όπως και το προηγούμενο έτος, άφθονη κεραμική της MM IIB έως YM IA περιόδου. Ανάμεσα στα ευρήματα, ξεχώρισε ένα κύπελο Καμαραϊκού ρυθμού (**εικ.180**)¹³⁹⁷.

Σε απόσταση περίπου 150 μ. από το Καστρί, στον λοφίσκο με την τοπική ονομασία Καστράκι, ανάμεσα σε λείψανα Ρωμαϊκής περιόδου, εντοπίστηκε κυκλικός λάκκος (circular pit), μέσα στον οποίο βρέθηκαν ΠΕ όστρακα και λίγα Νεολιθικά. Ένας ακόμη τάφος (J) που ανασκάφηκε αυτή την περίοδο απέδωσε στους 3 θαλάμους του κεραμική της YM IA-B και YE II περιόδου. Από την εύρεση θραυσμάτων από κύλικες του 13^{ου} αι. π.Χ. στον ένα από τους τρεις θαλάμους, οι ανασκαφείς συμπέραναν ότι ο τάφος είχε ξαναχρησιμοποιηθεί κατά την YE IIB περίοδο¹³⁹⁸.

Εντύπωση προκάλεσε, όπως και την προηγούμενη ανασκαφική περίοδο, η σπανιότητα μεταλλικών αντικειμένων, τόσο στον οικισμό όσο και στους τάφους¹³⁹⁹. Κατά την άποψη του Huxley ίσως αυτό οφειλόταν στην έλλειψη αναπτυγμένων γνώσεων μεταλλοτεχνίας εκ μέρους αυτών των πρώιμων Μινωιτών αποίκων ή ακόμη και στην προτίμησή τους να κατασκευάζουν κεραμικά αντικείμενα μιμούμενα μεταλλικά πρωτότυπα¹⁴⁰⁰.

Εικ.178. Ανασκαφή Κυθήρων. Καστρί. Όστρακα με παραστάσεις διπλών πελέκων. YM IB- YM IIA περίοδος. Φωτ. Huxley 1965, πίν. 157α.

Εικ.179. Ανασκαφή Κυθήρων. Καστρί. Όστρακα με παραστάσεις οκτώσχημων ασπίδων. YM IB περίοδος. Φωτ. Huxley 1965, πίν. 157α.

Εικ.180. Ανασκαφή Κυθήρων. Κύπελο Καμαραϊκού ρυθμού από τον τάφο Ε. Φωτ. Huxley 1965, πίν. 157β.

¹³⁹⁷ Huxley 1965, σελ. 179. Megaw 1965, σελ. 27.

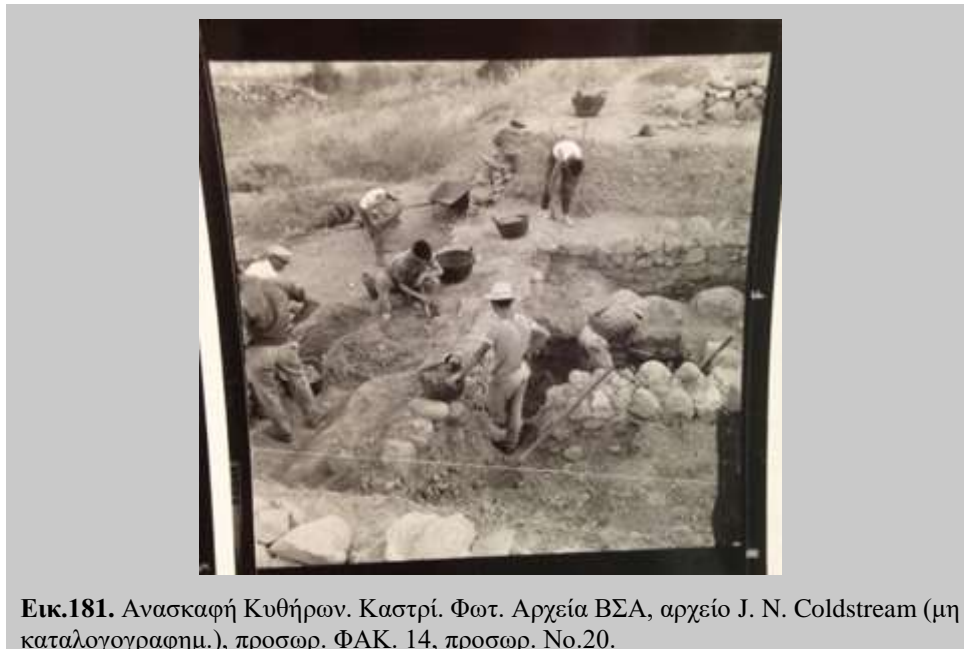
¹³⁹⁸ Huxley 1965, σελ. 179. Για μία πλήρη περιγραφή των τάφων που ανασκάφηκαν και μελετήθηκαν στην περιοχή γύρω από το Καστρί βλ. Coldstream and Huxley 1972, κεφ. 7, σελ. 220-227. Αναλυτική περιγραφή των ευρημάτων ανά τάφο βλ. κεφ. 8, σελ. 228-258.

¹³⁹⁹ Huxley 1965, σελ. 179-180.

¹⁴⁰⁰ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

Τα ικανοποιητικά αποτελέσματα των δύο ανασκαφικών περιόδων προσέλκυσαν το ενδιαφέρον περαιτέρω χορηγιών, όπως προκύπτει από την παρακάτω επιστολή του Huxley προς τον Coldstream: «οι *Dimicks* είναι ιδιαίτερα ικανοποιημένοι με ό,τι έχουμε κάνει και υποσχέθηκαν να μας δώσουν 3.500 δολάρια ή και περισσότερα, αν χρειασθεί... ο *John Dimick* μου είπε ότι προτιμά να συνεργάζεται με την Βρετανική Σχολή παρά με την Αμερικανική»¹⁴⁰¹.

Κατά την τρίτη και τελευταία ανασκαφική περίοδο, του 1965, ολοκληρώθηκαν οι ανασκαφές των οικιών του οικισμού που είχαν ανασκαφεί το 1964 (εικ.181).

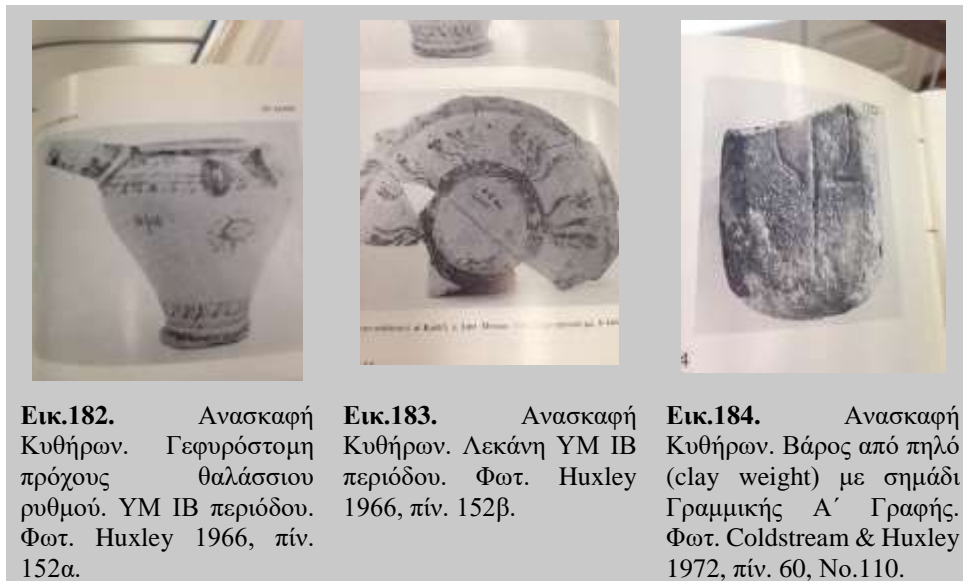

Εικ.181. Ανασκαφή Κυθήρων. Καστρί. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ. 14, προσωρ. Νο.20.

Η όλη έκταση που αποκαλύφθηκε ήταν περίπου 200 τ.μ. Τα κτίσματα, με τα μικρά υπόγεια και τα στενά ανοίγματα θυρών, παρέπεμπαν στη Μινωική Κρήτη. Εντούτοις, σε ΥΜ ΙΒ στρώματα, μαζί με Μινωική βρέθηκε ξανά και ΥΕ ΙΙΑ κεραμική. Οι ανασκαφείς διέκριναν δύο φάσεις ΥΜ ΙΒ κατοίκησης. Τα ανώτερα στρώματα ήταν αρκετά διαταραγμένα από άροση και από βυζαντινά κατάλοιπα. Κάτω όμως, από τα δάπεδα των ΥΜ ΙΒ οικιών βρέθηκαν στρωματογραφημένες επιχώσεις με ΥΜ ΙΑ κεραμική. Η πρωιμότερη κεραμική που εντοπίστηκε και στο σημείο αυτό, ακριβώς πάνω

¹⁴⁰¹ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 1.10.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

από το φυσικό βράχο, ήταν της MM I περιόδου. Το γεγονός αυτό χαιρέτισθηκε με ικανοποίηση από τους ανασκαφείς, δεδομένου ότι ενίσχυσε τον ισχυρισμό τους ότι το Καστρί αποτελούσε μία από τις πρωιμότερες Μινωικές εγκαταστάσεις εκτός Κρήτης, με τους πρώτους αποίκους να εγκαθίστανται στα Κύθηρα γύρω στο 2000 π.Χ. Οι δοκιμαστικές τομές στην ανατολική όχθη του ποταμού της Παλαιόπολης καθόρισαν στο σημείο αυτό τα δυτικά όρια του οικισμού. Η ίδια η πεδιάδα ήταν κατά την αρχαιότητα ένας βαθύς όρμος που πρόσφερε καταφύγιο στα μικρά πλοία. Την περίοδο αυτή, διεξήχθησαν επίσης, ανασκαφές στο βόρειο τμήμα του ακρωτηρίου του Καστρίου. Ανοίχθηκαν 3 σκάμματα. Στο πρώτο βρέθηκαν Μινωικά στρώματα, τα οποία όμως, δεν ήταν προσβάσιμα λόγω μεταγενέστερων Βυζαντινών κτισμάτων. Στο δεύτερο εντοπίστηκε ΥΜ ΙΒ δάπεδο από χαλίκια, με πλήθος αγγείων, ανάμεσα στα οποία και μία γεφυρόστομη πρόχους θαλάσσιου ρυθμού (**εικ.182**). Επίσης, μέρος λεκάνης με νατουραλιστική παράσταση κρόκων (**εικ.183**)¹⁴⁰². Στο επόμενο στρώμα, βρέθηκε λίθινο δάπεδο με ΥΜ ΙΑ κεραμική. Το αμέσως βαθύτερο στρώμα απέδωσε MM III κεραμική και ένα πήλινο βαρίδι (clay weight) με σημάδι Γραμμικής Α΄ Γραφής (**εικ.184**), που παρουσίαζε ομοιότητες με εγχάρακτα πλακίδια που είχαν βρεθεί στο Παλαίκαстро. Στο τρίτο σκάμμα τα ευρήματα ανήκαν στους ιστορικούς χρόνους¹⁴⁰³.

Εικ.182. Ανασκαφή Κυθήρων. Γεφυρόστομη πρόχους θαλάσσιου ρυθμού. ΥΜ ΙΒ περίοδου. Φωτ. Huxley 1966, πίν. 152α.

Εικ.183. Ανασκαφή Κυθήρων. Λεκάνη ΥΜ ΙΒ περιόδου. Φωτ. Huxley 1966, πίν. 152β.

Εικ.184. Ανασκαφή Κυθήρων. Βάρος από πηλό (clay weight) με σημάδι Γραμμικής Α΄ Γραφής. Φωτ. Coldstream & Huxley 1972, πίν. 60, No.110.

¹⁴⁰² Huxley 1966, σελ. 160.

¹⁴⁰³ Coldstream & Huxley 1972, σελ.205-206.

Τα αποτελέσματα της ανασκαφής συνέχισαν να ελκύουν το ενδιαφέρον της αρχαιολογικής κοινότητας. Γράφει ο Hood στον Coldstream τον Σεπτέμβριο του 1965: *«Πολλές ευχαριστίες για την επιστολή σου με την αναφορά πάνω στα ιδιαίτερα ενδιαφέροντα ευρήματα από τα Κύθηρα. Φαίνεται ότι η ανασκαφή σας αντάμειψε πολύ. Ήταν ιδιαίτερα ικανοποιητικό ότι διαπιστώσατε YM IB, YM IA και MM III ακολουθίες. Θα ήθελα πάρα πολύ να δω το υλικό σου»*¹⁴⁰⁴.

Τα ευρήματα φυλάχθηκαν στο Μουσείο των Κυθήρων.

Ακολούθησαν περίοδοι μελέτης του αρχαιολογικού υλικού κατά τα έτη 1966 και 1967, στις οποίες, εκτός από τους ανασκαφείς, συμμετείχαν ο G. Cadogan, ο οποίος μελέτησε την ΠΜ και ΜΜ κεραμική, και η E. Milburn, η οποία μελέτησε τα YM IA αγγεία¹⁴⁰⁵. Τα αποτελέσματα της μελέτης επέτρεψαν στους ανασκαφείς να διατυπώσουν ολοκληρωμένα ερμηνευτικά συμπεράσματα. Η πρωιμότητα της κεραμικής στήριξε την υπόθεση ότι ο οικισμός του Καστρίου ήταν ίσως η πρωιμότερη Μινωική αποικία που είχε ανακαλυφθεί μέχρι εκείνη τη στιγμή, έστω κι' αν δεν είχε εντοπισθεί ακόμη το ιερό κορυφής στον Άγιο Γεώργιο, το οποίο επιβεβαίωσε αυτή την υπόθεση¹⁴⁰⁶. Η λεγόμενη Μινωική θαλασσοκρατία χρονολογήθηκε γύρω στις αρχές της δεύτερης χιλιετίας π.Χ. Οι Μινωίτες άποικοι, ορμώμενοι μάλλον από τη δυτική πλευρά της Κρήτης, φαίνεται ότι αντικατέστησαν με την παρουσία τους προϋπάρχοντα παλαιότερο οικισμό, ο οποίος φανέρωσε σχέσεις με τον ελλαδικό χώρο. Δεν προέκυψαν σαφή στοιχεία αν η αλλαγή ήταν το αποτέλεσμα κατάκτησης ή ήπιας διείσδυσης του κρητικού στοιχείου¹⁴⁰⁷. Πάντως, η κεραμική υπέδειξε ότι για περίπου 300 χρόνια οι

¹⁴⁰⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Hood προς Coldstream 14.9.1965 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴⁰⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, έκθεση με τίτλο Activities in Kythera 1966 & Activities in Kythera 1967.

¹⁴⁰⁶ Το ιερό κορυφής στον Άγιο Γεώργιο Κυθήρων, μία κορυφή ύψους 355μ., σε απόσταση δύο μόλις χιλιομέτρων από το Μινωικό Καστρί, ανέσκαψε ο αρχαιολόγος Γιάννης Σακελλαράκης την περίοδο 1992-1994.

¹⁴⁰⁷ Ο Hood, εντούτοις, δεν θεωρεί την ήπια αφομοίωση πιθανή: *«Μία αποικία Κρητών φαίνεται να έχει αντικαταστήσει, πριν από το τέλος της τρίτης χιλιετηρίδος, έναν οικισμό του οποίου οι κάτοικοι χρησιμοποιούσαν κεραμική Πρωτοελλαδικού II τύπου, στη νήσο των Κυθήρων, μεταξύ του δυτικού άκρου της Κρήτης και της Πελοποννήσου. Δεν είναι όμως αποδεδειγμένο ότι στη θέση αυτή ο Πρωτοελλαδικός II πληθυσμός είχε αφομοιωθεί από τους*

επιρροές του οικισμού ήταν σαφώς Μινωικές. Οι ανασκαφείς διατύπωσαν εικασίες περί ενός σεισμού, ο οποίος, ενδεχομένως, προκάλεσε καταστροφές στα Κύθηρα, όπως και στην περίπτωση της Κρήτης κατά τη MM IIIB περίοδο, σύμφωνα με παλαιότερη θεωρία του Arthur Evans¹⁴⁰⁸. Αμέσως μετά, η αυξανόμενη παρουσία Μυκηναϊκής κεραμικής στη θέση μαρτυρά διεύρυνση των παλαιότερων σχέσεων με τον ελλαδικό χώρο. Οι ανασκαφείς διαπίστωσαν περιορισμένες σχέσεις με τις Κυκλάδες¹⁴⁰⁹. Η Μυκηναϊκή κεραμική συνέχιζε να παρουσιάζει αύξηση μέχρι την εγκατάλειψη του οικισμού, η οποία φαίνεται ότι έλαβε χώρα την YM IB περίοδο, γύρω στο 1450 π.Χ., χωρίς να έχει προηγηθεί κάποια καταστροφή, όπως π.χ. από πυρκαγιά. Αργότερα, υπήρξε μερική επανακατοίκηση του οικισμού. Μέχρι την εγκατάλειψή του ο χαρακτήρας του οικισμού παρέμεινε κυρίως Μινωικός. Στη συνέχεια, όμως, το μέλλον των Κυθήρων εμφανίζεται στενότερα συνδεδεμένο με τον ελλαδικό χώρο, αν και συνεχίζεται η παρουσία μικρών ποσοτήτων Μινωικής κεραμικής, ακόμη και κατά την YE III περίοδο¹⁴¹⁰.

4.9.2.δ Η δημοσίευση της ανασκαφής

Τα αποτελέσματα των ανασκαφικών ερευνών παρουσιάστηκαν σε μία ογκώδη μονογραφία με τίτλο *KYTHERA: Excavations and Studies*, που εκδόθηκε το έτος 1972 και είναι αφιερωμένη στη Sylvia Benton, η οποία εντόπισε πρώτη, όπως προαναφέρθηκε, την ύπαρξη Μινωικού οικισμού στα Κύθηρα. Προτάσσεται γεωλογική μελέτη για τη θέση του Καστρίου και της γύρω περιοχής από τον γεωλόγο B. Anderson. Ακολουθεί η ιστορία και τοπογραφία των αρχαίων Κυθήρων με συγγραφέα τον G. Huxley, καθώς και

Κρήτες μετανάστες. Μάλλον εξολοθρεύθηκε ή εξανδραποδίσθηκε, εκτός αν διέφυγε από τη θάλασσα στην Ηπειρωτική Ελλάδα». (Hood 1993, σελ 24).

¹⁴⁰⁸ Όπως αναφέρει ο Huxley, την εποχή εκείνη το θέμα των σεισμών ήταν επίκαιρο λόγω του Ακρωτηρίου της Θήρας. Σήμερα, επανερχόμενος αναδρομικά στο θέμα, είναι πιο επιφυλακτικός στο να αποδίδει σε σεισμούς τις διάφορες καταστροφές που εντοπίζει η αρχαιολογική σκαπάνη (βλ. συνέντευξη του ίδιου προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής).

¹⁴⁰⁹ Δεν είχαν ακόμη δημοσιευθεί τα νεότερα αποτελέσματα των ανασκαφών στην Κέα, τα οποία έδειξαν σχέσεις μεταξύ των δύο περιοχών (βλ. ειδικότερη αναφορά παρακάτω σελ. 486).

¹⁴¹⁰ Popham 1974, σελ. 320.

ένα κεφάλαιο για τα Βυζαντινά Κύθηρα από την J. Herrin. Τα επόμενα κεφάλαια είναι αφιερωμένα στις ανασκαφές του κυρίως οικισμού στο ακρωτήριο του Καστρίου, αλλά και στις δοκιμαστικές τομές στις διάφορες γειτονικές περιοχές. Προηγείται η περιγραφή των αρχιτεκτονικών καταλοίπων του οικισμού από τους R.H. Simpson και J.F. Lazenby και των γειτονικών περιοχών από τους Huxley και Coldstream και ακολουθεί λεπτομερειακή και εκτενέστατη παρουσίαση της μεν κεραμικής από τον Coldstream, των δε λοιπών ευρημάτων από τον Huxley. Στη συνέχεια, η αρχιτεκτονική των τάφων που ανασκάφηκαν παρουσιάζεται από τους Huxley, Trik και Coldstream, ενώ ο τελευταίος πραγματεύεται και τα δύο επόμενα κεφάλαια της παρουσίασης των ευρημάτων ανά τάφο και της χρονολόγησης της θέσης με βάση τις στρωματογραφημένες κεραμικές ακολουθίες.

Τα αρχιτεκτονικά σχέδια της δημοσίευσης είναι αρκετά. Εκτός από 1 χάρτη των Κυθήρων και 1 αναδιπλούμενο τοπογραφικό χάρτη του λόφου του Παλαιοκάστρου, η έκδοση περιλαμβάνει 2 σχέδια σχετικά με τον προσδιορισμό της αρχαίας ακτογραμμής και των τμημάτων ξηράς που σήμερα βρίσκονται κάτω από τη στάθμη της θάλασσας, καθώς και 1 ιδιαίτερα κατατοπιστικό αναδιπλούμενο τοπογραφικό χάρτη με τις θέσεις που διενεργήθηκαν οι ανασκαφές. Τα υπόλοιπα σχέδια είναι όλα ορθής προβολής. Δεν έχει γίνει προσπάθεια απόδοσης της τρίτης διάστασης. Συγκεκριμένα, υπάρχουν 31 κατόψεις, εκ των οποίων οι 21 αφορούν σε τάφους και οι υπόλοιπες 10 σε ευρήματα που οι ανασκαφείς κρίνουν σημαντικά και επιλεκτικά, 17 στρωματογραφικές τομές, εκ των οποίων οι 9 είναι σε αναδιπλούμενα σχέδια, τα οποία, παρά το ότι κατακρίθηκαν ως δύσχρηστα¹⁴¹¹, είναι, κατά την άποψη της γράφουσας, ιδιαίτερα κατατοπιστικά.

Το 1 σχέδιο όψης που παρουσιάζεται αφορά σε εύρημα ιστορικών χρόνων. Τα 43 σχέδια αγγείων, σε σύγκριση με τα 4 σχέδια λοιπών ευρημάτων (τα οποία ήταν βεβαίως σχετικά ολιγάριθμα), αποκαλύπτουν το βάρος που

¹⁴¹¹ Popham 1974, σελ.320.

έδωσαν οι ανασκαφείς στην κεραμική. Η έκδοση περιλαμβάνει μεγάλη ποσότητα φωτογραφικού υλικού (84 πίνακες).

Η δημοσίευση προδίδει λιτή, εμπειριστική προσέγγιση και άρα προσήλωση των ανασκαφών στα ίδια τα δεδομένα, προκειμένου να παρουσιασθεί μία όσο το δυνατόν πιο αντικειμενική παρουσίασή τους. Αν και η ερμηνευτική διάθεση είναι παρούσα από την πρώτη μάλιστα ανασκαφική περίοδο, βασίζεται κυρίως στα συμπεράσματα που συνάγονται από την κεραμική¹⁴¹².

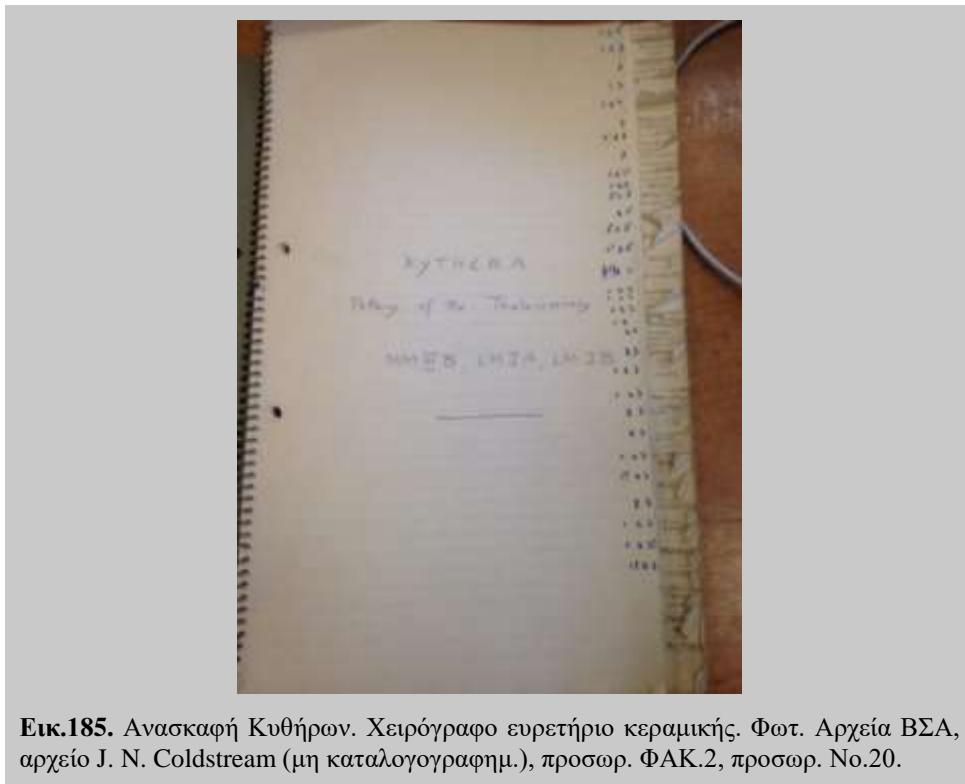
4.9.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα των Coldstream και Huxley

Οι Coldstream και Huxley, παρά την ειδίκευση του πρώτου στη Γεωμετρική Περίοδο και του δεύτερου στην Κλασική Φιλολογία, αποτέλεσαν ένα συμπληρωματικό και λίαν αποτελεσματικό δίδυμο κατά την ανασκαφή των Κυθήρων, η οποία φαίνεται ότι υπήρξε μία μεγάλη επιθυμία και των δύο. Για το σχεδιασμό και την πραγματοποίησή της εργάστηκαν συστηματικά, με πάθος και ενθουσιασμό, δημιουργώντας θετικό κλίμα με την ντόπια κοινωνία, η οποία συνέδραμε το έργο τους. Γράφει ο Coldstream στη μητέρα του τον Αύγουστο του 1963: «Δεν νομίζω να έχω συμμετάσχει σε ευτυχέστερη ανασκαφή. Βεβαίως, τα καλά αποτελέσματα σε μία νέα θέση προσφέρουν πάντοτε μία ώθηση στο ηθικό. Εκτός όμως, από την τύχη μας οι συνθήκες εδώ υπήρξαν πολύ ευχάριστες. Ο George Huxley είναι τόσο ευαισθητοποιημένος με τον τρόπο που οργανώνει τον ημερήσιο κύκλο... Απασχολούμαι επίσης, με το να τριγυρίζω με τους γείτονες ψάχνοντας για τυχαία ευρήματα, τα οποία έρχονται συνεχώς στο φως. Οι ντόπιοι υπήρξαν πολύ εξυπηρετικοί στο να μας ενημερώνουν γι' αυτά, κυρίως όταν υιοθετήσαμε τη συνήθεια να τους δίνουμε ένα μικρό μπαχτσίσι όταν μας τα έφεραν!»¹⁴¹³.

¹⁴¹² Βλ. και συνέντευξη του Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁴¹³ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 17 (17.01-17.10), υποφ. 1958-1966, επιστολή Coldstream προς τη μητέρα του 28.8.1963, σελ. 1-2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Σχετικά με τον Nicolas Coldstream, το πρώτο πράγμα που διαπιστώνει κάποιος από τη μελέτη του αρχαιικού υλικού που τηρείται στην ΒΣΑ είναι η συστηματικότητα και η έμφαση στη προσεκτική καταγραφή, ταξινόμηση και ανάλυση της ανακτηθείσας κεραμικής. Τηρούσε λεπτομερέστατο αρχείο/ευρετήριο (**εικ.185**), το οποίο είχε ονομάσει *Κύθηρα, Κεραμική Εποχής Θαλασσοκρατίας, MM IIIB, YM IA, YM IB*, στο οποίο είχε κατηγοριοποιήσει 31 διαφορετικά σχήματα αγγείων (**εικ.186**). Κατά την ένταξη του κάθε αγγείου στην οικεία κατηγορία, προέβαινε στην περιγραφή του, τη χρονολόγησή του, τα τυχόν παράλληλά του, κατά περίπτωση δε σχεδίαζε το σχήμα (**εικ.187**) και την διακόσμησή του (**εικ.188**), διαθέτοντας, όπως φαίνεται, ευχέρεια στο σχέδιο. Η τάξη και συστηματικότητά του δεν διέφυγε της προσοχής των συναδέλφων και συνεργατών του, όπως του Sinclair Hood, ο οποίος σε επιστολή του το 1964 από την Κρήτη ευχαριστεί τον Coldstream για την άψογη κατάσταση στην οποία άφησε το υλικό που μελετούσε από την Κνωσό για να αναλάβει την ανασκαφή στα Κύθηρα¹⁴¹⁴.

Εικ.185. Ανασκαφή Κυθήρων. Χειρόγραφο ευρετήριο κεραμικής. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20.

¹⁴¹⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο N J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Hood προς Coldstream 14.10.1964.

Multiple, m. 20-22. All light-green.

(S 1) + (D 7) U broad base flat
 > 75 U sharp base spiral prop. ch. string. etc.
 w 28, 29 U more conical plain (7-10-15)
 (D 8) U earliest etc. with base.

m. 23. Still light-green.

S 10 U sharp base plain string-mark.
 S 2 U sharp base prop. ch. (4-12, 7, 5, 4) + 2 20 (m)

(S 8) fr. = applied etc. (only one)
 (S 9) h.p. = long, white base.

LM 2A light-green & dec. (κεραμικ) Always white. Base inside m.

(i) S 10 U narrow base, spiral base of m. w 28
 w 28 am. craft - w. 28, 29, 30, 31

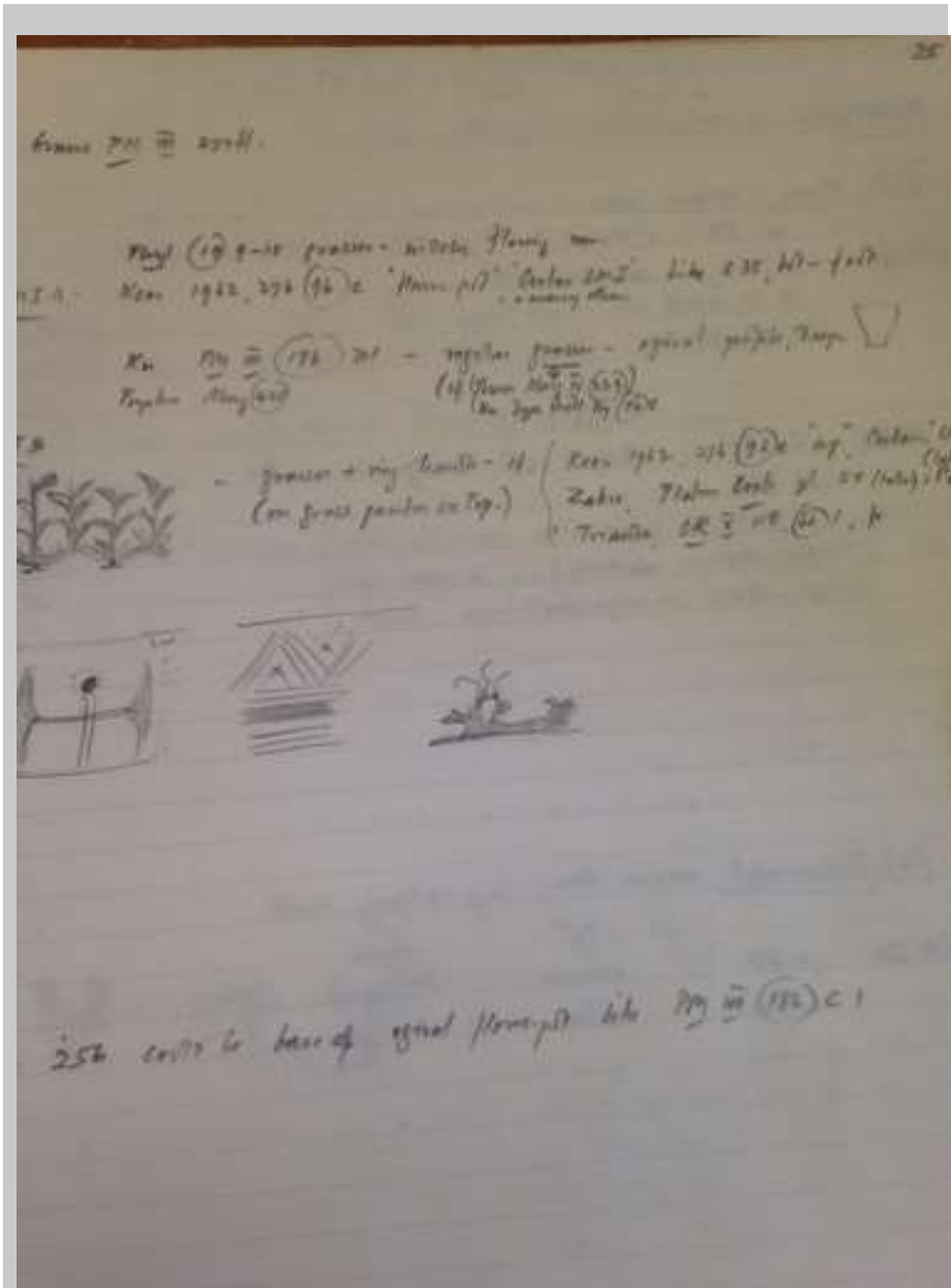
(ii) D 2 U broad base, spiral (ker. - ker. ker. 1-2, 3, 4)
 (P 4) base only radial - (ker. 1-2, 3, 4)
 w 16 holder by (ker. 1-2, 3, 4)
 (ker. 1-2, 3, 4)

(iii) λ 1-2 U broad base, spirals + % lat. 1-2, no
 (w 57) flaring base spirals 11 w. 1-2
 D 2 w 1-2
 + 28, 29, 30, 31 spirals

(iv) (ker. 1-2, 3, 4) (ker. 1-2, 3, 4) (ker. 1-2, 3, 4)

LM 2A-B (or LM 2A?) (to base of m. w 28) base only inside
 E 5 U narrow base, spiral + % (ker. 1-2, 3, 4)
 w 15 flaring base sharp base (ker. 1-2, 3, 4)
 (ker. 1-2, 3, 4) (ker. 1-2, 3, 4) (ker. 1-2, 3, 4)

Εικ.186. Ανασκαφή Κυθήρων. Χειρόγραφο ευρετήριο κεραμικής. Σχήματα αγγείων. Φωτ. Αρχαία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20.

Εικ.187. Ανασκαφή Κυθήρων. Χειρόγραφο ευρετήριο κεραμικής. Διακόσμηση αγγείων. Φωτ. Αρχαία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.20.

Εικ.188. Ανασκαφή Κυθήρων. Χειρόγραφο ευρετήριο κεραμικής. Διακόσμηση αγγείων. Φωτ. Αρχαία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20.

Παρ' ότι είναι ευρύτερα γνωστός ως ειδικός στην Γεωμετρική Εποχή, η αρχαιακή έρευνα αποκαλύπτει το ενδιαφέρον και τις μελέτες του για την Εποχή του Χαλκού. Η συμμετοχή του στις ανασκαφές των Κυθήρων και της Κρήτης συνετέλεσαν στην εμβάθυνση των γνώσεών του πάνω στη Μινωική κεραμική, γεγονός που αναγνωριζόταν από τους συναδέλφους του¹⁴¹⁵.

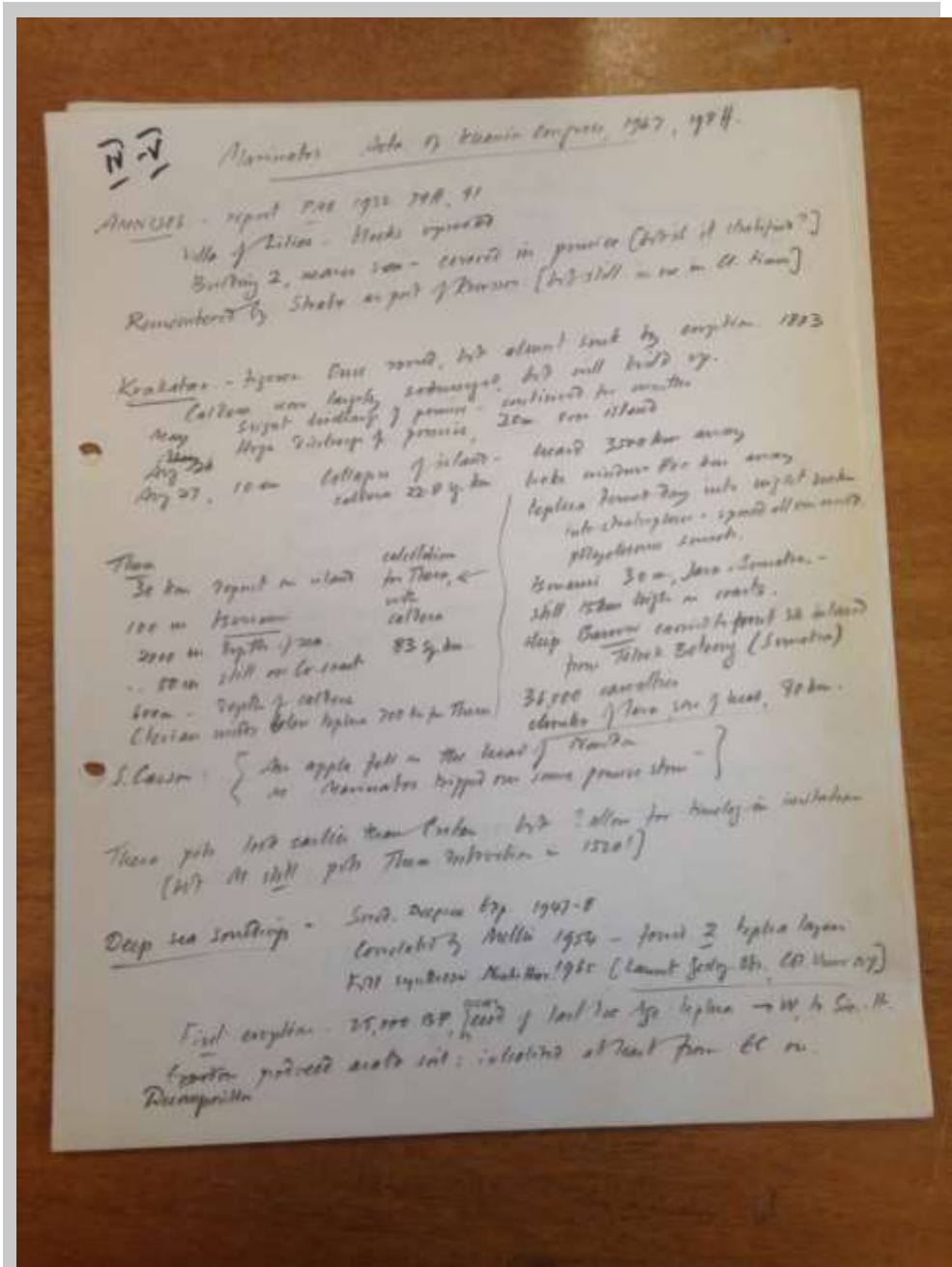
Από το προσωπικό του αρχείο που τηρείται στη Σχολή, είναι εμφανές ότι το θέμα της κρητικής θαλασσοκρατίας και του τέλους του Μινωικού πολιτισμού τον απασχολούσε έντονα. Διατηρούσε αλληλογραφία με τον Huxley σχετικά με αναφορές περί Μινωιτών στις φιλολογικές πηγές **(εικ.189,190)**¹⁴¹⁶, κρατούσε αποκόμματα δημοσιεύσεων για την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας¹⁴¹⁷, τα σχετικά άρθρα του Μαρινάτου και παραλληλισμούς με το ηφαίστειο του Κρακατόα **(εικ.191)**. Επειδή η ανασκαφή των Κυθήρων χρονολογικά εντάσσεται στην περίοδο της καταστροφής του Ακρωτηρίου της Θήρας, ο Coldstream, ως γνώστης της Αιγαιακής Αρχαιολογίας, σε χειρόγραφες σημειώσεις του αποτολμά να αναρωτηθεί για τη Σαντορίνη: «γιατί όχι η Ατλαντίς;» **(εικ.192)**¹⁴¹⁸.

¹⁴¹⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Taylour προς Coldstream 6.1.1966.

¹⁴¹⁶ Ο Huxley, ως ειδικός επί της Κλασικής Αρχαιολογίας είχε δώσει το 1968 διάλεξη με τίτλο «Minoans in Greek Sources», στη Βρετανική Εταιρεία Μυκηναϊκών Σπουδών (British Association for Mycenaean Studies) στο Λονδίνο.

¹⁴¹⁷ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.19, Marinatos, Exc. At Thera I, άρθρο εφημερίδας The Times, 16.12.1968.

¹⁴¹⁸ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.19, χειρόγραφες σημειώσεις του Coldstream.

Εικ.191. Χειρόγραφες σημειώσεις Coldstream σχετικά με άρθρα Μαρινάτου και αναφορές σε ηφαιστειακές εκρήξεις. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.19.

SANTORINI

Why no Atlantes? (1) enough in bold. previous lectures
 (2) as an arch. were interested in what happened
 Sequel to Deck talk - what ~~did~~ damage did by eruption cause?
 Recap - with maps of Thera before & after.
 Effects - 100 ft white ash on Thera - varying quantities as far as Eg. Delta.
 collapse of some caused seismic waves - all round Aegean. (Cretan later)

Cretan Destructions. - [LM IB Minoan style, ?] gen. after destr. of Thera
 Zakro - destroyed but unlooted: signs of fire. Houses reocc. after 50 yrs -
 but not Palace.
 Palaikastro, Gournia, Mallia - same history as Zakro burnt
 Amnisos - part of Kn. Princel (battling in stone) used. 1450
 walls crumbled out of line
 Phaistos - HT also burnt & abandoned - also inland sites
 Kn. - some damage, but reocc. straight away. Liv B. → Yks in LM II
 Thera - (1) Myos destroyed other Palaces - settled at Kn.
 Went fit Zakro (contested) or Amnisos (signs of natural disaster)
 (2) All reocc. incl. Kn contemporary: Minoan style, E. Crete? Palace style Kn.
 (anti-Evan segregation) (1901)
 Went fit to reocc. since Kn. has Minoan style reocc. before Palace style.
 (3) Big seismic wave hits N. coast - Galassopoli - Luce - analogy of Krakat
 Kn. escaped, since 4 miles inland OR. but
 (a) Did wave turn E. corner of Crete? (east of Krakat) / could have reached S. coast?
 (b) What about Fire? Waves in line would fire away
 (4) Prof. D. Page suggests earthquake not wave. at Krak, waves
 not uniform in all directions. But
 (a) where, then, did wave do damage?
 (b) why not reoccupied after earthquake? why didn't people
 resume normal life - farming, fishing etc.? Explain by white ash.
 (assuming lack of LM II = real gap in time)

Εικ.192. Χειρόγραφες σημειώσεις Coldstream σχετικά με την έκρηξη του ηφαιστείου της Σαντορίνης. Φωτ. Αρχαία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.19.

Συμμετείχε στο Διεθνές Επιστημονικό Συνέδριο για τη Θήρα που πρότεινε ο Μαρινάτος¹⁴¹⁹, το οποίο προέβλεπε, μεταξύ άλλων, ένα πρόγραμμα επισκέψεων σε Σαντορίνη, Αμνισό και Νίσυρο «προκειμένου να εξετασθούν επιστημονικά θέματα ηφαιστειολογίας, δεδομένου ότι η τρομερή έκρηξη, που έλαβε χώρα σε μία περίοδο που ανθούσαν στην ανατολική Μεσόγειο υψηλότατοι πολιτισμοί, άλλαξε την πορεία της ιστορίας του Αιγαίου»¹⁴²⁰. Μάλιστα, ανέλαβε να συγγράψει βιβλίο με τίτλο *Το Τέλος του Μινωικού Κόσμου*. Τον τίτλο αυτό ο εκδότης του χαρακτήρισε εξαιρετικό, προφανώς λόγω του ενδιαφέροντος το οποίο θα προκαλούσε στο αναγνωστικό κοινό¹⁴²¹.

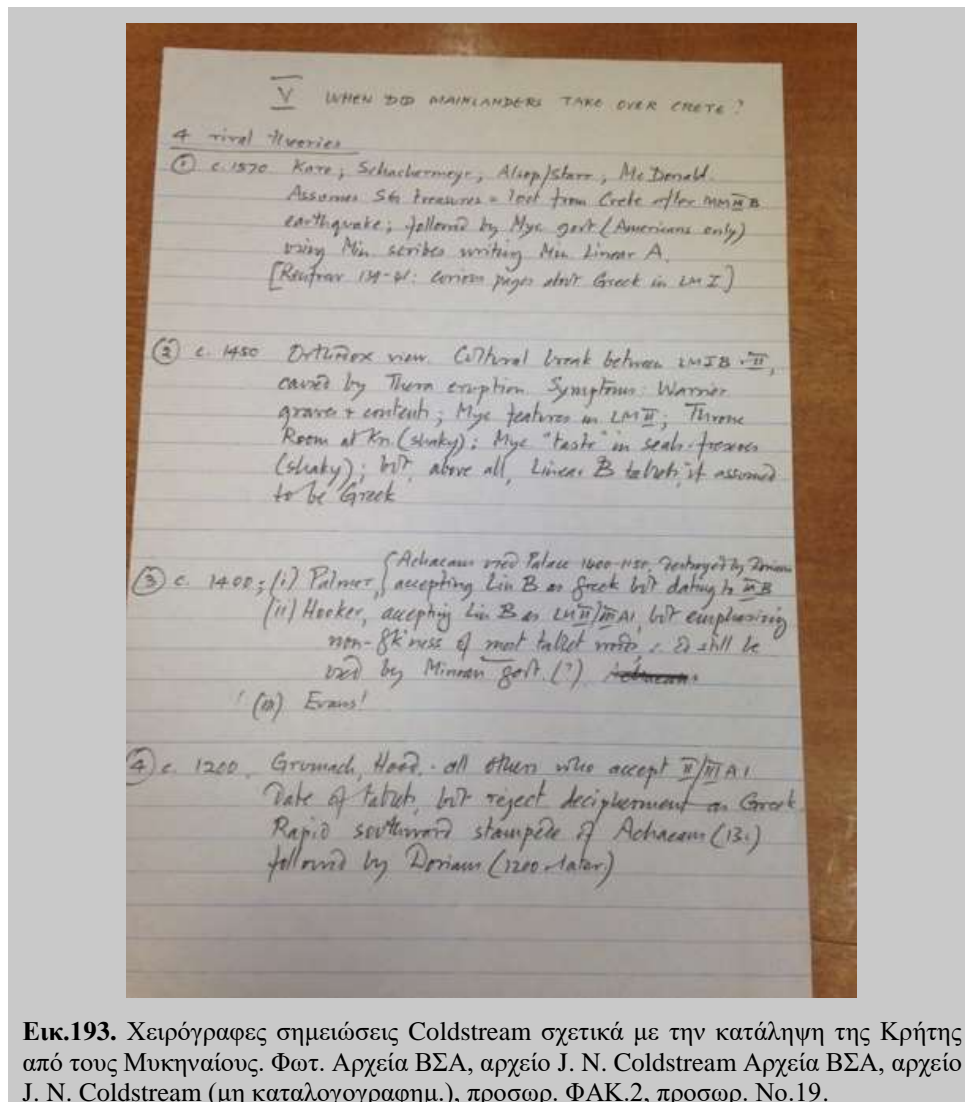
Ως χαρακτήρας, ο Coldstream, σύμφωνα με άτομα που τον γνώρισαν από κοντά, ήταν ήπιων και χαμηλών τόνων. Στα συνέδρια όπου προέδρευε ήταν ειδικός στο να κατευνάζει οξυμένα πνεύματα. Ακόμη και στη γνωστή αντιπαράθεση της εποχής σχετικά με το ερώτημα της κατάληψης της Κρήτης από τους Μυκηναίους, προσπάθησε να διαμορφώσει αντικειμενική γνώμη, παραθέτοντας σε χειρόγραφες σημειώσεις τις 4 αντικρουόμενες απόψεις και τα σχετικά επιχειρήματα (**εικ.193**)¹⁴²².

¹⁴¹⁹ Το Συνέδριο διεξήχθη από τις 15 έως τις 23 Σεπτεμβρίου 1969.

¹⁴²⁰ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ 2, υποφ.19, επιστολή Μαρινάτου προς International Scientific Congress of the Volcano of Thera 21.4.1969, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴²¹ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2, υποφ.19, επιστολή Giles de la Mare προς Coldstream 26.3.1968.

¹⁴²² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2, υποφ. 1α, κείμενο με τίτλο «When did mainlanders take over Crete? », άνευ ημερομηνίας.

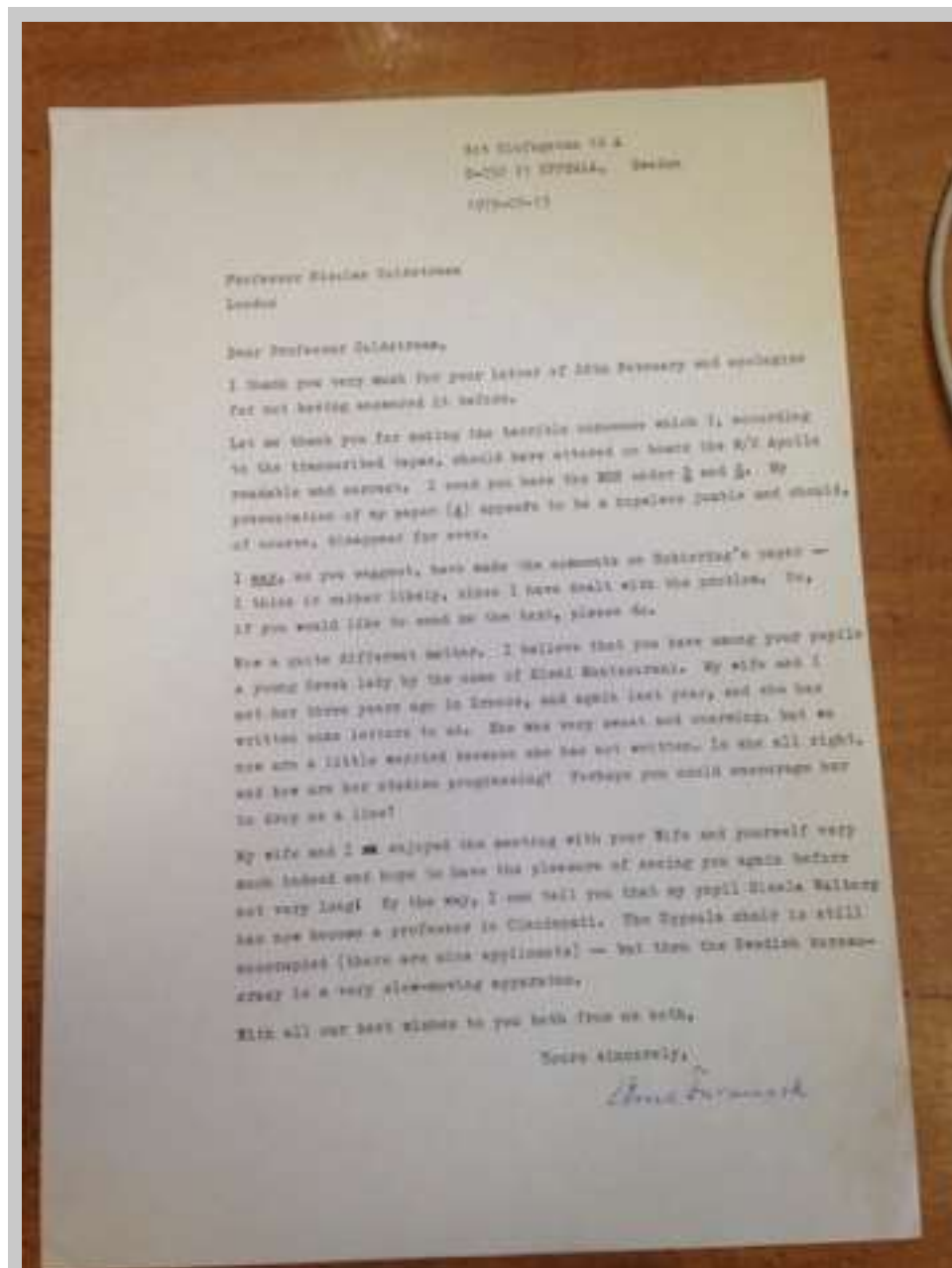

Εικ.193. Χειρόγραφες σημειώσεις Coldstream σχετικά με την κατάληψη της Κρήτης από τους Μυκηναίους. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.19.

Χαρακτηριστικά γνωρίσματα της προσωπικότητάς του Coldstream ήταν η μετριοφροσύνη, η ευγένεια και η προθυμία του να συνδράμει τους φοιτητές του, τους οποίους παρακολουθούσε με ενδιαφέρον, όπως προκύπτει από τις πολυάριθμες ευχαριστήριες επιστολές που τηρούνται στο προσωπικό του αρχείο¹⁴²³, αλλά και από την παρακάτω απάντηση που έστειλε στον Arne Furumark, μετά από ερώτημα του τελευταίου (**εικ.194**) για την πρόοδο σπουδών της τότε μαθήτριάς του Ελένης Μαντζουράνη: «*Η φοιτήτριά μου Ελένη Μαντζουράνη μόλις άρχισε το μεταπτυχιακό της με θέμα την εικονογραφημένη κεραμική από τη Θήρα και την Κρήτη κατά την YM IA*

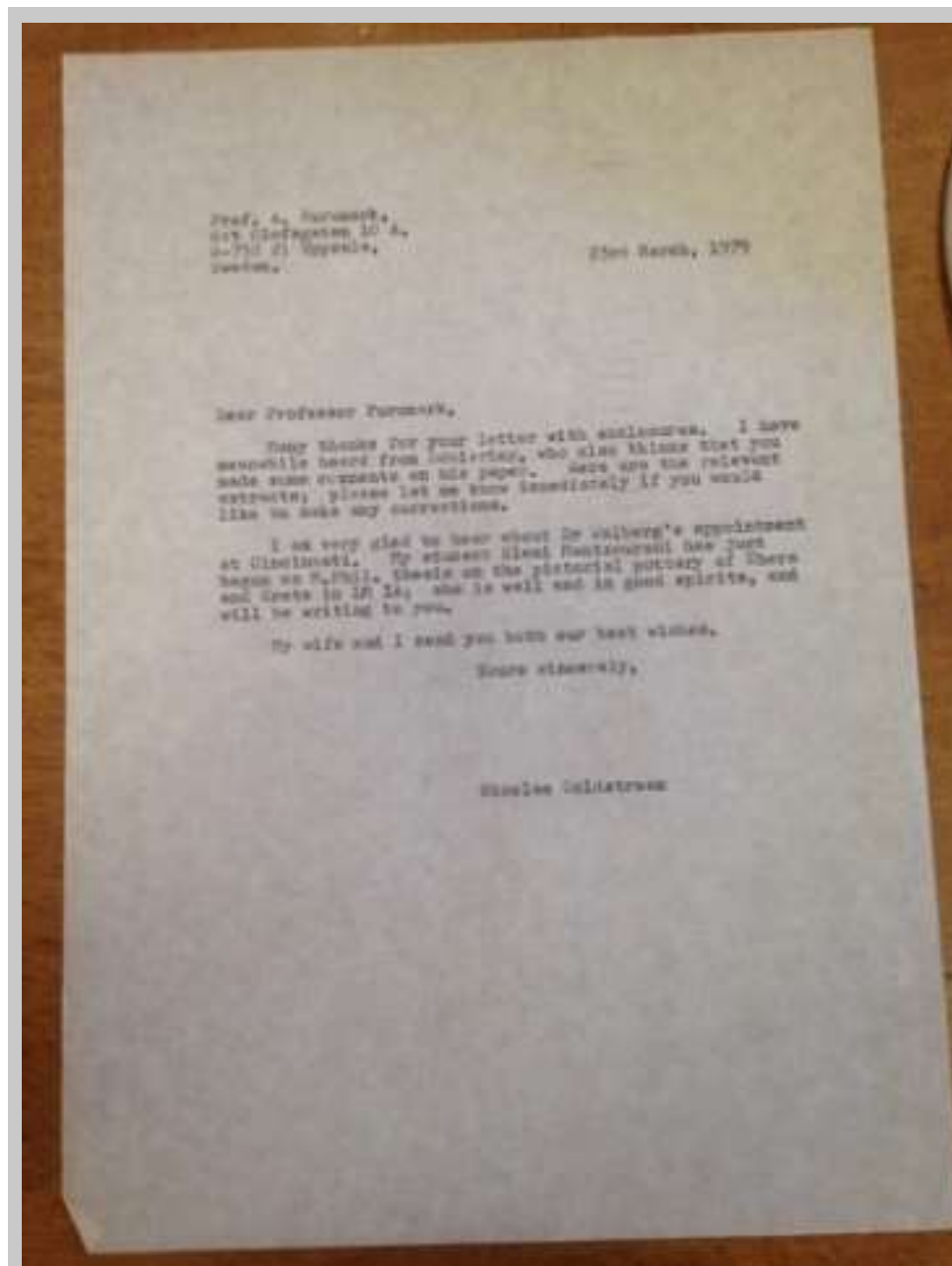
¹⁴²³ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. work letters (1) 1958-1973, επιστολή Ruckert προς Coldstream 14.1.1973, επιστολή Snodgrass προς Coldstream 10.11.1970, επιστολή Snodgrass προς Coldstream 25.11.1970.

περίοδο. Είναι καλά και σε καλή πνευματική διάθεση και θα επικοινωνήσει μαζί σου με επιστολή» (εικ.195)¹⁴²⁴.

Εικ.194. Επιστολή Furumark προς Coldstream 13.3.1979. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20.

¹⁴²⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.19, επιστολές Furumark προς Coldstream 13.3.1979 και Coldstream προς Furumark 23.3.1979.

Εικ.195. Επιστολή Coldstream προς Furumark 23.3.1979. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.20.

Ο Coldstream, αν και γόνος καλής οικογενείας της Βρετανίας, ήταν βαθύτατα δημοκρατικών αντιλήψεων. Γνώριζε θαυμάσια την ελληνική γλώσσα, αρχαία και σύγχρονη¹⁴²⁵. Μάλιστα, αποκαλούσε τις συντακτικές σημειώσεις του «*critical papers*»¹⁴²⁶. Ενδιαφερόταν για την αρχαία ελληνική γλυπτική και αρχιτεκτονική. Οι λεπτομερέστατες χειρόγραφες σημειώσεις του πάνω στην ελληνική γραμματεία και στην ελληνική ιστορία

¹⁴²⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.2/2, Χειρόγραφες σημειώσεις Coldstream άνευ ημερομηνίας.

¹⁴²⁶ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.66 Critical Papers, 13.11 άνευ έτους.

και τα φιλοσοφικά ερωτήματα που διατυπώνει κατά τη μελέτη των κειμένων αποκαλύπτουν ένα άτομο με συνθετική σκέψη και υπαρξιακές ανησυχίες¹⁴²⁷. Τηρούσε συστηματικά ημερολόγια σε κάθε ταξίδι που έκανε, όπου κατέγραφε τις εντυπώσεις του με παρατηρητικότητα και χιούμορ¹⁴²⁸. Κρατούσε σημειώσεις και σχεδίαζε τα αρχαία αντικείμενα που συναντούσε στους αρχαιολογικούς χώρους και τα μουσεία που επισκεπτόταν¹⁴²⁹. Μάλιστα, σε μία από τις επισκέψεις του στην Κέα, έκανε παραλληλισμούς μεταξύ κεραμικής Αγίας Ειρήνης και Κυθήρων. Σχεδίασε ένα κύπελο από την οικία Α με την εξής σημείωση: *«Δεδομένου ότι αυτό το σχήμα απουσιάζει από ΥΜ ΙΒ στρώματα στα Κύθηρα, θεωρώ πιθανό αυτά τα παραδείγματα να ανήκουν στην ΥΜ ΙΙΒ. Ο κρίνος μοιάζει Εφυραϊκός»*¹⁴³⁰. Ακόμη και ημερολόγια των μαθημάτων που δίδασκε περιλαμβάνει το αρχείο του¹⁴³¹. Φαίνεται ότι αγαπούσε πολύ το γράψιμο, κυρίως όταν ταξίδευε. Η εξήγηση που δίνει ο ίδιος γι' αυτή του την προτίμηση είναι αποκαλυπτική: *«υπάρχουν βαθύτεροι λόγοι που προτιμώ το γράψιμο από το διάβασμα. Τα βιβλία είναι αντιγραφές της ζωής και τα απολαμβάνει κανείς περισσότερο όταν βρίσκεται σε ξεκούραση (ηρεμία), όταν οι σφονγοί της καρδιάς του χτυπούν αργά. Η καταγραφή (το γράψιμο) όμως, των εμπειριών μας από τον κόσμο (από τα ταξίδια) έρχεται ως ευχάριστο αντίδοτο της αδράνειας: ειδικά τα ταξίδια στην Ελλάδα είναι η ζωή στην πιο γραφική (γεμάτη χρώματα) μορφή της...»*¹⁴³².

Ο Coldstream ήταν λάτρης του ελληνικού πολιτισμού, όχι μόνον του αρχαίου αλλά και του σύγχρονου¹⁴³³, και απολάμβανε τις φυσικές καλλονές

¹⁴²⁷ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.60, 9.61 Literature, History, Essays, άνευ ημερομηνίας, 9.63 Literary Evidence, άνευ ημερομηνίας.

¹⁴²⁸ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.33 Turkey 1958, 9.34 Greece – Turkey revisited Sept. 1956, 9.35 A journey into Aetolia and Acarnania May 1960, 9.56 A journey across Europe in a Land Rover and a sojourn in Greece Summer 1957, 9.57 Greece 1957, Volume Two, 9.58 Travels in Greece and Turkey, August – September 1954, 9.59 Sicily 1952.

¹⁴²⁹ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.1 Travels and Researches in Euboea Jan 1959, 9.2 Italy 1958, 9.4 Patras July 1966, 9.5 Ischia 1966, 9.6 Museums 1958-9.

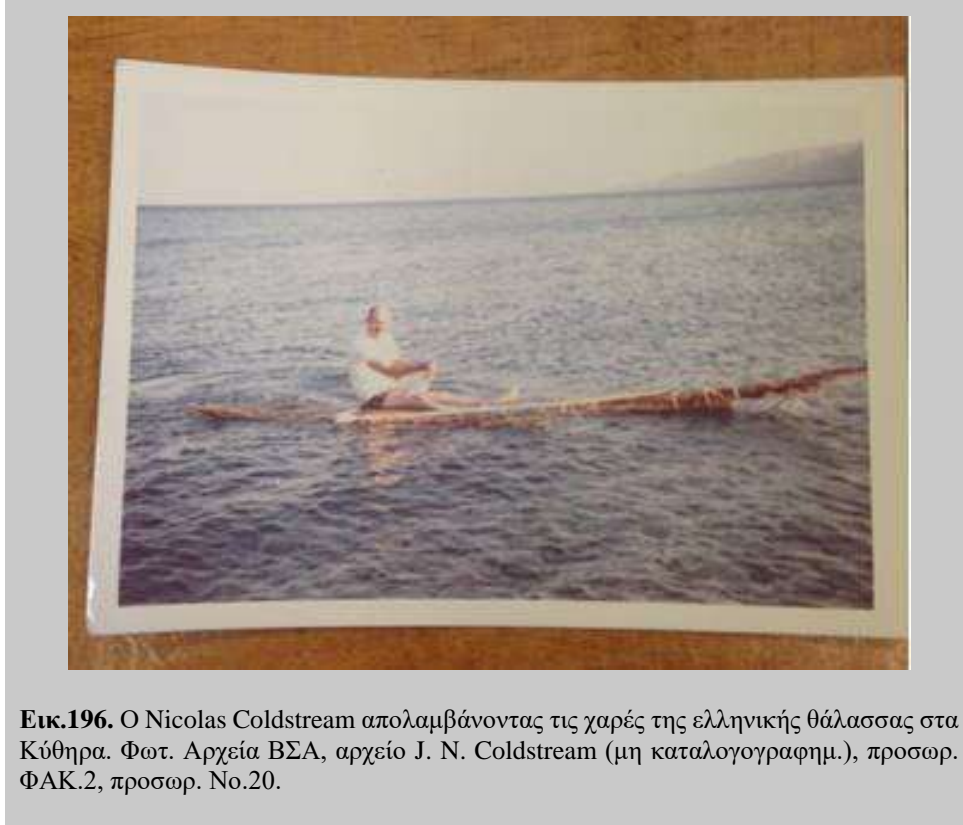
¹⁴³⁰ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.31 Ημερολόγιο αριθ. 2, σελ. 2, ΚΕΑ 1969 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴³¹ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9.67 Teaching Diary, άνευ έτους.

¹⁴³² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, Travels in Greece, ΦΑΚ. 9.57, σελ.89, άνευ ημερομηνίας (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴³³ Σε αδημοσίευτο δοκίμιό του, με την ευκαιρία επίσκεψής του στην Ελλάδα λόγω της εορτής της 25^{ης} Μαρτίου, προβαίνει, με διεισδυτική ματιά, στην ανάλυση της ελληνικής

της χώρας μας κατά τη διάρκεια παραμονής του στην Ελλάδα (**εικ.196**). Αγαπούσε τη μουσική και έπαιζε πιάνο. Μάλιστα, συνέγραψε δύο αδημοσίευτα δοκίμια με τίτλο *Μουσική και Μαρξισμός* (**εικ.197**)¹⁴³⁴ και *Μουσική του 20ού αιώνα*¹⁴³⁵. Δεν είναι τυχαίο ότι η Sylvia Benton, σε επιστολή που του απέστειλε, τον αποκάλεσε καλλιτέχνη¹⁴³⁶.

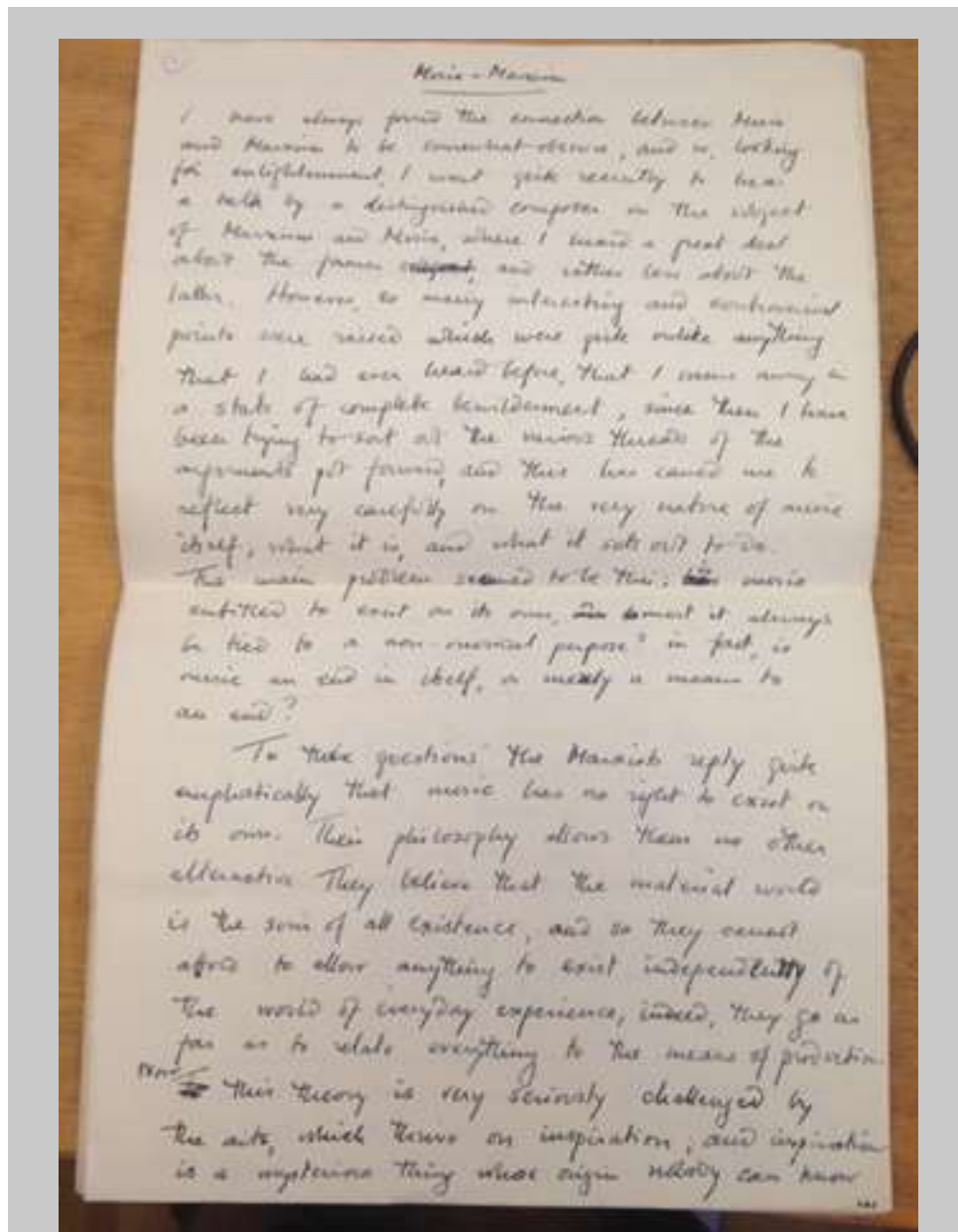
Εικ.196. Ο Nicolas Coldstream απολαμβάνοντας τις χαρές της ελληνικής θάλασσας στα Κύθηρα. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. Νο.20.

κοινωνίας στην Αθήνα και στην επαρχία (Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9, χειρόγραφο με τίτλο *Independence day in Greece*, άνευ ημερομηνίας).

¹⁴³⁴ Στο κείμενο αυτό εξετάζει με αναστοχαστική διάθεση τη σχέση μουσικής και μαρξισμού και σχολιάζει με χιούμορ τον ισχυρισμό ότι η μουσική συνδέεται άμεσα με τα μέσα παραγωγής και ότι οι ρίζες της ανατρέχουν, ηχομιμητικά, στους γογγυσμούς των εργατών όταν ανασηκώνουν βαριά αντικείμενα (Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο Nicolas Coldstream, ΦΑΚ. 9, χειρόγραφο με τίτλο *Music-Marxism*, άνευ ημερομηνίας χρονολογούμενο, πάντως, μετά το 1961, δεδομένου ότι στο κείμενο γίνεται αναφορά στο Ανατολικό Βερολίνο).

¹⁴³⁵ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 9, χειρόγραφο με τίτλο *Twentieth century Music*, άνευ ημερομηνίας.

¹⁴³⁶ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. 1α, επιστολή Benton προς Coldstream 23.11.1973.

Εικ.197. Αδημοσίευτο δοκίμιο του Nicolas Coldstream σχετικά με τη σχέση μουσικής και μαρξισμού. Φωτ. Αρχαία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.9, προσωρ. Νο.85.

Τα ενδιαφέροντά του επεκτείνονταν στη λαογραφία και στη λογοτεχνία. Το ποίημα που έγραψε για τα Κύθηρα αποκαλύπτει αυτή του την κλίση:

Song of the Kytherean Minoans

Said Minos: "I'll have no more BULL!"
Knossos is getting much too full.
Let's find a home across the seas
And live exactly as we please.
And so from every Cretan shore

*We sailed, a hundred ships and more:
Guided by Aphrodite's smile
We came to fair Kythera's isle.*

*Here, then, we live a life of ease
Half-way to the Hesperides
And at the last, whenever we die
A thousand ashtrays round us lie*¹⁴³⁷.

Πάνω από όλα όμως, ήταν ένας εξαιρετικός δάσκαλος που καθοδηγούσε και ενέπνεε τους φοιτητές του. Οι μελέτες του διακρίνονταν για τη συστηματικότητα και την ικανότητα σύνθεσης. Προσέγγιζε τα θέματά του βασιζόμενος αυστηρά στην αρχαιολογική μαρτυρία, με σαφήνεια, χωρίς ακατάληπτους ιδιοματισμούς και ασυνάρτητο λόγο (jargon), σύμφωνα με προσφιλή του έκφραση. Η ευρυμάθειά του προσέλκυε συχνά φοιτητές και από άλλα πανεπιστήμια¹⁴³⁸. Δεν είναι άλλωστε τυχαίο, ότι στον τιμητικό τόμο που εκδόθηκε με την ευκαιρία της συνταξιοδότησής του το έτος 1995 ένα μεγάλο τμήμα της Εισαγωγής από την Christine Morris και τον Alan Peatfield αφιερώνεται στο διδακτικό του έργο, μάλιστα ο χαρακτηρισμός που του αποδίδεται είναι *ο δάσκαλος*¹⁴³⁹.

Τα σεμινάρια που έδινε στο Λονδίνο σχετικά με τον ελληνικό πολιτισμό δεν περιορίζονταν μόνο σε κύκλο φοιτητών, αλλά απευθύνονταν σε ευρύτερο κοινό. Σε μία επιστολή του προς τον George Huxley αναφέρει: «*Σύντομα θα δώσω μία διάλεξη σε μία ομάδα αρχαιοφίλων στελεχών του Υπουργείου Άμυνας (που είναι πιθανώς όλοι κατάσκοποι) με θέμα τη Ναυτική Αυτοκρατορία του βασιλιά Μίνωα!*»¹⁴⁴⁰.

Αναφορικά με το εμβληματικό έργο *Greek Geometric Pottery*, ο Γάλλος αρχαιολόγος Paul Courbin θυμάται χαρακτηριστικά για τον Coldstream: «*Ήλθε κάποια στιγμή στην Αθήνα στα μέσα της δεκαετίας του 1950 να με συναντήσει στη Γραμματεία της Γαλλικής Σχολής για να συζητήσουμε σχετικά*

¹⁴³⁷ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, χειρόγραφο ποίημα άνευ ημερομηνίας.

¹⁴³⁸ Η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε από την Επόπτρια της γράφουσας Καθηγήτρια Ελένη Μαντζουράνη, η οποία υπήρξε φοιτήτρια του Nicolas Coldstream.

¹⁴³⁹ Morris & Peatfield 1995, σελ. xi.

¹⁴⁴⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο George L. Huxley, ΦΑΚ. 6, υποφ. 1, επιστολή Coldstream προς Huxley 6.10.1973, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

με τη Γεωμετρική περίοδο του Άργους. Την εποχή εκείνη διηύθυνα κάποιες ανασκαφές στο Άργος... και είχα φέρει στο φως αρκετό υλικό Γεωμετρικής περιόδου. Έτσι, με αυτό τον τρόπο έμαθα ότι ένας νέος Εγγλέζος είχε καταπιασθεί με ένα έργο το οποίο έμοιαζε πιο κατάλληλο για ένα πιο ηλικιωμένο Γερμανό ακαδημαϊκό του 19^{ου} αι. Ήταν ένα κολοσσιαίο έργο: όλο το υλικό της Γεωμετρικής περιόδου στην Ελλάδα που ήταν γνωστό μέχρι εκείνη τη στιγμή!»¹⁴⁴¹.

Ο Coldstream αντιμετώπιζε τις αλλαγές στην κεραμική ως αντανάκλαση των αλλαγών στα γούστα ή ως προσωπικές επιλογές. Οι απόψεις του αυτές κατακρίθηκαν από τους οπαδούς της Νέας Αρχαιολογίας, οι οποίοι αναζητούσαν βαθύτερες κοινωνικές και οικονομικές ερμηνείες. Οι θαυμαστές του Coldstream αντέτειναν ότι χωρίς τη δική του προσεκτική παρατήρηση, περιγραφή, ταξινόμηση και χρονολόγηση οι θεωρητικοί δεν θα είχαν πού να στηριχθούν για να διαμορφώσουν τις θεωρίες τους. Αν και τόνιζε το εφήμερο των ιδεών, ωστόσο ενθάρρυνε τους φοιτητές να αναπτύσσουν τις δικές τους θεωρητικές και μεθοδολογικές προσεγγίσεις. Σύμφωνα με τον Gerald Cadogan «τα γραπτά του αποπνέουν μετριοφροσύνη, κυρίως ενώπιον των επιτευγμάτων εκείνων των Ελλήνων της αρχαίας εποχής για τους οποίους αισθανόταν μία σχεδόν προσωπική περηφάνεια... ένα βαθύ ενθουσιασμό»¹⁴⁴².

Εξ άλλου, ο George Huxley εκτέλεσε με επιτυχία τα καθήκοντα του Διευθυντή της ανασκαφής των Κυθήρων, αν και ειδικός, όπως προαναφέρθηκε, στην Κλασική Φιλολογία. Πράγματι, αρκετές παρατηρήσεις που διατυπώνει στην αλληλογραφία του με τον Coldstream είναι φιλολογικού περιεχομένου (εικ.198)¹⁴⁴³.

¹⁴⁴¹ Courbin 1995, σελ. 1.

¹⁴⁴² Cadogan 2008.

¹⁴⁴³ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 24.5.1965, σελ.2.

May 19th? The idea is that I should fly to Botzi with return
 air fare paid and ~~both~~ on 29 June and lecture on 30th. BUT
 It would be pleasant if we could split the fare between
 us and both go. You and I could mention the idea to
 Caldwell and see what he thinks, if you like it.

Helios in Thera. I find in Pauly-Wissowa reference to
Helios there. The encyclopedia refers to a Felsenschrift
(on the mountain?) Aλιο which is ^{possibly} Doric for Helios:
and see IG XII.3. No. 407, Aλιο to which Pauly will
send you [But would Thera represent the aspirate, + αλιος?
And are we to suppose αλιο a genitive?]

W.M. Caldwell has been here for three days, a charming and
 amusing guest. He left for Dublin early this morning.

Yours,
 George

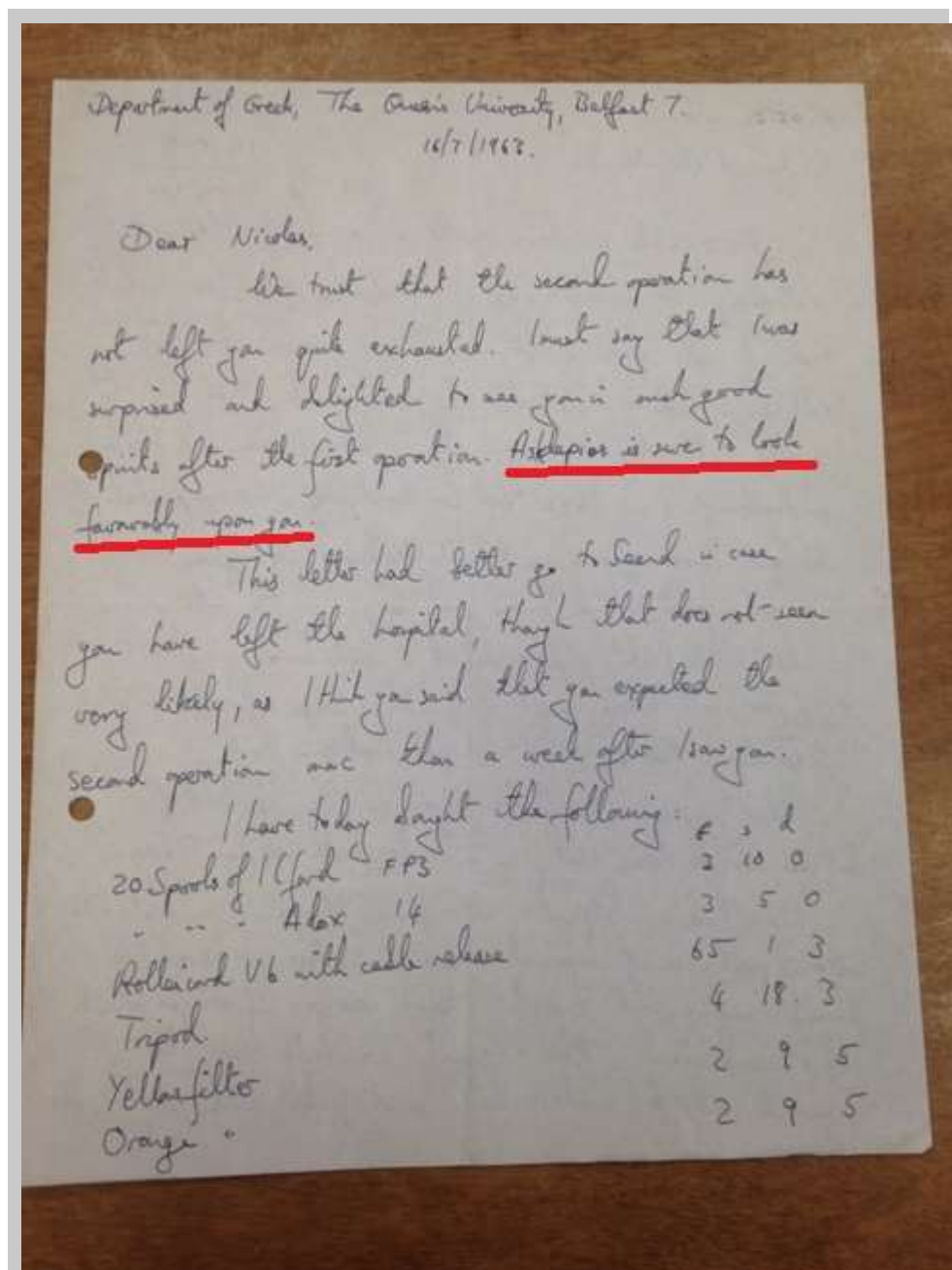
Εικ.198. Επιστολή Huxley προς Coldstream 24.5.1965. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.20, σελ.2.

Επίσης, αρέσκεται συχνά να χαριτολογεί κάνοντας χρήση των γνώσεών του Κλασικής Αρχαιολογίας, όπως κατά την ανάρρωση του Coldstream από την εγχείρηση στην οποία υπεβλήθη αναφέρει: «σίγουρα ο Ασκληπιός σε αντιμετωπίζει ευνοϊκά» (εικ.199)¹⁴⁴⁴. Ο ίδιος δηλώνει μεγάλος θαυμαστής του Αριστοτέλη¹⁴⁴⁵. Τον θαυμασμό του αυτό τον απέδειξε έμπρακτα με τις

¹⁴⁴⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Huxley προς Coldstream 16.7.1963, σελ. 1.

¹⁴⁴⁵ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

πολυσχιδείς δράσεις και γνώσεις του, οι οποίες τον καθιστούν, κατά το Αριστοτέλειο πνεύμα, έναν πραγματικό «πανεπιστήμονα».

Εικ.199. Επιστολή Huxley προς Coldstream 16.7.1963. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.20.

Η μαθητεία του δίπλα στον Alan Wace κατά την ανασκαφή των Μυκηνών αλλά και η συμμετοχή του σε ανασκαφές στην Κρήτη (Γυψάδες), του επέτρεψαν να αποκτήσει εμπειρία και γνώσεις πάνω στο αντικείμενο της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, οι οποίες αποδείχθηκαν πολύτιμες για τη διαξαγωγή της ανασκαφής των Κυθήρων. Μάλιστα, η εμπειρία του αυτή

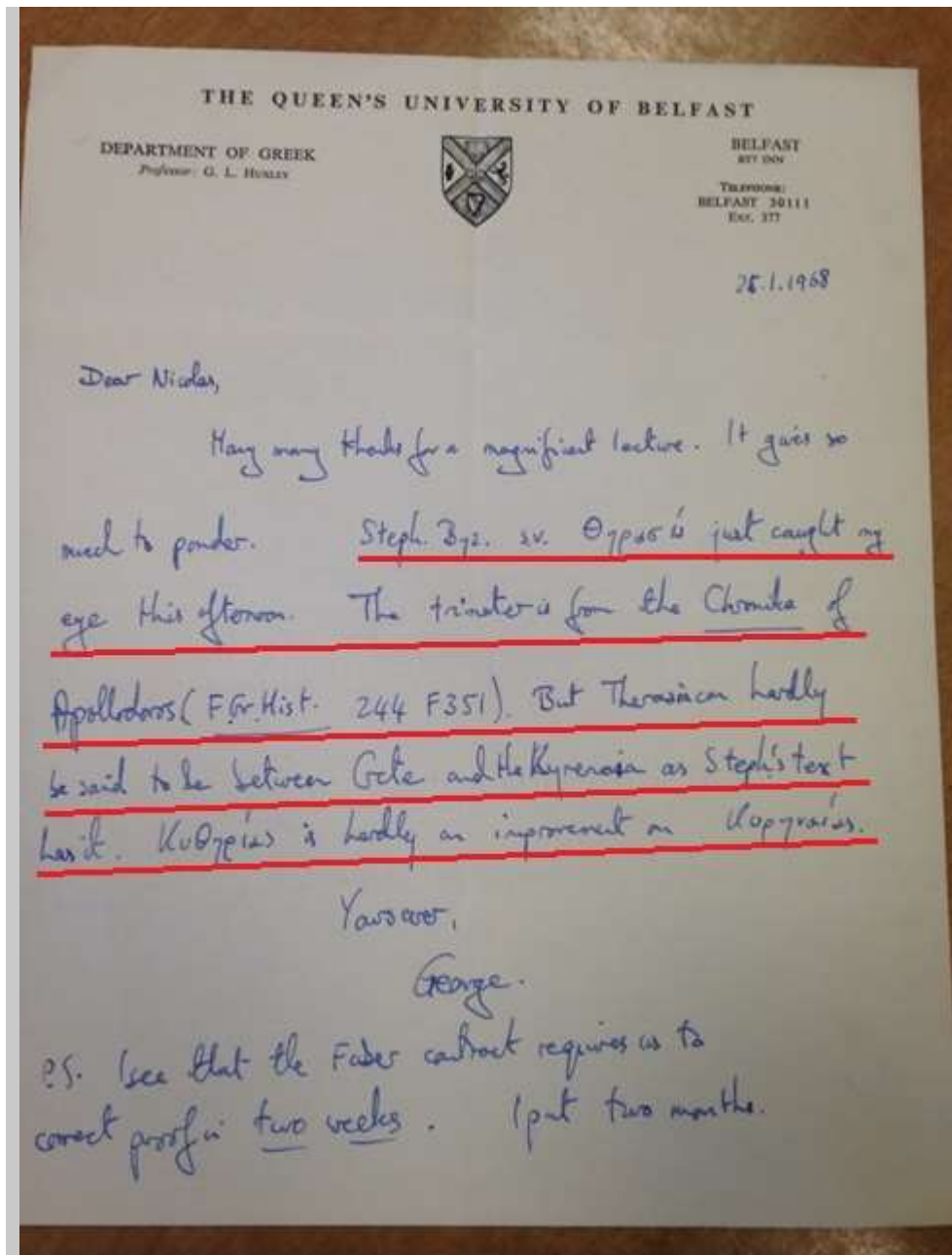
εκτιμήθηκε σε τέτοιο βαθμό από την αρχαιολογική κοινότητα, ώστε ο John Caskey του πρότεινε τη θέση του Καθηγητή Αρχαιολογίας στο Cincinnati, όπως προκύπτει από το παρακάτω απόσπασμα επιστολής: «*Θα ήθελες να έλθεις στο Cincinnati ως Καθηγητής; ... Επιθυμούμε να επικεντρωθείς στην Αρχαιολογία και ειδικότερα στην Εποχή του Χαλκού (έχουμε δημιουργήσει παράδοση στο αντικείμενο από τον Carl Blegen) και να πραγματοποιήσεις κάποιες χρήσιμες ανασκαφές. Δεν υπάρχει βία (στην απόφασή σου). Δεν σκάβουμε για ρομαντικούς λόγους (εννοεί για ταύτιση θέσεων με τις φιλολογικές πηγές), ούτε για ένδοξη δημοσιότητα!*»¹⁴⁴⁶. Παρά την τιμητική αυτή πρόταση, ο Huxley επέλεξε τελικά να παραμείνει στην Ευρώπη¹⁴⁴⁷.

Ο Huxley με την ευρυμάθεια που τον διέκρινε προέβη, στο δεύτερο κεφάλαιο της δημοσίευσης της ανασκαφής, σε μία εξαιρετική παρουσίαση της ιστορίας και τοπογραφίας των Κυθήρων κατά την αρχαιότητα. Το βάθος των φιλολογικών του γνώσεων αποκαλύπτει η παρατήρηση που έκανε σε κείμενο συναδέλφου του σχετικά με την τοποθεσία της νήσου Θηρασίας: «*O Steph. Byz. ... αναφέρεται σε ένα τρίμετρο από τα Χρονικά του Απολλοδώρου. ... Όμως, η Θηρασία δεν είναι δυνατόν να βρίσκεται ανάμεσα στην Κρήτη και την Κυρηναία όπως την τοποθετεί το κείμενο του Steph. Η λέξη Κυθηρίας δεν μπορεί να είναι νεότερη ονομασία της Κυρηναίας*» (εικ.200)¹⁴⁴⁸.

¹⁴⁴⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο George L. Huxley, ΦΑΚ. 5, υποφ. 3, επιστολή Caskey προς Huxley 10.5.1972 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴⁴⁷ Βλ. συνέντευξή του προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁴⁴⁸ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.19, επιστολή Huxley προς Coldstream 25.1.1968.

Εικ.200. Επιστολή Huxley προς Coldstream 25.1.1968. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.19.

Ο μύθος της Μινωικής θαλασσοκρατίας ασκούσε πάντοτε έλξη στον Huxley. Η άρνηση ορισμένων επιστημόνων να δεχθούν την ύπαρξη υπερπόντιας Μινωικής δύναμης τον ώθησε να αναζητήσει την ύπαρξη Μινωικής εγκατάστασης εκτός Κρήτης. Αν και μερικές φορές κατακρίθηκε ότι αναγνωρίζει, περισσότερο του δέοντος, ιστορική βάση στην ελληνική μυθολογία, τα αποτελέσματα των ανασκαφών τον δικαίωσαν. Σήμερα είναι

δύσκολο να αρνηθεί κανείς ότι έποικοι από την Κρήτη κατέπλευσαν στο Καστρί των Κυθήρων¹⁴⁴⁹.

Ο Huxley επέμενε εμφατικά στα ορθά στρωματογραφημένα επίπεδα. Όπως αναφέρει χαρακτηριστικά, στο Λαιμό και στις Μινωικές οικίες του ακρωτηρίου του Καστρίου συνάντησαν καλή στρωματογραφία. Υπογραμμίζει ότι η μέθοδος που ακολούθησαν στην ανασκαφή των Κυθήρων συμπεριελάμβανε κοινό νου, όπου αυτό ήταν δυνατόν¹⁴⁵⁰. Παραδέχεται ότι υιοθέτησαν, όπως και οι περισσότεροι σύγχρονοί τους ανασκαφείς, τη μέθοδο της απόρριψης των μη διαγνωστικών οστράκων (το λεγόμενο *parsing*) προσθέτοντας με σημασία «*σήμερα οι ανασκαφείς κρατούν πολύ περισσότερο υλικό, αλλά δεν είμαι σίγουρος ότι μαθαίνουν περισσότερα με αυτό τον τρόπο*»¹⁴⁵¹.

Ο Huxley χαρακτηρίζει υπερβολικά θεωρητικές τις προσεγγίσεις της Νέας Αρχαιολογίας και, όπως ο ίδιος ομολογεί, δεν επηρέασαν το έργο του ίδιου αλλά και του Coldstream. Εντούτοις, δηλώνει υπέρμαχος της διεπιστημονικής συνεργασίας και της συμμετοχής στις ανασκαφές ειδικών των θετικών επιστημών¹⁴⁵².

Κατά την άποψή του, ο χαρακτήρας του Μινωικού πολιτισμού δεν είναι ελληνικός. Υπογραμμίζει ότι η έρευνα έχει προχωρήσει αρκετά σήμερα, ώστε να είναι γνωστές αρκετές λέξεις και τοπωνύμια στην Κρήτη που προφανώς δεν είναι ελληνικής προέλευσης. Το γεγονός αυτό αποδεικνύει ότι πρέπει να υπήρχαν στην Κρήτη, αλλά και σε άλλα μέρη του Αιγαίου, πληθυσμοί οι οποίοι δεν μιλούσαν Ελληνικά. Η Γραμμική Β΄ Γραφή πιθανόν να προσαρμόστηκε από τη Γραμμική Α΄, προκειμένου να καλύψει της ανάγκες της ελληνικής γλώσσας¹⁴⁵³.

Η μονογραφία της ανασκαφής των Κυθήρων και ιδιαίτερα η εκτενής, πλήρης και συστηματική παρουσίαση της κεραμικής συνέβαλε στη

¹⁴⁴⁹ Βλ. συνέντευξη Huxley προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁴⁵⁰ Ο.π.

¹⁴⁵¹ Ο.π.

¹⁴⁵² Ο.π.

¹⁴⁵³ Ο.π.

δυνατότητα συνθετικής μελέτης της κεραμικής των Κυθήρων από άλλους αρχαιολόγους και σύγκρισής της με κεραμική άλλων περιοχών. Ο Gerald Cadogan, γράφοντας το 1967 στον Huxley, αναφέρει: «Θα ήθελα πολύ να έλθω ξανά (στα Κύθηρα) και ελπίζω ότι θα το κατορθώσω μετά την ανασκαφή στην Κνωσό που θα τελειώσει γύρω στις 20 Ιουλίου. Θα μιλήσω γι' αυτό και με τον Nicolas. Ο Τζεδάκης πρόκειται να μου δώσει περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα ευρήματά του στα Χανιά, τα οποία θα είναι χρήσιμο να συγκρίνω με τα δικά σας από το Καστρί»¹⁴⁵⁴. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει ο Sinclair Hood για τα ευρήματα των Κυθήρων: «Η Μινωική αποικία αντικατέστησε μία γειτονική εγκατάσταση ανθρώπων που χρησιμοποιούσαν κεραμική ελλαδικού τύπου. Η αντικατάσταση έλαβε χώρα σε κάποιο χρονικό σημείο της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού το οποίο με τη δημοσίευση περισσότερου ΠΜ υλικού από την Κρήτη και ΠΕ II από τη Λέρνα Αργολίδας θα μπορέσει να προσδιορισθεί με σημαντική ακρίβεια»¹⁴⁵⁵.

Οι ιδιαίτερα απλοί και προσηνείς χαρακτήρες τόσο του Coldstream όσο και του Huxley συνετέλεσαν στη δημιουργία κλίματος οικειότητας με τους ντόπιους, οι οποίοι, όπως συμβαίνει συνήθως, ήταν επιφυλακτικοί με τους αρχαιολόγους. Η περιγραφή του ποιητή Δημήτρη Κουτραφούρη, μέλους του Συλλόγου Φίλων Μουσείου Κυθήρων και ενεργού μέλους της κοινότητας των Κυθήρων, δίνει μία χαρακτηριστική εικόνα της εντύπωσης που προκαλούσαν στους ντόπιους οι ξένοι αρχαιολόγοι: «Μία απομονωμένη κοινότητα που διατηρεί την αυτονόητη σχέση με τη μνήμη και με την κυκλική επαναφορά του χρόνου, δέχεται την εισβολή “παράξενων όντων” με σκονισμένα ρούχα και λεπτούς τρόπους, με χοντρά βιβλία και ονειροπόλο βλέμμα. Μιλούν σπαστά τη γλώσσα μας αλλά καταλαβαινόμαστε μία χαρά, ρωτούν πράγματα κάπως άσχετα με την ιδέα που έχουμε εμείς για τον τόπο μας αλλά τους αρέσουν τα τραγούδια μας και γελάνε συχνά με τα αστεία μας. Μένουν εκστατικοί μπροστά σε ασήμαντα κομμάτια πηλού, εμείς τα λέμε βήσαλα και σαν αυτά υπάρχουν χιλιάδες στα χωράφια μας εδώ γύρω, όχι

¹⁴⁵⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο George L. Huxley, ΦΑΚ. 5, υποφ. 1, επιστολή Cadogan προς Huxley 6.4.1967, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴⁵⁵ Hood 1975, σελ. 264.

καινούργια κι ακέραια σαν τα σταμνιά που έχουμε σπίτια μας, αλλά παλιά και σπασμένα, από αυτά που μαζεύουμε για να χτίσουμε τους φούρνους μας ή που τα τρίβουμε στον τριάλιγκα, τα κάνουμε σκόνη και ραντίζουμε το στάρι στις αποθήκες για να μην πιάσει ζουζούνι. Αυτοί οι άνθρωποι είναι οι «Αυτών Υψηλότητες» οι Αρχαιολόγοι, ξένοι και παράξενοι, απεσταλμένοι μίας μεγάλης δύναμης, με τη φλόγα του αγνώστου και τη δίψα της κτήσης, να βρύνε κάτι που για εμάς είναι πράγμα συνηθισμένο αλλά γι' αυτούς μοιάζει να έχει μεγάλη αξία. Έχουν για όπλα τους αξίνες, ξεδιπλώνουν λεπτομερείς χάρτες, παίρνουν ντόπιους εργάτες, πληρώνουν καλά μεροκάματα, ενθουσιάζονται με μέτρο, σχεδιάζουν ό,τι βρίσκουν και του κρεμάνε κίτρινα χαρτάκια, καταγράφουν ακόμη και το χρώμα που πετάνε κι όταν φεύγουν επανέρχονται την επόμενη χρονιά. Μέχρι που κάποια χρονιά δεν έρχονται πια και χάνονται ξαφνικά όπως πρωτοήλθαν»¹⁴⁵⁶.

Μέσα από τις γραμμές της παραπάνω περιγραφής, αναδύεται μία φιλική προδιάθεση για αυτά τα περίεργα όντα, τα οποία συνήθως οι ντόπιοι πληθυσμοί αντιμετωπίζουν συχνά με επιφυλακτικότητα. Όπως ανέφερε ο Huxley σε μία ομιλία του το 1966: «Τύχαμε θερμής υποδοχής στο Καστρί όχι μόνο διότι ο έντονος τοπικός πατριωτισμός κάνει τους ανθρώπους να ενδιαφέρονται πάρα πολύ για τον τόπο τους αλλά και διότι φέραμε δουλειά σε μία εποχή που (το νησί) την είχε πολύ ανάγκη»¹⁴⁵⁷. Πράγματι, οι δύο ανασκαφείς κατάφεραν να δημιουργήσουν οικείο κλίμα με τους ντόπιους, οι οποίοι τους αγάλιασαν, τόσο τους ίδιους όσο και το έργο τους, όπως προκύπτει από την εκδήλωση που οργανώθηκε στα Κύθηρα προς τιμή του Huxley το έτος 2012, κατά την οποία αναγορεύθηκε πολίτης του Δήμου Κυθήρων¹⁴⁵⁸. Στην εκδήλωση ο Huxley απηύθυνε ομιλία στα Ελληνικά. Ο σχετικά πρόωρος θάνατος του Coldstream πιθανόν να εμπόδισε παρόμοια εκδήλωση προς τιμή του.

¹⁴⁵⁶ Κουτραφούρης 2012.

¹⁴⁵⁷ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, ομιλία Huxley «Digging in a Greek island» 3.10.1966, σελ. 3 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁴⁵⁸ Η ομιλία του Huxley βρίσκεται στο https://www.youtube.com/watch?v=fr1sC-_GswQ, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Είναι ενδιαφέρον ότι οι ανασκαφείς δεν διέκριναν σχέσεις με τις Κυκλάδες¹⁴⁵⁹. Όπως επισημαίνει ο Porpham¹⁴⁶⁰, ήταν ατυχές που η δημοσίευση των σχετικών αποτελεσμάτων από την ανασκαφή της Κέας καθυστέρησε, με αποτέλεσμα οι Huxley και Coldstream να μην μπορέσουν να λάβουν υπ' όψη τους τις εντυπωσιακές ομοιότητες που παρουσίαζε η κεραμική της περιόδου καταστροφής του οικισμού της Αγίας Ειρήνης με την αντίστοιχη κεραμική της περιόδου εγκατάλειψης του οικισμού στο Καστρί. Παρ' όλο που από τα ημερολόγια του Caskey προκύπτει ότι και οι δύο επισκέφθηκαν την ανασκαφή της Αγίας Ειρήνης το έτος 1965¹⁴⁶¹, είναι προφανές ότι δεν μπορούσαν να αξιοποιήσουν αδημοσίευτο υλικό.

Σε κάθε περίπτωση, το έργο τους αναγνωρίστηκε από καταξιωμένους αρχαιολόγους της εποχής, όπως ο Furumark, ο οποίος δεν παρέλειψε να επισημάνει τη σημασία των ευρημάτων του Καστρίου σχετικά με τη συνάφειά τους στην περιοδολόγηση της Μυκηναϊκής κεραμικής¹⁴⁶².

Ως προσωπικότητες και οι δύο παραπάνω αρχαιολόγοι χαρακτηρίζονται για το ανήσυχο πνεύμα τους και τον φιλελληνισμό τους.

4.10. Ο Colin Renfrew και οι αναζητήσεις Νεολιθικού Πολιτισμού στις Κυκλάδες

4.10.1. Βιογραφικά στοιχεία

Ο βαρόνος Andrew Colin Renfrew (**εικ.201**) γεννήθηκε το 1937 στο Stockton-upon-Tees από Σκωτσέζους γονείς, αλλά μεγάλωσε στο Welwyn Garden City, όπου η οικογένειά του μετακόμισε τρία χρόνια αργότερα. Φοίτησε στο St. Albans School στο Hertfordshire, όπου μία από τις οικίες φέρει το όνομά του. Σπούδασε Φυσικές Επιστήμες στο St. John's College του Πανεπιστημίου Cambridge και στη συνέχεια, Αρχαιολογία και Ανθρωπολογία στο ίδιο Πανεπιστήμιο, από το οποίο αποφοίτησε το 1962.

¹⁴⁵⁹ Βλ. παραπάνω σελ. 457.

¹⁴⁶⁰ Porpham 1974, σελ. 321.

¹⁴⁶¹ Βλ. παραπάνω σελ. 263.

¹⁴⁶² Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 27, υποφ. work letters (1) 1958-1973, επιστολή Nylander προς Huxley και Coldstream 21.1.1967 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

Μεταξύ των ετών 1956-1958 εξέτισε τη στρατιωτική του θητεία στη Βρετανική Βασιλική Αεροπορία.

Συμμετείχε το 1961 στην ανασκαφή που διεξήχθη από το Πανεπιστήμιο του Cambridge στη νεολιθική θέση Νέα Νικομήδεια στη δυτική Μακεδονία από τον R.J.Rodden και την ομάδα του σε τρεις περιόδους (1961, 1963 και 1964)¹⁴⁶³.

Εικ.201. Ο Βαρόνος Andrew Colin Renfrew of Kaimsthorn. Φωτ. <http://www.arch.cam.ac.uk/directory/acr10>.

Τα έτη 1964-1965 διεξήγαγε μαζί με τον J.D. Evans την ανασκαφή του Νεολιθικού οικισμού στη νησίδα Σάλιαγκος, κοντά στην Αντίπαρο των Κυκλάδων.

Το έτος 1965 συνέβησαν τρία σημαντικά γεγονότα στην ακαδημαϊκή και προσωπική ζωή του νεαρού Colin: ολοκλήρωσε τη διδακτορική του διατριβή με θέμα *Neolithic and Bronze Age cultures of the Cyclades and their external relations*, διορίστηκε στη θέση του Λέκτορα στο Τμήμα Προϊστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Sheffield και συγχρόνως, νυμφεύθηκε τη Jane M. Ewbank.

Μεταξύ των ετών 1968-1970 ο Renfrew διηύθυνε την προϊστορική ανασκαφή στους Σιταγρούς της Μακεδονίας, στην οποία συμμετείχε και η Marija Gimbutas. Το 1968 εξελέγη μέλος της Εταιρείας Αρχαιοδιφών του Λονδίνου (Society of Antiquaries) και το 1970 εξελέγη μέλος της Εταιρείας

¹⁴⁶³ Rodden & Wardle 1996.

Αρχαιοδιφών της Σκωτίας (Society of Antiquaries of Scotland). Το 2000 έγινε επίτιμο μέλος του Συλλόγου Αρχαιοδιφών της Σκωτίας.

Το 1972 ο Renfrew διορίστηκε Καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Southampton. Κατά το διάστημα αυτό διηύθυνε τις ανασκαφές στο Quanterness, μία νησίδα στο Αρχιπέλαγος Orkney βόρεια της Σκωτίας, καθώς επίσης, και τις ανασκαφές στη Φυλακωπή της Μήλου. Το ίδιο έτος δημοσίευσε το σύγγραμμα *The Emergence of Civilization: The Cyclades and the Aegean in the Third Millennium BC.*, μία σημαντική μελέτη για τον πολιτισμό που γεννήθηκε στο Αιγαίο την 3^η χιλιετία π.Χ.

Το 1973 ο Renfrew δημοσίευσε το σύγγραμμα *Before Civilization: The Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*, στο οποίο αμφισβήτησε την παραδοχή ότι οι πολιτισμικές καινοτομίες κατά την προϊστορική εποχή προήλθαν από την Εγγύς Ανατολή, από όπου εξαπλώθηκαν στη συνέχεια, στην Ευρώπη.

Το 1981 διορίστηκε Καθηγητής Αρχαιολογίας στο Πανεπιστήμιο του Cambridge, θέση που κατείχε μέχρι τη συνταξιοδότησή του. Το 1990 διορίστηκε Διευθυντής του Ινστιτούτου Αρχαιολογικής Έρευνας McDonald. Το 1991 έγινε μέλος της Βουλής των Λόρδων ως Lord Renfrew of Kaimsthorn.

Το 1987 ανέπτυξε τη θεωρία η οποία έμεινε γνωστή ως «Anatolian hypothesis», στο σύγγραμμα *Archaeology and Language: The Puzzle of the Indo-European Origins*. Υποστήριξε την προέλευση των Πρωτο-Ινδοευρωπαίων από την Ανατολία, όπου έζησαν κατά τη Νεολιθική περίοδο (περίπου 9.000 χρόνια πριν από σήμερα) και εξαπλώθηκαν με τη «γεωργική επανάσταση» μέσω Ελλάδας και Ιταλίας στην υπόλοιπη Ευρώπη. Αντέκρουσε δηλαδή τη λεγόμενη «Kurgan hypothesis» της Marija Gimbutas, που θεωρούσε ότι οι Πρωτο-Ινδοευρωπαίοι ξεκίνησαν την προς νότον μετανάστευσή τους από τις στέπες του Πόντου-Κασπίας 6.000 χρόνια πριν.

Κατά την περίοδο 1987-1991 ήταν συνδιευθυντής στις ανασκαφές της Μαρκιανής στην Αμοργό και στον Κάβο του Δασκαλιού, μία νησίδα δυτικά της νήσου Κέρου των Κυκλάδων. Το 2012 διηύθυνε τις έρευνες επιφανείας στην Κέρο και στη νότια Νάξο. Από το 2016 διευθύνει τις νέες ανασκαφές στον Κάβο Δασκαλιού.

Ο Renfrew, εκτός από πολυγραφότατος επιστήμων¹⁴⁶⁴, ομιλεί και γράφει άριστα την ελληνική γλώσσα.

Έχει τιμηθεί με πλήθος βραβείων όπως: Rivers Memorial Medal of the Royal Anthropological Institute (1979), Huxley Medal of the Royal Anthropological Institute (1991), Prix International Fyssen of the Fondation Fyssen, Paris (1997), Language and Culture Prize of the University of Umea (1998), Lucy Wharton Drexel Medal of the University of Pennsylvania Museum (2003), European Latsis Prize of the European Science Foundation, Strasbourg (2003) International Balzan Prize in Prehistoric Archaeology (2004)¹⁴⁶⁵.

Είναι μέλος της Βρετανικής Ακαδημίας και μέλος της Εθνικής Ακαδημίας Επιστημών.

4.10.2. Η ανασκαφή στη νησίδα Σάλιαγκος (1964-1965)

4.10.2.α. Γενικές παρατηρήσεις

Ίχνη νεολιθικής κατοίκησης στις Κυκλάδες δεν είχαν εντοπισθεί μέχρι το 1946, όταν ένα τυχαίο εύρημα, ένα ειδώλιο παχύσαρκης καθιστής γυναικείας μορφής (**εικ.202**), Νεολιθικού τύπου, κοντά στο Σαγκρί της Νάξου¹⁴⁶⁶, δημιούργησε προσδοκίες και για άλλα ευρήματα. Χρειάστηκε όμως, να περάσουν άλλα δεκατέσσερα χρόνια μέχρι την επόμενη νεολιθική ανακάλυψη στο νησιωτικό σύμπλεγμα των Κυκλάδων. Επρόκειτο για τη

¹⁴⁶⁴ Για πλήρη σειρά του συγγραφικού του έργου βλ. Renfrew's page at the McDonald Institute, Division of Archaeology, University of Cambridge.

¹⁴⁶⁵ International Balzan Prize Foundation, www.balzan.org/en/prizewinners/colin-renfrew/bio-bibliography-renfrew τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

¹⁴⁶⁶ Cook 1946, σελ. 115.

θέση Κεφάλαια στη νήσο Κέα, την ανασκαφή της οποίας ξεκίνησε το 1960 ο J. Caskey, όπως αναφέρθηκε ήδη σε προηγούμενο κεφάλαιο.

Το 1961 ο Renfrew επισκέφθηκε τη νησίδα Σάλιαγκο, μεταξύ Πάρου και Αντιπάρου (**εικ.203**), στο πλαίσιο συστηματικής έρευνας για εντοπισμό προϊστορικών οικισμών στις Κυκλάδες¹⁴⁶⁷.

Εικ.202. Σαγκρί Νάξου. Ειδώλιο καθιστής γυναικείας μορφής (5300-4500 π.Χ.). Φωτ. Historyofnaxos.blogspot.gr (τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017).

Εικ.203. Νησίδα Σάλιαγκος Κυκλάδων. Φωτ. el.wikipedia.org, επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Η εύρεση στην επιφάνεια του εδάφους μεγάλης ποσότητας κατεργασμένου οψιανού και οστράκων με λευκή γραπτή διακόσμηση οδήγησε στην απόφαση συστηματικής ανασκαφής, προκειμένου να ανακτηθεί ένα πλήρες πολιτισμικό σύνολο της Νεολιθικής εποχής των Κυκλάδων¹⁴⁶⁸. Τη θέση είχε επισκεφτεί για πρώτη φορά το 1959 ο Ν. Ζαφειρόπουλος, τότε Έφορος Αρχαιοτήτων Κυκλάδων, ο οποίος είχε επίσης, εντοπίσει άφθονα

¹⁴⁶⁷ Βλ. συνέντευξη Renfrew προς την γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁴⁶⁸ Evans & Renfrew 1968, σελ. 1.

προϊστορικά όστρακα και οψιανό, καθώς και τοίχους μικρών κτισμάτων, τα οποία είχε αποδώσει στην Πρωτοκυκλαδική περίοδο¹⁴⁶⁹.

Η ανασκαφή ολοκληρώθηκε σε δύο περιόδους (1964 και 1965), διάρκειας ενός μηνός η κάθε μία, υπό την αιγίδα της ΒΣΑ και με χορηγία διαφόρων Βρετανικών ιδρυμάτων¹⁴⁷⁰. Όπως ο ίδιος ο Renfrew αναφέρει, η άδεια ανασκαφής εκδόθηκε μετά τη γενναιόδωρη παραίτηση των Ζαφειρόπουλου και Ντούμα από προηγούμενο αίτημά τους για ανασκαφή της θέσης¹⁴⁷¹. Μετά την κάθε ανασκαφική περίοδο, ακολουθούσε διάστημα δύο περίπου εβδομάδων μελέτης του υλικού.

Η ανασκαφική ομάδα, εκτός από τον C. Renfrew και τον J. Evans, αποτελείτο από περίπου 20-25 εργάτες από την Αντίπαρο και τους: Jane Bagenal (1964), Linda Beigel (1964), Barbara Bender (1964), Ian Clegg (1964), Evelyn Evans (1964-1965), Andrew Fleming (1965), Dino Gallis (1964), Sven Gram (1965), Martin Hartmann (1964), Ian Kinnes (1965), Ian Morrison (1964-1965), Stephanie Page (1965), Fred Petersen (1965), Bill Phelps (1964-1965), Jane Renfrew (1964-1965), Cressida Ridley (1964-1965), Ann Stoves (1965), Ken Wardle (1965) και Gayle Wever (1965).

4.10.2.β. Ανασκαφικές περίοδοι, μεθοδολογία και ευρήματα

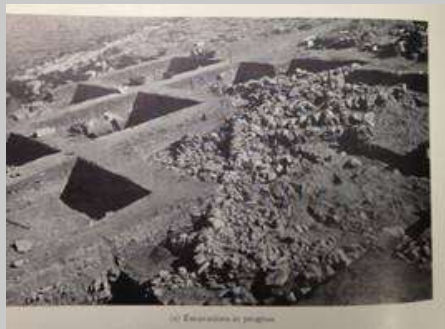
Κατά την πρώτη ανασκαφική περίοδο, του 1964, και πριν την έναρξη της ανασκαφής, συλλέχθηκε και μελετήθηκε συστηματικά υλικό επιφανείας, κυρίως λαξευμένος λίθος και οψιανός. Στη συνέχεια, η ανασκαφή διεξήχθη με τη μέθοδο του καννάβου (by grids) και με τετράγωνα 10 μ. που κάλυψαν όλη την επιφάνεια της νησίδας, τα οποία διαιρέθηκαν σε σκάμματα 4 μ. με μάρτυρες 1μ. ανάμεσά τους (**εικ.204,205,206,207,208,209**). Η ανασκαφή ξεκίνησε από το νότιο σημείο της νησίδας, όπου η έρευνα είχε αποκαλύψει τη μεγαλύτερη επίχωση του εδάφους. Αρκετά σκάμματα ενώθηκαν

¹⁴⁶⁹ Ζαφειρόπουλος 1960, σελ. 247.

¹⁴⁷⁰ Βρετανική Ακαδημία, Ίδρυμα Ανθρωπολογικής Έρευνας Wenner-Gren, Πανεπιστήμιο του Cambridge, ΒΣΑ, Αρχαιολογικό Ινστιτούτο του Πανεπιστημίου του Λονδίνου.

¹⁴⁷¹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 1.

αργότερα και αποτέλεσαν αυτό που οι ανασκαφείς ονόμασαν Κυρίως Περιοχή-Main Area (**εικ.210**). Δεν εντοπίστηκαν αρχιτεκτονικά κατάλοιπα, πλην ενός άμορφου λιθοσωρού στο ψηλότερο σημείο της νησίδας¹⁴⁷².

Εικ.204. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη με τη μέθοδο του καννάβου. Φωτ. Evans & Renfrew 1968, plate IIa.

Εικ.205. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. SAL-102.2.

Εικ.206. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. (μη καταλογογραφημ.), Saliagos 1964, II, προσωρ. No.133.

Εικ.207. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. (μη καταλογογραφημ.), Saliagos 1964, II, προσωρ. No.107.

Εικ.208. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. (μη καταλογογραφημ.), Saliagos 1964, II, προσωρ. No. 148.

Εικ.209. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Η ανασκαφή σε εξέλιξη. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. (μη καταλογογραφημ.), Saliagos 1964, II, προσωρ. No.101.

¹⁴⁷² Evans & Renfrew 1968, σελ.6.

Η ανακάλυψη μίας σχετικά ομοιόμορφης σειράς λίθων στην Κυρίως Περιοχή οδήγησε στην υπόθεση ότι ίσως επρόκειτο για ξερολιθιά η οποία είχε καταρρεύσει. Η περιοχή ερευνήθηκε προσεκτικά, με αφαίρεση πρώτα των μικρών λίθων, και μέχρι το τέλος της ανασκαφικής περιόδου του 1964 οι ανασκαφείς είχαν καταλήξει στο συμπέρασμα ότι επρόκειτο για κατάλοιπα κτίσματος, αν και δεν επιχείρησαν σε αυτό το στάδιο να ερμηνεύσουν τη χρήση του¹⁴⁷³.

Νότια της Κυρίως Περιοχής, η ανασκαφή συνεχίστηκε μέχρι τον φυσικό βράχο. Η επίχωση που έφθανε περίπου τα 2 μ. απέδωσε άφθονη κεραμική¹⁴⁷⁴.

Κατά την επόμενη ανασκαφική περίοδο, του 1965, οι κύριοι στόχοι ήταν αφ' ενός η περαιτέρω διευκρίνιση των κατασκευών της Κυρίως Περιοχής

¹⁴⁷³ Evans & Renfrew 1968, σελ. 9.

¹⁴⁷⁴ Evans & Renfrew 1968, σελ. 9.

και αφ' ετέρου η εξερεύνηση βαθύτερων στρωμάτων. Ανακαλύφθηκε περιμετρικός τοίχος, που περιέβαλε την Κυρίως Περιοχή¹⁴⁷⁵. Σε αρκετά από τα ανεσκαμμένα τετράγωνα βρέθηκαν υπολείμματα μικρών κατασκευών.

Η ανασκαφή διενεργήθηκε με τις πιο προηγμένες για την εποχή της μεθόδους. Ακολουθήθηκε το αυστηρά στρωματογραφικό σύστημα (by feature κατά την βρετανική ορολογία και όχι by arbitrary spits). Δηλαδή, η διαδοχή των στρωμάτων γινόταν με βάση τις αλλαγές που διακρίνονταν κατά την πρόοδο της ανασκαφής, π.χ. διαφοροποιήσεις στο χρώμα του χώματος, εύρεση δαπέδου, εντοπισμός εστίας κ.ά. Στα ημερολόγια καταγράφεται συστηματικά το πάχος του κάθε στρώματος και γίνεται αναλυτική περιγραφή του εδάφους, καθώς και των ευρημάτων που εντοπίστηκαν στο κάθε διακριτό στρώμα.

Με βάση τις στρωματογραφικές παρατηρήσεις και τα κατάλοιπα κτηρίων, οι ανασκαφείς αναγνώρισαν στην επίχωση τρεις οικοδομικές φάσεις και συνέλεξαν το υλικό κάθε φάσης (κυρίως κεραμική και οψιανό) για μελέτη¹⁴⁷⁶.

Τα ευρήματα τηρήθηκαν χωριστά ανά στρωματογραφικό επίπεδο. Κατηγοριοποιήθηκαν σε κεραμική, πελεκημένα λίθινα αντικείμενα, οστά, όστρεα και μικρά ευρήματα¹⁴⁷⁷. Εκτός από την καταγραφή και λεπτομερή περιγραφή, η μελέτη τους, η οποία γινόταν αμέσως μετά το πέρας κάθε ανασκαφικής περιόδου, συμπεριελάμβανε και ποσοτική ανάλυση¹⁴⁷⁸.

Τα διάφορα εργαλεία ταξινομήθηκαν συστηματικά και έδωσαν τη δυνατότητα στους ανασκαφείς να παρουσιάσουν φάση προς φάση την εξέλιξη της τεχνολογίας¹⁴⁷⁹.

¹⁴⁷⁵ Evans & Renfrew 1968, σελ. 9.

¹⁴⁷⁶ Evans & Renfrew 1968, σελ. 10, 11.

¹⁴⁷⁷ Evans & Renfrew 1968, σελ. 34.

¹⁴⁷⁸ Evans & Renfrew 1968, σελ. 10.

¹⁴⁷⁹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 56.

Η ανασκαφή απέδωσε 3,5 τόνους κεραμική¹⁴⁸⁰. Σε κάθε κιβώτιο φύλαξης σημειώθηκε ο αριθμός του σκάμματος και το βάθος της επίχωσης στο οποίο είχαν εντοπισθεί τα συγκεκριμένα ευρήματα¹⁴⁸¹.

Οι περιβαλλοντικές συνθήκες του Σάλιαγκου δεν επέτρεψαν τη διατήρηση ολόκληρων αγγείων. Εντούτοις, οι συντηρητές από τη συγκόλληση των οστράκων κατάφεραν να αποκαταστήσουν περίπου 60 αγγεία, ορισμένα από τα οποία φυλάσσονται στο Μουσείο της Πάρου (**εικ.211,212**). Ο πηλός ήταν ιδιαίτερα ομοιόμορφος¹⁴⁸². Κατά την ανασκαφή έγινε κοσκίνισμα του εδάφους¹⁴⁸³.

Εικ.211. Ευρήματα από τη νησίδα Σάλιαγκος. Μουσείο Πάρου. Φωτ. αρχείο της γράφουσας.

¹⁴⁸⁰ Evans & Renfrew 1968, σελ. 34.

¹⁴⁸¹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 34.

¹⁴⁸² Evans & Renfrew 1968, σελ. 34.

¹⁴⁸³ Evans & Renfrew 1968, σελ. 10.

Εικ.212. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Καρποδόχη με γραπτή λευκή διακόσμηση. Μουσείο Πάρου. Φωτ. Παπαθανασόπουλος 1996, αρ. κατ. 144.

Ο Renfrew, με βάση τα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά των ευρημάτων του Σάλιαγκου, παράλληλα των οποίων είχαν έλθει στο φως, μέχρι εκείνη τη στιγμή, σε τρεις ακόμη περιοχές των Κυκλάδων (Μαύρη Σπηλιά της Μυκόνου, Βουνί της Αντιπάρου και Αγριλιά της Μήλου), απέδωσε τον χαρακτηρισμό «Πολιτισμός του Σάλιαγκου», εξάγοντας συμπεράσματα για το περιβάλλον και τη ζωή των νεολιθικών κατοίκων με βάση τα υπολείμματα οστών ζώων, τροφών και ειδών καλλιέργειας¹⁴⁸⁴. Τον περιμετρικό τοίχο που αποκάλυψε το 1965 παραλλήλισε με αντίστοιχα πρώιμα κτίσματα, αμυντικού κυρίως σκοπού, της Εγγύς Ανατολής και του Αιγαίου, όπως τις οχυρώσεις της Χαλανδριανής Σύρου, του Πάνορμου Νάξου και του Διμηνίου Θεσσαλίας¹⁴⁸⁵.

Για τη χρονολόγηση της θέσης, ο ανασκαφέας αρχικά βασίστηκε σε τυπολογικές παρατηρήσεις και συγκρίσεις με κεραμική και λοιπά ευρήματα άλλων περιοχών. Αργότερα επαλήθευσε τις υποθέσεις του με μετρήσεις C-14. Κατά την άποψή του, τα ανοικτά αγγεία τύπου «φρουτιέρας» που είχαν εντοπισθεί στην Τροία και την Πολιόχνη δεν αποτελούσαν παράλληλα των αγγείων του Σάλιαγκου με τη ψηλή βάση και τη λευκή διακόσμηση πάνω

¹⁴⁸⁴ Evans & Renfrew 1968, σελ. 74-91.

¹⁴⁸⁵ Evans & Renfrew 1968, σελ. 81.

σε σκουρόχρωμο πηλό, ένα από τα πιο χαρακτηριστικά ευρήματα της νεολιθικής αυτής θέσης (εικ.213)¹⁴⁸⁶.

Εικ.213. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Αγγείο με ψηλή βάση και λευκή διακόσμηση σε σκουρόχρωμο πηλό. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, (μη καταλογογραφημ.), προσωρ. ΦΑΚ.2, προσωρ. No.10.

Επίσης, θεώρησε ότι η κεραμική που είχε πρόσφατα ανακαλύψει ο Caskey στη νεολιθική θέση Κεφάλα παρέπεμπε περισσότερο σε κεραμική αντίστοιχης περιόδου της Αττικής παρά των Κυκλάδων¹⁴⁸⁷. Κατέταξε τις συνάψεις της κεραμικής σε δύο διακριτές κατηγορίες: η πρώτη συνδεόταν με τα νησιά του ανατολικού Αιγαίου, κυρίως με τη Σάμο και τη Χίο και η δεύτερη με τη Θεσσαλία και τη Βοιωτία¹⁴⁸⁸. Θεώρησε το χαρακτηριστικό ειδώλιο της παχύσαρκης γυναικείας μορφής (εικ.214,215) ως πρόδρομο των Πρωτοκυκλαδικών ειδωλίων και, με τον τρόπο αυτό, τοποθέτησε την προέλευση των ειδωλίων αυτών στη Νεολιθική περίοδο¹⁴⁸⁹.

¹⁴⁸⁶ Evans & Renfrew 1968, σελ. 81-82.

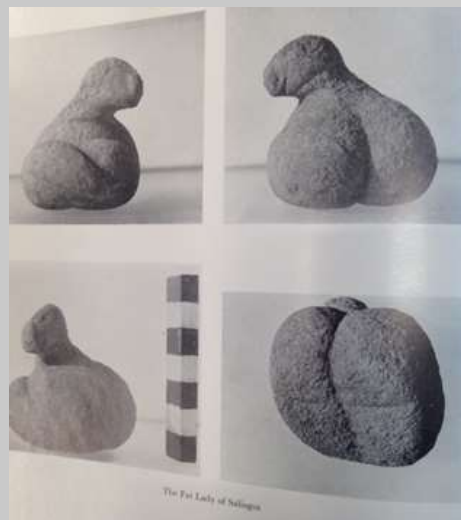
¹⁴⁸⁷ Evans & Renfrew 1968, σελ. 88-89.

¹⁴⁸⁸ Evans & Renfrew 1968, σελ. 84

¹⁴⁸⁹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 87.

Εικ.214. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Σχέδιο ειδωλίου παχύσαρκης γυναικείας μορφής (5300-4500 π.Χ.). Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. SAL-101.1.

Εικ.215. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Το ειδώλιο της παχύσαρκης γυναικείας μορφής. Φωτ. Evans & Renfrew 1968.

Με τις συγκρίσεις αυτές, δεν επιχείρησε να στοιχειοθετήσει πολιτισμικές επαφές μέσω διάχυσης, αντιθέτως, υπογράμμισε τις ιδιαιτερότητες των ευρημάτων του Σάλιαγκου (που τον οδήγησαν άλλωστε να τον χαρακτηρίσει ως ξεχωριστό πολιτισμό). Με βάση τις διαφορές που διέκρινε από τους πολιτισμούς της Πρώιμης Εποχής του Χαλκού στο Αιγαίο, χαρακτήρισε τον πολιτισμό του Σάλιαγκου πρωιμότερο και υπέθεσε ότι είχε διαρκέσει έως το 3000 π.Χ.¹⁴⁹⁰. Με ιδιαίτερη ικανοποίηση, υπογράμμισε ότι οι υποθέσεις του αυτές, οι οποίες βασίσθηκαν σε καθαρά τυπολογικές και μορφολογικές παρατηρήσεις, επαληθεύθηκαν αργότερα από τις μετρήσεις με C-14. Έτσι, η θέση χρονολογήθηκε μεταξύ 4300 – 3900 π.Χ.¹⁴⁹¹.

¹⁴⁹⁰ Evans & Renfrew 1968, σελ. 89.

¹⁴⁹¹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 90.

Υποστήριξε την αυτόνομη εξέλιξη του πολιτισμού του Σάλιαγκου, με κάποια κοινά χαρακτηριστικά της Μέσης και Ύστερης Νεολιθικής Ελλάδας και της Χαλκολιθικής Ανατολίας¹⁴⁹².

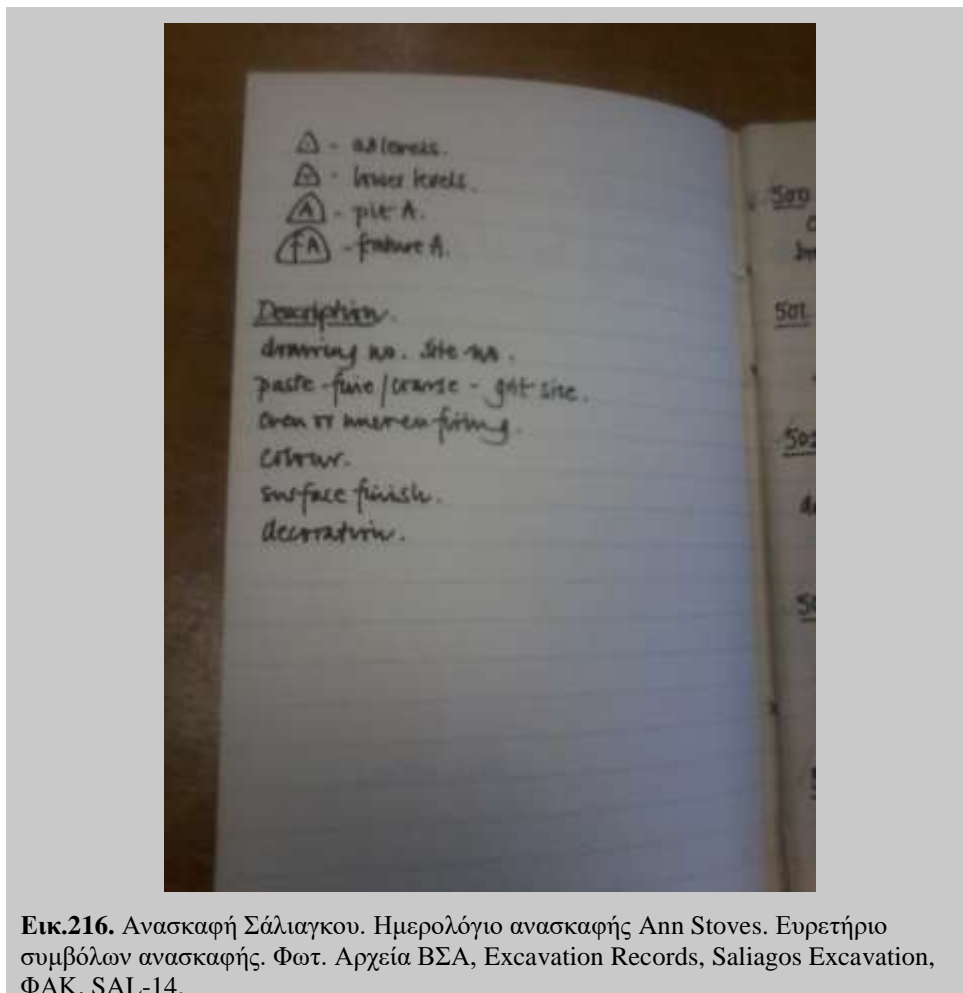
4.10.2.γ. Ημερολόγια ανασκαφής

Στα αρχεία της ΒΣΑ τηρούνται 30 ημερολόγια, εκ των οποίων τα 20 αφορούν στο ανασκαφικό έργο των δύο περιόδων και τα υπόλοιπα 10 περιέχουν λίστες φωτογραφικού υλικού, καταγραφές κεραμικής ανά τύπο και ανά είδος πηλού (by type and by ware), καθώς και μετρήσεις του βάρους της ανακτηθείσας κεραμικής.

Η τήρηση των ημερολογίων γινόταν κατά σκάμμα ή κατά τετράγωνο (by trench or by square) από τους επικεφαλής των σκαμμάτων. Προφανώς, το ίδιο άτομο ήταν επικεφαλής σε περισσότερα του ενός σκάμματα, διότι τα ημερολόγια είναι συμπληρωμένα από 8 άτομα (τους Ian Clegg, Andrew Fleming, Sven Gram, Bill Phelps, Cressida Ridley, Ann Stoves, Ken Wardle και Gayle Wever), ενώ τα σκάμματα ήταν περισσότερα των 20. Οι καταγραφές των ημερολογίων παρουσιάζουν σχετική ομοιομορφία από απόψεως μεθοδολογίας. Για παράδειγμα, η αλλαγή των στρωμάτων σημειώνεται με ένα τριγωνικό σύμβολο, εντός του οποίου καταχωρίζεται ο αριθμός του ανασκαφέντος στρώματος. Επίσης, κατά την καταγραφή των οστράκων χρησιμοποιούνται σύμβολα που καταδεικνύουν το επίπεδο εύρεσης, τα χαρακτηριστικά τους κ.ά. (εικ.216). Βεβαίως, κατά την καταγραφή παρουσιάζονταν ανάμεσα στα ημερολόγια κάποιες αναπόφευκτες αποκλίσεις, οφειλόμενες μάλλον στη μεγαλύτερη ή μικρότερη επιμέλεια τήρησης των οδηγιών που είχαν λάβει οι επικεφαλής από τον Διευθυντή της ανασκαφής.

¹⁴⁹² Evans & Renfrew 1968, σελ. 91.

Πάντως, σε όλα τα ημερολόγια η προσπάθεια πιστής απόδοσης των ευρημάτων στο σωστό στρωματογραφικό επίπεδο, ώστε να αποφεύγεται η διατάραξη (contamination) της κεραμικής, είναι εμφανής.

Εικ.216. Ανασκαφή Σάλιαγκου. Ημερολόγιο ανασκαφής Ann Stoves. Ευρετήριο συμβόλων ανασκαφής. Φωτ. Αρχεία ΒΣΑ, Excavation Records, Saliagos Excavation, ΦΑΚ. SAL-14.

4.10.2.δ. Η δημοσίευση της ανασκαφής

Η δημοσίευση των ευρημάτων συμπεριελήφθη σε ένα τόμο με τίτλο *Excavations at Saliagos Near Antiparos*, ο οποίος εκδόθηκε το 1968 και περιλάμβανε λεπτομερή στατιστικά στοιχεία σχετικά με την κεραμική που απέδωσε το κάθε στρώμα, π.χ. βάρος οστράκων¹⁴⁹³, συχνότητα παρουσίας συγκεκριμένου είδους διακόσμησης οστράκων¹⁴⁹⁴, τύπων κυπέλων,

¹⁴⁹³ Evans & Renfrew 1968, σελ. 34.

¹⁴⁹⁴ Evans & Renfrew 1968, σελ. 41, 42.

δοχείων¹⁴⁹⁵ και βάσεων¹⁴⁹⁶, καθώς και πίνακες με κατηγοριοποίηση και ποσόστωση του οψιανού και των λαξευμένων λίθων που περισυνελέγησαν από την έρευνα επιφανείας¹⁴⁹⁷.

Εκτός από το φωτογραφικό υλικό της θέσης και των ευρημάτων (πίνακες I-LIX), η δημοσίευση περιλαμβάνει και 62 πίνακες με σχέδια ευρημάτων.

Τα σχεδιαγράμματα και οι χάρτες εκπονήθηκαν από τον Ian Morrison, όπως χάρτης των Κυκλάδων όπου σημειώνονται οι θέσεις του Πολιτισμού του Σάλιαγκου¹⁴⁹⁸, κάτοψη όλης της νησίδας, όπου σημειώνεται η ανασκαφείσα περιοχή¹⁴⁹⁹, καθώς και 4 ένθετα αναδιπλούμενα σχέδια, 2 με λεπτομερειακή στρωματογραφική αποτύπωση κατά τομέα ανασκαφής και 2 με αποτύπωση της Κυρίως Περιοχής, λίθο-λίθο, πριν και μετά την ολοκλήρωση της ανασκαφής και την ερμηνεία των αρχαιολογικών δεδομένων.

Ο Renfrew συνεργάστηκε με πλήθος επιστημόνων άλλων ειδικοτήτων οι οποίοι διενήργησαν εξειδικευμένες μελέτες στον Σάλιαγκο όπως: (α) έρευνα της παλαιοακτής από τον I.A. Morrison¹⁵⁰⁰, η οποία αποκάλυψε ότι η στάθμη της θάλασσας κατά τη Νεολιθική εποχή ήταν περίπου 6 μ. χαμηλότερη. Επομένως, η νησίδα είχε μεγαλύτερη έκταση. Αποτελούσε ένα ακρωτήριο με μορφή χαμηλού λοφίσκου στο βόρειο μέρος του καλά προφυλαγμένου κόλπου της Πάρου-Αντιπάρου. Η θέση ήταν εύλογα σημαντική για τον έλεγχο της θαλασσίας διόδου και ο Renfrew αναγνώρισε ότι, υπό το φως αυτών των γεωλογικών στοιχείων, οι λόγοι κατοίκησης αυτής της νεολιθικής θέσης έγιναν πιο κατανοητοί¹⁵⁰¹ (β) Ορυκτολογική μελέτη από τον M.G. Oostrom¹⁵⁰² (γ) Γεωλογική και πετρολογική μελέτη από τον J. E. Dixon¹⁵⁰³ (δ) Έρευνα σχετικά με την προέλευση του οψιανού

¹⁴⁹⁵ Evans & Renfrew 1968, σελ. 45.

¹⁴⁹⁶ Evans & Renfrew 1968, σελ. 46.

¹⁴⁹⁷ Evans & Renfrew 1968, σελ. 47-49.

¹⁴⁹⁸ Evans & Renfrew 1968, σελ.4.

¹⁴⁹⁹ Evans & Renfrew 1968, σελ.7.

¹⁵⁰⁰ Morrison 1968, 92-98.

¹⁵⁰¹ Evans & Renfrew 1968, σελ. 5.

¹⁵⁰² Oostrom 1968, σελ. 99-100.

¹⁵⁰³ Dixon 1968, σελ. 101-104.

της νησίδας από τους J.R. Cann, J.E. Dixon και C. Renfrew¹⁵⁰⁴ (ε) Εδαφολογική μελέτη από I.W. Cornwall¹⁵⁰⁵ (στ) Ανάλυση και συγκριτική μελέτη της γύρης των Κυκλάδων από την παλυνολόγο J. Turner¹⁵⁰⁶ (ζ) Οστεολογική μελέτη ζώων από τους E.S. Higgs, I.M. Clegg και I.A. Kinnes¹⁵⁰⁷ (η) Μελέτη οστών ιχθύων από την J.M. Renfrew, P.H. Greenwood και P.J. Whitehead¹⁵⁰⁸ (θ) Μελέτη σχετικά με τα μαλάκια, μαλακόστρακα καρκινοειδή και εχινόδερμα από τον N.J. Shackleton¹⁵⁰⁹ (ι) Μελέτη απολιθωμένων υπολειμμάτων δημητριακών από την J.M. Renfrew¹⁵¹⁰ (ια) Χρήση φωτογραμμετρίας¹⁵¹¹ κατά την ανασκαφή από τον I.A. Morrison¹⁵¹² (ιβ) Χρονολογήσεις με βάση τη μέθοδο C-14 από τον R. Stuckenrath Jr.¹⁵¹³ (ιγ) υποθαλάσσια έρευνα μετά από ειδική άδεια της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας από τους F. Irving, M. Gee, B. Ward, R. Crump και M. Hassell¹⁵¹⁴.

4.10.3. Παρατηρήσεις για την επιστημονική και την εν γένει προσωπικότητα του Colin Renfrew

Το ενδιαφέρον του Renfrew για τις φυσικές επιστήμες εκδηλώθηκε ήδη από τα σχολικά χρόνια. Ήταν τότε η πρώτη μεταπολεμική δεκαετία κατά την οποία παρατηρείτο πρόοδος στην επιστημονική γνώση.

Στην ενασχόλησή του με την αρχαιολογία, η συμβολή των γονέων του, με τους οποίους ταξίδευε τακτικά και επισκεπτόταν αρχαιολογικούς χώρους, υπήρξε καταλυτική¹⁵¹⁵.

¹⁵⁰⁴ Cann, Dixon & Renfrew 1968, σελ. 105-107.

¹⁵⁰⁵ Cornwall 1968, σελ. 108-111.

¹⁵⁰⁶ Turner 1968, σελ. 112-113.

¹⁵⁰⁷ Higgs, Clegg & Kinnes 1968, σελ. 114- 117.

¹⁵⁰⁸ Renfrew, Greenwood & Whitehead 1968, σελ. 118-121.

¹⁵⁰⁹ Shackleton 1968, σελ. 122-138.

¹⁵¹⁰ Renfrew J.M. 1968, σελ. 139-141.

¹⁵¹¹ Ο όρος αναφέρεται σε μία ιδιαίτερη μέθοδο-τεχνική για την εξαγωγή σχεδίων από πληροφορίες που έχουν καταγραφεί σε φωτογραφικό υλικό (Morrison 1968, σελ. 142).

¹⁵¹² Morrison 1968α, σελ. 142-143.

¹⁵¹³ Stuckenrath 1968, σελ. 144.

¹⁵¹⁴ Evans & Renfrew 1968, σελ. 2.

¹⁵¹⁵ Πουρνάρα 2011.

Σε ηλικία 14 ετών, με την ενθάρρυνση του Καθηγητή του στα Λατινικά, συμμετείχε σε ανασκαφές στο Canterbury κατά τις καλοκαιρινές διακοπές. Όπως ο ίδιος αναφέρει «ήταν γοητευτικό να βλέπεις την πληροφορία να αναδύεται καθώς σκάβεις»¹⁵¹⁶.

Την εποχή των σπουδών του Renfrew στο Cambridge, Καθηγητής Αρχαιολογίας ήταν ο Grahame Clark. Ο Glyn Daniel ήταν ένας από τους διδάσκοντες, με τον οποίο ο Renfrew ανέπτυξε ιδιαίτερη σχέση.

Η συνέντευξη του Renfrew προς τον Alan Macfarlane¹⁵¹⁷ είναι αποκαλυπτική του κλίματος το οποίο επικρατούσε στο Τμήμα της Αρχαιολογίας του Cambridge τη δεκαετία του 1960, αλλά και των επιρροών που αναπόφευκτα δέχθηκε ο νεαρός τότε Colin: «Ο Glyn (Daniel) ήταν επιφυλακτικός για το σύστημα των Τριών Εποχών¹⁵¹⁸ αν και με απογοήτευε και με προβλημάτιζε κάπως το γεγονός ότι δεν ήταν το ίδιο επιφυλακτικός για τα θέματα που απασχολούσαν την εποχή μας. Εξέφρασε νωρίς την άποψη ότι η λεγόμενη Νέα Αρχαιολογία ήταν σκέτη πολυλογία. Δεν ενδιαφερόταν για τη φύση των νέων ερμηνειών, πράγμα περίεργο διότι το βιβλίο του *The Idea of Prehistory* είναι γεμάτο από πρόωρες έρευνες για το ποιά είναι η φύση της ερμηνείας στην αρχαιολογία. Δεν νομίζω ότι ο Glyn έπαιξε κεντρικό ρόλο στο διορισμό του David Clarke, αν και επικαλύπτονταν. Ο David Clarke ήταν προστατευόμενος του Grahame Clark και οι Grahame και Glyn ουδέποτε τα πήγαιναν ιδιαίτερα καλά. Προς το τέλος μάλιστα τα πήγαιναν άσχημα. Ο Glyn δηγείτο ότι είχε ζητηθεί από εκείνον, τον Graham Clark και τον Stuart Piggot να γράψουν από κοινού ένα βιβλίο πάνω στην παγκόσμια προϊστορία. Έκαναν κάποιες συζητήσεις και ξαφνικά ο Grahame Clark εμφάνισε το βιβλίο, πράγμα που ο Glyn δεν θεώρησε απόλυτα σωστό. Είχαν τελείως διαφορετικό ύφος αλλά ποτέ δεν κατάλαβα γιατί δεν τα πήγαιναν καλά. Το έργο του

¹⁵¹⁶ Βλ. συνέντευξη (μέρος πρώτο) Renfrew προς τον Macfarlane της 23.10.2008. Βρίσκεται στην ιστοσελίδα www.alanmacfarlane.com/ancestors/renfrew.htm (τελευταία επίσκεψη 17.10.2017).

¹⁵¹⁷ Alan Donald James Macfarlane (1941). Βρετανός ανθρωπολόγος και ιστορικός, Ομότιμος Καθηγητής στο King's College του Πανεπιστημίου Cambridge. Έχει συγγράψει 20 βιβλία και πολυάριθμα άρθρα πάνω σε θέματα ανθρωπολογίας και ιστορίας της Αγγλίας, του Νεπάλ, της Ιαπωνίας και της Κίνας (Snell 1989).

¹⁵¹⁸ Βλ. Daniel 1943, σελ. 47-48.

Grahame Clark ήταν πολύ στενά εστιασμένο (επικεντρωμένο) και πιθανώς να μην είχε σε μεγάλη υπόληψη τον *Glyn* ως ακαδημαϊκό. Ο *Glyn* είχε πολλά ενδιαφέροντα και ενδεχομένως να θεωρούσε τον *Grahame Clark* στενόμυαλο. Όσοι γνώριζαν από Δανέζικο θέατρο τους παρομοίαζαν με τον *Becker* και τον *Klindt-Jensen* στην *Κοπεγχάγη*. Ο τελευταίος ήταν ένας ευζωιστής όπως ο *Glyn*, ενώ ο *Becker* ήταν αυστηρά προσηλωμένος. Αυτή ήταν μία πραγματικότητα στο Τμήμα (Αρχαιολογίας) τον καιρό εκείνο. Ο *Charles McBurney* ήταν ιδιαίτερα ενθουσιώδης άνθρωπος, αφοσιωμένος στην Παλαιολιθική εποχή, πράγμα που καταλάβαινε ο *Grahame Clark* ενώ ο *Glyn* λιγότερο. Ο *Glyn* δεν τα πήγαινε καλά με τον *McBurney*. Ο *Eric Higgs* ήταν προστατευόμενος του *Grahame Clark* και ακολουθούσε την άποψή του πάνω στη σημασία των περιβαλλοντικών δεδομένων. Ο *Higgs* επικεντρώθηκε πλήρως στη θεωρία των υποσυστημάτων. Επομένως, υπήρχαν πολλές διαφορετικές απόψεις στο Τμήμα και πολλοί δεν μιλούσαν μεταξύ τους και δεν είχαν καλές σχέσεις. Αργότερα, όταν επέστρεψα στο *Cambridge* ως *Disney Professor*, βρήκα τον *Ian Hodder* με τον οποίο είχαμε πολλές διαφωνίες εννοιολογικής φύσεως. Ήταν οπαδός της «Μεταδιαδικαστικής» αρχαιολογίας, ενώ εγώ είμαι «Διαδικαστικός» αρχαιολόγος και ουδέποτε αποδέχθηκα εντελώς την πρόθεσή τους να αντικαταστήσουν όλη την προηγούμενη θεωρία. Στην αρχή είχαν μία μάλλον αντιεπιστημονική θεώρηση. Αν και τους δικαιολογώ που κατέκριναν τον υπερβολικό επιστημονισμό (*excessive scientism*)¹⁵¹⁹ της αρχαιολογίας του τέλους της δεκαετίας του 1960 η πόλωση ήταν περιττή και θεωρώ μερικούς ισχυρισμούς τους εξεζητημένους και οπωσδήποτε όχι τελείως αποδεκτούς. Πάντως, ακριβώς επειδή τα πήγαινα καλά με τον *Ian* και παραμείναμε καλοί φίλοι, φρόντισα να μετριασθεί αυτή η πόλωση. Οι διαφορετικές μας απόψεις δεν μας οδήγησαν σε έριδες. Αντιθέτως, η αίσθησή μου είναι ότι όταν ήμουν προπτυχιακός φοιτητής, στα τέλη της δεκαετίας του '50 και στις αρχές της δεκαετίας του '60, υπήρχε ένταση στο Τμήμα.

Ο *David Clarke* ήταν ένα συναρπαστικό άτομο και κατά κάποιο τρόπο ένας από τους σπουδαιότερους αρχαιολόγους στον κόσμο. Είχαμε περίπου την ίδια

¹⁵¹⁹ Ο *Renfrew* εννοεί προφανώς τη θετικιστική προσέγγιση των Διαδικαστικών αρχαιολόγων, οι οποίοι ερμήνευαν τα αρχαιολογικά δεδομένα με μεθόδους δανεισμένες από τις θετικές επιστήμες.

ηλικία, αλλά επειδή είχα υπηρετήσει στον Στρατό είχα ανώτερη θέση. Τον βρήκα πολύ ενδιαφέροντα... Τότε έγραφε τη διδακτορική του διατριβή. ...Ήταν η εποχή που ξεκινούσαν οι πρώτες εφαρμογές υπολογιστών στην αρχαιολογία. Η μεγάλη συμβολή του ήταν το βιβλίο του Αναλυτική Αρχαιολογία. Ήταν απίστευτα καλό βιβλίο. Είχε κάποιες καλές ιδέες για το πώς πρέπει να συστηματοποιηθεί η αρχαιολογία και πώς πρέπει να γίνει κατανοητή η θεωρία. Και προχώρησε τις σκέψεις του με πολύ συστηματικό τρόπο. Αν και ο σύγχρονός του στις ΗΠΑ Lewis Binford είχε κάπως βαθύτερη σκέψη για το τι έκανε και είχε γράψει κάποια άρθρα τα οποία άσκησαν τεράστια επιρροή στη νέα αρχαιολογία, κανείς δεν έγραψε βιβλίο με τη συνοχή και το εύρος του David Clarke. Είναι αλήθεια ότι χρησιμοποίησε ένα εξειδικευμένο λεξιλόγιο το οποίο αποθάρρυνε αρκετούς μελετητές. Η Jacquetta Hawkes, η οποία ανήκε στους σπουδαιότερους επιστήμονες ανθρωπιστικών σπουδών της γενιάς της, έγραψε μία πολύ καυστική κριτική. Ο Glynn κράτησε μάλλον την ίδια στάση. Νομίζω ότι είναι λάθος να τον κατακρίνει κανείς για το λεξιλόγιο και αν κάποιος κάνει τον κόπο να εξοικειωθεί με περίπου είκοσι όρους δεν του παίρνει πολύ χρόνο να αισθάνεται οικείος με τους ιδιωτισμούς. Νομίζω ότι ήταν από τα σπουδαιότερα αρχαιολογικά βιβλία του αιώνα. Ο Gordon Childe ήταν κατά τη γνώμη μου από τους αρχαιολόγους που άσκησαν τη μεγαλύτερη επιρροή στην εποχή μας. Όταν ξεκίνησα κατά το δεύτερο έτος να σπουδάζω αρχαιολογία, διάβασα τα περισσότερα από τα βιβλία τα οποία είχε γράψει ο Childe. Έθετε με πολύ σαφή τρόπο το πρόβλημα και προσπάθησε να βρει ένα τρόπο να αναπαράγει το παρελθόν. Συναρμολογούσε το παρελθόν, όπως ο ίδιος έλεγε, με τη χρήση της έννοιας του πολιτισμού. Ενδιαφερόταν για τις προϊστορικές μεταναστεύσεις και στη συνέχεια, έγραψε για τις ινδοευρωπαϊκές γλώσσες. Ένα από τα καλύτερα βιβλία του είναι το *What Happened in History*, όπου ασχολήθηκε με τις απαρχές του πολιτισμού στην Εγγύς Ανατολή και τη σταδιακή του εξάπλωση στην Ευρώπη. Ανέπτυξε τις έννοιες της γεωργικής και της αστικής επανάστασης οι οποίες είναι κεντρικής σημασίας στην αρχαιολογική σκέψη. Νομίζω ότι έθεσε πολλά ζητήματα. Μπορεί να ισχυρισθεί κάποιος ότι ήταν υλιστής, ο ίδιος, πάντως, σίγουρα θεωρούσε τον εαυτό του Μαρξιστή. Την εποχή της δεκαετίας του '50 ο ισχυρισμός ότι είσαι Μαρξιστής αντιμετωπιζόταν δυσμενώς από ορισμένους

κύκλους. Είχε μία περίπλοκη σχέση με το Μαρξισμό. Ήταν γιος Αυστραλού κληρικού και προφανώς ήταν δυστυχής στο σπίτι του. Είχε στιγματισθεί ως Μαρξιστής στην Αυστραλία, ήταν καλά τεκμηριωμένο αυτό. Ήταν η πιο δραστήρια περίοδος της ζωής του ως Μαρξιστή η εποχή εκείνη. Υπήρχαν για το άτομό του εκθέσεις των μυστικών υπηρεσιών κατά τη διάρκεια του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου και αργότερα. Στη συνέχεια, ήλθε στη Βρετανία και καθιερώθηκε ως Καθηγητής στο Εδιμβούργο. Μετά έγινε μέλος του «Athenaeum» και λέγεται ότι απολάμβανε να πίνει μία κανάτα σαμπάνια ενώ εξακολουθούσε να είναι Μαρξιστής. Αργότερα απογοητεύθηκε όταν πήγε στη Ρωσία. Παρέμεινε Μαρξιστής αλλά αν διαβάσει κανείς τα λίγα άρθρα στα οποία εκθέτει τη Μαρξιστική του σκέψη, θα δυσκολευτεί να βρει οτιδήποτε με το οποίο θα διαφωνήσει. Ο Childe δεν εστίασε τόσο στην ταξική πάλη. Σήμερα τον θεωρώ ως ένα υλιστή ο οποίος αποκαλούσε τον εαυτό του Μαρξιστή»¹⁵²⁰.

Ο Renfrew είναι μία πολυδιάστατη προσωπικότητα, με ευρύτητα γνώσεων και ενδιαφερόντων. Από νεαρή ηλικία ενδιαφέρθηκε για τις σπουδές ξένων γλωσσών, την τέχνη και τη συλλογή αρχαίων νομισμάτων, μία δραστηριότητα την οποία σήμερα έχει εγκαταλείψει, όπως με ειλικρίνεια παραδέχθηκε στον Macfarlane, κυρίως λόγω των δημοσίων δηλώσεών του εναντίον των ιδιωτικών συλλογών αρχαιοτήτων.

Πολλά στοιχεία της προσωπικότητάς του, τόσο σε επιστημονικό όσο και σε προσωπικό επίπεδο, αποκαλύπτονται στη συνέντευξη που παραχώρησε στη γράφουσα (βλ. Παράρτημα 2 της διατριβής), η οποία είχε συγχρόνως, την τύχη να τον γνωρίσει ακόμη καλύτερα κατά τη διάρκεια της συμμετοχής της στην έρευνα επιφανείας, που διεξήχθη υπό τη διεύθυνσή του στις νήσους Κέρο και Νάξο των Κυκλάδων κατά τις περιόδους 2012-2015. Μία εικόνα που παραμένει αλησμόνητη ήταν η ευθυτενής φιγούρα που διαγραφόταν στον ορίζοντα κάθε πρωί στις 6 π.μ. στην αποβάθρα με τα καΐκια, με το λευκό σακάκι και το αντίστοιχο καπέλο να συζητά και να αστεϊεύεται με

¹⁵²⁰ Βλ. συνέντευξη Renfrew της 23.10.2008 www.alanmacfarlane.com/ancestors/renfrew.htm (τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017).

τους ψαράδες και τους καπετάνιους σε άπταιστα Ελληνικά, καθώς ανέμενε τα μέλη της ομάδας έρευνας να συγκεντρωθούν. Ο γνωστός αγγλοσαξονικός αυτοσαρκασμός (που αποτελεί την πεμπτούσια του χιούμορ) συνδυάζεται στην περίπτωση του Renfrew με τις σωστές δόσεις ευαισθησίας, ευγένειας και ενδιαφέροντος για τα μέλη της ομάδας, προκαλώντας εντύπωση για την ικανότητα απομνημόνευσης ονομάτων που διαθέτει. Οι διοικητικές του ικανότητες εκτείνονται σε όλο το φάσμα δραστηριοτήτων της εκάστοτε επιστημονικής έρευνας που διευθύνει. Από τα μικρά και καθημερινά, όπως η οργάνωση της διαμονής και σίτισης των μελών της ομάδας, έως τα σοβαρά και ουσιώδη, όπως ο τρόπος οργάνωσης και διεξαγωγής των έργων που αναλαμβάνει, τα οποία παρακολουθεί προσωπικά. Η καθημερινή αναφορά πεπραγμένων των επικεφαλής των ομάδων συνδυάζεται πάντοτε με εκπαιδευτικά σεμινάρια, ώστε να υπάρχει συνεχής επιμόρφωση των συμμετεχόντων. Η εμπειριστική προσήλωση στο υλικό και η έμφαση στη διεπιστημονική συνεργασία είναι από τα πλέον χαρακτηριστικά γνωρίσματα των ερευνητικών του προγραμμάτων. Οι ομάδες του, εκτός από αρχαιολόγους, συμπεριλαμβάνουν ανελλιπώς επιστήμονες διαφόρων ειδικοτήτων, όπως γεωλόγους, περιβαλλοντολόγους, βοτανολόγους κ.ά., καθώς και ειδικούς σε θέματα στατιστικής και γραφιστικών απεικονίσεων, τα οποία θεωρεί σημαντικά εργαλεία ανάλυσης των αρχαιολογικών δεδομένων και εξαγωγής συνθετικών συμπερασμάτων για το παρελθόν.

Το ενδιαφέρον του για τη σύγχρονη Ελλάδα, το οποίο εκδηλώνεται όχι μόνο από τις γνώσεις του της ελληνικής γλώσσας αλλά και από την ενεργή συμμετοχή του στα ήθη και έθιμα της χώρας μας, όπως στο πανηγύρι των ψαράδων, το οποίο εορτάζεται στα Κουφονήσια κάθε Ιούλιο, που συμπίπτει με τη γιορτή των γενεθλίων του, συνδυάζεται με το αντίστοιχο ενδιαφέρον του για την προϊστορική Ελλάδα και τις απαρχές του πολιτισμού μας. Έτσι, τα συνεχή ανασκαφικά και ερευνητικά προγράμματα, τα οποία διευθύνει ανελλιπώς στη χώρα μας επί σχεδόν μισό αιώνα, αποτελούν εργαστήρια μεταλαμπάδευσης γνώσεων αρχαιολογικής πρακτικής και μεθοδολογίας και φυτώρια εκκόλαψης μελλοντικών ερευνητών.

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5

Οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι και το κοινωνικοπολιτικό γίγνεσθαι στην Ελλάδα την εικοσαετία 1947-1967

5.1. Εισαγωγή

Στο παρόν κεφάλαιο θα γίνει προσπάθεια προσέγγισης των ιδεολογικών παραμέτρων και των κοινωνικοπολιτικών δραστηριοτήτων των δύο ξένων Σχολών και σύνδεσής τους με τις διεθνείς συγκυρίες και εξελίξεις, με στόχο τη διερεύνηση της ενδεχόμενης άσκησης εκ μέρους τους της λεγομένης «αρχαιολογικής πολιτικής» στη χώρα μας.

Η προσέγγιση θα γίνει, αναπόφευκτα, μέσα από τη δράση των αρχαιολόγων των δύο Σχολών, όπως αυτή ξεδιπλώνεται μέσα από το μελετηθέν αδημοσίευτο αρχειακό υλικό, αλλά και από άλλα στοιχεία, όπως ημερήσιο τύπο της εποχής, άρθρα και σχετικές μονογραφίες. Θα εξετασθεί, μεταξύ άλλων, κατά πόσον οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι περιορίστηκαν σε καθαρά ακαδημαϊκές δραστηριότητες ή αναμείχθηκαν παράλληλα στα πολιτικά δρώμενα της χώρας μας και με ποιό ρόλο και ιδιότητα.

Για την καλύτερη κατανόηση των νοοτροπιών, ιδεολογικών προδιαθέσεων και, εν τέλει, δράσεων των δύο Σχολών, κρίνεται απαραίτητο να τεθεί προηγουμένως το ιστορικό πλαίσιο της υπό κρίση εικοσαετίας, μέσα στο οποίο κινήθηκαν και δραστηριοποιήθηκαν οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι.

5.2. Ιστορικό πλαίσιο

Το έτος 1947, το οποίο αποτελεί τη συμβατική χρονολογική αφετηρία της παρούσας μελέτης, αποτελεί ορόσημο για τις μεταπολεμικές σχέσεις των νικητών του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Σύμφωνα με τους ερευνητές, σε αυτή την περίοδο (τέλος 1946 αρχές 1947) τοποθετείται η έναρξη του Ψυχρού Πολέμου¹⁵²¹, αφού, μετά τη λήξη του, οι Η.Π.Α. και η Σοβιετική Ένωση από σύμμαχοι μετατράπηκαν, σταδιακά, σε ανταγωνιστές. Ένα σύνολο

¹⁵²¹ Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 89.

γεγονότων επέτεινε την εκατέρωθεν δυσπιστία και κλιμάκωσε την ένταση στις μεταξύ τους σχέσεις κατά τα επόμενα έτη.

Την καχυποψία της Ουάσιγκτον για τον ισχυρότερο σύμμαχό της του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου επιβεβαίωσε ο George Kennan (1904-2005), αξιωματούχος της πρεσβείας των Η.Π.Α. στη Μόσχα και γνώστης της πολιτικοκοινωνικής κατάστασης της Σοβιετικής Ένωσης.

Σε ένα άρθρο το οποίο δημοσίευσε με το ψευδώνυμο «X» τον Ιούλιο του 1947 στο περιοδικό *Foreign Affairs*, με τίτλο «The Sources of Soviet Conduct», υποστήριξε ότι η Σοβιετική Ένωση ακολουθούσε συνειδητά επεκτατική πολιτική και πρότεινε ως τρόπο αναχαίτισής της την υιοθέτηση εκ μέρους των Η.Π.Α. της πολιτικής της ανάσχεσης (containment)¹⁵²². Αυτή η άποψη του Kennan ανέτρεψε τη μέχρι τότε πολιτική του κατευνασμού (appeasement), η οποία εμφορείτο από τη μετριοπαθή και ιδεαλιστική τάση της συλλογικής διεθνούς ασφάλειας και της κατοχύρωσης οικουμενικών κανόνων, μέσω του ΟΗΕ. Η «ανάσχεση» του Kennan δεν αναφερόταν σε απόκρουση στρατιωτικής εισβολής της Μόσχας, αλλά σε αποτροπή του επεκτατισμού της. Για το λόγο αυτό, διαφώνησε με την ίδρυση του ΝΑΤΟ και τη διαίρεση της Γερμανίας, θεωρώντας ότι παρόμοιες ενέργειες θα επέτειναν την εχθρότητα των σοβιετικών και τη στρατιωτική αντιπαράθεση. Η ανάλυση του Kennan σηματοδότησε την έναρξη της ρεαλιστικής πολιτικής των Η.Π.Α.¹⁵²³.

Την ίδια εποχή δέσποζε η αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του Edgar Hoover (1895-1972), με τις αντικομμουνιστικές εκκαθαριστικές επιχειρήσεις του, ο οποίος τάραξε συνθέμελα τη σύγχρονη αμερικανική ιστορία. Απέκτησε την ισχύ του συλλέγοντας πληροφορίες που έφερναν σε δύσκολη θέση επώνυμους, όχι μόνο πολιτικούς αλλά και προσωπικότητες του ακαδημαϊκού και γενικότερα του πνευματικού κόσμου της εποχής.

¹⁵²² Gaddis 1982.

¹⁵²³ Gaddis 2011. Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 90-94.

Η Ελλάδα, λόγω και της γεωπολιτικής της θέσης, δεν ήταν δυνατόν να μείνει εκτός του διπολικού συστήματος. Αποτέλεσε μέρος αυτών των διεργασιών και επηρεάστηκε αλλά και επηρέασε τις διεθνείς πολιτικές εξελίξεις, σε μεγαλύτερο ή μικρότερο εκάστοτε βαθμό.

Πριν ακόμη ξεσπάσει ο Ψυχρός Πόλεμος, με την διμερή «Συμφωνία Ποσοστών» μεταξύ Αγγλίας και Σοβιετικής Ένωσης, η οποία ήταν μία πρώτη απόπειρα συνεννόησης για τη μεταπολεμική διευθέτηση των Βαλκανίων, η Ελλάδα βρέθηκε στην επιρροή της Βρετανίας¹⁵²⁴. Συγκεκριμένα, ο Βρετανός Πρωθυπουργός Winston Churchill και ο Σοβιετικός ηγέτης Ιωσήφ Στάλιν, τον Οκτώβριο του 1944 συμφώνησαν ότι, μετά τη λήξη του πολέμου, η Βρετανία θα έχει επιρροή στην Ελλάδα 90%, στη Γιουγκοσλαβία 50%, στη Βουλγαρία και την Ουγγαρία 20% και στη Ρουμανία 10%. Αντίστοιχα, η επιρροή της Σοβιετικής Ένωσης συμφωνήθηκε να είναι στη Ρουμανία 90%, στη Βουλγαρία και την Ουγγαρία 80%, στη Γιουγκοσλαβία 50% και στην Ελλάδα 10%¹⁵²⁵. Η

¹⁵²⁴ Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι αρχηγοί των Τριών Μεγάλων Δυνάμεων (Η.Π.Α., Σοβιετικής Ένωσης και Βρετανίας) είχαν κατά καιρούς συναντηθεί για να συζητήσουν πώς θα προχωρούσαν στον πόλεμο εναντίον του Άξονα και ποιές θα ήταν οι πρώτες ενέργειες μετά τη νίκη των Συμμάχων, η οποία διαφαινόταν ως βέβαιη, μετά τη μάχη του Στάλινγκραντ, η οποία έληξε την 2/2/1943, με την αποφασιστική νίκη του Κόκκινου Στρατού.

¹⁵²⁵ Αν και η στρατιωτική πραγματικότητα, η οποία διαμορφώθηκε με το τέλος του πολέμου, έθεσε τη θέση της Ελλάδας στη σφαίρα επιρροής του Δυτικού κόσμου, ήδη από την περίοδο της Κατοχής, είχαν αρχίσει στη χώρα μας εμφύλιες διαμάχες με ιδεολογικό υπόβαθρο. Μετά τη γερμανική εισβολή, οι δύο μεγαλύτερες αντιστασιακές οργανώσεις ήταν το ΕΑΜ (Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο), ένας συνασπισμός από φιλοαριστερά κόμματα με κυρίαρχο το Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας και ο ΕΔΕΣ (Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος), ο οποίος ιδρύθηκε από αξιωματικούς του προπολεμικού ελληνικού στρατού και είχε αρχηγό τον Ναπολέοντα Ζέρβα. Το 1942, το ΕΑΜ δημιούργησε το στρατιωτικό του σκέλος, τον ΕΛΑΣ (Εθνικός Απελευθερωτικός Στρατός), με αρχηγό τον Άρη Βελουχιώτη, και το 1943 το ΕΑΜ-ΕΛΑΣ, με τη συμμετοχή του ΚΚΕ, επιτέθηκε στις υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις και τις κατέστρεψε, με εξαίρεση τον ΕΔΕΣ, ο οποίος είχε περιορισθεί στην Ήπειρο.

Μετά τη σύγκρουση των Δεκεμβριανών του 1944 και τη Συμφωνία της Βάρκιζας τον Φεβρουάριο του 1945, ακολούθησε περίοδος πολιτικής αστάθειας, παράλυσης του κρατικού μηχανισμού, διώξεις στελεχών του ΕΑΜ (η λεγόμενη Λευκή Τρομοκρατία), ανεξέλεγκτες δράσεις ακροδεξιών και κομμουνιστικών δυνάμεων στην ύπαιθρο, απόκρυψη οπλισμού από το ΕΑΜ, τον οποίο, βάσει της Συμφωνίας της Βάρκιζας, τα μέλη του όφειλαν να παραδώσουν κ.ά. Οι διωκόμενοι οργάνωσαν ομάδες ενόπλων ανταρτών. Μία από αυτές, την 30^η Μαρτίου 1946, παραμονή εθνικών εκλογών, επιτέθηκε στο σταθμό χωροφυλακής Λιτόχωρου Πιερίας και είχε ως αποτέλεσμα έντεκα νεκρούς. Οι αντάρτες αποχωρώντας αποκόμισαν τέσσερις ομήρους και πυρπόλησαν τον σταθμό (Σφήκας 2001, σελ. 67-68). Στο επόμενο διάστημα πλήθυναν οι επιθέσεις εναντίον σταθμών χωροφυλακής, καθώς και οι συγκρούσεις κυβερνητικών και ανταρτών. Η κυβέρνηση εξέδωσε ψήφισμα «Περί

συμφωνία αυτή έχει ενδιαφέρον διότι επικύρωνε πρακτικά μία ήδη υπαρκτή κατάσταση στη νοτιοανατολική Ευρώπη και αντανakλούσε τα όρια ισχύος και τους αυτοπεριορισμούς, τους οποίους έθετε κάθε πλευρά μετά τους γεωπολιτικούς συσχετισμούς δυνάμεων, οι οποίοι είχαν προκύψει μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Έτσι, η Βρετανία, ως χώρα με ναυτική παράδοση, εστίασε το ενδιαφέρον της στη σημαντική θέση της Ελλάδας, αλλά και της Γιουγκοσλαβίας, στη Μεσόγειο. Αντίστοιχα, η Σοβιετική Ένωση πρόκρινε τον έλεγχο της Βαλκανικής ενδοχώρας. Ο Αμερικανός Πρόεδρος Roosevelt φαίνεται ότι ενημερώθηκε για τη συμφωνία και έλαβε διαβεβαιώσεις ότι η διευθέτηση αυτή δεν προδίκασε απαραίτητα το μέλλον όλης της Ευρώπης, αλλά ήταν αναγκαία για να αποφευχθούν έριδες ανάμεσα στους νικητές τους Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου¹⁵²⁶.

Μετά τη λήξη του πολέμου, η ηγετική θέση των Η.Π.Α. ανάμεσα στα κράτη της Δύσης αναπτύχθηκε, σταδιακά, μέσω συγκεκριμένων πρωτοβουλιών κατά τη διάρκεια της περιόδου 1947-1949¹⁵²⁷. Ειδικότερα:

Στις αρχές του 1947, η Ελλάδα χρειαζόταν μεγάλη πολιτική και οικονομική βοήθεια. Η ανάγκη αυτή, σε συνδυασμό με τις στρατιωτικές δαπάνες που

εκτάκτων μέτρων κατά των επιβουλεομένων την δημόσιαν τάξιν και την ακεραιότητα της χώρας», με το οποίο δρομολογήθηκαν διώξεις και θανατικές καταδίκες εναντίον κομμουνιστών. Την 1^η Σεπτεμβρίου 1946 έγινε δημοψήφισμα, το οποίο πρόκρινε την επάνοδο του βασιλιά Γεωργίου Β΄. Ο Εμφύλιος Πόλεμος κλιμακώθηκε.

¹⁵²⁶ Η συμφωνία αυτή τηρήθηκε και ο Στάλιν δεν επενέβη, παρά τις αντίθετες προσδοκίες του Κομμουνιστικού Κόμματος Ελλάδας, όταν τον Δεκέμβριο του 1944 βρετανικά και κυβερνητικά στρατεύματα αντιμετώπισαν στην Αθήνα τις δυνάμεις του Ελληνικού Απελευθερωτικού Στρατού (Κλόουζ 1997). Ο Winston Churchill γράφει στα απομνημονεύματά του: «Ο Στάλιν τήρησε αυστηρά και πιστά τη συμφωνία μας του Οκτωβρίου. Και κατά τη διάρκεια της μάχης, επί πολλές εβδομάδες, εναντίον των κομμουνιστών στους δρόμους της Αθήνας, ουδεμία λέξη μομφής σημειώθηκε στην «Πράβδα» ή στην «Ιζβέστια»» (Τσόρτσιλ 1955). Τα παραπάνω επαληθεύονται και στο ημερολόγιο του Georgi Dimitrov (1882-1949), ηγέτη του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος και της Γ' Διεθνούς, το οποίο δημοσίευσε ο γιός του Boyko Dimitrov το 1999 (Κουζινόπουλος 1999). Το χειρόγραφο φυλασσόταν στο κεντρικό αρχείο του Βουλγαρικού Κομμουνιστικού Κόμματος, διότι περιέχει στοιχεία τα οποία αφορούν στη σοβιετική πολιτική στα Βαλκάνια. Ιδιαίτερα για τα αιματηρά γεγονότα του Δεκεμβρίου 1944 στην Αθήνα, όπως προκύπτει από τη σελίδα 460 του ημερολογίου, ο Στάλιν, σε τηλεφωνική συνομιλία με τον Dimitrov στις 10 Ιανουαρίου 1945, ανέφερε: «Εγώ συμβούλευσα την Ελλάδα να μην αρχίσει αυτόν τον αγώνα. Οι άνθρωποι του ΕΛΑΣ δεν έπρεπε να βγουν από την κυβέρνηση του Παπανδρέου. Καταπίεστηκαν με έργο για το οποίο δεν επαρκούν οι δυνάμεις τους. Φαίνεται υπολόγιζαν ότι ο Κόκκινος Στρατός θα κατέβει ως το Αιγαίο. Εμείς αυτό δεν μπορούμε να το κάνουμε. Δεν μπορούμε να στείλουμε και στην Ελλάδα δικά μας στρατεύματα. Οι Έλληνες έκαναν βλακεία» (Κουζινόπουλος 1999, σελ. 460).

¹⁵²⁷ Hatzivassiliou 2013, σελ. 3.

απαιτούσε ο συνεχιζόμενος Εμφύλιος Πόλεμος, συνέβαλαν στην απόφαση της Βρετανίας να αποσυρθεί. Πράγματι, οι Βρετανοί, λόγω της οικονομικής δυσχέρειας στην οποία είχαν περιπέσει μετά τον πόλεμο, αδυνατούσαν να συνεχίσουν την οικονομική βοήθεια στην εμπόλεμη Ελλάδα, η οποία, βάσει της Συμφωνίας Ποσοστών, ανήκε στη δική τους σφαίρα επιρροής. Το κόστος στήριξης της Ελλάδας για το 1947 υπολογίσθηκε σε \$66-76 εκατομμύρια, από τα οποία \$40-50 εκατομμύρια απαιτούνταν για πολιτική βοήθεια και \$26 εκατομμύρια για στρατιωτική¹⁵²⁸. Μέχρι το 1947, η βρετανική κυβέρνηση ήταν μεν πεπεισμένη ότι ο ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος είχε ξένη υποστήριξη, αλλά δεν είχε καταλήξει, αν αυτή η υποστήριξη προερχόταν από τον Τίτο, του οποίου οι φιλοδοξίες για τη Μακεδονία ήταν γνωστές, ή τον Στάλιν. Από το 1947 και μετά όμως, οι Βρετανοί θεωρούσαν τις κινήσεις Τίτο και Στάλιν εναρμονισμένες και πίστευαν ότι η αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων, χωρίς τη σύγχρονη αντικατάστασή τους από τις ΗΠΑ, θα εξυπηρετούσε τους επεκτατικούς σκοπούς της Μόσχας¹⁵²⁹. Έτσι, με μία πράξη αιφνιδιασμού, που αποσκοπούσε στην άσκηση πίεσης, ενημέρωσαν την αμερικανική κυβέρνηση στα τέλη Φεβρουαρίου 1947 ότι θα αποχωρούσαν στο τέλος του επόμενου μήνα από την Ελλάδα¹⁵³⁰.

Ο Harry Truman, με την ομιλία την οποία εκφώνησε στο Κογκρέσο την 12^η Μαρτίου 1947¹⁵³¹, επεδίωξε την οικονομική και στρατιωτική υποστήριξη της Ελλάδας και της Τουρκίας εκ μέρους των Η.Π.Α., μία πολιτική η οποία έμεινε γνωστή ως Δόγμα Τρούμαν (Truman Doctrine), ώστε να αποφευχθεί η υπαγωγή των δύο αυτών χωρών στη σφαίρα επιρροής της Σοβιετικής Ένωσης¹⁵³². Η Βρετανία αποχώρησε. Οι τρεις Αμερικανοί που αντικατέστησαν τη βρετανική τριανδρία (Norton, Crawford και Rolling) ήταν ο αρχηγός της AMAG (American Mission for Aid to Greece) Griswold,

¹⁵²⁸ Χατζηιωσήφ 2002, σελ. 44-45.

¹⁵²⁹ Ιατρίδης 2002, σελ. 259.

¹⁵³⁰ Το θέμα της διατήρησης ή μη των βρετανικών στρατευμάτων στην Ελλάδα υπήρξε η αιτία διένεξης μεταξύ του υπουργού Εξωτερικών των Η.Π.Α. George Marshall και του Βρετανού ομόλογού του Ernest Bevin (βλ. Frazier 2002, σελ. 271-283).

¹⁵³¹ Truman 1947.

¹⁵³² Hatzivassiliou 2013, σελ. 1.

ο Πρεσβευτής McVeagh, και ο στρατηγός Lisvey, που ανέλαβε τη χορήγηση αμερικανικών όπλων και την εκπαίδευση του ελληνικού στρατού.

Το Δόγμα Τρούμαν αποτέλεσε, κατά τους ιστορικούς, το στρατιωτικό σκέλος της πολιτικής της «ανάσχεσης» των Η.Π.Α., ενώ το Σχέδιο Μάρσαλ (Marshall Plan) το οικονομικό σκέλος της ίδιας πολιτικής¹⁵³³. Το Σχέδιο Μάρσαλ (εικ.217), και επισήμως European Recovery Program, (ERP), αποτέλεσε μία Αμερικανική πρωτοβουλία η οποία αποσκοπούσε αφ' ενός στην οικονομική ενίσχυση των συμμαχικών ευρωπαϊκών κρατών τα οποία είχαν πληγεί από το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και, αφ' ετέρου, στην εξυπηρέτηση της Αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, η οποία επιθυμούσε την ανάσχεση της επέκτασης της Σοβιετικής Ένωσης. Το πρόγραμμα ξεκίνησε τον Απρίλιο του 1948, είχε διάρκεια 4 έτη και έλαβε το όνομά του από τον Υπουργό Εξωτερικών των Η.Π.Α., George Marshall, ο οποίος ήταν κύριος εμπνευστής του, σε συνεργασία με τα στελέχη του State Department, William Clayton και George Kennan¹⁵³⁴. Στο πρόγραμμα εντάχθηκε και η Γερμανία. Βοήθεια προσφέρθηκε και στη Σοβιετική Ένωση (με την έννοια ότι αποτελούσε Σύμμαχο των Η.Π.Α. κατά των δυνάμεων του Άξονα), η οποία όμως, την αρνήθηκε¹⁵³⁵. Οι επικριτές του Σχεδίου Μάρσαλ υποστηρίζουν ότι ήταν αποτέλεσμα των γεωπολιτικών στόχων των Η.Π.Α. και το κατατάσσουν στις μεγαλύτερες πράξεις Αμερικανικού ιμπεριαλισμού, ενώ οι υποστηρικτές του θεωρούν ότι με το Σχέδιο Μάρσαλ τέθηκαν τα θεμέλια της οικονομικής ανασυγκρότησης της Ευρώπης¹⁵³⁶.

¹⁵³³ Milward 1984.

¹⁵³⁴ Hogan 1987.

¹⁵³⁵ Wettig 2008, σελ. 139.

¹⁵³⁶ Για εκτενή ανάλυση πάνω στο θέμα βλ. Βετσόπουλος 2007.

President Truman signs the European Recovery Act

Εικ.217. Ο Πρόεδρος των Η.Π.Α. Harry Truman κατά την υπογραφή του Σχεδίου Μάρσαλ (3.4.1948). Φωτ. vxs.gr/news/san.../sxedio-marsal-i-allileggi-toy-psyxroy-rolomoy, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Η ίδρυση του ΝΑΤΟ τον Απρίλιο του 1949 σηματοδότησε τη στρατιωτικοποίηση της Δύσης, που επίσης, αποσκοπούσε στην αναχαίτηση της Σοβιετικής επέκτασης μετά το ξέσπασμα του πολέμου της Κορέας (1950-1953)¹⁵³⁷, ο οποίος ήταν η δεύτερη, μετά την Ελλάδα, ένοπλη ψυχροπολεμική εκδήλωση σε τοπικό επίπεδο. Κατέληξε στη δημιουργία της Βόρειας και Νότιας Κορέας, διαχωρισμένες από τον 38^ο παράλληλο¹⁵³⁸.

Την 1^η Οκτωβρίου 1949 ανακηρύχθηκε η Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας, η οποία αύξησε την αμερικανική καχυποψία απέναντι στο κομμουνιστικό επεκτατισμό. Οι εξελίξεις στην Κίνα και στην Κορέα ενίσχυσαν ακραίες απόψεις στο εσωτερικό των Η.Π.Α., όπως αυτή του γερουσιαστή Joseph McCarthy¹⁵³⁹, ο οποίος, στις αρχές του 1950, εξαπέλυσε ανελέητο πόλεμο κατά του κομμουνισμού. Πρόκειται για το λεγόμενο «κίνημα του μακαρθισμού»¹⁵⁴⁰.

¹⁵³⁷ Hatzivassiliou 2013, σελ. 3. Kaplan 1994, σελ. 95-145.

¹⁵³⁸ Χατζηβασιλείου 2010, σελ. 126.

¹⁵³⁹ Ο Joseph Raymond McCarthy (1908-1957) ήταν Αμερικανός Γερουσιαστής του ρεπουμπλικανικού κόμματος, ο οποίος έγινε γνωστός για τις προσπάθειες αποτροπής της κομμουνιστικής διείσδυσης στις Η.Π.Α. και για τις μεθόδους πολιτικής εξόντωσης που εφάρμοσε κατά ατόμων που, είτε υποθετικά είτε πραγματικά, είχαν σχέση με τον κομμουνισμό.

¹⁵⁴⁰ Ο όρος περιγράφει τον έντονο αντικομμουνισμό που επικρατούσε στις Η.Π.Α. τη δεκαετία του 1950, με πρωταγωνιστή τον McCarthy και τις συστηματικές και πολιτικά κατευθυνόμενες μεθόδους απαγγελίας πολιτικών κατηγοριών. Χαρακτηριστικό παράδειγμα Μακαρθισμού ήταν η λεγόμενη «Μαύρη Λίστα του Χόλυγουντ», ένας άτυπος κατάλογος που κυκλοφορούσε την εποχή του Ψυχρού Πολέμου στις κινηματογραφικές

Στις αρχές του 1950, η δημιουργία της «σύγχρονης Δύσης» με πρωτοβουλίες των Η.Π.Α. μέσω της δημιουργίας θεσμικών οργάνων ήταν σε πλήρη εξέλιξη. Βασικός άξονας του εγχειρήματος ήταν ο συνδυασμός και η ενσωμάτωση διακριτών εθνικών ταυτοτήτων σε διεθνείς διαδικασίες. Οι υπερατλαντικές σχέσεις θεωρήθηκαν ζωτικής σημασίας. Η Ελλάδα υπήρξε ένα από τα πρώτα πεδία στα οποία η άπειρη ακόμη Αμερική των πρώτων μεταπολεμικών ετών δοκίμασε τη διεθνή της δραστηριότητα. Πριν από το 1947, η χώρα μας δεν βρισκόταν ανάμεσα στις προτεραιότητες των Η.Π.Α. Με την εμπλοκή των τελευταίων στον ελληνικό Εμφύλιο Πόλεμο, υπήρξε έντονη Αμερικανική επιρροή κατά την περίοδο 1947-1952. Οι αιτίες αυτής της διείσδυσης ανάγονται, κατά μία άποψη, στο γεγονός ότι, λόγω των ιδιαίτερα παραγμένων στιγμών του Ελληνισμού κατά τις προηγούμενες δεκαετίες (Βαλκανικοί Πόλεμοι, Α΄ Παγκόσμιος Πόλεμος, Μικρασιατική καταστροφή, εισροή προσφύγων από τη Μ. Ασία, μεγάλο Κραχ του 1929, Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος), το ελληνικό Κράτος αδυνατούσε να ανταπεξέλθει στις απαιτήσεις ενός ακόμη πολέμου, όπως ο Εμφύλιος. Φθάνοντας στην Ελλάδα, οι Αμερικανοί συνάντησαν ένα δυσλειτουργικό κράτος, το οποίο, εκτός της διάλυσης που είχε υποστεί κατά τη διάρκεια της γερμανικής κατοχής, είχε απαρχαιωμένο πολιτικό σύστημα και ανεπαρκή δημόσια διοίκηση. Οι εκθέσεις των Αμερικανών αξιωματούχων της εποχής είναι ιδιαίτερα επικριτικές, κυρίως έναντι των κοινωνικών και οικονομικών ελίτ της χώρας, τις οποίες χαρακτηρίζουν ως αδηφάγες. Επισημαίνουν ότι ενδιαφέρονταν μόνο να εκμεταλλεύονται τον εθνικό πλούτο για ίδια συμφέροντα, δεν διέθεταν τον απαιτούμενο πατριωτισμό για να προωθήσουν επενδύσεις και δεν πλήρωναν φόρους¹⁵⁴¹. Η επιβολή εκ μέρους των Αμερικανών του ελληνικού προϋπολογισμού του 1947, λόγω του φόβου ότι η ελληνική πολιτεία στερείτο των απαραίτητων μηχανισμών για να τον

εταιρείες των Η.Π.Α., με ονόματα καλλιτεχνών που θεωρούνταν αριστερών απόψεων. Η συγκεκριμένη πρακτική ενθαρρυνόταν από την Επιτροπή Αντιαμερικανικών Δραστηριοτήτων, ένα όργανο του Κογκρέσου, το οποίο είχε αναλάβει να περιορίσει την υποτιθέμενη διείσδυση των κομμουνιστών στο δημόσιο βίο. Κατά μία άποψη, η περίοδος της «Μαύρης Λίστας» συνετέλεσε στην ποιοτική πτώση της κινηματογραφικής βιομηχανίας, με την εκδίωξη φωτισμένων μυαλών. Πολλά ονόματα της έβδομης τέχνης, όπως οι Charlie Chaplin, Orson Welles, John Huston κ.ά., αυτοεξορίστηκαν στην Ευρώπη (Μπερνστίν 2003).

¹⁵⁴¹ Hatzivassiliou 2013, σελ. 5-6.

επιβάλλει η ίδια, προκάλεσε αντιδράσεις. Ο εκσυγχρονισμός, όταν έρχεται «από έξω», δεν είναι πάντα καλοδεχούμενος.

Η παρουσία του Αμερικανού Πρέσβη John Peurifoy (1907-1955), με την αυταρχική συμπεριφορά του και τις «σκληρές» παρεμβάσεις και δηλώσεις που έκανε για εσωτερικά ζητήματα της χώρας¹⁵⁴², συνέβαλε στην εδραίωση της πεποίθησης που επικρατούσε σε μερίδα της κοινής γνώμης, ότι αυξανόταν διαρκώς η ξένη παρέμβαση στη χώρα μας σε συνεργασία με το Στέμμα.

Εντούτοις, παρά τις αντιδράσεις, αξίζει να σημειωθεί ότι η επιτυχία της Αμερικανικής διείσδυσης διευκολύνθηκε από τις κοινωνικές και πολιτικές τάσεις που επικράτησαν στη χώρα. Κατά τη διάρκεια του Εμφυλίου Πολέμου, το Κομμουνιστικό κόμμα μαχόταν μόνο εναντίον ενός ολόκληρου πολιτικού συστήματος, το οποίο συμπεριελάμβανε τη Δεξιά, το Κέντρο και ακόμη κεντροαριστερές δυνάμεις, με τη μεγάλη υποστήριξη του ελληνικού λαού¹⁵⁴³.

Η Αμερικανική παρέμβαση της περιόδου 1947-1952, εκθέτοντας την ανικανότητα των παλαιών κομμάτων¹⁵⁴⁴, τα οποία ήταν υπολείμματα του Εθνικού Διχασμού μεταξύ Βενιζελικών και Αντιβενιζελικών, βοήθησε στην ανάδυση νέων πολιτικών δυνάμεων, όπως της Εθνικής Προοδευτικής

¹⁵⁴² Για παράδειγμα, με τις ανακοινώσεις που έκανε το 1952 υπαγόρευε εμμέσως στην Κυβέρνηση Πλαστήρα να φέρει και να ψηφίσει στη Βουλή το πλειοψηφικό σύστημα (Hatzivassiliou 2013, σελ. 14-15).

¹⁵⁴³ Μαραντζίδης 2010.

¹⁵⁴⁴ Στην Ελλάδα, οι πολιτικοί που κυβερνούσαν τη χώρα αμέσως μετά το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο δεν θεωρούνταν ιδιαίτερα ικανοί. Οι περισσότεροι χαρακτηρίστηκαν στενόμυαλοι και ανίκανοι να αρθούν πάνω από προσωπικές διαμάχες, ώστε να αντιμετωπίσουν τα σοβαρότατα προβλήματα του τόπου. Ακόμη και οι αποκαλούμενοι, την εποχή εκείνη, «συμμαχικοί παράγοντες», όπως σύγχρονοί τους Δυτικοί αξιωματούχοι, που υπηρετούσαν στη χώρα μας, διατυπώνουν συχνά αρνητικές απόψεις. Για παράδειγμα, κατά τον Lincoln McVeagh, που υπηρέτησε ως αμερικανός πρεσβευτής στην Αθήνα από το 1944 έως το 1947: «Αυτό που κυρίως ταλανίζει τη χώρα αυτή είναι η έλλειψη ηγεσίας που να μπορεί να βλέπει πέρα από πολιτικά προβλήματα, που όχι μόνο έχουν τοπικό χαρακτήρα, αλλά είναι και τελείως ξεπερασμένα»¹⁵⁴⁴. Από το 1946 έως το 1952 υπήρξαν πάνω από δέκα κυβερνήσεις στην Ελλάδα και η περίοδος χαρακτηρίζεται ασταθής (Legg 2002, σελ. 12). Νεότερη έρευνα αποκαλύπτει ότι, πέρα από την πλημμελή ηγεσία, η αστάθεια οφειλόταν και σε έλλειψη θεσμών. Τα στοιχεία έδειξαν ότι τα μεταπολεμικά πολιτικά σχήματα ήταν συνέχεια σχημάτων που καθιερώθηκαν στη μεσοπολεμική περίοδο. Βεβαίως, η αστάθεια επιδεινώθηκε και λόγω των προβλημάτων που συσσωρεύσε ο ίδιος ο Εμφύλιος Πόλεμος (Legg 2002, σελ. 26) .

Ένωσης Κέντρου (ΕΠΕΚ) υπό τον Νικόλαο Πλαστήρα, του Ελληνικού Συναγερμού υπό τον Αλέξανδρο Παπάγο και, κυρίως, της Εθνικής Ριζοσπαστικής Ένωσης (ΕΡΕ) υπό τον Κωνσταντίνο Καραμανλή. Οι αυτόχθονες αυτές δυνάμεις, αποτελούμενες κυρίως από πολιτικούς νεότερης γενιάς, με ανανεωτικές αντιλήψεις, ήταν πρόθυμες να υιοθετήσουν καινοτόμες στρατηγικές, συμβατές με τις τάσεις του Δυτικού κόσμου¹⁵⁴⁵. Με άλλα λόγια, η Αμερικανική διείσδυση υπήρξε επιτυχής, διότι η «κοινωνία-αποδέκτης» ανταποκρίθηκε θετικά σε αυτό το κάλεσμα, το οποίο περιελάμβανε πολύπλευρες διαδικασίες σε πολιτικό και οικονομικό επίπεδο, αλλά συγχρόνως, και σε επίπεδο ιδεολογίας, αντιλήψεων και πολιτισμικής ταυτότητας¹⁵⁴⁶.

Από οικονομικής πλευράς, η Αμερικανική παρέμβαση ήταν λιγότερο επιτυχής από ό,τι σε άλλα ευρωπαϊκά κράτη, λόγω του Εμφυλίου Πολέμου. Ένα μεγάλο μέρος της βοήθειας του Σχεδίου Μάρσαλ αναλώθηκε σε επούλωση των πληγών του πολέμου αυτού, τη στιγμή που η υπόλοιπη Ευρώπη απολάμβανε περίοδο οικονομικής ανασυγκρότησης. Εντούτοις, ακόμη και κάτω από τις τραγικές αυτές συνθήκες, η σύγχρονη Ελλάδα αντιμετώπισε την προοπτική της εκβιομηχάνισης. Έχοντας παραμείνει εκτός της Βιομηχανικής Επανάστασης του 19^{ου} αι., η Ελλάδα, μία χώρα κυρίως αγροτική, υπέστη επί πλέον, κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου, το πλήγμα της Μικρασιατικής καταστροφής. Η ανάγκη ενσωμάτωσης τουλάχιστον 1,5 εκατομμυρίου προσφύγων σε μία χώρα 4 εκατομμυρίων, δεν άφηνε πολλά περιθώρια για βιομηχανική ανάπτυξη. Μετά το 1947, η Αμερικανική βοήθεια κάλυψε πρωταρχικές ανάγκες υποδομών, όπως δρόμους απαραίτητους για την ενοποίηση της εσωτερικής αγοράς, αναδιοργάνωση του λιμανιού του Πειραιά, ενεργειακά προγράμματα κ.ά.

Η Αμερικανική παρέμβαση ελαττώθηκε μετά το 1952, αφ' ενός λόγω της ολοκλήρωσης του Σχεδίου Μάρσαλ και αφ' ετέρου διότι οι νέες πολιτικές δυνάμεις αντιστάθηκαν στην επιβολή ξένων επιρροών. Κατά την εποχή

¹⁵⁴⁵ Hatzivassiliou 2013, σελ. 9.

¹⁵⁴⁶ Hatzivassiliou 2013, σελ. 26.

αυτή, η Αμερικανική Πρεσβεία απεδείχθη συχνά απληροφόρητη για τις πολιτικές εξελίξεις και προέβη επανειλημμένα σε λανθασμένες προβλέψεις¹⁵⁴⁷.

Μεταξύ των ετών 1955-1959, παρατηρήθηκε αυξανόμενος αντιαμερικανισμός λόγω του Κυπριακού¹⁵⁴⁸ προβλήματος. Ειδικότερα, τον Σεπτέμβριο του 1955, ο Αμερικανός Υπουργός Εξωτερικών John Foster Dulles (1888-1959) συνέστησε αυτοσυγκράτηση και στις δύο πλευρές, πράγμα που η ελληνική κοινή γνώμη εξέλαβε ως τήρηση ίσων αποστάσεων μεταξύ ενόχου και θύματος¹⁵⁴⁹. Από την άλλη πλευρά, η χαμηλών τόνων στάση των Αμερικανών¹⁵⁵⁰ επικρίθηκε από τους Βρετανούς, οι οποίοι προτιμούσαν οι Η.Π.Α. να αναχαιτίσουν την Ελλάδα σε σχέση με τα αιτήματά της στο Κυπριακό. Έτσι, την άνοιξη του 1957 ο Βρετανός Πρέσβης στην Αθήνα Sir Charles Peake ισχυρίστηκε ότι κατά τη διάρκεια της Βρετανικής κυριαρχίας οι Έλληνες είχαν επιδείξει κάποια υπευθυνότητα στις εσωτερικές τους υποθέσεις. Αλλά τώρα οι Αμερικανοί δεν ασκούσαν αντίστοιχο βαθμό ελέγχου στην ελληνική πολιτική, πράγμα που οδήγησε σε ανευθυνότητα¹⁵⁵¹.

Στα τέλη της δεκαετίας του 1950, η Ελλάδα έστρεψε την προσοχή της στα αναδυόμενα κέντρα εξουσίας της δυτικής Ευρώπης, προκειμένου να πετύχει σύνδεση με τη νεοϊδρυθείσα Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα. Η νέα αυτή γενιά πολιτικών ήταν, συγχρόνως, Ευρωπαϊστές και υποστηρικτές των

¹⁵⁴⁷ Hatzivassiliou 2013, σελ. 15-16.

¹⁵⁴⁸ Το «Κυπριακό» ξεκίνησε ως αποικιακό ζήτημα, όταν η Βρετανία προσάρτησε το 1914 την Κύπρο στις αποικίες του Στέμματος. Το αίτημα της Ελλάδας προς τον ΟΗΕ το 1954 για αυτοδιάθεση του λαού της Κύπρου απορρίφθηκε, πράγμα που οδήγησε τον κυπριακό λαό σε ένοπλο αγώνα υπό την ηγεσία του Αρχιεπισκόπου Μακαρίου. Στρατιωτικός αρχηγός της Εθνικής Οργάνωσης Κυπρίων Αγωνιστών (ΕΟΚΑ) ορίστηκε ο στρατηγός Γεώργιος Γρίβας. Το τέλος των στρατιωτικών επιχειρήσεων επήλθε τον Φεβρουάριο του 1959 με την υπογραφή των συμφωνιών Ζυρίχης-Λονδίνου και την εγκαθίδρυση της Κυπριακής Δημοκρατίας το 1960.

¹⁵⁴⁹ Για την άνοδο του αντιαμερικανισμού στην Ελλάδα βλ. Στεφανίδης 2010.

¹⁵⁵⁰ Για την Αμερική της εποχής εκείνης, ο μεγαλύτερος κίνδυνος ήταν η σοβιετική εξάπλωση. Η προσπάθεια των Η.Π.Α. για διατήρηση ισορροπιών εδραζόταν προφανώς στην πεποίθηση ότι σε περίπτωση ελληνοτουρκικού πολέμου ο πραγματικός νικητής θα ήταν η Σοβιετική Ένωση.

¹⁵⁵¹ Hatzivassiliou 2013, σελ. 13.

υπερατλαντικών συμμάχων τους. Θεωρούσαν τις σχέσεις αυτές συμπληρωματικές και όχι ανταγωνιστικές¹⁵⁵².

Το 1962, το NATO αποφάνθηκε ότι η χώρα είχε αναπτυχθεί εντυπωσιακά και δεν χρειαζόταν μεγάλη στρατιωτική βοήθεια¹⁵⁵³.

Μέσα σε αυτό το αντι-αμερικανικό κλίμα εξελίχθηκε όλη η δεκαετία του 1960, παρά την έλλειψη ουσιαστικής αμερικανικής επιρροής κατά την εποχή εκείνη, όπως απέδειξαν οι συνεχιζόμενες αποτυχημένες προβλέψεις της Αμερικανικής Πρεσβείας. Για παράδειγμα, κατά τις εκλογές του 1963 οι Αμερικανοί προέβλεψαν νίκη του Κωνσταντίνου Καραμανλή, αλλά το κόμμα της ΕΡΕ έχασε τις εκλογές. Εντούτοις, η μεγαλύτερη αποτυχία της Αμερικανικής Πρεσβείας υπήρξε η μη πρόβλεψη του πραξικοπήματος των συνταγματαρχών του 1967¹⁵⁵⁴.

5.3. Η αρχαιολογία στην υπηρεσία του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου

Το 1939, ο τότε Διευθυντής της ΑΣΚΣΑ Gorham Phillips Stevens είχε εξουσιοδοτηθεί από το Συμβούλιο των Επιτρόπων να προσφέρει το κτήριο της Σχολής στην Αμερικανική Πρεσβεία, αν και εφ' όσον προκύψει έκτακτη ανάγκη, όπως π.χ. πόλεμος¹⁵⁵⁵.

Πάντως, η ΑΣΚΣΑ κατά την έναρξη του πολέμου προσπάθησε να συνεχίσει την παραδοσιακή της αρχή να ενεργεί ως ακαδημαϊκός οργανισμός, χωρίς πολιτικές εμπλοκές. Επεδίωξε ουδέτερη στάση και σχέση ισορροπίας με τους Γερμανούς αρχαιολόγους στην Ελλάδα. Κατά τον θάνατο του Wilhelm Dörpfeld, στις 26 Απριλίου του 1940, η Σχολή απέστειλε συλλυπητήρια επιστολή και μία δωρεά στη μνήμη του, για την οποία έλαβε δύο ευχαριστήριες επιστολές. Μέσα στο ίδιο πνεύμα, όταν ο Πρόεδρος του Αμερικανικού Ινστιτούτου Αρχαιολογίας παραιτήθηκε από το Γερμανικό

¹⁵⁵² Hatzivassiliou 2013, σελ. 12.

¹⁵⁵³ Hatzivassiliou 2013, σελ. 11.

¹⁵⁵⁴ Hatzivassiliou 2013, σελ. 16.

¹⁵⁵⁵ Meritt 1984, σελ. 1.

Αρχαιολογικό Ινστιτούτο οι Γερμανοί έλαβαν οδηγίες να αρνούνται προσκλήσεις προερχόμενες από την ΑΣΚΣΑ. Ο Bert Hill επισκέφθηκε τη Γερμανική Σχολή στην Αθήνα προκειμένου να εξηγήσει ότι η ΑΣΚΣΑ δεν αποτελούσε τμήμα του Α.Ι.Α.¹⁵⁵⁶.

Με την είσοδο της Αμερικής στον πόλεμο, στις 7.12.1941, η Ελβετική Πρεσβεία ανέλαβε την προστασία των Αμερικανικών και Βρετανικών συμφερόντων στην Ελλάδα, συμπεριλαμβανομένων και των κτηρίων των δύο αρχαιολογικών σχολών¹⁵⁵⁷. Ο Αμερικανός Πρέβης McVeagh και η σύζυγός του διέμεναν στο κτήριο της Γενναδείου Σχολής¹⁵⁵⁸.

Κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, οι αρχαιολόγοι υπήρξαν χρήσιμοι στους συμμάχους για πολλούς λόγους. Γνώριζαν, λόγω του επαγγέλματός τους, τις διάφορες περιοχές της χώρας, οι περισσότεροι μιλούσαν Ελληνικά, συγχρόνως, ήταν υπεράνω υποψίας λόγω της ακαδημαϊκής τους ιδιότητας. Οι υπηρεσίες τις οποίες προσέφεραν στις Συμμαχικές Δυνάμεις εναντίον του Άξονα ήταν πολλαπλές και πολύτιμες. Αναφέρθηκαν ήδη οι δραστηριότητες των Αμερικανών Carl Blegen, Benjamin Dean Meritt (1899-1989), Theodore Leslie Shear (1880-1945) και Mary Alison Frantz (1903-1995), οι οποίοι κατατάχθηκαν, κατά το διάστημα 1942-1945, στο Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών (Office of Strategic Services - OSS), στη Washington, D.C.¹⁵⁵⁹.

Ειδικά ο Blegen είχε χαρακτηριστεί από τον McVeagh ως ο σπουδαιότερος πολιτικός αναλυτής για την Ελλάδα στις Η.Π.Α., τόσο κατά τη διάρκεια του πολέμου όσο και μετά¹⁵⁶⁰.

Ο John Caskey εντάχθηκε στην OSS το 1943 και, αφού εκπαιδεύθηκε για ένα διάστημα στο Κάιρο, εστάλη στην Τουρκία, όπου διηύθυνε το

¹⁵⁵⁶ Meritt 1984, σελ. 4.

¹⁵⁵⁷ Meritt 1984, σελ. 15. Waterhouse 1986, σελ. 36.

¹⁵⁵⁸ Meritt 1984, σελ. 25.

¹⁵⁵⁹ Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τη δράση και τις υπηρεσίες που προσέφεραν οι αρχαιολόγοι κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, βλ. Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 28. Allen 2011. Lalaki 2013, σελ. 184-185.

¹⁵⁶⁰ Allen 2011, σελ. 237. Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 28.

αντίστοιχο OSS της Σμύρνης με το ψευδώνυμο Chickadee (αγιθάλος)¹⁵⁶¹. Μάλιστα, το 1944 συμμετείχε στην εγκατάσταση του ορμητηρίου της OSS «Elba» στη νήσο Κέα¹⁵⁶², μερικά μόλις μέτρα μακριά από τη θέση που επρόκειτο να σκάψει 16 χρόνια αργότερα. Ο Eugene Vanderpool οργάνωνε στο Μαρούσι γεύματα για άπορα παιδιά πριν συλληφθεί και αποσταλεί σε στρατόπεδο συγκέντρωσης στη Γερμανία¹⁵⁶³. Ο Rodney Stuart Young (1907-1974) ήταν επικεφαλής του ελληνικού τμήματος της OSS στο Κάιρο¹⁵⁶⁴, με το ψευδώνυμο Pigeon (περιστέρι)¹⁵⁶⁵ και αργότερα Dove (επίσης περιστέρι, λευκό συνήθως)¹⁵⁶⁶. Κι άλλοι αρχαιολόγοι δραστηριοποιήθηκαν στον αγώνα κατά του Άξονα, όπως η Dorothy Cox (1892-1978), με το ψευδώνυμο Thrush (τσίχλα), ο James Oliver (1905-1981) με το ψευδώνυμο Owl (κουκουβάγια) και ο Jerome Sperling με το ψευδώνυμο Sparrow (σπουργίτης)¹⁵⁶⁷. Οι αρχαιολόγοι αυτοί δεν είχαν ενδοιασμό να χρησιμοποιήσουν το επάγγελμά τους ως κάλυψη για κατασκοπεία στις χώρες που διεξήγαγαν ανασκαφές¹⁵⁶⁸.

Η αποτελεσματική συνεργασία των αρχαιολόγων στον τομέα αυτό οφειλόταν, κατά ένα μεγάλο μέρος, στους δεσμούς φιλίας και εμπιστοσύνης που είχαν χτίσει μεταξύ τους πολύ πριν τον πόλεμο, στα αρχαιολογικά πεδία όπου πραγματοποιούσαν ανασκαφές¹⁵⁶⁹.

Αργότερα, κατά την απελευθέρωση της Ελλάδας τον Οκτώβριο του 1944, η κατοικία των Blegen-Hill στην οδό Πλουτάρχου 9 χρησίμευσε, για ένα μικρό διάστημα, ως η πρώτη βάση του Γραφείου Στρατηγικών Υπηρεσιών (OSS), υπό τη διεύθυνση του Rodney Young¹⁵⁷⁰.

¹⁵⁶¹ Allen 2011, σελ. 302, 317.

¹⁵⁶² Allen 2011, σελ. 227-228.

¹⁵⁶³ Allen 2011, σελ. 66, 100.

¹⁵⁶⁴ Μακρή-Στάϊκος 2011, σελ. 448.

¹⁵⁶⁵ Allen 2011, σελ. 302.

¹⁵⁶⁶ Allen 2011, σελ. 213.

¹⁵⁶⁷ Allen 2011, σελ. 119. Σημειώνεται ότι Sperling στα Γερμανικά σημαίνει σπουργίτης.

¹⁵⁶⁸ Allen 2011, σελ. 87.

¹⁵⁶⁹ Allen 2011, σελ. 300.

¹⁵⁷⁰ Allen 2011, σελ. 223-224.

Και η δράση των Βρετανών αρχαιολόγων κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου υπήρξε αξιοσημείωτη. Ο τότε Διευθυντής της ΒΣΑ Gerald Mackworth Young είχε διορισθεί από την Πρεσβεία ως Διευθυντής Δημοσίων Σχέσεων και ο Alan Wace είχε αναλάβει, όπως και στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, τον έλεγχο διαβατηρίων¹⁵⁷¹, ενώ στον ελεύθερο χρόνο του βοηθούσε στην απόκρυψη των εκθεμάτων του Εθνικού Αρχαιολογικού Μουσείου, ώστε να μην εντοπισθούν από τους Ναζί. Αξίζει να σημειωθεί ότι η Μεγάλη Βρετανία, ήδη από το 1921, είχε αναθέσει την κατασκοπεία στα λεγόμενα «Γραφεία Ελέγχου Διαβατηρίων» (Passport Control Offices, PCOs), τα οποία στεγάζονταν στις αντίστοιχες πρεσβείες¹⁵⁷². Οι γνώσεις του Ουαλού αρχαιολόγου Glyn Daniel, να ερευνά αρχαιολογικές θέσεις, μέσω εναερίων φωτογραφιών, φάνηκαν χρήσιμες στη RAF, η οποία τον χρησιμοποίησε κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο για να εξετάζει και να αναλύει φωτογραφικό υλικό σχετικό με θέσεις του εχθρού.

Το 1941 ο Βασιλεύς των Ελλήνων Κωνσταντίνος φιλοξενήθηκε μερικές ημέρες στην Κρήτη από τη ΒΣΑ, στη βίλα Αριάδνη, πριν μεταβεί στην Αίγυπτο. Τον Απρίλιο του 1941 ο Βρετανός αρχαιολόγος Bernard Ashmole, ο οποίος υπηρετούσε στη RAF, χρησιμοποιώντας τις γνώσεις του της Ελληνικής τοπογραφίας, κατάφερε να απελευθερώσει μέσω Καλαμάτας εκατοντάδες ατόμων από το προσωπικό εδάφους της RAF, οι οποίοι βρίσκονταν ακινητοποιημένοι στο Ναύπλιο, λόγω πυρκαγιάς στο λιμάνι του¹⁵⁷³. Αλλά και καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου, φοιτητές της αρχαιολογίας της ΒΣΑ, συχνά χρησιμοποιώντας ψευδώνυμα, εφοδίαζαν με όπλα και χρήματα τους αντάρτες στον αγώνα κατά των Γερμανών. Άλλοι βοηθούσαν εκτός Ελλάδας, χρησιμοποιώντας υπέρ των Συμμάχων τις γνώσεις τους για τη χώρα μας και την Ελληνική γλώσσα¹⁵⁷⁴.

Όπως ανέφερε ο Sinclair Hood σε συνέντευξη την οποία έδωσε στον Νεκτάριο Καραδήμα: *«όταν εργάζεσαι (ως αρχαιολόγος) σε μία περιοχή όπως η Εγγύς Ανατολή ή η Ελλάδα μαθαίνεις τη γεωγραφία του τόπου και*

¹⁵⁷¹ Βλ. παραπάνω σελ. 318.

¹⁵⁷² Μακρής-Στάϊκος 2011, σελ. 46.

¹⁵⁷³ Waterhouse 1986, σελ. 36.

¹⁵⁷⁴ 1947, BSA 42, σελ. ix-xv. Waterhouse 1986, σελ. 36.

αυτό σε καιρό πολέμου είναι πολύ χρήσιμο. Όπως ο *Pendlebury*, του οποίου τα ταξίδια στην Κρήτη επέτρεψαν προφανώς να γνωρίσει το νησί και τους κατοίκους του πολύ καλά. Και κατά τη Γερμανική εισβολή και κατάκτηση υπήρξε πολύτιμος για την Κρητική αντίσταση»¹⁵⁷⁵.

5.4. Οι αρχαιολόγοι στη μεταπολεμική Ελλάδα

Οι διμερείς μεταπολεμικές σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Αγγλοσαξονικών χωρών δεν περιορίστηκαν στο πολιτικό ή οικονομικό επίπεδο. Φαίνεται ότι οι πολιτισμικές σχέσεις υπήρξαν, άλλοτε συνειδητά και άλλοτε ασυνείδητα, φορείς σημαντικής επιρροής, αν και με πιο ήπιο τρόπο. Τα πολιτισμικά ιδρύματα και οι ξένες επιστημονικές κοινότητες στη χώρα μας υπάγονταν στην κατηγορία των μη κυβερνητικών οργανώσεων, ανήκαν στη λεγόμενη αστική κοινωνία και τα ενδιαφέροντά τους ήταν κυρίως ακαδημαϊκά και ανθρωπιστικά. Συχνά, η αγάπη για τη χώρα φιλοξενίας αποτελούσε αιτία παρεξήγησης. Άλλοτε πάλι, το γεγονός ότι επρόκειτο για μη κυβερνητικές οργανώσεις καθιστούσε τις κοινότητες αυτές πιο αξιόπιστες στην τοπική κοινωνία. Το κύρος τους τροφοδοτούσε τις βλέψεις των κυβερνητικών αξιωματούχων, που επεδίωκαν να εκμεταλλευτούν το γεγονός για τις ανάγκες του Ψυχρού Πολέμου¹⁵⁷⁶.

Ένα παράδειγμα μεταπολεμικής προσπάθειας επιρροής της κοινής γνώμης, μέσω των ακαδημαϊκών ιδρυμάτων, ήταν η περίπτωση του Oscar Broneer. Πριν αναλάβει καθήκοντα Αναπληρωτή Διευθυντή της ΑΣΚΣΑ κατά την περίοδο 1947-1948, είχε χρηματίσει Αντιπρόεδρος του Greek War Relief Association (GWRA) κατά την περίοδο 1944-1946. Την ίδια εποχή, στον οργανισμό αυτό συμμετείχαν ο Πατριάρχης Αθηναγόρας και ο επιχειρηματίας Σπύρος Σκούρας, πρόεδρος της Twentieth Century Fox και Επίτροπος της ΑΣΚΣΑ από το 1946 έως το 1971¹⁵⁷⁷. Ο τελευταίος συνετέλεσε στην παραγωγή το έτος 1947 του ντοκιμαντέρ *Triumph over Time* (Θριαμβεύοντας στον Χρόνο), το οποίο εξιστορούσε τις προσπάθειες

¹⁵⁷⁵ Karadimas 2015β.

¹⁵⁷⁶ Hatzivassiliou 2013, σελ. 17.

¹⁵⁷⁷ Vogeikoff-Brogan 2007, σελ. 3. Hatzivassiliou 2013, σελ.19-20. Meritt 1984, σελ. 34-35.

της Ελλάδας να ανακάμψει από τις καταστροφές του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου και τη συμβολή της ΑΣΚΣΑ στην ανάδειξη των αρχαιολογιών χώρων και στην προώθηση του μεταπολεμικού τουρισμού. Εμμέσως όμως, στόχευε στην προσέλκυση οικονομικής υποστήριξης. Ήταν μία πρωτοβουλία του Oscar Broneer (**εικ.216**) με παραγωγό την νομισματολόγο Margaret Thompson (1911-1992), μέλος της ανασκαφικής ομάδας της Αρχαίας Αγοράς¹⁵⁷⁸. Το εθνογραφικό υλικό της ταινίας παρουσίαζε ειδυλλιακές εικόνες της ελληνικής υπαίθρου, που σιγά-σιγά εξαφανίζονταν. Μάλιστα, οι σκηνές γυναικών που γνέθουν σε πρωτόγονο οριζόντιο αργαλειό (**εικ.219**), με ταυτόχρονη αναφορά του αφηγητή της ταινίας στις «ημέρες της Πηνελόπης», είχε άμεσο στόχο να ευαισθητοποιήσει και να ενεργοποιήσει τις «Κόρες της Πηνελόπης», το γυναικείο φιλανθρωπικό σωματείο ΑΗΕΡΑ (The American Hellenic Educational Progressive Association)¹⁵⁷⁹.

Εικ.218. Ο Oscar Broneer μπροστά από τη βόρεια κλιτύ της Ακρόπολης. Φωτ. Vogeikoff 2007, σελ.4.

Εικ.219. Ελληνίδες γνέθουν στον αργαλειό. Φωτ. Vogeikoff 2007, σελ.5.

Εκτός από την Ελλάδα, το ντοκιμαντέρ προβλήθηκε, τουλάχιστον για μία δεκαετία, στις Η.Π.Α. και στην Αγγλία. Αν και ο σκοπός του δεν φαίνεται να ήταν πολιτικός, χρησιμοποιήθηκε από το Αμερικανικό Υπουργείο

¹⁵⁷⁸ Vogeikoff-Brogan 2007, σελ.3.

¹⁵⁷⁹ Vogeikoff-Brogan 2007, σελ. 4.

Εξωτερικών ως όπλο για την επιβολή της Αμερικανικής επιρροής σε διεθνές επίπεδο¹⁵⁸⁰.

Μετά την αποχώρηση των Βρετανών από την Ελλάδα και την άφιξη των Αμερικανών, η ΑΣΚΣΑ με τις γνώσεις των τοπικών υποθέσεων που διέθετε, προσέφερε πολύτιμες υπηρεσίες στην υλοποίηση του *Δόγματος Τρούμαν* και αργότερα του *Σχεδίου Μάρσαλ*¹⁵⁸¹. Συγκεκριμένα, τα προγράμματα επιμόρφωσης που ξεκίνησε το 1947 προς τα νεοαφιχθέντα μέλη της American Mission for Aid to Greece (AMAG), που αγνοούσαν την ελληνική πραγματικότητα, έτυχαν ένθερμης υποδοχής¹⁵⁸². Είναι ενδιαφέρον ότι, τα Αμερικανικά ακαδημαϊκά ιδρύματα, αν και αρκετές φορές κατηγορήθηκαν ως πράκτορες ξένων συμφερόντων, συχνά αντιστάθηκαν σε αντικομμουνιστικές κυβερνητικές πολιτικές¹⁵⁸³.

Εξ άλλου, οι βαθύτατες γνώσεις του Carl Blegen πάνω στον ελληνικό πολιτισμό, την ελληνική γλώσσα, αλλά και τη νεότερη ελληνική πραγματικότητα δεν υπήρξαν πολύτιμες μόνο κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όπως προαναφέρθηκε, αλλά αποδείχθηκαν χρήσιμες και μεταπολεμικά. Οι γνώσεις αυτές αναδύονται με τον πιο χαρακτηριστικό τρόπο από τα αδημοσίευτα κείμενα του Blegen που τηρούνται στα αρχεία της ΑΣΚΣΑ και αναφέρονται στην πολιτική κατάσταση της Ελλάδας, στο Σύνταγμα και στον τρόπο διακυβέρνησης της χώρας κ.ά.¹⁵⁸⁴. Η μονογραφία με τίτλο *The United States and Greece* (1948), που του ζητήθηκε να συγγράψει στο πλαίσιο της «επαναδιατύπωσης» της Δυτικής ιστορίας από τους επιτελείς της Ουάσιγκτον, προδίδει οξύνια και διεισδυτική ματιά. Το κείμενο αυτό το οποίο δεν δημοσιεύθηκε τελικά, επρόκειτο να αποτελέσει μέρος της σειράς *American Foreign Policy Library*¹⁵⁸⁵. Όπως

¹⁵⁸⁰ Hatzivassiliou 2013, σελ. 20.

¹⁵⁸¹ Vogeikoff-Brogan 2013.

¹⁵⁸² Meritt 1984, σελ. 34, 36, 38.

¹⁵⁸³ Hatzivassiliou 2013, σελ. 18.

¹⁵⁸⁴ Βλ. «Politics and Political parties in Greece», «Constitution and Government in Greece» και «Geography and People of Greece», Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 28, υποφ. 1-2, Political Manuscripts.

¹⁵⁸⁵ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 28-29. Το κείμενο σχολιάζει η Δέσποινα Λαλάκη προβαίνοντας, μεταξύ άλλων, σε μία ενδιαφέρουσα ανάλυση των απόψεων του Blegen σχετικά με την έννοια του Ελληνισμού και του τρόπου με τον οποίο οι αρχαιολόγοι έχουν

χαρακτηριστικά περιγράφει ο ίδιος τον νέο του ρόλο σε επιστολή προς την αδερφή του Μάρθα: «Γίναμε παγκόσμια δύναμη και το γεγονός αυτό μας υποχρεώνει να αναλάβουμε κάποια καθήκοντα και ευθύνες»¹⁵⁸⁶. Ο Blegen απέσυρε τελικά τη συμμετοχή του, λόγω έλλειψης χρόνου. Το κείμενο απαιτούσε βελτιώσεις και διορθώσεις, όμως, ο Blegen την εποχή εκείνη ασχολείτο με τη δημοσίευση της ανασκαφής της Τροίας και συγχρόνως, ενδιαφερόταν για την επανέναρξη των ανασκαφών στην Πύλο¹⁵⁸⁷.

Μία λιγότερο γνωστή δραστηριότητα του Blegen ήταν οι προσπάθειές του για τη δημιουργία, στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, Έδρας για την Ιστορία, τη Ζωή και τον Πολιτισμό της Αμερικής. Κατά την άποψή του: «θα είχε σίγουρα μεγάλη επιτυχία εδώ (στην Ελλάδα) και θα συνέβαλε πολύ στην προώθηση των πολιτισμικών σχέσεων μεταξύ Ελλάδος και Ηνωμένων Πολιτειών»¹⁵⁸⁸. Πράγματι, μετά από αρκετές καθυστερήσεις, η Έδρα δημιουργήθηκε και ο πρώτος Καθηγητής που ανέλαβε τη θέση από το 1949 έως το 1951 ήταν ο Arnold Whitridge (1892-1989), του Πανεπιστημίου του Yale¹⁵⁸⁹.

Επίσης, στο Πρόγραμμα υποτροφιών Fulbright, το οποίο ιδρύθηκε το 1946 από τον Γερουσιαστή James William Fulbright και απέβλεπε στην επιμόρφωση Αμερικανών ερευνητών, διακρίνει κανείς προσπάθειες εδραίωσης της διεθνούς Αμερικανικής ισχύος¹⁵⁹⁰. Η ροή Αμερικανών ακαδημαϊκών και φοιτητών προς την Ελλάδα κατά τα έτη 1948-1954 υπήρξε εντυπωσιακή¹⁵⁹¹.

τη δυνατότητα να συμμετέχουν στην δημιουργία του φαινομένου του Φιλελληνισμού (Lalaki 2012).

¹⁵⁸⁶ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 29.

¹⁵⁸⁷ Vogeikoff-Brogan 2015, σημ. 75, σελ. 36. Davis 2015, σελ. 217-218.

¹⁵⁸⁸ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 31.

¹⁵⁸⁹ Vogeikoff-Brogan 2015, σελ. 31.

¹⁵⁹⁰ Για τους αποδέκτες υποτροφιών Fulbright βλ. Αναφορές του Caskey προς το United States Educational Foundation in Greece (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, 4.5.1950, 705/1/2. 30.6.1951, 705/1/3. 17.7.1952, 705/1/4. 8.1.1954 και 10.9.1954, 705/1/5. 29.5.1958, 705/1/6). Για την εμπλοκή της ΑΣΚΣΑ στο Πρόγραμμα Fulbright βλ. Meritt 1984, σελ. 43-45 και Vogeikoff-Brogan 2008, σελ. 18-21.

¹⁵⁹¹ Hatzivassiliou 2013, σελ. 22-23.

Ακόμη και στο μεγαλεπήβολο σχέδιο της ανασκαφής της Αρχαίας Αγοράς και της ανοικοδόμησης της Στοάς του Αττάλου, η οποία ολοκληρώθηκε το 1956, διακρίνει κανείς ιδεολογικές και πολιτισμικές τάσεις κινητοποίησης της ελληνικής κοινής γνώμης υπέρ της διεθνούς Αμερικανικής πολιτικής¹⁵⁹².

Αντίστοιχα και η Βρετανία, παρ' ότι είχε αποσυρθεί από την Ελλάδα παραχωρώντας τη θέση της στις Η.Π.Α., ανέλαβε, κατά τη δεκαετία του 1950, σημαντικό ρόλο στην ακαδημαϊκή επιμόρφωση Ελλήνων φοιτητών, ακόμη και κατά την περίοδο της Κυπριακής κρίσης.

Μετά από τα παραπάνω, εύλογα τίθεται το ερώτημα: τα κίνητρα των Αμερικανών και Βρετανών αρχαιολόγων που δραστηριοποιήθηκαν στη χώρα μας κατά τη μεταπολεμική περίοδο ήταν πρωτίστως πολιτικά; Υπήρξαν οι ίδιοι πράκτορες των χωρών προέλευσής τους, οι οποίες τους ανέθεσαν εξωακαδημαϊκές, π.χ. κατασκοπευτικές¹⁵⁹³ δραστηριότητες στο πλαίσιο του Ψυχρού Πολέμου; Υπήρξε συνειδητή και μεθοδευμένη προσπάθεια εκ μέρους τους καθοδήγησης και χειραγώγησης της κοινής γνώμης, μέσω εκπαιδευτικών προγραμμάτων και άλλων διαύλων μεταφοράς πολιτικών ιδεών;

¹⁵⁹² Για περισσότερες λεπτομέρειες σχετικά με το έργο της ανοικοδόμησης της Στοάς του Αττάλου, βλ. Sakka 2013.

¹⁵⁹³ Ο όρος περιγράφει τη μυστική συλλογή απορρήτων ή εμπιστευτικών πληροφοριών, χωρίς την άδεια του κατόχου των πληροφοριών. Με την έννοια αυτή, ως κατασκοπεία, σε καιρό πολέμου, θεωρείται η διείσδυση στις τάξεις του εχθρού, προκειμένου να υποκλέψει κάποιος πολύτιμες πληροφορίες για την πατρίδα του, αλλά και το αντίθετο, δηλαδή η μεταπήδηση κάποιου στις τάξεις του εχθρού και η υποκλοπή πληροφοριών εις βάρος της χώρας του. Από νομικής πλευράς, η τελευταία περίπτωση εμπίπτει στα αδικήματα της προδοσίας της χώρας και διώκεται ποινικά (βλ. άρθρο 148 Ποινικού Κώδικα: Κατασκοπεία. 1. Όποιος με πρόθεση και παράνομα πετυχαίνει να περιέλθουν στην κατοχή του ή στην γνώση του αντικείμενα ή ειδήσεις από εκείνες οι οποίες αναφέρονται στο άρθρο 146 (δηλαδή παραβίαση μυστικών της Πολιτείας) τιμωρείται με φυλάκιση τουλάχιστον ενός έτους. 2. Αν όμως ο υπαίτιος ενέργησε με σκοπό να χρησιμοποιήσει τα ανωτέρω αντικείμενα ή ειδήσεις για να τα διαβιβάσει σε άλλον ή να τα ανακοινώσει έτσι, ώστε να μπορούν να εκθέσουν σε κίνδυνο το συμφέρον του κράτους και ιδίως την ασφάλειά του ή κάποιου από τους συμμάχους του τιμωρείται με ποινή κάθειρξης και σε καιρό πολέμου με ισόβια κάθειρξη ή θάνατο). Σε καιρό ειρήνης, χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί η εποχή του Ψυχρού Πολέμου, κατά την οποία υπήρχε έντονη δραστηριότητα κατασκοπείας μεταξύ Η.Π.Α. και των Συμμάχων τους και Σοβιετικής Ένωσης και Κίνας και των Συμμάχων τους. Αφορούσαν κυρίως σε μυστικά για πολιτικούς ή στρατιωτικούς σκοπούς (π.χ. πληροφορίες για πυρηνικά όπλα).

Το αρχειακό υλικό υποδεικνύει τον τρόπο με τον οποίο αντιμετώπιζαν οι αρχαιολόγοι τα πολιτικά δρώμενα στη χώρα μας, καθώς και τυχόν βαθύτερη εμπλοκή τους σε πολιτικής φύσεως δραστηριότητες.

Σχετικά με την εν γένει μεταπολεμική πολιτική κατάσταση, η Ida Thallon Hill, ευρισκόμενη το 1947 στη Νέα Υόρκη, αναφέρει στον Bert Hill, οποίος είχε παραμείνει στην Ελλάδα καθ' όλη τη διάρκεια του πολέμου: «η *Mabel*¹⁵⁹⁴ ισχυρίζεται ότι το ποσοστό των κομμουνιστών στην Γιουγκοσλαβία δεν ξεπερνάει το 5% και προφανώς τα πράγματα είναι λιγότερο άσχημα εκεί από ό,τι γράφουν οι εφημερίδες. Όσο για την Ελλάδα, οι Αμερικανικές εφημερίδες δείχνουν πολύ πιο ανησυχητική εικόνα από ό,τι συμβαίνει πράγματι, στη χώρα»¹⁵⁹⁵. Και ένα δεκαπενθήμερο αργότερα προσθέτει: «Οι εφημερίδες, και ιδιαίτερα οι *NY Times* και η *Tribune* είχαν πρόσφατα κάποια πραγματικά αξιοπρεπή και έξυπνα άρθρα για την Ελλάδα, χωρίς προκατάληψη και καλά πληροφορημένα. Ήταν πολύ καλύτερα από άλλους προηγούμενους ανταποκριτές»¹⁵⁹⁶.

Το 1948, με τον Εμφύλιο Πόλεμο να μαίνεται, γράφει η Ida Thallon Hill από την Αθήνα στον Bert Hill, ο οποίος βρισκόταν την εποχή εκείνη στην Κύπρο: «Δεν ξέρω αν μαθαίνεις αρκετά πράγματα από Ελληνικές εφημερίδες ή νέα στην Κύπρο. Ασφαλώς, η δολοφονία του Λαδά¹⁵⁹⁷ ήταν μία ποταπή πράξη ενός πολύ γνωστού κομμουνιστή¹⁵⁹⁸. Ήταν σοφό που επέδειξαν αρκετή λογική ώστε να τον κρατήσουν στην Ικαρία, όπου είχε κρατηθεί και στο

¹⁵⁹⁴ Πρόκειται για τη Mabel F. Weeks.

¹⁵⁹⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 13.10.1947, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁵⁹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill, 27.10.1947, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁵⁹⁷ Χρήστος Λαδάς (1891-1948). Δικηγόρος και βουλευτής, εκλεγείς με το κόμμα των Φιλελευθέρων τα έτη 1926,1928,1932 και 1936. Ανέλαβε την υπεράσπιση των διωκομένων, επί δικτατορίας του Πάγκαλου, στελεχών του ΚΚΕ, τα οποία κατηγορούνταν τότε για εσχάτη προδοσία, εξ αιτίας της θέσης του ΚΚΕ για αυτονόμηση της Μακεδονίας. Την περίοδο 1930-1932 διετέλεσε Υφυπουργός Συγκοινωνιών στην κυβέρνηση του Ελευθερίου Βενιζέλου. Τον Σεπτέμβριο του 1947 ανέλαβε Υπουργός Δικαιοσύνης της Κυβέρνησης συνασπισμού Σοφούλη-Τσαλδάρη. Θεωρήθηκε υπεύθυνος για το κύμα μαζικών εκτελέσεων κομμουνιστών, μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας (12.2.1945). Για τον λόγο αυτό φαίνεται ότι αποφασίσθηκε η δολοφονία του.

¹⁵⁹⁸ Εννοεί τον Ευστράτιο Μουτσογιάννη, μέλος της ένοπλης οργάνωσης ΟΠΛΑ (Οργάνωση Προστασίας Λαϊκών Αγωνιστών), ο οποίος εξετέλεσε την Πρωτομαγιά του 1948 τον Λαδά.

παρελθόν. Έγινε μία μεγάλη δημόσια κηδεία και τώρα έχουμε στρατιωτικό νόμο. Η κυριότερη διαφορά στην Αθήνα είναι ότι δεν επιτρέπονται οχήματα μεταξύ 1-5 π.μ., που είναι καλό όσον αφορά στην ησυχία (η έμφαση της γράφουσας). Πέρα από μία περιφέρεια δεν επιτρέπεται η κυκλοφορία μεταξύ 8 μ.μ. – 5 π.μ., αλλά η απαγόρευση δεν συμπεριλαμβάνει προάστεια όπως το Ψυχικό και η Κηφισιά. Αλλιώς, δε διακρίνει κανείς κάποια ιδιαίτερη διαφορά, εκτός του ότι ουδείς επιτρέπεται να κοιμηθεί οπουδήποτε αλλού, πλην του σπιτιού στο οποίο κατοικεί...»¹⁵⁹⁹.

Τα παραπάνω αποσπάσματα επιστολών, πλην του αναμενόμενου αντικομμουνισμού τον οποίο αποπνέουν, αποκαλύπτουν και μία αποστασιοποίηση από πολιτικά γεγονότα, τα οποία αντιμετωπίζονται, ενίοτε, σαν να ταράζουν την καθημερινότητα του αποστολέα.

Στις 23 Μαΐου 1948 δολοφονήθηκε ο Γενικός Πρόξενος των Η.Π.Α. στην Ιερουσαλήμ Thomas Wasson (1896-1948). Ο σχολιασμός του γεγονότος από την Ida Thallon Hill στην επιστολή της προς τον Bert Hill είναι χαρακτηριστικός: «Την προηγούμενη εβδομάδα που σου έγραψα δεν είχαμε μάθει τα τραγικά νέα για τον Tom Wasson, τα οποία επιβεβαιώθηκαν επίσημα, αλλά δε χρειάζεται να σου πω πόσο λυπηθήκαμε όλοι... Η όλη πολιτική των Η.Π.Α. στην Παλαιστίνη είναι όνειδος για οποιαδήποτε ευνομούμενη χώρα, αλλά έχω ήδη ντραπεί για την Αμερική σε τόσες προηγούμενες περιπτώσεις, ώστε επηρεάζομαι λίγο πλέον, αν και αυτό δε συντελεί στη βελτίωση της φήμης της χώρας»¹⁶⁰⁰. Προδίδει την αντίθεσή της προς την πολιτική των Η.Π.Α. στην Παλαιστίνη, την οποία προφανώς συμερίζονταν και τα υπόλοιπα μέλη του «κουαρτέτου», τα οποία ανήκαν στη σκεπτόμενη Αμερικανική ελίτ. Αποκαλύπτει πολιτικοποιημένη σκέψη, αντιπολεμικές θέσεις, όχι όμως, άμεση εμπλοκή σε πολιτικά δρώμενα.

Ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου Δαμασκηνού (ο οποίος απεβίωσε την 20.5.1949, σε ηλικία 59 ετών) φαίνεται ότι απασχόλησε την Αμερικανική

¹⁵⁹⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Thallon Hill προς Hill 8.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁰⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Thallon Hill προς Hill 30.5.1948, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

αρχαιολογική κοινότητα. Γράφει η Ida Thallon Hill στον σύζυγό της Bert Hill, ο οποίος προφανώς συμμεριζόταν τις απόψεις της: «*Βεβαίως ο θάνατος του Αρχιεπισκόπου ήταν τεράστιος κλονισμός και απώλεια. Η κηδεία του είναι αργότερα σήμερα. Θα λείπει πάρα πολύ, δεν θα είναι εύκολο να βρεθεί παρόμοια ηγετική προσωπικότητα και ικανός άνθρωπος*»¹⁶⁰¹.

Τον Μάρτιο του 1950, ο Caskey σε επιστολή του προς τον Blegen μεταδίδει τις ανησυχίες του για το πολιτικό κλίμα στη χώρα μας και του εκμυστηρεύεται ότι ο Kevin Andrews¹⁶⁰² ανησυχεί πολύ για την πολιτική κατάσταση¹⁶⁰³.

Το 1951 είναι μία δύσκολη οικονομικά χρονιά για την Ελλάδα, συγχρόνως, δε η πολιτική κατάσταση είναι ασταθής. Μέσα από την αλληλογραφία του Caskey αναδύεται έντονη ανησυχία: «*...τα οικονομικά προβλήματα χειροτερεύουν, οι τιμές και οι μισθοί ανεβαίνουν, η ανεργία αυξάνεται...*»¹⁶⁰⁴. Η άρνηση της ECA¹⁶⁰⁵ να στείλει χρηματοδότηση το 1951 για την ανακατασκευή της Στοάς του Αττάλου¹⁶⁰⁶ κορυφώνει τις ανησυχίες του Caskey. Σε επιστολή του τον Νοέμβριο του 1951 προς τον Charles Morgan, με αντίγραφο στον Blegen, αναφέρει ότι η Ουάσιγκτον επιθυμεί περικοπή δαπανών για τη Σχολή. Θέλουν να δίνουν μόνο για στρατιωτικούς σκοπούς και χαρακτηρίζουν την Ελλάδα στρατηγική περιοχή. Η απόφαση αυτή, κατά

¹⁶⁰¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 24.5.1949, σελ.2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁰² Ο Kevin Andrews (1924-1989) ήταν Αμερικανός αρχαιολόγος και συγγραφέας, απόφοιτος του Harvard, φοιτητής στην ΑΣΚΣΑ από το 1947 έως το 1951 (Meritt 1984, 330). Φιλέλληνας, έλαβε την ελληνική υπηκοότητα το 1975. Μετά τα πολυάριθμα ταξίδια τα οποία έκανε κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου στην Πελοπόννησο, εξέδωσε το βιβλίο *The Castles of Morea* (1953).

¹⁶⁰³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 25.3.1950.

¹⁶⁰⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 24.2.1951, σελ.4 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁰⁵ Economic Cooperation Administration (ECA). Επρόκειτο για κρατική υπηρεσία των Η.Π.Α., η οποία συστάθηκε το 1948 για να διαχειρισθεί το Σχέδιο Μάρσαλ (Marshall Plan). Η υπηρεσία διατηρούσε γραφεία στις πρωτεύουσες των 16 χωρών (σε 15 ευρωπαϊκές και στην Τουρκία), οι οποίες συμμετείχαν στο Σχέδιο Μάρσαλ (Βλ. Βετσόπουλος 2007).

¹⁶⁰⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, σειρά 300, ΦΑΚ. 317/1, υποφ. 1, επιστολή Sullivan προς Canaday 17.9.1951.

την άποψη του Caskey, δεν ήταν μόνο της ECA Διότι αν ο Lapham¹⁶⁰⁷ ήθελε θα μπορούσε να επηρεάσει, ώστε η Σχολή να λάβει χρηματοδότηση για τη Στοά του Αττάλου. Αλλά φαίνεται ότι δεν είχε προσωπικό ενδιαφέρον. Και ο Caskey καταλήγει: «*Ρώτησα τον Paul Jenkins¹⁶⁰⁸ πότε θεωρεί ότι θα αλλάξει αυτή η κατάσταση και μου είπε σε 2-3 χρόνια!*»¹⁶⁰⁹. Ένα μήνα μετά, αναφέρει τον φόβο του για παγκόσμιο πόλεμο, αλλά έχει μεγάλες ελπίδες ότι ο πόλεμος θα αποφευχθεί: «*I still have much hope that war can be avoided-world war, that is- and I have not heard any cries of alarm from the Mission here*»¹⁶¹⁰.

Η παραπάνω αλληλογραφία αποκαλύπτει ότι οι Αμερικανοί φοβούνταν για τρίτο παγκόσμιο πόλεμο, συγχρόνως, δε, ενώ θεωρούσαν την Ελλάδα στρατηγική περιοχή, δεν πίστευαν ότι στα στρατιωτικά τους σχέδια μπορούσε να συμβάλει η ΑΣΚΣΑ, ή έστω οι αρχαιολόγοι, και για το λόγο αυτό δεν ενδιαφέρονταν να της παρέχουν οικονομική συνδρομή. Η απαισιοδοξία με την οποία ξεκινά μία άλλη επιστολή του ο Caskey προς τον Charles Morgan: «*το τουριστικό πρόγραμμα ματαιώθηκε, το γραφείο του Trevor Christie έκλεισε, ο ίδιος φεύγει σύντομα και δεν θα αντικατασταθεί. Ο Lapham και ο Jenkins είναι τώρα στην Ουάσιγκτον και συζητούν το Ελληνικό πρόβλημα*»¹⁶¹¹, καταλήγει με την αισιόδοξη πεποίθηση ότι οι Αμερικανοί δεν θα εγκαταλείψουν την Ελλάδα τελείως¹⁶¹².

Η θητεία του Caskey συνέπεσε με σημαντικά διεθνή πολιτικά γεγονότα, όπως το Κυπριακό, και μέσα από το αρχειακό υλικό αναδύεται η αγωνία του για την ομαλή διεξαγωγή του έργου της ΑΣΚΣΑ, όχι όμως, κάποια εμπλοκή του, πολιτικής μορφής, στο θέμα αυτό. Στην αναφορά του προς τη

¹⁶⁰⁷ Ο Roger Lapham ήταν επικεφαλής της ECA (βλ. αμέσως προηγούμενη σημείωση) στην Κίνα.

¹⁶⁰⁸ Ο Paul Jenkins ήταν μέλος της Σχολής. Συμμετείχε στο Σχέδιο Μάρσαλ την περίοδο 1948-1952 (Meritt 1984).

¹⁶⁰⁹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Morgan 21.11.1951, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶¹⁰ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 7.12.1951.

¹⁶¹¹ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Morgan 8.12.1951, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶¹² ό.π.

Διοικούσα Επιτροπή της Σχολής, του 1956, επισημαίνει: «*On the activities of the School for the period: 17.4.1955-18.4.1956... Inevitably,... certain number of difficulties and disappointments. International tensions, and particularly the animosity arising from the problem of Cyprus, have created an unhappy atmosphere at large, intangibly affecting some of our scholarly and administrative relationships though not directly interfering with the normal pursuits of our community ...*»¹⁶¹³.

Το 1958 γράφει ο Caskey από την Κόρινθο στον Blegen, που βρισκόταν στην Πύλο: «*...Η αναταραχή στη Μέση Ανατολή είναι καταπιεστική και βεβαίως υπερβολικά επικίνδυνη. Ο Τύπος δεν είναι πολύ ευμενής προς τις Η.Π.Α. – όπως παρατήρησε ο Αριστείδης Κυριακίδης ορισμένοι άνθρωποι έχουν εξαιρετικά κοντή μνήμη- αλλά δεν έχω ακούσει κάτι ανησυχητικό στον άμεσο χώρο μας. Αυτό που χρειάζεται είναι, ως συνήθως, γερά νεύρα*»¹⁶¹⁴. Φαίνεται ότι αναφέρεται στην ανατροπή του καθεστώτος της Βαγδάτης, που οδήγησε στη συμμαχία Ιράκ-Αιγύπτου. Το γεγονός είχε ανησυχήσει τις Η.Π.Α., διότι ανέτρεψε το *Δόγμα Αϊζενχάουερ*¹⁶¹⁵ και οδήγησε τον Αμερικανό Υπουργό Εξωτερικών John Foster Dulles να χαρακτηρίσει τη Βαγδάτη ως το πλέον επικίνδυνο σημείο του πλανήτη.

Τον Ιανουάριο του έτους 1964, γράφει ο Caskey προς τον τότε Διευθυντή της Σχολής Henry Robinson: «*Αν και τολμώ να πω ότι η πολιτική κατάσταση πιθανόν να καθυστερήσει κάποιες αποφάσεις για αρχαιολογικές δραστηριότητες, θεωρώ κατάλληλη τη στιγμή να σου αναφέρω τι προτείνουμε να κάνουμε τη φετινή περίοδο*»¹⁶¹⁶. Δύο μήνες αργότερα, προσθέτει φανερά ανήσυχος: «*Είμαστε ιδιαίτερα απελπισμένοι... για τις θλιβερές ώρες που*

¹⁶¹³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, Αναφορά Caskey προς τη Διοικούσα Επιτροπή της ΑΣΚΣΑ 18.4.1956, σελ. 1.

¹⁶¹⁴ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 21.7.1958, σελ. 2 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶¹⁵ Το *Δόγμα Αϊζενχάουερ* αποσκοπούσε στην εδραίωση των Η.Π.Α. στη Μέση Ανατολή. Σύμφωνα με το *Δόγμα*, κάθε χώρα της περιοχής μπορούσε να ζητήσει στρατιωτική ή /και οικονομική βοήθεια από τις Η.Π.Α., αν δεχόταν επίθεση από άλλο κράτος. Βαθύτερος στόχος ήταν η αποδυνάμωση της Σοβιετικής Ένωσης στην περιοχή. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με το θέμα βλ. Pruessen 1982. Alteras 1993.

¹⁶¹⁶ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 6.1.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

περνάτε αυτές τις μέρες της συναισθηματικής φόρτισης λόγω της Ελληνο-Τουρκο-Κυπριακής διένεξης. Η μόνη λύση για το πρόβλημα αυτό είναι ένας συνδυασμός συμβιβασμού και υπομονής, αγαθά που δεν είναι εμφανώς σε αφθονία προς το παρόν»¹⁶¹⁷.

Ένα άλλο χαρακτηριστικό που αναδύεται μέσα από τη μελέτη της αλληλογραφίας της περιόδου είναι ότι η Αμερικανική πολιτική ελίτ, η επονομαζόμενη «Wasps¹⁶¹⁸ Ascendancy»¹⁶¹⁹, επεδίωκε να έχει σχέσεις με ανθρώπους του πνεύματος¹⁶²⁰. Τον Δεκέμβριο του 1963, ο Joseph Alsop και η σύζυγός του Susan Mary¹⁶²¹ (εικ.220,221) παρέθεσαν δείπνο στην αριστοκρατική κατοικία τους με τη νεοκλασική επίπλωση (εικ.222) σε μία ομάδα επιφανών αρχαιολόγων και ιστορικών. Ανάμεσα στους προσκεκλημένους, ήταν ο Jack Caskey, η τότε σύζυγός του Betty, ο Emmett Bennett Jr. και η Emily Vermeule. Ο Alsop, τη συγκεκριμένη βραδιά επιθυμούσε να τιμήσει και να ευχαριστήσει τους ακαδημαϊκούς οι οποίοι τον βοήθησαν να συγγράψει το βιβλίο: *From the Silent Earth: A Report on the Greek Bronze Age*¹⁶²². Η απουσία του Blegen από το δείπνο, ο οποίος τον είχε επίσης, βοηθήσει στη συγγραφή του βιβλίου, δεν σήμαινε ότι ο τελευταίος υποτιμούσε τον Alsop. Αντιθέτως, θαύμαζε τόσο τον ίδιο όσο και τη συγγραφική του δεινότητα¹⁶²³.

¹⁶¹⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey σε Robinson 17.3.1964 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶¹⁸ White Anglo-Saxon Protestant.

¹⁶¹⁹ Ο όρος υποδηλώνει τα μέλη της Αμερικανικής κοινωνίας, τα οποία ανήκαν στη λευκή Αγγλοσαξονική φυλή, είχαν ως θρήσκευμα τον Προτεσταντισμό και κατείχαν ισχυρά πολιτικά αξιώματα στις Η.Π.Α.

¹⁶²⁰ Το διαχρονικό αυτό φαινόμενο, το οποίο δεν ήταν μονοπώλιο των Η.Π.Α., παρατηρείται ακόμη και σήμερα. Άνθρωποι του χρήματος ή με ισχυρή πολιτική εξουσία έλκονται συχνά από τις γνώσεις και το ακαδημαϊκό κύρος των ανθρώπων των γραμμάτων, οι οποίοι διανθίζουν τις συγκεντρώσεις τους και τους προσφέρουν πνευματική τροφή.

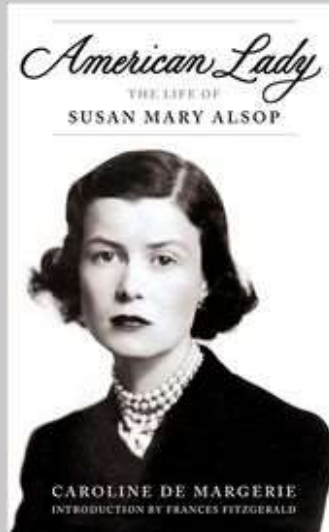
¹⁶²¹ Susan Mary Alsop (1918-2004). Αμερικανίδα αριστοκρατικής καταγωγής, δεύτερη σύζυγος του Joseph Alsop. Από την οικία του ζεύγους πέρασαν όλα τα ισχυρά πολιτικά πρόσωπα της εποχής. Σύμφωνα με τον Henry Kissinger, «περισσότερες πολιτικές συμφωνίες πραγματοποιήθηκαν στο σαλόνι της από ό,τι στον Λευκό Οίκο» (De Margerie 2013).

¹⁶²² Davis 2015β.

¹⁶²³ Ο Blegen, σχολιάζοντας ένα κείμενο το οποίο του έστειλε να διαβάσει ο Alsop, γράφει προς τον τελευταίο: «Χθες έφθασε το χειρόγραφο σχετικά με το άρθρο σου για την Πύλο και το διάβασα με μεγάλο ενδιαφέρον. Είναι πράγματι, πολύ καλό – αν και πολύ κολακευτικό για μένα. Ζηλεύω την ικανότητά σου στο γράψιμο. Θα ήταν πολύ χρήσιμη σε ένα αρχαιολόγο όπως εγώ» (Karadimas 2015, σελ. 190. Davis 2015β).

Εικ.220. Joseph Alsop. 1910-1989. Φωτ. nhbd.com τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.

Εικ.221. Susan Mary Alsop. 1918-2004. Φωτ. Davis 2015β.

Εικ.222. Η τραπεζαρία του ζεύγους Alsop στην Washington D.C. με πορτραίτα των προγόνων. Φωτ. Davis 2015β.

Σε τέτοιου είδους συγκεντρώσεις, τα οφέλη θεωρούντο αμοιβαία: τα μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας, τα οποία συμμετείχαν, αντάλλασσαν απόψεις με τους ισχυρούς του χρήματος και της εξουσίας πάνω στην πολιτική επικαιρότητα. Συγχρόνως, οι πολιτικοί αξιοποιούσαν τις γνώσεις τις οποίες αποκόμιζαν από τους ανθρώπους του πνεύματος για πολιτικούς σκοπούς¹⁶²⁴.

¹⁶²⁴ Τόσο ο Joseph Alsop όσο και ο αδερφός του Stewart υπήρξαν μέλη αυτού που έμεινε γνωστό ως «The Georgetown Set». Επρόκειτο για μια ανομοιογενή ομάδα πολιτικών,

Για παράδειγμα, ο ίδιος ο Alsop στα άρθρα του, τα οποία είχαν μεγάλη απήχηση στο κοινό της εποχής, έκανε συχνά παραλληλισμούς (με πολιτικές προεκτάσεις) αρχαίων γεγονότων με σύγχρονα παραδείγματα. Χαρακτηριστική περίπτωση είναι ένα άρθρο το οποίο δημοσίευσε το 1965 με τίτλο «The Cadmeion», στο οποίο ισχυρίστηκε ότι τα θεμέλια (τα ερείπια) τα οποία απέμειναν από το Ανάκτορο των Θηβών αποτελούν *«μία πονηρή υπενθύμιση ότι είναι επικίνδυνο να είσαι συγχρόνως, πλούσιος και μαλθακός»*, εκτοξεύοντας μία έμμεση προειδοποίηση προς την πολιτική των Η.Π.Α. στο Βιετνάμ, την οποία, ως μιλιταριστής, θεωρούσε υποτονική¹⁶²⁵.

δημοσιογράφων, διπλωματών, κατασκόπων, αλλά και ακαδημαϊκών της εποχής του Ψυχρού Πολέμου (Cold Warriors) που συνέβαλαν αποφασιστικά στη διαμόρφωση της Αμερικανικής στρατηγικής και εξωτερικής πολιτικής, συχνά κατά τη διάρκεια κλειστών δειπνών και συγκεντρώσεων. Για περισσότερες πληροφορίες σχετικά με τα μέλη του Georgetown Set, που είχαν ως κοινό γνώρισμα τις νευραλγικές διασυνδέσεις, αλλά και το υψηλό μορφωτικό επίπεδο, βλ. Herken 2015.

¹⁶²⁵ Davis 2015β.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα μελέτη επιχείρησε να ερευνήσει τη δράση των δύο Αγγλοσαξονικών Σχολών κατά την εικοσαετία 1947-1967, προκειμένου να προσδιορισθεί το επιστημολογικό τους στίγμα και η συμβολή τους στην εξέλιξη της Προϊστορικής Αρχαιολογίας στην Ελλάδα, καθώς και η συμμετοχή και στάση της κάθε Σχολής στα κοινωνικοπολιτικά δρώμενα της χώρας μας.

Η έρευνα ακολούθησε, μεθοδολογικά, τη διαδρομή της ζωής και του έργου των αρχαιολόγων που δραστηριοποιήθηκαν κατά την ερευνώμενη περίοδο. Διαπιστώθηκε ότι οι τελευταίοι, όχι μόνο έδρασαν μέσα στο ίδιο χρονικό πλαίσιο, αλλά συχνά συνεργάστηκαν, διαδέχθηκαν ο ένας τον άλλο ή ακόμη συνδέθηκαν με στενούς δεσμούς φιλίας. Συγχρόνως, με την προσωπική τους πορεία, συνδιαμόρφωσαν, είτε με τις διαφορές είτε με τις συγκλίσεις τους, τη φυσιογνωμία των δύο Σχολών κατ' αυτήν την ενδιαφέρουσα και ιδιαίτερα κρίσιμη μεταπολεμική εικοσαετία.

Χαρακτηριστικό της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα ήταν η, μέσω του Carl Blegen αρχικά και του John Caskey στη συνέχεια, δραστηριοποίησή της στην Προϊστορική Αρχαιολογία, αν και ουδέποτε απώλεσε την κλασικιστική της φυσιογνωμία. Βεβαίως, ήδη από τη δεκαετία του 1920, είχε πραγματοποιηθεί, όπως καταδείχθηκε στο οικείο κεφάλαιο, ένα επιστημονικό άνοιγμα της ΑΣΚΣΑ σε νέες έρευνες.

Η Βρετανική Σχολή Αθηνών συνέχισε και κατά την εικοσαετία 1947-1967 την αντικλασικιστική αρχαιολογική προσέγγιση. Το χαρακτηριστικό της «αγγλικής αρχαιολογικής παράδοσης»¹⁶²⁶ ήταν η προσπάθεια ανάδειξης της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, ως κλάδου συναφούς με την ανθρωπολογία και η απομάκρυνση από το αρχαιογνωστικό παράδειγμα. Στη στροφή αυτή είχε πρωτοστατήσει το Πανεπιστήμιο του Cambridge¹⁶²⁷, όπου σπούδασε ο Alan Wace, όπως προαναφέρθηκε. Η συσχέτιση της αρχαιολογίας με την

¹⁶²⁶ Ο όρος υποδηλώνει τη βρετανική έρευνα γενικά, σε αντίθεση με την Βρετανική Σχολή Αθηνών που αποτελεί την επίσημη ονομασία της Σχολής (Βαβουρανάκης 2015, σελ. 233).

¹⁶²⁷ Βλ. συνέντευξη Renfrew προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

ανθρωπολογία συντελέσθηκε παράλληλα με τη σταδιακή εγκατάλειψη της «αυτοκρατορικής» σύνθεσης και της μονογραμμικότητας που αυτή συνεπαγόταν. Το νέο για την εποχή του επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού ακολουθούσε, με κατ' εξοχήν εκπρόσωπο τον Gordon Childe, διαφορετική ερμηνευτική προσέγγιση, δεχόμενο ότι τα ίδια πολιτισμικά φαινόμενα ήταν δυνατόν να αναπτυχθούν ταυτόχρονα σε διάφορα σημεία του πλανήτη και, στη συνέχεια, σε γειτονικές περιοχές αυτά τα φαινόμενα να αλληλοεπηρεασθούν. Η αλλαγή αυτή στη ΒΣΑ πραγματοποιήθηκε, εντούτοις, με πιο ήπιο τρόπο από ό,τι στη Βρετανία, δεδομένου ότι η Σχολή συνέχισε να υιοθετεί ερευνητικά προγράμματα επηρεασμένα από την κεντροευρωπαϊκή αρχαιολογία. Μία ιδιαίτερη μορφή αρχαιολογίας είχε άλλωστε αναπτύξει και ο Evans, παράλληλα με τον εξελικτικό δαρβινισμό τον οποίο υποστήριζε, όταν ισχυρίστηκε ότι ο Μίνωας της αρχαίας παράδοσης ήταν τίτλος ανάλογος του φαραώ της Αιγύπτου, από την οποία μεταλαμπαδεύθηκε ο πολιτισμός στην Κρήτη¹⁶²⁸.

Η θεωρητική αυτή στροφή, όσο αργά και σταδιακά, και αν συντελέσθηκε στη ΒΣΑ, είχε μεθοδολογικό αντίκτυπο, καθώς απαιτούσε την κατάρτιση τοπικών τυπολογικών ακολουθιών. Έτσι, οι αρχαιολόγοι της ΒΣΑ υιοθέτησαν τη σημασία που απέδιδε η Βρετανία στη στρωματογραφία και ανέπτυξαν εμπειριστική προσήλωση στο αρχαιολογικό υλικό και ταξινομητική διάθεση, που τους έδωσε, κατά τη γνώμη της γράφουσας, ένα προβάδισμα στην εξέλιξη της αρχαιολογικής έρευνας πεδίου. Αν και δεν διακρίνονταν, ενδεχομένως, από τον ίδιο βαθμό κανονιστικής διάθεσης που διείπε το έργο του Furumark ή των Γερμανών, επεδίωξαν να δημιουργήσουν ένα ολοκληρωμένο τυπολογικό σχήμα, ακόμη κι αν ορισμένα μέρη του σχήματος ήταν υποθετικά. Για τον λόγο αυτό κατακρίθηκαν από μερίδα ερευνητών για περιστασιακή προχειρότητα¹⁶²⁹.

Μετά τον θάνατο του Evans, η απομάκρυνση και της ΒΣΑ από την «αυτοκρατορική» σύνθεση είναι εμφανέστερη, με πρώτο παράδειγμα τον Wace. Βεβαίως, ο τελευταίος, ήδη από τις ανασκαφές του πρώτου μισού του

¹⁶²⁸ Βαβουρανάκης 2015, σελ. 234.

¹⁶²⁹ Βλ. Ζώης 1994.

20ού αι., είχε επιδείξει εμπειριστική διάθεση και είχε υιοθετήσει προηγμένη, για την εποχή του, ανασκαφική μεθοδολογία, την οποία μετέδωσε, όπως καταδείχθηκε παραπάνω, και στον Blegen.

Στη συνέχεια, το δεύτερο μισό του 20ού αι. οι καινοτομίες στην ανασκαφική πρακτική και μεθοδολογία που είχαν αναπτυχθεί στις αρχές του ίδιου αιώνα, κυρίως από τους Βρετανούς, άρχισαν να καρποφορούν.

Οι αρχαιολόγοι, των οποίων η ζωή και το έργο εμπίπτει στην περίοδο αυτή, ηλικιακά κατατάσσονται σε τρεις γενιές. Η κατηγοριοποίηση έγινε με την παραδοχή ότι άτομα που έχουν διαφορά ηλικίας περισσότερη από 20 χρόνια ανήκουν σε διαφορετικές γενιές. Έτσι, οι Wace (1879) και Blegen (1887) έχοντας διαφορά μεταξύ τους 8 έτη θεωρούνται ότι ανήκουν στην ίδια γενιά. Στην επόμενη γενιά κατατάσσονται οι Taylour (1904), Caskey (1908) και Hood (1917), δεδομένου ότι ο μεγαλύτερος αυτής της κατηγορίας απέχει από τον νεότερο 13 έτη. Τέλος, στην τρίτη γενιά κατατάσσονται οι Popham (1927), Coldstream (1927), Sackett (1931), Huxley (1932) και Renfrew (1937), απέχοντας ο νεότερος αυτής της κατηγορίας δέκα έτη από τον μεγαλύτερο.

Αναμφίβολα, όπως διαπιστώθηκε και στα αντίστοιχα κεφάλαια, η επιστημονική διαδρομή ενός ατόμου δεν εξαρτάται μόνο από την ηλικία του. Ένα πλήθος ασύμμετρων παραγόντων συμβάλλει στην εξελικτική πορεία και στο στίγμα που τελικά αφήνει, όπως το περιβάλλον στο οποίο γαλουχείται, η παιδεία την οποία λαμβάνει, τα ενδιαφέροντα που απασχολούν την ακαδημαϊκή κοινότητα της εποχής του, το επιστημολογικό υπόδειγμα που επικρατεί την περίοδο που εργάζεται και δημιουργεί, αλλά και προσωπικές ιδεολογικές επιλογές, ιδιοσυγκρασιακοί παράγοντες ακόμη και τυχαία γεγονότα, όπως π.χ. συμφωνία ή ασυμφωνία χαρακτήρων ανάμεσα στα μέλη μίας ανασκαφικής ή εν γένει ερευνητικής ομάδας κ.ά.

Έτσι, οι δύο αρχαιολόγοι της πρώτης από τις παραπάνω γενιές, ο Βρετανός Wace και ο Αμερικανός Blegen, ακολούθησαν παρεμφερή, αν και όχι απόλυτα ίδια επιστημονική διαδρομή. Το Πανεπιστήμιο του Cambridge όπου σπούδασε Wace και οι πρώιμες νεωτεριστικές τάσεις του, έρχονταν

κατ' αρχάς σε αντίθεση με το καθαρά κλασικιστικό υπόβαθρο του Blegen. Όμως, η επιλογή του νεαρού Alan δεν υπήρξε η Ανθρωπολογία αλλά η Κλασική Αρχαιολογία, με Καθηγητή τον Ridgway, η επιρροή του οποίου στην προσωπικότητα του Wace υπήρξε, όπως προαναφέρθηκε, καταλυτική. Με αυτόν τον εξοπλισμό συναντήθηκε με τον Blegen στο χώρο του προϊστορικού Αιγαίου, τη μελέτη του οποίου συνήθιζαν να αποκαλούν «*Greek Protology*»¹⁶³⁰.

Τόσο ο Blegen όσο και ο Wace στις μεταπολεμικές τους ανασκαφές, του *Ανακτόρου του Νέστορα* και των Μυκηνών αντίστοιχα, δίνουν ιδιαίτερη έμφαση στη δημιουργία τυπολογικών ακολουθιών της κεραμικής. Η διατύπωση εκ μέρους τους ερμηνευτικών υποθέσεων είναι προσεκτική και έπεται πάντοτε της σχολαστικής καταγραφής, περιγραφής και ανάλυσης των δεδομένων. Εντούτοις, παρουσιάζει ενδιαφέρον το γεγονός ότι, ενώ στις επίσημες δημοσιεύσεις τους της μεταπολεμικής περιόδου οι αρχαιολογικές παρατηρήσεις τους είναι περιορισμένες, δεν διαπιστώνεται το ίδιο στην προσωπική τους αλληλογραφία. Πράγματι, οι δύο αρχαιολόγοι συναντώνται στο ρομαντισμό που διαπνέει το έργο τους και παρά τον ορθολογισμό και τη συστηματικότητα που τους διέκρινε, ο ομηρισμός τους εκδηλώνεται σε κάθε ευκαιρία. Στις επιστολές τους αναφέρονται στα Ομηρικά Έπη σαν να πρόκειται για πραγματικά γεγονότα και οι Μυκηναϊκές χρονολογίες που αναφέρουν συνδυάζονται συχνά με τις επικές γενεαλογίες.

Το πλήθος των αρχαιολογικών αναφορών στις προσωπικές τους επικοινωνίες, πέρα από ένα είδος παιγνίου που φαίνεται ότι είχαν υιοθετήσει μεταξύ τους, μαρτυρά ίσως τον ενδόμυχο ρόλο που αρέσκονταν να υποδύονται, της μεταφορικής ανάστασης των ομηρικών ηρώων που πίστευαν ότι είχαν πράγματι, υπάρξει.

Άλλες φορές, νέες δημοσιεύσεις όπως το *Palace of Minos* του Arthur Evans, ή το έργο του Furumark *Chronology of Mycenaean Pottery*¹⁶³¹,

¹⁶³⁰ Fappas 2015, σελ.63.

¹⁶³¹ Furumark 1941.

αποτελούσαν τροφή για νέες ατελείωτες συζητήσεις, οι οποίες εξασκούσαν το μυαλό τους, όπως συνήθιζε να λέει ο Wace¹⁶³².

Μέσα από τα κοινά τους επιστημονικά ενδιαφέροντα και τη μεταλαμπάδευση γνώσεων από τον εμπειρότερο Wace προς τον νεοφώτιστο Blegen, αναπτύχθηκαν συνέργειες και μία διαρκής φιλία. Ο σύνδεσμός τους αποτυπώνεται και μέσα από την αλληλογραφία τους που έχει διασωθεί, όπως διαπιστώθηκε παραπάνω.

Η συνεργασία τους κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 20ού αι., καρπός της οποίας υπήρξε το άρθρο τους για την κεραμική τυπολογία της ηπειρωτικής Ελλάδας (*immortal bilge*, όπως το αποκαλούσαν με αρκετή δόση χιούμορ¹⁶³³), έριξε νέο φως στη μέχρι τότε γνώση για την Εποχή του Χαλκού στον ελλαδικό χώρο.

Η εργασία τους αυτή υπήρξε σημαντική για δύο λόγους: πρώτον, βασιζόμενη όχι σε εντυπωσιακά ευρήματα αλλά σε συστηματική κατάρτιση στρωματογραφικών ακολουθιών μέσω της κεραμικής, καθιέρωσε την ανάλυση της κεραμικής τυπολογίας ως ενός απαραίτητου εργαλείου για τη σωστή μελέτη μίας προϊστορικής ανασκαφής. Και δεύτερον, καθιέρωσε το γνωστό τριμερές σύστημα χρονολόγησης για την κεντρική και νότια Ελλάδα (Πρωτοελλαδική, Μεσοελλαδική και Υστεροελλαδική περίοδος), το οποίο βασίστηκε στο σύστημα χρονολόγησης που είχε διαμορφώσει ο Arthur Evans στην Κνωσό για τον Μινωικό πολιτισμό. Επεδίωξαν να χαρτογραφήσουν την πρώιμη εξέλιξη του ελλαδικού πολιτισμού, αποδίδοντάς του μία διακριτή από τον Μινωικό πολιτισμό ταυτότητα και χαρακτηρίζοντάς τον ως *«το αποτέλεσμα του εμβολιασμού του άγριου ελλαδικού υλικού με το καλλιεργημένο κρητικό, έτσι, ώστε στο τέλος το υπάρχον ελλαδικό στοιχείο να επηρεάσει την κυρίαρχη Μινωική τέχνη και να την κάνει Μυκηναϊκή σε αντιδιαστολή με την κρητική»*¹⁶³⁴. Αν και η βάση του χρονολογικού τους διαγράμματος ήταν δανεισμένη από την Κρήτη, πράγμα

¹⁶³² Fappas 2015, σελ. 66.

¹⁶³³ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή E. French προς C. Zerner 10.3.1987 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶³⁴ Fitton 1995, σελ. 148.

που ενδεχομένως να κολάκεψε κατ' αρχάς τον Evans, βασίσθηκε, εντούτοις, σε παρατηρήσεις για την κεραμική της νότιας Ελλάδας και, όπως ήταν αναμενόμενο, διέφερε σε αρκετά σημεία από την αντίστοιχη κρητική. Οι Wace και Blegen, αν και αναγνώριζαν ότι υπήρχαν ευδιάκριτες υποδιαίρεσεις των τριών βασικών περιόδων, εντούτοις, υπογράμμισαν ότι αυτές πρέπει να προσδιορίζονται σε κάθε θέση χωριστά, τονίζοντας ότι δεν διέκριναν ένα γενικό και ενιαίο σύστημα το οποίο θα μπορούσε να εφαρμόζεται σε όλο τον ελλαδικό χώρο¹⁶³⁵.

Η επόμενη συνεργασία τους ήταν ένα άρθρο για Μεσοελλαδικές ταφές¹⁶³⁶ και η τρίτη ήταν μία συστηματική μελέτη για την κεραμική του ελλαδικού χώρου και τη σημασία της ως αποδεικτικού στοιχείου εμπορικών σχέσεων και μετακινήσεων κατά την Εποχή του Χαλκού στο Αιγαίο (Klio¹⁶³⁷ Bilge, όπως την ονόμασαν)¹⁶³⁸.

Όπως αναφέρθηκε στα οικεία κεφάλαια, με βάση το ερευνητικό και ανασκαφικό τους έργο κατατάσσονται και οι δύο στο όψιμο στάδιο της Παραδοσιακής Αρχαιολογίας, το οποίο άλλωστε κυριαρχούσε την εποχή που έδρασαν, με έντονες όμως, όπως καταδείχθηκε, αρχαιογνωστικές προσεγγίσεις.

Όσον αφορά στην καθαρά ανασκαφική τους μεθοδολογία, ο λόγος που έσκαβαν με «πάσες» (in spits), φυλάσσουντας ξεχωριστά την κεραμική που περισυνέλλεγαν στα διαδοχικά στρώματα καθώς προχωρούσαν εις βάθος, αποδίδεται στην πεποίθησή τους - όπως αυτή διατυπώθηκε από τον John Droop- ότι: «Στις εννέα από τις δέκα περιπτώσεις η σημαντική πληροφορία είναι αυτή που αποκομίζει κανείς από την κάθετη και όχι από την οριζόντια θέση των ευρημάτων»¹⁶³⁹. Άλλωστε, είναι γεγονός ότι οι αρχαιολόγοι της γενιάς των Wace-Blegen είχαν ως πρωταρχικό μέλημα την παραγωγή και ανάπτυξη ενός συστήματος χρονολογικών ακολουθιών για το παρελθόν. Δεν τους ενδιέφερε ακόμη η χρήση του χώρου. Καθώς οι πολυπληθείς

¹⁶³⁵ Fitton 1995, σελ. 148.

¹⁶³⁶ Blegen & Wace 1930.

¹⁶³⁷ Από το επιστημονικό περιοδικό *Klio* στο οποίο δημοσιεύθηκε.

¹⁶³⁸ Fappas 2015, σελ. 64.

¹⁶³⁹ Droop 1915, σελ. 14.

εργάτες έσκαβαν σε διάφορα επίπεδα, οι ανασκαφείς αυτοί χρησιμοποιούσαν τη στρωματογραφία κυρίως ως ένα πρακτικό εργαλείο για να συγκροτήσουν σχετικές (τεχνητές) χρονολογήσεις. Στην προσπάθειά τους για τη δημιουργία αυτών των χρονολογήσεων, η κεραμική τυπολογία ήταν παράγοντας υψίστης σημασίας, σε συνδυασμό με τη βελτίωση των τεχνικών ανασκαφής. Και η μέθοδος ανασκαφής με «πάσες» ήταν σαφώς πιο προηγμένη μέθοδος από εκείνη που ακολουθούσε π.χ. στην Αρχαία Κόρινθο ο Bert Hill. Ο Blegen μετέφραζε τις «πάσες» που ανέσκαπτε σε χρονολογικές ακολουθίες και με τον τρόπο αυτό κατάφερε να οργανώσει και να δώσει για πρώτη φορά όνομα στις διάφορες φάσεις της Εποχής του Χαλκού στον ελλαδικό χώρο, πάντοτε με την καθοδήγηση και σε συνεχή διάλογο με τον Wace¹⁶⁴⁰.

Το γεγονός ότι, τόσο ο Wace όσο και ο Blegen, δεν ακολούθησαν στις Μυκήνες και στην Πύλο αντίστοιχα την ανασκαφική μέθοδο Wheeler-Kenyon, η οποία ήταν ήδη γνωστή από το 1927, εξηγείται κατά μία άποψη από το γεγονός ότι η μετάδοση και καθιέρωση των νέων τεχνικών ακολουθούσε σχετικά αργούς ρυθμούς τον 20ό αι.¹⁶⁴¹. Ένας όμως, επιπλέον λόγος είναι, ενδεχομένως, ότι και οι δύο αυτές ανασκαφές αναλήφθηκαν από τους ανασκαφείς σε μεγαλύτερη ηλικία (αποτέλεσαν τα τελευταία έργα τους), κατά την οποία οι νεωτερισμοί αφομοιώνονται, κατά τεκμήριο, με βραδύτερους ρυθμούς. Άλλωστε, η μέθοδος ανασκαφής την οποία ακολούθησαν θεωρείτο ήδη πρωτοποριακή σε σχέση με την προηγούμενη μέθοδο, όπως προαναφέρθηκε. Η μέθοδος αυτή τους οδήγησε με επιτυχία στο ποθούμενο αποτέλεσμα της δημιουργίας σχετικών χρονολογικών ακολουθιών.

Πάντως, όπως έχει σημειωθεί και στο οικείο κεφάλαιο, ο Blegen, στη δημοσίευση του *Ανακτόρου του Νέστορα*, παρουσίασε σχολαστικά το υλικό ανά δωμάτιο¹⁶⁴², αναγνωρίζοντας, προφανώς, ότι η οριζόντια ανασκαφή εξυπηρετούσε καλύτερα, στην προκειμένη περίπτωση, τους σκοπούς της πλήρους αποκάλυψης του νέου Ανακτόρου. Αντιθέτως, ο στόχος της

¹⁶⁴⁰ Tzouou-Herbst 2015, σελ. 47.

¹⁶⁴¹ Βλ. συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁶⁴² Blegen & Rawson 1966, σελ. 43-349.

ανασκαφής του Wace ήταν η διαλεύκανση συγκεκριμένων επιστημονικών ερωτημάτων, που είχαν μείνει αναπάντητα σε ένα ήδη ανασκαμμένο χώρο. Έτσι, οδηγήθηκε αναπόφευκτα σε αποσπασματικές έρευνες, τις οποίες διεξήγαγε πάντοτε με εντονότερη την αίσθηση της κάθετης ανασκαφής.

Στην επόμενη γενιά αρχαιολόγων κατατάσσονται ο Αμερικανός Caskey και οι δύο Βρετανοί Hood και Taylour.

Στην ανασκαφική μεθοδολογία και πρακτική παρατηρείται αλλαγή, στην οποία πρωτοστάτησαν οι Βρετανοί αρχαιολόγοι, οι οποίοι είχαν ήδη παράδοση, όπως αναφέρθηκε, στην εξέλιξη των ανασκαφικών μεθόδων.

Ο Αμερικανός John Caskey, αν και σκάβει στη Λέρνα την ίδια εποχή με τις έρευνες του Sinclair Hood στη Χίο, ακολούθησε πιο παραδοσιακή ανασκαφική μεθοδολογία, παρεμφερή με του δασκάλου του Carl Blegen. Βεβαίως, στη Λέρνα προσδιόρισε ακόμη καλύτερα τις περιόδους της Εποχής του Χαλκού και τις υποδιαιρέσεις τους. Ειδικότερα ως προς την Πρωτοελλαδική περίοδο, η ανακάλυψη στρώματος καταστροφής από πυρκαγιά, που σηματοδότησε το τέλος της Οικίας των Κεράμων και της Λέρνας III, επέτρεψε στον Caskey να τραβήξει μία σαφή διαχωριστική γραμμή μεταξύ ΠΕ II και ΠΕ III και να επαναξιολογήσει Πρωτοελλαδικό υλικό από άλλες θέσεις¹⁶⁴³. Εντόπισε στη Λέρνα IV νέα σχήματα όπως κύπελα τύπου tankard και κύπελα με δύο λαβές, καθώς και γραπτή κεραμική (patterned ware)¹⁶⁴⁴. Συγχρόνως, επιβεβαίωσε τις στρωματογραφικές ακολουθίες τις οποίες είχαν καταρτίσει προηγουμένως οι Blegen και Wace για την Εποχή του Χαλκού. Τις ακολουθίες αυτές επέκτεινε στη συνέχεια, και στις Κυκλάδες, με τις ανασκαφές στην Αγία Ειρήνη και στην Κεφάλαι Κέας.

Εξ άλλου, ο Sinclair Hood διεξήγαγε τις έρευνές του, τόσο στον Εμπορειό της Χίου όσο και στην Κνωσό, με τις προωθημένες για την εποχή του ανασκαφικές μεθόδους που είχε διδαχθεί από τη μαθητεία του δίπλα στην Kathleen Kenyon και τον Leonard Wolley, επιβεβαιώνοντας το προβάδισμα

¹⁶⁴³ Immerwarth 1971, σελ. 56.

¹⁶⁴⁴ Caskey 1960, σελ. 295-297.

των Βρετανών στον τομέα αυτό. Με το ερευνητικό και ανήσυχο πνεύμα που τον διέκρινε, ήταν επόμενο να ενδιαφερθεί για τη γνωστή αντιπαράθεση μεταξύ των απόψεων αφ' ενός του Arthur Evans και αφ' ετέρου των Wace-Blegen. Αν και είναι γεγονός ότι καθ' όλο το διάστημα της επιστημονικής του διαδρομής υπήρξε ένθερμος υποστηρικτής της θεωρίας του πρώτου, εν τούτοις, οι εξυδερκείς παρατηρήσεις του στην Κνωσό, βασισμένες σε συστηματική έρευνα και σχολαστική προσήλωση στη στρωματογραφία, εδραίωσαν ένα γεγονός που μέχρι τότε αμφισβητείτο: Επιβεβαίωσαν ότι το Ανάκτορο της Κνωσού δεν καταστράφηκε ολοκληρωτικά από πυρκαγιά το 1400 π.Χ., αλλά παρέμεινε σε λειτουργία περίπου μέχρι το 1200 π.Χ. Συγχρόνως, συνέβαλε αποφασιστικά στη διευκρίνιση δύο σημαντικών προβλημάτων που απασχολούσαν την αρχαιολογική κοινότητα: αφ' ενός η ανακάλυψη στον λόφο των Γυψάδων του MM II θολωτού τάφου (βλ. σελ 388 παραπάνω), γεφύρωσε το χάσμα μεταξύ των πρώιμων θολωτών τάφων της Μεσαράς και αυτών της Ύστερης Εποχής του Χαλκού. Και αφ' ετέρου, ο εντοπισμός YM IB κεραμικής κατά τις ανασκαφές που διεξήγαγε στη Βασιλική Οδό της Κνωσού, αναπλήρωσαν, ως ένα σημείο, το κενό που υπήρχε ήδη από την εποχή των ανασκαφών του Arthur Evans, ο οποίος δεν είχε καταφέρει να βρει YM IB απόθεση στο Ανάκτορο της Κνωσού¹⁶⁴⁵.

Η ανασκαφή του Αγίου Στεφάνου από τον William Taylour συνέβαλε στην κατανόηση του φαινομένου της Μινωικής επίδρασης στην Πελοπόννησο και των σταδίων ανάδυσης και εξέλιξης του Μυκηναϊκού στοιχείου στην περιοχή. Συγχρόνως, η συγκριτική μελέτη που διεξήγαγε ο C. Zerner μεταξύ της ME κεραμικής του Αγίου Στεφάνου και της Λέρνας επέτρεψε αντίστοιχη προσέγγιση και υποδιαίρεση της ME περιόδου. Το σημαντικό αποτέλεσμα αυτής της εργασίας ήταν ο καθορισμός και η απομόνωση των στοιχείων που χαρακτηρίζονταν «μινωικά», από εκείνα που χαρακτηρίζονταν «ελλαδικά» την περίοδο αυτή. Έτσι, παρά τις Μινωικές επιρροές, ο Άγιος Στέφανος αποδείχθηκε ότι δεν ήταν ούτε Μινωική

¹⁶⁴⁵ Popham 1964, σελ. 351.

αποικία, όπως το Καστρί των Κυθήρων, ούτε ένας ισχυρά εκμινωισμένος οικισμός όπως η Φυλακωπή της Μήλου¹⁶⁴⁶.

Σε κάθε περίπτωση, κατά την περίοδο αυτή η σχετική μέθοδος χρονολόγησης εξελίχθηκε, καθώς οι διάφοροι ανασκαφείς ήταν σε θέση να προβούν σε συσχετισμούς και συγκρίσεις ανάμεσα στα ευρήματα των διαφόρων προϊστορικών θέσεων που είχαν ανασκαφεί στον ελλαδικό χώρο, στα νησιά του Αιγαίου και στην Κρήτη.

Στη συνέχεια, ακολουθεί η τρίτη γενιά ανασκαφών (Sackett, Porpham, Coldstream, Huxley και Renfrew).

Το δίδυμο Sackett-Porpham, με τη μικρή χρονικής διάρκειας στρωματογραφική ανασκαφή στο Παλαίκαстро, διευκρίνισε σημαντικά θέματα χρονολόγησης των διαφόρων φάσεων του Μινωικού πολιτισμού. Η παρατηρητική και διεισδυτική ματιά του Mervyn Porpham, σε συνδυασμό με τη συστηματικότητα και την ανασκαφική δεινότητα του Hugh Sackett, τους οδήγησαν να διευκρινίσουν εκκρεμή ερωτήματα σχετικά με την ΥΜ κεραμική και να συσχετίσουν αποτελεσματικά την κεραμική του Παλαίκαστρου με την κεραμική άλλων περιοχών. Όπως ανέφερε χαρακτηριστικά ο Porpham: *«Υπάρχει ευδιάκριτη ομοιότητα μεταξύ της κεραμικής του Καστρίου και του συνόλου της Κνωσού... το οποίο χρονολογήθηκε στην πρώιμη ΥΜ ΙΙΙΓ περίοδο. Αν και το σύνολο της Κνωσού φαίνεται πλησιέστερο στην ΥΜ ΙΙΙΒ περίοδο από ό,τι το υλικό του Καστρίου, αυτό μπορεί να οφείλεται σε περιφερειακές διαφοροποιήσεις. Πιο πειστική εξήγηση είναι ότι το σύνολο της Κνωσού προηγείται αν και η χρονική απόσταση μεταξύ τους δεν πρέπει να είναι μεγάλη»*¹⁶⁴⁷.

Τόσο ο Sackett όσο και ο Porpham κατατάσσονται στην ομάδα των Βρετανών ανασκαφών οι οποίοι, με ιεραποστολική προσήλωση, υιοθέτησαν την προωθημένη ανασκαφική παράδοση της χώρας τους, που

¹⁶⁴⁶ Taylour & Janko 2008, σελ. 589. Για τον «εκμινωισμό» του Καστρίου βλ. Broodbank & Kiriati, σελ. 241-274.

¹⁶⁴⁷ Sackett & Porpham 1965, σελ. 282

είχε τις ρίζες της στον Leonard Wolley και μεταφέρθηκε στη ΒΣΑ μέσω του Sinclair Hood, όπως προαναφέρθηκε.

Η ανασκαφή του επόμενου διδύμου Coldstream - Huxley στο Καστρί Κυθήρων, σε σχέση με την περιορισμένη έκταση της ανασκαφείσας περιοχής, απέδωσε ιδιαίτερα ενδιαφέροντα συμπεράσματα. Αποκάλυψε ένα σημαντικό προϊστορικό οικισμό, ο οποίος, μαζί με το Μινωικό ιερό κορυφής στον Άγιο Γεώργιο, επιβεβαίωσε τη Μινωική εξάπλωση στον ευρύτερο αιγαιακό χώρο. Τα ευρήματα συνέβαλαν αποφασιστικά στην αποκάλυψη της ιδιαίτερης πολιτισμικής ταυτότητας του νησιού και συνετέλεσαν στη κατανόηση των εμπορικών δραστηριοτήτων των Μινωιτών κατά το μέσο της δεύτερης χιλιετίας π.Χ.¹⁶⁴⁸.

Τέλος, ο νεαρός κατά την ανασκαφή του Σάλιαγκου Colin Renfrew επηρεάστηκε σαφώς από το έργο του Lewis Binford¹⁶⁴⁹. Με το έργο του σηματοδότησε, για πρώτη φορά στη ΒΣΑ, την αντίθεση ανάμεσα στην παραδοσιακή Ιστορία του Πολιτισμού των προηγούμενων ανασκαφών και τη διαδικαστική προσέγγιση που ο ίδιος ακολούθησε. Το γεγονός αυτό αποτέλεσε μία τομή από μόνο του.

Ίσως, λόγω της προπτυχιακής πανεπιστημιακής του εκπαίδευσης στις φυσικές επιστήμες, θεώρησε ως σημαντικότερο και πλέον καθοριστικό χαρακτηριστικό της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας τον θετικιστικό προσανατολισμό της, αν και αντιμετώπισε με επιφύλαξη την ύπαρξη γενικών νόμων που διέπουν την ανθρώπινη συμπεριφορά¹⁶⁵⁰.

Όπως ο Βρετανός Clarke και αντίθετα από τους Αμερικανούς οπαδούς της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας, ο Renfrew δεν ασπάσθηκε την άποψη ότι η ιστορική ερμηνεία και η εξελικτική θεωρία είναι έννοιες αντίθετες. Για τον λόγο αυτό και παρέμεινε βαθιά προσηλωμένος στη μελέτη των προϊστορικών λαών της Ευρώπης. Αργότερα, στη δεκαετία του 1970, χρησιμοποίησε τη χρονολόγηση με τη μέθοδο του άνθρακα 14 για να

¹⁶⁴⁸ Coldstream & Huxley 1972.

¹⁶⁴⁹ Trigger 2006, σελ. 406.

¹⁶⁵⁰ Trigger 2006, σελ. 448.

υπογραμμίζει την αυτόνομη εξέλιξη των Ευρωπαϊκών πολιτισμών¹⁶⁵¹. Βεβαίως, ο πρώτος αρχαιολόγος που χρησιμοποίησε τη ραδιοχρονολόγηση στις έρευνές του ήταν ο Grahame Clark, ο οποίος στα τέλη της δεκαετίας του 1950 προσπάθησε να δημιουργήσει με τη μέθοδο αυτή μία παγκόσμια χρονολόγηση που κάλυπτε τα τελευταία 50.000 έτη¹⁶⁵².

Μεθοδολογικά, ο Renfrew απέρριψε την πιθανότητα διάχυσης και ακολούθησε το σύστημα που είχε καθιερώσει ο Gordon Childe όταν αναφερόταν στους επονομαζόμενους «πολιτισμούς»¹⁶⁵³. Για τον λόγο αυτό, στα συγγράμματά του αναφέρεται στους πολιτισμούς Γκρόττα-Πηλού, Κέρου-Σύρου, Σάλιαγκου κ.ά. Διαχώρισε δε τα πολιτισμικά συστήματα σε συστήματα συντήρησης, τεχνολογικά, κοινωνικά, συμβολικά και εμπορικά ή επικοινωνιακά¹⁶⁵⁴. Κατά μία άποψη, ο Renfrew παρέχει ένα ενδιαφέρον παράδειγμα αρχαιολόγου που αφ' ενός ανατρέπει και αφ' ετέρου συγχωνεύει, με ήπιο τρόπο, τη Διαδικαστική του προσέγγιση με αυτό που μπορεί να θεωρηθεί ως αναβαθμισμένη έκδοση της Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας. Παράλληλα, η μεθοδολογία του αποκαλύπτει προσήλωση στη διεπιστημονική έρευνα για τη μελέτη της προϊστορίας.

Από τα παραπάνω, προκύπτει ότι, από πλευράς ανασκαφικής μεθοδολογίας, οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι που δραστηριοποιήθηκαν κατά την ερευνώμενη εικοσαετία υιοθέτησαν, σταδιακά, και με διαφορετικούς ρυθμούς, τις προηγμένες τεχνικές που ξεκίνησαν από τον βρετανικό χώρο.

Αναφορικά με τα θεωρητικά ρεύματα, οι παραπάνω αρχαιολόγοι, με εξαίρεση τον Colin Renfrew, δεν φαίνεται να ακολούθησαν τις νέες θεωρητικές ιδεολογικές κατευθύνσεις ούτε ευθυγραμμίστηκαν με τα επιστημολογικά υποδείγματα των χωρών καταγωγής τους. Έμειναν κυρίως προσηλωμένοι στο επιστημολογικό υπόδειγμα της Ιστορίας του Πολιτισμού, διατηρώντας, παράλληλα, άλλοι περισσότερο κι άλλοι

¹⁶⁵¹ Renfrew 1973.

¹⁶⁵² Trigger 2006, σελ. 396.

¹⁶⁵³ Βλ.συνέντευξη Renfrew προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁶⁵⁴ Renfrew 1972, σελ. 22-23.

λιγότερο, ιδιαίτερη σύνδεση με την παλαιότερη αρχαιογνωσία και τα ερωτήματα ταύτισης των θέσεων που αναφέρουν τα ομηρικά έπη.

Επισημαίνεται πάντως, ότι στην Αμερική των αρχών της δεκαετίας του 1960 οι Διαδικαστικοί αρχαιολόγοι είχαν εξαπολύσει ολοκληρωτική επίθεση εναντίον της Πολιτισμικής-Ιστορικής Αρχαιολογίας¹⁶⁵⁵. Στη Βρετανία η αντίστοιχη αντίδραση εμφανίσθηκε αργότερα και δεν εκδηλώθηκε με την ακραία αντι-ιστορική στάση της Διαδικαστικής Αρχαιολογίας που σημειώθηκε στην Αμερική. Κατά την περίοδο που ερευνά η παρούσα διατριβή, η Βρετανία κινείται στα αναλυτικά ρεύματα που εισήγαγε ο David Clarke, ο οποίος, σημειωτέον, ήταν συνομήλικος του Colin Renfrew, και στις ζυμώσεις τις οποίες αυτά προκάλεσαν. Ο ιδιαίτερα πρόωρος θάνατός του (1976) έλαβε ούτως ή άλλως χώρα σε χρόνο υστερότερο του χρονολογικού πλαισίου της παρούσας διατριβής. Συγχρόνως, τα ρεύματα αυτά συνυπήρχαν με τις μαρξιστικές προσεγγίσεις, τόσο του Gordon Childe όσο και του διαδόχου του στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου Stuart Piggot.

Επομένως, και οι δύο Αγγλοσαξονικές Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα εμφανίζονται πιο συντηρητικές σε σχέση με τις χώρες καταγωγής τους. Εντούτοις, ενδιαφέρον παρουσιάζει ότι η ΒΣΑ άφησε ζωτικό χώρο στον Colin Renfrew να αναπτύξει τις προωθημένες θέσεις του και να διεξάγει την ανασκαφή στον Σάλιαγκο με την πρωτοποριακή μεθοδολογία που παρακολούθησαμε στο οικείο κεφάλαιο.

Παρά τις διαφορές στις επιστημονικές επιλογές που παρατηρήθηκαν μεταξύ των δύο Σχολών από ιδρύσεώς τους -δηλαδή το κλασικιστικό προφίλ της ΑΣΚΣΑ σε αντίθεση με το αντι-κλασικιστικό πνεύμα της ΒΣΑ- η έρευνα ανέδειξε παράλληλα τις στενές σχέσεις που οι δύο Σχολές διατηρούσαν, τόσο σε επίπεδο διενέργειας ανασκαφών όσο και σε επίπεδο προσωπικών σχέσεων¹⁶⁵⁶. Αντάλλαξαν τις προκαταρκτικές εκθέσεις των ανασκαφών

¹⁶⁵⁵ Trigger 2006, σελ. 399.

¹⁶⁵⁶ Βλ. επιστολή της Ida Thallon Hill προς τον σύζυγό της Bert Hill, μέσα στην οποία περιγράφει το ταξίδι της μαζί με την Elizabeth Pierce Blegen στην Κρήτη, όπου φιλοξενήθηκαν από τη Βρετανική Σχολή Αθηνών στη βίλα Αριάδνη, στην Κνωσό και

τους¹⁶⁵⁷ και συμμετείχαν οι μεν στις ανασκαφές των δε. Για παράδειγμα, ο Carl Blegen συμμετείχε στην ανασκαφή των Μυκηνών το 1920, ο William Taylour συμμετείχε στην ανασκαφή του Blegen στην Πύλο, ο Piet de Jong, Επιμελητής (Curator) της Κνωσού κατά την περίοδο 1947-1952 υπήρξε όχι μόνο στενός συνεργάτης του Blegen στην ανασκαφή της Πύλου αλλά, τόσο ο ίδιος όσο και η σύζυγός του Έφη, διατηρούσαν στενές προσωπικές σχέσεις με το ζεύγος Blegen αλλά και άλλους Αμερικανούς Αρχαιολόγους. Η Davina Best από τη Βρετανική Σχολή, σύζυγος του George Huxley, ασχολήθηκε με τη μελέτη του υλικού της Λέρνας στο Μουσείο της Κορίνθου τον χειμώνα 1956-1957. Ο Βρετανός David French (μετέπειτα σύζυγος της Elizabeth Wace) συμμετείχε στην ανασκαφή του Carl Blegen στην Πύλο. Ο Colin Renfrew συμμετείχε στην ανασκαφή του John Caskey στην Αγία Ειρήνη της Κέας, κατά τα έτη 1963 και 1967. Ο William McDonald και ο Richard Hope Simpson διεξήγαγαν από κοινού τις έρευνες στη νοτιοδυτική Πελοπόννησο, οι οποίες οδήγησαν στη δημοσίευση των άρθρων *Messenia I, II και III*. Εξ άλλου, ο Βρετανός Porham υπηρέτησε στο Τμήμα Κλασικών Σπουδών του Πανεπιστημίου του Cincinnati υπό τον αγγλόφιλο John Caskey, μία θέση που προτάθηκε και στον Huxley, όπως προαναφέρθηκε.

Οι αρχαιολόγοι των δύο Σχολών συχνά συνέκριναν και συσχέτιζαν τα ευρήματά τους. Για παράδειγμα, ο Colin Renfrew, στη δημοσίευση της ανασκαφής του Σάλιαγκου, αναφέρεται σε ομοιότητα ευρημάτων από την ανασκαφή του Καστρίου Κυθήρων, την οποία είχαν σχεδόν την ίδια εποχή διενεργήσει οι Nicolas Coldstream και George Huxley¹⁶⁵⁸. Ο Richard Hope Simpson επισκέφθηκε το 1966 την Κέα, προκειμένου να προβεί σε συγκρίσεις των ευρημάτων της Αγίας Ειρήνης με αυτά των Κυθήρων¹⁶⁵⁹.

διέμεναν στο δωμάτιο του Arthur Evans. Είχαν στενές συναναστροφές με άλλους Βρετανούς αρχαιολόγους, τους οποίους συναντούσαν για ούζο και για δείπνο, επισκέπτονταν διάφορα μουσεία και έκαναν εκδρομές σε αρχαιολογικούς χώρους (Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Bert H. Hill, ΦΑΚ. 8, υποφ. 1, επιστολή Ida Thallon Hill προς Bert H. Hill 25.4.1948.

¹⁶⁵⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Kea Excavations Records, ΦΑΚ. 60, υποφ. 1, επιστολή Caskey προς Robinson 24.1.1964.

¹⁶⁵⁸ Evans & Renfrew 1968, 83.

¹⁶⁵⁹ Βλ. παραπάνω σελ. 264.

Η οικονομική συνδρομή και αλληλοϋποστήριξη μεταξύ των δύο Σχολών δεν ήταν σπάνια. Από τα χαρακτηριστικότερα παραδείγματα, ήταν η πολλαπλή συμβολή των Αμερικανών στη Βρετανική ανασκαφή των Μυκηνών, η οποία διεξήχθη από τον Alan Wace κατά την περίοδο 1920-1923 και, στη συνέχεια, μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, την περίοδο 1950-1955. Στην ετήσια έκθεση του 1920 ο Wace αναφέρει: «*Το αρχικό ποσό το οποίο ενέκρινε η Επιτροπή δεν θα επαρκούσε για μία τόσο εκτεταμένη ανασκαφή παρά τις συνεισφορές της Οξφόρδης, του Cambridge και πολλών φίλων της Σχολής στην Αθήνα και την Αγγλία. Ευτυχώς όμως, η Αμερικανική Σχολή χάρη στη γενναιοδωρία του κυρίου R.B. Seager κατάφερε να συνεργασθεί (με εμάς) πολύ αποτελεσματικά. Δεν είναι υπερβολή ο ισχυρισμός ότι χωρίς τη βοήθεια του Blegen η ανασκαφή δεν θα είχε διεξαχθεί τόσο ομαλά. Εκτός των άλλων η Αμερικανική Σχολή (μας) δάνεισε διάφορα όργανα, όπως θεοδόλιχο, φωτογραφική μηχανή και υλικό το οποίο έλειπε από τον Βρετανικό εξοπλισμό. Η εγκάρδια συνεργασία των δύο Σχολών σε αυτή την πρώτη τους μεταπολεμική ανασκαφή είναι η καλύτερη απόδειξη των μεταξύ τους σχέσεων και ένας άριστος οίανός για το μέλλον»¹⁶⁶⁰.*

Το 1948 η Βρετανική Σχολή προσέφερε φιλοξενία σε ομάδες φοιτητών της ΑΣΚΣΑ στη Δήλο και στην Κρήτη για εκπαιδευτικούς σκοπούς¹⁶⁶¹.

Αλλά και κατά τη μεταπολεμική περίοδο στην ανασκαφή των Μυκηνών η συνδρομή της ΑΣΚΣΑ συνεχίστηκε, όπως ομολογεί ο Wace: «*Η Αμερικανική Σχολή μας παρείχε πολύτιμη βοήθεια. Μας δάνεισε θεοδόλιχο και η ανασκαφική ομάδα της Αρχαίας Αγοράς μας προμήθευσε γενναιόδωρα με υλικό απαραίτητο για τους αρχιτέκτονες και τους σχεδιαστές. Οφείλουμε θερμές ευχαριστίες στον κο J.L. Caskey και στον Καθηγητή Homer Thompson. Η δις Alison Frantz από την Αγορά έβγαλε πολλές φωτογραφίες για εμάς, κυρίως των πινακίδων, των ελεφάντινων και χάλκινων αντικειμένων και μας έδωσε χρήσιμες συμβουλές»¹⁶⁶².*

¹⁶⁶⁰ Wace 1920, σελ. 186.

¹⁶⁶¹ Meritt 1984, σελ. 39.

¹⁶⁶² Wace *et al.* 1953, 3.

Ακόμη, οι αρχιτέκτονες της ΑΣΚΣΑ Ιωάννης Τραυλός, Richard Stillwell και Charles Williams συνέδραμαν στην εκπόνηση των αρχιτεκτονικών σχεδίων της ανασκαφής των Μυκηνών, κατά την ανασκαφική περίοδο του 1952¹⁶⁶³.

Εντύπωση προκαλεί ο δεσμός που αποπνέουν τα γραπτά των κατά τεκμήριο ρεαλιστών Αγγλοσαξόνων με το ελληνικό τοπίο. Η ελληνική ύπαιθρος γενικά, δεν αποτελεί για αυτούς απλώς το περιβάλλον των ανασκαφικών τους αναζητήσεων, αλλά ένα χώρο που τους ελκύει, που τους εμπνέει να επιδίδονται συχνά σε λογοτεχνικές περιγραφές, αποκαλύπτοντας την προσμονή και ανυπομονησία τους να επιστρέψουν την επόμενη ανασκαφική περίοδο και όχι μόνο.

Εξ άλλου, από την προσπάθεια προσέγγισης των ιδεολογικών παραμέτρων και πολιτικών δραστηριοτήτων των δύο ξένων Σχολών, όπως καταδείχθηκε στο οικείο κεφάλαιο, δεν προέκυψε εμπλοκή, μεταπολεμικά, σε θέματα κατασκοπείας στην Ελλάδα.

Οι αρχαιολόγοι της ΑΣΚΣΑ δεν φαίνεται να είχαν ιδιαίτερη πληροφόρηση ως προς τη γενικότερη εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α. Ενδιαφέρονταν και παρακολουθούσαν την πολιτική κατάσταση της χώρας που, αρκετοί από αυτούς, είχαν υιοθετήσει ως δεύτερη πατρίδα τους, όπως κάθε μορφωμένος και σκεπτόμενος πολίτης. Για παράδειγμα, τα πολιτικού περιεχομένου κείμενα του Blegen, για τα οποία έγινε ήδη αναφορά παραπάνω, φωτίζουν την ανησυχία του για την πολιτική κατάσταση στην Ελλάδα και τις σχέσεις της με τις Η.Π.Α. Όμως, τη μονογραφία *The United States and Greece*, που του ζητήθηκε να συγγράψει, τελικά ούτε την ολοκλήρωσε ούτε τη δημοσίευσε, προτιμώντας να αφοσιωθεί στα ακαδημαϊκά του καθήκοντα.

Όπως καταδείχθηκε, η ΑΣΚΣΑ δεν έπαιρνε χορηγίες από την Αμερικανική κυβέρνηση, διότι η τελευταία δεν πίστευε ότι οι Αμερικανοί αρχαιολόγοι μπορούσαν να συμβάλουν στην εξωτερική πολιτική των Η.Π.Α.¹⁶⁶⁴. Αν η

¹⁶⁶³ Wace *et al.* 1953, σημ. 1, σελ. 3.

¹⁶⁶⁴ Βλ. Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 5, επιστολή Caskey προς Blegen 21.11.1951 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

ΑΣΚΣΑ έπαιζε νευραλγικό ρόλο σε θέματα κατασκοπείας, το αμερικανικό Κράτος έπρεπε να την χρηματοδοτεί. Αλλά και η Economic Cooperation Administration (ECA), με την αιτιολογία των αυξημένων στρατιωτικών αναγκών, μείωσε το 1949 το ποσό που είχε αρχικά προβλεφθεί να δοθεί στην ΑΣΚΣΑ για την αποκατάσταση της Στοάς του Αττάλου από \$100.000 σε \$20.000¹⁶⁶⁵. Είναι χαρακτηριστικό ότι το National Endowment of the Humanities μόλις τη δεκαετία του 1980 άρχισε να δίνει χορηγίες στην ΑΣΚΣΑ.

Εξ άλλου, αποτελεί τελείως διαφορετική δραστηριότητα να είναι κανείς πράκτορας εν καιρώ πολέμου και άλλο εν καιρώ ειρήνης και μάλιστα επί πληρωμή. Μέσα από τις γραμμές του βιβλίου της αρχαιολόγου Suzan Allen με τίτλο *Classical Spies*¹⁶⁶⁶, περιγράφεται αναλυτικά η συμβολή των Αμερικανών αρχαιολόγων στον αγώνα εναντίον του Άξονα κατά τη διάρκεια του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου. Αποκαλύπτεται ο ρόλος τους και οι πολύτιμες υπηρεσίες που προσέφεραν, τόσο στη χώρα τους όσο και στους Συμμάχους, ένας από τους οποίους ήταν και η Ελλάδα. Για τον λόγο αυτό, ο τίτλος του βιβλίου αποδίδει, κατά την άποψη της γράφουσας, ατυχώς τα κίνητρα με τα οποία ενήργησαν οι αρχαιολόγοι, δεδομένου ότι ο όρος «spy» είναι συνήθως φορτισμένος με αρνητικό πρόσημο¹⁶⁶⁷. Προτιμητέος ίσως ο όρος «intelligence», αφού επρόκειτο για κατασκόπους σε εποχή πολέμου, όταν οι Η.Π.Α. και η Ελλάδα πολεμούσαν μαζί εναντίον των Γερμανών.

Άλλωστε, η δραστηριοποίηση των επιστημόνων της ΑΣΚΣΑ με σκοπό την κάλυψη μίας ανθρωπιστικής ανάγκης κατά τη διάρκεια πολέμου ανάγεται ήδη στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο, όπως έχει προαναφερθεί. Αρκετοί από αυτούς υπηρέτησαν στη Μακεδονία: ο Carrs ηγήθηκε της Ελληνικής Επιτροπής του Αμερικανικού Ερυθρού Σταυρού, με τον βαθμό του αντισυνταγματάρχη. Οι Hill και Blegen υπηρέτησαν με τον Αμερικανικό Ερυθρό Σταυρό στην Ανατολική Μακεδονία, το 1918-1919. Η ανάμειξη των

¹⁶⁶⁵ Meritt 1984, σελ. 33.

¹⁶⁶⁶ Allen 2011.

¹⁶⁶⁷ Βλ. και συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής, στην οποία διατυπώνει την άποψη ότι ο τίτλος αυτός επελέγη από τους εκδότες (προφανώς για να κινήσει το ενδιαφέρον του αναγνωστικού κοινού).

αρχαιολόγων αυτών στις παραπάνω δραστηριότητες χαρακτηρίστηκε ως ενέργεια μεγάλης αυταπάρησης. Θα μπορούσαν να περιορισθούν στο επιστημονικό τους έργο και ουδείς θα τους έψεγε. Αντιθέτως, εκείνοι επέλεξαν να διακινδυνεύσουν τη ζωή τους, αγνοώντας την επιδημία του εξανθηματικού τύφου που είχε εξαπλωθεί, για να βοηθήσουν τον ελληνικό πληθυσμό. Με αυτή την έννοια, είναι οι λεγόμενοι «ανάστροφοι ήρωες», δηλαδή οι άνθρωποι που βρήκαν τον χαρακτήρα του ήρωα όχι στη μάχη, αλλά στη θυσία και στην προσφορά¹⁶⁶⁸.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, οι περισσότεροι Αμερικανοί αρχαιολόγοι οι οποίοι είχαν απασχοληθεί κατά τη διάρκειά του από την Ουάσιγκτον (π.χ. οι Carl Blegen, Benjamin Meritt, T. Leslie Shear και Mary Alison Frantz) επέστρεψαν στις ακαδημαϊκές τους ασχολίες¹⁶⁶⁹. Ο Blegen χρημάτισε, όπως προαναφέρθηκε, για ένα διάστημα Μορφωτικός Ακόλουθος στην Αμερικανική Πρεσβεία. Ο μόνος ο οποίος συνέχισε και μετά τον πόλεμο να παρέχει πληροφορίες στις Η.Π.Α. ήταν ο Jerome Sperling¹⁶⁷⁰.

Εν κατακλείδι, οι αρχαιολόγοι της Αμερικανικής Σχολής δεν φαίνεται να ασχολούνταν πρωτίστως με την ελληνική πολιτική. Συντάσσονταν, όπως ήταν φυσικό, με τη χώρα τους στον Ψυχρό Πόλεμο, αν και συχνά είχαν αποδειχθεί θετικοί προς το ΕΑΜ, πριν το 1944. Ενδιαφέρονταν ειλικρινώς να βοηθήσουν την ανάπτυξη της Ελλάδας, όπως προκύπτει από τις διάφορες δραστηριότητές τους που προαναφέρθηκαν, όπως η συμμετοχή τους στο Σχέδιο Μάρσαλ, το ντοκιμαντέρ *Θριαμβεύοντας στο Χρόνο* κ.ά.

Το ίδιο, αν και σε μικρότερο βαθμό, φαίνεται να ισχύει και για τους αρχαιολόγους της Βρετανικής Σχολής Αθηνών. Η Βρετανία ήταν μία Μεγάλη Δύναμη που κατά τη διάρκεια του πολέμου διέθετε επαρκή μέσα για επικοινωνία με την κατεχόμενη Ελλάδα. Άλλωστε, καλύτερα οργανωμένη από το ελληνικό Κράτος, είχε φροντίσει, μετά την πτώση της

¹⁶⁶⁸ Χατζηβασιλείου 2014, σελ. 135-139.

¹⁶⁶⁹ Allen 2011, σελ. 280-286.

¹⁶⁷⁰ Allen 2011, σελ. 287.

Ελλάδας, να αφήσει πίσω κάποιους μηχανισμούς για ανάληψη ανορθόδοξης δράσης¹⁶⁷¹.

Μεταπολεμικά, μετά την αποχώρηση της Βρετανίας από την Ελλάδα και την παραχώρηση της θέσης της στις Η.Π.Α., η χώρα μας παύει να έχει για τους Βρετανούς το ενδιαφέρον που είχε προπολεμικά από πολιτικής πλευράς¹⁶⁷². Το ενδιαφέρον τους μετατοπίστηκε στην Κύπρο, με αντίστοιχη εμπλοκή των Βρετανών αρχαιολόγων στο πολιτικοκοινωνικό γίνεσθαι της Μεγαλονήσου, όπως για παράδειγμα των Mervyn Popham και Hector Catling.

Άλλο σημείο συνάντησης των δύο Αγγλοσαξονικών Σχολών ήταν οι επαφές τους με την ελληνική βασιλική οικογένεια, η οποία έδειχνε ούτως ή άλλως ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες των αρχαιολογικών Σχολών. Οι επισκέψεις των μελών της βασιλικής οικογένειας στην ΑΣΚΣΑ αναφέρθηκαν επανειλημμένα παραπάνω. Αντίστοιχες σχέσεις παρατηρούνται και με τη ΒΣΑ. Για παράδειγμα, τον Οκτώβριο του 1948 οι βασιλείς επισκέφθηκαν την Κρήτη και ξεναγήθηκαν από τους Βρετανούς αρχαιολόγους στο Ανάκτορο της Κνωσού¹⁶⁷³. Τον Ιούλιο του 1952 επισκέφθηκαν την ανασκαφή των Μυκηνών¹⁶⁷⁴.

Χαρακτηριστικό σημείο σύμπτωσης των δύο Σχολών κατά την ερευνώμενη περίοδο είναι οι σχέσεις που επεδίωξαν να σφυρηλατήσουν με τους Έλληνες συναδέλφους τους, τις ελληνικές Αρχές και την ελληνική κοινωνία γενικότερα. Η ιδιόχειρη επιστολή που απευθύνει η Πρόεδρος του Μουσείου Κυκλαδικής Τέχνης Ντόλλυ Γουλανδρή προς τον Huxley είναι χαρακτηριστική του θερμού κλίματος που επικρατούσε στις μεταξύ τους σχέσεις: *«Αγαπητέ κ. Huxley, σας ευχαριστώ πάρα πολύ για την αποστολή όλων σας των διαλέξεων. Πρόκειται για ένα υπέροχο δώρο προς εμάς ώστε να το έχουμε στη βιβλιοθήκη του Μουσείου. Λυπάμαι πάρα πολύ που φεύγετε,*

¹⁶⁷¹ Clogg 1984, σελ. 187-190. Μακρής-Στάϊκος 2011, σελ. 68-91. Χατζηβασιλείου 2014, σελ. 338.

¹⁶⁷² Βλ. και συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

¹⁶⁷³ Cook 1949, σελ. 9.

¹⁶⁷⁴ Αρχεία της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, ανασκαφή των Μυκηνών, ημερολόγιο ανασκαφής Ιωάννη Παπαδημητρίου 1952 (1), ημερομηνία 21.7.1952, σελ. 43.

θα λείψετε σε όλους μας, όπως πάντα»¹⁶⁷⁵. Ο Wace διατηρούσε στενή σχέση με τον Ιωάννη Παπαδημητρίου. Ο τελευταίος, αναφερόμενος στον εορτασμό των γενεθλίων του Wace τον Ιούλιο του 1950, γράφει στο ημερολόγιό του: «ήταν συγκινημένος από την τιμή που του επιδαμνιλεύσαμε»¹⁶⁷⁶. Αλλά και ο Μαρινάτος, σε επιστολή του προς τον Wace αποκαλεί τον τελευταίο «*Meister of Mycenae*»¹⁶⁷⁷.

Αναφέρθηκαν ήδη οι πολυάριθμες ελληνικές συμμετοχές, που με δική τους θέληση συμπεριέλαβαν οι Αγγλοσάξονες αρχαιολόγοι στις ανασκαφές τους. Από τις αναφορές στις διάφορες επιστολές που παρατέθηκαν στα οικεία κεφάλαια, προκύπτει αλληλοεκτίμηση και αλληλοϋποστήριξη. Για παράδειγμα, ο Alan Wace επισημαίνει τη γενναιόδωρη χειρονομία του Ι. Παπαδημητρίου, όταν ο τελευταίος του επέτρεψε να συμπεριλάβει τα αδημοσίευτα ακόμη ευρήματά του στην ετήσια έκθεση που έκανε ο Wace για την ανασκαφική περίοδο του 1955¹⁶⁷⁸.

Θα μπορούσε κανείς να ισχυρισθεί, ότι η καλλιέργεια αυτού του θετικού κλίματος εκπορευόταν από λόγους συμφέροντος, δεδομένου ότι το ανασκαφικό έργο των Σχολών εξαρτιόταν θεσμικά από τις ελληνικές Αρχές και ελεγχόταν από τους αρχαιολόγους των οικείων Εφορειών. Όμως, πέρα από τις, ενδεχομένως, τυπικές αναγνωρίσεις και ευχαριστίες της συμβολής των Ελλήνων αρχαιολόγων που συμπεριλαμβάνονται στις επίσημες δημοσιεύσεις, η μελέτη των, κατά κανόνα, ανεπίσημων πηγών, όπως ιδιωτική αλληλογραφία και προσωπικά ημερολόγια, αποκαλύπτει τις πολυπληθείς αναφορές των ξένων αρχαιολόγων στο έργο και την προσωπικότητα των Ελλήνων αρχαιολόγων. Επίσης, αποδεικνύει, όπως καταδείχθηκε στα οικεία κεφάλαια, ότι τους αντιμετώπιζαν με σεβασμό, θαυμασμό για το έργο τους, συχνότατα δε συνδέονταν με δεσμούς φιλίας, οι

¹⁶⁷⁵ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο George L. Huxley, ΦΑΚ. 10, υποφ. 3, επιστολή Γουλιέλμου προς Huxley, άνευ ημερομηνίας (Παράρτημα 1 της διατριβής). Σύμφωνα με προφορική πληροφορία που παραχώρησε ο Καθηγητής George Huxley στη γράφουσα, η επιστολή εστάλη το καλοκαίρι του 1989.

¹⁶⁷⁶ Αρχεία της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας, ανασκαφή των Μυκηνών, ημερολόγιο ανασκαφής Ι. Παπαδημητρίου 1950, ημερομηνία 13.7.1950, σελ. 30.

¹⁶⁷⁷ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Μαρινάτου προς Wace, 29.3.1955, σελ. 1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁷⁸ Wace 1956, σελ. 103.

οποίοι δεν περιορίζονταν μόνο μεταξύ τους, αλλά επεκτείνονταν και στα μέλη των οικογενειών τους.

Η ελληνομάθειά τους δεν πήγαζε μόνο από το συνήθως κλασικών σπουδών ακαδημαϊκό περιβάλλον από το οποίο προέρχονταν. Άλλωστε, στους περισσότερους από αυτούς είναι εμφανής η εξοικειώσή τους με την καθομιλουμένη ελληνική γλώσσα και τα ήθη και έθιμα της χώρας μας. Αναφέρθηκαν ήδη οι εθνοαρχαιολογικού ενδιαφέροντος ανησυχίες του Wace, ο οποίος μαζί με τον Thompson εξερεύνησε τη ζωή των Βλάχων της Θεσσαλίας. Ο Blegen, σύμφωνα με το μαθητή του Cedric Boulter (και αργότερα Καθηγητή στο Πανεπιστήμιο του Cincinnati), κατέβαλε ιδιαίτερες προσπάθειες να μάθει Νέα Ελληνικά. Κάθε πρωί αποστήθιζε ένα άρθρο από τον ημερήσιο τύπο, το οποίο στη συνέχεια, απήγγειλε στην οικιακή βοηθό, η οποία του έφερνε το πρωινό, προς μεγάλη αμηχανία της τελευταίας¹⁶⁷⁹. Οι Blegen και Wace στις συζητήσεις τους συμπεριλάμβαναν συχνά ελληνικές εκφράσεις όπως «*a good kouvenda*»¹⁶⁸⁰ και «*εύχαριστώ πάρα πολύ*»¹⁶⁸¹. Στην αλληλογραφία Caskey και Blegen η υιοθέτηση ελληνικού λεξιλογίου, όπως για παράδειγμα «*minor ascholies*»¹⁶⁸² ή «*και στ' ανώτερα!*»¹⁶⁸³, φαίνεται ότι ήταν προσφιλής τους συνήθεια. Ο Hood έστειλε χαιρετίσματα στα Ελληνικά στον Coldstream και ευχόταν να επισκεφθεί την ανασκαφή του «*perhaps του χρόνου*»¹⁶⁸⁴. Ο Coldstream, εκτός από τις βαθύτατες γνώσεις σχετικά με την ελληνική πολιτική πραγματικότητα της εποχής, ενδιαφερόταν και για τη λαογραφία της χώρας μας, για παράδειγμα μελέτησε την προέλευση του καραγκιόζη¹⁶⁸⁵. Ο Porham μιλούσε καλά Νέα Ελληνικά, αλλά και οι Hood και Sackett μιλούν, διαβάζουν και γράφουν τη νέα ελληνική γλώσσα. Ο Huxley γνωρίζει πολύ καλά την ελληνική γλώσσα και απηύθυνε στα Ελληνικά τον λόγο του κατά την εκδήλωση που

¹⁶⁷⁹ Boulter 1984, σελ. 12-13.

¹⁶⁸⁰ Fappas 2015, σελ.65.

¹⁶⁸¹ Αρχεία University of Cambridge, Faculty of Classics, Αρχείο A.J.B.Wace, επιστολή Blegen προς Wace, 6.11.1927 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁸² Βλ. παραπάνω σελ. 280.

¹⁶⁸³ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, αρχείο Carl W. Blegen, ΦΑΚ. 15, υποφ. 7, επιστολή Caskey προς Blegen 9.1.1966, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁸⁴ Αρχεία ΒΣΑ, αρχείο J. N. Coldstream, ΦΑΚ. 2.20, επιστολή Hood προς Coldstream 14.9.1963, σελ.1 (Παράρτημα 1 της διατριβής).

¹⁶⁸⁵ Η παρούσα πληροφορία παραχωρήθηκε από την Επόπτρια της γράφουσας Καθηγήτρια Ελένη Μαντζουράνη.

οργανώθηκε στα Κύθηρα προς τιμή του. Ο Renfrew μιλά και γράφει σωστά Νέα Ελληνικά και διαθέτει βαθιές γνώσεις των ελληνικών ηθών και εθίμων.

Η προσπάθεια ένταξης των αρχαιολόγων των δύο Σχολών στην ελληνική κοινωνία δεν εξαντλήθηκε στα θέματα ελληνομάθειας. Η ενεργή συμβολή στην πολιτιστική ανάκαμψη της χώρας μας κατά τη μεταπολεμική περίοδο ιχνηλατείται συχνά μέσα από τη δράση τους. Για παράδειγμα, ο Carl Blegen συμμετείχε το 1948 στην επαναλειτουργία και αναμόρφωση των μουσείων και των αρχαιολογικών χώρων της χώρας μας¹⁶⁸⁶. Σε υπόμνημά του προς τον Αμερικανό Πρέσβη Henry Grady τον Αύγουστο του 1948, υπογράμμισε «την αξιοθρήνητη κατάσταση των ελληνικών μουσείων, τα οποία έμοιαζαν με άδεια κελύφη»¹⁶⁸⁷. Μάλιστα, συμμετείχε στις συναντήσεις μεταξύ της Economic Cooperation Administration (ECA) και της Ελληνικής Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, που είχαν ως αποτέλεσμα την παροχή οικονομικής βοήθειας η οποία χρησιμοποιήθηκε, μεταξύ άλλων, στο έργο αποκατάστασης της Στοάς του Αττάλου, προκειμένου να χρησιμοποιηθεί ως Μουσείο της Αρχαίας Αγοράς¹⁶⁸⁸.

Ειδικά στον τομέα της Προϊστορικής Αρχαιολογίας, όπως χαρακτηριστικά επισημαίνει η Elizabeth French: «*I think the most important thing that the excavators of this period did was that they kept Greek prehistoric archaeology alive. They kept the continuity and they gave publicity to what was going on in Greek prehistoric archaeology. As one colleague told my father about Mycenae: “it is amazing how much new stuff you have discovered out of an excavation that we all thought was finished long ago”. They revealed all their work to the public in order to fund further excavation which of course brought money to Greece which was suffering badly from lack of all kinds of resources at that time*»¹⁶⁸⁹.

Εκτός από το εξωτερικό, οι αρχαιολόγοι αυτοί επεδίωξαν να κάνουν γνωστή την ελληνική Προϊστορία - αλλά και την επιστήμη της αρχαιολογίας

¹⁶⁸⁶ Allen 2011, σελ. 281. Meritt 1984, σελ. 182.

¹⁶⁸⁷ Αρχεία ΑΣΚΣΑ, Διοικητικά Έγγραφα, ΦΑΚ. 804/6, υποφ. 11, επιστολή Blegen προς Grady 26.8.1948.

¹⁶⁸⁸ Meritt 1984, σελ.41. Sakka 2013, σελ. 220-221. Lalaki 2012, σελ.15.

¹⁶⁸⁹ Βλ. συνέντευξη French προς τη γράφουσα, Παράρτημα 2 της διατριβής.

γενικότερα- στο ευρύ κοινό στην Ελλάδα, κυρίως μέσα από τις πολυεπίπεδες σχέσεις που ανέπτυσαν με τις τοπικές κοινωνίες. Η ευαισθησία αυτή αποτελεί ένα ενδιαφέρον προδρομικό φαινόμενο στις σχέσεις της επίσημης εκπροσώπησης της επιστήμης της αρχαιολογίας με την κοινωνία. Είναι γνωστό ότι από ιδρύσεως του ελληνικού Κράτους, η σχέση αρχαιολογίας και ευρέος κοινού είναι τεταμένη και συμπεριλαμβάνει αναπόφευκτα και τους ξένους αρχαιολόγους. Η πραγματικότητα αυτή έχει τις ρίζες της στην ταύτιση της αρχαιολογικής επιστήμης στην Ελλάδα με το Κράτος, καθώς ασκείται κατ' εξοχήν από μία Δημόσια Υπηρεσία. Η υπαρκτή και ιδιότυπη νεοελληνική σύγκρουση μεταξύ κοινωνίας και κράτους αναπόφευκτα είναι εμφανής και στις σχέσεις αρχαιολόγων και λοιπών πολιτών. Ο φόβος και η καχυποψία του πολίτη προς το Δημόσιο, συμπεριλαμβανομένης και της Αρχαιολογικής Υπηρεσίας, τον αποστασιοποιεί και τον καθιστά συχνά μη συνεργάσιμο.

Με την καλλιέργεια όμως, θετικών σχέσεων μεταξύ κοινωνίας- αρχαιολόγων και με την προσπάθεια κατανόησης και ενσωμάτωσης των πολιτών στο έργο της αποκάλυψης του παρελθόντος τους μέσω της αρχαιολογίας, η αντίθεση αυτή αμβλύνεται. Αυτό διαπιστώθηκε και από τα παραδείγματα των ξένων αρχαιολόγων που εξετάσαμε παραπάνω, οι οποίοι ωστόσο συχνά δεν ξέφευγαν από ένα αυστηρά ακαδημαϊκό πλαίσιο. Εξ άλλου, τη βαρύτητα της καλλιέργειας τέτοιων σχέσεων με την ελληνική κοινωνία είχαν αντιληφθεί, αναμφίβολα, και οι Έλληνες αρχαιολόγοι.

Ανακεφαλαιώνοντας, ο στόχος της διατριβής ήταν η επεξεργασία, σύνθεση και εξαγωγή συμπερασμάτων από αδημοσίευτο αρχειακό υλικό, το οποίο έριξε φως στη δράση των δύο ξένων αρχαιολογικών Σχολών, μέσα από το έργο και την εν γένει προσωπικότητα των αρχαιολόγων μελών τους, που δραστηριοποιήθηκαν κατά τη εξεταζόμενη περίοδο.

Πρόκειται για μία σημαντική, από κάθε άποψη, εικοσαετία. Για την Ελλάδα, μία χώρα που μόλις είχε εξέλθει ρημαγμένη από δύο αιματηρότατους πολέμους και προσπαθούσε να αναβιώσει μέσα από τις στάχτες της. Και συγχρόνως, για τον υπόλοιπο κόσμο, στον οποίο συντελούνταν σπουδαίες

εξελιξείς σε διάφορους τομείς, συμπεριλαμβανομένης και της αρχαιολογίας.

Το αρχαιακό υλικό αποκάλυψε έντονες διεργασίες και ζυμώσεις κατά την ερευνώμενη εικοσαετία, τόσο από απόψεως ανασκαφικής πρακτικής και μεθοδολογίας όσο και ιδεολογικά, δεδομένου ότι τα διάφορα επιστημολογικά υποδείγματα επηρέασαν διαφορετικά τους ξένους αρχαιολόγους που εργάστηκαν στη χώρα μας.

Άλλους οι καινοτομίες τους βρήκαν στην ωριμότητά τους και δεν τους άγγιξαν, διότι είχαν γαλουχηθεί με άλλες ιδέες και άλλη παιδεία. Άλλους τους επηρέασαν εν μέρει και άλλοι συμμετείχαν ενεργά σε αυτές τις εξελίξεις.

Πάντως, η τυχόν ιδεολογική τους εξέλιξη προέκυψε και μέσα από το έργο τους. Κάποιοι παρέμειναν βαθιά κλασικιστές, διότι αυτή η παιδεία ήταν στον πυρήνα της σκέψης τους. Άλλοι, αν και συντηρητικοί, άρχισαν σιγά-σιγά να υιοθετούν στην επιστήμη τους νέες ιδέες και μεθόδους. Άλλοι τέλος, ακολούθησαν προωθημένη σκέψη σε ένα τομέα, ενώ υπήρξαν παραδοσιακοί σε ένα άλλο. Αυτό δε, δεν είχε να κάνει πάντοτε με την ηλικία. Για παράδειγμα ο Sinclair Hood, νέος τότε, ανασκαφικά ακολούθησε τα νέα ρεύματα, όχι όμως, και ιδεολογικά. Υπήρξε φανατικός παμμινωιστής, μη αποδεχόμενος έως σήμερα, κατά τα φαινόμενα, την αποκρυπτογράφηση της Γραμμικής Β΄ Γραφής από τον Michael Ventris¹⁶⁹⁰. Αλλά και οι Nicolas Coldstream και George Huxley επέδειξαν προωθημένη σκέψη στην ανασκαφική πρακτική, ενώ τήρησαν αποστάσεις από το επιστημολογικό υπόδειγμα της Νέας Αρχαιολογίας, αν και σύγχρονοι του Lewis Binford¹⁶⁹¹.

Σε κάθε περίπτωση, η συμβολή των μεγάλων αυτών προσωπικοτήτων στην ανάδειξη του ιστορικού παρελθόντος της Ελλάδας σε μία ταραχώδη, από κάθε άποψη, για τη χώρα μας περίοδο είναι αξιοσημείωτη και αξιόπαινη. Όλες οι περιπτώσεις που εξετάστηκαν συνέβαλαν με τρόπο ειλικρινή και

¹⁶⁹⁰ Βλ. συνέντευξη Hood προς Νεκτάριο Καραδήμα (Karadimas 2015β).

¹⁶⁹¹ Ο Coldstream ήταν τέσσερα έτη μεγαλύτερος και ο Huxley ένα έτος νεότερος του Binford.

έμπρακτο στο πολιτιστικό και κοινωνικοπολιτικό γίνεσθαι της χώρας μας, παρά τον δεδομένο για την εποχή που έζησαν και έδρασαν ακαδημαϊκό ελιτισμό που τους διέκρινε.

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

AJA: American Journal of Archaeology

AM: Athenische Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Abteilung Athen

AnnLiv : Annals of Archaeology and Anthropology, Liverpool.

BSA: British School of Athens Annual

AR: Archaeological Reports (Annual Supplement to JHS)

BCH: Bulletin de Correspondence Hellénique

JHS: The Journal of Hellenic Studies

ΠΑΕ: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας

ΟΙ ΑΡΧΕΙΑΚΕΣ ΠΗΓΕΣ

1. Πρωτογενές αρχειακό υλικό της Αμερικανικής Σχολής Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα. (ΑΣΚΣΑ)
2. Πρωτογενές αρχειακό υλικό της Βρετανικής Σχολής Αθηνών (ΒΣΑ).
3. Πρωτογενές αρχειακό υλικό της Διεύθυνσης Εθνικού Αρχείου Μνημείων του Υπουργείου Πολιτισμού (ΔΕΑΜ).
4. Πρωτογενές αρχειακό υλικό της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.
5. Πρωτογενές αρχειακό υλικό του University of Cambridge, Faculty of Classics.

6. Αρχειακό υλικό του Πανεπιστημίου του Cincinnati (δημοσιευμένο στο διαδίκτυο).
7. Πληροφορίες από τον ημερήσιο και περιοδικό τύπο.
8. Προσωπικές συνεντεύξεις αρχαιολόγων.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Αλεξίου, Σ. 1969. *Μινωικός Πολιτισμός*, Ηράκλειον.
- Alexander, G. M. 1982. *The Prelude to the Truman Doctrine: British Policy in Greece, 1944-1947*, Oxford.
- Allen, H. S. 2011. *Classical Spies. American Archaeologists with the OSS in World War II Greece*, The University of Michigan Press.
- Alsop, J. 1964. *From the Silent Earth: A Report on the Greek Bronze Age*, Harper & Row.
- Alteras, I. 1993. *Eisenhower and Israel: U.S. – Israeli Relations, 1953-1960*, University Press of Florida.
- Anderson, B. 1997. *Φαντασιακές κοινότητες. Στοχασμοί για τις απαρχές και τη διάδοση του εθνικισμού*, εκδόσεις Νεφέλη, Αθήνα.
- Andrews, K. 1953. *Castles of Morea*, Gennadeion Monograph 4, Princeton, N.J.
- Antonaccio, C. M. 1995. *An Archaeology of Ancestors: Tomb Cult and Hero Cult In Early Greece*, Rowman and Littlefield.

- Atkinson *et al.* 1904. Atkinson T.D., Bosanquet R.C., Edgar C.C., Evans A.J., Hogarth D.G., McKenzie D., Smith C., Welch F.B., *Excavations at Phylakopi in Melos*, McMillan and Co.
- Austin, R. P. 1931/32. «Excavations at Haliartos», *BSA*, τόμ. 32, σελ. 180-212.
- Βαβουρανάκης, Γ. 2014. «Η ερμηνευτική δεινότητα του Σπυρίδωνος Μαρινάτου: Απόπειρα επιστημολογικής ανατομίας της ερευνητικής του προσωπικότητας», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ.287-313.
- Βαβουρανάκης, Γ. 2015. *Εικόνα και Αρχαιολογία: Η περίπτωση της προϊστορικής αρχιτεκτονικής, Μέρος Α΄*, Ελληνικά Ακαδημαϊκά Ηλεκτρονικά Συγγράμματα και Βοηθήματα, <https://repository.kallipos.gr/handle/11419/5178>.
- Banks, C. E. 1995. «Introduction to the Lerna Excavations and Stratigraphy of Lerna IV», στο J. Rutter, *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid, Vol. III. The Pottery of Lerna IV*, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey 1995, σελ. 1-10.
- Banks, C. E. 2013. *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid, vol.VI, The Settlement and Architecture of Lerna IV*, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.

- Banks, C. E. 2015. *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid, vol.VII, The Neolithic Settlement*, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.
- Barrett, J. C. 2014. «Agency: A Revisionist Account», στο I. Hodder (επιμ.), *Archaeological Theory Today*, Polity Press, σελ. 146-166.
- Beattie, A. J. 1956. «Mr. Ventris' Decipherment of the Minoan Linear B Script», *JHS*, τόμ. LXXVI, The Council of the Society for the Promotion of Hellenic Studies, σελ. 1-17.
- Becker, M. J. & Betancourt P. 1997. *Richard Berry Seager: Pioneer Archaeologist and Proper Gentleman*, Philadelphia.
- Bennett, E. L., Jr. 1951. *The Pylos Tablets; A preliminary Transcription*, Princeton University Press.
- Bennett, E. L., Jr. 1985. «The First Mycenaean Inscribed Tablets Ever Found on the Greek Mainland», στο N.C. Wilkie & W.D.E. Coulson (επιμ.), *Contributions to Aegean Archaeology: Studies in Honor of William A. McDonald*, Minneapolis, σελ. 37-48.
- Benton, S. 1931-1932. «The Ionian Islands», *BSA* τόμ. 32, σελ. 213-246.
- Beschloss, M. R. 1991. *The Crisis Years: Kennedy and Khrushchev, 1960-1963*, London.

- Betancourt, P.P. 1985. *The History of Minoan Pottery*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey.
- Βετσόπουλος, Α. 2007. *Η Ελλάδα και το Σχέδιο Μάρσαλ: Η Μεταπολεμική Ανασυγκρότηση της Ελληνικής Οικονομίας*, Gutenberg.
- Biers, W. R. 1969. «Excavations at Phlius, 1924: The Prehistoric Deposit», *Hesperia*, XXXVIII, 4, σελ. 443-458.
- Binford, L. R. 1962. Archaeology as anthropology, *American Antiquity*, τόμ. 28, σελ. 217-225.
- Binford, L. R., 1964. *An Archaeological and Ethnohistorical Investigation of Cultural Diversity*, PhD Dissertation, University of Michigan, Dept. of Anthropology.
- Binford, L. R. 1972. *An Archaeological Perspective*. New York, Seminar Press.
- Binford, L. R. 1981. Behavioral archaeology and the «Pompeii premise», *Journal of Anthropological Research* τόμ. 37, τεύχ. 3, σελ. 195-208.
- Binford, L. R. 1983. *Working at Archaeology*, New York, Academic Press.
- Binford, S. L. & Binford L.R. 1968. *New Perspectives in Archaeology*, Aldine Publishing Company, Chicago.
- Blegen, C. W. 1920. «Corinth in Prehistoric Times» *AJA*, τόμ. XXIV, τεύχ. 1, σελ. 1-13.
- Blegen, C. W. 1921. *Korakou: A Prehistoric settlement near Corinth*, Boston & New York, American School of Classical Studies at Athens.

- Blegen, C. W. 1922. «Excavations at Zygouries, 1921», *Art and Archaeology*, XIII, σελ. 85-90.
- Blegen, C. W. 1925. «Excavations at Phlius 1924», *Art and Archaeology*, XX, σελ.23-33.
- Blegen, C. W. 1927. «Excavations at Nemea 1926», *AJA*, τόμ. XXXI, σελ. 421-440.
- Blegen, C. W. 1928. *Zygouries, A Prehistoric Settlement in the Valley of Cleonae*, Cambridge, Mass., American School of Classical at Athens.
- Blegen, C. W. 1929. «Review of Sir Arthur Evans, The Palace of Minos at Knossos, A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos, vol.II, part I», *AJA*, τόμ. XXXIII, σελ. 450-452.
- Blegen, C. W. & Wace A.J.B. 1930. «Middle Helladic Tombs», *SymbOslo*, τόμ. 9, σελ. 28-37.
- Blegen, C. W. 1931. «Gonia», *Metropolitan Museum Studies*, III (1930-31), Part 1, σελ. 55-80.
- Blegen, C. W. 1932. «Excavations at Troy 1932», *AJA*, XXXVI, σελ. 431-451.
- Blegen, C. W. 1933. «Excavations at Troy 1932», *Arch. Anz.*, XLVIII, σελ. 187-191.
- Blegen, C. W. 1934. «Excavations at Troy 1933», *AJA*, τόμ. XXXVIII, σελ. 223-248.
- Blegen, C. W. 1934α. «Review of A.J.B. Wace, Chamber Tombs at Mycenae, 1932», *AJA*, τόμ. XXXVIII, σελ. 610-612.

- Blegen, C. W. 1935. «Excavations at Troy 1934», *AJA*, τόμ. XXXIX, σελ. 6-34.
- Blegen, C. W. 1935. «Excavations at Troy 1935», *AJA*, τόμ. XXXIX, σελ. 550-587.
- Blegen, C. W. 1937. *Prosymna, the Helladic Settlement Preceding the Argive Heraeum*, Cambridge University Press.
- Blegen, C. W. 1937α. «Excavations at Troy 1936», *AJA*, τόμ. XLI, σελ. 17-51.
- Blegen, C. W. 1937β. «Excavations at Troy 1937», *AJA*, τόμ. XLI, σελ. 553-597.
- Blegen, C. W. 1936-1937. «New Evidence for Dating the Settlements at Troy», *BSA*, τόμ. XXXVII, σελ. 8-12.
- Blegen, C. W. 1939. «Excavations at Troy 1938», *AJA*, τόμ. XLIII, σελ. 205-228.
- Blegen, C. W. 1939α. «Prosymna: Remains of Post-Mycenaean Date», *AJA*, τόμ. XLIII, σελ. 410-444.
- Blegen, C. W. 1941. «Necrology of Sir Arthur Evans», *AJA*, τόμ. XLV, σελ. 611-613.
- Blegen, C. W., J. L. Caskey, M. Rawson & J. Sperling 1950. *Troy, Excavations Conducted by the University of Cincinnati 1932-1938*, Princeton, Princeton University Press for the University of Cincinnati, Vol. I.
- Blegen, C. W. J. L. Caskey, M. Rawson 1951. *Troy, Excavations Conducted by the University of Cincinnati 1932-1938*, Princeton, Princeton

University Press for the University of Cincinnati, Vol. II.

Blegen, C. W. 1951α. «Preclassical Greece – A Survey», *BSA*, XLVI, 1951, σελ. 16-24.

Blegen, C. W. J. L. Caskey, M. Rawson 1953. *Troy, Excavations Conducted by the University of Cincinnati 1932-1938*, Princeton, Princeton University Press for the University of Cincinnati, Vol. III.

Blegen, C. W. 1953. «The Palace of Nestor. Excavations at Pylos 1952», *AJA*, LVII, σελ. 59-64.

Blegen, C. W. 1953α. «King Nestor's Palace-New Discoveries», *Archaeology*, VI, 1953, σελ. 203-207.

Blegen, C. W. 1953β. «A Royal Tomb of Homeric Times: Uncovering the Great Grave close to the Palace of Nestor at Pylos», *Illustrated London News*, CCXXIII, December 5, 1953, σελ. 932-933.

Blegen, C. W. 1954. «Excavations at Pylos 1953», *AJA*, LVIII, σελ. 27-32.

Blegen, C. W. 1954α. «An Inscribed Tablet from Pylos», *Arch. Ep.*, 1953-1954, σελ. 59-62.

Blegen, C. W. 1954β. «An Early Tholos Tomb in Western Messenia», *Hesperia*, XXIII, σελ. 158-162.

Blegen, C. W. 1954γ. «Revealing the Palace of Homer's Nestor: Excavations at Pylos in the Peloponnese», *Illustrated London News*, CCXXIV, January 16, 1954, σελ. 86-89.

- Blegen, C. W. 1954δ. "Dedication", Foreword dedicated to Bert Hodge Hill on his 80th Birthday, *Hesperia*, XXIII, 1, σελ.1-2.
- Blegen, C. W. 1955. «The Palace of Nestor. Excavations of 1954», *AJA*, LIX, σελ. 31-37.
- Blegen, C. W. 1956. «The Palace of Nestor. Excavations of 1955», *AJA*, LX, σελ. 95-101.
- Blegen, C. W. 1956α. «The Home Life of a Homeric King: Excavations in the Palace of Nestor at Pylos», *Illustrated London News*, CCXXVIII, April 7, 1956, σελ. 256-259.
- Blegen, C. W. 1957. «The Palace of Nestor. Excavations of 1956», *AJA*, LXI, 1957, σελ. 129-135.
- Blegen, C. W. 1957α. «Nestor's Pylos», *Proceedings of the American Philosophical Society*, CI, August 16, 1957, σελ. 379-385.
- Blegen, C. W., C. G. Boulter, J.L. Caskey, M. Rawson 1958. *Troy, Excavations Conducted by the University of Cincinnati 1932-1938*, Princeton, Princeton University Press for the University of Cincinnati, Vol. IV.
- Blegen, C. W. 1958 & Lang M. «The Palace of Nestor. Excavations of 1957», Part I & Part II, *AJA*, LXII, 1958, σελ. 175-191.
- Blegen, C. W. 1958α. «A Cronological Problem», *Minoica, Festschrift, zum 80. Geburtstag von Johannes Sundwald*, Berlin, Akademie-Verlag, σελ. 61-66.

- Blegen, C. W. 1958β. «King Nestor's Palace», *Scientific American*, CXCVIII, No. 5, May, 1958, σελ.111-127.
- Blegen, C. W. 1959 & Lang M. «The Palace of Nestor. Excavation of 1958», Part I & Part II *AJA*, LXIII, 1959, σελ. 121-137.
- Blegen, C. W. 1959α. «A Necessary Corrective to Beattie's Article in *MIO VI*, 33-104», *Mitteilungen des Instituts für Orientforschung*, VII, 1959, σελ. 180-183.
- Blegen, C. W. 1959β. Necrology of Bert Hodge Hill, *AJA*, LXIII, σελ. 193-194.
- Blegen, C. W. & Lang M. 1960. «The Palace of Nestor Excavations of 1959», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 64, σελ. 153-164.
- Blegen, C. W. & Lang M. 1961. «The Palace of Nestor Excavations of 1960», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 65, σελ. 153-163.
- Blegen, C. W. & Lang M. 1962. «The Palace of Nestor Excavations of 1961», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 66, σελ. 145-152.
- Blegen, C. W. 1962. «Pylos», στο Wace & Stubbings (επιμ.), *A Companion to Homer*, London, σελ. 422-429.
- Blegen, C. W. & Lang M. 1963. «The Palace of Nestor Excavations of 1962», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 67, σελ. 155-162.
- Blegen, C. W. & Lang M. 1964. «The Palace of Nestor Excavations of 1963», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 68, σελ. 95-105.

- Blegen, C. W. & Lang M. 1965. «The Palace of Nestor Excavations of 1964», Part I & Part II, *AJA*, τόμ. 69, σελ. 95-101.
- Blegen, C. W. 1966. «The Palace of Nestor Excavations of 1965», *AJA*, τόμ. 70, σελ. 101-103.
- Blegen, C. W. & Rawson M. 1966. *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, published for the University of Cincinnati by Princeton University Press.
- Blegen, C. W. 1967. «The Mycenaean Age, The Trojan War, The Dorian Invasion and Other Problems», στο Bradeen *et al.* (επιμ.), *Lectures in Memory of Louise Taft Semple*, Princeton University Press for the University of Cincinnati, σελ. 5-41.
- Blegen, *et al.* 1973. Blegen C.W., Rawson M., Taylour Lord W., Donovan W.P., *The Palace of Nestor at Pylos in Western Messenia*, published for the University of Cincinnati by Princeton University Press.
- Blegen, C.W. 1975. «Neolithic Remains at Nemea», στο J.L. Caskey (επιμ.), *Hesperia*, τόμ. 44, σελ. 251-279.
- Bolster, R. 2011. «Blegens leave unconventional legacy as scholars and family», στο *Miscellany News, Vassar College Newspaper*, 25.4.2011.
- Borthwick, E. K. 1996. «Arthur James Beattie», *Royal Society of Edinburgh*.
- Bosanquet, R. C. 1901-1902. «Excavations at Palaikastro I» *BSA* 8, σελ. 286-316.

- Bosanquet, *et al.* 1903. Bosanquet, R. C., Dawkins, R. M., Tod, M. N., Duckworth, W. L. H. & Myres, J. L., «Excavations at Palaikastro II », *BSA* 9, σελ. 274-357.
- Boyd, H. A. 1901. «Excavations at Kavousi, Crete, in 1900», *AJA*, vol.5, No 2 (Apr.-June 1901), σελ. 125-157.
- Boulter, C. G. 1984. «CWB Remembered 1887-1971. Another Library Honors an Illustrious Name», *ASCSA Newsletter*, Winter 1984, σελ. 12-13.
- Bradeen, D. W. *et al.* 1967. *Lectures in Memory of Louise Taft Semple*, Princeton University Press for the University of Cincinnati.
- Brock, J. K. & Young G. M. 1949. «Excavations in Siphnos», *BSA* 44, σελ. 1-92.
- Broodbank, C. & Kiriati, E. 2007. «The First 'Minoans' of Kythera Revisited: Technology, Demography, and Landscape in the Prepalatial Aegean» *AJA* 111, σελ. 241-274.
- Brown, A. 2001. *Arthur Evans's Travels in Crete: 1894-1899*, BAR International Series 1000, The University of Oxford, Ashmolean Museum.
- Bourdieu, P. 1980. *Questions de Sociologie*, Paris.
- Cadogan, G. 1986. *The End of Early Bronze Age in the Aegean*, Cincinnati Classical Studies, Leiden.
- Cadogan, G. 2003. «Mervyn Reddaway Popham 1927-2000», *Proceedings of the British Academy*, τόμ.120, Biographical Memoirs of Fellows, II, σελ. 345-361,

Oxford University Press, Reprint British School at Athens, PAM:POP.

- Cadogan, G. 2006. «Elizabeth Schofield, 1935-2005», *AJA*, τόμ.110, No. 1, σελ. 157-159.
- Cadogan, G. 2008. «Professor Nicolas Coldstream: Pioneering investigator of Greek culture and history of the ninth and eighth centuries b.c.», *The Independent*, Tuesday 15 April 2008.
- Cann, J. R. Dixon, J. E. & Renfrew A. C. 1968. «The Sources of the Saliagos Obsidian», στο J. D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No 5, Thames & Hudson, σελ. 105-107.
- Caskey, J. L. 1954. «Excavations at Lerna, 1952-1953», *Hesperia*, XXIII, σελ. 3-30.
- Caskey, J. L. 1954α. «Lerna 1953», *Archaeology*, τόμ. 7, No 1, Archaeological Institute of America, σελ. 28-30.
- Caskey, J. L. 1955. «Excavations at Lerna, 1954», *Hesperia*, XXIV, σελ. 25-49.
- Caskey, J. L. 1956. «Excavations at Lerna, 1955», *Hesperia*, XXV, σελ. 147-173.
- Caskey, J. L. 1957. «Excavations at Lerna, 1956», *Hesperia*, XXVI, σελ. 142-162.
- Caskey, J. L. 1958. «Excavations at Lerna, 1957», *Hesperia*, XXVII, 1958, σελ. 125-144.
- Caskey, J. L. 1959. «Excavations at Lerna, 1958-1959», *Hesperia*, τόμ. XXVIII, σελ. 202-207.

- Caskey, J. L. & Gwyn Caskey, E. 1960. "The Earliest Settlements at Eutrisis: Supplementary Excavations, 1958», *Hesperia*, τόμ. XXIX, σελ. 126-167.
- Caskey, J. 1960. «The Early Helladic period in the Argolid», *Hesperia*, τόμ. XXIX, σελ. 285-303.
- Caskey, J. 1962. «Excavations in Keos 1960-1961», *Hesperia*, τόμ. XXXI, σελ. 263-283.
- Caskey, J. 1964. «Excavations in Keos 1963», *Hesperia*, τόμ. XXXIII, σελ. 314-335.
- Caskey, J. 1966. «Excavations in Keos 1964-1965», *Hesperia*, τόμ. XXXV, σελ. 363-376.
- Caskey, J. 1968. «Lerna in the Early Bronze Age», *AJA*, τόμ.72, σελ. 313-316.
- Caskey, J. L. 1969α. «Introduction», στο N.-G. Gejval, *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid*, σελ. i.
- Caskey, J. L. 1969. «Crisis in the Minoan-Mycenaean World», στο *Proceedings of the American Philosophical Society*, τόμ.113, No 6, σελ. 433-449.
- Caskey, J. 1971. «Investigations in Keos: Part I: Excavations and Explorations, 1966-1970», *Hesperia*, τόμ. 40, σελ. 359-396.
- Caskey, J. 1972. «Investigations in Keos: Part II: A Conspectus of the Pottery», *Hesperia* 41, σελ. 357-401.
- Caskey, J. L. 1972. «Carl William Blegen: (1887-1971), Biographical Memoirs», Ανάτυπο από το *Year Book*

of the American Philosophical Society, (Βιβλιοθ. ΒΣΑ, Pam: CAS), σελ. 121-125.

- Caskey, J. 1979. «Ayia Irini, Keos: the Successive Periods of Occupation», *AJA* 83, σελ. 412.
- Catling, H. W. 1974. «Archaeology in Greece, 1973-74», *AR* 1973-74, σελ. 3-41.
- Childe, V. G. 1925. *The Dawn of European Civilization*, London, Kegan Paul.
- Childe, V. G. 1929. *The Most Ancient East: The Oriental Prelude to European Prehistory*, London, Kegan Paul.
- Childe, V. G. 1936. *Man Makes Himself*, Watts & Co, London.
- Childe, V. G. 1940. *Prehistoric Communities of the British Isles*, London Chambers.
- Childe, V. G. 1948. «The technique of prehistoric Metal work: a review», *Antiquity*, τόμ. 22, σελ. 29-32.
- Childe, V. G. 1948α. «Mesopotamian Archaeology, a Review», *Antiquity*, τόμ. 22, σελ. 198-200.
- Childe, V. G. 1948β. «Palaeolithic Man in Greece», *Antiquity*, τόμ. 22, σελ. 210.
- Childe, V. G. 1949. «The Origin of Neolithic Culture in Northern Europe», *Antiquity*, τόμ. 23, σελ. 129-135.

- Childe, V. G. 1950. «Cave Men's Buildings» *Antiquity*, τόμ.24, σελ. 4-11.
- Childe, V. G. 1950α. *Scotland before the Scots*.
- Childe, V. G. 1951. *Social Evolution*, London, Watts.
- Chorley, R. J. 1964. «Geography and analogue theory», *Annals of the Association of American Geographers*, τόμ. 54, αριθ. 1, σελ. 127-137.
- Clark, J. G. D. 1939. *Archaeology and Society*, London, Methuen.
- Clark, J. G. D. 1949. «Urn-Fields and Vital Statistics», *Antiquity*, τόμ. 23, σελ. 46-47.
- Clark, J. G. D. 1947α. «Whales as an Economic Factor in Prehistoric Europe», *Antiquity*, τόμ.21, σελ. 84-104.
- Clark, J. G. D. 1947β. «Ship and Swine in the Husbandry of Prehistoric Europe», *Antiquity*, τόμ. 21, σελ. 122-136.
- Clark, J. G. D. 1948. «Fowling in Prehistoric Europe», *Antiquity*, τόμ. 22, σελ. 116-130.
- Clarke, D. 1973. «Archaeology: the loss of innocence». *Antiquity*, τόμ. 47, σελ. 6-18.
- Clogg, R. 1984. «Η Υπηρεσία Ειδικών Επιχειρήσεων (SOE) στην Ελλάδα», στο Ι. Ο. Ιατρίδης (επιμ.). *Η Ελλάδα στη δεκαετία 1940-1950: ένα έθνος σε κρίση*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα.

- Coldstream, J. N. 1958. «An Etruscan Neck-Amphora», *British Museum Quarterly*, τεύχ. 21, σελ. 79-80.
- Coldstream, J. N. 1960. «A Geometric well at Knossos», *BSA*, τόμ. 55, σελ. 159-171.
- Coldstream, J. N. 1968. *Greek Geometric Pottery: A Survey of Ten Local Styles and their Chronology*, London.
- Coldstream, J. N. & Huxley, G.L. 1972. *Kythera. Excavations and Studies Conducted by the University of Pennsylvania Museum and the British School at Athens*.
- Collingwood, R. G. 1939. *An Autobiography*, Oxford: Oxford University Press.
- Collingwood, R. G. 1946. *The Idea of History*, Oxford: Clarendon Press.
- Cook, J. M. 1946. «Archaeology in Greece», *JHS*, τόμ. LXVI, σελ. 108-121.
- Cook, J. M. 1947. «Report for the Session 1946-47», *BSA, Annual Reports and Archaeology in Greece 1933-1951*, σελ. 1-34.
- Cook, J. M. 1948. «Report for the Session 1947-48», *BSA, Annual Reports and Archaeology in Greece 1933-1951*, σελ. 1-32.
- Cook, J. M. 1949. «Report for the Session 1948-49», *BSA, Annual Reports and Archaeology in Greece 1933-1951*, σελ. 1-38.

- Cook, J. M. 1952. "Archaeology in Greece 1951" *JHS*, τόμ. LXXII, σελ. 92-112.
- Cook, S. J. 2014. «Squaring the Shield: William Ridgeway's Two Models of Early Greece», *History of European Ideas*, <http://dx.doi.org/10.1080/01916599.2013.870376>
- Cornwall, I. W. 1968. «Soil Samples from Saliagos», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ.108-111.
- Crawford, S. & and Ulmschneider K. 2017. «Schliemann's "Troja": from Ohio to Oxford», Institute of Archaeology Archives, Oxford University.
- Courbin, P. 1995. «J.N. Coldstream: English Archaeologist», στο Christine Morris (επιμ.), *Klados, Essays in Honor of J.N. Coldstream*, University of London, Bulletin of the Institute of Classical Studies, supp. 63, σελ. 1-7.
- Daniel, G. E. 1943. *The Three Ages: An Essay on Archaeological Method*, Cambridge University Press.
- Daniel, G. E. 1950. *A hundred years of archaeology*, London. Duckworth
- Daniel, G. E. 1958. *The Megalithic Builders of Western Europe*
- Daniel, G. E. 1962. *The Idea of Prehistory*, Western Printing Services Ltd., Bristol.

- Daniel, G. E. 1967. *The Origins and Growth of Archaeology*, Penguin, Harmondsworth.
- Darvill, T. 2009. *Concise Oxford Dictionary of Archaeology*, Oxford University Press (on line version).
- David, W. J. 2007. «Winifred Lamb: Her first Years as a student at the British School at Athens», στο Sue Hamilton, Ruth D. Whithehouse & Katherine I. Wright (επιμ.), *Archaeology and Women: Ancient and Modern Issues*, California, σελ. 5-75.
- Davis, J. L. 1992. *The Story of Athens College: The First Thirtyfive Years, 1925–1960*, Athens.
- Davis, J. L. & E. Gorogianni 2005. «Embedding Aegean prehistory in Institutional Practice: A View from One of Its North American Centers», στο Cherry J.F., Margomenou D., Talalay E. & Arbor A. (επιμ.), *Prehistorians Round the Pond: Reflections on Aegean Prehistory as a Discipline. Papers Presented at a Workshop Held in the Kelsey Museum of Archaeology, University of Michigan, March 14-16, 2003* (Kelsey Museum Publication 2), σελ. 93-113.
- Davis, J. L. & Βογκέϊκοφ-Brogan, N 2008. *Η Αμερικανική Σχολή Κλασικών Σπουδών στην Αθήνα: Σύνδεσμοι με το Παρελθόν, Γέφυρες με το Μέλλον*, Αθήνα.
- Davis, J. L. 2013. «The American School of Classical Studies and the Politics of Volunteerism» στο J.L. Davis & N. Vogeikoff-Brogan (επιμ.), *Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience? American*

Archaeology in Greece, Hesperia, τόμ. 82, τεύχ. 1
special issue, σελ. 15-48.

Davis, J. L. & N. Vogeikoff-Brogan (επιμ.) 2013.
*Philhellenism, Philanthropy, or Political
Convenience? American Archaeology in Greece,
Hesperia*, τόμ. 82, τεύχ. 1 special issue, σελ. 1-227.

Davis, J. L. 2014. «Once I was Lost but Now I am Found:
The Search of Missing Archives, Marion Rawson,
and the Excavations of the Palace of Nestor at Pylos»,
From the Archivist's Notebook, 1 March 2014. 17
April 2017, [https://nataliavogeikoff.com/2014/1/03/
Once- I was -Lost –but- Now- I- am -Found: -The -
Search -of –Missing- Archives, - Marion -Rawson, -
and –the- Excavations- of -the -Palace -of –Nestor- at-
Pylos.](https://nataliavogeikoff.com/2014/1/03/Once-I-was-Lost-but-Now-I-am-Found-The-Search-of-Missing-Archives-Marion-Rawson-and-the-Excavations-of-the-Palace-of-Nestor-at-Pylos)

Davis, J. L. 2014α. «Unbalanced Academics, Scribblers, and
an “Odd Christmas”, *From the Archivist's Notebook*,
1 September 2014. 17 April 2017,
[https://nataliavogeikoff.com/2014/1/09/Unbalanced-
Academics- Scribblers- and- an- “Odd- Christmas”.](https://nataliavogeikoff.com/2014/1/09/Unbalanced-Academics-Scribblers-and-an-“Odd-Christmas”)

Davis, J. L. 2014β. «A Preamble to the Nazi Holocaust in
Greece: Two Micro-Histories from the American
School of Classical Studies at Athens», *From the
Archivist's Notebook*, 1 November 2014. 17 April
2017, [https://nataliavogeikoff.com/2014/1/11/A-
Preamble- to- the- Nazi- Holocaust- in- Greece:- Two-
Micro-Histories -from -the –American- School- of –
Classical- Studies –at- Athens.](https://nataliavogeikoff.com/2014/1/11/A-Preamble-to-the-Nazi-Holocaust-in-Greece-Two-Micro-Histories-from-the-American-School-of-Classical-Studies-at-Athens)

- Davis, J. L. 2014γ. «Two Academics «Ruin” the Spirit of Valentine’s Day: A Response to “My Heart is beating», *From the Archivist’s Notebook*, 18 February 2014, [https://nataliavogeikoff.com/2014/18/02/Two-Academics-«Ruin”-the-Spirit-of-Valentine’s-Day:-A-Response-to-“My-Heart-is-beating.](https://nataliavogeikoff.com/2014/18/02/Two-Academics-«Ruin”-the-Spirit-of-Valentine’s-Day:-A-Response-to-“My-Heart-is-beating.”)
- Davis, J. L. 2015. «Blegen and the Palace of Nestor. What Took So Long?», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 209-229.
- Davis, J. L. & Vogeikoff-Brogan, N. 2015. «On his Feet and Ready to Dig», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 1-15.
- Davis, J. L. 2015α. «The End of the Quarte: The Day the Music Stopped at Ploutarchou 9», *From the Archivist’s Notebook*, 1 November 2015. 17 April 2017, [https://nataliavogeikoff.com/2015/11/01/The-End-of-the-Quarte:-The-Day-the-Music-Stopped-at-Ploutarchou-9.](https://nataliavogeikoff.com/2015/11/01/The-End-of-the-Quarte:-The-Day-the-Music-Stopped-at-Ploutarchou-9.”)
- Davis, J. L. 2015β. «A Mycenaean ‘Matter of Fact’: Part I, Joe Alsop’s Reports on the Greek Bronze Age», *From the Archivist’s Notebook*, 1 February 2015. 17 April 2017, [https://nataliavogeikoff.com/2015/02/01/A-Mycenaean-‘Matter-of-Fact’:-Part-I-Joe-Alsop’s-Reports-on-the-Greek-Bronze-Age.](https://nataliavogeikoff.com/2015/02/01/A-Mycenaean-‘Matter-of-Fact’:-Part-I-Joe-Alsop’s-Reports-on-the-Greek-Bronze-Age.”)

- Davis, J. L. 2015γ. «A Mycenaean ‘Matter of Fact’: Part II, Joe Alsop’s Greek Bronze Age», *From the Archivist’s Notebook*, 15 February 2015. 17 April 2017, <https://nataliavoigeikoff.com/2015/02/15/> A – Mycenaean- ‘Matter- of- Fact’:- Part- II- Joe - Alsop’s- Greek-Bronze- Age.
- Dawkins, R. M. & Currelly, C. T. 1904. «Excavations at Palaikastro III», *BSA* 10, σελ. 192-231.
- Dawkins, *et al.* 1905. Dawkins, R. M., Hawes, C. H. & Bosanquet, R. C., «Excavations at Palaikastro IV», *BSA* 11, σελ. 258-308.
- Dawkins, R. M. 1906. «Excavations at Palaikastro V», *BSA* 12, σελ. 1-8.
- Dawkins, R. M. 1910-1911. «The Excavation at Phylakopi in Melos», *BSA* 17.
- Dawkins, *et al.* 1930. Dawkins, R.M., Droop J.P. & Wace A.B. «A note on the Excavation of the Sanctuary of Artemis Orthia», *JHS* 50, σελ. 329-336.
- De Margerie, C. 2013. *American Lady: The Life of Susan Mary Alsop*, Penguin Books, New York.
- Derrida, J. E. 1967. *De la Grammatologie*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Dietrich, B. C. 1973. *The Origins of Greek Religion*, Walter de Gruyter, Berlin, Germany.

- Dixon, J. E. 1968. «Geological and Mineralogical Observations», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ. 101-104.
- Dobres, M. A. 2000. *Technology and Social Agency. Outlining practice Framework for Archaeology*. Blackwell Publishers.
- Dörpfeld, W. 1907. «Tiryns, Olympia, Pylos», *AM* 32, I-XVI.
- Dörpfeld, W. 1908. «Alt Pylos, 1. Kuppelgräber von Kakovatos», *AM* 33, σελ. 295-317, πίν. 15-17.
- Dörpfeld, W. 1913. «Alt Pylos III. Die Lage der homerischen Burg Pylos», *AM* 38, σελ. 97-139, πίν. 4-5a.
- Drews, R. 1994. *The Coming of the Greeks: Indo-European Conquests in the Aegean and the Near East*, Princeton University Press.
- Droop, J. P. 1915. *Archaeological Excavation*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Droop, J.P. 1926. Mycenae 1921-1923: Legitimate and Illegitimate Criticism, *AnnLiv* 13, σελ. 43-48.
- Ducrey, P. 2007. «Swiss School of Archaeology in Greece», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ.114-121.

- Dyson, S. L. 2004. *Eugénie Sellers Strong: Portrait of an Archaeologist*.
- Δωρής, E. 1985. *Το Δίκαιον των Αρχαιοτήτων, Νομοθεσία-Νομολογία-Ερμηνεία*, Αθήνα.
- Gejvall, N. G. 1969. *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid*, vol. I, The Fauna, Princeton, New Jersey.
- Gellner, E. 1992. *Έθνη και Εθνικισμός*, μετ. Λαφαζιάνη Δώρα, εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Engstrand, L. 1965. «Excavations at Palaikastro: Appendix», *BSA*, τόμ. 60, σελ. 314-315.
- Εργολάβος, *et al.* 2008. Εργολάβος Σπύρος, Παπακόστας Γεώργιος, Πούρλης Φρίξος και Καραγιαννίδης Κώστας, «Καλούδης Γεώργιος», *Οδηγός Περιφέρειας Ηπείρου, Πολιτισμός, Έλληνες Ευεργέτες*, <http://cultureportalweb.uoi.gr/>, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.
- Evans, A. 1906. *Essai de classification des époques de la civilization minoenne. Résumé d'un discours fait au Congrès d'Archéologie à Athènes, London*.
- Evans, A. 1921. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, τόμ. I, Macmillan & Co, Limited, London.
- Evans, A. 1928. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at*

Knossos, τόμ. II, μέρος I, Macmillan & Co, Limited, London.

Evans, A. 1928α. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, τόμ. II, μέρος II, Macmillan & Co, Limited, London.

Evans, A. 1930. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, τόμ. III, Macmillan & Co, Limited, London.

Evans, A. 1935. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, τόμ. IV, μέρος I, Macmillan & Co, Limited, London.

Evans, A. 1935α. *The Palace of Minos: A Comparative Account of the Successive Stages of the Early Cretan Civilization as Illustrated by the Discoveries at Knossos*, τόμ. IV, μέρος II, Macmillan & Co, Limited, London.

Evans, J. D. & Renfrew C. 1968. *Excavations at Saliagos near Antiparos*, BSA, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson.

Ζώης, A. 1994. *Κνωσός. Το Εκστατικό Όραμα: Σημειωτική και Ψυχολογία μίας Αρχαιολογικής Περιπέτειας*, Απόδεξις 7, Αθήνα.

- Ζαφειρόπουλος, Ν. 1960. «Αρχαιότητες και Μνημεία Κυκλάδων», *ΑρχΔελτ.* 16, σελ. 244-251.
- Fagan, B. M. 2005. *Ancient North America: The Archaeology of a Continent*, Thames & Hudson, London.
- Fappas, Y. 2015. «The “Govs” of Mycenaean Archaeology: The Friendship and Collaboration of Carl W. Blegen and Alan J.B. Wace as Seen through Their Correspondence», στο Ν. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 63-84.
- Fitton, J. L. 1995. *The Discovery of the Greek Bronze Age*, The Trustees of the British Museum, British Museum press, London.
- Flannery, K. V. 1994. «Childe the Evolutionist: A Perspective from Nuclear America», στο David R. Harris (επιμ.), *The Archaeology of V. Gordon Childe: Contemporary Perspectives*, London: UCL Press, σελ. 101–119.
- Florou, V. 2015. «The House at Ploutarchou Street: A Grape Arbor and a Dence Shadow of Beautiful Meetings», στο Ν. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Lockwood Press, Atlanta, σελ. 121-145.
- Fontaine, A. 1969. *Ιστορία του Ψυχρού Πολέμου: από του πολέμου της Κορέας μέχρι της κρίσεως των συμμαχιών (1950-1967)*, Αθήνα.

- Fraser, P. M. 1969. «Archaeology in Greece, 1968-69», AR 1968-69, σελ. 3-39.
- Frazier, R. 2002. «Η διένεξη Bevin-Marshall για την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων», στο Baerentzen *et al.*, *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα, σελ. 271-283.
- French, E. 1971. «The Development of Mycenaean Terracotta Figurines», *BSA*, τόμ. LXVI, σελ. 101-187.
- French, E. 1990. «Archaeologists and Other Animals», *Minerva*, τόμ.1, No 9, σελ.12-17.
- French, E. 2006. «Changing Aims and Methods in Archaeology during the Last 100 Years: A Family Viewpoint», στο P. Dracque, M. Fotiadis & O. Polychronopoulou (επιμ.), *Mythos: La préhistoire égéenne du XIXe au XXIe siècle après J.-C*, *BCH Supplement 46*, Athènes, σελ.259-265.
- French, E. W. 2015. «Και εις ανώτερα: The Gogs in the 1930s», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 147-156.
- Frödin, O. & Persson A. 1938. *Asine, Results of the Swedish Excavations, 1922-1930*, Stockholm.
- Funk, C. E. 1936. «What's the Name, Please?», *Literary Digest*, Funk & Wagnalls.

- Furumark, A. 1941. *The chronology of Mycenaean Pottery I*, Stockholm.
- Gaddis, J. L. 1982. *Strategies of Containment: A Critical Appraisal of Postwar American National Security during the Cold War*, New York, Oxford University Press.
- Gaddis, J. L. 2011. *George Kennan: An American Life*. New York, The Penguin Press.
- Galanakis, Y. 2015. «Islanders vs. Mainlanders», «The Mycenae Wars», and «Other Short Stories: An Archival Visit to an Old Debate», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 99-120.
- Goldman, H. 1931. *Excavations at Eutresis in Boeotia*. Cambridge MA: Harvard University Press.
- Gorogianni, E. 2013. «Site in Transition: John L. Caskey, Ayia Irini and Archaeological Practice in Greek Archaeology», *Aegean Archaeology* 10 (2009-2010), σελ. 105-120.
- Gallafent, A. 2013. «Alice Kober: Unsung heroine who helped decode Linear B'», *BBC News Magazine*, φύλ. 6.6.2013.
- Gobineau, J. A. comte de. 1853-5. *Essai sur l'inégalité des races humaines*. 4 vols. (*Δοκίμιο για την Ανισότητα των Ανθρώπινων Φυλών*), Paris, Didot.

- Grayson, D. K. 1983. *The Establishment of Human Antiquity*, New York, Academic Press.
- Greco, E. 2007. «Italian School of Archaeology at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ. 128-137.
- Gust, L. & Sidney C. 1898. *History of the Society of Dilettanti*, London Macmillan.
- Hamilakis, Y. & E. Yalouri. 1996. «Antiquities as symbolic capital in modern Greek society», *Antiquity*, τόμ. 70, σελ. 117-129.
- Hatzivassiliou, E. 2007. «Heirs of the King-Makers: the British Embassy in Athens, 1951-1961», *Diplomacy and Statecraft* 18, σελ. 573-91.
- Hatzivassiliou, E. 2013. «Shallow Waves and Deeper Currents: The U.S. Experience of Greece, 1947-1961. Policies, Historicity, and the Cultural Dimension», *Diplomatic History*, τόμ. 38, τεύχ. 1, Oxford University Press, σελ. 83-110, <http://dh.oxfordjournals.org>
- Hazzidakis, J. (1934). *Les villas Minoennes de Tyliossos* (Etudes Cretoises 2). Paris: P. Geuthner.
- Harris, M. 1968. *The rise of Anthropological Theory*, New York, Crowell.
- Harris, D. R. 1994. «Introduction», στο David R. Harris (επιμ.), *The Archaeology of V. Gordon Childe:*

- Contemporary Perspectives*. London: UCL Press, σελ. 1–7.
- Hawkes, C. F. 1954. «Archaeological Theory and Method: Some Suggestions from the Old World», *American Anthropologist*, τόμ. 56, σελ. 155-168.
- Hawkes, J. H. 1982. *Adventurer in Archaeology: Biography of Sir Mortimer Wheeler*, St Martins Press, New York.
- Hempel, C. G. & Oppenheim P. 1948. *Studies in the logic of explanation*, «Philosophy of Science» 15(2):135-175.
- Hempel, C. G. 1965. *Aspects of Scientific Explanation*. New York, Free Press.
- Herken, Gregg 2015. *The Georgetown Set: Friends and Rivals in Cold War Washington*.
- Higgs, E. S. Clegg, I. M. & Kinnes, I. A. 1968. «Saliagos Animal Bones», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ.114- 117.
- Hobling M.B. 1925. «Excavations at Sparta, 1924-1925», *BSA* 26, σελ. 277-310.
- Hodder, I. 2002. *Διαβάζοντας το παρελθόν, Τρέχουσες ερμηνευτικές προσεγγίσεις στην αρχαιολογία*, Π. Μουτζουρίδης, Κ. Νικολέντζος, Μ. Τσούλη (μτφ.), Κ. Κωτσάκης (επιμ.), Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου.

- Hodder, I. 2014. *Archaeological Theory Today*, Polity.
- Hogan, M. 1987. *The Marshall Plan: America, Britain and the reconstruction of Western Europe, 1947-1952*, Cambridge.
- Hogarth, D. 1920. «Post – War Resumption of Archaeological Excavation: No. II – Mycenae», *The Illustrated London News*, (August 7), σελ. 216-217.
- Hood, R. 1998. *Faces of Archaeology in Greece: Caricatures by Piet de Jong*, Leopard's Head Press.
- Hood, M. S. F. 1958. *Archaeological Survey of the Knossos Area*, The British School at Athens, London.
- Hood, M. S. F. 1958α. «Archaeology in Greece, 1957», *AR 1957*, σελ. 3-25.
- Hood, M. S. F. 1959. «Archaeology in Greece, 1958», *AR 1958*, σελ. 3-24.
- Hood, M. S. F. 1960. «Archaeology in Greece, 1959», *AR 1959*, σελ. 3-26.
- Hood, M. S. F. 1961. «Archaeology in Greece, 1960-1», *AR 1960-61*, σελ. 3-35.
- Hood, M. S. F. 1962. «Archaeology in Greece, 1961-62», *AR 1961-62*, σελ. 3-31.
- Hood, M. S. F. 1963. «Archaeology in Greece, 1962-63», *AR 1962-63*, σελ. 3-33.

- Hood, M. S. F. 1964. «Inscribed Cup from a Late Minoan I B Deposit at Knossos», *Kadmos* 3.2, σελ. 111-113.
- Hood, M. S. F. 1975. «Excavations and studies conducted by the University of Pennsylvania Museum and the British School at Athens», *JHS*, τόμ. XCV, Notices of Books, σελ. 264-265.
- Hood, M. S. F. 1981. With contributions by Juliet Clutton-Brock & Perry G. Bialor, *Excavations in Chios 1938–1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, τόμ. I, *BSA*, supp. vol. no.15, Thames & Hudson, Alden Press, Oxford.
- Hood, M. S. F. 1982. With contributions by Juliet Clutton-Brock & Perry G. Bialor, *Excavations in Chios 1938–1955: Prehistoric Emporio and Ayio Gala*, τόμ. II, *BSA*, supp. vol. no. 16, Thames & Hudson, Alden Press, Oxford.
- Hood, M.S.F. 1993. *Η Τέχνη στην Προϊστορική Ελλάδα*, μετ. Μ. Παντελίδου - Θ. Ξένος, Εκδόσεις Καρδαμίτσα.
- Hood, M. S. F. & Cadogan G. 2011. *Knossos Excavations 1957-1961: Early Minoan*, Suppl. Vol. no 46, *BSA*
- Hood, *et al.* 1958/1959. Hood M.S.F., Huxley G., Sandars N., & Werner A.E. «A Minoan Cemetery on Upper Gypsades (Knossos Survey 156)», *BSA*, τόμ. 53/54, σελ. 194-262.
- Hope Simpson, R. 2011. «Ayios Stephanos in southern Laconia and the locations of Ancient Helos», with R. Janko, στο

Studi Micenei ed Egeo-Anatolici (SMEA), τόμ. 53, σελ. 97-130.

- Hurtley, W. A. 1939. *Prehistoric Macedonia. An archaeological reconnaissance of Greek Macedonia (west of the Stryma) in the Neolithic, Bronze and Early Iron Ages*. Cambridge University Press.
- Hutchinson, R.W. 1940. «Linking Cretan Tombs with the ‘Treasures’ of Mycenae», *The Illustrated London News*, 2.3.1940, σελ. 284-285.
- Huxley, G. L. 1964. «Kythera: Kastri – Palaiopolis, 1963», *Αρχ. Δελτ.*, τόμ. 19-B'1: Χρονικά, σελ. 147-148.
- Huxley, G. L. 1965. «Kythera», *Αρχ. Δελτ.*, τόμ. 20-B'1: Χρονικά, σελ. 179-180.
- Huxley, G. L. 1966. «Excavations at Kastri», *Αρχ. Δελτ.*, τόμ. 21-B'1: Χρονικά, σελ. 160-162.
- Howharth, O. J. R. & E.K. Howharth 1933. *A history of Darwin's parish: Downe, Kent*.
- Θεοχάρης, Δ. 2000. *Νεολιθικός Πολιτισμός*, Δ' έκδοση, ΜΙΕΤ, Αθήνα.
- Θεοχάρης, Δ. 1967. *Η Αυγή της Θεσσαλικής Προϊστορίας. Αρχή και Πρώιμη Εξέλιξη της Νεολιθικής*, Φιλάρχαιος Εταιρεία Βόλου, (Θεσσαλικά Μελετήματα Ι) Βόλος.

- Ιακωβίδης, Σ. (1962). *Η Μυκηναϊκή Ακρόπολις των Αθηνών*. Δημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Αθήνα: Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών.
- Ιακωβίδης, Σ. 1973. *Αι Μυκηναϊκαί Ακροπόλεις*, Αθήνα.
- Ιακωβίδης, Σ. 2014. «Συνολική αποτίμηση του Συνεδρίου», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 449-452.
- Iatrides, J. 1980. *Ambassador McVeagh Reports: Greece 1933-1947*, Princeton University Press, New Jersey.
- Ιατρίδης, Ι. 2002. «Αντιλήψεις για τη σοβιετική ανάμειξη στον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949» στο Baerentzen L. *et al.* (επιμ.) *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα, σελ. 245-269.
- Immerwarth, S.A. 1971. *Athenian Agora: The Neolithic and Bronze Ages*, vol. XIII, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.
- Jacoby, D. B. Youngson R.M. 2004. *Encyclopedia of Family Health*, 3rd edition, Tarrytown, NY, 1256.
- Johnson, M. 2010. *Archaeological Theory: An Introduction* (second edition), Oxford, Blackwell.
- Καββαδίας, Π. & Καβεράου Γ. 1907. *Η Ανασκαφή της Ακροπόλεως από του 1885 μέχρι του 1890*, εν Αθήναις, τυπογραφείον «Εστία», Βιβλιοθήκη της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας.

- Καββαδίας, Π. 1909. *Προϊστορική αρχαιολογία: σύνοψις μαθημάτων περί της προϊστορικής και πρωτοϊστορικής αρχαιολογίας και τέχνης προς χρήσιν των φοιτητών του Εθνικού Πανεπιστημίου*. Αθήνα, Λεωνής.
- Κακούρη, Α. 2014. *Μυκήνες 1954: Το Καταμεσήμερο*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Kaplan, L. S. 1994. *NATO and the United States*, New York.
- Καραδήμας, Ν. 2011. «Η Προϊστορική Κρήτη μέσα από τα ερμηνευτικά πρότυπα του 18ου και 19ου αιώνα. Η συμβολή των προτύπων αυτών στο έργο του Sir Arthur Evans», στο *Πεπραγμένα του Ι΄ Διεθνούς Κρητολογικού Συνεδρίου, Χανιά, 1-8 Οκτωβρίου 2006*, Α΄ 3, σελ. 821-844.
- Karadimas, Ν. 2015. «His Eyes Took on a Far Away Look When He Spoke of Pylos: Carl Blegen and the Excavations at the Palace of Nestor as Seen in the Greek and Foreign Press», στο Ν. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 177-207.
- Karadimas, Ν. 2015α. «Home of the Heroes: An Interview with Sinclair Hood (part 1)», *Aegeus –Society for Aegean Prehistory, Wanderings*, 30.1.2015.
- Karadimas, Ν. 2015β. «Home of the Heroes: An Interview with Sinclair Hood (part 2)», *Aegeus –Society for Aegean Prehistory, Wanderings*, 7.3.2015.

- Kenyon, K. M. 1961. *Begining in Archaeology*, Phoenix House Limited London, Frederick A. Praeger, Inc, New York.
- Klejn, L. S. 1974. Kossinna im Absrand von vierzig Jahren. *Jahresschrift für mitteldeutsche Vorfeschichte*
- Κλόουζ, Ν. 1997. *Ο Ελληνικός Εμφύλιος Πόλεμος. Μελέτες για την Πόλωση*, Φιλίστωρ, Αθήνα.
- Kohler, T. 2014. «Complex Systems and Archaeology», στο Hodder I. (επιμ.), *Archaeological Theory Today*, second edition, σελ.93-123.
- Κονδύλης, Π. 1989 (επιμ.). *Τόμας Χόμπς, Λεβιάθαν: Η ύλη, μορφή και εξουσία μιάς εκκλησιαστικής και λαϊκής πολιτικής κοινότητας*, μετ. Γρηγόρης Πασχαλίδης - Αιμίλιος Μεταξόπουλος, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα.
- Κουτραφούρης, Δ. 2012. «Όταν έρχονται οι ξένοι.....», στο τιμητικό τεύχος *George Leonard Huxley- Επιστροφή στα Κόθηρα*, adelinfm.blogspot.gr, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.
- Κόρκα, Ε. 2007. (επιμ.), *Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές στην Ελλάδα από τον 19^ο στον 21^ο αιώνα*, Αθήνα.
- Kotsakis, K. 1991. «The powerful past: theoretical trends in Greek archaeology», στο Ian Hodder (επιμ.), *Archaeological theory in Europe: the last three decades*, London, σελ. 65-90.
- Kotsakis, K. 2008. «Paths to modernity: Dimitrios R. Theocharis and post-war Greek prehistory», στο

Dimitris Damaskos & Dimitris Plantzos (επιμ.), *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic identity in twentieth-century Greece*, Mouseio Benaki, 3rd suppl., Athens, σελ. 175-183.

Κουζινόπουλος, Σ. 1999. *Σελίδες από το απόρρητο ημερολόγιο του Γκεόργκι Δημητρόφ*, εκδόσεις Καστανιώτη.

Kourtessi-Phillipakis, G. 2006. «Chasseurs-cueilleurs paleolithiques dans le monde egeen: veuton deces ancetres ?», στο *Mythos: la prehistoire egeenne du XIXe au XXIe s. ap. J.-C.*, Actes de la Table ronde internationale tenue a Athenes, 21-23 Novembre 2002, Athenes, σελ. 247.

Κουρουνιώτης, Κ. 1926. «Περί του θολωτού τάφου Οσμάναγα Πύλου», *ΠΑΕ* 1925-1926, σελ. 140-141.

Kourouniotis, K. & Blegen, C.W. 1939. «Excavations at Pylos 1939», *AJA*, τόμ. XLIII, σελ. 557-576.

Lalaki, D. 2012. «On the Social Construction of Hellenism: Cold War Narratives of Modernity, Development, and democracy for Greece», *Journal of Historical Sociology*, τεύχ. 25, σελ. 552-577.

Lalaki, D. 2013. «Soldiers of Science – Agents of Culture: Archaeologists in the Office of Strategic Services (OSS)», στο Davis & Vogeikoff-Brogan (επιμ.), *Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience? American Archaeology in Greece, Hesperia*, τόμ. 82, 1 special issue, σελ. 1-227.

Lalaki, D. 2016. «On Communism and Hellenism: An Archaeologist's Perspective» *From the Archivist's*

Notebook, 1 March 2016. 22 August 2016,
<https://nataliavoigeikoff.com/2016/1/03/> On-
Communism – and Hellenism: - An – Archaeologist’s
– Perspective.

Lamb, W. 1936. *Excavations at Thermi in Lesbos*,
Cambridge.

Langridge-Noti, E. 2015. «Elizabeth Pierce Blegen»,
(www.brown.edu/research/breaking/blegen
elizabeth, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου
17.10.2017).

LaMotta, V. 2014. «Behavioral Archaeology», στο Hodder, I.
(επιμ.), *Archaeological Theory Today*, Polity.

Lord, L. 1947. *A history of the American School of Classical
Studies at Athens 1882-1942*, Cambridge,
Massachusetts.

Lowenthal, D. 1985. *The Past is a Foreign Country*. Cambridge,
Cambridge University Press.

Lubbock, J. 1865. *Pre-historic Times, as Illustrated by Ancient
Remains, and the Manners and Customs of Modern
Savages*. London, Williams & Norgate.

Lyell, C. 1863. *The Geological Evidences of the Antiquity of
Man, with Remarks on Theories of the Origin of
Species by Variation*, London, Murray.

Macmillan, G. 1888. «Report of the Managing Committee 1887-
88», *BSA, Annual Reports 1886-94*, 1-16.

- Macmillan, G. 1911. *A Short History of the British School at Athens (1886-1911)*, Macmillan & Co. Limited, London.
- Macmillan, G. A. 1920. «Annual Meeting of Subscribers», *BSA*, τόμ. XXIV, 1919-1921, σελ. 211- 224.
- Μακρής, Γ. Ν. 2011. *Υποστήριξη Ανασκαφικού Έργου*, Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, Σχολή Αγρ. & Τοπογράφων Μηχ., Τομέας Τοπογραφίας, Αθήνα.
- Μακρής-Στάϊκος, Π. 2011. *Ο Άγγλος Πρόξενος, Ο υποπλοίαρχος Noël C. Rees και οι Βρετανικές Μυστικές Υπηρεσίες. Ελλάδα – Μέση Ανατολή (1939-1944)*, εκδόσεις Ωκεανίδα, Αθήνα.
- Maddock, K. 1995. «Prehistory, Power and Pessimism», στο P. Gathercole, T.H. Irving, & G. Melleuish, *Childe and Australia: Archaeology, Politics and Ideas*. St Lucia: University of Queensland Press, σελ. 107–117.
- Μαντζουράνη, Ε. 2014. «Πρόλογος», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 9-11.
- Μαραντζίδης, Ν. 2010. *Δημοκρατικός Στρατός Ελλάδας (ΔΣΕ) 1946-1949*, Αλεξάνδρεια, Αθήνα.
- Marchand, S. L. 1996. *Down from Olympus: Archaeology and Philhellenism in Germany, 1750-1770*, Princeton NJ, Princeton University Press.

- Marchand, S. L. 2002. «A. Furtwangler in Olympia», στο Η. Kyrieleis (επιμ.), *Olympia, 1875-2000: 124 Jahre deutsche Ausgrabungen: Internationales Symposion, Berlin 9-11 November 2000*, Mainz am Rhein, Philip von Zabern, σελ. 147-162.
- Μαρθάρη, Μ. 2008. «Βαδίζοντας στα ίχνη του Χρήστου Τσουντα: Η αρχαιολογία των προϊστορικών Κυκλάδων στην εποχή του Τσουντα και σήμερα», στο 2^ο συνέδριο Προϊστορικής αρχαιολογίας 4-7 Δεκεμβρίου 2008.
- Μαρινάτος, Σ. 1929. «Πρωτομινωικός θολωτός τάφος παρά το χωρίον Κράσι Πεδιάδος», *ΑΔ* 12, σελ.102-141.
- Μαρινάτος, Σ. 1929α. «Ανασκαφαί εν Κρήτη 1929», *ΠΑΕ*, σελ. 94-104.
- Μαρινάτος, Σ. 1930-1931. «Δύο πρόιμοι μινωικοί τάφοι εκ Βορού Μεσαράς», *ΑΔ* 13, σελ. 137-170.
- Μαρινάτος, Σ. 1932. «Ανασκαφή Αμνισού Κρήτης», *ΠΑΕ*, σελ. 76-94.
- Μαρινάτος, Σ. 1933. «Αι εν Κεφαλληνία ανασκαφαί Goekoop 2», *ΑΕ*, σελ. 68-100.
- Μαρινάτος, Σ. 1938. «Ανασκαφή Αμνισού (Κρήτης)», *ΠΑΕ*, σελ. 130-138.
- Μαρινάτος, Σ. 1939. «The Volcanic Destruction on Minoan Crete», *Antiquity*, τόμ. 13, σελ. 425-439.
- Μαρινάτος, Σ. 1952. «Ανασκαφαί εν Πύλω», *ΠΑΕ*, σελ. 473-496.

- Μαρινάτος, Σ. 1954. «Ανασκαφαί εν Πύλω», *ΠΑΕ*, σελ. 299-306.
- Μαρινάτος, Σ. 1958. «Ανασκαφαί εν Πύλω», *ΠΑΕ*, σελ. 184-193.
- Μαρινάτος, Σ. 1959. *Κρήτη και Μυκηναϊκή Ελλάς*, Εκδόσεις Αθηνών.
- Μαρινάτος, Σ. 1964. «Ανασκαφαί εν Πύλω», *ΠΑΕ*, σελ. 78-95.
- Μαρινάτος, Σ. 1967. «Ανασκαφαί Θήρας», *ΠΑΕ*, σελ. 124-150.
- Μαρινάτος, Σ. 1968. «Ανασκαφαί Θήρας II», *ΠΑΕ*, σελ. 87-127.
- Μαρινάτος, Σ. 1969. «Ανασκαφαί Θήρας III», *ΠΑΕ*, σελ. 147-192.
- Μαρινάτος, Σ. 1970. «Ανασκαφαί Μαραθώνος», *ΠΑΕ*, σελ. 5-28.
- Μαρινάτος, Σ. 1970α. «From the silent earth», *AAA III.1*, σελ. 61-68.
- Marinatos, S. 1971. *Excavations at Thera IV (1970 Season)*, Athens.
- Μαρινάτος, Σ. 1971. «Ανασκαφαί Θήρας V», *ΠΑΕ*, σελ. 188-225.
- Μαρινάτος, Σ. 1974. *Ανασκαφαί Θήρας VI (1972)*, Αθήναι.
- Marinatos, S. 1976. *Excavations at Thera VII (1973 Season)*, Athens.
- McCabe, R.A. 2012. *Ελλάδα – Κίνα: Λαοί αρχαίοι, κόσμοι που αλλάζουν*, εκδόσεις Πατάκη.

- McCauley, M. 1995. *The origins of the Cold War, 1941-1949*, London -New York.
- McDonald, W. A. & Hope Simpson R. 1961. «Prehistoric Habitation in Southwestern Peloponnese», *Messenia I, AJA*, τόμ.65, σελ. 221-260.
- McDonald, W. A. & Hope Simpson R. 1964. «Further Exploration in Southwestern Peloponnese: 1962-1963», *Messenia II, AJA*, τόμ.68, σελ. 229-245.
- McDonald, W. A. & Hope Simpson R. 1969. «Further Explorations in Southwestern Peloponnese: 1964-1968», *Messenia III, AJA*, τόμ.73, σελ.123-177.
- McDonald, W. A. & Rapp G.R. Jr. (επιμ.) 1972. *Minnesota Messenia Expedition: Reconstructing a Bronze Age Regional Environment*.
- McDonald, W. A. & Rapp G. R. Jr. (επιμ.) 1978. Excavations at Nichoria in Southwest Greece. Vol. 1: Site, Environs, and Techniques.
- McDonald, W. A. *et al.* 1983. Mc Donald W.A., Coulson D.E., & Rosser J. (επιμ.), *Excavations at Nichoria in Southwest Greece, Volume III. Dark Age and Byzantine Occupation*, University of Minnesota Press, Minneapolis.
- McDonald, W. A. & Wilkie N.C. 1992. *Excavations at Nichoria in Southwest Greece: The Bronze Age Occupation II*, University of Minnesota Press, Minneapolis.

- McGillivray, J. A. 2000. *“Minotaur: Sir Arthur Evans and the Archaeology of the Minoan Myth*, London.
- Meeks, D. & Favard-Meeks C. 1996. *Daily Life of the Egyptian Gods*, Ithaca, NY, Cornell University Press.
- Megaw, A.H.S. (Peter) 1963. «Archaeology in Greece 1962-63», *JHS, Archaeological Reports for 1962-63*, τόμ. LXXXIII, σελ. 3-33.
- Megaw, A. H. S. (Peter) 1964. «Archaeology in Greece 1963-64», *JHS, Archaeological Reports for 1963-64*, τόμ. LXXXIV, σελ. 3-30.
- Megaw, A. H. S. (Peter) 1965. «Archaeology in Greece 1964-65», *JHS, Archaeological Reports for 1964-65*, τόμ. LXXXV, σελ. 3-31.
- Megaw, A. H. S. (Peter) 1966. «Archaeology in Greece 1965-66», *JHS, Archaeological Reports for 1965-66*, τόμ. LXXXVI, σελ. 3-24.
- Meritt, S. L. 1984. *History of the American School of Classical Studies at Athens, 1939-1980*, Princeton, New Jersey.
- Milward, A. S. 1984. *The Reconstruction of Western Europe 1945-1951*, University of California Press.
- Momigliano, N. 1995. «Duncan Mackenzie: A Cautious Cunny Highlander», στο Christine Morris (επιμ.), *Klados, Essays in Honor of J.N. Coldstream*, University of

London, Bulletin of the Institute of Classical Studies, suppl. 63, σελ. 63-170.

- Momigliano, N. 1999. *Duncan Mackenzie: A Cautious Cunny Highlander and the Palace of Minos at Knossos*, BICS suppl., τόμ. 72, London.
- Morris, I. 1994. «Archaeologies of Greece», στο Morris (επιμ.), *Classical Greece: Ancient Histories and Modern Archaeologies*, Cambridge University Press, σελ. 8-47.
- Morris, C. & Peatfield A. 1995. «Introduction», στο Christine Morris (επιμ.), *Klados, Essays in Honor of J.N. Coldstream*, University of London, Bulletin of the Institute of Classical Studies, suppl. 63, σελ. xi-xiii.
- Morrison, I. A. 1968. «Relative Sea-Level Change in the Saliagos Area since Neolithic Times», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ. 92-98.
- Morrison, I. A. 1968α. «The Use of Photogrammetry in the Excavation of Saliagos», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ. 142-143.
- Μπαλωμένου, E. 2009. «Μυκηναϊκή Δραστηριότητα στην Βορειοανατολική Κορινθία. Νέα στοιχεία από ακτές και ενδοχώρα», στο K. Kissas & W.D. Niemeier (επιμ.), *The Corinthia and the Northeast Peloponnese*, Proceedings of the International

Conference Organized by the Directorate of Prehistoric and Classical Antiquities, the LZ' Ephorate of Prehistoric and Classical Antiquities and the German Archaeological Institute Athens, Loutraki, σελ. 239-246.

- Μπαμπινιώτης, Γ. 1998. *Λεξικό της Νέας Ελληνικής Γλώσσας*, Εκδοτικό Κέντρο Λεξικολογίας, Αθήνα.
- Μπερνστίλ, Ο. 2003. *Μνήμες από τη Μαύρη Λίστα: Η λαίλαπα του μακαρθισμού*, μετ. Ιωάννα Καρατζαφέρη, εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα.
- Mulliez, D. 2007. «French School at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ. 76-87.
- Murray, C. McClellan 1981, *Three Americans in Greece: The Early Years of the American School*, Athens, σελ. 5-6.
- Μυλωνάς, Γ. 1928. *Η Νεολιθική Εποχή εν Ελλάδι*, Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία, Αθήνα.
- Mylonas, G. 1929. *Excavations at Olynthus Part I: The Neolithic Settlement*, The Johns Hopkins University Studies in Archaeology No. 6, Baltimore: The Johns Hopkins Press.
- Μυλωνάς, Γ. 1932. *Προϊστορική Ελευσίς*, Εν Αθήναις Τυπογραφείον Εστία, Αθήνα.

- Mylonas, G. E. 1959. *Aghios Kosmas: an Early Bronze Age Settlement and Cemetery in Attica*. Princeton: Princeton University Press.
- Μυλωνάς, Γ. 1967. *Οδηγός Μυκηνών*, Αθήναι.
- Myres, J. L. 1911. *The Dawn of History*. London, Williams & Norgate.
- Myres, J. L. (επιμ.) 1936. *British Archaeological Discoveries in Greece and Crete, 1886-1936. Catalogue of the Exhibition Arranged to Commemorate the Fiftieth Anniversary of the British School of Archaeology at Athens, together with an Exhibit Illustrative of Minoan Culture, with Special Relation to the Discoveries at Knossos, Arranged by Sir Arthur Evans*, London.
- Myres, J.L. (επιμ.) 1952. *The Written Documents of Minoan Crete with Special Reference to the Archives of Knossos*, vol. II. By Arthur J. Evans, edited from notes and supplemented by John L. Myres, Oxford, Clarendon Press
- Niemeier, W. D. 2007. «German Archaeological Institute at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ. 88-101.
- Ντούμας, Χ. 2002. *Παγκοσμιοποίηση και περιβάλλον*, Ελληνικά Γράμματα, 2002.
- Ντούμας, Χ. 2014. «Με τον Μαρινάτο στο Ακρωτήρι (1968-1973)», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η*

Εποχή του, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 19-33.

- Oosterom, M. G. 1968. «Mineralogical Investigation of Archaeological Specimens from Saliagos», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ. 99-100.
- Palmer, L. R. 1960. «The Truth about Knossos», *Observer*, 3rd July 1960, σελ. 17, 19.
- Palmer, L. R. & Boardman, J. 1963. *On the Knossos Tablets*. Oxford: Clarendon Press.
- Παντελίδου Γκόφα, Μ. 2014. «Ο Μαρινάτος στο Πανεπιστήμιο και στην Ανασκαφή», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 35-41.
- Παπαδημητρίου, Α. 2015. *Μυκήναι*, Κοινοφελές Ίδρυμα Ι.Σ.Λάτση, εκδόσεις Ολκός, Αθήνα.
- Παπαδημητρίου, Ι. & Πέτσας Φ. 1950. «Ανασκαφαί εν Μυκήναις», *ΠΑΕ*, εν Αθήναις, σελ. 203-233.
- Παπαθανασόπουλος, Γ.Α. *Νεολιθικός Πολιτισμός στην Ελλάδα*, Ίδρυμα Ν.Π. Γουλανδρή-Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα 1996

- Παπαχατζής, Ν. 1974. *Πανσανίου Ελλάδος Περιήγησις, Αττικά, Αθήνα.*
- Pearce, W. J. (1995). «Vere Gordon Childe and the Cold War», στο P. Gathercole, T.H. Irving, & G. Melleuish, *Childe and Australia: Archaeology, Politics and Ideas*. St Lucia: University of Queensland Press, σελ. 128–145.
- Payne, H. G. G. 1940. *Perachora I. The Sanctuaries of Hera Akraia and Lemenia: The Architecture, Bronzes and Terracottas*, Oxford, Clarendon Press
- Petrakis, S. L. 2002. *Ayioryitika: The 1928 Excavations of Carl Blegen at a Neolithic to Early Helladic Settlement in Arcadia*, Prehistory Monographs 3, INSTAP Academic Press.
- Πετράκος, Β. 1987. *Η εν Αθήναις Αρχαιολογική Εταιρεία. Η ιστορία των 150 χρόνων της: 1837-1987*, Αθήνα.
- Petrie, W. M. F. 1904. *Methods and Aims of Archaeology*, MacMillan & Co. Ltd., London
- Piggott, S. 1949. «The Excavation at Cairnpapple Hill, West Lothian 1947-8», *Antiquity*, τόμ. 23, 32-39.
- Piggott, S. 1959. *Approach to Archaeology*, Adam & Charles Black, London.
- Πλάντζος, Δ. 2014. *Οι Αρχαιολογίες του Κλασικού. Αναθεωρώντας τον εμπειρικό κανόνα*, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα.

- Πλάτων, Λ. 2014. «Ήταν οι Θηραίοι κεραμείς οι πρωτοπόροι δημιουργοί του μινωικού ΥΜ ΙΒ σχηματολογίου; Παρατηρήσεις στην τυπολογία των πήλινων αγγείων από τον ΥΚ Ι/ΥΜ ΙΑ οικισμό του Ακρωτηρίου», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, Ιστορήματα 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 223-242.
- Πλάτων, Ν. 1974. Ζάκρος: *Το νέον μινωικόν Ανάκτορον*, Αθήνα.
- Popham, M. R. 1963. «The Proto White Slip Pottery of Cyprus», στο P. Åström & G.R.H. Wright, *Two Bronze Age Tombs at Dhenia in Cyprus*, *Opuscula Atheniensi*, 4, σελ. 277-297.
- Popham, M.R. 1964. «The Palace at Knossos: a Matter of Definition and a Question of Fact», *AJA*, τόμ. 68, αριθ. 4, σελ. 349-354.
- Popham, M. R. 1965. «Some Late Minoan III Pottery from Crete», *BSA*, τόμ. 60, σελ. 314-342.
- Popham, M. R. 1966. «The Palace of Knossos: its destruction and reoccupetion reconsidered», *Kadmos*, τόμ. 5, σελ. 17-24.
- Popham, M. R. 1967. «Late Minoan Pottery, A Summary», *BSA*, τόμ. 62, σελ. 337-351.
- Popham, M. R. 1970. «A Late Minoan Shrine at Knossos», *BSA*, τόμ. 65, σελ.191-194.

- Popham, M. R. 1970α. «Late Minoan III Pottery from Knossos», *BSA*, τόμ. 65, σελ.195-202.
- Popham, M.R. 1970β. *The Destruction of the Palace at Knossos: Pottery of the Late Minoan IIIA Period*, Studies in Mediterranean Archaeology, τόμ. 12, Göteborg : P. Åström
- Popham, M. R. 1972. «White Slip Ware», στο P. Åström, *The Swedish Cyprus Expedition*, 4 IC, Lund, σελ. 431-471.
- Popham, M. R. 1972α. «The Relative Chronology of White Slip Ware», στο P. Åström, *The Swedish Cyprus Expedition*, 4 ID, Lund, σελ. 699-705.
- Popham, M. R. 1974. «Kythera: Excavations and Studies», *Antiquaries Journal*, τόμ. 54, σελ.320-321.
- Popham, M. R. & Gill M. 1995. *The Latest Sealings from the Palace and Houses at Knossos*, British School at Athens Studies, I, London.
- Pounder, R. L. 2006. «We Four: An Archaeological Intimacy» (paper, Poughkeepsie).
- Pounder, R. L. 2015. «The Blegens and the Hills: A Family Affair», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, 85-98.

- Πουρνάρα, M. 2011. «Η αρχαιοκαπηλία αλλοιώνει την ιστορία», Αρχείο Πολιτισμού, εφημερίδα *Καθημερινή*, φύλ. 22.5.2011.
- Praetzelis, A. 2011. *Death by Theory*.
- Pruessen, R. W. 1982. *John Foster Dulles: The Road to Power*, New York: Free press.
- Renfrew, C. 1973. *Before Civilization, the Radiocarbon Revolution and Prehistoric Europe*, London.
- Renfrew, C. 1982. *Towards an Archaeology of Mind*, Cambridge, Cambridge University Press.
- Renfrew, C. 1988. *Archaeology and Language: The Puzzle of Indo-European Origins*. New York, Cambridge University Press.
- Renfrew, C. 1994. «Concluding Remarks: Childe and the Study of Culture Process», στο D.R. Harris (επιμ.), *The Archaeology of V. Gordon Childe: Contemporary Perspectives*. London: UCL Press, σελ. 121–133.
- Renfrew, C. & P. Bahn 2001. *Αρχαιολογία: Θεωρίες μεθοδολογία και πρακτικές εφαρμογές*, μετ. Ιουλία Καραλή-Γιαννακοπούλου, Ινστιτούτο του Βιβλίου Καρδαμίτσα, Αθήνα.
- Renfrew, C. 2012. «Towards a Cognitive Archaeology. Material Engagement and the Early Development of Society», στο Ian Hodder (επιμ.), *Archaeological Theory Today*, Polity.

- Renfrew, J. M., Greenwood P.H. & Whitehead P.J. 1968. «The Fish-bones», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ. 118-121.
- Renfrew, J. M. 1968. «The Cereal Remains», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ.139-141.
- Reusch, H. 1948. «Der Frauenfries von Theben», στο *Archäologische Anzeiger*, σελ. 240-253.
- Ridgway, W. 1901. *The Early Age of Greece*, Cambridge: At The University Press.
- Ριζάς, Σ. 2012. *Το Γραφείο Στρατηγικών Υπηρεσιών (Office of Strategic Services) στην κατεχόμενη Ελλάδα 1943-1944*, Αθήνα.
- Rodden, R. J. & Wardle K. A. 1996. «Nea Nikomedeia: The Excavation of an Early Neolithic Village in Northern Greece 1961-1964, vol. I, The Excavation and the Ceramic Assemblage, *BSA*, sup. Vol. 25.
- Rose, B. 2015. «Carl Blegen and Troy», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 157-176.
- Rupp, D. W. 2013. «Mutually Antagonistic Philhellenes. Edward Capps and Bert Hodge Hill at the American School of Classical Studies and Athens College», στο Davis J.L., Vogeikoff-Brogan N. (επιμ.),

Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience? American Archaeology in Greece, Hesperia 82, τεύχ. 1, special issue, σελ. 67-99.

- Sackett, L. H. & Popham M.R. 1965. «Excavations at Palaikastro VI», *BSA*, τόμ. 60, σελ. 248-305.
- Sackett, L. H. & Popham M. R. 1970. «Excavations at Palaikastro VII», *BSA*, τόμ.65, σελ. 203-242.
- Said, E. 1978. *Orientalism*, Vintage books, New York.
- Σακκά, Ν. 2002. *Αρχαιολογικές δραστηριότητες στην Ελλάδα (1928-1940): Πολιτικές και Ιδεολογικές διαστάσεις*, Αδημοσίευτη Διδακτορική Διατριβή, Πανεπιστήμιο Κρήτης, Ρέθυμνο.
- Sakka, Ν. 2008. «The Excavation of the Ancient Agora of Athens: The Politics of Commissioning and Managing the Project», στο D. Damaskos, D. Plantzos (επιμ.), *A Singular Antiquity: Archaeology and Hellenic Identity in Twentieth-Century Greece* (Μουσείο Μπενάκη, Παρ.3), Athens, σελ. 111-124.
- Sakka, Ν. 2013. «Foreigners from the Western World Are Paying a Debt to Ancient Wisdom and Beauty: The Reconstruction of the Stoa of Attalus in the Ancient Agora of Athens», *Hesperia* τόμ. 82, σελ. 203–227.
- Schallin, A. L. 2007. «Swedish Institute at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, *Hellenic Ministry of Culture*, σελ. 170-179.

- Schauer, C. 2007. «Austrian Archaeological Institute at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ.46-57.
- Schnapp, A. 1997. *The Discovery of the Past: The Origins of Archaeology*, London, British Museum Press.
- Seager, R. B. 1909. «Excavations on the Island of Mochlos, Crete, in 1908», *AJA* 13, σελ. 273-303.
- Seager, R. B. 1910. *Excavations on the Island of Pseira, Crete (Anthropology Publications 3 [1])*, Philadelphia.
- Shackleton, N. J. 1968. «The Molusca, the Crustacea, the Echinodermata», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No.5, Thames & Hudson, σελ.122-138.
- Shennan, S. 2014. «Darwinian Cultural Evolution», στο Hodder, I. (επιμ.), *Archaeological Theory Today*, Polity.
- Short, A. 1989. *The origins of Vietnam War*, London-New York.
- Sklenář, K. 1983. *Archaeology in Central Europe: The first 500 Years*, Leicester, UK, Leicester University Press.
- Slotkin, J. S. (επιμ.) 1965. *Reading in early Anthropology*, New York, Viking Fund Publications in Anthropology no. 40.

- Snell, K. D. M. 1989. «English Historical Continuity and the Culture of Capitalism: the Work of Alan Macfarlane», *History Workshop Journal*, 27, σελ. 154.163.
- Sorensen, L. «Brunn Heinrich», *Dictionary of Art Historians*, retrieved November 27, 2016, Web site: <http://www.dictionaryofarthistorians.org>
- Sorensen, L. «Vermeule Cornelius (Clarkson) III Wentworth Bunsen, Isao Tsukinabe, pseudonyms», *Dictionary of Art Historians*, retrieved November 27, 2016, Web site: <http://www.dictionaryofarthistorians.org>
- Stuckenrath, R. Jr. 1968. «Radiocarbon Samples», Morrison, I.A. 1968. «Relative Sea-Level Change in the Saliagos Area since Neolithic Times», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA, suppl. vol. No.5*, Thames & Hudson, σελ. 144.
- Στάης, Β. 1901. «Αι εν Διμίτι (Θεσσαλίας) ανασκαφαί», *ΠΑΕ*, σελ. 37-40.
- Στάης, Β. 1900. «Ανασκαφαί εν Σουνίω» *ΠΑΕ*, σελ. 51-52.
- Σταματάκος, Ι. 1949. *Λεξικό της Αρχαίας Ελληνικής Γλώσσας*, Αθήναι.
- Στεφανίδης, Ι. 2010. *Εν ονόματι του Έθνους: Πολιτική κουλτούρα, αλτρωτισμός και αντιαμερικανισμός στη μεταπολεμική Ελλάδα 1945-1967* Επίκεντρο.
- Σφήκας, Θ. 2001. *Πόλεμος και Ειρήνη στη στρατηγική του ΚΚΕ 1945-1949*, εκδ. Φιλίστωρ, Αθήνα.

- Σωτηριάδης, Γ. 1910. «Ανασκαφαί εν Χαιρωνεία και εν Φωκίδι», *ΠΑΕ*, Αθήνησιν, σελ. 159-167.
- Taylor, W. D. 1955. «Mycenae 1939-1954. Part IV. The Perseia Area», *BSA*, τόμ. L, σελ. 199-237.
- Taylor, W. D. 1964. *The Mycenaean*, Thames and Hudson, Ancient Peoples and Places Series, London.
- Taylor, W. D. 1969. «A Note on the Recent Excavations at Mycenae, and the Scheme Proposed for their Publication», *BSA*, τόμ.64, σελ. 259-260.
- Taylor, W. D. 1972. «Excavations at Ayios Stephanos», *BSA*, τόμ. 67, σελ. 205-270.
- Taylor, W. D. & Janko R. 2008. *Ayios Stephanos: Excavations at a Bronze Age and Medieval Settlement in Southern Laconia*, *BSA*, supp. vol. no. 44, London.
- Τερζάκης, Α. Ι. 2010. «Κωνσταντίνος Π. Τσάκωνας: Ο Μεσσήνιος νομικός και αρχαιόφιλος που υπέδειξε την ακριβή θέση του ανακτόρου του Νέστορος», *Μεσσηνιακό Ημερολόγιο*, τεύχ. 4, σελ. 61-72.
- Τζαβέλλα-Εντζεν, Χ. 2014. «Έργα και Ημέρες. Ανασκαφές με τον Μαρινάτο», στο Ε. Μαντζουράνη & Ν. Μαρινάτου, *Σπυρίδων Μαρινάτος (1901-1974) Η Ζωή και η Εποχή του*, *Ιστορήματα* 4, Τμήμα Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Πανεπιστημίου Αθηνών, Αθήνα, σελ. 43-49.

- Τουλούπα, Ε. 2013. «Ανασκαφή στην Κέα», *Enet.gr Ελευθεροτυπία*, 30.3.2013.
- Tracy, S. 2007. «American School of Classical Studies at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, Hellenic Ministry of Culture, σελ. 24-37.
- Trigger, B. G. 1989. *Μία ιστορία της αρχαιολογικής σκέψης*, μετάφραση Β. Λαλιώτη, εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
- Trigger, B. G. 2006. *A History of Archaeological Thought*, 2nd edition, Cambridge University Press.
- Truman, H. 1947. «Special Message to the Congress on Greece and Turkey: The Truman Doctrine». *Truman Library Public Papers*, <http://www.Trumanlibrary.org/publicpapers/index.php?pid=2189&st=&st1=>, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.
- Τσαρδάκα, Δ. 2014. «Γνωριμία με τον αρχαιολογικό χώρο του Εμπορίου», 11.7.2014, www.aplotaria.gr/ancient-emporios-tсандaka, τελευταία επίσκεψη ιστοτόπου 17.10.2017.
- Τσιγκουνάκη, Α. 2012. *Ημερολόγιο ενός Αρχαιολόγου*, ΛΒ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων, Ηγουμενίτσα.
- Τσόρτσιλ, Ο. 1955. *Απομνημονεύματα*, 12 τόμοι, μετ. Μ. Μάκκα-Ν.Κωνσταντίνου, εκδόσεις Ίκαρος.
- Tsountas, Ch. & Manatt J.I. 1897. *The Mycenaean Age*, London.

- Τσουντας, X. 1898. «Κυκλαδικά» *ΑΕ.*, σελ. 137-212.
- Τσουντας, X. 1899. «Κυκλαδικά II» *ΑΕ.*, σελ. 73-34.
- Τσουντας, X. 1908. *Αι Προϊστορικάί Ακροπόλεις Διμηγίου και Σέσκλου*, εν Αθήναις.
- Turner, J. 1968. «Pollen Analysis in the Cyclades: A preliminary Survey», στο J.D. Evans & C. Renfrew, *Excavations at Saliagos near Antiparos, BSA*, suppl. vol. No 5, Thames and Hudson, σελ. 112-113.
- Tzonou-Herbst, I. 2015. «From the Mud of Peirene to Mastering Stratigraphy: Carl Blegen in the Corinthia and Argolid», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ. 39-61.
- Vaughan, A. T. 1982. «From white man to red skin: changing Anglo-American perceptions of the American Indian», *American Historical Review*, τόμ. 87, σελ. 917-953.
- Ventris, M. 1952. «Deciphering Europe's Earliest Scripts», *The Listener*, τεύχ. 10/7, σελ. 57-58.
- Viteli, K. 2007. *The Neolithic pottery from Lerna*, Princeton: American School of Classical Studies at Athens.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2007. *Triumph over Time: The American School of Classical Studies at Athens in Post –War Greece*, Princeton.

- Vogeikoff-Brogan, N. 2008. «The Unsung Pioneers: The Contribution of the American School of Classical Studies», στο M. Kitroeff (επιμ.), *60 Years in Greece, The Fullbright Foundation*, σελ. 18–21.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2011. «The Blegen House Revisited», στο *Ακουε: Newsletter of the American School of Classical Studies at Athens*, σελ. 65, 21.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2013. «The Not-So-Shallow Waves of Cold War Cultural Diplomacy», *From the Archivist's Notebook*, 16 July 2013, <https://nataliavogeikoff.com/2013/16/07/The-Not-So-Shallow-Waves-of-Cold-War-Cultural-Diplomacy>.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2013α. «The Carnegie Appropriations to the American School of Classical Studies: Gifts Wrapped Up in Successful Social Networking», στο J.L. Davis & N. Vogeikoff-Brogan (επιμ.), *Philhellenism, Philanthropy, or Political Convenience? American Archaeology in Greece, Hesperia*, τόμ. 82, τεύχ. 1 special issue, σελ.131-152.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2014. *Mochlos III: The Late Hellenistic Settlement. The Beam-Press Complex*, Prehistory Monographs 48, INSTAP Academic Press.
- Vogeikoff-Brogan, N. 2014α. «My heart is beating ...: February 13, 1923», *From the Archivist's Notebook*, 14 February 2014, <https://nataliavogeikoff.com/2014/14/02/My-Heart-Is-Beating-February-13-1923>.

- Vogeikoff-Brogan, N. 2015. «The Life of Carl W. Blegen from a Grass Roots Perspective», στο N. Vogeikoff-Brogan, J. Davis, V. Florou (επιμ.), *Carl W. Blegen: Personal & Archaeological Narratives*, Atlanta, Lockwood Press, σελ.17-38.
- Wace, A. J. B. & Thompson M.S. 1912. *Prehistoric Thessaly*, Cambridge.
- Wace, A. J. B. & Blegen C.W. 1918. «The Pre-Mycenaean Pottery of the Mainland», *BSA* 22 (1916-18), σελ.175-189.
- Wace, A. J. B. 1920. «Excavations at Mycenae», *BSA*, τόμ. XXIV, 1919-1921, σελ. 185- 209.
- Wace, A. J. B., Hurlley W.A., Lamb W., Holland L.B. & Boethius C.A. 1923. «The report of the School Excavations at Mycenae 1921-1923», *BSA* XXV, 1921-23, σελ. 1-434.
- Wace, A. J. B. & Blegen, C.W. 1939. «Pottery as Evidence for Trade and Colonization in the Aegean Bronze Age», *Klio*, XXXII, 1939, σελ. 131-147.
- Wace, A. J. B. 1940. «The Treasury of Atreus», *Antiquity*, τόμ. 14, σελ. 233-249.
- Wace, A. J. B. 1949. *Mycenae: An Archaeological History and Guide*, Princeton University Press.
- Wace, A. J. B. 1950. «Excavations at Mycenae, 1939», *BSA*, τόμ. XLV, σελ. 203 -228.

- Wace, A. J. B. 1951. «Mycenae 1950», *JHS*, τόμ. LXXI, σελ. 254- 257.
- Wace, A. J. B. 1952. «The Island of Pelos», *Archaeology*, τόμ.5, No 4, σελ. 205-210, JSTOR.
- Wace, A. J. B., Holland M. Hood M.S.F., Cook J.M., 1953. «Mycenae 1939-1952. Part 1. Preliminary Report on the Excavations of 1952. Part II. The Perseia Fountain House, Part III. The Agamemnoneion, Part IV. The Epino Phournos Tholos Tomb, Part V. A Mycenaen Cavalryman», *BSA*, τόμ. XLVIII, σελ. 2 -93.
- Wace, A. J. B. 1953α. Excavations at Mycenae, 1952, *AJA*, τόμ. 57, σελ. 111.
- Wace, A. J. B. 1953β. «The discovery of inscribed clay tablets at Mycenae», *Antiquity*, τόμ. 27, σελ. 84-86.
- Wace, A. J. B. 1953γ. «Mycenae 1952», *JHS*, τόμ. LXXIII, σελ. 131-132.
- Wace, A. J. B. 1954. «Mycenae 1939-1953. Part I. Preliminary Report on the Excavations of 1953» *BSA*, τόμ. XLIX, σελ. 231-247.
- Wace, A. J. B. 1954α. «New Discoveries at Mycenae 1953», *AJA*, τόμ. 58, σελ. 151.
- Wace, A. J. B. 1954β. «Mycenae 1953», *JHS*, τόμ. LXXIV, σελ. 170-171.

- Wace, A. J. B. 1955. «Mycenae 1939-1954. Part I. Preliminary Report on the Excavations of 1954», *BSA*, τόμ. L, σελ.175-189.
- Wace, A. J. B. 1956. «Mycenae 1939-1955. Part I. Preliminary Report on the Excavations of 1955», *BSA*, τόμ. 51, σελ. 103-122.
- Wace, A. J. B. 1956α. «Foreword», στο Ventris & Chadwick, *Documents in Mycenaean Greek. Three Hundred Selected tablets from Knossos, Pylos and Mycenae with Commentary and Vocabulary*, Cambridge, σελ. xiii-xxxi.
- Wace, A. J. B. 1957. «Mycenae 1939-1956, 1957. Introduction and Addendum (Mycenae1957) », *BSA*, τόμ. 52, σελ. 193-194.
- Wace, A. J. B. 1957α. «Mycenae 1939-1956, 1957. Part V. The Chronology of Late Helladic IIIB», *BSA*, τόμ. 52, σελ. 220-223.
- Wace, A. J. B. 1964. *Greece Untrodden*, Published by Mrs. Alan Wace, Stinehour Press, Lunenburg, Vermont, U.S.A.
- Wardle, K. A. 1989. «Lord William Taylour», *The Independent*, London.
- Warren, P. M. 1965. «Excavations at Palaikastro: Objects of Stone», *BSA*, τόμ. 60, σελ. 305-314.
- Waterhouse, H. & Hope Simpson R. 1960. «Prehistoric Laconia»: part I, *BSA*, τόμ.55, σελ. 67-107.

- Waterhouse, H. & Hope Simpson R. 1961. «Prehistoric Laconia»: part II, *BSA*, τόμ.56, σελ. 114-175.
- Waterhouse, H. 1968. «A.J.B. Wace: Supplementary Bibliography», *BSA*, τόμ. 63, σελ. 327-329.
- Waterhouse, H. 1986. *The British School at Athens: the first hundred years*, London.
- Wheeler, R. E. M. 1927. «History of Excavation» *Journal of the Royal Society of Arts* 75, 812-835.
- Wettig, G. 2008. *Stalin and the Cold War in Europe*, Rowman & Littlefield.
- White, L. A. 1959. *The Evolution of Culture*. McGraw-Hill, New York.
- White, L. A. 1949. *The Science of Culture*. New York, Ferrar, Strauss.
- Whitley, J. 2007. «British School at Athens», στο *Foreign Archaeological Schools in Greece from the 19th to the 21st Century*, *Hellenic Ministry of Culture*, σελ. 62-75.
- Wiencke, H. M. 2000. *Lerna. A Preclassical Site in the Argolid, vol. IV, The Architecture, Stratification, and Pottery of Lerna III*, The American School of Classical Studies at Athens, Princeton, New Jersey.
- Wiencke, H. M. 2004. «Elizabeth Gwyn Caskey», στο *Breaking Ground: Women in Old World Archaeology*,

www.brown.edu/Research/Breaking_Ground/
bios/Caskey_Elizabeth.pdf, τελευταία επίσκεψη
ιστοτόπου 17.10.2017.

- Wilkie, N. C. 2000. «William Andrew McDonald, 1913-2000» *AJA*, 104 (2), σελ. 309-310.
- Wright, J. *et al.* 1990. Wright J., Cherry J.F. & Mantzourani E., «The Nemea Valley Archaeological Project: A Preliminary Report», *Hesperia*, τόμ. 59, σελ. 579-659.
- Wright, J. 2015. «The Prehistoric Peloponnesus: Blegen's Research Program after Korakou» (unpublished manuscript). Ομιλία κατά το Συνέδριο *Οξυδερκείν στο Κοράκου: Εκατό χρόνια από τις ανασκαφές του C.W. Blegen*, Αθήνα.
- Willetts, R. F. 2007. *Ancient Crete: From Early Times Until the Roman Occupation*, Routledge, London & New York.
- Willey, G. R. & Phillips P. 1958. *Method and Theory in American Archaeology*, Univ. of Chicago Press, Chicago.
- Woodward, A. 1925. «Excavations at Sparta, 1924-1925», *BSA* 26, σελ. 116-239 και 253-276.
- Woodward, A. and Hobling M.B. 1925. «Excavations at Sparta, 1924-1925», *BSA* 26, σελ. 240-252.
- Xanthoudides, S. 1924. *The vaulted tombs of Mesara: an account of some early cemeteries of southern Crete*, London.

- Χατζηβασιλείου, Ε. 2010. *Εισαγωγή στην Ιστορία του Μεταπολεμικού κόσμου*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Χατζηβασιλείου, Ε. 2014. *Βιώματα του Μακεδονικού Ζητήματος, Δοξάτο Δράμας, 1912-1946*, Εκδόσεις Πατάκη, Αθήνα.
- Χατζιδάκης, Ι. 1915. «Ανασκαφαί εν Κρήτη παρά τω χωρίω Μάλια», *ΠΑΕ*, σελ. 108-130.
- Χατζιδάκης, Ι. 1919. «Ανασκαφαί εν Μαλίαις της Κρήτης», *ΠΑΕ*, σελ. 50-62.
- Χατζηωσήφ, Χ. 2002. «Οικονομική Σταθεροποίηση», σε L. Baerentzen *et al.*, *Μελέτες για τον Εμφύλιο Πόλεμο 1945-1949*, Ολκός, Αθήνα, σελ. 29-45.
- Χωρέμη, Α. - Βλασσοπούλου Χ. – Βενιέρη Γ. 2002. *Κέα. Ιστορία και Αρχαιότητες*, Υπουργείο Πολιτισμού, Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων
- Young, J. W. 1997. *Cold War Europe, 1945-1991: A Political History*, London.
- Young, R. S. 1940. «Excavation on Mount Hymettos, 1939», *AJA*, τόμ. 44, No 1, σελ. 1-9.